

**T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**II. MEŞRUTİYET BASININDA
TEMEL HAKLAR**

TUBA ÖZHAZİNEDAR

**TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİM DALI**

TEMMUZ 2019

**II. MEŞRUTİYET BASININDA
TEMEL HAKLAR**

Tuba ÖZHAZINEDAR

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2019

Tuba ÖZHAZİNEDAR tarafından hazırlanan “II. MEŞRUTİYET BASININDA TEMEL HAKLAR” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi TARİH Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Nilgün Gürkan PAZARCI

Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan: Prof. Dr. Cenk REYHAN

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/

Üye: Prof. Dr. Nurettin GÜZ

Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Tarih Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 24/07/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuba ÖZHAZİNEĞAR

24.07.2019

II. MEŞRUTİYET BASININDA TEMEL HAKLAR (Doktora Tezi)

Tuba ÖZHAZİNEDAR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

Hak, herhangi bir varlığın kanunî veya ahlakî gerekçelerle sahip olduğu veya yapabildiği olağan şeylerdir. İnsan hakları, bireylere asgari düzeyde iyi bir hayat sürdürmek için gerekli olan şartları sağlamayı amaçlayarak kişileri devletin keyfi muamelesi karşısında güvence altına alır. İnsan hakları kavramı 17 ve 18. yüzyıl düşünürleri tarafından dile getirilmiş, Amerikan ve Fransız devrimleri ile uygulama olanağı bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde hak kavramının temelleri Tanzimat Fermanı'yla atılmış, kişi güvenliği devlet tarafından teminat altına alınmıştır. Tanzimat'ın tamamlayıcı olduğu düşünülen Islahat Fermanı'nın ilanı ile Müslim ve Gayrimüslim arasındaki eşitsizlik giderilmeye çalışılmış, Adalet Fermanı ile tutukluluk ve hükümlülük koşullarının iyileştirilmesi yoluna gidilerek işkence ve eziyete bir son verilmiştir. Fermanlarla başlayan temel hak ve hürriyetlerdeki gelişim 1876 Anayasası ile "Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi" başlığı altında devlet hayatına dâhil edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Kanun-ı Esasi'de yapılan 1909 değişiklikleriyle padişahın yetkilerinde kısıtlamaya gidilerek yetki meclise devrilmiş, halkın temel hak ve hürriyetleri kanunlarla sağlamlaştırılmıştır. İncelememizde 1909 değişiklikleriyle yapılan anayasal düzenlemelerle birlikte, Basın ve Matbuat, Tatil-i Eşgal, İçtimat-ı Umumiye ve Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas Kanunları ve bu dönemde hak gasplarına sebep olan Aff-ı Umumi ve İdare-i Örfiye, Maaş-ı Umumi ve Belediye'nin ve Zabitanın görev ihlalleri konu edilmiştir. Bu çalışmada ilan edilmesi büyük umutlarla beklenen II. Meşrutiyet'in, dönemde uyguladığı kanunlarla yaşattığı hayal kırıklıkları basın aracılığıyla incelenmiştir. Ayrıca, daha önce II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşattığı hak gasplarının dönemin basını tarafından nasıl algılandığı, II. Meşrutiyet'in Abdülhamit Dönemi'ni aratmayacak baskı ve uygulamaları karşısında halkın ne düşündüğünün hiç çalışılmaması bu araştırmanın yapılması konusunda motivasyon oluşturmuştur.

Bilim Kodu : 116114

Anahtar Kelimeler : Hak, Basın, İttihat ve Terakki, Kanun-ı Esasi, Basın ve Matbuat, Tatil-i Eşgal, İçtimat-ı Umumiye ve Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas

Sayfa Adedi : 635

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nilgün GÜRKAN PAZARCI

FUNDAMENTAL RIGHTS IN THE 2ND CONSTITUTIONAL MONARCHY PRESS

(Ph. D. Thesis)

Tuba ÖZHAZİNEDAR

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

June 2014

ABSTRACT

Right is the situation of being usual for any creature to possess or do by legal or moral reasons. Human rights assure individuals against arbitrary treatment of the state by aiming to provide the individuals the necessary conditions to maintain a good life at minimum level. The concept of human rights was mentioned by 17th and 18th century philosophers, and found the opportunity to be applied with American and French Revolutions. The foundations of the concept of rights in the Ottoman Empire were laid by the Tanzimat Fermanı (Imperial Edict of Gülhane), and the personal security was ensured by the state. With the proclamation of Islahat Fermanı (Imperial Edict of Reform), which is thought to be complementary to the Tanzimat, the inequality between Muslims and non-Muslims was tried to be eliminated; and torture and persecution have been terminated through the improvement of the conditions of detention and conviction with the Adalet Fermanı (Edict of Justice). The development of fundamental rights and freedoms that began with the edicts were included in the state life under the title of “Tebaa-i Devlet-i Osmaniye’nin Hukuku Umumiyesi” (means that the ‘General Law for People of Ottoman Empire’). With the 1909 amendments made in the Kanun-ı Esasi (the Ottoman Basic Law) shortly after the proclamation of II Meşrutiyet (the Second Constitutional Monarchy), the authority of the sultan was reduced and the authority was overturned to the parliament, and the fundamental rights and freedoms of the people was strengthened by the laws. In our review, along with the constitutional regulations made by the 1909 amendments, Basın ve Matbuat (Media and Press), Tatil-i Eşgal (Strike), İçtimaat-ı Umumiye (General Meeting), and Serseri ve Mazanne-i Su’eşhas (for Bummer and Accused) laws, and Aff-ı Umum-i ve İdare-i Örfiye (General Amnesty and Military Government), Maaş-ı Umumi (General Wages), which caused the right usurpations in the period, and breach of duties of the Municipality and the Municipal Police are discussed. The disappointments of II Meşrutiyet (the Second Constitutional Monarchy), which was expected to be proclaimed with great hopes, by the laws applied in the period, have been examined in this study through the press. In addition, the fact that how the right usurpations of II Meşrutiyet (the Second Constitutional Monarchy) after its proclamation were perceived by the press of the period, and what the people thought for repression and practices of the Second Constitutional Monarchy like in the period of Abdülhamit have not been studied before has been motivation to do this research.

Science Code : 116114

Key Words : Rights, Press, Union and Progress, Kanun-i Esasi (the Ottoman Basic Law), Basın ve Matbuat (Media and Press), Tatil-i Eşgal (Ottoman Strike Law), İçtimaat-ı Umumiye ve Serseri ve Mazanne-i Su’eşhas (Laws for General Meeting and Bummer and Accused Persons)

Page Number : 635

Supervisor : Prof. Dr. Nilgün GÜRKAN PAZARCI

TEŞEKKÜR

Tez sürecinde bana olan desteğinden, emeğinden, sabrından hoşgörüsünden ve kendisiyle çalışma fırsatını bana tanimasından dolayı danışman hocam sayın Prof. Dr. Nilgün Gürkan Pazarıcı'ya bütün minnettimle sonsuz teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. 2013 senesinde başladığım doktora eğitimim ve tez sürem boyunca desteğini, ilgi, bilgi ve dostluğunu benden esirgemeyen, sorunlarımdan bunalsa da kapısını bana hep açan olan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Cenk Reyhan'a bütün minnetimle teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Doktora savunma jürime gelerek bana tarifsiz duygular yaşatan Lisans ve Yüksek lisansta öğretilmiş olma mutluluğunu yaşadığım Yüksek Lisans ve Doktora jürimde bulunarak bana onur ve gurur yaşatan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na bütün minnetimle teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Ankara Üniversite Yüksek Lisans eğitimim süresince kendisinden ders alma mutluluğunu yaşadığım ve doktora jürimde bulunarak da beni onurlandıran, gurulandıran çok kıymetli hocam Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu'ya bütün minnetimle teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Katkılarından dolayı Prof. Dr. Nurettin Güz'e teşekkür ederim. Doktora eğitimim ve tez sürecimde dostluğunu, desteğini benden esirgemeyen ve Osmanlıca redaksiyonlarına olan katkısından dolayı çok sevdiğim hocam Öğr. Dr. Ahmet Elibol'a sonsuz teşekkür ederim. Beni her koşulda destekleyen ve hep yanında olan Anneme ve Babama sonsuz minnetimle iyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAK KAVRAMI

1.1. Genel Bakış	15
1.2. Haklar ve İnsan Hakları	16
1.3. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi	19
1.4. Osmanlı Devleti'nde İnsan Haklarının Gelişimi.....	28
1.4.1. Tanzimat Fermanı	29
1.4.1.1. Tanzimat Fermanı'nın Nitelikleri	30
1.4.1.2. Tanzimat Fermanı'nın Genel Esasları	30
1.4.1.3. Temel Hak ve Hürriyetler Yönünden Tanzimat Fermanı.....	31
1.4.1.4. Tanzimat Fermanı'nın Yargı ve Denetim Yetkisi	32
1.4.1.5. Sosyal haklar Yönünden Tanzimat Fermanı	32
1.4.1.6. Kişinin Hakları ve Ödevleri Yönünden Tanzimat Fermanı.....	33
1.4.2. Islahat Fermanı	35
1.4.2.1. Islahat Fermanı'nın Nitelikleri	36
1.4.2.2. Islahat Fermanı'nın Genel Esasları.....	36
1.4.2.3. Temel Hak ve Hürriyetler Yönünden Islahat Fermanı	37
1.4.2.4. Islahat Fermanı'nın Yargı ve Denetim Yetkisi.....	37
1.4.2.5. Sosyal Haklar Yönünden Islahat Fermanı	38
1.4.2.6. Kişinin Hakları ve Ödevleri Yönünden Islahat Fermanı	39

1.4.3. 1875 Adalet Fermanı.....	41
1.4.3.1. Adalet Fermanı'nın Nitelikleri	42
1.4.3.2. Adalet Fermanı'nın Genel Esasları.....	42
1.4.3.2. Temel Hak ve Hürriyetler Yönünden Adalet Fermanı	42
1.4.3.4. Adalet Fermanı'nın Yargı ve Denetim Yetkisi.....	42
1.4.3.5. Sosyal Haklar Yönünden Adalet Fermanı	43
1.3.2.6. Kişinin Hakları ve Ödevleri Yönünden Adalet Fermanı	44
1.5. I. Meşrutiyet'in Genel Nitelikleri	44
1.5.1. Kanun-ı Esasi'nin Genel Esasları (Memalik-i Devlet-i Osmaniye).....	49
1.5.1.1. Devletin Şekli	49
1.5.1.2. Meşrutiyetin Nitelikleri	49
1.5.2.3. Devletin Bütünlüğü, Resmî Dili ve Başkenti	50
1.5.2.4. Kanun-i Esasi Değiştirilmeyecek Hükümleri	50
1.5.2.5. Devletin Temel Amaç ve Görevleri.....	50
1.5.2.6. Yürütme (Padişahın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü).....	50
1.5.2.7. Yasama Yetkisi.....	51
1.5.2.8. Yargı Yetkisi (Mehakim).....	51
1.5.2. Temel Hak ve Ödevlerle İlgili Genel Hükümler (Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi)	52
1.5.2.1. Kişinin Hakları ve Ödevleri.....	52
1.5.3. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler	52
1.5.4. Siyasî Haklar ve Ödevler.....	52
1.5.4.1. Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma Hakları.....	52
1.5.4.2. Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı, (Mal Bildirimi, Vatan Hizmeti, Vergi Ödevi, Umur-ı Maliye).....	53

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLERLE İLGİLİ ESASLAR

2.1. II. Meşrutiyet'in Genel Nitelikleri	55
2.1.1. 1909 Değişikliklerinin Genel Esasları.....	63
2.1.2. Temel Haklar ve Ödevlerle İlgili Hakların Basına Yansıması (Hakların Korunmasıyla İlgili Hükümler)	76
2.1.3. Hak Arama Hürriyeti (Hak Tartışmaları).....	76
2.1.4. Kanunî Hâkim Güvencesi (Adalet Bağlamında Hak)	90
2.1.5. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar (Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı).....	100
2.1.5.1. Ölüm Cezası ve Genel Müsadere Cezası Verilemez (İdam)	100
2.1.5.2. Müsadere, Angarya Yasağı.....	103
2.1.5.3. İşkence Yasağı	108
2.1.5.4. Kanuna Aykırı Olarak Elde Edilmiş Bulgular, Delil Olarak Kabul Edilemez (Jurnal)	126
2.1.5.5. İdare, Kişi Hürriyetinin Kısıtlanması Sonucunu Doğuran Bir Müeyyide Uygulayamaz (Sürgün)	131
2.1.6. Düşünce ve Kanaat Hürriyeti	133
2.1.7. Din ve Vicdan Hürriyeti	143
2.1.8. Eşitlik	144
2.1.9. Hizmete Girme (Hak Kavramı Bağlamında Liyakat)	146
2.2. Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Bağlamında Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas (Serseri Nizamnamesi)	152
2.2.1. Genel Olarak Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas (Serseri Nizamnamesi)	152
2.2.2. Yasal Sınırlılıklar Açısından Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas (Serseri Nizamnamesi)	153
2.2.3. Teseülün Men'ine Dair Nizamname	156
2.2.4. Serseri ve Mazanne-i Sû'eşhâs Kanunu	158
2.2.5. Serseri ve Mazanne-i Sû' Nizamnamesinin Layiha Tartışmaları.....	160

2.2.6. Serseri ve Mazanne-i Sû' Nizamnamesi'nin Basına Yansıması	165
2.2.6.1. Hürriyeti Kısıtlayıcı Cezaların ve Güvenlik Tedbirlerinin Yerine Getirilmesi.....	165
2.3. Basın ve Yayımla İlgili Hükümler ve Basın Hürriyeti	172
2.3.1. Basın ve Matbuatın Genel Nitelikleri.....	172
2.3.2. Sosyal Hareketler Açısından Yasal Sınırlar	175
2.3.3. Basın ve Matbuata Getirilen Yasal Uygulamalar.....	175
2.3.4. 1864 Nizamnamesi.....	178
2.3.5. 1877 Basın Yasası	185
2.3.6. 1909 Basın Matbuat Kanunu.....	187
2.3.6.1. Basın, Matbuat Kanunu Layihası Tartışmaları.....	191
2.3.7. Matbuat Kanunu'nun Gazetelere Yansıması.....	200
2.3.7.1. Matbuat Kanunu'na Tepkiler.....	200
2.3.7.2. Cezai Müeyyideler Açısından Basın	219
2.3.7.3. Düşünce ve İfade Hürriyeti Açısından Basın	230
2.3.7.4. Yabancı Uyruklu Gazetelerin Hukuki Durumları	252
2.3.7.5. Gazete Kapatma.....	260
2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı (İçtimaat-ı Umumiye)	273
2.4.1. Yasal Sınırlılıklar Açısından İçtimaat-ı Umumiye (Tarihsel Gelişim).....	274
2.4.2. İçtimaat-ı Umumiye Kanun Lâyihası.....	275
2.4.2.1. İçtimaat-ı Umumiye Kanun Lâyihası Tartışmaları.....	276
2.4.3. İçtimaat-ı Umumiye Kanunu'nun Basına Yansıması.....	282
2.4.3.1. Temel Haklar Yönünden Hakk-ı İçtima	282
2.4.3.2. Gösteri ve Yürüyüş Kanunu'na Tepkiler.....	282
2.4.3.3. Gösteri ve Yürüyüş Hakkının Engellenmesi	287

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(1909) II. MEŞRUTİYET SONRASI SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

3.1. Çalışma Hakkı ve Ödevi (İşçi Hakları).....	307
3.2. Çalışma Hakkı ile İlgili Yasal Düzenlemeler	309
3.3. Osmanlı Devleti'nde İşçilerin Yasal Statüleri	312
3.4. Tatil-i Eşgal Kanunu	321
3.4.1. Tatil-i Eşgal Kanun-ı Muvafakat.....	321
3.4.2. Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası Tartışmaları	323
3.5. Tatil-i Eşgal Kanunu'nun Basına Yansıması	330
3.5.1. Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı (Ameleler Arasında İş Bölümü ve Birlik)	330
3.5.2. Grev Hakkı ve Lokavt.....	333
3.5.3. Devletin Grevlerde İşçinin Haklarını Gözetmemesi	363
3.5.4 Sendika Kurma Hakkı	374
3.5.5. İşçi Hakları Bağlamında Sosyalizm	380
3.6. Sosyal Güvenlik Hakları	394
3.6.1. Tarihsel Gelişim Açısından Sosyal Güvenlik Hakları	394
3.6.2. Sosyal Güvenlik Haklarının Muhtevası	394
3.6.3. Yasal Sınırlılıklar Açısından sosyal Güvenlik	395
3.6.4. Sosyal Güvenlik Haklarının Basına Yansıması	398
3.6.4.1. Maaş Ödemelerinin Yapılmaması	398
3.6.4.2. Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması (Köylünün Korunması)	427
3.7. Belediye Hizmetleri	442
3.7.1. Belediyenin Kuruluşu ve Sınırları.....	442
3.7.2. Tarihsel Gelişiminde Osmanlı Devleti'nde Belediyecilik	443
3.7.3. Yasal Sınırlılıklar Açısından Belediyecilik.....	445
3.7.4. Belediye Hizmetlerinin Basına Yansıması.....	447

3.7.4.1. Belediyenin Görev ve Sorumluluklarındaki Hizmet Eksikliği.....	447
3.7.4.2. Belediye Denetim Araçlarından Kamu Güvenliğini Sağlamada Kolluğun Aşırı Güç Kullanımı.....	452
3.7.4.3. Belediye Hizmet Araçlarından Doğan Mağduriyetler (Tramvay Kumpanyası Mağduriyeti)	457
3.7.4.4. Belediyenin Kanun-ı Esasi'ye Aykırı Uygulamaları.....	465

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(1909) II. MERŞRUTİYET SONRASI SİYASAL HAKLAR

4.1. Siyasî Haklar ve Ödevler	491
4.2. Tarihsel Gelişim Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyasi Partiler.....	491
4.3. İttihat ve Terakki'nin Teşekkülü.....	495
4.4. Dönemin Diğer Siyasi Partileri	498
4.5. Dönem Hükûmetleri ve Uygulamaları.....	502
4.6. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin Beyannamesi.....	504
4.7. Siyasal Hakların Basına Yansımaları	505
4.7.1. Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar (İttihat ve Terakki'nin Hükûmet Üzerindeki Baskıları)	505
4.7.2. Osmanlı Vatandaşlığı	513
4.7.3. Siyasî Partilerle İlgili Hükümler	514
4.7.4. Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma.....	530
4.7.5. Vatan Hizmeti	534
4.7.6. Vergi Ödevi.....	536

BEŞİNCİ BÖLÜM

(1909) II. MEŞRUTİYET SONRASI TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRILMASI VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM HALLERİ

5.1. Aff-1 Umumi	545
5.2. Yasal Sınırlılıklar Açısından Aff-1 Umumi.....	546
5.3. İslam Hukukunda Aff-1 Umumi.....	547

5.4. Osmanlı Devleti'nde Aff-ı Umumi	548
5.5. Aff-ı Umuminin Basına Yansıması	550
5.5.1. Hak Yoksunlukları ve Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi	550
5.6. (1909) II. Meşrutiyet Sonrası Olağanüstü Hallerle İlgili Düzenlemeler (İdare-i Örfiye).....	566
5.6.1. Olağanüstü Yönetim Halleri.....	566
5.6.2. Yasal Sınırlılıklar Açısından İdare-i Örfiye	566
5.6.3. Uygulama Esası Açısından İdare-i Örfiye	567
5.6.4. Niteliği Açısından İdar-i Örfiye Kararnamesi.....	570
5.6.5. İdare-i Örfiye İlanının Gazetelere Yansıması	570
5.6.5.1. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması (31 Mart)	570
5.6.5.2. Toplum Düzeninin Gereklerine Uygunlukluk Yönünden İdare-i Örfiye ...	577
5.6.5.3. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılması	589
SONUÇ	605
KAYNAKÇA.....	617
ÖZGEÇMİŞ	635

GİRİŞ

Demokrasinin temel ilkesi, insanların özgür ve eşit bir biçimde yönetilmesidir. İnsan haklarının gelişim süreci demokratik yönetim anlayışının gelişmesiyle paraleldir. Her insan yasalar önünde eşit olup hak sahibi olma özgürlüğüne sahiptir. Eşitlik ilkesi demokratik yönetim biçimleriyle elde edilmiştir. İnsan hakları kavramı da demokratik anlayışla yönetilen ülkelerde gelişmiş ve güvence altına alınmıştır. Bu temel hak ve özgürlükler, insanın insan olduğu için sahip olması gereken birincil ve vazgeçilmez hak ve özgürlükleridir. Temel hak ve özgürlükler, başkasına verilemez ve devredilemez. Bu haklar; yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, din, vicdan, kanaat ve düşünce özgürlükleridir. Temel haklar, kişiye özgü olmasına rağmen yasalarca sınırları olan tanımlanmış haklardır.

Bu temel hakların oluşmasını sağlayan anayasacılık hareketleri Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu hareketler ile devlet iktidarının sınırlandırılması suretiyle insan hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi yolunda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Osmanlı Devlet'inde ise devlet iktidarının sınırlandırılması düşüncesi 19. yüzyılın ilk yarısında Tanzimat Fermanı ile ortaya çıkmıştır. Tezde Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile tanınan temel hak ve hürriyetlerin gelişimi incelenmiş, anayasal sürece geçişte temel hak ve hürriyetlere ne derece bağlı kalındığı ve Osmanlı toplumunda yaşanan hak gasplarına aydın kesim ve toplumun nasıl tepki verdiği gazeteler aracılığıyla tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın konusu "II. Meşrutiyet Basınında Temel Haklar" olup konunun seçilme nedeni, anayasal açıdan hak kavramı konusunun çok fazla sayıda çalışılmış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nde temel hakların varlığı ve gelişmesinin basındaki yansımalarının çalışmalara konu olmamış olmasıdır. Çalışmada, II. Meşrutiyet'in ilanı ile Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi ve yapılan tadillerle tanınan temel hak ve hürriyetlerin neler olduğu belirlenmiştir. Osmanlı halkının kendisine tanınan bu temel hak ve hürriyetlerin ne derece farkında olduğu, Osmanlı halkının hukuki hakları için nasıl bir mücadele verdiği, onun için bu kavramların ne ifade ettiği ve büyük umutlarla ilan edilen II. Meşrutiyet'in yeniden yürürlüğe girmesinin halkın hayatında ne gibi değişiklikler yarattığı araştırılmıştır.

Tez'de ayrıca Osmanlı Devleti'nde anayasal düzenin hangi koşullarda oluştuğu, toplumsal-siyasal eleştirilerin hangi konular etrafında yoğunlaştığı da incelenmiştir. Bununla beraber anayasal hakkın ve insanî temel değer olan sosyal hakların nasıl bir görünüm sergilediği ve bunların toplumsal siyasal gelişmelerle birlikte nasıl bir dönüşüm gösterdiği de araştırılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte halk bilinçlenmeye başlamıştır. Kitaplar, gazeteler yaygınlaşmış, yurdışına okumak için gönderilen öğrenciler ülkelerine döndüklerinde Avrupa'da görmüş oldukları medeniyet seviyesini kendi ülkelerinde de tatbik etmek istemiş ve kitle hareketi yaratmanın yollarını aramışlardır. Bunun için de basını arac olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda dönemin yazarlarının fikir ve algı dünyası öğrenilerek aydınların toplumdaki yerleri tespit edilmiştir.

Basının bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma özelliğinin olması, o dönemde meydana gelen olaylar hakkında halkı haberdar etmesi, konumuz açısından oldukça önem arz etmektedir. Dönemin gazetelerinde, Kanun-ı Esasi'ye uyulmaması, çıkarılan antidemokratik kanunlar ve uygulamalar, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yurtlarına dönen politik sürgün ve firarilerin sorunları, İstibdat Dönemi'nde yaşanan hak gaspları ve bunların tanzim edilmeye çalışılması ve tüm toplumu kapsayan refah içinde yaşama hakkı kavramları ele alınmaktadır. Ayrıca tefecilerin köylüler üzerindeki amansız politikaları, polislerin, zabıtalara yasaya uygun olmayan tavır ve davranışları, hak ettikleri halde terfi alamamış memur ve askerlerin yakınmaları, maaşların düzenli ödenmemesi, yolsuzluklar ve devlet hizmetlerinin kötüye kullanılması gibi konular da basında yer edinmiştir. Yapılan haberlerle kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, Hürriyet'in ilanında yaşanan sürece bütüncül bir bakış açısıyla bakarak basın üzerinden devleti, toplumu ve süreci sorgulamayı hedeflemiştir.

Bu bağlamda ele aldığımız 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başları Osmanlı Devleti için oldukça sıkıntılı ve en uzun zaman dilimidir. Bu yüzyılda devlet modernleşme adına her türlü çabayı göstermiştir. II. Meşrutiyet Dönemi; sınıf mücadelesinin hızlandığı, çelişkilerin keskinleştiği ve bu sınıfsal, ideolojik, politik mücadelede süreli yayınların rolünün ve öneminin arttığı bir dönem olmuştur.

Meşrutiyetin ikinci defa ilan edilmesinden sonra siyasal yaşama katılım konusundaki engellerin ortadan kalkması, Osmanlı vatandaşlarının ülke sorunlarıyla ilgili konularda görüşlerini dile getirmelerine olanak sağlamıştır. Devrimin ertesinde kamusal alanın genişlemesi ve kitle siyasetindeki dönüşüm, kitle siyasetinin yeni biçimlerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.

1909 yılının seçilmesinin nedeni, Meşrutiyet'in ilanından çok kısa süre sonra rejimin otoriterleşmesi, İttihat ve Terakki'nin Abdülhamit Dönemi'ni aratır duruma gelmesi, ordunun siyasete müdahil olması, bunun neticesinde 31 Mart vakasının yaşanması ve 1909 Anayasal değişikliklerle kamu hürriyetlerinin sınırlandırılması, bu sınırlandırılmaların basına yansıyan kısmı olan 1909 yılını çalışmamızın temel nedenini oluşturmuştur. 1908'le başlayan olumlu havanın 1909'a giden seyrinde yaşanan gelişmelere baktığımızda;

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilan edilmesi ülkede büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. İlanın hemen ardından 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesi, ayan ve mebusan seçimlerinin yapılması halkta Meşrutiyet'e karşı büyük bir heyecan yaratmıştır. Çünkü İttihat ve Terakki Meşrutiyet'in ilanıla beraber herkesin yasalar önünde eşit olacağını, halkın tebaadan çıkarak vatandaş olacağını vaat etmiştir.¹ Bunu da bir beyanname ile halka bildirmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Beyannamesinde:

“Herkes işiyle meşgul olsun. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti bütün vatan kardeşlerini, Allah'a hamd ü senalar olsun, ittihat ve muhabbet bayrağı altında topladı. Herkesi birbirine sevdirdi. Artık herkes hür, mesut ve mesrurdur. Bilhassa memleketimizde yaşayan ecnebi dostlarımızın malı, canı, ırzı katiyen bizim kefalet ve emniyetimiz altındadır.”²

Meşrutiyet'in birleştirici bildirisinin ardından, gayrimüslim, Müslim gruplar sadece siyasi partide örgütlenmediler, aynı zamanda kültürel kimliklerini yaşatmak için de faaliyete girişerek dernekler kurdular. Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri, Arnavut Meşrutiyet

¹Hastaş, M. T. (2002). **Ahmet Samim II. Meşrutiyet'te Muhelif Bir Gazeteci**. İstanbul: İletişim yayınları, 23.

² İkdam gazetesi, 27 Temmuz 1908, sahife, 3.

Grupları özellikle de Arnavutlar, Arnavut alfabesi için de çaba sarf etmişlerdir. Osmanlı Devleti'ndeki pek çok etnik grup benzer çalışmalarda bulunmuştur.³

Böylece sivil bir toplum ve kuruluşların ortaya çıkması sağlanmıştır. Fikir-eğitim-kültür ağırlıklı dernekler de kurulmuş, milliyetçi düşüncenin yayılmasında bu dernekler katkıda bulunmuştur. Osmanlı Hürriyet ve Teâvün-i Milli Cemiyeti, Meşrutiyet-i Osmaniye Kulübü, Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı derneği bu tarz derneklere örnektir.⁴

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kanun-ı Esasi'de değişiklik yapmak için bir komisyon kurulmuş ve yapılan değişikliklerle kamu özgürlükleri genişletilmiş; toplanma dernek kurma, sendika ve grev hakkı tanınmış; padişahın sürgün yetkisi kaldırılmış, genel af ilan edilmiş, hafiyelik teşkilatı kaldırılmış ve basınına özgürlük tanınmıştır.⁵ İkinci Meşrutiyet'in getirmiş olduğu bu iyimser havadan işçiler de etkilenmiş; anayasanın kendilerine verdiği hakkı kullanarak daha iyi çalışma koşulları, daha iyi bir yaşam için taleplerde bulunmuşlardır. Tramvay işçileri, vapur işçileri, tütün işçileri ve demir yolu işçileri Ekim 1908'den Mart 1909'a kadar işçiler grev, boykot ve sendikal haklarını kullanabilmişlerdir.⁶

Basına özgürlük tanınmasıyla birlikte bir yıl boyunca bir basın patlaması meydana gelmiş, her türlü fikre mensup neşriyat basılma imkânı bulmuştur. Neşriyatın basılmadan önceki kontrolü ortadan kalkmış, cezai yaptırım son bulmuş ve sansür uygulamasına son verilmiştir. Bu ortam içinde her fikrin savunucusu, sözcüsü olan yayın organları ortaya çıkmıştır. Mevcut olan matbuatın hepsi bir siyasi partinin politikasını temsil etmiştir.⁷

Bu dönemde ayrıca çok sayıda siyasi parti de faaliyet göstermiştir. Bu kadar siyasi partinin çoğalması demokrasi ve özgürlük ortamının varlığını gösterirken diğer taraftan İttihat ve Terakki politikaların bir kesim tarafından tasvip edilmeyip, arayış içerisinde

³Uslu, A, Aytekin. E.A. (2016) ."Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında", D. Atılğan (editör) **Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat**. İstanbul: Yordam, 129.

⁴Toprak, Z. (1985)."1909 Cemiyetler Kanunu". Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 207.

⁵Arslan, Z. (2010). "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği". **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3 (11), 58.

⁶ **II. Meşrutiyet'in İlk Yılı & 23 Temmuz 1908 – 23 Temmuz 1909**(2008). YKY: İstanbul, 78.

⁷ Koloğlu, O. (2013). **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**. İstanbul: Pozitif, 88.

olduklarının da göstergesi olup bu arayış ve siyasi kargaşa ortamı neredeyse her gün yeni bir siyasi partinin doğuşuna neden olmuştur. Siyasi partilerinin bu kadar çoğalması İttihat ve Terakki ile muhalefet arasında gerginliği arttırmıştır. Artan gerginlik hükûmeti düşürmüş, çetrefilli bir basın kampanyasını başlatmıştır. Bu ortamda İttihat karşıtı bir gazeteci olan Hasan Fehmi öldürülmüştür.⁸

Ordunun siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılara müdahale etmesi memleket yönetimini zora sokarak hizipleşmeye neden olmuştur. Devlet kadrolarında tasfiyeler yapılarak boşalan kadrolara ittihatçıların getirilmesi, maaşların düşüklüğü, torpil ve iltimasın yaygınlığı toplumda huzursuzluk yaratmıştır.⁹

Öte yandan ordu içerisinde mektepli ve alaylı subayların çatışması yaşanmış, alaylı subaylar muhafazakâr ve padişah taraftarı olup askeri kuvvetlerin bir siyasi partiyle organik bağının bulunmasından rahatsız duymuşlardır. Ordu içinde siyasi kutuplaşma, hükûmet ve İTC arasında giderek artan gerilim 31 Mart vakasına neden olmuştur.¹⁰ İttihat ve Terakki 31 Mart vakasının ardından merkezi otoriteyi güçlendirmek adına bireysel ve toplumsal özgürlükleri kısıtlayıcı yasal düzenlemeler yapmış, Kamu toplantıları, grev ve sendika üyeliği yasaklanmıştır. Cemiyetler Kanunu, Serseri Nizamnamesi, Çeteler Kanunu, Basın Matbuat Kanunu, gayrimüslimlerin askere alınması gibi düzenlemeler yaparak baskı ve istibdadı artırmıştır.¹¹

31 Mart vakasının meydana gelmesinde siyasi, ekonomik, politik pek çok neden vardır. Eski düzen yanlılarına ayrımcı politika, memuriyetlerde tasfiye, orduda alaylı mektepli çatışması, siyasi partiler arasındaki çatışmalar ve siyasi ölümlerin meydana gelmesi gibi olaylardı. 31 Mart vakasının şiddetle bastırılması akabinde yapılan idamlar, işkenceler toplumu derinden sarsmıştı. 31 Mart vakasının sonuçları, büyük bir beklentiyle ilan edilen Meşrutiyet'in toplumda hayal kırıklığı yaratmasına neden olmuştur.

Toplumdaki hak kavramı varlığını ve bunların neler olduğunu tespit etmek için basın üzerinden takip ettiğimiz çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde 1908, 1909 ve 1910

⁸ Zürcher, E. J (2009). **Modernleşen Türkiye Tarihi**, İstanbul: İletişim, 149.

⁹ Burak, B. (2011). "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri." **History Studies**, 3(1), 48.

¹⁰ Zeyrek, S. (2014). "II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bir Bakış." **Studies of the Ottoman Domain**, 4(6), 46.

¹¹ Zürher, a.g.e., s. 155-157.

yılları arasında yayınlanan gazetelerden faydalanılmıştır. Ayrıca basın tarihi ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda Hıfzı Topuz'un, Mehmet Nuri İnuğur'un, Uygur Kocabaşoğlu'nun, Orhan Koloğlu'nun ve Atilla Girgin'in çalışmalarından da yararlanılmıştır. Basın tarihi ile ilgili olarak.

1908'de başlayan bu ılımlı havanın 1909'a doğru giderek sertleşmesi, demokrasi vaadiyle yola çıkanların otoriter bir yönetime kayma nedenlerini bulmak için çalışma alanımız olarak 1909 yılı seçilmiştir. Konuya dair örnek olarak seçmiş olduğumuz dönemin gazeteleri şunlardır:

Gazeteler, Politikaları ve Yazarları

Bir gazetenin yayın politikası, gerçekleri hiçbir baskı etki altında kalmadan olayları olduğu gibi tarafsız bir şekilde kamuoyuyla paylaşmaktır. Gazeteler yayınlarında hiç kimseyi ırkı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik düzeyi ve dini inançları gereği aşğılama hakkına sahip değildir. Eleştiri yaparken eleştirinin amacını aşan ifadeler kullanamaz. Bir gazetede olması gerekenler bunlar iken II. Meşrutiyet basınında durum nasıldı, tarafsız mıydılar, yayın ilkelerine ne kadar bağlıydılar? Dönem gazetelerinin her biri bir siyasi partinin yayın organı idi. Gazeteler İttihatçı ve karşıtı olarak ikiye ayrılmıştı. Gazetelerin yayın politikalarına baktığımızda;

Ald ve İnsan Gazetesi: Haftalık olarak yayınlanan mizah gazetesidir. Haftada bir gün yayınlanır. Meşrutiyet yanlısıdır. İmtiyaz sahibi Zülfi Bey, mesul müdürü, Rıza Beydir. Politik, siyasi ve günlük gazetedir.¹²

Basiret Gazetesi: 1 Aralık 1869'da Basiretçi Ali Bey tarafından çıkarılmıştır. Politik, siyasi ve günlük gazetedir. Gazete yayın hayatının ilk safhasında İttihad-ı Osmani (Osmanlıcılık), İttihad-ı İslâmî (Panislamizm) fikirlerinin taraftarıyken II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyetinin fikirlerini savunmuştur.¹³ Gazetede, Suphi Paşazade Ayetullah Efendi, İsmail Efendi, Mustafa Celaleddin Paşa, Leyli Hayrettin Karski, Halet Bey, Ahmet Süavi ve Ahmet Mithat görev almıştır. Basiret gazetesi

¹²Hasan, D. (2000). **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**. Ankara: Enformasyon ve Doküman Hizmetleri Vakfı, 107.

¹³Yerlikaya, İ. (1994). **Basiret Gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm-Panslavizm-Osmanlıcılık Fikirleri)**. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 62.

1908’de Meşrutiyet’in ilanından sonra tekrar yayınlanmış fakat istediği başarıyı elde edemediği için yeniden kapanmıştır.¹⁴

Cem Gazetesi: 10 Aralık 1910’da Cemil Cem tarafından yayınlanmıştır. Gazetenin başmüdürü Cemil Cem, sermuharriri Refik Halit’tir.¹⁵ Mizah gazetesidir. Siyasi karikatürlerin yoğunlukla kullanılmasından dolayı 18 Ekim 1912’de kapatılmıştır. 10 Aralık 1927 yayın hayatına geri dönen gazete, dönem hükûmeti tarafından yeniden kapatılmıştır.¹⁶

Cidal Gazetesi: 19 Teşrinisani 1325 tarihinde P. Kozmide Efendi tarafından çıkarılmıştır. Gazetenin sahib-i imtiyaz ve müdür-i mesulü Ahmet Samim Bey’dir. Gazete Ahrar Fırkasının yayın organıdır. Siyasi, muhalif bir gazetedir. Meşrutiyetçi fikirleri savunur. 2 Kasım 1325 tarihinde kapatılmıştır.¹⁷

Cingöz Gazete: Gazete yayın hayatına 26 Ağustos 1324 tarihinde başlamıştır. Haftada iki kez yayınlanır. Siyasi, edebi ve mizahi nitelikleri olan muhalif bir gazetedir. Gazetenin sahib-i imtiyazı Seyyid Hasan Tebrizi, sermuharriri Mehmet Asaf’tır. Toplam 7 sayı çıkarabilen gazete 26 Eylül 1324 tarihinde kapanmıştır. ¹⁸

Coşkun Kalender: Gazete yayın hayatına 2 Nisan 1325 tarihinde başlamıştır. Haftalık olarak yayınlanan İttihat karşıtı siyasi, mizah gazetesidir. Gazetenin müdürü, Mehmet Ali, sermuharriri Kalender Geda, diğer yazarı Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi Bey’dir. 1328 senesinde kapanmıştır. ¹⁹

¹⁴Topuz, H. (2003). **Türk Basın Tarihi: II. Mahmut’tan Holdinglere.** İstanbul: Remzi, 26.

¹⁵Kocabaşoğlu, U. (2010). **Hürriyeti Beklerken, İkinci Meşrutiyet Basını,** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,42.

¹⁶Davulcu, E. (2015). **II. Meşrutiyet Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirel Kodlar, (Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden).** İstanbul: Palet Yayınları, 164-165.

¹⁷ Duman, a.g.e., s. 208.

¹⁸ Duman, a.g.e., s. 215.

¹⁹Gazel A A, Ortak, Ş. (2006). “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927). “**Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7 (1) ,227.

Dalkavuk Gazetesi: Gazete yayın hayatına 30 Ağustos 1324 tarihinde başlamıştır. Mahmut Kenan Bey'dir. Haftalık olarak yayınlanır. İttihat karşıtı siyasi, mizah gazetesidir.²⁰

Davul Gazetesi: Gazete 23 Temmuz 1909'da yayın hayatına başlamıştır. Gazete sahibi Hasan Vâsıf Bey'dir. Sermuharriri Hamdullah Suphi Bey'dir. ²¹ İttihat karşıtı siyasi, mizah gazetesidir. Haftalık olarak yayınlanan gazetenin her sayı 16 sayfadan ibarettir.24 sayı çıkartabilmiştir.1909 senesinde kapatılmıştır²².

Edep Yahu Gazetesi: Gazete 16 Ekim 1908'de yayın hayatına başlamıştır. İttihad karşıtı siyasi, mizah gazetesidir. İmtiyaz sahibi Zeytinoğlu Mehmet Remzi Bey, sorumlu müdürü, Taşlızade Hasan Rüştü Bey, başyazarı Şair Eşref Beydir. Elli yedi sayı çıkarttıktan sonra 4 Aralık 1909'da kapanmıştır. ²³

Geveze Gazetesi: Gazete yayın hayatına 6 Teşrinisani 1324'te başlamıştır. Sahib-i imtiyazı Kırkor Faik'tir. İttihat karşıtı siyasi, mizah gazetesidir. Haftada iki defa neşrolunur. 25 Mayıs 1325'te kapanmıştır. ²⁴

Gıdık gazetesi: Gazete yayın hayatına 1326 senesinde başlamıştır. Sahib-i imtiyazı H. Seyfettin, müdürü M. Hazım, Arif Hikmet, sermuharriri Refik Cevat, Fuat Talat Bey'dir. Cumartesi ve perşembe günleri neşrolunur. İttihat karşıtı siyasi, mizah gazetesidir. 1327 senesinde kapanmıştır.²⁵

Hilal Gazetesi: 20 Nisan 1909'da yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi Kozmidi Efendi, sermuharriri Ahmet Samim Bey'dir.²⁶Ahrar Fırkasının siyasi yayın

²⁰ Duman, a.g.e., s. 235.

²¹Uslucan, F. (2015)." Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul". **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (4) (s. 13-22). S 16.

²²Sefercioğlu, N. (1977). Davul. **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 206

²³Çağın, Ş. (2010). "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Çıkılmış Olan Mizah Gazeteleri Edeb Yahu." **Türklük Bilimi Araştırmaları**, (28), 122.

²⁴ Duman, a.g.e., s. 317.

²⁵ Duman, a.g. e., s. 229.

²⁶Kerimoğlu, H.T. (2015)." II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat Ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet." **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX (1), 155.

organıdır. Siyasi ve muhalif nitelikte yayın yapan gazete 7 sayı yayımlanmış, 27 Nisan 1909 tarihinde kapatılmıştır.²⁷

Hukuk-ı Umumiye Gazetesi: 16 Eylül 1908'de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin ilk sorumlu müdürü ve başyazarı Necip Nadir Bey, diğer yazarları Şirvanizade Mahmut Tahir, İbnü'l Mahmud Asım, Mevlanzade Rıfat ve Abdülkadir Kadri Beylerdir. Ayrıca, kısa süreli Hasan Fehmi ve Derviş Vahdetî, Şerafettin Mağmumi ve İbrahim Temo gazetede köşe yazarlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinden dışlanmış olan sürgün ve firariler tarafından kurulan Fedakâran-ı Millet Cemiyetinin yayın organıdır. Muhalif ve siyasi nitelikli bir gazetedir. Genel hakların savunuculuğunu yapmıştır. 172 sayı yayımlanan gazete 27 Mart 1909'da kapatılmıştır.²⁸

İkdam Gazetesi: 5 Temmuz 1894 tarihinde Ahmet Cevdet Bey tarafından çıkartılmıştır. Gazetede, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Necip Asım, Şinasi Hikmet, Teodor Kasap, Abdullah Zühdü, Vecîhî, Hüseyin Cahit, Veled Çelebi gibi isimler yer almaktadır. 1928'de yayın hayatına son vermiştir. Siyasi, edebî, ittihatçı günlük gazetedir. 31 Mart 1961'de kapatılmıştır.²⁹

İncili Çavuş Gazetesi: Gazete yayın hayatına 10 Ağustos 1324 tarihinde başlamıştır. Pazar ve çarşamba günleri neşrolunur. Musavvir ve muharriri Köprülüzade Ressam Galip'tir. Gazete siyasi ve muhalif nitelikte yayın yapan bir gazetedir.³⁰

İnsaniyet Gazetesi: 18 Ağustos 1910 tarihinde İştirakçi Hilmi tarafından çıkartılmıştır. Türkçe ve Arapça olarak yayımlanır Müdür ve sermuharrir Bağdadi Abdürrezak Efendi'dir. İştirak gazetesinin kapalı kaldığı günlerde yayın yapmıştır.³¹ Sosyalist Fırkasının yayın organıdır. Muhalif ve siyasi bir gazetedir. Divan-ı Harb-i Örfî kararı ile kapatılmıştır.³²

²⁷ Polat, N. H. (2003)."II. Meşrutiyet Türk Kültür Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıması Olarak Rübab Dergisi." *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (8-41), 13.

²⁸ Kerimoğlu, a.g.e., 24-25.

²⁹ Topuz, a.g.e., s. 69.

³⁰ Duman, a.g.e., s. 419.

³¹ Yangın, İ. (2009). *Osmanlı'da Sosyalizm*. İstanbul: Bilge Oğuz, 233.

³² İnuğır, a.g.e., s. 328.

İştirak Gazetesi: 13 Şubat 1910'da yayın hayatına başlamıştır. İmtiyaz sahibi Hüseyin Hilmi'dir. Gazetenin sermuharriri Baha Tevfik'tir. Hamdi Suphi de gazetede yazılar yazmıştır. Osmanlı Sosyalist Fırkasının yayın organıdır. Sol hareket kabul edilebilecek ilk yayındır. İşçi hareketlerine, işçi grevlerine, öğrenci olaylarına sıkça değinmiştir. 20 sayı çıkarabilmiştir. 15 Eylül 1910 tarihinde kapatılmıştır.³³

Lak Lak Gazetesi: Gazete yayın hayatına 1 Haziran 1324'te başlamıştır. Kahire ve İstanbul'da basılmaktadır. Sahib-i imtiyaz ve müdür-i mesulü Mehmet Fazlı'dır. Haftalık resimli siyasi, mizah gazetesidir. 15 Teşrinievvel 1325'te kapanmıştır.³⁴

Medeniyet Gazetesi: 14 Aralık 1910 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Hamit Suphi'dir. Gazete yazarları Hüseyin Hilmi Bey ve Osmanlı Sosyalist Partisinin üyeleridir³⁵. İştirak kapatıldığı dönemlerde yayın yapmıştır. Sosyalist Fırkanın yayın organıdır. Muhalif ve siyasi nitelikli bir gazetedir İki sayı çıkarabilmiştir.³⁶

Mizan Gazetesi: Mehmet Murat (Mizancı) tarafından 1886-1909 yıllarında yayınlanmıştır. Gazete İstanbul, Kahire, Paris, Cenevre ve İstanbul'da basılmıştır. İlk sayısı 21 Ağustos 1886'da çıkarmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştır. Siyasi ve edebi nitelikli muhalif bir gazetedir. Herhangi bir siyasi bir partinin yayın organı değildir³⁷. Gazete siyasette "âdem-i merkezîyet" değil merkezi bürokrasiyi ve sultan iradesini savunur. İttihat ve Terakki'ye muhalif yazılarıyla dikkat çeken gazete 12 Nisan 1909'da 31 Mart'ı savunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır³⁸

Mizanü'l-Hukuk Gazetesi: Gazete yayın hayatına 8 Teşrinievvel 1324'te başlamıştır. İzmir dava vekilleri tarafından çıkarılmıştır. Sahib-i imtiyazı ve sermuharriri

³³Yusuf, T. (2002). "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54, (4), 177.

³⁴Duman, a.g.e., s. 496.

³⁵İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der, 329.

³⁶Topuz, a.g.e., s. 95.

³⁷İnuğur, a.g.e., s. 294-297.

³⁸Karaoğlu Ö. (2013). "Osmanlı İktisat ve Maliyesine Yerli Bir Yaklaşım Örneği: Mizan Gazetesi," *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(2), 204.

Bekir Behlül'dür. Haftalık olarak yayınlan hukuk gazetesidir. Herhangi bir partinin yayın organı değildir. 9 Nisan 1327'de kapanmıştır³⁹

Protesto Gazetesi: Gazete yayın hayatına 8 Şubat 1324'te başlamıştır. Sahibi ve müdürü Mısırlı Mehmet Sefa'dır. Her gün yayınlanır. Türkçe ve Arapça yayınlanan siyasi nitelikli bir gazetedir. Meşrutiyet fikirlerini savunan, muhalif, siyasi nitelikli bir gazetedir. 2 sayı çıkarabilmiştir. Aynı yıl kapatılmıştır.⁴⁰

Püsküllü Bela Gazetesi: Gazete yayın hayatına 11 Şubat 1324'te başlamıştır. Sahib-i imtiyazı Hüseyin Hüsni'dür. Çarşamba günleri neşrolan haftalık mizah gazetesidir. Mart 1325 tarihinde kapatılmıştır⁴¹

Resimli Kitap Gazetesi: 1908 Eylül ayında yayın hayatına başlamıştır. Günlük, siyasi muhalif ve günlük gazetedir. Faik Sabri Duran, Ubeydullah Esad Efendi çıkarmıştır. Tefik Fikret, Halit Ziya, Kilisli Rıfat ve İzzet Melih yazarlarıdır Meşrutî fikirler savunur. Şubat 1329'da kapatılmıştır.⁴²

Sada-yı Millet Gazetesi: 14 Ekim 1909'da yayın hayatına başlamıştır. 30 Kasım 1909'da Divan-ı Harb-i Örfî kararıyla kapatılmıştır. Gazetelerin sorumlu müdürleri sürekli değişmiştir. İlk müdürü Yorgaki Melahrinos ve sermuharriri Ahmet Samim'dir. Diğer yazarları Pandelaki Kozmidi Efendi, Baha Tefik, Mehmet Sadi, Şehabettin Süleyman'dır. Liberal, siyasi ve muhalif bir gazetedir.⁴³ Ahrar Fırkasının yayın organıdır. İfade özgürlüğünü, basın hürriyetini, kişi hak ve hürriyetlerini savunur. Dönem koşullarına göre liberalizmi savunan, siyasi ve muhalif bir gazetedir. 30 Kasım 1909'da yayını durdurulmuş, 17 Ocak 1910'da Divan-ı Harbi Örfîye tarafından kapatılmıştır.⁴⁴

Serbestî Gazetesi: Gazete yayın hayatına 12 Kasım 1908'de başlamıştır. Mesul müdürü Mevlanazade Rıfat Bey, başyazarı Hasan Fehmi Bey'dir. Serbestî, Fedakaran-ı

³⁹ Duman, a.g.e., s. 589.

⁴⁰ Duman, a.g.e., s. 679.

⁴¹ Duman, a.g.e., s. 681.

⁴² Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 53.

⁴³ Kerimoğlu, H. T. (2015). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet." **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX ,(1), 151-152.

⁴⁴ Hastaş, a.g.e., s. 79-80.

Millet Derneğinin yayın organıdır⁴⁵. Siyasi ve II. Meşrutiyet'in en etkili muhalif gazetesidir. 31 Mart olayından sonra kapatılmıştır.⁴⁶

Servet-i Fünûn Gazetesi: Gazete yayın hayatına 1868'de başlamıştır. Ahmet İhsan Tokgöz tarafından çıkartılmıştır. Dönemin önemli isimleri gazetede görev almıştır. Tevfik Fikret, Ahmet Şuayip, Cenap Şahabettin ve Mehmet Rauf gazetenin yazarlarıdır. Belli aralıklarla yayın hayatına ara vermek zorunda kalan gazete 1908'den sonra günlük, siyasi gazete haline gelmiştir. Herhangi bir siyasi partinin yayın organı değildir.⁴⁷ Meşrutiyet'in ilanının ilk yıllarında İttihat ve Terakki'nin sözcülüğünü yapmış daha sonra İttihat Terakki'nin meşrutiyete aykırı hareket etmesi üzerine karşısında yer almış, basına getirilen sansüre tepki göstererek imtiyaz sahibi Ahmet İhsan tarafından kapatılmıştır. Cumhuriyet döneminde yeniden yayın hayatına başlayan Servet-i Fünun 1944 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. En uzun ömürlü gazetedir.⁴⁸

Sosyalist Gazetesi: 24 Kasım 1910 senesinde yayın hayatına başlamıştır. Hüseyin Hilmi ve Sosyalist Partinin üyeleri tarafından çıkartılmıştır. Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü Namık Hasan, yazı işleri müdürü Hüseyin Hilmi'dir İştirak gazetesinin kapalı kaldığı günlerde yayın yapmıştır. Sosyalist Fırkasının yayın organıdır. Muhalif ve siyasi bir gazetedir. Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.⁴⁹

Sırat-ı Müstakim Gazetesi: 14 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlamıştır. Ebu'l-Ula, Zeynel Abidin ve Edip Eşref tarafından çıkarılmıştır. Gazetenin sermuharriri Mehmet Akif'tir. Gazete herhangi bir siyasi partinin yayın organı değildir. İslam birliğini savunur. Yayınlarında da İslamcılık düşüncesini işler. Gazete Osmanlı toprakları dışında yaşayan Türklerle ve onların sorunları ile ilgilenir.⁵⁰ 1912 yılına kadar Sırat-ı Müstakim adı ile yayınlanmış 183. sayıda Sebiürreşad adını almıştır.8 Mart 1912'den 5 Mart 1925 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüştür. 641. sayısında yayın hayatına bir süre daha ara vermek zorunda kalmış, 22 yıl sonra 1965'te yayın hayatına tekrar başlamış, toplam

⁴⁵ İnuğur, a.g.e., s. 310.

⁴⁶Kocabaşoğlu, a.g.e s.56.

⁴⁷Ziyad Ebüzziya. (1989). "Ahmed İhsan Tokgöz (1867-1942) Gazeteci, Matbaacı, Yayımcı ve Siyaset Adamı." **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Türk Diyanet Vakfı Yayınları: İstanbul: 94-95.

⁴⁸Andı, K. (2006). "Servet-i Fünûn Mecmuası Türkiye Araştırmaları". **Literatür Dergisi**, 4(7), 533-544.

⁴⁹İnuğur, a.g.e., s. 329.

⁵⁰Çakır. Ö. (2010). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerine Türk Dünyasından Gönderilen Bazı Mektuplar." **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 5(1),239-240.

359 sayı çıkartmış ve bunları 15 ciltte toplamıştır. Sırat-ı Müstakim, Türkçü, İslamcı ve muhafazakâr, dini reformlara muhalif bir gazetedir.⁵¹

Tanin Gazetesi: 1 Ağustos 1908’de yayın hayatına başlamıştır. Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım tarafından çıkartılmıştır. Tevfik Fikret’in ayrılmasından sonra gazetenin yönetimi Hüseyin Cahit Bey’e geçmiştir. Siyasi içerikli bir gazetedir. II. Meşrutiyet’te İttihat ve Terakki’nin resmî yayın organıdır. Partinin politikasına inanılmış, fikirleri savunulmuştur. Bu tutum Hüseyin Cahit’in makalelerine de yansımıştır.⁵² Gazete 31 Mart olayında göstericilerin saldırısına uğramış, yağma edilmiş, birçok kez kapatılmış. Cenin, Renin, Senin, Hak gibi isimlerle yayın hayatına devam etmiştir. Tanin 1925’te İstiklal Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır.⁵³

Volkan Gazetesi: Gazete yayın hayatına 1908’de başlamıştır. Derviş Vahdetî tarafından çıkarılmıştır. Siyasi içerikli bir gazetedir. İttihad-ı Muhammedi Fırkasının fikirlerini savunan gazete aynı zamanda fırkanın resmi yayın organıdır. Gazete Meşrutiyet karşıtı değil, İttihat ve Terakki karşıtı olan muhalif bir gazetedir⁵⁴. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanından sonra, İttihat Terakki’nin baskıcı tutumu ve meşrutiyet ilkelerinden uzaklaşması Volkan tarafından oldukça eleştirilir. Fakat bu eleştiriler İttihatçılar tarafından istibdat ve irtica taraftarlığı olarak algılanıp 31 Mart’ın gerekçesi olarak gazete kapatılmış, Divan-ı Harb-i Örfiye’de yargılandıktan sonra Vahdetî idam edilmiştir.⁵⁵

⁵¹Efe, A. (2008). “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı).” *Maarife*, 8, (2), 158-159.

⁵²Huyugüzel, Ö. F. (2010).”Tanin”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 39, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 565-567.

⁵³Topuz a.g.e, s. 83.

⁵⁴Kurşun, Z, Kahraman, K. (2010).” Derviş Vahdetî (1870-1909)”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 09, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 199.

⁵⁵Alparslan, T. (2013). *31 Mart Ayaklanması Yüz Yılda Ne Değişti*. İstanbul: Kemer Yayınları,217.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAK KAVRAMI

1.1. Genel Bakış

İnsan haklarının ortaya çıkışı çok eski çağlara kadar uzanır. Ancak hakların tanımlanması ve anlam kazanması on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. İnsan hakları kavramı insanların doğuştan getirdiği temel hakları kazanmak için verdiği savaşa başlamıştır. Baskı ve zulüm rejimlerine karşı başlayan insan hakları kavgaları, birkaç yüzyılda gelişerek günümüzdeki aşamasına ulaşmıştır. Ekonomik gelişmelerle beraber toplumların katmanlara ayrılması, egemen sınıfların baskı ve terör uygulamaları ezilen toplum kesimlerinde insan hakları mücadelesini başlatmıştır.⁵⁶ İnsan haklarının niteliklerine baktığımızda evrensel olduğunu görürüz. Bütün insanlar zamana ve mekâna bağlı olmaksızın insan haklarına sahiptir. İnsan hakları doğustandır. Bu hakkın varlığı herhangi bir kayda ve şarta bağlanamaz, varlığı inkâr edilemez, hiçbir koşulda geçersiz kılınmaz, devredilemez, gönüllü olarak bile feragat edilemez. İnsan hakları bireyseldir, özgürlüktür, varlığı egemenin iradesine bağlı değildir.⁵⁷

İnsan hakları mücadelesi, üretim ilişkilerinin gelişmesi, toplumsal sınıfların ortaya çıkışı, sınıfsal farklılıkların derinleşmesi ve akabinde sanayi devriminin yaşanması, hak talebi mücadelelerine hız kazandırmıştır.⁵⁸ Bu süreçte oldukça kan dökülmüş ve art ardına devimler gerçekleşmiştir. İnsan hakları kavramının neticesinde oluşan haklar uluslararası insan hakları belge ve sözleşmeleriyle güvence altına alınmıştır.⁵⁹ Bugün, insanların sahip oldukları haklar ve özgürlükler anayasalarla güvence altına alınmıştır. Anayasa, hak ve özgürlükleri düzenlenirken diğer yandan devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının

⁵⁶ Çeçen, A. (1995). **İnsan Hakları**. Ankara: Gündoğan Yayınları, 11.

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 89.

⁵⁸ Yiğit, Y. (2014). "İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi". **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV, (28), 103-125.

⁵⁹ Anar, E. (1996). **İnsan Hakları Tarihi**, İstanbul: Çivi Yazıları, 26.

yetkilerini de belirlemektedir. Anayasalar, hak ve özgürlüklere yer verilmesi, hak ve özgürlüklerin tanınması, korunması ve güvence altına alınması için yapılır.⁶⁰

1.2. Haklar ve İnsan Hakları

İnsan haklarını doğru tespit edebilmek için önce hak kavramının ne olduğunu anlamak gerekir. Hak hem günlük hayatımızda hem felsefi ve ahlaki yönelimde hem de hukuksal terminolojide kullanılan bir sözcüktür. Hukuki anlamda hak, kanunların koruduğu ve güvence altına aldığı davranışlardır.⁶¹ Bu tanım ışığında hak, kişinin toplumdan isteyebileceği, talep edebileceği ve bu taleplerini kullanabileceği yetkileridir. Hakların bütünü hukuku meydana getirmektedir. Buna göre hukuk, bir haklar ve sorumluluklar kapsamıdır.⁶² Hak kavramı birkaç dalda sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma hak ve özgürlüklerin tarihsel evrimine göre yapılır. Buna göre; birinci kuşak (kişi hakları ve siyasal haklar), ikinci kuşak (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar), üçüncü kuşak haklar (dayanışma hakları) ve dördüncü kuşak haklar (eko-sistem) olarak sınıflandırılmaktadır.⁶³

İnsan haklarının kuşaklara göre sınıflandırılması ilk kez Karel Vasak tarafından yapılmıştır. 1789 Fransız İhtilali'nin ardından özgürlük ve eşitlik fikrinden yola çıkarak devletin bireyleri özgür bırakması gereken alanlardaki haklara birinci kuşak haklar; devletin ekonomik-sosyal yaşama müdahale edebileceği kısımdaki haklara ikincil kuşak haklar; bireyler ve uluslararası yaşama gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan haklar da üçüncül kuşak haklar olarak sınıflandırılır.⁶⁴ Birinci kuşak olarak sınıflandırılan haklar aynı zamanda negatif haklar olarak da adlandırılır. Bu haklar, insan onurunun korunması bakımından diğer haklara göre daha önemli ve birinci sıradadır. Kişiyi devletin keyfi muamelesi karşısında güvence altına alır. Bu haklar bireyleri bireylere, bireyleri topluma karşı koruma yükümlülüğünü üstlenmiştir.⁶⁵ Birincil kuşak hakların temel özelliği bireyleri devlete karşı korumasıdır. Devletin bireyler üzerinde sınırlarının çizilmesidir. Bu haklar sayesinde devletin bireylere karışamayacağı özel bir alanın yaratılması sağlanır. Devletin

⁶⁰Şahin, A. (2012). **Devlet İktidarının Sınırlandırılması Bağlamında Türkiye Toplumunun Anayasal İnsan Hakları, (1808-2011)**. Ankara: Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım, 19.

⁶¹ Erdoğan, M. (2015). **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**. Ankara: Orion, 2015, 7.

⁶²Zabunoğlu, H. G. (2013). **Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Sınırları**. İstanbul: Yetkin, 24.

⁶³ Marshal. T & Tattomore, T. (2000). **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 5.

⁶⁴ Aybay, R. (2005). **İnsan Hakları Hukuku**. İstanbul: İstanbul İlgü Üniversitesi, 59.

⁶⁵Uygun, O. (2003). "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi." **Anayasa Yargısı Dergisi**, 20, 272.

kişilerin özel alanına girememeye yükümlülüğünü getirir. Bireyler düşüncelerini açıklamada özgürdür. Devlet; düşüncelerinden ötürü kimseyi yargılayamaz, kınayamaz, suçlayamaz.⁶⁶

Birincil kuşak haklar, burjuvazinin kendi çıkarlarını korumak ve onları savunmak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Amerikan ve Fransız Devrimleri ile uygulama olanağı bulmuştur. 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 Fransız Devrimi'nin vasıtasıyla ortaya çıkan insan ve yurttaşlık hakları; kişilere yaşam hakkı, kişi güvenliği hakkı, mülkiyet hakkı, basın ifade özgürlüğü hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kazandırmıştır. Bu haklar birincil kuşak haklarıdır.⁶⁷ İkinci kuşak olarak sınıflandırılan haklar da insanların yaşam koşullarının iyileşmesiyle ve kendini güvence altına almak istemesiyle şekillenmiştir. Bu haklar aynı zamanda sosyal ve kültürel haklardır. Bu haklar; eğitim, sağlık, çalışma hakkı gibi insani gelişim açısından gerekli olan koşulların iyileştirilmesini sağlayan haklardır. Bu hakların ortaya çıkmasını sağlayan tarihi vaka, sanayi devrimidir. Sanayi devrimiyle beraber her geçen gün sayıları hızla artan işçi sınıfının siyasal ve sosyal eşitsizliklere tepkisi, karşı koyması ve mücadelesi ile elde edilmiştir.⁶⁸

Böylece sendika özgürlüğü, grev hakkı, sosyal güvenlik hakkı, toplu iş sözleşme hakkı gibi haklar elde edilmiştir. Bu haklara ilişkin olarak işçi hakları ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının varlığını kabulünden sonra sosyal haklar tanınmaya başlanmıştır. Çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, adaletli ücret hakkı, işçilerin haklarını ve çıkarlarını savunmak için örgütlenme hakkı vb. haklar anayasal düzenlemeyle hayata geçirilmiştir.⁶⁹ Üçüncü kuşak haklar ise; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında çevre kirliliği, nükleer tehditler, bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkardığı çevre hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma ya da gelişim hakkı gibi konuları kapsamaktadır. Üçüncü kuşak haklarını doğuran nedenlerin başında bilimsel ve teknik ilerlemenin yarattığı sorunlar gelmektedir. Çevre kirliliğinin önemli boyutlara ulaşması, ülke ve bölgeler arası gelişmişlik farkı ilk akla gelen sorunlardır.⁷⁰ Dördüncü kuşak haklar ise; 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bilim ve teknolojinin baş döndürücü hızla gelişirken yarattığı risklere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu haklar teknolojik gelişmelerin kötüye kullanılmasına karşı insan haysiyetinin güvence

⁶⁶ Uygun, O. (2017). **Devlet Teorisi**. İstanbul: On iki Levha, s. 503.

⁶⁷ Aybay, a.g.e., 59.

⁶⁸ Tanili, S. (2001). **Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş**. İstanbul: Adam,174-175.

⁶⁹ Aybay, a.g.e., s. 62.

⁷⁰ Kaboğlu, İ. (1989). **Kolektif Özgürlükler**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları,26

altına alınması amacıyla oluşturulmuş ve Avrupa Konseyi tarafından da bildiri ve sözleşme formunda düzenlemelerle yasal güvenceye alınmıştır.⁷¹

Ayrıca hak; medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar olmak üzere üç kategoriye ayrılır. Medeni haklar; bireysel özgürlük, ifade özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü, adalet hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri kapsamaktadır. Siyasal haklar, siyasal karar alma süreçlerine seçmen ve seçilen olarak katılım hakkını ele almaktadır. Sosyal haklar, yaşanan toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik haklarına sahip olmaktan başlayarak çağdaş bir birey gibi yaşama hakkına kadar geniş bir haklar dizinini kapsamaktadır.⁷²

Hak kavramı zamana, yere ve topluma göre değişiklik gösterebilir. Bir toplumda daha önce hak olan bir durum zaman içerisinde hak olmaktan çıkabilir. Hukuk toplumsal değişimlere açık olduğundan toplumsal ve siyasal gelişmeler hukuku ve hakları etkiler. Hak kavramı insanlığın var olduğu günden bugüne kadar kapsam bakımından sürekli gelişme göstermiştir. Tarih boyunca meydana gelen toplumsal ve siyasal savaşımın, hakların gelişmesine büyük katkıları olmuştur.⁷³ İnsan hakları için tarihsel gelişme 1689 İngiliz Yurttaş Hakları Beyannamesi'yle başlamış ve bu mücadele 18. yy.da meydana gelen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İhtilali'yle doruk noktasına ulaşmıştır. 19. yy. sanayi inkılabıyla değişen dünya koşulları ve yönetim anlayışı karşısında hak ve özgürlükler anayasal gelişmeler sayesinde korunup güçlendirilerek devlet güvencesine alınmıştır.⁷⁴

Anayasal hareketlerin bir sonucu olarak hukuk devletleri ortaya çıkmıştır. Hukuk devletlerinin ortaya çıkmasında liberalizmin, temel hak ve hürriyetlere duyulan talebin ve egemen sınıfların bireyler ve gruplar üzerindeki baskılarının sınırlandırılmak istenmesinin önemli bir etkisi vardır. Böylece yönetimdeki keyfiliğin önüne geçilerek adaletin hâkim olunması ve vatandaşların hak ve özgürlükleri güvenci altına alınması sağlanmıştır.⁷⁵ Temel hak ve hürriyetlerin anayasalarla teminat altına alınması kadar toplumun da bu

⁷¹ Uygun, a.g.e., s. 507.

⁷² H. Marshal & T. Battomore, a.g.e., s. 21.

⁷³ Çeçen, a.g.e., s. 25.

⁷⁴ Uygun, a.g.e., s.41.

⁷⁵ İkinciogulları, Firuzan (1997). "Hukuk Devleti." "Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi", 1(1), (26-30), 29.

hakları benimsemesi ve talep etmesi gerekmektedir. Böylelikle hak, değer ve önem arz eder. Hak erkinin kullanılabilmesi için toplumun bilinç düzeyinin güçlenmesi, toplumun hakkıyla ilgili talep oluşturması gerekmektedir.⁷⁶

1.3. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

Kişi hak ve hürriyetlerinin, fikir ve düşünce halinden uygulama safhasına geçişi 1215 yılında İngiltere’de Kral Yurtsuz John’un imzaladığı belge olan Magna Carta ile ortaya çıkmıştır. Magna Carta, halka hürriyet vermesinden öte daha çok kralın yetkilerini sınırlandırarak baronların bazı haklarının belirginleştirildiği bir düzenlemedir.⁷⁷ Bu düzenleme ile belirli zümrelerin hakları ve özgürlükleri garanti altına alınmıştır. Böylece baronlar tarafından seçilmiş bir komisyon kralı kontrol edebilme hakkına sahip olmuştur. Politik, hukuki, iktisadi alanlardaki özgürlüklerin tanımlandığı bu anlaşma ile ilk defa kısmi de olsa halk kitlelerinin çıkarları da gündeme gelmiştir.⁷⁸

Bu belge, İngiliz insanının haklarını teminat altına alan belge değildir. Verilen haklar yalnızca toprak sahibi erkekleri ve özgür kimseleri kapsar. Mülkiyet durumu aynı zamanda kişinin haklarının sınırlarını belirler. Temel haklar baronlar sınıfına tanınır. Özgür insanlar ülkenin yasaları uygun görmedikçe tutuklanamaz, hapisanede tutulamaz, özgürlüğünden mahrum bırakılamazlar. Mahkemeleri de kendisiyle aynı statüde olan jüri üyeleri tarafından yapılır.⁷⁹

Magna Carta beş ana bölüm ve 63 maddeden oluşmaktadır. Bunlar; 1) Kiliseyi, şehirlileri ve değişik konuları ilgilendiren maddeler, 2) Feodal düzene karşı haksızlıklarla ilgili maddeler, 3) Adalet düzeniyle ilgili maddeler, 4) İdarî bozukluk ve suistimallerin önlenmesiyle ilgili maddeler, 5) Yürürlük maddeleridir.⁸⁰ Buna göre; usule uygun yargılama tüm özgür kişiler için geçerlidir. Hiçbir hâkim, herhangi bir kimseyi ilgili olayda doğru ve güvenilir deliller ortaya koymadan dava edemez.⁸¹ Keyfi olarak hiçbir özgür kişi

⁷⁶Emini, M. E. (2004). “Hak Kavramı”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 204.

⁷⁷Kapani, M. (1970). **Kamu Hürriyetleri: Teorik ve Pozitif Gelişmeler Hürriyetlerin Korunması Problemi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları,40.

⁷⁸Akçam, T. (1991). **İşkenceyi Durdurun - İnsan Hakları ve Marksizm**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 27.

⁷⁹Clapham, A. (2010). **İnsan Hakları**, çev: Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınları,18.

⁸⁰İlal, E. (1968). “Magna Carta.” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 34, (1-4), 227

⁸¹Freeman, M. (2008). **İnsan Hakları Disiplinler Arası Yaklaşım**. (Çev: Erkan Koca, Asena Topçubaşı), Birleşik Yayınları, Ankara, 13.

tutuklanamaz, hapse atılamaz, mal ve mülkü elinden alınamaz, sürgüne yollanamaz ya da herhangi bir biçimde kötü muameleye maruz bırakılamaz. Özgür kimselerin seyahat ve ülkeye giriş çıkış hürriyetleri kısıtlanmaz.⁸²

Magna Carta'nın ilanı kısa sürede diğer devletleri de etkiledi. 1188'de İspanya'da yaşam hakkı ve mülkiyet hakları tanındı. Kralın yetkileri sınırlandırılarak devletle ilgili önemli kararların alınmasında danışman şartı getirilmesini içeren bir anlaşma yapıldı. Benzeri gelişmeler birçok Avrupa ülkesinde de görülmeye başladı.1514'te Almanya'da imzalanan Tübingen Antlaşması ile hiç kimseye bedeni ceza verilmeyecek ve anlaşma şartları özgür kişiler için değil, bütün Württemberg'de oturan kişileri de kapsayacaktı.⁸³

Magna Carta'nın ilanından sonra 1222 yılında Aranybulla Fermanı olarak da bilinen Macaristan Şartı imzalandı. Bu şart; Macaristan tarihinde ilk anayasal düzende hazırlanmış fermanıdır. Ferman, kralın bazı yetkilerini kısıtlayarak topluma ilişkin temel kuralları düzenledi. Aranybulla ile yönetime katılma hakkı soylulara da tanınarak kral tarafından taahhüt edildi.⁸⁴

1628 senesinde ilan edilen haklar dilekçesi, insan hak ve özgürlükleri için verilen mücadelenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Haklar dilekçesi I. Charles Dönemi'nde yürürlüğe girdi. İngiltere parlamentosunda yasama yetkisi sadece krala tanınmıştı. Lordlar kamarası ve avam kamarası üyelerinin kanun teklif etme hakları yoktu. Parlamentoda sadece vergilerle ilgili kararlar alınmaktaydı. Kralın savaş harcamaları için gereksinim duyduğu ödeneğin avam kamarası tarafından reddedilmesi üzerine kral kamara'yı kapattı. Fakat gördüğü direnç karşısında Magna Carta ile verilen hakları daha da genişleterek haklar dilekçesini imzalamak zorunda kaldı.⁸⁵

Kral bundan sonra parlamentonun onayını almadan vergilendirme, borçlandırma yapamayacak ve yardım parası toplayamayacaktı. Hâkim kararı olmadan hiçbir özgür kişiyi

⁸²Gemalmaz, M. S. (2012). **Devlet Birey ve Özgürlük**. İstanbul: Legal, 52-53.

⁸³Akçam, a.g.e., 27.

⁸⁴Bayar, H. İ. (2014). "Macaristan Parlamentosu'nda Yasama ve Denetim". **Yasama Dergisi**, sayı: 21,94.

⁸⁵Doğan, K. C. Şentürk, S. H. (2017). "İngiltere'de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve Parlamentarizmin Gelişimi Doğrultusunda Bütçe Hakkı." **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, 7, (14), 365.

tutuklatamayacak, malını ve mülkünü müsadere edemeyecekti. Askerler ve denizciler, insanların izni olmadan evlerine giremeyecek ve sıkıyönetim uygulamasına bir son verilecekti.⁸⁶

Haklar dilekçesinden sonra 1679'da Habeas Corpus Act ilan edildi. Bu belge, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını sağlam temellere oturtan ilk belge kabul edilir. Kişilere yargıç güvenliği getirildi. Buna göre, hiç kimse yargıç kararı olmadan cezaevinde ya da tutukevinde tutulamayacaktı. Tutuklular mutlaka yargıç karşına çıkarılacak ve tutuklu hakkında verilen karara itiraz edebilecekti.⁸⁷

Yargıç, özgürlüğü kısıtlanan kimsenin haksızlığa uğradığına kanaat getirirse kişi yeniden yargılanacak; kişiler yargıçtan kefaletle salıverilme talebinde bulunabilecekti. Kişinin kefaletle salıverilme istemi yargıç tarafından reddedildiği takdirde, bu ret kararına karşı bir üst mahkemeye başvurabilme hakkı tanınmıştı. Böylelikle herkese yargılanma hakkı tanınmış oldu. Bu belge, bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alarak yasa ve yargı gücüyle yürütme arasındaki dengeyi sağlamıştı.⁸⁸

1689'da ilan İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi ise insan hakları tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. İnsan Hakları Bildirgesi ile kral yetkilerini parlamentoya devretti.⁸⁹ Her birey için geçerli olan değiştirilemez haklar anlayışının sistemleştirilmesi sağlandı. Temel insan haklarına bugünkü şekli verildi. Yaşam hakkı, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, eşit ve bağımsız olma hakları tanındı.⁹⁰

Krala dilekçe vermek temel bir hak olarak kabul edildi ve dilekçeden dolayı herhangi bir cezai yaptırım uygulanamaz hükmü kabul edildi. İfade özgürlüğü tanınarak hiçbir mahkemede dava konusu yapılamacağı kabul edildi.⁹¹ Suçun mahkeme kararıyla saptanması halinde ceza verilebilmesi kabul edilerek insan onur ve haysiyetine zarar verecek cezaların uygulanması yasaklandı. Parlamento üyelerinin parlamento çalışmalarındaki sözlerinden dolayı sorumlu tutulmayarak parlamento çalışmalarında

⁸⁶Sencer, M. (1990). "İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi," **Amme İdare Dergisi**, 23, (2)9.

⁸⁷Keskin, S. (2002). "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkına İlişkin Anayasal Değişiklikler." **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 60,(1-2),50.

⁸⁸Ateş, T. (2007). **Siyasal Tarih**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 73.

⁸⁹Clapmana, a.g.e., s. 18.

⁹⁰Akçam, a.g.e., s. 31.

⁹¹Gemalmaz, a.g.e., s. 139.

serbestlik tanındı. Parlamentonun yetkileri kuvvetlendirildi ve onayı dışında vergi alınamaz hükmü getirildi.⁹²

12 Haziran 1776'daki Virginia İnsan Hakları Bildirisi; Amerikalıların, İngiliz hükûmetine karşı başlattıkları savaş sonrasında hazırlandı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı, ulusların özgür yaşama ve kendi kaderlerini belirleme haklarını tanıyan, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan ilk yazılı anayasadır. Bildiride “*bütün insanların eşit yaratıldıkları, bütün insanlara yaratıcıları tarafından belirli devredilmez haklar bahşedildiği, bunlar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama haklarının bulunduğu*” belirtilerek insanların doğuştan sahip olduğu haklar tanındı.⁹³

Virginia temsilcileri tarafından ilan edilen temel haklar bildirisi 16 maddeden oluşur. Bildiriye göre insanlar doğuştan eşit ve özgür doğarlar, tüm güç halkta toplanır ve halktan gelir, yetkili kişiler halkın vekilleridirler, halk için çalışırlar, halka karşı her zaman sorumludurlar.⁹⁴ Yönetim; halkın, ulusun ya da kamuoyunun ortak yararı, savunması ve güvenliği için kurulmuştur. Kamu görevleri babadan oğla devredilemez. Devletin yasama ve yürütme güçleri, yargılama gücünden ayrı ve bağımsız olmalıdır. Meclislerde halkın temsilcisi olarak çalışılacak kişilerin seçimi serbesttir. Hiç kimse kendi aleyhine delil göstermeye zorlanamaz.⁹⁵ Hiç kimseden aşırı kefalet akçesi istenemez, yüksek para cezaları ya da zulüm sayılabilecek, olağan dışı cezalar verilemez. İzinsiz arama yapılamaz. Özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisi de basın özgürlüğüdür, despotik yönetimler dışında asla sınırlandırılmaz.⁹⁶

Bu anayasa dünyanın ilk modern anayasasıdır. Anayasa doğal haklara oldukça yer vermesine rağmen köleler için aynı uygulamayı yapmamıştır. Anayasada hem halk egemenliği hem de güçler ayrımı ilkesi temel alınmıştır. İnsan hakları ve kamu özgürlükleri alanında bildirge ile yeni bir dönem başlamıştır.⁹⁷

⁹² Aybay, a.g.e., s. 30.

⁹³ Clapmana, a.g.e., s. 22.

⁹⁴ Mumcu, A, Küzeci, E. (2012). **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**. Ankara, Turhan Kitapevi, 60-61.

⁹⁵ Gemalmaz, a.g.e., s. 143-145.

⁹⁶ Sencer, M. (1987).” İnsan Hakları Açısından Amerikan Devrimi.” **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, 9(1), 96.

⁹⁷ Gemalmaz, a.g.e., s. 145.

12 Haziran 1776'da kabul edilen Virginia Haklar Bildirgesi'nin ilanından kısa bir süre sonra Thomas Jefferson 14 Temmuz 1776'da Amerika Philedelphia Bildirisini ilan etti. Bu belge içerik olarak temelde Virginia Haklar Belgesi ile benzerlik gösterse de 13 Amerikan kolonisinin Büyük Krallığa karşı bağımsızlıklarının ilanı belgesidir. Bildiride, insan haklarına vurgu yapılarak bu hakların doğuştan edinildiği, bu hakların güvenceye alınması için insanların yönetim kurdukları, iyi yönetilmedikleri takdirde insanların kendi yönetimlerini kurmak, değiştirmek gibi haklara sahip oldukları ifade edilerek Büyük Krallığa, karşı bağımsızlık ilanların nedenleri ve gerekçeleri anlatılır.⁹⁸ Bildiriye göre:

“Bütün insanlar eşit yaratılmıştır. Yaradan her insan başkalarına devredilemez haklar bağışlamıştır. Yaşam, özgürlük, mutluluğa erişme hakları da bunlar arasındadır. Bu hakları güvence altına almak amacıyla insanlar kendi aralarında yönetimler kurarlar. Bu yönetimler gerçek güçlerine yönetenlerin rızasından alırlar. Herhangi bir yönetim biçimi bu hedeflere ulaşmada köstekleyici olmaya başladığında bu yönetimi değiştirmek ya da düşürmek yeni bir yönetim kurmak ve bu yönetim yetkilerini ve dayadığı temelleri, güvenlik ve mutluluklarını sağlayacağına en çok inandıkları bir biçimde düzenlemek ve kurmak hakkıdır.”⁹⁹

12 Haziran 1776'da kabul edilen Virginia Haklar Bildirgesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne önyak olmuştur. Fransız İhtilali geniş halk kitlelerini harekete geçiren ve bu kitleler tarafından gerçekleştirilen ilk modern devrimdir. Fransız İhtilali'nin pek çok sebepleri vardır. En önemli sebebi Fransız halkının büyük bir evrim geçirmesidir.¹⁰⁰

Yeni Çağ'da başlayan aydınlanma felsefesinin öncüleri olan Motesquieu'nun Voltaire'nun, d'Ambert ve Rousseau'nun köleliğe, dine, feodalizme karşı görüşleri ile Lock'un doğal haklar kuramı toplumu oldukça etkilemiştir. Kitapların yaygınlaşması, okuma oranının ve gazete sayısının artması, bildiri ve broşürlerin dağıtılması, kitlesel bilinçlenmeyi kuvvetlendirmiş, bu koşullar toplumsal değişim taleplerinin olgunlaşmasına yol açmıştır.¹⁰¹

⁹⁸Birecikli, İ. B. (2011). “Amerika'nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876).” **History Studies**, cilt;3, Special Issue, 89.

⁹⁹ Gemalmaz, a.g.e., s. 146-147.

¹⁰⁰ Anar, a.g.e., s. 42.

¹⁰¹Çıvgın, İ, Yardımcı, R (2011). **Çağdaş Dünya Tarihi**. Ankara: Seçkin,153.

Dönemin Fransa toplumu soylular, ruhbanlar ve tiers etat denilen burjuva, işçi, köylü ve kentliden meydana geliyordu. Bu sınıflar arasında sosyo-ekonomik açıdan çok önemli farklar vardı. Bu da aralarında çatışma meydana getiriyordu. Soylular 18. yy. artık önemli bir ekonomik güç olmaktan çıkmış, ellerindeki topraklar ipotek altına alınmış ve büyük bir bölümü de topraklarını satmak zorunda kalmıştı.¹⁰²

Feodalitenin çözülmesiyle eski serfler özgür köylü durumuna gelmişti. Bunların bir kısmı kentlere göç etmişlerdi. Kentlerde de hayat pahalılığın oldukça yüksek olması köylüleri bunaltmış, alım gücüyle yaşam standardı arasında çelişki yaşayan burjuvayı da patlamaya hazır bir bomba haline getirmişti. Burjuvazinin ekonomik nedenlerle kuvvetlenmesi ve ayrımcılığa karşı giriştiği siyasal haklar mücadelesi Fransız İhtilali'nin tetikleyicisi olmuştur.¹⁰³

Burjuvalar, mevcut feodal düzende kendilerine yer bulamıyorlardı. Toplumdaki bütün kurallar feodal düzenin ve soyluların aleyhine yapılmıştı. Burjuvalar toplumun belirli kesimi için düzenlenen kuralları kendi mülkiyet ve yaşam alanları için haksızlık olarak kabul ediyorlardı. Bu sistemden kurtulmak ve yönetimde kendilerinin egemen olmasını sağlayacak yeni bir düzen kurmak istiyorlardı. Bu yüzden Fransız İhtilali, Fransız tarihinde iktisadi alanda üstünlük sağlayan burjuvazinin krallık kurumunu ve onu ayakta tutan feodal düzenine karşı siyasi iktidarı ele geçirerek burjuva kapitalist toplumunu kurmasıdır.¹⁰⁴

İhtilali başlatan olay Fransa'nın, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na destek için harcadığı maliyeti köylülere ağır vergilerle ödetmek ve toprak mülkiyetini vergilendirmek istemesidir. Bunun için 1614'ten beri toplanmayan Etats-Generaux'un toplanması kararlaştırıldı. Buna göre üç sınıf ayrı ayrı toplanacak ve oy kullanacaklardı. Burjuvazi yasa önünde, vergide, temsilde eşitlik talebinde bulundu. Etats-Generaux ise oylamanın sınıf hesabıyla değil temsil hesabıyla yapılmasını talep etti. Bu talep ret edilerek vergi

¹⁰²Sarıca, M. (1981). **Fransız İhtilali**. İstanbul: Gerçek Yayınevi,5.

¹⁰³Ekinci, E. (2016). "Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi." **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(16),153.

¹⁰⁴Aybay, a.g.e., s. 33.

yasası onaylandı. Aynı gün kral meclisi dağıtmak istedi. Fakat meclis üyeleri dağılmayınca ayaklanma patlak verdi.¹⁰⁵

Fransız ulusal meclisinde toplanan temsilciler kurulu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hazırlanmasında yöneticilerin insan haklarını unuttuklarını, insanları hor gördüklerini, insanların mutsuz olduklarını, yöneticilerin bozulduklarını, bu sebeble kötü bir yönetime sebep olduklarını ifade ederek yasama, yürütme ve yargının vermiş olduğu kararlara uyulmasını talep ettiler. Temsilciler; hükûmetin almış olduğu kararların anayasaya uygunluk göstermesini, temel hak ve hürriyetlere saygı duyulmasını, hükûmetten beklediklerini, bu yüzden de doğal haklarını açıkça duyurmaya karar verdiklerini açıkladılar.¹⁰⁶

Meclis üyeleri Versailles bahçesinde toplanarak yeni bir anayasa yapılıncaya dek meclisi terk etmeyeceklerini beyan ettiler. Kral meclisi dağıtmak için Paris'e askeri birlikler gönderdi. Halk, 17 Temmuz 1789'da ayaklanarak Bastille Hapishanesi'ne yürüdü ve yönetimi ele geçirdi. 4 Ağustos 1789'da kilise ve feodal sistemin tahakkümü kaldırıldı. Fransız Ulusal Meclisi tarafından yurttaş ve insan hakları bildirisi kabul edildi.¹⁰⁷

Bildiriden sonra devlet ve birey ilişkileri düzenlenmiştir. Devlet, herkesi yasa önünde eşit olarak tanımış ve yurttaşı olarak kabul etmiştir. Yurttaşlık duygusunu yerleştirebilmek için devlet bütün toplumu ilgilendiren konularda yurttaşlarına bireysellikten arınarak toplumun çıkarı neyi gözetiyorsa ona göre hareket etme bilinci yüklemiştir. Böylelikle birey, kendi iradesiyle oluşturduğu devlet karşısında yurttaşa dönüşerek, devletin kendisinden beklediği görev ve sorumluluklara itaat ederek devletin yükümlülüğü altına girmiştir. Devlet; yurttaş olarak tanımlanan her bireye anayasanın belirlediği ölçüde, yasalar önünde eşitlik, diğerleriyle aynı güvenliğe, aynı özgürlüğe, aynı temel haklara

¹⁰⁵Akal, C. B. (2003). **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi**. İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 49.

¹⁰⁶Kriegel, B. (2010). **Klasik Siyasi Felsefe Metinleri Rönesans'tan Fransız Devrimine**. (Çeviren: Zühre İlkelen). İstanbul: İletim, (De la Renaissance à la Révolution),169-170.

¹⁰⁷ Gemalmaz, a.g.e., s. 169.

sahip olma hakkını tanımıştır. Bütün yurttaşlar hiçbir ayrıma tabi tutulmadan seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır.¹⁰⁸

Fransız İhtilali insan haklarının geçirdiği evreler göz önüne alındığında yüzlerce yıldır verilen mücadelenin nihai noktasıdır. 1789 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin elde ettiği kazanımla bir çağ kapanmış yeni bir çağın başlangıcını oluşturmuştur. Böylelikle modern devlet anlayışına temel teşkil eden siyasal süreç başlamıştır. Anayasal yönetim anlayışlarının önünü açan Montesquieu'nun güçler ayrımı teorisi hem Fransız Anayasası'nın temel yapısını oluşturmuş hem de tüm modern devletlerce uygulanmıştır. İhtilalin esasını teşkil eden ekonomik nedenler çalışma ve sosyal güvenlik hakkına talep oluşturarak işçi haklarının temelini oluşturmuştur.¹⁰⁹

İnsan hakları ve özgürlüklerinin daha kapsamlı ifade edilmesiyle ortaya çıkan mücadele ilk önce Avrupa'ya sonra da tüm dünyaya yayılmıştır. Fransız İhtilali pek çok ülkede özgürlük mücadelesinin simgesi olmuştur.¹¹⁰ Direnme hakkı gündeme gelip çağdaş anayasalarda hak kategorisi olarak tanınmıştır. Fransız İhtilali insanların haksızlığa ve yönetime karşı direnerek sosyal dönüşümlerin ve siyasal değişimlerin önünü açmıştır.¹¹¹

İnsan artık ferdiyetçi toplumlarda olduğu gibi soyut bir varlık değil, içinde yaşadığı toplumun bir bireyi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Artık doğal haklarının yanı sıra sosyal haklarını da talep eder duruma gelmiştir. Bundan böyle yalnızca yaşama hürriyetine sahip olmayacak aynı zamanda çalışma hakkı, öğrenim hakkı, sosyal statü hakkını elde etmiştir.¹¹² 1789 Fransız İhtilali'nden sonra devlet içi faaliyetleri tanzim etmek ve fertlerin birbirleri ile olan münasebetlerini düzenlemek önce Fransa'da sonra Avrupa'da hukuksal alanda düzenlemeler yapılması gündeme getirilmiştir.¹¹³ İhtilal'in hukuk alanına en önemli etkisi anayasal düzene geçiştir.

¹⁰⁸ Ağaogulları, M. A. (1989). "Fransız Devriminde Birey-Devlet ilişkisi (1789-1794)." **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 44 (3), 197-198.

¹⁰⁹ Akçam, a.g.e., s 34-35.

¹¹⁰ Mumcu, Küzeci, a.g.e.s 63.

¹¹¹ Çeçen, a.g.e., s. 236.

¹¹² Kapani, a.g.e., s. 50.

¹¹³ Yavuz A. (1957). "Devletler Umumi Hukuku ve Anayasalar." **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3 Cilt: 11, (1-30), 1.

Fransız Devrimi'nden sonra 1791'de ilk anayasa yapıldı. Bu anayasada iktidarın kaynağı olarak ulus kabul edildi. Yönetimin, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla yapılabileceği kabul edilerek temsile dayalı anayasa oluşturuldu. Temsilde vekiller, yargıçlar ve kral yer aldı.1791 Anayasası'nda burjuvazinin etkilerinin çok fazla görülmesi sebebiyle 1793 senesinde yeni bir anayasa hazırlandı. Bu anayasada burjuvazinin etkileri biraz kırılmakla birlikte daha demokratik düzenlemeler yapıldı. Temel hak ve hürriyetler genişletilerek vatandaşlar devlet iktidarına önemli ölçüde ortak edildi.¹¹⁴

21 Ocak 1875 tarihinde Fransa'da hazırlanan anayasa ile cumhuriyet rejimi kabul edilerek en uzun ömürlü olan anayasa ilan edildi. Bu anayasa yürütme erkini cumhurbaşkanına tanıdı. Cumhurbaşkanı, ayan ve mebusan üyelerinden oluşan meclis tarafından yedi yıllığına seçildi. Cumhurbaşkanı sorumsuz bırakılarak parlamenter bir rejim tesis edilmeye çalışıldı. Yasama görevi halk tarafından seçilen vekiller tarafından yapıldı.1875 Anayasası Fransa istilaya uğrayınca kadar yürürlükte kaldı.¹¹⁵

Fransız İhtilali'nden sonra 1812'de İspanya Anayasası ilan edildi. Bu anayasa, İspanyol ulusunun özgür ve bağımsız olması için hazırlandı. İspanyol Anayasası ile hem egemenlik hakkı hem de temel kanunları yapma hakkı ulusa tanındı. Bu anayasa, döneminde ilk adil yargılanma hakkını tanıyan anayasa olma özelliğini göstermektedir. Hukuk ve ceza davalarında nihai karar mahkemelere tanındı. Mahkemelerin tarafsız ve bağımsız olması, yargılamaların aleni ve halka açık olması kararı alındı. Kral ve meclis üyeleri de yargılamaya dâhil edildi. Ayrıca anayasa; basın özgürlüğü, dilekçe verme, konut dokunulmazlığını düzenleyerek işkenceyi de yasakladı.¹¹⁶

1831'de ilan edilen Belçika Anayasası, egemenliğin ulusa ait olduğunu belirterek erklerin anayasaya uygun kullanım şartını getirmiştir. Yasama yetkisini krala, temsilciler meclisine ve senatoya tanımaktadır. Yürütmenin başı kraldır. Yargı bağımsız mahkemeler aracılığıyla yapılır. Seçme ve seçilme hakkı; vergi verme koşuluna, cinsiyete ve ikametgâh durumuna göre değişiklik gösterir. Belçika Anayasası "Belçika vatandaşları ve hakları"

¹¹⁴Gürçan, E. C. (2011). "1791 ve 1793 Fransız Anayasaları'na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme," **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(3), 190-191.

¹¹⁵Sengir, T. (1951). "Yeni Fransız Anayasasının Ballica Hükümleri." **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 8(1), 456-457.

¹¹⁶Doğan, İ. (2013). **İnsan Hakları Hukuku**. Ankara: Astana, 131-132.

başlığı altında kapsamlı temel hak ve hürriyetleri vatandaşlarına tanımaktadır.¹¹⁷ Belçika Anayasası kilisenin devlete olan etkisini en aza indirmek amacıyla hazırlandığı için liberaller ve Katolikler arasında yaşanan uzun tartışmalar sonucunda ilan edilebilmiştir. Bu yüzden anayasa dini özgürlükleri tanımakta ve yapılan kanunların dine uygulanmasını destekleyerek din ve felsefi söylemde yapılan ayrımcılıkları yasaklamaktadır.¹¹⁸

1851’de ilan edilen Prusya Anayasası Kanun-ı Esasi üzerinde etkilidir.119 maddeden oluşan anayasada kral dokunulmazdır. Sorumluluk bakanlara devredilmiştir. Kanunların yürürlüğe girebilmesi için bakanların onayı şarttır. Yürütmenin başı kraldır. Meclisi açma kapama ve fesih yetkisine sahiptir. Yasama iki meclis ve kral tarafından yapılır. Kralın kanunları veto etmek hakkı vardır. Seçme ve seçilme hakkı vergi durumuna göre değişmektedir. Yargı erki mahkemelere tanınmıştır. Temel hak ve hürriyetler belirgindir. Prusyalıların başlığı altında detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. Anayasa monarşik tarzda hazırlanmış, Kral Friedrich tarafından yürürlüğe konulmuştur.¹¹⁹

1.4. Osmanlı Devleti’nde İnsan Haklarının Gelişimi

Osmanlı Devlet yapılanmasında, 18. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar devletin sistemini oluşturan temel ilkelerde değişimler, aşınmalar meydana gelmiştir. İlahi kudretin sağlamış olduğu düzen yerini tabiat düzenine bırakmıştır. Böylelikle; toplumun varlığını reddeden ve kendini toplumun üstünde gören monarşi, yerini sınıflara ve sınıflar arasında meydana gelen uyumsuzlukları ve uzlaşmaları düzenleyen hukuk devleti anlayışına bırakmıştır. Devletin gelenekçi yapısı temelden değişerek istimalet yerini ilerleme kavramına “denge” kavramı da yerini “devrim” kavramına bırakmıştır. Toplumsal sınıfların gelişmesi için kişilerin toplumsal yapıdaki yerlerini sınıfsal bölünüşlere göre elde etmesinin önü açılmıştır.¹²⁰

¹¹⁷ Gemalmaz, a.g.e., 185.

¹¹⁸Yıldız A. (2006). **Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları**. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, 80.

¹¹⁹Gemalmaz, a.g.e., s. 187.

¹²⁰Berkes, N. (2012) **Türkiye’de Çağlaşma**. (yayına Hazırlayan; Ahmet Kuyaş). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 33

1.4.1. Tanzimat Fermanı

Tanzimat, III. Selim döneminden itibaren yapılan yenileşme hareketlerinin hukukî ve siyasî boyutu olup yeniliklerin o zamana kadar doğrudan doğruya dokunmamış siyasi ve kültürel alanlara yayılması hareketidir.¹²¹ Padişahın mutlak hâkimiyetini bir dereceye kadar sınırlandıran Tanzimat Fermanı, devletin siyasi yapısında radikal değişiklikler meydana getiren ilk resmi belgedir.¹²²

18.yy. sonlarına doğru Avrupa’da meydan gelen demokrasi hareketleriyle kazanılan vatandaşlık hakları ile vatandaş ve devlet ilişkileri düzenlenerek devrin gereklerine uygun bir dengeye kavuşturulması sağlanmıştır. Tanzimat Fermanı da, Avrupa’da meydana gelen akımlardan etkilenecek yıpranmakta olan devletin bünyesinde bulunan unsurlara temel hak ve hürriyetler tanınarak nizam dengesi yaratma amacıyla yapılan yenilik hareketleridir.¹²³

Abdülmeccid’in izniyle Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839’da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile Osmanlı Devleti’nde Tanzimat adı verilen ve 1876 Anayasası’nın ilanına kadar geçen süreç başlamış oldu. Ferman’ın ilanı ile birlikte, yönetim anlayışında köklü birtakım değişiklikler meydana geldi. Hukuk devleti olma yolunda ilk ciddi adımlar atıldı. Fermanla Müslim ve gayrimüslim tebaanın can, mal, namus ve ırz güvenliğinin sağlanacağı beyan edilmiş padişah da fermana uyacağına yemin etmişti.¹²⁴

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti yönetiminde ve ülkenin idaresinde bazı yeni kanunların uygulamaya konulması gerekli görüldü. Kanunlaştırma anlamına gelen Tanzimat Fermanı ile hukuk yazılı bir metin haline getirildi. Hukuksal haklar tanımlandı, sınıflandırıldı ve hukuk laikleşerek Osmanlı hukuk sisteminde değişimler meydana getirildi.¹²⁵

¹²¹Karpat, K. (2010). **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul: Timaş,197.

¹²²Abadan, Y. (1968).“Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri.” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,1 (14), 3.

¹²³Abadan, Y. (1957). Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: **14** Sayı: **1** (1-35), 3.

¹²⁴Osmanağaoğlu, a.g.e., s. 108.

¹²⁵Demirdal, B. (2017). **Adalet ilkeleri ve Türk Hukukundaki Serüveni**. Ankara: Lykeion, 332.

Tanzimat Fermanı'nın girişinde kanunların ve kanunlarla yönetilmenin önemine vurgu yapılarak fermanla birlikte birçok temel hak ve hürriyetler tanındı. Devletin iktidarı sınırsızca kullanma yetkisi kısıtlandı. Tanzimat Fermanı'yla tanınan haklarla mali güce göre vergi ilkesi getirildi. Devlet harcamalarında kanuna uygunluk ilkesi kabul edildi. Irz, can, namus devlet koruması altına alındı. Yargılama hakkı ve yargılama aleniliği tanındı. Askere alma düzenlendi. Mülkiyet hakkı kabul edilerek müsadere kaldırıldı. Eşitlik ilkesi ve kanunun üstünlüğü kabul edildi.¹²⁶

1.4.1.1. Tanzimat Fermanı'nın Nitelikleri

Tanzimat Fermanı temel hak ve hürriyetleri madde madde sıralamaz. Ferman; kişi haklarını güvence altına alan esaslarla birlikte idari, mali, askeri ve adli alanlarda yapılan düzenlemeleri sistemsiz ve düzensiz bir biçimde, uzun cümleler şeklinde yan yana dizerek ifade etmektedir. Her bir bent hazırlanış gerekçeleriyle düzenlenmiştir. Ferman içerik olarak iki temel noktadan oluşur. Bunlardan birisi kişi hakları diğeri ise devleti düzenlemek için oluşturulan ıslahatlardır.¹²⁷ Fermanı kısaca tahlil edecek olursak;

1.4.1.2. Tanzimat Fermanı'nın Genel Esasları

Fermanın birinci maddesinde Gülhane Hatt-ı Hümayûn'un içerdiği temel noktalar açıklanır. Bunlar; kanunlar, yeni kurulacak olan yönetimin usul ve yöntemleri, yasal yönetim ve yasal yönetime geçiş için hazırlanacak olan kanunlar, kanunları hazırlayacak olan danışma kurullarının teşekkülü, çalışmanın önemi ve eşitliğe saygıyı içermektedir (md.1).¹²⁸

Fermanda, şer'i kanunlarla idare edilmeyen memleketlerin payidar olamadığı, devletin tarih sahnesine çıktığından beri sürekli imar faaliyetlerinde bulunduğu, yardıma ihtiyacı olanların yanında yer aldığı ifade edilerek "sosyal devlet" olduğu belirtilmiştir (md.2).

¹²⁶ Gözler, K. (2014). **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**. Bursa: Ekin Basın Yayın,12.

¹²⁷ Kapani, a.g.e.,93.

¹²⁸ Erdoğan, M. (2018). **Türk Anayasa Hukuku**. Ankara: Hukuk Yayınları, 2.

Fermanda, torpil ve iltimasın kaldırılacağı, halkın kabiliyetine göre istihdam edileceği, kanuni uygulamaya geçilmesi için gerekli olan teşebbüslerin yapılacağı ve kurallara uyulduğu takdirde, kısa bir süre içerisinde istenilen seviyeye ulaşılacağı belirtilmiştir (md.3).

1.4.1.3. Temel Hak ve Hürriyetler Yönünden Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı, yeni hazırlanan kanunlarla birlikte bütün Osmanlı vatandaşlarının can emniyeti, ırz, namus ve malın korunması, vergi tayini ve askere alımlar ve askerlik süresi ile ilgili hükümleri içerir.

Fermanda dünyada candan, ırzdan ve namustan daha kıymetli bir şey olmadığı, insanoğlunun tehlikeye düştüğünde, fitratı gereği temel haklarını korumak için her şeyi yapabileceği belirtilerek devletin vatandaşının can, mal ve namus güvenliğini teminat altına alacağı ifade edilmiştir (md.1).

Fermanda devletin bekası için vergilerin alınması gerektiği, bir devletin memleketini korumak için asker ve görevliye ihtiyacı olduğu ve bunların masraflarının vergilerle ödenebileceği açıklanır. Fermanda iltizamın zararları kabul edilerek uygulanması esnasında haksızlık ve zulümlerin yapıldığı ve bundan sonra her fertten gelirine göre vergi alınması, mal varlığına uygun vergi tayin edilmesi ve iltizam sisteminin kaldırılması belirtilmiştir (md.2).

Bir memleketin mevcut nüfusuna bakılmayarak sürekli asker talep edilmesinin hem tarım hem ticaret gelirlerinde düzensizliğe hem de askere gidenlerin ömürlerinin sonuna kadar askeriyede kalmalarının bıkkınlığa neden olacağı ve yeni bir hayat kurmalarına engel teşkil edeceği kabul edilerek, askerlikle ilgili olarak düzenleme yapılmıştır. Buna göre askerliğin gerektiğinde talep olunacağı, askerler için bazı usuller yapılacağı ve askerlik süresinde kısaltmaya gidileceği beyan edilmiştir (md. 3).

Ferman, hiç kimsenin ırzına ve namusuna tecavüz edilemeyeceği, herkesin mal ve mülkünün güvence altında olacağı ve herkesin malını istediği gibi tasarruf yetkisine sahip olacağına dair güvence vermektedir. Ayrıca firarda olan birinin işlediği suçtan dolayı mirasçılarının sorumlu tutulamayacağı, mirasçılarının suçlanamayacağı ve firar eden

vatandaşın malının müsadere edilemeyeceği, mirasçıların mirastan mahrum bırakılmayacağı belirtilir. Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslim ve gayrimüslim milletler arasında hiçbir ayırım yapmadan tanınan haklardan herkesin yararlanacağını ifade ederek, Devlet-i Âliyye'de yaşayan herkesin can, ırz, namus ve mülkleri kanunun hükmü gereğince güvence altına alındığını beyan etmektedir (md. 4).

1.4.1.4. Tanzimat Fermanı'nın Yargı ve Denetim Yetkisi

Fermanda, belirtilen kanun ve nizamnameleri hazırlamak için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye kurulacağı, adliye üyelerinin sayısı ihtiyaç oldukça artırılacağı, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de bakanların ve üst dereceli devlet adamlarının da görevlendirileceği ve belli günlerde toplantı yapılacağı belirtilmiştir. Adliye üyelerinin toplantı esnasında fikir ve görüşlerini hiç tereddüt etmeden serbestçe söyleyebileceklerinin teminatı verilerek adliye üyelerinin gerekli kanunları yapacakları açıklanmıştır (md.1). Askeri düzenlemelerin Bâb-ı Seraskerî şurasında görüşülerek karara bağlanacağı ve alınan kararlar kanunlaştırıldığında Hatt-ı Hümayûn tarafından onaylanıp arz olunacağı bildirilmiştir (md.2).

Tanzimat Fermanı, hazırlanan kanunların sadece insanları rahat yaşatmak için tanzim edildiğini ve hükûmet tarafından kanunların aleyhinde hareket edilmeyeceğinin sözü verilerek kanuna uyulacağı konusunda Hırka-i Şerif odasında bulunan bütün ulema ve vekillere yemin ettirildiğini beyan etmektedir. Fermanda ulema ve vezirler arasında şer'i kanunlara muhalif hareket edenler olduğu takdirde işlemiş oldukları suça göre haklarında verilen hükmün uygulanacağı ve uygulama yapılırken hiçbir rütbeye, hatıra ve gönle bakılmayıp icrasının gerçekleştirileceği belirtilmiştir (md.3).

1.4.1.5. Sosyal haklar Yönünden Tanzimat Fermanı

Bütün memur maaşlarında düzenlemeye gidileceğini, yeterli maaş alamayanlar var ise onların maaşlarında iyileştirilmeye gidilerek kanunen yasak olan ve devlet işleyişinin bozulmasının en önemli sebeplerinden olan rüşvetin ortadan kaldırılması için kanuni düzenleme yapılacağı bildirilmiştir (md.1).

1.4.1.6. Kişinin Hakları ve Ödevleri Yönünden Tanzimat Fermanı

Ferman, kanunlara uyulmanın önemine vurgu yaparak kanunlara uyulmadığı takdirde asayişin ve huzurun mümkün olamayacağını ve bundan sonra suçluların davaları şer'i kanunlara uygun olarak incelenip, mahkûm hakkında hüküm verilmedikçe hiç kimse gizli ya da açık idam edilmeyeceğini ve kimsenin zehirlemeye maruz bırakılmayacağını beyan etmiştir (md.4).¹²⁹

Tanzimat Fermanı tanınan haklar bakımından değerlendirildiğinde; Ferman'da, hukukun önemi sıkça vurgulanarak hukukun eksikliğinden dolayı yönetimde aksaklıklar yaşandığı, bu sebeple hukukun yazılı hale getirildiği, hakların sınıflandırıldığı, şerri hukukla birlikte laik hukuk sisteminin de temellerinin atıldığı belirtilmiştir.¹³⁰

Fermanla birlikte, kişi dokunulmazlığı ve güvenliğini teminat altına alınmıştır. Torpil, iltimas ve müsadereyi kaldırarak adil ve eşit vergi tarhi tahsis edilmiştir. Askerliğin eşitlik ve adalete göre yeniden düzenlenmesi sağlanarak devlet, kanunlara uygun hareket eden bir yapıya dönüştürülmüştür.¹³¹ Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı İmparatorluğu yönetimi, yeni ve çağdaş bir uygulamaya geçmiş, yargılamaların aleni olma ilkesi esas alınarak, yasalara aykırı davrananların rütbeye, hatıra ve gönle bakılmayarak cezalandırılacağı belirtilmiştir.¹³²

Fermanda, iltizam usulünün devlete zarar verdiği kabul edilerek kimseden gelirinden fazla vergi alınmayacağı beyan edilmiştir.¹³³ Askere alınma süresinde yaşanan usulsüzlükler, sürecin olduğundan fazla uzun olması, bundan da tarım ürünlerinin zarar görmesi sebebiyle askerlik yasal bir düzene bağlanmıştır.¹³⁴

¹²⁹ Kili, S., Gözübüyük, A. Ş. (1985). **Türk Anayasası Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11-13 (orijinal metin için)

¹³⁰ Demirdal, a.g.e., s. 332.

¹³¹ Uygun O. (2011) **Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**. İstanbul: On iki Levha, 366.

¹³² Tanör, a.g.e. 86.

¹³³ Gözler, a.g.e. 13.

¹³⁴ Kapani, a.g.e. 94.

Hükûmet memurlarının keyfi tavır ve davranışlarını engellemek için yasal düzenlemelere gidildi. Bedenî işkence, vatandaşları mağdur edecek her türlü tutum ve davranış yasaklandı.¹³⁵ Hukuk devleti olma yolunda ilk adımların atılması sağlandı. Temel haklar ve hürriyetler tanımlanarak anayasal sisteme geçişin ilk basamağı oluşturuldu. Ferman hükümdarın yetkilerini sınırlandırarak keyfi uygulamalarına son verdi ve halkın temel hakları devlete karşı koruma altına alındı.¹³⁶

Fermanla rüşvet ve iltimas uygulamaları ortadan kaldırarak yozlaşan kurumların varlığına son verildi. Yargılanmadan ceza verilmesi uygulamasına son verilerek hukukun üstünlüğü kabul edildi. Padişahın emriyle herhangi bir kişinin hayatına, görevine son verilme uygulaması ortadan kaldırılarak kulluk anlayışına son verildi.¹³⁷ Böylelikle yasa üstünlüğü ya da yasaya saygı ilkesi kabul edildi. Kamusal yaşam keyfilik düzeninden çıkartılarak herkesin yasa önünde eşitliği sağlandı. Vezirden çobana herkesin eşit olduğu kabul edildi.¹³⁸

Fermanla hukukun üstünlüğü prensibi gözetilerek kanun tasarılarının hazırlanması için II. Mahmut tarafından Meclis-i Vâlâ kuruldu. Kurumun aslî görevi padişahın Hatt-ı Hümayûnu ile şeyhülislamın fetvasını kanunlarla uyumlu haline getirmektir.¹³⁹ Kurum bir başkan, dokuz üye ve iki sekreterden oluşmaktaydı. Bugünkü Danıştay ve Yargıtay'ın görevlerine haiz olan Meclis-i Vâlâ, Meşrutiyet ile idare edilen memleketlerin meclisleri ile aynı çalışma disiplinine sahipti. Tanzimat programının yürütülmesinde büyük bir rol oynadı.¹⁴⁰

Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı tebaasında yaşayan tüm etnik unsurların temel hakları tanınarak yasal güvence altına alınacağı ve bu hakların padişah tarafından onaylanacağı belirtildi. Fakat bu belgeye uyulmadığı takdirde herhangi bir cezai yaptırım

¹³⁵ Engelhard, E.P. (1999). **Tanzimat ve Türkiye**, İstanbul: Kaktüs yayınları, 48.

¹³⁶ Zürcher, a.g.e., 99.

¹³⁷ Feroz A. (2006). **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 54.

¹³⁸ Tanör, a.g.e.,88.

¹³⁹ Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1994). **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala**. Ankara: Türk Tarih Kurumu,40.

¹⁴⁰ Karal, Z.E. (2007). **Osmanlı Tarihi Nizam-I Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856)**, V. Cilt Ankara: Türk Tarih Kurumu, 173.

düzenlenmedi. Fermanla yalnızca aykırı hareket edenler lanetlendi. Herhangi bir yasal bir yaptırım söz konusu değildi.¹⁴¹

1.4.2. Islahat Fermanı

Islahat Fermanı, Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın dokuzuncu maddesine istinaden İngiltere, Fransa, Avusturya devletlerinin ağır siyasi ve ekonomik baskıları sebebiyle ilan edilmiştir.¹⁴² Islahat Fermanı 18 Şubat 1856'da Babıali'de bütün bakanlar, yüksek memurlar, şeyhülislam, patrik, hahambaşı ve cemaat ileri gelenlerinin önünde ilan edilip Avrupalı devletlere bildirildi.¹⁴³

Avrupalı devletler tebaadaki gayrimüslimlerin haklarını korumaktan ziyade devletin iç işlerine müdahale edebilmek amacıyla fermanı ilan ettirmişlerdi.¹⁴⁴ Avrupalı devletler iç işlerine müdahalede gerekçe olarak Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığını göstererek, Osmanlı Devleti'nden beklenen taleplerin medenileşme adına olduğunu söyleyip gayrimüslimler için hak talebinde bulunmuşlardı.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin azınlıklar üzerindeki garantörlük isteklerini bertaraf etmek ve Avrupalı devletlerin sempatisini kazanmak için gerekli olan reformları yapacağını ifade ederek Islahat Fermanı'nı ilan etmişti.¹⁴⁶

Islahat Fermanı Müslim ve gayrimüslim tebaa arasında eşitliği sağlamaya yönelik hükümler içermektedir.

Gayrimüslimlere tanınan haklar çerçevesinde, gayrimüslimler, Müslümanlarla eşit düzeye getirilmişti. Fermanla birlikte gayrimüslimler, ibadetlerinde ve dini törenlerinde serbestiyet kazanmışlardı. Kişi güvenlikleri teminat altına alındı. Gayrimüslimlerin

¹⁴¹ Eroğul, Anatüzeğe Giriş, a.g.e., s. 216.

¹⁴²Bülbül, G. (1989). "Islahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı". **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2(2), 175-176.

¹⁴³Gözler, a.g.e., s. 13.

¹⁴⁴Zürcher, a.g.e., s. 84

¹⁴⁵Tunaya, T. Z. (1999). **Batılılaşma Hareketleri I**, Ankara: Cumhuriyet Yayınları, 50.

¹⁴⁶Ortaylı, İ. (1987). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Hil yayın,74.

kamusal hakları tanınarak memuriyet yolu açıldı. Gayrimüslim unsurları küçük düşürücü ifadeler yasaklandı.¹⁴⁷

Bütün cemaatlere okul açabilme, ticari ve ekonomik faaliyette bulunabilme serbestiyeti tanındı. Din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkese ibadet hürriyeti tanındı. Halkın can, mal, ırz ve namusu korunma altına alındı. Ezizet, işkence ve angarya yasaklanarak hapishanelerde düzenleme yapıldı. Tutuklu mahkûmların mallarına müsadere yasağı getirildi.¹⁴⁸

İrk ve din ayrımı ortadan kaldırılarak yasalar önünde eşitlik sağlandı. Karma mahkemeler kuruldu. Polisin orantısız güç kullanılmasının önüne geçildi. Gayrimüslimlerin orduda görev almalarına izin verildi. Cizye ve haraç ödemeleri kaldırıldı.¹⁴⁹ Hukuk alanında yapılan yenilikle Divan-ı Ahkâmı Adliye ile Şura-yı Devlet kuruldu ve gayrimüslimlere Şûray-ı Devlet'te temsiliyet hakkı tanındı. Müslüman tebaa ile eşitliğin sağlanmasını amaçlayan ferman, medeni haklar ile beraber gayrimüslim tebaaya siyasi hakları da tanıdı.¹⁵⁰

1.4.2.1. Islahat Fermanı'nın Nitelikleri

Islahat Fermanı Tanzimat Fermanı'na yapılan yeni ilaveler dışında fermanın tekrarı niteliğindedir. Fermanla getirilen en önemli yenilik din ve mezhep ayrımının ortadan kaldırılmasıdır.¹⁵¹ Kanun önünde eşitlik, yaşam hakkı, inanç özgürlüğü, ayrımcılık yasağı, adil yargılama, işkence yasağı, kamuda işe girme, vatandaşlık hakkı, mülkiyet hakkı, eğitim hakkı, vergide eşitlik ilkesi tanınmıştır.¹⁵²

1.4.2.2. Islahat Fermanı'nın Genel Esasları

Islahat Fermanı, Tanzimat'ın devamı niteliğinde olduğunu, Gülhane'de okunan Hatt-ı Hümayûn'un vaat ettiği can, mal ve namus güvenliğinin her din ve mezhepte bulunan

¹⁴⁷ Armaoğlu, F. (1997). **19. yy. Siyasi Tarihi (1789-1914)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 258-259.

¹⁴⁸ Kapani, a.g.e. s. 98-100.

¹⁴⁹ İmper, P. (1981). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri**. (çev: Adnan Cemgil). İstanbul; Engin Yayıncılık, 131.

¹⁵⁰ Osmanağaoğlu, a.g.e., s. 119.

¹⁵¹ Erdoğan, M a.g.e., s. 101.

¹⁵² Şahin, A. (2012). **Devlet İktidarının Sınırlandırılması Bağlamında Türkiye Toplumunun Anayasal İnsan Hakları (1808-2011)**. Ankara: Yetkin, 60.

bütün Osmanlı halkına istisnasız tanındığını belirterek tanınan hakların Padişah tarafından bir kere daha teminat altına alındığını ifade eder (md.1).

1.4.2.3.Temel Hak ve Hürriyetler Yönünden Islahat Fermanı

Islahat uygulamalarının daha etkili olabilmesi için yeni kanunların hazırlanmasına ve padişahın himayesinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaanın cemaatlerine daha evveliyatından tanınan ve önceki senelerde de uygulanmasına müsaade olunan bütün imtiyazların bir kez daha tekrarlanıp sürekliliğinin sağlanacağı teyit edilir (md.1).

Aynı mezhebe mensup cemaatlerin bulunduğu mahallerde dinî ayinlerin yapılması konusundaki kısıtlamalar kaldırılarak dinî ayinlere serbestlik tanınır (md.2). Mezhep, lisan veyahut cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hiçbir sınıfın bir başka sınıfı aşağılayıcı ya da bunu çağrıştıran bütün resmi yazışma, tabir ve kavramlar kanunen yasaktır (md.3).

1.4.2.4. Islahat Fermanı'nın Yargı ve Denetim Yetkisi

Çeşitli imtiyaz ve muafiyetlere sahip olan her bir cemaatin sahip olduğu haklar dönemin koşullarına göre yenilenir. Bu düzenlemeyi sağlamak için hükûmetin kontrolü altında bir patrikhane ve özel meclis tahsis olunur. Bu meclislerin almış oldukları kararlar Babıali'nin onayına sunulur (md.1). Patriklerin şimdiye kadar geçerli olan seçim usullerine göre seçilmeleri ve yaşam boyu göreve tayin edilen patriğin atamasının berata uygun olarak yapılması gereklidir. Çeşitli cemaatlerin kendi aralarında karar vererek seçtikleri patrik, metropolit, murahhasa, piskopos ve hahamların tayin usulleri kurallara uygun bir biçimde yapılır ve seçilen patriğin yemin etmesi şarttır (md.2).

Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında meydana gelen ticaret veyahut cezaya dair davaların tümünün karışık divanlara havale olunması, bu davaların dinlenerek kabul edilmesi, davaların aleni olması, davalı ile davacının yüz yüze gelmesi ve şahitlerin kendi dinlerinde yemin etmesi usulü getirilmiştir. Yemin ve tasdiklerine ve Hukuk-ı Adliye'ye ait olan davalara eyaletler, sancaklar ve meclislerde vali ve kadı huzurunda bakılıp bu mahkemelerin aleni yürütülmesine karar verilmiştir (md.3).

1.4.2.5. Sosyal Haklar Yönünden Islahat Fermanı

Her ne suret ve unvan ile olursa olsun rahiplere verilmekte olan bahşışler ve hediyelerin tamamı yasaktır. Onun yerine patriklere ve cemaat başlarına maaş tahsis edilecek, ruhbanların rütbe ve nişanları güvenlik altına alınacak ve bundan sonra verilecek karara göre kendilerine adaletli maaşlar tahsis olunacaktır (md.1). Hristiyan rahiplerinin menkul ve gayrimenkul mallarına hiçbir zarar verilmeyecek, Hristiyan vesaire gayrimüslim halkın cemaatlerinin maslahat idaresi ile cemaatin ruhbanları ve halk tarafından seçilmiş üyelerinden oluşan bir meclisin kurulmasına izin verilecektir (md.2).

Sınıf ve mezhep ayrımına bakılmaksızın halkın tamamı üzerinden alınan vergiler ve özellikle aşardan alınan vergilerde yaşanan suistimaller için tedbirler alınacak, vergi usulü aşamalı olarak yerine getirilecek, devlet gelirleri iltizam usulü yerine bu yeni yöntem kullanılarak toplatılacak, iltizam kaldırılacak ve iltizam uygulayanlar cezalandırılacaktır (md.3) .

Ahalisi cümleten bir mezhepte olan şehir, kasaba ve köylerde aynı mezhebe sahip olan gayrimüslimlerin mektep, hastahane, mezarlık ve benzeri birçok yerlerinin aslını koruyarak tamir ve onarımlarının yapılmasına izin verilecek. Bu yerlerin yeniden inşası gerektiğinde patrik veya hahamların onay vermesi halinde yapımları için hükûmete bildirilecek ve padişahın iradesi alındıktan sonra uygulamaya konulacaktır (md.4).

Osmanlı tebaasında memur ve görevlilerinin seçim ve atanması padişahın iradesi ve padişahın uygun görmesiyle gerçekleşir. Osmanlı tebaasında hangi milletten olursa olsun devlet hizmetine ve memuriyetine kabul olunur. Yalnız bunların atamaları liyakatlerine göre gerçekleştirilir (md.5).

Osmanlı tebaasında yaşayan herkes devletin sivil ve askerî okullarına, kuralları yerine getirmek koşuluyla hiçbir ayırım yapılmaksızın alınacak ve cemaat okulları Maarif Nezareti denetiminde açılacak (md.6). Cemaatlerin hepsi maarif, meslek ve sanayiyle ilgili okullar açabilecek ve bu mekteplerin eğitim yöntemleri, öğretmen alımları ve üyeleri padişah tarafından atanacak ve teftişleri de Maarif Nezareti'nin denetimine tabi tutulacaktır (md.7).

Hristiyan ve Müslümanlar için askerlik borçlarının ödenmesi şarttır (md.8). Bu hususta görevi ifa ederek veya para ödeyerek askerlik hizmetinden muaf olunur. Müslümanlardan başka diğer unsurların askeri sınıf içerisinde görev alabilmelerini sağlayacak düzenleme en kısa zamanda neşr ve ilan olunacaktır (md. 9).

Emlak ve mülk alımlarında Osmanlı kanunlarına, belediye ve zabıta yönetmeliklerine uygun davranılıp Müslim tebaa gibi vergilerini öderlerse gayrimüslim tebaanın da emlak mülkiyetine müsaade edilecektir (md.10) .

Her bir cemaatin reisi padişah tarafından tayin olunur ve Meclis-i Vâlâ'da bulunmak üzere padişah tarafından çağrılır. Bu memurlar bir yıllığına seçilirler ve bu süre için tayin edilip göreve başladıklarında yemin ederler. Meclis-i Vâlâ'nın üyesi olarak gerek olağan ve gerek olağanüstü yapılan toplantılarında rey ve görüşlerini hiçbir baskı altında olmadan ifade ederler ve bundan dolayı asla rencide edilmezler (md.11).

1.4.2.6. Kişinin Hakları ve Ödevleri Yönünden Islahat Fermanı

Tebaada bulunan her din ve mezhebin ayinleri, serbestlikle icra olunur. Bundan dolayı kimse sıkıntı ve eziyete maruz bırakılamaz, din ve mezhep değiştirmek için kimse zorlanamaz (md.1). Gayrimüslim ve Müslim halkın arasında miras hukuku gibi davalar, meydana geldiğinde dava sahibi olanlar isterlerse davalarını patrikhanede veya Osmanlı mahkemelerinde baktırabilir (md.2).

Beşerî hukuk ve ilahî hukukun verdiği kararlar neticesinde cezalandırılmak üzere hapse mahkûm olanlar için tahsis edilmiş bütün hapisaneler ve hapis usulleri en kısa zamanda ıslah olunacaktır (md.3). Her durumda hapisanelerde disiplin yönetmeliliği dışında bedensel cezalandırma, eziyet ve işkenceye benzer muameleler tamamen yasaktır ve bunun aksine davrananlar ceza kanunnamesi gereğince cezalandırılır (md.4). Mahkûmlara şiddet uygulamaları yönünde emir verenler ve işkence uygulayanlar ceza kanunnamesine göre cezalandırılır (md.5).¹⁵³

¹⁵³ Kili, Gözübüyük, a.g.e, 14-20.

Islahat Fermanı tanıdığı haklar bakımından değerlendirildiğinde; padişah, Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin, tebaasına tanıdığı hak ve özgürlükleri kabul ettiğini bir kez daha belirterek Tanzimat Fermanı'nın yürürlükte olduğunu vurgulamıştır. Tanzimat Fermanı'na atıf yapılarak can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması konusunda güvence verilmiştir.¹⁵⁴

Islahat Fermanı ile birlikte bir kez daha din ve vicdan hürriyeti tanınmış, ırk, din, dil farkı gözetilmeden hiçbir mezhebin diğerinden üstünlük sağlamayacağı kabul edilmiştir.¹⁵⁵ Osmanlı tebaasında yaşayan herkes mezhep, dil veya ırk ayrımı gözetilmeden eşit yurttaş kabul edilmiş ve Hristiyan unsurları küçük düşürücü söz ve kelime yazılması yasaklanmıştır.¹⁵⁶ Hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün Osmanlı tebaasında yaşayan vatandaşlara devlet kurumlarında memur olma hakkı tanınmıştır.¹⁵⁷ Ferman ile Hristiyan tebaanın dinî işlerine hiçbir şekilde karışılmayacağı ve imtiyazlarına dokunulmayacağı yeniden teyit edilmiştir.¹⁵⁸

Gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin, okul, hastane ve mezarlıklarının tamirlerine ve yenilerinin yapılmasına izin verilmiştir.¹⁵⁹ Patriklere maaş usulü getirilerek bundan böyle patriğin cemaatinden bağış toplaması, hediye ve vergi alması yasaklanmıştır.¹⁶⁰ Patriklerin dini yetkileri azaltılarak diğer din görevlileriyle paylaştırılmıştır. Gayrimüslim cemiyetlerin işleri milleti temsil eden komisyonların kontrolü altına verilmiştir. Gayrimüslim din görevlilerine mülkiyet güvencesi hakkı tanınmıştır.¹⁶¹

Gayrimüslimlerin, cemaat liderlerini seçme hakları bir kez daha teyit edilerek güvence altına alınmıştır. Patriklik seçimlerinin ıslahı, patriklerin ömür boyu atanması, atamalarda tayin usulü ve yemin şartı getirilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁴Gümüş, M. (2008,). "Anayasal Meşrûti Yönetime Medhal:1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi." **Bilig**, sayı (47)-47,219.

¹⁵⁵ Uçarol Rıfat (1995). **Siyasi Tarih,(1789-2014)**,İstabil: Filiz Kitapevi,210.

¹⁵⁶Gazi, a.g.e., s.337.

¹⁵⁷Kapani, a.g.e., s. 99.

¹⁵⁸Erdem G. (2010). "İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahat Fermanı'na Yeniden Bir Bakış",**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51, (1),336.

¹⁵⁹ Gözler, a.g.e., s. 19.

¹⁶⁰ Osmanağaoğlu, a.g.e., s. 122.

¹⁶¹ M. Gümüş, a.g.e., s. 221.

¹⁶²Gülsoy U. (1999). "Islahat Fermanı". **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:19, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 185-190.

Gayrimüslim vatandaşların mezhep özgürlüğünün korunması ve gözetimi ömür boyu görevlendirilen patriklere bırakılmıştır. Bundan sonra gayrimüslim tebaanın kendilerine ait işleri cemaat liderli tarafından gerçekleştirilecek ve bu cemaatler denetime tabi tutulmayacaktır.¹⁶³

1856 Fermanı gayrimüslimlerin üzerinde din adamlarının etkisini zayıflattığı için bir laikleşme sürecini başlattı. Cemaatlerin bireyselleşmesiyle gayrimüslimler kendi tarihlerini, edebiyatlarını ve dillerini keşfettikleri bir döneme girdiler. 1863'te Ermeniler kendi anayasalarını oluşturarak ulusal bir meclise sahip oldular. 1870'te Fener Rum Patrikhanesi bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulmasını onadı. Bu durum Bulgar ekserhanın atanmasını, kilise törenlerinin Bulgarca yapılmasını ve Bulgarcanın eğitim dili olarak da kullanılmasını beraberinde getirdi. Böylece kimlikleşme ortaya çıktı.¹⁶⁴

Bu Ferman, Türk anayasal tarihinde insan haklarına ilk kez yer vermesi bakımından son derece önem arz eder. Ferman, insan haklarını adaletle doğru ilişkilendirmek için şüphelilere ya da haklarında cezai işlem uygulanacak olanlara adil yargılanma hakkını tanıır. Uzun tutululuk sürelerini en aza indirilmesini, hapisaneleri ıslah etmeyi vaat eder. İnsan hakları ve kamu özgürlüklerinin sağlanması ve yasalar karşısında mutlak eşitliğin temin edilmesi bakımından son derece önemli bir belgedir.¹⁶⁵

1.4.3. 1875 Adalet Fermanı

Osmanlı Devleti'nde ilk kez temel hak ve hürriyetlerden, can mal ve ırz güvenliğinden Tanzimat Fermanı ile bahsedilmişti. Tanzimat, yaşam hakkı ihlalinde herhangi yaptırım öngörmemiş, hak ihlali yapanı lanetlenmişti. Aradan geçen on dokuz yıl sonra, yaşam hakkını koruma altına almak için 1858 senesinde ceza kanunnamesi yürürlüğe girdi. Bu yasa kişi güvenliğinin ihlali durumunda cezai yaptırımı öngörüyordu. Fakat hak ihlali yapan memura karşı herhangi bir yaptırımı yoktu. İşte kişiyi devlete karşı koruyan ilk uygulama 1875'teki Adalet Fermanı'dır.¹⁶⁶

¹⁶³ Ateş, T. (2007). **Siyasal Tarih**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 33.

¹⁶⁴ Ahmet, a.g.e., 57.

¹⁶⁵ Mumcu, a.g.e., 171.

¹⁶⁶ Alpkaya, G. (1990). "Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)." **İnsan Hakları Yıllığı**, 12(1),170.

1.4.3.1. Adalet Fermanı'nın Nitelikleri

Her uygar devlet, halkını ayırım gözetmeden korumak, kollamak, onların hak ve hürriyetlerine riayet etmekle ve halkına adil davranmakla yükümlüdür (md.1).

1.4.3.2. Adalet Fermanı'nın Genel Esasları

Devlet-i Âliye'de yaşayan her ferdin temel haklarını elde edebilmesi devletin temin edeceği itimat, iskân, asayiş ve kalkınma ile sağlanır (md.1). Bu yüzden tebaadaki her vatandaşın selameti ve güveni devletin gelişmesine katkı sağlayacağından, Adalet Fermanı ile yürürlüğe giren yasal düzenlemelerle vatandaşların hak ve hürriyetleri teminat altına alınır (md.2).

1.4.3.2. Temel Hak ve Hürriyetler Yönünden Adalet Fermanı

Yol, köprü ve geçit gibi imar işlerinde çalıştırılan ameleye angarya uygulamak yasaktır. Baskı ve şiddet ile iş yaptırılmaz (md.1).

1.4.3.4. Adalet Fermanı'nın Yargı ve Denetim Yetkisi

Mal, can ve ırzın korunması hususunda mahalli idarelerce belirlenen güvenilir ve dürüst kimselerden seçilen zabıta kuvvetleri görev alacaktır (md.1).

Hukukunun temini için mahkemelere hükûmetin müdahale etmemesi ve kanun hükümlerinin her türlü suistimalden korunmuş olması şarttır (md.2). Mahkeme hükümleri güvenilir olmalıdır. Mahkemelerin vasıfları yalnız teşkilatıyla sınırlı olmayıp mahkeme başkanı ve üyelerin de güvenilir, iffetli, tavır ve davranışlarında övgüye layık, mesleklerinde hakkaniyetli ve adaletli kimseler olmalıdır (md.4).

En yüksek mahkeme olan Yargıtay, Adalet Bakanlığından ayrılarak iki bağımsız daire haline getirilerek her iki daireye de birer başkan ile başkan yardımcısı atanacaktır (md.5). Mahkemeler tarafsız ve bağımsız olmalıdır. Mahkeme üyeleri toplum tarafından itibar edilen güvenilir saygın kişiler olmadır. Mahkeme üyeleri sebepsiz azledilmezler ve kendi rızaları olmadan yerleri değiştirilmez. Mahkeme üyelerinin seçimle gelmeleri esastır (md.6).

Mahkemeler, ticaret, hukuk ve ceza mahkemesi olmak üç ana kısma ayrılmıştır. Yargıtay Başkanı, üyeler ve hâkimler kanuna uygun olarak seçilir ve atanırlar. Mahkeme üyeleri sebepsiz yere görevlerinden azledilemezler. Buna dair padişah tarafından hâkimlere berat verilecek, aynı zamanda kendilerine emeklilik hakkı tanınacaktır (md.7).

Müslim ve Müslim, Müslim ve gayrimüslim ve gayrimüslim ve gayrimüslim arasındaki davalara Nizamiye Mahkemeleri tarafından bakılır. Mahkeme, davaları kanunlar ve yasaları göz önünde bulundurarak kısa sürede sonuçlandırır ve icraya konulur (md.5). Mahkemeler tarafsız olmalı davaya bakan hâkim her türlü duygusundan arınarak davayı ele almalıdır. Ceza Mahkemeleri verecekleri kararları kanuna dayalı olarak vermeleri gerekir (md.6).

1.4.3.5. Sosyal Haklar Yönünden Adalet Fermanı

Vergiler hakka ve adalete uygun şekilde toplanır. Devletin vergilerden sağladığı gelir harcamalarını karşılayamıyorsa devlet başka gelir kaynaklarını araştırır (md.2).

Gayrimüslimlerin bedelli askerlik görevini yerine getirmeleri fiili hizmet gören vatandaşların haklarını zarara uğrattığından bundan sonra gayrimüslimlerden 20 yaşını doldurmuş ve 40 yaşını geçmiş; sakat ve iş göremeyecek durumda olan yaşlılar hariç bedelli için ödenen 100 altın lira 50 altın liraya indirilmiştir (md.3).

Devlet-i Âliye'mizin bazı bölgelerinde yaşayan gayrimüslimlere arazi tahsis etmeyip çiftçiliklerde sadece işçi olarak istihdam edilmeleri hak ve adalete uygun olmadığından bundan sonra gayrimüslim vatandaşlar tebaadaki diğer vatandaşlar gibi ayrıma tabi tutulmadan her türlü emlak ve arazi alım-satımında Arazi Kanunnamesi'nden yararlanacaklardır. Miraslarından çıkacak olan vasiyetnamelere aynen uyulacaktır (md.4).

Gayrimüslim yetimlerin veli ve vasilerinin idarelerine devlet müdahale etmemekle beraber yetimlerin vasileri yetim hakkında yakınmada bulunursa yetimlerin hakları devlet tarafından korunup gözetilecektir (md. 5).

1.3.2.6. Kişinin Hakları ve Ödevleri Yönünden Adalet Fermanı

Haklarında herhangi bir hüküm olmadan hiç kimse tutuklanamaz, işkence ve angaryaya tabi tutulamaz. Aksi şekilde davrananlar tespit edildiklerinde şiddetle cezalandırılır (md.1).¹⁶⁷ Adalet Fermanı tanıdığı haklar bakımından değerlendirildiğinde; Ferman adil ve usulüne uygun yargılanma hakkı tanımıştır. Fermana göre, bir kimse hükümet memurlarının emri olmadan yasaların öngördüğü usuller dışında hapsedilemez, tutuklamaz ya da rehin alınamaz. Aksi yönde hareket edenler üç yıl hapisle cezalandırılır.¹⁶⁸

Ferman işkence ve angarya yasağı getirerek uygulayıcılarını cezai işleme tabi tutmuştur. Mülkiyet hakkı tanınarak, gayrimüslimlerin varislerine miras hakkı kabul edilmiştir. Kişi dokunulmazlığı bir kez daha kabul edilmiş yevmiyesiz zorla çalıştırılma yasaklanmıştır. Tebaadaki her vatandaş eşit kabul edilerek adalet tahsis edilmesi sağlanmıştır. Bu hususta gayrimüslim tebaaya inanç ve ibadet hürriyeti tanınmış ve kamusal hizmetlerde görev alabilme hakkı kabul edilmiştir.¹⁶⁹

1.5. I. Meşrutiyet'in Genel Nitelikleri

I. Meşrutiyet'in ilanının en temel nedeni mali bunalımdır. Osmanlı Devleti iflasına neden olacak bir malî krizin içerisindeydi. 1854 yılında, Kırım Savaşı sırasında Avrupa'dan alınan dış borçlar devletin ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik yatırımlar yapmak, kara yolları ve demir yolları inşa etmek için kullanılmadı. Bunun yerine saray, lüks tüketim yoluna gitti, modern saraylar inşa ettirdi, ordu için silahlar satın aldı ve büyük bir donanma kurdu.¹⁷⁰ Devlet borç batağına saplandı. Borç ödemesi, borca karşılık maliyet gösterilen tahvillerin borsada satılmasıyla sağlandı. Ödenemeyen borçlar ise %5 faizli tahvillerle tahsil edildi. Bu durum devlet maliyesinin iflasına sebep oldu.¹⁷¹

¹⁶⁷ Kili, Gözübüyük, a.g.e.,21, 27.

¹⁶⁸ Alpkaya, G. (1990). "Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)." **İnsan Hakları Yıllığı**, 12(1), 170.

¹⁶⁹ Şahin, A. (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Anayasal Belgelerinde Dillendirilen Haklar ve Özgürlüklerin Belirginleştirilmesi (1808 – 1875)." **e-Akademi Dergisi**, 60, 4.

¹⁷⁰ Ahmet , a.g.e., s. 60.

¹⁷¹ Akşin, a.g.e., s. 46.

Islahat Fermanı'nın ilanıyla birlikte yürürlüğe giren yasal düzenlemeler de mali açıdan devlete yük getirdi. Devlete yük getiren bu uygulamalar 1858 Arazi Yasası, 1864 Deniz Ticaret Yasası ve 1862 Ticaret Muhakemeleri Nizamnamesi'dir. Arazi Yasası ile âyanlara, büyük çiftlik ağalarına miri toprakların özel mülke dönüştürülmesi hakkı ile yabancıların Osmanlı ülkesinde toprak sahibi olmalarına olanak sağlandı. Deniz Ticaret Yasası ile yabancılara denizcilik işletmeleri hakkı tanındı, Ticaret Muhakemeleri Nizamnamesi ile yabancılara kendi yönetimlerini düzenleme hakkı tanındı. Bütün bu yasal düzenlemeler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahaleyi kolaylaştırdı.¹⁷²

Devletin yalnızca ekonomik sorunları mevcut değildi. 1859 senesinde Kuleli Vakası meydana gelmişti. Eylemin amacı Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile Hristiyan tebaaya tanınan hakların şeriata aykırı bulunması ve Abdülmecit'in saray harcamalarından duyulan rahatsızlıktı. Bu kişiler, 1859'da gizli olarak kurulan ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda ilk siyasi partisi olarak da faaliyet gösteren Fedailer Cemiyeti etrafında birleşti. Cemiyete öğrenciler, ulema ve askeriyeden çeşitli kimseler de katıldı. Cemiyetin amacı Abdülmecit'i tahttan indirip yerine Abdülaziz'i tahta çıkarmaktı.¹⁷³

Cemiyet faaliyetlerinin Hasan Paşa tarafından saraya ihbar edilmesi üzerine; 14 Eylül 1859'da Kılıç Ali Paşa camiindeki toplantıda, üyeler suçüstü yakalanarak Kuleli Askerî Okuluna getirildi. Cemiyet liderleri idama, üyeleri de hapse, sürgüne mahkûm edildi. Kuleli Vakası, Yeni Osmanlılar hareketi üzerinde oldukça etkili oldu. Namık Kemal Kuleli vakasının hürriyeti tetikleyici unsurlar taşıdığını, eylemcilere uygulanan muamelenin ise Tanzimat hükümlerine aykırı olduğunu ifade etmişti.¹⁷⁴

1873-1874 senelerinde yaşanan kuraklık ve sel Anadolu'da ekonomik bir buhrana sebebiyet verdi. Tarım alanların zarar görmesi, hayvanların telef olması, salgın hastalıklardan dolayı ölümlerin yaşanması köyden kente göçü artırmıştı. Köylerden kentlere olan göç, ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olan devletin ekonomisini oldukça

¹⁷² Çavdar, a.g.e., s. 22.

¹⁷³ Türkmen, Z. (2002). "Kuleli Vakası." **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:26, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 356-357

¹⁷⁴ İltis, T. (1966). "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti." **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 29 – (1-4), 174.

sarsmıştı. Hükûmet vergi gelirindeki düşüşü köylerde kalanlara ek vergiler getirerek telafi etmeye çalışmış böylece halkın sefaletini daha da artırmıştı.¹⁷⁵

İmparatorluğun ekonomik, mali, siyasi durumu ve vergilerin artan baskısı yüzünden 1875 Bosna-Hersek'te, Bulgaristan'da ayaklanmalar meydana geldi. Alınan fazla vergiye karşı başlayan köylü direnişi kısa sürede Hristiyan Slavlar ile onların Müslüman yöneticilerini karşı karşıya getirdi. Öte yandan 6 Mayıs 1876'da Selanik'te meydana gelen olay sonucunda Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmesi ve suçluların Avrupalı devletlerin baskılarıyla yargılanıp, idam edilmesi Müslüman ahalide tepki meydan getirdi.¹⁷⁶

Selanik'te Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmesi üzerine Rusya ve Avusturya devletleri tarafından Andrassy Notası çekildi. Andrassy Notası ile yerel yöneticilerin yetkilerinin genişletilmesi ve Bosna Hersek'te ıslahat yapılması istenildi.¹⁷⁷ Andrassy Notası Osmanlı Devleti tarafından kabul edildi. Andrassy Notası'nın hükümlerinin kabul edilmesine rağmen olaylar yatışmadı. Bunun üzerine bölgeye askeri kuvvet gönderildi. İsyanın bastırılması Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasına neden oldu.¹⁷⁸

Bu dönemde meydana gelen Bosna ve Hersek olayları, Bulgaristan ayaklanması, borçlanmayı ödeyebilmek için tahvillerin faizlerini yarıya indirilmesi ve Rus yanlısı olarak bilinen Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın, İzzettin Efendi'yi Veliht tâyin ettirmek istemesi medrese öğrencilerini kızdırmıştı.¹⁷⁹ 1876'da medrese öğrencileri tarafından bir ayaklanma meydana geldi. Göstericiler Sadrazam Mahmut Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi'nin görevden uzaklaştırması talebiyle ayaklandılar. Sadrazam ve Şeyhülislâmın azli üzerine Talebe-i Ulûm İsyanı sona erdi.¹⁸⁰ Talebe-i Ulum İsyanı meşrutiyet yanlısı gençleri cesaretlendirdi.

¹⁷⁵ Zürher, a.g.e., s. 114.

¹⁷⁶ Ortaylı, İ. (1987). **İmparatorluğun En uzun Yüzyılı**. İstanbul: Hil Yayın, 209.

¹⁷⁷ Lewis, a.g.e., s. 158.

¹⁷⁸ Turan, T. (2018). "İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyanı". **Belleten**, 82 (294),635.

¹⁷⁹ Turan, İ. (1969). "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti," **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 29, (1-4),175-176.

¹⁸⁰ Kabacalı, A. (2007). **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**. İstanbul: Güner Yayınları,17.

Abdülaziz Dönemi'nde Tanzimat uygulamaları rafa kaldırılmış istibdat uygulamaları yeniden baş göstermişti. Padişahın otoritesini eleştirenler sürgüne gönderiliyordu. Ülke ekonomisi son derece kötü olmakla birlikte memurlar kadrolara rüşvetle, iltimasla atanmaktaydı. Ülkedeki keyfi uygulamalar Avrupa'da eğitim gören ve Genç Osmanlılar olarak adlandırılan Ali Suavi, Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Agâh Efendi'yi rahatsız etmekteydi. Çıkardıkları Ulum ve İbret gazetelerinde yönetimi eleştirerek temel hak ve hürriyetlerden bahsediyorlardı. Fikirleri kısa sürede dönemin öğrencileri arasında yankı buldu.¹⁸¹

Genç Osmanlılar halkın yönetimde söz hakkı olması talebiyle Sultan Abdülaziz'e teklif sundular. Teklifte, ülkenin içinde bulunduğu şartlar anlatılarak bu şartlardan kurtulmak için bütün halkın, hürriyet ve eşitliğine dayanan bir anayasanın yürürlüğe konulmasını talep ettiler. Mithat Paşa tarafından hazırlanan kanun layihasına Abdülaziz itimat etmedi. Ve keyfi idaresini sürdürmeye devam etti.¹⁸² Bunun üzerine Genç Osmanlılar, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin verdiği fetvaya dayanarak 30 Mayıs 1876 tarihinde Abdülaziz'i tahtan hal edip yerine V.Murat'ı padişah ilan ettiler. Genç Osmanlılara sempatiyle yaklaşan V. Murat'ın tahta çıkması hürriyet savunucuları için oldukça sevindirici bir durum oldu. Fakat V.Murat'ın akıl sağlığının giderek bozulması kısa süreli sevinç yaşattı ve yeni bir saltanat değişimini gündeme getirdi.¹⁸³

Meşrutiyeti ilan etme konusunda olumlu görüş bildiren II. Abdülhamit'e 27 Ağustos 1876'da Mithat Paşa tarafından Kanun-ı Esasi'nin metni sunuldu. Abdülhamit'in bunu tasvip edip destekleyeceğine söz vermesi üzerine şeyhülislamdan fetva alınarak 31 Ağustos 1876'da V. Sultan Murat hal edilip yerine II. Abdülhamit padişah ilan edildi.¹⁸⁴

1875'te başlayan isyan hareketi Bulgaristan'a da yayıldı. Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırması üzerine Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Osmanlı'nın Sırbistan ve Karadağ'ı mağlub etmesi üzerine Çarlık Rusyası olaylara müdahil oldu ve Osmanlı Devleti'ni mütarekeye zorladı. Balkanlarda Rus etkisinden endişe eden İngiltere

¹⁸¹Durdu, M. B. (2003). "Osmanlı Devleti'nde jön Türk hareketinin Başlaması ve Etkileri," **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 14, 292.

¹⁸²Yılmaz, K. (2006). "I. Meşrutiyet'in İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı," **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 26, (1), 258.

¹⁸³Küçük, C. (2006). "Murat V." **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 183-185.

¹⁸⁴Lewis, a.g.e., s. 161.

ve Fransa, Balkanların durumunu görüşmek için İstanbul'da bir konferans toplanmasını istediler. Bunun üzerine 26 Aralık 1876'da İstanbul Haliç Tersanelerinde konferans toplandı. Konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya katıldı.¹⁸⁵

Toplantıda Osmanlı Devleti meşrutiyet rejimini ilan ettiğini, imparatorluğu oluşturan etnik unsurların özgürlüklerini bu yeni idare şekliyle güvence altına aldıklarını ve bu yüzden toplantıya gerek kalmadığını bildirdi. Aynı gün Babıali'deki törenle Kanun-u Esasi ilan edildi. Padişah Abdülhamit anayasa komisyonu hazırlattı. Cemiyet-i Mahsusa adı verilen bu komisyonda iki asker, 16 sivil bürokrat (üçü Hristiyan) ve ulemadan da 10 kişi olmak üzere 28 kişi yer aldı. Bu Anayasa Belçika, Fransa ve Prusya Anayasalarından yararlanılarak hazırlandı.¹⁸⁶

Kanun-ı Esasi halkı temsil eden bir kurucu meclis önderliğinde hazırlanmadı. Kanun-ı Esasi'nin tanzimi için bir "Cemiyet-i Mahsusa" teşkil olundu. Anayasa doğrudan doğruya Padişah tarafından tayin edildi. On altısı mülkiye memurlarından, onu ulemadan ve ikisi ferik rütbesinde olan iki askerden kurulu yirmi sekiz kişilik *bu Cemiyet-i Mahsusa'da "bilmüzakere tertip" ve "Meclis-i Vükelâ" tarafından "etrafîle tetkik ve tasdik" kılınmak suretiyle meydana getirildi.*¹⁸⁷

Bu sebeple anayasa, padişahın tek yanlı uygulaması olup ferman usulüyle yapıldı. Kanun-ı Esasi katı bir anayasadır. Değişiklik yapabilmesi için önce Meclis-i Mebusan ve sonra Heyet-i Âyan'ın üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul edilmesi ve padişahın onaylamasına bağlıdır. Kurucu iktidar padişah ve Meclis-i Umumi arasındadır.¹⁸⁸ Yürütme yetkisi tamamen, padişaha aittir. Egemenliğin mutlak sahibi padişaktır. Devletin içte ve dıştaki işleyişine ait bütün yetki yine padişaha aittir.¹⁸⁹1876 Anayasası fertlerin temel

¹⁸⁵ Tunaya, a.g.e.,4-5.

¹⁸⁶ Tanör, a.g.e., s. 133.

¹⁸⁷Okandan, R. G.(1971). **Âmme Hukukumuzun Anahatları**. İstanbul:İstanbul Üniversitesi Fakültesi Yayınları, 145

¹⁸⁸ Gözler, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁹Yıldızhan. Y. (1982). **Anayasalarımızda Yönetim tikeleri; Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif**. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, İstanbul, 23-25.

haklarını koruyor gibi görünse de devlet başkanına tanıdığı yetkilerle kişilere tanınan temel hak ve hürriyetler yok sayılmıştır.¹⁹⁰

1876 Kanun-ı Esasi ile ilgili hükümlere baktığımızda;

Kanun-ı Esasi; Memalik-i Devlet-i Osmaniye, Tebaa-i Devleti Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi, Vükelâ-ı Devlet, Memurin, Meclis-i Umumî, Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebusan, Mehakim, Umur-ı Maliye, Vilayat ve Ek Maddeler Olan Mevadd-ı Şetta'dan oluşur.

1.5.1. Kanun-ı Esasi'nin Genel Esasları (Memalik-i Devlet-i Osmaniye)

Kanun-ı Esasi üniter bir anayasadır (md.1). Anayasa, Osmanlı hükümdarlığını ve halifeliğini korumakla yükümlüdür. Osmanlı padişahı hanedanının en yaşlı üyesine aittir (md.3). Padişah tüm İslam devletlerinin halifesi ve aynı zamanda Osmanlı tebaasının padişahı ve hükümdarıdır (md.4).

1.5.1.1. Devletin Şekli

Devlet yönetiminde monarşi egemendir. Kanun-ı Esasi'nin üçüncü maddesinde; devlet başkanlığının saltanat şeklinde babadan oğula geçtiği devlet yapısının federal değil üniter olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Devleti laik bir devlet değildir. Resmi bir dini ve dili vardır.

1.5.1.2. Meşrutiyetin Nitelikleri

Padişah kutsaldır ve yaptıklarından sorumsuzdur (md.5). Sülale-i Âl-i Osman'ın hukuku ömür boyudur (md.6). Bakanların atanması veya azledilmesi, para bastırılması, hutbe okutulmasında yabancı devletlerle antlaşma imzalanmasında, savaş ve barış ilanlarında, şeriat hükümlerinin uygulanmasında, genel af ilanında, meclisin toplanması kararlarında padişah söz hakkına sahiptir (md.7).

¹⁹⁰Okandan R.G.(1957). **Umumi Amme Hukuk, (Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 314

1.5.2.3. Devletin Bütünlüğü, Resmî Dili ve Başkenti

Devletin resmî dini İslam'dır. Ancak kamu düzenine ya da genel ahlaka aykırı davranılmadığı sürece, her Osmanlı vatandaşı din özgürlüğüne sahiptir (md.11). Devletin başkenti İstanbul'dur. Bu hiçbir zaman değiştirilemez (md.2). Devletin dili Türkçedir. Türkçeyi bilmek esastır (md.18).

1.5.2.4. Kanun-i Esasi Değiştirilmeyecek Hükümleri

Kanun-u Esasi'nin hiçbir maddesi sebepsiz kesinlikle değiştirilemez ve kaldırılamaz (md.115).

1.5.2.5. Devletin Temel Amaç ve Görevleri

Konumuzu ilgilendiren Anayasa'nın en önemli kısmı olan Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi maddesidir. Bu madde Osmanlı vatandaşların sahip oldukları hakları ve devletin vatandaşına karşı sorumluluğu ve vatandaşların maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için çalışmasını esas alır.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkes Osmanlı kabul edilir (md.8). Osmanlı tebaasının tamamı başkalarının özgürlüklerine müdahale etmemek koşuluyla, kişisel özgürlüğe sahiptir (md.9). Herkes kanunun tanıdığı kadar özgürdür (md.10). Kanuna uygun olarak Osmanlı tebaası her türlü ticareti yapabilir (md.13). Her vatandaşın dilekçe verme hakkı vardır (md.14). Eğitim serbesttir. Mevcut olan kanuna uymak şartı ile her Osmanlı vatandaşı bundan faydalanır (md.15). Mektepler devlet kontrolündedir (md.16). Yasa önünde tüm Osmanlılar eşittir, kişilere din ve mezhep ayırımı yapılmaksızın herkes eşittir (md.17). Her Osmanlı vatandaşı savunma hakkına sahiptir (md.83).

1.5.2.6. Yürütme (Padişahın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü)

Kanun-i Esasi'nin, Mevadd-ı Şetta yani ek maddeler kısmı anayasanın hukuka aykırı olan maddeleridir. Bu madde ile padişaha sürgün yetkisi, meclisi açıp kapama, anayasayı yürürlüğe koyma, değiştirme yetkileri tanınmıştır.

Padişahın sıkıyönetim ilan etme, kişileri sürgün etme, Anayasa'yı değiştirilebilme, meclisi açma kapama, tatil etme hakları vardır (md.113). Bakanlar Kurulu ve mebusan arasında bir anlaşmazlık meydana geldiğinde son söz padişahındır (md.35). Meclis-i Umumi azasından biri Kanun-ı Esasi'ye aykırı davrandığında neyf ya da hapsedilir (md.48). Şura-yı Devlet'te kabul edilen kanun layihâları Meclis-i Mebusan'da ve Âyanda onaylandıktan sonra padişaha gönderilir. Padişah tarafından ret olunduktan sonra bir daha bu kanun tartışılmaz (md.54). Heyet-i Âyan üyeliği ömür boyudur (md.62).

1.5.2.7. Yasama Yetkisi

Anayasa'nın değiştirilebilmesi için Âyan Heyeti'nin üçte iki çoğunlukla kabulü ve padişah onayı gerekir (md.116). Kanunların düzenlenmesi hususunda adli konularla ilgili kanunlara Temyiz Mahkemesi, idari konularla ilgili kanuna Şura-yı Devlet ve Kanun-ı Esasi ile ilgili düzenlemelerde ise Âyan Meclisi görevlendirilmiştir (md.117). Bugün yürürlüğe bulunan nizamname ve kanunlar kaldırılmadığı sürece uygulanır (md.118).

10 Şevval 1293 tarihli geçici talimatname yalnızca bir defa seçilecek olan Meclis-i Umumi için Talimat-ı Muvakkat'e göre yapılacaktır (md.119).

1.5.2.8. Yargı Yetkisi (Mehakim)

Kanun-ı Esasi'deki mehakim maddesi mahkemelerle ilgili düzenlemeleri içerir. Kanun-ı Esasi'deki mehakim maddeleri şunlardır:

Yargıyla ilgili olarak hâkim güvencesi (md.81) sağlanmıştır. Hâkimler, padişahın onayına göre tayin olunamaz ya da görevden alınamaz. Görev değişiklikleri Kanun-ı Esasi'ye göre yapılır (md.81).

Mahkemeler herkese açıktır. Mahkeme kararları yayımlanabilir. Ancak kanunla belirli kısımları mahkeme tarafından gizli tutulabilir (md.82). Herkesin mahkemeye başvurma hakkı vardır (md.83). Bir mahkeme görevi dâhilinde olan bir davaya her ne sebeple olursa olsun ihkak-ı hak (hak gaspı) yapamaz. Davaya başlandıktan dava devrolunmaz. Aksi bir durum meydana gelirse hükûmet gerekli yaptırımını uygular (md.84).

Her dava ait olduğu mahkemede görülür (md.85). Mahkemeler bağımsızdır. Üzerlerinde herhangi bir tahakküm kurulamaz (md.86). Şer'iyeye mahkemeleri şer'iyede ve nizamiye mahkemeleri, nizamiye mahkemelerinde görülür (md.87). Mahkemenin sınıfları, vazifeleri ve dereceleri kanuna göre tahsis edilir (md.88). Herhangi bir isim altında fevkalade mahkemeler kurulamaz (md.89). Hiçbir hâkim, hâkimlik görevini kullanarak devletin maaşlı bir memuru gibi görev yapamaz (md.90). Kamu hukukunu korumakla görevli memurlar tayin edilip bunların görevleri kanun ile belirlenir (md.91).

1.5.2. Temel Hak ve Ödevlerle İlgili Genel Hükümler (Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi)

1.5.2.1. Kişinin Hakları ve Ödevleri

Eşit yurttaş olma (md.17), kişi özgürlüğü (md.9) ve kişi dokunulmazlığı (md.10), basın özgürlüğü (md.12), işkence ve angaryanın kaldırılması (md.26), inanç özgürlüğü (md.11), dilekçe hakkı (md.14), kanun önünde eşitlik (md.23), haberleşme hürriyeti (md.119) tanınan haklardır. Yasaların kararlaştırdığı durumlar dışında, yetkililer meskene zorla giremez (md.22). Adil yargılanma hakkı tanınmıştır. Kimse mensup olduğu mahkeme dışında başka bir mahkemede yargılanamaz (md.23). Müsadere ve işkence yasaktır. Ancak savaş esnasında durum değişebilir (md.24).

1.5.3. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

Grev hakkı, konut dokunulmazlığı (md.22), eğitim (md.15), tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (md.20), vergilerin yasal düzenlemeye göre alınması (md.25) sosyal ve ekonomik haklardır.

1.5.4. Siyasî Haklar ve Ödevler

1.5.4.1. Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma Hakları

1876 Kanun-i Esasi'ye göre seçme ve seçilme hakkı erkeklere aittir (md.65). Seçilebilmek için de Türkçe bilmek, otuz yaşında olmak, itibarında kötü bir iz olmamak, mahkûm olmamak, memlekette az çok emlak sahibi olmak (md.17). Seçimlere

katılabilmek için yirmi beş yaşında, herhangi bir insanın hizmetkârında bulunmamak, şartı esastır (md.68). Seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (md.66).

1.5.4.2. Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı, (Mal Bildirimi, Vatan Hizmeti, Vergi Ödevi, Umur-ı Maliye)

Devlet memuru olabilmek için liyakat şarttır (md.19) .Vergiler herkesin gelirine göre alınır (md.20). Özel mülkiyete kamu araçları dışında ve yeterli bir tazminat ödenmeden el konulamaz (md.21).

Yasa gereği olmaksızın kimseden vergi, resim ya da başka bir ad altında para alınamaz (md.25). Osmanlı tebaasının hepsi için ilkokul eğitimi mecburdur ve bunun derecesi ve ayrıntıları kanunla belirlenir (md.114).

Kanun-ı Esasi ile vergilerde bir adalet sağlanmıştır. Buna göre vergiler hiçbir kanunla belirlenmedikçe alınmaz (md.96).Vergilerin belirlenmesi kanun aracılığıyla yapılır (md.97). Bir kanun ile belirlenmedikçe herhangi bir vergi alınmaz (md.100). Belirlenen verginin dışında vergi alınırsa bu mesuliyet Heyet-i Vükela'ya aittir.¹⁹¹

¹⁹¹TBMM, Zabıt Cerideleri, Devri 1, İctima Senesi, 1, 7 Zilhicce 1293, Cilt 4, s. 1-40, Kemal Gözler (1999), **Türk Anayasaları**, Bursa: Ekin Kitabevi,30.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLERLE İLGİLİ ESASLAR

2.1. II. Meşrutiyet'in Genel Nitelikleri

Genç Osmanlıların başlattıkları hürriyet mücadelesini Jön Türkler devam ettirdi. Giderek kuvvetlenen bu akım, askerin desteğini de alarak 1908'de yeniden Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koydurmayı başardı. Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesinde halkın desteği mevcut olup ilk defa aşağıdan yukarıya doğru yapılan bir hareket gerçekleşti. II. Meşrutiyet'in ilanıyla 4 Aralık 1324 tarihinde parlamento yeniden toplandı. 31 Mart 1325 tarihinde ise 1876 Anayasası ile devlet başkanına tanınan sınırsız yetkiler yapılan tadillerle düzenlendi. Kanun-ı Esasi 1909, 1914, 1915, 1916'da üç kez ve 1918 senesinde yedi kez değiştirildi. 21 Ağustos 1909'da Anayasa'da ilk değişiklik 130 numaralı kanuna göre yapıldı.¹⁹² Buna göre 1876 Anayasası'nın bazı maddeleri değiştirildi ve bazı maddeleri de büsbütün kaldırıldı. Ayan Meclisi'nden geçtikten sonra padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.¹⁹³

Kanun-ı Esasi'de esaslı değişiklikler yapılmış, padişahın yetkileri sınırlandırılmış, parlamentonun yetkileri güçlendirilmiş, padişahın sürgün yetkisi kaldırılarak hak ve özgürlükler genişletilmiştir. Basın hürriyeti verilmiş, hiçbir sebeple yayından önce teftiş ve inceleme yapılamayacağı, bir başka ifadeyle sansür uygulanamayacağı belirtilmiştir. Haberleşmenin gizliliği esas alınmış, buna göre postanelere verilen evrak ve mektupların yargı kararı olmadan açılmayacağı kabul edilmiştir.¹⁹⁴ Toplanma ve dernek kurma hürriyeti sağlanmıştır. Böylece siyasi partilerin kurulmasına imkân tanınmıştır.¹⁹⁵

Kişi güvenliği açısından son derece önemli olan kişi dokunulmazlığı hakları düzenlenerek kanun dışı tutuklama yasağı getirilmiştir. Bu düzenleme ile hakkında

¹⁹² Okandan, 316

¹⁹³ Tunaya, T. Z. (1998). **Hürriyetin İlanı**. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı, 13.

¹⁹⁴ Bucaktepe, A. (2014). "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme." **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:42, 53.

¹⁹⁵ Münci Kapani, a.g.e. 104-105.

herhangi bir suç isnadı bulunmayan bir kimsenin, özgürlüğünden yoksun bırakılması önlenerek uygulama keyfilikten çıkarılmış ve kanuna bağlanması sağlanılmıştır. Yapılan düzenleme temel hak ve özgürlükler açısından yerinde bir uygulamadır. Bundan sonraki aşama devletin parlamenter bir rejime sahip olmak için yaptığı düzenlemelerdir.¹⁹⁶

İlk yapılan düzenleme ile yürütme organının başı olan hükümdarın yetkileri sınırlandırılarak yetkileri hükûmete devredilmiştir. Yürütme görevi hükûmete devrilerek hükûmet meclise karşı sorumlu hale getirilmiştir. Kanun tekliflerinde bakan ve sadrazamın imzalarının bulunması şarta bağlanarak padişaha gönderilen kanun tekliflerini, padişah iki ay içerisinde eğer onamazsa meclisin üçte iki çoğunluğun onayıyla padişahı onaylamak durumunda bırakmıştır. Padişahın meclisi kapatmasının şartları anayasaya bağlanarak, yasama organı bağımsız hale getirilip yetkileri genişletilmiştir.¹⁹⁷

II. Meşrutiyet'in ilanı, Abdülhamit'in baskıcı rejimine karşı ciddi bir örgütlenme ile başlamıştı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşen örgütlü yapı yurt dışında Paris, Selanik ve Makedonya'da hareket imkânı bulmuştu. İttihatçıların Abdülhamit aleyhine yaptığı propagandalar Rumeli'de ordu mensupları arasında yoğun bir destek buldu.¹⁹⁸

İstanbul'daki faaliyetlerin Abdülhamit'in hafiyeleri tarafından öğrenilip hareketin sindirilmesi üzerine, padişahın denetimi dışında kalan Selanik, örgütün merkezi haline geldi.¹⁹⁹ Makedonya, Avrupa'ya yakınlığı, jeopolitik konumu ve yaşanan iç meseleler yüzünden Balkan devletlerini ve Avrupalı devletleri yakından ilgilendiriyordu. İngiltere ve Rusya'nın Reval Görüşmeleri sonucunda Makedonya'nın paylaşılması konusunda yaptıkları anlaşma İttihatçıları eyleme geçirdi.²⁰⁰

1908 Temmuz'unda cemiyete bağlı 3. ordu subayları olan Resneli Niyazi, Eyüp Sabri ve Enver Beyler dağa çıkarak eylemi başlattılar. Niyazi Bey dağa çıkmadan önce her

¹⁹⁶Nihat, B. (2008). "Türkiye'de Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi Açısından 1909 Anayasa Değişikliklerinin Önemi," *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII, (1-2), s. 8.

¹⁹⁷ Üçok, a.g.e., s. 201-202.

¹⁹⁸İleri, İ. (2005). "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af," *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 17(17),3.

¹⁹⁹ Ernest R. (1972). *Jöntürkler ve 1908 İhtilali*. çev: Nuran Ülken. İstanbul: Sander Yayınları, 116.

²⁰⁰ Özcan, H. (2010) "Emekli Erkânı Harp Miralay Selahattin Bey'in II. Meşrutiyet'in İlanına Katkısı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı:45, 90.

türlü güvenliği temin etmişti. Resne halkının desteğini almış, 5 Temmuz'da Bulgar, Sırp, Ulah ve Arnavut çeteleriyle anlaşma sağlamış ve çetelerle iş birliği yapmıştı. Silahlı eylem kısa sürede Kosava, Manastır ve Selanik'te yayılma imkânı buldu.²⁰¹

Bu sırada Firzovik'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Manastır vilayetinde demir yolu yapıyordu. Demir yolu inşasının gerçekleşmesi için köylülerin ellerindeki toprakları Avusturya-Macaristan hükûmetine satılacağı dedikodusu yayılmaya başlamıştı. Prizren, Gjakore, Priştine ve Volçetrin bölgelerinden silahlı binlerce köylü Firzovik'te toplandı ve protesto gösterileri düzenlediler. Aynı zaman diliminde Firzovik olaylarının da başlaması İmparatorluğu Firzovik'e yönetti ve eylemcilerin daha hızlı hareket etmesini sağladı.²⁰² Arnavutluk isyanını dağıtmak ve olayları incelemek için Mahmut Şevket Paşa tarafından olay yerine Kosova Jandarma Kumandanı Galip Bey gönderildi. Galip Bey Arnavutluk isyanından faydalanıp etkin bir meşrutiyet propagandası yaparak olayları İttihatçıları destekleyen bir eyleme dönüştürmüştü. Örgütlenmemiş Arnavutlar arasında bulunan İttihatçılar, bu düzensiz ayaklanmayı Meşrutiyet lehine bir gösteri haline getirmeyi başarmışlardı. İsyân hareketinin 20. gününde olayların kontrolden çıkması üzerine ve artan baskılar sonucunda Padişah II. Abdülhamit tarafından 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir.²⁰³

Meşrutiyet'in ilanı oldukça coşkuyla karşılanmıştı. Her meslekten, her milletten ve her cemaatten insan caddelerde kardeşlik gösterileri yapıyor, birbirini kutluyordu. Meşrutiyet'in ilanın yarattığı sevinç Yusuf Akçura'nın 19 Ağustos 1908'de yazmış olduğu "Osmanlı Meşrutiyeti ve Türkler" başlıklı makalesinde şu şekilde ifade edilmişti:

"Osmanlı'da meşrutiyet ilanı, hiç şüphesiz, bu son zamanların en mühim vaka-ı siyasindedir. Bu vakanın yalnız Memalik-i Osmaniye'de değil, hatta yalnız Avrupa'da değil bütün âleme büyük tesir olacaktır. Devlet-i Osmaniye biricik muntazam İslam ve Türk Devletidir. Osmanlı hükümdarı bilhassa Sünni Müslümanların nazarında Resulullah'ın halifesi olup, bütün Türklerin gözünde ise en kuvvetli Türk hanıdır. Devlet-i Osmaniye'de vukua gelen her bir mühim çar-aktara dağılmış ehl-i İslam ile Asya, Avrupa ve Afrika'da sakin Türkler arasında

²⁰¹Balkaya, İ. S. (2008). "II. Meşrutiyetin İlanını Selanik ve Çevresi Halkına Duyuran Beyanname." **100.Yılında II Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu**, yayına hazırlayan: Zekeriya Kurşun, , İstanbul: Marmara Üniversitesi, 329-339.

²⁰²Kansu, A. (1995) .**1908 Devrimi**. İstanbul: İletişim, 126.

²⁰³Zeyrek. S. (2002). "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları." **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 33 (2), 303.

derhal duyulur, ehl-islam ve evlad-ı Türk'ün çoğu diğer milletlerin taht-ı hâkimiyetlerinde bulunduğu için de onların duygusuna bunlar hemen kulak kabartırlar.”²⁰⁴

Halkta her şeyin artık çok daha iyi olacağı inancı yaygındı. O gün gazeteler sansürsüz yayınlanmış, düşünce ifade ve toplantı özgürlüğü memleketin her yanına yayılmıştı. Abdülhamit Dönemi'nde sürgüne gönderilenlere dönüş kapısı açılmış, İstanbul'a döndüklerinde sevgi gösterileriyle karşılanmışlardı.²⁰⁵ Meşrutiyet ilan edildikten sonra hükûmeti kurmakla Said Paşa görevlendirilmişti. Said Paşa, hükûmeti kurduktan sonra 27 Temmuz 1908'de genel af ilan etti. Bu affın siyasî suçlular için tasarlanmış olması kısa süre içerisinde toplumda infiale neden oldu. Halktan gelen yoğun tepkiler üzerine hükûmet affın kapsamını genişletti ve 28 Temmuz'da yayınlanan tebliğ ile adli suçluları da genel af kapsamına aldı. Fakat uygulamada yaşanan sorunlar nedeniyle genel af memnuniyet yaratmadı. Genel affa rağmen bazı siyasî suçlular salıverilmedi, bazıları yeniden tutuklandı, bazılarıysa sürgünden dahi dönemedi. Genel affa ilgili pek çok şikâyetler, başvurular yapılmıştı.²⁰⁶

Meşrutiyet'in ilanından sonra seçimler yenilendi. Seçimlere İttihat Terakki ile birlikte Hürriyet ve Ahrar Fırkası katıldı. Prens Sabahattin'in fırkası olan Ahrar Fırkası tek bir temsilciyle mecliste yer aldı. İttihat ve Terakki Prens Sabahattin'in muhalefetinden rahatsız olduğu için Prens Sabahattin'i ve onun temsilcilerini yoğun baskı altında tuttu.²⁰⁷

İttihat Terakki devrim sonrası güçlenerek devletin her tarafında tanınır hale geldi. Seçim sonuçlarıyla İttihatçılar sarayı devirememiş olsa da sarayın nüfuzunu büyük ölçüde kırdı ve perde arkasında hükûmeti denetledi.²⁰⁸ İttihat ve Terakki'nin hükûmete müdahalesi Said Paşa'nın görevde kalmasını istememesiyle başladı. Sadrazam olarak Kamil Paşa İttihatçılar tarafından destekleniyordu. Oylama sonucu kabineyi kurma görevi Kamil Paşa'ya verildi. Bir süre sonran Kamil Paşa'nın aldığı kararlarda “İttihat ve Terakki'ye” sormadan hareket etmesi İttihatçıları kızdırdı.²⁰⁹

²⁰⁴ Akçura, Y (2016). Sürgünden İstanbul'a Darülhilafet Mektupları Ankara: Ötüken,49.

²⁰⁵ Zürcher, a.g.e.141.

²⁰⁶ Aslan, T (2009). “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları.” **Akademik Bakış**, 3(5), 42.

²⁰⁷ Reyhan C. (2009). “Prens Sabahattin”. (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil). **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, (1). İletişim: İstanbul, 148.

²⁰⁸ Jurcher, a.g.e. 142.

²⁰⁹ Tunaya, a.g.e.19.

İttihatçı mebuslar gensoru önergesi vererek 13 Şubat 1909'da Kamil Paşa'yı azlettirdiler. Kamil Paşa'nın görevinden alınması pek çok subayı rahatsız etmiş, oylama sırasında meclise gelip protesto etmişlerdi. Meclisin üzerindeki askeri baskı 31 Mart olayının başlangıcını oluşturur.²¹⁰

13 Şubat 1909'da Kâmil Paşa'nın düşürülmesinin ardından Hüseyin Hilmi Paşa sadarete getirildi. Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadarete getirilmesi muhalif kanat Ahrar Fırkası ve muhalif basın tarafından oldukça eleştirildi. Perde arkasından hükûmetin yönetilmesi, keyfi aziller, siyasi muhaliflerine karşı oldukça sert tutum, muhalefeti bastırmak için uygulanan yöntemler "faili meçhuller" toplumda bir kaynama etkisi yaratmaya başlamıştı.²¹¹

Kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde İttihat ve Terakki üyelerinin bulunması muhaliflerin tepkilerini geciktirmedi. Bu tepkiler 26 Şubat 1909'da Kamil Paşa konağında ve İngiliz Elçiliğinde protesto gösterilerine neden oldu. Akabinde hükûmetin medrese öğrencilerinin askerlikten muaf olan uygulamasını kaldırması öğrenci nümayişlerini başlattı. Ordu içerisinde mektepli alaylı tartışması ve alaylı subayların görevden uzaklaştırılması ordudaki muhalifleri harekete geçirdi. 12 Mart 1909'da Rıza Nur'un İkdâm'da yayınlanan, "*Görüyorum ki iş fenaya gidiyor.*" başlıklı yazısı patlamaya hazır olan toplumda büyük yankılar uyandırdı.²¹²

Olaylar durulmuyordu. 7 Nisanda 1909'da dönemin en muhalif gazetecilerinden Serbestî gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi İstanbul'da Galata Köprüsü'nde öldürülmüştü. Köprü'nün iki ucunda da karakollar bulunduğu halde, kimse yakalanamamıştı. Basın, muhalefet ve halk olayı tepkiyle karşıladı. İttihat Terakki, Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle ilgili suçlamaları reddetmedi.²¹³ Hasan Fehmi'nin öldürülmesi bardağı taşıran son damla oldu. Serbestî gazetesi Hasan Fehmi'nin öldürülmesini manşetlerden vererek olayı şu şekilde kınamıştı:

"Vatan bu hainlerin pençe-i istibdâdından kurtarılmalıdır. İstibdat bir merkezden kalktı, merkezi müteaddideye geçti. Ey tercümanı efide-i millet olan matbuat, çalışınız: 'Vatanı

²¹⁰ Akşin, s. (1997) **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**. İstanbul: Yeni gün Haber Ajansı,66.

²¹¹ Levis, B. (1993). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. (Çev: Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu: Ankara, 214.

²¹² Çavdar, T. (1995). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**. Ankara: İmge Kitapevi, 109.

²¹³ Akşin, a.g.e. 67.

pençe-i istibdâdın kuvve-i muharibesinden kurtarımız...’ diye kınamıştı. Cenaze alayı büyük bir kitle gösterisine dönüştü.”²¹⁴

Hasan Fehmi Bey cinayetine Volkan gazetesi de geniş yer vermişti. Suikastın polis karakoluna çok yakın bir mesafede yapılmış olması, katilin “aslında belli olduğu halde” yakalanamamış olmasını ve Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey’in tavrını gazete “Cinayet” başlıklı yazısıyla oldukça ağır bir dille eleştirmişti:

“Dün Mevlanzade Rıfat Bey Zaptiye Nezareti’ne vuku bulan müracaatında Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey’i de orada gördüğünden Hasan Bey’in vefatını kendisine haber verdiği zaman ‘Şahsiyat ile uğraşanların akıbeti böyle olur!’ cevabını almıştır. Aferin Ahmet Rıza Bey’e (!) doğrusu güzel nasihat güzel taziye (!) Pozitivistlerin mezhebi böyle olsa gerek! Bakalım katil meydana çıkarılacak mı? Yoksa bu da millete bir ders-i ibret olarak kalacak mı?”²¹⁵

Volkan gazetesi başyazarı Vahdetî’nin Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesinden sonra “Mersiye” adlı makalesinde cinayetin hükûmet tarafından yapıldığına dair imalarda bulunması hükûmeti kızdırmıştı. Vahdetî, hükûmeti Osmanlı Devleti’ni zapt etmekle suçlamış, Kanun-ı Esasi’ye kurallarına uyulmadığını belirtmişti.

“Hasan! Ey İbn-i Fâtıma’nın hem namı olan Hasan! Onunla senin aranda büyük bir münasebet buluyorum. O, anadan babadan mahrum olarak şehit edildi. Sen de onun gibi öksüz, sen de garip olarak şehit edildin. Yezidilere muhalif idi, sen de aynı fırkaya muarız idin. Yezidiler, hükûmeti İslamiyeyi gasp etmişler idi. Bunlar da hükûmet-i Osmaniye’yi zapt etmek istemişlerdi. O; Allah’ın emri bize biattir diyordu, sen de; Kanun-ı Esasi ki, şeraittir; vâcibe-i zimmet, ona itaattir, diyordun. Nedir bu, aranızdaki münasebet, Hasan? Sen o musun, yoksa o sen mi? Ona âlem-i İslamiyet, melekîyyet kan ağladı sana da bütün Osmaniyyet, insaniyyet ağlıyor.”²¹⁶

Erbilli Fakîhvelizâde Bedreddin Örfî, “Cinâyet-i Leimâne, Tehdidât-ı Akurâne” adlı makalesinde meşrutiyet rejiminde öldürülmesini dehşetengiz bir olay olarak niteleyip cinayeti işleyenlerin meçhul olmadığını “bir köpek kuduz olur ise kılıca layık olur, mahvolur.” diyerek hükûmete gözdağı vermişti.

²¹⁴ Çavdar a.g.e., s. 110.

²¹⁵ Cinayet, Volkan Gazetesi, 8 Nisan 1909, sahife, 4. (Düzdağ, E. (1992) Volkan Gazetesi 11 Aralık 1908-20 Nisan 1909, İstanbul: İz)

²¹⁶ Vahdetî, “Mersiye”, Volkan Gazetesi, 10 Nisan 1909, sahife, 1.

“Şu vahşi- yâne denâeti, bu leimâne alçaklığı icra eden o dest-i menhûs ve muâmelât-ı câhilâne ve harekât-ı vahşiyâneyi kuvveden fiile çıkarmak için müşevvik bulunan o fikir sahipleri bilmiş olsun ki, bu gibi muâmelât-ı akurâne ile teşeffi-i sadr edemezler. Kendilerine meçhûl değildir ki, bir kelb kuduz olur ise hemen sezâ-yı tîğ olur, helâk edilir.”²¹⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti karşında Volkan gazetesi ve softalar etkin bir muhalefet yaptı. 7 Ekim 1908 Ramazan’ında meyhane ve tiyatroların kapanması, fotoğraf çekilmesinin yasaklanması ve kadınların hareket özgürlüğünün kısıtlanması talebiyle gösteri ve protesto yürüyüşleri yapıldı. 3 Nisan’da Volkan gazetesi etrafında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti mensupları toplanmaya başladılar. Topluluk kısa sürede örgütlü bir yapı haline gelerek İttihat Terakki politikalarına ve laiklik uygulamalarına karşı toplumu örgütledi.²¹⁸

31 Mart İsyanı’nı hazırlayan nedenlerden biri ordudaki hoşnutsuzluktu. Bu yüzden ilk ayaklanma Taşkışla’da meydana gelmişti. Arap ve Arnavut askerlerinin yerine getirilen Makedonyalı askerler ile terhis olmayı bekleyen 87 asker terhis edilmeyip Hicaz’a gönderilmesi tansiyonu yükseltmiş ve askerlerin ayaklanmasına sebep olmuştu. Protesto gösterilerinin şiddetle bastırılması çok sayıda ölen ve yaralananların olması isyanın sahasını genişletmiş ve isyan Selanik’ten gelen Avcı taburları tarafından bastırılabilmişti.²¹⁹

İttihat Terakki, Avcı taburlarının İstanbul’un güvenliğini sağladığını düşünüyordu. 12-13 Nisan 1909 gece yarısı Avcı taburları ayaklandılar ve Ayasofya Meydanı’nda toplanmaya başladılar. Taşkışla’daki bu Avcı taburu, başlarında çavuşları olmak üzere harekete geçti ve kışladaki komutayı ellerine geçirerek bazı subayları hapsedti ve Şeriat isteriz diye meclise yürüdüler.²²⁰

Bu yürüyüş, tüm muhalifler, Ahrar Fırkası üyeleri, yeni düzenlemeyle işten çıkarılan alaylı subaylar, memurlar ve öğrenciler de dâhil olmuştu. İsyancılar, Meclis Başkanı Ahmet Rıza’nın ve sadrazamın görevinden azledilmesi ve bazı ittihatçıların başını

²¹⁷Erbilli Fakihvelizâde Bedreddin Örfî “Cinâyet-i Leimâne, Tehdidât-ı Akûrâne”, Volkan Gazetesi, 10 Nisan 1909, sahife, 2.

²¹⁸Zürher, a.g.e. 143.

²¹⁹Aysal. N. (2006). “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı.” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 37(38), 21.

²²⁰Borak, s. (1987).”31 Mart Vakası”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV(10),359.

istediler. İsyancıların talepleri karşında sadrazam görevinden istifa etti. Yerine Tevfik Paşa atandı. Ahmet Rıza'nın Meclis Başkanlığı görevi sonlandırılarak yerine İsmail Kemal seçildi ve isyancılara Şeriatın korunacağı, 15 Nisan'dan itibaren bütün valilere Şeriatın korunmasına dair genelge gönderileceği, ayaklanan askerlerin affedileceği sözü verildi.²²¹

İsyancıların taleplerinin Osmanlı kabinesi tarafından onayladığı haberinin isyancılara ulaştırılmaya çalışıldığı esnada isyancılar meclis binasını işgal ettiler. Lazkiye Milletvekili Emir Arslan, Hüseyin Cahit sanılarak öldürüldü. Çok sayıda vekil linç edildi. Tanin ve Şura-yı Ümmet gazeteleri yağmalandı. Dağınık gruplar halinde silah atmaya, Beyoğlu'nda sokağa çıkan kadınları taciz etmeye, etrafı yağmalamaya başladılar. Ali Kabuki Bey'in kendi gemisinin erleri tarafından Abdülhamid'in gözleri önünde öldürülmesi bardağı taşıran son damla oldu.²²²

İsyan haberi kısa sürede bütün ülkede duyulmuştu. Selanik'te bulunan Mahmut Şevket Paşa kumandasındaki Hareket Ordusu İstanbul'a yürüdü. 24 Nisan sabahı şehre girdi. İsyan kısa sürede bastırıldıktan sonra isyancı elebaşları sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanarak idam edildi. Abdülhamit tahtan indirilerek Selanik'te bulunan Alatini Köşkü'ne sürüldü. Yerine tahta Mehmet Reşat getirildi.²²³

Bu azil ve görev değişikliği, Meclis-i Umum-i Millî'nin 27 Nisan 1909 tarihli toplantısında alınan fetva-yı şerife göre yapılarak II. Abdülhamit'in "Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye"den ıskatına karar verildi. Bu meşruiyet hakkı, İslam hukukundaki fetva maddesine dayandırılarak yapıldı. Böylece Abdülhamit, milletin temsilcileri tarafından millet adına azledildi ve Sultan Reşat da millet adına tahta çıktı.²²⁴ Akabinde Anayasa'da değişiklikler yapılarak 1876 Kanun-ı Esasi'nin bazı maddeleri değiştirildi, bazıları yürürlükten kaldırıldı.²²⁵

²²¹ Zurcher, a.g.e.145.

²²² Üçok, C. (1975). **Siyasal Tarih (1789-1960)**. Ankara: Sevinç Matbaası,200.

²²³ Lewis, a.g.e. 215-216.

²²⁴Osmanağaoğlu, C. (2004). **Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi**. İstanbul: Legal Yayıncılık, 305.

²²⁵ Coşkun Üçok, a.g. e.201.

2.1.1. 1909 Değişikliklerinin Genel Esasları

Jön Türk devriminden sonra Anayasa'nın yeniden ilan edilmesiyle hem devlet sistemi hem de kişi hakları yeniden düzenlendi. 1909 değişiklikleriyle parlamenter-meşrutî sistem kuruldu. Bundan sonra padişah tek başına karar alamayacaktı. İktidar yeniden düzenlenirken değişmeyen tek şey devletin monarşik ve teokratik yapısı oldu.²²⁶

İttihat ve Terakki İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Anayasa'da değişiklik yapılmasını önermişti. 31 Mart vakasının meydana gelmesi, yapılması düşünülen anayasal değişiklikleri hızlandırdı. Anayasa değişikliklerinin amacı; Meclis-i Mebusan'ın yetkilerini artırmak ve parlamenter rejim statüsüne sahip olmaktı. Bu yapılan değişiklikler Kanun-ı Esasi'nin 116²²⁷ maddesinde belirtilen: “Her iki meclisin ayrı ayrı vereceği oylama sonucunda elde edilen üçte iki çoğunluk ve padişahın onayıyla anayasa değiştirilebilir” hükmüne göre yapılmıştı.

İlgili kanun maddesine göre Kanun-ı Esasi'nin 21 maddesi (3, 6, 7, 10, 12, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 38, 43, 44, 53, 54, 76, 77, 80, 113, 118.) değiştirilmiş, 119. maddesi yürürlükten kaldırılmış, yerine üç yeni madde, “119, 120 ve 121. maddeleri” ilave olunmuştu.²²⁸

1909 değişikliği bu güne kadar süregelen monarşik yapının sınırlandırılmasını sağlamıştır. 1876 Anayasası'nın beşinci maddesi olan “Padişah kutsal ve sorumsuzdur.” (md.5)²²⁹ aynen korunarak padişah sorumsuz bırakılmış ve hükûmet güçlendirilmeye çalışılmıştır.²³⁰ Genel olarak yapılan değişiklikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Monarşik yapının sınırlandırılması,
- Meclisin yetkilerinin artırılması,

²²⁶ Reyhan, C. (2008).” Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve,” *Akademik Bakış*,1(2),134,

²²⁷T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I: Tertip, Düstur, Cilt: 4-20.

²²⁸Tunaya T. Z. (2003). *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler(1876-1938) Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönem*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 21.

²²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I:Tertip, Düstur, Cilt: 4-20.

²³⁰ Gören, Z. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş TC Anayasa Eki İle*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi,22-24.

- Kişinin güvenliğinin teminat altına alınması,
- Basın özgürlüğünün teminatı,
- “Muhtac-ı istîzan”dan “muhtac-ı tasdik”e geçiş,
- Bakanlar Kurulunun yetkileri,
- Toplantı, gösteri ve yürüyüş özgürlüğü.

Değiştirilen üçüncü madde ile padişahın anayasaya bağlılığında düzenlemeye gidilmiştir. Maddeye göre: “Saltanat ve Hilafet Osmanoğullarının en büyük erkek evladına aittir. Padişah Hazretleri meclisin ilk toplantısında Şer’i Kanunlara ve Kanun-i Esasi’ye uyacağına, vatan ve millete sadık kalacağına dair yemin eder.” (md.3).²³¹

Yapılan değişiklikle birlikte vatan, millet gibi kavramlar anayasada yer alırken padişahın da anayasaya bağlılığı hususunda yemin şartı getirilmiştir.²³² 1876 Anayasası’nda padişahın hazineyi sınırsız kullanma yetkisi mevcuttu. Altıncı maddede yapılan düzenleme ile: “Osmanlı sülalesinin hukuku, özel mal ve mülklerinin ödenekleri kanun gereğince ve bu kanun yürürlükte kaldığı müddetçe devletin kontrolü altındadır.”(md.6)²³³ hükmü getirilmiştir. 1909 değişikliği ile ilgili maddeye “Kanun-ı mahsus mucibince” şartı eklenerek hazineyi kullanım hakkı sınırlandırılmıştır. Bundan sonra padişahın harcamaları anayasaya bağlanarak diğer daireler gibi denetime tabi tutulmuştur.²³⁴

1876 Anayasası’nda olduğu gibi 1909’da da padişahın hukuku, malı ve mülkü yine koruma altındadır.²³⁵ Değiştirilen yedinci madde ile padişahın yetkileri sınırlandırılırken meclisin yetkileri ise artırılmıştır. Maddeye göre; “Padişah, hutbelerde isminin okunmasını, paraya resminin bastırılmasını, rütbe, nişan ve atamalarını ancak kanuna uygun olarak

²³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I:Tertip, *Düstur*, Cilt:4, s.4-20.

²³² Tanör, a.g.e., s. 193.

²³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I:Tertip, *Düstur*, Cilt:4, s.4-20.

²³⁴ Eroğul, C. (2010). “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri.” Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü (Editörler), **100. Yılında Jön Türk Devrimi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,92-99.

²³⁵ Çavdar, a.g.e.s. 131.

yapabilir. Sadrazam ve şeyhülislamın seçimi ve tayininde sadrazamın seçeceği ve arz edeceği Bakanlar Kurulunu, onaylama yetkisi padişaha aittir.”²³⁶

Yapılan değişiklikle, Bakanlar Kurulunun kanuni usullere göre azledilebileceği ve değiştirilebileceği, kanunların ancak onaylandıktan sonra yürürlüğe girebileceği, kanunların onayının ancak hükûmet tarafından yapabileceği ve kanunların uygulanma biçimine ilişkin nizamnamelerin yapılması şartı getirilmiştir.²³⁷

Değiştirilen yedinci madde ile padişahın Meclisi açma kapatma şartları tanımlanmıştır. Buna göre; “Her çeşit kanun teklifi, şariat hükümlerinin ve kanunların muhafazası ve icrası, Suriye, Halep, Bağdat, Basra, Musul, Trablusgarp, Bingazi, Yemen vilâyetlerine²³⁸ verilen imtiyaz, rütbelerin tanzimi, kara ve deniz kuvvetlerinin kumandası, savaş ilanı, barış antlaşmaları, ceza verme ve affetme, genel af ilan etme Meclis-i Umumi'nin onayı ile gerçekleşir.”

Meclis-i Umumi Anayasa'da belirtilen tarihlerde açılır ve kapanır. Meclis-i Umumi olağan dışı şartlarda vaktinden evvel toplantıya davet edilebilir. Yedinci madde padişahın meclisi tatil edebilmesine de açıklık getirerek otuz beşinci maddenin şartlarının sağlandığı durumlarda meclisin feshedilebileceği belirtilir. Otuz beşinci madde gereğince Meclis-i Mebusan'ın üç ay zarfında seçime gitmesi ve seçim sonrasında toplanması ve Heyet-i Âyan'ın uygun görmesiyle padişah meclisi tatil edebilir (md.7).²³⁹

Genellikle anlaşmaları imzalama hakkı padişaha aittir. Ancak barışa, arazi terkine, ticarete, Osmanlıların “Hukuk-ı Asliye ve Şahsiyesine” ilişkin bulunan hususlarda ve devlet maliyesinden harcama gerektirecek olan uluslararası antlaşmaların kabulünde Meclis-i Umumi'nin onayı şarttır. Meclisin açık olmadığı zamanda Bakanlar Kurulunun değişmesi durumunda, bu değişikliğin sorumluluğu hükûmete aittir. (md.7).²⁴⁰

²³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, 638.

²³⁷ Bucaktepe, A. (2014). “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme.” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:42, 53

²³⁸ Eyalât-ı Mümtaze.

²³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.

²⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.

35'inci madde ile şarta bağlanan “Fesih Hakkı” 7'nci madde ile kullanılamaz hale getirilmiştir. Padişahın milletler arası antlaşmaları imzalama yetkisi de Meclis-i Umumi'nin tasdiki ve şartına bağlanmış, padişahlık sadece bir makamdan ibaret bir hale getirilmiştir.²⁴¹

Yine 7'nci maddeye göre daha önce de padişahın takdirine bırakılan rütbe ve nişanlara kanun hüküm getirilerek keyfiliğin önüne geçilmiştir. Padişahın aff-ı umumi ilan edebilmesi için meclisin onayına ihtiyacı vardır. Aff-ı umumi ilanında padişah yetkisinin kısıtlanmasında toplumun geneline bir şahsın değil, milli iradenin yansıdığını göstermek için meclis yetkili kılınmıştır.²⁴²

Padişahın meclisi açma ve kapama yetkisine “kanuni şart” getirilmiş, meclisin kapanması halinde meclis toplantısının en geç üç aylık zaman zarfında yapılması hükme bağlanmıştır. Padişahın veto yetkisi elinden alınarak, meclisin üçte iki çoğunluğu sağlandığında padişah yasayı onaylamak zorunda bırakılmıştır.²⁴³

Onuncu madde ile “kişi güvenliği teminat altına alınmıştır. Hiç kimse kanunların belirlediği sebeplerin dışında bir bahane ile suçlanamaz ve tutuklanamaz.” (md.10).²⁴⁴

Buna göre şahsi hürriyetlerin her türlü saldırıdan ve tehlikeden korunacağı belirtilir. 1876 Anayasası'nda kişi özgürlüğünde ancak yasa dışı cezalandırmalar uygulandığı zaman koruma sağlanırken, 1909'da yapılan tadille hem cezalandırmalar hem de kanun dışı tutuklamalar düzenlenerek temel hak ve hürriyetlerle ilgili önemli bir adım atılmıştır.²⁴⁵

Kanunun on ikinci maddesinde yapılan değişiklikle basın özgürlüğü düzenlenmiştir. On ikinci maddeye göre “Basın ve matbuat kanunların vermiş olduğu haklar dâhilinde serbesttir ve neşriyat hiçbir şekilde basımından önce denetlemeye ve kontrole tabi

²⁴¹ Gözler, K (2000). **Türk Anayasa Hukuku**. Bursa: Ekin, 40.

²⁴² Gürdoğan, a.g.e. , 93.

²⁴³ Eroğul, C. (2009). **Anatüzeve Giriş (Anayasa Hukuku'na Giriş)**. Ankara: İmaj, 228.

²⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.

²⁴⁵ Tanör, a.g. e.,196.

tutulamaz.”(md.12).²⁴⁶ Yapılan kanun değişikliğiyle basın hürriyeti teminat altına alınırken sansür de kaldırılmıştır.²⁴⁷

1876 senesindeki Kanun-ı Esasi'nin yirmi yedinci maddesinde padişah, sadrazamı, şeyhülislamı ve bakanları atama yetkisine bizzat sahipti. Yirmi yedinci madde değiştirilerek “Sadrazamlık ve Şeyhülislâmlık” makamına uygun görülen şahısların atamaları diğer atamalarda olduğu gibi vükela heyetinin başı olan sadrazamın uygun görmesi halinde hazırladığı Bakanlar Kurulu listesi ve diğer vekillerin memuriyet atamaları padişahın onayına sunulur (md. 27).²⁴⁸ Şeklinde bir düzenleme yapıldı.

Böylece padişahın Bakanlar Kurulu üzerindeki yetkisi düşürülmüş olup sadece güvenoyu almış sadrazamı atamak ve şeyhülislamın görevlendirilmesini onamakla yetkileri sınırlandırılmıştır.²⁴⁹ 1876 Anayasası'nda padişah hem sadrazamı hem de bakanları atama yetkisine sahipti. 1909 değişiklikleriyle bu yetkisi elinden alınarak sadece onama ile sınırlandırılmıştır.²⁵⁰

Yirmi sekizinci madde ile birlikte “Bakanlar Kurulu” sadrazamın başkanlığında toplanıp içte ve dışta her türlü işleyişin mercidir. Padişahın onaylamasına ihtiyaç olan kararlar olduğunda onaylama padişahın emriyle yürürlüğe konulur (md.28).²⁵¹

Bu madde ile değişikliğe uğrayan tek şey maddenin yumuşatılmış olmasıdır.1876 Anayasası'nda hükûmetin aldığı kararlarda padişahın iznine muhtaçken yani “muhtaç-ı istizan” iken yapılan düzenleme ile padişah onayı için “muhtaç-ı tasdik” sözü getirilmiştir. Padişah yürütmenin simgesel olarak başı olduğu hükûmet tarafından alınan kararların usulen padişahın onayına ihtiyaç duyulduğunda sunulacağı belirtilmektedir.²⁵²

Yirmi dokuzuncu madde; bakanların her biri kendi başkanlığına ait olan işlerden sorumludur. Bakanlar kendi başkanlığındaki atamaları kanuni usule uygun olarak gerçekleştirir. Bakanların sorumluluğu altında bulunmayan atamalar ise sadrazam

²⁴⁶ T.B. M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.)

²⁴⁷ Erdoğan. M (2018). **Türk Anayasa Hukuku**. Ankara: Hukuk,15.

²⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.

²⁴⁹ Tanör, a.g.e., 193.

²⁵⁰ Gören, a.g.e.,23.

²⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁵² Tanör, a.g.e., s. 192.

tarafından yerine getirir. Sadrazam Bakanlar Kuruluyla müzakereye gerek duymadığı konuları doğrudan doğruya onaylayabilir. Müzakere gerektiren konular ise Bakanlar Kurulunda karar verilir. Müzakere sonrasında alınan kararlarda padişahın onayına ihtiyaç varsa padişaha arz edilir. Sadrazam, padişahın onayına gerek olmayan konular hakkında kararını Bakanlar Kuruluna kararını bildirir. Bu işlerin çeşitleri ve dereceleri kanuna uygun olarak yapılır. Şeyhülislamla ilgili müzakere gerektirmeyen kanunlar doğrudan doğruya arz edilir (md.29).²⁵³

Yirmi dokuzuncu madde ile padişahın onayını alma yetkisini tamamen kaldırılarak, gerektiğinde padişahın onayına sunulabileceği hükme bağlanmıştır. Şeyhülislam, Bakanlar Kurulunda görüşülmesi gerekmeyen konularda doğrudan doğruya padişahın onayına sunabilir.²⁵⁴

Otuzcu madde; Bakanlar, hükûmetin siyasi programlarında ortaklaşa hareket ettikleri ve bakanlık dairelerine ait işlerden dolayı Meclis-i Mebusan'a karşı sorumludur. Padişah onayına ihtiyaç duyulan kararlar hukuk, nizam dâhilinde hazırlanır. Sadrazam ile sadrazama bağlı olan bakanlar tarafından hazırlanan kararnameler, kararların da mesuliyeti üstlenilerek imzalanmak üzere yüce padişahın onayına sunulur. Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlar bakanlar tarafından imzalandıktan sonra padişah tarafında da imzalanır (md. 30).²⁵⁵ Bu madde ile Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğu net bir biçimde ifade edilmiştir. Yapılan değişiklikle Bakanlar Kurulu padişaha karşı değil Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu tutulmuştur. Yürütme yetkisi elinden alınan padişah, siyasal sorumluluğu da olmayan bir makam haline dönüştürülmüştür.²⁵⁶

Otuz beşinci madde ile Bakanlar Kurulu ve Meclis-i Mebusan arasında anlaşmazlık baş gösterdiğinde, bakanlar oylarında ısrar edip Meclis-i Mebusan tarafından da oylama kati suretle ikinci kez reddedildiğinde, bakanlar ya meclisin kararını kabule veya istifaya mecburdurlar. İstifa neticesinde yeni gelen Bakanlar Kurulu eski bakanların fikrinde ısrar eder ve meclis gerekçeli sebeplerle yine ret ederse yedinci madde gereğince seçimlere başlanılmak üzere zatı hazreti padişah meclisi fesheder. Fakat yeni seçilen Meclis-i

²⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁵⁴ Eroğul, a.g.e., s. 92-99.

²⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.

²⁵⁶ Çalen, M. K. (2012). "1909 Kanun-i Esasî Tadilatı," *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 138.

Mebusan da evvelki meclisin almış olduğu kararlarda ısrar ederse Meclis-i Mebusan rey ve kararın kabulüne mecbur olacaktır (md.35).²⁵⁷

Bu madde ile padişahın Meclisi feshetme yetkisi zorlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu ve Meclis-i Mebusan arasında bir anlaşmazlık meydana geldiğinde, ilk etapta hükûmetin geri çekileceği ve yeni kurulan kabinede eski kabinenin fikrini benimseyip, ısrarcı olduğu takdirde padişah yedinci maddenin koşullarına sadık kalarak meclisi fesih kararı alabilir. Bu fesih kararını alabilmesinde Meclis-i Âyan'ın onayı da şarta bağlanmıştır. Fesih kararı neticesinde üç ay içerisinde seçimlerin yapılması ve meclisin toplantı için hazır olması gerekir. Bu madde yapılan değişiklikle yeni kabine de aynı konuda ısrarcı olursa kararın uygulanması zorunludur.²⁵⁸

Meclisin sıkıyönetim ilan edebilmesi otuz altıncı madde ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre meclisin toplantı halinde olmadığı zamanlarda devletin güvenliğini tehlikeye düşürebilecek herhangi bir durumla karşılaşıldığında durumu ortadan kaldırmak için kanun hükmünde kararname çıkarılabilir. Kanun-ı Esasi'ye aykırı olmamak kaydıyla Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlar çıkarılabilir. Bu kararlar kanun hükmünde ve geçici olup meclisinin açılmasıyla Bakanlar Kurulunun yetki ve sorumluluğu meclise iade etmeleri şarttır (md.36).²⁵⁹

Otuz sekizinci madde ile gensoru düzenlemesi yapılmıştır. Gensoru için bir milletvekilinin meclise gerekçeli önerge vermesi yeterlidir. Bunun üzerine hakkında gensoru istenen bakanlardan biri Meclis-i Mebusan'ın huzuruna ya çağrılarak ya bizzat bulunarak ya da başkanlığında çalışan memurlardan birini göndererek bakana soru yöneltilir. Bakan bu sorulara cevap verebilir yahut sorumluluğu üzerine alarak cevap vermeyi erteleyebilir. Gensoru neticesinde Heyet-i Mebusan'ın çoğunluğu ile hakkında isnat edilen suçla güven eksikliği oluşursa zatın bakanlığı düşürülür. Sadrazam hakkında da güven eksikliği beyan olduğunda Bakanlar Kurulu hep birlikte düşürülür (md.38).²⁶⁰

²⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, S: 638.

²⁵⁸ Eroğul, a.g.e., s. 92-99.

²⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

Gensoru 1909 değişiklikleriyle yeniden düzenlenmiştir. Bu maddeyle mebuslara, hem bakanları hem de başbakanı sorgulayabilme, güvenin zedelendiği durumlarda görevlerinde azledebilme hakkı tanınmıştır.1876 Anayasası'nda vekiller tarafından hakkında soru önergesi verilen bakan, Meclis-i Mebusan'a davet edilip sadece hakkında isnat edilen suçlamayla ilgili sorulara cevap veriyordu. Verilen cevapların yeterli olmadığı durumlara bakanlıktan azledilme söz konusu değildi. Yapılan düzenlemeyle mebuslar genel kurulda bakana ya da görevlendirilen memura isnat edilen suçlama ile ilgili sorular yönetir. Bakan bu sorulara yanıt verebilir ya da cevap vermeyi erteleyebilir. Bakanın veya görevlendirdiği memurunun açıklamaları oylamaya sunulur. Çoğunluğun kararıyla, oylama sonucunda yapılan açıklamaların güven verici olmadığı kabul edilirse ilgili bakanın bakanlığı düşürülebilir. Aynı uygulama sadrazam içinde geçerlidir. Oylama sonucunda güven eksiliği alan sadrazamın da başkanlığı düşürülebilir.²⁶¹

Meclisin her iki heyeti her sene kasım ayında davet olmaksızın toplanır ve padişah onayıyla açılır ve mayıs toplantısından sonra da padişahın onayıyla kapanır. Bu heyetlerden birinin toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda açılış gerçekleştirilmez (md. 43).²⁶²

Kırk üçüncü madde yapılan değişiklikle birlikte padişah gerekli gördüğü durumlarda kimseye danışmadan yahut mebusların mutlak çoğunluğu ile Meclis-i Umumi'yi vaktinden evvel açabilir. Yine bu karar doğrultusunda Heyet-i Umumiye'nin de talebi üzerine meclisin toplantı yılı süresi uzatılabilir.²⁶³

Elli üçüncü madde ile yeni bir kanunun hazırlanmasında veya mevcut olan bir kanunun değiştirilmesi hususunda teklifte bulunma hakkı bakanlara, âyan üyelerine ve vekillerden her birine tanınmıştır. Her iki meclisin üyelerinden her biri yeni bir kanun tanzim edebilir veya mevcut kanunu düzenleyebilir. Kaleme aldığı kanun maddelerini heyete gönderir. Heyette kabul olunduktan sonra padişahın onayına sunulur (md.53).²⁶⁴

²⁶¹ Atlay, K (2010).” Türk Parlamento Hukukunda Gensoru,” *Yasama Dergisi*, sayı (16),66-67.

²⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁶³ Calen, a.g.m. s. 131.

²⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

Bu madde ile 1876 Anayasası'nda kanun yapma önündeki engel ortadan kaldırılmıştır.1876'da her iki meclis üyeleri ancak kendilerini ilgilendiren konularda kanun teklifinde bulunabiliyorlardı. Sonra sadrazam aracılığıyla padişahın onayı alınıp izin verdiği takdirde Danıştay tarafından kanun hazırlanıyordu. Yapılan düzenleme ile bu handikap ortadan kaldırılmıştır.²⁶⁵

Elli dördüncü madde ile mebuslara yasa yapmak, değiştirmek ya da ilga etme hakkı tanınmıştır. Maddeye göre düzenlenen kanun tasarıları Meclis-i Mebusan ve Âyanda incelendikten sonra kabul olunarak hükmün icrası için padişahın onayına sunulur. Onaylama emri padişaha bağlıysa o zaman uygulamadaki prensipler devreye girer. Arz olunan kanunlar iki ay zarfında ya onaylanır yahut tekrar incelenmek üzere bir kere meclise iade edilir. İade olunun kanun tartışmalarında üçte iki çoğunluk şarttır. İvediliğine karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya onaylanır ya da iade olunur (md.54).²⁶⁶

Bu madde ile mebuslara ödenek tahsisi yapılmaktadır. Mebuslardan her birine her sene toplantı için hazineden otuz bin kuruş ödenek verilir. Aylık beş bin kuruş maaş alan mülkiye memurları nizamnamesine göre yol masrafı karşılanır. Kanunun belirttiği müddetten fazla toplantı olduğu takdirde aylık beş bin kuruş ek ödenek tahsis edilir (md. 76).²⁶⁷

Bu madde ile mebuslara meclis başkanını ve başkanvekillerini seçebilme hakkı tanınmıştır. Kanun maddesine göre meclis başkanı ile birinci ve ikinci başkan vekâletleri heyet tarafından oylama ile seçilir. Her sene meclis açılışında çoğunlukla birer zat seçilir ve seçimleri padişaha arz olunur (md.77).²⁶⁸

Meclis harcamaları bütçe kanununda belirtildiği gibi Heyet-i Mebusan'da incelendikten sonra bütçe miktarı Bakanlar Kurulu hazır olduğu halde meclis tarafından karar verilir. Buna karşılık olacak gelirin nitelik ve nicelikleri ve biçimi dağıtımı ve tedariki Bakanlar Kurulu ile tayin edilir (md.80).²⁶⁹ Yüz on üçüncü madde ile devletin bir köşesinde ihtilal çıkacağına dair kuvvetli deliller ve izler görüldüğünde devlet o yerde

²⁶⁵ Eroğul, a.g.e., 92-99.

²⁶⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁶⁷T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁶⁸T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁶⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

geçici olmak koşuluyla sıkıyönetim ilan eder. Sıkıyönetim altında bulunan bölgelerin idaresi özel bir nizamname ile tayin olunur (md.113).²⁷⁰

1876 Anayasası'nın 113. maddesinde yer alan “zabıta idaresinin tahkîkâtı” sonucunda hükûmetin güvenliğini ihlal ettikleri gerekçesiyle suçu sabit görülenlerin Osmanlı Devleti hudutlarından ihracı ve yer değiştirilmeleri hususunda padişah görevli ve sorumludur. Padişaha sürgün yetkisi tanıyan bu madde 1909 tadilleriyle ortadan kaldırılmıştır. İlgili maddede yer alan İdare-i Örfiye hakkındaki layiha aynen korunmuştur.²⁷¹

Bugün yürürlükte bulunan kanun, tüzük ve yönetmelik ilerleyen zamanlarda yenisi ile değiştirilmedikçe ya da kaldırılmadıkça yürürlükte kalmaya devam edecektir. Kanun ve nizamın düzenlenmesinde toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurup fıkıh ile ilgili hükümler, hukuk ve adaba uygun kanunların hazırlanmasına dikkat edilecektir (md.118).²⁷²

Yüz on dokuzuncu madde ile haberleşme gizliliği kabul edilerek, postanelerde emanete bırakılmış evrak, mektup sorgu hâkimi veya mahkeme kararı olmadan açılmaz (md.119).²⁷³ Bu madde ile haberleşme dokunulmazlığı kabul edilmiştir.

120'nci madde; “Kanuna uygunluk şartı ile” Osmanlılar toplantı yapma hakkına sahiptir. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü bozan, meşrutiyeti ihlal eden ve hükûmeti düşürmeye yeltenenler, Kanun-ı Esasi'nin hükümlerine karşı hareket edenler, Osmanlı toplumunu oluşturan etnik unsur arasında siyasal ayrılık çıkarmaya çalışanlar, genel ahlaka aykırı tavır ve davranış içerisinde olanlar bu haktan faydalanamaz. Ayrıca gizli derneklerin kurulması yasaktır (md.120).²⁷⁴ Anayasaya eklenen bu hak ile toplanma ve gösteri hürriyeti kanunu teminat altına alınmıştır. Kanuna uyma koşulu ile gösteri ve yürüyüş yapma hakkı ile tüm Osmanlı vatandaşlarına dernek kurma hakkı tanınmıştır.²⁷⁵

²⁷⁰T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁷¹Durdu. M. B. (2003). “Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri,” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı (14) 306.

²⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁷⁵Şirin. T. (2013). “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar”, **“Anayasa Hukuku Dergisi** 2(4) 291.

Yüz yirmi birinci madde meclis toplantıları ile ilgilidir. Meclis-i Âyan görüşmeleri kamuya açıktır. Fakat kanun maddesinden dolayı görüşmeler gizli tutulur. Bakanlar Kurulu veya Heyet-i Âyan üyelerinden beş kişi tarafından görüşmeleri açık olması yönünde teklif verirse Heyet-i Âyan'ın toplantı yaptığı mekân boşaltılır. Teklifin kabulü veya reddi için çoğunluk kararı dikkate alınır (md.121).²⁷⁶

1909 değişikliğinden sonra Anayasa pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Değiştirilen maddeler ve tarihleri şöyledir: 15 Mayıs 1914'te 7, 35 ve 43. maddeler; 29 Kasım 1914'te 7, 43 ve 102. maddeler; 25 Şubat 1916'da 76. madde; 7 Mart 1916'da 72. madde ve 21 Mart 1918'de 69. madde değiştirildi.²⁷⁷

31 Mart vakasının bastırılmasının ardından sivil idare yerini askeri idareyi bıraktı. Ayaklanmanın bastırılmasında oldukça etkili olan Mahmut Şevket Paşa üç ana ordunun başına getirildi. Yetkileri kuvvetlenen Mahmut Şevket Paşa hükûmet üstü bir duruma geldi. Ordu her bakımdan hukukun üstündeydi.1912 Temmuz ayına kadar idar-i örfiyle yönetilen ülkede, antidemokratik yasal düzenlemeler yapıldı. Merkezi otoriteyi güçlendirme amacıyla bireysel, toplumsal özgürlükleri kısıtlayan yasalar kabul edildi.²⁷⁸ Ayrıca 1909'da tanınan temel hak ve hürriyetlerde kısıtlamalara gidildi. Bu doğrultuda şu kanunlar yapıldı: Grev ve toplantıları engelleyen Tatil-i Eşgal Kanunu, Dernekler Kanunu, Çeteler Kanunu, Basın ve Matbuat Kanunu, Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas Kanunu ile Müslüman olmayan yurttaşların askere alınmalarıyla ilgili kanunlar düzenlendi.²⁷⁹

9 Ağustos 1909'da çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu ile işçinin en temel hakkı olan grev yasaklandı. Kanun ile işçi ve işveren arasındaki uyuşmazlıklar Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığının kararına bırakıldı. Kanun, sendikaya üye olmayı yasakladı. Yasağa rağmen sendikal faaliyetlerde bulunanlara para ve hapis cezası getirildi. 16 Ağustos 1909'da Cemiyetler Kanunu çıkarıldı. Cemiyetlerin her türlü faaliyeti kayıt altına alındı. Gizli cemiyetlerin kurulması yasaklanmıştı.²⁸⁰

²⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s. 638.

²⁷⁷ Çavdar, a.g.e., s.117-118.

²⁷⁸ Zürcher, a.g.e., s. 149.

²⁷⁹ Talas, C. (1992). **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**. Ankara: Bilgi Yayınları, 42.

²⁸⁰ Toprak, a.g.e. 208.

24 Temmuz 1908’de gazeteler sansürsüz yayınlanmıştı.31 Mart olayından sonra askeriyenin yönetime el koymasıyla basına yeniden sansür uygulaması getirildi. Yayınlarında hükûmeti eleştiren, kitle hareketlerini yönlendiren gazeteler kapatıldı, sermuharrirler tutuklandı. Bu olayı yasal bir zemine oturtmak için 28 Nisan 1909’da “Basın Matbuat Yasası”nı çıkartarak basın kontrol altına alındı.²⁸¹

Kendilerine muhalif olan bütün sesleri susturma niyeti faili meçhulleri beraberinde getirdi.9 Haziran 1910 gecesi, Sada-yı Millet gazetesinin başyazarı Ahmet Samim Bey, 10 Temmuz 1911’de Şehrah gazetesi yazarı Zeki Bey ve Alemdar gazetesi yazarı Hüseyin Kamil Bey öldürüldü. Talat Paşa’ya suikast düzenleyecekleri iddiası ile Rıza Nur ve 50 kadar muhalif tutuklandılar.²⁸²

İttihat ve Terakki Fırkasının otoriter ve antidemokratik uygulamaları kendi içinde muhalif grupları ortaya çıkardı. Bu fırkalar; 1909 sonlarına doğru kurulan Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmanlı Fırkası ve Hizb-i Cedid hareketidir.²⁸³

1908 Devrimi, beklenen kadar uzun ömürlü olmadı. Devletin ekonomik olarak kalkındığı, gelişme gösterdiği, topluma yeni bir yaşam gücü vererek onu gelişmeler karşısında özgür, yaratıcı, fikir ve düşünce özgürlüğüne sahip birey haline getiremedi. Toplumun temel sorunlarına çözüm bulunamadı. Devlet ne tam Batılı gibi dini ölçülerinden arınabildi ne de gerçek bir İslam Devleti olabildi. Bu durum Batıcıları, İslamcılık ve ulusçuluk görüşleri karşısında zor durumda bıraktı. Batıcılar, Avrupa uygarlığının faziletlerini anlatmakta güçlük çektiler.²⁸⁴

Ekseriyeti İslâm ve mühim bir kısmı Türk olan bir devletin dinsel ya da ulusal değerleri bırakarak kendisi için faydalı da olsa bu değerlerle bağdaştıramadı. Bu durum Müslim ve gayrimüslim arasındaki gerginliği artırdı. Gayrimüslimler arasında bağımsızlık fikirlerinin çoğalmasına neden oldu. Osmanlı milleti meydana getirme yolunda harcanan çaba beyhude bir uğraş olarak neticelendi. Müslim ve gayrimüslim arasından giderek artan

²⁸¹ İnuğur, M.N. (2002), **Basın ve Yayın Tarihi**. İstanbul: D&R Yayınları, 317.

²⁸² Akşin, a.g.e., s. 81-82.

²⁸³ Zurher, a.g.e.,151.

²⁸⁴ Berkes,430

dinsel çatışma gayrimüslimlerin devletten kopmasına, Osmanlı Devlet'inin de gücünün tükenmesine neden oldu.²⁸⁵

I.Meşrutiyet Dönemi'nde bu durum merkezîyetçi, mutlakîyetçi, şeriatçı karması bir rejim şekline çevrilmişti.1908'de ise bu rejimin devrilmesiyle çıkan merkezîyetçilik-taşracılık çatışması merkezîyetçi bir monarşi rejimini yarattı. Bu, hükümdarın değil, ona üstün duruma gelen siyasi parti-ordu bileşiminin ağırlığı ile oldu.²⁸⁶

1912'de meydana gelen olaylar sebebiyle Meclis-i Mebusan feshedilerek tekrar seçime gitme kararı aldı. Antidemokratik yöntemlerle seçimi kazanan İttihat ve Terakki, baskı ve şiddetini her yerde artırdı. Artan baskılar sebebiyle Said Paşa Hükûmeti istifa etti. Yeni hükûmeti kurmakla Gazi Muhtar Paşa görevlendirildi. Fakat İttihatçıların hükûmete olan müdahaleleri dinmedi ve Hâlâskaran-ı Zabitan Grubunun tepkilerine yol açtı. Meclisin dağıtılması ve seçimlerin yeniden yapılması için baskı yapmaya başladılar.²⁸⁷ Yaşanılan anlaşmazlıklar neticesinde meclis dağıldı.1908'de büyük umutlarla açılan Meclis-i Mebusan, İttihatçıların olumsuz tavır davranışları sebebiyle 1912 Ağustosunda kapandı. Bu süre zarfında meydana gelen Trablusgarp ve Balkan Savaşları sebebiyle meclis 1914'e kadar kapalı kaldı.²⁸⁸

İttihat ve Terakki Balkan Savaşları'nın yarattığı boşluktan faydalanarak Babıali baskını yaparak hükûmeti devirdiler. Mehmet Kamil Paşa istifa ettirilip yerine Mahmut Şevket Paşa'yı hükûmeti kurmakla görevlendirdiler. Mahmut Şevket Paşa'nın suikasta uğramasının ardından İttihatçılar ülkedeki bütün muhalefeti sindirerek tek parti rejimini tesis etti. Bu durum 1914 senesine kadar devam etti.1914'te seçimlerin yenilenmesine rağmen meclis devre dışı bırakıldı ve ülke Kavânîn-i Muvakkate ile yönetildi.²⁸⁹ “*Dünyada*

²⁸⁵ Akçura, Y.(1991), Üç Tarz-ı Siyaset, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,31

²⁸⁶ Berkes,170

²⁸⁷Örs, O. (2013). “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti,” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı,51,707.

²⁸⁸Yiğit, Y. (2014). “İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi”. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV(28),123.

²⁸⁹Hanioğlu, M. Ş. (2001). “İttihat ve Terakki Cemiyeti,” **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 23, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları,482.

pek az hareket, ikinci meşrutiyet kadar büyük ümitler doğurmuştur ve keza pek az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve kat'i olarak boşa çıkarmıştır."²⁹⁰

2.1.2. Temel Haklar ve Ödevlerle İlgili Hakların Basına Yansıması (Hakların Korunmasıyla İlgili Hükümler)

2.1.3. Hak Arama Hürriyeti (Hak Tartışmaları)

Tanin gazetesinde yer alan "Hak, Adalet, Kanun" başlıklı haberde hakkın tanımı yapılır. Gazeteye göre hak, toplumun saadetini sağlayan düzenleme aracıdır. Toplumsal tertip ve düzen hak aracılığıyla sağlanır.

"Hak, gerek cemiyetleri gerek bunların mürekkep olduğu, efrad-ı müstaid oldukları mükemmeliyete doğru götüren tarik-i mustakimdir. Her zamanda umumun terakkisine ve temin-i saadete en ziyade müsade olacak bir tarz, bir tertib vardır. İşte hak bundan ibarettir. Hak akil ve hükümetin saadete vasıl olmak için en emin ve en kısa bir vasita olmak üzere kabul tasvib ettiği şeydir diyoruz. Bir meselede iki hak bulunamaz. İnsanların tekemülle ve bunun neticesi olarak saadete kestirme bir surette vasıl olmalarını temin eden tertib-i intizama muvafık gördüğümüz her şey haktır. Bu doğru yoldan ayrılan şeyler ise hak değildir."²⁹¹

Cem gazetesinde yer alan "Yaşasın Hürriyet" başlıklı haberde Meclis-i Mebusan'ın önündeki kalabalık anlatılmaktadır. Haberde Meşrutiyet ilanının halkta yarattığı şaşkınlık ifade edilmiştir.

"Meclis-i Mebusan'ın kapısında polisler, jandarmalar, belediye çavuşları... Sokaklarda birçok halk; Fındıklı sedenede kadınlar, çocuklar, seyyar simitçiler, helvacılar, şekerciler. İçeride ne var? Kapının karşısında, kaldırım üzerine yığılmış, arkası doldukça, polisin zihnen çizdiği hattı mevhumdan ileriye doğru taşmağa başlamış olan halkta bir merak, içeride ne var? Arabalar dolu giriyor, boş çıkıyor. Hamûlesini içeriye döküyor. İçeride ne var? Sokakta kaldırım üstünde istif olanlar arasından biri önündekinin ensesinden ileriye doğru boynunu uzatıyor. Bir şey görmeğe çalışıyor. Yanındakinden soruyor:

Şimdi içeriye giren şu iğne ve inadına şişman kara yağız sadrazam mı?

Ondan büyük

²⁹⁰Gündoğan, B. (1959). "İkinci Meşrutiyet Devrinde Anayasa Değişiklikleri". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1(16), 92.

²⁹¹ "Hak Adalet Kanun,"Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1908, sahife 1.

Hünkâr mı?

Ondan küçük.”²⁹²

Haberde, polisin gruba şiddet uygulaması üzerine; vatandaşın tepki gösterdiği ve polisin tahakkümüne karşı yükselen bir sesle “Hürriyet” diye bağırdığı ifade edilir.

“Ön sıradan biri, bir adım kadar ileri fırlar. Bir polis hiddet ve tevehhür ile bu adamı omzundan iter, duvara kadar geri geri sürer. Mırıltılar kopar. Polis Efendi, hakkın yok. Polis hakkını da bilir, vazifesini de. Hakk-ı na-mahdud. Vazifesi: Kurbanlık koyun gibi bakınan halk içinde hatt-ı mevhumla çevrilmiş ağılın hududunu aşanları istop kaparak ağıla sokmak... Birisi ancak yanındaki gencin işitebileceği gayet hafif bir seda ile diyor ki: Yaşasın hürriyet!”²⁹³

Hüseyin Cahit Bey’in Tanin gazetesinde yer alan “Meşrutiyet’ten Ne Anlaşıldı?” başlıklı makalesinde, Meşrutiyet’in milletin hayatında nasıl bir etki yarattığını anlamak için milletin davranışlarını gözlemek gerektiği ifade edilir. Makalede Osmanlı Devleti’nin çeşitli etnik unsurlardan meydana geldiği, bu suretle her bir unsurun ihtiyaçları tahlil edilerek ve onların cephesinden bakılarak Meşrutiyet’in ne anlam ifade ettiğinin anlaşılacağı düşünülür.

“Maddi, adi şeylerin ismini söylersek herkesin ne anladığını pek kolay tahmin edebiliriz. Faraza “taş” denildiği zaman muhatabımızın bundan ne mana anlayacağı o kadar bellidir ki dai-i merak bile olmaz. Fakat maddiyata taalluk etmeyen kelimelerin her zihinde uyandırdığı efkâr ve intibaat oldukça farklıdır. On aydan beri milletimiz yeni bir kelime karşısında bulunuyor. Binaenaleyh ahval-i ruhiye, memleketi tetkik etmek isteyenler için bu yeni kelimenin ahalide tevlid ettiği efkâr ve ihtisatı anlamak için faideli bir hareket olur zannederiz. Bu tetkik bir suret-i tecrübede yapılabilir. Fakat biz heyet-i içtimaiyemizin muhtelif tabakatine mensub birçok efradı ayrı ayrı isticvap ile efkâr ve ihtisatlarını anlamamış olmakla beraber dediğimiz yeni kelimenin umum üzerinde ne tesir husule getirmiş olduğunu düşünebiliriz.”²⁹⁴

Hüseyin Cahit Bey, meşrutiyet taraftarlarının tetkik edilmesi gerektiğini belirterek, taraftarların toplumun değişmesi için fikirlerini topluma yayan ve medeni milletler nasıl yönetiliyorsa Osmanlı Devleti’nin de o şekilde yönetilmesini isteyen hamidiye ile mülkiye talebeleri olduklarını ifade eder.

²⁹²“Hayat Sahneleri,” Cem Gazetesi, 4 Teşrinisani 1326, sahife, 4.

²⁹³“Hayat Sahneleri,” Cem Gazetesi, 4 Teşrinisani 1326, sahife, 4.

²⁹⁴Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,” Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

“Bu yeni kelime pek ala anlaşılımıştır ki meşrutiyettir. Meşrutiyet idare geldi. Acaba bundan ne anladık? Bizde ne tesir yapıyor? Bu tesiri tahlil edebilmek için evvela biz dediğimiz heyet-i mecmuayı tahlil ve tetkik etmek mecburiyetindeyiz. Memleketimizde bir müteferrikten sınıfı vardı. Bunlar ya mülki ya askeri mekteplerden çıkarak ya suret-i husûsiyyede tahsil ederek fikirleri tenvir etmiş, medeni milletlerin nasıl idare olunması lazım geleceğini takdir etmiş biçareler idi. Hükümet, talebe-i hamidiyenin bütün ağırlığını, bütün dehşetiyle bu zavallılar hissediyordu.”²⁹⁵

Hüseyin Cahit Bey, hükûmetin Hamidiye talebelerinin ağırlıklarının farkında olduğunu ve endişelendiklerini, çünkü bunların insan haklarını bilen ve bundan mahrum bırakılmanın acısını hisseden aydınlar olduğunu, bunların fikirlerinin toplumda karşılık bulmasından korkulduğunu söyler.

“Bunlar hükümet-i hamidiyeden hem maddeten hem de manen mutazarrır oluyorlardı. Hakiki münferitlerin çoğu bu zümreden ayrılmıştır. Meşrutiyet en ziyade bunlar üzerinde hüsn-i tesiri husule getirmek iktiza ederdi. Çünkü bunlar insanın hukuk-ı tabiyesi olduğunu biliyorlar; bu hukuktan mahrumiyetten dolayı muzdarib oluyorlardı.”²⁹⁶

Hüseyin Cahit Bey, Meşrutiyet’in ilanının mülkiye talebelerini oldukça mutlu ettiğini, artık istediklerini yazabilme, söyleme hakkını kazandıklarını, mülkiyelilerin amaçlarına nail olduklarını ve ifade özgürlüğünün istibdat rejimini yıkmada aracı olduğunun altını çizer.

“Meşrutiyetin ilanıyla maneviyatları memnun edilmiş oldu. İstediklerini yazabilmeğe başladılar, istediklerini söylemeğe hak kazandılar. Bu nokta-ı nazarca arzu edecekleri bir şey kalmadı. Fakat bütün bunların bir vasıta olduğunu unutmamalıdır. Bu vasıta ile vatanın selamet ve saadeti, istikbali temin olacak, bir takım su-i idare ortadan kalkacak eski usul, idare-i istibdad, kâmilten yıkılacaktı. Bu ümitlerine on aydan beri intizar ediyorlar. Aradan bir de 31 Mart irticaı geçirdiğimiz ikinci defa meşrutiyeti tesis ettiğimiz halde istibdad zamanının esaret zincirleri suretinde telakki olunan bazı şeylerin el-an payidar olduğunu görüyorlar. Faraza icra edilen kılınç alayında zat-ı hazret-i padişahinin iltizam ettiği sade-i tahbibane ile vükelanın rical-i devletin sırmalı apoletleri, nişanları arasında ne büyük bir tezat vardı.”²⁹⁷

²⁹⁵Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

²⁹⁶Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

²⁹⁷Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

Devletin içinde bulunduğu durumu anlatan Hüseyin Cahit Bey, Abdülhamit döneminde liyakat gözetilmeden dağıtılan rütbe ve nişanlardan bahseder. Fransa’da meydana gelen ihtilalde herkesin üzerinde düşen görevleri yerini getirdiklerini bunu ifa ederken sadece memleketin menfaatini düşündüklerini ifade eder.

“Faraza bir ecnebi: Bu paşalarınızın, beylerinizin üzerlerindeki sırmalar nedir? Şu nişanları hangi hizmet mukabili almıştır? diye sorsaydı buna cevap vermekte epeyce müşkülata uğrardık. Çünkü diyecek idik ki bu sırmalı apoletler, bu parlak nişanlar Abdülhamit zamanında, ittikanın görülmüş sadakatine hizmetlerin mükâfatıdır diyecek idik ki. Fakat bir şey bulamayacaktık. Çünkü kendi kendimizden sıkılacak nihayet adet olmuş teşrifat her memlekette vardır gibi bir safsata ile kendimizi tebriyeye çalışacaktık. Fransa inkılabın o ulvi safhaları düşünölsün. Herkesin imtiyazat-ı kadimesini terk eylediği sahne göz önüne getirilsin. Bir de on aydan rütbelerinden vazgeçmeyen iki satırlık bir madde-i kanuniye ile işin içinden çıkamayan büyüklerimizin rehavet ve tereddüdü, yumuşaklığı düşünölsün. Aradaki fark o zaman göze çarpar vakıa pek çoğunun böyle davranmakta hakkı vardır. Çünkü üzerlerinden rütbeli esvab çıkarsa kendilerine ne kalacaktır?”²⁹⁸

Devleti oluşturan unsurların birbirlerinden hiçbir surette ayrılamayacağını söyleyen Hüseyin Cahit Bey, insanların kişisel hırslarını bir tarafa bırakarak bir araya gelmeleri gerektiğini belirtir.

“Memleketin, mütefekkirin sınıfını her gün bir takım acı mulahazalarla henüz pek na-tamam bir vazifenin karşısında kâh müteellim, kâh pür-azim! ve meramı bırakalım da başka sınıflara bakalım. Bu sınıflar birbirlerinden katiyen ayrılmış addedilemez. Faraza memurin diye ayıracağımız sınıfta mütefekkirin de vardır. Tüccarlarımız arasında da askerimiz arasında da mütefekkirin çoktur. Fakat bir mütalaaya esas olmak üzere bizzarûre bu fikirleri bertaraf ederek umumiyet itibarıyla düşünöceğiz.”²⁹⁹

Hüseyin Cahit Bey, Meşrutiyet’in memur sınıfı için tensikat kararnamesiyle ihraç edilmekten ve bütçeyi düzenlemek için memur maaşlarında indirime gidilmekten başka bir anlam ifade etmediğini ve bu zararı henüz yeni ilan edilmiş Meşrutiyet’in gördüğünü belirtir.

“Memurin sınıfı tensikat ve tenkihat sözleri olmasa idi meşrutiyetten pekiyi bir mana anlayacaklardı. Çünkü aylıklar muntazaman veriliyordu. Fakat tenkihat ve tensikatin zararı

²⁹⁸Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

²⁹⁹Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

mahdud bir zamana inhisar ederek açıkta kalacaklar elbette temin-i maişet edecek surette bir yere kayırılacakları cihetle o kadar müteallim olmayacaklardı.”³⁰⁰

Hüseyin Cahit Bey, tüccarların yaptıkları işle ilgili devlet engeline takıldıklarını pasaport uygulamalarının ortadan kalkmasına rağmen gümrük vergilerinin devam ettiğini bu yüzden Meşrutiyet’in devr-i sabıktan bir farkı olmadığını düşündüklerini ifade eder.

“Tüccarlara gelince bunlar evvelden birçok kuyud altında idi. Ticaret adım başına mâniyalara çarpardı. Mürur tezkerelerinin müşkülâtı kalktıysa da gümrükler henüz tüccarlarımızda memnun edecek derecede düzelmedi. Sadeleşmedi. Sonra işlere bittabi durgunluk geldi. Bu takdirce hal-i hazır itibarile onlar meşrutiyeti eskisinden pek farklı bulmamakla beraber istikbal ümidiyle şüphesiz memnundurlar”.³⁰¹

Taşradaki vatandaşlar için Meşrutiyet’in hiçbir bir anlam ifade etmediğini çünkü bunlardan aynı şekilde vergi alınmaya devam edildiğini yine tahsildarlarla muhatap olmak zorunda kaldıklarını belirtir.

“Taşrahılara, köylülere gelince bu işte en mütehayyir olanlar onlar olmak lazım gelir. Çünkü meşrutiyetin manasını en anlamayan bunlardır. Bunlar aynı vergiyi veriyorlar. Tahsildarlar ihtimal ki eskisi kadar kendilerini tazyik edemiyor. Fakat her halde köylünün katlandığı fedakârlık hiç hafiflememiştir. Köylü meşrutiyet ile muhitinde bir şey değiştiğini hissetmemiştir. Hâlbuki onlara maneviyattan ziyade maddi delail ister.”³⁰²

Sınırlı sayıda insanın düşünce hürriyetine sahip olmalarının köylüler için herhangi bir anlam ifade etmediğini, köylüler için Meşrutiyet’in sadece devletin iflasını önlediğini, onun haricinde herhangi bir eser meydana getirmediğini, eskisinden daha da beter olduğunu belirtir. Yazar, memurların üzerlerindeki korkuyu attıkları iddialarına karşı çeşitli vilayetlerdeki görevlilerden, işittiklerinin doğru ya da yanlışlığından emin olmadığını yalnızca edindikleri kaynaklarda, taşra halkının yaşadığı endişeleri ifade eder.

“Büyükşehirlerde birkaç yüz kişinin istediği gibi yazı yazabilmesinden, toplanabilmesinden köylü bir şey anlamaz. Vakıa ortada maddi pek büyük bir kar var. Devletin ve sarayın israfına sed çekildi. Bütçede tasarrufat yapıldı. Devletin iflas etmemesi çarelerine bakıldı. Fakat bu öyle icraat ki onu köyde oturan köylü hissedemeyecektir. Hala taşralardan gelip gidenlerle

³⁰⁰Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

³⁰¹Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

³⁰²Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

daimi surette vuku bulan istizahatımızda anlıyoruz ki umur-ı adliyece hiçbir eser-i salah görülmemiştir. Bilakis eskisinden beter oldu. Memurlarda korku kalktı diyorlar. Bu iddiayı muhtelif vilayetlere aid muhtelif zat-ı âlilerden işittik. Sahih yahut yanlış olduğunu bilemeyiz. Fakat herhalde taşrada efkâr-ı umumiye bu merkezdedir.”³⁰³

Makalenin sonunda Hüseyin Cahit Bey, Meşrutiyet idaresinin on aylık zaman zarfında ülkeye oldukça yararlı olduğunu, bütün eksiklerine rağmen Meşrutiyet idaresinin memleketi mahvolmaktan kurtardığını ve gelecek için ümit verdiğini söyler. Yazar Meşrutiyet’ten bütünüyle faydalanabilmek için herkesin anlayabileceği lisan ile meşrutiyeti anlatmak gerektiğini, hükûmetinin bütün topluma meşrutiyeti laf ile değil icraatla anlatması gerektiğini ifade eder.

“Meşrutiyet idarenin memleketimize on aylık bir zaman zarfında temin ettiği menâfiin pek büyük ve pek çok olduğunu biliriz. Bütün eksikleri bütün hataları ile beraber meşrutiyet idare-i memleketimizi mahv-u inkirazdan kurtarmış, bize istikbal için ümit vermiştir. Fakat meşrutiyeti bütün bütün kutlamak istersek asıl halka, ekseriyete anlayabileceği surette onun fevaidini, menâfiini hissettirelim. Herkese anlayacağı lisan ile hitab etmek vecibedir. O halde hükümet-i meşrutada bütün sınıf-ı içtimaiye kendisinin ferasetini laf ile değil eser ile ispat etmelidir. Hüseyin Cahit”³⁰⁴

Serbestî gazetesinde yer alan “Diyarbakır’dan Mektup, Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada” adlı haberinde Diyarbakır Hapishanesinde yatan bir mahkûmun gönderdiği mektup hakkındadır. Mektupta mahkûm, meşrutiyetin getirdiği hürriyetten, eşitlikten ve adaletten mahrum bırakıldığını ifade ederek Diyarbakırlıların hükûmetin nazarından neden yer etmediklerini sorar.

“Ey Osmanlılar, Ey aslanlar, ey mahrumu bulduğumuz hürriyeti istirdad eden kahramanlar, ey İstanbul ve memalik-i mütemeddinede fahurane imrar-ı hayat eden ahrar! Şanlı ordularımız, şeci, fa’al Jön Türklerimizin şehit ve gazilerimizin istihsal etmiş oldukları müsavattan, Kanun-i Esasi’den, hürriyet ve adaletten bizler yani (Diyarbakırlılar) hisse-mend olmayacak mıyız? Bir toprağın mahsulü değil miyiz? Yoksa: Tabiatımızda mı fark vardır nedir? Osmanlı olduğumuz halde zaman-ı hazırımızla nisbet kabul etmeyecek malumat-ı müstebidaneye neden hedef olalım. Bize de yazık değil mi?”³⁰⁵

³⁰³Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

³⁰⁴Hüseyin Cahit, “Meşrutiyetten Ne Anlaşıldı,”Tanin Gazetesi, 8 Haziran 1909, sahife, 1.

³⁰⁵“Diyarbakır’dan Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife 3.

Mektupta, Kanun-ı Esasi'nin ilanından evvel herkesin zor şartlar altında yaşadığını, hükûmete yönelik herhangi bir eleştiride bulunulmadığını, hükûmetin orantısız vergileri altında yaşamak zorunda kalındığını söyleyen okur; Meşrutiyet'in ilanı ile memurların kanun haricinde vergi toplayamayacağını düşünürken maalesef hayatlarında bir değişiklik olmadığını ifade eder.

“Kanun-ı Esasi ilan olunmadan evvel mana-yı asliyesi mestur, sebab-i sahihi mechul olan (Hikmet-i hükûmete sorulmaz, hükûmetin işine karışılmaz) yollu tehdid-amiz hitablarla devair-i hükûmetten me'yusen çıkıp vergileri nisbetsiz tahrir edilen yıkılası evlerimize gidiyorduk. Fakat şimdi Kanun-ı Esasi ilan olundu. Artık memurun kanun haricinde yolsuz muamele yapamayacaklarına itminan-ı tamm hâsıl ederek onlara karşı olan korkumuz kırıldı.”³⁰⁶

Okur, Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra memurların eski alışkanlıklarına geri döndüklerini ve bu konuda basının yoğun eleştirilerine maruz kalmalarına rağmen ihtarları dikkate almadıklarını belirtir.

“Ve esefa ki! Zehabımızda dehya gelişmemişiz. Memurinin temadi memuriyetleri için mafevklerine yapmakta oldukları temelluk-ı ca'liyanelerini artırdılar. Buna da başlıca sebebiyet veren maddelerin birincisi memurun hakkında matbuat, bar bar bağırdıkları ve tebdilleri lüzumunu her dairenin mensub olduğu nezaretlere ihtar edildikleri halde semeresiz bırakıldı.”³⁰⁷

Mektupta, Süleyman Paşa'nın Diyarbakır'a gönderilmesi eleştirilerek adam kıtlığında Dâhiliye Nazırı'nın, liyakate bakmaksızın Süleyman Paşa'yı Diyarbakır'a gönderdiği oysa Diyarbakır'ın kritik bir noktada olduğu, buraya gönderilecek olan şahsın özenle seçilmesi gerektiği, bir askerinin valilik yapamayacağı ifade edilerek devletin bunu göz ardı ettiği belirtilir.

“İkinci kaht-ı ricalden bahs edildiğine Dahliye Nezaretinin tamamıyla inanarak ehlini aramaksızın rast gelenleri alabildiğine bir vilayete gönderdi. Ezcümle vilayet arasında ehemmiyet-i fevkaladesi olan (Diyarbakır'a) da Süleyman Paşa gönderildi. Zuhulen olmalıdır ki: Bir dülgerin bir demircilik, bir demircinin kayıçılık yapamayacağı gibi bir askerinin de

³⁰⁶“Diyarbakır'den Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife 3.

³⁰⁷“Diyarbakır'den Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife 3.

valilik, bir defterdarın da Erkân-ı Harblik vazifesini yapamayacağı düşünülmemiş olmalıdır.”³⁰⁸

Okur, hapisanenin valilerin özel amaçları için kullanılamayacağını, mahkûmlara gönderilen mektupların denetiminin valiler tarafından sağlanamayacağını söyler. Mahpuslar durumla ilgili şikâyetlerini makama iletemediklerini, dilekçenin hapisane müdürü tarafından onaylamadığını, mahkûmların seslerini yetkililere duyurabilmek için gazetelere mektup gönderdiklerini belirterek gazetelere gönderilen mektupların da umursanmadığı takdirde bu cezanın topluma kesileceğini ifade eder.

“Hükümetin hapisanesi, valilerin icra-ı meramına vasıta olamayacağı gibi kontrollerinin altında da bulundurulmaması lazım eden iken esefa ki hem icra-ı meramlarına vasıta ve hem de kontrolleri altında bulundurarak mahbusin taraflarından makamata ve saireye verilecekleri telgraflar habishane müdüriyatından tasdik edilmedikçe memurlar telgraf kabul etmiyorlar. Tabiidir ki ona bir memurun aleyhlerinde verilecek telgraflar müdüriyetten tasdik edilmez. Tasdik edilmezse telgrafhane almaz. Telgrafhane almazsa makamat duymaz. Makamat duymazsa millet susmaz, susmaz da ne yapar işte böyle matbuatla sedasını işittirir. İşitenler de isga etmezlerse hallak umumi ceza-i sezalarını verir.”³⁰⁹

Okur, mektubunda özellikle valilerin görevleri dışına çıkmasından yakınlık anayasaya göre valilerin kanun yapamayacağını ancak topluma faydalı fikirlerini vekiller vasıtasıyla kabineye arz edebileceğini, kabine uygun görürse padişahın onayına sunulabileceğini ifade eder. Valilerin kanun dışına çıkamayacağı belirtilerek Diyarbakır valisinin kanun dışı harekette bulunduğunu, bunun içinde gereğinin yapılmasını talep eder.

“(Yeni bir Kanun) Yeni kanun dediğimiz zaman sözde kalmayacak fi’len isbat edecek. İspat ettikten sonra Dâhiliye Nezareti (icabına bakılır lakırdısıyla) da milleti susturamaz. Valiler yeni kanun icad edemez. Menafi-i umumiyyeye hadim Meclis-i Hâss-ı Vükelâ bir fikri mütalaası bulunacak olursa merci vasıtasıyla kabineye arz eder. Meclis-i Hâss-ı Vükelâ münasib görür, irade-i seniyye de mazhar olursa mezkûr kanunname mucibince amel edilmek kendisine teblig edildikten sonra o zaman düsturu’l amel add ederek hilafında yine icra-ı malumatda bulunamaz.”³¹⁰

³⁰⁸“Diyarbakır’dan Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife 3.

³⁰⁹“Diyarbakır’dan Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife 3.

³¹⁰“Diyarbakır’dan Mektup Diyarbakır Hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife 3.

Cingöz gazete “Hukuk Var Beyim Hem Pek Büyük Hukuk Var” başlıklı haberinde zor şartlarda geçimini sağlayan halkın bir de memuriyetlerine son verilmesini ve bunun yanında bakanların oldukça lüks bir hayat sürmesinin anlayışla karşılamayacağı ifade edilir.

“İstibdat zamanlarında yarı aç yarı tok bir halde yaşayan gureba-ı memurinin çıkarılması onların analarının, zevcelerinin, çocuklarının aç bırakılması nasıl tecviz olunabilir? Meşhur sözdür: evvela iğneyi kendine sonra çuvaldızı başkasına batır derler. Vükela-ıDevlet ve Rical-i Hükümet Hazeratı müzeyyen, muşşaa arabalarda her türlü esbab-ı istirahatı, cami konaklarda, yalılarda köşklere rahat rahat oturarak yerler içerlerken bu tarafta dört buçuk gurus maaşlı zavallı bir kâtibin ağlamasını, çoluk çocuğunun aç kalmasını millet hoş göremez. Anlaşıyor mu? Nazır paşalar ve beyefendiler hazeratı emin olsunlar. Evet, emin olsunlar ki millet, hiç kimsenin aç kalmasına nazar-ı memnuniyetle bakmaz.”³¹¹

İştirak gazetesinde yer alan “Cinayet-i Fecia” isimli haberde Ahmet Samim’in cuma gecesi öldürülmesi kınanır. Olayın karakola iki adım mesafede olması manidar bulunarak zabitanın katili bir an önce bulması gerektiği vurgulanır.

“Sada-yı millet ser-muharriri Ahmet Samim Bey Cuma gecesi bir dest-i hain ve hafi tarafından katl olunmuştur. Refikimizi taziyet ederiz. Ahmet Samim Bey zeki ve müstaid simalarımızdan biri idi. Vaka-ı cina’iye karakoldan iki adım uzakta vuku bulmuş olduğu halde katilin derdest edilememesi zabıta için ne kadar şeyn ve mucib-i teessüf olduğu gayr-i kabil-i inkârdır. İlk kurşun ta dimağa isabet etmesi katilin maharetine delalet ediyor. Zabıtamız her halde katili bulmalıdır.”³¹²

İştirak gazetesinde yer alan Jan Renar’ın “Demokratsın” başlıklı makalesinde insanların eşitliğe uymak ve eşitsizliği kaldırmak gibi bir taleplerinin bulunmadığı anlatılır. Yazar; toplumdaki tüm fertlerin adalet karşında eşit olmasını, toplumsal kaidelerde aynı haklara sahip olunmasını talep ederek bu sayede toplumsal yaşamın rahatlayacağını ifade eder. Jan Renar eşitliği savunanlara seslenerek; “Herkesin eşit oy hakkına, toplumsal haklara sahip olmasını istersin de neden ekonomik eşitlikten nefret edersin?” diye sorar.

“Hakikatte insanların müsavata riayet etmedikleri bi-iştibahtır. Fakat beşeriyetini ilanihaye hakk-ı hududunda müsavatsızlığın ilgasına mani olamaz. Fakir ve zengin, sermayedar ve

³¹¹ “Hukuk Var Beyim Hem Pek Büyük Hukuk Var”, Cingöz Gazetesi, 30 Ağustos 1326, sahife 4.

³¹²“Cinayet-i Fecia” İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326, sahife 1.

amelenin, markizin kalbiyle adi ve safderun bir köylünün kalbinin aynı kabahat için aynı suretle tecrim edilmesini, izdivaç, veraset ve hidmet-i askeriyede aynı kavait ve kavanine tabii tutulmalarını arzu edersek umur-ı içtimaiyenin herkese mütesaviyen teşmil edildiğini pekâlâ bilir ve keyfiyet-i teşmilin bütün tabakat-ı beşeriyede tevassu etmesini talep edersek herhangi bir vatan evladının hakk-ı kelama, ita-yı reye malik olmasını, hülasa-ı kelim herkesin hukuk-ı mütesaviye-yi içtimaiyeyi haiz olduğu kaidelerini kabul edersin değil mi? Fakat niçin müsavat-ı iktisadiyeden istikrah ediyorsun?”³¹³

Jan Renar haberin devamında ekonomik eşitliği kabul etmeyenlerin tavrını hukuksuzluk olarak nitelendirir. Bu uygulamalarının kabulünün ise aptallık olduğunu, bunların hepsinin devr-i sabıkın devamından başka bir şey olmadığını belirtirken uygulamayı Amerikalıların hukukun eşitliğini kabul edip zencileri aynı haklardan mahrum etmesiyle eş değer görür.

“Bunun bir hamakat-ı mahz olduğunu beyanda muzdar olduğunu kabul et. Bu, eski adab ve âdata karşı bir vaziyet-i ihtiram-kariden başka bir şey değildir. Bu adeta Amerikalıların hukuk-ı müsavatı kabul edip daire-i şümulünü tevsii etmeyi arzu ettiklerine rağmen zavallı zencileri o kaide-yi umumiyyeden hariç addederek onların hukuk-ı müktesebeleri ile hukuk-ı tabiiyye-i insaniyelerini kabulden içtinap etmelerine benzer. Burada biraz tevakkuf edip lecce-i tefekküre dalmakla “Hayır insanlar hiçbir vakit adalet, müsavat ve hürriyete riayet etmemiş ve etmeyecekler” demek istiyorsun değil mi? Fakat ben seni bu gibi beyanattan men ederim. Yürü, yürü! Mebde’ilerin ister istemez seni ileriye sevk edeceklerdir.”³¹⁴

Jan Renar, anayasanın tanıdığı yasal haklar çerçevesinde fertlerin eşit olduğunu ama toplumun; her ferdin aynı haklara sahip olmasına tahammül etmediğini ifade eder. Yazar herkesin liyakatine göre değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Fakirleri küçümseyenlerin bir gün aç kalsalar ne yapacaklarını sorarak toplumdaki dengenin sürekli değiştiğini ve toplumun değişen durumlar karşısında gerçeğe yüzleşeceğini söyler.

“Cemiyetin esaslarından addolunan müsavatı, hukuk namına her ferdin aynı hukuka malik olduğunu kabulden imtina edemiyorsun. Herkes istidad ve kabiliyetine göre iş görmeli, cemiyete hizmet etmeli. Fukarayı tezyif eden alçaklar acaba bir gün aç ve fakir kalsalar cemiyetin uygunsuzluklarına dair neler söyleyecekler! İşte emin ol azizim ki: Her şey böyle

³¹³Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

³¹⁴Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

ketm edilir. Bugün fakir olduğun halde her şeyde hakikati düşünürsün. Fakat yarın öbür gün iki üç bin lira kazanırsan o vakit havsalan değişir.”³¹⁵

Toplumun bazı durumlarla karşı karşıya kaldığında başka insanları anladığını ifade ederek, insan yaşlandığında emekli maaşı bağlanması gerektiğini işte o zaman anladığını, demokrasiyi savunduğunu ve eşitsizliği ortadan kaldırmanın yollarını aradığını ifade eder. Bunların cemiyetin eşitliğe dair attığı ilk adımları olduğunu ve demokrasinin de insanlar arasında eşitliği tahsis etmekten başka bir maksadı olmadığını belirtir.

“Cemiyet bazı şeylerde hakikati düşünür. Faraza: ihtiyar askerlere ve memurine tekaüt maaşı bağlamak suretiyle herkesin yaşamak hakkına malik olduğunu zımmen tanımıştır. Bunlar makasıd-ı ulviye-yi cemiyetin ilk safhaları olup gitgide tevsi-i da’ire etmesi aaleb-i ihtimaldir. Bu maksadın tohumları mebzul ve bereketli topraklarda ekilirse buğday taneleri gibi temennu edip güneşin harareti ziyaları altında köklerinden toprağın kanını emerek, izamıyla hava-yı hürriyeti teneffüs ederek bir gün çiçeklerinin boyu latiflerini istişam ettirecekler. Demokrasinin asıl maksadı âdem-i müsavat binaları üzerinde tesis edilmiş olan serveti mahf edip bütün sınıf-ı içtimaiyeyi tevhit etmekten ibarettir.”³¹⁶

Jan Renar, ekonomik olarak eşit olmaktan korkanlara seslenerek, ekonomik eşitlik sağlandığında insanlar arasındaki siyasi eşitsizliğin ortadan kalkmayacağını ve adalet dengesinde milyarder ile fukaranın aynı dengede yine olamayacağını belirterek bu kaygılarının yersiz olduğunu söyler.

“Âdem-i müsavat-ı iktisadiyenin bila-kayd u şart âdem-i müsavat-ı siyasiyeyi intaç ederek adalet veznesinde milyarder ile fukaranın aynı vezne geleceklerini zannediyorsun? Mekatib-i iptidaiye kapıları gerek fakir gerekse zengin evlatları için açıktır. Fakat diğer taraftan fakir doğmak hamakatında bulunanlara karşı idadi ve âli mekatibin kapıları sedd edilmiştir.”³¹⁷

İlkokulun kapılarının herkese açık olduğunu fakat ortaöğrenim sadece zenginler için mevcut olduğunu ifade ederek uygulamanın Fransa Anayasası’na benzediğini, Fransa’da herkesin âyan olma hakkı olup sadece parası olanın seçime katılabildiğini belirtir.

“Fransa Kanun-ı Esasi’si mûcibince herkes âyan olabilir; fakat intihabat mücadelâtnın devam ve icrâsı için herhalde paraya fedakârlığa ihtiyaç vardır. Hürriyet-i matbuattan haberin var mı?

³¹⁵Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

³¹⁶Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

³¹⁷Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

O hürriyetin kâmilten hüküm-ferma olduğuna kanaat hâsıl etmekle hata etmiş olursun, zira o hürriyet zenginin, sermayedârın elinde melâbe olmuştur.”³¹⁸

Gazetelerin büyük bir kısmının borç ile yayın yapabildiğini, zenginlerin nüfuzlarını muhafaza etmek için pek çok kolaylıklar bulduğunu söyleyen Jan Renar, hal böyle olunca iktisadî eşitliğin olmadığı yerde diğer eşitliklerden bahsedilemeyeceğini, hürriyet fikirlerinin sağlanması için önce demokrat sonra sosyalist olunması gerektiğini savunur.

“Emin ol ki gazetelerin kısm-ı azâmı tahvilatla yapılmıştır. Zenginler hukuk-ı müktesepelerini muhafaza etmek için pek çok suhulet icat etmişlerdir. Görüyorsunuz ki müsavat-ı iktisadiye hüküm-ferma olmadıkça müsavatı sairenin hüküm-ferma olması kabil değildir. İşte sevgili dostum efkâr-ı hürriyeti takip etmek ister isen demokrat ve sonrada sosyalist olmalısın. Zira insanlarda fikr-i hürriyet ve müsavatın istikrarı için sosyalizm kavaidini bi hakkın takip etmek lazımdır.”³¹⁹

Edep Yahu gazetesinde yer alan “Açık Mektup” başlıklı haberde vekilinin neden tutuklandığı, hakkında verilen mahkûmiyete rağmen mahkûmiyetinin nasıl sonlandırıldığı sorularak konu hakkında açıklama yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

“Ayдын sancağı mebus namzetlerinden Cemil Bey’e

Ma’din künyenizin neden ibaret olduğunu, düşar olduğunuz son habs felaketinden nasıl kurtulabildiğinizi izah etmek suretiyle efkâr-ı umumiyye bir hesap vermeniz arzu olunuyor. Öyle ya! Böyle meçhûliyet sarfı içinde millete vekâlet nasıl kabil olunuyor. Görüyorsunuz ki, size sorulan şu sualler pek tabii şeylerdir.”³²⁰

Haberde, meşrutiyet hükûmetinde vekillerin halka izahat vermesi gerektiği, halkın gerçekleri bilme hakkının gasp edilmeyeceği vurgulanır. Milletın var olabilmek için mücadele verdiği, gizli olayların milletın yüreğinde pek çok yaralar açtığı ve halkın artık yaralanmaya tahammülünün kalmadığı belirtilerek vekillerden ya görevlerini yerine getirmeleri ya da istifa etmeleri beklenilmektedir.

“Mâziler eğer bunlara cevap vermeyecek kadar da karanlık ise insaf ediniz de milletın şu en büyük, nazar-ı hak ve halkta en mukaddes olan ber-i hakkına tecavüz etmeyiniz. Bu milletın

³¹⁸Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

³¹⁹Jan Renar, “Demokratsın,” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife, 2.

³²⁰“Açık Mektup”, Edep Yahu Gazetesi, 5 Şevval 1326, sahife, 4.

sîne-i mevcûdiyeti -siz de bilirsiniz- meçhûl ellerin açıldığı yaralarla çok pek çok ızdırabât-ı elimeye geçirdi. Artık o cerîmeleri tedavi edebilecek hâzık ellere ihtiyaç vardır. İkinci bir rahneyi de sizin açmanıza sabredemez. Ya cevap veriniz yahut ibrâz-ı hamiyet etmiş olmak şerefi de öZRünüzde kalmak şartıyla çekiliniz aksi halde çekeceğimiz “bat” pek medid olacaktır. Bunu takdir buyurunuz!”³²¹

Protesto gazetesinde yer alan “Yine mi İstibdat” adlı haberde Anadolu Kazaskerliği, İstanbul kazalığı ile Evkaf Müfettişliği görevlerinin uzun yıllardır bir kişinin tekelinde olması eleştirilmektedir.

“Bil-fil Rumeli ve Anadolu kazaskerliği ve İstanbul kadılığıyla evkaf müfettişliği müddeti min-el kadim bir seneye mahsus olup bundan maksadı ise de âyan-ı ilmiyenin hiçbirisi me’yus ve mahrum kalmayacağı gibi masâlih-i câriye’nin dahi tesri’ ve selâmetini mübteni olduğu cümlece malum bir keyfiyettir. Devr-i sâbıkda gumum bir hâl ilmiye me’yus ve mükedder edilerek şu mansıplar ila maşallah mikroplara teslim olunmuş ve bu devr-i adâlette bile kâide-i münâvebeye dikkat olunmayarak hâlâ devam etmekte bulunmuştur.”³²²

Bu istihdamın amacının, ilmiye sınıfı mensuplarının işsiz bırakılması olduğunu söyleyen gazete, bu usulsüzlüğün devletin selameti için durdurulması gerektiğini söyleyerek, İstibdat Dönemi’nde de ilmiye mensuplarının aynı uygulamaya maruz bırakıldığını, buna rağmen uygulamanın hâlâ devamında bir sakınca görülmediğini belirterek bu uygulamaya bir son verilmesi gerektiğini savunur.

“Rumeli kazaskerleri işbu devam memuriyetine mağruren binlerce seyyiât ahvâline karşı bu günlerde makam-ı meşihata dahi göz dikmiş ve evkaf müfettişi Hüsnü Efendi ise müsavi ahvale gark olmuş iken o da bu sevdaya düşmüş olduğu maalesef işitilmiştir. Hiç bir rical-i ilmiye mağdur ve mahcur kalmamak ve eshab-ı mesalihin işi kâmil-i şehvetle cereyan etmek üzere ber mutad-ı kadim mûmâileyhimin memuriyetleri daire-i münavebeye bırakılması merciinin adaletinden bekler ve şayet icra olunmazsa isbatını talep ederiz.”³²³

Dalkavuk gazetesinde yer alan “Şikâyetlerimiz” başlıklı haberde yayınlanan matbuat nizamnamesine aykırı olan davranışlardan şikâyet edilmektedir.

³²¹ “Açık Mektup”, Edep Yahu Gazetesi, 5 Şevval 1326, sahife, 4.

³²² Abdülsettar, “Yine mi istibdad,” Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327, sahife, 3.

³²³ Abdülsettar, “Yine mi istibdad,” Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327, sahife, 3.

“Bu bak olmadı. Bu nizamname ne akılla ne insaniyete ne de mantığa muvafık. Buna adeta nizamsızlık, akılsızlık, izansızlık, mantıksızlık derler. Buna kimse tahammül edemez. Ne demek Efendim Dâhiliye Nezaretine müracaat eden ben, Zabıta Nezaretinde tezkiye olunan ben, dehşetli bir taahhünameye vaz-ı imza eden ben, avuç dolusu pul parası veren ben. Böyle olduğunu altında kocaman resmi mühür bulunan bir ruhsatname verildiği halde nasıl olur da ona tecavüz ediliyor. Nasıl olurda o resmi kâğıt o ruhsatname ile alınan hak başkaları tarafından istimal ediliyor. Başkaları tarafından gasp ediliyor.”³²⁴

Haberin devamında gazete müdürü, 11 Temmuz’da Meşrutiyet’in ilanı ile hak gasbı yaşanmayacağı sözünü verildiği halde, verilen sözlerin tutulmadığını, Dalkavuk gazetesinin sahib-i imtiyazı olduğu halde gazetenin isim hakkının başkalarına nasıl devredildiğini sorar.

“İşte bu olmadı. On bir Temmuz’dan beri devr-i hürriyet zaman-ı serbestiyesine girdik. Kimse kimsenin hakkına tecavüz edemeyecek. Şöyle olacak, böyle olacak velhasıl bir sürü hak... Hak olduğu halde yine mi diğerinin hakkına tecavüz edilecek. Yine mi başkasının hukuku taarruza uğrayacak. Bu bak bu olmaz ve olamaz. Evet, ben bendeniz berhaste-i resmiye ba-imtiyaz-ı mahsusa Dalkavuk olduğum, dalkavukluk bana mahsus olduğu halde nasıl oluyor da birçok kişiler birçok gasplar bu hakkı, bu sanatı gasp etmek istiyorlar.”³²⁵

Gazete bütün bu duruma hükûmetin neden müsaade ettiğini ve resmî makamlara gerekli şikâyetleri yaptığı halde hâlâ bir netice alamadığını ve sonunda Meclis-i Mebusan’a müracaatta bulunduğunu ve işin bu boyuta gelmesini üzüntü ile karşılayarak yapılan uygulamanın meşru olmadığını ve bunun için mücadele edeceğini ifade eder.

“Bu olur mu? Niçin bunlara müsaade ediliyor? Şikâyet lüzum ise işte alenen şikâyet ediyorum. Şikâyetin tesiri olmadığı halde makam-ı tehdiye şurasını min gayr-ı haddin arz ederim ki bendeniz de mizancı baba gibi harekete mecbur olacağım. Mizancı Baba’nın vereceği şikâyetname gibi bir şikâyetnameyi bendeniz de Meclis-i Mebusan’a vereceğim. İşin bu kadar ehemmiyet kesbetmesine meydan verilmemesine halisane tavsiye ederim. Sonra Mizancı Baba’nın dediği gibi karışmam ha! Hem ben onun kadar sabırlı değilim. O kadar intizar edemem. Bunu şimdiden mani etmeli Bu bizim hakkımıza mesleğimize tecavüz değil mi? Bu gibi zevata temlik ederek müstefid iltifatları olmak dalkavuk hakkı meşru değil midir?”³²⁶

³²⁴ “Şikâyetlerimiz,” Dalkavuk Gazetesi, 7 Ramazan 1326, sahife. 3.

³²⁵ “Şikâyetlerimiz,” Dalkavuk Gazetesi, 7 Ramazan 1326, sahife. 3.

³²⁶ “Şikâyetlerimiz,” Dalkavuk Gazetesi, 7 Ramazan 1326, sahife. 3.

Protesto gazetesinde yer alan “Nazır Beyefendi’nin Nazar-ı Dikkatini Celbederiz” başlıklı haberinde Beyoğlu Asliye Birinci ve İkinci Ceza Dairelerindeki heyet hâkimlerinin saat sekiz buçukta iş başı yapıp, akşam da beş sularında işlerini bırakıp, gittiklerini bu sebeble mahkemede görülecek olan davaların biriktiğini ifade ederek gerekenin yapılması talep eder.

“Nazır Beyefendi’nin nazar-ı dikkatini celb ederiz;

Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Birinci ve İkinci Ceza Daireleri heyet-i hakemiyesinin saat sekiz buçukta mahkemeyi teşkil etmekte oldukları ve beş raddelerinde mahkemeye davet olunan ashab-ı dava perişan bir halde izaa-ı vakt ve dūçar-ı sakalet olmakda buldukları matbalara haber veriliyor. Adil ve hakkaniyete memur olan hükkam-ı kiram halkın izacına sebep olacak bu gibi ahval-i namerziyeye meydan vermemelerini intizar ederiz.”³²⁷

Protesto gazetesinde yer alan “İstinaf Hukuk Mahkemesi” başlıklı haberde, yerel mahkemelerin verdiği hükmün bozulmasını sağlayan ve daha üst mahkeme olan İstinaf Mahkemelerinin kapatılması eleştirilerek bu durumun davalıyı mağdur ettiği ifade edilmektedir.

“Dersaadet İstinaf Hukuk Mahkemesi bir iki seneden beri muktedir. Ber-i riyasedden mahrum iken şimdide bütün bütün inhilal etmiş ve mahkeme-i mezkure riyaseti vekâleti Hoca Şahin Efendi’nin uhde-i betâetine tevdi olunmuştur. Dava-i istinafiyenin ifate-i vakt’e meydan verilmeksizin fasl-ı ru’yet edilmesi begayet-matlub iken sürüncemede bırakılması eshâb-ı davanın mağduriyetlerini intac edeceği gibi Kastamonulu Mahir Efendi’nin zaman-ı riyasetsinden müşteki bulunan vükela-ı deavi ve eshabı hukuktan kalmak mı, bu makamın kaderi? demekten bir türlü kendini alamıyor.”³²⁸

2.1.4. Kanunî Hâkim Güvencesi (Adalet Bağlamında Hak)

Vahdetî’nin, Volkan gazetesinde yer alan “Hak” isimli makalesinde hakkın ehemmiyeti anlatılmaktadır. Hak ve adalet üzerine inşa edilmeyen fikirlerin kısa bir süre varlık gösterebilecekleri uzun bir süre kalıcılık gösteremeyeceği, insanoğlunun haktan başka hiçbir şeye teslim olmaması gerektiği ifade edilerek toplumun her devrinde hak uğruna ölenlerin mevcut olduğundan bahsedilmektedir.

³²⁷ “Nazır Beyefendinin Nazarı Dikkatini Celb Ederiz,” Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327, sahife, 3.

³²⁸ “İstinaf Hukuk Mahkemesi,” Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327, sahife, 4.

“Hak ve âdil üzere yürütülmeyen bir fikir, muvakkat bir zaman için hüküm-fermâ olsa bile yine pâyidar olamaz, zira insan haktan başka bir şeye teslim-i imân edemez. Altı yüz senelik bir hükümet hüsn-i niyyetine emin olduğu halde bile tutmuş olduğu râh yol, birçok müdekkıkların, hakperestlerin nazarına çarptı, rüesâyaya karşı söz söylemek bir adamın mahvı demek olan zamanlarda bile hak için ölümden korkmayan adamlar meydana geldi. Suâviler, Midhatlar, Kemaller birer sûrette mahvedildi.”³²⁹

İştirak gazetesinde yer alan “Gadr Muamelelerinden” başlıklı haberde hak gaspı yapmanın eski bir adet olduğu, insanın varlığını ispat için ya ezdiği ya da ezildiği belirtilerek hak kavramının, hukukun esasını oluşturduğu ifade edilir. Gazete, milletin hâlâ hak ve hukukunun farkında olmadığını, bu sebeble de devletin geri kaldığını düşünür.

“Bir haber aldık. Bunun doğruluğunda şüphe yok. Bundan başka pek zalimane bir harekât, şayan-ı kesr bir cüret olduğunda da şüphe yok. Zaten bu Türkiye’nin eski felsefesidir. Hakk-ı kavanin demek şürurundur. Ya ezmeli ya, ezilmeli! Bu böyle. Bilmeyiz ki kurun u vustada mı yaşıyoruz. Hala mı vahşet, hala mı uykudayız? Artık uyanalım. Dev adımlarla ilerleyen Avrupa’ya bakın; sonra bir de şarka bakın. Biz niçin böyle kalıyoruz? Çünkü adalet yok, çünkü hak yok, çünkü şarkta kuvvet ve binaenaleyh zülüm hüküm sürüyor. En celi hikmet: Ezmeyen ezilir.”³³⁰

Haberin devamında, adalet olmadığının kanıtı olarak çocuk yaşta çalıştırılan işçilerin durumu örnek gösterilerek aynı koşullar altında bir Avrupa ülkesinde çocuk işçi çalıştıranların cezalandırılacağı belirtilir.

“Geçen gün Beyoğlu’nda kalyoncu kolluğunda yani Espilaki’nin fırınında çalışan on yaşında bir zavallı çocuğa fırıncı elli okka ekmek yükletmiş, çocuk taşıyamıyor, fakat ne yapsın, beli çökse yine götürecektir. Bunu fırıncı bir hamala verememiş. Kim bilir, para vermesin diye mi? Böyle bir zavallı çocuğa insaf edelim, elli okka yük verilir mi? Hayvanlara bile dikkat ederken artık insanlara mı bakmayalım. Kim bilir, Avrupa’nın herhangi bir yerinde bir çocuğa bu muamele yapılırsa herhâlde fırıncıyı iki ay hapis ederler.”³³¹

Haberde, Osmanlı Devleti’nde durumun denetimden uzak olduğu, devletin kolluk güçlerinin çocuk işçilerin çalışma koşullarını görmezlikten geldiğini, adaletsizliğin devleti ve kurumları çökertmekte olduğu belirtilir.

³²⁹Vahdetî, “Hak”, Volkan Gazetesi, 29 Teşrinisani 1324, sahife 1. (Volkan Gazetesi için ayrıca Düzdağ, E. (1992). Volkan Gazetesi 11 Aralık 1908-20 Nisan 1909.İstanbul: İz)

³³⁰“Gadr Muamelelerinden,”İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326, sahife, 4.

³³¹“Gadr Muamelelerinden,”İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326, sahife, 4.

“Biz de eminiz ki bir tekdire iktifa edilecek. Çocuk çıraktır. Fakat esir değildir, merkep değildir, insandır. Herkesin, her insanın hukukunda malik bir insandır. Bilmeyiz ki, bir çocuğa böyle esir muamelesi etmeğe zabıta nasıl müsaade eder. Bunu hiçbir polis, hiçbir memur görmedi mi? Biraz korkalım, bunlar bizi fena yapıyor. Bu adaletsizlik bizi berbat ediyor. Ayıptır, biraz gözümüzü açalım. Âdil olalım. Çocukların hukukunu çığneyeceğimize onları daha ziyade muhafazaya çalışalım. Yoksa vallahi bu gidişle herkesi güldürürüz. Mütemeddin memleketlerde “himaye-yi hayvanat” cemiyetleri var. Bizde Türkiye’de “himaye-i insaniyyet” cemiyeti mi teşkil edeceğiz? Vakıa her işimizi hükümete mi gördürmek istiyoruz. Bu olmaz. Hükümetin kendi gaileleri var. Mazurdur diye muhterem bir gazete beyan-ı mütalaa eyliyor idi. Ama artık bunları da biz mi yapalım? Fırıncıyı biz tekdire etsek, hadi çek arabayı sana ne? diyecek. Hükümetin zabıtası bunlara bir parça dikkat etmemeli mi? Bunlara bakmak vazifesini de biz alırsak o vakit zabıtaya bir lüzüm yok. Daha iyi, bir anarşi içinde, asayişsiz yaşayalım. Ama insaf bu kadarı da olmaz. Hemen Cenab-ı Hak Feyyaz-ı Mutlak Hüda-yı Müteal sözlerimize hüsn-i te’sir buyursun.”³³²

Sada-yı Millet gazetesinde “Hukuk-i Nisvan’a Dair” başlıklı haberde kadın haklarından bahsedilir. Kadın haklarının kabul görmesi için bakış açısının önemli olduğu, fertler arasında fikir alışverişi meydana gelebilmesi için ifade özgürlüğünün olması gerektiği belirtilerek memlekette adalet ve eşitliği sağlamak için öncelikle kişi haklarının temin edilmesinin gerekli olduğu ifade edilir.

“İnsanı, istediği gibi düşünmekten alıkoymak için, onun beynini uyutmaktan başka çare yoktur. Maneviyatın hâkimi olamaz. İstibdad, bizi istediğimiz gibi düşünmekten değil; fakat düşündüğümüzü izhardan men edebiliyor. Beyne'l-efrad müdavele-i efkâr, gayr-i münkeşif hakikatlerin inkişâf ve tezahürüne hâdim olduğu için müstebid hükümetler teb'alarına hürriyet-i kelâm bahş itmekten çekinirler. Biz Osmanlılar, bugün hukuk-ı hürriyetimize sahib olmak hissiyatıyla kanaat ve vicdanlarımız dairesinde beyan-ı efkâra selahiyetdarız. Bu selahiyetin, -me'âze- bizden insilabı avamın hissedemeyeceği bir irtica-i tedrici hakikatten başka bir şeyle tefsir olunamaz. Gençleri, genç fikirleri âlâyîş-i zahiri tatmin etmez. Bir memlekette adalet ve müsavâtı tes'is için evvel emirde hukuk-ı şahsiyesinin tayin etmesine çalışmak icab eder.”³³³

Gazete, bir cemiyette hukuk ve hakkın tayin edilmediği sürece huzurun, asayişin ve emniyetin sağlanamayacağını ifade eder. Hükümetin bu çok önemli noktayı dikkate alması gerektiğini söyleyerek en iyi hukuk kuralları dahi olsa vicdanların kabul ettiği bir hürriyet

³³²“Gadr Muamelelerinden,”İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326, sahife, 4.

³³³“Hukuk-i Nisvana Dair”,Sada-yı Millet Gazetesi, 8 Kasım 1909, sahife, 3.

olmadığı sürece hukukun tayin edilemeyeceğini belirterek hiç kimsenin vicdanına, inancına karışılmaması gerektiğini, müdahale edenlerin cezalandırılmasını talep eder.

“Bir cemiyetde hukuk-ı efradı tayin etmedikçe ve tarzından muhik-i masun olmadıkça huzur ve asayiş mümkün değil. Emniyet ve refah husule gelmez. Hükümetin en ziyade bu mühim noktayı nazar-ı dikkate alması lazımdır. En müthiş kavaid-i müstenidinin bile hükm ve teşriinden azade kalan vicdan artık mazhar-ı hürriyetname olmalıdır. Hiç kimse kimsenin vicdan ve itikadına müdahale etmemeli, edememeli; müdahale cürret ve küstahlığında bulunanlar şedid mücazat görmelidir.”³³⁴

Gazete, kadınların da erkekler gibi temel haklara sahip olması gerektiğini, aksi takdirde ömrünü adeta bir hapis gibi dört duvar arasında geçirmek zorunda bırakılan bir kadının, doğurup büyüteceği bir çocuktan da ülkeye bir hayır gelmeyeceğini ifade eder.

“Kadın, kadın da insandır. Bir erkekten ziyade hava almağa muhtaçtır. Salonlarda dil-firib ahenklerini latif konuşmalarını dinlediğimiz küçücük kanaryalar bile pencerelere, balkonlara getirildikçe daha dilâşûb teranelerle nameser olurlar. Ömrünü dört duvar arasında adeta mahbusta, zindanda geçiren güneş yüzü görmediği için, hava almadığı için ale'l-ekser fakr-üd dem amîka-i mübtela bir kadının doğuracağı büyüteceğinden vatan ne hizmet bekler.”³³⁵

Mizan gazetesinde yer alan “Adalet, Mehakim-i Osmaniye” başlıklı haberde devletlerin en önemli vazifelerinin adaleti sağlamak olduğu ifade edilerek adaletin, toplumu meydana getiren unsurlarını kanun önünde eşit tutması demek olduğu söylenir.

“Devletlere terettüb eden vazifenin en mühimlerinden bir de icra-ı adâlettir. Adâlet demek: heyet-i içtimaiye-yi beşeriyeyi teşkil eden efrad-ı binende tekevvün eden ihtilafat ve münazatı kavanin ve nizam-ı mevzuaya tatbiken ve seyyanen hal ve fasıl etmek nazar-ı kanunda herkesi müsavi tutmak demektir.”³³⁶

Bir devletin en çok dikkat etmesi gereken noktanın devlet içerisindeki etnik unsurlar arasında yaşanan her türlü hilafın, hatır ve gönle bakılmadan, tarafsız mahkemeler aracılığıyla çözüme kavuşturulması olduğu belirtilerek böyle olmadığı takdirde memlekette adalet sisteminde açığın ortaya çıkacağı ve asayişin bozulacağı ifade edilir.

³³⁴ “Hukuk-i Nisvana Dair,” Sada-yı Millet Gazetesi, 8 Kasım 1909, sahife, 3.

³³⁵ “Hukuk-i Nisvana Dair,” Sada-yı Millet Gazetesi, 8 Kasım 1909, sahife, 3.

³³⁶ “Adalet Mahakim-i Osmaniye”, Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3.

“Binaenaleyh bir devletin en ziyade dikkat edeceği şey efrad-ı binende tekevvün ve tehaddüs eden her türlü ihtilafat ve münazatı hatır ve gönüle yahud küçük ve büyüğe bakmaksızın kâmil-i adil ve hakkaniyetle rüyet ve tesviye etmesi için muntazam mahkemeler teşkil etmek ve memurin-i adliye yetiştirmek madde-i mutenası olmalıdır. Böyle olmaz ise yani bir memlekette icra-ı adalet edilmemiş ise devletin kuvve-i umum-ı müessesine zaafı olur. Emniyet ve asayiş münselib olur.”³³⁷

Gazete haberin devamında yine adaletin önemine değinilerek, bir devletin adaletle tesis edildiği sürece varlığının süreklilik kazanacağı ifade edilerek Arapların uzun bir zaman bütün dünya devletlerini kendilerine hayran bırakmalarının sebebi Kuran-ı Kerim’in hükümlerine harfiyen uymaları olduğu belirtilir.

“Bir devlet adaletle vasıl-ı mertebe-i ikbal olduğu gibi bekası da onunla kaiddir. Arabların az zaman zarfında cihangir olmalarına ve bütün akvâmı kendilerine hayran bırakmalarına en birinci sebep şeri’at-ı garra-yı Ahmediyeye müstenid adaletleri olduğu gibi bugün dahi İngilizlerin ilmi kendilerine meftun eylemeleri ve rub’-ı arza malik olmaları da adaletleri sayesinde”³³⁸.

Âdetin uygulanabilmesi için öncelikli olarak mahkemelerin muntazam olması, gayet adil, vicdanlı, liyakatli hâkimlerin bulunması, adliye çalışanlarının refah seviyesinin yükseltilmesi ve adaletle güven sağlanmasına bağlı olduğu ifade edilir.

“Adaletin suret-i hesnada icrası için evvel- be- evvel mahkemenin muntazam olmasına gayet adil, vicdanlı, vakıflı ve malumatlı ehil hâkimlerin bulunmasına, hâkim-i memurin-i adliyenin idare ve maişetlerinin taraf-ı devletten taahhüt olunmuş, bulunmasına ve müstafî, maaşlı olmalarına i’lamatın tenfizi ahkâmı için memurin-i lazimenin ve hapishanelerin vücuduna mütevakkıftır.”³³⁹.

Mahkeme tarafından atanan hâkimlerin tarafsızlığı, hakkaniyetli, ehliyetli olmalarının son derece önemli olduğunu vurgulayan gazete özellikle hâkimlerin tarafsızlığına hâlel getirecek her türlü durumdan kaçınmaları gerektiği ifade edilerek hâkimlerin yüksek maaşlı ve eğitimli birer bilim adamı oldukları takdirde başka arayışlara girmeyeceği iddia edilir.

³³⁷ “Adalet Mahakim-i Osmaniye,” Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3.

³³⁸ “Adalet Mahakim-i Osmaniye,” Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3.

³³⁹ “Adalet Mahakim-i Osmaniye,” Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3.

“Mahkeme tarafından sadır olacak hâkimlerde, bi-tarafılığa ve hakkaniyete riayet, begayet, matlub ve munazzam olduğundan hâkimlerin ve memurin-i adliyenin bi-tarafı ihlal edecek her türlü esbattan vikaye için onların bin nisbe yüksek maaşlı ve tahsil görmüş muktedit ve mütefennin memurlardan olması şarttır. İngiltere’de mahkeme-yi temyiz riyaset maaşı başvekâlet maaşından fazladır. Elyevm İngiltere’de mahkeme-yi temyiz riyasetinin tahsilatı 1700 İngiliz lirasıdır.”³⁴⁰

Haberde mahkemelerin oldukça yüklü vergi aldıklarını bunun makul bir seviyede tutulması gerektiği ifade edilir.

“Bundan başka mehakimde istifa olunan rüsum gayet mutedil ve hafif olmalıdır. Esasen mahkemede harc-ı rüsum olmaması lazım gelirse o vakit haklı, haksız, esaslı, esassız bir takım dava ile mehakim işgal edilmiş olacağından hafif bir harc-ı rüsum istifası zaruri görülür. Fakat bu harç resminin mehakimi haydutluk derecesine vurdurulmaması lazımdır.”³⁴¹

Mizan gazetesinde yer alan “Cuma” başlıklı haberde adaletin, eşitliğin ve hürriyetin verdiği huzur ve mutluluk kadar güzel bir şey olmadığı, kutsal kitabın her sayfasında adaletten bahsedildiği ifade edilir.

“Adil ve müsavatın, hürriyetin kefil bulunduğu feyiz-i saadet kadar müberhen bir şey olamaz. Kitab-ı mecidin sahayif-i adidesi, adil-i hakkaniyeti iki rükn-i rekin olarak saha-yı hitabe vaz eyliyor. Fevaid-i maddiye ve maneviyesi nice beşerat-ı azimiyyeyi, nevid-i şadi eserleri teşkil ediyor”.³⁴²

Gazete milletlerin, hükümetlerin mahvolmasına sebep olan durumunun adaletten ve eşitlikten ayrılmaları olduğunu söyleyerek kanun ve adaletle yönetilmeyi Kanun-ı Esasi’nin sağladığını, böylelikle devletin ilerleyip yükselebileceğini ifade eder. Fakat İstibdat Devri’nde yapılmış haksız uygulamaların devam ettiğini, hükümetin anayasaya uymayan tavırlarının kabul edilmez olduğunu belirtir.

“En vasi kudret-i ilmiye, malumat-ı siyasiyesi bulunanları bile müstefid eyliyor. Demek oluyor ki milletin, hükümetin, indirastan masun esası adl ve müsavat olmak iktiza ediliyor. Bunu ise bugün ancak Kanun-ı Esasi kefil bulunuyor. Nazariyyatı yeni bir şah-rah-ı terakki ve tealiyi tatbikatı ise devr-i istibadadın, idare-i sabıkanın derce-i butlanı, ahkâm-ı celile-i karine ile olan

³⁴⁰ “Adalet Mahakim-i Osmaniye,” Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3.

³⁴¹ “Adalet Mahakim-i Osmaniye,” Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3

³⁴² “Cuma,” Mizan Gazetesi, 10 Recep 1326, sahife, 3.

şiddet-i mübayeneti işar eyliyor. Hele mizan akıl ve hikmetin kabul edemeyeceği safahatı büsbütün meydan-ı aşikâre vaz eyliyor.”³⁴³

Dünya milletlerinin büyük bir övgüyle bahsettikleri adalet, eşitlik ve özgürlüğün sağladığı sayısız faydaların herkes tarafından kabul edildiğini söyleyen Tanin ve diğer bazı gazetelerin İslam âlimlerinin İstibdat Devri’ni yeniden inşa etme teşebbüsünde bulduklarına dair haberi hayretle karşılandığı ifade edilmektedir.

“İşte bugün kâinatın bir lisan-ı iftihar ile bize mezâyâsını anlatmak istediği adil ve müsavat ve hürriyetin mücanis edeceği menafi-i latuhsaya karşı söz söylemek artık belahetden başka bir şey olamaz. Bugün hakikatte adile en mutabık bir nazar-ı amikde bunu irae edebiliyor. Şu halde bir haftadan beri gerek Tanin Gazetesi’nde, gerek bundan naklen bilcümle evrak-ı havadiste, ulema-ı İslamiyenin, Devr-i İstibdat’ın avdetini temine sa’y bulduklarını iddia bir isnad-ı sarih olabiliyor. Filhakika efkâr-ı umumiye-yi ilmiye bilinemediği gibi bunu muhit bir fikr-i mahsusda meydana konulamazsa Ulema-yı İslamiyenin teşnegan-ı selsebil maârifin en büyük meziyetleri, dâiye tefavvukları bulunan ilim ve marifetinin arzu-yu mühimin takdirsizliği gibi hepsini dağdar-ı teessür eden bir” redaeti devr-i istibdadda gördükleri için nasıl olabilir de ânın teminata sâ’î bulunuyorlar. su’âlâtı meydana koyabiliyoruz.”³⁴⁴

Gazete, makalenin son kısmında hürriyet hakkının temel bir hak olduğunu ve bu hakkın kimse tarafından gasp edilemeyeceğini belirterek adaleti ve hakkaniyeti korumak şartıyla eşitliğin tam anlamıyla sağlanıncaya kadar yapılan itirazların haklı olduğunu söyler.

“Müntehası aherin hakk-ı hürriyetinin, bidayeti olmak üzere teşkil eden bir dairede hürriyete dehalette kimse tecviz-i iştibah edemez. Adil ve hakkaniyeti istilzam şartıyla sübut bulacak müsavatı ise her güne itirazdan masundur. Hürriyet, adalet, müsavatın şu iki tefsir-i hülasasında vaki olan zehabı daha Türkçesi münafi-i sükûn ve itidal bir takım münasebetsizlikleri, lakırdıları değil ulema-yı islamiye her sahib-i akıl ve zekâ-i istikbalden geri kalmaz”³⁴⁵ (Terakki Gazetesi mülakat ilmiye muharrir sabık)

Hukuk-ı Umumiye gazetesi yazarı Abdülkadir Kadri “Kanun-ı Esasi, Hürriyet, Adalet, Müsavat” adlı makalesinde Kanun-ı Esasi’nin önemine, gerekliliğine ve verdiği haklara dikkat çekmiştir.

³⁴³“Cuma,” Mizan Gazetesi, 10 Recep 1326, sahife, 3.

³⁴⁴“Cuma,” Mizan Gazetesi, 10 Recep 1326, sahife, 3.

³⁴⁵“Cuma,” Mizan Gazetesi, 10 Recep 1326, sahife, 3.

“Zira Kanun-i Esasi bize hürriyet, adalet, müsavat veriyor. Hürriyet kimsenin hakkına, yaptığına karışmamak üzere bizi serbest bırakır. Kimsenin hürriyetine dokunmamak şartıyla biz istediğimizi yaparız. Adalet, köyümüzün zenginini şimdiye kadar kendisinden korktuğumuz, çekindiğimiz adamları benimle seninle beraber eder. Ben ondan hakkımı ister ve dava edersem ikimiz mahkeme odasında beraber durarak mahkeme oluruz. O kabahatli ise cezasını görür. Malımı almış ise geri alınarak bana verilir. Hatır için, gönül için iş görülemezler. Dedelerimiz, adalet olan memleket zengin olur, mamur olur derlerdi”³⁴⁶

Haberde, anayasanın tanıdığı haklarla kanun önünde eşitlik sağlanıp zengin, fakir ayrımının ortadan kaldırılarak, işlerin hatıra ve gönle göre değil ancak adaletle sağlandığında bir ülkenin zengin olunabileceği ifade edilir.

“Müsavat; şimdiye kadar bilirsiniz ki köyümüzdeki evlerimizin tarlalarımızın bağ bahçelerimizin kıymeti ne kadar çoktu. Şeran vermemiz lüzum gelen öşür kaç kat olarak verecektik. Borçlarımızı ödemek için ne kadar çalışırdık, uğraşırdık. Sonra köyümüzün ileri gelenlerinin vergileri ne kadar azdı. Hem onlardan alınmazdı.”³⁴⁷

Gazete, haberin devamında vergi memurlarının artık halkı ezemeyeceğini sade bir vatandaş nasıl vergi veriyorsa bundan sonra vergi memurlarının da vergi vereceğini, kanun önünde eşit vatandaşlık hakkına sahip olduğunu ifade eder.

“Mahsul memurları bizleri ezerdi. İşte şimdi biz borçlarımızı hükümete nasıl veriyorsak onlardan da alınacak. Hem de emlaklarının büyüklüğüne kıymetlerine göre alınacak. Biz hükümete kanuna ne veriyorsak hiç ayrı gayrı olmaksızın herkes de verecek.”³⁴⁸

Makalenin son kısmında vatandaşın hakkının savunulmasında vekiller sorumlu tutularak vekillerin hepimiz için var oldukları, bizlerin temsilcileri oldukları, bu yüzden onları seçerken ehemmiyet gösterilmesi gerektiği belirtilir.

“İşte bizim rahatımızı hakkımızı gözetecek olan Kanun-ı Esasiyi bizim mebuslarımız yapacak, icra-ı ahkâmına nezaret edeceklerdi. Mebus, sizin, bizim hepimizin vekilleridir. Onun sözü sizin sözleriniz demektir. Gözünüzü açınız. Sizi ve memleketini kendi nefsi kadar düşünen namuslu dindar adamları beğenerek söyleyiniz. Yoksa zenginliğine bundan evvelki kadarına ezildiğiniz

³⁴⁶Abdulkadir Kadri, “Kanunu Esasi Hürriyet, Adalet, Müsavat”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 25 Şubat 1325, sahife, 2.

³⁴⁷Abdulkadir Kadri, “Kanunu Esasi Hürriyet, Adalet, Müsavat”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 25 Şubat 1325, sahife, 2.

³⁴⁸Abdulkadir Kadri, “Kanunu Esasi Hürriyet, Adalet, Müsavat”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 25 Şubat 1325, sahife, 2.

adamlardan korkmayarak içinizde okumuş yazmış güngörmüş gurbet dolaşmış yok mudur?
Düşününüz iyi düşününüz ki kendinizin beğendiği adam sonra size fenalık etmesin”³⁴⁹

Tanin gazetesinde yer alan “Devlet Nedir, Gayesi Nedir?” başlıklı haberde devlet, vatandaşlarını kanun çatısı altında birleştiren, farklı unsurlarında yer aldığı ortaklık olarak tanımlanır. Devletin asli görevinin hak ve adaleti sağlamak olduğu vurgulanarak, geçmişte adaletinin sağlamadığından dolayı birtakım haksızlıkların yaşandığını ve bu olaylar nedeniyle devletin acı müdahalelerde bulunmak zorunda kaldığı hatırlatılır. Bu sebeble devletin halkın birbirleriyle olan diyaloglarına yerinde ve zamanında müdahale etmesi gerektiği, aksi takdirde asayişin bozulacağı ifade edilir.

“Devlet; müşterek bir hükümdar, müşterek mevzuat ve kavânin altında birleşmek, az çok kalabalık bir lisan-ı heyet-i mecmuasıdır. Efrâd-ı mukâbil olarak istimal edilirse devlet tabiri hükümet ve idare nezaretleri demek olur. Devletin en birinci vazifesi hak ve adaleti hükümran etmektir. Bunun için mazi-i yadigârı bir takım haksızlıklara cereyangah olan münasebet-i içtimaiyeye devlet, bir suret-i müessirede müdahale etmek mecburiyetindedir. Efradın birbiriyle olan münasebetlerine hiç karışılmayacak olursa hakka riayet etmeyenler adaletsizlik edenler pek çok olur.”³⁵⁰

Haberin devamında devletin; halkın hakkını, hukukunu temin etmesi gerektiği, kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasında sorumlu olduğu belirtilerek devletin toplum hayatında adaleti temin eden mekanizma olduğu ifade edilir.

“Devlet eşhasın hukukunu temin etmekten başka bir şeye karışmamalıdır. Fakat acaba bu hukuk-ı şahsiye nelerdir? Hukuk-ı şahsiyesi adaletin icabatından olduğu için bu zevatın fikrinde devlet heyet-i içtimaiye’de adaleti temin etmekten ibarettir demek olur. Bugün devletin vazifesi efrad-ı milleti kendi gaye ve meramına ram ve münkad etmekten ibaret değildir. Şimdi devlet kanun yapmakla mükelleftir. Bu kanunlar suretle yapılacak ki herkes çalışacak.”³⁵¹

Mizanü’l-Hukuk gazetesi “Kanun” başlıklı haberinde memleketinin idaresinin sağlanması için kamuoyunun uymaya mecbur olduğu ve hukukçular tarafından hazırlanan anayasada yer alan kurallar bütününün kanun olarak tanımladığını açıklar. Kanunun yasal

³⁴⁹ Abdulkadir Kadri, “Kanunu Esasi Hürriyet, Adalet, Müsavat”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 25 Şubat 1325, sahife, 2.

³⁵⁰ “Devlet nedir? Gayesi nedir?” Tanin Gazetesi, 9 Ağustos 1324, sahife, 1.

³⁵¹ “Devlet nedir? Gayesi nedir?” Tanin Gazetesi, 9 Ağustos 1324, sahife, 1.

zeminde oluşturulmasının şart olduğunu söyleyen gazete, meşrutiyet idaresi ile yönetilen devletlerde hükümetlerin yasama, yürütme ve yargıdan meydana geldiği belirtir.

“ilm-i hukuk nazarında ve usul-ı meşruta üzerine idare olunan memleketlerde (kanun) usul-i idare-i dâhiliye ve mesalih-i ammede heyeti içtimaiyece mecburül-icra olmak ve ona tevfi-k hareket edilmek üzere kuvve-i kanuniye tarafından vaz’ ve resmen ilan edilen kavaidin heyet-i mecmuasıdır diye mücmel olarak tarif edebiliriz. Şu tarifimizi daha ziyade tevsî’ ve izah edelim. Şu tariften dahi anlaşılıyor ki: Kanunun kuvve-i kanune tarafından vaaz edilmesi lazımdır. Kuvve-i kanuniyenin gayr-i tarafından vaz’olunan nizamata kanun denilemez. Kanun ile vaz olunan kavaidin tayin eylediği ahkâm heyet-i içtimaiyece mecburül-icra olmak zorundadır. Usulü meşrutiyet ile idare olunan memleketlerde, hükümetlerde birincisi kuvve-i kanuniye, ikincisi kuvve-i adliye, üçüncüsü kuvve-i icraiyesinden mürekkep olmak üzere üç türlü kuvvet vardır. İkincisi ve üçüncüsü olmakla şimdilik yalnız birincisinden bahs edeceğiz.”³⁵²

Haberde, meşrutiyet idaresiyle yönetilen devletlerde birinci kısımda Heyeti Mebusan’ın, ikinci kısmın Heyet-i Âyan’ın olduğu ve her ikisinin üzerinde yasama meclisinin bulunduğu belirtilir. Heyetlerin görevlerinin farklı bir tarzda olduğu belirtilerek kanunların bunları bir çatı altında birleştirdiği ve kamuoyunu düzenlemek için ilan edilen bu kurallar bütününe de kanun denildiği ifade edilir.

“Kuvve-i kanuniye, usul-i meşrutiyet üzere idare olunan memleketlerde hükümet ile meclisi umumiyeden ibarettir. Meclis-i Umumi iki kısımdır: Birisi Heyet-i Mebusan, diğeri Heyet-i Âyan’dır. Şu iki heyete karşı hükümet dahi üçüncü bir heyet itibar edilerek her üçü bir kuvve-i kavaniniye teşkil eder. Şu heyetlerin vazifeleri her ne kadar bir siyakta değil ise de kanunlar bunların ittifak ile ittifakıyla vücuda gelir. Şu suretle vücuda gelen ve icrası umum-ı heyet-i içtimaiye efradınca mecburiyete alınmak üzere ilan edilen ahkâm ve kavaidin heyet mecmuasına (kanun) deniliyor.”³⁵³

Mizanü’l-Hukuk gazetesi “Hukuk-ı Esasiye” başlıklı haberinde her devletin, her ülkenin kanunlarla yönetildiğini, bir devletin hangi tarz kanunlarla yönetileceğini, o devletin yönetim şeklinin belirlediğini ve yönetim şeklinin ahaliye temin ettiği hukukun hangi esaslardan oluşacağını kanunnamelerin belirlediği ifade edilir.

³⁵²“Kanun”, Mizanül Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife, 18.

³⁵³“Kanun”, Mizanül Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife, 18.

“Her devlet, her memleket kanun ile idare olunur. Bir devletin, bir hükümetin ne gibi esaslar kanunlar üzerine idare olunacağı nasıl tesis edileceği velhasıl devletin şekline ve devleti teşkil eden efrad-ı ahaliye te'min ettiği hukukun ne gibi şeylerden ibaret olduğunu tayin eden kavaidin yani kanunların heyeti mecmuasına hukuk-ı esasiye deniliyor.”³⁵⁴

2.1.5. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar (Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı)

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin suç ve cezaları kapsamaktadır.

2.1.5.1. Ölüm Cezası ve Genel Müsadere Cezası Verilemez (İdam)

Medeniyet gazetesinde yer alan “İdam Meselesi” başlıklı haberde idam cezası uygulamaları kınanarak Japonya'nın 28 sosyalist için verdiği idam hükümlerini yerine getirmemesi umut edilmektedir.

“Japonya’da idama mahkûm edilen (28) sosyalist revölüsyonerin idamı bütün Osmanlı sosyalistleri insaniyet namına protesto eder ve Japonya’nın böyle bir vahşeti irtikâp etmeyeceğini umarız.”³⁵⁵

Sosyalist gazetesinde yer alan “İdam Cezası” başlıklı haberinde Fransa Meclisi’ndeki sosyalist vekillerin idamları hakkındadır.

“Fransa, Meclis-i Mebusanında sosyalist mebuslar hem cinsimiz olan insanları vahşeti bir suretle giyotinle kestikleri için protesto ile idam cezasının reddini talep etmişlerdir.”³⁵⁶

İştirak gazetesinde yer alan Hakkı Baha'nın “Teessürâtım Harb Taraftarlarına” başlıklı makalesinde idam talep edenlere duyduğu tepki dile getirilir. İdam isteyenlere seslenerek; “eski çağlardan beri karanlık ve cehalet altında inleyen, ezilen üstelik içinde yaşadığımız dönemi de modern dönem olarak adlandırılan yalancı, tembel, mağrur ve kendini beğenmiş kalemlerle, düşünmeyen, üretmeyen aldatan ve aldanan insanlığa üzüntülerimi dile getirmek istiyorum.” diyerek idam talebinde bulunanlara vicdanınız rahat mı? diye sorar.

³⁵⁴ “Hukuk-ı Esasiye,” Mizanü'l- Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife, 18.

³⁵⁵ “İdam Meselesi”, Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

³⁵⁶ “İdam Cezası,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 4.

“Kurun-ı kadimenin ahmal-i zulmet ve cehli altında inleyerek ezilen asr-ı hazır, “asr-ı medeni” tesmiye eden bazen müdahen ve riyakâr, bazen miskin ve müteselli, mağrur ve hodkâm kalemlerden yazamayan düşünemeyen ve bu âdem-i tefhim ve tefehhümde mazur addedilen ezhan-ı sefîleye kadar, sakıt bir silsile-yi nefret ve merhamet ile bütün bu aldatan ve aldanan beşeriyete teessürlerini haykırmak isterim. Siz siyasi simalar! Kalemlerimizin ucunda titreyen bir katre-i siyah ile koca bir memleketi kırmızıya boyarken vicdanınız, ifa-yı vazife etmekten mütevellit bir hiss-i itminan ile elbette müsterihtir değil mi? Mahvolan aileler, yetim ve sefil kalan çocuklar, yıkılan evler, tahkir olunan hürmetler, feryatlar figanlar vaveylalar. Sizin sağır vicdanınıza bi zemzeme-i tazim, bir neşideyi şükran gibi akseder değil mi?”³⁵⁷

Hakkı Baha, gururu incindiğinde tek bir kelime için dünyayı yakanların idamı savunmalarını hayretle karşılayarak, hangi hükme dayanarak insanları idamla yargılıyorsunuz diye sorar. Mahvolan ailelerin, yetim kalan çocukların, yıkılan evlerin ve itibarı kaybolan insanların kimsenin umurunda olmadığını belirterek ceza kanununun, insanın yaşam hakkını elinden alınmasını medeniyet için uygun görmeyip kaldırırken hâlâ idam isteyenleri kınamaktadır.

“Gururunuzu rahnedar eden bir kelime için bir iklimi yakarken- fahiş bir sigorta ücrete İntizar eden bir sahib-i akarın yangına bakan enzarıyla- o seha-yi ceheneminin karşısında ellerinizi ovuşturur ve istikbal müverrihlerinden kendi namınızla muvaşşah bir sahifeyi takdir talep edersiniz değil mi? Fakat kimi himaye ediyorsunuz? Heyet-i içtimaiye-yi beşeriyeyi... kimi hükme-i idam ile mahkûm ediyorsunuz. Diğer bir heyet-i içtimaiye-yi beşeriyeyi değil mi? Bir insan öldürmek hakkını hiçbir şahsa vermezken kavanini dâhiliyenizden ceza-yı idamı muvafık ve insaniyet ve medeniyet görmediğiniz için tayy ederken- koç dövüştüren cahil iki sahibi merak gibi- mevcudu yüz binlere varan insan ordularının nasıl çarpıştırıyorsunuz?”³⁵⁸

Hakkı Baha, yaşam hakkı gasp edilen insanların kin ve husumetinin, idam talebinde bulunanların yakalarına yapışacağını söyleyerek, o gün geldiğinde, yapılan hatalarının gün yüzüne çıkarılıp protesto edileceğini ifade eder. Şu an için Orta Çağ dönemini andıran uygulamalarla insanlığın, yöneticilerin elinde olduğunu ama bilim ve ihtirasın zaferinde; kazanan bilim olduğunda insanlığın kurtuluşa ereceğini belirtir.

“Fakat emin olunuz. Bir gün gelecek ki, gâh iddiayı millet gibi, gâh dava-yı unsuriyet gibi ma'asir füsunkârı ile hassasiyetini gasp ettiğimiz bu zavallı beşeriyet bütün gayz ve adavetini size tevcih edecek, sizin müheyyic hatalarınıza el çırpılmayacak, ıslık çalacaktır. Kurun u

³⁵⁷Hakkı Baha, “Teessüratım Harb Taraftarlarına,” İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 1.

³⁵⁸Hakkı Baha, “Teessüratım Harb Taraftarlarına,” İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 1.

vustada rüesa-yı ruhaniye elinde bir parçayı ihtiram olan beşeriyet şimdide sizin elinizdedir. Fakat fenn ve marifet sizi istihlaf için bezl-i mesai ediyor. İlim ve irfan ile zevk ve ihtirasın bu mübarezesi hakikat lehine netice-i pezir olduğu zaman evet işte o zaman beşeriyet kurtulmuş olacaktır.”³⁵⁹

Tanin gazetesinde yer alan “Hürriyet Feryatları” adlı haberde 9 Kasım 1909’da Petersburg’da on yedi kişinin idam edildiği, diğer otuz yedi kişinin de idama mahkûm olduğu belirtilerek, aynı gün Rus Resmî Gazetesi’nde, Bosna olaylarını eleştiren bir yazı yayınlandığı ifade edilir. Tanin gazetesi Rusya’da idamlar yaşanırken Bosna meselesinin gündeme getirilmesini hayretle karşılar.

“Petersburg 9 Kânun-ı evvel 1326’da on yedi kişinin idam edilmiş, otuz yedi kişi de idama mahkûm olmuştur. Petersburg 9 Kânun-ı evvel Resmî Rusya Gazetesi diyor ki: Bosna meselesi umumi bir Avrupa meseledir. Ve bir konferansta münakaşaya konulmak lazımdır.”³⁶⁰

Eşref Efendi’nin Edep Yahu gazetesinde yer alan “İdam” başlıklı makalesinde Kör Ali’nin infaz edilmesini kınayarak korkunç bir sabahın böyle olabileceği ifade edilir. Makalede, Kör Ali’nin haksızlığına kurban gittiği ve hürriyet devrinde idamların yaşanmasının acı olduğu anlatılır.

“Korkunç bir rüyanın sabahı işte böyle olur. İstanbul’da idama mahkûm olan ma’hud Kör Ali için sermuharririmiz Eşref Beyefendinin söylediği kıt’a:

Haddini bildirmek üzere haddini bilmezlere
İndirir layenkadı dest-i adalet silleyi
Eski istibdadı seyr etmek dilerken Kör Ali
Pençe-yi kanuna kapdırdı beyinsiz kelleyi
Ağlamaz kendi düşen ağlarsa da beyhudedir.
Kimse aldırılmaz ayş’ı cari olan gözyaşını
Eski istibdadı görmek kask iderken Kör Ali
Kör yanından dest-i hürriyet kopardı başını”³⁶¹

Servet-i Fünun gazetesinde “Hüküm-ü İdamların İcrası” başlıklı haberde 31 Mart vakası sonrası gerçekleştirilen idam hükümleri hakkındadır. Haberde irade-i seniyye ile yürürlüğe giren on üç kişinin idam kararları, Divan-ı Harp tarafından yerine getirildiği,

³⁵⁹Hakkı Baha, “Teessüratım Harb Taraftarlarına,” İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 1.

³⁶⁰“Hürriyet Feryatları,” Tanin Gazetesi, 11 Aralık 1908, sahife,3.

³⁶¹ Eşref Efendi, “İdam”, Edep Yahu Gazetesi, 13 Şevval 1325, sahife, 4.

hükümlerin beşinin Sultanahmet'te, beşinin Beyazıt Meydanı'nda, üçünün de Köprübaşı Meydanı'nda infaz edildiği beyan edilir.

“Divan-ı Harb-i Umumîce taht-ı tevkif ve muhakeme altına alınan hareket-i icra-yı irticai faillerinden 13 tanesi hakkında Divan-ı Harp tarafından verilen hükm-i idamın icrası hususunda dün irade-i seniye sadır olmuş. Ve bu sabah idam hükmü icra edilerek merhumundan beşi Sultanahmet'te, beşi Beyazıt'ta, üçü Köprübaşında salb olunmuştur. Asılanlar efrad-ı âsiyedir. Nâzım Paşa ve Emir Arslan Bey'in katilleri Sultanahmet'te, Mülâzım İlyas Bey in katilleri Köprübaşında, diğer vukuat müsebbipleri Beyazıt'ta asılmıştır.”³⁶²

2.1.5.2. Müsadere, Angarya Yasağı

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Müdde-i Umumî Makamının Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberde bir cinayetten dolayı Dersaadet Hapishanesi'nde tutuklu bulunan İstinyeli İsmail isimli zatın aynı zamanda bir katil suçundan dolayı da hapsedildiğini, bu sebeble gardiyanlar tarafından işkenceye maruz bırakıldığı anlatılır. Kanun-i Esasi'nin hükümlerine göre işkence ve angaryanın yasak olduğunu hatırlatan gazete konuya dair defalarca başvuru yapıldığı halde gerekli cevabın alınmadığını belirtir. Gazete savcılık makamı yetkililerine seslenerek gerekenin yapılmasını talep eder.

“Bir katil meselesinden dolayı mahkumin Dersaadet hapishanesinde mevkuf bulunan İstinyeli İsmail Bey hapishanededir. Diğer bir katil meselesinde zimmet-i hal bulunduğu bahanesiyle hapishane altındaki meşhur zindanda darp ve işkence altında ve zincirlerle bağlanmak suretiyle bulunduğu ve şimdiye kadar isticvab edilmediği haberi verildiğinden işkencenin bi-hükm'ül-kanun hapsin memnu bulunduğunu kanunname müddei-yi umumînin makamına ehemmiyetle beyan ederiz.”³⁶³

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Harbiye Nezareti'nden Bir Rica” başlıklı haberde, Harbiye Mektebinin oldukça vasıflı muallimlerinden olan Müşir Vasıf Paşa'nın istibdadın zulmüne uğrayarak görevine son verilmesi eleştirilmektedir. Haberde, Müşir Vasıf Paşa'nın konuyla ilgili pek çok yere müracaat ettiği fakat hiçbir yerden cevap alamadığı belirtilir.

³⁶²“İdam Hükmünün İcrası”, Serveti Fünun Gazetesi, 3 Mayıs 1909, sahife, 4.

³⁶³“Müdde-i Umumî Makamının Nazarı Dikkatine”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Teşrinevvel 1324, sahife, 3.

“Mekteb-i Harbiye lisanı muallimlerinden iken devr-i istibdadın kahrına uğrayarak sürülmüş ve avdet etmiş bulunan meşhur Müşir Vasif Fransızca, Almanca, Rusça, Japonca ve daha birçok lisan ile beraber Ermeniceyi mükemmel konuşur ve yazar. Birkaç hafta evvel adeta memuriyeti istida etmiş olduğu halde şimdiye kadar mektup nazarında bir cevap almadığı gibi hariciye nazırı paşadan dahi müracaat ikamesine ulum ve faziletle münasip bir cevap alamadığı ahiren ifade-i hal ettiğinden anladık. Erbab-ı iktidar hakkındaki lutf-i alilerinin Müşir Vasif Bey’e de temsilini Harbiye Nazeretinin heyet-i hürriyetperverlerinden bekleriz.”³⁶⁴

Coşkun Kalender gazetesinde yer alan “Açık Mektup” başlıklı haberde Yıldız Sarayı tarafından hazırlanıp ilan edilen Matbuat Nizamnamesi’nin gazeteciler için bir yaprak dökümü olduğu ifade edilerek, evlerinden, gazete binalarından alınarak hapishanelere götürülen gazetecilerin, istibdada verilen mücadele ile zulümden kurtuldukları ifade edilir.

“Yeni gazetenin ok gibi imza atıp iğne gibi söz yazan takvimcisi üstat zarife,

Matbuat nizamnamesinin kabul olunduğu günün vukuat ve mülahazat hanesine şöyle meşruhat verilmesine Yıldız şer’iyesini sevdiği için müneccim başı namlı olan kalender tarafından karar veriliyor: Hazan-ı efkâr muharirlerin idare hanelerinden hapishanelere dökülmeleri mevsiminin ibtidası sahib-i imtiyazları guguk diye seğirtmesini ifşa etti. Tenkidatı sevmeyenlerin bağıra bağıra yırtıldık. Çok şükür olsun kurtulduk.”³⁶⁵

İştirak gazetesinde yer alan “Meslek” adlı haberde yeryüzü vatanım, insanlık milletim ile söze başlayarak istibdatla mahvolan memleketin temmuz inkılabıyla yeniden hayat bulduğu ifade edilir. Beşeri tarihi kanla, zulümle beddua ile yazan İstibdat Devri’nin tarihe karıştığını yalnız bilinçaltında çok derin izler bıraktığı belirtilmektedir.

“Milletim nevi beşerdir, vatanım ruy-i zemin.

Temmuz inkılâbından sonra memleketimizde istibdad-ı siyasi mahvoldu. Yeni bir devre açıldı, tarih-i beşeriye kanla, zulüm ile bir mersiye-i lanet yazan devr-i mezalim âdeme karıştı. Yalnız yadigârını dimağ-ı nasın derin noktalarında bir iz, bir leke bıraktı işte o kadar... Hayır, o kadar değil? İstibdad-ı siyasi Türkiye’yi baştanbaşa tahrip etmiş, hayat-ı maddiyeyi mahvettiği kadar faaliyet-i fikriyeyi mu’attal bir hale koymuş; hasta adamın azay-ı müdriki ve mümeyyizesini gubar-ı cehl ve vehim ile örtmüştü. Bugün iki şeye fevkalade ihtiyacımız vardır ki: Hasta adam için bunlar iksir-i sıhhat olacak tahrip edilmiş kuvvesini tenmiye edecek, onu

³⁶⁴ “Harbiye Nezaretinden Bir Rica “Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 16 Teşrinievvel, 1324, sahife, 3.

³⁶⁵ “Açık Mektup”, Coşkun Kalender Gazetesi, 14 Cemazievvel 1327, sahife, 3.

kavi ve faal kardeşleri gibi yaşatacak, sahne-i cemiyette ona bir mevki-i bülent ve muhteşem hazırlayacaktır.”³⁶⁶

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Devr-i İstibdat Zalimleri” adlı gazete haberinde İstibdat Dönemi’nde baskı ve zülmedenler haklarında tutuklama kararı verildikten sonra emekli aylığı bağlanamaz hükmü olmasına rağmen bu mahkûmlara emekli aylığının bağlanması eleştirilmektedir.

“Meclis-i Mebusan teşekkül ettikten sonra muhakemeleri icra kılacak idi. Taht-ı muhakemeye alınacak olan, vatanımızı kanlar içinde bırakan bu zalimler mahkûm ediliyorlarsa ki bittabi edileceklerdir. O zamana kadar bunlara verilmiş olan tekaüd maaşını kimler tazmin edecektir. Mahkûm edilenler kanunen hakk-ı tekaüdden mahrumdurlar.”³⁶⁷

Volkan gazetesinde yer alan bir okuyucu mektubunda, istibdat uygulayıcılarından Ahmet Ağâh Efendi’nin, kayınbiraderi olması suç sebebi sayılarak dokuz sene Kastamonu’da, yedi sene Kümelide işkence gördüğü anlatılmaktadır.

“Devr-i istibdâdda, veliahd-ı saltanat Reşad Efendi hazretlerinin bendegânımdan Ahmed Ağâh Beyin kayınbiraderi bulunmağım bir kabahat addedilerek dokuz sene Kastamonu’da, yedi sene de Rumeli’de, her türlü zulüm ve işkenceye duçar edildim. Elhamdülillah On bir Temmuz’dan sonra cümle masumîn ve mazlûmîn ile ben de zulüm ve gadirden tahlîs-i girîbân ettim. İse de, menfalarda sürünmüş hamiyet erlerinin gaybubetini bir ganimet-i uzma addeden istibdat taraftarlarından Kadıköy’ünde mülga Onuncu Daire-i Belediye müdürü Hüseyin Bedrettin Bey sırf yed-i temellükümüzde bulunan birçok harab ve bu yüzden amal-i müstebidânesini temin ederek altı yüz lirayı müteceviz bir zarara uğrattı”³⁶⁸

Haberin devamında, işkenceden Meşrutiyet’in ilanıyla kurtulduğunu ancak sürgünün devam ettiğini, bunun yanı sıra mal varlığına da el konulduğunu, yaşadığı mağduriyetin giderilmesini talep etmektedir.

“Bundan başka da Üsküdar mutasarrıf-ı sâbıkı Hamdi Bey de kadınlara mahsus hamamımızı kapatarak iki bin liraya karib ziyânımıza bâdi oldu. Bu bâbta merci-i aidine müracaat ettim ise de mazlumların işini tehhüre uğratmak devâirimizin mu’tâd-ı kadîmi olduğundan müracaatlarımız hâlâ semeresiz kalıyor. Bu hususta muhterem gazetenizle merci’inin nazar-ı

³⁶⁶ “Meslek”, İştirak Gazetesi, 13 Şubat, 1325 sahife, 1.

³⁶⁷ “Devri İstibdat Zalimleri”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 8 Eylül 1324, sahife, 1.

³⁶⁸ “Varaka”, Volkan Gazetesi, 16 Kanunisini 1324, sahife, 4.

dikkatini celbetmenizi temenni eylerim. Sadr-ı esbak Tokatlı Mustafa Paşa ahfadımdan Ağabeyzâde Kadıköylü Âgah.”³⁶⁹

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Hapishanedekiler Ne Olacak” başlıklı haberde haklarında tutuklama kararı olmadan, bir gece evlerine yapılan baskınlarla tutuklanan, uzun süre hapishanelerde eziyet görenlerin meşrutiyet rejimiyle kurtulduklarını ve kendilerine eziyet edenlerin haklarında cezai işlem uygulanmasını talep etmektedirler.

“Niye soruyorsunuz, adalet yerini mi bulacak. Binlerce kişiyi evlerinden aldırıldılar, hapis ettiler. O biçareler, o mazlum o vatanperver kardeşlerimiz hapiste ne halde idiler. Hiç düşünmediler. Bir gece yatağında yatıyordum. Saat dört idi. Bir çavuş geldi. Sizi mabenyci Fuat Bey istiyor, dedi. Bir de baktım ki, kapıda pek çok kişiler bekliyor. Giyindim çıktım. Kış günü kar yağıyor. Arabanın pencereleri kırık, köprüye geldik. Köprüden geçerken çavuş diye bağırdı.! Ah her gece böyle kim bilir, ne kadar postalar geçiyordu. Hasan Paşa karakoluna götürdüler. İki arşın uzunluğunda ve üç arşın tülünde bir odaya koydular. Bir sandalyenin üzerinde bıraktılar. Günlerce böyle bıraktılar. Hiçbir şey sormadılar. Acaba ne yaptım, niçin geldim, kabahatim ne idi, ne olacağım, sürecekler mi? Asacaklar mı? Kesecekler mi? Bilmiyordum. Ben bir masum iken, mazlum iken gece yarısı yatağımdan kaldırılıp hapse koyanlar ve benim gibi binlercesine böyle zulüm eden zalimler şimdi cezalarını görecekler.”³⁷⁰

Haberin devamında İstibdat Dönemi’nde hapishanelerde, zindanlarda insanların hayatlarını perişan edenlerin mahkeme önüne çıkarılacaklarını, onların kendilerine yapmış oldukları onca zulme rağmen istibdatçıların korunduklarını, evlerinden kendi rızalarıyla alınarak, mahkemeye getirildiklerini belirterek, hiç olmazsa mahkeme gününe kadar hapishanede tutulmalarını talep etmektedir.

“Bu zalimler bizi kahr-ı istibdatda mahbusta, menfada zindanda mahvımıza çalıştılar. Fakat ne terbiye, ne derece-i kanuna itaat ki mazlumlar zalimleri siyanet ettirdiler. Onları galeyan-ı umumiyeden muhafaza maksadıyla ve zabitanın tedabir-i mahsusasıyla ve hüsn-i rızalarıyla evlerinden aldılar. İcab-ı kanun ne ise icra edilmek ve o vakte kadar siyanet altında bulundurmak üzere adalete teslim ettidiler. Şimdi hesapları görülecek. Neler oldu. Neler çektik. Söyleyeceğiz. Neler meydana çıkacak neler. Hak yerini bulacak. Refikat”³⁷¹

³⁶⁹ “Varaka”, Volkan Gazetesi, 16 Kanunisini 1324, sahife, 4.

³⁷⁰ Refikat, “Hapishanedekiler Ne Olacak,” Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 26 Temmuz 1324, sahife, 3.

³⁷¹ Refikat, “Hapishanedekiler Ne Olacak,” Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 26 Temmuz 1324, sahife, 3.

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Alınan Varaka” başlıklı haberde gazeteye gönderilen bir okur mektubu hakkındadır. Mektupta, harbiye öğrencisi iken hakkında yazılan bir mektup sebebiyle dava açıldığı ve dava sonucunda ordudan ihraç edildiği, buna istinaden yargıya başvurduğu fakat sıkıyönetim uygulaması yüzünden mahkeme yolunun da kapatıldığı ifade edilir.

“Size halimi arz ederek, vatana millete büyük bir muhabbet meylederim. Mağdurum hakkım gasp edilmiş bir takım hiçlerle yok edilmiştir. Kanun-ı Esasinin ilanı üzerine hukukumu dava eylemek üzere darsaadet’e geldim. Mekteb-i Harbiye Nezaretine müracaat ettim. Devr-i istibdadın muamelelerini sebep addederek muhik-i maruzatımı neticesiz bıraktılar. Olamaz diye cevap verdiler. Hakkımı aramadılar. Eğer adalet böyle ise manasını biz mi yanlış anladık. İstidamızı okumadılar. Yalnız devr-i istibdada hakkımda yapılan muameleye bakarak cevap verdiler.”³⁷²

Mektubun devamında kendisinin Edirne Harp Okulunda öğrenci iken mahkemesiz sevk edildiğini ve kanuna göre mahkemesiz kimsenin hakkında hüküm verilemeyeceğini, kendisine vatan haini muamelesi yapıldığını ve bu uygulamadan dolayı üzüldüğünü ifade eder. Mahkemeye çıkarılmadığını belirten okur; neden Sıkıyönetim Mahkemesinin kurulmadığını, mektep müdürlerinin ifadelerinin alınmadığını ve kendisinin neden insan yerine konulmadığını sorar.

“Ben Edirne harbiyesinde iken bir mektup meselesinden dolayı bihaber vala-yı isticvap ve bila muhakeme ile alaya ihraç edildim. Muhakemesiz kimi asarlar?. Katiller bile muhakeme olurlar. Biz vatan hayinimiyiz. Ne için arayıp sormuyorlar. Divan-ı Harp etmiyorlar? Ne için mektep müdürü Haşim ve Talat Beyleri taht-ı muhakemeye almıyorlar ki birçok şeyler meydana çıksın. Bugün mağduriyetimi, masumiyetimi umum mektep efendilerle ispat edeceğim diye istidamızda istirhamda bulunmak!!! Bizi insandan addleden yok. Eğer mektep nezareti hakkımızı aramıyorsa merhamet edecek başka yol gösterebilirler. Benim gibi mağdurlar adalet istiyorlar. Biz de vatanın evlatlarıyız. Hakkımızı müdafaa ediyoruz. Bugün masumiyetime mektup şahit addeder. Bu hususta da hamiyetinize iltica ediyorum. Mektep nezareti olan eski meşruhat üzerine muamele yapıyor. Tetkik etmiyor. Doğrusunu aramıyor. Biz de vatanın evlatlarıyız. Adalet istiyoruz adalet.”³⁷³

³⁷²Sirkeci Trabzonlu Ahmet İhsan, “Alınan Varaka” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinievvel 1324, sahife, 4.

³⁷³Sirkeci Trabzonlu Ahmet İhsan, “Alınan Varaka” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinievvel 1324, sahife, 4.

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Devr-i İstibdat Vükelasının Bila Muhakeme-i Âliyemiz” adlı haberde gazeteye gönderilen bir okuyucu mektubu hakkındadır. Mektupta hakkında kesinleşmiş herhangi bir hüküm olmadığı halde maaşından mahrum edildiğinden, hapisanelerde haksız yere bulunup eziyet gördüğünden bahsetmektedir.

“Hakkımda verilen kararını dünkü gazetede gördüm. Hiçbir mütalaa serd edilmemiş. Ailelere mahsus biner gurus maaş verilmediği gibi hanelerimiz polis nezareti altında kalmış. Polisin muamelatı olmaksızın ekmek dahi alınmasına müsaade edilmemiş. Bizim için tayin kılınan maişet verilmediği gibi menfamızda da zindanlar içinde imrar-ı evkat etmiş bulunduğumuzu bin türlü eza ve cefa ile vaadi beyan olduğumuzu ailemizden dokuz zatın mücrumin-i siyasiyeden olduklarını adliyeden şimdiki meclisi vükelamıza bildirildiği halde bu güne kadar Trablusgarp zindanlarında zincirinde işaret olduklarının intizarıdır.”³⁷⁴

2.1.5.3. İşkence Yasağı

Edep Yahu gazetesi Meşrutiyet Dönemi’nde kolluk kuvvetlerinin uyguladığı baskı ve şiddetti eleştirerek uygulamalarını kınamaktadır.

“Sokarlar bir solukta hapse. Şayet zalimden yansak polisler enselerle kurtuluş da olmaz. Uçlansak beş on yumrukle üç beş tekmede yersin mırıldansak götünden cop yemekten zurnacı muhtara dönmüşük”³⁷⁵

Edep Yahu gazetesi, 93 Harbi’nden sonra Birinci Meclis’in kapatılması sebebiyle Doksan Üç Harbi’nden hazmettiğini, harbin sonunda meclisin ilk toplantısının akabinde kapatılıp polis kanununun yürürlüğe girdiğini ifade etmektedir.

“Hazm olunmaz doksan üç tarihinin macunudur. Meclisin ilk içtimainde hemen tadil eden eski kanun esas bir polis kanunudur”³⁷⁶

Sada-yı Millet gazetesi “Kabahat Üstüne Kabahat” başlıklı haberinde Bostancıbaşı’nda alkol alarak etrafını taciz eden Tütüncü Mustafa’nın polis tarafından darp edilip akabinde Sıkıyönetim Mahkemesi’ne sevk edilmesini eleştirmektedir.

³⁷⁴“Devr-i İstibdat Vükelasının Bila Muhakeme-i Aliemiz”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 6 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

³⁷⁵ Edep Yahu Gazetesi, 3 zülkaide 1326, sahife, 3.

³⁷⁶ Edep Yahu Gazetesi, 17 zilkade, 1326, sahife, 3.

“Evvelki gün Beyoğlu Bostanbaşı’nda tütüncü Mustafa’yı sarhoş olarak ötekine berikine tariz etmekte iken polis tarafından derdest edilmiş karakola götürüldüğü sırada zabıta memurlarına otuz beş guruş rüşvet teklif etmiştir. Mustafa’nın şu hareketi teşdid-i mücazati mevcut olmasıyla Divan-ı Harb-i Örfiye’ye teslim edilmiştir.”³⁷⁷

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan İbnül Mahmud Asım “Bunlar Vatan İçin” başlıklı makalesinde devletin saadetini sağlamak için canlarını feda eden, sürgünlerde, zindanlarda hapislerde sefalet çeken menfilerin, kendi vatanlarında sefalet çekmelerini haksız bularak mağduriyetlerin giderilmesini talep etmektedir.

“Devlet için saadetlerini ayaklarının altına almışlar, zindanlarda zincirlerle bağlı oldukları halde bile hürriyetin, Kanun-ı Esasi’nin istihsalı için sarf-ı gayret etmişler. Bazı kardaşlarımız da bu yolda canlarını feda eylemişler. Menfalarda, zindanlarda, diyar-ı ecnebiyyede çekmiş oldukları felaket kifayet etmedi de vatanlarında da mı sefalet çekecekler? Kardaşlarım haklarından hiçbir vakit vazgeçmezler, hak sahibine verilmelidir.”³⁷⁸

Edeb Yahu gazetesinde yer alan “Liraların Feryadı” başlıklı haberde İstibdat Dönemi’nden kurtulmak için verilen mücadele anlatılmaktadır. Haberde, Meşrutiyet’in ilanından sonra vatan hasreti çekenlerin hasretinin dindiği, zindan köşelerinde haksız yere cefa çekenlerin Meşrutiyet’in ilanı ile özgürlüklerine kavuştukları, Haliç’te demirlenmiş bulunan savaş gemilerinin dışarıya çıkarıldığı, Çanakkale Boğazı’ndaki eski valilerin görevlerinden alındığı belirtilerek Meşrutiyet’in ilanının yüz pâre top atışıyla şölene dönüştürüldüğü ifade edilir.

“Zaman-ı istibdadın bir devr-i dilârâ-ı müsaadat inkılabıyla feyz-i hürriyetten hisse-mend olmadık, bir ferd ve levca-med olsun, bir cism kalmadı. Herkes bir defa bulunduğu yerden sa’ik-i şevk ve hevesle fırladı. Bağırды, çağırды, hatta memnuniyetten, meserretten ağlayanlar da oldu. Vatanlarına senelerden beri yetimlerin zevk-i dünyaya olan nigah-i infialleri gibi tahassürle bakanlar ağuş-u vatana atıldı. Zindanların muzlim köşelerinde haklı haksız yatanlar hürriyetin yüzü suyu hürmetine bağışlandı. Haliç’te zincirinde esaret olan harb gemileri dışarı çıkarıldı Çanakkale boğazını gırtlak veremine uğratan amel-mandeler birer birer çekildi. Bir kere bile atılmayan toplar yüz cabasıyla patladı.”³⁷⁹

³⁷⁷“Kabahat üstüne kabahat”, Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

³⁷⁸“İbnül Mahmud Asım, “Bunlar Vatan İçin, ” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 6 Teşrinievvel 1908, sahife, 2.

³⁷⁹“Liraların Feryadı,” Edeb Yahu Gazetesi, 23 Zilhicce 1326, sahife, 4.

Haberde, mağdurların istibdadın baskısı altında yaşadıkları acılar anlatılarak yapılan baskı ve işkencelere rağmen hayata tutunmaya çalıştıkları, istibdadın kendilerine neden bu kadar acı yaşattığı ve buna hangi vicdanın rıza gösterdiği sorulmaktadır.

“Müstebitler çatladı. Herkesin işi daire-i hakaniyette görülmeye başlandı. (Yahud başlayacak). Yalnız biz henüz böyle çelik kasalarda, tel kutu bulmalarında, küçük demir tavalarda, kalın keten torbalarda, bazen bahçe içlerinde, ağaç diplerinde, taşlar altında, kül tenekelerde, saman mandıralar içinde, çatı aralarında, sandık diplerinde, bağçelerde, çekmece konsol gözlerinde, merdiven altlarında daha bu gibi karanlık rutubetli havasız mahallerde kaldık.”³⁸⁰

Okur, Meşrutiyet’in ilanıyla beraber çıkarılan genel aftan yararlanmadığını, özgürlüğü hak eden her insan gibi kendisinin de serbest bırakılması gerektiğini söyleyerek senelerden beri göremediği eşini görmek, konuşmak ve hasret gidermek istediğini, hürriyetten Osmanlı vatanında yaşayan herkesin faydalandığını, kendisine uygulanan durumun insanlık dışı olduğunu belirtir.

“Bizim bu hal-i esef-i iştimalde bırakılmamız neden icap etsin? Buna hangi sahib-i vicdan ruhu rıza gösterir. Layık olan herkes, her şey gibi bizim de serbest bırakılmamız değil mi? Senelerden beri görüşmediğimiz belki hiç rast gelemeyeceğimiz rüfekayı görürsek onlarla hem bizim ünsiyet olsak görüşsek konuşsak, karışsak olmaz mı? Osmanlı toprağında yaşayan bütün insanlar hatta camid-i cisimler bile feyz-i hürriyetten istifade ettikleri, esaretten kurtuldukları zamanda bizim el’an mahbus kalmamız muvafık-ı insaniyet midir?”³⁸¹

Genel affa tabi olup yurda döndükten sonra hükûmetten istihdam beklediğini yoksa mevcut yönetimin İstibdat Dönemi’nden bir farkı kalmayacağını ifade ederek sürgünzedelerin de devlete göçle vb. yollarla gelip yerleştirilenler gibi camilere, okullara misafirperver kimselerin yanlarına yerleştirilmeleri konusunda devletten destek beklediğini, bu suretle hürriyetten herkes gibi faydalanacağını belirtir.

“Hür bırakıldığımız takdirde bizi isti’ab edecek münasib mahal bulunup bulunmadığı hususu endişe ediliyorsa devr-i istibdada kaldıkça kalarak, sevk olunamıyordu. Camilere, medreselere, mekteplere hanelere kutu sardaliyesi gibi yerleştirilen efrad-ı cedide ve redife gibi bizleri de münasib evlere rüzgâr alır yerlere bilhassa hamiyetli misafirperver evlerine mümkünse izzete

³⁸⁰ “Liraların Feryadı,” Edeb Yahu Gazetesi, 23 Zilhicce 1326, sahife, 4.

³⁸¹ “Liraların Feryadı,” Edeb Yahu Gazetesi, 23 Zilhicce 1326, sahife, 4.

idarehanelerine taksim etmeli değil mi? Ne olur? Bu suretle biz de nimeti hürriyetten müstefid olalım.”³⁸²

Vahdetî'nin Volkan gazetesinde yer alan “İntibah” isimli makalesinde İstibdat Devri'nde baskı ve zulümlerin olduğu, pek çok gencin hapislerde işkence gördüğünü ama herhangi bir kimsenin olayları protesto etmediğini ardından yaşanan inkılapla birlikte yine değişen bir şey olmadığını ifade edilir.

“Ne idi, o devr-i menhûs-i istibdâd? Hânümanlar söner, haklar batar, gençler zindanlarda yatar, birçok vücutlardan kanlar seller gibi akar, şerî'at kitaplarını hainler yakar. Hiç bir taraftan ne bir mûmâna'at görülürdü, ne bir vâveylâ! İnkılâp husûle geldi, bayramlar oldu. Cemiyetler fırkalarla memleket doldu, ne bir nizâ' çıktı, ne ses duyuldu. Şimdi neden bu keşmekeş, neden vâhayfâ!”³⁸³

Vahdetî'nin Volkan gazetesinde yer alan “Dayak mı Vahşettir, Yoksa Zindan mı?” başlıklı makalesinde Meclis-i Mebusan'da cezai uygulama olarak dayak tartışmaları hakkındadır. Haberde, meclis tartışmalarında dayağın ceza olarak kabulünde oldukça farklı görüşlerin olduğunu, kimi vekillerin dayağın bu yüzyılda kabul edilmesinin söz konusu dahi olamayacağını söylediklerini, kimi vekillerin dayağın ıslah edici olduğunu ifade ettiklerini belirtir.

“Meclis-i Mebusan'da, evvelki gün dayak hakkında birçok müdâveleler, münâkaşaya karîb haller görülmüştür. Kimisi yirminci asırda artık, dayak kabul edilemez, kimisi cezadan maksad, ıslâh-ı nesftir. Dayakta ihâfe ve tehdid vardır ve engizisyondan kalma bir âdettir gibi birçok nazariyeler serd ettiler. Birçokları da, İngiltere'de dahi dayak kabul edildiğini misal olarak gösterdiler. Birçok âzalar da, dayağın fevâidinden ve lüzûm-ı tatbikinden bahs ettiler. Netice anlaşılamadı.” Ceza kânûnnâmesinde bir Mecidiye altınından beş Mecidiye altınına kadar cezâ-yı nakdî veyahut yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis cezası olduğu ve bir mahkeme, şahsın ehemmiyetini nazar-ı dikkate alarak cihheteynden biriyle yâhut her ikisiyle de mahkûm eylediği gibi, bir de had ilâve olunursa, kıyamet mi kopar?”³⁸⁴

Haberin devamında Vahdetî el kesme, had gibi cezaların dinin hükümlerinden olduğunu ifade eder. Kısas cezasının caydırıcı bir yöntem olduğunu bu cezanın uygulanmasıyla insan hayatın canilerden kurtulacağını düşünür. Vahdetî'ye göre uzuv

³⁸² “Liraların Feryadı,” Edeb Yahu Gazetesi, 23 Zilhicce 1326, sahife, 4.

³⁸³ Vahdetî “İntibah”, Volkan Gazetesi, 3 Mart 1909, sahife,1.

³⁸⁴ Vahdetî ,“Dayak Mı Vahşettir, Yoksa Zindan Mı? ”,Volkan Gazetesi, 20 Mart 1325, sahife, 1-2.

kesilmesi cezası ibretlik bir cezai uygulamadır. Bu cezai yöntem uygulandığı takdirde memlekette her ferдин daha dikkatli olacağını iddia eder. Had cezası için ise öğretici bir yöntemdir diyerek bir öğretmenin vereceği dersten bile etkili olabileceğini ifade eder.

“Taaddüt-i zevcât, kısas, kat’-ı yed, had gibi ahkâm-ı şer’iyyedir. Taaddüd-i zevcât; öyle bir nimettir ki, bir milletin tekessürüne, herkesin hukûk-ı nisvâniyyesine tecâvüz edilmemesine bâis olur. Kısas; öyle bir kuvvettir ki, hayat-ı beşerin câniler elinden kurtarılmasına bâdi olur. Kat’-î yed; öyle bir ibrettir ki, bir memlekette bir el kesilse, her ferдин başında altınlar olur. Had; , öyle bir mürebbidir ki, bir dârü’l-edebden bir muallim-i zi-kudretten ziyâde terbiye-i âmmeye vesile-i yegâne olur.”³⁸⁵

Vahdetî, mahkûmun cezai işleme tabi olması için mahkûmun hapishane nizamnamesine aykırı davranışta bulunması gerektiğini söyleyerek hapishane yönetiminin mahkûmun ıslahı için cezaya başvurduğunu belirtir. Hapishane yönetiminin ilk olarak mahkûma yemek vermediğini, mahkûm hâlâ uslanmazsa tecride konularak burada yirmi dört saatten üç güne kadar bir kuru ekmekle hapsedildiğini, daha da ileriye gidilerek mahkûmun altına su döküldüğünü anlatır. Bu cezalarla da mahkûm ıslah olmuyorsa uçları pençe şeklinde olan kırbaçlarla mahkûm kısıvrak bağlanarak eziyete tabi tutulduğunu ve bu eziyetlerin sonucunda acı neticelerle de karşılaşıldığını anlatır.

“Bir mahbus, hapishane nizâmânâmesine mugâyir hareket etti mi, evvela yemeğini kat’ ederler. Sâniyen karanlık bir zindana atarak yirmi dört saatten üç güne kadar kuru bir ekmekle hapsederler. Hatta mahbusun altına da her gün su dökerler. Bunlarla mı tenebbüh olmayan bir adama muâyene-i tıbbiyyeye tâbi olarak, kırbaçla dayaklar atarlar. Bu kırbaçların uçları pençe şeklindedir. Parmak mesâbesinde olan nihâyetleri düğümlüdür. Dayağa mahkûm olan mahbûs kısıvrak bağlanır. Bütün mahbûsîn hâzır olduğu halde, beş veya daha ziyâde vurulması lâzım gelen kırbacın birincisi indirilir. Kırbaç mahbûsun kçına yapışır, döven memûr ufkî bir vaziyette kırbacı çeker çekmez, kan da birden bire fişkirir. Bu minval üzere dayak devam eder. Ölen de olur.”³⁸⁶

Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Ada Mevküfları” başlıklı haberde bir önceki dönemde görev yapmış olan yüksek rütbeli kamu görevlilerin yargılanmaları hakkındadır. Adada tutuklu bulunan kamu görevlileri için mecliste yapılan müzakereler sonucunda konunun encümene havale edildiği söyleyen gazete konu hakkından daha önce görüş

³⁸⁵ Vahdetî , “Dayak mı Vahşettir, Yoksa Zindan mı?”, Volkan Gazetesi, 20 Mart 1325, sahife, 1-2.

³⁸⁶ Vahdetî , “Dayak mı Vahşettir, Yoksa Zindan mı?”, Volkan Gazetesi, 20 Mart 1325, sahife, 1-2.

beyan ettiğini bugün de Ada'da tutuklu bulunan mahkûmlar hakkında bilgi vermek gayesiyle haber yaptıklarını ifade eder.

“Ada'da mevkuf bulunan devr-i sabık erkânı haklarında ne muamele icrası lâzım geleceği hakkında Meclis-i Mebusan'da birkaç günler cereyan eden müzakereler nihayet, zaten ümit edildiği gibi, işin bir encümen-i hususa havalesiyle neticelendi. Şimdi iş encümen-i hususundur. Biz bu mevkufin haklarında nasıl muamele-i icrası lüzum geleceği hakkındaki mütalaamızı iki gün evvel bir makale dere etmiştik. Bugün de pek mühim gördüğümüz bu mesele hakkında malumat etmek istiyoruz.”³⁸⁷

Gazete, İstibdat Dönemi'nde işlediği suçlardan dolayı adada mahkûm olanların durumlarıyla ilgili vekillerin görüşlerini aldıklarını, görüşme sonucunda vekillerle görüş birliği içinde olduklarını ifade ederek tutuklular için verilecek kararların kanuni nizamlar ölçüsünde olması gerektiğini savunur. İstibdat korkusunun ülkenin her tarafını kapladığı dönemde devr-i sâbık hükûmetinde görev yapan memurların büyük çoğunluğu dönemin koşullarına göre görev icra etmek durumunda kaldıklarını ve aldıkları emirleri uyguladıklarını ifade eder.

“Bu hususta muhterem mebuslarımızdan birçoğu ile mütalaa ettik. Reylerini sorduk. Anladık ki hepsi bizim fikrimizdedir. Yani bu mevkuf haklarında ne suretle muamele icra edileceğini tayinde bihakkın mütehayirdirler. Maksadımızı izah edelim: Devr-i sabıkta bir merkezden, Mabeynden başlayan istibdat kol budak sala sala İstanbul'u tamamen, taşrayı kısmen kaplamıştı. O devirde büyükçe memuriyetlerde bulunanlar ister istemez istibdadın aleti idiler. Mabeyinden, zabıtan aldıkları bir emri infaz eyerlerdi. Bunlar arasında memuriyetini nüfuzunu suiistimal ile irtikâp, irtişa, gasp, zulüm hafiyelik edenler pek çoktu. Böyle müsaviyi irtikab etmeyen, yalnız memuriyeti icabı olarak aldığı emri uygulayan, istibdada hizmet eylediğinden dolayı azap duyan büyük küçük memurlar da vardı.”³⁸⁸

Haberin devamında gazete, kasıtlı olarak insanların onurlarıyla oynayanların, hayatlarını zehredenlerin, cezalarını çekmelerinin şart olduğunu, öte yandan sadece görevini ifa etmek zorunda kalanlara toleranslı bir çözüm bulunması gerektiğini düşünmektedir. Sorumlu tutulması gerekenlerin emri verenler olduğunu, bunların gerekli cezayı almalarını bir de uygulayıcılar arasında düşük rütbeli memurların olduğunu ve

³⁸⁷ “Ada Mahkûmları”, Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife,1.(ayrıca bakınız: II Meşrutiyetin ilk Yılı, (2008) 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, YKY, İstanbul)

³⁸⁸ “Ada Mahkûmları”, Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

bunların sarayın gönlünü kazanmak adına zulmettiklerini söyleyerek gerekli cezai işlem yapılması gerektiğini belirtir.

“Bunlardan doğrudan doğruya, bile bile, isteye isteye istibdâda, müsavi hizmet edenlerin adalet ve kanun önünde mesuliyetleri tabiidir. Namusunu muhafaza eden, istibdâda hizmet etmek istemeyerek yalnız memuriyet dolasıyla aldıkları emirleri icra edenlerin ise mesul tutulamayacakları şüphesizdir. Çünkü hâl-i zarurette bulunan kimseye mesuliyet tevcih edilemez, şimdi birinci sınıfa dâhil olan kimseler pek çoktur. Başta devr-i sâbık vükelâsı, en büyük ve en nüfuzlu mâbeyn erkânı gelir. Bundan sonra da sırasıyla Dersaadet devâiri merkezi erkânı, paşalar, yâverler, saray erkânı, valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar vesaire gelir. Bunlar arasında kanun nazarında çeşitli biçimlerde sorumlu tutulacaklardır.”³⁸⁹

Gazete işkenceciler arasında suç işleyip zulüm etmemiş olanların varlığından bahsederek bunların sarayın takdirini kazanmak adına görevini kötüye kullandıklarını söyler. Yazar işkencecilerin bazılarının rüşvetçi olduğunu ve para karşılığında her işi yaptıklarını söyleyerek, bu tarz memurların en çok İstanbul’da görev yaptıklarını söyleyerek bunlara devlet adına iş gördürüldüğünü anlatır.

“Mesela bazıları irtikâp etmiş fakat zulüm etmemiştir, müstebittir; her ne surette otursa olsun sarayın teveccühünü kazanmak üzere mevkiinin nüfuzunu suiistimal etmiştir, Bazıları ise mürtekiptir. Para karşılığında her şeyi satmış, her şeye alet olmuşlardır. Herkes bilir ki -en çok kısmı İstanbul’a ait üzere- İstanbul ve vilâyetlerde devr-i sabık böyle memurlar, mensuplar vesaire pek çoktu. Hatta iş memurlar derecesini geçerek tüccara, müteahhitlere bile sirayet etmiş, bunların çoğu memurlarla uyuşarak devletin zararına pek çok istifade fırladıkları çevirmişlerdir.”³⁹⁰

Gazete İstibdat Devri memurlarının tutuklanmalarındaki en temel sebebin istibdadın uygulayıcıları ve tatbik edenleri olduğunu söyleyerek kanuni açıdan bu adamların suçu bizzat işlediklerini ve bu adamlarla birlikte bunlara emri verenlerin de cezalandırılmaları gerektiğini ifade eder.

“Bu anlaşıldıktan sonra bir de adada bulunan mevkuların ne için tevkif ve muhakemeye duçar edildiklerim araştırılm. Buna sebep istibdada, irtikâba zulüm ve galabe en ziyade hizmet etmiş olmaları değil midir? Kanunî nokta-i nazardan düşünürsek bu adamlar cürüm-i istibdadın fail-i aslileridir. Fakat tabii kendi kuvvetleriyle o istibdadi hâsıl edemezlerdi. Kendilerinin pek çok

³⁸⁹ “Ada Mahkûmları”, Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

³⁹⁰ “Ada Mahkûmları”, Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

muavinleri müzahirleri vardı. Şu halde asıl faillerle birlikte bunların da ceza edilmeleri lâzım gelir. Mukteza-ı harik icab-ı adli budur".³⁹¹

Gazete; tahkîkât icra komisyonunun görevinin oldukça zor olduğunu ve tahkîkât komisyonun haklı bir karar verebilmesi için birçok kimse hakkında işlem yapması gerekeceğini belirterek, sadece tutuklu bulunanlar hakkında karar verirse asıl suçluların cezasız bırakılıp adaletin sağlanamayacağını düşünür.

"Demek oluyor ki Ada mevkufarı hakkında tahkikat icrasına mecbur olan encümen bir büyük müşkülât hatta imkânsızlık karşısında kalıyor. Yani tahkikatı bütün rüesa-ı istibdatdan maada birçok adamlara teşmil etmek mecburiyeti içinde bulunuyor. Buna mecburdur; zira yalnız elde bulunanlar haklarında tahkikat icrasıyla iktifa ederse diğer erbab-ı cürümleri cezasız bırakmak suretiyle adaletsizlik etmiş olur."³⁹²

Tutukluların muhakemesi sırasında kendilerine yardım ve yataklık edenlerin isimlerinin açıklanarak, komisyonun bunlar hakkında da cezai işlem yapması gerektiğini belirterek benzeri bir durumun Fransa'nın Dreyfus davasında uygulandığını ve pek çok kimsenin yargılandığını ifade eder.

"Bir de elde mevkuf bulunanların tahkikat ve muhakemesinde bu adamlara muavenet ve müzaheret edenlerin isimleri, fiilleri ister istemez geçecek: bu da heyet-i tahkikat ve muhakeme heyetini, onlar hakkında tahkikat icrasına mecbur eyleyecek. Şu halde daire-i tahkikat büyüdükçe ve nihayet öyle bir hale gelecek ki otuz senelik devr-i istibdatta vükelâlıkta, büyük memuriyetlerde, Sarayda bulunmuş olanlardan hayatta kalanları taht-ı muhakeme altına atmak lâzım gelecek. Bu ise maddeten imkânsızdır. Fransa'da Dreyfus meselesinde pek çok kimseler taht-ı muhakeme altına alındı. Fakat bunlar mahdud idi. Vaka az bir zaman mahsulü idi."³⁹³

İstibdat suçluları için özel bir kanun yapılsa dahi bu mahkûmların suçlarını üçüncü derecede kalanlara isnat etmenin ahlaklı bir yol olmadığını ifade ederek yapılması gereken en makul şeyin istibdatçıların servetlerine el koymak olduğunu söyler. Gazete; aslında bu uygulamanın da adil olmadığını kabul ederek dünyanın en karışık meselesiyle karşı karşıya bulduklarını, eğer çözüme ulaştırılırsa büyük bir başarı olacağını ifade eder.

³⁹¹ "Ada Mahkûmları", Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

³⁹² "Ada Mahkûmları", Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

³⁹³ "Ada Mahkûmları", Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

“Erkan-ı istibdat cürümlerini tatbik edecek bir kanun bulunsa bile yalnız bunları mahkum edip de cürümleri derece-i sani kalanları bırakmak katiyen caiz değildir. Şu halde ne yapılacak? İşte bir sual ki hali pek müşküldür. Erkân-ı istibdatın servetlerinin fazlasını müsadere, istirdat etmek işin en kolayı olduğu hatıra gelir. Mamafih bunda da adalet var denemez. Herhalde dünyanın en karışık meselelerinden biri karşısında bulunuyoruz. Ancak halledebilirsek büyük muvaffakiyet”³⁹⁴

Sosyalist gazetesinde yer alan Ferruh Niyazi Bey “En Büyük Derdimiz Reji” başlıklı makalesinde, yönetimin binlerce Osmanlı gencinin mahvına sebep olduğunu, onların gençliğini söndürdüğünü, pek çoğunun idamla yargılandığını ve konuyla ilgili duyduğu üzüntüsünü okurlarıyla paylaşmak istediğini ifade eder. Ferruh Niyazi Bey yönetimin hukuksuz uygulamalarıyla sarsıldığını, gözlerinin önüne yaşadığı işkencelerin geldiğini söyleyerek, binlerce ananın, babanın vahim görüntüsü düşünüp vicdanının sızladığını belirtir.

“Zavallı mader-i vatanın bağrını delen, ta a'mak-ı ruhundan sarsan necib Osmanlılardan binlerce babacan yiğitlerin kanını emen, onları âdem-i abâd-nisyâna gönderen katil reji idaresi için birkaç satır yazarak teessürlerimi, kalbi kin ve nefretlerimi haykırmak bağırarak istiyorum. Reji kelimesini işittiğim ve yahut söylediğim zaman hemen hayalime muzlim, kırmızı feci etrafı kanla çevrilmiş kanlı levhe-i dilsuz gelir. Reji denilince! Beynimde kaynar suların şiddetli galeyanları gibi bir uğultu peyda olur. Gözlerimin önünden daima bir kâbus-ı müzlim geçer. Reji dediğim zaman binlerce üryan anaların, babaların dehşet-engiz hatıf-ı feryadı ve figanları vicdanımı sızlatır. Beni ağlatır, müteessir eder.”³⁹⁵

Haberin devamında Ferruh Niyazi Bey ev bark yıkan yönetimin, vatani temelinden yıkararak zarara uğrattığını, şimdiye kadar yaşamlarını yitiren gençlerin Allah huzuruna vardıklarında bu korkunç idareye, insanlara eziyet etmelerine müsaade edenlere, lanet ve ebediyen nefret edeceklerini ifade eder.

“Reji! Bu hân mânsûz kelime vatani ta temelinden yıkan, rahnedar eden, bu meş'um ismin aks-i menfurudur. Semah-ı vicdanımda tanin-i nuhuset oldukça şimdiye kadar vatan yitirdiklerinden millet arslanlarından, insaniyet kahramanlarından hun-i işar edilen yetmiş iki müteceviz mehib ve fakat mazlum bir kabile-i şehadetin kanlı kefenlerle huzur-u kebirde bu mülevves idareye, bu müsaadeyi, musaide-i hainaneyi bahş edelerek ebedi lanetler, ezeli nefretler yağdırdıklarını

³⁹⁴ “Ada Mahkûmları”, Servet i Fünûn Gazetesi, 20 Ocak 1909, sahife, 1.

³⁹⁵ Ferruh Niyazi, “En Büyük Derdimiz Reji,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

görürüm. Evet, biz Osmanlıların en büyük derdimiz, en büyük derdimizin pek büyük derdi rejidir.”³⁹⁶

Ferruh Niyazi Bey, reji idaresinin insanlara oldukça zarar verdiğini, bu durumun basın da gündeminde olduğunu ve basının kamuoyu oluşturmaya çalıştığını ve bunun neticesinde maliye bakanlığı tarafından reji idaresinin denetimi için bir komisyon kurulduğu ifade eder. Ferruh Niyazi Bey bir komisyonun oluşturulacağına inanmamakla beraber Sosyalist Gazetesi olarak bu işin takibinde olduklarını belirtir.

“Bizi canen, bedenen malen, iktisaden, şeref-i haysiyetten, kanunun rahnedar eden reji için şu son zamanlarda muhtelif mahaller matbuatında yazılar yazılmağa cereyanlar husule gelmeğe başladı. Efkâr-ı umumide büyük bir intibah tulu etti. Meselenin tedkiki içinde maliyede bir komisyon teşekkül edildiğini de haber aldık. Haricide işittiğimiz rivayetler muhtelif ve cidden şayan-ı teessüftür. Biz bu işalara inanmamakla beraber kemal-i serbesti ve cesaretle söylüyoruz ki bizm büyük derdimizi tazeleyecek, yenileyecek bir kuvvet bugün Türkiye’de yoktur. Ve olamayacaktır. Aksi takdirde köylü kardeşlerimiz bu meşum idarenin bunca seneden beri maruz kaldıkları mezalim-i bi nihayesine artık hatime vermek üzere sopalarla oraklarıyla reji binalarını ta esasından tahribat edecekler. kal’eyleyecekleri muhakkaktır.”³⁹⁷

Köylü vatandaşların artık tahammüllerinin sınırında olduklarını ve bir gün ellerindeki oraklarla reji binasına yürüyeceklerini söyleyen Ferruh Niyazi Bey hükümete uyarıda bulunarak vatandaşlara yapılan haksızlık karşısında sessiz kalınmamasını ve sorumluluğunu yerine getirmesini talep eder.

“Ve bu mutâlebe hak yolunda vaki olacak mücahedenin, isyanın müşevviki ve şevk-i hakikiyesi biz olacağımızı kemal-i iftiharla söyleyebiliriz. Bunun kurbanı olan şüheda-yı mazlumenin hetf-i sadaları, mahvolan hannamelerin acıklı feryatları yetim kalan bî-vaye mini mini yavruların beşeriyet-i hazıra-ı münevvereyi dilhun eden gözyaşları bizi vazife-yi hamiyete davet ediyor. Ey, evliya-yı umur biliniz ve katiyen anlayınız ki bu cinayet yuvasının katiyen kaldırılması için siz müddet-i imtiyaziyesinin hitamına daha iki sene kadar bir zaman var iken hitap ederek söylüyoruz. Reji kalkacaktır. Neticesinden biz değil siz mesulsünüz. Ferruh Niyazi”.³⁹⁸

³⁹⁶ Ferruh Niyazi, “En Büyük Derdimiz Reji,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

³⁹⁷ Ferruh Niyazi, “En Büyük Derdimiz Reji,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

³⁹⁸ Ferruh Niyazi, “En Büyük Derdimiz Reji,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

Edep Yahu gazetesi, Şuara-yı Ümmet gazetesinden Kasabalı Dölezkade Mehmet Nuri Efendi'nin İstibdat Dönemi'nde itham altında bırakılarak Akseki Hapishanesi'nde tutulması, Akseki'ye sürgün olarak gönderilmesi ve dönem kaymakamına yazdığı mektup hakkındadır.

“Serfirazân Şura-yı Ümmetten Kasabalı Dölezkade Mehmet Nuri Efendi'nin zaman-ı istibdatta bazı politika töhmetiyle Akseki hapishanesinde bulunduğu zaman yine istibdat menfalarından kaza kaymakamı Nahit Beye yazdığı manzum (...).³⁹⁹” Bir arzuhal

Takıldım dam-ı zulme da'd beklerken hükümetten

Ezildim lutf umarken ehl-i istihkak-ı hidmetinden

Bu hal ki: hakk-ı malumdur icra-ı ziyaretim için

Müraat-ı edeb şartıyla geldim dar-ı Girit'ten⁴⁰⁰

Mektubun devamında Dölezkade Mehmet Nuri Efendi olayları rüyasında görüyormuş gibi anlatıp aslında dönemde yaşanan gerçekleri anlatmaktadır. Rüyasında evrakta sahtecilik yaptığından dolayı tutuklandığını, soruşturma neticesinde İstanbul'a oradan da Beşiktaş'ta bulunan Hüseyin Paşa Karakolu'na götürüldüğünü, karakolda kendisi gibi aynı sebepten tutuklanmış arkadaşlarının olduğunu ifade eder.

“Bu sabah pek erken uyandım. Akşamından zannediyorum. Biraz korkulu çirkin hafiye rüyaları gördüm. Güya beni almışlar kollarımı bağlamışlar birçok evrak-ı mazarre elde etmişler. Seni şimdi tevkif edeceğiz anlıyor musun? Şimdi seni hapsedeceğiz. Burada tahkikat olacak icra olacak sonra seni İstanbul'a göndereceğiz bir müddet zabıta nezaretinde misafir kalacaksın. Oradan Beşiktaş'a Hüseyin Paşa karakoluna oradan da aziz arkadaşlarının yanına gönderileceksin anlıyor musun? Onların yanına diyorlar kim arkadaşlarım ne diyorsunuz hangi arkadaşlarımın yanına dedim burada ne isim söyleniyor ne de gideceğim mahal sen keşfet sen iyi bilirsin onlar da seni iyi bilirler. Aman yarabbi. Acaba nereye gideceğim. Nasıl arkadaşlar söylenen adamlar, beraber yaşabilir miyim?”⁴⁰¹

Yazar rüyasından sıçrayarak uyandığı vakit denize nazır odasından etrafına baktığında, hayatın olanca hızıyla devam ettiğini, toplumda yaşanan olaylardan

³⁹⁹ Edep Yahu Gazetesi, 3 Zilhicce 1326, sahife, 2.

⁴⁰⁰ Edep Yahu Gazetesi, 3 Zilhicce 1326, sahife, 2.

⁴⁰¹ Edep Yahu Gazetesi, 3 Zilhicce 1326, sahife, 2.

etkilenmeyen insanların mevcudiyetinden bahsederek, onları limandaki heybetli gemilere benzetip hallerine şaşırdığını ifade eder.

“Birden hemen arkamdan omuzlarımdan canavar parçalarcasına birkaç el yakaladılar ve kulağıma yavaşça (işte oraya gidiyorsun) dediler. Hemen uyandım. Medid bir oh dedim. Artık yataкта duramadım. Kalktım denize nazır bir odadan ileriye doğru memnun ve heyecanlı bakıyor düşünüyordum. Deniz ragad hava güzel tuluğ şemse yarım saat vardı. Her devletlerin heybetli azametli birkaç sefine mutedil vakur bir revişle limana doğru ilerliyor. Ve buna meyil eder gibi müstehzi bir vaziyetle sabah-ı şerifler hayır olsun diyorlardı. Ben de bil mukabele teşekkürler ederim. Görüşürüz inşallah diyordum.”⁴⁰²

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinden Cenap Şahabettin’in “Tasfiyeyi Vatan” adlı makalesinde toplumun içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır. Osmanlı vatandaşlarının otuz iki seneden beri baskı ve istibdat düzeni ile yönetilmekte olduğunu ve bu baskı ve şiddet ortamından bunalan halkın meşrutî idare için var gücüyle mücadele ettiğini söyleyerek toplumun patlamaya hazır bir bomba olduğunu belirtir.

“Diyemeyiz ki vatanımız temizdi. Zavallı memalik-i Osmaniye otuz iki seneden beri gittikçe tezyid-i ufunet iden bir ceriha-ı mesavi şeklinde harita-ı amili lekeliyordu. Bu gayr-ı kabil-i inkârdır. Ekser-i şevahikden neb’an ve cereyan eden mezalim her tarafı öyle telvis etmişti ki Avrupalılar dönüp dönüp üzerine tükürüyorlardı.”⁴⁰³

Cenap Şahabettin Bey; toplumdaki insanların hâlet-i ruhiyesini anlatırken insanların şans eseri yaşadıklarını, insanların Devlet-i Âliye’de aşağılanmaktan ve hor görülmekten bıktığını ve kurbağaların bile kendilerinden daha rahat olduğunu, devletin bütün kurumlarının çürümeğe yüz tuttuğunu anlatmaktadır.

“İçerisinde yaşamağa hasbelkader mecbur olduğumuz halde biz bile izhar-ı istihrahdan men-i nefes edemiyorduk. Kurbağalar derununda yuvarlandıkları bataklıklarda biraz aks-i sema görmekle müteselli oldukları halde biz daha bedbaht! Civarımızda mezabil siayetin elvah-ı tayyifattan başka bir şey bulamıyorduk. Fazail-i ahlakı kemiren iğrenç bir kangren, ehram-ı ruh-i milleti yukarıdan çürütmeğe kokutmağa bir laşe haline getirmeğe başlamıştı. Bu güruh-ı

⁴⁰²Edep Yahu Gazetesi, 3 Zilhicce 1326, sahife, 2.

⁴⁰³Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

mekruhun gözleri namuslu kapıların anahtar deliklerine yapışmış helecan vicdanımıza müterakkıbdı”.⁴⁰⁴

Böyle zorluklarla dolu bir ortam içerisinde insanların düşüncelerini korumaya çalıştıklarını, İstibdat hükûmetinin baskı ve şiddetle, yalan isnatlarla direnenlerin gücünü tüketmeyi, direnenleri yok etmeyi amaçladığını belirtir. İstibdatçıların her yeri kontrol ettiklerini, her yeri dolaşarak insanları korkuttuklarını anlatır.

“Fikirlerimizi görmeğe, dilhamımızı tutmağa çalışıyor, darabat, dürûğ ve bühtan ile evlerimizi yıkıp enkazıyla göğüslerine nişan-ı iftihar dökmeğe özeniyorlardı. Mar-ı siyah murakabe her duvarı aşılıyor. Mesirelerden, maabidde, tekyelerden, meyhanelere, gazinolardan, dershanelere, Beyoğlu caddesinden, türbelere, konaklara, kulübelere, viranelere her yere girip dolaşarak kulub-i za’ifeyi mansıb ve servetten mürekkeb yaldızlı bir şarhoşluk vaadi ile aldatıyor telvis ve tesmim ediyordu. Mekteplerden, kabristana kadar her noktada bir hafiyenin şaibe-i vücuduna tesadüf olunurdu.”⁴⁰⁵

Yazar; muhbirliğin bulaşıcı bir hastalık gibi erkeklerden kadınlara, kadınlardan, çocuklara sirayet ettiğini, kocalarını, karılarını, damatlarını, ihbar eden kadınlar olduğu gibi okul arkadaşlarını ihbar edenlerin sayısı her geçen gün arttığını söylemektedir. Toplumdaki ahlâki yapının her geçen gün çökmekte olduğu vurgulanmaktadır.

“Casusluk erkeklerden kadınlara, kadınlardan çocuklara sirayet etmişti. Kocalarını, kardeşlerini, damatlarını jurnal eden hanımlar, mekteplerde arkadaşlarını sürdüren şakirtler görülmedi mi? Salnamede namına bir sahife değiştirmek için evliya nimetine ihanet edenler az mıydı? Hatta erkekleri bin tarzda tertib-i iftira ve kadınları en dilâşûb suretlerde idare-i eda ederek bütün azası hiss-i namustan cüda kalan- melhameler gibi aileler bile mevcut değil miydi?”⁴⁰⁶

Cenap Şahabettin Bey; devlet dairelerinde rüşvet ve rüşvetçiliğin birbirine bağlandığını hakkın, adaletin, memuriyetin, rütbe ve nişanın satın alınabilecek durumda olduğunu, paranın her noktada geçerliliği olduğunu belirtir.

“Diğer cihetten beliyye-yi irtikab ve irtişa bir nispete reside olmuştu ki, hülya-i fezâil-i maariften başka kâffe-i vesâil-i mefharet satın alınabilirdi. Hak satılık; adalet, memuriyet, mezuniyet, rütbe

⁴⁰⁴Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴⁰⁵Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴⁰⁶Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

nişan bunların hepsi mezaidde idi. Para her mesnette çıkılabilecek bir merdiven, her kilidi açabilecek bir anahtardı.”⁴⁰⁷

Cenap Şahabettin Bey; diplomanın dahi para ile satıldığını, bu suretle Hamdi Paşa'nın vali olarak atandığı söyleyerek, Babıali civarında insanların boş olan kadroların fiyatları hakkında konuştuklarını ifade ederek devletin içinde bulunduğu koşullardan bahseder.

“Fatih ders-i ammlarından sekiz, eğer keseniz müsait ise Mesudiye zeri halisinin çerhacı başlığını talep edebilirsiniz. Bir kimsenin çerhacısı - Müteveffi Hamdi Paşa- Basra valisi olmadı mı? Çok kere Babıali civarında şöyle bir cümle kulağımıza gelirdi. Evet, orası hala münhal... Fakat üç yüz lira istiyorlar. Bendeniz iki yüz elliye kadar çıktım., uyuşamadık. Doğrusu üç yüz denmez ki vereyim! 408

Haberde sıhhiye müfettişi olarak Konya'da bulunduğu sırada Konya'nın bir kazasında belediye hekim kadrosunda doktor açığı meydana geldiğini, kadro atamasının bir tezkere aracılığıyla geldiğini söyleyen yazar, tezkeredeki talep karşısında şaşkınlık yaşadığını ve teklifi kabul etmediğini anlatmaktadır.

“Mahkemelerde kanun meriül ahkam ancak liralardı. Altın şakırtısı vicdan-ı hükkamı uyuştururdu. Para sayesinde katiller kurtulur, mazlumlar zindana atılırdı. Muvakkat-ı sıhhiye müfettişliğiyle Konya'da bulunduğum sırada bir kaza-ı belediye tababeti münhal bulunuyordu. Bir sabah memurin-i vilayetten birisi: Bakınız doktorun size bir ricası var mukaddemesiyle bir tezkere gösterdi ki şu mealdeydi. Eğer delalet-i aliyenizle kaza-ı belediye tababetine tayin buyrulacak olursam hizmet-i aliyyelerinde bulunmak üzere bulunmak üzere sarı saçlı elli cariye takdimine amade olduğum maruzdur. İşte teklif-i rüşvet üsluplarından biri söylenmeğe hacet gördüm ki doktor maksadına nail olamamış ve cariyeleri çantasında kalmıştır.”⁴⁰⁹

Cenap Şahabettin Bey; zulüm ve işkence görenlerin belleklerinde hâlâ zindanın hatıraları olduğunu ve insanların bunları ifade edemeyip sustuklarını söyler. Yaşadıklarının kolay olmadığını zabıtalardan gecenin bir yarısı evleri basarak, ne suç işlediklerini bile bilmeden sürükleyerek, tepeleyerek, ağlatarak, inleterek, insanları alıp götürdüklerini ve bir daha onlardan haber alınamadığından bahseder. Bu süre zarfında çaresiz olduklarını,

⁴⁰⁷Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴⁰⁸Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴⁰⁹Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2. .

sadece Allah'tan medet umduklarını, geride çaresiz gözü yaşlı analar, çocuklar, eşler ve kardeşler bıraktıklarını ifade eder.

“Siz ey erbab-ı iffet, her gün böyle bin türlü şenia duyar, öğrenir görür, fakat söyleyemez hele şikâyet hiç edemezsiniz. Dimağınız bir zindan, her fikriniz bir mahkûm, diliniz zincir, baş da seküt idi. Hakkınız hiç yok, vazifeniz her latmeya tahammül, zabıcalar gece yarısı ikametgâhınızı basar, ağuş-u muhabbetinizden bir mahlûk çeker koparır, döverek, tepeleyerek, söverek, sürükleyerek, inleterek, ağlatarak alır götürürdü. Siz onun cürmüne değil, ne zaman getirileceğini değil, nereye götürüldüğünü değil, ne ile götürüleceğini bile sormağa me'zun değildiniz Siz ancak onu gözyaşlarıyla zulmet-i leyle tevdi ve onun için cenab-ı haktan istida-i medet ve merhamet hakkına maliktiniz ve bunu da kimsenin işitemeyeceği derecede pest bir sesle eda etmek şartıyla. Sonra haftalar, haftalar geçer giden mazlumdan hiçbir haber alamazdınız: etrafınızda uykusuz gözler şişer sima sararır, uzanır, valideler, zevceler, hemşireler hıçkırır siz onları teselliye çalışırken kendi hıçkırıklarınızı sukut-u zulem içinde boğmağa, pencerelerden taşırmağa çalışır ve hatta ah zavallı siz! Babasını arayarak ağlayan küçük çocuğu takdir ile ıskat etmeyi bile icab-ı hal ve terbiye-i asıra mülayim görürsünüz. Giden ne oldu yaşıyor mu? Nerededir? Bu sualleri hiç kimseye emanet edemezsiniz müthiş bir acaba?”⁴¹⁰

Cenap Şahabettin; yaşanan dramların akıllara geldiğinde, acının ilk günkü gibi olduğunu ifade ederek, bir gün neden sürüldüğünüzü öğrendiğinizde o an içinizde derin bir öfke meydana geldiğini, çaresizlik içinde kabulden başka yapacak bir şey olmadığını anlatmaktadır. Fizan'a sürülen şahsın Yargıtay üyesi olduğunu, Mizan gazetesi okuduğu için sürgüne gönderildiğini üzülen ifade eder.

“Ta ka'r-ı ruhunuzda ale'l devam burkulur, aşıyan bir hançer-i istifham gibi burkuldukça içinizde biri birden ziyade şiddetle sızlayan vasi yayıklar yaralar açardı. Nihayet bir gün öğrenirdiniz ki biçare mazlum şura-yı devlet azasından olup Anadolu hisarında ikamet eden-Murat Beyin Paris'te iken neşr ettiği mizanlarından birini okuduğu için ayakları- Sahra-ı Kebirin muharrik kumları üstünde kanayarak Fizan'a sürülmüş o zaman göğsümüzün içinde dest-i mantıkla bir akde tahammül çözüldür. Bütün müfkureniz isyan eder. Ne demek, ne demek dersiniz müellif boğaz içinde maliyeden kabul ettiği aylıkla safa sürsün garibin cefa ile ta merkez-i feza'ya sürülsün evet böyle dersiniz. Fakat cihad-ı sittenin sükûnundan başka bir cevap alamazsınız. Ve artık ağuş-u aileden kaptırdınız masum ile aranızda na-kabil bir mesafe vardır. Ba'dezin ruhunuzda azm, bir ahker bırakır. Tehassür yuvarlanıp duracaktır.”⁴¹¹

⁴¹⁰ Cenap Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴¹¹ Cenap Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

Cenab Şahabettin İstanbul'da meydana gelen bu facıların olmasından üzüntü duyarak aslından otuz sene evvel devlet yöneticilerinin vatandaşlarını tanıyabilselerdi, onların sorunlarını beklentilerini anlayabilselerdi bu sorunların hiçbirinin olmayacağını ifade eder.

“İşte Payitahttaki mesakin içinde cereyan eden yüzbinlerce facılardan biri. Ah ne olurdu bundan otuz sene evvel bir gece bir ferişte-i sema bütün İstanbul evlerinin damlarını kaldırıp da sima-yı vukuatı bütün hakikat-ı beşiasıyla nazar-ı şehriyariye arz etse idi. O zaman şevket-meab efendimiz göreceklardı ki zat-ı hümayunlarına her biri birer kemingah-ı ihanet gibi gösterilmek istenilen Osmanlı haneleri birer derç-i matem ve elemidir. Eğer o elvahı elime manzur-ı şahane olsa idi bi-şübhe otuz sene evvel nail-i nimet-i hürriyet olurduk. O vakitten beri de vatan-ı mukaddesimiz çoktan tathir ve tasfiye edilmiş bulunurdu.”⁴¹²

Cenab Şahabettin Bey, Meşrutiyet idaresinin devlet için zararlı olan şahısları çok kısa bir sürede ortadan kaldırdığını, ilanıla birlikte devlet düşmanlarının varlığına son verdiğini, meşrutiyetin ilanına kadar pek çok insanın hayatlarına boşuna son verildiğini ve o kadar çilenin çekildiğini ifade eder.

“Zira idare-i meşruta bir memlekete elinde koca bir süpürge ile girer. Bakınız Temmuz-ı carinin on birinden beri hafiyeler hedem-i haneman ile te'min-i ikbal ve saman eden o alçak hayâsız köpekler birer yığın gübre gibi kalemrev-i cemiyetten def' ve te'bid olunuyor. İki üç gün zarfında bazıy-ı meşrutiyet gerek saraydan gerek deva'irden bir hayli erazilin ihracına muvaffak oldu. Artık melun-ı müebbed Sakallı Mehmed Liman dairesinde ta'biye ettiği sufuf-ı eşkiya ile sayd-ı ma'sumine muktedir değildir. Ba'deizin vacibü'l-terzil ser-hafiyeye İsmail'in zanuy-ı gadr ve şerri tahtında evlad-ı memleketin kalb ve sadrı ezilmeyecek bundan sonra haziney-i maliye Şamlı İzzet dedikleri haydud ve rezail-i nümudun enamil-i ihtirasından kurtuldu”.⁴¹³

Meşrutiyetin ilanına kadar hiçbir şeyden haberi olmayan halkın bundan sonra hakkını aramak konusunda cesaretlendiğini, bundan sonra her şeyin çok daha farklı olacağını belirtir.

“Şimdiye kadar zavallı efrad-ı masume-i millet, cebhelerinden dökülen arakdane-i gayretin bedeli olarak kese-i hasise, anasırdan çıkarabildikleri ücretin kısm-ı azamını, sefahet-i ekâbirin teminine sarf olunmak üzere tahsildarlara vermeğe, casus mürtekib, gaddar memurların pençe-i iradatında sakitane inlemeğe büyüklerin menazır-ı zevk ve israfı karşısında zahm-ı zaruret ve

⁴¹²Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴¹³Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

ihtiyacın alamını bastırmağa mahkûm idi. Osmanlı denildiği zaman birkaç peleng-i akurun nahun-ı taarruzu altında yaralanan bir beyaz koyun hatıra gelirdi. Bu koyun her dakika bir darbeye hedef olur. Her gün derisi kanayınca kadar tüylerini yoldurur. Semt-i re'sinden sallanan satır tehdidin te'cil-i sukutu için her zulme tahammül eder göğsünden taşan sayhat-ı iştikayı gırtlığında boğmağa çalışırdı".⁴¹⁴

Haberin devamında Osmanlı halkının canlandığı, meşrutiyetin tanıdığı temel hak ve hürriyetlerinin farkında oldukları, hakları için mücadele ettikleri, devlet erkânının bunları gördükçe rahatsız olduğu vatanının bu gibi insanlardan kurtarılması gerektiği anlatılır.

"Kim derdi ki bu küsfend-i melül ve hamul bir gün başına kaldırarak bütün edaniyi titreten bir şîr-i vakur olacak. Zira birkaç gün evvelisine kadar millet-i masumeyi inleyen melain şimdi fırtınaya tutulan hazan yaprakları gibi lerzedar-ı sükutdurlar hempalarının birer birer duçar-ı izmihlal olduklarını gördükçe nevbet-i hezimetin kendilerine gelmekte olduğunu anlayarak müdhiş bir ihtizar-ı hiras içinde günde bin kere helak oluyorlar. Bunlar emraz-ı içtimaiye tevlid eden mürdar mikroplardır. Hak-i pak-i vatanı bunların levs-i vücudundan kurtarmak lazım olduğunda müttetikiz. Bunların kafalarını ezmek bi şüphe calib-i sıhhat-i mülk ü millet olur. İtiraf ederiz ki bunlar ötede beride neşv ü nemâ bulmakta devam ettikçe memleketimiz temizlenmiş add olunmaz."⁴¹⁵

Cenab Şahabettin Bey devletten bu hafiyelerin temizlenmesinde yegâne sorumlunun hükümet yetkilileri olduğunu, hükümetin bütün hafiyeleri gayet iyi bildiklerini söyleyerek vatandaşların ve gazetecilerin hafiyeleri bulmak için gayret göstermemesi gerektiğini ifade eder.

"Fakat bu vazife-i tathir ne sizin ey ahali ne de ey muharririn bizimdir. Bu da bir casusdur. Bu da bizim mürtekb, bir mürteşii bir hırsızdır diyerek meydan-ı intikam-ı umumiye yeni bir isim sürüklemek zan ve tahmin olunduğu derecede temiz bir iş değildir. Vazife-i tathir-i vatan emri idaremizi ellerine tevdi ettiğimiz zevata terettüb ider. Zannetmeyelim ki otuz iki seneden beri enkaz-ı vatanla yapılmak istenilen zindan-ı istibdadın amele-yi zalimesi sokuldukları yerlerde tanılmıyorlar. Her daire kendi hududu dâhilinde ika-i şer u şur eden erazili tanır ve bunlardan er geç tetahhür eder. Biz niçin telhab-ı siayetle dilimizi kirletelim. Bundan başka her kafadan bir ses çıkar her ağızdan ayrı bir haber gelirse mecmu'u tenafir-i asvata müncer bir çığlık olur

⁴¹⁴Cenab Şahabettin, "Tasfiye-yi Vatan", Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

⁴¹⁵Cenab Şahabettin, "Tasfiye-yi Vatan", Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz 1324, sahife, 1, 2.

ki evliya-yı umuru ancak şaşırır. Hâlbuki onların şimdi her şeyden ziyade aşit-i ruh ile sükût-ı etrafa ihtiyaçları vardır.”⁴¹⁶

Geveze gazetesinde yer alan haberde İsmail gibi özgürlük karşıtı birinin fırka kumandanlığına atanması eleştirilerek atamadaki amacın ne olduğu sorgulanmaktadır. Daha önce baskı ve zulüm döneminde bulunduğu, bu yüzden hürriyet, özgürlük gibi fikirlerden bahsedenlerin perişan edildiği söylenilerek, bugün mevcut durum değişmişken neden özgürlüğe karşı çıkan adamların korunduğu sorulmaktadır. İstibdadın kendine yaramayan adamları sevmemek, bastırmak, yok etmek gibi uygulamaları olduğu hatırlatılarak hürriyetin neden böyle davranmadığı belirtilir.

“Mekteb-i askeriye müfettişi birinci ferik İsmail Paşa'nın ileride dördüncü orduda açılacak bir fırka kumandanlığında tayin olunmak üzere şimdiden Sivas'a i'zamı Harbiye Nezaretinden makam-ı sadaretine iş'ar edilmiş ve paşayı müşârün-ileyhin Sivas'ta ne işle meşgul olacağına cevaben nezaret-i müşârün-ileyhadan istifsar. İsmail gibi hürriyet düşmanı, millet katili, istibdat aşığı bir deninin böyle bir fırka kumandanlığına tayinindeki maksat ve hikmeti bir türlü anlayamadık. Şu sürelerde meydan almağa başlayan bu gibi erazili kayırmak felsefesi acaba hangi dimağın meni tasavvurat-ı süfliyye ve rediesinden intişar ediyor. Evvelden istibdad devri idi. Binaenaleyh hürriyet sözünü ağza alanları perişan ediyorlardı. Ve bir daha o suretle mahkûm olan biçareleri ne bir işte kullanıyorlar ne de nazar-ı dikkat ve taayyüdden uzak bulunduruyorlardı. Çünkü onların buldukları yerlerde neşr-i efkâr-ı hürriyet eylemesi muhtemeldi. Pekâlâ, şimdi hürriyet devr-i istibdat taraftarları sözde sukut ettirildi. Fakat niçin bugün tekrar ihya edilmek isteniliyor? İstibdadın kendi işine yaramayan adamları sevmemek, ezmek, hususunda gösterdiği sebatı acaba hürriyet gösteremeyecek mi?”⁴¹⁷

İncili Çavuş gazetesi; hükûmetin uygulamalarını eleştirerek, devlete göre adam öldürmekle cinayet arasında bir fark olmadığını, bu anlayışın cehalet olduğunu, öldürülerek denize atılan, zindanlarda hayatları karartılan insanlar ve bu insanların perişan edilen ailelerine karşı zalimlerin, milletin malını gasp ederek köşklere yaşadığını, oysa onların zindanlarda hayatlarını tamamlamaları gerektiğini talep eder.

“Şu icraat gösteriyor ki hükümette kudret ve kabiliyet mizac-ı girane var imiş. İşte beş canı ki mizaç ve meslek şena'at ve cinayette biri diğerinden fark olunmaz. Gerçi bunlar suret-i tertib ve tefrik veçhile bir arada yaşamağa layıktır. Fakat böyle değil. Milletin deniz diplerinde minkallerde, zindanlarda çürüyen inim inim inleyen yavrucuklarını bu hale getirmek. Bunların

⁴¹⁶ Cenab Şahabettin, “Tasfiye-yi Vatan”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 1324, sahife, 2.

⁴¹⁷ Geveze Gazetesi, 29 Şevval 1324, sahife, 4.

bütün müteallikatını mahv ve perişan etmek için yine millet malından gasp edilmiş milyonlarla vücuda gelen kâşanelerde değil yerin dibinde bu güne kadar erbab-ı hamiyet ve sadakatle mesken olan zindan köşelerinde imrar-ı hayat etmeleri lazım gelirdi. Fakat Heyhat.”⁴¹⁸

2.1.5.4. Kanuna Aykırı Olarak Elde Edilmiş Bulgular, Delil Olarak Kabul Edilemez (Jurnal)

Sosyalist gazetesi “Bir Kanunsuzluk Daha” başlıklı haberinde bir işçinin, çalışan bir işçiye yasal haklarını anlatırken, işçibaşının şikâyeti üzerine apar topar tutuklanarak hapisanede sekiz saat gözaltında kalması anlatılır. Gazete kanunların keyfi gerekçelere göre tutuklamaya izin vermediğini, buna rağmen vatandaşın derdest edilerek tutuklandığını, tutuklanan vatandaşın haklarını gayet iyi bildiği için kendini savunabildiğini söyler.

“İki gün evvel ameleye hukuk-ı sayelerini anlatmak ile meşgul vatandaşlarımızdan birinin kömür amelesini onbaşlarının iftirası üzerine derdest olunarak caniler gibi hapisanede sekiz saat kadar tevkif olunduğu maatteessüf mesmu- amiz olundu. Kanunlarımız, bir şahsın tevkifini istilzam eden ahvalini sarıhaten tayin eylemektedir. Derdest olunan vatandaşlarımızın ahval-i muayyene kanuniyeden hiçbirisi isnad edilmeyeceğini bilir.”⁴¹⁹

Haberin devamında gazete; hükûmete seslenerek, böyle davranmakla sosyalistleri engelleneceğini düşünüyorsa hükûmetin yanıldığını söyleyerek, sosyalistlerin hak davasında ölmeye hazır olduklarını belirterek hükûmetin tavrını protesto eder.

“Eğer hükümet bu suretle sosyalistleri korkutup propagandalarına mani olmak istiyorsa emin olsun ki muvaffak olamaz. Biz kanımızın son damlası akıncaya kadar bu meselenin uğrunda feda-ı cana karar verdik. İçimizden birini tutarsanız, diğerimiz yine onun eserine iktifaen propaganda eder. Yalnız hükümet-i hazıraya karşı teessüf ve telifatımızı beyan ile genç bir sosyalistin tevkifi dolayısıyla Emniyet-i Umumiye Müdürünü, Dahliye Nazırı’nı Osmanlı sosyalistleri namına şiddetle protesto ederiz.”⁴²⁰

Mizan gazetesinde yer alan “Adalet-i Mahâkim-i Osmaniye” başlıklı haberde jurnal uygulamasının yol açtığı adaletsizlik eleştirilerek, hafiyecilik uygulamasının Avrupa hükûmetleri tarafından kullanıldığını, hafiyelerin görevlerini kötüye kullandıklarını ifade

⁴¹⁸İncili Çavuş Gazetesi, 24 Ağustos 1326, sahife, 3.

⁴¹⁹“Bir Kanunsuzluk Daha”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, Sahife, 2.

⁴²⁰“Bir Kanunsuzluk Daha”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, Sahife, 2.

ederek benzeri uygulamanın Osmanlı Devleti'nde tatbik edilmeye çalışıldığı anlatılmaktadır. Journalcilerin görevlerini kötü kullanması sebebiyle pek çok insanın hayatının mahvolduğu, bu insanlarla ilgili bilgilerin dönemin hapisane kayıtlarından elde edilebileceği belirtilerek memleketin nice değerli insanların bu journalci zalimlerin ellerinde perişan oldukları ifade edilir.

“Lettres Cachet denilen bu evamir-i hafiyeye hükümet tarafından hafiyeyen memuruna verilen talimat-ı mühimme iken bilahare para ile satılmağa ağraz-ı şahsiye uğrunda suiistimal olunmağa başladı. Bizde dahi bu usul journalcilikle tamamen ve kurun u vusta engizisyon devrine teşbihen ve aynen tatbik olundu. Hatta hükümet içinde hükümet tesis edenler, şehir içinde eşkıyalık ve haydutluk eyleyenler bulundu. Emniyet ırz, can ve mal kalmadı. Her gün bu havanenin ağraz-ı nefsanîyetleriyle binlerce canlar yanmakta, hanumaneler sönmekte ve engizisyon mezalimi, Beşiktaş, Taşkılla zabıta gibi yerlerde fazlasıyla tatbik edilmekteydi. Tarih-i milliye-yi Osmaniye'miz Tanzimat-ı Hayriye ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ile ayrılan devri o ilk o ahirindeki vukuat-ı elimiyi görenleri değil kağıd üzerinde okuyanları bile hüngür hüngür ağlatır. Memleketin nice şebanı kıymetli mahsulleri bu edaninin ellerinde mahv u perişan oldu”⁴²¹

Gazete haberinin devamında gazete; Fransızların journal uygulamalarına son verdiklerini, journal uygulamasından kurtulmuş olmalarının sevindirici olduğunu, journalcilerin çoğunun cahil olduklarını, o yüzden bir âlimin fenalığının bir cahilin iyiliğine yeğ tutulması gerektiğini söyler. Mahkemelerin her şekilde ıslah edilmesinin şart olduğunu, bugün bir mahkemeye en ufak bir dava için müracaat edildiğinde, oldukça teferruat gerektiren işlerle uğraşıldığını ve mahkemeye müracaat edildiğine pişman olduğunu ifade eder.

“Elhamdülillah Lettre de Cachetler engizisyonlara nihayet verildi. Fakat mekahim haydutluğuna, adaletsizliğine, el-an hatime verilmedi. Gerçi hâkim bir dereceye kadar vicdandan, namustan mahrum olan ekâbir bir devletin, edaninin nüfuz-ı tahtından kurtuldu ise de pek çoğu esastan cehil-i mürekkebe olduklarından “ve bir âlimin bir fenalığı bir cahilin büyük bir iyiliğinden evladır”. Hakikati her hususta tamamıyla tatbik olduğundan mahkemelerin ıslahı ve rüsum ve harç nizamının tadili lüzumu derece-i katiyyede labüddür. Bugün bir mahkemeye en ufak bir hukuk davası için bir istida verilecek olsa evvel emirde rub-ı

⁴²¹ “Adalet Mahakim-i Osmaniye”, Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife 2-3.

harç, davetiye, ihzariye, tebligat-ı kaydiye, mübaşiriye velhasıl tadad-ı hafızayı gayri mümkün bir takım rüsum istifa olunur ki insan bin kere istida-i hakka kalkıştığına pişman olur.”⁴²²

Tevfik Hikmet Bey’in Serbestî gazetesinde yer alan “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim” başlıklı makalesinde hürriyeti uzun zamandan beri bekledikleri, önceden çok az kimse tarafından bilinen bu kelimenin şimdi alenen herkes tarafından söylenebildiği ifade edilmektedir.

“Üç dört aydan beri muttasıl “yaşasın hürriyet” deyip bağıyor, çağırıyoruz ki bu evvelce bizde az kimselerce biliniyordu. Fakat bugün alenen telaffuzla münşerih olduğumuz bu mukaddes kelimenin tazammun ettiği manayı biz gayet uzun, gayet derin düşünelim, anlayalım. Anlayamadığımız halde bilenlerden sorup mutlaka öğrenmeyi ayıp saymayalım. Zira ki cümlemizin hayatı buna bağlıdır. Hürriyet pek az kimselerimizin anladığı gibi herkesin ser-azad olarak istediğini yapmasını, nizam-ı âdiyeye riayet etmemesini, heyet-i içtimaiyemize saireyi vermemesini emretmez. Hürriyet, kimseye taaruz etmemeli, kimsenin taaruzuna uğramamayı emreder. Ebnayı cinsimize dokunmamak, hükümetimize karşı ifasıyla mükellef olduğumuz vazifeleri tamamen eda etmek ile meşrut olan hürriyet ilelebet payidar, semerat-ı nafiayası bize nasib olur.”⁴²³

Gazete haberinin devamında insanın yasal haklarının olduğunu ve insandan bu hukuki haklar alınrsa o zaman insanın esir edileceğini ifade ederek, üç dört ay evveline kadar hukukun biz Osmanlılardan esirgendiğini ve esaret altında yaşamak zorunda kaldıklarını söyleyerek düşündüğümüzü söylemekten çekindiğimiz, mahkemelerde ancak rüşvet verirsek hakkımız alabildiğimiz bir dönemden geçtiklerini anlatır.

“İnsanın bir takım hukuk-ı mukaddes ve tabiyesi vardır ki bunlarsız hayat mümkün olmaz. İnsandan bu hukuk gasb olunursa o vakit esir edilmiş olur. İşte bizden bu hukuk üç dört ay evveline kadar mağsub idi. Esaret halinde yaşıyorduk. Bildiğimizi serbest söylemekten, tahsil-i maarifle ile terbiye-i efkâr etmekten, elimizdeki mala sahip olmakta ne kadar haklı olursak olalım mahkemelerde rüşvet vermezseniz hak gözetmekten velhasıl adam gibi yaşamak hukukundan mahrum idik.”⁴²⁴

Tevfik Hikmet Bey; istibdat idaresinde pek çok zorluklara katlandıklarını, işkencelere ve eziyetlere maruz kaldıklarını hak aramalarına engel olan hükûmetin

⁴²² “Adalet Mahakim-i Osmaniye”, Mizan Gazetesi, 12 Recep 1326, sahife, 2-3.

⁴²³ Tevfik Hikmet , “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim”, Serbestî Gazetesi, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.

⁴²⁴ Tevfik Hikmet , “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim”, Serbestî Gazetesi, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.

jurnalcileri tarafından sürekli göz hapsinde olduklarını anlatır. Jurnalcilerin sayıca çoğunlukta olduklarını hatta bunların etrafımızdaki pek çok kimseden olabildiklerini ve zulme karşı direnişlerinde bu memurların karşı safta yer aldıklarını ifade ederek, birer mültezim gibi mallarımızı, canlarımızı gasp ettiklerini, onların jurnalleri yüzünden hapislerde çürüdüklerini belirtir.

“Bizi şimdiye kadar pek zor unutulabilir felaketler, mahrumiyetler, eziyetler ve işkenceler altında zebun ederek göz açmamıza mani olan idare-i müstebit hükümetin serapa yolsuz iş gören, bizden bir ferdin ufak bir müdahalesinden şiddetle ürken büyük ve küçük alçak memurlarıydı. Lakin bu memurlar yalnız değildi. Pederlerimiz, kardeşlerimiz olan memleketlerimizin bazı eşrafı dahi zulümde i'tisafda erazil ile müttefikti ki bize ne büyük mezalimi reva gören bunlardı. A'şar mültezimi vesair namlarla başımıza bela kesilerek, malımız çalarak en ufak bir şeyimize göz dikip gaspa koşarlar şikâyete kıyam ettiğimiz zaman olur olmaz vasilerle, isnadlarla biğayr-hak habisanelerde ve menfalarda çürümekliğimize sebep olurlardı.”⁴²⁵

Gazete tüm bu yapılan hukuksuz uygulamalara karşı milletin sabrının tükendiğini, milleti soyup soğana çeviren, yeri geldiğinde adeta dilenci mertebesine getiren, gururumuzu, onurumuzu ayaklar altına alan istibdat rejiminin yıkıldığını ve yerine adaletli ve çalışkan bir hükümet kurulduğunu ifade eder. Gazete meşrutî yönetime sahip çıkılması gerektiği, insanlık onuru için hiçbir kuvvetin tahakküme boyun eğilmemesi gerektiği konusunda tavsiyede bulunur.

“İşte bu çizmeli haydutların efal ve şekavetlerine karşı vatani, milleti sevenlerin tahammülü tükendi. İttihad edenler bizi soyup soğana çeviren âlem nazarında adeta dilenci mertebesine getiren cihanı titretmiş olan altı yüz şu kadar senenin şöret, şan ve şeref-i içtimaiyemizi paymal eden o zalim müstebid hükümeti yıkmağa yerine adaletli ve çalışkan bir hükümet kurmağa karar verdiler. İmdad-ı ilahi ile bu kararı icra ettiler. Emeline yani usul-ü meşru meşveretin ilan-ı tesisine muvaffak oldular.”⁴²⁶

Haberde bundan sonra artık düşünce ve ifade hürriyetinin temin edildiği, mahkemelerinin herkesin hakkını koruyacağı, hatıra, gönle bakılmaksızın herkesin kanun önünde eşit olacağı ifade edilir.

⁴²⁵ Tevfik Hikmet , “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim”, Serbesti Gazetesi, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.

⁴²⁶ Tevfik Hikmet , “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim”, Serbesti Gazetesi, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.

“Bize de istediğimiz gibi beyan-ı efkâr, her türlü yolsuzlukları tenkid etmek istediğimizin hakkında da şikâyet eylemeğe, istediğimiz lisanı öğrenmeğe arzu ettiğimiz şeye sanata girmeğe bir hak ve salahiyet temin ettiler. Büyük ve küçük kâffe-i memurin davalarımızı nazar-ı dikkate alıp kanun dairesinde görülmeğe, hiçbir hususta hatıra ve gönüle bakılmaksızın mecbur tuttular. İcraat-ı hükümeti göz önünde bulundurmağa, memleketlerimizin muhtaç olduğu ıslahat ve terakkiyatı düşünmek, eski şan ve şerefimizin iadesine çalışmak için meclis-i mebussanın toplanması esbabının teminatına keremiyetle giriştiler. Şekileri, hırsızları, hafiyeleri tard ve tenkil eylediler. Bu suretle canlarımızı, mallarımızı, ırzlarımızı, taht-ı emniyete aldılar.”⁴²⁷

Tevfik Hikmet Bey bundan sonra meşrutiyet idaresini korumak için herkesin üzerine düşen görevi yerine getirmesini, sorumluluklarının bilincinde olmalarını, meşrutiyeti nasılsa temin ettik deyip oturmamalarını meşrutiyete sahip çıkarak gelişmesini sağlamalarını önerir.

“Of ne büyük saadetler ancak biz bunları yapanlar deyip de uykuya yatmalalım. Gözlerimizi kapamayalım. Tenbelliği bırakalım. Hepimiz kabiliyet ve istidadımız derecesinde vatanımızın, milletimizin hayrına çalışmaktan geri durmayalım. Bakalım ne olacak demek zamanın geçtiğini anlayalım Hariçte ve dâhilde iki de bir de zuhur eden fırtınalara atf-ı enzar dikkat etmekten hali kalmayalım. Demek isterim ki her şeye vakıf olarak cem-i ihtimaline karşı irane-i asar mevcudiyet ve fa'aliyyet etmeğe her an ve her dakika hatırdan çıkarmayalım ki Meşrutiyet idaresi altında yaşamağa layık olmadığımızı iddia eden bazı düşmanlarımıza liyakatımızı gösterelim. Çünkü insanız, haysiyet-i insaniyemizin hiçbir suretle pay-i hakaret altına geçmesine hiçbir kuvvette razı olmayalım. Hüküm-i şeriat, vazife-i insaniyet budur.”⁴²⁸

Sada-yı Millet gazetesinde yer alan “Hafiyeler” başlıklı haberde “hafiyeler ve jurnaller” adı altında yapılan düzenleme ile devlet memuru olması uygun olmayan şahısların işine son verilmek amacıyla hazırlandığı ifade edilir. Gazete jurnalcilerin işine son vermek için tensikat düzenlemesinin yapılmasına gerek olmadığını, bunun için jurnal sandıklarının tasnif edilmeden ilan olunmasının yeterli olacağını belirtir.

“Hafiyeler, Journaller Ahmet Bey tensikatından maksad; memurin-i devlet arasında bulunması muvafık olmayan eşhası ikinci derecede erbab-ı liyakat olmayanları çıkarmaktır. Journalcileri çıkarmak için tensikat komisyonları vasatı lüzumuna haiz değildir. Memleket içinde tecil

⁴²⁷ Tevfik Hikmet , “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim”, Serbesti Gazetesi, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.

⁴²⁸ Tevfik Hikmet , “Hürriyeti Bilelim Muhafaza Edelim”, Serbesti Gazetesi, 9 Teşrinisani, 1324, sahife, 2.

etmekte bulunduğumuz adamların jurnalleri varmış. Beyan-ı aliye hafiyeler kimdir. Meydana çıkmalı jurnal sandıkları tasnif edilmeyerek ilan edilmeli."⁴²⁹

Serbestî gazetesinde yer alan “Diyarbakır’dan Mektup, Diyarbakır Hapishanesi’nden Bir Sada” başlıklı haberde tutuklanma gerekçesinin hakkında içki içtiğine dair asılsız jurnal sebebiyle olduğu, polis ve jandarmanın vilayete konuyu aktarması ve valinin de onayıyla hakkında mahkeme kararı olmaksızın bir hafta süreyle bu kişinin hapsedilmesi anlatılmaktadır. Gazete, hürriyetleri ellerinden alınan milletlerin medeniyet seviyesine ulaşamayacağını aşikâr olduğunu ifade eder.

“Hâlbuki polis neferatıyla, jandarma, zabitanın bir şahsın sırf sarhoşluğundan vilayete vermekte oldukları jurnaller zir’ine münasebet gördüğü müddeti kırmızı yazıyla bir mahkemenin kararı olmaksızın şöyle şerhler yazmakla milleti hapsediyordu. İşte şerhin sureti (Jurnalde ismi muharrer kalanın bir hafta müddetle haps edilmesi zımında) hapishane müdüriyetine buna değil hürriyeti istirdad eden millet zulm-i istibdad altında zincir-i esaretiyle bağlı bulunan hiçbir millet ve unsurun mütehammil olmayacağı malum olmalıdır.”⁴³⁰

2.1.5.5. İdare, Kişi Hürriyetinin Kısıtlanması Sonucunu Doğuran Bir Müeyyide Uygulayamaz (Sürgün)

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Otuz Senelik Cihat” başlıklı haberde sürgüne gönderilen vatandaşların yaşadıkları haksızlıklar dile getirerek, bu insanların maddi ve manevi olarak yaşam haklarının gasp edildiği, zindanlarda eziyet gördükleri ve bu kadar yaşatılan meşakkatten sonra emekli maaşından mahrum edilmeleri kabul edilemez görerek durumdan duyulan rahatsızlık ifade edilmektedir.

“Hürriyetten, mahrum edilerek menfalara sürülmüş, zindanlara atılmış veya bunca mahrumiyetlerle beraber terk-i vatana mecbur bırakılmış olan binlerce mazlumun şimdiye kadar çektikleri meşakkat yanlarında kalmış mı olsun. Ya! Bunların bundan böyle geçirecekleri hayatları yine tesmim olunup mu kalacaklardır? Bu mücahidin, hürriyet memuruyetinden tebid edilmiş bulunanların hakk-ı tekadüden mahrum mu olacak? Bu mahrumiyetlere bir çare bulunmayacak mı?”⁴³¹

⁴²⁹“Hafiyeler,” Sada-yı Milleti Gazetesi, 30 Kasım 1909, sahife, 2.

⁴³⁰“Diyarbakır’dan Mektup Diyarbakır hapishanesinden Bir Sada,” Serbestî Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife, 3.

⁴³¹“Otuz Senelik Cihad,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 11 Eylül 1324, sahife, 3.

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Menfadan (Neyf) Kalanların Çocukları Ne Olacak” başlıklı gazete haberinde sürgüne gönderilen vatandaşlarının çocuklarının hallerinin ne olacağı sorulur. Haberde bu konunun toplumsal sorunlar içerisinde düşünülecek en önemli meselelerden birisi olduğu, bir insanın zorla Fizan’a, Bağdat’a, Bitlis’e sürgün gönderirken bu insanların bir ailesi olduğunun hiç düşünülmediği vurgulanır. Ayrıca sürgüne gönderilen vatandaşların ayrımcı politikalara tabi tutulması gazete tarafından eleştirilmektedir.

“Düşünecek, düşündürecek meseleden birisi de budur. Tasvir buyrulsun bi-baht, bir sahib-i hamiyeti, yaka paça Fizan’a, Bağdat’a, Bitlis’e, zorla göndermişlerdir. Bi-çarelerin validesi, zevcesi, çocukları var. Aile reisi olabilecek başka kimseleri yok. O garibanlar redactin arkasına düşmüşler, sefaletle ihtiyaçlarıyla atılmışlar. Devlet, mücrimîn-i siyâsiyeye, bin naz, bin istifane ile belediyeden üç guruş yevmiye tahsis edilmiş. Yedi sekiz kişi bununla geçinmek için bir nida-i istirham çıkaracak olursa kalın ve kaba bir sesle:”sus nankör daha ne istiyorsun? Hükümet-i hazırâ daha ne yapacak? İster istemez bir hizmet, bir sanat bulup çocuklarının hayat-ı sefilâneleri sürükleyecek (başında tabla ile yoğurt satan bir yüzbaşıyı yakinen tanırım) o çocuklar ki bir mektebe intisab edebilmeleri belki de birer define-i marifet olacaklar. Biçarelere bunu düşünüyor. Fakat bulunduğu memlekette mektep yok.”⁴³²

Gazete; haberin devamında sürgünzelerin çocuklarının okula gidemediklerini, bu yüzden cahil kaldıklarını, en azından yaşları okula gitmek için müsait olanların okula gönderilmeleri konusunda hükûmetten gereğini yapmasını talep eder. Sefalet altında ezilen bu çocukların zekâlarında ister istemez bir gerileme meydana geldiğini, bu çocukların mektep sınavlarından muaf tutulmaları gerektiğini söyleyerek çocukların topluma kazandırılmasını talep etmektedir.

“Çocuklar cahil kalıyor. O an tufuliyetleri gibi hayat-ı müstakbelleri de mahkûm-ı sefalet oluyor. Şimdi menfadan gelen mağdur vatandaşlarımızın içinde bu yolda birçoklarını tanıyorum. Zaman-ı tahsilleri geçen masumların istikballerine fatiha-ı hevan olmaktan başka galiba elden bir şey gelmeyecek. Fakat yaşları henüz müsaid olanlara karşı da nazar-ı lakaydı ile bakılırsa irtikab-ı cürm edilmiş olur. Sefalet ve sademat altında ezilen dimağları zedelenen zavallı bebeler istirahat-ı fikriye ve hasmiyeye mazhar oluncaya kadar belki de bunu düşünemeyeceklerdir. Mektepler bu gibileri müsabaka imtihanından afv etmelidirler. Çünkü imtihanda hiçbir suretle mazhar-ı tevaffuk olamazlar. Niçin çalışmadılar diyemeyiz. Fedakaran

⁴³² “Menfadan (Neyf) Kalanların Çocukları Ne Olacak”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Eylül 1324, sahife, 3.

millele bütün kuvvetle bütün hamiyetle maneviyat eden muhterem(Hukuk-ı Umumiye) şu fikrimi mesaib görür mü? M.Nedim ”⁴³³

2.1.6. Düşünce ve Kanaat Hürriyeti

Medeniyet gazetesinde yer alan “Dünkü Fikirler” başlıklı haberde fikir akımlarını ateş böceklerine benzeterek, ateş böceklerinin varlık gösterebilmesi için nasıl karanlığa ihtiyacı varsa fikir akımlarının da kabul görebilmesi için uygun şartlara ihtiyacı olduğu ifade edilir.

“Efkâr-ı batıla bir nevi ateş böceklerine benzer ki parıldamaları için mutlaka karanlığa lüzum vardır. Fukaranın zararına olarak kesb-i servet edenlerin vaktiyle keyfi için diri diri insan yakdıran bazı Roman hükümdaran-ı zalimesinden farkları var mı acaba?”⁴³⁴

Haberin devamında, insanlık için en temel ihtiyacın insanlar arası eşitliğin sağlanması gerektiği, bunun içinde herkesin karnını doyurabilmesi olduğu ifade edilerek, birinin yeyip diğerinin yiyemediği durumlarda anarşinin meydana geleceği belirtilir

“İnsan için en lazım olan şey insanlıktır. Meziyet-i saire hep ikinci derecede kalır. Bilmeliler ki beni beşeri yekdiğerine rabt eden en birinci şart, beşeriyettir. Müsavâtını tamamıyla tesis edebilmek için herkesin karnını doyurduğu düşünölmeli. Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar. Zenginin çok yediği yerde fakir açlıktan ölüür.”⁴³⁵

Mizan gazetesinde yer alan “Karin Kiram Hazretlerine Hitap ve İcap” başlıklı haberde bu haftadan itibaren Ermeni ve Rum vatandaşlara hitap edilirken küçük düşürücü ifadeler kullanılmayacağı, anayasanın tanıdığı kardeşlik ve eşitlik ilkesi sayesinde her ikisinin de Osmanlı vatandaşlığı kazandıkları belirtilir.

“Bu hafta mukaddem gazete sütunlarında görölen ve yahud avam ve havâss ağızlarından işitilen Ermeni ve Rum “vatandaşlarımız” hitab-ı tevcih-i hakarane iltifat makamında telakki olunurdu. Bugün o hitab-ı noksanı vukuf ve nezaket sayılıyor. Çünkü nailiyetiyle müşerref

⁴³³ “Menfadan (Neyf) Kalanların Çocukları Ne Olacak,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Eylül 1324, sahife, 3.

⁴³⁴ “Dünkü Fikirler”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

⁴³⁵ “Dünkü Fikirler”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

olduğumuz berat-ı hürriyet, uhuvvet ve müsavat sayesinde her ikisi de Osmanlı kardeşlerimizin hitabına hak kazandılar.”⁴³⁶

Mizan gazetesinde yer alan “Kanun-i Esasi” başlıklı haberde anayasanın millete hak ve hürriyet bahsettiğini, bundan sonra herkesin düşündüğünü korkusuzca ifade edebileceğini söyleyerek, Kuran-ı Kerim’in de meşrutiyet idaresinden yana olduğunu belirtir. Haberde ayrıca meşrutiyete dair ayetlerin Cuma suresinde indirildiği, surede meşrutiyetle ilgili emarelerin mevcut olduğu ifade edilir.

“Kanun-ı Esasi; efrad-ı millete hakk-ı kelim bahş etmişti. Bundan sonra her ferd, millet, nefis-i muvafık makul söz söyleyebiliyorlar. Meşrutiyeti idare ki, usul-i meşrutiyetin imrarıdır. Kitab ehline tamamen muvafıktır. Zira Cenab-ı Hakk-ı Celile meşrutiyete dair elli üç ayeti Cuma suresinde vahi ve inzal buyurmuştur. Sure-i celilede mebhush olan ve emarat ile adil buyurulmuştur.”⁴³⁷

Gazete haberin devamında, Endülüs’te mevcut olan İslam Eğitim Merkezinin Avrupa’yı etkilediğini, Avrupalılarda adalet duygusunu geliştirerek, meşrutiyet sistemini uyandırdığını söyleyerek bugün Avrupa’nın bu medeniyet seviyesine meşrutiyet idaresi ile ulaştığını ifade eder.

“Endülüsteki maarif-i İslamiye-i maziye, Avrupa’da fikr-i adalet, usulu meşrutiyeti uyandırmış olduğundan Akvam-ı Garbiye bu iki kuvvete dört el ile sarılarak gözlerimizi kamaştıran bugünkü salim terakkiye savad etmiştir.”⁴³⁸

Gazete; hükümetlerin kanunla yönetildiğinde medeniyet seviyesine erişeceklerini, İngiltere’nin sömürgelerindeki bağılılık, itaati Meşrutî yönetimle sağladığını belirterek zırhların, kruvazörlerin geçen zamanla yıprandığını ama kanun ve adaletin baki olduğunu söyler.

“Herhangi bir hükümette kanun, adalete şayan olarak tevzi olunursa eser-i temeddün müşahade edilir. İngiltere hükümeti kuvvet ve mikneti gerek memalikininde gerek müstemlekatında zerre hallerinden daha kuvvetli olan usul-i meşvereti elzem-i adalet sayesinde kazanmıştır. Zırhlılar,

⁴³⁶ “Karin Kiram Hazretlerine Hitap ve İcap “Mizan Gazetesi, 17 Temmuz 1325, sahife, 1.

⁴³⁷ “Kanun-i Esasi,” Mizan Gazetesi, 1 Recep 1326, sahife, 2.

⁴³⁸ “Kanun-i Esasi,” Mizan Gazetesi, 1 Recep 1326, sahife, 2.

kruvazörler mürur-ı zaman ile harap olur. Kanun-ı adalet ise daima caridir. Kurun u kiram usulü meşrutiyet emredildiği gibidir.”⁴³⁹

Ebabilikzade Osman Zeki Bey İnsaniyet gazetesinde yer alan “İnsaniyet” başlıklı makalesinde Osmanlı Devleti’nin artık meşrutiyetle yönetildiğini, meşrutiyet ile idare olunan memleketlerde fikir hürriyetinin mevcut olduğunu, bu fikirlerin meşrutiyetin ürünü olarak her tarafta ve her mahalde ortaya çıkacağını ifade eder.

“Bugün bu millet-i necibiye-i Osmaniye’de sahib-i meşrutiyet hükümet-i idadiyedir. Her hükümet-i meşrutada yani hâkimiyet-i milliye esasi ile idare olunan her millette birçok efkâr mevcuttur. İşte bu fikirler mahsul-i meşrutiyet olarak her taraf ve cihetten tezahür edecek ve bu suretle insaniyet rencide kalıp beşeri meyus bırakacak hiçbir hale meydan vermemek istenilecektir.”⁴⁴⁰

Ebabilikzade; fikirlerin temsilinin siyasi partiler, cemiyetler ve fikir kulüpleri aracılığıyla sağlanabileceğini söyleyerek, milli hâkimiyetin olduğu her memlekette esas gücün basın olduğunu ifade eder. Basının halkın tercümanı olduğunu vurgulayarak basınının hak ihlali gördüğü her olayı, kamuoyu ile paylaştığını ve hak ihlali meydana gelen durumlarda halkın o konuda vereceği karar neticesinde davranmanın gerekli olduğunu belirtir.

“Bunun ayine-i tezahüratı ise fırkalar, cemiyetler, kulüplerdir. Bunlar bir kısım halka tercüman olan vasıtalarlardır. Fakat bunlardan haiz-i ekseriyat olan sairlerinin hukukunu tekeffül etmekle de idare-i emvarıdır. Hâkimiyet-i milliye esası cari olan her memlekette en mühim şeylerden biri de matbuattır. Zira o da kulüpler vesaire gibi bir takım halkın tercüman-ı hissiyatıdır. Hakka, insaniyete muhalif gördüğü her şeyi efkâr-ı umumiyenin muhakeme-i vicdaniyesine terk ile ifay-ı vazife eder. Ve millet o hususta ne hüküm ederse onun mucibince amel olunmak lazım olur.”⁴⁴¹

Ebabilikzade; meşrutiyetin vermiş olduğu haklar doğrultusunda davranarak, toplumun önemli bir çoğunluğunu teşkil eden işçi hukukunun muhafaza edilmesini ve hak gasplarına karşı hareket meydana geldiğinde, o konunun mahkemelerin kararına bırakılması gerektiğini ifade eder. İnsaniyetin temel hak ve hürriyetlerin korunması

⁴³⁹“Kanun-i Esasi,” Mizan Gazetesi, 1 Recep 1326, sahife, 2.

⁴⁴⁰ Ebabilikzade Osman zeki, “İnsaniyet,” İnsaniyet Gazetesi, 5 Ağustos 1326, sahife, 2-3.

⁴⁴¹ Ebabilikzade Osman zeki, “İnsaniyet,” İnsaniyet Gazetesi, 5 Ağustos 1326, sahife, 2-3.

amacıyla Osmanlı basın dünyasına katıldığını ve insan haklarının savunuculuğunu sonsuza kadar yapacağını belirtir.

“İşte bizde bu haktan bila-istifade bugün milletın kısm-ı azamını teşkil eden işçi, amelenin hukukunu muhafazaya sarf-ı makderet edecek ve fikrimizce insaniyete, hakka, adalete, menfi bir hareket zuhurunda o anı mütefekkirin muhakeme ve vicdanlarına terk eyleyeceğiz. İşte insaniyet bu fikir ve emel ile bugün matbuat-ı Osmaniye arasına sıkışıyor ve insaniyetin ilelebet müdafı olduğunu bütün varlığıyla ki göstermeği taahhüt eder. Ebabilik zade Osman zeki koska.”⁴⁴²

Serbestî gazetesi “Hukuk-ı Şahsiye” adlı haberinde kişisel hak ve özgürlüklerden bahsetmektedir. Haberde, hak kavramının yasal düzenlemeler yokken de var olduğunu, kanunların hak kavramını yasal düzenlemelerle meydana getirdiğini ifade edilir.

“Kanun yok iken hak var idi. Kanunu hak tevlid eyledi. Cemiyet-i beşeriye hal-i temeddüne girince hakkın derecatı tenevvü ettiği gibi hükemay-i hukuk meydan aldı. Ketb-i mukaddese bunu taksim ve tayin ve tahdid etti. Nihayet bugün küre-i arz üzerinde bulunan heyet-i içtimaiyenin umumi hakkı ikiye taksim etti. Biri hakk-ı şahsi diğeri hakk-ı umumidir.”⁴⁴³

Hukukun toplumun medenileşmesiyle yasal bir zemine oturduğu ve böylelikle hakkın çeşitliliğinin arttığı açıklanır. Bu sınıflama, şahsi ve genel haklar olarak tanımlanır. Genel hakların evrensel olduğu ve bunlara Hukuk-ı Umumiye denildiği, şahsi haklara ise hukuk-ı şahsiye denildiği, bu haklarla birlikte sosyal hakların ve kamu hukukun muhafazasından hükûmetin sorumlu olduğu ifade edilir.

“Hakk-ı umumi taalluk eden cihanındır ki buna ıstılah-ı fenn-i hukukta “hukuk-ı umumiye” denir. Diğeri ise nef u zararı bir şahsın kendi zatına münhasır olan haktır ki ona da yine ıslah-ı hukukta “hukuk-ı şahsiye” denir. Kavanin-i mevzua-ı içtimaiye, hukuk-ı umumiyenin muhafazasına hükümeti tevkil etmiştir. Hukuk-ı şahsiye ise mutazarrır ile zararı ika iden beyninde halli lazımdır. Tab’î hasbe’l-temeddün bu keyfiyet hali dahi bazı kavanine rabt edilerek icabetinin icrasına hâkim tayin edilmemiştir.”⁴⁴⁴

Haberin devamında ceza hukuku ve kamu hukukuna göre kısmen veya tamamen bazı hükümlerinin affetme yetkisinin padişaha ait olduğu fakat kişi haklarında padişahın dahi af

⁴⁴² Ebabilikzade Osman zeki, “İnsaniyet,” İnsaniyet Gazetesi, 5 Ağustos 1326, sahife, 2-3.

⁴⁴³“Hukuk-ı Şahsiye,”Serbestî Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

⁴⁴⁴“Hukuk-ı Şahsiye,”Serbestî Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

yetkisinin olmadığı eğer padişah af yetkisini kullanırsa bu konuda mağdur olanın hukukunun gasp edildiği ifade edilir. Gazete kişilerin temel hak ve hürriyetlerinde kanun önünde herkesin eşit olduğunu belirtir.

“Kavaid hukukundur ki, hukuk-ı umumiye yi kısmen ve bazı hükümette külliye n af etmek salahiye ti hükümdarlara verilmiştir. Fakat hukuk-ı şahsiye ye hiçbir kimsenin velev ki -kudret-i afve- malik dahi olsa afva hakkı olamaz. Bu yoldaki afv o mutezirin hukukuna tecavüz olmuş olur. Hukuk-ı şahsiye yi ancak zarar-dîde olan ihtiyar ile afv edebiliyor. Hukuk-ı şahsiye önünde hükümdar da fakir de şer’an ve kanunen müsavidir. Hatta Peygamberan-i izam hazeratı hak önünde daima boyun eğmiştir. Binaenaleyh hükümdar ile teb’a, fakir ile zengin hukuk-ı şahsiyeden dolayı tekrar ederiz ki nazar-ı şer’-i kanunda müsavidir.”⁴⁴⁵

Gazete; Osmanlı Devleti’nde düşünce ve ifade hürriyetinden dolayı hak gasplarının oldukça yoğun yaşandığını, hürriyet kahramanlarının sabır ve direnciyle bugünlere geldiğini belirterek düşüncesinden dolayı mahkûm edilenlerin sahip oldukları mallara haksızca el koyanların elbet bir gün bedelini en ağır şekilde ödeyeceklerini belirtir.

“Ey devr-i sabıkda envai-i felaketler çeken ahrar, minfallerde, zindanlarda gördüğünüz mahrumiyetlerin bedel-i maneviyesi na’il olduğunuz hürriyettir. Buna kanaat büyüklüğündedir. Bu büyüklüğü dahi şimdiye kadar cihani hayrette bırakan sabır ve sukutunuz ile sabit olmuştur. Yalnız şahsınızın değil dolayısıyla evlad ve ailenizin yani varislerinizin dahi hakkı olan hak-ı intifa bulunan servet ve saman-nakzın istirdanı sizi fuzuli olarak bu müdhiş felaketlere ilka ve hânmanızı berbad, yuvanızı yıkan zalimlerden şimdi bil-muhakeme istirdad hakkınız meşruadır.”⁴⁴⁶

Haberde, temel hak ve hürriyetlerin hiçbir koşulda yasaklanamayacağı, Kanun-ı Esasi ile kişisel hakların kanun önünde tanındığı, bu tanınmanın meclisin koruması altında olduğu, bundan önce yaşanan hak gasplarının telafisinin mümkün olamayacağı fakat gasp edilen malların iadesinin mümkün olabileceği ifade edilir.

“Bu haktan sizi ne şer’ ne de kanun men’ edebiliyor. Kim ne derse desin hukuk-ı şahsiyenizin yevm-i istirdadı takrîb etti. Elbet içtimama muntazır olduğumuz mebusan-ı millet bunu düşünecek ve bu madde-i muhimmeyi hal ile “sefil” bütün “manasıyla” sefil kalan evlat ve ıyâlimızın duçar olduğu zarar-ı maddiyenin telafisi mümkün değildir. Fakat bir dereceye kadar tehevvin-i felaketine medar olacaktır. Zulm iden her kim olursa olsun mağsubat eden

⁴⁴⁵ “Hukuk-ı Şahsiye,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

⁴⁴⁶ “Hukuk-ı Şahsiye,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

hakkımızı istirdat ideceklerdir. Onların o ali kâşâneleri, o ferah-fezâ hadikaları, o müzeyyen arabaları satılmalıdır.”⁴⁴⁷

Serbestî gazetesinde yer alan Hasan Fehmi'nin “Sukut mu Edeceksiniz?” başlıklı makalesinde, Kemal Paşa Hükûmetinin Hasan Fehmi'ye olan tehditleri anlatılmaktadır. Hasan Fehmi, istibdadın en şiddetli zamanlarında düşüncelerini söylediği için sürüldüğünü, tekrar söylediğinde zindanlara atıldığını, yine korkmayıp daha yüksek sesle hürriyet feryatlarını dile getirdiğini, öldürülse bile ruhunun hürriyet diye feryat edeceğini söyler.

“Bugünlerde hakkımızda Kemal Paşa'nın yine hafiyen hücumlarda bulunduğunu işitiyoruz. Teessüf ederiz. Biz ki: ”zulmün, istibdadın en dehşetli en şiddetli devre-i cehennemisinde söyledik. Minfallere sürüldük yine söyledik. Zindanlara atıldık. Bi-perva, bir-mehabe yine söyledik. Mezara, marmaranın kar-ı na-yabına, atılsa idik hiç şübhe yok ki zerrat-ı cismaniyemiz yine söyleyecekti. Ruhlarımız vatanın devr-i istibdad ile zulemat-ı kabri andıran afak-ı siyahında hem de zalimlerin başucunda çırpınarak söylesek feryad edecekti.”⁴⁴⁸

Hasan Fehmi; hayatını vatanın saadetine adadığını, amacının memleketin hürriyetine kavuşması olduğunu, hakkında ne hüküm verilirse verilsin, asla susmayacağını, hakkında verilecek her türlü hükme rağmen hak bildiği yoldan asla vazgeçmeyeceğini beyan eder.

“Hâlbuki bugün vatanımızda hürriyet ilan edilmiş. Meşrutiyet hüküm-ferma, Kanun-i Esasi hastaların amel-i cengizanesine rağmen nüfuzunu, hâkimiyetini icra ederken sükût mu edeceksiniz? Haşa!! Zalimler, müstebitler, çıldırsın, kudursun ve parça parça olsun. Biz ki hayatımızı vatana, saadet-i vatana vakfetmişiz. Emelimizi milletin terakkisine, saadetine hasr eylemişiz. Hiç sukut eder miyiz? Varsın reis-i vükela, heyet-i vüzera davalar açsın, hâkimler habsimize, nefyimize hatta idamımıza hüküm etsin. Evet, hüküm etsin yine söyleyeceğiz”⁴⁴⁹

Hasan Fehmi; düşünce ve ifade hürriyetine bu kadar saldırının basını susturmaya çalışmanın manasını anlamayarak hükûmetin kendisini eleştirmesindeki nedenini sorar. Yazdığı makalede Bakanlar Kurulunun görevlerini kötüye kullandıklarını anlattığını, bu durumda Bakanlar Kurulu hakkında gereğinin yapılması lazımken haber yapan gazetecinin sorumlu tutulduğunu söyleyerek, ülkenin oldukça kötü yönetildiğini ifade eder.

⁴⁴⁷“Hukuk-ı Şahsiye,” Serbestî Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

⁴⁴⁸ Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

⁴⁴⁹ Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

“Ne var ne oluyor. Matbuatta bu hücum nedir? Ne istiyorlar? Filan nazırın hissiyatına dokunulmuş, filanın da kibir ve azametine lisan-ı intikad uzatılmış imiş. Heyet-i vükela, vatanın bulunduğu hal-i hazırayı, hemen otuz yaverin iktidarsızlığından, istibdatsızlığından, bahseden bir gazeteciye, “bir hadim-i vatana”, bir nigahban-ı millete saldırıyor. İşte hamiyetlerine, gayretlerine, iktidarlarına mücessem numune !!! Yazık, yazık yatakta bir mariz inliyor. Ağlıyor feryat ediyor. Hekim istiyor. Koca hekim geliyor. Muayene edecek tedaviye başlayacak.”⁴⁵⁰

Haberin devamında hükûmetin yanlış politikalarının ülkeyi her geçen gün daha da kötüye götürdüğünü, toplumun neye ihtiyacı olduğu bilinmeden yönetildiğini ve yöneticilerin bilgisiz ve cahil kimseler olduğunu, Bakanlar Kurulunun halkın sorunlarıyla ilgilenmesi, onlara çözüm bulması gerekirken millete baskı ve şiddet uyguladığını belirtir.

“Fakat hastaya “o alam ve o câ’iden başka bir eser-i hayat ve mevcudiyet hissetmeyen hastaya”, o biçareye, inleme, ağlama, feryat etme! Zira feryadın, enin ve figanın hastalığı teşhisattan, tedaviden beni men ediyor, diyor. Garip değil mi? inlemenin hastalık icabından olduğunu bilmeyecek kadar cahil bir hekime insan, insan nasıl hayatını teslim eder? İşte bu hekim, heyet-i vükelaımızdır. İnleyen feryat eden hasta da millettir. Milletın hastalığa, hastalığın icabet-i tabiyesinden olan feryad ve figanına acıyacak, merhamet edecek iken kızan, çıldıran, hasta millete hücum eden heyet, heyet-i müstebittir.”⁴⁵¹

Hasan Fehmi’ye göre Bakanlar Kurulu yönetiminde söz sahibi olmak istiyorsa icraat yapmalıdır. Yoksa mahkemelerdeki savcıların, hâkimlerin kullandıkları ayrıştırıcı lisanla çatışmalı bir vazife ile varlıklarını ispat edeceklerse İstibdat Devri Bakanlar Kurulunun gülünç şarlatanlarından bir farkları kalmayacağını söyler.

“Eğer heyet-i vükela, millete karşı kabiliyet ve iktidarlığını göstermek istiyorlar ise icraat-ı hakikiye efal-i cedidelerle gösterebilirler. Yoksa öyle mahkemelerde müdde-i umumiyelerin, hâkimlerin lisanıyla sadır olacak hilaf-ı vazife medayih-i inzimâm eden kavli-i mücerredleriyle isbat edeceklerse devr-i istibdad vükelasının gülünç şarlatanlarından başka bir iş yapmadıklarını millet nazarında vazih hem de pek vazih bir surette itiraf etmiş olacaklarında şüpheleri kalmamasın.”⁴⁵²

⁴⁵⁰ Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

⁴⁵¹ Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

⁴⁵² Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

Hâkimlerin liyakatsizliklerinin de bir gerçek olduğunu, o makam sahiplerinin zalimlerden aldıkları emirlerle millete, basına öfke yağdırdıklarını, emir almak yerine vazifelerini düzgünce yapmaları gerektiğini ifade eder.

“Vükela efendilerimiz kendilerine isnad olunan ehliyetsizliği ki filhakika doğrudur. O ki sorup da makam-ı vala-yı müstebitanelerden millete, milletin tercümân-ı efkârı, lisan-ı hâli olan matbuata hiddetler, husumetler yağdıracaklarına gayızlar, ateşler püskürteceklerine, vazifelerini layıkıyla ifaya hamiyet buyursunlar.”⁴⁵³

Hasan Fehmi; hükûmete seslenerek Kanun-ı Esasi'ye aykırı hareket edenleri, hukuku gasp edenleri ve temel hak hürriyetleri engelleyenleri eleştirmekten vazgeçmeyeceğini ifade ederek istibdadın tahakkümünden bıktığını, artık buna razı olunamayacağını, istibdat uygulayanların bir gün mutlaka cezalandırılacağını belirtir.

“Ve bilsinler ki Kanun-ı Esasimize hukuk-ı mukaddesat-ı milliyemize tecavüz edenler Kamil Paşa, Arif Paşa, Hakkı Bey, Ziver Bey değil kim olursa olsun tenkidten geri kalmayacağız. Artık yeter! Hükümet-i mutlakada istibdad, meşrutiyette istibdad!!! Buna hiçbir vakit razı olmayacağız. Yapanlar da emin olmalıdır ki müdhiş akıbeti vahim bir rüyanın tesir-i medhuşesi altında bulunuyorlar”.⁴⁵⁴

Püsküllü Bela gazetesinde yer alan “Düşünceler” başlıklı haberinde İstibdat Dönemi'nin unutulmaması ve onunla yüzleştirilmesi gerektiğini ifade ederek, İstibdat Dönemi'nde baskı, zulüm ve gözyaşının dinmediğini, açılan yaraların hâlâ kapanmadığını, kahrolsun istibdat diye bağırmaktan seslerin kısıldığını hatırlatarak istibdadın hesap vermesi gerektiğini söyler.

“İstibdad kimdir? Nedir? Sualine nasıl bir cevap verilmek lazım geleceğini acaba kim düşündü? Kim hatırladı? Bir kaç kimse yahut hiç. İşte ben bunu kabul edemem bence istibdada verilecek cevap vücutta gizlidir. Fakat biz ona bir vücut-ı maddî bulmalıyız. Bu millet-i mazlumenin intikamını almalıyız. İstibdadın teğallübünden ağlayan gözler dinmedi. Açılan yaralar hala iltiyam-pezir olmadı. İstibdad kahrolsun diye bağıra bağıra seslerimiz kısıldı. Hafaki isibdad kahr edildi. O bir vucuddur. Teşrih edelim.”⁴⁵⁵

⁴⁵³ Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

⁴⁵⁴ Hasan Fehmi, “Sukut mu Edeceksiniz,” Serbestî Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

⁴⁵⁵ “Düşünceler,” Püsküllü Bela Gazetesi, 4 Mart 1325, sahife, 3.

Gazete haberin devamında, istibdadın ateşten daha şiddetli, şeytandan daha tehlikeli olduğunu ve insanların istibdadın şiddetinden çok çektiklerini ve istibdadın uzantılarının hâlân devam ettiğini ve bunların aramızdaki insan kılıklı zalimlerden başka birileri olmadığını ve bu maskeyi takarak insanları aldattıklarını, herkese zarar verdiklerini ifade eder.

“İstibdad ateşten eşedd, şeytandan mürteddar, mayası zalimdar, gıdası yetimlerin, dulların kariyesi hun-ı şahadetidir. İşte bunlar ile tağaddi eden ne kadar vucud varsa onlar istibdadın birer uzvu, heyet-i mecmuaları da istibdadın vucudu idi. Ey millet, mazlume istibdad diyerek kuyde bir afet aramayalım. Tarif ettiğimiz istiddad aramızdaki insan kıyafetli köpekler, alçaklardan başka bir şey değildir. Bunlar bizi yaktılar, kavurdular. Bizi besleyen vatanımızı düşmanlarımıza verdiler.”⁴⁵⁶

İstibdatçıların vatana hakaret ettiklerini, gencecik evlatların kanlarını emdiklerini, hâlâ varlıklarını sürdüklerini söyleyen gazete; peygamberin buna razı olmadığını, vatanın bunları kabul etmediğini ve cezalarını çekmeleri gerektiğini ifade eder. Henüz istibdatçılara bir cezai yaptırım uygulanmadığını, herhangi bir affa tabi tutulduklarında ecdadımızın ruhlarının yaralanacağını söylemektedir.

“İnsaf, merhamet, vatanımıza hakaret ettiler yetişmedi. Evlatlarımızın kanını emdiler, beyinlerini yediler kâfi gelmedi. En sonra dinimize, peygamberimize de hakaret ettiler. Va esefa ki biz, bunları el-an bu memlekette açtıkları yaraların üzerinde gezdiriyoruz. Peygamber buna razı değil. Vatan bunları kabul etmiyor. Biz ise onlara zehir oluyoruz. Herkes amelinin mükâfatını, mücazatını görmelidir. Bunların a'mâl-ı makdühelerine ceza, ufacık bir ceza bile veremedik. Bunları asacak bir ağaç bulamadık, doğrudur. Onların pis vücutlarını sallandıracak ağacımız yok; ama onu da buluruz. Altına kendilerinin bizi salb ve idam için yetiştirdikleri ağaçları çoktur. Bizi asmak için bağladıkları ipleri millet artık meydana çıkaracak hâsıla-ı mesailerini kendi boyunlarına takacak iktidarı haizdir. Daha mı gaflet müsamaha edeceğiz? Bunları af etmek şüheda-ı ecdadımızın ervahını bizar eder. Bu ifritler bu cehennem nişanesi alçaklar affa layık değildirlir.”⁴⁵⁷

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Suret-i Arıza” başlıklı haberde yasal hakların farkında olunması gerektiği anlatılır. Bu uğurda çok kayıp verildiğini söyleyen gazete herkesin temel hak ve hürriyetler bakımından kanun önünde eşit olduğunu, düşünce

⁴⁵⁶ “Düşünceler,” Püsküllü Bela Gazetesi, 4 Mart 1325, sahife, 3.

⁴⁵⁷ “Düşünceler,” Püsküllü Bela Gazetesi, 4 Mart 1325, sahife, 3.

ve ifade hürriyetine sahip olduğunu belirtir. Ayrıca mahkemelerin herkese eşit mesafede olması gerektiğini söyleyerek adaletin temelini hak sahibine hakkını vermek ile kişi güvenliğinin sağlanması olduğunu ifade eder.

“Hakk-ı meşru’muzun dahi şer’ ve kanun dairesinde iadesini de mütalebeden vaz geçmemeliyiz. Zira hak ve adl yolunda pek çok kurbanlarımız vardır. Pekiyi biliriz ki, hükümdar ile teba “hukuk-ı şahsiyeye’de” hükümet-ı meşruta kavaninide müsavidir. Ebvab-ı mahakim her ferd için daima açıktır. Gerçi bu kaideye devr-i istibdadın kavanini riayet etmemiş ise de mahakimi kabulde tereddüt eylememiştir. Birçok şehzadegan-ı izamız hakkında hukuk davaları ikame edilmiştir. Adalettir ki hikmete esir eder. Zulm ve istibdaddır ki işi çığırından çıkarır. Adaletin ise rükn-i azamı ihkak-ı hak ile emniyet-i şahsiye mevadd-ı mühimmesidir.”⁴⁵⁸

Gazete, hükûmete seslenerek Kanun-ı Esasi’nin kurallarına riayet edildikçe soğukkanlıklarını koruyacaklarını, her türlü hukuku devletten bekleyeceklerini ve hükûmetin tehditlerine boyun eğmeyeceklerini söyler. Hürriyet davasında hayatlarını kaybedenlerin olduğunu, her bir hak sahibinin hakkını elde etme çabasını desteklediklerini, ifade ederek düşünce ve ifade hürriyetinin engellenemeyeceğini belirtir.

“Fakat tekrar ederiz ki bizler galeyandan mutenik ve şer’ ve kanun muhafaza edildikçe itidalden ayrılmayacağız. Her nevi hukukumuzu göğüslerimizi gererek o soğuk bir han olan kuvvet-i aliyeden bekleyeceğiz. Eali maskesi altında tesettüre çalışan ervah-ı habise bizi hiç korkutamaz. Çünkü biz hak sahibiyiz. Hak, hadis-i şerifte varid olmuştur. Her bir hak sahibi hakkını istihsal edinceye kadar serbestane söz söylemek muhafaz-ı hakka çalışması men edilemez haklardan biridir.”⁴⁵⁹

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Alınan Bir Varaka” başlıklı haberde, İzmir’de eski sorgu hâkimlerinden Muhammed Mekki isimli şahsın yazmış olduğu dilekçesinin yırtılarak yüzüne fırlatılmasından dolayı şikâyetçi olması anlatılır. Her ferdin dilekçe verme hakkı olduğunu ifade eden gazete, dilekçeyi yırtıp sahibinin suratına atmanın adaletle uyuşmayacağını belirtir.

“İzmir vilayeti sabık-ı müstantıklarından Muhammed Mekki imzasıyla aldığımız bir varakadan Aydın vilayetine resmen vermiş olduğu istidanamenin yırtılarak yüzüne atılmış olduğundan

⁴⁵⁸ “Suret-i Ariza,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 13 Eylül 1324, sahife,1.

⁴⁵⁹ “Suret-i Ariza,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 13 Eylül 1324, sahife,1.

bahisle şikâyet ediliyor. Her ferd, her makamı-ı resmiye arzuhal vermek hakkına haizdir. Fakat arzuhal yırtmak sahibinin suratına atmak adaletle kabil-i tevfiğ değildir.”⁴⁶⁰

2.1.7. Din ve Vicdan Hürriyeti

Mizanü'l Hukuk gazetesinde yer alan haberde, İstibdat Devri'nde halkın mezhepsel durumuna göre tayin edildiği, aynı uygulamanın Meşrutiyet Devri'nde de yapıldığı söylenilerek Avrupa'da da Müslümanların askerlik yaptığı ve dini baskılara maruz kalmadıkları belirtilir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanların askerlik vazifesini yaparken şeyhülislamlık makamında, dini eğitime tabi tutuldukları ifade edilerek yapılan uygulama din ve vicdan hürriyetine aykırı bulunur.

“Devr-i istibdad zamanında bile hükümet serbesti edyan ve mezahib usulunü kabul etmiş idi. Şimdi ise bu hak Kanun-ı Esasi ile temin edilmiştir. İngiltere'de, Rusya'da, Fransa'da, Romanya'da, Bulgaristan'da, Avusturya'da Müslüman askerleri yok mudur? Bu hükümetler askere alınan efrad-ı müslimeye böyle mi muamele ediyorlar? Ale'l-husus memalik-i Osmaniyede Müslümanlar askere alınıyorken Bab-ı Meşihattan ulemayı islamiyye mi davet ediyorlar? Şu hakikatler, şu meşaller göz önünde iken tahdid-i rumus rüfekamızın mütalatını külliyyen manasız ad etmekte hakkımız vardır.”⁴⁶¹

Sırat-ı Müstakim gazetesinde yer alan “Vaizler” başlıklı haberde önceki hükümet tarafından dini ayinler ve dini toplantıların engellendiği belirtilerek, kötü yönetim ile kötü ahlâkın toplumu mahvettiği ifade edilir. Halkın, eski idarede kurtuluş ve selametten ümidini kestiği yeni kurulan hükümetle ümitlerin yeşermesi beklenirken özgürlüğe ve umuda bir kez daha kurşun sıkıldığı, insanların Meşruti idareden beklediğini bulamadığı anlatılmaktadır.

“Devr-i sâbıkın bizi mahrum ettiği en büyük nimetlerden biri vaizlerdir. Su-i idare ile su-i ahlak bizi dereke-i helak ve izmihlale indirdiği necat ve selametten adeta ümitler munkatı olduğu halde yine hükümet kurşunuyla mühürlenmiş ağzılardan inzar ve tebşire dair harf-i valid çıkmıyor. Kulaklara necat ve selamet-i ümmeti kafil olan ayatı kerime ve ehadis-i nebeviyyenin hiçbirisi vasil olmuyor. Gözler mazinin o muzlim ve hunin-mahuf ve zehr-i agin muhit-i bela perverinden ne sağa ne sola inıtaf etmemeğe mahkûm bulunuyordu.”⁴⁶²

⁴⁶⁰“Alınan Varaka,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 11 Eylül 1324, sahife,4.

⁴⁶¹ Mizanü'l Hukuk Gazetesi, 10 şevval 1326, sahife, 24.

⁴⁶² “Vaizler,” Sırat-ı Müstakim Gazetesi, 27 Ağustos 1908, sahife, 23.

Sırat-ı Müstakim gazetesinde yer alan “İnsaniyet Fikri Dini Medeniyet” adlı haberde hukukun esaslarının vatandaşın hakkının korunması olduğu, bir toplumun var olabilmesi için her ferдин yasal haklarının olması gerektiği ve aynı zamanda devletin vatandaşlarına karşı sorumlu olduğundan bahsedilir.

“Hukuk-ı içtimaiyenin taht-ı muhafazada olması da cemiyete mensup her bir ferдин kendi hakkını mutlaka taht-ı emniyette bulundurmakla beraber vatandaşlarına karşı üzerine lazım gelen bütün vezaifi tamamıyla ifa etmekle olabilir. Demek ki cemiyetin devam ve bekası için iki şart var: Biri, her şahsın kendi hissesine isabet eden hak diğeri vatandaşlarına karşı medyun olduğu vazifedir”⁴⁶³

Haberde, hak ve uygulama arasındaki ilişki anlatılarak, her bir hakkın bir görevi ve sorumluluğu olduğu, ifa edilen her bir görevin de kurallar dâhilinde bulunduğu ifade edilerek hak ile görevin bütün fertler için ortak bir değer olduğu anlatılmaktadır.

“İş bu hak ile vazife arasında olan nisbeti tetkik ettiğimizde her bir hakkın karşısında bir vazife ve her bir vazifenin karşısında bir hak olduğunu görüyoruz. Anlaşıyor ki, hak ile vazife bütün efrad-ı beşer için bir sırat-ı müstakim teşkil ediyor.”⁴⁶⁴

2.1.8. Eşitlik

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet” başlıklı haberde özgürlüğün, eşitliğin, kardeşliğin ve adaletin insanlık için her türlü mutluluğu sağladığı ve Osmanlı halklarının bu değerlere meşrutiyet sayesinde kavuştuğu, bu yüzden bu değerlerin korunması gerektiği anlatılır.

“İşte dört kelime ki cemiyet-i beşeriyenin her türlü saadetine kefiledir. Birkaç gün evveline kadar bunların hiçbirine malik değildik. Şükür olsun bugün dördüne de sahip bulunuyoruz. Dördüncü de nihayete kadar muhafaza edeceğiz. Hürriyet dediklerinin hukuk-ı hürriyetine tecavüz etmemek şartıyla hareket ve malumatında serbest olmaktır. Her şey gibi hürriyet de bir hudud ile mahduddur. Her yerinden daire-i hürriyetimiz yekdiğerine mecburdur. Bu daireye tecavüz diğeriinin hürriyetine tecavüz demek olur ki neticesi dairenin yekdiğerine karışmasını tabir-i diğeriyle (anarşi) hürriyet her fert tarafından hududu tecavüz edilmemekle kaimdir.

⁴⁶³“İnsaniyet Fikri Dini Medeniyet”, Sırat-ı Müstakim Gaztesi, 27 Ağustos 1908, sahife, 27.

⁴⁶⁴“İnsaniyet Fikri Dini Medeniyet”, Sırat-ı Müstakim Gaztesi, 27 Ağustos 1908, sahife, 27.

Hürüz diye herkes her aklına geleni yapmağa kalkırsa o kadar karışıklık olur ki neticesi ihtimal ki senelerden beri takip edegeldiğimiz maksad-ı mukaddesi de ihlal eder.”⁴⁶⁵

Haberde, eşitliğin birbirine sarılmakla olmayacağı, eşitliğin tüm Osmanlı halklarının karşılıklı muhabbet etmeleri ile meydana gelebileceği ifade edilir. Hiç kimsenin bir diğerinin tahakkümü altında kalmadan adalet ve kanun önünde bütün Osmanlıların eşit olması gerektiğinden bahsedilerek gerek toplu gerek bireysel olarak adalet talep edilmektedir.

“Uhuvvet diyoruz! Uhuvvet birbirimizin boğazına sarılmakla olmaz. Umum efrad-ı milletin mütekebilin hüsn-i muâşeret etmeleriyle husule gelir. Müsavat diye bağıyoruz hukuk-ı müsavat herkesin yekdiğerini tahkir etmesi demek değildir Huzur-ı kanunda bilumum Osmanlıların şayan olması demektir. Adalet istiyoruz. Adalet; gerek müctemian gerek; münferiden bir iki adamın üzerine meczum ile darb ve tahkir etmek değildir. Buna adaletsizlik hatta insafsızlık derler.”⁴⁶⁶

Mizan-ül Hukuk gazetesinde yer alan “Suret-i Natık” adlı haberde Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte herkesin eşit bir hayat sürme hakkına sahip olduğu ve herkesin görevinin bir diğerinin hakkını tanımak olduğu ifade edilir. Gazete; milletin temel anlamda hürriyetten beklediğinin eşitlik, ifade özgürlüğü, medeniyetin nimetlerinden yararlanmak, haysiyet ve şerefinden taviz vermeden insanca yaşamak ve refah durumuna göre zerre kadar ayırım yapılmadan adalet karşısında bir olmak olduğunu belirtir.

“Herkesin idare-i meşruta ile mütenasib bir hayat-ı mesudaneye mazhar olduğu şu devre-i münciyede, kâffe-i vezaifi milel, yekdiğerinin hakkını tanımak, hürriyet-i kâmile mübecellesinin ahlak-ı beşeriyede fitraten mevcut olan meyil, sükûn ve İmtizaca verdiği revnak-ı ebediden müştereken hissedar olmak, beynel-efrad hukuk-ı mütekebile-i medeniyeye suret-i kamileden riayet gösterilmek, nimet-i temeddün ve müsavatı takdir ile hiçbir kimseye gayz ve infialinden ve ahval-i refahiyesinden ebna-ı vatandan hiç birini zerre kadar rencide etmeyerek hukuk-ı hususiyede bir tutmaktır.”⁴⁶⁷

Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı; Kanun-i Esasi’nin 19. maddesinde memur olabilmeyenin esası olarak; “Devlet memuriyetinde umum tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar şeklinde düzenlenmiştir.”

⁴⁶⁵ “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 22, Temmuz 1324, sahife, 4.

⁴⁶⁶ “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet”, Yevmî Servet-i Fünun Gazetesi, 22, Temmuz 1324, sahife, 4.

⁴⁶⁷ “Suret-i Natık,” Mizanül Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife, 21.

2.1.9. Hizmete Girme (Hak Kavramı Bağlamında Liyakat)

Sosyalist gazetesinde yer alan “Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey’e İthaf” başlıklı haberde son günlerde İstibdat Dönemi’nde bile uygulanmayan keyfi hareketlerin artması ve bu hareketlerin sebeplerinden biri olan Talat Beyefendi’nin usulsüzce kaymakam atanmasından bahsedilmektedir. Gazete bu usulsüzlük karşısında vatandaşların sukuta tahammülünün kalmadığını ifade ederek mebusların usulsüz kaymakam atamalarıyla ilgili tepki göstermelerini, bu kanunsuzluğa ve keyfi uygulamaya bir son verilmesi ve gereğinin yapılmasını beklemektedir.

“Daliye Nazırı Bey’e İtlaf,

Son zamanlarda öteden beri alışılmış olan bir itiyad-ı saik neticesi olarak hareket-i keyfiyesine vasi bir cerayan veren, yaptığı işe artık Meclis-i Mebussanda aleyhtar kazanan İttihad ve Terakki Fırkası mebuslarından Dâhiliye Nazırı Talat Bey Meclis-i Milletimizin geçen devre-i tatiliyesinden bu üçüncü devre-i küşadiyesine kadar güzهران olan az bir zaman zarfında hilaf-ı usul ve kanun olarak yüzü müteceviz mülkiye kaymakamı tayin ettirdiğini makûs-ı feryad-ı millet olan sütunlarımızda artık sükûta tahammül kalmayan bir vicdanın, sedanın ah ve inilti olarak bilumum Mebusan-ı Millete hitaben yazmağa mebuslarımızın bu babda hem nazır-ı müşarunileyh istizah-ı keyfiyet etmelerini ve hem de gündən güne terakki etmekte olan kanunsuzluğun idare-i keyfiyesinin bu suretle önüne bir sedd-i hail çekmelerini ricaya kanunun verdiği salahiyyete istinaden cesaret ettik.”⁴⁶⁸

Gazete, kaza kaymakamı olabilmek için Mektebi Mülkiyeden mezun olmak yahut imtihanla seçilmiş olmak gerektiğini ve sınavlarda başarılı olanların kaymakam olabileceğini belirtir. Sınav başarısı haricinde kaymakam olabilmek için on sene kaymakam olarak hizmet etmiş olan ve hakkında mahkeme kararı bulunmayanlar için 17 Eylül 318 tarihli hazırlanan komisyon kararıyla atabileceğini söyleyen gazete; kanunun hâlen yürürlükte olduğunu, yeni bir düzenleme yapılmadan yürürlükten kaldırılamayacağını ifade eder.

“Malumdur kaza kaymakamlığına istihdam: Mekteb-i Mülkiyeden şahadetname ahz etmiş ve yahud bila-mütehan vaktiyle intihabname almış olanlar, intihabnamesi olmayan da bilfiil on sene kaymakamlıklarda bil’asale hidmet etmiş ve hiçbir suretle taht-ı muhakeme alınmamış bulunanlara münhasır olduğu (17 Eylül 318) tarihinde neşir olunan intihab-ı memurin

⁴⁶⁸“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey’e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

komisyonu nizamnamesinin birinci ve yirminci maddeleri ahkâmından ve (Elyevm düsturu'l amel bulunan nizam ve teamül-i örf ve adet eyler. Ve de vaaz olunacak kavanin ve nizam ile tadil ve ilga olunmadıkça meriyye alel-icra olunacağı) Kanun-i Esasi'nin (118).inci maddesinde musarrah bulunmuş.”⁴⁶⁹

Gazete, Meşrutiyet'in ilanından beri memur alımı için yeni bir nizamname düzenlenmediğini Dâhiliye Nazırı'nın kanuna ve nizama aykırı olarak birtakım kimseleri kaymakam olarak atadığını ve atamaların usulsüzce yapıldığını beyan eder. Gazete, 150 tane kaymakamın hiçbir gerekçe gösterilmeden azledildiklerini, bunların yeniden görevlendirilmelerinde herhangi bir kanuni engelin bulunmadığını, bu yüzden biran evvel adaletin yerini bulması için, gerek meclis gerek Dâhiliye Nazırı insanlık ve meşrutiyet namına görevlerini yapmalarını talep eder.

“Ve bidayet-i meşrutiyetten şimdiye kadar balada zikr olunan nizamnameden başka intihab-ı memurin için yeniden bir nizam kanunu vaaz olunmamış iken Dâhiliye Nezareti, muhalif-i kanun ve nizam olarak hariçten bir takım eşhası (bilmecebûriye inhilal ettirilmeyen) kaymakamlıklara tayin ettiği ve hâlbuki (100) kadar mazul kaymakamlar olduğundan ve bunların âdem-i tayinlerine de hiçbir sebab-i kanunu mevcut olmamakta bulunduğundan, bunun bir an evvel kaide-i adalet dairesinde ve adl ü ihsan politikası ahkâmı mucibince halledilmesi gerek, Mebusan-ı Milletten ve gerek, Dahliye Nezaretinden hesab-ı alel'insaniye; kanun-i meşrutiyet namına talep eder ve kabul olunacağı ümidinde bulunduğumuz Talat Bey'in vicdani hamiyetlerinden bekleriz.”⁴⁷⁰

Boş kalan kaymakamlıkların büyük bir çoğunluğuna askerlerin atandığını ve bu atanmaların birçok sakıncayı beraberinde getireceğini söyleyen gazete, askerlerin mülkiye amirlerine müdahalede bulunmasının siyasi sonuçlar doğuracağı endişesini taşıdığını ve bu kadrolara askerlerin atanması durumlarında ise mülkiye mezunlarının işsiz kalacağını ifade eder. Gazete, bu durumda askerlerle mülkiyeliler arasında husumet meydana gelebileceğini bundan dolayı mülkiye kaymakamlığına asker tayin edilmemesini talep ederek hükûmeti uygulamış olduğu politikadan dolayı eleştirmektedir.

“Şimdi gelelim münhal kaymakamların birçoğunun memurin-i askeriye tevcihine:

⁴⁶⁹“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey'e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁴⁷⁰“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey'e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

Evvela askerlerin mülkiye amirine müdahale; burada tadad etmek istemediğimiz, mahzur siyasi Saniyen bundan sonra sarf-ı nazar: yukarıda arz olunduğu gibi memuriyetler askerlere teklif ve tevcih olunduğu halde mülkiye mezun ve memuriyetinin hakk-ı meşrualarını gasp etmek gibi bir haksızlık? Ve kanunsuzluk!!!

Salisen askerlerle mülkiyeliler beyninde ekmek kavgasından naşi bir münferit-i içtimaiye ve iktisadiye tevlid etmek vardır!!!İşte şu gibi mahazir-ı adiden naşi mülkiye kaymakamlığına askerler tayin edilmemelidir. Lakin biz bu meselede iktidar ve rüçhan-ı nazarı itibara almıyoruz ve alamayız.”⁴⁷¹

Gazete, ayrıca memur kadrolarına askerlerin atanmasının, ordunun askerlerden mahrum bırakılması demek olduğunu ifade ederek devletin içinde bulunduğu koşullar gereği mülki memurdan ziyade askere ihtiyaç olduğunu belirtir. Bu durumun 327 yılı Harbiye bütçesine yapılan ek bütçenin mülkiye bütçesinden daha fazla olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıktığını hatırlatır.

“Biz zira kanunda böyle bir mesele görmüyoruz. İhtimal ki o kaza kaymakamı tayin olunan memur askerlerin erbab-ı iktidardan olabilir. Bu ihtimal dâhilindedir. Fakat şurasını da söylemek mecburiyetindeyiz ki, onun iktidarı cihet-i mülkiyeden ziyade ciheti- askeriye aittir. Binaenaleyh bu gibi muktedit ve namuslu askerlerden orduyu mahrum etmemeli. Çünkü bugün bize mülkiyeden ziyade asker lazımdır ki. Bu da 327 Harbiye bütçesine ilave olunan miktarın mülkiyeye bütçesinin fazla bulunmasıyla anlaşılır.”⁴⁷²

Haberde, Trablusgarp’ın Nalut kazası kaymakamlığına Doktor Yüzbaşı Refet Bey’in atanmasını yalnızca sıradan bir asker değil bir doktorun kaymakam olarak atanmasını oldukça gülünç bulunduğu belirtilir. Kaymakam olarak atanan doktorun oldukça liyakatli biri olabileceğini ama mülkiyeden mezun olanların daha işinin ehli oldukları, doktorun ihtisas sahasının kendi alanında uygulaması gerektiğini söyleyerek, böyle mantıksız hareketlerde bulunmak mülkiyeliler için bir zulüm meydana getireceği belirtilir.

“Şurada istirdat kabulünden olmak üzere şunu da arz edelim ki, geçenlerde iştirak gazetesinin (18).ci nüshasında tenkid eylediğimiz vech ile Trablusgarp’ta vâkıa Nalut kazası kaymakamlığına Doktor Yüzbaşı Refet Beyin gönderilmesi ve bu suretle yalnız diğer askerlerin değil doktor zabitanın böyle kaymakamlara tayin olunması ki gülünç harekette

⁴⁷¹“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey’e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁴⁷²“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey’e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

bulunulmasıdır. Belki o zat muktedirdir. Fakat herhalde mezunun-ı mülkiyede ondan muktedirler de vardır. Muktedirlerse mülkünde irtika ettirilmeli mesela: Sıhhiye reisi sertabib yapılmalıdır. Yoksa hiçbir zaman bu gibi mantıksız harekette bulunmamalıdır. Zira bu mülkiyeliler için adeta bir zül bir hakarettir.”⁴⁷³

Haberin devamında, memur seçim encümenin almış olduğu karara göre görevinden ihraç edilen kaymakamların memleketleri dışında dahi olsa boş kadrolara atanamayacağı hatırlatılarak usulün uygulanması zorunlu ise neden bütün memurlara uygulanmadığı sorulur.

“Dâhiliye Nezaretinin garip hareketlerinden birisi de; bir hareketin diğerine uymaması, bugün yaptığını yarın bozmasıdır. Şöyle ki: Dâhiliye Nezareti intihab-i memurin encümenince ahiren itihaz olunan usule nazaran mazul kaymakamların ba'demâ kendi memleketleri dahilinde münhal olan kazalara tayin olunması kararıdır. Bize kalırsa: Bir kavmin lisanına vakıf olanların tercih-i emrindeki hikmet-i ilahiyeye ve ba-husus her bir unsur ve milletin lisanına vakıf sefirlerin Taraf-ı Hazret-i Risaletpenahiden irsal buyrulmalarındaki sünnet-i seniyyee muhalif olan şu kararın tatbiki her halde hatadan salim değildir. Zira Hazreti Peygamber bunda ezhercihet bir faide görmüşler ve onun için böyle yapmışlardır. Haydi diyelim ki, Mecellede munderiç (zamanın tagayyürü ile hükkâm da tagayyür eder) kaidesinde bu suretle hareket etmekte bir menfaat ümit edilsin de şu gibi usulün tatbiki mecburiyetinde bulunulsun. O zaman yine deriz ki mademki bu usulün tatbiki matlub ve mültezemdir o halde o niçin bütün umum-ı memurin hakkında seyyanen icra edilmiyor?”⁴⁷⁴

Gazete; bir vatandaşın memleketin herhangi bir yerine tayini edilirken diğer bir vatandaşın tayin edilmemesi durumunda meşrutiyet devrinin eşitlik, adalet ve kardeşlik maddelerine uygun davranılmadığını, bu yaşanan hak gasplarının bir an önce telafi edilmesi gerektiğini ve kaymakamlara yaşatılan mağduriyetlere son verilmesini talep eder. Gazete uyarıda bulunarak, usule aykırı olarak tayin edilen kaymakamların tayin edilme gerekçelerini belgelerle ispatlayabileceklerini bu konuda mebusların gereğini yapmalarını beklemektedir.

“İşte bu gibi birinin maskat-ı re'si olan bir memleket dâhilinde tayin edilip diğerlerinin tayin edilmemeleri gibi muamele icrası şu içinde bulunduğumuz devr-i mesud-ı meşrutiyetin kaide-i müsavat u adaletle asla kabil-i telif ve tevkif olamayacağından meşrutatımızın biran evvel

⁴⁷³“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey'e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁴⁷⁴“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazırı Bey'e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

çaresine bakılarak birçok zavallı kaymakamların ah ve kaffanlarına meydan vermemek lazım olduğunu beyan ile icab etse gerek. Askerden ve gerekse hilaf-ı kanun olarak ehliyet-i tammeyi haiz olmayarak hariçten tayin olunan kaymakamların isimleri ile buldukları kazaları tayin-i hakikat maksadıyla alenen yazarız. Makalemize hatime vermeden şunu da söyleyelim ki, hilaf-ı usul ile tayin olunan kaymakamların ne gibi bir tesir neticesi olarak tayin edildiklerini birçok vesikalarla ispat edebileceğimizi de söylemekten kendimizi alamayız ve muhterem mebuslarımızın bu babta nazar-ı dikkatlerini celb etmekte faideden hali görmeyiz”⁴⁷⁵

İştirak gazetesinde yer alan “Dâhiliye Nezareti’ne Açık Mektup Nazır Bey” başlıklı haberde Trablusgarp’ın Nalut kazasına Refet Bey isimli bir şahsın Mısır’a tayin edildiği fakat Refet Bey’in görev yerine gitmeyip firar ettiği, Refet Bey’in cezalandırılması gerekirken kaymakam olarak atandığı belirtilir. Gazete; bu şahsın ne gibi bir hünerden dolayı kaymakam olarak tayin edildiğini sorarak, “Refet Bey’in yapmış olduğu uygunsuz durum hükûmet tarafından onaylanıyorsa da biz kendisinin kaymakamlığını tanımıyoruz.” demektedir.

“Trablusgarp’ta Nalunt kazası kaim-makamına Refet Bey namında biri tayin edilmiştir. Bu zat kimdir bilir misiniz? Bir doktor evet, sadece bir doktordur. Birkaç sene evvel terfiyen vekil-i ağalık rütbesiyle altıncı orduya tayin olunur. Ve bilahare vazifesi başına giderken Mısır’ a firar eder ve nihayet herkes gibi o da gelir. Bir Osmanlı olmak sıfatıyla size sorarım ki bu zata ne gibi bir sebeple kaim-makamlık veriyorsunuz. Ayrıca bu gibi haller indinizde memduh sayılıyorsa bizim indimizde mefruttur.”⁴⁷⁶

Haberin devamında kaymakamların mülkiyeden mezun ve idari işlerine vakıf kişiler olması gerekirken Refet Bey’in doktor olduğunu, kaymakam olabilecek niteliklere haiz insanlar dururken neden bir doktorun kaymakam olarak atandığını sorar. Gazete hükûmet yetkililerine seslenerek kaymakam olmak için şahsınızın takdiri yeterliyse takdirmize layık olmak için ne yapmalıyım diye sorar.

“Kâim-makamlar mektepten mezun, umur-ı idareye vakıf zevattan intihap olunurlar. Hâlbuki Refet Bey doktordur. Hiç şüphesiz usul-ı idare-i mülkiyeye kendisinden vakıf birçok adamlarımız var. Onları bırakıp da hariçten bir zatı kâim-makam nasp etmek nasıl bir saik-i sebebledir. Eğer kâim-makam olmak için yalnız teveccühünüzü kazanmak kâfi ise bilelim de biz de nail-i teveccühünüz olmak esbabını istihsale çalışalım. Memleketimizde kâim-

⁴⁷⁵“Zavallı Mülkiye Kaymakamları Dâhiliye Nazır Bey’e İthaf,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁴⁷⁶ Namık, “Dâhiliye Nezaretine Açık Mektup Nazır Bey”, İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife, 2.

makamdan ziyade doktora ihtiyacımız var. Bu zat çok müsait ise kendisine doktorluğa ait büyük bir mevkii verebilirdiniz. Herşey gibi bu da elinizde. Fakat bir doktorun bizce kâim-makamlığa tayin olunması kavâid-i idare-i şınasi ile gayr-i kabil-i telif olduğunda arz-ı hâle mecburiyet hâsıl oldu. Namık ”⁴⁷⁷

Mizan gazetesinde yer alan “Maarif Nezareti” başlıklı haberde artık Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte özgürlüğün padişah tarafından yeniden bahşedildiği ve padişahın anayasaya uyacağına yemin ettiğinden bahsedilir. Gazete; Kanun-ı Esasi ile birlikte basın özgürlüğü ve eğitim hakkının yeniden tanındığını ifade ederek bu insanı sevince ve şaşkınlığa sevk eden uygulamaların Kanun-ı Esasi ile ortaya çıktığını ve bundan sonra herkesin yeteneğine, liyakatine göre işe yerleştirileceğini söyler.

“Elhamdülillah artık bugün düşündüğümüzü, bildiğimizi yazabiliyoruz. Şöyle ki, Padişahımız Kanun-ı Esasimizi yeniden mevki-i tatbikiye vaaz buyurdular. Tamamen icrasına Allahın kitabı üzerine kasem ederek teba-ı sadıkasına teminat koyuverdiler. Serbesti-i matbuat ve tedrisatı ihsan ettiler. Bir haftadan beri devam eden sürur-i milli el-an devam etmektedir. Bu meserret-i amih Kanun-ı Esasinin tatbikatıyla her gün tecelli eden bir surette mütezâ’if tezayüd edecek. Herkes kabiliyet ve istidadına ve ehliyet ve liyakatına göre hissemend-i saadet olacaktır. mâ-sabıkda istidad-ı zekâ, kudret-i ilmiye kar etmiyordu. Mensubiyyet alel-esas terakki etti. Şimdi iş beraks oldu.”⁴⁷⁸

Haberin devamında, bundan sonra herkesin kanundan başka hiçbir şeye tabi olmayacağı, kimsenin evine izinsiz girilemeyeceği, kimsenin mektubunun açılmayacağı, kimsenin özel yaşam alanına müdahale edilmeyeceği, insanların bundan sonra istediği gibi yazıp, söyleyip düşünebileceği böylelikle medeni ülkeler seviyesine ulaşılabileceği ifade edilir.

“Hiç bir kimse, hiçbir veçhile kanunun tayin ettiği ahvalden başka ahvalde başka hiçbir suretle mesul olamayacak. Mesakine duhul edemeyecek, mekatibi açamayacak, en mahrum esrarına kadar vakıf olamayacak. İla ahire bundan böyle serbestisine teali-i efkâr edecek, terakiyat-ı medeniye ve matbuat-ı ecnebiyeyi kemal-i serbesti ile takib edecek. İsteddiği gibi yazacak, istediği gibi söyleyecek, bilmediklerini öğrenecek, bildiklerini vatandaşlarına bildirecek, tamamıyla hukuk-ı şahsiyesine malik olacak, hür olacak velhasıl hür yaşayacak. Adam olacak, insan olacak, medeniyet nedir bilecek. İşte bunlar beş gün evvel şiddetli bir idarenin, istibdadın

⁴⁷⁷ Namık, “Dâhiliye Nezaretine Açık Mektup Nazır Bey”, İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife, 2.

⁴⁷⁸ “Maarif Nezareti”, Mizan Gazetesi, 3 Recep 1326, sahife, 3-4.

zebunu olmuş hepsi hayal gibi kalmış mahvolmuş idi. Bunları o koca padişah-ı âlileri millete birden bağısladı”⁴⁷⁹

Volkan gazetesinde yer alan “Ey Küçük Memurdan Bir Nazıra Kadar İş Başına Adam Geçiren Rüesa” başlıklı haberde torpil ve iltimas eleştirilerek zamanımızın hatır ve gönül zamanı olmadığı, bugün yapılan ufacık bir müsamahanın geleceğimiz açısından büyük zararlar teşkil edebileceği belirtilir.

“Zamanımız hatır, gönül zamanı değildir. Bugünkü ufacık bir müsâma, istikballere, büyük büyük zararlar tevlid eder. Ashâb-ı nâmus ve iktidârın köşede bucakta kalacağı zamanlar geçtiğini biliniz. Bir küçük tabibin bir müşir kadar hürmet görebileceğini unutmayınız. Millete feryat etmeyiniz! Zira çıkarılan hafi bir feryat a’ mâk-ı fezâda kaybolmaz. Elbette bir gün gelir ki vücûd bulur.”⁴⁸⁰

Edep Yahu gazetesi; liyakatsizliği eleştirerek, günümüzde bunun bir öneminin olmadığını, şimdi kuvvetli ve torpilli olana memuriyet verildiğini, hamallara memuriyet yokken hırsızlara rütbe ve nişan bahşedildiğini, az çalanın veli olarak görüldüğünü ifade etmektedir.

“Şimdi lazım değil ehliyet-i mesbukiyet
O kadar iş göremez kuvve-i mensubiyet
Veriliyor paralı hamallara memuriyet
Yok, zamanındaki hırsızlara mesuliyet çok
Az çalanlar veli-i nur belki, olunsa tekdir.”⁴⁸¹

2.2. Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Bağlamında Serseri ve Mazanne-i Su’eşhas (Serseri Nizamnamesi)

2.2.1. Genel Olarak Serseri ve Mazanne-i Su’eşhas (Serseri Nizamnamesi)

Serseri ve Mazanne-i Su’eşhas Nizamnamesi Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında 1909 yılında kabul edildi ve 1963 senesine kadar yürürlükte kaldı. Kanuna göre serseriler, yaşamlarını sürdürecek hiçbir geçim kaynağı olmayan, çalışmaya kudreti olduğu halde

⁴⁷⁹“Maarif Nezareti”, Mizan Gazetesi, 3 Recep 1326, sahife, 3-4.

⁴⁸⁰“Ey Küçük Memûrdan Bir Nazıra Kadar İş Başına Adam Geçiren Rüesâ”,Volkan Gazetesi, 13 kânûniyel 1324, sahife,4.

⁴⁸¹Edep Yahu Gazetesi, 25 Şubat 1326, sahife 3,

çalışmayan, iş bulmak için herhangi bir teşebbüste bulunmayan, orda burada başıboş bir şekilde dolaşan kimseler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kanunun ilgili maddesinde çalışmaya yetkinliği olduğu halde dilenmeyi tercih edenler de serseri olarak kabul edilmektedir.⁴⁸²

Tarih boyunca dilenciler ve serseriler, toplum için tehlike olarak görüldü ve kontrol altında tutulmak istenildi. Osmanlı Devleti'nde serserilerin ıslahına yönelik ilk uygulamalar, İstanbul'da yaşayan dilenci ve serserilerin toplatılarak yol yapım işlerinde, maden ocaklarında çalıştırma, köylü ya da sanatkâr yanına iş öğrenmesi için yerleştirilmesi şeklindeydi. Uygulama ile serserilerin ıslahı ve topluma kazandırılması amaçlandı.⁴⁸³

2.2.2. Yasal Sınırlılıklar Açısından Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas (Serseri Nizamnamesi)

Yoksullar, dilenciler, serseriler ve toplumda tehdit unsuru olarak görülen şüpheli şahıslar hakkında devletlerin politika geliştirmesi, yasal düzenlemeler hazırlaması ve hazırlanan yasalar doğrultusunda bu şahısların takip edilmesi, kayıtlarının tutulması, ıslah edilmesi modern devlet yönetimi anlayışından ileri gelmektedir. Kentlerin tarih boyunca modernleşmenin başlangıcını oluşturmaları, serserilerin ve dilencilerin nüfus yoğunluklarının kentlerde mevcut olması sebebiyle serseri ve dilencilerle ilgili yapılan düzenlemeler kent merkezlerinde uygulanmıştır.⁴⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde Batı'daki gibi kapitalist bir ekonomik sistem mevcut olmadığından dilencilerin sayısı Avrupa'ya nazaran daha azdı. Ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması sebebiyle köylü de devletin denetimi altındaydı. İstedığı zaman toprağını terk edip başka bir yere gidemezdi. Vakıfların mevcudiyeti ve sosyal yardım imkânları da dilencililiğin sayıca fazla olmasını engelleyen diğer unsurlar arasındaydı. Bu

⁴⁸²TBMM Zabıt Cerideleri, "Serseri Nizamnamesi", Cilt 2, 18 Mart 1325, sahife, 48-49.

⁴⁸³Düzbakar, Ö. (2008). "Osmanlı Devletinin Dilencilere Bakışı (Bursa Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, (5), 293.

⁴⁸⁴Özbek, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dilencilere Yönelik Devlet Politikaları ve Kamusal Söylemin Değişimi "Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları"*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, 17.

sebeple Osmanlı Devleti'nde dilencilere ilişkin politikalar ve yasal düzenlemeler on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren uygulamaya konuldu.⁴⁸⁵

Serserilerle ilgili düzenlemeler asayiş ve güvenliği temin etmek için yapıldı. Bu amaç doğrultusunda ilk uygulama 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te yetim çocuklar için bir ıslahhane kurulmasıyla başladı.1868'den sonra ıslahhaneler sanayi mektepleri olarak tanzim edildi ve çocuklara mesleki eğitim kazandırılarak topluma yarar sağlama amaçlandı. Bu mekteplerin uygulamasına ilk olarak Balkanlarda başlandı. Balkanlardaki siyasi karışıklık nedeniyle kimsesiz kalıp sokaklarda yaşamını idame ettirmeye çalışan ve bir süre sonra asayiş tehdit boyutuna getiren sokak çocuklarını ıslah için yapıldı.⁴⁸⁶ Sanayi Devrimi'nin etkilerinin Osmanlı Devleti'nde de görülmeye başlamasıyla köylerden kentlere doğru göçler meydana geldi. Kentleşmenin yaygınlaşması nedeniyle güvenliğin ve düzeninin sağlanması için 1871 senesinde Vilayet Nizamnamesi hazırlandı. Nizamnameye göre her vilayette mevcut olan serseri, dilenci ve kimsesiz sokak çocukları korunmak ve eğitilmek için toplatılarak ıslahhanelere yerleştirildi.⁴⁸⁷

1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'ne oldukça yoğun bir göç dalgası meydana geldi. Bu yoğun göç dalgası sonucunda kentin yaşam düzeni bozuldu, sokaklar evsiz barksız hastalar, sakatlar, kimsesiz çocuklar ve dilencilerle doldu. İstanbul'un kent yaşamına uyum sağlayamayan bu kesim, toplumda rahatsızlık yarattı. Kentsel merkezlerdeki nüfus yığılmaları, kentlerde asayişsizlik ve güven sorunlarına sebebiyet verdi. Giderek artan ekonomik sorunlar şehir merkezlerinde dilencililiği bir meslek haline getirdi.⁴⁸⁸

Kolay para kazanmanın etkisiyle taşradan şehre pek çok insan dilenmek amacıyla geldi. Şehre gelen çok sayıda dilencinin varlığı, şehrin her noktasında konuşlanmaları, özellikle Galata Köprüsü'nü kendilerine mesken tutmaları, gelip geçenleri rahatsız etmeleri, halkın dilenciler hakkındaki şikâyetlerinin her geçen gün artmasına neden oldu.

⁴⁸⁵Uygun S. (2011). "Denizaşırı Dilencililiğe Bir Örnek: Marûni Dilenciler,"**Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Nadir Dergisi**, 30(30), 191 -192.

⁴⁸⁶Yıldırım, M. A. (2012). "II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayet Sanayi Mektepleri Tertibatı." **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXXI, (52), 137.

⁴⁸⁷Maksudyan, N. (2012). "Evli Evine, Köylü Köyüne, Evi Olmayan? Osmanlı Kent Reformu ve Şehirlerde İstenmeyen Çocuklar", **Kebikeç**, 17 (34), 170.

⁴⁸⁸Yıldırım, S. (2012). "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçler." **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 8(12), 76.

Ayrıca dilencilerin, kılık kıyafetleri, hastalıkları ve sakatlıklarıyla kamusal mekânlarda çirkin bir görüntü oluşturması Osmanlı'nın dışarıdaki imajını zedelemekteydi.⁴⁸⁹

Bu yüzden devlet dilenme koşullarını kanuna bağladı. Kanunen dilenmelerinde herhangi bir sakınca bulunmayanlar için devlet tarafından cerr kâğıdı olarak adlandırılan dilenci tezkeresi hazırlandı ve bunlar defterlere kaydedildi. Buna göre dilenciler, devletin tayin ettiği dilenci kâhyasının gözetimi altında dilencilik yapabilecekti. Kanunen dilenmeye hakları olmadığı halde dilenmekte ısrar edenler için cezai yaptırım uygulanacaktı. Bu kişileri ıslah etmek adına kürek, hapis, bedel-i nakdi cezasına tabi tutulacaktı.⁴⁹⁰

Dilencilikğin önlenmesi adına alınan diğer tedbirlerden birisi de dilencilerin toplatılarak memleketlerine geri gönderilmeleri idi. Bunun için bir komisyon kuruldu. Komisyonda alınan karar doğrultusunda, dilencilerin yol masrafları karşılandı ve hazırlanan belgeyle memleketlerine gönderildi. Memleketlerine gönderilen dilencilerin İstanbul'a geri dönmelerinin önüne geçmek için şiddetli tedbirler alınacağı belirtildi. Toplatılan dilencilerden çalışabilecek düzeyde olanlar uygun bir işe yerleştirilmeye çalışıldı.⁴⁹¹ Alınan tedbirlerin yeterli gelmemesi toplumda şikâyetlere neden oldu ve bunun sonucunda 1886 tarihli Kararname hazırlandı. Kararnameye göre İstanbul'da dilencilik yapan ecnebler memleketlerine, Osmanlı vatandaşı olanlar ise İstanbul dışına sürgüne gönderildi. Ayrıca alınan kararnameyle dilencilik yasaklandı, çalışamayacak derece olan hasta, sakat, evsiz, kimsesiz olanların bakımını devlet üstlendi ve böylelikle 1890'da Darülaceze kuruldu.⁴⁹²

31 Ocak 1896'da Darülacezenin yürürlüğe girmesiyle birlikte iki yeni nizamname daha hazırlandı. Bunlardan birincisi Darülaceze'ye kabul koşullarını içeren "Aceze ve Etfalin Suret-i Kabul ve İdaresi" Nizamnamesi⁴⁹³ diğeri ise 31 Ocak 1896 tarihinde

⁴⁸⁹Özbek, N. (2009). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Dilencilere Yönelik Devlet Politikaları ve Kamusal Söylemin Değişimi "Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları**. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, s. 23.

⁴⁹⁰Demirtaş, M. (2006) "Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri." **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 20(0),85.

⁴⁹¹Güngör, s. (2009). "Bir Hayır Örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi." **Türk İdare Dergisi**, Sayı: (463-464), 159.

⁴⁹² Demirtaş, a.g.e.87.

⁴⁹³TBMM Zabıt Ceridesi, Darülaceze Nizamnamesi,12 Nisan 1332, Tertip: 2, Cilt: 8, s. 901.

dilenciliğin yasaklanmasına dair yürürlüğe giren Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname'dir.⁴⁹⁴

2.2.3. Teseülün Men'ine Dair Nizamname

1896'da Darülaceze'nin kurulmasıyla birlikte Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname yürürlüğe girdi. Bu nizamname, dilencilerin toplatılması, şehir dışına sürgün edilmesi veya Darülaceze'ye kapatılması gibi uygulamaları kolaylaştırdı. Nizamnamenin amacı dilencileri topluma kazandırmak, dilenci ve serserilere çalışmanın önemini kavratmaktı.⁴⁹⁵Nizamname şu hükümleri içermektedir:

Bu nizamname Darülaceze'nin açılışıyla birlikte yürürlüğe girmiştir (md.1). Nizamname, geçimini sağlayamayacak derecede engeli olan, geçindirmekle yükümlü kimsesi bulunmayan, yükümlü hısım ve akrabası olup da hısım ve akrabasının kendilerini geçindirmekten aciz olanları kapsamaktadır. Bu kimselerin, mensup oldukları belediye dairesine müracaat etmeleri ve müracaatlarının kabul olması durumunda resmi belgeleriyle Darülaceze'ye gelmeleri gerekmektedir. Darülaceze engellilerin bakım ve idareleri için kurulmuştur (md.2). Darülaceze erkek ve kız çocukları için ayrı ayrı daireler ve koğuşlar şeklinde tanzim edilmiştir. Bu binalar içinde tesis edilen atölyeler ile herkesin yeteneğine göre eğitim verilir (md. 3). Hasta ve sakat olan erkek ve kız çocuklarının tedavileri için Darülaceze'de iki hastane yapılmıştır (md. 4).

Darülaceze'nin iç işleri Dâhiliye Nezareti'nce düzenlenir. Darülaceze sadrazamlık makamı tarafından tayin olunan bir müdür ve müdür yardımcısı tarafından yönetilir. Bu heyetin başkanı belediye başkanlığı tarafından seçilir ve Babıali tarafından onaylanır. Belediye azaları Evkaf ve Zaptiye Nezareti memurlarından tayin olunur ve azalar arasında patrikhane tarafından onaylanan Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi vatandaşlar da yer alır (md.5). Bu heyetin vazifeleri ve Darülaceze'nin yönetim biçimi hazırlanan nizamnameye göre tayin edilir (md. 6).

Darülaceze'nin geliri belediye dairelerince eksik gramajlı ekmekten alınan vergilerle sağlanacaktır. İstanbul'da bulunan bütün tiyatroların giriş biletlerinin üzerine yirmişer ve

⁴⁹⁴Özbek, a.g.e., s. 24,26.

⁴⁹⁵Buğra, A. (2016). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**. İletişim: İstanbul,132.

kırkar liralık pullar yapıştırılacak ve biletin sekizde biri vergi olarak alınacaktır. Camilerden vergi, cami kapılarına asılan nasihatlerle toplanacak ve toplanacak olan verginin fakara için olduğu uygun bir üslupla anlatılacaktır (md.7) .

Hasta ve sakat olup Darülaceze'ye müracaat etmeyerek dilenmeyi tercih edenler zabıta ve belediye memurlarınca takip edilecektir. Dilenenlerden İstanbullu olanlar acezehaneye ve taşralı bulunanlar memleketlerine gönderilecek ve dilenciler arasında halka eza etmeyen ve bir sanatı olanlar bu uygulamada muaf tutulacaktır (md. 8).

Çalışabilecek durumda olup da dilenmeyi tercih edenler zabıta tarafından toplattırılacak. Bunlardan İstanbullu olanlar veya taşralı olup da İstanbul'a yerleşmiş olanlar zabıta tarafından kefaletle serbest bırakılacaklar. Taşrada oturanlara memleketlerine geri gönderilecektir. Aynı suçu defalarca işleyenlerden İstanbul'a alınmayacak ve ıslahhanesi ve sanayihanesi bulunan mahallerden gelen dilenciler Darülaceze'ye alınmayıp adı geçen mahallede iskân ettirilecektir (md.9). Dâhiliye Nezareti bu nizamnamenin icrasında yetkilidir (md.10).⁴⁹⁶

Alınan tüm tedbirlere rağmen İstanbul'da dilencilerin, serserilerin, işsiz güçsüz takımın ve hapishane kaçkınlarının sayıları her geçen gün arttı. Memleketlerine gönderilen dilencilerin İstanbul'a geri dönmelerini engellemek için şehre giriş çıkışları düzenleyen mürur tezkiresi hazırlandı. Şehirde mevcut olan serseri ve dilencilerin sayıları tespit edilerek zabıta tarafından toplattırıldı ve memleketlerine gönderildi. İstanbul'da bulunan bekâr odaları yoğun denetim altına alınarak şüpheli görülenler hakkında cezai işlem uygulandı. Devlet serserileri çalışmaya alıştırmak için yol yapım işlerinde, maden ocaklarında, sanayi tesislerinde istihdamını sağladı. Fakat almış olduğu tedbirler işe yaramayınca Serseri ve Mazanne-i Sû'eşhâs Nizamnamesi'ni hazırladı. 17 Şubat 1909 Sadaret tarafından hazırlanan Nizamname Meclis-i Mebusan tarafından onaylandı.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶TBMM Zabıt Cerideleri," Teseülün Menine Dair Nizamname", Tertip: 1 Cilt: 7, 13 Şaban 1313, S,48.

⁴⁹⁷ Özbek, N. (1999). "II. "Meşrutiyet İstanbul'unda Dilenciler ve Serseriler." **Toplumsal Tarih**, sayı:64, 43.

2.2.4. Serseri ve Mazanne-i Sû'eshâs Kanunu

9 Mayıs 1909 kabul edilen Serseri ve Mazanne-i Sû'eshâs Kanunu serseri olarak tanınlanan şahıslarla ilgili cezai yaptırımları öngörüyordu. Kanunname şu hükümleri içermektedir:

Hiçbir geçim kaynağı bulunmayan ve çalışma kudreti olduğu halde en az iki aydır hiçbir kazanç elde etmeyen veya herhangi bir sanatla meşgul olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için herhangi bir teşebbüste bulunduğunu dahi ispat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere serseri denilir. Çalışmaya yetkinliği olduğu halde dilenmeyi tercih edenler de serseri olarak adlandırılır (md.1). Zabıta tarafından yapılan tahkikât sonucunda serseri olduğu anlaşılan kimseler yirmi dört saat içerisinde evraklarıyla birlikte savcılık makamına müracaat edeceklerdir (md.2). Zannolunmuş şahıs mahkemenin neticesine kadar zabıta dairesinde alıkonulacak ve savcılık tarafından verilecek resmi yazışma doğrultusunda, evrakın resmi makamlara iletilmesinden itibaren yirmi dört saat içinde şahıs hakkında karar verilecektir (md.3). Muhakeme neticesinde serseriliği kanıtlanan şahsın ıslahhanede, belediyede ya da imarethanede iki aydan dört aya kadar istihdamına ve bu süre zarfında serserinin davranışında bir ilerleme kaydedilmediği takdirde memleketine veya uygun bir mahalleye sürgününe karar verilecektir. Verilen karar hakkında yargının temyiz yetkisi yoktur (md.4).

Serseri sürgünde bulunduğu beldede çalıştırılacak ve istihdam ücretinin yarısı hükümet tarafından ödenecek. Sürgünde bulunulan mahalde kalacak bir yer temininin olmadığı durumlarda hükümet tarafından yatacak bir mekân temin edilecek ve serseriye ödenen ücretin üçte biri de hükümet tarafından temin edilecek (md.5). İstihdam edilemeyen serserinin sürgün edileceği mahal savcılık tarafından tayin edilecek ve zabıta tarafından da uygulanacak (md. 6). İstihdam süresince bir iş bulan serseri savcılıktan kaydı işaretlenerek serbest bırakılacak (md.7). İstihdam edildikleri yerden firar eden veyahut çalışmaktan kaçınan, birden fazla suç işleyen, serseriler yakalanıp tutuklanacak ve üçüncü maddenin gereğince zabıta dairesine gönderilip muhakemeleri neticesinde üç aydan bir seneye kadar neyf olunacak (md.8). Zabıta tarafından şüpheli adlandırılan mahallelerde dolaşmayı alışkanlık haline getiren veyahut şüpheli hareketlerde bulunan serseriler on ikinci maddede ifade edildiği gibi muhakeme edilip bir haftadan altı aya kadar hapis veyahut üç aydan iki seneye kadar neyf olunacak (md.9).

Cinayet, hırsızlık, yankesicilik yapanlara yardım ve yataklık suçlarından birisiyle mahkûm olmuş ve cezasını çekmiş olanlar Zaptiye Nezareti tarafından gözüaltına alınacak. Zabıta tarafından şüpheli hal ve hareketi tespit edilenler serseri olarak değerlendirilecek ve bu kişilere kanunname hükümleri uygulanacak (md.10). Zabıta tarafından serseri şüphesiyle yakalanan şahıs hakkındaki zabıt tutanakları kırk sekiz saat içerisinde savcılık makamına teslim edilecek. Zabıt tutanaklarının aksi ispat edilemediği takdirde şüpheli şahıs mahkemeye sevk edilecek ve mahkemenin vereceği karar doğrultusunda bir aydan bir seneye kadar hapisle veyahut 3 aydan 2 seneye kadar neyf cezasıyla cezalandırılacaklar (md.11).

Kimliğini saklamak maksadıyla her ne suretle olursa olsun kıyafet değiştirmiş olanlar veyahut üzerinde eğe, çengel ve maymuncuk gibi kilit, kapı ve pencere açmaya yarayan alet edevatla yakalanan ve bu aletleri hırsızlık yapmak amacıyla kullanmadığını ispatlayamayan serseri takımına beş değnekten 20 değneğe kadar ceza verilecek. Darp cezasından sonra 9. madde gereğince daha önce bu suçu işlemiş olanlara 15 değnekten 35 değneğe kadar darp cezası verilecek. Darp cezasından sonra 11. madde gereğince hapis ve neyf olunacak (md.12).

Halka fiilen taarruz ve tehditte bulunan serserilere 10 değnekten 30 değneğe kadar darp cezası verilecek. 9. maddeye göre bu suçu daha önce işlemiş olanlara 20 değnekten 39 değneğe kadar darp cezası verilecek ve 11. madde gereğince hapisle veya neyfle cezalandırılacaklar. Fakat davranışları kanunen daha şiddetli bir cezayı gerektirse haklarında o ceza uygulanacak (md. 13). Sekizinci maddede belirtilen ayırmadan başka vaziyette suç işleyenlerin cezası da şiddetli olacak (md.14).

9, 11, 13 ve 14. maddelerde belirtilen cezalardan biriyle mahkûm olan şahıs cezasını tamamladıktan sonra başka suçlardan da hüküm giymişse o cezai yaptırımlara da tabi tutulacak, başka bir suçtan dolayı alınan ceza cezaevinde yatılan süreden düşülemez (md.15). 15 yaşını tamamlamayan çocuklar serseri olarak adlandırılmazlar. Bu gibi çocuklar aileleri veyahut kanun gereğince bakmakla yükümlü oldukları akrabalarının yanına gönderilecek. Akrabaları yükümlü oldukları halde gereğini yerine getirmezlerse ve şurada burada serseri dolaşmalarına müsaade ve müsamaha gösterirlerse 20 kuruştan ve 300 kuruşa kadar para cezasına tabi olacaklar. Veyahut buna uygun olarak 24 saatten 15 güne kadar hapis ile cezalandırılacaklar (md.16).

15 yaşından küçük çocukları dilenmeye sevk ve teşvik edenler hakkında ceza-i nakdi ve hapis cezaları hüküm olunacak (md.17). Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas takımından olan eşhastan, ecnebi milletinden olanlar mahkemelerinden sonra zabıta tarafından Osmanlı Devleti'nden ihraç olunur (md.18). Dayak cezası savcı, savcı vekili ve doktor huzurunda hapishane içinde icra olunur. Doktorun hariç tutacağı mahaller darba uğramaz (md.19). Dayak cezasına mahkûm olan şahısta darbe tahammülsüzlüğünü yaratırsa savcı nezdinde doktor raporuyla sabitlenip dayanabildiği kadar darbedilecek ve tahammül gücü olmayan miktar hakkında her değnek bedeli 2 gün müddetle hapisle cezalandırılacaklar (md.20).⁴⁹⁸

2.2.5. Serseri ve Mazanne-i Sû' Nizamnamesinin Layiha Tartışmaları

Serseri Nizamnamesi'yle ilgili meclis tartışmalarında ilk olarak söz alan Fuat Hulusi Bey, bu kanunun daha önce de hazırlandığı ve türlü gerekçeler sebebiyle uygulanamadığından bahseder.

“**Fuat Hulusi Bey** :(Dâhiliye Encümeni Mazbata Muharriri) (Trablusşam) — Efendim, malumudur ki, bizde esasen bir serseri ve mazanna-i su' nizamnamesi mevcut idi. Eski nizamname 3 Safer 1308 tarihli bir nizamnamedir. Fakat cümlemiz biliriz ki, bu nizamname besbelli sehl ü tatbik olmak hâssasından mahrum olduğu için, şimdiye kadar lâyıkiyle tatbik edilememiş, tatbikatı bir mahsur-i dairede kalmıştır. Bu nizamnamenin vaz'ından, neşrinden matlup olan fevaid de istihsal edilememiştir.”⁴⁹⁹

Halil Bey mahkûmiyeti kesinleşmiş kimselerin serseri olarak nitelendirip cezaya tabi tutulmalarına karşı olduğunu ifade eder. Cezadaki amacın ibret olması gerektiğini ve bu sayede tekrarlanmayacağını belirterek bu uygulamayla şahsın sürekli zabıta nezaretinde tutulacağını, gözaltında bulundurulmuş şahsın kendisine olan güvenini kaybedeceğini ve namuslu bir insan olmasının engelleneceğini düşünür.

“**Halil Bey**: Hayli teenniden sonra mahkûmiyeti sebk eylemiş olan kimselerin Mazanne-i Sû'eşhastan addedilip düçar-ı ceza olmalarına muteriz olduğunu söylemiştir Halil Bey teşebbüs, tasavvur ile arasındaki zaman, tasaddi, kasd vesaire hakkındaki nazariyatı teşrih eylemiştir. Cezadan maksat, ibret-bahş olması; mücrimi tekrardan menetmesi vesaire olduğunu izah eylemiştir. Binaenaleyh Zabıta Nezareti altında bulundurmamak bir adamı daima tehdit

⁴⁹⁸TBMM Zabıt Cerideleri, Serseri Mazanne-i Sû' Eşhâs Hakkında Nizamname”, Düstur, 2. Tertip, 1, 169-173.

⁴⁹⁹TBMM Zabıt Cerideleri, Serseri Mazanne-i Sû' Eşhâs Hakkında Nizamname”, Düstur, 2. Tertip, 1, 424.

altında bulundurur, namus dairesine avdetine mâni olur. Ahâli ondan çekinir, o da artık namuskârâne çalışamaz.”⁵⁰⁰

Halil Bey’in açıklamaları üzerine Arif İsmet Bey; Serseri Kanunnamesi’nin gerekli olduğunu ifade ederek Fuat Bey’in Serseri Nizamnamesi’nin istibdat uygulamalarını andırdığını söylemesi üzerine dayak ve işkence cezaları hususunda Fuat Bey’e katılmamakla birlikte nizamnamede endişe yaratacak tek hususun sürgün olduğunu belirtir. Abdülhamit Dönemi’nde insanların sürgünden çok fazla çektiklerini bu yüzden de kanunnameden sürgün maddesini hoş görmediğini belirtir.

“**Arif İsmet Bey (Biga)** — Bunlar hakkında bir mücazat-ı kanuniye tayini pek elzemdir. Şu hülâsa ile beraber, Serseri Nizamnamesini kabul edelim; fakat demin Fuat Beyefendi demişlerdi ki, bazıları Serseri Nizamnamesini İdare-i İstibdada avdet endişesiyle kabul etmelidir. Erbabı namusu polisler, zaptiyeler, serseri olmadığı halde tutarlar, döverler diyor. Hapis, ya ü ç sene demez de sekiz sene derse; her madde hakkında bu mütalaayı dermeyan edersek, bir kanun yapamayız. Binaenaleyh, gerek dayak ve gerek Serseri Nizamnamesi hakkında böyle bir endişeye asla mahal yoktur. Âdemi lüzumuna vicdanen kâni olduğum bir şey varsa, o da nefy cezasıdır. Bendeniz bu İdarei Meşrutada yapılmış olan Serseri Nizamnamesine bu nefy cezasının girmesini kendimce hoş görmedim. Bu nefyden yılan çok var; herkesin vicdanı müteessirdir.”⁵⁰¹

İsmail Hakkı Bey verilen cezalarla ilgili olarak Arif İsmet Bey’e bu kanunun istisnai bir kanun olduğunu ve ortada işlenmiş bir suç olmadığı halde ceza-i müeyyideye tabi olduğunu, bu uygulamanın keyfi bir durum arz ettiğini ifade eder.

“**İsmail Hakkı Bey (Bağdat)** — Malum ya, bu kanun istisnaidir, kanun-ı cezaidir, kanun-ı âdî değildir. Çünkü burada esasen bir cürüm olmadığı halde, bir ceza tayin olunuyor. Kavanin-i cezaiyi tetkik edenlerce malumdur ki, ceza, ancak bir memnu fiil için olur. Hâlbuki bu Serseri Nizamnamesinde takip olunan, bu değildir. Bir fiil işlememek, bir cürüm addolunuyor. Vâkıâ bu fiil, işlenmeyen bufiil, bir fiil-i memduhtur, herhalde işlenmesi daha ziyade matluptur.”⁵⁰²

Kozmidi Efendi; darp cezasının medeniyet dışı olduğunu, İngiltere’de dayak cezasının var olduğunun hatırlatılması üzerine de dayağın yalnızca can acıtmadığını, aynı zamanda hakareti de beraberinde getirdiğini belirterek, serserileri dayakla terbiye ederken

⁵⁰⁰ “Serseri ve Mazanne-i Sû’ Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

⁵⁰¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Serseri Mazanne-i Sû’ Eşhâs Hakkında Nizamname”, Düstur, 2. Tertip, 1, 424.

⁵⁰² TBMM Zabıt Cerideleri, Serseri Mazanne-i Sû’ Eşhâs Hakkında Nizamname”, Düstur, 2. Tertip, 1, 424.

hem kendimize düşman kazandıracamız hem de onları terbiye etmemiş olacağız. Bundan dolayı dayak yerine hapis cezası öneriyorum çünkü 21. yüzyılın buna tahammülü yoktur, demektedir.

“Kozmidi Efendi: Darp cezasını medeniyet unutmuş, mamafih encümenin İngiltere’de dayak cezası mevcut kıyasını kabul etmişse de kendisi mensubiyetiyle müftehir olduğu Osmanlılık namına beyan eder ki: Bizim serserilerin seviye-i irfanı İngiliz serserilerinin seviye-i irfanından yüksektir. Dayak yalnız can acıtmaz, hakareti de tazammun eder. İnsanlar hayvanlar müşabihine indirilmemelidir. Hem edepsizleri terbiye etmiş olmayacağız hem kendimizi hâl-ı bedâvete ilka etmiş bulunacağız. (Haşa! Hasa nidaları) Binaenaleyh dayak yerine hapis cezası teklif ediyorum. Fıkr-ı âcızemce yirminci asır medeniyetinin buna tahammülü yoktur.”⁵⁰³

Kastamonulu Şükrü Efendi, Kozmidi Efendi’ye bizim ahalimizin sığınacak yeri olmadığı için suç işleyip hapishaneye girmek istediğini, bundan dolayı darp cezasının kanuna sokulması gerektiğini ifade eder. Bunun üzerine Varteks Efendi hapis cezasının mutlaka terbiye ile beraber olması gerektiğini, Avrupa’da da dayak var diyenlere, Avrupa’da birçok şeyin olup da bizde olmadığını, onlara uygun olmayan pek çok şeyin bizde var olduğunu söyler.

“Kastamonulu Şükrü Efendi: zira bizim bir kısım ahalimiz hapishaneye girmek için cinayet işliyordu. Binaenaleyh Ceza Kanunu’na inşallah darb-ı ceza sokulacaktır. Vartkes Efendi intikamın cezaya esas olmadığını, hapsin de şimdi cezaya esas tutulamayacağını, hapsin mutlaka terbiye ile müterâfık bulunması, lâzım geleceğini beyan etmiş ve sonra ‘eti senin olsun kemiği bizim olsun’ nazariyesini reddelemiştir. Avrupa’da dayak var imiş. Avrupa’da birçok şeyler var ki biz de yok fakat bizde birçok şey var ki, onlarda yok.”⁵⁰⁴

Vehbi Efendi değnek cezasının kabulünü talep ederek çocuklara da dayak atılması gerektiğini savunur. Bunun üzerinde söz alan Honeus Efendi Ceza Kanunu’nun esas olduğunu ve orada işkence olmadığını, bundan dolayı Serseri Nizamnamesi’nde darp cezasının olamayacağını ifade eder.

“Vehbi Efendi: Değnek cezasını kabul ettiği için encümene Osmanlılar namına teşekkür olunur. Çocuklara da dayak atmalı. Eski terbiye ile şimdiki terbiyenin mukayesesi kâfi. Honeus

⁵⁰³ “Serseri ve Mazanne-i Sü' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

⁵⁰⁴ “Serseri ve Mazanne-i Sü' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

Efendi Ceza Kanunu ki esastır, orada darp yoktur. Binaenaleyh Serseri Nizamnamesi ki feridir, onda darb cezası olamaz. Darb cezasının engizisyondan kalma bir ceza olduğunu beyan etti.”⁵⁰⁵

Aristidi Paşa; dayak cezasının en eski, en tabii ve en elzem ceza olduğunu, sürgün cezasının da bazı serseriler için hava değişimi sağlayacağını, hapisle onlara ikametgâh tedarik edileceğini ifade eder.

“**Aristidi Paşa:** dayak mucâzâtın en kadîmi ve en tabisidir. Esasını kurduktan sonra lâzım değil elzem olduğunu söylemiştir. Neyf cezası bazı serseriler için tebdil-i havadır. Hapis ise ikametgâh tedarik etmektir. Eşirraya karşı göstereceğimiz şiddet sahib-i medeniyet mi olacağımızı irae eder.”⁵⁰⁶

Bunun üzerine Bursa Mebusu Ömer Fevzi Efendi İngiltere’de dayak suçta özendirme için asgari düzeye indiriyorsa bizde neden uygulanmasın diyerek dayak uygulamaya konulursa fenalıklarının büyük oranda azalacağını iddia eder.

“**Bursa Mebusu Ömer Fevzi Efendi:** Kendi ahvâl-i mahalliyemizi nazar-ı itibara alalım. Eski kanun-ı ceza mükemmel bir kanun değildi ki, o kanunda vaaz olunan esaslara itibar edelim. İngiltere’de darb usulü hususiyet-i memleket nazar-ı itibara alınarak kabul olunmuş, bizde hususiyet-i hâl yok mu? Dayak kaidesi vaaz olunursa fenalığın yüzde doksan beşe iner. Dayak hayvanlara mahsus fakat dereke-i hayvaniyet ve behimmiyete inen kimselere (Elcezaü min cinsi’l amel) dayak atılmalıdır demiştir.”⁵⁰⁷

Aydın Mebusu Said Bey “Rıza Paşa’nın dayak cezasını Avrupalılar eleştirmezler çünkü onlar da dayak yöntemini kullanır.” ifadesini desteklemek için Bulgaristan’ı örnek gösterir. Bulgar hükûmetinin dayak yöntemini, sayıları çoğalan serserileri ıslah etmek için uyguladığını, hatta hükûmetin gece yarısından sonra sokaklarda gezenler için mutlaka dayak ile cezalandıracaklarını beyan ettiğini söyler.

“**Aydın Mebusu Said Bey:** Dayağın aleyhinde irâde-i kelim etmiştir. Rıza Paşa dayak cezasını Avrupalılar da tenkid etmezler, zira onlar da vardır dedikten sonra yine daima menba-ı mühimm-i malumatını teşkil eden Bulgaristan hükûmetinin hin-i teşekkülünde tıpkı şimdiki

⁵⁰⁵ “Serseri ve Mazanne-i Sü' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1

⁵⁰⁶ “Serseri ve Mazanne-i Sü' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

⁵⁰⁷ “Serseri ve Mazanne-i Sü' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

gibi serseriler çoğalmış ve darp ile bu hastalığın tedavi olduğunu söylemiştir. Gece yarısından sonra sokaklarda gezenler mutlaka ziyafetine muntazır olacaklardır. Adeta, kahvaltı, süper”⁵⁰⁸

Mahmut Mazhar Bey; darp ve işkencenin Kanun-ı Esasi ile yasaklandığını ama Ali Galip Efendi'nin darp cezasını tasdik ettiğini bu cezalarının ortadan kaldırılmasını teklif eder. Bunun üzerine Başo Efendi mademki Kanun-ı Esasi dayacağı yasaklıyor, o halde Serseri Nizamnamesi'nde de olmamalıdır der.

“**Mahmut Mazhar Bey:** Darp ve işkencenin Kanun-ı Esasi'ce mülga olduğundan bahsetti ise de Ali Galib Efendi darb cezasına taraftar olduğundan ma'da bu cezanın kabil-i istinaf ve temyiz olmamasını teklif etmiştir. Boşo Efendi mademki asıl olan Kanun-ı Ceza'da dayak yok fer'i olan Serseri Nizamnamesi'nde dahi olmamalıdır diye Honeus Efendi'nin nazariyesini tekrardan sonra 'şimdiye kadar dayak yemedikse adam değil mi idik?' Boşo Efendi, Necib Melhame'nin darb muamelâtını da sûi misal olmak üzere göstermiş ise de İsmail Paşa: 'Dayak değildir, işkencedir' cevabını vermiştir.”⁵⁰⁹

İlyas Efendi merhametin iyi bir şey olduğunu, makul düzeyini aşarsa zulme döneceğini ifade ederek Zohrab Efendi'nin önce dayak cezasını kabul edip sonra reddetmesini eleştirir. Zohrab Efendi ile kalben ve hisslen aynı fikirde olduklarını ama encümenin dayığa lüzum görmesinin hangi araştırmaya dayandığını sorar.

“**İlyas Sami Efendi:** 'Merhamet iyi şeydir. Fakat gayr-i makulünde olursa ayn-ı zultümdür. Şimdiye kadar nefy ve hapis cezaları tecrübe olundu, biraz da darb cezası tecrübe edilsin.' diyor. Zohrab Efendi'ye gelince Adliye Encümeni erkânından olduğunu beyan ettiği ve evvelce dayak cezasını kabul etmiş olduğu halde şimdi muhalefet ediyor.”⁵¹⁰

Yusuf Kemal Bey kürsüye gelerek Zohrab Efendi'nin suçluları savunduğunu söyleyerek kendisinin savcılık görevini ifada kusur etmediğini, serserileri topluma kazandırmanın yolu olarak dayığı reddetmesini kabul edilmez olduğunu belirtir. Zohrab Efendi'nin sözlerinin arkasında durmadığını dayak cezasının dünyanın her yerinde uygulandığını, dayığın cennetten çıkma mahiyette ders olduğunu söyler. Yusuf Kemal Bey'in sözlerinden sonra Serseri Nizamnamesi sona erer.

⁵⁰⁸ “Serseri ve Mazanne-i Sû' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

⁵⁰⁹ “Serseri ve Mazanne-i Sû' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

⁵¹⁰ “Serseri ve Mazanne-i Sû' Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

“**Yusuf Kemal Bey:** kürsüye kalktı ve Zohrab Efendi’yi mücrimlere karşı müdafaa mevkiinde bulunanlara teşbih etti Fakat kendisi de müddei umumilik vazifesini ifada kusur etmedi. Tedavi için peki fakat onların ilacı bizce dayak. Zohrab Efendi sözünden caymış. Kanun-ı Ceza neşrolundu. Fakat muhit-i Osmaniye’de muvafık değildir. Bundan sonra neşrolunacak kanunlar irade-i millete muvafık olmalı, her yerde tatbik edilebilmek hassasını haiz olmalıdır. Kanun örflerin kesb-i resmiyet etmesinden ibarettir. Darb cezasızını kabul edersek bize barbar mı diyecekler” Bunu kemâl-i şiddetle reddederim. (Alkışlar). Cezada ibret-i -müessire aranıyor. Cennetten çıkan dayak ibret-i mütessiredir (Alkışlar). Bu tatlı alkışlardan sonra celseye hitam verildi”.⁵¹¹

2.2.6. Serseri ve Mazanne-i Sû’ Nizamnamesi’nin Basına Yansıması

2.2.6.1. Hürriyeti Kısıtlayıcı Cezaların ve Güvenlik Tedbirlerinin Yerine Getirilmesi

Coşkun Kalender gazetesinde “Muhabere” başlıklı haberde Serseri Nizamnamesi’nin kabulüne dair eleştiriler karşılıklı konuşma ile anlatılır. Coşkun ile Ballı arasında geçen konuşmada Coşkun’u oldukça telaşlı gören Ballı durumu öğrenmeye çalışır. Coşkun Serseri Nizamnamesi’nin yayınlanmasıyla kendisine sığınacak bir yer aradığını anlatır.

“Coşkun: Bu telaş ne olacak? Ballı

Ballı: Pile’yi perdeyi topluyorum

Coşkun: Hay köftehor hay mevsim gözetiyorsun. Bahar geldi. Boğaziçi’ne nakil ha!

Ballı: Amma sersemsin ya imanım ahvali görmüyorsun. Boğaziçi’nde değil. Hendesehane-ye nakil etmek fikrindeyim.

Coşkun: Amma yaptın ha! Galiba koleradan mesaben vefat etmek sevdasına düştün?

Ballı: Zaten soracak değil mi vaktiyle savuşmak hayırlı

Coşkun: Kime soracaklar sözlerinden bir şey anlamıyorum.

Ballı: Ne kadar yaman sersemeler desen kimi soracaklar? Seni beni?

Coşkun: Amma yaptın ha!

Ballı: Kuzum coşkun kaz gibi ağzını açıp hiç durma amma yaptın ha! Amma yaptın ha! deyip durma serseri nizamnamesini unutuyorsun.”⁵¹²

⁵¹¹ “Serseri ve Mazanne-i Sû’ Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 1 Nisan 1909, sahife, 1.

⁵¹² “Muhabere,” Coşkun kalender Gazetesi, 23 Rebiyülevvel 1327, sahife, 2.

Haberin devamında Serseri Nizamnamesi'nin etkilerini tartışan Coşkun ve Ballı, Mithat Paşa'nın hazırlattığı polis nizamnamesi hükümlerine göre serseriler, simitçi, fıstıkçı olarak çalışırken şimdi hazırlanan nizamname ile sürgüne gönderildiklerini ifade ederler.

“Coşkun: Sahi ya!

Ballı: Sahi ya! Öbür serserilerinin esasen birer işleri vardır. Başları sıkıştı mı hepsi birer işe başlayacaktır. Bir vakit İzmir'deki Kabadayı Palikaryalılar Mithat Paşa merhumun polis teşkilatı üzerine simitçi, fıstıkçı olmuşlardı. Lakin menfilerde ne yapsın.

Coşkun: Öyle ya! Ballı ne yapsın?

Ballı: Canım ne beyinsiz kişisin be Coşkun! Bir mütalaa dermeyan edecek yerde kırk senelik tüfeyli gibi muttasıl öyle, öyle elbette! Sen gazeteci oldun, yarı aç yarı tok geçinip gidiyorsun. Lakin her menfi gazeteci olamaz ya bu biçareler ne yapsın?

Coşkun: vah vah!”⁵¹³

Coşkun'un verdiği yanıt üzerine Ballı galiba ağıt yakacaksın, geçenlerde hükümet sürgünden dönenler için iş vaat etmişti ama vaadini yerine getirmediğini serserilerin sokaklarda biçareler gibi perişan bir şekilde gezdiklerini söyler.

“Ballı: Galiba mersiye okuyacaksın geçenlerde birisi pulsuz istida vermenin yolunu düşünüyordu.

Coşkun: Telsiz telgraf bile var, pulsuz istida olmaz mı?

Ballı: Evvela bir menfileri bu hamiyet kurbanları hidemat-i adiyeye lütfen kabul etmeğe vaat etmiş idiler.

Coşkun: Vay hamiyetli kişiler vay!

Ballı: O da olmadı, hâlâ bir sürü menfi işsiz güçsüz sokaklarda dolaşiyor. Bu biçarelerin sefaleti hadd-ı gayeyi bulmuştur. Çokları menfalarını tahassürle yâd edecek kadar sefil ve perişan.”⁵¹⁴

Ballı'nın açıklamalarından sonra Coşkun sürgünzedelerin hükûmete neden başvurmadıklarını sorar. Ballı her müracaatta istibdattan kalma ifadeyle “ne yapalım Efendim” cevabını aldıklarını ama adaletin sessiz kalmayacağını mutlaka bir gün tecelli edeceğini, bu biçarelerin hak ettikleri yaşama kavuşacaklarına inandığını söyler.

⁵¹³ “Muhabere,”Coşkun kalender Gazetesi, 23 Rebiyülevvel 1327, sahife, 2.

⁵¹⁴ “Muhabere,”Coşkun kalender Gazetesi, 23 Rebiyülevvel 1327, sahife, 2.

“Coşkun: Hükûmete müracaat etmiyorlar mı?

Ballı: Ediyorlar ama her müracaat da enkaz-ı istibdâdından gayet nazikâne ne yapayım efendim, A! başımın tacı, cevabını alıyorlar.

Coşkun: Karşılık vermiyorlar mı?

Ballı: Karşılık verebilecekler kayırdı.

Coşkun: Merak etme Ballı adalet ah-ı nihan olmaz. Bir kaç güne kadar bu biçarelerin müstahak oldukları şeref ile mütenasip işlere kayırıldığını duyuruz.

Ballı: Ya duyamazsak!

Coşkun: O vakit, yeni sadrazama Sadaret Sefire Dairesi bu sefireyi hal eder.”⁵¹⁵

Edeb Yahu gazetesinde, yer alan haberde Serseri Nizamnamesi sebebiyle ülkenin her tarafında polis ve jandarmaların mevcut olmasını alaycı bir dille eleştirir.

“Biz böyle polis ve jandarmaları vilayetimiz ve mülhakatından görmek ve malik olmak isteriz. Çünkü zabıta bir memleketin ruh-u hayatıdır.

Edeb yahu, pek doğrusun birader! Bizimkiler henüz o derecede intizama giremediği cihetle memleketimiz tam bir ruh-u malik olmadığından şimdilik adeta na-mert bir haldedir.”⁵¹⁶

Basiret gazetesinde “Dilenciler” başlıklı haberde sokaklarda başıboş bir yığın çocuk olduğu, bunların üzerinde bir gün temiz elbise varsa ertesi gün olmadığı, çocuklara verilen temiz elbiselerin aileleri tarafından çocukların üzerinden çıkarıp satıldığı ve dilendirilmek için eski elbiseler giydirildiği anlatılır.

“Sokaklarda çırıl çıplak birtakım çocuklar görüyoruz. Bunlardan bazısı bir gün, oldukça ihtiyacını defa kâfi elbise içinde görünür iken bir de ertesi gün yine yalın ayak başı açık dileniyorlar. Bendeniz bu hâli merak edip tahkik ettim. Meğer bazı erbâb-ı merhamet bunlara elbise alır ve iksâ eyler imiş de peder ve validesi soyup Bitpazarı’nda satarlar, ertesi günü yine çıplak salıverirler imiş. Türkçesi bunları âsita-i taayyüş etmişler. Haydi, onlar bunu irtikâp ediyorlar diyelim.”⁵¹⁷

⁵¹⁵ “Muhabere,”Coşkun Kalender Gazetesi, 23 Rebiyülevvel 1327, sahife, 2.

⁵¹⁶ “Edeb Yahu Gazetesi”, 21 Rebiülahir 1327, sahife, 3.

⁵¹⁷ “Şehir Mektubu”,Basiret Gazetesi, 29 Kanunevvel 1288, sahife, 2.

Basiret gazetesi, zabitanın sokak çocukları için bir çözüm bulmasını, hükûmetin sokak çocukları için Darüşşafaka'yı yaptırdığını ve bu çocukların sokaklardan alınarak bu okullara yerleştirilmesini talep eder.

“Ya bu hâl devamı arzu olunur bir şey midir? Olmadığında ıstıbahımız yoktur; öyle ise zabita bunları menetmelidir! İşte yine sırası geldi, hükümetin elyevm ikmaline sa'y ettiği Darüşşafaka böyle bîkesan ve fukarâ-yı etfâl için yapılıyor. Bir gün evvel ikmalî için biz de milletçe iktiza eden fedakârlığı icra edip de milletimizin bîçaregân etfâlini böyle çınlı çıplak sokaklarda süründürmesek olmaz mı? Ve onları şu hâlde görüp de teessüf edeceğimize, öyle bir mekteb-i saadet içine toplayıp da okuduklarını görerek iftihar etsek, daha güzel olmaz mı?”⁵¹⁸

Tanin gazetesinde yer alan “Serseri Nizamnamesi” başlıklı haberde evvelki gün mecliste kabul edilen nizamname ile ilgili olarak serserilerin yaşadıkları mekânlar dikkatle incelenip serserileri terbiye etmek amacıyla dayak cezası esas alındığı belirtilir. Tanin gazetesi alınan tedbiri eleştirerek dayanın etkili bir çözüm olamayacağını söyler.

“Dün Meclis-i Mebusan'da adliye encümeni içtima ederek serseri nizamnamesinin tetkiki ile meşgul olmuştur. Encümence bizdeki serserilerin ahvali, bunların heyet-i içtimaiyemizde işgal edildiği mevkileri, nazar-ı itinaya alınarak mazur bir çare olmak üzere (dayak) cezası esas kabul edilmiştir. Hakikaten memleketimizin ahvaline nazaran bundan müessir tedbir olamaz.”⁵¹⁹

Sada-yı Millet gazetesinde “Müdde-i Umumi Muavini Mustafa Kemal Bey'in Hapishanelere Dair” yazmış olduğu mektupta devlet kurumunun ıslahat yapması gereken yerlerden birisinin hapishaneler olduğu anlatılır. Hapishanelerin mahkûmları terbiye etmek amacıyla inşa edildiğini oysa mahkûmların terbiye olmaktan ziyade her geçen gün daha kötüye gittikleri, hapishaneye girenlerin hunhar birer cani olarak toplum hayatına geri döndükleri ifade edilir.

“Müessesat-i idareye devletin her şubesi gibi muhtac-ı ıslah bir cihet de hapishanelerdir. Mürtekip-i cürm olanlara tasfiyegâh-i ahlak addedilen hapishaneler mahkûmun için intibah-ı ruhu hâsil etmek şöyle dursun; belki zemaim güne gün şevne-i saha-ı intiba olmaktadır. İcbar-ı zaruret veya sevk-ı cehaletle ar-ı sirkate ictisar eden bir genç, o muhit-i müfsid ahlaka, cinayete girer girmez, kasa soymağa, adam öldürmeği ameli bir surette tahsil ederek cemiyet-i beşeriye

⁵¹⁸ “Şehir Mektubu”, Basiret Gazetesi, 29 Kanunevvel 1288, sahife, 2.

⁵¹⁹ “Serseri Nizamnamesi”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak 1909, sahife, 4.

içine karışıyor. Kabayih-i cünha, cinayet ashabı yekdiğeriyle hal-i ihtilatda buldukça kabahatle habse girenler, hunhar birer cani-i isti'dâd ile veyahut vikaye-i hayat endişe-i muhikiyle katil olarak çıkarlar.”⁵²⁰

Haberde, hapishane ortamının birer kahvehane, kumarhane, esrar ticareti yapılan mekânlara dönüştüğü, 318 tarihinde mabeyn hafiyelerinden ve icra dairesi memurlarından Hüseyin Rıza'nın ihbarı neticesinde, idam edilmiş olan Kaba Sakal Çerkes Mahmut Bey'in koğuşunda yapılan aramalarda yalnızca mehterhane kısmında iki yüzden fazla kama bulunduğu açıklanır.

“Zira hapishanelerde kahve ocakları, kumar, mancılık, odabaşlık, esrar satıcılığı, aşçılık gibi ticaretler, mücarehelere bilnetice mevte-i müncer olur ki, vakâyi'-i maruza hapishane idarelerinin ne acınacak halde olduğu iraeeye kâfidir. Üç yüz on sekiz tarihinde hapishane-i umumiye'de bulunan mabeyn hafiyelerinden ve icra dairesi memurinden Hüseyin Rıza'nın netice-i ihbarı üzerine mesâvib Kabasakal Çerkes Mahmud'un nezareti altında icra edilen taharriyatta yalnız mehterhane kısmında iki yüzü müteceviz kama ve saldırma zuhur etmişti.”⁵²¹

Haberde, hapishanedeki işleyişin görmezden gelindiği, bu sebeble mahkûmların ellerinde silahların bulunduğu Sinop Hapishanesi'ne yapılan baskında hapishanenin müthiş bir silah deposu olduğu, beş yüzden fazla kama ve yedi sekiz tane Amerikan tabancasının ele geçirildiği ifade edilmiştir.

“İğmaz edilmeyince hapishaneye ithali mümkünattan olmayan bu gibi eslihanın, mahkûmun nezdinde bulunması münazat-ı daimeyi tevlid ederek birçok hayatın hederini mücib olmaktadır. İlan-ı meşrutiyetten beş mah mukaddem Sinop hapishanesinde zuhur eden bir vaka o dar-ı mücazatın müdhiş bir esliha deposu olduğuna şüphe bırakmakla heyet-i idare-yi Livanın nezaretiyle icra olunan tahariyatda beş yüzü müteceviz kama yedi, sekiz tane de Amerikan kırma tabancaları zuhur etmiş idi”.⁵²²

Gazete; hapishaneye yapılan baskınların bir işe yaramadığını, Sinop'ta bir aydan fazla süren tahkîkâtlarda değişen bir şeyin olmadığını, dokuz kişinin ölümüne sebep olan

⁵²⁰“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”, Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

⁵²¹“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”, Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

⁵²²“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”, Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

yaralama vakalarının yaşanmasına rağmen herhangi bir önlem alınmadığını hatta silah ithâlâtının düzenli olarak arttığını ifade eder.

“Lakin bu tahariyat-ı vahiye bir semere-i müfide vermediği Sinop'ta bir ay mukaddem zuhura gelen münazaada yine dokuz kişinin mevti-i mecruhiyetle sebat olduğu gibi son defa da İstanbul hapishane umumiyesindeki facia ile katiyen tebeyyün etmiştir. Yani tahribat çoğaldıkça esliha ithalatı da mebsuten mütenasip olarak tezayüd etmektedir”.⁵²³

Haberde, esrarın bin beş yüz kuruştan, kamanın seksen-yüz kuruştan satıldığı, odabaşların her gelen mahpustan yirmi beş kuruş oda parası aldığı, bütün bunlar meydana gelirken hapishane idaresinin olaylara göz yumduğu ifade edilir. Kanunen yasak olan maddelerin de bir aracıyla tedarik edildiği bunun için de herhangi bir ispata lüzum olmadığı belirtilmektedir.

“Kolilerle esrarın bin beşer yüz kuruştan, beher kamanın seksen yüz kuruşa satıldığı, odabaşların her yeni gelen mahbusundan yirmi beş kuruş odabaşı parası aldığı, kahve ocaklarının müzayedeye verildiği, idare memurlarının görmemesi, işitmemesi mümkünattan değildir. Çünkü bu gibi mevad-ı memnuanın behemehâl bir vasıta ile kaçırılacağı bedihiyattan bulunmasına ale'l-husus mahpusun ile görüşmeğe gelen ailelerin taharriyat-ı şedideye tabii bulunmalarına nazaran ortada menfaat-ı zatiye manevralarının deveran etmekte olduğuna şüphe edilmeyeceği tabiidir.”⁵²⁴

Haberde ayrıca mahpushanelerin bir nevi ikametgâh olarak da kullanıldığı, birçok mahkûmun hapis cezasını doldurduğu halde hapishaneden çıkmamak için yeniden suç işlediği çünkü hapishanedeki rahatı hiçbir yerde bulamayacağı anlatılır. Ömründe yatak yüzü görmemiş mahkûmların hapishanede yatakla tanıştığı, hapishanedeki adli suçlardan elde edilen gelir ile refah içerisinde yaşadığı ifade edilir.

“Birçok mahkûmun bilirmeğe cezası bir sene olduğu halde hapishaneden çıkmamak kasdıyla adam öldürmüştür. Çünkü hapishanede bulduğu rahatı hariçte bulamayacağından pek emindir. Ömründe yatak yüzü görmemişken beş altı kat yün yatak üstünde yatmağa başlıyor. Bir kaç

⁵²³“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”,Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife 3.

⁵²⁴“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”,Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

sene sonra sahib-i sermaye olarak çıkıp bir muhit-i sefalet ve sefalette puyan olduktan sonra ikinci cürümle menba-ı varidatına kavuşuyor.”⁵²⁵

Mahpuslara, ıslahatın hapisane koşulları için yapıldığı söylenirse de bu durumum tamamen menfaat gereği olduğunu söyleyen Savcı Bey, aşağıda maddeler halinde ifade edilen raporu kendisinin hazırladığını beyan eder. Mahkûmların topluma kazandırılmaları için istihdamlarının şart olduğunu, mahkûmların ilgi alanlarına göre eğitim olanağının sunulması gerektiğini ifade eder. Savcı Bey’in hapisane raporu şu şekildedir:

“Mahbusine ıslahatın sebab-i lüzumu hal-i içtimaide bulunmalarıyla hâsıl olan menfaat kaydından başka bir şeye hamil olunmaz. Netaic-i vahime-yi maruzaya bertaraf etmek ber-vech-i ati mevadın tatbikiyle kabil olabileceğini hapisanelerde vâkıa olan tetkikat zatiyetim neticesi olarak taminen beyan eder.

1-Habs-i münferit usulünün tatbiki nev-i cürme göre tefrika-ı tabiiyedir ki habs-i münferid tatbik olunursa salahın istimal edeceği bir hasım bulunamayacağı aşikârdır.

2-Cemiyet-i beşeriyeye büsbütün bigâne kalmamak için bir suret-i müfide de istihdam edilmeleri; çünkü öğünsüzlüklerin menşei daima atalet ve işsizlik olmuştur.

3-Erbab-ı sanayi için darül-sanayiler diğerleri için de mekteb küşadı ve hapisane müdürlerine mutlaka mekatiblilerin tayini

4-Gardiyanların tezyid-i maaşı

5-Keyfema ittifak her şahsın istediğini aldırıp istediğini pişirmesine müsaade vermemek.

6-Hıfzısıhanın şiddetle tatbiki”⁵²⁶

Raporda hapisaneler için en mühim konulardan birinin temizlik olduğu, bir koğuştaki yüzlerce kişinin birlikte yattığı, aynı odada yemek pişirildiği, ısınıldığı bu yüzden de temizliğe gereken önemin verilmesi gerektiği ifade edilir.

“En mühim bir noktada hapisanelerde hıfzısıhha meselesidir. Bir kafeste seksen yüz kişi yatırılıyor. Yemeklerini orada pişirirler, kömürlerini orada yakarlar. Hatta insanlar için mahfuziyeti muktezi olan mahaller bile aynı koğuştaki dâhilinde bulunduğu dünyanın en

⁵²⁵“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapisanelere Dair”, Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

⁵²⁶“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapisanelere Dair”, Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife 3

müstekrih girdab-ı levs ve müzahrefat hal-i hazır hapishaneler olduğundan şüphe edilmemelidir.”⁵²⁷

Raporda son olarak yürürlüğe konulan Serseri Nizamnamesi'nin kötü bir benzetme olduğu, hapishanelerin zaten serseri yetiştirdiği, hapishanelerden çıkanlara iş teminatının sağlanması gerektiği belirtilir. Bunun için mahkûmlara birer küçük sermaye meblağının verilmesi ve bu sermayelerin idaresinin zabitanın gözetiminde bulundurulması ve bu uygulamanın biran önce hayata geçirilmesi önerilir.

“Meclis-i Mebusanımızın vaz ettiği serseri nizamnamesi bir nazire-i makûsa olarak hapishanelerden muttasıl serseri yetiştirmekte olduğundan o serseri darülfünundan haib ve hasr çıkacak olanlara, tarik-i maişette, medar-ı istinad olmak üzere hapishane sunduğu tesisi ve dar-ül sanayi hasılatının orada hafzıyla çıkanlara, birer küçük sermaye itası ve bu sermayelerin hüsnü suretle idaresi, zabıta marifetiyle taht-ı temine aldirmek gibi teşebbüsât-ı ıslahı perveranenin bir an evvel saha husule gelmesini mercinin nazarı dikkatine arz ederim.”⁵²⁸

2.3. Basın ve Yayınla İlgili Hükümler ve Basın Hürriyeti

Bu bölümde 1909 Basın Matbuat Kanunu'na kadar olan yasal süreçte basının tarihsel serüvenine değinilecektir. Bu süreçte basına uygulanan yasal prosedürlerin neler olduğu, buna karşılık yapılan uygulamalar ve tepkiler değerlendirilmiştir.

2.3.1. Basın ve Matbuatın Genel Nitelikleri

Basın deyince aklımıza günlük, haftalık, aylık olarak basılan çeşitli olayları fikirleri toplumla paylaşan, yayan ve toplumları yönlendirilebilen gazete, dergi, kitap, broşür vb. ürünler gelmektedir. Basının tarihsel gelişimine baktığımızda;

Matbaa Johann Gutenberg tarafından 1440'ta Almanya'da icat edildi. İlk basım 1455 senesinde “Gutenberg Kutsal Kitabı” adıyla bilinen bir İncil'dir. Bundan sonra basımevi sayısı her geçen gün artmış ve 1500'lü yıllarda Avrupa'nın her yerine yayılmıştır. 1600'den

⁵²⁷“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”,Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, sahife, 3.

⁵²⁸“Ankara Bidayet Müddei Umumi Muavini Mustafa Kemal, “Hapishanelere Dair”,Sada-yı Millet Gazetesi, 15 Kasım 1909, s. 3.

sonra süreli yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bilinen ilk gazete Fransa’da yayınlanan “La Gazette; bilinen ilk süreli yayın da Paris’te yayınlanan Journal des Savants”dır.⁵²⁹

Türkiye tarihinde ilk basımevi Museviler tarafından 1493 senesinde kuruldu. Bunları 1567’de Ermeniler, 1627’de Rumlar takip etti. İstanbul’da ilk matbaa 1493’te II. Beyazıt Dönemi’nde yine bir Musevi tarafından kuruldu. Baskı işinin hükümdar tarafından yasaklanması ve yasağa uymayanın idamla cezalandırılması sebebiyle Osmanlı Devleti’nde ilk baskılar gizli olarak icra edildi.⁵³⁰ Osmanlı Devlet’inde baskı yasağının kalkmasıyla ilk matbaa III. Ahmet Dönemi’nde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından 1727 tarihinde açılan “Matbaa-ı Amire”dir. Matbaada hadis, tefsir ve kelam haricindeki kitaplar basıldı. İlk basılan kitap 1729 tarihinde yayımlanan “Vankulu” adlı bir sözlüktür. Dini kitap basılma yasağı III. Selim Dönemi’ne kadar sürmüştür. Yasağın kalkmasıyla basılan ilk dini yayın 1803 senesinde Risale-i Birgivî’dir.⁵³¹

1730 Patrona Halil İsyanı’nı kısmi zararlarla atlatan matbaa, 1745 Müteferrika’nın vefatıyla el değiştirdi.10 sene boyunca kullanılmayan matbaa yeniden faaliyete geçeceği sırada sahiplerinin vefatı üzerine yine inzivaya çekildi.1808 senesinde kullanılmaz hale gelen matbaada sadece 27 adet kitap basılabildi. Bunlar genellikle ikişer, üçer ciltlik ansiklopedi, sözlük tarzı eserlerdi.⁵³² Matbaa-ı Amire’den sonra açılan ikinci matbaa 1822 senesinde Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından açılan “Bulak” matbaasıdır. Bu matbaada 243 adet kitap basıldı ve Vekayi-i Mısriyye isimli de bir gazete çıkarıldı.⁵³³

Osmanlı İmparatorluğu’nda basın doğuşu ve gelişmesi Batı uygarlıklarından farklı bir gerekçeyle devlet hayatına girdi. Avrupa’da gazete burjuvazinin haber alma ihtiyacını karşılamak için oluşturan mektupların gelişmesiyle ortaya çıkarken Osmanlı İmparatorluğu’nda gazete çok daha tenvir ve terbiye edebilme ihtiyaca cevap vermek üzere ortaya çıktı.⁵³⁴ Osmanlı Devleti’nde gazete çıkarma fikri ıslahat meclislerinde gündeme getirildi. Bu durum Padişah II. Mahmut tarafından olumlu karşıladı hatta gazetenin isim

⁵²⁹ Girgin A. (2001). **Türkiye Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**. Ankara: İnkılâp, 1.

⁵³⁰ İnuğur, a.g.e.151.

⁵³¹ Kabacalı. A. (1990). **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 12.

⁵³² İskit, S. (1943). **Türkiye’de Matbuat Politikalar**. İstanbul: Basın Yayın Umum Müdürlüğü,14.

⁵³³ İnuğur, a.g.e, 164.

⁵³⁴ Kocabaşoğlu, U. (1991) **Tuna Vilayet Gazetesi, OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) ,Sayı: 2 —141**

babası bizzat padişahın kendisi oldu. Takvim-i Vekayi'nin yayınlanma nedeni "*Mukaddeme-i Takvim-i Vekayi* "başlığı altında şöyle ifade edilmiştir:

"Eskiden Vak'anüvis denilen, resmi tarih yazarları vardı. Bunlar dönemin önemli olaylarını yazarlardı. Ancak yazılar yirmi otuz yıl sonra bastırılabilirdiğinden, halk gerçekleri zamanında öğrenemiyor, çoğu kez olayları yanlış yorumluyordu. İşte bu sakıncaları önlemek için, iç ve dış olayları halka zamanında duyurabilmek için Takvim-i Vekayi çıkmaktadır."⁵³⁵

Takvim-i Vekayi gazetesi ilk başta haftalık olarak yayınlanmış, daha sonra on beş günde bir, sonra da ayda bir çıkarılmıştır. Takvim-i Vekayi gazetesi Ermenice, Rumca, Bulgarca Arapça, Farsça, Fransızca yayınlanmıştır. Yabancı dildeki yayınlar perşembe günleri neşrolunmuştur. İçerik olarak gazetede, resmî yazışmalar, mahkeme kararları, ilanlar, rütbe, nişan ve haberler yer almaktadır.⁵³⁶ Gazete Umur-u Dâhiliye, Umur-u Hariciye, Mevad-ı Askeriye, Fünun, Tevcihatı İlmiye, Ticaret ve Es'ar gibi bölümlere ayrılmıştır. 1860'tan sonra Resmî Gazete niteliğine kavuşmuş ve yayınlandığı dönemlerde birkaç kez de kapatılmıştır.⁵³⁷

Takvim-i Vekayi ilk olarak 1879 senesinde yapılan dizgi yanlışlığı sebebiyle on iki yıl kapalı kalmıştır. 1891'de yayın hayatına tekrar döndüğünde aynı hatadan dolayı yeniden kapatılmış ve Meşrutiyet'in ilanına kadar kapalı kalmıştır.1908'den 24 Kasım 1922'ye kadar yayın hayatını sürdüren gazete 1928'de Hakkı Tarık Us'un meclise yaptığı öneriyle Resmî Gazete olmuştur.⁵³⁸

Basın hayatında önemli bir yer teşkil eden diğer bir gazete ise 1840 senesinde yayın hayatına başlayan Ceride-i Havadis gazetesidir. Gazetenin İmtiyaz sahibi William Churchill'dir. Devletten maddi destek alması sebebiyle gazete yarı resmî bir özelliğe sahiptir. Gazete ilk yayınlanmaya başladığında on günde bir yayın yapmış, 139. sayıdan itibaren haftalık olarak yayınlanmıştır. Gazetede dış haberler, edebi çeviriler, tiyatro

⁵³⁵ Girgin, a.g.e. s. 19.

⁵³⁶Demir, Ş. (2015). "İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti'nde Görünümü (1831-1918)." **International Journal of Social science**, 33,(Spring I) ,369.

⁵³⁷ Hıfzı T. (2003). **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**. Remzi Kitapevi, İstanbul, 16.

⁵³⁸ İnuğur, a.g.e. 180.

piyesleri yer almıştır Ceride-i Havadis'in yayın hayatına başlamasıyla hükûmet basın ve yayımla ilgili kısıtlayıcı tedbirler almaya başlamıştır.⁵³⁹

2.3.2. Sosyal Hareketler Açısından Yasal Sınırlar

Düşünce özgürlüğü ve düşündüğünü yazabilme özgürlüğü için yapılan mücadeleler çok çetin ve çok zorlu bir sürecin sonunda kazanılmıştır. Dönemin yasasına, şartlarına göre düşünme, ona uygun davranma zorunluluğu ve devletin bunu yaptırtmak için uyguladığı yöntemler tarih boyunca sorgulanmıştır. Bu bölümde basına getirilen sansürün işlevi ve etik sınırları, çıkartılan yasalarla düşünceye ve basına getirilen sansür uygulamaları incelenmiştir.

2.3.3. Basın ve Matbuata Getirilen Yasal Uygulamalar

Kitap ve gazete sayılarının artması üzerine devlet basın matbuat alanında düzenleme yapma ihtiyacı hissetti. Tabhane-i Amire'de kitap bastırma hakkı önceden herkese tanınırken 1840'ta yapılan düzenleme ile padişahın iznine bağlandı. Bundan sonra kitap, gazete vb. bastırmak isteyenler devlet matbaasına başvuruda bulunacak, belli bir ücret ödeyecek ve Tabhane-i Amire Nazırı'nın uygun görmesinden sonra basım gerçekleştirebilecekti.⁵⁴⁰

Kitapların ticari amaçla basılması durumunda, devlete yine belli miktar ücret ödenmesi şartı getirildi. Bununla ilgili karar 10 Temmuz 1842'de alındı ve Takvim-i Vekayi'de yayınlandı. Bu uygulama 17 Şubat 1846'ya kadar devam etti. Böylelikle Osmanlı tarihinde basına uygulanan sansür düzenlemeleri resmî olarak yürürlüğe girdi.⁵⁴¹

1845'te polislerin çalışma şartlarını düzenleyen Polis Nizamnamesi'nde basınla ilgili hükümler de yer aldı. Yayınlanan Polis Nizamnamesi'nin on üçüncü maddesinde ahlakı ve kamuoyunu bozacak türde yayın yapan bütün basımevi, kitapevi ve kitapçı dükkânlarına

⁵³⁹Çıkla, s. (2009). "Tanzimat'tan Günümüze Gazete- Edebiyat İlişkisi. "Türk Bilig, sayı(18) ,36.

⁵⁴⁰ İnuğur, a.g.e.181-183.

⁵⁴¹Özbay, C. (2014). **Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi**. İstanbul: Doğu Kitapevi,128.

uyarıda bulunuldu. Özellikle yurt dışından gelen yabancı yayınların kontrolleri sırasında zararlı oldukları tespit edilenler olursa toplatılacağı ve yasaklanacağını bildirildi.⁵⁴²

“Ahlak ve âdâb-ı ammeyi muhill olacak kâffe-i hususatta tabhânelere ve kütübhane ve bilcümle kitapçı dükkânlarına dikkat ve basiret ve hâricden tevârüd eden envai kütüb ve resâil ve evrakın kable’-n-neşr bakılıp lazım gelen men ve tevkifine dikkat.”⁵⁴³

1849’da izinsiz matbaa açılmasını engellemek için yeni bir nizamname yayınlandı. Bundan sonra özel matbaa açabilmek için Takvimhane Nezareti’nden ruhsat alınacak, belli bir miktar vergi ödenecek, din ve devlete yönelik eleştiri yapan eserler basılamayacak ve basılan eserin bir kopyası Takvimhane-i Amire’ye gönderilecekti.⁵⁴⁴ 1854 senesinde ruhsatname ile ilgili düzenleme yapıldı. Özel matbaaların çıkarılan nizamnameye uymaması, matbaaların çoğalması, devletin matbaalar üzerinde denetim sağlayamaması ve devlet matbaasının gelirlerinin azalması üzerine izin alınmadan hiçbir neşriyatın basılamayacağı hükmü getirildi.⁵⁴⁵ Yasaklara uyulmaması üzerine 1856’da yapılan düzenleme ile devlet matbaatı üzerinde denetimini arttırdı. Matbaaların devlet politikasına aykırı yayın basmamaları, basılacak olan her türlü neşriyatın Takvimhane-i Amire’ye bildirilmesi ve neşriyatın gelirlerinden elde edilen paradan vergi alınması şartı ile matbaaların çalışmalarına izin verildi.⁵⁴⁶

Kitap, gazete, risale vb. her türlü yayının denetimsiz basımını engellemek ve matbaaları kontrol altına almak amacıyla 17 Şubat 1857’de Matbaa Nizamnamesi hazırlandı. Nizamnameyle basılacak olan eserlerin ön kontrolü ve izin koşulu yasal düzenlemeye bağlandı.⁵⁴⁷ İlk resmî sansür düzenlemesini içeren nizamname, matbaaların basacakları eserlerin devlet aleyhine olup olmadıklarını kontrol ediyordu. Bunun için Meclis-i Maarifi görevlendirildi. Eser, maarif nezaretinin denetiminden sonra sadareten

⁵⁴²Sönmez, A. (2005). “Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37),264.

⁵⁴³Doğan, C. (2012). “1845 Polis Nizamnamesi: 12. ve 13. Maddeler Üzerine Bir Yeniden Değerlendirme.” *International Journal of Social Science*, 5(5) ,86.

⁵⁴⁴Ceylan, A. (2006). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen(1839-1876).”*Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 1, 146.

⁵⁴⁵Demirel, F. (2004). “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 0, Sayı 5,91-92.

⁵⁴⁶İskit, a.g.e.844.

⁵⁴⁷Çakmak, D. (2007). “Osmanlı Telif Hukuku İle İlgili Mevzuat.” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı (21),206.

alınan izin doğrultusunda basılabilecekti. Bundan sonra basımevlerinde denetim artıracak, ruhsatsız kitap basamayacaklardı.⁵⁴⁸Nizamnameye göre:

Nizamname her türlü materyalin basılabilmesine olanak tanımamaktadır (md.1). Eser sahibinin eseri üzeri üzerinde hukuki haklarını tanımaktadır (md.2) .Kitabı basan yayınevi ile eser sahibi arasında mukavele şartı getirilmiştir (md.3). Bu mukavele şartında eser Meclis-i Maarife bildirildikten sonra basılabilecektir (md.4). Devlet gerekli görürse kitabın baskı sayısını yenilenebilecek ve devletin belirttiği baskı sayısında fazla sayıda eser basılamayacak, basıldığı takdirde hırsızlık olarak değerlendirilip ceza-i nakdi uygulanacaktır (md.5). Her türlü matbuat Meclis-i Maarifçe tetkik edilecek ve sadarete gönderilecek, son karar Zaptiye Nezareti'nce verilecek, meclisten ve sadrazamdan olumlu yanıt alındıktan sonra basımevi açılabilir, İstanbul dışında oturanlar valiliklere başvuruda bulunacaklar ve onlar da kanunun ilgili maddelerine tabi olacaklardır (md.6).⁵⁴⁹

Basınla ilgili ilk cezai yaptırımlar 1858'de yayımlanan Ceza Kanunnamesi'nin 138, 139, 213 ve 214. maddeleri ile düzenlendi. 138. maddeye göre matbaalarda hükûmet aleyhinde kitap, gazete vb. her türlü neşriyatı basmaya ve yayınlamaya cesaret edenler hakkında cezai işlem uygulanacağı, basılan materyalin toplatılacağı, işlenen suçun niteliğine göre matbaanın geçici ya da süresiz kapatılacağı ve ceza-i nakdi ödeneceği belirtildi.⁵⁵⁰

139. maddede, toplum ahlakına aykırı resim basan, bastıran ve yayanlar hakkında hapis ve para cezası uygulanacağı, 213. maddede, asılsız suçlamalarla ilan asan, yayanlar hakkında cezai işleme tabi olacakları ifade edildi. 214. maddede ise yazarın izni olmadan kitap vb. materyalleri çoğaltanlar hakkında cezai işlem başlatılacağı, izinsiz basılan tüm materyallerin toplatılacağı ve eserin sahibine teslim edileceği eseri izinsiz çoğaltanlar hakkında para cezası tatbik edileceği ile ilgili hükümleri içermektedir.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Demirel, a.g.e. 93.

⁵⁴⁹ Girgin, a.g.e.56.

⁵⁵⁰Özkorkut, N.Ü. (2002). "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü." **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 3 (51), 72.

⁵⁵¹ Ceyhan, a.g.e.. 149.

2.3.4. 1864 Nizamnamesi

Dönem gazetelerinin kamuoyu oluşturabilme gücü karşısında devlet basını kontrol altına almak istedi ve Padişah Abdülaziz'in talimatıyla 1864 Nizamnamesi hazırlanarak yürürlüğe konuldu. Bu nizamname Fransız basın yasasından çevrilerek hazırlandı.⁵⁵² Nizamname genel hükümler ve ceza hükümleri olmak üzere iki fasıl halinde toplam 35 maddeden oluştu. Nizamname 1909 Matbuat Kanunu'nun kabulüne kadar 45 yıl yürürlükte kaldı.⁵⁵³ Nizamnamenin hazırlanmasındaki en temel neden Tercüman-ı Ahval gazetesinin yayım politikasıydı. Türk gazetecilik tarihinin en önemli gazetelerinden birisi olan Tercüman-ı Ahval, 1860'da Agâh Efendi ve Şinasî tarafından çıkarıldı. Gazetede düşünce ve ifade hürriyeti sıklıkla işlendi, hükümet politikaları eleştirildi, adalet, meşrutiyet, hak ve hukuk konuları savunuldu.⁵⁵⁴

Akıl çağında yaşayan insanların hurafeler uzak durması gerektiğine inanan Şinasi Tercüman-ı Ahval'de yazdığı "Devlet, Hükümet Millet ve Mesuliyet" fikri adlı makalesinde: "*Medeniyetin esası akıl olmalıdır. Garp medeniyeti boyledir. Eskiden Müslüman medeniyeti de bu esas üzerine idi. Fakat hurafeler istila etti ve mahiyetini değiştirdi. Hükümetler de fertler gibi yaptıkları işe göre hüküm olunurlar. Bir milletin hali, devletinin mahiyet-i idaresini gösterir*"⁵⁵⁵ diyerek aklın çağında yaşayan insanın yenilenebileceğini telkin etti.

Gazetede, kimi zaman yöneticilerin hiç alışık olmadığı tarzda eleştiriler yapıldı. Bu eleştirilerden birisi de 1861 senesinde Ziya Paşa'nın, eğitim politikasına yönelik yazmış olduğu makaleydi. Bu makale sebebiyle ve Ceride-i Havadis'le yaşanan tartışmalar da gerekçe gösterilerek gazete iki hafta süreyle kapatıldı. Böylelikle Türk basın tarihinde ilk kez bir gazetenin yayını durduruldu.⁵⁵⁶

Tercüman-ı Ahval'in kapatılmasından sonra Şinasi gazeteden ayrıldı ve görevi Agâh Efendi'ye devretti. Tercüman-ı Ahval, Suphi Bey, Refik Bey ve Ahmet Vefik Paşa

⁵⁵² Kabacalı, a.g.e. s. 26.

⁵⁵³ Kudret, C. (1977). **Abdülhamit Döneminde Sansür**. İstanbul: Milliyet yayınları,5.

⁵⁵⁴ Koloğlu, O. (2013). **Osmanlı'dan 21 Basın Tarihi**. İstanbul: Pozitif, 46.

⁵⁵⁵ Tanpınar, A. H. (1988),19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan,203

⁵⁵⁶ Topuz, H (2003). **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi,20.

tarafından bir süre yönetildi. Fakat istenen traj sağlanamayınca 1866 yılından yayın hayatı sona erdi.⁵⁵⁷

Şinasi, Tercüman-ı Ahval ‘den ayrıldıktan sonra 27 Haziran 1862’de Tasvir-i Efkârı yayınladı. Gazete kadrosunda Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Sami Paşazade yer aldı. Bu gazete ile eleştiri geleneği başlatıldı. Türk kültür ve edebiyatına Batılılaşma ve yenileşme yolunda önemli katkılar sağlandı. İlk defa bu gazetede meşrutiyet, milliyet ve reis-i cumhur kavramlarına cesurca yer verildi.⁵⁵⁸Düşünce özgürlüğünden sıkça bahsedilerek halkta yerleşmesi hedeflendi. Siyasal ve sosyal konulardan bahsedilerek halkta gündem oluşturulmaya çalışıldı. 1862-1864 yılları arasında Tasvir-i Efkâr yeniliklere açık genç beyinlerin bulunduğu bir merkez haline geldi.⁵⁵⁹

Şinasi, Ali Paşa’ya karşı girişilen komplonun başarısızlıkla sonuçlanması, gazetecilerin tutuklanması, Tasvir-i Efkâr hakkında incelemelerin başlatılması ve hükûmetin baskılarının artması nedeniyle Paris’e gitmek durumunda kaldı. Tasvir-i Efkâr’ın yönetimini Namık Kemal devraldı.⁵⁶⁰ Namık Kemal makalelerinde ülkenin içinde bulunduğu durumu sıkça eleştirmesi ve “Şark Meselesi” adlı makalesinden dolayı Namık Kemal’in gazetecilik yapması yasaklandı. Namık Kemal bir süre sonra hükûmetin baskılarına dayanamayarak Avrupa’ya gitti ve bundan sonra gazete Recaizade Mahmut Ekrem tarafından çıkartıldı.⁵⁶¹ Bir süre sonra Tasvir-i Efkâr Genç Osmanlıların yayın organı haline geldi. Eleştirilerin dozunu her geçen gün artıran gazete hükûmetin baskıları sonucu 830. sayısından sonra süresiz olarak kapatıldı.⁵⁶²

Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin işlediği konular ve hükûmete yönelik eleştirilerinin yoğunlaşması üzerine devlet, denetim mekanizmalarını artırma yoluna giderek yeni bir yasal düzenlemeyi yürürlüğe koydu. Türk tarihinin ilk basın kanunu olan 1864 Nizamnamesi Fransa’dan örnek alınarak hazırlandı. Nizamname genel

⁵⁵⁷Akbulut, U. (2013). “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876).” *Turkish Studies*, 8(5), 42.

⁵⁵⁸ Yazıcı, N. (2011). “Tasvir-i Efkâr”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, İstanbul: TDV, 138-140.

⁵⁵⁹ İnuğur, a.g.e.194.

⁵⁶⁰ Yanardağ, M.F. (21-22 Ekim 2010). “Tanzimat Dönemi Fikir Gazeteciliğinin Önemli İsmi Tasvir-i Efkâr ve Toplumsal Değişime Katkısı.”, *Tercüman-ı Ahval’in 150. Yılında İstanbul’da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi,5.

⁵⁶¹ Topuz, a.g.e.. 22.

⁵⁶² Benek, M. K. (2016). “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi.” *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (6-7), 33.

hükümler ve cezai hükümler olmak üzere iki bölüm ve 35 madde halinde hazırlandı. 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun hükümleri doğrultusunda cezai yaptırımlar içerdi.⁵⁶³ Nizamname hükümleri:

1864 Nizamnamesi siyasi amaçlı yayın yapmak isteyenlere ruhsat almaları şartını getirmiştir. Buna göre Osmanlı tebaasından olanlar Maarif Nezareti'ne, yabancı uyruklu olanlar da Hariciye Nezaretine başvuruda bulunacaklardır. Gazetelerin bir nüshası Matbuat Müdürlüğüne gönderilecektir. İster Osmanlı tebaasından olsun ister ecnebi müracaatta bulunabilmek için 30 yaşında olmak ve ceza kanunun herhangi bir maddesince ceza almamış olmak gereklidir.⁵⁶⁴ Yabancı uyruklular herhangi bir suç işlediği takdirde mahkemenin vereceği kararlara uymakla yükümlüdürler. Yabancı uyruklu gazeteler arasında Osmanlı Devleti'ni küçük düşürücü yayın yapanların ülkeye girmesi yasaktır.⁵⁶⁵

İmzasız yayın yapmak yasaktır. Her gazetenin bir sorumlu müdürü bulunacaktır. Gazete sahibi veya gazete müdürü gazetede yayınlanan imzasız her metinden sorumludur. İmzalı yayınlanan her metinden ise yarı yarıya sorumludur. Gazetede bir kişinin ismi açıkça veya ima suretiyle verilerek bir yazı yayınlanmış ve o kişi tarafından gazeteciye cevap gönderilmişse bu cevap gazetenin ilk veya ikinci nüshasında ücretsiz olarak yayınlanır.⁵⁶⁶Nizamnameye uymayanlar hakkında cezai işlem uygulanır. Buna göre hapis, ceza-i nakdi ya da çıkarılan gazeteler mahkeme kararı olmaksızın da geçici ya da süreli kapatılır. Gazeteye verilen ruhsat geri alınabilir. Alınan bu kararın mahkemede temyiz edilemeyeceği gibi gazetenin herhangi bir savunma hakkı da yoktur.⁵⁶⁷Osmanlı Devleti aleyhine saldırı ve düşmanlık fikirlerini ihtiva eden her türlü yayının ülkeye girişi yasaktır.⁵⁶⁸

Devletin iç güvenliğini ve asayişini bozan ve bir suçun işlenmesini kışkırtan gazeteler geçici ya da süresiz olarak kapatılır.⁵⁶⁹Padişah ve hanedan hakkında kötü sözler kullanan; hükûmet aleyhine eleştiride bulunan, iyi ilişkiler kurulan devletlerin

⁵⁶³ İnuğur, a.g.e., s. 202.

⁵⁶⁴ Girgin, a.g.e.,57.

⁵⁶⁵ AKabacalı, a.g.e.,26.

⁵⁶⁶ Ceyhan, a.g.e.,s.151.

⁵⁶⁷ İnuğur, a.g.e., s. 202-203.

⁵⁶⁸Odyakmaz N (2003). "Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri." **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 0(16) ,217.

⁵⁶⁹Nalcioğlu, U. B. (2005)."Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkleri", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 260.

hükümdarlarına yönelik rencide edici sözler ve yazılar ile yabancı devletlerin temsilcileri aleyhinde yazılar yazan gazeteler hükûmet tarafından bir ay süreyle kapatılır.⁵⁷⁰ Babıali dengindeki sefir, orta elçi, fevkalâde murahhas, maslahatgüzar ve sair mümessiller aleyhinde yazı yazıldığı takdirde hapis veya para cezası ile cezalandırılır.⁵⁷¹

Bir gazeteye iki yıl içerisinde mahkeme kararıyla üç kez hüküm verilmesi durumunda gazete, hükûmet tarafından geçici ya da kesin olarak kapatılır.⁵⁷² Mahkemeleri, mahkeme heyetlerini, devlet memurlarını ve yabancı diplomatları aşağılayan, küçük düşürücü yayınlar yapmak yasaktır. Aksini yapanlar hakkında cezai işlem uygulanır.⁵⁷³ Doğruluğu kanıtlanmamış haberlerin yayınlanması, belgelerin tahrif olması durumunda cezai yaptırım uygulanır.⁵⁷⁴ Zararlı bulunan her türlü yayın zaptiye tarafından toplatılır. Nizamname kararlarını aykırı yayın yapmayı sürdüren İstanbul'daki matbaalar Zaptiye Nezareti tarafından, taşrada bulunanlar valiler tarafından kapatılır. Mahkeme tarafından zararlı yayın yaptıklarına dair üç kez hüküm giymiş matbaalar ise süresiz olarak kapatılır.⁵⁷⁵

Padişah, devlet görevlileri, yabancı sefirler ve üst düzey görevliler hakkında yazı yazarlar Nizamname'ye göre Kabahatler Cezası adı altında Babıali'den seçilecek beş kişilik heyet tarafından hazırlanan mazbata ile Meclis-i Ahkâm-ı Adliyede, cünha ve kabahatlerden hüküm giyenler ise Zaptiye Nezareti'nde sorgulanır. Gazete iki yıl süresince mahkeme tarafından yeniden cezai hükümle cezalandırılmışsa geçici ya da süresiz olarak kapatılır.⁵⁷⁶

Gazete müdürünün hapis cezası alması durumunda yeni bir mesul müdür atanır. Dava şahısların şikâyeti üzerine açılmışsa şahsi davalar statüsündedir. Hükûmete ait olan

⁵⁷⁰ Kudret, a.g.e. 6.

⁵⁷¹ İskit, a.g.e.17.

⁵⁷²Özkorkut, N. U. (2002). "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü." **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51 (3),73.

⁵⁷³ Topuz, a.g.e. 45.

⁵⁷⁴ İskit, a.g.e. 18.

⁵⁷⁵ Kudret, C. (1977). **Abdülhamit Devrinde Sansür**. İstanbul: Milliyet Yayınları, s. 6.

⁵⁷⁶ Ceyhan, a.g.e.152.

davalar hükûmet yetkilileri tarafından, dine ait olanlar din memurları tarafından açılır. Mahkemelere verilen dilekçeler hükûmet tarafından icra edilir.⁵⁷⁷

Nizamname, 1875 senesinde yeniden düzenlendi. Buna göre tevcihat, resmi bildirimler ve önemli konulara ilişkin resmî telgrafnamelerin yayımlanabileceği, zihinleri bulandıran makale ve doğru olmayan şeylerin yazılamayacağı, yasağa uyulmaması halinde bir aydan üç aya kadar kapatma cezası verileceği hükmü getirildi.”⁵⁷⁸

1864 Basın ve Matbuat Nizamnamesi 29 Temmuz 1909 Matbuat Kanunu'nun ilanına kadar yürürlükte kaldı. Nizamname 45 yıl yürürlükte kalmış olsa da 3 yıl hükümlerini icra edebildi.1867 Kararname-i Ali'nin yürürlüğe girmesiyle hüküm esasları askıya alındı.⁵⁷⁹Nizamname ile yabancı uyrukluların çıkarmış olduğu gazeteler ve gazeteciler kapitülasyonun sağladığı imtiyazlardan faydalanmadı. Böylece iki basın arasında kısmi de olsa eşitlik sağlandı.⁵⁸⁰

Bu dönemde Ruzname-i Ceride-i Havadis, Ceride-i Askeriye, Vekâ-yi Tıbbiye, Mecmua-i Fünun, Mirat, Mecmua-i Askeriye, Muhbir, Hürriyet, Terakki, Basiret ve İbret gazeteleri de yayın hayatına başladı.⁵⁸¹ Dönemin en muhalif gazetesi Muhbir 1866 senesinde Ali Süavi tarafından çıkarıldı. Gazete siyasi nitelikli olup hükûmete karşı eleştirel yayınlar yaptı. Ali Süavi, Mektuplar başlıklı yazılarında hükûmete sorular yönelterek, hükûmetin politikalarını tenkit etmesi yönetici kesiminden tepki almasına neden oldu.⁵⁸²

Ali Süavi makalesinde, Girit meselesinin çözümü için yurttaşlık haklarına göre tasarlanmış bir meclis ile halk oylamasına dayanan bir parlamentoyu önermesi, Türkiye'deki başlayan özgürlük hareketlerini destekleyen yazılar kaleme alınması ve Mısır valisi Hidiv İsmail Paşa'yı eleştirmesi bardağı taşıran son damla oldu.⁵⁸³ Ali Süavi'nin

⁵⁷⁷ İskit, a.g.e.18.

⁵⁷⁸Özkorkut, N. Ü. (2002). “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü.” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, 51 (3), 74.

⁵⁷⁹ Ceyhan, a.g.e. 152.

⁵⁸⁰Orhan Koloğlu a.g.e.. 60.

⁵⁸¹Demir, Ş. (2015).” İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti'nde Görünümü (1831-1918).” **International Journal of Social Science**, sayı: 33, 370.

⁵⁸²Girgin, a.g.e.44.

⁵⁸³ İnuğur, a.g.e. 208.

Muhbir’de Mısır valisine ithafen yazdığı “Yeni İsteklerim” başlıklı yazısı hükümeti harekete geçirdi.

“Mısır Hariciye Müdürü devletü Nobar Paşa, memuriyet-i muhimme ile Dersaadet’e gelecekmış... Muşarunileyh beş şey iltimas için gelecekmış: Birinci, Aziz-i Mısır unvanı, ikinci, kendisine mahsus arma ile sikke darbı, üçüncü, Müşirliğe kadar rütbe vermesi, dördüncü, kendisine mahsus alamet ile nişan vermesi: Beşinci, askerinin yüz bine iblağı”.

Belgeyi yayınlaması Muhbir’in kapatılmasına ,Kararname-i Ali'nin yayınlanmasına Âli Suavi'nin Kastamonu’ya sürülmesine neden oldu.⁵⁸⁴

Namık Kemal’in 10 Mart 1867’de Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer alan “Mesele-i Şarkiyê” adlı makalesi hükûmetiharekete geçirdi.15 Mart 1867’de Âli Kararnamesi⁵⁸⁵ ya da Kararname-i Âli yürürlüğe konuldu. Âli Kanunnamesi geçici olarak çıkarıldığı halde 1909 Matbuat Kanunu çıkıncaya kadar yürürlükte kaldı.⁵⁸⁶

Hükûmet Âli Kararnamesi’ni düzenin bozulmamasını gerekçe göstererek hazırladığını belirtti. Buna göre; İstanbul’da yayınlanmakta olan bir kısım gazetelerin bir müddetten beri memleketin huzurunu bozacak türde, zararlı ve yalan haberler yapmaları sebebiyle halkın zihninde karışıklık meydana geldi ve bunun sonucunda çatışmalar ortaya çıktı. Hükûmet, asayiş ve düzeni sağlamakla yükümlü olduğundan memlekette düzeni bozacak tarzda yayın yapan gazetelerin varlığına son vermek için Matbuat Nizamnamesi’nin ilgili hükümleri haricinde hükûmetçe cezalandırmışlemi ve önleyici tedbirler alınmasına karar verildi.⁵⁸⁷

Bu kararname ile beraber Matbuat Nizamnamesi’nin hükümleri yok sayılarak hükûmete gazete kapatma yetkisi tanındı. Tasvir-i Efkâr, Muhbir, Ayine-i Vatan, Utarit gibi gazeteler kapatıldı. Namık Kemal gazetecilikten men edildi ve birçok gazeteci yurt

⁵⁸⁴ Tanpınar, a.g.e, 225

⁵⁸⁵ Ali Kararnamesi; Dersaadette tab ve neşrolunmakta bulunan gazeteler bir müddetten beri umuru dâhiliye-i devlete dair bir takım eracif ve ekâzip ihtira ve ilan etmeği ihtiyar edip bu keyfiyet halkça tahdişi ezham mucip ve muzır olduğu gibi. Gazetelerin itibar ve menfaatince dahi hayırlı bir şey olmadığından her tarafın menafiini vikayeten badezin gazete muharrirlerinin resmen icra ve ilân olunmamış olan. tevcihat ve tebeddülât vesait resmî muamelât hakkında bir şey yazacak oldukları halde anın gazetelerine derç ve neşrinden evvel sual ve tatkiki için Matbuat kalemine müracaat eylemeleri resmen ihtar olunur.

⁵⁸⁶ Güz. N, Bayhan G(2016). “İlk muhalif gazete olarak İbret.” **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, 1(1),8.

⁵⁸⁷ Kudret, a.g.e.7.

dışına gitmek zorunda bırakıldı. Kararname V. Murad Dönemi'nde kısa bir süre uygulanmayıp II. Abdülhamid'in 33 yıllık iktidarı dönemi boyunca bilfiil uygulandı.⁵⁸⁸

1876 yılında devlet; matbuat üzerinde baskı uygulamaya devam etti. V. Murat'ın kısa süreli padişahlığı döneminde dahi Hayal, Basiret ve Vakit gazetelerine hükûmeti küçük düşürücü yayınlar yapmaları sebebiyle ihtarda bulunuldu ve ihtarın gereklerini yerine getirmedikleri takdirde kapatılacakları belirtildi.⁵⁸⁹

Dönemde siyasi gazetelerden sonra mizah gazetelerine yayın yasağı uygulandı. İlan-ı Resmîye'de "mizah gazetelerinin" yayımladıkları resimler ve karikatürler hükûmet politikalarına yönelik eleştiri içermeyecek, şahısları küçük düşürücü nitelik taşımayacak ve basıma verilmeden önce karikatürlerin altlarına yazılacak metinle birlikte matbuat idaresine verilmedikçe yayımlanmayacaktı.⁵⁹⁰

Uygulama giderek daha da sertleşti. Bundan sonra ülkedeki tüm basılı yayın; matbuat dairesi ve valilik gözetimi olmadan basılamayacak hükmü yürürlüğe konuldu. Gazetede sadece siyasi ve mizahi konular değil kamuoyunun bilgilenmesi gereken savaş haberlerine de yayın yasağı getirildi.⁵⁹¹ Kararname basında tepkiyle karşılandı. Basiret'te "Matbaamızın makineleri bozulduğundan gazetemiz birkaç gün yayınlanmayacaktır." İfadesiyle protesto edildi. Sabah gazetesi ise sansürün yasakladığı yazılara yer vermeyip boş sütun vererek protesto etti.⁵⁹²

V. Murat'ın akli dengesinin bozulmasından sonra görevinden azledilerek yerine Kanun-i Esasi'yi ilan edeceği sözünü veren II. Abdülhamit tahta getirildi.23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-i Esasi yürürlüğe girmesiyle basın ve matbuat Anayasa güvencesi altına alındı. Hazırlanan Anayasa'nın 12'nci Maddesinde basınla ilgili hükümler düzenlendi. Buna göre «Matbuat Kanun Dairesinde Serbesttir» hükmü getirildi.⁵⁹³ Basının kanuni çerçevelerle sınırlandırılması Teodor Kasap tarafından eleştirilere sebep oldu. Hayal gazetesinde elleri ve ayakları bağlı karagöz karikatürünü resmedip altına "kanun dairesinde

⁵⁸⁸ Ceyhan, a.g.e.154.

⁵⁸⁹ İskit, a.g.e. 44-49.

⁵⁹⁰ Kabacalı, a.g.e. 44.

⁵⁹¹ Özbay, a.g.e.133.

⁵⁹² İskit, a.g.e.63.

⁵⁹³ Özbay, a.g.e. 133.

serbestir” ifadesini kullanması Abdülhamit’i kızdırdı ve Teodor Kasap hakkında dava açıldı. Dava sonucunda Teodor Kasap Matbuat Nizamnamesi’nin 15. maddesi mucibince üç yıl hapse mahkûm edildi.⁵⁹⁴

1877’de Matbuat İdaresi Dâhiliye Nezareti’ne, kitap ve dergiler Maarif Nezareti’ne, gazeteler de Matbuat Müdürlüğüne bağlandı. Zaptiye Nezareti de gerektiğinde bunlara yardımcı olacaktı.⁵⁹⁵ Abdülhamit Osmanlı-Rus Savaşı’nı bahane ederek Kanun-ı Esasi’nin 35. maddesi mucibince meclisi feshetti. Akabinde yine Kanun-ı Esasi’nin 36. maddesine dayanarak 2 Ocak 1877 senesinde sıkıyönetim kararnamesi çıkartıldı. Bu kararnameye göre askeri hükûmet şüphe arz ettiğini düşündüğü şahısların evlerini arayabilecek, onları gözaltına alıp tutuklayabilecek hatta sürgüne gönderebilecekti. Ayrıca devlet kendisi için zararlı gördüğü gazetelerin yayınlarını durdurabilecek, cemiyetleri de kapatabilecekti.”⁵⁹⁶

2.3.5. 1877 Basın Yasası

Mithat Paşa’nın sadrazamlığı başkanlığında yeni bir basın kanunu hazırlamak için bir komisyon kuruldu. Bu tasarı dört kısımdan oluştu. Birinci kısım matbaaların kuruluşu ve işletilmesi ile ilgili, ikinci kısım gazeteler ve süreli yayınlar ile ilgili, üçüncü kısım basın suçları ve bunlara verilen cezalar ile ilgili, dördüncü bölüm ise basın suçlarına bakacak mahkemeleri ve duruşma şartları ile ilgilidir.⁵⁹⁷ Buna göre:

Gazete çıkarılması için izin alınması şartı getirilmiştir (md.1). Gazete nüshâlarının her sayısı kanun gereği başkentte ise matbuat dairesine, taşrada ise valiliklere verilecektir. Maddeye aykırı davranışlar ceza-i nakdiye tab olunacaktır (md.2). Kanun gereği mebusların yazı işleri müdürü olamayacağı belirtilmiştir (md.3). Gazetelere hükûmet ile ilgili yazılar yazıldığında tekzip hakkı tanınmıştır. Gazeteler mahkemelerin vermiş oldukları kararları yayınladıklarında ileriki zamanlarda da verilen mahkeme hükümlerini yayınlamakla mükelleftir (md.5). Meclis tartışmaları yorumlara açık değildir (md.6). Kışkırtıcı yazılar yazan gazete kapatılır (md.7). Padişah aleyhinde yazı yazmak yasaktır. Yayımlayan

⁵⁹⁴ Kudret a.g.e. 19.

⁵⁹⁵ Koloğlu, a.g.e. 61.

⁵⁹⁶ Kudret, a.g.e.17.

⁵⁹⁷Topuz, a.g.e. 51.

gazeteler hapis cezasıyla cezalandırılırlar (md.8). Halkı kışkırtıcı yazılar yazmanın da düzen aleyhtarı yazı yazmanın da cezası hapistir(md.9).⁵⁹⁸

Bu kanun tasarısı Meclis-i Mebusan'da hararetli tartışmalara neden oldu. Bunun bir basın kanunu olmadığı, adeta özgürlüklere set çeken, basının elini ayağını bağlayan, basını cezalandıran bir kanun olduğu ifade edildi.⁵⁹⁹ Buna rağmen 2 Mayıs 1877'de, tasarı kabul edildi. Fakat İkinci Abdülhamit, kanunda yapılan değişikliği uygun bulmayıp onaylamamış ve yürürlüğe koymamıştır.⁶⁰⁰

Abdülhamit, Mithat Paşa'yı Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesine dayanarak Yıldız'da yargıladıktan sonra sürgüne gönderdi.1881 senesinde çıkartılan Nizamname ile basına sansür uygulamaları genişletilerek sansür denetimi konusunda Maarif Nezareti'nin Telif ve Tercüme Cemiyeti ile Maarifin Matbaalar İdaresi yetkilendirildi ve matbuat sansürü Encümeni Teftiş ve Muayene Kurulu tarafından yapılır hükmü getirildi.⁶⁰¹

Böylelikle gazete basılmadan evvel sansür kuruluna gönderilecek, sansür memurları tarafından gerekli inceleme yapılacak, uygun bulunduğu takdirde yayınlanabilecekti. 1882'de ise her çeşit gazete ve dergiye sansür uygulandı.⁶⁰²1884'de Hariciye Nezareti'ne bağlı Matbuatı Hariciye Müdürlüğü kuruldu. Yabancı ülkelerde gönderilen yayınlar gümrük öncesi Milli Eğitim memurlarının denetimine tabi tutuldu.⁶⁰³

1894'te hazırlanan Matbaa Nizamnamesi'yle yerli ve yabancı kitaplar da denetime tabi tutuldu. Basılmadan önce incelendi ve inceleme sonrası ruhsat alınabildi.1888'de matbaaların bastıkları bütün neşriyata ön denetim getirildi.1897'de eserlerin denetlenmesi için bir tertip kurulu oluşturuldu. Abdülhamit Dönemi'nde yeni bir basın Matbuat Kanunu oluşturulmamakla birlikte oldukça yoğun denetim ve sansür uygulandı. Bu sansür ve denetim uygulamaları 1864'te Basın ve Matbuat Kanunu ile Âli Kararnamesi hükümlerine göre yapıldı.⁶⁰⁴

⁵⁹⁸Girgin, a.g.e. 65.

⁵⁹⁹ İnuğur, a.g.e. 257-258.

⁶⁰⁰ Girgin, a.g.e. 68-69.

⁶⁰¹ İskit, a.g.e. 79.

⁶⁰² Topuz, a.g.e 54-55.

⁶⁰³ Koloğlu, a.g.e.63.

⁶⁰⁴Topuz, a.g.e, 54,55.

Dönemin Basın ve Matbuat Kanunu 31 Mart sonrasında yürürlüğe girdi.31 Mart olayından sonra basına tanınan özgürlük lav edildi. Kurulan askeri vesayetle yeniden basına sansür uygulandı. Bu kanunla beraber gazete kapatmaları kolaylaştı. Kapanan gazetelerin başka bir adla tekrar çıkarılması engellendi. Kanuna duyulan tepkiyle Sultan Ahmet Meydanı'nda mitingler yapıldı. Mitinge katılanlardan seçilen bir grup Meclis Başkanı Ahmet Rıza ile görüşerek basın özgürlüğünün teminatını talep etti.⁶⁰⁵ Gazeteciler tarafından da oldukça sert tepkilere neden olan tasarı 14 Temmuz 1909 senesinde Âyan Meclisi tarafından kabul edildi ve 18 Temmuz 1909'da yasalaştı.⁶⁰⁶

2.3.6. 1909 Basın Matbuat Kanunu

1909 Matbuat Kanunu 37 maddeden teşekkül eder. Her gazetede bir müdür ve bir müdür yardımcısı olması zorunludur. Ancak bu iki yetkili şahsın mevcudiyetiyle kanun hükümleri yerine getirilebilir (md.1). 21 yaşını bitirmiş, hakkında mahkûmiyet hükmü bulunmamış olan her şahıs kanun hükmüne göre gazete çıkarabilir (md.2). Gazete çıkarmak için Dersaadet'te ikamet edenlerin Dâhiliye Nezareti'ne, vilayetlerde ikamet edenlerin valiye veya diğer mülki amirlere müracaat etmeleri gereklidir. Dilekçe, açık ve sarıh bir lisanla ve müdür ve mesulün imzasıyla verilir. Dilekçede gazetenin unvanı, nerede basılacağı, içeriği, basım tarihi, dilekçe veren ile müdürün, mesulün ismi, unvanı açık adresi, gazetenin hangi matbaada tab olacağı, hangi lisanda basılacağı ve kefalet bedeli yer almalıdır (md.3).

Dersaadet'te basılacak her gazete ya da risale için iki yüz elli lira Osmanlı altını, taşrada neşir olacaklar içinse yüzer lira Osmanlı altını kefalet bedeli ödenir. Neşriyattan dolayı meydana gelecek borçlanma bedeli mahkeme tarafından belirlenir. Ceza ve tazminat bedeli bu senetten ödeneceğinden sözü geçen müessese tarafından senede karşılık gösterilecek bedel ile senet üçüncü maddede yazılı dilekçeye ilave edilerek hükûmete teslim edilir (md.4). Üçüncü maddede yazıldığı halde ruhsatname almadan gazete neşredenler hakkında üç yıl hapis cezası uygulanmakla birlikte neşredilen gazete ya da süreli yayının her bir nüshası için toplam iki yüz elli altını geçmemek üzere on altın ceza-i

⁶⁰⁵ Girgin, a.g.e 98.

⁶⁰⁶ Topuz, a.g.e 85.

nakdi bedeli alınır. Aksi halde gazete ve süreli yayın yasaklanır. Bunların içeriğinin kanunen yasak olduğu tespit edilirse bu suçta karşılık gelen ceza ile cezalandırılırlar (md.5).

Ruhsatname ile yayın yapabilen gazetenin ruhsatnamesi kimin adına düzenlenmişse onun mülküdür. Tasarruf hakkına sahiptir. Gazete, sahibinin vefatından sonra mirasına intikal eder. Nizamname'ye uygun bir mirasçı bulunana kadar gazeteye kanuna uygun bir vekil tayin edilir. Miras intikaline ikinci maddede yazılı herhangi bir kanuni engel yoksa gazete, sorumlu müdürün yönetiminde çıkarılmaya devam edilebilir. Fakat ruhsatın bir sene içerisinde mevcut kanuna uygun bir şahsa devredilmelidir. Bu süre zarfında devir hükümleri gerçekleşmezse ruhsatname iptal olunur. Devir işlemleri Dersaadet'te Dâhiliye Nezareti'ne, taşrada ise en büyük mülki amire verilir ve dilekçe üzerine icra olunur. Üçüncü madde gereğince matbuat dâhiliye idaresine yarım altın ödeme yapılarak ruhsatname alınır (md.6).

Bir gazetenin ya da derginin unvanı karışıklığa sebebiyet verecek şekilde çıkarılamaz. Örneğin on beş sene yayın yapmayan bir gazete yahut süreli yayın unvanı kullanıldığında suistimale sebebiyet verebilir (md.7).

Gazete müdürü en az yirmi beş yaşında ve ikinci maddede yazılı olan hükümlerden aykırı nitelikte olmaz (md. 8). Gazete müdürünün vefatı halinde yerine kim geçecek ise üç gün zarfında üçüncü maddede belirtilen hususları göz önünde bulundurarak ilgili yerlere dilekçe ile müracaatta bulunması gereklidir. Bu hususları yerine getirmezse icra edilen gazete ruhsatsız kabul edilerek beşinci maddenin hükümlerine göre ceza-i nakdiye tabi tutulur (md.9). Gazete müdürünün hapis cezası alması durumunda yerine geçecek olan kimsenin bir dilekçe ile Dersaadet'e başvurması gerekmektedir. Müracaat etmeden gazetenin yönetime geçerse gazete ruhsatsız olduğu gerekçesiyle kapatılır (md.10).

Neşrolunan gazete Dersaadet'te ise matbuat dairesine, taşralarda ise hükûmeti mahalliye'nin en büyük memuruna ikişer nüsha vermek zorundadır. Bu hükmü yerine getirmeyen gazeteler her nüsha için ikişer Osmanlı altını para cezası ile cezalandırılırlar (md.11). Müdür-ü mesulün imzası olmadan neşrolunan gazeteler beş lira ceza-ı nakdiye tabi tutulurlar. Bunların imzasız çıkması müdür-ü mesulü kanunun yaptırımından kurtaramaz (md.12). Gazetenin içeriği ve yazıları hakkındaki sorumluluk gazete müdürüne aittir. Eğer imzalı neşredilirse, sorumluluk neşredene aittir (md.13).

Basın dairesi yahut yerel yönetimler tarafından gazetelere ve dergilere resmi tebliğatla gönderilecek evrakın gazete idaresine ulaşmasından itibaren on iki saat içinde ilk nüshasının matbuat idaresine gönderilmesi mecburdur. Aksi takdirde müdür-ü mesulden yirmi beş adet Osmanlı altını alınır (md.14).

Gazeteler, günlük risaleler, süreli yayınlarda yer alan bir haberden dolayı herhangi bir şahıs doğrudan ya da dolaylı olarak hakarete uğradığını ifade ederse, mahkemeye müracaat edebilir. Mahkemeye müracaatından gerek müdür-ü mesul gerekse makale sahibi hakkında şikâyetle bulunabilir. Şikâyet doğrulanırsa mahkeme kararı gazeteye bildirilir. Karar neticesinde gazeteden yüz Osmanlı altını ceza-i nakdi alınır (md.15). Gazeteler ve gazete ekleri her çeşit yazı yayınlayabilir. Ancak neşrettikleri içerik hakkında bilgi vermeye mecburdur. Aksi halde on altın ceza-i nakdi tabi tutulurlar (md.16). Yurttaşları suç işlemeye yönelten yazıların yayınlanması yasaktır (md.17).

Meclis-i Mebusan'ın almış olduğu kararların gazetelere aksedilen kısımlarında değişiklik olursa müdür-ü mesul on altından yüz altına kadar ceza-i nakdi itasına ve bir aydan altı aya kadar hapse mahkûm edilir (md.18). Kanunların veya nizamnamenin resmen ilanından önce gazetelerde yayınlaması yasaktır. Aksi takdirde ceza-ı nakdiye tekabül eder (md.19).

Padişah hakkında yazı yazmak yasaktır. Aksi halde müdür ve makale sahibi altı aydan üç seneye kadar hapisle cezalandırılır (md.20). Osmanlı Devleti'nde tanınmış olan dini liderler hakkında küçük düşürücü yazılar yazıldığı takdirde müdür-ü mesul ve makale sahibi hakkında bir aydan bir seneye kadar hapis cezası ve her birinden yirmi Osmanlı altını ceza-i nakdi ile cezalandırılır (md.21).

Meşrutiyet yönetimini eleştiren yahut meşruti hükûmeti küçük düşürücü yazılar yazarak halkı kin ve düşmanlığa sevk eden neşriyat hakkında bir seneden üç seneye kadar hapis olmakla beraber, her birinden elli Osmanlı altınından yüz elli altına kadar ceza-i nakdi tab olunur. Bu gazetelerin, devletin güvenliğini tehlikeye düşürecek ya da dost ülkelerle münasebeti zedeleyecek tarzda yayın yapmaları durumunda gazete sorumlu müdürü ve makale sahibi hakkında kanunu cezanın ilgili maddesince cezalandırılırlar (md.22).

Dost ülke devletleri hakkında tahrik edici yazılar yazmak yasaktır. Aksi halde hapis cezasına tabidir (md.23). Ahlak kurallarına aykırı resim yapmak ve yazı yazmak yasaktır. Neşrolunduğu takdirde sorumlu müdür ve makale sahibi hakkında onar Osmanlı altınından ellişer altına kadar ceza-i nakdi alınır (md.24). Kişileri ve toplumu küçük düşürücü yazı yazmak yasaktır (md.25).

Hanedanın, Âyan ve Mebusan Meclisi'nin, mahkemelerin, ordu ve donanma komutanlarının ve konsolosların aleyhine yazı yazmak yasaktır. Aksi takdirde sorumlu müdür ve makale sahibi altı aydan bir yıla kadar hapisle cezalandırılır. Kendilerinden yüzer altından ikişer yüz altına kadar ceza-i nakdi alınır (md.26). Asker hakkında onları küçük düşürücü yazılar yazmak yasaktır. Aksi durumda sorumlu müdür ve makale sahibi hakkında üç aydan bir seneye kadar hapse mahkûm edilir. Kendilerinden yirmi beşer altından yüzer altına kadar ceza-i nakdi tabi kılınır (md.27). Hükûmet hakkında yazı yazmak yasaktır (md.28). Bu kanunda yer almış bütün cezai hükümler neşrolunan bütün matbuatı içerir (md.29).

Bir şahıs aleyhinde yazılan her türlü konu için cevap hakkı tanımaktadır. 24 saat içerisinde cevap hakkının yayınlaması zorunludur. Aksi takdirde müdür-ü mesulden elli Osmanlı altını ceza-i nakdi alınır (md.30). Bir önceki kanun maddelerindeki suçların tekrürü bunların çokça tekrarlanmasından dolayıdır (md.31). Osmanlı Devleti'nin iç ve dış güvenliğini tehlikeye düşürecek nitelikte yayın yapan gazete ve risalelerin sorumlu müdürleri haklarında dava açılmakla birlikte asayişin lüzumu göz önünde bulundurularak söz konusu gazete ve risale geçici süre ile kapatılabilir. Ancak mahkeme neticesinde sorumlu müdürlerin beratına karar verilirse gazete ve risalelerin kapatılmasından dolayı tazminat talebi hakları vardır (md.32).

Kanunnameye göre aynı suçları iki sene içerisinde üç defa tekrarlayan gazete bir daha açılmamak üzere kapatılır (md.33). Basın suçları ile ilgili davalar umumi mahkemelerde görülür. Yirminci, yirmi birinci, yirmi ikinci, yirmi üçüncü, yirmi dördüncü ve yirmi altıncı maddelerde bahsedilen suçlar hakkındaki dava savcılar tarafından açılır. Sefaret tarafından gazetelerin kanun maddelerine uymadığından dolayı bir şikâyet meydana gelirse şikâyet konusuna göre ilgili mahkeme sevk edilir (md.34). Matbuat Kanunu'nun yayınlamasından itibaren geçerlidir (md.35). Bugün mevcut olan gazetelerin müdürleri bu kanunda yer alan maddelere uymağa mecburdur. Aksi takdirde gazete

ruhsatsız olur (md.36). Gazetelerin almış oldukları cezalar 48 saat içinde uygulanır (md.37) Dâhiliye ve Adliye Nazırları bu Nizamname'nin icrasına memurdur.⁶⁰⁷

1909 Matbuat Kanunu uygulamaya başlanmasıyla beraber basın özgürlüğü ortadan kalkmıştır. Matbuat Kanunu 1913'ten 1921'e kadar sekiz değişikliğe uğramıştır. Kanun Abdülhamit Dönemi'ni aratmayan uygulamalara sebebiyet vermiştir. Öyle ki 1909'da 353 olan gazete sayısı 1912'de 45'e düşmüştür.⁶⁰⁸

2.3.6.1. Basın, Matbuat Kanunu Layihası Tartışmaları

23 Temmuz 1909 ile başlayan basın özgürlüğü 13 Nisan 1909'da sona ermişti. Bu süreç boyunca sansür uygulaması olmadığı için çok çeşitli gazeteler yayın hayatına başlamıştı. Bu gazetelerin büyük bir çoğunluğu bir siyasi partinin yayın organı olduğu için kısa süre sonra yapılan haberler birbiri ardına çekişmeler meydana getirdi. 31 Mart vakası basını kontrol altına almak için bir gerekçe sağladı. Hükümet Matbuat Kanunu ile yaptığı değişikliklerle basına yasaklar, kısıtlamalar ve sansür getirdi. Yeni bir basın kanunu tasarısı hazırlanarak meclise sunuldu. 19 Temmuz 1909'da kanunlaşan ve 1931'e kadar yürürlükte kalan bu kanun, 1881 tarihli Fransız Basın Kanunu'ndan tercümedir. Aşağıda basın kanununun en çok tartışılan maddeleri vardır.

Yorgi Boşa Efendi gazete çıkarabilmek için hapis cezasıyla mahkûm olmama şartı ile ilgili maddenin açıklanmasını talep ederek hapisle cezalandırılma nedenin net bir biçimde ifade edilmesi gerektiğini belirtir. Adli suçluların gazete çıkartmasının men edilmesini uygun görebileceğini ama siyasi suçluların bu kaideden ayrı tutulması gerektiğini belirtir.

“Yorgî Boso Efendi (Serfice) — Bendeniz, bu mahkûmiyet meselesinin encümence tasrihini istiyorum, Zira burada diyor ki bir seneden veya daha ziyade hapis cezasıyla mahkûm olmamış bulunanlar evvel emirde, bendenize kalırsa, mademki hukuk-ı medeniye'den sakıt olanları çıkarıyoruz, ona muâdil yalnız cinayetle mahkûm olanları zikrettirmeliyiz. Birisi belki ufak bir cünhadan dolayı bir seneye mahkûm olmuş, ona gazete çıkartmamayı münasip göremiyorum.

⁶⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, “Matbuat Kanunu Layihası”, Birinci Fasıl, Sureti Neşir, Devre 1, İçtima: 1325-1326, Numara:9-11.

⁶⁰⁸ MAZICI, N. (1996). “1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu.” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Atatürk Yolu Dergisi**, 20 (18), 137.

İkincisi, ceraim-i siyasiyeden dolayı mahkûm olmuş olanlar bu kaideden ihraç olunmalı. Bu iki ciheti tasrih etsinler.”⁶⁰⁹

Dersim Mebusu Lütü Fikri Bey; hapis cezası ile ilgili olarak medeni haklardan mahrumiyetin mahkeme kararına bırakıldığını, mahkemelerin de medeni haklar konusunda açık olmadığını söyleyerek gazete çıkarmak için hangi suçların engel teşkil edeceğinin belirlenmesi gerektiğini düşünür. Eğer gazete çıkarmak isteyen şahıs siyasi suç ile mahkûm olursa bu kişi hakkındaki kararın encümen tarafından müzakere edilebileceğini belirtir.

“**Lütü Fikri Bey (Matbuat En Mm.) (Dersim)** —Hukuk-ı medeniyeden sakıt meselesi, bizde sırf mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Cünha ve cezaların hangisinde hukuk-ı medeniyeden iskat vardır, hangisinde yoktur buna dair bir sarahat yok. Yalnız 37 ve 38. maddeler diyor ki, cünha mahkûmiyetlerin de mahkemenin hakk-ı ihtiyarı vardır, isterse hukuku medeniyeden iskat edebilir diyor. Böyle muayyen olmayan bir cezayı esas ittihaz edemedik. Onun için mecbur olduk hapis cezasını ibka etmeye. Çünkü hangi hususta hukuk-ı medeniyeden sakıt olacak, hangi şeyde sakıt olmayacak, bu belli değil. Alel-husus bu bir sene hapis cezası da epeyce bir cezadır. Fakat siyasiyat için, şayan-ı dikkattir. 'Ceraim-i siyasiye ile mahkûm olursa, onun için bir takrir verilirse Encümen, kabul etmeye ve müzakere etmeye hazırdır”⁶¹⁰

Saruhan Mebusu Şekip Bey; Yorgi Boşo Efendi'nin görüşlerine katılmakla beraber bu kanun maddesini doğru bulmadığını belirterek İstibdat Dönemi'nde bilindiği gibi hapiste yatmayan kimsenin olmadığını, bugün gazete çıkarmak isteyen kimselerin ise ülkenin menfaati için uzun yıllar mahkûm olduklarını, bu kanun maddesinin bu insanlara haksızlık ettiğini savunur.

“**Şekip Bey (Saruhan)** — Bendeniz, efendim, mutlak surette hapis cezası zikr olunması aleyhinde bulunacaktım. Onu Boşo Efendi refik-i muhteremimiz söylediler. Malum-ı aliniz, efendim, Devr-i İstibdatta en namuslu, en muktadir adamlarımız hep birer kere hapsedilmiş gibidir. Hâlbuki bunlar âlem-i matbuata atılıp da devletin, milletin menafi-i ciddiyesine hizmet edecek adamlardır. Böyle suret-i mutlakada bir ceza tayin edecek olursak, bunlar bir hakk-ı tabii ve meşrularından mahrum kalacaklardır. Memleket de bunların hizmetinden mahrum kalacaktır. Efendim, bu hiçbir vakit doğru değildir. Bunu tasrih etmeli, ceraim-i siyasiye müstesna olduğunu yazmalı.”⁶¹¹

⁶⁰⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s.319.

⁶¹⁰T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s.320.

⁶¹¹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 321.

Lütfi Fikre Bey konuyla ilgili Yusuf Kemal Bey'e verdiği cevapta herhangi bir konuda hüküm giymiş olmakla bütün hukuki haklarından mahrum olunmadığını, 6 ay hapis cezası almış olan şahıs yine aynı suçla hüküm giyerse bu sefer gazete çıkaramayacağını anladığını ifade eder.

“Lütfi Fikri Bey {Dersim} — Vereyim efendim. Yusuf Kemal Bey dediler ki, cünha mahkûmiyetlerinde medeni haklardan mahrumiyet bütün hukuktan mahrum olmak değildir. Çünkü 6 ay mahkûm olan, yine bu maddeyle encümenin anladığı 6 ay hapis cezasıyla yargılanan bir şahıs için eğer mahkeme, hukuk-ı medeniye'nin sakıtına hükmederse, o adam gazete sahibi olamaz.”⁶¹²

Yusuf Kemal Bey; Lütfi Fikri Bey'e cevaben temel haklarından mahrumiyete engel teşkil etmeyen bir durum yoksa ve bir seneden az süreyle hapis cezası olan şahısların gazete çıkarması yasaktır maddesinin yeterince açık olmadığını belirterek bununla ilgili bilgi rica ettiğini ifade eder.

“Yusuf Kemal Bey (Devamla) — İkinci bir mesele, hukuk-ı medeniyeden sakıt olmayan ve bir sene veya daha ziyade hapis cezasıyla mahkûm olmamış bulunan deniliyor. Bu iki kayıt bir mi? Yani oradaki “vav-ı, cem için mi söylenmiş, yoksa yalnız hukuk-ı medeniyeden sakıt olmayan veyahut bir sene veya daha ziyade hapis cezasıyla mahkûm bulunmamış, yani maksad-ı terdîf suretiyle mi, yoksa ikisi cem suretiyle mi, burasını Encümen lütfen izah ederse mütalaamı arz edeceğim.”⁶¹³

Hüseyin Cahit Bey; Lütfi Fikri Bey'e cevaben gazete çıkarabilmek için belli şartlara haiz olmak gerektiğini, her şahıs yerine her Osmanlı denilmesinin uygun olacağını belirterek Osmanlı sıfatına malik olmuş herkesin gazete çıkartabilmesi gerektiğini ifade eder. Yoksa önüne gelen herkesin gazete çıkarması durumunda faydadan çok zarar meydana geleceğini iddia ederek madem kanun yapıyoruz o halde yapılacak kanunun suistimale açık olmaması gerektiğini belirtir.

“Hüseyin Cahit Bey (İstanbul) — İkinci madde ne gibi adamların gazete çıkarabilmek selâhiyetini haiz olabileceklerini gösteriyor. Ona dair birtakım şartlar sayıyor. Sonra, hapis cezasıyla mahkûm bulunmamış (her şâhıs) denmiş. Her şâhıs yerine (her Osmanlı) tabirinin ilâvesi iktiza eder. Bu kayıt yalnız hukuk-i Osmani'den müstefid olmuş, Osmanlı sıfatına malik

⁶¹²T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 322.

⁶¹³T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 322.

olmuş olanlara tevdi edilmelidir bu gazeteler. Yoksa rastgele ellere tevdi' faide değil, zarar getirir. Mademki kanun yapıyoruz, biz, yapacağımız kanunda su-i istimal mümkün olduğu kadar mani olmayı düşünmeliyiz. Bu çareler de gazetecilerin ahlakı ile beraber malumat ve irfan sahibi olmalarına ve Osmanlı hukukunu, Osmanlı tabiyetini haiz olmalarına dikkat etmeliyiz.”⁶¹⁴

Mustafa Arif Bey; gazetenin hangi matbaada neşredileceği hakkında bilgi vermenin, gazeteye bir faydası olmadığını, Basın Matbuat Kanunu'nda yer alan her matbaanın bastığı evrak-ı matbaasında göstermesi koşulunun sadece matbaacının menfaatine yarar bir durum olduğunu ifade eder. Bu kanun maddesiyle hükümetin matbaaları takibatta tutmak için yaptığını, oysa buna gerek olmadığını zaten her matbaanın ismini göstermeye mecbur olduğunu bu sebeple bu maddenin refi talep etmektedir.

“**Mustafa Arif Bey (Kırkkilise)** — Bendeniz hangi matbaada neşredeceğini malumat vermek, bu babta arzuhal vermenin matbaayı da tahkik etmenin bir faydasını anlamıyorum. Matbaalar Nizamnamesinde her matbaa, tabedeceği evraktan matbaasında göstermeye mecburdur. Bir gazeteci de imtiyaz alacağı sırada bir matbaa tahsis etmesi o matbaayı menfaatten geri bırakmaya tabi tutmaktan başka bir işe yaramaz. Nerede teminat, nerede menfaat görürseler orada tab ettirebilir gazetesini. Eğer bundan maksat hükümetin, ledel-icap matbaasını bilmek ise, takibatta kolaylık için ise, zâten her matbaası ismini göstermeye mecburdur. Bu kaydın tayyını teklif ederim.”⁶¹⁵

Rıza Paşa; konu ile ilgili Mustafa Arif Bey'e katılmakla birlikte gazetenin açılabilmesi için yirmi bir gün beklemenin gereksiz olduğunu zaten tahkîkâtın savcılık tarafından bizzat matbaaya gidilerek de yapılabileceğini söyler. Matbaacının durumu gereği matbaa ve gazetesini devrettiğinde, yine aynı masrafları yaparak, aynı süreye tabi olacağını ve zaman kaybı yaşayacağını söyleyerek bu maddenin refini teklif eder.

“**Rıza Paşa (Karahisarlı Sahip)** — Arif Beyin teklifi pek muvafıktır. Zaten her matbaada tâb olundukça o matbaanın ismi şey eder. Bu da zaten, Müdde-i umumi icabında derhal o matbaada, gidip takibatta bulunabilir. Bendeniz burada iş bu muamelat-ı tahkikiyeyi nihayet 21 gün zarfında ikmal edecektir müddetini çok görüyorum. Çünkü bir matbaacı hasbel-icap matbaa ve gazetesini devreder. Nasıl ki Tercüman-ı Hakikat gazetesini matbaasını devretti. Onu alan bu kadar para sarf edecek. Olabilir ki, içinde bir gazete neşretmeyecek. Diğer bir yeni

⁶¹⁴T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s.320.

⁶¹⁵T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 327.

gazete imtiyazı alacak. Şimdi o gazete imtiyazını almak için müracaat ettiği halde 21 gün müddet bekleyecek. O mürettepleri, o ameleyi beyhude yere tutmak o da adalet değildir.”⁶¹⁶

Saruhan Vekili Şekip Bey; Matbuat Kanunu üçüncü maddesine göre gazete ve dergi çıkarmak için Dâhiliye Nezareti'ne müracaat edenlerin İstanbul'da veya merkeze yakın yerlerde ikamet etmeleri gerektiğini fakat İstanbul'a mesafesi olan bir ilçede ikamet edenlerin valiye ya da mutasarrıfa müracaat etmesi gerekirken ilgili maddenin uygulanmadığını belirtir.

“**Sekip Bey (Saruhan)** — Efendim, 3 ncü maddede gazete yahut resail-i yevmiye veya mevkute neşretmek isteyen kimse, Dersaadet'te Dâhiliye ve vilâyetlerde valiye ve elviye-i gayr-i mülhakada mutasarrıfa izahat-ı âtiyeyi havi ve müstedî ile müdir-i mesulün imzaları ile mumzâ bir istidaname verir. Bu elviyey-i gayr-i mülhaka'dan maksat, elviye-i müstakille demek ise, maddede muhtaç-ı tashih bir cihet var. Elviye-i gayr-i mülhakada gazete çıkaracak adamların da İstanbul'a müracaat etmesi lâzım geliyor. Hâlbuki İstanbul'a yakın bir mesafede bulunan livaya başka hak verilmek, sonra mesela Zor Sancağında bir gazete çıkaracak. Gelsin İstanbul'dan müsaade alsın.”⁶¹⁷

Mehmet Vehbi Efendi, Şekip Bey'in ifadelerini destekleyerek üçüncü maddeye sonradan ilave olunan bu maddenin kaldırılmasını talep etmektedir. Mehmet Vehbi Bey; vilayete oldukça uzakta bulunan kazalarda ikamet edenlerin Dersaadet'e müracaat etme zorunluluğunu kabul edilmez bularak vilayete 50 saatlik mesafede bulunan bir yerde dilekçe için ulaşımın oldukça zor olacağını belirtir. Önceden olduğu gibi vilayetlerde ikamet edenlerin mutasarrıfa müracaatlarının yeterli olacağını ifade eder.

“**Mehmet Vehbi Efendi (Konya)** — Üçüncü maddede gayr-i mülhaka kaydının tayıy edilmesini talep ediyorum. Çünkü bazı vilâyetlerin livaları var ki, vilâyete 50 saat mesafededir. 50 saatlik yerde gazete çıkaracak olursa vilâyete müracaat güç olur. Onun için mutlaka elviyede mutasarrıfa müracaat kâfi görülmeli diyorum.”⁶¹⁸

Hiristo Dalçef Efendi; Matbuat Kanunu'nun cezai yaptırımlarının son derece ağır olduğunu söyleyerek bu kanun maddesinin kabul edilmesi ile matbuat özgürlüğünün

⁶¹⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 327.

⁶¹⁷T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 328.

⁶¹⁸T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 328.

sınırlandırılacağını ifade eder. Bunun içinde üç ay hapis cezasının kaldırılmasını, para cezasında indirimle gidilmesini ve depozito ücretinin ise tamamen ref edilmesini talep eder.

“Hırsto Dalçef Efendi (Siroz) — “Ceza Son derecede ağır, cürüm ile gayr-ı mütenasıptır. Binaenaleyh, böyle bir cezayı kabul etmek, serbestî-i matbuatı tehdit ediyor. İşte bunun için bendeniz, üç ay hapis cezasını kaldırılmasını ve 250 altını geçmemek üzere tabirinin 50 altını geçmemek üzere 10 altın yerine 2 altın ceza-yı nakdî diye vaz kılınmasını teklif ederim. Depozito meselesine gelince, depozito vermek, serbestî-i matbuatı büsbütün idama mahkûm etmek demektir”⁶¹⁹

Yorgi Boşo Efendi; gazetecilerden alınacak olan depozito parasının kesinlikle kabul edilemez olduğunu, ayrıca alınacak olan bu paranın kime verileceğini, bu paranın ceza olarak mı ödenecek yoksa zarara uğramış olan şahsa mı verileceğini sorarak bu hataya düşecek olan şahsı manen değil, maddeten mesul tutmanın daha iyi olacağını ifade eder.

“Yorgi Boşo Efendi (Serfice) — Gerek depozito ve gerek kefalet suretiyle bir gazeteci tarafından bırakılacak 50 lira ile Yusuf Kemal Bey biraderimizin buyurduğu mahâzîr kat'iyen men' olunamaz. Zira o 50 lira, kime verilecek? Cezay-ı nakdî namıyla mı alınacak, yoksa mutazzar olan adama mı verilecek? Onun için, bu gibi hataya düşecek adamı manen değil, maddeten mesul etmek daha iyidir”⁶²⁰

İlgili madde ile alakalı olarak Hasan Fehmi Bey gazete çıkaracak şahıslardan hükûmetin depozito talebini hata olarak kabul edip basın ve matbuattan icra talep etmenin uygun bir davranış olmadığını ve bu maddenin kaldırılmasını talep etmektedir.

“Hasan Fehmi Efendi (Sinop) — Gazete çıkaracak kimseyi, Hükümet, ilerde işleyeceği cürüm ve kabahate tazminat olmak üzere depozito olarak para almak meselesi ki hükümetin kabul ettiği madde-i kanuniyeyi kabul edelim deniliyor. Ben bunu kabul edemiyorum. Çünkü bir adamı böyle kaleme icra ve irtikâp edeceği cürümüne tazminat olmak üzere bir depozito ile mükellef tutacak olursak, demek ki her ferdi, herkes de lisanen ötekini berikini tahkir edebilir. Yani vâkıâ gazete ile ikisi bir değil ise de, hem de mademki böyle tazminatla mükellef tutacak olursak, mademki her ferdin tazminatı mucip bir cürüm irtikâb etme ihtimali vardır, onları da depozito ile mükellef tutmamız icap eder. Bu, bence doğru değildir. Encümenin teklif ettiği madde muvafıktır”⁶²¹

⁶¹⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 333.

⁶²⁰T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 331.

⁶²¹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 333.

Hüseyin Cahit Bey; depozito konusunda, gazetelerin kısa sürede kapatıldığını hiçbir gazetenin uzun süre yayın yapamadığını o yüzden bu kanun maddesindeki para cezalarının ağır hükümler taşıdığını ifade eder.

“Hüseyin Cahit Bey (İstanbul) — Nizamnamede, gazete veya risalenin her nüshası için mecmuu 250 altını geçmemek üzere 10 altın cezay-ı nakdî ahz olunur. Bu, nüshası değildir, temsil-i tab'ı denildi. Gazete veya risale-i yevmiye için mecmua 10 altın alınacak demek, 25 gün çıkabilmesi ihtimali vardır. Hâlbuki diyor ki, neşredilen neşriyatı derhal tatil olunur. Bu, zaten metni kanunda yazıldığı gibi bıraksak, nüshası için 250 altını geçmemek üzere, demek ki 250 nüsha çıkacak, 26 nüsha çıkarsa bir şey alamayacağız. 25 nüshası için ceza alacağız. Hâlbuki hiç bir gazete risale-i yevmiye 24 tane, 23 tane, 22 tane çıkmaz. Binaenaleyh, şu cihetin tashihini teklif ederim. Saniyen, ceza da fevkalade ağırdır. Demek ki içinde hiçbir muzırr münderecatı olmayan bir gazete, mahza 21 günü beklemediğinden hapis ile mahkûm olacak. 250 altın cezay-ı nakdî verecek. Bunda adalet gözetilmemiştir.”⁶²²

Fazıl Ahmet Bey; Basın ve Matbuat Kanunu maddeleriyle ilgili olarak bu kanunun kabulü durumunda Osmanlı Devleti'nde basın kapısına kilit vurulacağını, kimsenin gazete çıkaramayacağını, onun içinde Basın ve Matbuat Kanunu'nun ref'ini talep eder.

“Fazıl Arif Efendi (Amasya) — Ben diyorum, eğer Hükümetlin gönderdiği madde-i kanunıyeyi kabul edecek olursak, malum, biz memleketimizde onun altına bir ibare yazmalıyız. Memalik-i Osmaniyede matbuata artık paydos deyip çıkmalı. Zira hiçbir kimse gazete çıkaramaz. 100 lirası olan bir adam imtiyaz alacak, bir gazete çıkaracak. Bu suretle matbaaları büsbütün tatil edelim. Onun için kabul edilmeli”⁶²³

Hüseyin Cahit Bey; gazete açabilmek için sorumlu müdürün olmasını gerekli görenlere; gazete müdürlerinin sadece yönetici olduğunu, onun haricinde bir ehemmiyeti olmadığını, gazetenin okunur olmasının sebebinin gazeteciler olduğunu belirtir.

“Hüseyin Cahit Bey (İstanbul) — Gazetecilikte en ziyade haiz-i ehemmiyet olmak üzere müdir-i mesul gösteriliyor. Hâlbuki memleketin ahvalini nazar-ı dikkate alarak düşünecek olursak görürüz ki, gazetelerde haiz-i ehemmiyet olan, sahib-i imtiyazdır. Müdür-i mesullerin ehemmiyeti yoktur. Nazariyat bizi aldatacak. Gazetelerde âmir sahib-i imtiyazdır. Parayı veren odur. Bunu unutmamalı. Binaenaleyh müdir-i mesuller hakkında koyacağımız şeraiti, sahibi imtiyazlar hakkında da koymalıyız. Hatta memleketimizin haline göre kanun yapmak istersek,

⁶²²T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 333.

⁶²³T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 2, s. 334.

müdür-i mesuller için arayacağımız şeraiti sahib-i imtiyazlarda da aramalı ve müdir-i mesul kabul etmemeliyiz. Sahib-i imtiyaz müdir-i mesul olmalıdır. Parayı veren, gazetesinden mesul olmalıdır. Yoksa bir müdir-i mesul bulunur; O müdiri mesul her şeye karşı göğüs gerebilir.”⁶²⁴

Lütfi Fikri Bey; Osmanlı Devleti’nde yaşayan herkesin gazete çıkarmaya hakkı olduğunu, gazetenin de miras olarak devredilebilmesi gerektiğini ifade eder. Matbuat Kanunu’na göre gazete sahibinin vefatından sonra gazetenin mirasçısı olmadığından Danıştay’ın gazetenin mülkiyetini gazete sorumlu müdürüne değil de başkalarına naklettiğini, bunun haksız bir uygulama olduğunu belirtir.

“**Lütfi Fikri Bey (Dersim)** — Matbuat ile efkârını meydana çıkarmak, neşretmek bir hakk-ı sarihtir. O hakk-ı sarih herkeste mevcuttur. Vereseye geçtiği vakit kaide-i umumiye nedir? Bir gazete çıkarmak mülkiyet-i edebiyedir, bir temellüktür. Evlâdına intikal edebilir. Verese için de sahipten aranılan şerait-i kanuniyeyi haiz kimse bulunmadığı takdirde, Şûray-ı Devletin lâyihası, gazetenin mülkiyetini âhara nakletmeye, vereseyi mecbur ediyordu. Dedik ki, bu haksızlık olur. Bir nam alır. Onun yalnız isminin satılması 10 bin, 20 bin liralık bir zararı mucip olur. Böyle bir şeyde niçin verese mesul olsun? Kaide-i umumiyeye avdet ederek dedik ki, o bir müdür-i mesulün mesuliyeti tahtında gazete devam etsin; fakat buyurdıkları gibi (bile) kelimesi muvafık olsa gerek. Onun için Encümene havale olunsun, ilâve edelim.”⁶²⁵

Hüseyin Cahit Bey, miras intikali ile ilgili kanun maddesini eleştirerek, ilgili kanun maddesinin hiçbir mantığa sığmadığını, bu yüzden de iptalini talep eder.

“**Hüseyin Cahit Bey (İstanbul)** — Bu izahat zannederim ki kanaati bahş değildir. Bugün biz, bir adama ahlâksız diye imtiyaz vermiyoruz. Fakat şerait-i kanuniyeyi haiz bir adam imtiyaz aldıktan sonra vefat ediyor. Verese içinde bu şerait-i kanuniyeyi haiz olmayan biri, mâhzâ onun vârisi demek oluyor. Bu, hangi mantıka sığar? Ahlâksız bir adam gazete çıkaramayacak, fakat murisi bir gazete sahibi olur da bâdehû vefat ederse, o zaman gazete çıkarabilecek. Binaenaleyh, meydanda büyük bir haksızlık ve mantıksızlık vardır. Şu sebeple bu salâhiyetin ref’ini teklif ederim”⁶²⁶

Kozmidi Efendi; kanunun ilgili maddesiyle alakalı olarak Hüseyin Cahit Bey’in görüşlerine katıldığını ve bu konunun ileride hukuksal anlamda zorluklara neden olacağını, bu yüzden mahkemenin şimdiden önlem alması gerektiğini belirtir.

⁶²⁴T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3 s, 336.

⁶²⁵T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3 s, 336.

⁶²⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3 s, 336.

“**Kozmîdi Efendi (İstanbul)** — Hüseyin Cahit Bey arkadaşımızın mevzu-ı bahs ettiği meselenin ehemmiyet-i fevkaladesi vardır. Çünkü bu meseleden ilerde hukuk-ı ibâda ait bazı mesail-i mühime zuhur eder. Mehakim, bunlar için her halde müşkül bir mevkide kalır.”⁶²⁷

Lütfî Fikri Efendi; gazete müdürleri ile ilgili olarak kırk yaşında ve üniversite mezun olmalarıyla ilgili maddeyi eleştirerek ne denilirse denilsin gazete müdürünün kesinlikle bir ehemmiyeti olmadığını, bu yüzden kanunun ikinci maddesinin kaldırılması gerektiğini savunur.

“**Lütfî Fikri Bey (Dersim)**- Müdür-i mesul için, 40 yaşında olacak, mektepli olacak yahut mektepsiz olacak, okuyacak, yazacak, her ne isterseniz diyelim. Fakat sahibinin katiyen ehemmiyeti yoktur. Bunun için bu cihet hakkında hakikaten mantıkî bir şey yapmak istersek, 2 nci maddeyi kaldırmak lâzımdır.”⁶²⁸

Hüseyin Cahit Bey gazete müdürleri için üniversite mezunu olma şartını eleştirenlere cevaben; matbaada çalışan, medeni haklardan mahrum olmayan, bir hamalı gazete müdürü olarak göstereceğini, altı mecrediye karşılığında hamala suç işleteceğini, hapisten çıktıktan sonra gazete müdürü yapacağını ifade ederek mademki gazete sahiplerinden bir şart aramadık; bunda da aramayalım, demektedir.

“**Hüseyin Cahit Bey (İstanbul)** — Müdür-i mesuller için tahsil-i âlî şartına lüzum görülüyor. Öyle hissediyorum. Şimdi buna memleketimizden misal getireceğim ve başka gazeteler... Yarın gazetemi neşredeceğim. Matbaada bir hammalım var, 21 yaşını doldurmuş, mahcur değildir, hukuk-ı medeniyeden sakıt değildir. Onu müdir-i mesul olarak göstereceğim. Haydi, oğlum, sana 6 mecrediye vereceğim, aileni de beslerim diyeceğim, hammal hapiste yatacak, çıkacak. O hamal çıktığı vakit benden iki lira da mükâfat alırsa memnundur. Mademki sahib-i imtiyazlar için bir şart aramadık, müdir-i mesuller için de böyle hamallara da müsaade edecek olursak, hapiste yatmaktan müteessir olmayacak adamları da kabul edecek olursak, hiçbir şey temin etmiş olmayız.”⁶²⁹

Konuyla ilgili olarak Zehrap Efendi; gazeteciliğin ticari bir iş olduğunu, bu sebeple gazete müdürlerinin eğitimlerinden ziyade maddî durumlarına bakıldığını çünkü matbuatın ancak para ile varlık gösterebileceğini ifade eder.

⁶²⁷T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3, s. 337.

⁶²⁸T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3, s. 338.

⁶²⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3, s. 342.

“**Zehrap Efendi (İstanbul)** — Gazetecilikte iki sıfat vardır. Birisinde bir ticaret sıfatı, para meselesi mevzubahistir. Müdür-i mesul cihet-i ilmiyesine, cihet-i edebiyesine, cihet-i siyasicesine bakar. Hâlbuki ortada bir para verecek adam lâzım. Şimdi birisi, bir gazeteyi bugün çıkarmak için, hiç değilse 2 bin lira ister. Biz görüyoruz ki, maatteessüf parası olanların tahsili kısadır. Tahsili olanların da parası kısadır. Bu ihtilafı bu müşkülü halletmek içindir ki iki kişi meydana çıkıyor ki birisi sahib-i sermaye diğeri sahib-i ilimdir. Binaenaleyh bu suretle her iki sureti telif eder, birincisi sermayeye lüzumu olan matbuatı paradan mahrum bırakmayız. Sermayeye daima muhtaç olan matbuatı sermaye bulmak imkânından mahrum etmeyiz.”⁶³⁰

Ömer Fevzi Efendi Zehrap Efendi'nin sözlerini destekleyerek eğitim görmemiş pek çok insanın gazete müdürü olduğunu, on sene gazete idaresinde çalışıp eğitim görenlerden daha iyi gazeteci olanların mevcut olduğunu, o yüzden insanların eğitim sahibi olmadan da gazete müdürü olabileceklerini savunur.

“**Ömer Fevzi Efendi (Bursa)** - Bir gazete idarehanesinde bir muharririn maiyetinde yetişen zevat var. Bunlar tahsil-i âli görmemiş. Ama on sene gazete idarehanesinde bulunduğundan tahsil-i âli görenlerden ziyade malumat sahibi olur, müdür-i mesul olur. Daha dışarıda, tahsil-i fezâil etmiş adamlar bulunur. Mektepten şahadetnamesi olmaz. Yine bir gazeteye müdür-i mesul olabilir, sahibi olur. Onun için mutlaka tahsil-i âli görenlere hasrı aleyhindeyim. Tamim olunması taraftarıyım. Ecnebilere de gazete imtiyazı vereceğiz. Onlara hangi mektebin şahadetnamesini soracağız?”⁶³¹

2.3.7. Matbuat Kanunu'nun Gazetelere Yansıması

2.3.7.1. Matbuat Kanunu'na Tepkiler

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Yeni Matbuat Kanunu Aleyhinde” başlıklı haberde Matbuat Kanunu'nun Meşrutiyet rejiminde hürriyetin aldığı en büyük darbe olduğu ifade edilir. Gazete, meşrutiyetin temel dayanağının basın hürriyeti olduğunu, bu kanunnameyi hazırlayanların amacının istibdat uygulamalarını yeniden başlatmak olduğunu belirterek kanunu prosteto eder.

“Bir ehemmiyet-i mahsusa ile mezkuresi ikmal edilmiş ve bunlar da Heyet-i Vükela'dan Meclis-i Mebusan'a tevdi-i mükerrer bulunmuş olan yeni matbuat kanunu şudur: Meşrutiyette istibdadın hürriyete ettiği ilk pençe-i tariz ve tecavüzden başka bir şey değildir. Dediğimiz gibi

⁶³⁰T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3, s. 342.

⁶³¹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 69, 28 Nisan 1325 Cilt: 3, s. 344.

meşrutiyetin en payendesi hürriyet-i matbuattır. Binayı yıkmak tasvirini taşımayan bir adam başka hiçbir şeyle o payede hürriyete balta vurmaz. Yeni matbuat kanuniyesini kaleme alanlar ihyam-ı istibdad için bir yerden işe başlamak lazım geleceğini pek güzel düşünmüşlerdir. Binaenaleyh bunda zerre kadar bir hulus-ı niyet tasvir etmek istibdadı hürriyete tercih eylemek olur.”⁶³²

Sosyalist gazetesinin “Mebusların Nazar-ı Dikkatine, Maruz Olduğumuz Tehlike” başlıklı haberinde Abdülhamit Dönemi’nde uygulanan sansür nedeniyle işkencelere tabi olan gazetecilerin, bugün çıkarılan kanunla aynı uygulamalara maruz bırakıldığı ifade edilir. Gazeteye göre ortada basın matbuat uygulamasını gerektirecek bir durum yokken böyle bir kanunun hazırlanmasıyla hürriyete ve tüm ülke halkına darbe vurulmuş ve hazırlanan Matbuat Kanunu ile yeni bir idam metni hazırlanmıştır.

“Kim inanırdı, kimin hatırına gelirdi ki Abdülhamit devrinde hun-alud kalemlî sansürlerin işkenceler içinde bıraktığı fikir ve vicdanı, bugün kanuna boğdurmak için zimamdâran-ı umur arasında bir emel ve arzu uyansın? Kim inanır ve Kim beklerdi ki Rumeli vilayetinde mevzu idare-i örfiye ref’ edildiği, divan-ı harplerin kaldırıldığı, asayiş-i kemalde bulunan şehrimizde dahi buna intizar olunduğu bir sürede hürriyet-i matbuatına, hürriyet-i kelama, daha doğrusu bütün milletin saadetine darbe-yi ahenin vurmak için fikir ve vicdana işkence ettirmek için yeni bir idamname-yi matbuat hazırlansın.”⁶³³

Gazete, “Böyle bir yasal düzenleme yapılacağına kimsenin aklına gelmediğini, basını bu kadar sindirmek isteyip, gazetecileri bu kadar üzüntüye boğmak isteyeceklerini düşünemediklerini, hükûmetin tüm bu uygulamaları yapmak istese dahi maziye göz önüne getirerek kendini frenleyeceğini ummuştuk.” diyerek üzüntüsünü dile getirir.

“Evet, hiçbirimizin hatırına gelmezdi, gelemezdi. Matbuatı bu kadar boğmak isteyecekleri, erbab-ı kalemi kahr ve tedmir için bu derece hevesleneceklerini düşünemezdik. Biz zannederdik ki evliya-yı umur arasında matbuatın esaretine şekl-i kanuniyet vermek heves ve arzuları uyansa bile maziye, üç yüz, beş yüz senelik mazi değil, pek yakın zamanların vukuat-ı elimiyyesi matbuatı boğmak isteyenlerin erbab-ı kalemi, kahr-ı perişan edenlerin akıbet-ı faciasını nazar-ı dikkat ve ibrete alarak o emel ve arzudan feragat ederler”.”⁶³⁴

⁶³² “Yeni Matbuat Kanunu Aleyhinde”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 1 Şubat 1324, sahife, 4.

⁶³³ “Mebusların Nazarı Dikkatine: “Maruz Olduğumuz Tehlike”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

⁶³⁴ “Mebusların Nazarı Dikkatine: “Maruz Olduğumuz Tehlike”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

Haberde, Basın Matbuat Kanunu ile hürriyetin gasp edileceği, günlük gazete sayısının hızla azalacağı ifade edilerek hükûmetin de bu konuda gösterdiği çabanın hayret verici olduğu belirtilir. Haberde ayrıca kanun maddeleri arasında mesul müdürlerin yüksekokul mezunu olması şartı ile gazete çıkarmak isteyenlerden talep edilen depozito ödeneği de teessürle karşılanmaktadır.

“Fakat celb-i teessüf ahvalinizdir ki bütün istediklerimize, bütün ortada dönen rivayetlere nazaran; hürriyet-i matbuatı gasb etmek, gazetelerin adedini tahdid eyleyebilmek için evliya-yı umur arasında uyanan heves ve arzu; Elyevm meriyye olan matbuat nizamnamesine bazı mevad-ı şedide ilavesi suretiyle teskin olabilecekmış. Ve hepsine mu'ta olamadığımız mevad-ı şedededen ikisi de müdür-i mesul olacakların mekteb-i aliye şhadetnamesini haiz olmaları ve gazete çıkaracakların kefalet-i nakdiye vermeleri imiş.”⁶³⁵

Bugün yürürlükte olan Basın Kanunu'nun ilanını gerektiren şartların olmadığı, günlük ve haftalık gazete sayısının sekizi geçmediği göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun özgür bir milletin başkenti için ne kadar acı olduğu ifade edilerek, kanuna yapılacak ilavelerden sonra gazete sayısının daha da azalacağı belirtilir.

“Elyevm meriyye olan matbuat nizamnamesinde böyle kayıt ve şerait olmadığı halde her gün çıkan gazetelerin adedi sekizi geçmediği ve haftalık gazetelerin adedi de ancak bu derece bulunduğu nazar-ı dikkate alınır. Ve bunun hür bir memleketin payitahtı için adeta bir zul olduğu da düşünülürse kayud ve şerait-i mezkurenin ilavesinden sonra gazetelerin adedi kaç tenezzül edeceği derhal tezahür eder.”⁶³⁶

Gazete; basının toplumsal fikirlerinin aracısı, hükûmetin denetleyicisi olduğunu, basının olmadığı yerde özgürlükten, adaletten bahsedilemeyeceğini ifade eder. Basını kısıtlayıcı ağır hükümler karşısında, vekillere çağrıda bulunarak bu kanunun uygulanması durumunda meclisin üstünde bir kuvvetin oluşacağını, gazetecileri susturan kanunun vekilleri de susturacağını belirtir.

“Matbuat ki milletin tercüman-ı efkârı, meclis-i millinin hal-i ini'kad de olmadığı zamanlarda hükûmetin mürakibidir. Onun olmadığı yerlerde hürriyet, adalet de olamaz. Binaenaleyh açıkça söyleyelim: Eğer matbuat nizamnamesi iddia edildiği gibi mevad-ı şedide ilave olunursa: Ey

⁶³⁵“Mebusların Nazarı Dikkatine: “Maruz Olduğumuz Tehlike”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

⁶³⁶“Mebusların Nazarı Dikkatine: “Maruz Olduğumuz Tehlike”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

milletin vekilleri gözünüzü açınız! Zira millet meclisinin fevkinde daima meyil-i istibdad bir kuvvet dolaşacaktır. Ve bizim dehan-ı vicdanımızı kapadıktan sonra sizi susturmak pek âsân olacağını da unutmayınız!”⁶³⁷

Böyle bir kanunun saygınlığının olmadığını söyleyen gazete, bir kanuna uyulması ve o kanunun kabul görmesi için adil olmasının şart olduğunu ifade ederek Basın Matbuat Kanunu’ndan adalet beklenilemeyeceğini belirtir.

“Şunu da nazar-ı dikkatten uzak tutmayınız ki bir kanunun muta ve muhterem olması; onun adil bulunmasına mütevakıftır. Hâlbuki muhterem meclisimizin huzurunda aşikâr olduğu vech üzere kesb-i heft etmiş ve adeta eseri kalmamış olan koleranın -askerin manevraları münasebetiyle- tevessü ve intişarına sebep olanlardan fa’âliyyet-i millet, hayat-ı umumiyyeyi tehlikeye atanlardan muta ve muhterem olacak adil bir kanun yapmak kudret-i harik-i aleladesi beklenilmez”.⁶³⁸

Sosyalist gazetesinde yer alan “Matbuat Nizamnamesi” başlıklı haberde bir şahsın düşündüğünü ifade edemediği bir ortamda hürriyetten bahsedilemeyeceği belirtilerek yazı hürriyetinin özel bir kanunla şarta bağlandığını, akabinde toplantı ve gösteri hürriyetinin de kanunla sınırlandırıldığı anlatılır.

“Bir milletin hürriyet-i meşrutiyeti, üç mühim esas üzerine istinad eder. Hürriyet-i kelim, hürriyet-i içtima, hürriyet-i tahrir, hukuk-ı esasiye-yi insaniyesidir. Bir fert düşündüğünü söyleyemez, yazamazsa orada serbesti yoktur denilmek lazımdır. Bundan bir müddet mukaddem hürriyet-i tahrir bir kanun-ı mahsusa takyid edilmişti. Onu müteakip hürriyet-i içtimai, hürriyet-i kelim da takyid edildi. Demek ki bir serbesti-i hakikiye memleketimizde bütün tecelliyetiyle icra-ı hüküm edemiyor. Katiyen istihbarata nazaran adl u ihsan kabine reisi Hakkı Paşa tarihinde her halde kendileri için pekiyi bir kayd bırakmayacak. Bir teşebbüse alet olmakta imiş, Osmanlı matbuat kanunu tensik ediliyormuş. Otuz seneden beri bir zulmet, keşf-i cehalet ve istibdat altında her şeyi görmekten işitmekten mahrum bırakılan bu millet-i muhtereme ancak feyyaz bir serbesti-i matbuat sayesinde tenevvür edecektir.”⁶³⁹

Haberin devamında Basın ve Matbuat Kanunu’nun hazırlanması eleştirilerek zaten otuz seneden beri yoğun istibdat baskısı altında pek çok şeyi görmekten, işitmekten

⁶³⁷“Mebusların Nazarı Dikkatine: ”Maruz Olduğumuz Tehlike”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

⁶³⁸“Mebusların Nazarı Dikkatine: “Maruz Olduğumuz Tehlike”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1-2.

⁶³⁹“Matbuat Nizamnamesi,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

mahrum bırakıldıkları, milletin ancak basın özgürlüğü sayesinde aydınlanabileceği belirtilir. Milletvekillerinin derdinin sadece koltuğunu korumak olduğunu söyleyen gazete, milletvekillerinin sükûtunu kabul edilemez bulur.

“Hakayık usulleri dâhiliye ve hariciyeye vakıf olamayan bir millet zulmette kalmış bir insan sürüsüne benzer. Kabine böyle bir şeyi tecviz edebilir. Çünkü onlar muhafaza-ı câh hırsındadırlar. Fakat ey vükela-yı millet siz, sizler ki hepimiz senelerce mağdur ve mazlumin arasında bulundunuz, yaşadınız. Bunu da kabul edecek misiniz? Yarın siz de ezilmeğe, ihmaliğe başka bir takım vukuata maruz kalacaksınız. Fakat o vakit bağırarak, feryad edecek hür vicdanlı gazetelerdir. Rıza Nur Bey ki elli bin Osmanlı'nın hamiyetli bir vekil-i muhteremidir. O tevkif edildiği vakit riyakâr gazeteler hükümetin muvaffakiyetine medhiyeler yazarlarken namuslu hür gazeteler katiyen bi-günah olduğunu bar bar bağırarak ilan ediyorlardı. İşte gazetelerin çokluğunun faidesi ve muhtelif gazetelerin kıymeti bu gibi meseleler karşısında artar.”⁶⁴⁰

Gazete, vekillere seslenerek milletin dili olan basının bu kadar horlanmasına müsaade etmemelerini, milletin artık zulme, istibdada tahammülünün kalmadığını, matbuata konulacak kısıtlamaların onaylanması halinde devletin itibarının zedeleneceğini belirtir. Bu konuda devlet adamlarına adaletli, vicdanlı olmaları hususunda telkinde bulunarak Basın Matbuat Kanunu'nu Osmanlı Sosyalistleri adına olanca kuvvetle protesto ettiklerini ifade eder.

“Hukuk-ı insaniye öyle bir nehr-i feyyazdır ki onun önüne sed çekmek isteyen bütün mani ve muzlim nihayet mağlub ve müzmehil olarak o cereyan-ı hakka hail olmaz. Ey vükela-yı millet, milletin dilinin bu kadar bükülmesine mani olunuz. Çünkü milletin dili, hakkın dilidir. Artık yeter, yeter. Bu milletin zülme, istibdada tahammülü kalmadı. Emin olunuz ki matbuta karşı kullanılacak kayd-ı şedideyi kabul etmeyiniz. Sizi Şura-yı Devlet derecesi mevkiye indirecektir. Daima adil olunuz adil. Size bir şey tavsiye ederiz. Hürriyetperver olunuz. Bir iş yapacağınız, bir karar vereceğiniz zaman sada-yı vicdanınızı dinleyiniz. Ne bize, ne de başkalarına uymayınız. Sizi doğru yola ancak vicdanınız sevk edecektir. Biz bu teşebbüsleri Osmanlı sosyalistleri namınca olanca kuvvetimizle protesto ediyoruz”⁶⁴¹

Tanin gazetesinde yer alan “Gazetecilere İhtar” başlıklı haberde gazetecilerin dillerini sıkı tutmaları, yürürlüğe giren kanunun ciddi yaptırımlar içerdiği, gazetecilerin

⁶⁴⁰ “Matbuat Nizamnamesi,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁶⁴¹ “Matbuat Nizamnamesi,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

İstibdat idaresi hakkında sürekli eleştiride buldukları eğer istibdatçılar kendileri hakkında dava açarlarsa gazeteciliklerinin sona erebileceği konusunda uyarıda bulunulur.

“Gazeteciler dillerini sıkı tutsunlar. Kanunun hiç şakası yok. Her gün bol bol atıp tutuyorlar. İdare-i müstebite erkânını yerin dibine sokuyorlar. Hâlbuki bugün sıcak yataklarında anlaşılıyor ki yine onların saye-i atfetinde yatıyorlar! Çünkü onlar lütuf etmeyip de ikame-i dava edecek olsalar gazetecilerin işinin bittiği gündür. Ceza-yı nakdî vermekten ne ceplerinde bir para kalır, ne de hapiste yatmaktan yazı yazmağa vakit bulabilirler. Hoş böyle bir şey olursa pek çok kişi memnun olur ya! Bayramda iki gün gazeteler çıkmadı. Zabitanın en büyük memurlarından biri “şükür, ne gazete var ne vukuat” diyordu Vukuat oluyordu, fakat haber verecek dil olmadığı için kimsenin haberi olamıyordu.”⁶⁴²

Gazete haberin devamında telgrafhanede çalışanların hakkında yaptıkları haber sebebiyle haklarında dava açıldığını, dava sonunda Tanin’e yarım lira para cezası, Şura-yı Ümmet ve Sabah gazetesine de mahkeme masrafları ödeme cezası verildiğini, dönemde mahkûm olmadık bir gazete kalmadığını üzümlere ifade eder.

“Dün Tanin'in davası vardı. İdare-i hürriyet gelir gelmez telgrafhaneden bir şeyler olmuş, yani bizim tabirimizce tard edilmiş. Fakat mahkemenin takdirince başka tabir ile de ifadesi mümkün bir suretle çıkarılmış. Haydar Rifat Efendi hakkında Tanin’de matrud sözü bulunduğu ve bir de Nazif Sururilerin vesairelerin elbirliği ile çalışmalarından vücut bulan heyet hakkında "çete" denildiğinden mahkeme bunları "kadh" addetti ve bizi yarım lira ceza-ı nakdîye ve kararın Şura-yı Ümmet ve Sabah gazetesine ilân ve masarifini tesviye etmeye mahkûm etti. Artık bütün Nazif Sururiler, Salahiler, Cemil Mollalar, Kör Aliler, Kör Haliler, Tahsinler, İzzetler, H. Ramiler sürü ile ortaya çıksınlar. Eğer mahkûm olmadık bir gazeteci kalırsa biz bir şey bilmiyoruz!”⁶⁴³

Gazete başlarına gelen durumdan dolayı bütün gazetecilere seslenerek haber yaparken bundan sonra iyice düşünüp taşınlar, kelime seçerken son derece dikkatli davransınlar, örneğin matrut kelimesinin yasaklandığından dolayı kullanmasınlar, aksi takdirde tazminat ödemeye mahkûm olurlar diyerek uyarıda bulunur.

“Onun için bütün arkadaşlarımıza ihtar ederiz. Bir yazarken bin düşünsünler. Bundan sonra " matrud" kelimesi yok çünkü "kadh" ı tazammun ediyor. Bunun yerine "âdem-i devamı rica edilmiş", devamından lütfen feragat buyurması istirham olunmuş " gibi tabirler var. Onlar

⁶⁴² “Gazetecilere İhtar,” Tanin Gazetesi, 9 Kasım 1908, sahife, 3.

⁶⁴³ “Gazetecilere İhtar,” Tanin Gazetesi, 9 Kasım 1908, sahife, 3.

dururken "matrûd" demekte ne münasebet var? Bundan sonra "çete" tabiri de yok. Mahkeme bunun yerine başka tabir bulamaz mıydınız? diyor. Bakınız, ortada heyet, komisyon, meclis, konferans, komite, sûra gibi türlü türlü kelimeler var. Onun için hafiyeler meclisi filan diyebilirsiniz, isterseniz kabine tabirini de kullanınız."⁶⁴⁴

Hukuk-ı Umumiye gazetesi "İki Kanunname Arasında" başlıklı haberinde gerek yabancı gerek yerli basın olarak eski ve yeni Matbuat Kanununu kıyaslamaktan geri duramıyoruz, yeni kanunname hakkında ümitsiziz, diyerek yeni kanunnamenin Meşrutî idare ile uyuşmadığını belirtmektedirler.

"Gerek ecnebi, gerek Osmanlı matbuatı, eski kanunnamesiyle yeni kabine arasında şahıs ve idare-i mahsususa bahs etmek suretiyle mukayese, ircaa-ı isnada devam edip duruyoruz. Biz yeni kanunname hakkında ümitsizlik ibraz etmek ve bilhassa Hüseyin Hilmi Paşa Hazretlerinin kudred-i dirayet-i siyasiyelerini teslim eylemekle beraber eski kabine reis-i vükelasının harici politikamızı idaredeki maharet-i diplomatikasını bir orada lisan-ı takdir eylemekten ve kifayet-i kanun-ı meşrutiyete külliyyen mugayir bulunduğunu tekrar eylemekten hiçbir vakit sarf-ı nazar edemeyeceğiz."⁶⁴⁵

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan "Alınan Bir Varaka" başlıklı haberde Magosa Mebusu Samet Bey'in Matbuat Kanunu ile ilgili olarak yazmış olduğu mektup yer almaktadır. Mektupta Basın ve Matbuat Kanunu'nun önemli olduğu belirtilerek hangi durumlara cezai işlem uygulanacağı açıklanmıştır.

"Hükümette müstantık ünvanlı, mütalaada mündemiç olan bu kanun matbuat kanunudur. Kanun-ı tabiimizde bir zaman için kabul-i tatbik olan kadh-ı mütezammin tabirat hakkında bu kanunda bir ceza vardır. Gazeteler, idare erkânından menkus-ı siyaset-ı maziyelerini teşrih etseler bu yazılar hükm-i kanun altına düşerek cezaya tabii edilirler. Matbuat bugün serbesttir mülk ve millete vatana hizmet maksadıyla her şeyini neşredebilir. Hükümetimizi ebedi zulüm ve istibdadın tahlis etmek gibi bir maksad-ı haber ile bir şahsın bu cihete müteallik müsavi ahvalini kalem ile neşr eder. Ve bu şahsa, memuriyet-i devlette istihdam etmekten hükümeti tahzir eder. Bu suretle mucib-i mücazat bir hal bulamaz."⁶⁴⁶

Mektubunun devamında Samet Bey; verilen cezaların amele göre olduğunu ve cezaların kanun hükümlerine uygun olarak tatbik edildiğini, hazırlanan kanunun her bir

⁶⁴⁴ "Gazetecilere İhtar," Tanin Gazetesi, 9 Kasım 1908, sahife, 3.

⁶⁴⁵ "İki Kanunname Arasında", Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Şubat 1324, sahife, 1.

⁶⁴⁶ "Magosa Mebusu Samed", Alınan Bir Varaka", Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

maddesinin kanun çerçevesinde oluşturulduğunu ifade eder. Kişileri küçük düşürücü ve hakaret edici amaçlar içeren yazıların makul görülmeceğini, kişilerin zan altında bırakıldığı durumlarda elbette cezai işlem uygulanacağını belirtir.

“Çünkü bir işten maksat ne ise hüküm ona göre olur kaidesi yalnız ahkâm-ı şer’iyyede tatbik olunur. Bir kaide-i şer’iye değildir. Ama nazar edilirse her şeyde her kanunda bir kaide-i umumiye ve tabiiye olduğu görülüyor. Arz-ı şahs-ı neticesi tezyif ve tahkirden başka bir maksat-ı makul takib edilmeyerek bir kimse zem ve kadih edilirse mucib-i mücazat olur”⁶⁴⁷

Samet Bey, basının millet hayrına çalıştığı sürece hiçbir vakit cezaya tabi tutulamayacağını, hükûmetin uygulamalarının tutarsız olabileceğini ama kanunların son derece makul ve mantıklı olduğunu, hâkimlerin verdikleri kararların da İstibdat Dönemi kararlarına benzemediğini ifade eder.

“Yoksa matbuatın selameti mülk ve milletin selameti ve tay’ına hadim takip ettikleri meslekleri hiçbir vakit mucib-i mücazat olamaz. Çünkü bir maksad aliyeye hizmet ediyor. İdare-i hazıramız hükümetimiz son derece mantıksızdır. Lakin kanunlarımız bu derecede mantıksız değildir zannediyorum. İşte şu mütalaa-ı hükkamın nazar-ı adaletlerinden devri olmamalıdır. Yoksa serbesti-i matbuata millete vatana ihanet olur. Magosa Mebusu Samed”⁶⁴⁸

Hüseyin Cahit Bey’in Tanin gazetesinde yer alan “Matbuat Kanunu” başlıklı makalesinde Matbuat Kanunu’nun meclisteki tartışmaları anlatılmaktadır. Hürriyetin ilanından beri ilk defa bu kadar yoğun bir meclis gündemi olduğunu ifade eden yazar; oluşturulacak kanunun Meşrutî idareye ne kadar uygun olup olmadığını, şimdiden tahmin etmenin kolay olmadığını belirtir. Kanunun, önerilen ek maddeleriyle birlikte encümene sunulacağını, encümen kararı sonrasında meclise geleceğini, o yüzden kanunun iyi mi kötü olacağını kestirmenin zor olduğunu ifade eder.

“Matbuat kanunu meclis-i mebusanı epeyce meşgul ediyor. Hatta şimdiye kadar bu kadar müzakerat ve mübahate bais olan hiçbir layiha-ı kanuniye geçmemiştir denilebilir. Bidayet-i hürriyetten beri matbuatın ifa ettiği vazife mebuslarımızın muhik-i nazar-ı dikkati celb ettiği cihetle şu tecrübe müddetinde iktisab edilen malumattan istifade ile menafi-i memlekete muvafık bir kanun yapmak imkânı hâsıl olmuş demektir. Yapılacak kanun bu şarta haiz olacak mı olmayacak mı? Burasını şimdiden tayin etmek kabil olamaz. Çünkü daha kanunun birinci

⁶⁴⁷“Magosa Mebusu Samed”, Alınan Bir Varaka”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

⁶⁴⁸“Magosa Mebusu Samed”, Alınan Bir Varaka”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

maddesinde birtakım teklifler vaki olarak nazar-ı dikkate alınması meclisçe kabul olundu. Bunlara encümen ne diyecek sonra meclis ne karar verecek? İşte bu sualler henüz ne yolda bir cevap alınacağını tahkik etmeden yapılan kanunun iyi yahud fena olacağı hakkında kati bir mütalaa olamaması tabidir.”⁶⁴⁹

Hüseyin Cahit Bey; basın kanunu maddelerinin gazeteciler için oldukça ağır hükümler içerdiğini, mebusların gazetecilere kötü niyet beslemelerinin Matbuat Kanunu’yla açığa çıkmış olduğunu ifade ederek kanun uygulamaları ile ilgili dikkatli davranılması gerektiğini belirtir.

“Lâyiha-yı kanuniyenin gazeteciler için pek de lütufkârane ahkâm-ı şamil olmadığı aşikârdır. Meclis-i mebusan azalarının gazetecilere bir az yan gözle baktıkları malumdu. Matbuat kanunu bu temayülü bütün bütün ihzar etmiştir. Mamafih birkaç kişinin matbuat namına ika’ ettikleri cinayetlerin hatırası biraz uzadıkça hab-ı adalet galeba çalmağa başladı. Cezalar pek ağır bulundu. Alelumûm cezalar hakkında bir daha tetkikat icrası için komisyonun nazar-ı dikkati celb etti. Bu defa cürm ile ceza arasında tevazün bulunmasına bir az daha dikkat ve itina edileceğini ümit ediyoruz.”⁶⁵⁰

Hüseyin Cahit Bey, Matbuat Kanunu’nun pek çok maddesi olduğunu ve kanuna girmesi için iki madde önerdiğini ifade etmektedir. Bunlardan birinin meclis tarafından onaylanmadığını ama gazetecilerin hoşuna gittiğini söyler. Meclise sunduğu ve en çok tartışılan maddelerinden biri gazetecilerin yüksek-okul mezunu olma şartı olduğunu ve bu maddenin en çok taşra gazetecilerini telaşlandırdığını da belirtir.

“Matbuat kanunu müzakere edildiği surede iki teklifte bulundum. Biri meclisin mazhar-i tasvibi olamadı. Ve zannedirim ki gazetecilerin hoşuna gitmişti. Diğeri meclisin tasvibine na’il oldu. Ve zannedirim ki gazetecilerin de hoşuna gitti. Gazetecilerle meclis azalarının yeni meselede böyle hem fikir olabilmeleri şayan-ı hayret olduğu kadar mucib-i memnuniyettir. Çünkü başka noktalarda da pekiyi uyuşabildiklerine delalet eder. Teklifin birisi; gazete sahib-i imtiyazlarında aranacak şartlar arasında mekatib-i aliyyeden mezun olmaları kifayetin de dâhil bulunması idi. Bu teklif mecliste bir takım itirazatı celb etti. İtirazlardan birincisi bu şart kabul olacak olursa taşralarda gazete çıkarılamayacağından ibaret idi.”⁶⁵¹

⁶⁴⁹ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

⁶⁵⁰ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

⁶⁵¹ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

Hüseyin Cahit Bey, yüksek-okul mezunlarının neredeyse tamamının İstanbul'da toplandığını, bu nedenle vilayetlerde gazete çıkarılamayacağını kabul eder. Gazeteciler ve meclis üyelerinin oy birliğiyle kabul ettiği ikinci önerisinin ise mahkemece hakaret kabul edilmeyen bir konunun tekrar davaya konu olmaması maddesidir. Aslında bu teklifin de oldukça tartışıldığını ama gazetecilere isnat edilen suçlara karşı, milletin namus ve hissiyatını korumak ve müdafaa edebilmek için kabul edildiğini söyler.

“Bu itirazın muhik olduğunu teslim etmeliyiz. Filhakika mekatib-i aliye mezunlarının hemen kâffesi İstanbul'a toplanmış gibidir. Şu takdirde vilayetlerde gazete çıkarmak kabil olamayacaktır. Bu mahzura çaresiz olmak için taşralarda gazete çıkaracak olanların mekatib-idadiden mezun olmaları icab edeceği kanuna derc edildi. Taşralarda mekatib-i idadiye mezunları çoktur. Onun için serd edilen itiraz bu tedbir ile red edilmiş olabilirdi. Fakat meclis bütün bütün başka şeyler düşündü. Mekatib kelimesi telaffuz edilir edilmez kalplerde hassas bir nak' dökülmüş oldu. Derhal meclisin içinde mektebli alaylı cereyanı başladı ve her nedense bahst bütün bütün çığırından çıktı.”⁶⁵²

Hüseyin Cahit Bey, mektepten mezun olan herkesin iyi ahlaklı olacağını bir garantisi olmayacağını, hatta mektep mezunları içersinde gayr-i ahlak sahibi pek çok insanın da mevcut olduğunu fakat mektep mezunların gazeteci olmak için fikri zenginliğe sahip olduklarını ifade eder.

“Faraza denildi ki mektebden çıkanların hepsi hüsn-i ahlak sahibi olmak iktiza etmez. Mekatib mezunları içinde neler var neler. Ahlak mülâhazatının bu bahiste hiçbir yeri yoktur. Çünkü gazete imtiyazının mekaib-i aliye mezunlarına hasr edilmiş teklifinden maksad, onların sahib-i ahlak, diğerlerinin mahrum-ı ahlak bulunacağını iddia değildi. Mekatib-i aliye mezunlarının daha münevver'ül fikir, daha malumatlı olacağını anlatmak gazeteyi cahil ellere bırakmaktan ise bir yed-i iktidara tevdi-i lüzumunu göstermek idi.”⁶⁵³

Hüseyin Cahit Bey eğitimin oldukça önemli olduğunu ifade ederek, eğitimi yetersiz birinin de iyi bir gazeteci olabileceğine dair verilen örnekleri son derece yanlış bulur. Bunların sadece istisna olduğunu eğitim bu kadar önemsiz ise neden mekteplerin açıldığını sorar.

⁶⁵² Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

⁶⁵³ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

“Meclis işin bu noktasını da düşündü. Köşede bucakta yetişmiş nice sahib-i iktidar vardır ki mekatib-i aliye mezunlarına ders verir denildi ve tarihten misaller gösterilmeğe başlandı. Faraza Kemal Bey merhum hangi mekatib-i aliye den çıkmıştır denildi. Azamlarımızın hangi mekatib-i aliyesinden çıktıkları soruldu. Hâlbuki düşünülmedi ki gösterilen misaller birer istisnadan başka bir şey değildir. Kaide-i umumiye bir adamın sahib-i malumat olması için mekatib-i aliye mezun olması yahud cami derslerine devam ederek izacet olarak tedrise mezuniyet-i şهادetnamesi istihsal eylemesi merkezindedir. Eğer kaide-i umumiye bu değil ise niçin mektebler açılıyor. Mademki köşede buçakta nice eflatunlar yetişiyormuş ne zahmet ve masraf edip de mekteb açalım?⁶⁵⁴

Eğitim ile ilgili tartışmalarda herkesin kendi bakış açısından konuyu değerlendirmesini yanlış bulan Hüseyin Cahit Bey, tüm itirazlara rağmen vermiş olduğu kanun tekliflerinin kabul edildiğini ifade eder.

“Bu gibi meselede herkes kendi şahsını düşünüp mekteblerimizi müdafayı kendi nefsinin müdafaa addecek olursa hata etmiş olur. Yani gazeteciler ise mekatib-i aliye mezuniyeti kaydını iyi anlamadılar. Bunun yalnız mekatib-i resmiye-yi Osmaniyeye şamil olduğunu zannettiler. Hâlbuki tahsil tahsildir. Binaenaleyh hangi mekatib-i ali olursa olsun bundan mezun olmak kifayettir. Meclis ile gazetecilerin mazhar-ı tasvibi olan ikinci teklif ise ahval-i mahsusa isnadı ile vuku bulan neşriyat için hakaret olan zatın ispat teklif etmemeğe hakkı olmasından ibaretti. Bu teklifte itiraza uğramadı değil. Fakat aynı zamanda hem gazetecilerin hukukunu hem gazetecilerin istinat ve müftereyatına uğrayabilecek ashab-ı namusun hissiyatını muhafaza ve müdafaa ettiği cihetle nihayet kabul edildi.”⁶⁵⁵

Hüseyin Cahit Bey, gazetenin müthiş bir güç olduğunu, bu gücün kötüye kullanılmaması için gazetecilerin vicdan sahibi olmaları gerektiğini söyler. Gazeteciler kişisel hırslarına yenilerek, haber yaptığında, itham ettikleri şahıs tarafından haklarında dava açılabilceğini ve olayın iftira davası olup olmadığına dair kanun maddesi olmadığından, hâkimlerin gazetecilere ispat hakkı tanımayacağını ve şikâyette bulunan şahsın özlük haklarının zarar görmesi neticesinde gazetecinin mahkûm olacağını ifade eder.

“Bir gazete pek müthiş bir silahtır. Hele namus ve haysiyet meselelerinde gazetecilerin vazife-i vicdanları pek ağırdır, mühimdir. Farz edelim ki, bir gazeteci bu vazifesini unutsun, mütecevazane bir şey yazsın, böyle tecavüze uğrayan zat mahkemeyi müracaat ile dava edecek,

⁶⁵⁴ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

⁶⁵⁵ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

gazeteci mahkûm olacak. Gazetecinin mahkûmiyeti o zatın namusunu temizleyecek mi, temizlemeyecek mi? Sırf zem vukuatından dolayı mahkûmiyet namusu temizleyemez. Buna kabil olmak için isnad-ı iftiradan ibaret olduğu tahakkuk etmelidir. Hâlbuki kanunun ahkâmına nazaran isnad-ı iftira olup olmadığını tedkike imkân yoktur. Gazeteci bila-tetkik mahkûm edilecektir. Hakarete olan zat aleyhinde söylenen sözler, ispat etsin diye yahut gazeteci isbat ediyorum diye iddiaya kalksa mahkeme ikisini de dinlemez. Bir hükm-i mahkûmiyetle işi bitirir.”⁶⁵⁶

Hüseyin Cahit Bey, gazetecinin hakkını savunacak kanun maddelerinin eksikliğinden yakınarak, gazeteciye savunan kanun maddeleri olsa hakikatin ortaya çıkabileceğini ve gazetecinin doğru yazıp yazmadığının anlaşılacağını ifade eder. Ama bu durumun çoğu kimsenin hoşuna gitmeyeceğini belirtir. Bunun sadece haysiyet sahiplerinin hoşuna gideceğini, onun da kendisine yeteceğini belirtir.

“Hâlbuki hakaret-dide olan zata isnad-ı vakanın mahz-ı iftira olduğu meydana çıkarmak için gazeteciye isbat teklifinde bulunabileceği hakkı teslim edilirse o zaman hakikat meydana çıkar. Gazetecinin doğru ve yahut yanlış yazdığı anlaşılır. Ama bu çoğunun hoşuna gitmez. Erbab-ı haysiyet memnun olur ya bize kâfi. Hüseyin Cahit.”⁶⁵⁷

İsmail Sabih Bey’in Serveti Fünun gazetesinde yer alan “Yeni Matbuat Nizamnamesi” adlı makalesinde yeni Basın Kanunu’nun Resmî Gazete’de yayınlandığı ve kanun maddelerinin basın hürriyetini kısıtlayıcı hükümler taşıdığı ifade edilir.

“Yeni matbuat kanunu Şura-yı Devlette tetkik ve müzakere edildikten sonra meclise gönderildi. Ve kanun layihası sureti neşredildi. Matbuat Kanunu’nun birçok maddesi gözden uzak tutulsa bile yalnız şu maddeleri matbuat serbestisini fena halde kısıtlayacak memleketi gazete çıkarmaktan, gazeteleri terakkiden mahrum edecektir.”⁶⁵⁸

İsmail Sabih Bey, gazete açabilmek için depozito parası ödenmesini ve gazete sahibinin ölmesi durumunda gazetenin devir işlemlerinin üç günle sınırlandırılmasını eleştirerek bu durumun mağduriyet yaratacağını ifade eder.

⁶⁵⁶ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

⁶⁵⁷ Hüseyin Cahit , “Matbuat Kanunu”, Tanin Gazetesi, 26 Mayıs 1909, sahife, 1.

⁶⁵⁸ İsmail Sabih”, “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Serveti Fünun Gazetesi, 10 Şubat 1909, sahife, 2. (II. Meşrutiyetin ilk Yılı ,(2008) 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, YKY, İstanbul).

“Dördüncü madde gazete neşri için Dersadet’te 250 taşrada 100 lira depozito akçesi verilmesi gibi ağır bir hüküm ihtiva etmektedir. Dokuzuncu madde mesul müdürün vefatı halinde behemehâl üç gün zarfında onun yerine geçecek kişinin yapacağı resmi muameleleri göstermektedir ki, bu muamelelerin birkaç günde yapılması çoğu zaman müşkül ve hatta imkânsızdır.”⁶⁵⁹

Haberde, basın suçundan dolayı hapis cezası alan bir kimsenin gazete müdürü olamayacağı ve gazete çıkarmak isteyenlerin Dersaadet’e ve valiliklere müracatları ile ilgili maddeleri matbuat üzerinde denetim sağlayacağı için eleştirmektedir.

“Onuncu madde, matbuat suçundan dolayı bir sene hapse mahkûm olan bir mesul müdürün bir daha müdür olamayacağını gösteriyor ki bu madde gazetecilere müthiş bir darbedir On birinci madde de her gazete ve risaleden iki nüshasının Dersaadet’te matbuat idaresine ve taşralarda hükümetin en büyük memuruna gönderileceği belirtilmiştir. Bu teklif matbuat idaresinin sansürlüsüne, matbuat üzerinde denetimine bir çığır açmak demektir”⁶⁶⁰

İsmail Sabih Bey; hükümetin gönderdiği metinlerin on iki saat sürecinde basılmaya mecbur bırakılmasının gazetecileri zor durumda bıraktığını, halka açık mahkeme tutanaklarının mahkeme başkanının istemesi durumunda yasaklanmasını ise anlamsız bulduğunu ifade eder.

“On dördüncü madde pek büyük bir vazifeyi gazetecilere yükletmek istiyor Yani hükümetin göndereceği şeyleri gazeteler on iki saat zarfında neşre mecbur olacaklar ki bunun ne demek olduğunu sade gazeteciler değil herkes anlar. On yedinci maddede aleni muhakemelerde mahkeme reisinin isterse adab-ı umumiye’nin ihlal eden bazı muhakeme tafsilatını neşirden men edebileceği yazılıyor. Bunun tatbiki gayr-i kabildir ve pek mantıksızdır. Çünkü bir kere mahkeme reisi bu hususta bir karar ittihaz etmeden bazen gazeteler o mahkeme tafsilatını yazar. Bir de mahkeme alenidir. Nasıl olur da herkesin dinlediği bir muhakemeyi yazamaz. Eğer adabı umumiyeye aykırı ise muhakemeyi gizli yapmaya salahiyeti vardır.”⁶⁶¹

İsmail Sabih Bey, Meclis-i Mebusan müzakerelerinin basımı esnasında meydana gelen dizgi hatalarından gazete müdürlerin sorumlu tutulup ceza-i nakdinin uygulanmasını tahammülü zorlayıcı bulur. Kanunnamelerin Resmî Gazete’de yayınlanmasından önce

⁶⁵⁹ İsmail Sabih”, “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Serveti Fünun Gazetesi, 10 Şubat 1909, sahife, 2.

⁶⁶⁰ İsmail Sabih”, “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Serveti Fünun Gazetesi, 10 Şubat 1909, sahife, 2.

⁶⁶¹ İsmail Sabih”, “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Serveti Fünun Gazetesi, 10 Şubat 1909, sahife, 2.

basılması durumunda gazetecilere ceza-i nakdi uygulamasını hayatlarını sadece bilgiye en hızlı biçimde ulaşma peşinde geçiren gazeteciler için acı bir darbe olarak değerlendirir.

“Kanunun on sekizinci maddesinde Meclis-i Mebusan müzakerelerinin neşrinde her nasıl olursa olsun hüküm ve manaca bir tahrif ve tağyir olursa gazetenin mesul müdürü on altından 100 altına kadar para cezası vereceği yazıyor. Bunun pek tahammül fersa olduğu aşikârdır. İnsanların maruz olduğu hata ve yanlışın gazetecilerin masun olması nasıl talep ediliyor bilemeyiz. On dokuzuncu maddede Devlet-i Aliyye'nin kanun ve nizamlarını resmen neşrinden evvel neşredenlerden alınacak para cezasını göstermektedir ki bu da hayatları istihbarat olan gazeteciler için elim bir darbedir.”⁶⁶²

İsmail Sabih Matbuat Kanunu'nun sadece bu maddelerden ibaret olmadığını, diğer maddelerin sansür ve kahredici içeriklerden başka bir anlam taşımadığını ifade eder. Bu kanunla birlikte Devlet-i Âliye'de basın hürriyetinin ortadan kalktığını, pek çok memlekette küfür ve hakaret hakkında kanuni cezalar olduğunu ama bu kanunların matbuatın özgürlüğünü sınırlayıcı nitelikte olmadığını söyler.

“Bu maddelerden başka cezalara dair birçok maddeler var ki bunları bir şiddet ve kahr kitlesi addetmekten başka bir şey diyemeyiz. Herhalde böyle bir kanun memlekette matbuat hürriyetini şiddetle engelleyecektir. Küfür ve hakaret hakkında her memlekette kanuni cezalar vardır. Ancak bunların makul bir surette olması ve matbuat hürriyetine hanel verecek bir şekilde bulunmaması şarttır. Nitekim suçlular hakkında cezalar vardır. Fakat bunlar hiçbir vakit şahıs hürriyetini ihlal edemez. Herhalde meclisi mebusanımız bu meseleye layık olduğu ehemmiyeti vererek yalnızca cezalar mecmuası olan bu kanunu basiret-karane, akilane, hürriyet- perverane bir suretle tetkik ve tadil eyleyeceğine şüphemiz yoktur.”⁶⁶³

Ahmet Samim Bey'in Cidal gazetesinde yer alan “Hasbihal” başlıklı makalesinde Basın Matbuat Kanunu ile ilgili eleştirileri dile getirilir. Ahmet Samim Bey makalesinde hükümdarları, yabancı hükümetleri, elçileri, ruhanî reisleri eleştirmemek; eşitlikten, sosyalizminden, grevden, vicdandan, hukuktan bahsedilmemek şartıyla basının özgür olduğunu ifade eder.

“Artık deme gitsin! Memleketimizde hürriyet var! Hürriyet-i matbuat var. Her şeyi söylemekten, yazmaktan kimse sizi men edemez.

⁶⁶² İsmail Sabih”, “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Serveti Fünun Gazetesi, 10 Şubat 1909, sahife, 2.

⁶⁶³ İsmail Sabih”, “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Serveti Fünun Gazetesi, 10 Şubat 1909, sahife, 2.

Nasıl? Her şeyi mi? Evet, her şeyi yazabilirsiniz. Yalnız,

Saçaklarından, hükümdarlardan, hükümet-i ecnebiyeden, süferasından, müsavatından sosyalizmden, i'tisabdan, "greve" hürriyet-i efkârdan, istiklal-i vicdandan, hukuk-ı akvamdan, rüesa-ı ruhaniyeden, hele heyet-i vükeladan komisyonculuktan ,hususî ziyafetlerden, hükümet memurlarından, kadınlardan, vatandan evet!, bağrımızı yakan vatanın hal-i harabiyesinden, adaletinden, milliyetten, kavmiyetten, meclis-i mebusandan, ayandan hilalden, istikrazatdan, Makedonya'dan, Yemen'den, Arnavutluk'tan, ıslahattan Irak'tan bahusus Irak imtiyazından yani linç meselesinden bahs etmek yalnız bu sözleri ağza almak memnudur. Başka her şeyi yazabilirsiniz. Ey, iyi, iyi demek ki hürriyet-i matbuat var. Beğenmediniz mi? Hürriyet matbuatta bu dereceye varmış ikinci bir memleketi bana gösterebilir misiniz "Diyojen"⁶⁶⁴

Protesto gazetesi "Matbuatın Taht-ı İnhisara Alınması" başlıklı haberinde Matbuat Nizamnamesi yeniden uygulanmaya konulmasıyla yasaya duyulan tepki dile getirilir. Kanunun ilgili maddesine göre gazete çıkarmak isteyenler depozito ücreti ödemek zorundadır. Zaten Kanun-i Esasi matbuatın özgürlüğü hakkında kısıtlı bir hak tanımış iken böyle bir kanun maddesini yürürlüğe koymanın gazetecilik mesleğini tamamen ortadan kaldırmak olduğu ifade edilir.

"Aldığımız malumat-ı mevsukaya nazaran güya yeniden bir matbuat nizamnamesi kaleme alınmış. Evvel-be-evvel gazete imtiyazına talip olanlardan iki yüz elli lira (depozito) surette bir meblağ temin etmesi hakkında madde-i kanuna vaz olunmuştur. Kanun-ı Esasi'de matbuatın serbest ettiğine dair sarahat-ı kafiye dâr iken yeni bir usul icad etmek ve böyle tâkat-fersâ bir teklifte bulunmak zımnen gazetelerin men'ine kalkışmak demektir. Badehu muhafaza-ı hukuk vadesinde söz söylenilmek üzere şimdilik protesto eder."⁶⁶⁵

Edep Yahu gazetesi "Hoppala! Matbuat Nizamnamesi'nin Yeni Bombaları" başlıklı haberinde Matbuat Nizamnamesi'ni eleştirerek IV. Murat Dönemi tütün yasağıyla ilişkilendirir. Rivayete göre tütün yasağına direnen üç yeniçeri mezarlığa gidip tütün çekmekteyken geç saatlerde kıyafet değiştirerek, yasağı uyulup uyulmadığını kontrol eden ve bulduğu şüphelileri öldürten IV. Murat'a denk gelirler. Aralarında geçen konuşma neticesinde idam edileceklerini anlayan yeniçeriler ile IV. Murat arasında geçen konuşma anlatılmaktadır.

⁶⁶⁴ Ahmet Samim "Hasbıhal", Cidal Gazetesi, 19 Teşrinisani sene 1325, sahife, 1.

⁶⁶⁵ "Matbuatın taht inhisara alınması," Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327, sahife, 1.

“1-Zat-ı şahane hakkında bir gazete bir şey yazarsa sahib-i imtiyazı bir seneden üç seneye kadar habs olacak ve gazete ta'til edilecek

2 Gazete sahibi beş lira te'minat akçesi depozito ödeyecektir

3-Kanun hilafında neşr olunan gazete ve risalenin bir nüshası için on lira alınacaktır.

Edeb Yahu

Bu maddeleri okuduk hatırımıza fikra geldi

Murad-ı Râbi zamanında malûm olduğu üzere tütün içmek katiyyen men edilmiş, mütecasirleri de idam edilmekteydi. Tütün içmeğe cesaret edenlerin boyunları vuruluyor. Serde ise dehşetli tiryakilik var. Tiryakilerden üç ihtiyar yeniçeri bir gece mezaristandan birine giderler ve bir kabir içine girerek gizlice tütün içmeye başlarlar. O sırada tebdil-i kıyafetle şehri dolaşmakta olan hakan-ı merhum kendilerine rast gelmekle aralarında şu yolda muhavere cereyan eder.

-Babalar, gecenin yarısından sonra burada ne işiniz var?

-Ne olacak, görüyorsun a! Üçümüz de ihtiyarız, serde ise dehşetli tiryakilik var. Tütün içmeye cesaret edenlerin boyunları vuruluyor. Ne yapalım şuraya sokulduk, bir iki çubuk çekiştiriyoruz.

Bu sözler üzerine Murad-ı Râbi de yanlarına oturarak bir hayli hasbihal ederler. Gideceğine yakın bir münasebet getirerek yeniçerilerin isimlerini sorar. İçlerinden biri hâsıl ettiği şüphe üzerine:

-Ya sizin isminiz?

-Murat.

-Râbiliği de var mı?

-Var ya!

-Öyle ise buyurun cenaze namazına, der. Kabrin içine uzanırverir.

Şüphesiz ki şu muzır bentleri havi olan nizamname-i ma'hud mevki-i tatbika konulursa her gazete bunu der: Buyurun cenaze namazına!”⁶⁶⁶

Şair Şehri Eşref'in Edep Yahu gazetesinde yer alan “Mektup” başlıklı haberinde Matbuat Nizamnamesi'ne yönelik eleştirilerini anlatmaktadır. Şair Eşref alaycı bir dille Sadrazam Paşa'yı ne kadar sevdiğini, fikirlerini, düşüncelerini takip ettiğini oldukça meşgul olduğundan meclise bakmaya vakti olmadığını, bu sebeble yeni basın kanunu ile ilgili bilgi vermeye mecbur olduğunu ifade eder.

⁶⁶⁶“Hoppala! Matbuat Nizamnamesinin Yeni Bombaları “Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1327, Sahife,3.

“Şahıs-ı kıymettarınızı ne mertebe sevdiğimizi bilirsiniz. Gözlerimizle sizi görebilmek için ne kadar ararsak fikrimizle de hukuk ve menafiinizi aynı suretle taharri ve takip etmekte olduğumuza kalb-i seliminiz şahadet eder. İstanbul’da ifrat-ı meşguliyetiniz hasebiyle yemn ü yesâra bakmağa, sizi müteessir edecek ahvale dikkat buyurmaya vaktiniz olamayacağından yeni matbuat nizamnamesinin bir maddesini nazar-ı meham-ı aşınay-ı alîlerine arza müsarraata mecbur olduk. Madde şudur, mütalâa buyurun”⁶⁶⁷

Basın Matbuat Kanunu’nun 27. maddesine göre saltanat üyeleri, hükûmet memurları ve resmi heyetler, Yüksek Mahkeme üyeleri, büyükelçiler aleyhinde yazı yazmanın, eleştiride bulunmanın yasak olduğu ve yasağa uymadıkları takdirde gazete müdürleri ve makale yazarları yüzer altından ikişer yüz altına kadar para cezası ödemekle yükümlüdür.

“Yirmi altıncı madde: Hanedan-ı saltanat ve memurîn-i hükûmet ve heyet-i resmîye ve memalik-i Osmaniye’de mukim memurin-i siyasiye ve konsoloslar aleyhinde zemm vukuunda müdir-i mes’ul ve sahib-i makaleden yüzer altından ikişer yüz altına kadar ve kadh vuku’unda ise kendilerinden ellîşer altından yüzer altına ve efrad-ı ahaliden biri hakkında zemm vuku’unda dahi yine bunlardan yüzer altından ikişer yüz altına ve zemm vuku’unda da yirmi beşer altından yüzer altına kadar cezay-ı nakdi alınır.”⁶⁶⁸

Şair Eşref bu nizamnamenin benzerinin zamanında yapıldığını ve Sadrazam paşanın da bunu gayet iyi bilindiğini kendisinin eser sahibi olduğunu zamanında eserlerinin sansüre uğradığını ve kendisinin hiçbir koşulda yılmadığını hatırlatarak hazırlanan nizamnamenin oldukça üzücü olduğunu ifade eder.

“Bu nizamnamenin maziye taaluk eden neşriyata dair ve hatta ayrıca fıkra-ı cezaiyeyi mütezammin bir zeyli olduğu rivayet olunuyor. Hatırımızda kaldığına göre zat-ı alinizin ta’til olunan zamanlarda binlerce eserleriniz var. Bundan sonra da duramazsınız her türlü maniye rağmen yine o yolda binlerce şiirler söylersiniz. Bunları düşündükçe tüylerimiz ürperiyor.”⁶⁶⁹

Edep Yahu “Gazeteler Ne Yazıyor” başlıklı haberinde dönem gazetelerinin Basın Matbuat Kanunu hakkındaki görüşlerini açıklamaktadır.

⁶⁶⁷ Şair Şehri Eşref, “Mektup İstanbul’da, Edep Yahu Gazetesi, 29 Muharrem 1327, sahife, 3.

⁶⁶⁸ Şair Şehri Eşref, “Mektup İstanbul’da, Edep Yahu Gazetesi, 29 Muharrem 1327, sahife, 3.

⁶⁶⁹ Şair Şehri Eşref, “Mektup İstanbul’da, Edep Yahu Gazetesi, 29 Muharrem 1327, sahife, 3.

“Ahanin-i Mebusan-ı kiram hazeratının enzar-ı dikkatine edeb yahu! Arz-ı mufi elbette cüret ederim ki şu matbuat nizamnamesi”⁶⁷⁰

Karagöz Gazetesi Matbuat Nizamnamesi’ni kabulden başka çare olmadığını, yalnız vekillerin aralarındaki çekişmenin onları koltuklarından edeceğini ifade eder.

“Karagöz refikimiz gibi biz de tası tarağı toplamağa çıktığımız deliğe sokulmağa mecbur olacağımız zerri yok. Yalnız şedh-i malumeleri olsun ki Onların sandalyelerini de sallamaktadır.”⁶⁷¹

Edep Yahu Matbuat Kanunu ile gözdağı veren hükûmete seslenerek size katiyen muhtaç ve bağlı değiliz demektedir.

“Edeb yahu: Mürettiblerle zavallı gazeteciler ahanin erbab-ı insaniyete Edeb yahu: Size katiyen muhtaç ve mütehasirsiniz.”⁶⁷²

İkdam ve Hidmet gazeteleri Matbuat Kanunu aleyhine her yerde protesto gösterilerinin yapılmasının gerekli olduğunu belirtir.

“İkdam ve Hidmet yeni matbuat kanunu aleyhine Edeb yahu meclis-i mebusan’dan bütün gazeteler idarelerinde hatta tiyatrolarda beyanlarla ayak patırtısı isyan alametleri adını kabul imareleri lazımdır.”⁶⁷³

Tanın muhabiri artık Matbuat Nizamnamesi’nin yürürlüğe girdiğini bunun için dikkatli olunması gerektiğini söyleyerek devrin sermaye devri olduğu uyarısında bulunur.

“Tanin muharriri gözünü aç Alimallah beynine inerler. Şimdi sermaye çoğaldı.”⁶⁷⁴

Hidmet gazetesi artık özgür olup olunmadığını sorusunun üzerine Edep Yahu gazetesi yeni Matbuat Kanunu yürürlüğe girdiğinde görürsün cevabını verir. Köylü gazetesi ise özgür olmayı istemeli ve bunun için bir şey yapılmalı demektedir.

⁶⁷⁰“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3

⁶⁷¹“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

⁶⁷²“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

⁶⁷³“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

⁶⁷⁴“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

“Hidmet: Hür müyüz, esir miyiz? Edeb yahu matbuat nizamname-i cedide tasdik olunsun da gör. Köylü: istemek ve yapmak istemeli de yapmalı yapabilmek için istemelidir”⁶⁷⁵

Edeb Yahu gazetesi Matbuat Nizamnamesi'nin çıktığını artık özgürlüğün ortadan kalktığını bu durum karşısında nasıl sukut edileceğini sorar.

“İşte şimdi bir de matbuat nizamnamesi çıktı. Gel de patırtı etme. Satırın başına indiği gündür. Toplandık yine pek avaz olarak yaşasın hürriyet yaşasın, matbuat diye bar bar bağırдық ne faide hâsıl oldu. Varak-ı mihr ü vefa kim okur? Kim dinler. Geçen gün biri söylüyordu hani şu gazete imtiyazı işte ya. Matbuata beşer yüz lira depozito ister. Nizamnamede bir madde yok mu?”⁶⁷⁶

Gazete depozito alımına eleştiri de bulunarak bir defa gazeteciler üste para alsalar ne olur diyerek söz konusu yasanın bir o kadar eksik ve basını zor durumda bırakacak noktada olduğunu belirtir.

“Bu doksan üç mebusan arasında da mevki-i müzakere konmuş da o vakit altı bin guruşa kadar ettirilmiş bu defa da ne olur gazeteciler üste para alsalar. Çünkü malume o kadar eksik ve tab-i muhaldir. Bu münasebetle Hocanın meşhur bir fıkrasını hatırımıza geldi.”

Nasreddin merhum bir gaz sandığının üzerine bir terazi koyarak sarraflığa başlar. Birisi bir lira bozdurmak ister aralarında şu muhavere cereyan eder.

Efendi şu lirayı bozar mısınız?

Veriniz

Hoca lirayı alır çevirir teraziye kor, tartar

Oğlum bu eksik, bu o kadar eksik ki üstüne daha üç buçuk guruş vereceksin der.”⁶⁷⁷

Edeb Yahu gazetesi, gazetecilere seslenerek artık uyarılardan yorulduklarını, basın özgürlüğünün Babıali'de kadife koltuklar arasında oylanırken gazetecilerin tahta iskemlelerde dehşetli darbeler aldıklarını ve Matbuat Nizamnamesi'ni istemediklerini ifade eder.

“Serbesti muhterem vatandaşlar, Edeb yahu, ne var yine mi çağırılıyor. On temmuzdan beri bu hitabı o kadar çok kullandık ki artık kulaklarımız aşındı. Ne olur. Bunu daha az söylesek de

⁶⁷⁵“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edeb Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

⁶⁷⁶“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edeb Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

⁶⁷⁷“Gazeteler ne yazıyorlar”, Edeb Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

çok okunsa idik. İkdam hatibi müteselsil söylüyordu. Kim o Edeb Yahu kim olacak bizim mebus Mehmet Efendi. Serbesti Babıali'de kadife koltuklar içinde tanzim olunan matbuat nizamnamesi Edeb Yahu işte çıplak iskemleler üzerinde oturan biz muharrirlerden böyle dehşetli darbeler alır acındırırız. Onlar bizi ne zannediyorlardı. Köylü esnaf söyleriz acıyarak ağlayarak ikrar ederiz ki, edeb yahu matbuat nizamnamesi istemiyoruz."⁶⁷⁸

2.3.7.2. Cezai Müeyyideler Açısından Basın

Dalkavuk gazetesinde yer alan haberde Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle basına tanınan özgürlükten hükûmetin neden hoşnut olmadığı sorulur.

“Kanun-ı Esasi'nin iadesi, usul-ı meşrutiyetin takarrürü hasebiyle nail olduğumuz serbesti-i matbuat acaba evliya-yı umur tarafından henüz hakkıyla takdir olunmuyor? Acaba onlar bu suretle tehassul eden serbestiden memnun değiller mi?”⁶⁷⁹

Gazete hükûmetin basına polis aracılığıyla yaptığı baskıyı eleştirerek bütün gece şehrin en işlek sokaklarında silah sesleri işitildiğini, mahalle aralarında vatandaşların gasp edildiğini ama olay mahallinde kolluk güçlerinin olmadığını belirtir. İstanbul'un her tarafında olaylar meydana gelirken kolluk güçlerinin olay mahallinde olmadığını fakat gazete dağıtıcılarının başlarını beklediklerini söyleyerek polisleri kınamaktadır.

“Bugün geceleri işitilmekte olan silah sedaları ile bir poligondan hiçbir farkı kalmayan en güzergâh mahallelerde şuna buna taarruz edilerek cebren şunun bunun cebinden para kesesi, saati alınarak hiçbir suretle eser-i inzibat irâ'e edemeyen zavallı şehrimizde birer nigahban-ı asayiş olması lazım gelen polis memurları sansürlere hayrulahalef olarak yalnız gazeteler mi meşgul olmak istiyor? Her tarafta vukuat eksik olmadığı halde sokaklarda kendilerine pek ender olarak tesadüf edilen polis memurları acaba gazete müvezzilerinin başlarını mı bekliyorlar? Buralarını hiç anlayamıyoruz.”⁶⁸⁰

Gazete, hükûmete seslenerek basının hukuk mücadelesini sonuna kadar korumaya kararlı olduğunu, içimizden birine yapılacak haksızlık, ufak bir darbe, bütün basın emekçilerinin kalbinde yara meydana getireceğinden, verilecek mücadelenin de şiddetli olacağını, kanun dışında yapılan hiçbir yaptırımını mazur göremeyeceklerini ifade eder.

⁶⁷⁸“Gazeteler Ne Yazıyorlar”, Edep Yahu Gazetesi, 22 Muharrem 1326, sahife, 3.

⁶⁷⁹Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, sahife, 7.

⁶⁸⁰Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, sahife, 7.

“Fakat şurasına emin olsunlar ki bugün âlim-i matbuat yekdiğerine dest u fâkı' uzatmış hukuk-ı mukadesesini son dereceye kadar müdafaaya ahd u misak etmiş bir şahs-ı vahiddir. İçimizden birine biğayr-i hakkın urulan ufak bir darbe hepimizin kalbinde derin bir ceriha açacağından şikâyetimiz, umum-ı müdafaamız şiddetli olacaktır. Ortada kavanin ve nizamat-ı mevzua mevcut oldukça sermu onun haricinde bir harekete tahammül vesair edemeyiz ve etmeyeceğiz”.⁶⁸¹

Medeniyet gazetesinde yer alan “Keşkül Siyaset” başlıklı haberde hükûmete muhalif bir gazetecinin kabine hakkında yazdığı yazı nedeniyle cezai işleme tabi tutulmasından ve yapılan uygulamanın haksızlığından bahsedilmektedir.

“Kabinenin aleyhinde yazı yazmakla, kabineyi tenkit etmekle meşhur birisi yazdığı bir makale münasebetiyle bir gün hükümetin pençesine düşer. Böyle dehşetli bir marazın hakkında tetkikat-ı kanuniye icra edilmekte olduğunu haber alan kabine işe şiddetle te'sir ederek maraz hakkında hatırı sayılır bir ceza tertip ettirir. Müttehimini ziyaret eden rüfekası cezadan me'yus olup olmadığını ve bu cezanın kendisini ıskat edip etmeyeceğini sual ederler. Müttehim ellerini ovuşturarak der ki:

Çok şükür, hamd olsun, re'skâra geçtiğinden beri kabine bizi itham etmekle ilk defa bir iş yapabilmiş oldu.”⁶⁸²

Medeniyet gazetesi “İnsaniyet Gazetesi Müdürü” adlı haberinde insaniyet müdürünün Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargıldığını, gazetenin de yayın hayatına kısa bir süre ara vermek zorunda kaldığını anlatır. Gazete, İnsaniyet gazetesi müdürünün gözaltı süresinden sonra serbest bırakıldığını fakat gazetenin tatil edilmesini hukuka aykırı olarak değerlendirir.

“Fırkamızın nezareti altında olarak intişar itmekte iken (Caka ve Tahakküm) sernamesiyle neşrettiği bir makaleden dolayı Divan-ı Harb-ı Örfiyece bila-müddet tatil edilen insaniyet gazetesi müdür-i mesulü İsmail Faik Bey Pazar günü Divan-ı Harb-ı Örfiye celb olunarak isticvab idilmiş ve mezkûr makale hakkında verdiği izahat kâfi görülerek kendisi serbest bırakılmıştır. Divan-ı Harb-i mezkûrun matbuat ve müntesibîn matbuat haklarında böyle adilane davranmaları herhalde celb-i memnuniyet ahvalinden olduğuna şüphe yoktur”.⁶⁸³

⁶⁸¹Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, sahife, 7.

⁶⁸²Sanil G. “Keşkül Siyaset,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel, 1326, sahife, 1.

⁶⁸³“İnsaniyet Gazetesi Müdürü”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel, 1326, sahife, 2.

Medeniyet gazetesinde yer alan “Cihat Yolunda” başlıklı haberde Sosyalist gazetesi müdürü ve Osmanlı Sosyalist Partisi üyesi Hasan Namık Bey’in basın özgürlüğü yolunda verdiği mücadele ve bu süreçte almış olduğu hapis cezası anlatılmaktadır. Haberde Hasan Namık Bey’in hürriyet yolunda yaptığı mücadelenin mukaddes olduğu, bu yolda hapisle cezalandırılmanın güç olmadığı, güç olanın para cezası olduğu ifade edilir.

“Sosyalist gazetesi müdür-i mesulü ve Osmanlı sosyalist fırkası azasından Hasan Namık Bey ahval-i hazıraya tevaful edemeyen neşriyatı yolunda iki ay habs ve yirmi beş lira Osmanî ceza-ı nakdiye mahkûm edilmiştir. Cihat iki nevidir: cihad-ı ameli, cihad-ı nazari. Fikri yolunda, içtihadı uğrunda, mahkûm olmak, ölmek o kadar şerefli, o derece zevkli bir felakettir ki işte bu yolda pervane-i asa hasr-ı vücut idenler buna bir bürhandır. Biz hapisten, hiç bir şeyden tedhiş itmiyor, hükümetin evamir pederhanesine inkıyad ediyoruz. Fakat para... Ceza-ı nakdi. İşte burası bizce güç; Çünkü parasızlık sosyalistlik, sosyalistlik parasızlık demektir. Fedakâr arkadaşımız Hasan Namık dolandırıcılık, sahtekârlık ve sair bu gibi misal-i adiyeye için değil bir mesele-i milliye için mahkûm olmuştur.”⁶⁸⁴

Medeniyet gazetesinde yer alan “Tribuna Gazetesi Talat Bey Aleyhinde” başlıklı haberde Talat Bey’in mecliste Başo Efendi aleyhinde sarf ettiği sözleri nedeniyle memuriyetten çıkarıldığını, bu hususta Hristiyan mebusların birleşerek teşebbüste bulunmaları gerektiği ifade edilmiştir.

“Tribuna Gazetesi” Talat Bey’in Meclis-i Mebusan’da Başo Efendi aleyhinde söylemiş olduğu elfaz-ı na-layikadan dolayı aleyhinde şedid bir lisan-ı istimal etmiş ve memuriyetten tardı hususunda bilcümle Hristiyan mebusların birleşerek teşebbüste bulunulmasını beyan etmiştir.”⁶⁸⁵

Tanin gazetesinde yer alan “Yeni Matbuat Nizamnamesi” başlıklı haberinde Yeni gazete sermuharririnin Sadrazam Kemal Paşa ile yeni Matbuat Nizamnamesi hakkında yaptığı röportaj anlatılmaktadır. Haberde sansürün hükümet tarafından ne derecede uygulanacağı, basına ceza-i nakdinin uygulanıp uygulanılmayacağını sorulması üzerine Sadrazam Kemal Paşa basının kurallara uyması halinde cezayı gerektirecek bir durum olmayacağını söyler.

⁶⁸⁴“Cihad Yolunda” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 2.

⁶⁸⁵ “Tribuna Gazetesi Talat Bey Aleyhinde”, Medeniyet Gazetesi”1 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

“Sadrazam Kemal Paşa Hazretleri, Yeni Gazete muharrirlerinden birine matbuat için nizamname-i tehiyye edildiğini ve Meclis-i Mebusan’a verilmesi mukarrer bulunduğunu söylemişti. Bu nizamnamenin matbuata bir sansür vaz’ı süratle hürriyet-i matbuatı tehdid ve tenkit edecek yolda yapıldığına dair deveran eden şayanın ne dereceye kadar mükarın-i sıhhat olduğunu anlamak için Sadrazam Paşa Hazretlerine müracaat ettik. Sadrazam Paşa Hazretleri matbuata sansür vaz’ı fikrinin katiyen asıl ve esası olmadığını te’min eyledikten sonra yalnız adab ve ahlak-ı umumi ve ciddiyet cihetine ehemmiyet verildiğini beyan eylemişlerdi.”⁶⁸⁶

Haberde, Sadrazam Kemal Paşa’ya basın yargılamaları ve yeni kanuna göre hapis cezaları hakkında sorular sorulması üzerine Sadrazam Kemal Paşa: “Kişilerin yargıya müracaat etme haklarının olduğunu, Matbuat Kanunu’nun kişi haklarını sınırlamadığını” ifade eder. Sadrazamın verdiği cevap üzerine gazete, hukuk dışı ve genel ahlaka aykırı yayın yapan gazetelerin de, kanunun gerektirdiği ölçüde cezai işlem uygulanmasını ümit ettiklerini ifade eder.

“Matbuat-ı ceraiminin muhakemesinde heyet-i adil usulünün kabul edilmesi cemiyet-i matbuat-ı Osmaniye’nin mütalebeden birini teşkil ettiği cihetle bu usulün yeni kanuna vaz’ı kabul olup olamayacağı da Sadrazam Paşa Hazretlerinden sual edildi. Müşarün-ileyh ehl-i hibreye müracaat etmek esasen makul ve muvafık şer-i şerif olduğunu cevaben beyan ettikleri cihetle matbuat kanununun bu suretle hukuk-ı hürriyeti temin edebilecek yalnız hukuk-ı gayr-i ve adab-ı umumiye muhalif hareket ettiklerinde cezaya çaracak surette tertip edileceğini ümit eyleyiz.”⁶⁸⁷

Davul gazetesinde yer alan “ Devr-i Hürriyette” başlıklı haberinde bugün en hafif bir eleştirinin bile hakaret kabul edildiğini, tarafsız yazılar yazıldığında bile basına sansür uygulandığını, bu uygulamaların jurnal döneminden kalma eski alışkanlıklar nedeniyle olduğunu belirtir. Ayrıca istibdatta bazılarının zaaflarına dokunulduğundan dolayı sansür uygulandığını hatırlatır.

“Devr-i hürriyetle amade-i kuvvet eden matbuat şu birkaç güne gelince kadar öyle bir lisan-ı na-merziye hasr-ı saha’if etmiştir ki bugün en açık bir ifadede bile bir şemme hakaret duymak adet hükmüne girmiştir. Şimdi bizler ne kadar şahsiyattan ari ve bi-taraf yazsak yine bir nokta-ı itiraz bulmak için uğraşılıyor. Bir latifecikten ibaret kalması lazım gelen satırlar şedit veriyor.

⁶⁸⁶ “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Tanin Gazetesi, 9 Eylül,1908,sahife,2.

⁶⁸⁷ “Yeni Matbuat Nizamnamesi,” Tanin Gazetesi, 9 Eylül,1908,sahife, 2.

Bilmem devr-i sabıkın jurnal siyasetinden midir? O zamanlar bazılarını sözlerinin za'f yere dokunmasından itirazen bazıları da bir lafz-ı memnu yapar.”⁶⁸⁸

Gazete, İstibdat Dönemi'nde ölçerek yazmak mecburiyetinde kaldıklarını, hürriyetle birlikte sürgün ve eziyet görme korkularından biraz kurtulduklarını ama baskı nedeniyle tutuklanma korkusundan hâlâ kurtulamadıklarını çünkü istibdat uygulamalarının bir fiil devam ettiğini ifade eder.

“Fıkr-i fesadı araştırmak emeliyle elfazı tartmak mecburiyetinde kalırdı. İşte onun sie'si: aynı usul ile mana çıkarmak kaidesi el-an cari olmaktadır. Fakat açık olarak söyleyim: Devr-i hürriyet, nefy ve tazib korkularından bizleri azade bırakmış ise de matbuat sebebiyle tevkif olunmak ve yahud Harbiye Nezaretinde misafir kalmak endişesinden daha hâlâ kurtulamamıştır. Filhakika öyle oluyor: Matbuat kanun dairesinde serbesttir. Fakat insanı harbiye nezaretinde kanun dairesine değil, matbuatın veya sahib-i matbuatın bile hür olmadığını başka bir misafirhaneye sokuyorlar. İşte bugün bir kısmımız oralara misafir gidiyor. Bir kısmımızda rüyasını görmekten hali kalmıyor.”⁶⁸⁹

Mizan gazetesinde yer alan “Müşkül Vazife” başlıklı haberinde memurların yer değişikliği ile ilgili haberlerin Resmî Gazete'de beyan olunmadığı sürece asılsız olduğu, yer değişikliği olan memurlar hakkındaki bilginin Resmî Gazete'de tebliğ olunduktan sonra diğer basında yer alabileceği ve bu durumun hükûmetin emri olduğu için yazmağa mecbur kaldıkları ifade edilir.

“Bab-ı aliden tebliğ olunup dün neşir olunan diğer rüfekasıyla beraber (mizan) da dahi münderiç bulunan emr-i resmi hükümette bazı memurların tebdili hakkında gazetelerde fıkralar görülmekte olup hâlbuki memurunin tebdili halinde Bab-ı alice resmen gazetelere tebliğini usul-ı vukuatta icabından bulunmasıyla tevcihat hakkında Bab-ı ali'den tebliğ olunup gazetelerin tebligat-ı resmiye kısmında görülmeyen neşriyata itimat edilmemesi lüzumu sarahaten beyan ediliyordu. Bunu dün gazetemize derç edilirken ilave eylediğimiz bazı mütalaatı diğer rüfekamız tarafından bu babda bir şey denilemeyerek emr-i mezkûrun gazetelerin münasip sütunlarına şöylece geçirilmiş olmasından naşi kâfi addetmeğe mecbur olduk.”⁶⁹⁰

⁶⁸⁸“Devr-i Hürriyette”, Davul Gazetesi, 21 Teşrinievvel 1324, sahife,15.

⁶⁸⁹“Devr-i Hürriyette”, Davul Gazetesi, 21 Teşrinievvel 1324, sahife, 15.

⁶⁹⁰“Müşkül bir vazife”,Mizan Gazetesi, 3 Recep 1326, sahife, 2.

Gazete, bu tebligatı yayınlamakla Osmanlı gazetelerinin güvene layık olacak şeyleri yazmağa başladıklarını ve bundan sonra gazetenin içindekiler kısmının titiz bir şekilde kontrol edilmesinin şart olduğunu söyleyerek okurlarını da uyarmaktadır. Gazete bu ihtar basın hürriyetinin beşinci günü layık olduklarını, bu durumun meşrutiyet tarihinde derin bir üzüntü ile anılacağını ifade eder.

“Hiçbir güne, te’vile, mahal ve imkân olmadığı vechile iş bu tebligat ile Bab-ı ali gazetelerinin itimada şayan olmayacak şeyleri yazmağa başladıklarını ve bundan böyle gazetelerin münderecatını ihtiyatla telakki etmek lazım geleceğini, bunları okuyanlara ihtar ediyordu. Bu ihtar hürriyet-i matbuat hakkına malik olduğumuzun beşinci günü müstahak olduk ise bir daha emsaline tesadüf olunmak kayd-ı mahsusuyla ki -ehass-ı teminat-ı vatanperveranemiz de budur.-Tarih-i meşrutiyetimizde derince bir esfle gözümüze batacak bir ilişik bırakmış oluyoruz. Eğer bu ihtar ki tevbihi-ı arifane daha doğrusu ince bir diplomatlıklar-gazetelerimizde bir sebep-i istihkak yok ise ilan-ı resmîyeyi bir emr-i hükümet olduğu için sütunlarımıza geçirmekle bundan mütevellid teessür etmezi de hükümetten ve bir mehakime bi-taraf olan efkâr-ı umumiyyeden setr ve ketm etmeyelim. Söyleyelim, söyleyelim, yazalım anlatalım: Binaenaleyh rüfekamızdan zuhura gelecek gayret, sanata intizar eyler. Bu intizarla iktifaya derce teesürümüz mani olduğundan adab-ı matbuata taalluk eder. Bir kaç söz yazmağa luzum eden add eyledik.”⁶⁹¹

Gazete haberinde Matbuat Kanunu ile ilgili pek çok gazetecinin makaleler yazdığı ama makalelerin Matbuat Kanunu hakkında bilgi sahibi olunmadan yazıldığı için güvensizlik yarattığı ve bu sebeple yazılan makalelerin anlam ifade etmediği belirtilir. Yeni Matbuat Kanunu ile birlikte gazetelerin denetim altında basılacakları, gazete müdürlerinin ve gazetecilerin yayınlarından mesul olmayacakları mesuliyetin teftiş memurlarına ait olacağı ifade edilir.

“Vakıa matbuat ile bunun hürriyet hakkında alel-husus şu birkaç gün zarfında rüfeka-yı muhteremiz tarafından güzel güzel şeyler yazıldı, yazılacaktır. Ancak itimatsızlık kaydının resmen matbuat-ı cedide-yi Osmaniyeye verilmesi, yazılan o güzel bendlerde ne demek olduğunu bilmeyerek yazdığımızı gösteriyordu. Yeni matbuat yani bilhassa gazete evet, gazeteler teftiş ve tahtında neşr olunurken sahipleri ve muharirleri neşriyat-ı vâkıanın nik ü bendinden katiyen mesul olmamak esasına göre o halde sütunlarında görülecek yanlışlıklardan, hakikatsızlıklardan, itimatsızlıklardan müteessir olacak teftiş-i icra eden cihet idi.”⁶⁹²

⁶⁹¹ “Müşkül bir vazife”, Mizan Gazetesi, 3 Recep 1326, sahife, 2.

⁶⁹² “Müşkül bir vazife”, Mizan Gazetesi, 3 Recep 1326, sahife, 2.

Gazete haberinde, hükûmetin basın özgürlüğü adı altında gazetecileri kısıtladığı yeni Matbuat Kanunu uygulamalarında eşitlik ilkesinin olmadığı ve bu kanunla basın özgürlüğünden mahrum kaldığı ifade edilir.

“Bila-teftiş-i hükümet, neşriyat icra edilen işbu serbest-i matbuat devresinde ise “müteessiret” doğrudan doğruya gazeteye münhasır kalıyor. Maddeten ve manen neticesi, te’siri başkasına ait olacak bir işe kör alet olmakla doğrudan doğruya neticesi, tesiri sahibine ait olacak bir işi icra-ı müsâvî olsun mu? Bu müsavidir diyemeyiz. Bunu söyleyebilmek için derece-i cünundan sonra bir akılsızlık ihdası lazımdır diyemez isek şerr-i hürriyet-i matbuat için her türlü istidad-ı fitri ve kesbinden mahrumiyet ilamını almış olacağız ki ne kadar mühim bir nokta önüne gelmiş bulunuyoruz. Böyle kötü, merdud bilcümle millet-i osmaniyeyi dilhun edecek bir hükm-i mutlakaya bir gazez-i şahsiye veya bir hiss-i intika... .”⁶⁹³

Mizan gazetesi “Alınan Bir Vakara” başlıklı haberinde sansür uygulaması için hükümet tarafından görevlendirilen memurların bilgisiz oldukları, hürriyet devrinde vicdanların da kamuoyunun da sansüre tabi olduğu belirtilir. Sansürün kamuoyuna tesirinin inkâr olunamaz derecede olduğunu ama kamuoyunu, matbuatı denetim altına almayı Kanun-i Esasi reddettikçe sansür uygulamaların hükümsüz olacağı ifade edilir.

“Ahval-i matbuat teftiş-i hükümetle cereyan edirken tetkik-i münderecatı sansür memuru diye tayin edilmiş her türlü ilim ve irfandan fazıl ve kemalden baid bulunmuş bir takım ikbalcilere tabii edilmiş idiye lil-hamd içinde bulunduğumuz şu devr-i dil-ârây-ı hürriyette dahi vicdan sansürlerimize tabidir. Bazı mütalaa ve nazariyeye göre de efkâr-ı umumiye sansürüne tabidir. Bunun ona tesirini gayr-i münker olmakla beraber efkâr-ı umumiyeye matbuatı kumanda etmek esası reddedildikçe o nazariye, o mütalaa hükümsüzdür demektir ki serbesti-i matbuat olan memlekette gazete sahiblerinin ne şedid mesuliyet-i manevi tahdidte buldukları muhakkaktır.”⁶⁹⁴

Haberin devamında basın özgürlüğünün hükümet tarafından temin edildiği ama onu kazananın millet olduğu, milletin haklarını, menfaatlerini korumakla basının görevli olduğu ve bu sebeble basının sorumlğunun çok büyük ve önemli olduğu ifade edilir.

“Bu mesuliyet-i maneviye parlamentonun ifa-ı vazife eylediği zamanda şedid ise parlamentonun inikad etmediği zamanlardaki mesuliyeti, derecesi ne olmak lazım gelir? Ya henüz parlamentosu tesis edip içtima’ etmemiş olan bizde ne kadar derin bir mesuliyet tabakati

⁶⁹³ “Müşkül bir vazife”,Mizan Gazetesi, 3 Recep 1326, sahife, 2.

⁶⁹⁴ Mizan Gazetesi, “Alınan Varaka” 3 Recep 1326, sahife, 3.

üzerinde bulunmuş oluyoruz. Evet, serbesti-i matbuatı ihsan eden hükümettir. Onu alan ki millettir. Her ikisinin de aralarında hadd- u usul ve iltisak olan matbuata haklarını, menfaatlerini tevdi etmiş bulunurlar. Demektir ki dâhilen huzur ve asayiş-i vatan millet haricen istiklal ve istikbal-i hükümet hemen kalemlerimizin ucunda bulunmaktadır. İşte size kıldan ince kılıçtan keskin bir geçit".⁶⁹⁵

Medeniyet gazetesinde "Matbuat Kanunu yahut İlk Hücum Türkiye'nin Hür Evlatlarına" başlıklı haberinde geçmiş dönemde olduğu gibi bugün de basını susturulmaya çalışıldığı, gazetecilerin yine hapsedildiği ve keyfi idarenin hâlâ hüküm sürdüğü ifade edilir.

"Türkiyenin Hür Evlatlarına,

Meşrutiyet ve istibdat bu ne demek nasıl hak? Bugün de mi fikirlere, ağızlara kelepçe? Bu gün de mi hürriyete adalete işkence? Bugünde mi eli kalem tutanlara zindanlar? Bugünde mi eserler kahneler? Demek millet bugün dahi keyfe kurban olacak Cenab-ı Hak bize de dahi vicdan, hukuk vermişken fenalıklar, tehlikeler karşısında " sus "demek bizim birer mezar taşı olmamızı istemek ruhumuzda feryat eden hamiyete hakaret."⁶⁹⁶

Gazete, hükümet yetkililerine bizi esir etme cesaretini nereden alıyorsunuz, bu hakkı siz kim verdi diye sorar. Bütün bunlara sebebin basın hakkında uydurulan dedikodular olduğunu, buna bir son verilmesi gerektiğini, dedikoduları bahane ederek hazırlanan Matbuat Kanunuyla hürriyetin ortadan kaldırılmak istendiğini söyler.

"Bizi esir etmeliğe cesaret. Böyle bir hak size kimden verilmiştir. Nereden? Matbuatta taşkınlık var!!! Dedikodu kalkmalı. Eğer maksat bu olsa idi, plan böyle olmazdı. Hürriyeti öldürecek maddelerle dolmazdı. Hayır, bunlar birer maske, birer adi bahane, asıl sizin hücumunuz şu talihsiz zavallı meşrutiyet binasının üstüne"⁶⁹⁷

Yazar, haberin son kısmında hükümet yetkililerini uyararak Türkiye yeniden meşrutiyetten mahrum bırakıldığında, Avrupa'nın topraklarımızı pay edeceğini, o zaman ortada ne Osmanlı ne de bayrağımız kalacağını, hepsinin elimizden gideceğini ifade eder.

⁶⁹⁵ Mizan Gazetesi, "Alınan Varaka" 3 Recep 1326, sahife, 3.

⁶⁹⁶"Matbuat Kanunu Yahut İlk Hücum Türkiye'nin Hür Evlatlarına,"Medeniyet Gazetesi,1 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

⁶⁹⁷"Matbuat Kanunu Yahut İlk Hücum Türkiye'nin Hür Evlatlarına,"Medeniyet Gazetesi,1 Kânunuevvel 1326, sahife,. 3.

“Lakin bunu biliniz ki şu Türkiye toprağı meşrutiyet hukukundan eğer mahrum kalırsa onu yine bir istibdat pençesine alırsa, şu Avrupa behemehâl bizi taksim edecek. Ah o zaman ne taç, ne taht ne Osmanlı bayrağı ne vatan... Hepsi hepsi gidecek. (Tarik Gazetesi)”⁶⁹⁸

Cem dergisi “Haftalık Laf ve Güzaf” başlıklı yazısında Matbuat Kanunu yirmi yedince maddesine göre gazete; çıkan nüshasından bir tanesini şehrin en büyük idari amirine göndermek mecburidir. Yoksa ceza-i nakdiye ödemekle yükümlü haline gelinir diye belirtmiştir.

“Matbuat kanunun yirminci maddesi mucibince gazete çıkan nüshası günü gününe mahallinin en büyük dahliye memuruyla mudde-i umumiliğine göndermek mecburidir. Aksi takdirde her nüsha için yarım lira ceza-ı nakdi ahz olunur”.⁶⁹⁹

Cem dergisinde yer alan “Matbuat Nizamnamesi” başlıklı haberde Matbuat Kanunu’nun, bazı düzenlemeler yapıldıktan sonra kaldırılan sıkıyönetim uygulamalarının esasları doğrultusunda hazırlandığı ifade edilir.

“İşte bunun içindir ki matbuat kanununda bazı tadilat icrasından sonra idare-i örfiyenin bittabi muvakkaten ref’i hakkında bir müddettir deveran eden şayiat üzerine birçok makam-ı aliyeyi ziyaretle tafsilat ahzına muvaffak olduk. Karinelerini her gazeteden evvel haberdar eylemek gaye-i emeli olan cem, atideki mevad-ı mu’addile ve musahhahayı kemal-i gayretle derc-i sahife eder”.⁷⁰⁰

Kanunnamenin birinci maddesine göre her gazete ve derginin bir siyasi partinin yayın organı olması ve gazete müdürünün de cemiyet üyesi olması gereklidir.

“Birinci madde: Matbuat serbest ise de her gazete ve risale yevmiye ve mevkuutenin ekseriyet fırkasına taraflar ve cemiyete mensup bir müdür-i mesulu olmak icab eder.”⁷⁰¹

Kanunnamenin şartlarını yerine getirmeyenlere ceza-i nakdi uygulanacağı, ceza-i nakdiyi yerine getirmeyenlere hapis cezası uygulanacağı belirtilir. Ayrıca gazete ve

⁶⁹⁸“Matbuat Kanunu Yahut İlk Hücum Türkiye’nin Hür Evlatlarına,”Medeniyet Gazetesi,1 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

⁶⁹⁹ “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

⁷⁰⁰ “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

⁷⁰¹ “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

dergilerin birer nüshasının Dersaadet'e gönderilmesinin gerekli olduğu belirtilerek göndermeyenler hakkında hapis ya da para cezası uygulanacağı ifade edilir.

“İkinci madde: Şart-ı mezkûru haiz bulunmayan her müdür-i mesul bin yedi yüz kırk iki lira ceza-ı nakdiye mahkûm edilir. Ve yahut altı seneden kırk sekiz seneye kadar habs olunur.⁷⁰² Mezkûr gazete ve risale-i mevkutanın nüshaları her kimde bulunursa hamili Kanun-ı Esasinin ikasına lüzum habs edilen yüz on üçüncü maddesine tevkifen hudud-u hariceye çıkarılır.”⁷⁰³

Kanunun üçüncü maddesine göre gazete müdürünün gazeteyi yayınladığı dilde yazı yazacak kadar dile hâkim olmasının yeterliliği hakkındadır.

“Üçüncü madde: müdür-i mesulün gazetenin intişar edildiği lisanda kitabet edecek kadar behresi olmak şart değildir.”⁷⁰⁴

Gazete, hükûmetin Matbuat Kanunu ile ilgili gazetecilere nazire yaptığını ifade ederek Matbuat Kanunu'nun kısıtlayıcı hükümler içerdiğini belirtir.

“İşte üç maddelik bir kanun muhataplarımız bize diyorlar ki, artık bundan da memnun kalamazsanız şaşarız. Üçüncü maddenin gösterdiği suhulete takdir-i han olmuyor musunuz? Doğru fakat birinci madde olmasa”⁷⁰⁵

Coşkun Kalender gazetesinde yer alan “Açık Mektup” başlıklı haberde Matbuat Nizamnamesi'nin kabulünde, gazetecilerin idarehanelerinden alınıp hapishanelere, dökümhanelere gönderilmesinde Yıldız'daki müneccimbaşının işi olduğu hatta gazetecilerin cezai işleme tabi tutulması için saray tarafından ifşa edildiği iddia edilir.

“Yeni Gazetesinin ok gibi imza atıp iğne gibi söz yazan takvimcisi üstad-ı zarife,

Matbuat nizamnamesinin kabul olduğu günün vukuat ve mülahazat hanesine şöyle meşruhat verilmesine Yıldız şa'riyyesini sevdiği için müneccimbaşı olan kalender kengeran tarafından karar veriliyor. Hazan-ı efkâr muharrirlerin idare hanelerinden, hapishanelere dökülmeleri mevsiminin iptidası, sahib-i imtiyazları guguk diye seğırtmesi, ifşaati, tenkidatı sevmeyenlerin bağır bağıra yırtıldık. Çok şükür olsun kurtulduk.”⁷⁰⁶

⁷⁰² “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

⁷⁰³ “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

⁷⁰⁴ “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

⁷⁰⁵ “Matbuat nizamnamesi,” Cem Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1327, sahife, 3.

⁷⁰⁶ “Açık Mektup”, Coşkun Kalender Gazetesi, 14 Cemazilevvel, 1327, sahife, 3.

Edeb Yahu gazetesinde yer alan “Edeb Yahu!” başlıklı haberinde sansür uygulamasına atıfta bulunarak “sansürün kaldırılmasına sevinmeden Alman sefirinin şikâyeti üzerine habse mahkûm edildiğini, eskiden fikirler mahkûm olurken şimdi hem fikrin hem de insanın mahkûm edildiğini” ifade eder.

“Biz sansürü kaldırdık diye sevinip dururken şimdi başımıza bir de sansür olarak Almanya sefiri çıktı. Bizim bildiğimiz eski sansürler efkârı hapsederdi. Şimdikiler hem efkârı hem insanı hapsediyorlar. Edeb Yahu”!⁷⁰⁷

Cem gazetesinde “Haftalık Laf ve Güzaf” başlıklı haberde Matbuat Kanunu’nun yirminci maddesine göre gazetenin yayımlanan her nüshasının ilin umum müdürlüğüne gönderilmesine mecbur olduğu, gönderilmezse yarım lira ödemek zorunda kalınacağı ifade edilir.

“Matbuat kanununun yirminci maddesi mucibince gazete çıkan nüshası günü gününe mahallinin en büyük dâhiliye memuruyla müddei-i umumiliğine göndermek mecburidir. Aksi takdirde her nüsha için yarım lira cezay-i nakdi ahz olunur”.⁷⁰⁸

Serbestî gazetesi “Matbuatımız” başlıklı haberinde gazeteciler arasında yaşanan kalem mücadelesi eleştirilmektedir. Gazeteye göre gazeteci adabına yakışmayacak derece birbirlerine hakaret eden ifadelerle bir yol alınamayacağı, hiçbir ülkede bu seviyede bir gazetecilik yapılmayacağı, gazetecilerin gazete sütunlarında şahsi ve gericiliğe dair yazılar yayımlayamayacağı belirtilir.

“Bugünlerde bazı gazeteler arasında bir mücadele-i kalemiye başladı. Herkes kendisinin namusundan, hamiyetinden dem vuruyor. Mazideki meslekten tutturarak asla gazeteci ağzına yakışmayacak surette muharrirler birbirini tahkir ediyorlar. Hiçbir memlekette gazeteler arasında bu gibi münakaşaya tesadüf edilmez. Muharrirler gazete sütunlarında ahval-i hususiyelerine ve irticaiye kadar sütunlar dolusu yazı yazmağa tenezzül etmezler.”⁷⁰⁹

Haberin devamında Avrupa gazetelerinin yakından takip edildiği, hiçbir gazetenin hiçbir zaman sırf muhalif olmak için muhalif olmadığı, rekabetin bu derecesinin hasetten

⁷⁰⁷ Edeb Yahu, 27 Ramazan 1326, Sahife, 2.

⁷⁰⁸“Haftalık Laf ve Güzaf,” Cem Gazetesi, 15 kanun evvel sene 1236, sahaife 3

⁷⁰⁹“Matbuatımız”, Serbestî Gazetesi, 12 Teşrinisani 1324, sahaife, 2.

kinden başka bir şeye tekabül etmediği, matbuatın bu tavrının sadece İstibdat Devri'ndeki fenalıklara benzemekte olduğu belirtilmektedir.

“Birçok seneden beri Avrupa gazetelerini dikkatle okuyoruz. Hiç bir vakit bir gazete diğerini sırf karşıtlarını takdirini celb etmek maksadı ile alenen tezyif etmez. Rekabetin bu derecesi hased-garezden başka bir şeyse haml olunamaz. Matbuatın devr-i istibdada ettikleri fenalık kabil-i inkâr değildir. O vaktin her gazetesi Türkiye’de müstebitler menafi-i milliyeye mugayir olarak hizmet ettiler. Saraydan ihsan almak bir adet olmuştu. Maalesef devr-i hürriyette dahi bazı gazeteler nam ve mesleklerine asla tevafuk etmeyen hareketlerde bulunuyorlar. İnsanların cezaidelerinden bir türlü kurtulamıyorlar.”⁷¹⁰

2.3.7.3. Düşünce ve İfade Hürriyeti Açısından Basın

Cin göz gazetende “Nezaretler, Gazeteler” başlıklı haberde basın hürriyetinden bahsedilmektedir. Senelerden beri baskı ve istibdat altında yaşamaya alıştırmış Osmanlıların hürriyete kavuşunca kendilerini mutluluktan kaybettikleri, II.Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte Osmanlıların artık kendilerini hür insanlar gibi hissettikleri, istediklerini düşünüp yazabildikleri, halk arasında vatan, millet, adalet, hürriyet, eşitlik, kardeşlik kelimelerini korkmadan söyleyebildikleri anlatılmaktadır.

“Senelerden beri zincir-i esaret altında zebun olmağa alışmış Osmanlılar; kahraman vatanperverlerinin netice-i gayreti olarak, hürriyet denilen nimet-i azimeyi elde ediverince kendilerini şaşırıldılar. Vatan fedailerinin; şanlı Osmanlı tarihine ebediyen elsine-i enamda hürriyet ve takdir ile tezkâr edilecek olan bu parlak sahifeyi ilave edivermeleri kaim olmuş idi. Şaşan şaşana herkesin fikrini açık açık söyleyebilmesini, hafiyelerin korkusundan titreyen kalblerin kesb-i itminan etmesini mucib olan bu şey ne idi? Hürriyet.”⁷¹¹

Haberde Meşrutiyet ilanından sonra halkın, devlet adamlarının üzerlerinde yarattığı korkudan sıyrılıp onlardan hesap sorabilme hakkını elde ettikleri, adaletin tanındığı ve adaletin tecellisi ile toplumdaki bütün kin ve nefretin sillindiği anlatılmaktadır. Bütün Osmanlı unsurlarını bir bayrak altında toplayabilen, birbirlerini sevdiren unsurun ise kardeşlik ve eşitlik duygusu olduğu belirtilir.

⁷¹⁰“ Matbuatımız”,Serbesti Gazetesi,12 Teşrinisani 1324, sahife,2.

⁷¹¹ “Nazaretler, Gazeteler”, Cingöz Gazetesi, 2 Eylül 1326, sahife,2.

“O vakte kadar eâzım-ı ricâl diye pabuslarına şıtab edilen millet hırsızlarının; olanca fenalıklarını söyletecek kadar kuvvet veren haslet neydi? Adalet. Bir gün evvel birbirine hin hin bakan, birbirinden bir şey aşırabilince mal bulmuş mağribi gibi sevinen başka başka cinsden adamları bir Osmanlı bayrağı altında toplayan, hepsini birbirine sevdiren mucize ne idi? Müsavat, Uhuvvet”⁷¹²

Gazetede yıllardan beri gençlerin, birkaç gazete müdürünün yayınladığı kitap ve makale dışında bir şey okuyamadıkları, devletin toplum üzerindeki baskısının her alanda hissedildiği ifade edilerek Meşrutiyet’in ilanı ile beraber bu baskı ve istibdat uygulamalarının sona erdiği, düşünce ve ifade hürriyetinin elde edildiği belirtilir.

“Nasıl herkesin hürriyeti mucib olmasın. Senelerden beri hepimiz şedid bir tazyik altında zebun idik. Senelerden beri içimizde tabasbus edebilenler diğerlerini pay-ı hakaretleri altında ezmek hakkını kesb ediyor. Senelerden beri vatan, millet, hürriyet, adalet, müsavat, istikbal, uhuvvet kelimeleri elsine-i enamda korkudan tekrar olunamıyordu Senelerden beri genç nesillerimiz birkaç gazete müdürünün aldıkları meblağ hürmetine neşir ettirdikleri dua kitaplarından, saçma mecmualarından başka bir şey okuyamıyordu. Senelerden beri e’azım-ı ricalin; milletini, dinini, vatanını takdis ederek anlar için vermiş olan büyük şehitlerin adını anmak bâdî-i neket ve lanet oluyordu. Bir gün bir sabah; devr-i istibdaddaki matbuat temellüllerini, açınca hayretle bağırarak. Ne idi o. Lisan değişmiş, tarz-ı beyan terafü etmiş. Eski dualar yerine âlim-i lâhûtîye kadar yükselen bir milletin saf ve nezih avaze-i teşekkürü kaim olmuş idi.”⁷¹³

Tanin gazetesinde yer alan, “Hürriyet ve Matbuat,” başlıklı haberde sansür uygulamalarının İstanbul ile sınır kalmadığı, Kastamonu gazetesinin ekinde yayınlanan “İptidasına Mektepler” adlı makalenin içindekiler kısmının sansüre uğraması anlatılmaktadır. Haberde Kastamonu gazetesi için uygun görülmeyen fikirlerin İstanbul gazetelerinde sansürüz yayımlandığını, Kastamonu gazetesine uygulanan çifte standart eleştirilmektedir.

“Sansür usulü gazetelerden acaba kaldırıldı mı, kaldırılmadı mı? Biz İstanbul gazetecileri gazetelerin kablel-tab sansüre muayene ettirilmediğini görüyorduk. Hâlbuki vilayet gazeteleri bundan henüz istifade edememişler. Kastamonu gazetesinin 10 Eylül tarihli nüshasında, “İbtidaiye Mektepleri”, ünvanlı bir makale var ki gazetenin diğer münderecatı gibi sıkı bir sansüre uğramıştır. Meşrutiyet hükümetine na’il hür bir memlekette söylenmesi memnu olan

⁷¹² “Nazaretler, Gazeteler,” Cingöz Gazetesi, 2 Eylül 1326, sahife, 1.

⁷¹³ “Nazaretler, Gazeteler,” Cingöz Gazetesi, 2 Eylül 1326, sahife, 1.

fikirlerin neden ibaret olduğu ihtimal ki merak ediliyor. İhtilafın merak ile telakki edeceği bir vesika olmak üzere bugün Osmanlı ülkesi dâhilinde söylenmesine cevaz gösterilmeyen fikirlerin ne olduğunu yani Kastamonu gazetesine derci-i tensib edilemeyen fikirlerden bazılarını biz –İstanbul’un sansürlü gazetecileri– işte derc ediyoruz.”⁷¹⁴

Tanin Gazetesi; tüm bu uygulamaların cehaletten ileri geldiğini, devlet adamlarının halkı cahil bırakmak için ellerinden gelen ne varsa uyguladıklarını, zindan korkusunun insanların cesaretlerini törpülediğini söyleyerek memurların istedikleri gibi vazifelerini yerine getiremediklerini ifade eder. Tanin Gazetesi, Kastamonu gazetesini cesaretinden dolayı takdir ederek, İstanbul gazetelerinin yazmaya korktuğu fikirler olduğunda bundan sonra Kastamonu gazetesi var diyerek örnek gösterileceğini söyler.

“Çektiğimiz bu kadar belalar, yediğimiz silleler, hep cehaletimizden ileri gelmedi mi? Cahil olmasa idik boynumuzdan esirlik boyunduruğunu daha evvel atamaz mıydık? Büyük zalimler, mektepleri ahalimizin gözleri açılmasın diye gürle miyorlar mıydı? Kimi ahmak, kimi cahil müdürleri maarifte meziyetsiz, faziletsiz adamlar hep bunun için tayin edilmedi mi? Memurların, muallimlerin dirayetleri de var idi. Fakat yanlarındaki hafiyeler, zindan korkuları onlara göz açtırmıyorlardı. Zavallılar vatana istedikleri gibi hizmet edemiyorlardı. İçin için ah çekiyorlardı. İşte yasak olan sözler bunlar İstanbul gazetecileri halinizden memnun olmayıp da şikâyet ederseniz görüyorsunuz ya Kastamonu var.”⁷¹⁵

Mizan gazetesinde yer alan “İlan-ı Resmîye” başlıklı haberde hürriyete sahip olmak demenin akla gelen her şeyi yapmak demek olmadığı, bazı kimselerin hatır için vergi toplamada görevlendirildiği ve yeniçerilik zamanlarından kalma birçok münasebetsiz davranışlara göz yumulduğundan bahsedilmektedir. Gazete, bu grupların sayıca az olmasının emniyeti tehdit etmediğini ancak gerekli önlemlerinin alınmasını talep etmektedir.

“Şu ilan-ı resmîyenin hikmet ve illeti pek nazarda ihata olunamıyor ise de hürriyete nail olmak, her türlü münasebetsizlikler icrasına müsaade olunmak ile siyyan tutan bazı cühela veya daha doğrusu fesad-ı fesad hatırı için iltizam eden bir grup sabıkâlılar turuklarından yeniçerilik zamanlarından kalma birçok münasebetsizlikler irtikâb edilmesinden neş’et etmiştir. Bunların

⁷¹⁴“Hürriyet ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 30 Eylül 1908, sahife,4.

⁷¹⁵“Hürriyet ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 30 Eylül 1908, sahife,4.

pek cüzi ve münferid bulunmaları ehemmiyeti tahdid edemez. Çünkü emr-i icraatına ancak vazifedar olan Meclis-i Mebusan ve Ayan'dan başka bir kimse cidden müdahale edemez.”⁷¹⁶

Mizan gazetesi bu güruhlar için basının uyarı ve kınama hakkı olduğunu fakat çıkarları zedelenenlerin olayın yargıya intikal ettireceğini, yargının bağımsız olmadığını ve Matbuat Kanunu’nu gazetecilerin aleyhine kullanılacağını, mahkeme neticesinde gazete ve gazeteciler ağır bir ceza alabileceklerini ifade ederek Matbuat Kanunu’nun gazetecilerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini engellediğini belirtmektedir.

“Matbuat ise tenkid ve muahezede hakkına maliktir. Lakin bu babdaki matbuat hakkı bile hayr-ı havahane ihtar hududunu mümkün mertebe tecavüz etmemeli. Tecavüz vakıa olursa ve gazete onu icrasına devam edince iş şahsiyata intikal ederek muhakemenin daire-i salahiyetine girer. Hele bizde hale matbuat kanunu mevcut olmadığı için bu gibi hallerde gazeteler ağır mücazatlara duçar edilebilir Ezcümle sıhhat-i resmîyette müstenid olan tevcihatte varılabilecek müntehayı hudud şöyle; nasb-ı tabiiyetler hakkında rivayet varsa da usul ve esasını ima eder. Bir şeye destres olmadıktan ibarettir. Böyle münasebet ve yakışık almak şartıyla meşrut olup aksi halde sarf-ı gazez ve tecavüz olunur.”⁷¹⁷

Hukuk-ı Umumiye gazetesi “Hürriyet” başlıklı haberde her ferdin kanunun tanıdığı haklar doğrultusunda hürriyet hakkına sahip olduğu ve bu hakkın doğuştan verildiği ifade edilir. Özgür olmayan milletlerin medeniyetin ışığından faydalanamayacağını, o milletlerin esaret halinde yaşamaya mecbur oldukları söylenilerek böyle milletlerin gelişmeyeceği ve esaretin zincirleri altında bedbaht bir hayat sürecekleri anlatılır.

“Kanun-ı tabii her ferd-i beşere bir hakk-ı hürriyet bahş etmiştir. Hürriyet esaretin zıddı, saadetin mübahıdır. Hürriyete malik olmayan millet pertev-i medeniyetten müstefiz olamaz. O millet ki merbut esarettir. Zincir esaretin kuvve-i medhuşesi altında inleyen millet pek bedbahtır.”⁷¹⁸

Volkan gazetesi “Ey Osmanlılar!!! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor” başlıklı haberde hürriyetin elde edilmesi için otuz sene acılara katlanıldığı, bu uğurda yaşamını yitirenlerin olduğu hatırlatılarak son zamanlarda baskı ve istibdat rejimi uygulamalarının yeniden başladığı konusunda uyarıda bulunur.

⁷¹⁶“İlan-ı Resmîye,” Mizan Gazetesi, 2 Recep 1326, sahife, 7.

⁷¹⁷“İlan-ı Resmîye,” Mizan Gazetesi, 2 Recep 1326, sahife, 7.

⁷¹⁸“Hürriyet,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 25 Şubat 1324, sahife, 2.

“Kanlarımızı kurutan, iliklerimizi, kemiklerimiz içinde sızlatan, ana, baba, evlat ve kardeşlerimizi aşıyanımızdan kucağımızdan alan müthiş istibdat, tekrar kanlı pençelerini uzatıyor. Görmüyor musunuz? Otuz sene mütemadiyen kanlı gözyaşları dökerek âh ü enin içinde geçirdiğimiz, ekdârımızı en karînimize bile söylemeye cesaretyâb olamadığımız o kara günlerin avdeti sizi müteessir ve müteheyyc etmiyor mu? Çektiğimiz artık kâfi değil mi?”⁷¹⁹

Gazete, Basın ve Matbuat Kanunu uygulamalarına karşı kayıtsız kalanlara seslenerek bundan sonra şikâyetlerin dile getirilemeyeceğini, Matbuat Nizamnamesi yüzünden hak aramaya cesaret edilemeyeceğini ve Matbuat Kanunu'nun gazetecilerin ağzına kilit vurucağını ifade eder.

“Ey Osmanlılar!!! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor. Görmüyor musunuz? Birinci sahifemizdeki tebliğ-i resmî ile serbestî-i hareket ve hürriyet-i şahsiyyenize tecâvüz olunuyor. Bundan böyle medâr-ı iştikânızı yazamayacaksınız. Bunu yapılacak olan matbûat nizâmnamesi men edecek ve ellerinizi kıracak.”⁷²⁰

Haberde, kanuna şimdi tepki gösterilmezse ileride pişman olunacağı, hükûmetin kendisini korumak adına hazırlattığı bu kanunun basını sansürleyip perişan olmasına sebebiyet vereceği ifade edilir.

“Bir arada toplanıp, müdâfaa-i hukûkunuza mütecâsir olamayacaksınız. Bunu da Hüseyin Hilmi Paşa cerâidinin bilâ- pervâ îtiraf ettikleri içtimâ nizâmnamesi sizi hakk-ı ictimâmızdan mahrum bırakarak, ağzınıza kilitler vuracaktır. Zira şimdi mevcûdiyetinizi irâe etmeyecek olursanız, sonra nâdim olacaksınız. Sonra inim inim inleyecek ve râz-ı derûnunuzu ifşâ edemeyeceksiniz. Âmâl-i Cemiyet'e hizmet maksadıyla yapılacak olan o kanun, sizi kırıp atarak, mahv veya men edecektir.”⁷²¹

Haberde ayrıca kamuoyu adıyla bilinen milletin oldukça etkili bir kuvvet olduğu, baskı ve şiddet dönemlerinde bile bu kuvvetin ortadan kalkmadığı belirtilerek bu kuvvetli gücün basın Matbuat Kanunu protesto etmesi talebinde bulunulur.

⁷¹⁹ M.A.,“Ey Osmanlılar! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor,”Volkan Gazetesi, 28 Şubat 1909, sahife, 3.

⁷²⁰ M.A.,“Ey Osmanlılar! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor,” Volkan Gazetesi, 28 Şubat 1909, sahife, 3.

⁷²¹M.A.,“Ey Osmanlılar! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor,” Volkan Gazetesi, 28 Şubat 1909, sahife, 3.

“İşte şimdi bazıların istihfaf ettiği millette, efkâr-ı umûmiyye namıyla müthiş bir kuvvetin mevcut bulunduğunu, hatta o etimizi, kemiğimizi kemiren menhus istibdat günlerinin bile bunu izaleye muktedir olmadığının enzâr-ı âlemde ispat ederek protesto edin. Feryat edin, azm-i kavimize mâni olmaya çalışanlara kanlarımızın soğumayıp, yine o kan ve azmimizin o azm-i kavi ve metin olduğunu bütün cihâna tasdik ettirerek son pişmanlık fayda veremeyeceğini düşünün de, milletin en ufak hürriyet-i şahsiyyesine dest-i taarruz ve tecâvüz uzatarak takyide uğraşacakların vay haline... deyiniz!”⁷²²

Vahdetî'nin Volkan gazetesinde yer alan “Teşrihi Muktezî Bir Hâlet-i Rûhiyye ve Şûrâ-yı Ümmetle Tanin” başlıklı makalesinde Kamil Paşa meselesinin ortaya çıkmasının sebebi olarak çeşitli gazeteleri sorumlu tutmaktadır. Vahdetî, şimdi ifade hürriyetini savunan bu gazetelerin, zamanında bütün basını sıkıyönetim altında bulduran Kamil Paşa Hükûmetinin göreve gelmemesi için tepki gösterdiklerinde sözü edilen gazeteler tarafından kınandıklarını hatırlatır.

“Tanin'in evvelki günkü nüshasında “Teşrihi Muktezî Bir Hâlet-i Rûhiyye ve Matbûat-ı Ecnebiyye” serlevhasıyla Kâmil Paşa meselesinin, “mesâili sâire-i siyasiyyemize inzimâm” ettiğini rüfekâsından birinin beyânatına atfen yazdıktan sonra birçok mügâlatalar serdediyor. Ve “Şimdi bu hürriyet-i kelâm! ! Zamanında bile bütün matbuatı âdeta askeri bir inzibat ve itaat altında buldurmaya kalkışmak ve yekzebân olarak kabinemiz reisinin mesleğini bilâ-kayd u şart tasvib etmediklerinden dolayı gazetelerimizi tâyib eylemek matbuat-ı garbiyyenin şâyân-ı teemmül ve mülâhaza tarafgirliklerindedir diyor.”⁷²³

Vahdetî, Şura-yı Ümmet ve Tanin'in ifade özgürlüğünden son zamanlarda bahsettiklerini eğer Serbestî, Volkan, İkdâm, Sabah, Yeni gazete ve Hukuk-ı Umumiye cesaret göstermeyip haktan bahsetmemiş olsalarda bugün ifade özgürlüğünden bahsetmenin mümkün olmayacağını sadece bir zümrenin tekelinde olacağını ifade eder.

“Hürriyet-i kelâm” dan bahs ediyorlar. Eğer Serbesti, Volkan, Yeni Gazete, İkdâm, Sabah, Hukûk-ı Umûmiyye herçi-bâdâbâd diyerek hakkı söylemeye başlamamış olsalardı, hürriyet-i kelâm acaba şimdi nerelerde gezecekti. Evet, bir sınıfta görülecekti. Hani ya eski zamanda bir kısmın, her sözü söylemeye hür olup da bir diğeri ona iştirâk ederse soluğu Şefik Paşa Hoteli'nde, Diyarbekir'de, Garb-ı Trablusu'nda, Fîzan'da aldığı gibi şimdi de hürriyet-i kelâm

⁷²²M.A.,“Ey Osmanlılar!!!Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecâvüz Olunuyor,”Volkan Gazetesi, 28 Şubat 1909, sahife, 3.

⁷²³Vahdetî,“Teşrihi Muktezi Bir Haleti Ruhiye ve Şura-yı Ümmetle Tanin”, Volkan Gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, sahife, 2-4.

dediğiniz Anka-i mevhumu ya Şeref Efendi Sokağı'nda ya Aşîyan idarehanesinde görecektik.”⁷²⁴

Vahdetî, düşünce hürriyetini savunan gazeteler olmasaydı ifade özgürlüğünden söz edenleri istibdat benzeri uygulamalarla yargılayıp Tanin ve Şura-yı Ümmetin tahakkümü altında ezileceklerini ifade eder. Vahdetî söylediklerinin aksini iddia edenlere cevaben eğer hürriyet var idiyse neden Volkan'ın, Murat Bey'in ve Serbestî gazetesinin hakkı ölüm pahasına savunduğunu sorar.

“Eğer o fedâi gazeteler ortaya atılmasaydı hürriyet-i kelâma âgâz edenler devr-i sâbık yadigârlığı sıfatıyla aforozlanmış bulunacaklardı. Ve bütün millet o Anka-i mevhumun iki kanadı olan, Şûrâ ile Tanin'in kahrı altında ezilip gideceklerdi. Mâdem ki: Hürriyet-i kelâm vardı, ne için Volkan hakkı söylerken, ölmekten korkmam, diyerek feryat ediyordu? Ya ne için, Murat Bey “Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibâd” risâlesinde, hürriyet-i tâmmeye yoktur diyordu. Ve Serbesti gazetesindeki bir mektubun da öyle söylüyordu? Buna sizin cevabınız hazır, değil mi?”⁷²⁵

Vahdetî, haberin devamından Tanin ve Şura-yı Ümmet'in insanları hürriyet vardı diye kandırdıkları için ayıplayarak, Meşrutiyet Devri'nde istibdat uygulamalarının hissedildiğini kendi çıkarına bakarak hürriyet vardır, demenin cinayet olduğunu söyler. Vahdetî, gazetede yazılan her haber için uyarıldıklarını, buna rağmen korkmadan yazmaya devam ettiklerini çünkü hürriyet devrinde sukut olmayacağını ifade eder.

“Ayıptır: Hürriyet-i kelâm var diyerek milleti aldatmaya çalışmak, bizim cidden “Hürriyet vadisinde bir pençe-i istibâd” altında ezilmekte bulunduğumuzu hissetmemek yahut hissedip de, siz kendi çıkarınıza bakarak bizim derdimizi anlamamak cinayettir. Her yazdığımız hakikatleri yazarken, bir kuvvet tarafından pekâlâ! Pekâlâ! Denerek sallanan başları görmüyor değiliz. Görüyoruz lâkin eh.! deyip omuzlarımızı silkiyoruz. Bu zamanda da mı korku? Diyerek kalemleri kılıçlar gibi sallıyoruz. Ya hürriyet, ya mahviyet diyoruz”.⁷²⁶

⁷²⁴Vahdetî, “Teşrihi Muktezi Bir Haleti Ruhiye ve Şura-yı Ümmetle Tanin”, Volkan Gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, sahife, 2-4.

⁷²⁵Vahdetî, “Teşrihi Muktezi Bir Haleti Ruhiye Ve Şura-yı Ümmetle Tanin”, Volkan Gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, sahife, 2-4.

⁷²⁶Vahdetî, “Teşrihi Muktezi Bir Haleti Ruhiye Ve Şura-yı Ümmetle Tanin”, Volkan Gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, sahife, 2-4.

Vahdetî, İttihat ve Terakki'nin ifade hürriyeti var diyerek göz boyadığını, matbuatın şu an İstibdat Dönemi'ndeki karakollar gibi olduğunu, İstibdat Dönemi'nden kalma alışkanlık ve uygulamalarla yönelttiklerini belirtir.

“Biz bu halde esîr-i mekâsîd iken siz ‘hürriyet-i kelâm’ var, davasında bulunarak herkesin gözünü boyamak istiyorsunuz. Acaba şu neşriyâtınızın, Devr-i İstibdâddaki vilâyet valilerinin sâye-i şahanede bugün de asayiş berkemaldir, bu günde vukuat yoktur diye çektikleri yalan telgraflardan ne farkı vardır? Mabeyin erkânının adam da öyle söylüyordu? Buna sizin cevabınız hazır, değil mi?”⁷²⁷

Vahdetî, hükûmetin basının durumunu görmediğini, her galibiyetten sonra yönetimlerin büyüklük hastalığına tutulduklarını, bu durumun idarede keyfilik meydana getirdiğini ve bu yapılan keyfi uygulamaların aksi tesir yaratacağını ifade eder.

“Mâbeyn erkânının, adam sende, Avrupa'daki fesedenin! Kopardıkları yaygaranın ne ehemmiyeti vardır, diyerek kendi çıkarlarına bakmakta iken bir iki bin kilometrelik mesafede hakikat güneşleri doğduğu halde görmedikleri gibi, şimdi sizin de fark-ı müstebidânenizde neşr-i envâr-i hakikat eden şumûs-i matbûatı göremeyişiniz. Her galibiyetten sonra, insanlara târi olan gurur hastalıkları kabilinden bir keyfiyettir ki: Bu sıralarda her bir feryad-ı hakayık-beyyînât, aks-i tesir husûle getirir.”⁷²⁸

Tanın gazetesinde yer alan “Matbuatı Tehdit” başlıklı haberde evvelki gün toplanan Bakanlar Kurulunda, Basın Matbuat Kanunu aleyhinde yapılan eylemlerin ne zaman sona ereceği ve hükûmetin eylemlerle ilgili ne karar alacağı hakkındaki tartışmalar anlatılmaktadır.

“Evvelki gün inikad eden Meclis-i Vükelâ'da nümayişlere ne zaman nihayet verileceği, hükûmetin ne zaman ifa-ı vazifeye başlayacağı mevzu-i bahs olmuştur. Neticede gazeteler mu'tedilane lisan kullanıyorsa bazılarının halkı teheyhüc ve nümayişlere teşvik edecek yolda cümleler neşretmekte bulunduğunu nazar-ı ehemmiyete alınarak Dâhiliye Nezaretince gazete müdürlerini celb ve bazı tenbihat icra edilmesi tezekkür oldunduğu ve bunun da tesiri

⁷²⁷Vahdetî, “Teşrihi Muktezi Bir Haleti Ruhiye Ve Şura-yı Ümmetle Tanin”, Volkan Gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, sahife, 2-4.

⁷²⁸Vahdetî, “Teşrihi Muktezi Bir Haleti Ruhiye Ve Şura-yı Ümmetle Tanin”, Volkan Gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, sahife, 2-4.

görülmeyeceği takdirde tedabir-i saire ittihazı tabii bulunduğu beyanıyla bir mazbata tanzim edilmiş. İrade-i seniyye iktiran etmiştir”.⁷²⁹

Haberde, uyarıları dikkate almayan göstericilere İstibdat Dönemi’nden kalma cezai yöntem uygulanacağı söylenerek gözdağı verildiği ama hukuktan başka tedbir tanımadıkları için alınan kararlara ehemmiyet verilmediği ifade edilir. Ayrıca gazetede yapılmakta olan eylemlerin ne zaman son bulacağı sorusuna ise herkes kendi işinde meşgul olduğunda o vakit eylemlerin sona ereceğini aksi uygulamaların devam etmesi durumunda bu eylemlerin sona ermeyeceği anlatılmaktadır.

“Meclis-i Vükelâ’nın “tedabir-i saire” dediği ihtimal ki idare-i sabıka’nın sansürü, hapishanesi, menfasıdır. Fakat biz şimdi muhakemeden başka bir tedbir tanımadığımız için bu mazbatanın hükmüne ehemmiyet vermeyebiliriz. Nümayişlerin ne zaman hitam bulacağı sualine biz cevap verelim: Ne vakit Bab-ı ali herkesi tatmin edecek yolda ciddi hayırlı açık bir politika takip ederse o zaman kimsede endişe kalmaz. Herkes işiyle gücüyle meşgul olur. Nasıl ki gazetelerin lisanları ilk günlerde hep halkı buna davet ediyordu. Fakat Bab-ı ali’nin politikasında zerre kadar hüsn-i niyyet eseri görülmezse, Bahriye Nazırı hala durursa, beklenen tebdil-i vükela değişimi neticelenir de eskisinden farksız zuhur edilirse bittabi halk galeyan eder, nümayiş bitmez. Gazetelerin dili de durmaz. Bunlar hep birbirine bağlı şeylerdir.”⁷³⁰

Hüseyin Cahit Bey; Tanin gazetesindeki “Hürriyet-i Matbuat” adlı makalesinde Basın Matbuat Kanunu hakkında görüşlerini anlatır. Hüseyin Cahit, hükûmetin hazırlamış olduğu Basın Matbuat Kanunu’nun gazetecileri endişeye sevk ettiğini, matbuat mücadelesi için ayrı ayrı yöntemler takip eden gazetelerin ortak hareket etmeleri gerektiğini ifade eder.

“Hükümetin yeni bir matbuat kanunu layihası hazırlamakta olduğu haberi birkaç günden beri gazeteleri haklı şikâyetlere sevk etmektedir. Menafi-i mütezadd uğrunda ayrı ayrı tarikler takip eden gazetelerin böyle tevhid-i lisan ederek müttefik hareket edebilmeleri için mutlaka ortada hepsine taalluk ider mühim bir mesele olmak lazım gelir. Filhakika hürriyet-i matbuat keyfiyeti bütün gazeteleri alakadar edecek bir keyfiyettir. Mamafih hürriyet-i matbuatın yalnız gazetelere ait bir mesele-i hususiye suretinde telakki edilmesi pek büyük bir hata olur.”⁷³¹

⁷²⁹ “Matbuatı Tehdit,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1908, sahife,3-4

⁷³⁰ “Matbuatı Tehdit,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1908, sahife,3-4

⁷³¹Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

Hüseyin Cahit Bey, basın hürriyetinin gazeteleri ilgilendiren bir durum olmakla birlikte basına getirilen kısıtlamanın toplumu da etkilediğini belirtir. Basın özgürlüğünü kısıtlamanın toplum hürriyetini kısıtlamak demek olduğunu belirterek, ifade özgürlüğünün temin edilip basın özgürlüğünün kısıtlanmasını kabul edilemez, bulmaktadır.

“Gazetelerin menaf-i hususiyle, menaf-i umumiyesi de hiç şüphe edilmeyecek bir halde birleştiği bir mesele varsa o da hürriyet-i matbuattır. Matbuatın hürriyetine dokunmak gazetecilere değil, umum-ı memlekete dokunmak demektir. Hürriyet üzerine, müesses bir heyet-i içtimaiyede bütün hukuk birbirine merbuttur. Hürriyet-i şahsiye temin edilip de, hürriyet-i matbuat temin edilememek kabil olunamaz. Hürriyet-i matbuatın sair hukuk-ı tabiyeye bir cihet-i rüçhanı bile vardır. O da bütün hürriyetlerin, hakların, muhafaza ve nigahbanı olmasıdır.”⁷³²

Makalede, hürriyetin ancak basının özgür olmasıyla sağlanacağını, bu duruma en iyi örneğin basının istibdat zulmüne karşı verdiği mücadeleyi hatırlamanın yeterli olacağı anlatılmaktadır. İstibdat Dönemi’nde basının en büyük düşman olarak görüldüğü, sansürlenilmeyen herhangi bir şeyin kalmadığı, gazetelerden korkulduğu çünkü gazetelerin ülkenin hangi koşullarda olduğunu yazarak halkı bilgilendirdiği, bu durumun da hükûmeti rahatsız ettiği ifade edilmektedir.

“Hürriyet bugün bir millette nasıl muhafaza olunur? İyi düşünülürse buna verilecek cevapta ta’dad olacak vasıta arasına birinci derecede hürriyet-i matbuat da gelir. Hürriyet-i matbuatın zülm ve istibdat aleyhinde ne müthiş bir silah olduğuna kani olmak için idare-i sabıkayı göz önüne getirmek kifayet eder. İdare-i sabika nazarında en müthiş düşman matbuat idi. Bunun içindir ki matbuatı mahrum etmek üzere bu kadar hamiyet sarf edilmiş, bir kitap neşrettirilmemiş, lügatlerden kelimeler çıkarılmış, gazeteler münderecatı tevcihat sütunundan ibaret kalmıştı. Gazetelerden niçin korkuluyordu? Çünkü gazeteler memurların su-i hallerini meydana çıkarabilirdi. Çünkü gazeteler vükelanın meskenetini, hayatını ifşa edebilirdi. Çünkü gazeteler vatanın ne halde olduğunu söyleyerek millete fikr-i intibah tevdi edebilirdi.”⁷³³

Hüseyin Cahit Bey, İstibdat Dönemi’nde basından korkulmasının doğal olduğunu, muhalif olanların sevilmediğini ve susturulmak istendiğini söyleyerek meşrutiyette neden basınının özgürlüğünden korkulduğunu sorar. Yayınlanan Matbuat Kanunu’yla basına

⁷³²Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

⁷³³ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

sansür getirilmediğini, depozito talebiyle gazete sayısının azaltılmaya çalışıldığını, İstibdat hükûmetinde de bir iki gazete dışında yayın yapılmasına izin verilmediğini hatırlatır.

“İdare-i sabıkanın hürriyet-i matbuatdan korkmasını tabii bulalım. Hakkın, adaletin düşmanı olan kimseler tabii kendi aleyhlerinde en büyük bir kuvvet olan hürriyet-i matbuatı mahv etmek isteyeceklerdi. Fakat idare-i cedideyi meşruta vükelası hürriyet-i matbuattan niçin korkar? Niçin matbuatı hala düşman nazar ile görüyor? Bundan şüphe yok. Gazetelere karşı sansür değilse de ona muadil bir tedbir-i ittihaz ediliyor. Bir kere gazete sahib-i imtiyazlardan yükün miktarda bir teminat akçesi isteyerek bankaya yatırılacaktır deniyor. Bunun inhisardan ne farkı vardır? İdare-i sabıka emniyet ettiği bir iki gazeteden başka hiç birine izin vermezdi”.

734

Haberde, basının tehdit altında olduğu, depozito ücretiyle bu tehdidin doğrulandığı, parası olanın gazete çıkarabildiği, vicdan sahibi olan insanların İstibdat Dönemi için çalışmadıklarından gazete çıkarmalarının engellendiği ifade edilir.

“Matbuat bilfiil taht-ı inhisarında idi. Bugün bu kefalet akçesiyle inhisara doğru bir adım atılıyor. Kim eskiden para kazanmışsa bundan sonra o gazetecilik edecek. Namus ve hamiyetten ibaret olan zatlar vatanlarının selameti hakkında kanaat ve vicdaniyelerini söylemek için serbest bir gazete neşr etmek isterlerse olmaz denecek. Sizin hakkınız yoktur. Çünkü idare-i sabıkada para toplamağa çalışmadınız.”⁷³⁵

Basın özgürlüğünü ihlal eden Yeni Matbuat Nizamnamesi'nin maddelerinin yalnız bunlardan ibaret olmadığını, aynı zamanda basın suçlarını da içerdiğini söyleyen Hüseyin Cahit Bey, hazırlanan kanun layihası ile istibdadın devam ettirilmek istendiğini düşünür.

“Yeni Matbuat Nizamnamesi'ne hürriyet-i matbuatı ihlal edecek surette derc edilmek istenen kaydı yalnız bundan ibaret değildir. Aynı zamanda matbuat ceraimine karşı birçok ceza da ilave edilmiştir. Şu halet-i ruhiye elyevm Türkiye'yi idare eden ellerin bir türlü istibdat dizginlerini bırakmak istemediğine en açık bir delildir. Memleketimiz bir hükümet-i meşrutiyet değil midir? Meşrutiyet-i hâkimiyet-i millet esasına göre tevsi ve tahkim etmek istiyor muyuz, istemiyor muyuz? İşte böyle nazariyyât dairesinde kalırsa hep bu suallere ‘evet’ cevabı verdiğimiz halde tatbikatta bir ictinâb, bir ürkeklik gösteriyor. Kendi kendimizi cerh ediyoruz. İşte hürriyet matbuat-ı tehdit etmeğe kalkmak bu yolda bir harekettir.”⁷³⁶

⁷³⁴ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

⁷³⁵ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

⁷³⁶ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat”, Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

Hüseyin Cahit Bey; eleştiriye tahammülün olmadığını, medeniyet seviyesi yüksek devletlerde her türlü neşriyatın yayın yapılabildiğini ifade ederek yayınlanan bu Matbuat Nizamnamesi'nin kimseyi memnun etmediğini vurgular. Basının susturulmak istenmesindeki amacın suçlarının ortaya çıkmasından duyulan endişe olduğunu söyler.

“Gazetelerimizden biri büyüklerden birinin karikatürünü yazarsa derhal kızıyoruz. Filan adamı böyle teşhir ayıb değil midir? Tarzında muâhezata kalkıyoruz. Bu tarz muhakeme, hürriyetle ülfetimizin henüz pekiyi olmadığını ispat eder. Bugün hürriyet-i matbuata malik olan memleketlere bir göz gezdirelim. Memleketin hükümdarından başlayarak ne karikatürler yazıldığını, ne makaleler neşr edildiği görülür. Bu neşriyat-ı ahrârâne tabii birçok kimsenin hoşuna gitmez. Fakat filan veya falan adamın hoşuna gitmek uğrunda hakk feda edilemez. Beş altı aylık hürriyet-i matbuattan memleket ne zarar gördü? Halkımızı hürriyet ve meşrutiyet idaresi ile itilaf ettirmek, serbest düşünmeğe alıştırmak, hususunda matbuatın hür lisanı pek büyük hizmet etmiştir. Fakat neşriyat ve ifşa edilen müteessir olanlar buralarını düşünmek istemiyorlar. Bugün bazı şeylerden bahs edildiğini görenler yarın benim yaptıklarım da meydana çıkar korkusuyla gazetelerin susmasını temenni ediyorlar.”⁷³⁷

Hüseyin Cahit Bey, kişisel çıkarlar yüzünden matbuatı kısıtlamanın hürriyete darbe indirmek olacağını belirtir. Hürriyete sahip olmayan ülkelerde yaşayan insanların ülkelerini terk zorunda kaldıklarında bu insanların gitmeyi düşündükleri ülkelere birisinin de Türkiye olmasını dilediğini, vatanlarını terke zorlananlara kucak açan Avrupa ülkeleri gibi Osmanlı Devleti'nin de aynı vazifeyi ifa etmesini umduğunu söylemektedir.

“Gazetelerde çirkin şahsiyetler ve müfteriyat görülmedi değil. Fakat hürriyet-i matbuat demek müfteriyat, tehdit, şahsiyat demek değildir. Şu kadar ki mahdud bir nazar ile muhakeme edilecek olursa zahiren şahsiyet ve müfteriyatı men ve tehdit ediyorum zannıyla hürriyet-i hakikiye-yi matbuata darbe vurulur. Biz zimamdarın-ı umurun asıl hedef-i maksadı, bu hürriyet-i hakikiyeyi matlubatı mahv etmek olmasından korkuyoruz. Biz öyle istiyoruz ki Türkiye namı anılınca dünyanın en hür, kanunperver memleketlerinden biri hatıra gelsin. Hürriyet-i hakikiye'ye malik olamayan memleketlerin erbab-ı ahrarı vatanlarını terk etmek mecburiyetinde kaldıkları zaman gideceklerini düşündükleri akıllarına gelen memleketlerden biri de Türkiye olsun. Vaktiyle Londralar, İsveçler, Parisler Osmanlı hürriyetperverlerine nasıl bir vazife ifa etmişse Osmanlıların idare-i cedidesi âlem-i medeniyetin hürriyetiyle aynı olsun.”⁷³⁸

⁷³⁷ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat,” Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

⁷³⁸ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat,” Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

Haberin devamında bir kişinin hakkının başladığı yerde ötekinin hakkının bittiğinin kabul edildiği gün, basın hürriyeti gibi bir sorunun olmayacağı ifade edilerek Matbuat Kanunu ile basına getirilen sınırlamaların kaldırılması talep edilir.

“Her cihette olduğu gibi gazeteler için bir hürriyet mutlaka ve katiyyen temin edilmelidir. Fakat bir cemiyet-i beşeriyede hürriyet kayıtsız hudutsuz olamaz. Diğer birinin hakkı başladığı yerde sizin hakkınız nihayet bulur. Bu esas düşünülecek olursa hürriyet-i matbuat meselesini hal etmek pek kolay olur. Matbuat kefalet akçesinden masun tutulmalı, hürriyetini kesretmemeli yalnız müftereyat ve zemm gibi tecavüzler men’ etmeli. Matbuatta çirkin olan menfur olan budur. Herkesin mal ve canı ne kadar masun olmak lazım ise namusu da gazetelerin bâzîçe-yi ağraz ve hevasatı olmaktan kurtulmalıdır.”⁷³⁹

Hüseyin Cahit her ne kadar Basın Matbuat Kanuna karşı olsa da gazetecilerin ayrıştırıcı yazılardan sakınmaları gerektiğini ifade edilerek bu maksadı temin için cezai yaptırımlarda İngiliz kanunlarının daha münasip olacağını düşünür.

“Bu maksadı temin uğrunda İngiliz kanunu pek münasip görüyoruz. Müfterilere pek ağır, son derece şedid cezalar herkesin namusuna tecavüz edenlere uzun hapisler; fakat mesail-i siyasiye ve umumiyede mebâhis, ilmiyye ve felsefiyede hâsılı her bahiste bir hürriyet, işte bir meşrutiyet idareye de layık matbuat nizamnamesi ancak bu esas dairede tertib edilebilir.”⁷⁴⁰

Ömer Faruki'nin Volkan gazetesinde yer alan “Tercüman-ı Vatan” adlı makalesinde insanlar nasıl kalplerinden geçenleri dilleriyle anlatabiliyorlarsa vatanın sorunlarını da basının anlattığı ifade edilir. Haberde basınının, millete duygu ve düşüncelerini aktarmaktan ziyade milletin duygu ve düşüncesi olması gerektiğini, milletin sorunlarını sadece söylemekle değil onlara çözüm bulmakla yükümlü olduğu belirtilir.

“Lisan kalbin tercümanı olduğu gibi matbuat da vatanın tercümanıdır. Matbuat, milletin tercüman-i ahvâli olmaktan daha ziyade, tercüman-i efkârı olmalıdır. Çünkü milletin işleri, ta’dâd-i ahvâl ile değil, tedvîr-i efkâr ile görülür. Ta’dâd- i ahvâl ekseriyetle münâfâtı, münâkaşâtı mücibdir. Çünkü savâb bile olsa bû-yi nefsâniyyet vardır. Hâlbuki tedvîr-i efkâr, mesâlih-i ibâdî hüsn-i temşiyete sâikdir. Çünkü hata bile olsa bû-yi hakkaniyet vardır”.⁷⁴¹

⁷³⁹ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat,” Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

⁷⁴⁰ Hüseyin Cahit, “Hürriyet Matbuat,” Tanin Gazetesi, 30 Ocak, 1909, sahife, 1.

⁷⁴¹ Farûkî Ömer, “Tercüman-ı Vatan,” Volkan Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

Ömer Faruki, insanı bir elektrik bataryasına benzeterek ruhun bir akışkanlık özelliğine sahip olduğunu, toplumdaki bireylerin de benzeri özellikler gösterdiğini ifade eder. Bir fikir beyan edildiğinde diğer bireyler tarafından fikrin benimsemediği sürece toplumda herhangi bir değişim sergilenmeyeceğini söyleyen yazar bu davranışlarından dolayı insanları koyun sürüsüne benzetir.

“İnsan elektrik bataryasına benzer. Bir seyyâle-i ruhâniyye mecmuasıdır. Bir taraftan, bir türlü tesire uğradı mı aksü'l amel diğer tesire mâruz kalmadıkça evvelki tesirinde devam eder. Bu sebeple insanlar koyun sürüsüne benzer. Birisi suya atıldı mı artık cümlesi bu sevk-i tabîye tutularak atılır atılır gider. Önündeki tehlikeyi fark edemez.”⁷⁴²

Haberde, basının peşinden gidenlerin bilinçsiz olduklarını, uyuyan bir toplumun tehlikeli bir halde olduğunu, toplumun Meşrutiyet'in ilanından beri bu ruh halinden bir türlü çıkmadığını söyleyen yazar; ara sıra farkındalığı olanların sesleri duyulsa da bir kitle hareketi yaratmadığını üzülen ifade eder. Ayrıca basını da eleştiren Ömer Faruki Bey birkaç gazete dışında kalanların dedikodu aslı astarı olmayan haberle dolu olduğunu, matbuatın haber değeri taşıması gereken konulara yer vermediğini ve vazifesini yapmadığını düşünür.

“Bugün matbuatımızla, matbuata peyrev olan milletimiz aynı bu haldedir. Uyanıklıkta bir uyku Manyetizmanın en zorlusudur. Dehşetli bir kâbus? On bir Temmuz tarihinden beri henüz bu cereyân-i tabîyyeden bir türlü tebdil-i mecrâ edemedi. Ara sıra bazıları da güzel güzel bedâlara tesadüf olunuyorsa da buna kulak asan kim? Bu müstesnalardan maada matbuatımıza şöyle bir göz gezdirecek olsak, sahifeler, sütunlar dolusu cümleler, rengârenk isnâdâtan tecrit edilince dedikodudan ibâret yapamadı, yapamayacak, şöyleydi, böyleyiden başka bir şeye tesadüf olunamıyor. Bu gibi şeylerin haklı olanlarına bir şey denilemez. Lâkin şu sırada ekseriyetle haksız olanlarına ne demeli.”⁷⁴³

Yazar; hürriyet devrinde basın özgürlüğünün konuşulmaması gerektiğini söyleyerek basına getirilen kısıtlamalara karşı olduğunu, matbuatın toplumun şekillenmesinde önemli bir yer teşkil ettiğini, bu sebeple basının çok önemli bir sorumluluğu olduğunu ifade eder.

“Gerçi böyle şeyler nefsin hoşuna gittiği için matbuatın sürümüne dahil vardır. Bunlar hoşuna gider. Ama sonra vakt-i nakdimiz de boşa gider. Devri hürriyette serbestîlik hürriyetin kendisi

⁷⁴²Farûkî Ömer, “Tercüman-ı Vatan,” Volkan Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

⁷⁴³Farûkî Ömer, “Tercüman-ı Vatan,” Volkan Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

olduğunu bilmeliyiz. Serbestî-i matbuatın haleldar olmasını arzu edenlerden değiliz. Fakat umum millet de matbuat-ı manyetizması altında esir olamaz. Bugün enzâr ve âzân-i umûmiyye hep matbuatı ağzına çevrilmiştir. Umûmu tesmîm edecek matbûat olduğu gibi islah edecek yine matbuattır. Bu sebeple matbuat pek büyük bir mesuliyet altındadır”.⁷⁴⁴

Ömer Faruki Bey Volkan gazetesinin toplumu aydınlatmaktan başka bir amacı olmadığını, kendilerine yönelik düşmanca tutumuna rağmen toplumu bilgilendirmekten, hakkaniyetten asla vazgeçmeyeceklerini, Batı’ya doğru giden toplumun yönünü tekrar eski noktasına getirmek için çalışacaklarını ifade eder.

“Artık, mebusanımız işe başladı. Umum matbuatın bihakkın iş göreceği vezâif kapıları açıldı. Müstâinen billâh (Volkan)ın püskürteceği lavlar altın gümüş madeninden başka bir şey olmayacaktır. Kalemle tehzib ve tezhîb edilerek nefsânîyete rağmen hakkaniyete doğru yürütülecek, garba doğru yuvarlanıp giden şems-i maârifin tekrar işrâkına çalışacağı sıra bu sıradır.”⁷⁴⁵

Hüseyin Cahit Bey, Tanin gazetesinde yer alan “Meclis-i Mebusan ve Matbuat” başlıklı makalesinde basının her konuda yazı yazabileceğini ama şartlar henüz oluşmadan fikir beyan edildiğinde istenilmeyen sonuçlar meydana gelebileceğini söyleyerek, bu bakış açısıyla muhakeme edildiğinde meclisin basın tarafından eleştirilmesinin makul olmayacağını belirtir. Yapılan eleştirilerin belirli kurallar çerçevesinde olmasını ve ifadelerin memleketin içinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurularak yapılmasını belirtir.

“Gazeteleri bir müddetten beri bir az dikkat ile takip edenler fırka-ı münaza'ât namı altında saklanan şahsiyet gürültülerinin pek ağır, garip, bir memlekete pek zararlı bir cereyan almağa başladığını anlamakta güçlük çekmezler. Hürriyet-i matbuat bir memleketin temin-i terakkiyat ve saadeti için en birinci mevkiini tutan levazım-ı meşrutiyettir. Fakat bunun aynı zamanda tehlikeli bir silah olduğunu da unutmamalıdır. Bu silah ya hüsn-i niyetten ya malumat lüzumundan mahrum ellerde bulunacak olursa büyük büyük zararlar da ifa edebilir. Bu zararlara bir numune bulmak için işte dört beş aydan beri efkârımıza gelen teşettüt ve ihtilafata atf-ı nazar etmek kâfidir. Çünkü ihtilafın sebebi matbuattır. İhtilafat-ı efkârı bir zarar gibi göstermek ihtimal ki birden bire garip görülür. Çünkü hiçbir zaman büyük bir heyet-i

⁷⁴⁴Farûkî Ömer, “Tercüman-ı Vatan,” Volkan Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

⁷⁴⁵Farûkî Ömer, “Tercüman-ı Vatan,” Volkan Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

içtimaiyede değil küçük bir köyde bile tamamıyla mutabakat efkâra tesadüf edilemez. Bizim şikâyet ettiğimiz ihtilafat bu değil.”⁷⁴⁶

Hüseyin Cahit Bey memleket gazetelerinin halkı bir taraf tutmaya zorladıklarını ve bunun memlekete özellikle de Meclis-i Mebusana zarar verdiğini ifade etmektedir. Meclisin tenkid edilebilecek bir yer olmadığını belirterek gazetecilere ihtarda bulunur.

“Hak ve hakikati kabulden imtina ve temerrüd edecek surette bir fikr-i tarafgirdir. Maalesef memleketimizde bizim bu yolda bir fikir tarafgirleri birleşmeğe başladığını görüyoruz. Bir kere böyle bir fikri ispatlayacak olursak artık bizim için doğruyu görmek kabil olamaz. Şu zerv-i matbuatın bu surede memlekete itmekte olduğu fenalıkların binnisbe yine şayan-ı ihmal olanıdır. Asıl gayr-i kâbil-i afv gördüğümüz zararı başkadır. Meclis-i Mebusana karşı bir müddetten beri gösterilmeğe başladığı hücumlardı. Meclis-i Mebusan la yuhti değildir. Meclis-i Mebusan tenkid ve muâhezenin fevkinde değildir. Her şey hakkında olduğu gibi Meclis-i Mebusan hakkında da matbuat efkâr ve mütalaasını serd edebilir. Bu nokta-ı nazardan muhakeme edilecek olursa Meclis-i Mebusanın matbuat tarafından tenkide uğramasına ses çıkarmamak iktiza eder.”⁷⁴⁷

Hüseyin Cahit Bey; Avrupalı devletlerin uzun zamandır Meşrutî idare ile yönetildiğini, sistemin Avrupa’da oturduğunu, bu sebeble gazetecilerin Meclis-i Mebusan hakkında eleştiride bulunabildiğini ve bu eleştirilerin memleket üzerinde olumsuz herhangi bir etki yaratmadığını ifade eder.

“Fakat biz şu tarz-ı muhakemeyi bir kaide mahv olacağına memleket mavh olsun şeklinde söylenmiş maruf bir söze benzetiyoruz. Bir şey muhakeme edileceği zaman yalnız nazariyat dairesinde kalmak çok kere insanı hataya sevk eder. Bu nazariyatın tatbik edileceği memleketi, zamanı, muhiti de nazar-ı itibar alınmalı daha kısa tabir ile biraz ameli düşünülerek tatbikatı da piş-i ehemmiyette tutmalıdır. Avrupa hükümetlerinde usul-i meşrutiyet çoktan beri tesis etmiştir. İdare-i meşrutî ve emr-i tabiyeye mu'tâdeden olmuştur. Oralarda meclis-i mebusan aleyhinde mebuslara karşı istenen sözü söyleyebilirler. Karikatür yapılabilir. Hatta bazı Fransız gazetelerde gördüğümüz gibi meşrutiyetten şikâyetler bile serd olunabilir. Bunun heyet-i tabiye memleket üzerinde hiç tesiri olmaz. Bu gibi muahhazat adeta emr-i tabiyeye hükmüne geçmiştir. Binaenaleyh hakk-ı tenkid ve muâhezat adeta emr-i tabiye hükmüne geçmiştir.

⁷⁴⁶ Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1

⁷⁴⁷ Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1.

Binaenaleyh hakk-ı tenkid ve muâhezenin bilakayd u şart istimalinden o memleketlerde hiç fenalık gelemez.”⁷⁴⁸

Hüseyin Cahit Bey, henüz Avrupalı devletler seviyesinde olmadığımız için eleştiri düzeyi yükseldiğinde ülkenin zarar görebileceği endişesi taşındığını ifade eder. Memlekette sürekli bir yenileşme çalışmalarının yapıldığını, halkın uzun yıllardır meşrutiyeti beklediğini, baskı ve şiddetin sona erdirilmesinin istenildiğini söyleyerek hâlâ meşrutiyet kelimesinin girmediği köylerin olduğunu belirtir.

“Fakat biz şu halde miyiz? Efkâr-ı umumiyeye böyle acı, şiddetli ve hatta gazezkarane muâhezeye tahammül edebilir mi? Bunlardan vatana zarar gelmez mi? Otuz seneden beri bu memleket ıslahat-ı idare arkasında mütehasşir oluyor, içini çekiyor. Bir şey bir iyilik bekliyordu. Efkâr-ı münevvere ashabı bu iyiliği idare-i meşrutanın tesisinde buluyordu. Fakat daha meşrutiyet kelimesi girmemiş olan köylerde Anadolu’nun, Rumili’nin köşelerinde meşrutiyet idaresi bilinmiyordu. Yalnız hüküm süren zulm ve taaddîye bir nihayet gelmesi arzu olunuyordu. Hürriyet ilan edildi. Meşrutiyet te’sis olundu. Taşraların her tarafında idarede bir tebdil-i vukua geldiği anlaşıldı.”⁷⁴⁹

Hüseyin Cahit Bey; toplumun yeteri kadar bilinçli olmadığını, basında gördüğü her şeye inanandığını, gazetecilerin meclise yönelik eleştiriler yaptığında halkın kafasında meclisin münhal olduğuna dair bir fikrin uyanabileceğini, meclisten umudunu kesebileceğini, halkın gözünde meclisin seviyesi düşerse Meşrutî idarenin temelinden sarsabileceğine dair endişe taşıdığını itiraf etmektedir. Hükûmetin, basından Meşrutî idarenin ve meclisin, toplumun hayrına olduğuna dair haber beklediğini, meclisi eleştirmek yerine meclisin takdir edilmesi gerektiğini söyleyerek vatanın o kadar iyiliği hak ettiğini söyler.

“Artık her şey değişecek, iyileşecek, fenalıklar bitecek fikri hâsıl oldu. İntihab yapıldı. Mebuslar ayrıldı. Meclis-i Mebusan açıldı. Usul-i meşrutiyetin dakaik’ine vakıf olmayan kimseler bile gözleri önünde ıslahat-ı idarenin timsali gibi Meclis-i Mebusanı görmeğe başladılar. Herkes her iyiliği Meclis-i Mebusandan bekliyor. Bunda da haklıydılar. Çünkü bu memleket meşveret kaidesine riayetle kurtulacaktır. Fakat şurasını unutmamalı ki otuz seneden beri biriken sabırsızlık geçirdiğimiz şu devr-i müstesna bizim sınırlarımızı pek mütehasşis bir hale getirmiştir. Sabırsızlığımız bizi bir hal-i galeyânında bulunduruyor bilemiyoruz. Her şeyin

⁷⁴⁸ Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁴⁹ Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1.

hep birden iyileşmesini, bütün kederlerimizin, felaketlerimizin bitmesini istiyoruz. İşte halkta, umumda böyle bir halet-i ruhiye var. Her inkılâbın başlangıcında tabii ve zaruri olan tereddüt teşevvüş, hassas saikler üzerinde derin tesirler peyda ediliyor. Binaenaleyh halkın bu kabiliyet-i tesirini göz önünde tutmak, efkâr-ı umumiye tevcih-i hitab eden efkâr-ı umumiye-i idare etmek, mesuliyet-i maneviyesini deruhte eden matbuat için bu vazife-i vataniyedir. Hâlbuki biz bu vazifeyi fırka infiallatına, şahsiyet mücadelatına kapılarak ihmal ediyoruz. Mebuslardan filan veya falanın efkâr-ı zatiyesini red ve cerh etmek başkadır.⁷⁵⁰

Hüseyin Cahit Bey uzun zamandan beri meclisin sürekli eleştirildiğini Meclis-i Mebusanın hiçbir görev ifa etmediğini belirten haberlerin yayınlaması üzerine bu tumunun oldukça yanlış olduğunu ifade eder. Yazara göre gazetecilerin öfkeyle meclisi eleştirmelerinin yalnızca topluma zarar verdiğini, toplumun kurtuluşun ancak meclisle sağlanabileceğini hatırlatarak gazetecilerin bu husemetlerinden kurtulmalarını dilemektedir.

“Umum heyet-i mebusanı tenkit ve tezyif bütün bütün başkadır. Biz saika-i infial ile işte bu büyük farkı göz önünden kaldırabiliyoruz. Bir müddetten beri tenkidatımızın oklarını doğrudan doğruya meclis-i mebusan heyet-i umumiyesine çevirdik. Meclis-i mebusan bir şey yapmıyor. Meclis-i mebusan iş bilmiyor, meclis-i mebusan bir kuvve-i gayr-i mertebesinin nüfuzu altında bulunuyoruz ki yanlış ve garezkerane sözlerle kendi hasetlerimizin, gayzlarımızın intikamını almak istiyoruz. Gözlerimiz o kadar kapanmış ki, bu intikamı kendi kendimizden ve vatanımızdan aldığımız farkında değiliz. Eğer farkında olduğumuz halde bu mesleği ihtiyar ediyorsak, eğer biz dâhil olamadığımız için bizi yahud bizim sevdiklerimizi bizim bağlı bulduğlarımızı ıskat ettiği için o Meclis-i Mebusana bugün milletin yegâne ümidi yegâne çare olana hücum ediyorsak adeta bir cinayet ika ettiğimizden şüphe olunmasın. İyiyi kötüyü tamamıyla idrak edemeyen halk eline geçen bir gazetede yazılı gördüğü şeyi, adeta mahz-ı hakikat ad eder. O gazeteler kendisine layenkati meclis-i mebusanın bir işe yaramadığından bir iş görmeyeceğinden bahs edilirse halk ondan da ümidini keser. Onu da istihfaf etmeğe başlar. Bu suretle meşrutiyeti idarey-i temelinden çıkarmış oluruz.⁷⁵¹”

Hüseyin Cahit Bey, meclisin hassasiyeti konusunda herkesin hem fikir olduğunu düşünerek herkesi ittifaka davet eder. Meclisin; basının alay konusu olabileceği bir yer olmadığını, basının memlekette kararsızlık, güvensizlik ve rahatsızlık yaratamayacağını, devletin bekasını ilgilendiren konularda basının şahsi davranmaması gerektiğini ifade eder.

⁷⁵⁰ Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁵¹ Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1.

“Vatan, bugün bizden matbuattan böyle bir hizmeti bekliyor. Öyle bir hizmet ki adeta hıyanettir? Biz meclis-i mebusanı ne kadar takviye edecek, enzarı amihde Meclis-i Mebusanın mevkini, hissiyatını, ne kadar yükseltecek olursak bu vatana o kadar iyilik etmiş oluruz. Meclis Mebusan efkâr-ı umumiyede kuvvetli bir mevki tutarsa mukarreratında, mesaiyesinde bu metanetin hüsn-i tesiri görülür. Milletın nazar-ı tezyif ve istihzası, nazar-ı takbih ve te'ayyüb altında kalan Meclis-i Mebusandan ise büyük hizmeti beklenilmez. Şu halde matbuatımızın Meclis-i Mebusana karşı ittihaz edeceği meselenin bir az nazik olduğunu teslimde herkes ittifak eder zanederiz. Matbuat, Meclis-i Mebusanın meddahı olmak mevkine düşemez. Hayatını, ciddiyetini feda edemez. Fakat matbuat memlekette kararsızlık, itimatsızlık, rahatsızlık, işlerini körükleyecek bir alet-i ifsad da olmamalıdır. Matbuat, vatan için hayat memmat meselesi ortada olduğu zaman her türlü endişeyi menafi veya ağraz-ı şahsiyeyi de feda etmelidir. Hüseyin Cahit.⁷⁵²

Saffeti Ziya Bey'in Resim Kitap gazetesinde yer alan “Serbest-i Matbuat” başlıklı haberinde, bakanların eleştirildikleri için gazetecileri tehdit ettiklerini belirterek Avrupalı gazetecilerin hükûmet üyelerini çekinmeden eleştirebildiklerini ve Avrupalı hükûmetlerin gazetecilere herhangi bir müdahalede bulunmadıklarını ifade eder.

“Nuzzâr tazyik ediliyormuş. Korkmadan, irkilmeden söyleyelim. Âdeta korkutuluyor, tehdit ediliyormuş. Gazetecilerin yüzünden ne yapacaklarını şaşırıyorlarmış! Doğrusu şaşılacak söz, teessüf olunacak hâl! Avrupa gazeteleri mütalaa edilirse umur-ı hükümeti bir ihtimam-ı fevkalâde ile takip etmeyen icraat-ı hükümete karşı beyân-ı mütalaa sûretiyle fikren ve re'yen müdahale etmeyen”.⁷⁵³

Haberin devamında basının, dünyanın her tarafında özgür olduğu, matbuatın bir milletin kalbi, fikri, hissi olduğu belirtilerek, insanın ancak düşünmekten vazgeçtiğinde matbuatın sansürlenebileceği anlatılır. Vicdanı, mazisi, icraatı temiz olan kimselerin matbuattan korkmadığı haksızlığa uğradıklarında matbuatın en şiddetli bir şekilde haklarını savunacaklarını bildikleri ifade edilir.

“Dünyanın her tarafında serbestî-i matbuat taarruzdan masundur. Matbuat bir milletin kalbi, fikri, hissidir. Ne vakit bir insan düşünmekten, hissetmekten men edilirse belki ancak o zaman serbestî-i matbuatın tahdidî tasavvur olunabilir. Vicdanı, mazisi, icraatı pak ve doğru olan nuzzâr hiçbir vakit matbuattan korkmaz, gazetecilerden yılmaz. Çünkü efrâd-ı muhtereme-i

⁷⁵² Hüseyin Cahit , “Meclisi Mebusan ve Matbuat,” Tanin Gazetesi, 6 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁵³Saffeti Ziya, “Serbest-i Matbuat, Resim Kitap, 1 Eylül 1324, sahife ,2. (Ayrıca bakınız: Resimli Kitap, a.g.e., s. 47-51)

milletten müteşekkil heyet-i mutemedede-i vükelâ aleyhinde haksız en ufak bir taarruzu herkesten evvel en şiddetli bir surette müdafaa edecek yine matbuattır".⁷⁵⁴

Mahmut Sadık Bey'in Resimli Kitap gazetesinde yer alan "Hürriyet-i Fikir ve Kelam" başlıklı haberinde fikir ve ifade hürriyetinin medeniyetin esası ve şartı olduğu ifade edilir. Bir toplumda milleti temsil eden parlamentonun nüfuz ve kudretine zarar gelmemesi için toplumun bütün fertlerinin kanuna riayet etmesi, hükûmetin de adalet dairesine bağlı kalmasının gerekli olduğu belirtilir. Ama hükûmet sahip olduğu kuvveti, ifade hürriyetini sınırlamak için kullanırsa medeniyetin ve insanîyetin ilerlemesinin engelleneceği vurgulanır.

"Hürriyet-i fikir ve kelâm medeniyetin esası ve şart-ı kat'isidir. Bir heyet-i içtimaiyede, bir millette kuvve-i icrâiyenin nüfuz ve kudretine halel gelmemelidir. Bu da efrâd-ı milletın kâffeten kanûna riâyet ve itaat etmesi için lâzımdır, hükûmet, kuvvetini kanûnun seyyanen ve adalet dairesinde tatbiki ile göstermelidir. Fakat hükûmet hâiz olduğu kuvveti hürriyet-i fikir ve kelâm-ı tahdîd ve tazyik ürerinde istimâl etmek ister de buna da müsamaha gösterilirse esas-ı medeniyet haleldâr edilmiş ve bu müsamaha ve müsaade ile milletın medeniyet ve insanîyete doğru ilerlemesine set çekilmiş olur."⁷⁵⁵

Haberin devamında basın hürriyeti sansüre uğrarsa birtakım suistimallerin meydana geleceği, bu durumdan en çok kamuoyu etkileneceği ifade edilir. Kamuoyunun tepkisinin birtakım keyfi uygulamaları engelleyebileceği, sükût içinde kalmak yerine mücadele edilirse güçlülerin zayıfı ezmesinin zorlaşacağı ve adaletin yerini bulacağı belirtilmektedir.

"Serbestî-i matbuat tehdit ve tazyike uğrarsa birtakım sui istimâlâtın meydan almasına bir mânia kalmaz. Ne kadar dikkat olursa yine sui istimâlât tabiidir. Efkâr-ı umûmiyeden ihtirâz birtakım muamelât-ı keyfiyeyi men eder. Eğer ahvâl ve vukuâtın ve muamelâtın hakâyık-ı izhâr edilemeyerek bir sükût-ı mecburî, hürriyet-i fikir ve kelâm yerine kâim olursa ellerinde iktidar bulunanların ihtirasâtına set çekmek, kavilerin zayıfları ezmesine, bunları mağdur ve mazlûm bırakmasına hâil olmak güçleşir. Binaenaleyh adaletsizlik, müsavatsızlık vukua gelir."⁷⁵⁶

⁷⁵⁴Saffeti Ziya, "Serbest-i Matbuat, Resim Kitap", 1 Eylül 1324, sahife,2.

⁷⁵⁵Mahmut Sadık, "Hürriye-i Fikir ve Kelam," Resimli Kitap, 15 Haziran 1325, sahife,1. (Resimli Kitap a.g. e.cilt 2, s. 259-266).

⁷⁵⁶Mahmut Sadık, "Hürriye-i Fikir ve Kelam," Resimli Kitap, 15 Haziran 1325, sahife,1. (Resimli Kitap a.g. e.cilt 2, s. 259-266).

Serbestî gazetesinde yer alan “Mesalik” başlıklı haberde gazetenin yayın politikası hakkında bilgi verilir. Gazete, Meşrutiyet idaresinin muhafazası için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını, halkın bilgi edinmesi için çalışacağını, devletteki etnik unsurları bir arada tutmanın gayreti içinde olacağını ve her alanda hak gözeteceğini vaat eder.

“Meşrutiyeti bütün manasıyla tamamıyet mülkiyemizi meşrutiyet idaremizi muhafaza zımında fedakârlıktan içtinap etmeyecektir. Efkâr-ı umumiye'nin tenvirine ve anasır-ı muhtelif-i Osmaniyenin itthadına çalışarak heyet-i içtimaiyemizi hakikaten yek vucud bir hale getirmeğe ve harici düşmanlara bir kuvvet hazırlamağa sa'y u gayret eyleyecektir. Serbesti-i memurin-i hükümetin menafi-i milliyeye mugayir hareketi bilhassa nev-i aksan daima şiddetle takbih ve tenkid idecektir. Ve bu gibi harekâtı ba'de't- tahkik nazargah-ı millete arz eylecek ve cami-i hukuk-ı millet olan kanun yegâne rehber-i hareket olacaktır”.⁷⁵⁷

Serbestî gazetesi, mesleğini icra ederken namus, şeref ve haysiyetten ayrılmayacağına, mesleği icra ederken kendilerini destekleyen siyasi partilerin, komitelerin ve cemiyetlerin mevcut olduğunu, bunların dahi herhangi bir milli menfaate aykırı tavır ve davranışları olduğu takdirde gereğini yapacağını belirtir. Serbestî'nin yalnızca hakikatleri söyleyeceğini ve milletin sorunlarına çözüm bulma gayreti içinde olduğunu ve ayırım yapmaksızın vatandaşların hakkını gözeteceğinin sözünü verir.

“Sebest-i namus ve haysiye-i sertac-ı mesalik ithaz edecektir. Bugün mesleğimizde görünen fırkaların, komitelerin cemiyetlerin mürevvic-i efkârı olmadığı gibi menaf-i milliyeye mugayir olduğu takdirde hiçbir şahsın amal ve maksad-ı siyasiye ve şahsiyesine dahi bulunmayacaktır. Serbesti yalnız hakikati söyleyecek ve milletin şehrah-ı medeniyete vasılı çarelerini düşünecektir. Hülasa serbesti milletimizin bila-tefrik diyen ve anasır bil-umum zalime de vatandaşlarımızın müdafaa ve tercümanı efkârı olacaktır. İşte mesleği bundan ibarettir”.⁷⁵⁸

Serbestî gazetesinin “Hâkimiyet, Millet, Ruh-u Meşrutiyet” başlıklı haberinde Meşrutiyet idaresinin tam manasıyla sağlanabilmesi için matbuatın özgür olması gerektiğinden bahsedilir. Haberde, meşrutiyetin esasının hâkimiyet ve millet olduğu söylenilerek hâkimiyetin teminatının ise meclis ile millet arasında görev yapan özgür basın olduğu ifade edilir.

⁷⁵⁷“Mesalik,”Serbestî Gazetesi, 3 Teşrinsani 1324, sahife, 1.

⁷⁵⁸“Mesalik,”Serbestî Gazetesi, 3 Teşrinsani 1324, sahife, 1.

“Ezmine-i kadimeden biri heyet-i içtimaiye halinde teşekkül edebilen milel ve akvamın gaye-i emeli olan saadete vasıl için düşünüp tecrübe edip böyle bildikleri sur-ı muhtelif-i hükümet içinde şu maksada en ziyade hadim olabilecek tarz-ı hükümet, “hâkimiyet-i millet” esasi üzerine mübteni idare-i meşrutiyet ile cumhuriyetten ibarettir. Meşrutiyetin esas ruhu hâkimiyet-i millet olduğuna göre bu hâkimiyetin vesait-i te’miniyesi de Meclis-i Âli-i Mebusanın vücudu ve tercüman-ı efkârı ümit olan her nevi neşriyatın bütün manasıyla serbestisidir.”⁷⁵⁹

Haberde, basının özgür olmadığı toplumlarda, temel hak ve hürriyetlerden bahsedilemeyeceği, meclis tartışmalarının özgürce gerçekleşmeyeceği ve Meşrutî idarenin faziletlerinden tam manasıyla yararlanılamayacağı anlatılır.

“Zira neşriyat serbest olmadıkça efkâr-ı umumiyenin mahiyet-i katiyesi tebeyyün edemeyeceği gibi hakayık-ı şerefenin anlaşılması da adîmü’l-îmkândır. Hatta Meclis-i Mebusanın serbesti-i müzakeratı bile hariçteki neşriyatın serbestisini temin eyler. Millet kendi hakikatini kendi gaye-i saadet ve selametini bir azmi-i kavi ve metin ile aradığını makes-i amel, ümit olan matbuat ve neşriyatta görülemez ise o meclis-i muhteşemi terkiib eden mebusların azim ve cesaretleri kalmaz.”⁷⁶⁰

Gazete; vekillerin görevlerini layıkıyla yerine getiremezlerse devr-i sabıktaki benzeri uygulamaların yeniden ortaya çıkabileceğini bu yüzden yapılan hataların tekrarlanmaması için çaba sarf edilmesi gerektiğini, mebusların azimleri ve cesaretlerini kırarak herhangi bir durum yaratılmaması konusunda özenli davranılmasını talep eder.

“Milletin saadeti ve selameti hakkında düşündüklerini nuhbe-i amel ve efkârlarını maruz meclise cesaret edip vaz edemezler. Bunun için ancak ale’l-ıtlak idare-i hükümette görülen siyaset-i sabıka ve mazirenin kâffesi bi muhaba nazargah-ı millete konmalı ve o seyyiatın artık devamına meydan bırakılmaması şiddetle talep olunmalıdır ki Heyet-i Mebusan’ın ferd ve azalarının azim ve cesaretleri münkesir olmasın. Daha açık söyleyelim ki: vükelay-ı millet olan mebuslar siyaset-i hazıra mutalebat-ı milleti bilmek kifayet eylemez.”⁷⁶¹

⁷⁵⁹“Hâkimiyet Millet, Ruh-u Meşrutiyet,” Serbestî Gazetesi, 3 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

⁷⁶⁰“Hâkimiyet Millet, Ruh-u Meşrutiyet,” Serbestî Gazetesi, 3 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

⁷⁶¹“Hâkimiyet Millet, Ruh-u Meşrutiyet,” Serbestî Gazetesi, 3 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

2.3.7.4. Yabancı Uyruklu Gazetelerin Hukuki Durumları

Hüseyin Cahit Bey'in Tanin gazetesinde yer alan "Hürriyet-i Matbuata Dair" adlı makalesinde Osmanlı Devleti Aliyesi'nde yayın yapan yabancı uyruklu gazetelerin uymaları gereken kanunlar anlatılmaktadır. Makalede birkaç yabancı uyruklu gazetenin askerlere hakaret ettiği ve halkın zihninde isyan duyguları canlandırdığı ifade edilir. Hüseyin Cahit Bey, konuyla ilgili mecliste cereyan eden müzakerelerin bu tesir ve nefret neticesinde gerçekleştiğini, bazı kimselerin suistimalleri yüzünden basın hürriyetinin zarar gördüğünü belirtir.

"Birkaç ecnebinin idaresi altında şehrimizde çıkan birkaç gazetenin, emr-i dâhiliyey-i Osmaniye'ye müdahalat-ı garazkaranelerinden ve birinin asakir-i Osmaniye'yi tahkir ve ezhanı halkı tehyic edecek surette neşriyata kıyam etmesinden mütevellit teessür ve nefret neticesinde Meclis-i Mebusan'da cereyan eden müzakerat nazar-ı dikkati hürriyet-i matbuat meselesine suret-i cedide celb edildi. Hatta sekiz aydan beri tecrübe edilmekte olan hürriyet-i matbuatın bazıları tarafından uğradığı su-i istimalet muhterem matbuatlarımızın birinden kahrolsun böyle serbesti-i matbuatın nida-ı kalbisini bile kopardı."⁷⁶²

Hüseyin Cahit Bey, Meclis-i Mebusan'ın önemle ele aldığı Basın ve Matbuat Yasası'nın suistimale uğradığını düşünerek meclisin basın hürriyetine taraftar değilmiş gibi bir algı oluşturulduğunu, oysa her hürriyetin bir sınırı olduğu gibi basın hürriyetinin de bir sınırı olması gerektiğini ifade eder. Hüseyin Cahit Bey, matbuatın medeni bir devlete yakışacak şekilde birtakım kanunlara tabi olmasında endişeye sevk edecek bir durum olmadığını ama yapılacak kanunun da matbuat özgürlüğünü kısıtlamaması gerektiğini sözlerine ekler.

"Meclis Mebusan'ın nazar-ı ehemmiyetine aldığı nokta, pek aşikâr iken her nasılsa bu maksad pek kolay su-i tefehhüme uğradı. Adeta Meclis-i Mebusan'ın serbesti-i matbuat aleyhinde bulunduğu yolunda bir fikir ileriye sürülmek istendi. Her hürriyet gibi, matbuat-ı hürriyetin de bir haddi olmak lazım geleceği tabii olduğu düşünülürse serbesti-i matbuatın da bir cemiyet-i medeniye'ye yakışacak surette bir takım kavaide tabii tutulmasından endişe edilmemek iktiza eder. Şu kadar ki bu kavaidin hiçbir zaman lisan-ı hürriyeti mahvetmemesi de elzemdir."⁷⁶³

⁷⁶² Hüseyin Cahit, "Hürriyet-i Matbuata Dair," Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁶³ Hüseyin Cahit, "Hürriyet-i Matbuata Dair," Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

Haberin devamında Hüseyin Cahit Bey, toplumda yaşayan vatandaşlara keyfi muamelede bulunmamak bizlerin hürriyetlerini nasıl ihlal ettirmiyorsa gazetelerin de belirli ölçülerde sınırlandırılmalarının onlara sansür uygulandığı anlamına gelmeyeceğini belirtir. Bu durumun matbuat dairesi tarafından makul karşılamayıp kitleler cebir ve şiddete yönlendirilirse o zaman meşrutiyete ve adalete tecavüz edilmiş olur demektir.

“Diğerinin mal ve can ve namusuna keyfimizin istediği gibi taarruz edememek, bizim hürriyetimizi nasıl ihlal etmiyorsa, gazetelerin de yalnız bu esas dairesinde hakk-ı ahire tecavüzünden memnu olmaları hürriyet-i matbuatı ihlal etmiş sayılamaz. Fakat iş bu daireye ma'kuliyyetden çıkıp da da cebir ve tazyik vadisine meyil edecek olursa o zaman meşrutiyete, hürriyete, adalete, tecavüz edilmiş olur”.⁷⁶⁴

Hüseyin Cahit Bey, eski basın kanununun ihtiyaçları karşılayamadığından, yürürlükte bulunan kanunun ise milletin hukukunu koruyamadığından yeni bir basın kanununun hazırlandığını ifade eder. Hükûmetin tavrının gayet açık olduğunu düşünen Hüseyin Cahit Bey, birtakım gazetecilerin kamuoyunu telaşlandırmak suretiyle haber yapmalarını uygun bulmadığını, bu tarz haber yapan gazetecilere karşı sükûnet içinde kalınmasının da mümkün olmadığını ifade eder.

“Meclis-i Mebusan’ın mevcut matbuat kanunu tatbik ile hukuk-ı millet ve devatı, müdafaa etmesi yolunda Bab-ı âliye ettiği tavsiyeyi haksız bulanlar Kanun-ı Esasi’den evvel ilan edilmiş eski bir kanunun şu zamanda kabil-i tatbik olamayacağını iddia edenler garibtir ki Hüseyin Hami Paşa’yı da Meclis-i Mebusan’dan rey sormakla itham ediyorlar. Hâlbuki az çok salim bir fikir ile iş muhakeme edilecek olursa bu iki itirazın da gayr-i varid olduğu pek kolay teslim olunur. Bab-ı ali eski matbuat kanununun ihtiyac-ı zamana gayr-i muvafık olduğunu anlamış, meclisin nazar-ı tasavvuruna yeni bir lahiya-i kanuniye arz edilmişti. Demek oluyor ki esasen Bab-ı âli eski matbuat kanununun aleyhinde değildir. Bunu tatbikten müctenibdir. Fakat böyle olmakla beraber birtakım ecnebi gazetecilerin artık efkâr-ı umumiyyeyi galeyana getirerek bir hadise-i müessif tevliid edebilecek surette yazdıkları kefarete karşı sukut etmek kabil değildir.”⁷⁶⁵

Hüseyin Cahit Bey, bu tarz yayın yapan gazete ve gazetecilere karşı sessiz kalırsa hükûmetin görevini yapmadığı gibi bir anlamın ortaya çıkacağını, bu yüzden hükûmetin

⁷⁶⁴ Hüseyin Cahit, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁶⁵ Hüseyin Cahit, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

meclise verdiği Basın Matbuat Yasası'nın bir an evvel uygulamaya geçilmesini istemektedir.

“Çünkü o zaman vazife-yi hükümet ihmal edilmiş olurdu. İşte bunun üzerine Bab-1 ali'nin meclise verdiği layiha-ı kanuniyenin bir an evvel tedkikiyle bir kanun vücuda getirmesini meclisten rica etti. Eğer Bab-1 ali hürriyetperver davranmasa idi mevcut matbuat kanunu dairesinde hareket etmekten o ecnebi gazetecileri huduttan dışarı atmaktan geri kalmazdı. Binaenaleyh Bab-1 âliyi meclisten fikir sormak ile itham etmek doğru değildir.”⁷⁶⁶

Yazar, ortada bir suç olduğu için bu yasanın hazırladığını, bu kanunun karşısında kişisel hırsları ile kendilerini kaybetmiş olan kimselerin, bu duygularını bir yana bırakıp devletin menfaati konusunda hem fikir olurlarsa hayırlı bir iş yapacaklarını ifade eder. Kanunun uygulamasına destek veren Hüseyin Cahit Bey, hükümet hakkında hakaret içeren yazılara karşı yaptırım uygulanabilmesi için Matbuat Kanunu'nun yapılmasının şart olduğunu söyler.

“Bab-1 ali memleketin ki yeni bir matbuat kanuna ihtiyacı olduğunu görüyor. Meclise te'kid-i mütezammin bir ricada bulunuyordu. Meclis-i Mebusana gelince o da bu meselede başka türlü hareket edemezdi. Ortada bir cürüm vardı ki arz-ı şahsiye ile kendinden geçmiş kimseler istişare ederlerse her Osmanlıyı ta amik-i kalbinden lerzan edebilirdi. Meclis-i askeriye ve hükümete bir ecnebi ağzından vuku bulan bu hakarete tabiiyen ceza için yeni kanunun tanzimine kadar intizar ediniz cevabı veremezdi. İdareten muamele edilmesinde taraftar olamazdı. Binaenaleyh kavanin-i mevcude dairesinde hareket olunması lüzumunu kuvve-i icraiyesine bildirmiştir.”⁷⁶⁷

Hüseyin Cahit yürürlükte olan Matbuat Kanununun hükümlerine göre Tanin gazetesinin para cezasına çarptırıldığını, Yeni Gazete müdürü Hakkı Bey'in hapse mahkûm olduğunu belirtir. Kanunun Osmanlı vatandaşlarına tatbikine seslerini çıkarmayan gazetelerin, Osmanlı hükümetini ve askeriyesini aşağılayan yabancı uyruklu gazetelere verilen ceza karşısında bu kadar tepki göstermelerini oldukça garip bulduğunu belirterek sitemde bulunmuştur.

“Mevcut matbuat kanunu ise ilan-ı hürriyetten sonra defaatle ile tatbik olunmuştur. Tanin o kanun mucibince ceza-ı nakdiye mahkûm oldu. Daha son günlerde Yeni Gazete müdürü Roma sefiri Hakkı Bey aleyhindeki neşriyat-ı muhakkıranesinden dolayı o kanunun mucibince yirmi

⁷⁶⁶ Hüseyin Cahid, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁶⁷ Hüseyin Cahid, “Hürriyet-i Matbuata Dair” , Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

gün habse mahkûm oldu. Osmanlılara tatbik ederken şiddet olup olmadığını düşünmediğimiz bir kanunu askeri ve hükümeti tahkir eden bir ecnebi gazeteciye tatbik ederken şiddetli bulup bu hareketi cezasız bırakmak pek garip olurdu. Görülüyor ki ne Bab-ı âli'nin müracaatında ne Meclis-i Mebusan'ın cevabında şayan-ı muahhaze hiçbir nokta yoktur. Fakat dediğimiz gibi her nasılsa bu muamele Beyoğlu'nda münteşir bir iki Fransızca gazete tarafından biraz menfaatine telakki olundu. İstanbul gazetesi bunu geriye avdet suretinde tefsir etti. Osman-i Şerloyd Gazetesi aynı mealde idare-i kelim ediyordu.”⁷⁶⁸

Osman-i Şerloyd gazetesinin, insanın kendisi için talep ettiği hukuku bir başkası için de talep etmelidir yorumuna Hüseyin Cahit Bey, hürriyet mücadelesini canla başla kazananların bunu sadece kendileri için istiyorlarsa kazandıkları bu şerefe layık olmadıklarını ifade eder.

“Bu muhakemelerin hepsi doğru idi. Şu kadar ki nokta-ı azimet yanlış olduğu için vasıl oldukları netice de yanlıştı. Bütün bu mülâhazat ve muhakemat-ı hâkimata ancak hürriyet-i matbuata taarruz vakıa olduğu zaman kabil-i tatbik ve irad idi. Ortada böyle bir hareket hatta niyet olmadıktan sonra bu telaş ve itabede biltabi lüzum yoktur. Osman-i Şerloyd şu mülâhazada bulunuyordu: İnsan kendisi için talep ettiği hukuku diğerleri için de diriğ etmemelidir. Galipler vaktiyle istihsal için uğraştıkları hukuku, başkalarına bahşetmeyecek olurlarsa bu mübarezat ve muzafferiyet neticesinde kazandıkları şan ve şerefe gayr-ı layık olduklarını gösterirler. Kendi mazilerini red ve inkâr etmiş olurlar.”⁷⁶⁹

Hüseyin Cahit Bey, Genç Türklerin hürriyetin hakkını vererek, bu hakkı bütün Osmanlı vatandaşları ile paylaştıklarını Osmanlı vatandaşlarının fikirlerini özgürce söylemesine itiraz edilmiş gibi bir algı oluşturulmak istenildiğini Genç Türklerin kendileri için temin ettikleri hiçbir şeyi devletteki hiçbir vatandaşından esirgemediklerini söyleyerek aksini iddia edenleri ispata davet eder.

“Bu ana kadar Genç Türkler hürriyet hakkında hakikaten ali bir fikre malik olduklarını isbat etmişlerdir. Bu nimetin Osmanlı vatanında sakin olan bütün ırklara şamil olmasını istediler. İlk devre inkılabında tanin-endaz olan en güzel kelimelerden biri “müsavat” idi. İşte bunun için Genç Türkler cemiyetin muzaferiyetiyle hala siyab olan eski reaya-ı amal milliyelerini ilandan korkmadılar. Bu mukaddime ile başlayan Osmani Şer Loyd bahsi bütün bütün başka bir vadiye götürüyordu. Bu bütün bütün maksattan haricidir. Sanki mesele Anasır-ı Osmaniye'den birinin serbestçe beyan-ı efkâr ve mütalaât etmesine karşı itiraz edilmekten ibaret imiş gibi tasvir

⁷⁶⁸ Hüseyin Cahit, “Hürriyet-i Matbuata Dair”, Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife,1

⁷⁶⁹ Hüseyin Cahit, “Hürriyet-i Matbuata Dair”, Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife,1.

olunmuş. Genç Türkler kendileri için temin ettikleri bir saadeti başkalarından hiçbir zaman esirgememişlerdir ve esirgeyemezler. Bunun aksini iddia eden ispat etmelidir.”⁷⁷⁰

Hüseyin Cahit Bey, Osman-i Şerloyd gazetesinin Matbuat Kanunu hakkında yaptığı açıklamaları art niyetli bularak basın hürriyetinin siyasi tartışmalardan üstün olduğunu, matbuatın özgür olması konusunda hem fikir olduğunu söyler.

“Zaten Osmani Şer Lyod Refikimize bundan iki gün evvel izah ettiğimiz şu nokta-ı üzerinde ısrar etmeyişi hakikati teslim etmiş endişesi kaybetmiş olduğunu gösterilir Dünkü serbest-i matbuat hakkındaki mütalaatı ise cidden ziyade-i hezl suretinde telakki etmek mecburiyetindeyiz. “Bize paskalya hediyesi olmak üzere hükümetin yaptığı bir ağız bağı” hazırlamakta olduğu yolundaki latifesi müteakip bir takım meseleler aynı zevkde şakalarla makaleyi tezyin ediyor. Fakat biz böyle pek ciddi bir meselede pek ciddi beyan-ı mütalaa edilmesi taraftarıyız”.⁷⁷¹

Hüseyin Cahit Bey, matbuat özgürlüğünü toplumsal eşitlik için tereddütsüz kabul ettiğini, devletin her unsuru arasında eşitlik esası gözetilerek aynı seviyede ifade ve vicdan hürriyeti hakkı tanınması gerektiğini ifade eder. Fakat hiçbir ecnebi gazetesinin kanunu bahane ederek devletimizi ve milletimizi aşağılayıcı haber yapamayacağını basın özgürlüğü ile tahkirin birbirine karıştırılmaması gerektiğini belirtir.

“Onun için hürriyet-i matbuatın muhassenat-ı siyasete galip olduğunu teslim eder ve hürriyet matbuata taraftar bulunuruz. Hürriyet-i matbuatın umumun müsavaten müstefit olması lazım geleceği teslimden biran geri kalmaz. Anasır-ı muhtelifeyi Osmaniye arasında müsavat namı esasında riayetkârız. Binaenaleyh her anasır aynı suretle hürriyet vicdan ve kelamdan istifade eder. Fakat hiçbir ecnebi bizi tahkir için bu kavaid esasiye arkasına saklanamaz. Hürriyet matbuat ile hürriyet-i ifsad ve tahkir birbirine karıştırılmamalıdır”.⁷⁷²

Hüseyin Cahit Bey’in Tanin gazetesinde yer alan “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler” başlıklı haberinde Matbuat Kanunu ile yabancı gazetelerin kanuna tabi olmalarından dolayı göstermiş oldukları tepkilerden bahsedilmektedir. Haberde, kanuna göre ecnebi gazete müdürlerinin Osmanlı olma şartı; ecnebi gazeteleri kızdırdığı ve Osman-i Şerloyd gazetesinin, gazete müdürlerinin Osmanlı olması şartını, Osmanlı olmağa mecbur bırakılma olarak değerlendirdiği ifade edilir.

⁷⁷⁰ Hüseyin Cahid, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁷¹ Hüseyin Cahid, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁷² Hüseyin Cahid, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

“Matbuat kanun-ı lahiyasının Meclis-i Ayandan bazı tadilat icrası ile Meclis-i Mebusana iade edilmesi üzerine dünkü Osman-i Şer Loyd gazetesi Türkiye’de ecnebiler elindeki matbuatın mevkuna dair bir makale neşr ediyor. Matbuat kanununun aleyhinde gazetelerin kâffesi idare-i lisan etmiş oldukları cihetle şimdi tekrar bu ciheti mevzu bahis edecek değiliz. Zaten Osman-i şer loyd da bu noktaya sadece temas ettikten sonra asıl kendisince muhim gördüğü cihete nakl-i kelam ediyor. Bu da makalesinin serlevhası’ndan anlaşıldığı vechile ecnebilerin memleketimizde gazete çıkaracakları zaman tabii olacakları ahval ve şeraittir. Meclis-i Ayan bir gazete müdür-i mesulünün tabiiyeti Osmaniye altında bulunması icap edeceği hakkında matbuat kanuniyeye bir kayd-ı ilavesi fikrinde bulunmuş”⁷⁷³

Haberde, Osman-i Şer Loyd gazetesinin, kızdığı noktanın ilgili kanun olduğu ifade edilerek kanun maddesinin ilgasına uğraştıkları anlatılır. Hüseyin Cahit Bey Meclis-i Ayanın bu kanun maddesiyle amacının ne olduğunu anlamaya çalıştığını ifade eder.

“İşte Osman-i Şer Loyd’u beyan-ı mütalaaya sevk eden kifayet, budur. Bu kanun kabul olunduğu takdirde refikimizin fikrinde ecnebi gazeteciler ya terk-i neşriyata yahut terk-i tabiiyetle Osmanlı sıfatını iktisaba mecbur olacaktır. Osmani Şer Loyd’un bu fıkranın ilavesinde Meclis-i Ayan’ın tabiiyet etmiş olduğunu mülâhazayı tayyine uğraşılıyor. Acaba Meclis-i Ayan menfaat-ı maddiye hatırı için terk-i tabiiyet edebilecek eşhas ile Osmanlıların mukadderatını çoğalmak mı istiyor? Buna ihtimal vermiyorum. O halde ecnebilerin elinde bulunan gazeteleri mahv etmek maksadı kalıyor.”⁷⁷⁴

Ecnebi gazetelerin, hazırlanan kanunla varlıklarının sona erdirildiğini düşünmeleri üzerine Hüseyin Cahit Bey gazetelerin kanuna gösterdiği tepkiyi kabul edilemez olarak değerlendirir.

“İşte Osman-i Şer Loyd gazetesi bu maksatta bir müddet mevkute için hüküm ettikten sonra Ecnebilerin idaresinde bulunmak üzere şehrimizde intişar eden gazeteler hakkında bazı hükümler veriliyor. Bu fikirleri aynen nakil ediyoruz: İstanbul’da çıkan Ceride-i Havadis’in kâffesini müdafaa etmek ve yahut ecnebilerden bir kaçının irtikâp ettikleri hataları tahfif etmek fikrinde değiliz. Bilakis 13 Nisan ile 24 Nisan tarihleri arasında bu gazetecilerden bazılarının ittihaz ettikleri mesleğin ne kadar sefilane olduğu düşünebileceği insanın nefret ve istikrâhla epeyi titriyor. Bu ahvalle ma’yub’enin hatıraları o kabil adamlarla kendimizi müşterek tutmaktan men ederiz.”⁷⁷⁵

⁷⁷³ Hüseyin Cahit, “Hürriyet-i Matbuata Dair,” Tanin Gazetesi, 4 Nisan 1909, sahife, 1.

⁷⁷⁴ Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler,” Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife, 1.

⁷⁷⁵ Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler,” Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife, 1.

Hüseyin Cahit, ecnebi gazetelerin önemli bir gücü olduğunu kabul ederek, bu güçten memleketin hem faydalanabileceğini hem de zarar görebileceğini ifade ederek bu gazetelerin denetim altında tutulması gerektiğini düşünür. Osman-i Şerloyd'un bir ecnebi gazetesi olduğunu, devlet içerisindeki irticai faaliyetleri desteklediğini ve gazetecilik dışında faaliyet yürüttüğünü iddia eder.

“Gazetelerin bir kuvvet olduğunu kabul edersek bu kuvvetten memlekete gelebilecek faidelere yahut zararları muhakeme etmek lazım olduğunu da elbette teslim ederiz. Memleketimizde ecnebi elinde bazı gazeteler var. Bazılarının imtiyazı Osmanlılar elinde bulunmakla beraber, muharrirlerinin ecnebi olduğu görülmektedir. Şu halde bu gazetelerin neşriyatı Osmanlılarca gayet nazar-ı dikkat önünde bulundurmamak icab eder. Biz o fikirdeyiz. Bir gazetenin mülevves bir mahiyeti varsa, bu bir mahiyet herkesçe ne kadar malum olursa olsun neşriyat-ı mütemadiyesinden her halde efkâr-ı umumiye üzerinde bir iz kalır. Fenalık etmeğe azm etmiş bir gazete dayanmak için sermaye bulursa herhalde az çok fenalık etmeğe muvaffak olur.”⁷⁷⁶

Hüseyin Cahit Bey Osmanlı Devlet'inde görev yapan yabancı uyruklu gazetelerin devletin hayrına iş yapmayıp, gazetecilik ahlakına sığmayan hal ve tavırları içinde olduklarından bahsederek bu gazete ve gazetecilere karşı tedbir alınması gerektiğini savunmaktadır.

“Şahsi mücadelata kapılır ki görünmemek için tayin-i esamiye girişmeksizin umimiyet itibarıyla bu meseyi tetkik etmek isteriz. Osman-i Şer Loyd da bir ecnebi gazetesi olmakla beraber itiraf ediyor ki hadise-i irticaiyede ecnebi idaresinde bulunan gazetelerden bazıları alçakça, sefilce bir mesalik takip etmişlerdir. Bazılarının pek şayan-ı takdir bir meslek takip etmiş olduklarını burada ilave etmekte biz bir vazife-yi hakikat-perestane ad eyleriz. Osmanlı gazeteleri içinde meslekleri itibarıyla şayan-ı muâheze olanlar vardı. Fakat biz Osmanlı gazetelerinden bahsetmiyoruz. Şimdi ecnebi gazetelerinin ahvalini muhakeme ediyoruz. Alçaklıklarını, sefilliklerini Osman-i Şer Loyd'un da teslim ettiği bu gazetecilere karşı memleket-i Osmanlık hakk-ı müdafasını isti'mâl etmesin mi?”⁷⁷⁷

Hüseyin Cahit Bey, Devlet-i Osmaniye'deki ecnebi gazetelere baskı yapıldığını düşünen Osmanlı gazetecilerinin Avrupa'da yayın yapan ecnebi gazetelerin hukuki durumlarını mukayese etmelerini önerdiğinde meslektaşlarının bu öneriler karşısında kendisini eleştirdiklerini söyleyerek bu konuda onlarla iştirak içinde olmadığını belirtir.

⁷⁷⁶Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler,” Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

⁷⁷⁷Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler,” Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

Ecnebi gazetelerin memleketin hayrına çalışmayacaklarını,içlerinde elbette iyi niyetli olanların mevcut olduğunu ama genelinin Osmanlının mahvına çalıştıklarını,devlete müşkülât çıkartıklarını söyleyerek yaptıklarını görmezden gelemeyeğini ifade eder.

“Memalik-i Osmaniye’de ecnebi gazetecilerin mevki ne olduğunu düşünen refikamız mülahazat ve muhakematına esas olmak üzere Avrupa’da ecnebi gazetecilerin mevkinin piş-i mukayesesine almak icab etmez miydi? Refikimiz bu gazetecileri red ve takbih ediyor. Onlarla iştirak etmiyor. Bunların asıl ecnebi gazetelerine numune-i ittihaz edilemeyeceğini asıl ecnebi gazetecilerin memlekete pek hizmet edemeyeceğini ve işittiğini söylüyor. Bu iyi gazetelere bir diyeceğimiz yok. Fakat bunların hatırı için fenaları, Osmanlılığı mahv için uğraşanları da müdafa mı edelim.”⁷⁷⁸

Haberin devamında memleketimizde gazete çıkarmak isteyen ecnebi gazete müdürlerinin Osmanlı olması şartına neden tepki gösterildiği sorar. Kanun maddelerine göre bütün ecnebi gazetelerin bu kurala uymaları mecburken kapitülasyonlar sebebiyle ecnebi gazetecilerin kanunlara uymada müşkülât çıkartıklarını söyleyerek yaptıkları suçun açığa çıkarılması gerektiğini düşünür

“Memleketimizde gazete çıkaracak ecnebilerin, gazeteler için Osmanlı bir müdür-i mesul tayinatı mecbur olmaları tarzında Meclis-i Ayan’ın koymak istediği kayd-ı ahkâmı cezasının kendi haklarında tatbikini teminde ibaret ise Osman-i şer loyd buna da lüzum görmüyor. Çünkü madde-i mahsusa mucibince ecnebiler gazete çıkarmakla bu kanun-ı ahkâmına riayeti taahhüt etmiş olurlar. Fakat her halde ecnebilerin üzerinde kapitülasyonlar münasebetiyle ahkâm-ı kanuniyenin tatbikini daimi müşkülât olduğunu muhakkak olduğunu cihetle meclis-i ayanın bu babda gösterdiği ihtiyatı taksir etmekle mahal yoktur zan ediyoruz.”⁷⁷⁹

Hüseyin Cahit Bey, ecnebi gazetelerden siyasi bir taraf tutmadığı ve ülkemize saygı gösterdikleri sürece ciddi oranda fayda sağlanabileceğini sadece kendilerine verilen görevi yerine getirmeleri gerektiğini böylelikle hem para kazanıp hem de gerçekleri beyan edebileceklerini söyler.

“Acaba bu iki kısım ecnebi gazetelerin hangisinden bu memleket istifade bekleyecektir? Bir fik-i siyasi takip etmeyen ecnebi gazetelerin şahısları eğer memleketimize muhabbet-zatlar ise bunlardan cidden istifade olunabilir. Çünkü kendilerine tayin olunan bir mesalik-i siyasiye göre idare-i lisane bu ricali değildirler. Maksatları her tacir gibi para kazanmaktır. Hem para

⁷⁷⁸Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler,” Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

⁷⁷⁹Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler,” Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

kazanırlar hem hakikati söylerler. Bu ikisini pek ala kabul edilebilir. Böyle olmakla beraber yine kendi milletinin tabiyetinin noktay-ı nazariyesine meyil etmesi pek zordur”.⁷⁸⁰

Hüseyin Cahit Bey, Osmanlı Devleti’nde yayın ecnebi gazetelerin, özellikle Osman-i Şerloyd gibi olan gazetelerin, sadece kendi menfaatleri doğrultusunda haber yaptıklarını, Osmanlı Devleti’nde yaşanan olayları Avrupalı devletlere kendi çıkarları doğrultusunda bildirdiklerini ifade eder. Kendilerine hükümetleri tarafından verilen emrin bu doğrultuda olduğunu söyleyen Hüseyin Cahit Bey bu gazetelerin Osmanlı ülkesine hizmet etmek gibi bir amaçları olmadığını düşünür.

“İkinci kısım gazeteler ise ne para kazanmağı düşünürler, ne de memleketimize hizmet etmeyi, Onlar bizzarûre yalnız menfaat bilirler. O da kendi memleketlerinin menfaatleridir. Bu menfaat ne icab ederse o yolda hareket ederler. Ve memleketimizi de Avrupa’ya o yolda, kendi menfaatleri dairesinde bildirirler. Başka türlü hareket etmezler. İhtimali yoktur. Çünkü hükümet tesisleri odur. Yoksa filan ve falan hükümetin Türkiye menfaatine hizmet etmek üzere İstanbul’da gazete tesisi için masarif-i azime ihtiyar edeceğine inanmak pek saflık olur.”⁷⁸¹

Hüseyin Cahit makalesinin son kısmında Osmanlıların artık uyanık olması gerektiğini, Avrupa’ya kendimizi tanıtmak istiyorsak bunu ülke insanları olarak hep birlikte yapmamız gerektiğini, bu görevi başkaları bizim adımıza yaptığında mutlaka kendi menfaati doğrultusunda yapacaklarına dair uyarıda bulunur.

“Şu mütalaadan biz Osmanlılar için bir hassa-ı intibah çıkmak lüzum ise oda Avrupa’ya kendimizi tanıtmak fikrinde bulunduğumuz takdirde kendi vasıtamızla kendimizi tanıtmaya teşebbüs etmek lüzumunu anlamaktan ibaret olacaktır. Bu vazife bize Osmanlılara terettüb eder. Başkaları onu bizim hesabımıza taahhüt ederlerse bunu mutlaka kendi menfaatleri dairesinde tabir edeceklerdir. Hüseyin Cahit.”⁷⁸²

2.3.7.5. Gazete Kapatma

Dalkavuk gazetesinde yer alan “Cereyan-ı Hal” başlıklı haberde Kalem gazetesinin usulsüzce kapatılması anlatılmaktadır. Gazete, Kalem gazetesinin matbuat nizamnamesine aykırı olarak toplattırıldığını, kapattırıldığını, satışının engellendiğini ve gazete müdürünün

⁷⁸⁰Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler”, Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

⁷⁸¹Hüseyin Cahit, “Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler”, Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

⁷⁸²Hüseyin Cahit“ Memleketimizde Ecnebi Gazeteciler, Tanin Gazetesi, 16 Temmuz 1909, sahife,1.

tutuklandığını ifade ederek emrinin sadrazam tarafından verilmeyip Zabıta Nezareti kararıyla verildiğini ve polisler tarafından yerine getirildiğini ifade etmektedir.

“Tercüman-ı hakikat gazetesi dahi getirterek hakkımızdaki rüfekâ-ı nüvâze fikrasını kâmil-i memnuniyetle okudum ve matbuat-ı Osmaniye'nin mesele-yi kâmil ehemmiyetle takdir ederek müdafaa-ı nefis ettiklerini mesruren müşahede ettim. Fakat bizim altıncı numarada toplattırılmağa mucib ne var idi diyerek o nüshayı okumağa, alıp tetkike başladım. Başta telsim-i dâmen fena bir şey değil. Taze havadis dokunur bir şey yok. 11 Temmuz'dan beri bir ziyafet-i siyasiyesi, telgraflar, bunlarda dahi bir şey yok acaba nedir? Haydi, kalem gazetesinde Almanya'ya ait bir fıkra var idi. Sefir müracaat etmiş sadrazam emri vermiş, toplattırılmış, gazetenin müdürü de tevkif edilmiş. Olsun, lakin sefir ben müracaat etmedim, sadrazam paşa da böyle bir emir vermedim diyerek ısrar ediyorlar. Bu halde mana? Sakın resimlerde bir şey olmasın dedim. Resimlere baktım. Sadrazam ile Dâhiliye ve Maarif Nazırlarının ve köprünün resimleri var. Bunlar da ne var hiç!. Acaba Zabıta Nazırı Paşa Hazretleri kendi resmi olmadığına hiddet etmesin dedim. Fakat zannettim. Zira bu gidişle elbet sırası gelir oda olur. Resimler de dahi bir şey göremedim. Cihetle düşündüm, taşındım Zabıta Nezareti tarafından kalem gazetesinin toplandırılması hakkında verilen emrin, polisler tarafından tevsi' edilerek bizim gazeteye dahi teşmil edilmiş olmasına zehap oldum.”⁷⁸³

Volkan Gazetesinde yer alan “Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umûmîliğinden ve Hükümetten Ricam” başlıklı haberde hükümetin devr-i istibdatta olduğu gibi hareket ettiği belirtilerek bunu konuda Bidâyet Mahkemesi savcılık makamından gereğini yapması konusunda talepte bulunulur.

“Mahkemesi Müdde-i Umumiliğinden ve Hükümetten Ricam

Bendeniz mahkemenin hükümetin emirlerine itaat etmemek gibi bir fikr-i denî taşıyanlardan değilim. Teheyüç-i ezhânı mücib makalât neşrini, bu devr-i hürriyet ve meşrutiyette kat'iyen kabul etmem. Yazılan makalelerin te'şirini kat'iyen vermeğe hazırım. Beni cebren hükümet tevkif edebilir, hakkımda her türlü muamele yapabilir. Lâkin hükümet, tarih-i insâniyyet ve medeniyette öyle bir leke bırakır ki; Dünya durdukça artık o lekeyi hiç bir te'ville ne silebilir, ne de başka bir renge sokabilir. Hükümet, hakkımda bir muâmele-i kânun-şikenânede bulunacak olursa enzâr-ı âlem-i medeniyet, bu meseleye in'itâf edecek ve hükümetin, devr-i sâbıkta, Yıldız'ın emriyle hareket eder bir “manivela” olduğu gibi, şimdi de hafi bir kuvvetin kahır altında zebun olduğunu iyiden iyiye takdir edecek⁷⁸⁴.”

⁷⁸³ “Cereyan Hal,” Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, sahife, 4.

⁷⁸⁴ “Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umûmîliğinden ve Hükümetten Ricam” Volkan, 20 Nisan 1909, sahife, 2

Mektubun devamında Volkan Gazetesinin geniş bir okur kitlesi olduğu, bu zamana kadar gazete hakkında herhangi bir cezai işlem olmadığı, Volkan'ın ilave yayınladığı Zabtiye Nezaretince bilindiği ve buna rağmen 4 Nisan 1325 senesine kadar neden herhangi bir mahkeme celbi gelmediği, neden taburların Çatalca'ya geldiği esnada savcılık makamının harekete geçtiği sorulur.

“Şimdiye kadar yevmi olarak neşr olunan ve günde yirmi binden ziyade kari'inin nazarına çarpan ‘Volkan’ mademki müheyyic makalât neşrediyor, 4 Nisan sene 325 tarihine kadar ne için hakkında öyle bir celb kesilmedi? Mademki: “Volkan” ilâveler neşrettiği Zabtiye Nezaretince mâlum idi, hâlbuki: aslı yok. Ne için Nezaret, sahibini, daha evvel celb etmek istemedi? Ne için? Haydi, hükümet evvelce lüzum görmedi. Vakıa lüzum görmediği için hakkından sâkıt olmaz. Ancak, neden? Ne için? Taburların Çatalca'ya geldiği gün gerek mudde-i umumî gerek Zabtiye Nezareti hakkımızda celb ve davet-nameler tasfîr ediyor. Demek oluyor ki: Buradan giden hey'etle taburlar arasında bir muahede yapıldı! Demek oluyor ki: Şanlı ordumuza, Derviş Vahdeti, mâ-hudlar tarafından, bakalım nasıl bildirildi? Fakat iyi bilmiş olsunlar ki: Hak, haktır. Bu vird-i lisanımdır ki: Daima zafer-yâbdır.⁷⁸⁵

Ahmet Samim'in Cidal gazetesinden yer alan “Sada-yı Milletin Mahkemesi” başlıklı haberinde Sıkıyönetim Mahkemesi'nce kapatılan gazete müdürünün savunması ve uğradığı haksız itham anlatılır. Gazetede, kişileri ve toplumu küçük düşürücü yazılar yazılması ve hükûmeti töhmet altında bırakması gerekçesi ile Basın Matbuat Kanununun otuz dördüncü maddesine göre cezai işleme tabi tutulduğu belirtilir.

“Bilumum anasır muhtelif-i Osmaniye'nin tezyif ve tahkir edilmiş olduğundan bahisle, Meclisle Dâhiliye Nezaretinden vuku bulan ihbar üzerine, Dersaadet Bidayet-i Müdde-i “Umumiliği Memuriyet-i Aliyesinden Sada-yı Millet gazetesinin müdür-i mesul Yorgaki Melakhiriyos Efendi aleyhinde ikame edilen davanın dünkü günü Dersaadet Bidayet Mahkemesi İkinci Ceza Dairesince rüyetine ibtidar kılınmış. Mesul mumaileyh vekili müdafaalarından Hirisantus Efendi hazır bulunduğu halde mezkûr şikâyetname ve iddianamenin ve şikâyeti mezkurenin müstenid-ileyhi olan “Neden Bizde Olmuyor”? Serlevhalı makalesinin keratından sonra Yorgaki Efendi söze başlayarak makalenin muhariri başkası olmakla evvel emirde onun hakkında bir dava ikamesi ve ikinci derece dahi divan-ı harbin ahiren ittihaz eylemiş olduğu kararın taht te'emmüle alınması ve üçüncü derecede sahib-i makalenin mütalaat mevzu- bahiste bir su-i kast bulunup bulunmadığının taharrisi lüzumdan

⁷⁸⁵“Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umûmiliğinden ve Hükümetten Ricam”Volkan, 20 Nisan 1909, sahife,2.

olduğundan bahs eylesini müteakib vekil müdafaa söze başlayarak her faide failin takip ettiği maksadın ”⁷⁸⁶

Ahmet Samim Bey, makalede Osmanlı halkını küçük düşürücü bir cümleyi bırakın bir kelimeye bile rastlayamazsınız diyerek bir kimsenin bir diğerine hakareti için ortada bir sebep olması gerektiğini ifade eder. Bu duruma sebep olabilecek herhangi bir olayın vuku bulmadığını, öyle olmamakla birlikte makale hakkında şikayette bulunan şahsın son derece taraflı bir anlatımla şikayette bulunduğunu belirtir.

“Esas maddeye gelince şikâyet vaka da Anasır-ı Umumiye Osmaniye’ye taalluk eder. Bir cümle değil belki bir kelimeye bile tesadüf edilmez. Çünkü evvel emirde bir kimseye diğerini tahkir için bir sebep verilmiş olmak lazım geliyor ki Anasır-ı Umumiye şöyle dursun bir anasır bile mucib tezyif ve tahkir hiçbir hal vaki olmamıştır. Mamafih nazar-ı mütalaamızı yalnız şu cümleye taksir etmeyerek makalenin cümle müfehhimane teşmil ettiğimizde görüyoruz.”⁷⁸⁷

Ahmet Samim Bey, memleketin pek çok sorunu varken, halkın acil bekleyen ihtiyaçları dururken, devletin gazete kapatmayla uğraşmasının son derece üzüntü verici olduğunu ifade eder. Üstelik makalede Osmanlı’nın hakkı müdafaa edilirken devletin hakaret suçundan dava açmasını da manidar bulur.

“Bizim şu kadar bin şecia-ı askerimiz varken şöyle bir donanmanın meydana getirilmesi ve şu bunun yapılması mümkünatdan hasta ve zayıf ve fakir düşmüş olan evlad-ı vatanın terfiye-yi ahvali hükümet için umûrdan iken birçok seneden beri bu yolda hiçbir teşebbüs-i failde bulunulmaması ve imtiyazat-ı ecnebiyesinin lağvı adalet ve müsavat-ı tamamenin tatbikiyle hâsıl olabilip buna ise riayet edilmediğinden vesaireden bahisle bilimüm efrad-ı osmaniyeinin hukukunu müdafa eden böyle bir sahib-ı kalem vicdanı bilakis tezyif ve tahkir cürümüyle ithama kalkışmak münkâl olacak merdud bulunmuş.”⁷⁸⁸

Ahmet Samim Bey, gazetenin hukuksuz kapatılmasının toplumun her kesiminde üzüntü yarattığını, söylenildiği gibi gazetede makalenin toplumda herhangi bir husumet yaratmadığını ifade ederek tutuklunun serbest bırakılmasını talep eder.

“Her Osmanlı bu karardan mugber ve münfeil olmuştur ve olması da tabidir. Velhasıl şikâyet ve ika kabine heyetine masrûf ve vaki olmakla beraber anasır-ı umumiye bunun bir güne şümûl

⁷⁸⁶ Ahmet Samim, “Sada-yı Milletın Mahkemesi,” Cidal Gazetesi, 19 Teşrinisani 1325, sahife, 2.

⁷⁸⁷ Ahmet Samim, “Sada-yı Milletın Mahkemesi,” Cidal Gazetesi, 19 Teşrinisani 1325, sahife, 2.

⁷⁸⁸ Ahmet Samim, “Sada-yı Milletın Mahkemesi,” Cidal Gazetesi, 19 Teşrinisani 1325, sahife, 2.

ve tesiri bulunmadığından meydana bir hasım yoktur. Bil-netice müvekkilimin berat-ı zimmetine karar verilmesi lazımdır.”⁷⁸⁹

Savunma sonucunda, mahkeme heyeti tarafından durum incelenmiş, şikâyette bulunan şahısta ve vatandaşlarda herhangi bir maddi kayıp olmamasından dolayı mesul müdürün beratı için talepte bulunulmuş, karar neticesinde beratı uygun görülmüştür.

“Müdafaada bulunmuş ve müddei-i umumi beyin mütalaasına müracaat edildiğine, mir, muma ilayh dahi Yorgi Efendinin mütalaası, vekil müdafaanın müdafaası, vechile cümle müşteki-i behanın, Anasır-ı Umumiye Osmaniye'nin bir güne taalluk ve tesiri olmadığından berat-ı zimmetine karar itası talebinde bulunulmuş. Ve mahkemece müzakere-i keyfiyet edildiğinde tıpkı dava ve müdafa edildiği üzere ibaret müşteki-i behanın anasır-ı umumiye masarif olmamasına binaen müdür-ü mesulin berat-ı zimmetine mütefekkan ittihaz olunan karar alenen tefekkür kılınmıştır.”⁷⁹⁰

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Serbest-i Matbuat” başlıklı haberde padişahın damadı ve Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın Hukuk-ı Umumiye gazetesi müdürü ve gazetecisi hakkındaki şikâyeti anlatılmaktadır. Şikâyet neticesinde olay Bidayet Mahkemesi'ne intikal etmiş ve suçun tekrarlanması sebebiyle Hukuk-ı Umumiye gazetesinin affa tabi tutulmayacağı beyan edilmiştir.

“Zat-ı şahanenin damadı Arif Hikmet Paşanın pederi ve Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın gazetemiz müdürü ve sermuharriri aleyhinde ikame edildiği ze'm ve kadih davasının mahkemesi Rumi'nin on sekizinci Perşembe günü yani üç gün sonra hilaf-ı salahiyet olarak dersadet bidayet mahkemesinin birinci ceza dairesinde rüyet olunacağından ve serbest-i matbuata karşı tevcih edilen ilk cümle ceza tekrarına bulunduğu istiman'a vakit buyrulan Fedakârını Millet mezkureden haberdar edilmediği vicdana millete ad ediyoruz.”⁷⁹¹

Serveti Fünun gazetesinde yer alan “Kanun-ı Esasi'ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma)” başlıklı haberinde Kalem gazetesinin İstibdat Devri'ndeki gibi Zaptiye Nezareti tarafından toplattırılması ve gazetecilerinin tutuklanması anlatılmaktadır. Haberde ayrıca Kanun-i Esasi'nin gasp edildiği söylenilerek olay kınanmaktadır.

⁷⁸⁹ Ahmet Samim, “Sada-yı Milletın Mahkemesi,” Cidal Gazetesi, 19 Teşrinisani 1325, sahife, 2.

⁷⁹⁰ Ahmet Samim, “Sada-yı Milletın Mahkemesi,” Cidal Gazetesi, 19 Teşrinisani 1325, sahife, 2.

⁷⁹¹ “Serbesti Matbuat,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife, 2.

“Kanun-ı Esasî’ye edilen tecavüz Zaptiye Nezareti’nin Kalem gazetesini istibdad devrinde imişiz gibi toplatması ve sonra muharririnin tevkifiyle başladı. İşte teferruatı: Sırasıyla okuyunuz ve aklınız ererse, elinizden gelirse muammayı hallediniz. Evvelki günkü Servet-i Fünun’dan: Almanya Sefiri Baron Marschall Von Bieberstein dün Bâb-ı âli’ye gelerek Kalem gazetesinin yazmış olduğu makaleden dolayı Sadaret’e şikâyetinde bulunmuş ve bunun üzerine nüshaları toplatılmıştır.”⁷⁹²

Haberde, Almanya sefirinin Babıali’ye giderek Kalem gazetesi hakkında suç duyurusunda bulunduğu ve bunun üzerine sadaret makamının ilgili birimlere talimat vererek Kalem gazetesinin toplatıldığı ve gazete müdürünün gözaltına alındığı anlatılmaktadır. Servet-i Fünun, Kalem gazetesi hakkında yapılan bu uygulamayı keyfi bir hareket olarak kabul etmektedir.

“Almanya sefiri dün Babı-âli’ye gelerek Dersaadet’te münteşir Kalem gazetesinin Almanya imparatoru hakkında neşrettiği bendin siyasete muvafık olamayacağından dolayı sözü edilen gazete aleyhinde kanuni kavuşturma icrasını sadaret makamından talep etmiş bunun üzerine lazım gelen muamelelerin icrası emir olunmuştur. Dün gece zaptiye nezaretinden verilen emir üzerine Kalem gazetesi müvezzilerden toplatıldığı gibi mesul müdürünün dahi nezaret altına alındığı maatteessüf haber alınmıştır. Kalem gazetesi imtiyaz sahibi hakkında vuku bulan bu keyfi hareket Kanun-ı Esasî’ye bütünüyle aykırıdır.”⁷⁹³

Haberde aslında Kalem gazetesinin tevkifi için Sadrazam tarafından herhangi bir emir verilmediği, Zaptiye Nazırı’nın bu hareketi kendi imtiyazını kullanarak yaptığı ve iki polisi görevlendirerek keyfi bir tutuklama gerçekleştirdiği anlatılmaktadır. Servet-i Fünun gazetesi Zaptiye Nezareti’nin Kanun-ı Esasî’yi yok sayarak hareket etmesini sıkıyönetim uygulaması olduğunu beyan eder.

“Kalem gazetesinin imtiyaz sahibinin tevkifi için Sadrazam Paşa tarafından hiçbir emir verilmediği halde Zaptiye Nazırı bu hareketi keyfi olarak icra eylemiştir. Şöyle ki; Zaptiye Nazırı bir iki polis ile kalem gazetesi idarehanesine gider, imtiyaz sahibine hitaben” Almanya İmparatoru hakkında yazdığınız makale mesuliyeti gerektirdiğinden sizi tevkif ediyorum." der. Örfi idare mi var? Evvelki gün saat onu geçe Beyoğlu'nda Kalem gazetesi idarehanesinin kapısı vurulur. İçeriye Zaptiye Nazırı ve Mektupçusu girerler. Zaptiye nazırı kalem gazetesi imtiyaz sahibine :”sizi kanun namına tevkif ediyorum der. Bu sırada kapıda iki polis memuru peyda olur. Kalem idarehanesinin sokakları mükemmelen muhafaza altına alınmış, köşe başına memurlar konmuş olduğu anlaşılır. İmtiyaz sahibi niçin tevkif edildiğini sorar.

⁷⁹² “Kanun-ı Esasî’ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma),”Servet-i Fünûn Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,2.

⁷⁹³ “Kanun-ı Esasî’ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma),”Servet-i Fünûn Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,2.

Zaptiye nazırı: Sadrazam paşa hazretlerinden aldığım emir üzerine cevabını verir. Tevkif edilir. Geceleyin harbiye nezaretine nakledeleler. Orada meşrutiyet idaresinin faziletlerine dair felsefi hülyalara dalmış bir halde bırakırlar.”⁷⁹⁴

Matbuat Cemiyetinin, tetkikleri sonucunda Sadrazam Paşa'nın Zaptiye Nazırı'na gazeteyle ilgili herhangi bir emir vermediği, Kalem gazetesinin sahibi-i imtiyazı hakkında sorgu hâkimi tarafından tutuklanma emri verildiği kısa bir süre sonra tahliyesi için Zaptiye Nazırı'na telgrafla emir verildiği ifade edilir.

“Diğer taraftan matbuat cemiyeti vazife-i icrasına başlar. Sadrazam Paşa nezdinde teşebbüslerde bulunur. Zaptiye nazırına bu yolda emir vermemiş olduğunu söyler. Tevkif hakkında müstantıktan tevki müzekkeresi çıkmışsa ne ala olmamışsa şimdi tahliye yolunda zaptiye nazırına telgrafla emir verir. Kanuna riayet etmelidir.”⁷⁹⁵

Yapılan usulsüz tutuklama ile ilgili olarak Servet-i Fünun gazetesi, Matbuat Kanunu'ndaki cezai yaptırım şartlarında bazı ince detayların olduğunu ve bunlara dikkat edilmesinin gerektiğini belirtir. Kanuna göre padişah hakkında yazı yazmanın cezai işlem gerektirdiğini, hükümet için yazılan yazılarda herhangi bir cezai işlem gerektirmediği ifade edilerek Zaptiye Nazırı'nın keyfi uygulamada bulunamayacağını belirtir.

“Gazetelerde hükümdarın şahısları hakkında yazılan maddelerle hükümetin siyasi tutumunu tenkit için yazılan maddeler arasında büyük bir fark vardır. Birincisi için kanun müdahale edebilir. İkincisi için hiçbir talep ileri sürülemez. Dolayısıyla Osmanlı matbuatının bu ciheti nazar-ı dikkatten uzak tutmaması hem kendi menfaatleri hem de memleketin menfaatleri bakımından elzemdir sanırız. Fakat kanunî müdahale gerektiren bir halin başlangıcından sonuna kadar kanuni hükümlere uygun hale getirilmek de Meşrutiyetin güven altına aldığı hukuk cümlesindedir. Zaptiye Nazırı kanuna aykırı emir almış olsa bile itaate mecbur değildir. Emri derhal kanuna uygun hale getirmelidir. Zabıta vazifesi keyfe tâbi olmadığından bunun icrası son derece dikkat gerektirir.”⁷⁹⁶

Serveti Fünun gazetesi “Tekzip” yayınlıyarak Kalem gazetesinde Almanya sefiri hakkında yazı yazılmasından dolayı Alman sefirin Babıali'ye şikâyetinde bulunduğuna dair haberlerin pek çok gazetede yer aldığını oysa Alman seferinin herhangi bir şikâyetinde bulunmadığı, bunu için gazeteye tekzip yolladığı anlatılmaktadır.

⁷⁹⁴ “Kanun-ı Esasi'ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma),” Servet-i Fünun Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,2.

⁷⁹⁵ “Kanun-ı Esasi'ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma),” Servet-i Fünun Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,2.

⁷⁹⁶ “Kanun-ı Esasi'ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma),” Servet-i Fünun Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,2.

“Kalem gazetesinin bazı içeriğinden dolayı Almanya sefiri hazretleri tarafından bab-ı âli nezdinde girişimlerde bulunulduğu dün akşam neşrolunan bazı gazetelerde yazılı olup, sözü edilen Sefir tarafından herhangi bir girişimde bulunulduğunun aslı olmadığından söz konusu neşriyatın tehzibi yoluna gidilmiştir. Şimdi ne diyeceğiz. Maatteessüf görüyoruz ki acınacak ve ağlanacak bir resmî oyuncak karşısında bulunuyoruz. Hala keyfi idareden kurtulamıyoruz. Hükümet memurları Meşrutiyet idaresini anlayamıyor. Ya meşrutiyet idaresini öğrenmeli yahut bu mukaddes kanunla meşrutiyet altında bulunan idarede memuriyet icrasından vazgeçmeli, çekilip gitmelidir!”⁷⁹⁷

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Diktatörlük mü” başlıklı haberde Kanun-ı Esasi’ye aykırı hukuksuz tutuklamalar eleştirilerek böyle devam ederse keyfi idarenin baş göstereceği belirtilir.

“Hiçbir siyasi şüpheli vatandaş, hiçbir Osmanlı, müdde-i umumi emri olmaksızın, Sadrazamın bir emriyle zabıtarlarca hapse konulamaz. Aksi takdirde memlekette yine keyfi idare olunuyor demektir. Kanun-ı Esasi’ye uymayan sadrazamın, şu hareketi diktatörlükten başka bir şey değildir. Sadrazam Kamil imzasıyla ve iki satırlık bir telgrafla Zabtiye Nezaretine 'filanı tutuklayın' emrini vermek hakkına sahip değildir. Ve Zaptiye Nazım o emri yerine getirmezse sorumlu tutulmamalıdır.”⁷⁹⁸

Haberin devamında gazetelerinin kanuna aykırı olarak kapatılmasının büyük bir sorumluluk doğuracağı belirtilerek bu uygulamalarından dolayı Kamil Paşa Hükûmeti eleştirilmektedir. Haberde, istibdat ve hürriyet yanlılarının kanun önünde eşit olması gerektiği, birine sert, birine yumuşak davranılamayacağı ifade edilerek sadrazamın görüşlerine aykırı diye gazetelerin keyfi olarak kapatılamayacağı ifade edilmektedir.

“Bir gazetenin basın kanununa uymayarak geçici de olsa kapatılması, büyük sorumluluk doğurur. Kamil Paşa, meşruti idaremizi korumak amacıyla “aksü'l-amel” taraftarlarına böyle bir darbe vurma gereğini hissetmekte ise hata ediyor. Hürriyet-perverlerle istibdâd taraftarları gözümüzde, kanun önünde eşittirler. Birine şiddetle, diğerine yumuşaklıkla davranmak olsa olsa kanun kırıcılığıdır. Sadrazamın buyruğuyla düşüncelerine katılmadığı bir gazetenin kapatılmasına şiddetle karşı çıkması 100 yıl sonra bugün bile basının erişemediği bir noktadır.”⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ “Kanun-ı Esasi’ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma),”Servet-i Fünûn Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,2.

⁷⁹⁸ “Diktatörlük Mü”,Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 8 Mart 1325, sahife,2.

⁷⁹⁹ “Diktatörlük Mü,”Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 8 Mart 1325, sahife, 2.

Kalem gazetesinde yer alan “Matbuat Hürriyetine Ağır Bir Saldırı Suç Kimin?” başlıklı haberde basının tekrar tahakküm altına alınmasından dolayı yaşanan durum anlatılmaktadır. Haberde, otuz iki senedir beklenen basın özgürlüğünün nihayet Kanun-ı Esasi ile verildiği ama Meşrutiyet idaresi ile geri alındığı, yeniden baskı ve istibdada maruz kaldığı ifade edilmektedir.

“Pazartesi sabahından beri bir soru soruluyor: Matbuat hürriyetimiz var mı, yok mu?” Otuz iki yıldır sabırsızlıkta beklenen bu hürriyeti, Kanun-ı Esasi bize verdi. Ama Kanun-ı Esasi'nin bize verdiğini meşrutiyet idaresinin elimizden almaya çalışması mümkün mü? Bu hürriyet için yeniden titremeye başlamamız gerektiğini gösteren kuşkulu olaylar meydana geliyor. Gerçekten de pazartesi sabahı, Kalem müdürünün önceki akşam tevkif edildiğini şaşırarak öğrendik, imparator Wilhelm'i hedef alan bir yazı ve bir karikatürden alınan Almanya sefirinin girişimleri üzerine, sadrazamın, dergi müdürümüzün tutuklanması ve Kalem nüshâlarına el konulması yolunda Zaptiye Nazırı'na emir verdiği söyleniyordu.”⁸⁰⁰

Haberde, Kalem gazetesine yapılan keyfi uygulamanın İstanbul'daki tek bir gazete tarafından protesto edildiği, Meşrutiyet hükûmetinde baskı ve istibdadın olamayacağı ifade edilerek ses yükselttiği gerekçesiyle yaşanan bu hukuksuzluktaki kanuni sorumluluğun aslında gazetecilere ait olduğu ama gazetecilerin tepki vermedikleri ifade edilir.

“Bütün İstanbul matbuatı, bir gazete dışında, meşruti bir idarede böyle gayr-i kanuni ve keyfi bir uygulama yapılmasını protesto etti. Yeni rejimin en değerli ayrıcalıklarından birinin kutsal bir hakkın savunulması için var gücüyle sesini yükseltti. Ama meseleye doğrudan ilgili olan bizler için bir sorun söz konusu: Bu gayri kanuniliğin sorumluluğu kime düşüyor. Olayları yerli yerine oturtalım. Herkes gibi biz de başlangıçta şuna inandık.”⁸⁰¹

Haberde Almanya büyükelçisinin sadrazama şikâyetinde bulunduğu, sadrazamın da Zaptiye Nazırı'na emir vererek gazeteleri toplattığı ve gazete müdürünü tutuklattığı anlatılmaktadır.

“1-Alman sefiri sadrazam nezdinde girişimde bulunmuştu.

2-Sadrazam Kalem'in müdürünü tutuklaması için zaptiye nazırına emir vermişti.

Bu çifte kanıyı destekleyen şu olgulardı.

⁸⁰⁰“Matbuat Hürriyetine Ağır Bir Saldırı Suç Kimin?”Kalem Gazetesi, 22 Ekim 1908, sahife,3.(II Meşrutiyetin ilk Yılı, (2008) 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, YKY, İstanbul)

⁸⁰¹ “Matbuat Hürriyetine Ağır Bir Saldırı Suç Kimin? ,” Kalem Gazetesi, 22 Ekim 1908, sahife, 3.

1-Sabah'ın haberine göre Osmanlı Matbuat Cemiyeti, bir söyleşi sırasında Sadrazamdan Almanya Sefirinin girişimi konusunda teyit almıştı.

2-Zaptiye Nazırı idarehanemize geldiğinde müdürümüzün tutuklanması konusunda sadrazamdan emir aldığı konusunda bizzat açıklamada bulundu. Oysa bir yandan resmi gazete Takvim-i Vekayi'de Salı günü çıkan tekzipte ve Çarşamba günü Fransız gazetelerinde Almanya seferi tarafından yayınlanan bir başka tekzipte, Sefirin Kaleme karşı Sadrazam nezdinde hiçbir girişimde bulunmadığı belirtiliyordu. Öte yandan, Yeni Gazeteye göre. Zaptiye Nazırı Sadrazamdan müdürümüzü tutuklama emri almamıştı.”⁸⁰²

Haberde, Alman sefirinin böyle bir şey yapacağına ihtimal verilmediği, Alman İmparatoru'nun mizaha son derece saygılı olduğu, ülkesinde kendisi hakkında çıkan daha ağır karikatürler hakkında işlem başlatmadığı, Kalem'de yayınlanan karikatür için böyle bir şey yapmayacağını düşünülerek Zaptiye Nazırı'na tutuklama emrinin kimin tarafından verildiği sorulur.

“Hem zaten Sefirin böylesi bir girişimi mantıklı bulmuş olması mümkün müdür, kabul edilebilir mi? Kendisi de seçkin bir karikatürist olan ve ezici işlerinin yorgunluğunu mizahla gideren İmparator Wilhelm. Alman İmparatoru konusunda Alman mizah matbuatında çıkan yazı ve karikatürler kadar sert olmayan bir karikatüre ve yazıya öfkelenecek denli zevksiz midir acaba diye düşünmeye hakkımız olacaktır. Bizim karikatürleştirdiğimiz birtakım durumlar için, daha geçenlerde ülkemize verilen cevabı vermeye hakkımız olacaktır: "Mizah ve hiciv dergileri resmî değildir. “Sonuca bağlayacak olursak, bir kez daha soruyoruz: Olayın yaratıcısı kimdir? Zaptiye Nazırı tutuklama emri aldığını söylüyor: Sadrazam bu emri vermediğini söylüyor: Prusya Kralı için de yürütülmedi ya Zaptiye... Peki ne? Sır!Sır! Sır!”⁸⁰³

Dalkavuk gazetesinde yer alan “Cereyan-ı Hal” başlıklı haberde Kalem gazetesinin tatil edilmesi anlatılmıştır. Bir kaç gündür istirahatta olan Dalkavuk gazetesi yazarının sabah işe gitmek için evden çıktığında Kalem gazetesinin kapatıldığını ve gazete müdürü hakkında tutuklama emri çıkarıldığını öğrendiğinde yaşadığı şaşkınlık dile getirilmiştir.

“Geçen hafta iki üç gün rahatsız olduğum cihetle evden çıkamamış idim. Perşembe günü gazetesinin ikmal ederek sayfeleri bağlanıp makineye verilmek üzere idarehaneye yolladıktan sonra ağır ağır Sirkeci'ye doğru yürümeğe başladım. Yolda rast geldiğim ahbablar tarafından manidar bir suretle selamlar alarak geçmiş olsun sözlerine teşekkür ederim, cevabını verip, üç günlük hastalığının ne kadar çok şüyü bulunduğuna hayret ediyordum.

⁸⁰² “Matbuat Hürriyetine Ağır Bir Saldırı Suç Kimin? ,” Kalem Gazetesi, 22 Ekim 1908, sahife, 3.

⁸⁰³ “Matbuat Hürriyetine Ağır Bir Saldırı Suç Kimin? ,” Kalem Gazetesi, 22 Ekim 1908, sahife, 3.

Biz seni tevkif edilmiş diye işittik

O zaman hayret bende başladı

Ne vakit

Evvelki gün

Ne için

İşte biz de bilmediğimiz, anlayamadığımız için senden soruyoruz.

Hayır, yok ben evde idim

Aman Allah aşkına anlatınız, nasıl işittiniz?”⁸⁰⁴

Haberin devamında Dalkavuk gazetesi müdürünün, Kalem gazetesi ile ilgili yaşanan süreci tetkik ettiği, gazetelerinin neden zabıta tarafından toplatıldığına dair bütün dönem gazetelerini incelediği anlatılır. Gazetenin toplatılmasını gerektirecek herhangi bir bulguya rastlanılmadığı, tamamen zabitanın keyfi bir uygulaması olduğu sonucu elde edilir.

“Geçen gün kalem gazetesi müdürü ile seni tevkif etmişler. Onun ve senin gazetelerini toplamışlar. Zabıtaya götürmüşler, diye iştik. Çok merak ettik. Seni de göremeyince hakikat olduğuna kani olduk. Dünkü tercümanı okumadın mı? Uzun uzadıya yazıyor, senin gazetenin müsaderesinin ispatını soruyor, dedi. Filhakika kalem gazetesinin toplandığı, müdürünün tevkif edildiğini şöylece işitmiş isem de tafsilatından haberim olmadığını söyleyerek biraz daha görüşükten sonra hemen bir arabaya atlayıp idare haneye koştum. Orada dahi bizim gazetenin toplandırılmış ise de bilahare iade edilmiş olduğunu işittiklerini kalem sahib-i imtiyazı Salih Bey kardeşimizin tahliye edilmiş olduğunu öğrendim.”⁸⁰⁵

Dalkavuk gazetesi Kalem gazetesinin toplatılmasının hiçbir hakka ve mantığa sığmadığını, gazetelerinin böyle derdest edilerek toplatılamayacağını, bunun altında bir art niyet olduğunu belirterek yapılan uygulamayı kınanmaktadır.

“Lakin cumartesi gününden yani yedinci numaranın intişarından sonra pazar ve pazartesi günü bazı mevzuların kendilerinden müsadere olunan gazeteleri (şimdi zabtiyeden iade ettiler) diyerek idarede ağlayıp sızlanmalarına çok acıdık. Medar-ı maişeti ancak satacağı beş on gazeteden edeceği istifadeye münhasır bulunan bir takım bi-çarelerin vesaid maişetini hiçbir hakka müstenid olmaksızın gasb etmek... Zira günü geçmiş bir gazetenin iadesinin katiyen ehemmiyeti yoktur. Zanedersen ne akla ne mantığa ne insaniyete ne de kanuna mufaviktir.

⁸⁰⁴ “Cereyan Hal,” Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, sahife,3

⁸⁰⁵ “Cereyan Hal,” Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, sahife,3

Bizim bildiğimiz şayed bir gazetenin toplattırılması lazım geliyorsa polis memurları adi bir müşteri gibi parası veriler. Gazeteleri öyle alırlar yoksa bâd-ı hevâ toplama olmaz olamaz.”⁸⁰⁶

İştirak gazetesinde yer alan “Karin-i Kirama” başlıklı haberde İştirak gazetesinin doğruluktan, vatana ve millete hizmetten yana, hatta bu uğurda ölmekten bile çekinmeyen, bir gazete olduğu ve kapatılmasından dolayı okurlarının oldukça üzüldüğü ifade edilir. Gazete, okurlarına seslenerek kapatılmaktan üzüntü duymadıklarını çünkü vicdanen son derece rahat olduklarını söyleyerek sıkıyönetim heyetinin hak ve adaletten başka bir şeye inanmadıklarını, haklarında adaletten yana bir karar verileceğine inandıklarını belirtir.

“Mesleği doğruluktan, bu vatan ve millete hidmetten ve bu emniyet-i halisanenin istihsali için ölmekten bile çekinmeyen bu fedakâr-ı vatanın ahiren hapsedilmesi, gazetesinin ta’til olunması gibi giriftar edildiği ahval-i elime, eminim ki bilcümle hak-perestten ve ashab-ı vicdanı dilhun etmiştir. Fakat sizi temin ederim ki, ben bundan katiyen müteessir olmadım. Çünkü vicdanın beni muazzeb etmiyor. Bilakis bahsettiği huzur o darbe-i nagehaninin tevhit etmesi tabii olan teellümat-ı maddiyesini telafi ediyordu. Bu maahaza icra-yı adaletle memur Divanı-ı Harb-i Örfi heyetini teşkil eden zevat-ı kiramanın hak ve hakikatten, adaletten başka bir şey tanımadıklarına emin idim. Bu emniyet benim en büyük kuvvet’ül zıhrım idi. Filhakika bunda zerre kadar yanılmamışım”.⁸⁰⁷

Haberin devamında İştirak gazetesi, bekledikleri neticeye kavuştuklarını, tahkîkât heyetinin incelemeleri sonucu masum olduklarının anlaşıldığını ve masumiyetlerinin neticesinde mahkeme heyetinin yeniden açılmalarına karar verdiğini belirtir. Gazete kendilerine böyle bir hakkı tanıyan Meşrutiyet hükûmetine teşekkür ederek meslekte dürüstlük şiarıyla hareket ettiklerini ve ömürlerini hak yoluna adadıklarını ifade eder.

“O heyet-i adılanenin icra ettiği tahkikat neticesinde masumiyetimi anladılar. Beratıma, naçiz gazetemin tekrar intişarına karar verdiler. Şu münasebetle de adaleti meşrutiyet-i mukaddesinizi alkışlar, aynı samim-ül kalp ile takdis ederim. İştirak bugünden itibaren yine vazife-i mukaddesi-i vataniyesini ifaya başlıyor. Mesleğinde sabit, la-yetegayyerdur. Yegâne istinatgâhı haktır. Bu uğurda hayatını nezretmiştir. Ve minellahü’t-tevfik”⁸⁰⁸

İştirak gazetesinde yer alan “İki Dahi Gazete” başlıklı haberinde yayınlarının Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından durdurulduğunda büyük bir sevinçle haber yapan Tanin

⁸⁰⁶“Cereyan Hal,”Dalkavuk Gazetesi, 18 Teşrinievvel 1326, Sahife 3.

⁸⁰⁷“Karin-i Kirama” İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife 1.

⁸⁰⁸“Karin-i Kirama” İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife 1.

ve İkdam gazetesine seslenerek yeniden yayın yapabilme hakkı elde ettiklerinde neden haber yapmadıklarını sorar. Kendilerine matbuat tarafından tebligatın gidip gitmediğini sorarak bütün gazetelere bildiri gittiğini Tanin ve İkdam'ın bilgi sahibi olmamalarının mümkün olmadığı belirtilir.

“Gazetemizin Divan-ı Harb-i Örfice tatil edildiğini kemal-i hevesle yazan Tanin ve onun dalkavuşu İkdam acaba intişarını niçin yazmadılar? Rûfekâ-ı sairemiz istihbar eylediği şu intişar haberini kemal-i memnuniyetle yazdıkları halde bu gazetelerin yazmaktan istinkâf eylediklerinin sebebi nedir? Acaba matbuat-ı dâhiliyeden kendilerine tebligat vuku buldu mu? Onu da zannetmem. Çünkü diğer gazetelere malumat verildiği halde onlara malumat verilmemek kabil midir?”⁸⁰⁹

Haberin devamında İştirak gazetesi Tanin'in muhafazakâr bir partinin yayın organı, sosyalist düşmanı, amelenin sefil, mağdur bırakılmasından yana olan bir gazete olduğunu belirterek İkdam'ın tavrını yadırgadığını ifade eder. İştirak gazetesi, İkdam'ın neden böyle davrandığını, öfkenin ve kinin nedeninin ne olduğunu, millete kendini hürriyetperver, tarafsız bir yayın organı olarak tanıttığını hatırlatarak niçin Tanin'in oyuncuğu olduğunu sorar.

“Burasını da matbuat-ı dâhiliye düşünsün. Tanin ne ise çünkü o bir muhafazakâr partinin, çünkü sosyalistlerin düşmanı, Çünkü ameleyi mağdur perişan sefil bırakanların mürevvicidir. Fakat sen! Ey ikdamcı sana ne oluyor. Senin ne garezin var. Sen ki millete kendini hürriyetperver bi taraf olduğunu ilan ettiğin halde niçin el'an muhafazakârların dalkavuşu oluyorsun. Hiç olmaz ise muhafazakâr olduğunu herkese bildir de bütün millet de senin mahiyetini anlasın”.⁸¹⁰

Halil Hamid Bey'in İkdam gazetesinde yer alan “Divan-ı Harb-i Örfi Kararı” başlıklı haberinde daha önce yazmış olduğu “Tehdit Yemin” başlıklı haberinde Batı medeniyetini aşağıladığı gerekçesiyle İkdam'ın süresiz tatil edildiği anlatılmaktadır. Gazete müdürü Ahmet Cevdet Bey'in ceza-ı nakdiye tabi tutulduğu belirtilerek sıkıyönetim kararıyla kapatılan gazetelerin ancak Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin yeniden yayınlanmasına müsaade edilinceye kadar ruhsat verilmediğini ve alınan kararın ilgili birime sevk edildiği beyan edilmiştir.

⁸⁰⁹“İki Dahi Gazete,”İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife,2.

⁸¹⁰“İki Dahi Gazete,”İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife,2.

“23 Şubat sene 325 ve 7555 numaralı nüshasıyla Halil Hamid imzasıyla “Tahtında Yemin“ hakkında “Müşahadat ve Mekidet” sernamlı olarak neşr eylediği makalede garb-i kavm-i necibi aleyhinde tahkir- amiz tabirat-ı iştilgal eylemesinden dolayı aynı tarihinde ba-karar bila-müddet tatil olunan İkdâm Gazetesinin müdür-i mesulü Ahmet Cevdet Bey hakkında icra kılınan tahkikat ve mehakime neticesinde muma-ileyhimün garb-ı anasını tezyif ve tahkir yolunda tahrir edilmiş olan makaleyi gazetesinde derc ve neşr edildiği, kendi ifadesi ve makale müeddasıyla sebat olmakla hakaret vakası”⁸¹¹

Haberde, gazetenin Matbuat Nizamnamesi’nin on altıncı maddesine göre kapatıldığı, söz konusu makalede ithaf edilen aşığılamanın kasıtlı olmadığı ifade edilerek mevcut kanunun hükmüne göre ceza-i nakdiye tabi tutuldukları ve Divan-ı Örfî kararıyla kapatıldıkları ifade edilir.

“Matbuat Nizamnamesi’nin on altıncı maddesine muvafık bulunduğundan ve ancak sâlifüzzikr makaledeki tabirat-ı tahkiriye’nin kasden istimal olunmayıp eser-i zühul olarak tahrir olduğundan, kanaat hâsıl olduğundan bu cihet, esbab-ı muhaffeden ad olunarak madde-i mezkure hükmüne tevfikeyn mûmâileyh Cevdet Bey’den yalnız yüz Osmanlı altını ceza-ı nakid ahz ve tahsiline bin üç yüz yirmi beş senesi Şubatın yirmi yedinci cumartesi günü ekseriyetle karar verildi. Divan-ı Harbi Örfî kararıyla şimdiye kadar tatil edilmiş olan gazetelerinin Divan-ı Harbi mezkureden tekrar neşriye müsaade oluncaya kadar yeniden neşriye ruhsat verilmemesini ve evvelce almış oldukları Divan-ı Harbi Örfîce taht-ı karara alınmış ve keyfiyet makam adiyesine bildirilmiştir.”⁸¹²

2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı (İçtimaat-ı Umumiye)

Toplantı, yürüyüş ve gösteri; ortak bir çıkarı savunmak için bir araya gelen insanların belli bir fikir ve kanaatler dâhilinde kamuoyu oluşturma, dikkat çekme, hükûmeti etkileme ve amaca ulaşmak için yaptıkları eylemsel faaliyetlerdir.⁸¹³ Toplantı, yürüyüş ve gösteride amaç bireysel bir varlık olan insanın, duygu ve düşüncelerini kendiyile aynı fikirde olan insanlarla bir araya gelerek kamuoyunun dikkatini daha etkili bir şekilde çekmektir.⁸¹⁴

⁸¹¹“Divanı Harbi Örfî Kararı”, İkdâm Gazetesi, 17 Mart 1910,sahife, 2.

⁸¹²“Divanı Harbi Örfî Kararı”, İkdâm Gazetesi, 17 Mart 1910,sahife, 2.

⁸¹³Kaboğlu, İ (1993). **Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine inceleme.** İstanbul: Afa, 209.

⁸¹⁴Zabunoğlu, H. G (2017). “AİHM Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi.” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 66 (3) ,627-628.

2.4.1. Yasal Sınırlılıklar Açısından İçtimaat-ı Umumiye (Tarihsel Gelişim)

Toplanma özgürlüğü ile ilgili ilk yasal düzenleme İngiltere’de gerçekleşmiştir. 1769’da tanınan toplanma hürriyeti daha sonra yasaklanmış, 1817, 1908 ve 1936’da yapılan düzenlemelerle yeniden tanınmıştır. Fransız İhtilali’yle tanınmayan toplantı ve gösteri hürriyeti 1791’de yapılan Anayasal değişikliklerle elde edilmiştir. ABD’de 1789 tarihli Anayasası’nda yapılan tadille gösteri hakkı tanınırken; İtalya’da 1848 Anayasası ile silahsız, barış içinde toplanma hakkı kabul edilmiştir.⁸¹⁵

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, demokrasisi sağlam temeller üzerinde atılmış olan devletlerde iktidarın hoşgörüsünden faydalanılarak gerçekleştirilir. Demokrasisi gelişmiş ülkelerde toplantı ve gösteri yürüyüşleri temel hak ve özgürlük kabul edilerek anayasal güvence altına alınmıştır. Hakların kullanımında devletin müdahalesi olmaz. Devletin güvenlik amacıyla müdahalesi kanunlarla düzenlenir.⁸¹⁶ Toplantı, gösteri ve yürüyüş yapabilmek için kanunda uyulması gereken belirli nizamlar mevcuttur ve toplantı, gösteri ve yürüyüşü nizamlar dâhilinde gerçekleşir. Toplantı gerçekleşmeden önce belli düzenleme yapılması gereklidir. Gösteriler belli sayıda kişilerin bir araya gelmesiyle oluşur.⁸¹⁷

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, Türkiye’de bir asırdan fazla zamandır anayasal güvence altındadır. İlk kez II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte 1909 yılında yapılan tadillerle, Anayasa’nın 120⁸¹⁸ maddesi ile gösteri yürüyüşü hakkı tanınmıştır.1909’da yapılan değişikliklerle 1876 Anayasası’na üç madde eklenmiş ve Anayasa’nın yirminci maddesi değişime uğramıştır. Yapılan değişikliklerle toplanma ve dernek kurma hakkı elde edilmiştir. Bu hakla birlikte yasak ve baskılara karşı vatandaş direnç elde etmiştir.⁸¹⁹

⁸¹⁵Şeker, G. (2003).“Ülkemizde ve Farklı Hukuk Sistemlerinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü.” **Polis Dergisi**, 35 (9) ,25.

⁸¹⁶İşgören, A. (2016). **Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**. Ankara: Seçkin, 41.

⁸¹⁷Şirin, T. (2013).”Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar.” **Anayasa Hukuku Dergisi**, 2 (4) ,291.

⁸¹⁸**MADDE 120.-** Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile osmanlılar hakkı içtima maliktir. Devleti Osmaniyenin temamiyeti mülkiyesini ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükümeti tagyir ve Kanunu Esasi ahkâmı hilafına hareket ve anasırı osmaniyeyi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlâk ve adabı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi aleltilâk hafi cemiyetler teşkili de memnudur.

⁸¹⁹ İşgören, a.g.e. ., 41.

1909 değişikleriyle ayrıca padişahın mutlak otoritesi sınırlandırılmış, mecliste kabine dengesi kurulmuş, yasama; yürütmenin erkinden kısmen de olsa sıyrılmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü 1909 tarihli İçtimaat-ı Umumiye Kanun muvafakatiyle elde edilmiştir. Kanun, silahlı olmamak kaydıyla toplantı yapmayı izne tabi tutmamakla birlikte toplantıdan öncesi ilgili birimlere bildirim yükümlülüğü getirmiştir.⁸²⁰

2.4.2. İçtimaat-ı Umumiye Kanun Lâyihası

Toplantı yapma hakkı serbesttir. Kanun maddesinde belirtilen kurallara riayet etmek şartıyla gösteri yapmak için izine ihtiyaç yoktur (md. 1). Toplantılardan evvel bunların mekânı yeri ve zamanı açıklayan bir beyanname hazırlayarak bu beyannamede bir toplantının gerçekleşeceği mahalde ikamet sahibi olmak ve siyasi ve medeni haklara sahip bulunmak şartıyla en az iki şahıs tarafından isim ve namı mahalle ikametlerinin açıkça yazılı şekilde imzalanacaktır (md.2).

Beyanname, İstanbul'da Zaptiye Nazırı'na, taşralarda ise en büyük mülkiye memuruna ve nahiyede müdürlere verilir. Beyanname verilir verilmez bedel karşılığı resmi yazı alınır. Resmi yazıda beyannamenin onaylandığını gösteren yer ve saat bilgisi olması şarttır (md. 3). Beyanname onaylanma zamanı ile toplantı arasında en az yirmi dört saat zaman olacaktır (md.4). Beyannamede, toplantının içeriği, topluma açık bir meselenin müzakeresi veyahut seçimler hakkında fikir beyan edilmeli ve toplantının niçin düzenlendiği açıklanmalıdır (md.5).

Seçimler için yapılacak toplantılarda adaylar, meclis üyeleri, belediye azası ve vekil adaylarından başka kimse bulunamaz (md. 6). Gelip geçeni engellemeyecek surette geniş meydanlarda, başka yollarda, caddelerde toplantı yapılamaz. Açık yerlerde toplantı zamanı, güneş batışından yarım saat sonrası kadardır (md.7).

Toplantılar en az üç kişiden oluşan bir heyet vasıtasıyla idare olunur. Bu heyet, düzenin korunmasını sağlamakla, kanunun ihlaline ve beyannamede belirtilen mevzu haricine çıkılmasını önlemekle ve asayişini sağlamakla görevlidir. Heyet genel adabı ihlal edecek nutuklar atılmamasına ve suçun işlenmemesine dikkat edecektir. Kanun

⁸²⁰ Şeker, a.g. m., ,. 26.

hükümlerine göre muhalif harekette bulunanlar için, idare heyeti, bu heyeti oluşturan ve bu beyannameye imza atanlar mesuldür (md.8).

Toplantılara hükümet tarafından belirlenen bir adliyeden, bir de mülkiyeden olmak üzere iki memur tayin edilir. Bu memurlar, toplantı heyeti idaresi tarafından kendilerine gösterilen mahalde görevli olarak bulunurlar ve idare heyetinin talebi üzerine toplantıyı feshedebilirler (md. 9). Toplantı esnasında meydana gelen ve kanunen icrayı gerektiren hallerde, takibata zarar gelmemesi için, kanuna muhalif hareket edenler hakkında cezai işlem başlatılacak ve ceza kanunnamesinde suça karşılık gelen ceza ile cezalandırılacaklar (md. 10). Bu kanunun icrasında Dâhiliye Nezareti mesuldür (md. 11).⁸²¹

2.4.2.1. İçtimaat-ı Umumiye Kanun Lâyihası Tartışmaları

Toplantı ve gösteri kanunuyla ilgili olarak tartışmalarda kanunun birinci maddesinde yer alan genel toplantılar özgürdür ifadesine Ahmet Mahir Efendi karşı çıkarak hür olan insanlardır, bundan dolayı ifadenin değiştirilerek toplantı yapmak serbesttir denilmesi hakkında öneride bulunur.

“**Ahmet Mahir Efendi (Kastamonu)** — Umumî içtimalar hürdür tabirini biraz soğuk buluyorum. Hür olanlar insanlardır. Binaenaleyh, ‘umumi içtimalar serbesttir’ dense daha iyi olur.”⁸²²

Aynı madde ile ilgili olarak Yorgi Boşo Efendi umumî içtimalar lafını yetersiz gördüğünü çünkü toplantının ne amaçla gerçekleşeceğini açık olması gerektiğini ifade ederek birinci maddenin değiştirilmesini teklif eder. Toplantı ve gösteri yürüyüş hakkının serbest olmasını fakat sükûnetin muhafazası için silah kullanmamak şartının getirilmesinin gerekli olduğunu, kanun maddesinin hiçbir yerinde silah kullanımı ile ilgili açık bir maddeye rastlamadığını ifade eder.

“**Yorgi Boşo Efendi (Serfice)** — Umumî içtimalar hürdür. ‘Hür’ lâfı umumîsini gayri kâfi görüyorum. Zira içtimain sureti teşekkülünü sureti devamını gösterecek derecede bir sarahati tâmmе olmalıdır. Bunun için çok lakırdıya da lüzum yok. 1’inci maddenin şu suretle tadili için bir teklif yapıyorum. Umumi içtimalar hürdür, fakat gayrimüsellah olmak, sükûnetin

⁸²¹ TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸²² TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

muhafazasına ve mevaddı âtiyede münderiç ahkâma riayet edilmek şartıyla denilse pek muvafıktır. Gayrimüsellah lakırdısına dair hiç sarahat görmedim. 31 Mart'taki gibi olmasın. Askerler de miting şeklinde bizim önümüze çıkmasınlar. Maksadım budur. Çünkü 5 - 10 kişi yarın olabilir ki, alır tüfeklerini, miting yapacağız diye çıkar önümüze. Her yerde, Kanun-ı Esasi'lerde bile sarahat vardır ki, içtima gayri müsellah olacaklardır diye. Bunu teklif ediyorum. İster hazara alınız, ister almayınız.”⁸²³

Kanun tartışmalarında bir başka konu da toplantı ve gösteri hürriyetinden kimlerin faydalanacağı hakkındadır. Yusuf Kemal Bey Osmanlılar bu hakka sahipken ecnebilerin sahip olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Mustafa Arif Bey tanzim edilen kanunun Osmanî olduğunu söylemesi üzerine; Yusuf Kemal Bey Osmanlı kaydı konulduğunda sakıncalı olacağını kanundan herkesin istifade etmesi gerektiğini ifade eder. Seyit Bey konuyla ilgili olarak sadece Osmanlıların toplantı ve gösteri hakkına sahip olduklarını ecnebilerin böyle bir hakkı sahip olamayacağını savunur.

“Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) — Osmanlılar malik de ecnebiler malik değil mi Efendim, soruyorum?

Mustafa Arif Bey (Kırkilise) — Tanzim ettiğimiz kanun, Osmani'dir.

Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) — Osmanlı kaydı konu mu ihtiraz, olur, mutlak bırakılıyor, herkes istifade eder.

Seyyit Bey (İzmir) — Gayri vukuu olur, itirazı olması şart değildir. Malik olmadığı suretle dermeyan ediyor, Osmanlılar serbest-i içtima maliktir. Diyoruz. Bundan ecnebi malik değildir, nereden çıkıyor?”⁸²⁴

Halecyan Efendi'nin toplantının nerede yapılacağına dair bir açıklık olmadığını söylemesi üzerine İbrahim Efendi toplantının halkın geçiş istikametlerin olduğu alanlarda yapılamayacağını, güneşin doğuşundan yarım saat zamana kadar gösterinin yapılabileceğini ama kapalı mekânlar için bir açıklığın olmadığını söyler. İbrahim Efendi konuşmasının devamında kapalı mekânlarda yapılan toplantı için bir süre tayin edilmediğini, kapalı yerlerde meydana gelecek toplantıların kişilerin kendi mülkünde gerçekleştiği için toplantıların daima serbest olduğunu vurgular.

⁸²³ TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸²⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

“**İbrahim Efendi (İpek)** — Rıza Paşa Hazretleri’yle Hâlecyan Efendi, içtimanın nerelerde vuku bulacağına dair bir sarahat yoktur, buyuruyorlar. Yani meydanlarda vuku bulacak. Fakat halkın mürur ve übûruna mâni olacak mahallerde içtimaat-ı umumiye vuku bulmayacaktır deniliyor. Kanunda, hususiyle Şûra-yı Devlet’in esbabı mucibe mazbatasında açık yerlerdeki içtima-i umumiler için tutulu şemsten badelgrub yarım saat müruruna kadar tayin edildiği halde kapalı yerlerde vuku bulan içtima-i umumiler için müddet tayinine lüzum görülmemiştir. Hatta madde-i kanuniyede o suretle musarrahtır. Şu halde, 7’nci madde, kapalı mahaller için hiç müddet tayin etmemiştir. Kapalı yerlerde vuku bulacak içtimaat da birkaç türlüdür. Birisi, herkesin kendi taht-ı tasarrufunda bulunan bir ev dâhilinde davet suretiyle 20, 30, 40 kişi ilanihaye zikredilmiştir. Tabii bu içtimaat, her zaman serbesttir. Bunun için ruhsat istihsaline hacet yoktur. Kanunun takyit etmediği içtimaatın kâffesi serbest olmak lâzımdır.”⁸²⁵

Hristo Dalçef Efendi, ilgili kanunun mümkün olduğu kadar açık olması gerektiğini, toplantı ve gösterilerinin ya siyasî ya da ilmî amaçlarla yapıldığını ifade eder. Kanunun hazırlanmasındaki amacın memleketin asayişinin bozulmasını engellemek olduğunu söyleyerek siyasî amaçlı düzenlenen gösterilerin asayiş-i ihlal edebileceğini, ilmî amaçlı gösterilerin memleketin ilerlemesine fayda vereceğini belirtir.

“**Hristo Dalçef Efendi (Siroz)** — Mevadd-ı kanuniye mümkün olduğu kadar sarih olmak lâzımdır. Bu kanunda umumi içtimadan bahsediliyor. Umumi içtimalar ya siyasî olur, ya gayri siyasî olur. Mesela ilim ve edep ve ahlâka dair. Bu kanunun tanziminden maksat, asayiş-i memleketin ihlâlden masuniyeti için bu gibi içtimalar birtakım takayyüdat altına alınmış. Tabii bu takayyüdat, yalnız siyasiyata müteallik olacak umumî içtimalar için olacaktır. Zira siyasiyata müteallik olan içtimalar, asayiş-i memleketi ihlâl edebilir. Yoksa ilmî, fennî içtimalar asayiş-i memleketi ihlâl etmez. Binaenaleyh, böyle ilmî ve memleketin terakkisine hizmet edecek olan içtimaların takyit edilmemesi tabirini bendeniz nakıs buluyorum.”⁸²⁶

Mehmet Ali Bey, kanunun altıncı maddesinde beyan edilen siyasi toplantılara yalnızca milletvekili adaylarının ve seçmenlerin gelebileceği maddesine karşı çıkararak bu toplantılara herkesin gelebilmesi gerektiğini, böyle özel gösterilerin halkı bilinçlendirmek için önem arz ettiğini ve haber verilmesi gerektiğini belirterek o yüzden bu maddenin kaldırılmasını talep ediyorum, demektedir.

“**Mehmet Ali Bey (Canik)** — Mademki bir içtimadır, bu maddede yalnız namzetlerle müntehiplerin gelebileceği beyan olunuyor. Efendim, bendenizce bu 6’ncı madde fazladır. Şu

⁸²⁵TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸²⁶TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

halde herkes gelemeyecektir. Hususiyet halini almış olur. Böyle hususi içtimaların da haber verilmesi hakkındaki zehap ve vehmi artırmış olur. Ve belki hususi içtimaatın da hükûmete ihbarı keyfiyet edilmesine dair bir rey verecektir. Onun için bu da fazla bir maddedir. Bunun tayyı taraftarıyım.”⁸²⁷

Mehmet Ali Bey’in ilgili kanun maddesi hakkındaki açıklamalarına Yorgi Boşo Efendi katılarak bu maddenin iptal edilmesini, eğer ilgili madde kabul edilirse toplantılar meydana geldiğinde şahısların hangisi aday, hangisinin seçmen olduğuna dair karışıklık yaşanacağını söyler.

“**Yorgi Boşo Efendi (Serfice)** — Bendeniz de iştirak ediyorum, arkadaşşıma. Bu maddenin büsbütün tayyını teklif ediyorum. Eğer bunu kabul etmeyeceksek ileride içtimaların vukuunda birçok şamatalar olacaktır. Kim tefrik edecek bunu? Kimdir müntehip, kimdir namzet? Burada zikretmeye lüzum yoktur. Burada vücuduna lüzum yoktur.”⁸²⁸

Emrullah Efendi, Yorgi Boşo Efendi’ye cevap vererek toplantı yapılmasındaki amacın, herkesin katılabilmesi olduğunu söyleyerek seçmenlerin gösteriye katılabilmesinin en tabii hakları olduğunu ifade eder.

“**Emrullah Efendi (Kırkkilise)** — Lüzum vardır. Belki dâha lüzumundan ziyade elzendir. Çünkü arz ettiğim gibi, içtima-i umumiden maksat, herkesin akdedebileceği bir içtimadır. Hâlbuki burada müntehiplerin bihakkın tabi olarak o içtimain şeylerindedir. Mademki bu içtimadır, içtima-i umumidir. Herkesin iştirak etmeye hakkı vardır.”⁸²⁹

Hallacyan Efendi, Yorgi Boşo Efendi’nin gösteri yapılırken inzibatların gösteri alanlarında olmalarının eleştirilmesi üzerine; konuya itiraz ederek inzibatı sevmeyenlerin yalnızca eşkıyalar olduğunu, her türlü toplantıda bir intizamın olmasının gerektiğini söyler. Bu maddeki maksadın yalnızca toplantının nizama uygun yapılması olduğunu söyleyerek bu maddede itiraz edilecek bir şey olmadığını belirtir. Avrupa’daki en özgürlükçü kanunlar da bile bu tarz maddelerin bulunduğunu ve toplantılarda güvenlikten sorumlu kişilerin mevcut olduğunu iddia eder.

⁸²⁷TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸²⁸TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸²⁹TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

“**Hallacyan Efendi (İstanbul)** — Efendim, bendeniz muhterem Boşo Efendi’nin itirazını anlayamıyorum. Her nevi içtimada inzibat şarttır. İnsanlarda bu muktezeyâtı beşeriyededir ve zannederim ki, en ziyade inzibatı sevmeyen eşkıya meyanında bile bir intizam vardır. Orada da bir reis bulunur. Çünkü her nevi içtimada bir intizam lâzımdır. Bu maddeden maksat yalnız o içtimada intizamın vücudunu temindir. Başka bir şey değildir. Avrupa’daki kanunların kâffesinde, en ziyade kavaidi serbestiye riayet eden kanunlarda bu mevcuttur. Mademki, efendi, birtakım adamlar toplanıyor, bir maksada mebnî. Elbette o adamların da menfaati, o maksadın intizam dairesinde cereyan etmesindedir. O içtima-i umumiyyeye iştirak edenlerin kâffesinin menfaati o içtimain muntazam bir surette cereyanındadır.”⁸³⁰

Yorgi Boşo Efendi, insanların niçin toplantı ve gösteri yürüşü yapma isteklerinin hâlâ kavranamadığını, toplantı alanının kontrol altında tutulmaya çalışıldığını, gösteri alanına zabitanın gönderildiğini ifade ederek orada memurların oturtulmasının bir faydası olmadığını ve toplantıyı feshetme yetkisi olan memuru kimin dinleyeceğini sorar.

“**Yorgi Boşo Efendi (Serfice)** — Bu madde dahi anlaşılıyor ki, biz hâlâ içtimaların suret-i teşekkülünü anlamadık. Burada deniliyor ki, hükûmetten bir adam gidecek, oraya teşrif edecek, bir koltuk verecekler, oturacak, o, hükûmet memuru gidiyor, acaba ne için? Orada bir koltuğa oturacak. Asıl, hükûmetten gönderilecek memurun vazifesi inzibatı tutmaktır. Orada koltukta oturmak için ise memurun gitmesinde bir fayda yoktur. Kuvve-i zâbita gönderilmeli, inzibat temin olunmalıdır. Bu gibi memurların oraya izamı ile oturtulmasında hiçbir fayda yoktur. Bir de içtimai fesheder deniliyor (içtimai fesh ettim) dese kim dinleyecek? Hiç kimse dinlemez.”⁸³¹

Hiristo Dalçef Efendi, Yorgi Boşo’ya cevaben memurun toplantıyı feshetme yetkisi ile ilgili kanun maddesinin kaldırılmasını talep ederek suistimallere sebebiyet vereceğini belirtir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünü sabote etmek isteyen bir adamın tartışma çıkartarak toplantı ve gösteriyi, yürüyüşünü kesintiye uğratabileceğini ve bu durumda da ifade özgürlüğünün zarar göreceğini söyleyerek bu maddenin kaldırılmasını talep eder.

“**Hiristo Dalçef Efendi (Siroz)** — Mücadele vukuunda, memur içtimai fesheder, deniyor. Herhâlde bu kaydın kaldırılması lâzımdır. Çünkü çok suistimalata meydan verecektir. Meselâ bir içtimain in’ikadına mümanaat etmek isteyen bir adam, ufak bir mücadele, münazaa çıkarır. İçtimain in’ikadına mümanaat eder. Gerek garaz-i şahsi maksadı ile gerek ileride firak-ı siyasiyeler teşekkül edecek olursa bir fırka, diğer bir fırkayı tazyik etmek yahut maksadına mümanaat etmek maksadı ile bu gibi münazaa mücadele ihdas edebilir. Bununla, hürriyeti

⁸³⁰TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸³¹TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

kelâma mümanaat etmiş oluruz. Binaenaleyh (veyahut mücadele vukuunda) kaydının kaldırılmasını talep ederim.”⁸³²

Hıristo Dalçef Efendi'nin sözlerine destek olan Hallacyan Efendi hürriyetlerin muhafazasının şart olduğunu ve hürriyetlerin suistimale uğramaması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini ifade eder.

“Hallacyan Efendi (İstanbul) — Efendim, her nevi hürriyet muhafaza edilmek şart olmakla beraber, bu hürriyetten bilistifade suistimal yoluna gidilmek memnu olmak lâzımdır. Bunun için, yani asayiş-i âmmenin muhafazası için tedâbîr-i lâzime ik'tihaz etmeli ve ona göre vesait-i lâzimedede bulunmak lâzım gelir. Yoksa o heyet için mukaddes olan hürriyet de feda olur. Her şeyin esası intizam ve inzibattır.”⁸³³

Ali Münif Efendi, olaylara müdahalenin sözlü olabileceği gibi fiili de olabileceğini, sözlü müdahale ve tartışmaların toplantının feshini gerektirmeyeceğini bu durumda güvenlik memurlarının halkı sükûta davet edebileceğini söyler. Ayrıca kanun maddesinde kullanılan mücadele kelimesi yerine fiili mücadele kelimesi ile kullanılmasını önermektedir.

“Ali Münif Bey (Dâhiliye Nezareti) (Adana) —Vakıa, mücadele kavlen de olur, fiilen de olur. Kavlen mücadele, münazaa, içtimain feshini mucip olamaz. Herhâlde heyeti idaresi, oradaki inzibat memurları ahaliyi içtima esnasında sükûn ve itidale davet eder. Buradaki mücadele yerine ‘mücadeleyi fiiliye’ kelimesini ilâve edelim.”⁸³⁴

Talat Bey, Ali Münif Bey'e cevaben güvenliği ortadan kaldıracak derece bir durum ortaya çıkarsa hemen müdahale edileceğini, bu durumda gösterinin sona ereceğini bunun da uygun bir durum olmayacağını ifade eder.

“Talat Bey (Edirne) — İnzibatı Umumiye izale edecek derecede mücadele için olabilir ki, iki kişi gönderirler mücadele ettirirler. Bu halde içtimain dağılması lâzım gelir. Bu muvafık değildir.”⁸³⁵

⁸³²TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸³³TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸³⁴TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

⁸³⁵TBMM Zabıt Cerideleri, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, İçtima: 68, 25 Nisan 1325 C: 2, s. 285-303.

2.4.3. İctimaat-ı Umumiye Kanunu'nun Basına Yansıması

2.4.3.1. Temel Haklar Yönünden Hakk-ı İctima

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Hakk-ı İctima” başlıklı haberde toplantı hürriyetinin halk için bir hâkimiyet olduğu söylenilerek toplantı hürriyetinin insanın en doğal hakkı olduğu ifade edilir.

“İctima, halk için bir hâkimiyettir, değil midir? Bu suale mahal yoktur. İnsan halka infirad halinde yaşamak kabilinden mahrumdur. Binaenaleyh insanın hakkı değil vazifesi de değil, ihtiyac-ı tabiye-yi zarurisesidir.”⁸³⁶

Geveze gazetesinde yer alan “Nümayiş-i Asayiş” başlıklı haberde hürriyetin ilanından sonra sıklıkla duyulan gösteri kelimesinin ne anlama geldiği anlatılmaktadır. Haberde, nümayişin gösteri manasına geldiği, genellikle bir talebin neticesinde ortaya çıktığı, kamuoyunun bir araya gelerek tepkisini dile getirdiği ifade edilmektedir.

“İlan-ı hürriyetten sonra kesretle işitilmeğe başlamış olan (nümayiş) tabirinin mana-ı hakikiyesi mankafa muhabirimiz tarafından merak edilerek sorulmakla biz de kendisine şu suretle izahat vermeğe mecbur olduk:-Nümayiş gösteri manasıdır. Alel-ekser bir şeyinin vukunu ve ya âdem-i vukunu şiddetle talep etmek veya yapılmış bir şeyden dolayı beyan-ı şadümanı veya mahzuniyet eylemek için toplanmış olan bir kısım halkın icra eylediği harekete de bu nam verilebilir.”⁸³⁷

2.4.3.2. Gösteri ve Yürüyüş Kanunu'na Tepkiler

Vahdetî'nin Volkan gazetesinde yer alan “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz” başlıklı makalesinde Matbuat Kanunu'na milletin tepkisi dinmezken Gösteri ve Yürüyüş Kanunu'nun hazırlandığını ve yürüyüş yapmak için zabıtanın resmi yazı ile izin alınmasının gerektiğini ifade ederek kanunu keyfi bir uygulama olarak değerlendirir.

“13 Şubat sene 324 tarihinden beridir matbuatla beraber millet kıyametler koparmış iken, ikinci bir tebliğde ‘İctimâat hakkında 13 Şubat sene 324 tarihinde neşr olunan. Tebliğ-i resmîde İctimadan lâakal yirmi dört saat evvel zâbıtaya müracaatla bir varaka-i resmîye istihsali

⁸³⁶ “Hakk-ı İctima,” Hukuk-ı Umumiye, 20 Şubat 1324, sahife, 3.

⁸³⁷ “Nümayiş-i Asayiş”, Geveze, 29 Şevval 1324, sahife, 3.

lüzumuna dair münderic olan fıkranın bâzılarınca içtima için zâbitadan ruhsat alınacağı zehâbını! tevliid etmiş olduğu anlaşılıp! Hâlbuki! Maksat, zâbitaya karşı ispata medâr olacak bir varaka-i resmiye ahzından ibaret olduğundan izâhı! Keyfiyet olunur.’ deniliyor.”⁸³⁸

Makalenin devamında Vahdetî, Dâhiliye Nazırı’nın kelimelerle milleti kandırdığını, bu nizamnamenin Matbuat Nizamnamesi’nden daha kısıtlayıcı ve diktatörce hazırlandığını, daha karmaşık hazırlanmasındaki amacın ise milletin aklının bir şeye ermediğini düşünmelerinden ileri geldiğini söyler.

“Galiba Sadrâzam-Dâhiliye Nazırı iyi bir varta-i siyasete düşmüş olduğunu hissetmiş olmalıdır ki: Artık kelimeler üzerinde oynayarak, milletin gözünü boyamak istiyor. Bir kere şu ikinci tebliğın evvelkinden daha müstebidâne, daha dolambaçlı olmasına bakılırsa milletin aklı bir şeyi kesmediğine hükmolunarak meydana geldiği anlaşılır.”⁸³⁹

Makalede, bu tebliğın izahata muhtaç olduğu, hangi gösteriler için zabıttadan izin alınacağını açık olmadığı, ayrıca izin için resmi yazının yetmeyip ruhsatname şartı konulduğu ifade edilerek kanuna duyulan tepki belirtilir.

“Bu tebliğde evvela içtima lâfzının şâmil olduğu aksâmın kâffesi mi? Hangi bir içtima olduğu izah olunmak lâzım gelir ki, bu cihet hiç nazar-ı itibara alınmadı. Saniyen: Zâbitadan bir varaka-i resmiye ahzetmek, ruhsat mânasına gelmez imiş. Yalnız zâbitaya ihbar-i keyfiyyet edildiğine dâir ispata medâr olacak bir varaka imiş.”⁸⁴⁰

Vahdetî, zabıttaya böyle bir görev verenlerin suç işlediklerini ve mesuliyet altında olduklarını ifade ederek Kanun-ı Esasi’ye göre hiçbir memurun kanunsuz verilen emri yerine getirmeye mecbur olmadığını, görevi yerine getirirse kanuna göre suçlu durumuna düşeceğini belirtir.

“Zâbitanın öyle bir tezkere vermesi cihetine gelince: Öyle bir tezkereyi verecek olanların kâffesinin mes’ul olunması lâzım gelir. Çünkü Kanûn-i Esâsî mücibince hiçbir me’mur kanûnsuz verilen emri icra etmeğe mecbur değildir. İcra ederse mes’uldur. O halde bir Sadrâzam-Dâhiliye Nazırı vesâire, mâdunları olanlara kanunsuz olarak emirler veriyor ve mâdunlar da itaat etmemek lâzım gelirken, itaate mecbur edilecekler, demek oluyor.”⁸⁴¹

⁸³⁸ Vahdetî, “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz”, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1324, sahife, 1.

⁸³⁹ Vahdetî, “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz”, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1324, sahife, 1.

⁸⁴⁰ Vahdetî, “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz”, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1324, sahife, 1.

⁸⁴¹ Vahdetî, “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz”, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1324, sahife, 1.

Vahdetî, hükûmeti diktatörlükle suçlayarak meşrutiyetle yönetilen ülkelerde yönetimin en üst kademesinden en alt kademesine kadar hiç kimseye kanuna aykırı iş yaptırılmayacağını söyler. Vahdetî, eğer memleketimiz meşrutiyetle idare ediliyorsa hükûmetin ona göre davranması gerektiğini eğer İstibdat Dönemi'ndeysen de halkın başının çaresini bakması gerektiğini söyleyerek bu tebliğin tamamen milleti aldatmak olduğunu ifade eder.

“Ey hükûmet-i müstebide! Emin olunuz ki, meşrutiyetle idare olunan memleketlerde kanunsuz olarak bir imparator, en küçük bir me'mura, bir nokta bile koyduramaz. Memleketimizde meşrutiyet varsa ya kabine bilâ tevakkuf tekerrür etmeli yahut istibdâdla idare olunuyorsak bize haber vermeli. Elbette biz de başımıza bir çare buluruz. Bu ikinci tebliğ bütün bütün milleti aldatmaktır. Habuki, meşrutiyette göz boyamak olamaz.”⁸⁴²

Makalenin son kısmında meclise seslenen Vahdetî, Meşrutiyet'e en büyük darbe vurulurken neden sessiz kaldıklarını, birkaç gün evvel Meşrutiyet'e darbe indiriliyor çığlıkları atanların nerede olduklarını sorarak, sadrazamın bir açıklama yapması gerektiğini söyleyerek halkın istibdat altında artık yaşamayacağını belirtir.

“Ey mebusan! Ne oluyorsunuz! İşte meşrutiyete en büyük bir darbe! Haniya o, birkaç gün evvelki, meşrutiyete tecâvüz olundu diye edilen feryâtlar! Nerede kaldı o iddialar? Ya sadrâzamdan istîzah etmeli yahut öyle ayak patırtılarını bırakmalı, zira millet istibdâdla yaşayacak olduktan sonra Karakeçili hanedânma boyun eğmeği elbette daha ehven bulur.”⁸⁴³

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Matbuat Nizamnamesi'ne Karşı Tevali Eden Protestolar” başlıklı haberde Matbuat Nizamnamesi'nin ilanından sonra nizamname aleyhine yapılan protesto gösterileri anlatılmaktadır.

“Manzume-i efkâr fiyakamıza yazdığına göre Şubat'ın üçüncü günü beri mütecaviz terk ve Ermeni ahalisi yeni çarşının ortasında ve cami-i kebirin büyük kapısı önünde bulunan ve pazar yeri diye tevsim edilen vasi bir mahallede yeni Matbuat Nizamnamesi'ne karşı protestoyu mütezammin bir metne akdedilmiştir. Şehirde misafir bulunan Taşnaksutyun Cemiyeti rüesasından Haritin Efendi Türkçe olarak bir nutk bir iradeyle hürriyet-i matbuatının malik ve

⁸⁴² Vahdetî, “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz”, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1324, sahife, 1.

⁸⁴³ Vahdetî, “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz”, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1324, sahife, 1.

millete tahsis edildiği gayr-i kabil inkâr olan muhassehat ve hizmetini millete tadid ve izah eylemiştir.”⁸⁴⁴

Haberde, Matbuat Kanunu hakkında hazırlanan protesto metninin halkta büyük bir beğeni topladığı, katılımcıların protesto metnine imza ile destek verdikleri anlatılmaktadır. Bu şikâyetname metninin Sivas eşrafından Kısacıkzade Efendi tarafından hazırlanıp Sadaret’e, Dâhiliye Nezareti’ne, Meclis-i Mebusan’a, İttihat ve Taşnaksutyun Cemiyetine ve gazete idarelerine gönderildiği belirtilir.

“Nizamname-i mezkureden dolayı, zaten derece-i nihayette muhtaç ve münhal bulunan ahali Kafeyan Efendi’nin dermeyeran edildiği nazariyyât mesaiyesinden bir kat şevk ve gayretle kalarak sürekli alkışlanmıştır. Bilahare hemen orada bir şikâyetname kelime alınıp ve ahali tarafından Müftü Efendi, Ermeni Vekili, Kars eşrafından reji müdürü Ahran Haşim Efendi ile Sivas eşrafından Kısacıkzade Efendi tarafından imzalanıp bir nüsha sadareti Dâhiliye Nezareti’ne, Meclis-i Mebusan’a, İttihat ve Taşnaksutyun Cemiyetlerine ve gazete idarelerine gönderilmiştir.”⁸⁴⁵

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Dünkü Sultan Ahmet Meydanı” başlıklı haberde Matbuat Kanunnamesi’ni protesto için yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşü anlatılmaktadır. Gösteriye Hukuk-ı Umumiye gazetesi de katılarak Şura-yı Devlet’te hazırlanan “Basın Matbuat Kanunu’nun bir darbe niteliğinde olduğu ve bunun geçmişte pek çok ev bark yıktığını hatırlatır.

“Dün Osmanlıların heyecanlı cüret-i şahsiyelerine karşı vakur olan en müthişini hissetmekten muhtelit dehşetli bir günleri idi. Serbesti refik-i muhteremimiz hürriyet-i millete karşı ihzar edilen teşebbüslerden muhterem ahaliyi haberdar ve ikaz eylemek istemiş ve bütün her Osmanlıları Sultan Ahmet Cami-i Şerifinde bir miting akdine davet edilmiştir. Şura-yı Devlet’te öyle bir Matbuat Nizamnamesi kaleme alınmıştı ki yazarların behamehal millete bir doksan dört darbesi daha ettirmeğe hâsıl olur. Yıkan hânâmeler, söndüren ocaklar, yurtları viran, etfal-i vatani, bakes yetim ve giryan bırakan istibdâdı, ihzara çalıştıklarından şüphe edilemezdi.”⁸⁴⁶

⁸⁴⁴“Matbuat Nizamnamesine Karşı Tevali Eden Protestolar”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 19 Şubat 1324, sahife, 4.

⁸⁴⁵“Matbuat Nizamnamesine Karşı Tevali Eden Protestolar”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 19 Şubat 1324, sahife, 4.

⁸⁴⁶“Dünkü Sultanahmet Meydanı”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Kânunusani 1324, sahife, 3.

Haberin devamında hazırlanan kanunnamenin topluma hizmet etmeyeceği ve Osmanlı hürriyetine büyük darbe vuracağı belirtilir. Kanunun yıkıcı etkileri yüzünden Osmanlı vatandaşlarının büyük kitleler halinde Sultanahmet Meydanı'nda toplandığını, saat yedi sularında ise Mevlanzade Rıfat Bey'in alana gelerek hürriyete indirilmek istenen bu darbeyi sakıncalı bulduğunu ifade etmesiyle gösterinin dağıldığı anlatılır.

“Şura-yı Devlet, millet meclisinin makamına kaim olan o daire, milletin cigergahını yakan, hissiyat-ı milliyesini ayaklar altına alan, efkâr-ı umumiyyeye hidmet edemeyecek bir nizamname kaleme almıştı. Bu, şüphesiz Osmanlıların hürriyet-i şahsiyelerine büyük bir darbe idi. Saat beşten itibaren birçok ahaliyi Osmanlılığa haiz olan bir vakar ile Sultan Ahmet Cami-i Şerifini havalisi toplanmağa başladı. Saat yediyi biraz geçerek serbestî müdürü muhterimi Mevlanzade Rıfat Beyefendi makamına gelerek hürriyet-i millete indirilmek istenilen bu darbeye muhtezir bularak, konuya dair irad-ı nutuk attı.”⁸⁴⁷

Tanın gazetesinin “Dünkü Miting” başlıklı haberinde Matbuat Kanun Nizamnamesi'nin Âyan Meclisi'nde kabulünden sonra Basın ve Matbuat Kanunu protesto için yapılan eylem anlatılmaktadır. Sultan Ahmet Camii'nde toplanan kalabalığın kanunname hakkında nutuklar attıkları, Daşnaksutyun Cemiyeti üyesinden bir grubun basın özgür olması gerektiğini ve basın özgürlüğü kısıtlanırsa tıpkı İstibdat Dönemi'nde zuhur eden bombalama olaylarının meydana gelebileceğini bildiren beyanlarda buldukları ifade edilir.

“Sultan Ahmet Cami-i Şerifi Havalisinde Matbuat Kanunname-i Cedide aleyhinde bir miting akd olunmuştur Bir hayli natika-ı perdaz, Matbuat Kanunu Layihasının aleyhinde gayet muhik ve belag nutuklar söylemişlerdir. Daşnaksutyun Cemiyeti azasından birinin nutkunda matbuatın hür bulunması lüzumundan şiddetle bahsedilmiş ve matbuata hürriyet verilmediği surette eskiden olduğu gibi bombalarla yeniden işe başlanılacağı beyan olunmuştur Bu sözler şiddetli suretle alkışlanmıştır. Mitingin hitamında, Meclis-i Mebusan'a dahi gidilmesi teklif edilmiş ve hazır bulunanlar tarafından kabul olunarak Meclis-i Mebusan önüne gidilmiştir. Bir heyet-ı mahsusa, Meclis-i Mebusan dairesine dâhil olarak Reis Ahmet Rıza Bey ile mülakat eylemiştir. Ahmet Rıza Bey tarafından matbuatın hürriyeti taraftarı olduğunu ve Meclis-i Umumi'de elden gelen gayret esirgenmeyeceği yolunda beyan-ı mütalaa edilmiştir. Ahali kemal-i sükûn ile avdet etmiştir.”⁸⁴⁸

⁸⁴⁷“Dünkü Sultanahmet Meydanı”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Kânunusani 1324, sahife, 3.

⁸⁴⁸“Dünkü Miting”, Tanin Gazetesi, Gazetesi, 8 Şubat 1909, sahife, 3.

2.4.3.3. Gösteri ve Yürüyüş Hakkının Engellenmesi

Volkan gazetesinde “Sabah-ı Hürriyet yahut Direkler Arası Vakası” adlı makalede İstibdadın geri döndüğünü söyleyerek dün akşam saatlerinde Çemberlitaş’tan başlayarak kahrolsun istibdat diye bağırarak gösteri ve yürüyüş yapıldığı anlatılır.

“Dün akşam saat üç raddelerinde, Çemberlitaş’tan başlayarak, istibdâd avdet ediyor. Milletini seven arkamızdan gelsin nidalarıyla, ortalık çın çın öttürülüyordu. Ara sıra mektep şarkıları okuyarak önde iki kişi, iki küçük sancakçık çekmiş, kahrolsun istibdâd diyerek, ahaliyi ittifaka davet ederek ancak memleketin ahvali ruhiyyesini bilmeyen gençler, arkamızdan gelmeyen müstebidlerdir. Hakikatte samimi mi? Bu sabahı hürriyet yahut direkler arası vakası öyle ehemmiyetle telakkiye şayandır ki; derin bir nüfuzu nazarla bakılacak olursa Devr-i İstibdâd zulüm didelerini kan ağlatır.”⁸⁴⁹

Haberde, eylemi yapan gençlerin yeteri kadar taraftar bulamadıklarından yaptıkları serzeniş samimi bulunmayıp gençlerin İstibdat Dönemi’nde çekilen acılardan habersiz olduğu kanısına varılarak yaptıkları gösteri yürüyüşü şamataya benzetilir ve göstericilerin tavrı küstahça bulunur.

“O ne hengâme idi. Önde birkaç çocuk! Ağzlarından rakı kokuları savrulur. Merkez kıraathanesinin camlarına bir yumruk, arkalarına gelmeyen müstebid! Her ferdin izzet-i nefesine dokunacak bir tavır, bir hareket, o ne dağdağa idi Ya Rabbi. Sabah-ı hürriyet oynanacakmış, ya memlekette daha hürriyet-i tamme olmadığını bilmemek, milletin istibdadı ahlâkiyesini düşünmemek, tiyatronun dokunacak yeri varsa o dokunmaktan tevellüd edecek vehameti derpiş etmemek, bu ne cinnet Ya Rabbi!”⁸⁵⁰

Medeniyet gazetesinin “Almanya’da Sosyalistler” başlıklı gazete haberinde Almanya’da zabitanın tahakkümüne karşı, gösteri ve protesto yürüyüşü yapıldığı, hükûmet aleyhine sloganlar atıldığı ve zabıtalının göstericilere zor kullandığı anlatılmaktadır. Haberde polisin ve zabitanın dünyanın her yerinde gösteri yürüyüşünü engellemeye çalıştığı vurgulanır.

“Geçen gün birkaç bin amele tekrar Berlin sokaklarında toplanarak gençlerin serbest-i içtimane mümane’et eden zabıtaya karşı nümayişler icra ettiler. Berlin polis müdüriyeti

⁸⁴⁹“Sabah-ı Hürriyet Yahut Direkler Arası Vakası”, Volkan Gazetesi,4 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

⁸⁵⁰“Sabah-ı Hürriyet Yahut Direkler Arası Vakası”, Volkan Gazetesi,4 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

hükümete vermiş olduğu beyannamesiyle cemiyetimiz görevi bir fırka siyasiye olmak üzere göstermişti. Akşamüstü büyük bir miting akd edilerek hararetli nutuklar irad olunmuş, mitingde hazır bulunan polis serkomiseri reise hitaben hükümet aleyhinde tefevvuh-ı şiddetde bulunan hatiplerin nutuk-ı irad etmelerine müsaade etmeyecekleri gibi cümlesini de tevkif edeceklerini beyan etmişti.”⁸⁵¹

Haberin devamında belediye başkanı konuya dair açıklamalarda bulunmuş, jandarmanın olaya müdahalesinin gerekli olduğunu çünkü mitingin izin alınmadan gerçekleştiğini, bu sebeple zabitanın zor kullandığını, izinsiz gösterilerde zabitanın mitinge müdahale etme ve tutuklamaya yetkisi olduğunu beyan etmiştir. Bu beyana rağmen gençlerin gösteri alanını terk etmediği, yaşanan arbede üzerine kısa sürede olay yerine gizli polislerin ve karakoldan takviye kuvvetlerin geldiği ve olayın bastırıldığı anlatılmıştır.

“Reis cevaben, mitingin hiçbir siyasi mahiyet ve maksad-ı siyasiye haiz bulunmadığını beyanla kendisinin dahi resmen hazır bulunmaya salahiyeti olmadığını, aksi takdirde gerek kendisini ve gerekse beraberinde bulunan hafi zabıta memurlarını cebren dışarı çıkarmakta muzdar kalacağını beyan etmiştir. Polis komiseri derhal içtimaiye nihayet verilmesini emretmiş ve on sekiz yaşından dün bütün gençleri tevkif eylemiştir. Bunun üzerine hâzırûn arasında şiddetli bir gürültü hâsıl oldu. Hafi zabıta heyeti usullü firar edip yakında bulunan karakoldan gelen asker güç hal ile asayiş iade edebildi. Yolunda in'ikâd etmiş olan sendikalist kongresi üç gün içtihadtan sonra bugün hitam bulmuştur.”⁸⁵²

Volkan gazetesi “Hiç İstibdada Kanun Denir mi?” başlıklı haberinde hükûmetin politikaları eleştirilerek halkın toplanma hürriyetine jandarma ve polisler aracılığıyla engel olduğu anlatılmaktadır. Haberde vatandaşın protesto hakkının men edilemeyeceği kanunda açıkça yazmasına rağmen polisin hak ihlali kabul edilmez, bulunmaktadır.

“Hükûmet milletin hakk-ı içtimâini gasbetti. Geçen gün Bâb-ı Âli'ye gelen idâre-i mahsûsa vapurları müstahdemîninin polislerle, jandarmalarla bölük bölük süvarilerle cebren, kahren dağıtılmalarını emretti. Lâkin ortada hükûmet namına sadrâzam ve Dâhiliye Nâzırı olan Hüseyin Hilmi Paşa icrâyı hükmediyordu. Üsülen de böyledir. Müstebid-i müşârünileyh bu haksızlıktan dolayı Meclis-i Mebusan tarafından istizâha dâvet olunmayacak mı? Ceride-i hümayuna bakılırsa milletin hakk-ı içtimâinin men' olunmasını sarâhaten yazmakta ve birçok emsâller taharrisıyla meşgûl bulunmaktadır.”⁸⁵³

⁸⁵¹“Almanya’da Sosyalistler,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

⁸⁵²“Almanya’da Sosyalistler,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

⁸⁵³“Hiç İstibdâda Kanun Denir Mi?,” Volkan Gazetesi, 20 Şubat 1324, sahife, 3.

Haberin devamında Vahdetî, halkın toplama hürriyetini yasaklayan bir kanun mevcut olmadığı halde bu despotluk karşısında meclisin neden sessizliğini koruduğunu sorar. Ve mebusların hepsinin Şeref Sokağı sakinlerinden olmadığını düşünerek konuya itiraz edecek bir mebusun olacağını ümit eder.

“İçtima’ların men’i hakkında bir kanun mevcut değil iken böyle müstebidâne bir harekete karşı mebusan ne için sükût ediyor. Bu mebusanın kâffesi Şeref Sokağı mensûbininden değiller ya! Elbette bu gibi haksızlığa karşı sükût etmeyecekler de mevcuttur. Vâkia ceride-i hilmiyûn, artık her iki günde bir istizâh için vükelâyı celbetmek münâsib değildir gibi türrehât neşretmekte iseler de vükelâ-yı milletin bu gibi iğfâlâta ihâle-i sem’-i i’tibar etmeyeceklerinden ümît var bulunmaktayız. Sadrâzam gelmeli ve ne sebepten hakk-ı ictimâ’ı men’ ettiğini millete bildirmelidir.”⁸⁵⁴

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinin “Devr-i Tereddüd” başlıklı haberinde Kanun-ı Esasi’nin ilanıyla birlikte memlekette otuz iki yıldır süren istibdat rejiminin sona erdiği ve bu sayede zindanlarda baskı ve işkence görenlerin özgürlüklerine kavuştukları anlatılır.

“Kanun-ı Esasi’nin ilanı üzerine bütün efrad-ı millet otuz iki senedir devam eden kâbus-ı belanın altından kalkmış, sıyrılmış, zindan-ı esaretten meydanı hürriyete çıkmış, yüreğinin en derin köşesinde saklanmağa, sindirmeğe mecbur olduğu hissiyat-ı vataniyeyi izhara başlamıştı. İki üç gündür “yaşasın hürriyet” nidaları sokaklarda, meydanlarda geceli gündüzlü inikâslar hâsıl ediyor. Bütün bu mesretler, nümâyişler otuz iki sene biğayrihi hak zindanda bırakıldıktan işkenceler çektirildikten sonra hukuk ve hürriyeti kendilerine iade olunan mazlumların rahat nefes almağa başladıklarını gösteriyordu.”⁸⁵⁵

Haberde, çekilen bu acıların Kanun-ı Esasi ile sona ereceğini düşündükleri için kanlarının son damlasına kadar Kanun-ı Esasi’yi koruyup kollayacaklarına yemin ettiklerini, o yüzden sokakların hürriyet nidalarıyla dolduğunu ve her yerde gösteri yürüyüşleri yapıldığı ifade edilir.

“İnkâr etmemeli ki Kanun-ı Esasi’nin ilanını takip eden günlerde millet vazifesinden hakkından dışarı çıkmamıştır. Maziyi unutmak istikbaline bütün mevcudiyetle sarılmak istemiştir. Elde ettiği Kanun-ı Esasi’nin her noktasını mukaddes bilerek ruhuyla, kuvvetiyle, bedenle hukukunu serbestiyesini der-âgüş etmiş artık kanının son damlasını işar edecek bütün

⁸⁵⁴“Hiç İstibdâda Kanun Denir Mi?”, Volkan Gazetesi, 20 Şubat 1324, sahife, 3.

⁸⁵⁵“Devri Tereddüd,”Yevmi Servet-i Fünun Gazetesi, 26 Temmuz 1324, sahife, 1.

efradını hukuk ve hürriyeti uğrunda feda eylecek bir azimle, hârikulâde bir metânet ve sebat-ı vatanperver ile Kanun-ı Esasi'yi muhafazaya yemin etmiştir.”⁸⁵⁶

İkdam gazetesinde yer alan “Mekteb-i Harbiye Önünde” başlıklı haberde Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte her yerde sevinç gösterilerinin düzenlendiği, evvelki gece de Beyoğlu halkının gösteri düzenlediğini, gösteriye harbiye öğrencilerinin de katılmak istediğini fakat Zeki Paşa’nın izin vermediği anlatılır. Bunun üzerine ahalinin Mekteb-i Harbiyenin önüne giderek gösterilerini orada yaptıkları ve gösterinin gecenin ilerleyen saatlerine kadar sürdüğü, yaşasın millet, yaşasın hürriyet sedalarıyla sona erdiği anlatılır.

“Evvelki gece saat dört raddelerinde Beyoğlu ahalsi gösterileri yapmakla birlikte binlerce halktan heyet önlerinde mızık bulduğu halde Zeki Paşa tarafından sevinçlerini açığa vurmaları uygun görülmeyen ve böyle bir millî sevinç gününde dışarı çıkmaları yasaklanan Mekteb-i Harbiye-i Şahane öğrencileri ileri ile temas etmek üzere sözü edilen mektebe kadar gitmişler. Ve mektepte öğrenciler tarafından karşılanarak her iki taraftan dua-yı padişahı yâd edilebilmekle beraber "Yaşasın millet, yaşasın hürriyet" nidaları açığa vurulmuştur. Beyoğlu Kumandanı Faik Paşa dahi nümayişçiler arasında bulunmakta idi. Bu suretle teşkil edilen heyet geç vakte kadar sevincini açığa vur muştur.”⁸⁵⁷

İkdam gazetesi “Şehrimizin Dünkü Hali: Gulgule-i Hürriyet, Vecd-i Müsavat, Neşve-i Uhuvvet, Şevk-i Adalet” başlıklı haberinde hürriyetin ilanıyla birlikte halkın sokaklara dökülmesi, coşku içerisinde gösteri yürüyüşleri yapmaları anlatılmaktadır.

“Şükür olsun! işte dün biz de doya doya sevincimizden ağlaya ağlaya, bütün mevcudiyetimizle titreyerek ruhumuzun derinliğinde damarlarımızdaki kan galeyan eylediği fikrimiz yükseldiği halde, kalbimizin bütün açıklığı, vicdanımızın bütün temizliği, hürriyetin bütün safasıyla işittik ,duyduk haykırdık ve tekrar ettik: Yaşasın padişahımız, yaşasın hürriyet,.. Yaşasın adalet, yaşasın müsavat, yaşasın uhuvvet.. Evet, yaşasın bütün Kanun-ı Esasi... Bütün meşrutiyet-i idare, yaşasın, yaşasın... Yaşasın.”⁸⁵⁸

Tanın gazetesinde yer alan “Rumların Dünkü Nümayışı” başlıklı haberde Rumların evvelki gün başlayan ve giderek şiddetlenen eylemleri anlatılmaktadır.

⁸⁵⁶“Devri Tereddüd,”Yevmi Servet-i Fünun Gazetesi, 26 Temmuz 1324, sahife, 1.

⁸⁵⁷“Mekteb-i Harbiye Önünde”, İkdam Gazetesi, 29 Temmuz 1908, sahife, 2.

⁸⁵⁸“Şehrimizin Dünkü Hali,”Gulgule-i Hürriyet, Vecd-i Müsavat. Neşve-i Uhuvvet, Şevki-i Adalet,” İkdam Gazetesi, 2 Temmuz 1908, sahife, 3.

“Rumların evvelki gün başlayan nümayişi dün daha da şiddetle, daha şımarıklıkla devam etmiştir Şimdiye kadar Rum vatandaşlarımızdan akli başında olan kimselerin Yunanlılar tarafından vuku bulan teşvikat ve tahrikate kapılmayacaklarını ümit ederek cebren dükkân kapatmak, hukuk-ı şahsiyeye taarruz etmek derecesinde taşkınlık gösterenlerin ayak takımından ibaret kalacağını tahmin etmiştik. Hâlbuki şikâyet gayr-ı muhikeye Patrikhanenin bile iştirak ettiğini maalesef görüyoruz”.⁸⁵⁹

Haberde, Rum gazetesinden edinilen bilgiye göre; Rumların, Beyoğlu seçim bürosundaki işlemlerin feshedilmesini, nüfus kağıdı gösterenlerin seçime katılabilmesini, seçim süresinin uzatılmasını, seçim bölgesinde Rum vekillerin bulunmasını ve seçim esnasında asker yerine polislerin görev almalarını talep ettikleri ifade edilmiştir.

“Vak’a-yı hikâyeye başlamazından evvel pek şayan-ı teessüf olan bir hadiseyi anlatarak Rumların ne kadar çirkin ne kadar fena bir meslek takip etmekte olduklarını aynen göstermek istiyoruz. Kum kapı Rum merdivenli kilise heyeti tarafından tophaneye telgrafla müracaatı vuku bularak intihabat sandığı kaldırılacağı sürede mızıka gönderilmesi rica edilir. Tophane Nezareti bu talebe muvafıkla dün mezkûr Rum Kilisesine mızıka gönderirse de haydi dışarı gibi en adi kaide-i nezaket ve terbiye ile gayr-i kabili te’lif bir kabalıkla asker istiskal olunur. Mızıka binbaşısı harbiye nezaretine müracaatla şikâyet etmiştir.”⁸⁶⁰

Gazete, Rumların yapmış oldukları tavırda saflarını net bir biçimde gösterdiklerini devletin kendilerine askeri mızıka gönderdiğini fakat Rumların oldukça küstah davrandıklarını öte yandan Ermenilerin takdire şayan tavır ve davranışlarını anlatır.

“Yalnız şu vakanın muhakemesi intihabatta Rumların tuttıkları mesleği takdire kifayet eder. Bugün devlet bir askeri mızıkası gönderiyor. Rum kilisesi kendi yalvardığı halde askere hakaret etmek gibi cüretkârlığa küstahlığa kalkıyor. Hâlbuki bakınız diğer taraftan Ermeni despotlarından biri ne vatanperverane ne şayan-ı tebrik ve teşekkür bir hareket hamiyetmendenede bulunuyor. Laleli şubesi intihabatı hitam bulduğu için yapılan şenlik esnasında alayı harbiye nezareti pişegahına gitmişti. Burada alayda hazır bulunan Despot Efendi irticalen bir nutk-ı irad ederek:”⁸⁶¹

⁸⁵⁹ “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

⁸⁶⁰ “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

⁸⁶¹ “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

Haberde Ermeni rahiplerinden birinin attığı nutuktan övgüyle bahsedilerek Rum kilisesinde askerlerimize yapılan davranış da o kadar yerilmektedir. Ermeni rahibinin yapmış olduğu davranışın tüm Rum vatandaşlara örnek olması temenni edilmektedir.

“Ey vatandaşlar bizle hep vatan evladınız. Binaenaleyh kardeş bulunuyoruz. Bizi vatan büyüttü, vatan besledi. Vatanın saadet ve selameti için çalışmalı ittifak eylemeli. Nifaktan katiyen içtinab eylemeli. İslah-ı vatan için ne yapmak lazım ise yapmalı. Hatta ölmek lazım ise ölmeli Ben Osmanlılar için ölmeğe hazırım. İşte üzerinde yaşadığım şu vatanın toprağını takdisaten öperim demiş ve eğilerek mukaddes Osmanlı vatanının toprağını öpmüştür. İşte hamiyetli bir vatandaş, vazifesini bilir bir rahib kumkapıdaki Rum kilisesinin askerimize karşı gösterdiği tavr-ı barid hakareti ne kadar ta’yib ve takbih edersek bunu o kadar alkışlarız. Çünkü Ermeni despotu selamet-i vatana çalışmıştır. Rumlar için Ermeni vatandaşlarımızın şu hareketi mucib-i ibret ve intibah olmuştur”.⁸⁶²

Haberde Rum vatandaşlarının neden bu kadar tepkili oldukları ve devletten neler istedikleri ifade edilerek Rum talepleri sıralanmıştır.

“Rumlar ne istiyor. Bu gürültü ve patırtıya sebep ne? Mahrut proodos gazetesi Rumların başlıca mütalasını şu suretle tadad ediyor:

Beyoğlu muamelat-ı intihabiyesinin feshi,

Nüfuz tezkeresi ibraz edenlerin hemen rey vermeleri,

İntihabatın sekiz gün daha uzatılması,

Her intihab mahallinde birer teftiş-i berâyı Beyoğlu, Rum Cemiyetinin vekillerinin bulunması,

Bu vekiller lüzum görürlerse muamele-i intihabiyenin tevkifini emir etmeğe haklarının olması,

İntihabın yalnız cami ve kiliselerde yapılması

İntihap mahallerinde asker yerine yalnız polisin bulunması”

Rum cemaatine vaktiyle rey pusulalarının i’tası”⁸⁶³

Rum isteklerinin makul karşılanmadığı, Rumların tek isteklerinin usulsüzce oy kullanmak olduğunu ifade eden gazete Rumların yapmış olduğu davranışlara karşı aynı şekilde cevap verilmemesini bu tahriklere karşı sükun içinde olunmasını tavsiye eder.

⁸⁶² “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin, Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

⁸⁶³ “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin, Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

“Şu mütalebeye dikkat edilse bütün maksadın nüfus tezkeresi, muayene maddesi kaldırılmağa matuf olduğu anlaşılır. Nüfus tezkerelerindeki işareti tahrif edecekler, dikkat edilmeyecek, her Yunanlı istediği gibi sanduka rey’ pusulası atacak, İntihab mahallerinde asker bulundurulmayacak. Çünkü Türk askerinin şakaya gelmeyeceğini, intihab sandığına tecavüz edecek olanları hemen süngüleyeceklerinde şüpheleri yoktur. Onun için intihabat mevkilerinde istedikleri gibi rezalet çıkarabilmek üzere askerini çekilmesini istiyorlar. Kanun-ı dairesinde yapılmış intihab fes edilsin, Hilaf-ı kanun olarak hep Rum cemaati vekilleri nezaret etsin, etmezlerse intihabatı men edebilsinler. Doğrusu bunları okudukça şu hareketi tavsif için ne tabir kullanacağımızı bilemiyoruz. Bu ne kadar kendini bilmezlik, hakikaten biz çok sabırlı bir millet imişiz. Bu sabrımızla, vakarımızla iftihar edelim ve yine metanetimizi itidalimizi kaybetmeyelim. Biz de aynı suretle mükabele kalkarsak bugün takbih ettiğimiz hallere düşmüş oluruz.”⁸⁶⁴

Haberde, Rum nümayişçilerin eylemlerini sürdürdükleri, evvelki gece büyük bir kitlenin Babıali’de toplandığı, izinsiz gösteri düzenlemelerinden dolayı nümayişçilere askerinin müdahale ettiği, nümayişçilerin dağılmak istememesi üzerine askerinin zor kullandığı ve grubun bir kısmının baskılar sonucu dağıldığı anlatılmaktadır.

“Evvelki gece kurdukları tertip üzerine dün saat sekiz raddelerinde Rum cemaati büyük bir kalabalıkla Bab-ı âli’ye geldiler. Nümayiş haberi şayi’ olması üzerine mızraklı süvari askerinden ve sair icap eden taburlardan lüzumu kadar asker hemen sevk olundu. Rumlar Sadrazam Paşanın yanına bir heyet-i mebusan göndererek Altıncı Daire intihabatının feshini talep ettiler. Kanun dairesinde yapılmış bir muamelenin feshedilemeyeceği cevabını aldılar. Dağılmamak istediler. Fakat askerinin bir yürüyüşü üzerine çekilmeye mecbur oldular.”⁸⁶⁵

Nümayişçilerden bazılarının direndiği, Babıali’den gönderilen heyete saldırdıkları, yaptıkları taşkınlık neticesinde askerinin müdahalesine maruz kaldıkları, benzeri taşkınlıkların Beyoğlu’nda da yaşandığı ve istemeyen olayların cereyan ettiği, olayların askerinin müdahalesiyle sona erdiği anlatılır.

“Bab-ı ali’nden Ziraat Orman Maadin Nazırı Mavrokordato Efendi ile bir rahip Patrikhaneye i’zam ediliyordu. Nümayişçiler arasında bulunan edepsizlerden birkaçı Mavrokordato Efendinin arabasına kama ve revolverlerle hücum ederek camları kırdılar, kayışlar kestilerse de askerinin yetişmesi üzerine "aman" diye yalvararak atların ayakları altına yüzükoyun yere kapanmışlar, titreşmeye, ağlaşmaya başlamışlardır. Asker hiç kimseyi incitmeden çekilmiştir.

⁸⁶⁴ “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin, Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

⁸⁶⁵ “Rumların Dünkü Nümayişleri,” Tanin, Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife,3.

Beyoğlu'nda da bazı, şımarıklıklar olmuştur. Zorla dükkân kapamak teşebbüsünde bulunanlara karşı tüfek dipçığı tedâfüsü iyi bir tesir-i hâsıl etmiştir. Ötede beride bayraklarla toplanmalar vukua gelmişse de dağıtılmıştır. Mekteb-i Sultani bahçesinde bekleyen askerden birinin tüfeğini kasden yere düşürerek patlatmış süvari hayvanatından birini telef etmiştir. Dâhiliye nazırı, zaptiye nazırı, şehremini Beyoğlu'na gitmişlerdir. Sükûn berdevamdır. Asker kolları tertip edilerek her tarafta gezdirilmiş, bir vakaya meydan verilmemiştir".⁸⁶⁶

Servet-i Fünun gazetesi "Ayastefonas'ta Bir Yevm-i Tarihi" bir gün başlıklı haberinde Meşrutiyet'in ilanıyla meydana gelen sevinç gösterilerinden bahsedilir. Meclis-i Mebusan azalarının dün Ayastefanos'ta bulunduğu, Ayastefanos'un her tarafında coşkunun bir kalabalığın hüküm sürdüğü ve İstanbul'dan ziyarete gelenlerin coşkulu kalabalığa karıştığı anlatılır.

"Birkaç günden beri Ayastefanos'un bir zaman-ı tarihi geçirmekte olduğunu yazıyoruz. Dün hakikaten bir yevmi tarihî oldu. Gerek Meclis-i Mebusan ve Ayan azasının orada içtimai, gerek Ahmed Rıza Enver, Niyazi Beylerin ve Cemiyet-i muhtereme aza-yı, mücahidesinin muvasalatları ordu karargâhının civara gelmesi Ayastefanos için dünkü günü ve geceyi tabir yevmi tarihî etmiştir. Ayastefanos'un her tarafında bir kalabalık bir server hükmü ferma oluyordu. İstanbul'dan ziyarete gidenler her an Hürriyet Ordusuna iltihak eyleyenler, mebusan, askerleri, mücahidin-i hürriyet bu lâtif kasabada servi umumi hâsıl ediyor."⁸⁶⁷

Sosyalist gazetesinde yer alan "Talebe Nümayişi" başlıklı haberde Rusya'da binlerce üniversite öğrencilerinin ellerinde idam cezası karşıtı pankartlarla Rusya'nın Novski Pruskit Meydanı'nda toplanarak gösteri yaptıkları anlatılmaktadır. Gazetede, gösterilere zabitanın ve polisin müdahalede bulunduğu, öğrencilerin polise karşı direndiği, göstericilerin bir süre sonra Marsayez ve Enternayonel marşlarını söyleyerek dağıldıkları anlatılır.

"Binlerce Dar-ül-fünun talebeleri ellerinde "idam cezası lav olunmalıdır" ibaresi havi kırmızı bayraklar olduğu halde (Novski Pruskit) meydanında içtima ederek bir nümayiş icra eylemeğe karar vermişler ise de gerek bir müfreze-i askeriyenin ani vuku bulan bir hücumu ve gerek zabitanın müdahalesi neticesinde talebe dağılmaya mecbur olmuştur. Fakat talebe evvelce bila-nümayiş dağılmamaya namusları üzerine yemin ettiklerinden Marsayez, Enternasyonal marşlarını veyahut ebedi kasidesini terennüm ederek ayrılmışlardır."⁸⁶⁸

⁸⁶⁶ "Rumların Dünkü Nümayişleri," Tanin Gazetesi, 23 Kasım 1908, sahife, 3.

⁸⁶⁷ "Ayastefonas'ta Tarihi Bir Gün", Servet-i Fünun Gazetesi, 22 Nisan 1909 sahife, 3.

⁸⁶⁸ Rusya'da Talebe Nümayişi, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife 4.

İştirak gazetesinde yer alan “Almanya’da Fevkalade Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyet-i Millet” başlıklı haberinde Almanya’daki mitingin çok büyük bir coşkuyla karşılandığı anlatılır. Haberde, pazar günü Almanya’daki işçilerin amaçladıkları noktaya doğru hareket ettikleri, hükûmetin uygulamalarında duydukları rahatsızlıkları dile getirdikleri ifade edilerek eylemcilere gazetenin vermiş olduğu destek anlatılmaktadır

“Pazar günü imparator Wilhem’in memleketinde büyük bir hareket ordusu var idi. Bütün memlekette fevkalade bir halet-i ruhiye hüküm-ferma olup sokaklardan, büyük caddelerden yüzlerce amele bir sükûnet-i garibe ile geçip semti maksuda doğru gidiyorlar idi. Bunlar nereye gidiyorlar. Maksatları nedir? Onlar, haksızlığa, mezalim ve itisafata, sermayedarlığın icra etmekte olduğu seyyi’at-ı denaetkaraneye karşı mübarezeye gidiyorlar. Onlar, hükümetin tevhit ve icat etmiş olduğu garip, menfur yalanı yüzüne vurmaya gidiyorlar. Daha başka ulvi maksatları var. “Ahali vekilliği” unvan-ı mukaddesi su-istimal eden menfaatperestlere karşı ahalinin hukukunu müdafaa edecekler. İka edilen içtima, cinayetlerin fail ve mürtekbilerini kahr ve tenkil etmek maksad-ı hamiyetperveranesiyle semt-i maksuda doğru müteveccihler. Nihayet kendi namlarına olarak meydana çıkan vekillerin suret-i intihaplarında hürriyet-i kamileye nail olmaları için sahne-i mücadeleye koşuyorlar.”⁸⁶⁹

Haberde, insanların temel haklarının gasp edildiği, zalimlerin açtıkları ateş karşısında göstericilerin dehşete kapıldığı anlatılarak yapılan gösterilerin hükümeti korkuttuğu ifade edilir. Ayrıca haberde halkın hak talebinde bulunma hakkı olduğu ve hükümetin bunu gayet iyi bildiği ifade edilerek hükümetin bu hakkı korumakla yükümlü olduğu belirtilir.

“Avam-ı nasın Almanya’da icra ettiği bu hukuki nümayişler bütün dünyanın ve hususiyile mütemeddin Alman beht ve hayreti mucib olmuş olup her taraftan takdir ve sitâyîş-i mutazammın telgraflar yağıyor. Böyle umumi bir nümayiş şimdiye kadar dünyanın hiçbir tarafında vukuu bulmamış olduğu için ilk evvel “iklil-i muvaffakiyete” Almanlar nail oldular. Bu da avam-ı nas, çalışkan sınıfı tarafından aristokratların, fukaranın sa’y ve gayreti sayesinde geçinen zenginlerin iğtisabad-ı mütemediyelerine itisafat-ı zalimanelerine karşı hukuki bir mübareze ve nasibe-yi hamasetlerine atılmış müthiş bir darbedir. Üç dört yüz bin kişi hiç tahrik ve teşvik neticesi olmaksızın kendi arzu ve ihtiyarlarıyla gelip muhafaza-yı hukuku-ı beşer sahnesinde ahz-ı mevkii etmişleridir. Evet! Avam-ı nas takdir-i sükût ederse şahid-i hak o derece müthiş haksızlıklara feda olmuş olur. Hukuk-ı mağsube-i beşeriyenin iyad-ı zulmünden

⁸⁶⁹Fuad, “Almanya’da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet, İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 3-4.

muhafaza-yı vesiyeti için bir muvazene ve muadele-yi umumiyenin istikrarı lüzumu elbette his olunur.”⁸⁷⁰

Haberde göstericilerin kendi istekleriyle alanda toplandıkları, göstericilerin hak talepleriyle dalga dalga alanlara geldikleri ve ittifak ederek zorba hükümdarlarına karşı gösteri taleplerinde buldukları anlatılmaktadır.

“Mücadele, muhafaza-yı hak ve hakkaniyet için işraya karşı tâziyâne-i tehdit olup her şeyde ihtiyar ve irade-yi milletin inkişafı için erbab-ı namus ve hakkaniyetin hırz-ı canıdır. Cemm-i gafirin burada toplanmaları bir kuvveyi cebriyenin netice-i tazyikine haml etmek adeta hamakattır. Bunlar bir fikir ve maksad-ı aliyenin muhafazasını, bir medbenin sıyanetini, hak denilen cevherin her hususunda isbat-ı mahiyet edebilmesini talep etmek maksadıyla fevc fevc gelmişlerdir. Millet, ahali öyle bir kuvvet, öyle bir ittifaktır ki hiçbir hükümdar-ı müstebit onu kendisine, bütün arzu ve iradat ı zatiyesine tabi tutamaz. Hükümetin hayatı ahalidir. O hayatın ilel ve emraz ı içtimaiyeden sıyaneti için elbette ve elbette ahalinin arzu ve ihtiyarının her şeyde inkişafı lazımdır. Cevher-i hak sırf şekl-i haricisiyle arz-ı didar ettiği takdirde mahiyeti mübeccile-i derûnîsi ihlal etmiş olur. Binaenaleyh cevher-i dâhili ile şekl-i harici hüsn-i imtizaç ederek matlub olan mahiyetin bilkuvve meydana çıkarılmasına gayret etmelidir⁸⁷¹”.

Gösterilerinin manasının ne kadar ulvi olduğu ifade edilerek bu manayı anlamayanların toplumsal gerçeklere vakıf olmayan, başlarına gelen olayları kader diye nitelendirilen insanlar oldukları anlatılır.

“O nümayişlerin manası veya daha doğrusu maksadı pek mehib ve ulvidir. Maddiyat nokta-ı nazarından müthiş neticelere iktiran edeceğini keşfeden korkaklar zaten tenperest oldukları için ashabi nümayişe iştirak etmezler. İşte bunlar hakayık-ı içtimaiyeye vakıf olmayan edaniden olup dünyada iyi ve ya kötü hayatın imrar-ı mukadderat denilen kâbusun ecniha-ı hayalaenesi muhal olduğuna kani olmuşlardır. Bu defa hükümet sosyalistlerin fikrini zimnen terviç eder gibi bir siyaset-i kazibe takip ederek aleni nümayişleri men etmek cinayetinin irtikâbından içtinap eyledi. Zaten hükümet ile sosyalistler arasında adeta bir temas hâsıl olmuştur. Pazar günü cemm-i gafirin hakk-ı hürriyet feryatlarının ayyuka çıkardıkları zaman muarızları “bunların silahı yoktur. Ne ile hukuklarını müdafaa edebilecekler” diye vukuu bulan nümayişlere karşı vehle-i ûlâ istihfaf handeleri parlatmışlar idi. Fakat hükümet hakikatın cevheri dilarasını uzaktan uzağa hayal meyal görmüş olduğu için muarızlarının şikâyetlerini

⁸⁷⁰Fuad, “Almanya’da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet, İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 3-4

⁸⁷¹Fuad, “Almanya’da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet, İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 3-4

istimâ' edip tenkidi mutalebe-i lüzum hissetmemiştî. Ve zaten bundan sonra hangi hükümet ahali üzerine silah atmaya cesaret edebilecektir?⁸⁷²,”

Haberde göstericilerin taleplerini dikkate almayan hükümetin, temel haklarını savunmak için bir araya gelen göstericileri dağıtmak için ateş açtığı, göstericilerin hükümeti korkuttuğu oysa talep haklarını korumakla hükümetin sorumlu olduğu ifade edilir.

“İnsanların hukuk-ı asliyelerini pay mal etmek hususunda cebâbire-i istibdadın yağdırdıkları ateşe karşı hangi fikir, hangi kalp tedhiş etmez? Ahalinin nümayişleri hükümet nazarından Edna volkanlarından daha müthiş bir mahiyeti haiz feveran-ı içtimai gibi telakki olunur. Fakat hükümet pekâlâ bilir ki hak talep etmek salahiyetini ahalinin malik olduğu hürriyetin safha-ı balaterini işgal eder. Talep hakkı ahaliye mevdu olduğu gibi vazife-yi sıyanet dahi hükümete aittir. Ahalinin dostları sahne-yi içtimaiyede onun muzafferiyetini görünce deruni bir meserret hisederler. Düşman tarafı ise heykel-i istibdadın mahv ve munkarız olacağını hissederek saçlarını kopararak âh u enînlerle tahrik-i ahfak eyler. Elyevm Almanya'da sosyalistlerin adedi nisbet kabul etmez derecede çoğalmış olup er veya geç sahne-yi içtimaiyede husul-ı mutaleplerine nail olabilecekleri bi-ıştihatır. Bizde ise heyhat! Henüz bir civciv bile meydana çıkmamış sosyalist ne demektir? Bizde henüz hayati içtimaiyenin mahiyetini bile takdir edebilenlere nadiren tesadüf olunur. Bilemeyiz ve maa-t-teessüf öğrenmek hususunda izhar-ı tereddüt ederek nasiyeyi hamakatınıza vurulan silleleri hissedemediğinizden daima tahammül, daima rehavet mesleğinin takip ediyoruz.”⁸⁷³

İştirak gazetesi yer alan “İtalya'nın Bari Şehrinde Nümayiş” başlıklı haberinde Bari'de ev kiralarının yüksek olması sebebiyle halk ve işçilerin gösteri düzenlediklerinden bahsedilmektedir. Hükümetin, gösterilere engel olmak için polisi ve jandarmayı göstericilerin üzerine sürdüğü, halk ve işçilerinin polis tarafından darp edildiği anlatılır.

“Bari'de hane kiralarının ali olması münasebetiyle ahali ve amele tarafından bir nümayiş-i icra olunur. Hükümet bu nümayişi men etmek için polis ve jandarmaları ahali üzerine sevk ederek aralarında şedit bir muzarebe çıkartarak ahalden beş, polislerden üç kişinin mecruhiyetine sebebiyet verir. Bunun üzerine sosyalist mebuslarından Morgari başvekile bir telgraf name keşide ederek fukara ahali ile amelenin mağduriyetini nazar-ı dikkate almayan vali ile polis

⁸⁷²Fuad, “Almanya'da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet, İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 3-4

⁸⁷³Fuad, “Almanya'da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet, İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 3-4

müdürü hakkında mücazat-ı müstelzim kanun-ı tatbik edilmezse dokuz bin amele tarafından hükümetin icra etmediği kanunu icra edeceklerini bildirmiştir.”⁸⁷⁴

İştirak Gazetesinde yer alan “İtalya’da Zulüm” başlıklı haberde İtalya’nın Bari şehrinde gösteri yürüyüşü yapan eylemcilerin polis müdahalesiyle yaşamlarını kaybetmeleri eleştirilerek taziye yayınlaması anlatılmaktadır.

“İtalya’nın Bari şehrinde hakk-ı meşrualarının talebi üzerine hükümetin kahır ve zulmüne uğrayıp dört kişi maktul ve kırk iki kişinin mecruhiyetine sebebiyet veren hükümeti insaniyet namına protesto ile beraber orada bulunan sosyalist kardeşlerimize Türkiye’deki bulunan sosyalistler namına beyan-ı taziyet eyler ve muvaffakiyetlerini temenni eyleriz.”⁸⁷⁵

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Rumlar, Nümayişler” başlıklı haberde Rum nümayişçilerin talepleri anlatılmaktadır. Sonunda hürriyete kavuşulduğu, eşitliğin, adaletin, Meşrutî idare ile yeniden tesis edildiği, bütün vatandaşların eşit ve hür olduğu ifade edilmektedir.

“Rum vatandaşlarımız hakkında cerideyi muhteremeyi Osmaniye’de birçok yazılar yazdılar. Rumlar ne istiyor, ne arzu ediyorlar? Sonra biz ne istiyoruz. Başka vatandaşlarımız ne istiyor? Bir kere de şunu düşünelim. Elhamdulillah, şükürler olsun hürriyetimizi, müsavatımızı, meşrutiyetimizi istirdad ettik. Bütün kardeşlerimize, vatandaşlarımıza hepimiz müsavi ve hür olduğumuzu kâmil adil ve iftihar ile ilan ettik. Bütün cihanın herkesin istediği de bu değil midir? Meşrutiyet müsavatı esası ne içindir. Bunlar bütün bu cemiyetlerin müsebbibi rahat yaşamak herkesin hukukunu namusunu tariz edebilmek hatta zevkine her türlü zevkine bile karışılmaktan ibarettir. Sosyalizmde, anarşizmde hepsi bunlara bu esaslara mübtenîdir.”⁸⁷⁶

Haberde, Rum vatandaşların özgür oldukları, tebaa içerisinde rahatça yaşadıkları, belirtilerek şu an için yaptıkları eylemlerin haksız olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca vatan topraklarının ıslahı için çalışmaya Rum vatandaşlar da davet edilerek Yunanistan’a dahi gitseler bu refahı huzuru hiçbir yerde bulamayacakları ifade edilmektedir.

“Hangi devlet, hangi hükümetin şekli ne olursa olsun din ve mezhep nazar-ı itibara alınmayarak milletin esas matlubatı mevaddı maruzasından ibarettir. Din derece-i saniyede kalır. Herkes zehap ve itikadında serbesttir. Rum vatandaşlarımıza hürsünüz, serbestiyetiniz

⁸⁷⁴“İtalya’nın Bari Şehrinde Nümayiş,” İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife, 2.

⁸⁷⁵“İtalya’da zulm,” İştirak Gazetesi, 19 Ağustos 1326, sahife 2

⁸⁷⁶“Rumlar, Nümayişler”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

var, rahat rahat yaşarsınız. Sizin de bizim de hürriyetimizi kim haleldar etmeğe kalkışırsa ittifak edelim. Cansiperane çalışalım. Hepimizin anası olan şu mübarek toprağı ıslah ve imar edelim. Yunanistan'a bile gitseniz buradaki refahı bu vatan gibi ulvi alicenab bir yurdu bulamazsınız.”⁸⁷⁷

Haberin devamında Rum vatandaşların yapmış oldukları nümayişlere tepki gösterilerek Rum vatandaşların şahsiyetlerini kaybettikleri, onlara tahakküm etmekten başka bir yol kalmadığı, ancak İstibdat Devri uygulamalarına müstahak oldukları söylenilir.

“Fakat biz şimdi anladık ki bu anasıra artık şahsiyet-i mahiyet taliyesini kaybetmiş olan bu zelil-i anasırın tepesinde bir tokmak olmadıkça bu herifler rahat edemeyecek. Anladık zaten anladık ki, bu söylenenler hayalperest şarlatanlara başka türlü idare lazım. Mübarek devr-i zalimde ne kadar rahat ne kadar müsavat yaşayan o kahraman, o askeri gördükçe kaçmak için delik arayan kahraman Rumlar.”⁸⁷⁸

İstibdat Devri'nde Rum vatandaşların son derece refah içerisinde yaşarlarken Osmanlı vatandaşlarının hürriyet için cefa çektiği, insanların ve vatanın selameti için yaşamlarını kaybettikleri, Rum vatandaşların rahat içerisinde yaşadıkları vurgulanır.

“Bizler bütün hamiyetli vatandaşlarımız dinamitler, kurşunlar sopalar altında sapır sapır dökülürken denizlerde, hapishanelerde menfilerde niçin eza ve cefalarla birer birer ölürken onlar pek rahat yaşıyorlardı. Sonra bizim kazandığımız kan bahasına satın aldığımız ve bundan sonra da cansiperane müdafaa edeceğimiz mukaddes Kanun-ı Esasi'mizi hoş görmelidir. Hükümet-i meşrutiyetimize tahkir vardır.”⁸⁷⁹

Haberde, Rum vatandaşların meşrutiyet kutlamaları için Ermenilere bando ve mızıka gönderildiğini ve kendilerine gönderilmediğini söylemeleri üzerine devletin onlara da bando ve mızıka gönderdiğini ama Rumların Osmanlı askerini aşağıladıkları anlatılır.

“Bize Ermenilere bando ve mızıka gönderiyorsunuz? Niçin bize göndermiyorsunuz dediler. Onlara da bir Osmanlı bandosu gönderildi. O kisve diye bizim şanlı namuslu hiç kimsenin tahkire cüret edemeyeceği askerlerimizi tahkir teşebbüs bir nazarımıza karşı birtakım alçakça muameleler ettiler. Bunlar hep birer faciadır. İstedikleri şeyler bu vatandaşlarımızın arzu ettiği

⁸⁷⁷“ Rumlar, Nümayişler”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

⁸⁷⁸“ Rumlar, Nümayişler”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

⁸⁷⁹“ Rumlar, Nümayişler”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

şeyi her işlerinde olduğu gibi yine entrika çevirmek. Güya bizi aldatmak fikriyle bağırarak, çağırarak bize bu hilaf-ı kanun rezaletlerini kabul ettirmek için idi.”⁸⁸⁰

Rumların oy kullandıkları nüfus tezkerelerine damganın basılmaması için gösteri ve protesto yürüyüşü yaptıkları, Rumların Osmanlı Devleti yetkililerini aldatmaya çalıştıkları, bir nüfus kâğıdı ile elli kişinin oy kullandığı anlatılır. Hukuk-ı Umumiye gazetesi, nümayişçilerin karşısında eski hükûmetin değil meşrutiyet hükûmetinin olduğunu ve bu halleri ile herkesi kendilerine güldürdüklerini ifade eder.

“Rey verecek Rumların yani Osmanlı Rumlarının nüfus tezkerelerinin arkasına rey vermiştir. Damgasının basılmaması güya bizi aldatarak mesela bir rey verene bu suretle bir nüfus kâğıdı ile elli kişiye rey verdirmek maksadı. Biçarelere karşılarında fakat bir hükûmet-i havene değil, bir hükûmet-i meşruta buldular. Herkes vatandaşlarımız da hükûmetimiz de kendilerine güldürdüler. Bugün de bize müracaatta bulunacağız. Düvel-i ecnebiyeye müracaatla şöyle yapacağız, böyle edeceğiz, diyorlar.”⁸⁸¹

Serbestî gazetesinde yer alan “Dünkü Nümayiş” başlıklı haberinde on bin Rum vatandaşının Panaya Kilisesi’nde toplanarak gösteri yaptıkları anlatılır. Haberde, kilise seçimlerinde kendilerine haksızlık yapıldığı bu sebeble Sadrazam Paşa ile görüşmek istedikleri ifade edilir.

“Dünkü gün on bin Rum Vatandaşlarımız Panaya kilisesine toplanarak müteaddid Osmanlı bayrağına hamil oldukları halde Beyoğlu’ndan Bab-ı aliye gelip güya intihaplarda bila-iltizam Rumlar hakkında icra edilen haksızlıklardan şikâyet ile intihabının yeniden icrası için bizzat Sadrazam Paşa’yı görmek istemişlerdir”⁸⁸²

Sadrazam Paşa tarafından görüşme isteklerinin kabul edildiği, görüşmenin Orman Maadin Nazırı’nın tercümanlığı vasıtasıyla gerçekleştiği, Sadrazam Paşa görüşmelerin Meclis-i Vükela’da müzakere edileceğini söylenmesine karşın Rumların Sadrazam’dan senet istemeleri üzerine görüşmelerin kesintiye uğradığı anlatılmaktadır.

“Sadrazam Paşa, bu arzuya tebaan nümayişçileri kabul nümayişçilerle kendileri arasında tercümanlık eyleyen Orman Maadin Nazırı Kurtudo Efendi ile bu akşam bu mebhâsin teşekkül edecek. Meclis-i Vükela’da müzakere edileceği söylenmiş ve bu keyfiyet Rumlara, Rumca

⁸⁸⁰“ Rumlar, Nümayişler”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

⁸⁸¹“ Rumlar, Nümayişler”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

⁸⁸²“Dünkü Nümayiş,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

olarak Mavruka Efendi tarafından tercüme edilmiş ise de Rumlar bu sözün sıhhat-i temini için sadrazamdan senet istemek gibi bir haftan bulduklarından bu talepleri red olunmuştur.”⁸⁸³

Görüşmelerin neticesiz kalmasına Rum vatandaşların tepki gösterdiklerini ifade eden gazete, Rumların Babıali’ye gelen İngiliz sefirini görünce taşkınlıklarını artırdıklarını, askerinin ve polislin olaya müdahale etmesi sonucu olayın çok fazla büyümeden kısa sürede bastırıldığını, Rum nümayişçilerin eylemlerinin yaklaşık bir ay sürdüğünü anlatır.

“O aralık arabasına binmek isteyen Mavruka Karolidi Efendi arabasının camları Rumlar tarafından kırılmış muma-ileyh süngülü askerinin muhafaza altında yoluna devam edebilmiştir. Bu sürede Bab-ı ali’ye gelen İngiltere sefirini görünce Rumlar zeytin dallarını ayyuka çıkarmağa başlamışlardır. Bir büyük süvari askeri ile polisler asayişin muhafazasıyla meşgul olduğundan ve bu suretle vakıa-ı müessife zuhurunun önü alınmıştır. Bab-ı ali’den avdet eden Rum vatandaşlarımız ellerinde Osmanlı bayraklarını sararak sefarethanelere bir ay nümayiş gitmişlerdir.”⁸⁸⁴

Gazete, Rum nümayişçilerin altıncı dairedaki seçimlerin genel hükmünde tutulmasını, tezkeresini gösteren her Rum’un derhal oy verebilmesini, oy verme süresinin sekiz güne yayılmasını istediklerini ifade eder. Ayrıca seçim esnasında seçmen malların denetiminin Rum Cemiyetinin üyeleri tarafından yapılmasını, seçim sırasında bir müdahale olursa seçimin iptal edilmesini ve seçim mahallinde yalnızca polislin bulunmasını istediklerini belirtir.

“Rum vatandaşlarımızın mütalaası şunlardır: Altıncı dairedaki intihabın genel hükmünde tutulması, İntihap hakkında malik olan tezkere-i Osmaniyesini gösteren her ferdin derhal rey verebilmesi, İntihap müddetinin sekiz gün temeddüd edilmesi, Umum-ı intihab mallarında Rum cemiyetinden bir heyet-i takibinde bulunmasıdır. Bu heyetçe nizama muhafız bir hareket görülürse intihabın tabirini emredilmesi, İntihab mahallerinde yalnız polis bulunması Rumlara zamanında intihab verilmeleridir.”⁸⁸⁵

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Rusya’da İhtilalcılar” başlıklı haberde Rusya’da yapılan gösteride seksen beş Rus ihtilalcisinin polis tarafından tevkif edildiği ve zabıta görevlileri tarafından yapılan aramada çok sayıda patlayıcı maddenin ele geçirildiği ifade edilir.

⁸⁸³“Dünkü Nümayiş,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

⁸⁸⁴“Dünkü Nümayiş,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

⁸⁸⁵“Dünkü Nümayiş,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 4.

“Polis tarafından bugün seksen beş Rus ihtilalcısı tevkif edilmiştir. Heyeti zabıtaca ikametgâhlarda büyük birçok bombalar müsadere edilmiştir. Bir millet ki, merbutu zincir esarettir, o millette huzur ve saadet olamaz. Kanun mademki her ferde bir hakkı hürriyet bahşetmiştir. O hürriyet bir şahsın menafi için gasp edilemez.”⁸⁸⁶

Haberde bir millet esaret zincirleri altındaysa o millette huzur ve saadetin olmayacağı, kanunun tanıdığı haklarla şahsi hürriyetlerin gasp edilemeyeceği, insanlığın adaletle sağlanabileceği ifade edilir. Rusya’daki eylemcilerin hürriyet için, mücadele ettikleri, hükûmetin bunu göz ardı ederek baskı ve zulümlerle eylemcileri bastırıldığı, adalete ve insanlığa kan ağlattığı belirtilmektedir.

“İnsaniyet, adaletle, hürriyetle kaimdir. Rusya’da istihsal-i hürriyet için Japonya muharebesinden beri çalışmakta olan ahrar kardeşlerinden binlercesini gaib ediyorlar. Rusya’nın her tarafını al kanlara boyattıran Rusya Hükûmeti hâlâ hürriyeti ilan etmiyor. Bir mütemeddin millet esaret altında yaşayamaz. Rusya Devleti’nin cihet-i mühimmeyi nazar-ı dikkate almaması, adalete insaniyete kan ağlatıyor.”⁸⁸⁷

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “İntihab Şenliklerinden” başlıklı haberde Rum Mektebi öğrencileri ile Osmanlı erkek öğrencileri hep birlikte vatan marşları çalarak Aksaray Gülhane Mektebine kadar yürüdüklerini ve orada Meşrutiyet aleyhine protesto gösterisi yaptıkları anlatılmaktadır.

“Dördüncü daire belediye intihab sandığı maarif ve Rum Mektebi talebesi ve mektebi Osmani şakirdanı birlikte vatan marşları çalarak Aksaray Kara Gülhanesi’ne yürümüş orada makama münasib nutuklar irad ile ahaliye meşrutiyeti izah olunmuş bade daire belediye getirilmiştir. Etfal-ı vatanın bir nida-ı masumane ile vatan şarkıları okumaları ve vatanın ikbal atisi dâhisinde bulunmaları cidden hazin ve bade-i şükran bir levha-ı samimiyet teşkil etmiş hazır bulunanlar mezalim istibdadın feryad ile istikbal vatan için hayırlı dualar eden masumların dualarına iştirak eylemişlerdir.”⁸⁸⁸

Sosyalist gazetesinde yer alan “İhtilallar” başlıklı haberde Portekiz’de iki aydır baş gösteren kanlı bir ihtilal meydana geldiği ve gazete tarafından ihtilalın yakından takip edildiği ifade edilmektedir. Gazetede, şu anda Meksika’da ve diğer pek çok yerde yapılmakta olan ihtilalların meşru bir sebebi olup olmadığı, Portekizlilerin, zevk

⁸⁸⁶Rusya’da İhtilalciler, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 8 Eylül 1324, sahife 1.

⁸⁸⁷Rusya’da İhtilalciler, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 8 Eylül 1324, sahife 1.

⁸⁸⁸“İntihab Şenliklerinden,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 9 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

eğlencesine düşkün, müsrif bir kral ile diktatör bir başbakanın idaresinde oldukları ve bütün askerlerin isyan etmekteki amaçlarının hürriyet ve adalet duygusundan kaynaklandığı anlatılmaktadır.

“Portekiz’de iki ay evvel serzede zuhur olan kanlı bir ihtilalin malik-i saireye bir misal olarak her gün ihtilalinın nüveli ve takip etmekte olduğu müşahede olunmaktadır. Fakat acaba bu yapılan ihtilal ve isyanların Portekiz ihtilali gibi bir sebep-i meşru ve mantığı var mı? Acaba isyan eden milletler Portekiz milleti gibi sefih, müsrif bir kralın müstebit diktatörün bir başvekilin taht-ı idaresinde midirler? Tekmil-i asilerin maksatları isyanları hürriyet ve adalet midir? Bunu elbet bize Avrupa veya Amerika cerideleri an'anât ile ispat edecek. Gelelim ihtifalin vuku buldukları mahallere:“⁸⁸⁹

Meksika’da meydana gelen ihtilal neticesinde askerlerin tamamının hükûmete sadık kaldıkları fakat Roma’dan gelen haberlere göre ihtilalin etkilerinin oldukça yayıldığı ve Meksika hakkındaki haberlerin telgraf vasıtasıyla alındığı ve güvenliğin yakında temin olunacağı ifade edilir.

“Meksika İhtilali: Meksika’da bir ihtilal zuhur etmiş ise de askerlerin kâffesi hükûmete sadık kalmışlardır. Fakat Roma’dan gelen haberlere nazaran ihtilal fevkalade tevsi etmiş ve Meksika şehri vesait muhabereden telgraf ve vasıtasıyla asayişin temin olunacağı ilan edilmiştir.”⁸⁹⁰

Brezilya’da meydana gelen olayları ihtilalden daha çok isyan olarak nitelendiren gazete isyancıların savaş gemisi ve zırhlılarda görev yapan tayfalar olduğunu belirtir. Bunların başkaldıran askerlerden bazılarını katlettiğini, bazılarını hapsedtiklerini ve bazılarını da darp ettiklerini ifade eder.

“Brezilya ihtilali: Buna bir ihtilal demekten ziyade bir isyan demek icap eder. Burada asilerin miktarı üç zırhlı ve bir kruvazörün mürettebatından ibarettir. Bu kruvazör ve zırhlılarda bulunan tayfalar isyan ederek zabıtlarından bazılarını katl, bazılarını habis ve bazılarını dahi darb etmişlerdir. Bunlar hükûmete bildirilip bir müddet intizar etmişler ise de arzularının asaf olmayacağını anlayınca derhal şehri bombardıman etmişler.”⁸⁹¹

Haberde asilerin, askerlerin durumlarını hükûmete bildirdikleri ve istedikleri cevabı alamayınca şehri bombardımana tabi tuttukları anlatılmaktadır. Bir süre daha devam eden

⁸⁸⁹“İhtilaller,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁸⁹⁰“İhtilaller,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

⁸⁹¹“İhtilaller,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

çatışma sonrasında asilerin, kruvazör ve zırhlı araçlarla denize açıldıkları, asilerin denize açılmalarının iyi bir netice vermeyeceğini düşünen devlet erkânının asileri genel affa tabi tuttıkları fakat bu affın senato tarafından kabul edilip meclis tarafından reddedildiği ifade edilir.

“Asilerin bu bombardımana istihkâm ve kalelerde mevcut asker mukabele eylediğinden bunlar ateşi muhtelif cihetlere tevciye ile pek çok tahribatta bulunmuşlardır. Ateş birkaç saat devam ettikten sonra tarafından kesilmiş ve kruvazör ile zırhlılar açık denizlere açılmışlardır. Pek çok ileri kimsenin iyi bir netice vermeyeceğini anladığından bunlar hakkında aff-ı umumi ilan eylemiş ki bu hususu senato kabul etmiştir. Fakat meclisi mebusan henüz karar vermemiştir.”⁸⁹²

Sosyalist gazetesi, Peru’da meydana gelen ihtilal ile ilgili olarak Roma’dan gelen telgraflar neticesinde öğrendiklerini ve isyanın sebepleri hakkında yeteri kadar malumatlarının olmadığını sadece Peru’da bir isyanın meydana geldiğini bildiklerini beyan ederler.

“Peru ihtilali: Roma’dan gelen varid olan telgraflar Peru’da bir ihtilal vuku olduğunu müşar ise de bunun suret ve sebep-i icrası hakkında kâfi malumatımız olmadığından bu kadarlık ile iktifa eyleriz”⁸⁹³

Sosyalist gazetesinde yer alan “Sosyalist” başlıklı haberinde istibdadın bu kadar şiddetli yaşandığı bir memlekette darülfünun talebelerinin nümayiş yapmaya karar vermeleri takdire şayan bir durum olarak değerlendirilir.

“Bu kadar şiddetle istibdadın hükümdar olduğu bir memlekette Darülfünun talebelerinin içtima ederek bir nümayiş yapmağa karar vermeleri hakikaten büyük bir cesaret-i medeniyeye malik olduğunu ispat eder. Hâlbuki teessüf ile beyan ederiz ki, bizde Darülfünun talebesi ve bilhassa hukuk şubesi üçüncü senenin bir kısmı büyük adamların akrabalarından aldıkları talimat ve tembih üzerine bazı mütefekkir ve münevver gençlerin teşkil ve tesis etmiş oldukları ilmi bir cemiyete aza seçimini pek çok patırtılar ile mani eylemişler ve teneffüs esnasında cemiyetin lüzumu tesisi müdafaa zımnında söz söylemek arzusunda bulunan bazı arkadaşlarına

⁸⁹² “İhtilaller,”Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,3.

⁸⁹³ “İhtilaller,”Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,3.

terstane bir lisan-ı işigal ettikleri haber alınmıştır. Bu keyfiyet darülfünun talebesi ve bilhassa Hukuk Müdavimini için şayan-ı teessüf ve utançtır.”⁸⁹⁴

⁸⁹⁴“Sosyalist,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife,4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(1909) II. MEŞRUTİYET SONRASI SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

Emeği ve çalışma koşullarını büyük oranlarda değiştiren Sanayi Devrimi, ekonomik ve sosyal yaşamda hissedilir etkiler meydana getirmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte küçük sanat ve zanaat üretimi yerini makinelerle bırakarak atölyelerden fabrika üretimine geçiş dönemini başlatmıştır. Başka bir deyişle makineler yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Sanayi Devrimi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlamıştır. Kısa süre içerisinde bu yeni düzen iki temel sınıfı meydana getirmiştir. Bunlardan biri üretimi sağlayan ve üretim haricinde son derece kısıtlı haklara sahip işçi sınıfı diğeri ise anamalin, fabrikaların, makinelerin, hammaddelerin sahibi olan sermayedardır. Sayıları her geçen gün hızla büyüyen işçi sınıfı, üretime olan katkısı kadar üretimden pay alamamış hem de uzun süre toplumda siyasal gücü elde edememiştir. Öte yandan sermayedar sınıfı giderek zenginleşmiş dünyanın nimetlerinden yararlanmıştır. Bu durum iki sınıf arasında çatışmaları başlatmıştır.⁸⁹⁵

3.1. Çalışma Hakkı ve Ödevi (İşçi Hakları)

1768’de James Watt’ın buhar makinesinin icadıyla birlikte üretim yöntemi değişti ve yeni bir dönem başladı. Sanayi Devrimi milyonlarca insanın çalışma ve yaşam koşullarında önemli değişiklikler yaratarak büyük bir toplumsal dönüşüm meydana getirdi. Daha önce eşine rastlanılmadık bir şekilde kasabalara ve şehirlere yoğun göçler yaşandı.⁸⁹⁶ Sanayi inkılabı, üretim maliyetlerini düşürmeyi, birim ürünü elde etmek için insan emeğini en aza indirmeyi, mal ve hizmet akışını artırmayı hedefledi. Bu suretle üretim, yerini büyük sermayesi olan, daha çok insanı daha ucuza çalıştıran fabrikalara bıraktı. Fabrikaların

⁸⁹⁵Talas, C. (1990). **Toplumsal Politika**. Ankara: İmge, 7-8.

⁸⁹⁶Arslan, G. T. (2018).”Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş”. **Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2, (1), 149.

çoğalmasa, üretimin artmasına ve ekonomik hayatın gelişmesine önemli katkılar sağlarken sosyal hayat açısından aynı olumlu etkiyi meydana getiremedi.⁸⁹⁷

Fabrikaların kurulmasıyla birlikte, kadınlar ve çocuk işçiler üretimde yer almaya başladı. Fabrika sanayisinin ilk yıllarında, İngiltere’de, işçilerin üçte ikisi kadınlarla çocuklardan oluştu. Günlük çalışma saatleri on dört, on beş, on sekiz saate kadardı. Çoğu zaman çocuk işçiler fiziksel şiddete maruz kaldı. Fabrika, işçileri acımasız bir şekilde sömürerek zanaatçıları yok etti. Toprakları ellerinden alınan köylüler, iş arayan yeni bir kitle olarak ortaya çıktı.⁸⁹⁸El tezgâhında çalışan dokumacılar, sanayi makineleri karşısında hayatlarını güç bela kazanabilen çaresiz insanlara dönüştü. İnsanlar geçimlerini sağlamak için nakit paraya ihtiyaç duymaya başladı. Üretim sadece pazar içindi ve pazar alanı oldukça hızlı bir değişim göstermekteydi. Pazarın canlı olduğu dönemlerde işlerini bırakarak şehirlere göç edenler, pazarın durgun olduğu dönemlerde eğer işleri de yoksa oldukça zor koşullarla karşı karşıya kalmaktaydı.⁸⁹⁹

Kol gücünün yerini makinelerin alması şehirlerde geniş bir işsiz kitlenin doğmasına neden oldu. Evlerini bırakarak köyden kente gelmek zorunda kalan tarım işçilerinin de bu işsiz kitlelere katılmasıyla, işsizler ordusu sürekli olarak büyüdü. Sanayi Devrimi’nin her geçen gün ilerlemesi toplumsal sınıf farklılıkları belirginleştirdi. Sermayeye sahip olmayan, geçimlerini çalışmalarının karşılığında aldıkları ücretle karşılayan işçi sınıfı giderek artış gösterdi.⁹⁰⁰Çalışma ve yaşam koşullarının gittikçe ağırlaşması işçileri dayanışma dernekleri ve yardım sandıkları etrafında birleştirdi. Yardım sandıkları işçilerin sorunlarını çözmeye yetersiz kalınca işçiler içinde buldukları durumları düzeltmek için örgütlendi ve birleşme yoluna giderek sendikaları oluşturdu.⁹⁰¹

Sendikalar, başlangıçta erkek işçi merkezli örgütler halinde kuruldu ve vasıfsız işçileri ve kadınları üye olarak kabul etmedi. Bu haliyle bile sermayedarın öfkesini çekmeyi başardı. Sendikalar zamanla işçi sınıfının örgütlenme merkezi haline geldi, işçilerin sermayedara karşı hakları için birleştiği bir yapı olma özelliği kazandı. Bir süre

⁸⁹⁷Deane, P. (1994). **İlk Sanayi İnkılabı** (Çeviren Tevfik Güran), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 227.

⁸⁹⁸Yeliseyeva N. V. (2010). **Yakın Çağlar Tarihi**. Çeviren: Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Kitap,32.

⁸⁹⁹Harman, C. (2009). **Halkların Dünya Tarihi Taş Çağından Yeni Bin Yıla**. (çeviren; Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: Yordam kitap, 315-316.

⁹⁰⁰Aydoğanoğlu, E. (2010). **İşçi Sınıfı Tarihi**. İstanbul: Tarem yayınları, 15-17.

⁹⁰¹Tanili, S. (2006). **Uygurluk Tarihi**. İstanbul: Alkim, 127.

sonra sendikalar işçilerin haklarının korunması için yasal düzenlemeler talep etmeye başladı.⁹⁰²

Sendikalar, ilk önceleri, işçilerin ücret ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için mücadeleye başladı. Yasal düzenlemeler ilk olarak çocuk işçiler için hazırlandı. Çocuk işçilerin çalışma saatleri ve şartları düzenlendi. Konuyla ilgili düzenleme ilk olarak Robert Owen tarafından yapıldı. Owen kendi fabrikalarında çalışan çocuk işçilerin çalışma sürelerini azalttı, belli yaşın altında çocuk işçi çalıştırmadı ve işçilerin çalışma koşullarının düzeltilmesi yolunda çaba harcadı.⁹⁰³

3.2. Çalışma Hakkı ile İlgili Yasal Düzenlemeler

1802 tarihli “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları” yasası ile madenlerde, fabrikalarda, demir yolu yapımında, baca temizlemede, sokaklarda, evlerde ve başka pek çok işte ve iş yerinde çalıştırılan çocuk işçilerin çalışma sürelerine kısıtlama getirildi. Yasaya göre çocuk işçi günlük 12 saat ve haftalık 58 saat çalışabilecekti.⁹⁰⁴ 1819 tarihli “Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Düzenlenmesi” yasası ile 9 yaşından küçük çocuklara çalışma yasağı getirildi. Bu yasa ayrıca 9-16 yaşlarındaki çocukların gece vardiyasında çalıştırılmalarını da yasakladı. 1833 tarihli Fabrikalar Kanunu ile 9 yaşından küçük çocuklara çalışma yasağı getirilerek 18 yaşından küçükler için de çalışma saatlerini düzenlendi. Yasa ile ayrıca fabrikalar da denetime tabi tutularak müfettişler görevlendirildi.⁹⁰⁵

Fabrikalarda çalıştırılan çocuk işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen yeni bir yasa 1841’de düzenlendi. Yasaya göre 20 kişinin çalıştığı bir iş yerinde 8 yaş altı çocuk işçi ile 16 yaşından küçükler ağır ve tehlikeli işlerle çalıştırılmayacaktı. 1842 tarihinde kadınların ve 10 yaşından küçük çocukların madenlerde çalıştırılması yasaklandı. 8 Haziran 1847 yılında ise “On Saat Yasası” ile hem çalışma saatlerinde kısıtlamaya gidildi hem de işyeri

⁹⁰²Aydoğanoglu, E. (2011). **Dünyada ve Türkiye’de Sendika Siyaset İlişkisi**. Ankara: Kültür Sanat Sendikası, s. 12.

⁹⁰³Çiçek, Ö, Ocal M (2016).“ Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi.” **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 5, (11) , 114-115.

⁹⁰⁴Tat, D. (2016). “Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri.” **Birey ve Toplum Dergisi**,6(11)109,(107-147).

⁹⁰⁵Görücü, M. N. (2004).**Türkiye’deki ve İngiltere’deki İş Sağlığı ve Güvenliği Teftiş Sistemlerinin Karşılaştırılması**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 5.

denetimleri sıkılaştırıldı. Yasa kapsamına 13-18 yaş grupları ile kadın işçiler dâhil edildi.⁹⁰⁶

1847’de çıkarılan yasa ile çocuk işçi yaşınının 12 olması, gece işçisi olabilme yaşı 16 olarak belirlendi. 1892 tarihli yasal düzenlemeyle 13-16 yaş aralığındaki çocukların 10 saat, 16-18 yaş aralığındakiler içinse 11 saat çalışma süresi olarak belirlendi ve gece çalışma yasağı getirildi.⁹⁰⁷ Ağır çalışma koşulları karşında 14 -15 saat çalışan, bu çalışmalarına karşın aldıkları düşük gelirle yaşamlarını sürdürmeye çalışan ve sayıları milyonları bulan işçiler yeterli ücret alamamaları ve mekanikleşmenin yaratmış olduğu sorunlar nedeniyle işçi hareketlerini meydana getirdi. İlk işçi eylemleri yine sanayi inkılabının merkezi İngiltere’de meydana geldi.⁹⁰⁸ İşçi hareketlerinin meydana gelmesinde, işçilere dayanışma duygusunun gelişmesini sağlayan sendikaların büyük desteği oldu. Sendikalaşma işçilerin kendi aralarındaki rekabetine son vererek patronlara karşı ortak çıkarlar doğrultusunda birleşme duygusunun gelişmesine neden oldu.⁹⁰⁹

1810-1812’li yıllarda İngiltere’de ve pek çok Avrupa ülkesindeki işçiler, içinde yaşadıkları kötü koşulların sorumlusu olarak makineleri görüp, onları kırmaya ve tahrip etmeye başladı. Makine kırıcılığı hareketi 19.yüzyılın sonlarına kadar bütün Avrupa’da etkili oldu. İşçi sınıfın ilk kitle gösterisi ise 1819’da İngiltere’nin Peterloo kasabasında gerçekleşti. Protesto gösterileri İngiliz askerleri tarafından şiddetle bastırıldı. Bu ayaklanma işçilerde sınıf bilincinin yerleşmesine, işçilerin dayanışma içinde olmasına ve sermayedara karşı örgütlenmelerini sağladı.⁹¹⁰

1830’lu yıllarda tarım işçilerinden talep edilen yüklü vergiler ve maaşlarının azlığını protesto eden işçiler, tarım makinelerini tahrip etti. Bu durum siyasi reform hareketinin başlamasına neden oldu.1832’de Reform Kanunu kabul edildi. Refom Kanunu ile esnaf ve zanaatkârlar oy kullanma hakkını elde etti. Kanunla işçiler oy kullanma hakkını elde

⁹⁰⁶Engels, F. (1997). **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**. Ankara: Eriş Yayınları,15.

⁹⁰⁷Demir, F. (2012). “Çalışma Hayatında Çocukların Korunması, Dokuz Eylül Üniversitesi.” **Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Özel Sayı,551.

⁹⁰⁸Dilik, s. (1988).”Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi.”**Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1 (43), 73.

⁹⁰⁹Kozak, İ. E. (1992).” İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği).” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 0, (37-38) , 64.

⁹¹⁰Aydoğanoglu, a.g.e. 23-24.

edemedi fakat seçmen kitlesini artırmayı başardı. İşçiler seçmen olabilmek, siyasi ve iktisadi taleplerine karşılık bulabilmek için büyük çaplı mücadeleler başlattı.⁹¹¹

İşçiler, 1837-1850 yılları arasında Büyük Britanya’da Chartist Hareketi adı verilen mücadeleyi başlattılar. Böylelikle tarihte ilk örgütlü işçi hareketi meydana geldi. İşçi hareketi toplumda ilgi ve destek gördü. Bu hareketin amacı demokratik bir seçim sisteminin kurulması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, parlamenter düzeyde söz sahibi olmaktı. Bu sebeble Britanya’da yüz binlerce erkek işçi, genel oy hakkı ve parlamentoda temsiliyet talebiyle ayaklandı.⁹¹²

1836 senesinde Londra Emekçiler Derneği tarafından parlamento reform tasarısı hazırlandı. Tasarıda işçi sınıfı seçim sisteminin demokratikleştirilmesi, seçime katılabilme, gizli oy açık sayım talebi, seçime katılabilmek için istenilen mülk sahibi olma maddesini refi, parlamentonun bir yıllık süre boyunca toplanması, parlamentodaki temsilcilere maaş verilmesi talebinde bulundu. Parlamentoda yapılan oylamayla işçilerin talepleri reddedildi. Taleplerin reddedilmesi işçi eylemlerinin yönünü değiştirdi. İsyân ve ayaklanmalar baş gösterdi.⁹¹³

1848 İşçi Hareketleri Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya’da yoğun olarak hissedildi. Olayların meydana gelmesinde bölgelerin sosyal ve ekonomik durumları etkilendi. Halk kitleleri 1848 yılında Paris, Viyana, Prag ve Berlin sokaklarında eylemlere başladı. Bu eylemler örgütlenmemiş halk hareketleriydi. Hareketin öncüleri Kral Louis Philippe’in hürriyetleri kısıtlamasına tepki gösteren liberaller, cumhuriyetçiler ve sosyalistlerdi. 1848 İhtilâlleri Avrupa’da köklü bir değişimi meydana getirdi. Bu değişimin öncü rolünü endüstrileşmenin etkisiyle, yaşamları değişen işçi ve orta sınıf üstlendi. İhtilâlin, ekonomik ve sosyal içerik taşıması hem Avrupa’yı derinden etkiledi hem de siyasal ve sosyal yaşam üzerinde kalıcı izler bıraktı.⁹¹⁴

⁹¹¹Uslu, A. (2014).“Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840).” **Akademik İncelemeler Dergisi**, 9 (1) ,5.

⁹¹² Harman, a.g.e. 319.

⁹¹³ Gürsoy, s. (2013), **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları**, İstanbul: İletişim, 37-38.

⁹¹⁴Düzcü, L (2016).“Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükümeti”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 38,53-55.

1848 ile başlayan işçi hareketleri bir süre sonra sendikal faaliyetlere dönüşerek I. Enternasyonal'in kurulmasını sağladı. Bu durum işçi sınıfı hareketi ve sendikalar için önemli bir dönüm noktasını oluşturdu. Bu dönemde, İngiltere'de sanayi devrimi, Fransa'da siyasal devrim ve Almanya'da felsefi devrim gerçekleşti. Sendikalar, ilk oluşmaya başladığı yıllardan itibaren sosyalist düşüncelerden etkilenmiş ve sosyalizmin etki sahasını oldukça genişlemiştir. 1869 yılında Basel'de gerçekleştirilen kongrede alınan kararla her meslek ve iş kolunda örgütlenilmeye gidilmesi ve mutlaka sendikaya üyelik şartı konuldu.⁹¹⁵

3.3. Osmanlı Devleti'nde İşçilerin Yasal Statüleri

İşçi sınıfı, Osmanlı Devleti'nde, devletin sosyo-ekonomik koşulları gereği Avrupa'da olduğu gibi örgütlü bir yapı halinde haklarını elde edebilmek için mücadele veren bir nitelikte değildi. İşçi örgütlenmesinin meydana gelememesinde ülke ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılığa dayalı olması, ücretli çalışan kesimi meydana getiren unsurların mevsimlik işçi statüsünde olan köylülerden ve gayrimüslimlerden teşekkül etmesi, gayrimüslim kesimin millet olma bilinciyle hareket etmesi işçi örgütlenmesinde bir kitle hareketini meydana getiremedi.⁹¹⁶

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte işçiler kısmi eylem ve örgütlenmeler gerçekleştirmiş olsa da etkili bir direniş gösteremedi. Buna rağmen meşrutiyetin nimetlerinden en fazla yararlanan sınıf oldu. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda sanayileşmenin başlangıcı Tanzimatın ilanı ile gerçekleşti. Tanzimat Dönemi, devletin her anlamda yenileştiği bir dönem oldu. Bu dönemde, özellikle ekonomide, eski üretim biçimleri tamamen değişmeye başladı.⁹¹⁷ Tanzimat'ın ilanı ile beraber müsadere kaldırıldı. Osmanlı vatandaşlarına özel mülkiyet hakkı tanındı. Böylece Osmanlı ekonomisi dışa açılabilme imkânına kavuştu. Geleneksel yapısından sıyrılarak Pazar ekonomisine açıldı. Tanzimat sonrası gerek devlet gerek özel sektör tarafından fabrikalar açıldı ve burada işçiler istihdam edildi. Osmanlı

⁹¹⁵Aydoğanlı, a.g.e. 27.

⁹¹⁶Yıldırım K. (2013). "Osmanlı İşçi Sınıfı ve Siyasal Gelişmeler." *Bilim ve Ütopya Dergisi*, sayı,233,(1-5)1.

⁹¹⁷Karakışla, Y. S. (1988), "Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923." (der. Donald Quataer - Eric Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz) ,*Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, İstanbul: İletişim, 27-29.

Devleti'nde açılan fabrikaların sahipleri genellikle, yabancı üreticiler ve devletteki azınlık unsurlarlardan oluştu.⁹¹⁸

Osmanlı'da İlk sanayi işletmesi ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için 1835'de Kadirga'da kurulan Feshane Fabrika-i Hümayun olarak adlandırılan fabrikadır. Fabrikada festen hariç aba, çuha ve halı dokuması yapıldı. Ayrıca Hereke ve Bakırköy'deki fabrikalarda da çuha, bez ve kumaş üretildi. Fabrikanın yönetimi Belçikalı yöneticilere devredilince fabrikaya İngiltere, Fransa ve Belçika'dan buhar makinesi ile çalışan iplik dokuma ve apre makineleri getirildi ve fabrikanın üretim sahası genişletildi.⁹¹⁹ Dönemde teşekkül eden diğer sanayi kuruluşları 1838'de ülkenin çeşitli kentlerinde açılan halı dokuma atölyeleri, 1839'da gemi yapımı, 1840'da İzmit'te ordunun ihtiyaçları için Çuha Fabrikası hizmete girdi. Ağır sanayinin hamle yaptığı 1850'lerde ise demir yolu işletmeciliği ile 1855'ten sonra da madencilik sektörü gelişme gösterdi.⁹²⁰

Kurulan fabrikalarda toplumunun ihtiyaçlarından ziyade ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yaptı. Fabrikalarda çuha ve derinin yanı sıra silah ve barut gibi askeri malzemeler de üretildi. Askeriyenin ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapan fabrikaların işçileri de askerlerdi. Zonguldak Kömür Ocaklarına asker haricinde işçi alabilmek için devlet, Dilaver Paşa'ya özel bir nizamname hazırlattı. Yaşları on dört, on üç ve elli arasında değişen tüm erkeklerin ocakta yarım gün çalıştırılacağına dair ilan çıkartıldı.⁹²¹

Değişen dengeler ve rekabet karşısında kalan Osmanlı Devleti'nin geleneksel üretim tarzı değişmeye direnemedi. Bu değişim çok geçmeden ücretli sanayi işçisini yarattı. Atölye işçiliğinden sanayiye geçişle birlikte devletin iktisadî yapısında, iş gücünde yeni değişimlerin yaşanmasına sebep oldu. Böylelikle fabrikaların ilk işçileri olan askerler yerlerini ücretli çalışan işçilere bıraktı. Bu dönemde devlette yaşanan siyasi ve ekonomik

⁹¹⁸Sencer, O. (1969). **Türkiye'de İşçi Sınıfı**. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, s. 85.

⁹¹⁹Çağlayan, M. (2016). "Osmanlıdan Günümüze Bir Endüstri Mirası: Feshane.", Bilal Toprak, Ahmet Akbaş, Fikret Özçelik (Editör).**Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu**, Mardin: Kadim Akademi, 163-64.

⁹²⁰Güzel, a.g.e 57.

⁹²¹Karakışla, a.g.e. 28.

buhranın etkisiyle devletçilikten piyasa ekonomisine geçildi. Özel sektörün piyasaya hâkimiyeti yeni iş olanaklarını sağlamakla beraber işçi grevlerini de başlattı.⁹²²

Osmanlı Devleti'ndeki işçilerin ücretlerini almamalarından dolayı yaptıkları ilk grev 1473 senesinde seramik işçileri tarafından yapıldı. Aynı dönemde çini ustaları iş yerinde yaşadıkları sorunları dile getirerek maaş ödemeleri yapılmadığı sürece iş yapmayacaklarını bildirmişlerdi.1587 senesinde cami inşaatınca çalışan işçiler yevmiyelerinin azlığından şikâyet ederek greve gitmişlerdi.⁹²³

Osmanlı'nın endüstri çağına girmesi ile Batı tarzında açılan Kadırga'daki ilk Fes İmalat Fabrikasında işçiler, işten çıkarıldıkları ve paralarını zamanında alamadıkları için greve gitti. Hükûmet, protesto gösterinin görülmeye başlaması üzerine güvenlik gerekçesini bahane ederek yasal kısıtlayıcı düzenlemeler hazırlattı. 21 Mart 1845 tarihinde hazırlanan polis nizamnamesinin 12 maddesine göre "*Amelenin iş ve gücünü bırakmaya sevk ve amme asayişini ihlal etmek gayesini güden fitne ve fesat cemiyetlerinin kurulmasını önlemeye çalışmak ve ihtilal vukuunun önlenmesi*" işçilerin grev, lokavt, gösteri ve toplantı yürüyüşü yasakladı.⁹²⁴

1863'te Zonguldak Kömür Madenlerinde gerçekleştirilen grev Osmanlı Devleti'nde ilk işçi grevidir. İşçiler, ücretlerinin arttırılması ve çalışma sürelerinin kısaltılması için greve gittiler. İşçilerin madenlerde çalışmak istememesi üzerine 1867 senesinde maden işçilerinin haklarını korumak ve maden üretimin artırılmasını sağlamak için Dilaver Nizamnamesi hazırlandı. Nizamname yedi bölüm ve 100 maddeden oluşur. İşçilerle ilgili olan maddelerde işçilerin çalışma süreleri, ücretleri, barınacak yerleri, sağlıkları ve cezai konular hakkında hükümleri içerir.⁹²⁵

Osmanlı Devleti, madende çalışacak işçi bulmakta zorlandığı için; çalışma saatleri ve barınacak yer konusunda düzenlemeler içeren Dilaver Paşa Nizamnamesi'ni yürürlüğe

⁹²²Aslan, T (2009)." II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme." **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 25, 34-35.

⁹²³Yıldırım, K. (2011). **Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 293.

⁹²⁴Ali Sönmez(2005) ,"Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırışı" ,(1845-1850), **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24 (37), 264.

⁹²⁵Talas, C. (1992). **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**. Ankara: Bilgi, 40.

koydu. Devlet, nizamnamenin hükümlerini yerine getirmediği için işçiler grevlerini sürdürmeye devam etti.⁹²⁶ Osmanlı Devleti grevleri önleme adına 1867’de Memaliki Mahsusa Demir Yollarının Usulü Zabıtasına Dair Nizamname’yi hazırlattı. Nizamnameye göre “*her ne suretle olursa olsun arabaların seyrü hareketine mani olmak*” suçunu işleyenler bir yıldan üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı.⁹²⁷

Kentlerdeki iş imkânlarının varlığı şehirlerde işçi nüfusunun artmasına neden oldu. Şehirlerde mevcut olan demir yolları, liman ve tersaneler yeni iş imkânları ve yeni iş kolları sağladı. Osmanlı Devleti’ndeki işçiler 1870’li yıllardan sonra bir sınıf niteliği kazandı ve ekonomik amaçlı sınıfsal davranışlara girişerek sosyo-ekonomik koşullarından duydukları rahatsızlıkları dile getirdi.⁹²⁸ 1870’li yıllarda devletin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar nedeniyle işçiler, memurlar maaşlarını uzunca bir süre alamadı. Bunun üzerine işçiler lokavt, oturma eylemi, iş yavaşlatma gibi faaliyetlerde bulundu. Demir yolu işçileri, iskele hamalları, terzihane işçileri, duvarcılar gibi farklı iş kollarında çalışanlar greve gitti.⁹²⁹

Osmanlı Devleti’nde 1870’li yıllarda işçi hareketlerinin ivme kazanmasında en önemli faktör maaşlı çalışan kişi sayısının artması ve piyasalara işçi ve işverenin yön vermesidir. Ayrıca işçilerin içinde buldukları koşullardan duydukları memnuniyetsizliğe gösterdikleri tepkilerin artık ara sıra görülen eylemler olmaktan çıkarak bir süreklilik kazanmasıdır. Bu eylemlerin günlük yaşamın bir parçası haline gelmesiyle Osmanlı işçisinin iş hayatında grevi, işverene ve devlete karşı bir koz olarak kullanabileceğini öğrenendiğinin göstergesidir.⁹³⁰

Osmanlı İmparatorluğunda ilk işçi örgütlemesi olan “Ameleperver Cemiyeti” 1871 senesinde kuruldu. Fakat bu cemiyet bir işçi derneği olmaktan ziyade işçilere yardım

⁹²⁶Doğan, C. (2012). “Türk İş Hukuku ve Çalışma İlişkileri Alanına Uzlaştırma Kurulunun Girişi: Ta’til-i Eşgâl Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı:31, 278.

⁹²⁷Yıldım Koç, a.g.e.17.

⁹²⁸Gürbüz, T. (2014).6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun Avrupa Birliği Ve Uluslararası Çalışma Örgütü Normları Bakımından Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Ankara: Avrupa Birliği, 5.

⁹²⁹Duman, D. ,Bayburt, B. (2018). “Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü.” **Belgi**,16(2), 946.

⁹³⁰Yıldırım, K. (2012).”Balkan Savaşları’nın Osmanlı’da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri.” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2, 217.

etmek üzere kurulan hayır kurumu olmanın ötesine geçemedi.⁹³¹Kısa sürede dağılan cemiyetin yerini 1894-1895 senesinde Tophane'deki işçiler tarafından kurulan ilk örgütlü yapı "Amele-i Osmani Cemiyeti" aldı. Cemiyet Abdülhamit'in uyguladığı istibdat rejiminden dolayı gizli olarak örgütlendi ve yarı sendikal, yarı siyasi nitelik gösterdi. Cemiyet üyeleri jön Türklerle temasa geçerek Osmanlı işçilerinin sorunlarını yabancı basın aracılığıyla duyurmak istedi ancak Abdülhamit'in hafiye teşkilatı tarafından deşifre edildi.⁹³²

Devlet tarafından denetim altında tutulan cemiyet kısa süre içerisinde kapatıldı. Cemiyet yöneticileri tutuklandı ve Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesine göre cemiyet üyeleri sürgün edildi. Bu cemiyetin dağılmasından sonra, Anadolu Osmanlı Demir Yolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvetkârisi kuruldu. Meşrutiyet'in ilanına kadar kurulan işçi dernekleri yardımlaşma cemiyeti olmaktan öteye geçemedi. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçek anlamda sendika hüviyeti kazanabildi.⁹³³

1872 yılında yaşanan mali kriz sebebiye devlet işçi ve memurların ücretini ödeyemedi. Bu sebeble ülkenin pek çok yerinde işçiler greve gitti. Bu grevlerin büyük bir çoğunluğu özel sektörde çalışan işçiler tarafından gerçekleştirildi. İlk toplu iş bırakma eylemini 1872'de Kasımpaşa Tersanesinde çalışan işçiler tarafından yapıldı. İşçiler aldıkları ücreti yeterli bulmadıkları için greve gitti.⁹³⁴ Şubat 1872 senesinde Hasköy Tersane işçileri maaşlarının ödenmemesi, üç aylık alacakları olmasına rağmen işlerine son verilmesi nedeniyle greve gitti. İşçiler Beyoğlu mutasarrıflığı önünde toplanarak Babıali'ye yürüdü ve Sadrazam'a konuyla ilgili şikâyet dilekçesi verdi.⁹³⁵

13 Nisan 1872'de ise İzmit Demir Yolu'nda çalışan ustabaşı ile Hırvat işçiler arasında yaşanan sorunlar yüzünden bir süre demir yolu çalışması askıya alındı. Yılın sonlarına doğru ise ülkede yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle maaş ödemelerinin

⁹³¹Çam, M. (2004). "Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Sendikacılığı". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0,(47), 197 (189 - 196).

⁹³²Erdal, s. (2015). "Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 165.

⁹³³ Makal, A(1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri*. İmge, Ankara,1997, s. 243-245.

⁹³⁴ Ünsal, E. (2011). "Grev Hakkının Geleceği". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*,92,426.

⁹³⁵ Güzel, Ş. (2007). *İşçi Tarihine Bakmak*. İstanbul: Tüstav, 74.

yapılamaması nedeniyle demir yolu işçileri, iskele hamalları, terzihane işçileri, duvarcılar gibi farklı iş kollarında da grevler sıklaşmaya başladı.⁹³⁶

1873'te Kasımpaşa Tersanesinde çalışan Müslim ve gayrimüslim işçiler maaşlarının ödenmesi için toplu dilekçe ile müracat ettiler. İşçiler ilk önce Bahriye Nezareti'ne müracaat ederek ücretlerinin ödenmesi talebinde bulundular. Sonrasında Sadrazam'la görüştüler. Fakat işçiler çözüm alınmayınca altı yüz kadar imzalı dilekçeyi padişaha arz etmek için cuma selamlığında beklediler. Yine bir netice alamayınca işçiler, ödenmeyen yevmiyelerinin verilmesi için greve başvurdular. Grevi örgütlü hale getiren Ameleperver Cemiyetinin desteğiyle işçiler grevden kazançlı çıktı. Hem birikmiş ücretlerini hem de yevmiyelerine bir miktar zam aldılar.⁹³⁷

1872'de Abdulaziz Dönemi'nde Beyoğlu Telgrafhane işçileri maaşlarını az buldukları için greve gittiler. Gazhane, Şirket-i Hayriye, iskele hamalları da bu greve destek verdi.1874'te de maaşlarını üç aydır alamayan tütün tekel işçileri greve gitti. Ücretlerin ödenmesiyle bu grev diğerlerinden daha kısa sürdü.⁹³⁸ Dönemde kadın işçi grevlerine de rastlanır.22 Ağustos 1876'ta Feshane çalışanı Rum ve Ermeni kadın işçiler Babıali'ye yürüyerek Sadrazam'a uzun süredir kendilerine maaş ödenmediğini arz edip ödenmesi için gereğinin yapılması talebinde bulundular.⁹³⁹

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nın sonuçları oldukça ağır oldu. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması ekonomiyi alt üst etti. Hükûmet ekonomik çözüm olarak parasının değerini düşürme yoluna gitti. Bu durum ülkede karışıklığa sebebiyet verdi. Alım gücü düşen işçiler devletin pekçok yerinde greve gitti. 1878'de Taksim'deki Müslüman işçiler gayrimüslim işçilerle eşit maaş ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi için, denizcilik ve gemi yapımı işçileri maaşlarında kesinti meydana geldiği için, Balkanlardaki tütün işçileri pazar gününün tatil olması için greve gitti.⁹⁴⁰

⁹³⁶Duman, D, Bayburt. B. (2018). "Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü." **Belgi Dergisi**, Sayı 16, 946.

⁹³⁷ Sayılğan, A. (2009). **Türkiye'de sol hareketler**. İstanbul: Ofset,2.

⁹³⁸ Koç, Y. (2003). **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**. İstanbul: Kaynak Yayınları,19.

⁹³⁹ Güzel, a.g.e.79.

⁹⁴⁰ Yıldırım, a.g.e. 323.

Terzi işçileri greve giderek ücretlerinin yüzde 70 arttırılmasını talep etti.1879'da Şirket-i Hayriye Vapur İşletmesi işçileri, maaşlarının kaime olarak ödenmesini protesto ederek greve gitti.1879 Temmuz ayında tersane işçileri aynı gerekçe ile greve giderek, ücretlerinin kaime veya bakır para ile değil altın parayla ödenmesini talep etti. Haliç gemi işçileri, duvar işçiler, terziler ve ayakkabı işçileri ücret talepleri için greve gitti.⁹⁴¹

1879'da yapı işçileri, Şirket-i Hayriye Vapur işçileri, Selanik muhasebe bürosu çalışanları greve gittiler.1880'de gemi işçileri, Haydarpaşa Demir Yolu çalışanları, Haliç vapur personeli, 1882 Tatavia kunduracıları 1885'te ise odun depoları işçileri greve gittiler. Greve giden işçilerle hükümet her zaman uzlaşmaya varmamış, kimi zamanda greve giden işçilerin işlerine son verilmiş, cezai yaptırımlar uygulanmıştı. 1885'te ise odun depoları işçilerinin grevi üzerine işçi birliği başkanı tutuklandı. İşçilerin örgütlemeleri, yasaklandı, istibdat ve yabancı sermayedar işçiler üzerinde baskılarını arttırdı ve bu süreçte pek çok işçi mağdur edildi.⁹⁴²

1880 yılından 1908 yılına kadar olan süreçte işçi grevleri kısmi olarak azalma gösterdi. İstibdadın en yoğun olduğu dönemde işçilere, asker ve zabıta tarafından uygulanan orantısız güçle, bazı işçilerin tutuklanmasıyla ve işten atılmasıyla hareket zayıflatıldı. 30 Temmuz 1884'te yürürlüğe konulan nizamname ile işçi çalıştırabilmek için izin alma koşulu getirildi. Getirilen bu yasal düzenlemeye tepki olarak Ereğli Kömür Ocakları işçilerinden başlamak üzere, her yerde, işçiler yardım sandıkları etrafında birleşti. Kurulan bu yardım sandıkları ile sendikalaşmanın altyapısı oluşturuldu. 16 Eylül 1896 tarihli toplantı ve gösteri yasağı konulmasıyla işçi hareketlerinin önü kesildi.⁹⁴³

Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasi ve ekonomik yapıda meydana gelen değişiklik ve kapitalizmin hissedilir ağırlığı neticesinde sınıf mücadeleleri ağırlık kazandı. Sanayileşmenin getirdiği koşullar doğrultusunda sayıları artan işçi sınıfı, kendi sınıfsal çıkarlarını korumak için işçi örgütleri etrafında kenetlenmeye başladı.1908 devrimiyle birlikte meydana gelen siyasi atmosfer sosyalist hareketlerin gelişmesine de zemin hazırladı. Sosyalist düşüncede olan çeşitli gazeteler yayın hayatına başladı. Pek çok

⁹⁴¹ Karakışla, a.g.e. 32.

⁹⁴² Kemal Sülker(1976).**100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 14-15.

⁹⁴³ Sencer, a.g.e.159.

cemiyet faaliyet gösterdi. İşçiler, ücret taleplerin artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için en güçlü araç olan grevi sıklıkla kullandı.⁹⁴⁴

1908 döneminde sosyalist fikirlerin etkisiyle meydana gelen grevler daha çok Balkanlarda, “Ermeniler, Bulgar ve Rumlar” arasında da yankı buldu. Sosyalist örgütler, kurumlar, sosyalist yayın organları ve sosyalist partiler, Bulgaristan ve Yunanistan’da faaliyet gösterdi. Bulgar sosyalistleri ve işçi derneklerinin desteğiyle Balkanlarda meydana gelen işçi hareketlerinde sınıf bilinci son derece yüksekti. Meşrutiyet’in ilk aylarında Osmanlı Devleti içinde gerçekleşen grevler çoğunlukla örgütsüz ve kendiliğinden gerçekleşti.⁹⁴⁵

Dersaadet’te ise sosyalist fikir akımları başlangıçta gayrimüslim aydınlar tarafından yayıldı. Daha sonra bir kısım Osmanlı aydını ve işçileri tarafından fikirler kabul gördü. Bu fikir etrafında Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu. Bu fırkanın fikirlerini yaymak amacıyla çeşitli gazeteler neşredildi. Osmanlı Sosyalist Fırkası, toplumun sosyal siyasal ve ekonomik sorunlarıyla yakından ilgilendi ve hükûmetin uygulamalarını tenkit etti.⁹⁴⁶

1908 meydana gelen grevler, işçilerin yoğun olarak çalıştığı demir yolu, tersane, tütün rejisi ve Şirket-i Hayriyye’ye karşı yapıldı. Yabancı sermayenin ağırlıklı olduğu bu iş yerlerinde giderek çalışma koşullarının ağırlaşması işçilerin tepkilerine neden oldu. Grevler sırasında gerek işveren gerekse çalışan İttihat ve Terakki’ye başvurarak ondan medet umdu ve çözüm bekledi. Fakat İttihatçılar greve gidenleri değil greve sebep olanları destekledi. İttihatçılardan beklediğini bulamayan işçiler ise işverenin her türlü muamelesine maruz kaldı. Hatta grevlerin yoğun olduğu dönemlerde tutuklanan dahi oldu.⁹⁴⁷

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte ortaya çıkan özgür hava neticesiyle grevlerin sayısında da artış meydana geldi. 1908 yılı Ağustos ve Eylül ayında otuz gün içerisinde otuz tane grev gerçekleşti. Bu grevlerin büyük bir çoğunluğu işçilerin daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için gösterdiği ekonomik nedenli tepkilerdi. İşçiler, Meşrutiyet

⁹⁴⁴Zarakolu, R. (1990). **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi**. İstanbul: Belge Yayınları, 36.

⁹⁴⁵Sencer, a.g.e. 176.

⁹⁴⁶Zarakolu, a.g.e. 49-50.

⁹⁴⁷Toprak, Z. (2016). **Türkiye İşçi Sınıfı (1908-1946)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 47-48.

idaresi ile sorunlarının çözüme kavuşacağını umut etti ve beklemediklerini bulamadıkları için tepkilerini grevler yaparak gösterdi. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk grev demir yolu işçileri başlattı. Ardından tramvay, havagazı, reji, tütün, sigara kâğıdı, deri, şeker, fırın, tuğla işçileri, greve gitti. Grevler iktisadî açıdan devlete büyük yük getirdi.⁹⁴⁸

II. Meşrutiyet'te ortaya çıkan grevlerin örgütlenmesinde sendikaların rolü oldukça fazlaydı. Maaş zammı nedeniyle Rumeli'deki Alatini Tuğla Fabrikasında başlayan grev kısa zamanda hızla yayıldı. Selanik Tütün Cemiyetinde başlayan grev tüm Balkanlara yayıldı. Varna'da toplanan işçiler örgütlü genel grev meydana getirdi. Selanik grevleri domino etkisiyle tüm devlete yayıldı. Anadolu Demir Yolu işçileri çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve maaşlarını iyileştirilmesi için bağlı buldukları yönetime dilekçe verdi ve talepleri karşılanmayınca greve gitti. Bu durum karşısında şirket, işçilerin isteklerini kabul etmek zorunda kaldı.⁹⁴⁹

15 Ağustos 1908 günü, 7.000'den fazla fırın işçisi şehrin meydanlarında toplandı ve İttihâd ve Terakki Cemiyetine bir dilekçe vererek ücretlerinin arttırılmasını talep ettiler. Talepleri kabul görmeyince şehremanetinin önünde toplandı. İzmir Limanı işçileri maaşlarına zam talebiyle greve gitti. Paşabahçe Şişe Fabrikası işçileri ücretlerinin artırılması isteğiyle grev başlattı.⁹⁵⁰

İstanbul Cibali'de bulunan tütün rejisine ait sigara fabrikasında, rejinin yüzde 50'lik ücret artışı teklifini yetersiz bulan tütün işçileri 13 Ağustos günü greve gitti. Anadolu Demir Yolları Şirketi 10 yıldan fazla tecrübesi olan çalışanlarına yüzde 40 ve beş yıl tecrübesi olan çalışanlarına da yüzde 30 oranında zam önerdi. Zam oranlarını yetersiz bulan işçiler 14 Eylül 1908 günü greve başladı. Ancak, grevin sonunda işçiler şirketin ilk teklifinden de daha düşük oranlardaki ücret artışlarına razı olmak zorunda kaldılar.⁹⁵¹

1908 senesinde İstanbul'daki pek çok iş yerlerinde grevler meydana geldi. Hasköy'deki bazı fabrikaların çalışmalarını durduruldu. Adana'daki pamuk fabrikalarında.

⁹⁴⁸Aslan, a.g.e.45.

⁹⁴⁹Sayılın, a.g.e.25.

⁹⁵⁰Şişmanof, D. (1965). **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi**. (Çeviren: Tuğrul Deliorman), Narodna Devlet Yayınevi: Sofya,17.

⁹⁵¹Karakışla, Y.Z. (1998).“Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri.” **Toplum Bilim Dergisi**, Sayı: 78, 192-193.

grevler meydana geldi. Devletin grevlere müdahalesi gecikmedi. Baskı ve şiddetle grevler bastırılmaya çalışıldı. Bulgarların, Şark Demir Yolunun Rumeli'den geçen kısmını işgal etmesi işçileri cesaretlendirdi ve Şark Demir Yolu çalışanları greve gitti. Çalışanlarının grevi askerinin müdahalesiyle, Şirket-i Hayriyenin grevi ise atlı polisin müdahalesi ile sona erdirildi.⁹⁵²

Ereğli grevinde amelelerin kömür taşıyan lokomotifleri tahrip etmesi üzerine polislerle çatışma meydana geldi. Bunun üzerine Zonguldak'a asker gönderilerek grevin sona ermesi sağlandı. Balya-Karaaydın madenlerindeki grevlere, de Balıkesir valisi müdahale etti. Aydın hattı demir yolu grevi de yaşanan olaylar sonucunda Develi köy istasyonunda lokomotif yoldan çıkarıldı. Bunun üzerine grev jandarmalar tarafından sonlandırıldı.⁹⁵³

3.4. Tatil-i Eşgal Kanunu

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devletin pek çok yerinde grevler meydana gelmişti. İlk başlarda İttihatçılar tarafından desteklenen grevler bir süre ülke ekonomisini zora sokmaya başlamıştı. Demir yollarında grev girişimlerinin tekrarını önlemek üzere Tatil-i Eşgâl Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat, meclisin toplanması beklenmeden, 1876 Kanun-ı Esasi'sinin 36. maddesine dayanılarak ivedi bir biçimde yürürlüğe konmuştu. Kanun işçi grevlerini düzenleyici" olmaktan çok "önleyici" bir nitelik taşımaktaydı.⁹⁵⁴Tatil-i Eşgal Kanunu şu maddeleri içerir:

3.4.1. Tatil-i Eşgal Kanun-ı Muvafakat

Osmanlı Hükûmeti tarafından ruhsat ve imtiyaz elde ederek demir yolu, tramvay ve liman işletmelerinin yürütülmesinde topluma fayda sağlamakla yükümlü bulunan her türlü şirketlerle çalışan hizmetli ve amele arasında istihdam şartlarına ait anlaşmazlık durumunda hizmetli ve adı geçen amelenin sorunlarını çözmek için üç vekil görevlendirilecektir. Üç vekil elde ettiği bulguları Ticaret ve Nafia Nezaretlerine iki nüsha olarak takdim edecekleri dilekçe ile anlaşmazlığı izah edeceklerdir (md. 1).

⁹⁵²Kanberoğlu, N. (2018). Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914, **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt,3,77.

⁹⁵³ Aclan sayılın, 25.

⁹⁵⁴ Toprak, Z (1981) "1909 Tatil-Eşgâl Kanunu Üzerine," **Toplum ve Bilim**, Sayı 13, 145.

Hizmetli ve işçilerin dilekçeleri içinde kurumun muameleleri, işleyişini ve nizamnamesini teftişe dair hiçbir talep yer almayacaktır. Bu uygulamadan Osmanlı Devleti'nin kendi hukuki yapısına bağlı olan emekli ve yardım sandıkları ve hariç tutulacaktır (md. 2). Bakanlığın dilekçeyi takdiminden dört gün sonra dilekçenin bir nüshası ilgili kuruma sunulacak ve kurum bir hafta içerisinde kendisi tarafından belirlenen üç kişinin isimlerini bakanlığa bildirecektir. Belirlenen zaman zarfına kadar kurum tarafından üç kişi tayin edilmezse kurum kayıtsız şartsız işçilerin isteklerini kabul etmiş sayılacaktır (md. 3). Bakanlık bir hafta zarfında kanunun belirlediği kriterler uygun bir memur tayin edecek. Bakanlığın belirlediği tarihten itibaren üç gün içerisinde her iki tarafın vekillerini bakanlığa davet edecek. Her iki tarafın vekilleri de mazeretsiz bakanlığa gelmedikleri takdirde, anlaşmaya taraf olmamış kabul edileceklerdir (md. 4). Anlaşma şartlarının tarafları arasında mutabakat sağlandığı takdirde anlaşmanın bir sureti zabıta tarafında tanzim olunup taraflar arasında imzalandıktan sonra görevli memur tarafından da onaylanacaktır (md. 5). Taraflar anlaşamadıkları takdirde hizmetli ve işçi greve gitmekte özgür olup gösteri yürüyüşü kesinlikle yasaktır (md. 6).

Anlaşma heyetinin zabıtnamesi kurumlar, hizmetliler ve işçiler hakkında düzenlenmiş olup ilgili kanun hükümlerini kurumlar kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları takdirde bakanlıktan kendilerine bir ihtarname tebliğ edilecektir. Tebliğe cevap verilmediği takdirde tebliğden sekiz gün sonra her bir günlük gecikme için sermayesi elli bin liraya kadar olan müesseseler kendi hesabına yirmi beş lira ödeyecek. Sermayesi yüz bin liraya kadar olan kurumlar kendi hesabına elli bin lira ödeyecek. Sermayesi iki yüz bin ve daha ziyade bulunan kurumlar ise üç yüz bin Osmanlı lirası ödemeye mecbur olacaklardır. Yapılan ödemeler hizmetlilerin ve işçilerin emekli ve yardım sandıklarına aktarılacaktır. Bu ödemeler olmasa da hizmetli ve ameleğe maaş ödemeleri yapılmaya devam edilecektir (md.7).

Topluma hizmet veren kurumlarda çalışan işçilerin kışkırtma ve tehdit yoluyla veya cebir ve şiddet kullanarak sendikalara üye ettirilip greve yönlendirilerek hizmetin durmasına sebebiyet veren ve bunları teşvik ettiren kişiler ve kurumlar hakkında bir aydan bir seneye kadar hapis ve para cezası ile cezalandırılır. Grev faaliyetleri esnasında kamu malının zarar görmesi durumunda zarar ziyan eylemcilere tazmin ettirilir. Bu cezalardan daha ağır cezayı gerektiren bir suç işleyenler hakkında ise ceza kanununda belirlenmiş olan suça karşılık gelen ceza ile cezalandırılır (md. 8).

Toplumun yararına olan bir hizmetin durdurulmasına iştirak eden kimseler yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yirmi beş kuruştan yüz kuruşa kadar para cezası ile cezalandırılır (md. 9). Toplum hizmetinin temin ve istikrarı için ihtiyaca göre genel kuvvetlerden faydalanılır. Savaş ve savaş tehlikesi durumunda ise mevcut hükûmet hizmetlinin ve işçinin taleplerini inceler ve grev hakkının erteler (md. 10). Toplum yararına bir hizmet icra eden kurumular bu kanunun yayınlanmasından önce bir sendikaya üye iseler sendikalar bu yayınlanan kanunun dışında bırakılmışlardır (md.11). Vilayetlerde bulunan şirketlerle çalışanları arasındaki sorunlar ihtiyaç anında izah edildiği gibi ihtilaf heyeti tarafından kanuna göre Ticaret ve Nafia Nezareti'ne ait muameleler valiler tarafından yerine getirilir (md. 12).⁹⁵⁵ Dâhiliye ve Ticaret ve Nafia Nezaretleri bu kanunun uygulamasına yetkilidir (md. 13).⁹⁵⁶

3.4.2. Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası Tartışmaları

Kanun Layihası tartışmaları Zöhrap Efendi'nin grev kanununun hazırlanmasındaki gerekçenin ne olmasını sormasıyla başlar. Zöhrap Efendi konuşmasının devamında işçinin günde on altı saatten fazla çalıştığını, karşılığında oldukça cüzi maaş aldığını, ihtiyacı olduğu için birtakım şeylere katlandığını, sermayedar tarafından ezildiklerinde, haklarını aramak için itiraz ettiklerinde, işçilerin hukuku gasp edilerek susdurulduğunu söyleyerek buna kimsenin hakkı olmadığını savunur.

“Zöhrap Efendi - Ta'lil-i eşgale sebep ne idi? Günde [on] allı saat, on sekiz saat çalışan adamlara allı kuruş, sekiz kuruş bu gibi gayet ucuz, hiç bir adaletin, hiçbir insafın kabul etmeyeceği derecede ücretler verilirdi. Çünkü bu adamlar o işten ihraç edilse, yiyecek ekmek bulamazlar. İster istemez bu yükün altında ezilecekler. Bu yükün altında ezilmiş adamlardı. Bunlar hürriyeti anlamakla beraber, evvel be evvel insâniyyetin hukukunu istimâl ederek, “biz çalışmayız” diyorlar. Bu hakkı kim gasb edebilir? Hangi ahkâm-ı şer'iyye bunları kabul edebilir? Hangi ahkâm-ı mantıkaya istinâden bir adamı cebredebilirsiniz? Yok, mutlaka sen bu fiyatta çalışacaksın diye cebr olunabilir mi?”⁹⁵⁷

⁹⁵⁵Ökçün, A. G (1996).**Tatil-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler – Yorumlar**. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 2-4.

⁹⁵⁶T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası Tatil-i Eşgal Kanunu, II Düstur, s. 88-90; Takvim-i Vekayi, (27 Eylül 1324), No. 11, s. 2-3.

⁹⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132

Zöhrap Efendi'nin sözlerine yanıt olarak Nazırvekili Ali Bey; kurumlarda istihdam edilen işçi sayısının zaten on bin kadar olduğunu bunlara da sendika kurma hakkı tanındığında sermayedarın korkacağını, birkaç milyonluk nüfusun işsizlikten aç ve bilaç kalacağını işçiye grev hakkı tanıyarak onun menfaatinin korunmayacağını ifade eder.

“**Nâzır Vekili Ali Bey** -Bizim müessesatta istihdam edilen amele on bin, on beş bin kişi oluyor. Bunlara mesela sendika hakkını vermekle sermayedarını tedhiş edecek olursak, birkaç milyonluk nüfusumuz işsizlikten dolayı aç ve bi-laç kalacak. Bundan maada, zannedilmesin ki, amele ta'til-i eşgal ve grev hakkına malik olmakla beraber, amelenin menafi gözetilmiş olur”.⁹⁵⁸

Varteks Efendi, Nazırvekili Ali Bey'e cevaben; sermayedarın hakkını korumak pahasına işçileri insan olmaktan çıkaracağız diyerek sosyalistler gibi prensipler husule getirirsek sermayedarının korkutulmayacağını söyler. Avrupa'da da grev uygulamalarının mevcut olduğunu bunların sermayedarını tehdit etmediğini ifade ederek neden bizim sermayedarını tehdit etsin, diye sorar.

“**Vartkes Efendi (Erzurum)** — Peki, ben sen işlemiyoruz, o aç kalan ahali işler. Kanununu men edeceğiniz, en sonra da adamları adam olmaktan men edeceğiniz. Şimdi, efendi bize kalkıp diyorlar ki, ‘ecnebi sermayedarını ihafe etmeyelim, tehdit etmeyelim. Sosyalist gibi, öyle prensipler meydana koyarsak yahut böyle ta'til-i eşgal ahkâmını gösterirsek, sermayedar korkarlar.’ Avrupa'da tehdit ve ihafe teşkil etmeyen, neden dolayı bizde tehdit ve ihafeyi teşkil etsin?”⁹⁵⁹

Muratyan Efendi amelelerin tatil-i eşgale gitmelerindeki sebepleri haklı görerek, amelenin alım gücünün sürekli düşmesinden bahseder. Haklı sebeplerle greve gitmek istediğinde onu engellendiğini söyleyerek amelenin hukukunu koruyacak yasalar konulmasını ve amelenin mağduriyetinin önlenmesini önerir.

“**Muradyan Efendi** bir amele dün beş kuruşa çalıştığı vakitte beş kuruş yevmiye alıyordu. Fakat dün ekmeğin okkası kırk para idi. Bugün ekmeğin okkası altmış para oldu. Veyahut giyeceği elbise şu kadar çıktı. Bu adam, tabii ister istemez o da kendi yevmiyesini, kendi yaptığı masrafla arttıracaktır. Bu menfaati eğer kendi başında bulunan amelenin ki akli eriyor, eğer ki onu anlatmak islerse, biz ona ne diyoruz? "Teşvik ediyor, bu muzırdır; buna ceza

⁹⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132

⁹⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132

vereceğiz” diyoruz. Bakın ki ciddî suretle düşünüyoruz, fukaranın hukukunu; o vakit biz öyle kanun koyacağız ki, o istifade etsin. Ondandır mutazzırır olmasın.”⁹⁶⁰

Vartesk Efendi, Muratyan Efendi’ye cevaben işçilerin sermaye sahiplerinin elinde çok sıkıntı çektiğini bu yüzden işçinin hakkını koruyacak kanunlar yapmanın hükûmetin vazifesi olduğunu söyler.

“**Vartkes Efendi** — Beyefendi, siz bilirsiniz ki, umum ameleler sermayedarının elinde çok sıkıntı çekiyorlar. Amelenin hukukunu muhafaza edecek nizamlar vaz etmek Hükümetin vazifesidir. Ameleler sermayedarana tâbi olmasınlar. Amelenin işine müdahale etmek, onları sermayedarın eline bırakmamak Hükümetin vazifesidir.”⁹⁶¹

Nazırvekili Ali Bey, grevi aynı mesleğe bağlı birçok işçinin birlikte ya da yalnız başına iş bırakma halidir diye tanımlayarak eğer grev tek bir kişinin eylemi ise bunun cezai işlem gerektirmediğini ama topluca yapıldığında cezai işlem gerektirecek hususlar olduğunu söyler. Bireysel eylemde yalnızca sermayedarın zarar gördüğünü toplu eylemlerde toplumun menfaatinin zarar gördüğünü bu yüzden cezaya tabi olmaları gerektiğini savunmaktadır.

“**Ali Bey (Nazır Vekili)** - Malûm-ı alilerinizdir ki, ta’til-i eşgal birçok kesanın aynı san’ata salık oldukları halde, maksatlarını te’mîn için terk-i hizmet eylemek üzere, ittifak etmeleridir. Şimdi bu terk-i hizmette nazar-ı dikkate alınacak birçok sebepler vardır. Terk-i hizmet ya münferiden olur ya müctemian olur. Münferiden vuku bulan terk-i hizmet müessesat-ı umumiyyede ve gerek müessesat-ı hususiyyede olsun, hiçbir veçhile ceza tehdidi altında bulunamaz. Binaenaleyh, malûm ve muayyen olan birtakım eşhasın sırf menfaat-i maliyyesini temin için gayri mahsur olan eşhasın hürriyet-i şahsiyyesini tehdit etmek caiz olamaz. Gerek münferiden ve gerek müctemian vukua gelen ta’til-i eşgallerden dolayı yalnız sermayedarın menfaat-i maliyyeleri zarar olacağı cihetle, hukukunu tahsil etmek için ceza ta’yini bendenizce makul görülmelidir.”⁹⁶²

Ali Bey’in sözlerine karşılık Muradyan Efendi amele ilgili konularda engeller konulduğunu işçinin ihtiyaçlarının hiç düşünmediğini söyleyerek herkesin kendi işine geldiği gibi hareket ettiğini ifade eder. Muradyan Efendi işçilerin toplumun menfaatine

⁹⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132

⁹⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132

⁹⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

göre, toplumunda işçinin menfaatine göre hareket etmeleri gerektiğini belirterek böylece ortak bir yol bulunabileceğini ve işçiye grev hakkının tanınması gerektiğini savunur.

“**Muradyan Efendi** — Ameleye müteallik olan şeylerde mümanaat koyuyoruz. Umumun içinden bir kısım ahâlî ne vakit aç kalıyor, susuz kalıyor, çıplak kalıyorsa, acaba onun üzerine bir nazar atfediyor muyuz? Herkes zengin, tüccar kendi istirahati için kârı nasıl mülâhaza ediyor, ona göre düşünüyor, taşmıyor, işine gelen ne ise ona göre teşebbüs edip icra ediyor. Öylece ameleler de umumun menfaatine hadim olan hizmetlerde bulunsalar bile, lâzımdır ki, onlar da kendi istirahatleri için hiç olmazsa fazla bir hak elde edebilsinler ve ta'til-i eşgal etmek hakkını haiz olsunlar.”⁹⁶³

Varteks Efendi, amelelerin emekli ve yardım sandığından muaf bırakılmasını kabul edilemez bularak hükûmetin amele ve hizmetli için emekli ve yardım sandığını açmağa mecbur olduğunu ifade ederek uygulamayı şaşkınlıkla izlediğini belirtir. Avrupalı devletlerin sürekli örnek gösterildiği ama onların en ileri kanunlarını bir kenara bırakarak nerede eskimiş zararlı bir kanunları varsa uygulamaya alındığını belirtir. Konuşmasının devamında Varteks Efendi örnek gösterilen devletlerin en liberal sendikalara sahip olduğunu sözlerine ilave eder.

“**Vartkes Efendi** —Biz müessesat-ı umumiyye için bu nizamnameyi yapıyoruz. Demek isterim ki, hükûmet o müessesatın hin-i teşekkülünde onlara mutlaka amele için, iane ve tekaüd sandıkları açtırmağa mecburdur. Öyle değil mi? (Gürültü) Rica ederim. Fransa sendika kabul ediyor. Ben taaccüb ediyorum ki, biz Avrupa'nın en kavi devletlerini, Fransa'yı, İngiltere'yi daima aramıza alıyoruz. Onların en büyük kanunlarını bir tarafa bırakıyoruz. Nerede eskimiş, zararlı bir nizam varsa onları veyahut başka bir fikirle tanzim olunmuş kanunları alıyoruz. Biz, Fransa'da böyledir, İngiltere'de böyledir, diyerek onların şerefini de bozmuş oluyoruz. Zannedirim ki, onlarda en liberal sendikalar vardır. Fransa'daki nizamları alıyorsunuz. Amelenin hukukunu ve amelenin hürriyet-i şahsiyyesini müdafaa eden esash kanunları almıyorsunuz.”⁹⁶⁴

Pançedoref Efendi, Varteks Efendi'nin sözlerini destekleyerek amele ve müstahdemin emekli ve yardım sandığı taleplerinin reddedilmesinin kabul edilemez olduğunu, hiçbir Avrupalı devlette böyle bir uygulamanın olmadığını, bizim memlekette ise beş altı şirketten yalnızca ikisinde emekli sandığının var olduğunu söyler.

⁹⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

⁹⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

“**Pançedoref Efendi** — Efendim, kabul edilemez, bu ilave edilen, meselâ; ‘Müstahdem’in ve amelenin müsted’iyatı talep bulunmayacaktır.’ demek, başka bir talepte bulunabilir, demektir. Bu kayıt buraya niçin konuluyor? Rica ederim, amelenin hakk-ı tekaüde nâil olmaları Almanya’dan ma’ada hiçbir devlette (Fransa’da, halâ, Tekaüd Nizamnamesi Meclis-i A’yânda’dır) şimdiye kadar olmamıştır. Bizim memlekette beş altı kumpanyadan yalnız bir iki kumpanyanın tekaüd sandığı vardır.”⁹⁶⁵

Varteks Efendi, hükûmetin amelenin hukukunu müdafaa etmeyeceğini, bu sebeble amelenin hukukunu müdafaa edecek olanın amelenin kendisi olduğunu söyler. Kanun-ı Esasi’nin bahsetmiş olduğu hakkı gasp etmeğe kimsenin hakkı olmadığını, amelelere kanunun kendilerine tanındığı haklardan faydalanmalarına izin verilmesi gerektiğini belirterek sendikaların yasaklanamayacağını ifade eder.

“**Vartkes Efendi** —Hükûmet amelenin hukukunu müdafaa edemez. Asıl amelenin hukukunu müdafaa eden yine amelenin kendisidir. Ne bizim, ne de Kanun-ı Esasi’nin emrine muhalefet etmeğe hakkı yoktur. Bin, iki bin, on bin, yüz bin amelenin kendilerinin hukukunu cebren değil fakat nizam ve kanunun kendilerine verdiği silah ile haklarını müdafaa etmek için teşkil edecekleri sendikalara mani olmağa kimsenin hakkı yoktur.”⁹⁶⁶

Varteks Efendi’nin verdiği yanıtta istinaden Ali Bey sendikaların amelenin hakkını muhafaza etmeyeceğini, ameleyi sermayedarın elinden alıp sendikanın pençesine atmaktan başka bir anlam teşkil etmediğini iddia etmektedir. Çünkü sendikaların amelenin sırtından para kazanıp memleketi bataklığa sürükleyeceğini ifade ederek bu yüzden sendikalara ceza verilmesi gerektiğini savunur. Sendikaların Fransız Kanunu’ndan ibaret olduğunu, sendikaların yerli amelenin hukukunu muhafaza ediyormuş gibi davranıp aslında hakkını aramadığını belirtir.

“**Ali Bey** — Esasen bu maddede vukua gelen tadilatta bir cihet var ki, asıl şayan-ı ehemmiyet olan bu noktadır. Sendikalar ise, ameleyi muhafaza etmez. Ameleyi sermayedarının elinden alıp sendikaların pençe-i kahrına teslim etmeyelim. Çünkü onlar amelenin sırtından alacağı para ile hem memlekete hem o biçare ameleye fenalık edeceklerdir. Bu muhakkaktır. Onun için burada sendika teşkil edenlere de ceza verelim. Bundan başka, sendikaların en büyük maksadı, daha açık söyleyebilirim, sendikayı teşkil edecekler, mutlaka Fransa Kanunu mucibince Fransa tebaasından ve Fransa hukuk-ı medeniyesine malik olan eşhastan olacaklardır. Hâlbuki bizde sendikayı teşkil edecekler amele-i ecnebiyyedir. Bunların maksatları nedir? Yerli amelenin

⁹⁶⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

⁹⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

hukukunu muhafaza ediyormuş gibi görünerek, onlara ‘Siz sermayedarın tekâlifini kabul etmeyin, şöyle isteyin, böyle isteyin.’ diye gayr-i kabil-i tahammül birtakım teklifler dermiyan edecekler; ondan sonra, onları ta’til-i a’mâle teşvik edecekler.”⁹⁶⁷

Vartkes Efendi, Ali Bey’e cevap vererek grevin işçinin hakkı olduğunu ve bu hakların Kanun-ı Esasi ile tanındığını işçilerin de toplanma hürriyeti ve sendikal haklarının var olduğunu söyleyerek sendikaların kurulmasını engellenmeye kimsenin hakkı olunmadığını ifade eder.

“**Vartkes Efendi** — Onun için amelelerin hukuku umum vatanın hakkıdır. Kanun-ı Esasi’de hürriyet-i şahsiye ile hürriyet-i içtima ve hürriyet-i sendikaya hakları vardır. Bunların hepsi bizi bir noktaya getiriyor ki, o da sendikayı men etmeğe bizim hakkımız yoktur. Ve buna mugayir olan bir karar Kanun-ı Esasi’ye mugayir bir şey olur.”⁹⁶⁸

Hasan Fehmi Bey, Ali Bey’in sözlerine cevap vererek kendisini şaşkırtan durumun hürriyet sevdalısı arkadaşların sendikalara karşı çıkmaları olduğunu söyler. Hasan Fehmi Bey, tarih bizleri sendikaları yasakladı diye yazacak diyerek sendikayı yasaklayan zihniyeti eleştirerek sendikalaşmaya izin verirsek ükenin nasıl bir zarara uğrayacağını sorar.

“**Hasan Fehmi Efendi** — Meclisimizi işgal eden bir şey var. Hükûmete taraftar olan rüfekamız, görüyoruz ki, hakkı orada görüyor. Sendika teşkili men edilmeli, diyor. Sonra, hürriyetperver olan arkadaşlarımız insan hukuk-ı tabiiyesi ve fitriyesi muktezasınca istediği gibi söyleşir, birleşir. İhtimal yarın görürüz ki, falan tarihte böyle insanlar sendika teşkilini men etmiştir diyerek tarih belki men taraftarlarını itham eyler. Acaba bugün Fransa ahali sendika teşkiline mezûn olursa ne te’sir husule getirir? Bizde sendika teşkiline mezuniyet verirsek ne te’sir husule getirir?”⁹⁶⁹

Sıtkı Bey hükûmetin sendikaları yasaklama gerekçelerini kabul etmeyerek sendikalar yasaklanırsa memleketin zor durumda kalması için uğraşanların işine yarayacağını, sendikaların iddia edildiği gibi memleketin zararına çalışıyorlarsa sendikaların kuruluşların kontrol altında tutulabileceğini ve sendikaların yasaklanmasına karşı olduğunu belirtir.

“**Sıtkı Bey** — Hükûmet lâyihay-ı kanuniyesini müdafaa ettiği sırada, sendikaların teşkilinde mazarrat gösteriyor. Diyor ki, bizim sendikaların teşkilini men etmekteki maksadımız, birtakım

⁹⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

⁹⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

⁹⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

ecanibin bu sendikalara iltihak etmesinden hâsıl olacak mazarratı beyan ediyor. Biz sendika teşkilini kemâl-i şiddetle men edersek o memleketin mazarratına çalışmak için sendikanın serbest olduğu zamandan istifade edecek olan eşhas gizli gizli çalışacaklar. Fakat sendika teşkilini kanunen, onu bir suret-i mahsusa tahtında, mazarratını tehdit ve izâle edecek surette, tecviz edersek hem ahalinin ihtiyacatını tehvin etmiş oluruz ve hem mazarratını men etmiş oluruz.”⁹⁷⁰

Dâhiliye Nazırı sendika ile ilgili yapılan açıklamalara istinaden şimdiye kadar nerede sendika teşekkül etmiş ise orada daima sermaye aleyhinde bir sorun meydana geldiğini, sendikaların yerli sermaye için tehdit oluşturduğu ifade ederek sendikaları zararlı kabul etmektedir.

“**Dâhiliye Nazırı** — Mücerred, şimdiye kadar nerede sendika teşekkül etmiş ise, orada daimî surette sermaye aleyhinde bir esas teşekkül etmiştir. Sermaye aleyhinde hareket etmek için teşekkül edecek sendika mücerred ecanibden ibaret olanlar tarafından erbab-ı sermayeyi mahvetmek, izrar etmek için bir merkez itihaz olunur. Onun için, burada sermayedarın daimî surette tehdit altında bulunduracak sendikaların teşkili muzırdır. Muzır olduğundan dolayı hükümet teşkiline mani olmuştur.”⁹⁷¹

Halil Bey, sendikaların art niyetle kullanıldığı takdirde yabancı sermayenin memlekete yatırım yapmayacağını düşünenlere seslenerek yabancı sermayedarın memlekette adalet olmadığından dolayı gelmediğini söyler. Yabancıların zaten tatil-i eşgali iyi bildiğini onların memleketinde asayişin ve adaletin temin edildiği gibi Osmanlı Devleti’nde de adalet temin edilirse sermayedarın geleceğini söyleyerek ilgili maddenin ilgasını teklif eder.

“**Halil Bey** — Şu kanun müdafaa edilirken eğer sendika teşkili hakkında sui stimal olunursa ecnebi sermayedarlar bundan korkarak bizim memleketimize gelmez, deniyor. Ecnebi sermayedarlar bizim memleketimize adaletsizlikten gelmezler. Orada tatil-i eşgalden korkmayan korkmaz. Onların memleketinde asayiş ve adalet nasıl te’essüs etmişse bizim memlekette de te’min edilmek şartı ile ta’til-i eşgal sermayedarları hiçbir vakitte korkutmaz. Bendeniz bu maddenin tayyını teklif ediyorum.”⁹⁷²

⁹⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

⁹⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:13.2

⁹⁷² Ökçün, a.g.e. 13

Ali Osman Efendi, bu kanunun amelenin aleyhine olduğunu ve amelenin şirketlerde eşit muamele görmesi lazım geldiğini oysa ameale tatil-i eşgal yaptı diye hapsedildiğini, tatil-i eşgal edemesin diye cebir ve şiddet kullanıldığını oysa amelenin de eşit şartlarda çalışması lazım geldiğini ifade eder.

“**Ali Osman Efendi** — Bu madde ameale aleyhindedir. Amelenin şirketlerle mütesâviyen muamele görmesi lâzım gelir. Derhal hapsedilecek. Siz ameale ta'til-i eşgal edemesin diyerek zecr ve men'e çalışıyorsunuz. Zecr cihetini esbab-ı mucibe mazbatasında te'yid etmişsiniz. Mecburdur diye lâfz-ı murad bir kelime olarak onu buraya koymuşsunuz. Ben size sordum. Mecburî kelimesinin hiç hükmü olmadığını anladım. Şu halde amelenin şirketle hukukları müsavi surette muhafaza için bunun yerine başka madde yazılmasını talep ederim.”⁹⁷³

Tatil-i Eşgal Kanunu 1325 senesinde 33 reye karşı 133 oyla kabul edilmiştir.

“**REİS** — Efendim, ekseriyet hâsıl oldu. Ta'til-i Eşgal Nizamnames'inin bakiyyesini müzakere edeceğiz... Sekizinci Madde-i muaddeleyi rey'e koymuştuk. 133 rey ile madde-i muaddele kabul, 33 âdem-i kabul.”⁹⁷⁴

3.5. Tatil-i Eşgal Kanunu'nun Basına Yansıması

3.5.1. Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı (Ameleler Arasında İş Bölümü ve Birlik)

İnsaniyet gazetesi “Mesalik Kar'iler, Kar'ineler” başlıklı haberinde okurlarına İnsaniyet gazetesinin yayınlanma amacından bahsederek alınının teriyle var olmaya çalışan işçilerin, çiftçilerin, ezilen halkların, gasp edilen haklarını muhafaza için yayın yaptıklarını okurlarıyla paylaşır.

“Kari! Karieler!

Mesleğimiz pek sarıh, pek vazıh hatta isminizden anlaşılabilir, İnsaniyet,.. Bu gazete; insaniyeti, insaniyetin sınıf-ı makhuresini, alınının teriyle, kavlinin sarf ettiği kuvvey-i adeliyesiyle, elinin emeğiyle yaşayan işçileri, ameleyi, rençberleri himaye etmek, ezilen haklarını gasp edilen meşru ve muhik-i hukuki müdafaa eylemek için çıkarılıyor. Bu gazete;

⁹⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-i Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Cilt: 2, İçtima:104, 102:132.

⁹⁷⁴ Ökçün, a.g.e. 13

istibdadın, tahakkümün, zulmün, diktatörlüğün, ameleyi ezenlerin, hukuk-ı beşeriyei ayaklar altına alanların hainlerin alçakların düşmanıdır.”⁹⁷⁵

Haberin devamında gazete istidatçıların, hak düşmanlarının, gaspçıların, diktatörlerin ameliyi hor görenlerin, amelenin temel haklarını yok sayanların düşmanı olduklarını beyan eder. İnsaniyet gazetesinin ırkçı, ayrılıkçı yaklaşımlar sergilemeyen ve vatanın menfaatine saygılı olmak kaydıyla her türlü etnik unsurun varlığını kabul ettiklerini ifade ederek “yeryüzü vatanım, insanlık milletim” anlayışına sahip olduklarını açıklar.

“Bu gazete; hak taraftarıdır. Hedef-i hareketi terakki, maksad-ı saadeti amele, meşalesi nur-ı vicdan, fırkası insaniyet fırkasıdır. Bu gazete; cins ve mezhep fırkası gözetmez. Türk, Rum, Arap, Ermeni, Arab Kürt, Çerkez, Yahudi, Laz olduğu gibi -menafi vatan haleldar olmamak şartıyla- bütün insanatın efrad-ı muhtelifesi (Fransız, Amerikalı, İngiliz, Çinli, Avusturyalı, Hintli, Brezilyalı, Martinikli) ona göre birdir. Onun veche-i azimetini şu mesarih tayin edebilir. Milleti nevi beşerdir. Vatanım ruy-i zemin”⁹⁷⁶

Gazete, maksatlarının bu kadar kutsal, amaçlarının bu kadar naif olduğunu belirterek insaniyetin görevinin ve mücadelesinin hak adına olduğunu, bu mukaddes amaca saygı göstermeyecek kimsenin olmadığını düşünür. Gazeteye göre insan isterse her şeyi yapabilir. İnsan kendine inanırsa istibdadın zincirlerinden de kurtulabilir.

“Maksadımız bu kadar mukaddes, emelimiz bu kadar saf iken, insaniyet bize, bizim mesai ve mücahedatımıza muhtaç bulunuyorken bu emeli, emel-i mukaddes ve muazzezi takdis etmeyecek ferd zannederiz ki yoktur. Büyük bir söz vardır. Azm-i beşer dağları yıkar suları durdurur her şeyi yapar. Bu dağları yıkan azim-i beşere suları durduran metanet-i insaniye emin olmalıdır ki yakın zamanda mahkûm zincirlerini, istibdad-ı iktisadı kelepçelerini kırarak, parçalayacak, yerine vasi bi yapan bir (azadi) nin çiçeklerini nurlarını serpecektir. Bizim yalnız şu kelimelere ehemmiyet veriyoruz. Azm ü sebat”⁹⁷⁷

Medeniyet gazetesinde yer alan “İttihat ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi” başlıklı haberinde birlikten kuvvet doğduğunu, işçilerin birlikte hareket ettiğinde kazanacaklarını iddia eder. Bir kayığın suya indirilmesi için nasıl bir kişi yeterli değilse toplumsal hareketler için de bir kişinin yeterli olmadığını söyleyerek birlik vurgusu yapar.

⁹⁷⁵ “Mesalik, Kariler, Karineler,” İnsaniyet Gazetesi, 5 Ağustos, 1326, sahife, 1.

⁹⁷⁶ “Mesalik, Kariler, Karineler,” İnsaniyet Gazetesi, 5 Ağustos, 1326, sahife, 1.

⁹⁷⁷ “Mesalik, Kariler, Karineler,” İnsaniyet Gazetesi, 5 Ağustos, 1326, sahife, 1.

“Efrad-ı beşeriye akilâne bir surette ittihad edip de başladığı işte sabit-kadem olduğu takdirde kendisinin yüz misli eşhasın münferiden vücuda getiremeyeceği bir işi ifa eder. Bir kayığı suya indirmek lazım gelse on kişi birer birer arkasından itecek olsa yerinden bile oynatamazlar. Fakat hepsi birden iterlerse, kayığı yüzdürmeye muvaffak olurlar. Bu da ittihattan hâsıl olan faide-i muhassenatı gösterir”⁹⁷⁸

Haberde, iş bölümünün üretimi artırdığı, maliyeti azalttığı belirtilerek bin toplu işçinin, bir deste oyun kâğıdının ve saatlerin uygun fiyata satın alınmasında iş bölümünün öneminden bahsedilir.

“Taksim-i amal kaidesi kendi kendine vücuda gelen bir işbirlik ve ittihad üzerine müessesdir. Mesela ekmek yapan fırıncı ile onun çocuklarını talim ve terbiye eden muallim insanın gıda-ı maddi ve gıda-ı maneviyasını tedarik ve istihzar eylemek, fiil-i müşteregini icra ve binaenaleyh asla vakıf ve haberdar olmadıkları hizmetlere işbirlik eylemiş olurlar. Taksim-i amalın kuvve-i müşemmire amâlla tesiri taksim-i âmâl, her biri daimi bir işi yahud o işin yalnız bir kısmını icra etmek üzere amele-i beyinde amelin inkisam etmesidir. Bir demirci bütün sene çivi yapmakla meşgul ve bu çivileri mübadele ederek muhtaç olduğu eşyayı tedarik eder. Şu misal taksim-i âmâlin birinci suretini irae edip buna sanatın hususiyet kesbetmesi denilebilir.”⁹⁷⁹

Haberin devamında iş bölümünün gerçekleştirildiği takdirde; çalışanların yaptıkları işin hacmine göre para alacağı, iş dağılımında işçilerin fiziksel durumu ve işin ağırlığının göz önünde bulundurularak taksimat yapılacağı, işin düzenli yapılması gereken durumlarda makinelerin devreye gireceği ve böylelikle işçiler arasında eşitliğin sağlanılacağı düşünülür.

“Herkes en ziyade müstaid ve mütemail olduğu işe hasr u nüfuz edeceğinden ve eşhas-ı saire dahi onun o işi icra etmesinden müstefid bulunacağından amel ve sına'ının hususiyet kesb etmesi kendi kendine vaki olur. Suret-i ta'ayyüşleri pek sade olan akvam ve haşiyede zükur-sayd ve şikar ve nisvan ve at'ime ve elbise tedarik ve ihzar ederlerdi. Fakat sanayi-i beşeriye terakki edince a'mâlın kısm-ı azamı, efrad-ı aile tarafından icra olunca bile yine demircilik, dökmeçilik gibi bazı sanayi-i mahsusı zuhur etti. Sanayinin hususiyet kesb etmesi mürur-ı zamanla hatta Mısıriye'de usul-ı verâsetle birleşerek her bir sanat ve mesleğin bi't-tarik'l -irs evlada intikalini

⁹⁷⁸ “İttihad ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi”,Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326,Sahife, 2.

⁹⁷⁹ “İttihad ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi”,Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326,Sahife, 2.

mûcib olduğu gibi Karun u vustada dahi imtiyazat ile beraber amele hayatının zuhurunu intaç etmiştir.⁹⁸⁰

Haberde, işçilerden fiziksel kuvveti yerinde olanla olmayanın aynı işi yapması durumunda eşitsizlik yaşanılacağını, fiziksel kuvveti yerinde olanın yapacağı işin zayıf olandan daha fazla olacağı için ücret tahsisinde adaletsizliğin yaşanılabileceği belirtilir. Bu sebeple işçilere yaptıkları iş doğrultusunda ücret tahsis edilmesi gerektiği ifade edilir. İş bölümü yapıldığı takdirde yapılan işte denklik sağlanacağından, eşit ücret tahsis edileceği, iş bölümünün kişilerin yetenekleri doğrultusunda yapıldığında üretimin daha verimli hale geleceği anlatılır.

“Mesela ameleden biri kavi, diğeri nahif olunur. İkisi de bir işe hasr-ı meşguliyet edecek olsa kavinin gördüğü iş zayıfkinden iki kat ziyade olacağından ve herkesin semere-i mesaiyesine nailiyeti muktezay-ı hakkaniyet bulunduğundan ötekinin alacağı ücret berikinin ücretinden iki kat ziyade olur. Fakat ikisi de akd-i şirket ederek amel ve mesai-yi beyinlerinde taksim ettikleri halde birincisi toprağı ekip biçer, ikincisi at’ime ve elbise tedarik eder ve binaenaleyh mahsulden ikisi de müştereken müstefid olur. Bu suretle o iki adam maişetini temin ve elbisesini tedarik ettiği gibi ifa olunan hizmet birbirine muadil bulunduğundan müsavata ücret almış olur. Her şâhsa en ziyade müstaid ve mütemail olduğu iş gördürülürse istidad-ı beşeriyenin her nev’inden istifade olunur. Mahsulat-ı umumiyenin vücuda gelmesi hususunda herkesin hizmet ve muaveneti sebak eder.”⁹⁸¹

3.5.2. Grev Hakkı ve Lokavt

Mehmet Cavit Bey’in Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Tatil-i Eşgal Meselesi” başlıklı makalesinde grev uygulamalarının artık Osmanlı Devleti’nde de görüldüğü anlatılmaktadır. Haberde grevin daha düne kadar sadece Batı’da uygulanmakta olduğu ve yalnızca iktisat sayfalarında kendilerine yer bulabilen işçilerin sermayedara karşı hakkını aradığı ifade edilir.

Dünden beri memleketimizin çeşitli sanayilerinde çalışan ameleler de içtima-i hürriyetlerinin ilk eser ve emarelerini göstermeye başladılar. Avrupa’nın her tarafında her gün bin şekil ve mahiyette olarak zuhur eden ve sermayedar sınıfıyla çalışan sınıfların yüzyıllardır süregelen

⁹⁸⁰ “İttihad ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi”,Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326,Sahife, 2.

⁹⁸¹ “İttihad ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi”,Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326,sahife, 2.

zıddiyet ve nefretlerinin neticesi olan grevler bugüne kadar bize yalnız Batıdan akseden bir belirsiz ses yahut iktisat sayfalarında okunarak hariçte dışarıda uygulaması görülemeyen bir içtimai meseleden başka bir şey değildi”⁹⁸²

Mehmet Cavit Bey, grev koşullarının oluşması için Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşulların uygun olduğunu buna rağmen ziraat işçilerinin haklarının farkında olmadıklarını ve işçilerin koşullarına itiraz edebilme gücünün eksikliği yüzünden toplantı, gösteri, grev gibi eylemlerin gerçekleşmediğini ifade eder.

“Esasen memleketimizde tatil-i eşgal sebeplerini hazırlamaya en ziyade müsait olan büyük sanayinin merkezlerini, ziraat amelesinin de mutlak cehaletleri dolayısıyla bir şey düşünmeye bile muktedir olmamaları ve umum-ı millet fertlerinden itiraz kudretinin kaldırılması bizde hiçbir içtimai meselenin münakaşa sahnesine atılmasına müsait olmuyordu.”⁹⁸³

İşçilerin işverinin baskısından korkup sindiğini söyleyen yazar Kanun-i Esasi'nin ilanıyla beraber hürriyetin yeniden kazanıldığını, yönetenlerin halk üzerindeki baskısının törpülendiğini, amelelerin esaret zincirlerini kırarak kendisini yönetenlerden hesap sorması gerektiğini belirtir.

“Bu gayr-i müsait dönemde İktisadî sistem alanında kuvvetli bir tahakküm, amele ve çalışanlarda mecburi bir tevekkül ve boyun eğme durumu vardı. Kanun-i Esasi'nin ilânıyla umumî hürriyetlerin geri alınması yönetenlere mağrur konumlarından biraz inmek mecburiyetini verdi? Amele ve çalışanlar mahkûm oldukları esaret zincirini parçalayarak mutlak bir serbesti karşısında bulundu. Yönetenler amelelerin şikâyetlerini hükümet korkusuyla örtmeyeceklerdi.”⁹⁸⁴

Hulusi Bey'in, İştirak gazetesinde yer alan “Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali” başlıklı makalesinde işçilerin artık bilinçlenmeye başladığı rehavetten kurtulduğu, emek haklarını savunma kararlılığına sahip oldukları ama bazı engellerden dolayı haklarını korumakta zorlandıkları ifade edilerek bu duruma en büyük engel yoksulluk olduğu belirtilir.

“Amelemiz yavaş yavaş derin bir uyku ve rehavetten uyanmaya başladı. Her tarafta bazı cüzi harekât-ı intibahiye yüz gösteriyor. Demek bizde dahi hukuk-ı say'iyeyi muhafaza etmek

⁹⁸² Mehmet Cavit, “Tatil-i Eşgal Meselesi,” Servet-i Fünun Gazetesi, 15 Ağustos 1908, sahife, 2.

⁹⁸³ Mehmet Cavit, “Tatil-i Eşgal Meselesi,” Servet-i Fünun Gazetesi, 15 Ağustos 1908, sahife, 2.

⁹⁸⁴ Mehmet Cavit, “Tatil-i Eşgal Meselesi,” Servet-i Fünun Gazetesi, 15 Ağustos 1908, sahife, 2.

azm-i katiyyesi varsa da bazı mevani-i müşkilenin haylûletinden naşi âdem-i muhafazada muzdar kalıyoruz. Mevani-i mezkurenin başlıca sebebi fakr ü zarurettir”⁹⁸⁵

Hulusi Bey, işçilere haklarını müdafada konusunda tahammüllü olmaları gerektiğini, tahammüllü olmaları halinde haklarını savunmada daha dirayetli olacaklarını ama bu kuvvetin işçilerde olmadığını, bu yüzden de grevlerde başarısız olduklarını belirtir. Sözlerinden grevler yapılmasın gibi bir anlam çıkarılmaması gerektiğini söyleyerek grevin emek hakkını savunmak için en temel arac olduğunu ifade eder.

“Amelemiz hukuk-i say’iyanelerini müdafaa edebilmek için bir kuvve-i tahammüliyyeye muhtaçtırlardır ki o kuvvet de el’an bizde mefkudtur. Bu kuvvetin muhafaza-i hukuk sadedinde hükm ve tesirini nazar-ı te’emmülle alacak olursak biz de şimdilik tatil-i eşgalin mümteniü'l-icra olduğuna kesb-i vukuf ederiz. Fakat mümteniü'l-icra ibaresinden tatil-i eşgal etmemeli fikri istirahat edilmesin. Tatil-i eşgal hukuk-ı sa’iyaneyi muhafaza için yegâne bir alettir.”⁹⁸⁶

Bütün işçilerin emek ve çalışmalarına karşılık kanuni haklarının sermayedara karşı tanımlanmış olmasını ve işçilerin de haklarını bilmesi gerektiğini söyleyen Hulusi Bey işçilerin grevin anlamını idrak edemediğini, bu yüzden de grevlere bilinçsizce gittiklerini belirtir. Grev müddetince geçimlerini sağlayabilmek için önlem almayı akıl edemediklerini, bu yüzden üç gün sonra parasız kaldıklarını ve grevden vazgeçerek ustalarının yanlarına geri döndüklerini ifade eder.

“Bugün bütün amele, say ve gayretine mukabil hak ve kanun dairesine na’il-i mükâfat olmak üzere fabrikatöre, ashab-ı servete, ustalara karşı bir kuvve-i mükabele-i tedafü’iyyeye malik olmalıdır. Hâlbuki amelemiz tatil-i eşgâlin mahiyet ve hikmet-i esasiyesini henüz takdir edememiş olduklarından dolayı ale'l-amiya hareket ediyorlar. Yani tatil-i eşgal müddetince te’mîn-i maişet için evvelce vesait-i mukteziyyeye tevessül etmek cihetini düşünmüyorlar.”⁹⁸⁷

Hulusi Bey, işverenin işçinin geri dönmesi karşısında işverenin gücü eline aldığını ve bütün zulmetliğiyle işçiye angarya uyguladığını ve bu süre zarfında greve gitmiş olmanın bir anlamı kalmadığını belirtir. İşçinin bu duruma düşmemesi için grev zamanını ve maddi koşullarını iyi ayarlamasını söyler.

⁹⁸⁵ Hulusi, “Harekâtü İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

⁹⁸⁶ Hulusi, “Harekâtü İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

⁹⁸⁷ Hulusi, “Harekâtü İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

“Üç gün sonra ceplerinde para kalmadığı halde “biz vazgeçtik bu sevdadan” diyerek tekrar ustanın veya fabrikatörün ribka-ı itisafı altına girecekler ve fabrikatör dahi bi’t-tabii şımarıp “siz sonuna kadar benim esirimsiniz” çalışınız diyerek daha ziyade büyük yükler tahmil edecektir. Bundan anlaşıldığına nazaran amele davasını kaybederek fabrikatör kema fi’s-sabık cüret-i hak-şinasisinde berdevam olacak. Bir de bu gibi ahvalde her şeyin vakit ü zamanına intizar etmeli. Yani ustalara fabrikatörlere bi-hakkın zarar etmek ve hukukî takdir ettirebilmek için asıl zamanında işe başlamalı. Faraza terzi amelesi bu hafta zarfında tatil-i eşgal ilanı ederek yevmiyelerinin tezyidini talep etti”.⁹⁸⁸

Hulusi Bey, işçilere grevin zamanını iyi ayarlamaları konusunda yaptığı uyarıyı hafta içinde greve giden terzi işçileri örneği ile belirgin hale getirir. Terzi işçilerinin yevmiyelerinin artırılması talebiyle zamansız greve gittiklerini oysa geçen hafta Paskalya Bayramı olduğunu, işlerin oldukça yoğun olduğu Paskalya Bayramı’nda greve gitmiş olsalardı taleplerinin kabul edilebileceğini ifade eder. Oysa şimdi işverenin işçinin omzuna bineceğini, terzi sendikası henüz teşekkül etmediğinden işçilerin işverenin tahakkümüne boyun eğmek zorunda kalacaklarını, greve gitmiş olmalarının bir anlam teşkil etmeyeceğini belirtir.

“Bunlar geçen hafta paskalya münasebetiyle işlerin birbiri üzerine yığılı olduğu zaman neredeydiler. Şimdi zaten terzilerin boş zamanı olup dükkancılar bir iki hafta mukabele edebilirler. “Her şeyde bir hikmet, bir hikmet-i icra olur”. Terzi amelesi Paskalya haftasında tatil-i eşgal ilan etmiş olsalar idi. Mutâlebatların derhal kabul olunacağı muhakkak idi. Halbuki şimdi ustalar dayanacak ve sendikası henüz teşekkül etmemiş olduğu hasebiyle amele dahi nihayet gerden-dade-i inkıyad olmağa mecbur olup neticede hiçbir istifade hâsıl olmayacaktır.”⁹⁸⁹

İşçi sendikalarının henüz teşekkül etmemiş olduğundan işçilerin bir kazanım elde edemeyeceklerini söyleyen Hulusi Bey terzi işçilerine sabır ve haklarını korumaları yönünde daha sağlam adımlar atmalarını dilemektedir.

“Mahaza! Terzi amelesine sabır ve tahammül tavsiye eder, hukuk-ı sai’yelerinin muhafazası yolunda kemal-i maksatla mukabele eylemelerini arzu ederiz. O zaman elbette arzularında muvaffak olacaklardır. Ondan sonra derhal bir sendika teşkil etmeli ve haftada muayyen bir meblağ verip muhafaza-yı hak tarikini daha ziyade takviye etmeli. Yaşasın grevci terzi amele kardeşlerimiz.”⁹⁹⁰

⁹⁸⁸Hulusi, “Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

⁹⁸⁹Hulusi, “Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

⁹⁹⁰Hulusi, “Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

Ahmet Hulusi'nin İştirak gazetesinde yer alan “İttihad-ı Sanayiye” başlıklı makalesinde birliğin kuvvet olduğu ve gelişmiş ülkelerde işçinin sermayedara karşı koruma kalkanının grev olduğu vurgulanır. Grevin, hem işçinin işverene karşı temel haklarını güvence altına aldığı hem de fukaranın zenginin her türlü tahakkümüne karşı koruduğu ifade edilir.

“İttihad kuvvettir. Bu gün sermayedarana karşı hukuk-ı amele-yi muhafaza eylemek üzere memalik-i mütemeddinde yegâne vasıta olarak tatil-i eşgal usulü kabul edilmiştir. Tatil-i eşgal gaddar sermayedarının kesr-i nüfuz ve kuvvetini müdi olduğu gibi muhafaza-ı hukukî nokta-ı nazarında ameleye tevdi edilmiş yegâne silahtır. Zengin para kuvveti sayesinde zaten fakr-ü zarurete müptela olan fukaraya karşı her türlü mezalim ve itisafattan geri kalmıyor. İşte buna karşı bir kuvvet, bir mukabele ve mübareze lazımdır ki o da tatil-i eşgaldir.”⁹⁹¹

Grevin maksadını anlayan ve bunu uygulayan işçinin neredeyse hiç olmadığını söyleyen Ahmet Hulusi Bey greve önem verenler ve greve gitmek isteyenlerin de çekindiklerini çünkü toplumsal birliğin mevcut olmadığından işçilerin grev ilan edildiğinde başarısız olacaklarını bildiklerini ifade eder. İşçilerin haklarını savunmaktan aciz olduğu için fabrikatörün her türlü muamelesine boyun eğdiğini belirterek grev konusunda işçilerin çekingen ve bilinçsiz davranışlarını eleştirmektedir.

“Bizde henüz bunun maksadını anlayan ve takdir eden amele pek azdır. Takdir edenler ve tatil-i eşgale can atanlar li sebebi mine'l-esbab tevakkî cihetini iltizam ederler. Zira kuvve-i ittihadîye bizde mevcut olmadığı için tatil-i eşgal ilanı halinde muvaffak olamayacakları bi-ıştihadıdır. Bizde amele henüz hukuk-ı mukaddese-i müktesebesini muhafaza etmekten aciz olup fabrikatörün her türlü emir ve icraatına karşı gerden-dade-i inkıyad oluyor. Hiçbir inkılâp yok. Biz henüz say ve amal kavaidini tatbik edenleri münthea-yı ufuktan müşahede ederek hiz-i tatbîke isali hususundaki muvaffakiyet veya âdemi-i muvaffakiyet yolunda mütereddid hatveler atıyoruz.”⁹⁹²

Ahmet Hulusi eleştirilerinde devletteki tutarsızlıklara da tepki göstererek, sendikanın teşekkülü esnasında nizamname tanzim edildiğini, devletin üç gün sonra o nizamnameyi unutup eski düzene geri döndüğünü ifade eder. Yazar, biz toplumsal gerçeklerin hayati önemini dahi anlayamamış, toplumun amacını, insanlığın ne olduğunu, kişisel hakların ne

⁹⁹¹ Hulusi, “İttihad-ı Sanayiye,” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

⁹⁹² Hulusi, “İttihad-ı Sanayiye,” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

kutsal olduğunu, bilmeyen cahil bırakılmış işçi sınıfına grevde başarılı olamadıkları zaman boşuna kızıyoruz diye öz eleştiri yapar.

“Bugün bir sendika teşekkül eder, bir nizamname tanzim edilir, bir iki defa içtima ederek bazı kararlar verirler. Fakat üç gün sonra o nizamname kararlar vesaire meskût-ı anh bırakılarak kema fi’s-sabık cehalet-i sa’iyane vadilerinde çırpınmaya gideriz. Biz hakayık-i içtimaiyeyi henüz mahiyet-i hayatiyeyi bile takdir etmekten maksad cemiyet-i beşeriyetin ne olduğunu hukuk-ı şahsiyenin kutsiyet-i mübeccelesini bilmeyen cühelaya terk ederek lede'l-teşebbüs muvaffak olamadıkları takdirde ne zavallıları tahkir ve takbih ediyoruz.”⁹⁹³

Haberinde devamında sanki memlekette senelerden beri hürriyet varmış gibi, işçinin temel haklarını bildiği varsayılarak grevlerde işçinin haklarını savunmasının beklenildiği, bunu yapamadığında da işçiye de gereğinden fazla yüklenildiği ifade edilir. İşçinin grev bilincine erişmesi için öncelikli vazifenin işçinin bilinçlendirilmesi, işçilere toplumsal gerçeklerin öğretilmesi ve emek hakları için müdafaa fikrinin yerleştirilmesi gerektiği anlatılır.

“Güya ki memleketimizde sinin-i vafireden beri hürriyet-i icraat ve teşebbüs hüküm-ferma olup daima sahne-i mücadelede hukuk-ı şahsiye müdafaası, amele hayatıyla iştilal ederek her şeye kesb-i vukuf etmişiz. Bizim ilk vazifemiz ameleye hakaik-i içtimaiyeyi öğretip hukuk-ı say’anesini müdafaa etmek için vesait ve vesail-i mukteziyeyi irae etmektir. Ve hele evveliyede de bu gibi teşebbüsler nazarlara çirkin görünür.”⁹⁹⁴

Gazete emek gasbına uğrayanların her zaman yanlarında olacaklarını ifade ederek sömürülen vatandaşların yanında hareket ederken teşebbüslerinin kanuna aykırı olmayıp, kanun ve adalet takip edilerek yapılacağını, bilakis kanun ve adalete uymayanları ifşa ederek var güçle çalışılacaklarını belirtmektedir. Bunun için ciddiyet, birlik ve dayanışmanın gerekli olduğu ifade edilir.

“Öteden beri zavallı fukaranın hukukunu gasp ederek kasalarını liralara ile doldurmuş olan muhtekirîn ve mağsubetine keran gelerek bize karşı kuvvei-i cebriyenin istimaline lüzum hissedecekler ise de biz onları hande-i istihfafla telakki ederek olanca kuvvet ve miknetimizle çalışacağız. Bizim hareket ve teşebbüsümüz kanuna mugayir ve binaberin infaz-ı mücazatu müstelzim bir şey değildir. Biz bilakis kanun-ı adaleti takip ederek o kanunun ruhunu bi-hakkın

⁹⁹³ Hulusi, “İttihad-ı Sınaiyye,” İştriak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

⁹⁹⁴ Hulusi, “İttihad-ı Sınaiyye,” İştriak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

tamim ve takdir etmeyen müstebitlerin kabahatlerini yüzlerine vuracağız. Bunun içinde ittihat ve ittifak ve saniyen kuvvet ve ciddiyet lazımdır”⁹⁹⁵

Haberde işçilerin bugüne kadar emek ve dayanışmanın, eşitlik ve özgürlüğünün ne demek olduğunu bilmedikleri için sermayedarın kölesi oldukları ifade edilir. İşçilerin hâlâ korktukları için temel haklarını müdafaa ederken çekingen davrandıkları, işçilerin Meşrutiyet Devri’nde bile engellemelere maruz kaldıkları, bu sebeble kaderimiz böyle imiş diyerek suskunluk içerisinde çırpındıkları anlatılır.

“Zavallı amelemiz şimdiye kadar hakkın, say u gayretin, müsavatın, serbesti-i icraat ve teşebbüsün manay-ı hakikisini bilmediklerinden dolayı hukuk-ı say’aneleriyle beraber iyadı müstebitin ve müntesibitten mu'alliye olmuşlardır. Şimdide hala korkuyorlar. Hala hukuk-ı şahsiyelerini müdafaa hususunda izhar-ı acz ve tereddüt ediyorlar. Bunda hakları vardır. Zira şu nur-ı mübin-i hürriyette bile daima memnuata, daima muamele-i zecriyeye tesadüf ettiklerinden mukadderatımız böyleymiş diye sükût ve ebkemiyyet vadilerinde çırpınırlar”.⁹⁹⁶

Gazete, Şura-yı Devlet’in işçilerin temel hak ve hürriyetlerini korumak için herhangi bir yasal düzenleme yapmadığını, böyle yaparak işçinin yüzünü güldürmek istemediğinin anlaşıldığını düşünür. Bursa İpek Cemiyetinin çalışan işçiler hakkında haber yaptıkları konuyla ilgili Şura-yı Devlet’ten kendilerine bir geri dönüş olmadığını acaba Nafia Nezareti’nin ne düşündüğünü sorgular.

“Bizde amele hayatı olmadığını iddia eden Şura-yı Devlet heyet-i muhteremesi el’an zavallı mağdur amelenin hukukunu müdafaayı mutazammın bir çare-yi kanuniye bulmak lütfunu bir türlü göstermek ve amelenin yüzünü güldürmek istemiyor. Geçende Bursa fabrikalarında çalışan beş bin amele kızların feryat ve figanlarının tercümanı olmuş idik. Nafia Nezareti ne yaptı? Bunun için ne çare düşündü? Hiç!”⁹⁹⁷

İştirak gazetesi “Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali” başlıklı haberinde tramvay şirketiyle ilgili haberde tramvay şirketinin işçilere ve beygirlere zulmettiğini, artık şirketin haddini aştığını, böyle bir şirketin Avrupa’da yer alamayacağını, Avrupa’nın köylerinde bile tramvay şirketine benzer şirketlerin ancak çöp arabası olabileceğinden bahsedilmektedir.

⁹⁹⁵ Hulusi, “İttihad-ı Sınaiyye,” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

⁹⁹⁶ Hulusi, “İttihad-ı Sınaiyye,” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

⁹⁹⁷ Hulusi, “İttihad-ı Sınaiyye,” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife,7-8.

“Geçende tramvay şirketinin bir anonim şirketi olmayıp zavallı,ameleyi memurların hukukunu mahvedici ve nitaksız bargirleri telef etmek için teşekkül etmiş olan bir şirket-i zalimedir demiştik. Dersaadet Tramvay Şirketi artık haddini aşırđı. Böyle bir şirket hangi memlekette var? Avrupa'nın en küçük karyelerine varıncaya kadar artık kurûn-u vustâyaya mahsus olan bu gibi arabalara çöp doldururlar”.⁹⁹⁸

Gazete tramvay şirketinin İstanbul'da daha ne kadar varlığını sürdüreceğini, ne zamana kadar şehri kirletmesine izin verileceğini sorarak, bu şirketin merkez ofisinin Almanya olduğunu ve çalışanlarının şirket politikasına dayanamayıp, greve gittiklerini belirterek ancak grev neticesinde şehrin sokaklarının bir nebze olsun temizlendiğini ifade etmektedir.

“İstanbul gibi bir şehirde ne vakte kadar bu şirket baki kalacaktır. Ne vakte kadar şehrimizin manzarasını telvis edecektir. Tramvay arabalarının geçtikleri sokak, caddelerden, geçenler her gün belki her saatini bir çirkinliğe, kepezeliğe tesadüf ederler. Tramvay şirketi Alman tebasındandır. İşte şirket-i mezkûre amele ve memurini artık icra edilen haksızlıklara tahammül edemeyip nihayet tatil-i eşgâl etmeye mecbur oldular. Birkaç günden beri şehrimizin sokakların tramvayın irae ettiği meşum ve mekruh manzaradan azade kaldılar. Tramvay memurun ve amelesi tarafından Dersaadet Alman sefirine, atideki telgrafname keşide kılınmıştır.”⁹⁹⁹

Haberin devamında tramvay şirketin çalışan memur ve işçilerin Dersaadet Alman sefirine gönderdikleri dilekçe anlatılmaktadır.

“Tramvay Şirketi Alman teb'aasından teşekkül etmiş olduğundan bizi onun yed-i gaddaranesinden tahlis eylemenizi temenni ederiz. Bundan ma'dâ zat-ı hazreti şehriyarı ile Meclis-i Mebusan ve Ayan Riyasetine Sadrazam Hakkı Paşa'ya, Ticaret ve Nafia Nazırı Hallaçyan Efendi'ye, İttihat ve Terakki Fırkası Dersaadet Şubesi Reisi Halil Bey'e, Tanin gazetesi sermuaharriri Hüseyin Cahit Bey'e, Zohrap ve Varteks Efendilere hitaben aynı mealde atideki telgraf nameyi keşide etmişlerdir.”¹⁰⁰⁰

Tramvay şirketiyle ilgili şikâyette şirketin vermiş olduğu vaatleri yerine getirmediği ve şirket yetkilisinin bütün çalışanları ezdiği söylenilmektedir. Haberde işçilerin

⁹⁹⁸ Mihran Şaban Pandeli,“Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 8.

⁹⁹⁹ Mihran Şaban Pandeli,“Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 8.

¹⁰⁰⁰ Mihran Şaban Pandeli,“Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 8.

kondüktörün davranışlarına tahammül edemeyerek greve gitmek zorunda kaldıkları ve son çare Alman konsolosluğundan yardım talebinde buldukları anlatılmaktadır.

“Tramvay şirketi bundan akdem vermiş olduğu vaadi ifa etmek istemiyor. Başımız üzerine Alman kondüktörleri celp suretiyle bizi ve ailemizi büsbütün mahvetti. Artık ne yapacağımızı bilemiyoruz. Dün Alman teb’asından olan kondüktörlerin ahıra girdikleri zaman cümlemizde bu hale tahammül edemeyip tatil-i eşgâl ilan ettik. Şimdi çoluk çocuğumuzla sokaklara düşmüşüz. Biz ne vakte kadar şirketin haksızlıklarına hedef olacağız. Rica ederiz, halimize merhamet ediniz. Bu şirket hükümetle akt etmiş olduğu mukavelenin ahkâmına riayet etmek istemiyor. Biz yalnız vatanımız için muharebe etmek ve ölmeye hazırız. Nahak yere bu şirket haksızlıkları mezalim ve itisafatı yüzünden ölmeyi cinayet addederek bu babda merhametinize iltica ederiz”.¹⁰⁰¹

Gazete tramvay şirketinin lakaytça tavırlar sergilediğini, Ticaret ve Nafia Nezareti’nin bu hale nasıl göz yumduğunu, şirketin Osmanlı Devleti’nde hizmet verip Osmanlı işçisini çalıştırmak istemediğini, yalnızca Alman işçilere kadro açtığını, Osmanlı işçisini hakir gördüğünü söyleyerek, şirketin imzaladığım senetlere uymuyorum, sizin sözüne hiç uymam anlayışının nasıl hâkim olduğunu sorar.

“İşte bu tramvay şirketi hükümetimizle böyle eğleniyor. Soralım Ticaret ve Nafia Nezaretine, bu hale tahammül etmek kabil mi? Osmanlı amelesini çalıştırmak istemiyor. Kendisi Alman olduğundan bütün memurların, arabacıların, kondüktörlerin Alman olmalarını arzu eden bu şirket bizimle eğleniyor. Demek istiyor ki sizin ne ehemmiyetiniz vardır. Ben hükümetinizle bile akdettiğim mukavelename ahkâmına riayet etmiyorum. Artık sizin sözünüze de mi kulak asacağım?”¹⁰⁰²

Gazete, halka seslenerek tramvay şirketinin işçinin hukukunu gasp ettiğini, Almanya menşeli şirketin kendi işçilerinin kahrına uğradığını, bu mezalim şirketin hırsını Osmanlı işçilerinden çıkartmasına izin verilmemesini söyleyerek işçilerin hakkının savunulmasını talep eder.

“Bakınız ey muhterem Osmanlılar bunlar bizim hukukumuzu amelemizin hukukunu pay-mal ederek bizi adeta hayvan derekelerine inmiş mahlûkat gibi kullanmak istiyorlar. Fakat biz kendi hukukumuzu müdafaa edeceğiz. Almanya’da amelenin kahrına uğrayan bu alçaklar bizim gibi sefillerden mi almak istiyorlar. Ah hayat-ı içtimaiye! Bunlarda medeniyet

¹⁰⁰¹Mihran Şaban Pandeli, “Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 8.

¹⁰⁰²Mihran Şaban Pandeli, “Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 8

menba'ından gelip de bize ders verecekler değil mi? Fakat biz artık dersimizi öğrenmiş olup ders vermekte olduğumuzu onlara anlatacağız. Mihran Şaban Pandeli¹⁰⁰³.

İştirak gazetesinde yer alan “Satanik Dırdıryan’ın Amele Davası, Acaba Onlar Vatanın Üvey Evlatları mıdır?” başlıklı makalesinde Sadrazam Hakkı Paşa’nın memlekette sanayileşme olmadığından milyonlarca işçimiz yok. Sadece birkaç küçük atölyede var ve oradaki zenginler işçilerimizin hakkını gasp etmez demesi üzerine İştirak gazetesi tarafından eleştirilir. Yazar; Sadrazam’ın devlette kaç çeşit insan olduğunu, ne vakit gözden geçirdiğini ve ne vakit zenginlerin merhamet sahibi olduklarına inandığını sorar.

“Sadrazam Hakkı Paşa: “Henüz memleketimizde ne Avrupa’da olduğu gibi mükemmel fabrikalar var ne de milyonlarca amele. Birçok amele çalıştıran zenginler var ise de onlar da ashab-ı merhametten olup amelenin hakkını gasp etmezler” diyor. Acaba Sadrazam Paşa ahalinin her cins tabakatını ne vakit nazar-ı dikkatten geçirdi ve ne vakit zenginlerin ashab-ı merhametten olduklarını idrak ve tefehhüm edebildi? Doğrusu bu sözü memleketi idare etmek vazifesiyle mükellef olan Hakkı Paşa’dan beklemezdik.”¹⁰⁰⁴

Dırdıryan, Bursa İpek Fabrikasında çalışan işçi kızlarının durumlarının vahametini anlatan bir mektubu Nafia Nezareti’ne gönderdiklerini, mektupta fabrikatörlerin uyguladıkları zalimce tutumu anlattıklarını ifade etmektedir.

“Geçende Bursa harir fabrikalarında çalışan beş bini müteceviz amele kızları ahval-i esef iştimallerini mu’lin Nafia Nezaretine bir telgrafname keşide edilerek meselenin cidden nazar-ı dikkate alınması ve fabrikatörlerin icra ede gelmekte oldukları haksızlıklara nihayet verilmesi talep olunmuştu.”¹⁰⁰⁵

Yazar makalesinde, işçilerin içinde buldukları çalışma koşullarını anlattığını, işçinin yedi yaşından yetmiş yaşına kadar çalıştığını, bunun karşılığında oldukça cüzi bir yevmiye aldığını, işçilerin her bir yevmiyesinden yirmi lira para kesildiğini, uzun çalışma saatleri dolayısıyla haklarını arama davranışlarını geliştiremediklerini anlatır.

¹⁰⁰³ Mihran Şaban Pandeli, “Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali”, İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 8

¹⁰⁰⁴ Satenik Dırdıryan, “Amele Davası, Acaba Onlar Vatanın Üvey Evlatları Mıdır?” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 4.

¹⁰⁰⁵ Satenik Dırdıryan, “Amele Davası, Acaba Onlar Vatanın Üvey Evlatları Mıdır?” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 4.

“Ah! Ne şayan-ı takdir-i merhamet, ne ciddi icraat, ne serbesti-i amel! Doğrusu biz dünyanın en bahtiyar adamlarıyız. Yedi yaşındaki çocuktan ta yetmiş yaşındaki ihtiyar günde on altı saat mütemadiyen çalışmakla ancak bizden beş kuruş pek cüzi bir yevmiye alırlar. Zannolunmasın ki fabrikalarda çalışan bütün kızlar beş kuruş yevmiye alırlar. Hayır, yüz fabrikadan ancak yüz elli kişi bu mümtaz yevmiyeye nail olurlar. Bugün Adapazarı’nda on iki fabrika var. Beher fabrikadan ancak üçer beşer kız beş kuruş yevmiye alıyor. Yaz kış her zaman on altı saat mütemadiyen çalıştıkları halde ağızlarını açıp da hukuklarını müdafaa etmek için bir söz söylemiyorlar. Fazla olarak beherinin yevmiyesinden de yirmi para tenzil olunur. Paşa hazretleri merhamet dediğiniz bu mu?”¹⁰⁰⁶

Stanik Dırdıryan Meclis ve Bakanlar Kurulunun fabrikatörlerin hukukunu müdafaa ve muhafaza edip de mağdur ve perişan işçinin hukukunu nasıl gasp ettiklerini, burada bir kasıt olduğunu düşündüğünü ifade ederek işçilerin memleketin üvey evladı mıdır yoksa fakir doğmak bir kabahat midir? diye sorar.

“Acaba meclis-i âli ile heyet-i vükela ne maksata mebni adetleri ancak birkaç bine balığ olan ashab-ı servet ve fabrikatörlerin hukukunu müdafaa ve muhafaza edip milyonlarla mağdur ve perişan amelenin hukukunu ıskat etmek istiyorlar. Burada adalet-i mutlakaya delalet eder bir hikmet ve keyfiyet var mıdır? Acaba amele vatanın üvey evladı mıdır veyahut fukara doğmuş olduğu kendisine ebedi bir kabahat, şan-ı vatana şaibe midir?”¹⁰⁰⁷

Dırdıryan milletvekilleri ve bakanlara seslenerek eğer vatanın yükselmesini ve ilerlemesini istiyorlarsa, zengine, fakire, fabrikatöre ve işçiye aynı gözle bakmalarını ve herkesin hukukunu korumaları gerektiğini ifade eder. Aksi takdirde Abdülhamit’in İstibdat Dönemi’nde yapamadığını, Meşrutiyet Dönemi’nde uygulayarak fukaranın, mağdur ve işçinin hukukunu gasp ettiğiniz için meşrutiyet düşmanlarını güldürürsünüz demektedir.

“Ey! Memleketin zimam-ı idaresi yed’inizde olan milletvekilleri, Nazır hazretleri bu vatan-ı muazzez hakikaten terakki ve tealisini arzu ediyorsanız zengin ve fakir fabrikatör ve ameleye o nazarla bakmalısınız. Her ikisinin hukukunu aynı suretle adalet-i mutlaka kaidesine ibtinaen muhafaza etmelisiniz yoksa Hamit ile avanesinin meşrutiyet sayesinde yapamadıklarını biz

¹⁰⁰⁶Satenik Dırdıryan, “Amele Davası, Acaba Onlar Vatanın Üvey Evlatları Mıdır?” İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife 4.

¹⁰⁰⁷Satenik Dırdıryan, “Amele Davası, Acaba Onlar Vatanın Üvey Evlatları Mıdır?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 4.

meşrutiyet nam-ı tahtında fukaranın ve mağdur amelenin hukukunu tarik-i nisyanda terk ettiğiniz için meşrutiyet düşmanlarını güldüreceksiniz.”¹⁰⁰⁸

Tanin gazetesinde yer alan “Anadolu Şimendiferi” başlıklı haberde Anadolu Demir Yolu Şirketinde çalışan işçilerin greve gitmelerinden dolayı cemiyetin sorumluluğunun şirkete ve hükûmete yüklenmesinden bahsedilir. İşçilerin grevi nedeniyle trenlerin çalışmadığı, işçilerin talepleri, (taleplerinde maaşlarının ve yevmiyelerinin artırılması, emekli sandığı nizamnamesinin ıslah edilmesi) anlatılır.

“Anadolu şimendifer kumpanyasında müstahdem amele dün sabah tatil-i eşgal eylemişlerdir. Bunların cemiyeti tarafından makam-ı saderete verilen arzuhalde mesuliyet kumpanyaya ve hükûmete tahmil olunuyor. Dün sabah trenler âmed-şüd edememiştir. Kumpanya ve müstahdem ve amelesinin mütalabı şu suretle hülâsa olunabilir: Nizamname-i dahliyenin tadili, maaşların ve yevmiyelerin tezyidi, teaküd sandığı nizamının ıslahı vb... Kumpanya on senelik memurlara yüzde kırk ve beş senelik memurlara yüzde otuz zam teklif etmiş isede kabul edilmemiş. Bunun üzerine vakayı Berlin’deki merkezine bildirmiştir. Şimdi cevabına intizar ediliyor.”¹⁰⁰⁹

Haberde, şirketin İstanbullu ve Türk işçileri hakir gördüğü ve onlara eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmediği ve Osmanlı işçilerinin maaşlarına zam istediklerinde şirketin aşağılayıcı bir tavırla zam isteklerinin geri çevrildiği ifade edilerek şirketin uslubu eleştirilmektedir.

“Kumpanya memurlarının bir şikâyeti de İstanbullu ve bilhassa Türk memurlara müsavata muhalif muamelede bulunduğu imiş. Kumpanya yerli memurlara: Siz biftek yemeğe, şampanya içmeğe alışmamışsınız ihtiyacınız azdır. Ekmek, peynirle geçinebilirsiniz. Binaenaleyh tuvalet masrafınız yoktur. Avrupa memurları kadar maaşa müstahak değilsiniz, dermiş. Yüksek maaşlı memuriyetler münhal olduğu zaman mutlaka Avrupa’dan memur celp ettirerek yerliler kayırlmaz imiş.”¹⁰¹⁰

Gazete, şirketle ilgili sorunların resmi yollarla çözülemeyeceğini çünkü bu çözümün devleti maddi olarak zarara uğratacağını, greve giden memurlar içerisinde haklı talepleri

¹⁰⁰⁸Satenik Dırdıryan, “Amele Davası, Acaba Onlar Vatanın Üvey Evlatları Mıdır?”,İştirak Gazetesi,1 Mayıs 1326, sahife, 4.

¹⁰⁰⁹ “Anadolu Şimendiferi”,Tanin Gazetesi, 2 Eylül 1908,sahife,3.

¹⁰¹⁰ “Anadolu Şimendiferi”,Tanin Gazetesi, 2 Eylül 1908,sahife,3.

olanların değerlendirileceğini belirtilerek, söz konusu şirketten fedakârlık, işçi ve memurdan ise hamiyet ve uysallık beklediklerini ifade etmektedir.

“Bu meselenin sürat-i mümkinine ile hali lüzumunu tezkara hacet göremeyiz. Zira hayat-ı memleket sekte-i tatile uğrar. Bundan hâsıl olacak maddi ve manevi ziyanların payanı yoktur. Memurinin mutalebi içinde muhik olanlar elbette nazar-ı dikkate alınacaktır. Hâsılı kumpanyadan dirayet ve fedakârlık memurin ve müstahdeminden hamiyet ve uysallık bekleriz”¹⁰¹¹

İbnü'l Tahir İsmail Faik'in Sosyalist gazetesinde yer alan “Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali” başlıklı makalesinde işverenin her türlü tahakkümüne karşı işçilerin, greve gitmelerinin yasal hakkı olduğunu söyleyerek işçilerin greve gitmelerini desteklediğini ama içinde bulunulan şartlarda işçilerin greve gitmelerinin kendilerine yarardan çok zarar vereceğini ifade eder.

“Şu son zamanlarda Türk matbuatını işgal eden, sermayedarını epeyce düşündüren bir mesele varsa oda kömür amelesinin tatil-i eşgal etmeleridir. Malumdur ki amele sermayedarın gayr-ı muhik olan her türlü cebir ve tazyikine karşı durabilmek hakkına, hakk-ı meşru'una malikdir. Fakat şu hal-i hazıramızla grevlerin bizce faidesi yerine mazarratı görüleceği de şüphesizdir. Binaenaleyh biz bugün grev ilan eden muazzez amelelerimize itidal, dimalarını muhafaza etmelerini tavsiye ederiz. Zira muhterem amelelerimiz el-an tatil-i eşgale devam ederlerse mutazarrır olurlar. Çünkü memleketimizde malum olan isabedden naşi? ”¹⁰¹²

İbnü'l- Tahir İsmail Faik Bey, Osmanlı Devleti'nde tam teşekküllü bir işçi sendikası olmadığı gibi amele greve gittiğinde hakkını savunacak, siyasi parti ve liberal bir hükûmetin de olmadığını ifade eder. İşte bunun için amelenin zarar gördüğünü memleket koşullarında sosyalistliğin tam manasıyla gelişmediği için de amelenin hakkının korunmadığını, gazetelerin sadece işçilere tavsiyede bulunabildiğini belirtir.

“Henüz teşekkül ve teessüs etmiş olan mükemmel bir sendikamız yoktur.-Şemsiyeciler sendikası gibi ufak tefek sendikalar müstesna- amele tatil ederse o müddet zarfında onları idare edecek muntazam bir sendika heyeti, henüz kavi ve kavi olduğu kadar liberal bir hükümet ve

¹⁰¹¹ “Anadolu Şimendiferi”, Tanin Gazetesi, 2 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰¹² İbnül Tahir İsmail Faik, “Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

aynı zamanda birçok senelerden beri teessüs etmiş Sosyalist Fırkası yoktur. İşte bunun için amele ezher- cihet mutazarrır olur.”¹⁰¹³

Gazete; amelelerin taleplerini belirtirken istedikleri şeyin vapurdan tekneye nakil için her ton başına 2,5 guruş, pazar günü ve gecesi için 3,5 guruş özellikle tekneden gemiye nakil için 3 guruş para ödemesi yapılması olduğunu belirterek işçilerin çabasının sadece hayatlarını biraz daha yaşanılır kılmak olduğunu ifade eder.

“Şimdi gelelim amelelerin mutalebatına : Ameleler istediği şeyi vapurdan mavnaya nakil için acenteler beher tonu başına (2,5) Pazar günleri ve geceleri için (3,5) guruş bilakis mavnadan vapura nakil için(3) kuruş (10) para veriyor. Hâlbuki amele (3) kuruş (10) paraya (40) para daha zam ve (4) kuruş (10) paraya (30) para zam edilmesini istiyor”.¹⁰¹⁴

Gazete, işçilerin taleplerini açıkladıktan sonra, acımasız koşullarda çalıştırılan işçilere neden bu kadar az ücret verildiğini, ücretlerin neden bizzat şirket tarafından elden verilmeyip aracı onbaşılar tarafından verildiğini sorar. Gazete, onbaşılar ile işveren arasında gizli bir anlaşmanın mevcut olabileceğini düşünerek işçinin hakkı gasp edilirken kimsenin ses çıkarmadığını, onbaşıların insaniyet namına aracılıktan çıkarılmasını tavsiye etmektedir.

“Şimdi bunları şerh edelim. Evvela acenteye sorarız ki kendi keselerini doldurmak, her birini atiyen müreffeh bir surette yaşattırmak üzere çalışan, gece gündüz kan ter içerisinde çalışan biçare ve bi zahir ameleye ne için bu kadar az bir ücret veriyorlar. Saniyen bu verdikleri parayı niye doğrudan doğruya şirket kendi adamı ve ustabaşına verdimiyip araya vasita olan ve zavallı ameleyi soyup soğana döndüren (onbaşı)lere verdiriyor. Bize kalırsa şirket ile onbaşıların arasında bir mukavele-i hafiyeye vardır ki onbaşıların yapmış olduğu ihtilasa biçare amelenin hakkının gasb olduğuna hiç ses çıkarılmıyor.”¹⁰¹⁵

Haberin devamında işçilerin taleplerinin kumpanyanın bizzat kendisinin yapmayı vasıtacılar aracılığıyla yaptığı, bu aracılardan zavallı işçiyi perişan ettiği ifade edilir. Bu muhtekirlerin güçlerin işçiler tarafından kırılması ve hiç olmazsa işçilerin kendi işlerini doğrudan kendilerinin yapılmasını tavsiye edilir.

¹⁰¹³ İbnül Tahir İsmail Faik,“Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 3.

¹⁰¹⁴ İbnül Tahir İsmail Faik,“Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 3.

¹⁰¹⁵ İbnül Tahir İsmail Faik,“Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 3.

Gazete hak gasplarının yapıldığını düşünülerek işçilerin maaşlarını şirketin bizzat kendisinin vermesini insanlık adına bir kez daha talep eder.

“Kumpanyaya amelenin şu matlubunun is’âfiyla verileyecek parayı yukarda dediğimiz gibi bizzat kendi adamları vasıtasıyla vermesini hasbelinsaniye ihtar eder ve saf vicdanlı ameleye de başlarındaki o muhtekir, hileci, dolandırıcı, onbaşılı def etmelerini ve artık o (onbaşı)ların değil (birbaşı)ların bile kırılması zamanın geldiğini ve bu gibi işlerinde kendi işlerini doğrudan doğruya kendileri görüp birçok zararları hiç olmazsa ba’dema düçar olmamalarını tavsiye eyeriz. Bizden yazmak ve tenbih ve tavsiye eylemek muhterem amelelerimizin de mucibince amel etmek lazımdır”.¹⁰¹⁶

Yazar işçilere seslenerek: “Kıymetli işçilerimizden rica ediyoruz büyük ve güçlü sendikalar teşekkül oluncaya dek kendi ihtiyaçlarınızı karşılayacak sendikalar yapınız. Ancak sizi kurtuluşa erdirecek olan şey sizin birleşmeniz, el birliğiyle çalışmanızdır.” der.

“Son söz olarak şunu da muhterem amelemizden rica edelim ki (Küçük kuvvetler birleşince büyük bir kuvvet teşkil eder) kaidesince hiç olmazsa öyle sosyalistlik fikirlerince istediğimiz gibi büyük ve muktedir sendikalar teşkil edebileceği kadar siz kendi menafi hususiyelerinizi temin ve her türlü ihtiyacınızı tehvin edebilecek sendikalar yapınız. Ancak sizi kurtaracak tarik-i saadetini isal edecek sizin birleşmeniz el birliğiyle çalışmanızdır.”¹⁰¹⁷

Tanın gazetesinde yer alan “Terk-i Eşgal” başlıklı haberde demir yolu çalışanlarının grevi anlatılır. Doğu trenin Kuleli kısmı çalışanların dün grev kararı alarak Sirkeci Tren İstasyonu’nda toplandıkları, işçilerin grev yapması üzerine sendika başkanı olan Yağlıkçıyan Efendi’nin işçilerin gerekçelerini işverene sunarak greve giden işçileri sükûnete davet ettiği belirtilir.

“Şark şimendiferleri'nin Kuleli kısmı çalışanları dün terk-i eşgale kalkışarak Sirkeci şimendifer istasyonu karşısındaki bahçede toplanmışlardır. Terk-i eşgal taraftarları sendikasının reisi bulunan Yağlıkçıyan Efendi birden bire terk-i eşgalin münasip olmayacağını ve kumpanyaya evvelce taleplerin neden ibaret olduğunu bildirilerek alınacak cevap için dahi bir

¹⁰¹⁶İbnül Tahir İsmail Faik,“Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 3.

¹⁰¹⁷İbnül Tahir İsmail Faik,“Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali”, Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 3.

müddet tayin edildikten sonra şayet kumpanya vuku bulan talepleri kabul etmez veya cevap vermezse o zaman terk-i eşgal edilmesi lazım geleceğini beyan ile terk-i eşgal taraftarlarını sükûnete ve ihtiyata davet etmiştir”.¹⁰¹⁸

Haberde, işçi taleplerinin sendika aracılığıyla yapıldığı, işçilerin maaş zammı taleplerini medeni durumlarına göre yapılmasını istedikleri, verilen harcırahın daimi olmasını, üç senede bir yapılan zamların iki seneye indirilmesini ve bu zamların bir liradan aşağı olmamasını işverenden talep ettikleri anlatılmaktadır.

“Şark demiryollarının memur ve amelesinin talepleri şunlardan ibarettir. Gerek amele ve gerek memurlardan maaşı altı yüze kadar olanlara %40, bine kadar olanlara %30 bin üç yüze kadar %25, bin yedi yüze kadar %20, iki bine kadar % 15 ve bundan yukarısı için %10 oranında zam icrası. Sekiz ay evvel zorunlu ihtiyaç maddeleri fiyatlarının yükseltilmesi üzerine umum memurlardan evli olanlara verilen birer lira ile bekârlara verilen yarım liranın ve ameleye gündelik olmak üzere bir kuruşun verilmesine devam olunmakla beraber, her üç senede bir icra edilmekte olan maaş zammının iki seneye indirilmesi ve bu zamların bir liradan aşağı bulunmaması.”¹⁰¹⁹

Ameleler ayrıca çalışma saatlerinin düzenlenmesi, istirahat saati ve odası, hafta tatili ile yıllık izin gibi sosyal hak talebinde bulunarak yabancı memurlara bu konuda daha fazla imtiyaz gösterilmemesini, mesai ücreti ve sendikaya üye olunması sebebiyle işten çıkarılmalarına son verilmesini talep ederler.

“Bilumum çalışanların günde sekiz saatten fazla çalıştırılmaması, küçük istasyonlarda memurlara hıfzıssıhaya uygun yatacak yerler tedariki, küçük istasyonlarda çalışan memurlara her üç günde bir tatil verilmesi, nizamname hükümlerine bağlı olarak bugüne kadar çalışanlara verilmekte olan senelik 21 günlük izin pek güçlükle kullanılabildiğinden tatil müddetinin bundan böyle bir aya çıkarılması, ecnebi memurlara tercihan fazla müddetlerle izin verilmemesi, gece işleyen ameleye iki kat ücret itası, teşkil edilen bu sendikanın malumatı olmaksızın hiçbir kim senin işinden tard ve ihraç olunamaması, sendikaya iştirak eden memurlardan birini kumpanya eğer sebepsiz işinden çıkarırsa memurlarla amelenin terk-i eşgal eylemesi kararlaştırılır.”¹⁰²⁰

¹⁰¹⁸ “Terk-i Eşgal “,Tanin Gazetesi, 14 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰¹⁹ “Terk-i Eşgal “,Tanin Gazetesi, 14 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰²⁰ “Terk-i Eşgal “,Tanin Gazetesi, 14 Eylül 1908, sahife, 3.

İşçilerin örgütlenerek gittikleri grevde almış oldukları ortak bildiri kararını Selanik'te Flibe'de, Edirne'de çeşitli yerlerdeki şark hatlarında görev yapan memurlara tebliğ ederek onları birlik olmaya davet ettikleri anlatılır.

“Bundan başka kumpanyanın umum nizamnamelerinin değiştirilmesi dahi talep olunuyor. Bundan evvel Selanik'teki memurlar postayı nakil ile ticarî malları nakletmemek üzere yalnız başlarına terk-i eşgal eylemişler ise de buradaki memurlar kendileriyle her hususta aynı fikirde olduklarını telgrafla icap edenlere bildirmişlerdir. Hatta bütün Şark hatlarında işleyen memurlar birliğe davet edilmiştir. Selanik, Filibe, Edirne ve İstanbul memurlarının heyet-i umumiyesi toplanarak taleplerinin bundan ibaret olduğunu kumpanya direktörüne resmî surette tebliğ edecektir”.¹⁰²¹

Gazetede, işçi taleplerinin kumpanya tarafından kabul görmediği takdirde işçilerin greve gideceklerini bildirdikleri, kumpanyanın bunu göz önünde bulundurduğu fakat kumpanyanın teklifinin işçilerin beklentilerini karşılamadığı ifade edilir.

“Kumpanya eğer talepleri kabul etmezse bütün memurlar Salı akşamı terk-i eşgal eyleyeceklerdir. Kumpanyanın direktör vekili Mösyö Müller uzlaşma sağlamak için Selanik'e kadar gitmişse de, oradaki memurlar getirilen teklifi kabul etmeyerek müzakereler icrası için İstanbul'a gideceklerini söylemişlerdir”.¹⁰²²

İkdam gazetesinde yer alan “Anadolu Şimendiferleri ve Terk-i Eşgal” başlıklı haberde demir yolu işçilerinin yapmış olduğu grev ve grev sonunda yapılan müzakereler anlatılır. Haberde müzakerelerin gece yarısına kadar sürdüğü, Mösyö Heguen'in çalışanlara taleplerinin kabul edildiğini bildirmesi üzerine işçilerin Zaptiye Nazırı'na teşekkür ettikleri belirtilir.

“Zaptiye Nazırı Paşa şimendifer grevlerine bir nihayet vermek üzere dün Haydarpaşa'ya giderek Mösyö Huguenin ile müzakerelerde bulunmuştur. Müzakereler geceye kadar devam etmiştir. Mösyö Huguenin çalışanların talep ve tekliflerini saat bir buçukta nihayet kabul etmiş ve karar neticesi memurlara tebliğ edilmiştir. Memurlar vuku bulan karardan dolayı memnuniyetlerini belirtmiş ve zaptiye nazırı paşaya teşekkür etmişlerdir.”¹⁰²³

¹⁰²¹ “Terk-i Eşgal“, Tanin Gazetesi, 14 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰²² “Terk-i Eşgal“, Tanin Gazetesi, 14 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰²³ “Anadolu Şimendiferleri ve Terki Eşgal,” İkdam Gazetesi, 17 Eylül 1908, sahife,3.

Haberin devamında işverenin, işçilerin talep ettikleri ikramiyeye henüz yanıt vermedikleri fakat Mösyö Heguen'in bu konuda memurların, işçi taleplerine olumlu yönde yanıt vereceğini söylemesi üzerine işçilerin greve son verdikleri ifade edilerek bu vaadin işçiler arasında bayram havası estirdiği anlatılmıştır.

“Çalışanların talep ettikleri birer maaş ikramiye hususunda Berlin'den dün akşama kadar bir cevap gelmemiş ise de Mösyö Huguenin bunu vereceğini Zaptiye Nazırı Paşa dahi dâhil olduğu halde namusuyla temin ettiğinden memurlar ve çalışanlar teşekkür beyan etmişlerdir. Dün akşam saat ikiyi on gece Pendik'e müteveccihen bir tren kaldırılmıştır. Memurlardaki şetareti görmeli idi.”¹⁰²⁴

Ahmet Hulusi'nin İştirak gazetesinde yer alan “Marsilya'da Tatil-i Eşgal” başlıklı haberinde sosyalizmin yaygınlaşması sebebiyle Türkiye'de iştirak adı altında bir derginin yayınlanmasından dolayı duyduğu mutluluk anlatılmaktadır. Hürriyet fikirlerinin en gelişmiş merkezi olan Paris'te sosyalizmin hızla yayılmaya başladığı ifade edilir.

“Muhabir-i mahsusumuzdan

Marsilya 8 Nisan

Evvel emirde Türkiye'de ve sosyalizm mesleğinin taammüm ve intişarına medar olmak üzere “İştirak” namı tahtında bir risalenin neşrine teşebbüs etmiş olduğunuzdan dolayı sizi en samimiü'l- kalb tebrik ederek devam-ı muvaffakiyetinizi temenni eylerim. Bundan sonra gerek Paris ve gerekse Marsilya'da vukuu bulacak sosyalizm mücadelatına ve amele hayatına dair daimi malumat-ı mufassala vereceğime emin olunuz. Malum olduğu veçhile elyevm efkâr-ı hürriyetin en ziyade inkişaf etmiş olduğu mahal Paris şehri olup yavaş yavaş departmanlara, arondismanlara ve hatta kantonlara varıncaya kadar taammüm etmeye başlamıştır.”¹⁰²⁵

Makalenin devamında sosyalizmin insanlığın fikir dünyasında gelmiş olduğu en son aşama olduğu söylenilerek zamanla sosyalizmin dünyanın her tarafından kabul göreceği anlatılmaktadır. İnsanlığın sürekli ilerlediği, ilerlemenin kaynağının ise fikirsel gelişme olduğu ve her ferdin gelişmeyi esas alan fikirlere rağbet edeceği anlatılır.

“Sosyalizm mesleği tezahürat-ı fikriye-yi beşeriyenin en son safhası olup elyevm bu mesleğe henüz düşman nazarları atfedenler eksik değilse de yavaş yavaş efkârda tebeddül ve umumi bir intibah hâsıl olarak her taraftan kabul edileceği bedidardır. İnsan terakki eder. Lakin bu terakkinin muhassalası,

¹⁰²⁴“Anadolu Şimendiferleri ve Terki Eşgal,” İkdâm Gazetesi, 17 Eylül 1908, sahife,3.

¹⁰²⁵ Ahmet Hulusi, “Marsilya'da Tatil-i Eşgal,” İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 8,9.

mahreki nedir? Tabii fikir değil mi? Öyle ise bu hakikate vakıf olan her fert elbette er veya geç nezaherat-i âliye-yi fikriyeyi kabule inhimak gösterecektir. Cemiyetin haksız esaslar üzerine bina edilmiş olduğunu iddia eden mütefekkirine karşı sermayedarlar bir harb-i daimi zemini ihzar etmişlerdir. Bu harp elbette bizim işimize gelir. Zira bir fikre, bir mesleğe, bir maksada karşı herhalde bir muarız bir ha'il zuhur etmeli yoksa terakki kabil olmaz".¹⁰²⁶

Dünya üzerinde fikirlere, akımlara itiraz oldukça yeni fikirlerin ortaya çıkacağı, dünyanın ilerleme kaydedeceği belirtilerek hakikatlerin ancak bu vesileyle ortaya çıkacağı ifade edilir.

"Maksud-u tenkit ve müvahızata hedef olmayınca hiçbir vakit hakikat tezahür etmez. Biz sosyalistler her şeyin mahiyetini hakaik-i uşeyyada taharri etmek mesleğini takip ediyoruz. Mahiyet ve hakayık-ı uşeyyi takdir edemeyen beşeriyet ta hilkatten beri geçirmiş olduğu safahat-ı muhtelifi-yi hayatiyesinde ne haksızlıklara, ne zulümlere duçar olmuştur! Emin olunuz karinenizi temin ediniz ki sosyalizm demek hakikat ve ciddiyet demektir. Hakikat ise hürriyeti, adaleti, müsavata, uhuvvet-i umumiye-yi şamildir."¹⁰²⁷

Ahmet Hulusi Bey Marsilya'daki işçilerin yasal hakkı olan greve rahatlıkla gittiklerini ifade edilerek bugün bahriye çalışanlarının grevinin ise hükümetin baskısı altında gerçekleştiği buna rağmen amelenin mücadelesinden vazgeçmediği, hakkına sahip çıktığını anlatılır.

"Bugün Marsilya'da bir cûş u hurûş bir feveran-ı umumi hüküm-fermadır. Hak yolunda tekrar mübarezat ve mücadelat-ı umumiye ibraz-ı mahiyet etmiştir. Akan gözyaşların kat kat bedelini almaya çalışan amele sınıfı hukuk-ı hususiye-i tahsiyesini müdafaa etmek için sermayedarlığa karşı bir heykel-i ateşin rezk etmiştir. Bugün bahriye, tayfa ve müstahdemi tatil-i eşgâle devam ederek bu gibi hususatta el'an bir nev' meslek-i istibdad takip eden hükümet süngüler ve tüfengler ile onları korkutmaya gayret ediyor. Hükümet henüz gulgule-yi neşat ve refaktan mahrum fukaranın ilelebet zengin, fabrikatörün esiri olması taraftarıdır. Acaba o zengin dediğimiz insanoğulları müstesna bir yaratılışa mı mazhar olmuşlardır? Hayır! Tabiatta daima bir kayd-ı rekabet var ise de insanlar onu ağuş-i tabiattan çıkarmaya gayret ediyorlar".¹⁰²⁸

Haberde, dünyanın her yerinde grevlere karşı daima şiddetle karşı konulduğu, Marsilya'da da işçilere sert muamele yapıldığı hatta greve katılanlar hakkında soruşturma

¹⁰²⁶ Ahmet Hulusi, "Marsilya'da Tatil-i Eşgal," İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 8,9.

¹⁰²⁷ Ahmet Hulusi, "Marsilya'da Tatil-i Eşgal," İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 8,9.

¹⁰²⁸ Ahmet Hulusi, "Marsilya'da Tatil-i Eşgal," İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 8,9.

başlatıldığı ifade edilir. Marsilya'daki işçiler, çalışma saatleri ve diğer görevler için yapılan nizamnameye uymayı reddettiklerinden dolayı haklarında tutuklama kararı çıkartıldığı ve altı gün hapse mahkûm edildikleri, bu mahkûmiyeti kabul etmeyen diğer işçilerin arkadaşları için miting düzenleyerek greve gittikleri anlatılır.

“Bahriye grevleri ilan edildiği zaman daima bir istidad-ı istibdat gösteren Mösyö Şeron bu defa dahi sert muamele etmeye karar vermiş olup vapur şirketleri maceranın akıbetini kendisinden beklerler. Geçen kânunuevvel ayında mösyö Şeron Marsilya neferât-ı bahriye sicil-i idarehanelerine birer umum gönderip tayfa ve müstahdem bahriyenin her türlü hareketi ile sicil-i idare hanelerinin bütün kuyudat ve muamelatı nazar-ı murakabeden geçirileceğini ihtar etmişti. Hatta o zaman tayfaların saat-i mesaileri vesair vezaif için hususi bir nizamname tanzim edildi. Geçende her nasılsa nizamnamede münderiç ahkâma riayet edilmediğinden dolayı Marsilya mahkemesi tarafından birkaç ateşci altışar gün mahbusata mahkûm oldular. İşte amele hukuku bu suretle pay-mal edilmiş olduğundan dolayı akşam büyük bir miting akt ederek ferdası günü bütün bahriye müstahdemini tatil-i eşgal ettiler”.¹⁰²⁹

Ahmet Hulusi Bey, amelelerin greviyle Marsilya Limanı'nın mücadele alanına dönüştüğünü ifade ederek amelelerin işçi bayrakları ile sokaklarda dolaşarak yaşasın işçi birliği, yaşasın iştirak nidalarıyla bağırdıklarını, akşamüstü Marsilya Polis Serkomiseri tarafından bir emirname yayınlanarak işçilerin, işbaşı yapmalarını aksi takdirde kuvvet kullanacağını anlatır. Buna rağmen amelelerin asla korkmadığı ve fütursuzca greve devam ettiğini belirtir.

“Marsilya Limanı sahne-yi mücadeleye döndü. Amele bayrakları hamilen sokakları gezip yaşasın amele ittihadı, yaşasın iştirak avazelerini ayyuka çıkardılar. Akşamüstü Marsilya polis ser komiserliği tarafından bir emirname neşredilerek ameleye işlerinin başına avdet etmelerini aksi halde kuvve-yi cebriye istimal edileceğini ihtar edildi. Amele asla korkmadı ve bilafütur tatil-i eşkâlde devam etti.”¹⁰³⁰

İştirak gazetesinde yer alan haberde “Üç Yüz Bin Amele İşsiz” başlıklı gazete haberinde Berlin'deki bir Alman inşaat şirketinde çalışan işçilerin greve gittikleri, işçiler ve işveren arasında bir anlaşma sağlamak için Doktor Vattu'nun Berlin'e gönderildiği ve yapılan müzakereler neticesinde bir sonuç alınmadığı anlatılır.

¹⁰²⁹ Ahmet Hulusi, “Marsilya'da Tatil-i Eşgal,” İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 8,9.

¹⁰³⁰ Ahmet Hulusi, “Marsilya'da Tatil-i Eşgal,” İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, sahife, 8,9.

“Berlin’den varit olan haberlere nazaran yirmi iki bin azadan mürekkep olan Alman ebniye şirketiyle dülger, hamamcı, duvarcı ve amele-y-i sayireden müteşekkil üç yüz bin kişiden mürekkep diğer bir şirket ve yed-i feletin taht-ı riyasetinde bir içtima akd edip amele ile sermayedarlar arasında bir itilaf hâsıl etmek üzere Doktor Vattu’yu Berlin’e göndermişlerdir. Filhakika müzakere icra edilmiş ise de bu defa artık itilafın husulü mümkün olmamıştır.”¹⁰³¹

Haberde, temel meselelerin halli için pek çok fedakârlıkların yapıldığı ama işverenlerin ikna olmadığı, işçi ve işveren böyle devam ederse Almanya’da genel grev ilan edilebileceği ifade edilmektedir.

“V-i-y-d-f-l-t Münâzi’un fih olan başlıca üç meselenin hali için pek çok fedakârlıklarda bulunmuş ise de iş sahiplerini kandırmaya muvaffak olamamış. İşte bundan dolayı amele ile iş sahipleri arasında müthiş bir mübarezenin vukuundan korkulur. Ağleb-i ihtimale nazaran üç yüz bin amele işsiz kalıp şirket bunların yevmiyelerini tesviye edemeyeceğinden iş git gide kesb-i vahamet edecektir. Bu hal böyle devam ederse bütün Almanya’da umumi bir tatil-i eşgâl ilan edilecektir. Rivayete nazaran Hamburg, Berlin, Bremen, Magdeburg ve Silezya’da amele ile iş sahipleri arasında itilaf-ı husul bulacaktır.”¹⁰³²

İştirak gazetesinde yer alan “Almanya’da Amele Hayatı Alman Amelesinin Muzafferiyeti” başlıklı haberinde Almanya’da inşaat müteahhitlerinden oluşan dernek tarafından bir müddetten beri işçiye karşı baskı uygulandığı, cemiyetin işçinin bütün haklarını elinden almak, çalışma saatlerini istediği gibi tanzim etmek gibi istekleri olduğu ifade edilir.

“Almanya’da ebniye müteahhidlerinden mürekkep cemiyeti tarafından bir müddetten beri ameleye karşı icra edilegelmekte olan haksızlıklardan defaatle bahsi olundu. Cemiyet ameleyi büsbütün kendisine tabii tutmak saat-i mesailerini istediği gibi tanzim ederek onları külliyyen mağdur eylemek gibi menfur ve menfaatperestane bir meslek takip ediyor. Bir kaç aydan beri amele ve cemiyet arasında bazı mücadeleler vukuu buldu ise de sendikaların tavassut ve müdahalesi bir dereceye kadar işi muallâkta bırakmıştı. Geçen Teşrinisani’de amele bir içtima akdederek bundan evvel tanzim edilmiş olan mukavelenamenin bazı mevaddını tatil etmeye karar vermiş idi. Hâlbuki bu hususta aralarında ihtilaf zuhur edip işte suret-i katiyede bir netice vermek için Efrenç Mart’ın nihayetine kadar intizar etmek lüzumunu beyan kılmış ve amele

¹⁰³¹ “Üç Yüz Bin Amele İşsiz”, İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, Sahife, 8,9.

¹⁰³² “Üç Yüz Bin Amele İşsiz”, İştirak Gazetesi, 3 Nisan 1326, Sahife, 8,9.

tarafından karın kabul addedilmişti. Zira iki sene evvel amele ile müteahhidler arasında tanzim edilen mukavelenin müddeti Mart'ta hitam bulur idi.”¹⁰³³

Haberde, geçen hafta cuma günü işçi ve ustabaşlarının bir miting düzenleyerek işverenlerin yaptığı haksızlıkları kınamak, haklarını savunmak için her yolu denemeye karar vermeleri üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından yayınlanan bir tekziple mitingin yasaklandığı ve memlekette asayiş-i bozacak olanlar için cezai işlem başlatılacağı ifade edilir.

“Geçen hafta cuma günü amele ve ustabaşları tekrar bir miting akdedip ebniye müteahhidlerin haksızlığını takbih ve tenfir etmekle hukuk-i sa'yelerini müdafaa etmek için her türlü tedabire tevessüle karar verdiler. Bunu müteakip Dâhiliye Nezareti tarafından sadır olan bir emirnameye sendikalar ile itilaf hâsıl etmeyi ameleye tavsiye ile vuku'u melhuz olan ihtilaf neticesi olarak asayiş-i memleketi muhtell hadisatın zuhuru halinde bilcümle mütecasirler hakkında infaz ı mücazat edileceğini beyan kılmıştı.”¹⁰³⁴

Haberin devamında işçilerin her türlü hakkını savunan sendikaların hazırlanan beyannameyi yeterli görmeyip daha fazla talepte buldukları fakat işverenin beyannamenin içeriğini makul bulmayıp kabul etmediği, bunun üzerine işçilerin Berlin sokaklarında toplanarak gösterilere başladığı ve bu gösterilerin bugüne kadar Almanya'da yapılan en büyük miting olduğu ifade edilir.

“Diğer taraftan patronlar tarafından bazı mukarrerat ve taahhüdât-ı cedideyi mutazammin bir beyanname neşredilerek ameleye tevzi edildi. Amelenin her nevi hukuk-ı sa'iyyesinin müdafaasını deruhte etmiş olan sendikalar beyannamenin münderecatını, mutalebelerinin husulüne kâfi addetmeyip daha fazla mutalebede bulundular. Binaenaleyh inşaat mebani sendikası tarafından evvelce karargir olduğu veçhile dört yüz bini mütecaviz amele Berlin sokaklarında toplanıp dehşetli nümayişler icra etmeye başladılar. Avrupa gazetelerinin beyanına nazaran şimdiye kadar ne Almanya'da ve ne de memalik-i sairede bu bu misilli muhayyerü'l-ukûl bir içtima akdedilmemiştir. Bütün duvarcılar, doğramacılar amele elbisesiyle sokaklarda toplanıp mürur u ubûru imkânsız bir hale koymuşlar idi”¹⁰³⁵

¹⁰³³“Almanya'da Amele Hayatı, Alman Amelesinin Muzafferiyeti,” İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife,7-9.

¹⁰³⁴“Almanya'da Amele Hayatı, Alman Amelesinin Muzafferiyeti,” İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326,sahife,7-9.

¹⁰³⁵“Almanya'da Amele Hayatı, Alman Amelesinin Muzafferiyeti,” İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326,sahife,7-9.

İşçilerin direnmek için bir araya geldiklerini ifade eden gazete, bu manzaranın çok sancılı ama bir o kadar da mutluluk verici olduğunu anlatır. Artık insanlarda haklarını müdafaa düşüncesinin yavaş yavaş uyanmaya başladığını, hükûmetin işçi eylemlerine karşı her zaman kullandığı silahı ilk defa kullanmadığını, sadece asayişî sağlamakla yetindiğini belirtir.

“İşte amele bütün bu haksızlıklara karşı hukukunu müdafaa eylemek ve patronları icraat-ı müstebitanelerinden dolayı takbih ve tevbih eylemek için meydan-ı mücadeleye geldiler. Bu manzara pek dehşetli olmasıyla beraber pek tatlı ve pek hoştur. Artık insanlarda fikr-i müdafaa, fikr-i teceddüt yavaş yavaş uyanıyor. Şimdiye kadar Almanya’da amele nümayişlerine karşı hükümet kuvve-i müsellahaya müracaat ederken bu defa sırf asayişin muhafazasını deruhte etmişti. Hükümet suret-i umumiye itibari ile ahalinin hukukunu müdafaa edebilir. Eğer patronlara karşı mücadele etmek vazifesi hükümete tahmil edilirse artık ondan hiçbir şey beklememeli.”¹⁰³⁶

Gazete, sendikalaşmanın grevlerde ne kadar önemli olduğuna vurgu yaparak işçilerin grevin ilk haftasında maddi yardıma ihtiyaç duymayacaklarını çünkü sendikanın elde ettiği hasılatın yarısını grevin ilk haftasında, kalanının da daha sonraki haftalarda işçilere dağıtmaya karar verdiğini ifade eder. Greve katılan sendikalı işçilere yapılan düzenleme ile haftada on yedişer mark, sendikaya üye olmayıp sadece greve katılan işçilere ise nisan ayında özel bir ikramiye ödeneceği açıklanır.

“Amele tatil-i eşgâlin ilk iki haftası zarfında hiçbir muavenete arz-ı ihtiyaç etmeyeceğini söylemişlerdir. Daimi sendikalar tatil-i eşgâlin ilk iki haftasında hâsılatlarının nisfini ve ondan sonra yüzde yirmi beşini ameleye tevziine karar vermişlerdir. Tatil-i eşgâle iştirak edenler şimdilik haftada on yedişer mark alacaklar, teşkilata dahil olmayıp tatil-i eşgâle iştirak eden amele ise Nisan ayı zarfında hususi muavenete mazhar olacaklardır.”¹⁰³⁷

Genel grev ilan edildiğinde sendikaların işçinin hakkını her ne pahasına olursa olsun koruyacaklarını söyleyen gazete; greve devam kararı alındığını, işçi sendikasının kasasında yeteri kadar paranın mevcut olduğunu belirterek Osmanlı Devleti’nin ne işçinin hukukunu koruyabildiğini ne de işçi grev ilan ettiğinde maddi destek olabildiğini ifade eder.

¹⁰³⁶“Almanya’da Amele Hayatı, Alman Amelesinin Muzafferiyeti,” İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 7-9.

¹⁰³⁷“Almanya’da Amele Hayatı, Alman Amelesinin Muzafferiyeti,” İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 7-9.

“Umumi tatil-i eşgâl ilan eden cemiyet amelenin hukukunu müdafaa etmek, matlamlarını patronlar tarafından kabul etmeden işe mübaşeret etmemek ve sonuna kadar dayanmak için her türlü fedakârlığı göze almışlardır. Şimdilik tatil-i eşgâlde devam için amele sendikasının kasasında yarım milyar Frank mevcuttur. Biz zavallılar ise ne amele hukukunu müdafaa edebiliyoruz, ne de amele tatil-i eşgal ederse verecek hazır paramız var. Yaşasın hukukunu müdafaa edebilen amele ,yaşasın sosyalizm”! ¹⁰³⁸

İştirak gazetesi “Muhabirimizden Biri ile Tramvay Amelesinden Biri Arasında” yapılan söyleşi başlıklı haberde bir tramvay işçisinin grev neticesinde elde ettiği kazanımlar ve kayıplar üzerine yapmış olduğu söyleşi anlatılmaktadır.

“Muharrir arkadaş: Siz geçenlerde grev yaptınız bunun iyi bir netice vermediği ve üstüne de eski emektarlarınızdan on beş kişinin bila-tazminat kapı dışarı edildikleri her taraftan söyleniyor. Bunun sebebini bana söyler misin?

Amele: Efendi, biz hukukumuzun müdafaası için grev yapmazdan dört ay evvel hükümete müracaat ettik. Nafia Nazırı Hallaçyan Efendi huzurunda kumpanya ve amele beyninde bir itilafname yazıldı. Biri hükümette, biri kumpanyada, biri de amelededir.” ¹⁰³⁹

Gazeteci işçiye ne gibi şartlar istedikleri sorması üzerine işçi maaşlarımıza zam yapılması, on iki saat çalışma talebi, bir müfettişin haksız yere vermiş olduğu rapora dayanarak işimize son verilmemesi, komisyon muhakemelerin adaletli yapılması genel taleplerimiz arasındadır diyerek cevap vermiştir.

“Muharrir: Pardon bunda ne gibi şerait var?

Amele: Maaşlarımızın çoğalması var. Çalışma saatlerinin on ikiye indirilmesi var. Bir müfettişin jurnaliyle haksız olarak hiç kimsenin çıkarılmayacağı ve yapılacak komisyonda muhakeme edilerek kabahati olduğu meydana çıkarsa hidmetinde afv var,var.” ¹⁰⁴⁰

Gazeteci kurulacak komisyonda işçi temsilcilerinin olup olmayacağını sorması üzerine amele maalesef işçi temsilcilerinin komisyonda yer almayacağını yalnızca kendi adamlarının yer alacağını söyleyerek sözleşmeye uyulmadığından bahseder.

¹⁰³⁸ “Almanya’da Amele Hayatı, Alman Amelesinin Muzafferiyeti,” İştirak Gazetesi,10 Nisan 1326, sahife, 7-9.

¹⁰³⁹ “Muhabirimizden Biri İle Tramvay Amelesinden Biri Arasında,” İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326, sahife 8.

¹⁰⁴⁰ “Muhabirimizden Biri İle Tramvay Amelesinden Biri Arasında,” İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326, sahife 8.

“Muharrir: O mehakim komisyonu sırf şirketin adamlarından mı bulunacak, yoksa ameleden de aza bulunacak mı?

Amele: Yok, efendim yalnız şirket adamlarından ibaret olacak.

Muharrir: A öyle ise onlar hakkımızı gasp ederler. Niçin itilafnameye ameleden de aza bulunması şartını koymadınız?

Amele: Ah efendim aradan üç ay geçti. Bu itilafnameye katıyen bakılmıyor. O bizi aldatmak için yapılmış. İçindeki şeylerin hiç biri yapılmadı. Hükümet bizim hakkımızı müdafaa etmiyor. Bizim topumuz tankımız yok grev yaptık güya bizim silahımız bu”.¹⁰⁴¹

Gazeteci, bir işçinin grevi başarıya ulaştırabilmesi için sendikaya veya sosyalist fırkaya üye olması gerektiğini söyleyerek grev zamanını sendikanın belirlediğini, sendikaya üyelik için aidat ödemelerinin yapılmasının gerekli olduğunu, grev zamanı sendikanın elindeki parayı hesaplayarak grevi ona göre yönettiğini izah eder. Bu işlerin böyle sendikasız, komitesiz olmayacağını, sendika olmadığı takdirde sermayedarın işçiyi böyle ezdiğini ifade eder.

“Muharrir: Güzel söylüyorsun ama amelenin grevi para etmesi için bir sendikası olmalı. Bundan başka ameleyi idare edecek bir sosyalist komiteye dâhil olmalı. O vakit komite amele ne zaman grev yaparsa ahvali ve sendikadaki parayı hesap eder, düşünür ona göre idare eder. Böyle sendikasız komitesiz olmaz. Sizi hep böyle ezerler. Grevinizden bir semere göremezsiniz.

Amele: Efendim biz sendika yapmaya başladık. Bir sosyalist komitesi var mı yok mu?

Muharrir: Böyle bir komite yapılıyor. Nizamnamesi, beyannamesi yapıldı. Bir hafta sonra hükümete verilecek ve resmen tanınacak.

Amele: İnşallah biz de o vakit sendikamızı komiteye bağlarız. Ve o sayede de hukukumuz müdafaa olunur değil mi?

Muharrir: Hayhay, Hayhay! Hiç merak etmeyiniz. Hem biz kumpanyanızın rezaletlerini çok yazacağız. Elimizde gayet güzel malumat var. Bunları hep dökeceğiz. Hükümeti ikaz edeceğiz. Behemehâl yakında bu sizin itilafnamenizin hükümleri yapılacaktır. Kumpanyanıza kancayı takmayalım yoksa... Haydi, bakalım merak etmeyin siz çalışın her halde bir kolayı bulunacak.

Amele: Eksik olma efendi.”¹⁰⁴²

¹⁰⁴¹“Muhabirimizden Biri İle Tramvay Amelesinden Biri Arasında,”İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326,sahife, 8.

¹⁰⁴²“Muhabirimizden Biri İle Tramvay Amelesinden Biri Arasında,”İştirak Gazetesi, 29 Mayıs 1326,sahife, 8

İkdam gazetesinde yer alan “Ameleler Hakkında” başlıklı haberinde bazı fabrikalarda çalışan işçilerin haklarının gasp edilmesinden dolayı Halep Mebusu Artin Efendi tarafından meclise bir kanun önerisi verilmiş ve öneri encümenine havale edilmiştir. Öneride işçinin çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve çocuk işçilerin fabrikalarda çalıştırılmasının yasaklanması talep edilmektedir.

“Bazı fabrikalarda amele hakkında reva görülen ezalara binaen tanzim edildiği layiha-ı kanuniyenin kabul edilmesine dair Halep Mebusu Artin Efendi tarafından ita olunan takrir-i layiha encümenine havale edilmiştir. Mumailayh layiha-ı kanuniyesinde amelenin günde dokuz saatten fazla çalışmaması ve on iki yaşını ikmal etmeyen çocukların fabrikalarda çalıştırılması esbabını zikrediyordu.”¹⁰⁴³

Tanin gazetesinde yer alan “Aydın Şimendiferinde Grev” başlıklı haberinde Aydın’daki demir yolu hattında çalışan işçilerin greve gittiklerini, İzmir’den gelen telgrafla öğrendiklerini söyleyen gazete, durumu üzüntü verici olarak değerlendirir. İstasyonda toplanan işçilerin maddi hasara sebebiyet vererek eylem yaptıkları ve eylemde istenilmeyen olayların gerçekleştiği anlatılmaktadır.

“Dün İzmir’den varid olan bir telgrafname Aydın şimendiferi kumpanyası amelesinden terk-i eşgal etmiş olanların şayan-ı esef bir cüretleri münderic bulunuyordu. Amele-i merkuma Çarşamba günü Develi Köy istasyonunda treni yoldan çıkararak bazı hasar-ı maddiyeye cüret ettikleri gibi ferdası köy istasyon önünde toplanarak arkadaşlarından evvelce taht-ı tevkifa alınarak istasyona habs edilmiş olan kesanı cebren tahlis etmek istemişlerdir. Bu surede asker tarafından bi’t-tabi mün’akid teşebbüs edilmekle müctemilerden biri bölük zabıtaya karşı bir el silah atmış ve asker tarafından mukabele olunarak bir kişi maktül birkaç, kişi mecruh olmuştur. Ameleler telgraf hatlarını kesmişlerdir.”¹⁰⁴⁴

Gazete, ticaretin güven telkin etmesi gereken bir dönemde zarar gördüğünü, işçilerin greve gitmelerinin yasal olduğunu fakat işçilerin asayişini ihlal edecek düzeyde tavır sergilediklerini söyleyerek hükümetin işçilere karşı gerekeni yapmasını ve emsallerine ibret teşkil edecek şekilde cezai yaptırım uygulaması gerektiğini ifade eder.

“Malumat-ı ticariyenin kesb-i ehemmiyet ettiği şu sırada ahval-i mezkurenin hudud-ı ticareti pek ziyade duçar-ı hasar etmiştir. Amelenin şu hareketi terk-i eşgale sebep olmak lazım gelen

¹⁰⁴³ “Ameleler Hakkında,” İkdam Gazetesi, 23 Mart 1910, sahife, 4.

¹⁰⁴⁴ “Aydın Şimendiferinde Grev,” Tanin Gazetesi, 20 Eylül 1908, sahife, 7-8.

meşruiyet dairesinden çıkararak adi müsellahan ihlal-i asayiş manasından başka yola tefsir olunamayacağından hükümetin bunlara karşı tedbir-i şiddet ittihazı ve emsaline bir ibret müessir gösterilmesi lazımedendir.”¹⁰⁴⁵

İştirak gazetesinde, Ferruh Niyazi Bey’in “Tramvay Şirketinin Mezalimi Artık Yeter” başlıklı haberinde İstanbul’un hengâmesi içinde son zamanlarda ortaya çıkan toplumsal olaylar içinde en sık tekrarlanan tramvay amelesinin grevleri olduğu ifade edilir. Grevler sebebiyle en çok zarar görenin işçi olduğu ve şirketin zavallı işçiye yaptığı zulmün yanı sıra şirketin yolsuzluklarıyla da gündemde olduğu anlatılmaktadır.

“Artık yeter!

İstanbul’un muhit-i müşevveş içinde sekiz on günden beri zuhur eden hadisat-ı içtimaiyenin en mühimi; Tramvay amelesinin grevi, bundan mutazarrır olan amele, kumpanyanın zavallı ameleye karşı fikr-i müstebidanesinde devamı gibi hakikaten şayan-ı teessüf haksızlıklar, insaniyeti dağdar-ı hüzn-i matem eden yolsuzluklar karşısında bulunuyoruz.”¹⁰⁴⁶

Gazetede, şirketin devlete zarar verdiği, bunun ispatı için de şirket nizamnamesinin gözden geçirilmesinin gerektiği, bunlara sessiz kalınmasının ise suça ortaklık demek olduğu belirtilir.

“Kumpanyanın şimdiye kadar bu millete ir’as ettiği zararları hükümete karşı ifasına borçlu olduğu taahhüdatını anlayıp görmek, bilmek mutlaka derin bir nazara malik olmak ve sonra da şirketin nizamnamesini gözden geçirmekle kabildir. Bunlara karşı sükût etmek, susmak bence bir azab altında ezilmek demektir”.¹⁰⁴⁷

Gazete, şirketin yapması gerekenleri ve yaptıkları açıklanırsa sayfalar dolusu olacağını ama bunlara kimsenin kulak asmayacağını bildiklerini söyleyerek meşrutiyet hükümetinde greve gittikleri için işine son verilen işçilerin olmasını vahamet olarak değerlendirir.

“Şirketin ifa ettiği taahhüdatını enzar-ı karine vaz ederek beyan-ı mütalaa etmek lazım gelirse sahifeler dolduracağı ve bu doldurulan sahifelere de hiçbir kimsenin havale-i sem'-i itibar etmeyeceği bence muhakkaktır. Yalnız hükümet-i meşrutamızın nazar-ı insaf ve dikkatine arz

¹⁰⁴⁵“Aydın Şimendiferinde Grev,” Tanin Gazetesi, 20 Eylül 1908, sahife, 7-8.

¹⁰⁴⁶ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

¹⁰⁴⁷ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

etmek istediğimiz amelenin mağduriyetini ve grev neticesi kapı dışarı edilen yirmi senelik on beş kadar emektarın hal-i terahhum su-i istimalleridir”.¹⁰⁴⁸

Şirketin hak gasplarını anlatan gazete; on beş yirmi yıllık emektarların tazminat bile ödenmeden işsiz güçsüz bırakıldığını söyleyerek Nafia Nezareti'nin şirkete yaptığı uyarıları şirketin dikkate almadığını çünkü millet olarak uyuştüğümüzü ve bu haksızlık karşısında direnç gösterilmediğini üzümlere anlatır.

“Nafia Nezaretinin tezkeresine bile ehemmiyet vermeyerek kabulden istinkâf eden kumpanya acaba hükümete karşı nasıl bir fikr-i tahakküm taşıyor. Eğer kumpanya, imtiyazından bahsederse hükümete karşı taahhüdâtını ifa etmeyen bir kumpanyanın hakk-ı imtiyazı mefsûhtür. İmtiyazın devamı taahhüdâtın suret-i mükemmele ve muntazamada ifasına vabestedir zannederiz. Kumpanya bu kadar kahırlar karşısında on beş yirmi senelik emektarları bila-tazminat kapıdan dışarıya atmak ve sonra da Nafia Nezaretinin tezkeresine ehemmiyet vermemek. Aman yarabbi! Biz millet-i Osmaniyenin bu donmuş kanlarımıza, morfinlenmiş vücutlarımıza ne zamana kadar hal-i muattaliyyetde, lisanımız hal-i ebkemiyyette kalacak.”¹⁰⁴⁹

Gazete, tramvay şirketinin bu kadar cüretkarane davranış göstermesinin sorumlusunun toplum olduğunu, toplumun duyarsızlığı karşısında şirketin sözleşmenin gereğini yerine getirmediğini belirterek bu kadar rahat davranabilmesinin başka türlü izahının olmadığını ifade eder. Gazete, şirkete uyarıda bulunarak artık bu duruma daha fazla tahammül göstermeyeceklerini, yapılan hukuksuzluk karşısında susmayacaklarını belirtir.

“Tramvay kumpanyasına bu kadar cüretkârlık nereden geliyor. Evet, evet taahhüdâtını ifa etmediğ halde mes'ul olmayan bir kumpanya on beş yirmi ameleli mağdur etmekten niçin korksun! Fakat artık kumpanya da katiyen bilmeli ki biz fazla sükût etmeyeceğiz, bağıracağız, feryat edeceğiz ve asla susmayacağız. İşte bu maksada binaen de şu satırları yazıyorum ey evliya-yı umur Zavallı bi çare amelenin tercüman-ı efkârı olan şu satırlarımızı dikkatlice okumanızı rica ederiz. Millet-i Osmaniye'nin hukuku daima ayaklar altında geziyor.”¹⁰⁵⁰

Haberde, Anadolu Demir Yolları Şirketi zamanında Almanya'dan birçok çocuk getirerek Osmanlı memurlarının gözetiminde yetiştirildiği sonra da Osmanlı memurlarının görevlerine son verip yerlerine yetiştirmelerinin atandığı ve bu duruma sessiz kalındığı

¹⁰⁴⁸ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

¹⁰⁴⁹ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

¹⁰⁵⁰ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

hatırlatılır. Tramvay şirketinin yine Almanya'dan eleman getirerek aynı uygulamayı yaptığı takdirde bir lokma ekmek bulamayan bu halka, bu sefer bunu yapamayacakları konusunda uyarıda bulunulur.

“Vaktiyle Anadolu şimendiferi Almanya'dan birçok çocuklar celp ederek Osmanlı memurları maiyetinde kesb-i ihtisas ettirdikten sonra yavaş yavaş Osmanlı memurlarını atmaya birer türlü vasıtalarla istifaya mecbur ederek Almanları kayırmış buna karşı da sükûtta başka bir muamele görmemişti. Eğer tramvay kumpanyası da Almanya'dan mütehassıs sürücüler celp ederek Alman serserilerini kayırmak istiyorsa emin olunuz ki bir lokma ekmek bulamayan bir millet karşısında bunu yapamayacaktır”.¹⁰⁵¹

Bizim oldukça fazla işsizimiz varken buna müsaade edemeyiz diyen gazete; kendi milleti açken, başka bir milletlerin istihdam edilemeyeceğini, hükûmet, fakir halkına iş bulmak zorunda iken, her bir işçi haksızlıkla işten çıkarıldığında sessiz kalırken, biz İştirak gazetesi olarak buna sessiz kalmayacağız, demektedir.

“Cami havlularında, kahve köşelerinde yatan zavallı işsizlerin listesini yapmak lazım gelirse epeyce bir yekûn teşkil eder. Kendisi aç olan bir millet hiçbir zaman kendi karnını doyurmadan başkalarının idame-i hayatına çalışamaz. Hükümet fukaraya iş bulmak mecburiyetindeyken her biri birer haksızlıkla işlerinden çıkarılan amelenin avaze-yi iştikasına karşı bilmiyoruz ne için lakayt kalıyor. Ah! Bu zavallı sahipsiz millete kim acıyacak? Efrad-ı milletin derdine kim çare bulacak? Daha mı ecnebilerin taht-ı tazyikinde yaşayacağız”.¹⁰⁵²

Ferruh Niyazi Bey, mebuslara seslenerek; “garibanın hukukunu gasp eden, insanları işsiz bırakan şirketin uygulamalarına sessiz mi kalacaksınız?” diye sorarak seçilme amaçlarının sadece koltukta oturmak olmadığını, milletin sorununu çözmek için seçildiklerini hatırlatır.

“Ey mebusan-ı muhtereme! Fukara ve zuafâ'nın hukukunu gasp eden elinden ekmeğini alan bir kumpanyanın muamele-i gaddaranesine karşı sükût ile mi mukabele edeceksiniz? Siz kimsiniz? Ne için intihap edildiniz? Vazifeniz arabalarda, otomobillerde gezmek, koltuklu sandalyelerde oturmak mıdır? Düşünmüyor musunuz ki mahvolacak ortada fukaradır. Elinden ekmeği

¹⁰⁵¹ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi”, İştirak Gazetesi,” 15 Mayıs 1326,sahife,3-4.

¹⁰⁵² Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi”, İştirak Gazetesi,” 15 Mayıs 1326,sahife,3-4.

kapılan ve birkaç nefer çoluk çocuk sahibi olan amelenin iştikahı muhikalarına karşı sükût mu edeceksiniz? Siz, siz mebuslar milletin derdine çare bulmazsanız acaba kim bulacak? ”¹⁰⁵³

Haberde Osmanlı Devleti'nin ekseriyetini işçilerin oluşturduğu, işçilerin perişan olduklarında, vekillerin işçilerin perişanlığı karşısında o sandalyede oturamayacakları vekillerin keyif ederken işçinin ekmek parası bulamadığı ifade edilerek haksızlığa karşı ne kadar daha sukut edileceği sorulur.

“Düşünmüyor musunuz ki Osmanlı milletinin ekseriyetini teşkil eden amele, fukara-ı zuafâ'dır. Bunlar mahvolursa altınızdaki sandalyeleri kaybedeceksiniz hatırınıza gelmiyor mu? Siz muntazam yataklarda yatarken, mugaddi, mükemmel yemekler yerken bu muhitte kaç bin amelenin peynir ekmek bulamadığını biliyor musunuz? Artık bu zalimkarlıklara bu hak nasınlıklara ne vakte kadar lakayt kalacaksınız rica ederiz. Elinizi kalbinizin üzerine koyarak vicdanınızdan gelen sada-yı duyun. Çünkü zavallı milletin fazla tahammülü kalmamıştır.”¹⁰⁵⁴

Ahmet Rıfki'nın İştirak gazetesinde yer alan “Hayat-ı Avam İçtimai Çıbanlar” başlıklı haberinde Osmanlı Devleti'nde sanayinin Avrupa devletlerinde olduğu gibi ilerlemediği, Osmanlı Devleti'nin ağır sanayisinin olmadığı, bunun için de işçi sınıfının teşekkül edemediği ifade edilerek mevcut olan kuruluşların demir yolları, Boğazlardaki cankurtaran ve tramvay şirketinden ibaret olduğu anlatılmaktadır.

“Biz zanaat ve ticarete Avrupalıların bulunduğu mertebe-i bülend-i terakkiye vasıl olamadığımızdan, onlar gibi cesim fabrikalar, harikulade darü's-sanayiiler teşkil edemediğimizden, memleketimizde amele hayatı hemen hemen yok gibidir. Yine bizde müessesat-ı cesime olarak şimendiferler, boğazlardaki tahlisiye şirketi, tramvay kumpanyası gibi bir iki müessese var. İlan-ı meşrutiyeti müteakip bunlar bir takım harekâta bulundular.”¹⁰⁵⁵

Haberde, Şark demir yolu şimendifer işçilerinin grevinin hükûmeti oldukça tedirgin ettiği, grevin silahlı kuvvetlerin yardımıyla bastırıldığı, aynı şekilde tramvay işçilerinin grevleri de baskı ve şiddetle sona erdirildiği ifade edilerek hükûmetin ne yapmaya çalıştığı sorulur.

“Ezcümle şark şimendiferi müstahdeminin tatil-i eşgali, kumpanyayı ne kadar korkuttuysa hükûmeti de o kadar işgal etti. Nihayet kuvve-i müsellahanın muavenetiyle bu büyük mesele bastırıldı. Tramvay işçileri de bu göreneğe tebe'an grev yaptılar.

¹⁰⁵³ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi”, İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

¹⁰⁵⁴ Elmalının Ferruh Niyazi, “Tramvay Şirketinin Mezalimi”, İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 3-4.

¹⁰⁵⁵ Ahmet Rıfki, “Hayat-ı Avam İçtima-i Çıbanlar”, İştirak Gazetesi, 20 Şubat 1325, sahife, 2-3.

O da az zaman zarfında bitti. Loriz Dibak ticarethanesi şirket-i hayriye grevleri de pek az zamanda tesviye olundu. Maksat ne idi? Kumpanyaların tagallübünü kaldırmak saat-i mesaiyi tahdid etmek¹⁰⁵⁶

Gazete, işçilerin şirketlerin baskısına son vermek, mesai saatlerini kısaltmak için greve gittiklerini, işçinin en temel hakkı olan grevin suistimal edildiğini, bu yüzden hükûmetin grev hakkını ortadan kaldırmak için Tatil-i Eşgal Kanunu'nu hazırladığını söyler.

“Fakat amelenin hakk-ı meşruu olan tatil-i eşgal su-i istimal olunuyor. En adi esbaba, şahsiyete eski itiraza binaen de grev yapılıyordu. Nihayet hükümet 27 Temmuz 1325 tarihinde bir kanun tanzim etti. Umuma müteallik bir hizmetle mükellef olan her nevi müessesat, müstahdeminin sendika teşkilini, tatil-i eşgal etmesini taht-ı memnuiyete aldı.”¹⁰⁵⁷

Ahmet Rıfkı Bey; kamuya hizmetle yükümlü olan her çeşit kurumun, kuruluşun, çalışanın sendikaya üyeliğini ve greve gitmesini hükûmetin çıkartılan kanunla sınırladığını ama kanunun detaylı incelendiğinde durumun daha farklı olduğunu ifade eder.

“Hükümetin bu babta tanzim ettiği kanun amele teşebbüsüne set çekmiş gibi görünüyorsa da müdekkik bir nazarla bakılırsa hakikat tezahür eder. Çünkü hükümet tanzim ettiği kanunda yalnız sendika suretinde olan assosiyonları men ediyor ve amelenin de yalnız hizmet-i umumiyede müstahdem bulunan kısmına tatil-i eşgali taht-ı memnuiyete alıyor.”¹⁰⁵⁸

3.5.3. Devletin Grevlerde İşçinin Haklarını Gözetmemesi

İkdam gazetesinden yer alan "Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat" başlıklı haberinde artan grevler karşısında hükûmetin almış olduğu yasal kısıtlamalar anlatılmaktadır. Haberde Kanun-ı Esasi'nin vatandaşlara vermiş olduğu temel haklar olan adalet, eşitlik, kardeşlik neticesinde işçilerin grev yaptığı ifade edilir.

“Artan grevler karşısında bir düzenleme ihtiyacı duyan hükümet 10 Ekim'de Tatil- i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkatı kabul etti, ikinci Meşrutiyetin ilânını izleyen günlerde, "adalet, müsavat, uhuvvet' sloganları sayıları 250.000'i bulan işçileri derinden etkilemiş ve imparatorlukta işçi birikiminin bulunduğu yerlerde ardı ardına grevler yapılmaya

¹⁰⁵⁶Ahmet Rıfkı,“Hayat-ı Avam İctima-i Çıbanlar,” İştirak Gazetesi, 20 Şubat 1325, sahife, 2-3.

¹⁰⁵⁷Ahmet Rıfkı,“Hayat-ı Avam İctima-i Çıbanlar,” İştirak Gazetesi, 20 Şubat 1325, sahife, 2-3.

¹⁰⁵⁸Ahmet Rıfkı,“Hayat-ı Avam İctima-i Çıbanlar,” İştirak Gazetesi, 20 Şubat 1325, sahife, 2-3.

başlanmıştı. Bu grevler temelde ağır ve yıpratıcı çalışma koşullarına karşı yıllardır birikmiş tepkilerin açığa vurulması anlamını taşıyordu.”¹⁰⁵⁹

Gazete, işçi direnişlerin artması üzerine yabancı sermayedarların Osmanlı hükûmetine müracaat ettiklerini, işçi direnişlerinin kırılması için Leh kökenli Kont Löon tarafından hazırlanan Tatil-i Eşgal Kanunu ile birlikte Cemiyetler Kanunu’nun Meclis-i Mebusan tarafından kabul edildiğini belirtir.

“Grevlerden zarar gören yabancı sermayedarlar Osmanlı yöneticilerine yasal düzenlemelerin bir an evvel çözümü için baskı yapmaya başlamışlardı. 1908’in Ekim’ine gelindiğinde toplam 103 grev yapılmıştı. Yabancı sermayedarların baskısı o kadar şiddetli idi ki çok acil bir düzenleme yapmak artık kaçınılmaz hale gelmişti. Bu işi Leh kökenli Fransız vatandaşı Kont Löon Ostrorog üstlenerek, bir metin hazırladı. Henüz Meclis-i Mebusan toplanmamışken hükümet Kanun-ı Esasi’ nin 36. maddesine dayanarak 10 Ekim 1908 tarihinde Tatil-i eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkati kabul etti.”¹⁰⁶⁰

İnsaniyet gazetesi “Tramvay Kumpanyasının Rezaleti” başlıklı gazete haberinde işçi haklarının İştirak gazetesi tarafından haber yapıldığını, bunun üzerine gazetenin kapatıldığını söyleyerek iştiraktan başka işçinin hakkını gündeme getiren başka gazete olmadığını, İştirak’ın kapatılmasıyla kumpanyaların işçinin hakkını sömürmeyi fırsata çevirdiğini ifade eder.

“Mesleğimizin müdafii bulunan İştirak gazetesinin son nüshalarında tramvay kumpanyasının bitmez tükenmez haksızlıklarından uzun uzadıya bahsedilmişti. Hâlbuki ahiren iştirak’ın tatili üzerine her türlü icraatını tenkid edecek bir gazete bulamayan bu kumpanya fırsatı ganimet bilerek yine eski itiyâdat-ı sakimesine dalmış, bu suretle hukuk-ı ameleyi, umumi bir lisan ile ifade etmek lazım geliyorsa ve bütün şehrimiz halkını rencide etmeğe başlamış ve nihayet yüz bulmuş, şımarık ve hırçın çocuklar misali güya her yaptığı azmış gibi bir de geçenlerde vuku bulan tatil-i eşgalde birçok ameleyi kapı dışarı ederek yüzlerce ailenin mahv u perişanına sebebiyet vermiş olduğu halde maa’t-teessüf hiçbir kimse ses çıkarmamış ve yalnız kendi kendilerine ağlayıp sızlanmakla teskin-i alam eylebilmişlerdir.”¹⁰⁶¹

Gazete, Nafia Nezareti ile kumpanya arasında sözleşme yapıldığını bu sözleşme şartlarına şirketin uymadığını ve hükûmetin bu duruma tepkisiz kaldığını ifade eder.

¹⁰⁵⁹“Anadolu Şimendiferleri ve Terki Eşgal”, İkdâm Gazetesi, 17 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰⁶⁰“Anadolu Şimendiferleri ve Terki Eşgal”, İkdâm Gazetesi, 17 Eylül 1908, sahife, 3.

¹⁰⁶¹“Tramvay Kumpanyasının Rezaleti”, İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326, sahife, 3-4.

Sözleşmeye göre ,işveren ve işçi arasında meydana gelen anlaşmazlık neticesinde, işçinin işine son verildiğinde bakanlığın talebi üzerine yeniden işe alınabileceğini, şirketin sözleşmeye aykırı hareket ettiği durumlarda belli bir miktar ceza-i nakdi ödemek durumunda kalacağını belirtir.

“Haydi, bunları bir tarafa bırakalım. Fakat Nafia Nezaretinin tasdikine haiz olmak üzere üç dört ay evvel kumpanya ile amele arasında yapılan i'tilafname ahkâmını icraya hükümet kumpanyayı niye icbar etmiyor. Ve ediyorsa acaba neden semere-i tesiri görülmüyor? Hâlbuki gerek i'tilafnamede ve gerekse cemaatler kanunun yedinci maddesinde (sermayedar ve amele arasında vukua gelen her türlü ihtilaf neticesi olarak çıkarılan amele yine Nafia nezaretinin ibram ve ısrar ile tekrar alınır. Ve buna ittiba-ı hareket eylemeyen, tevfik-i muamele etmeyen kumpanya bu sebeple her gün için ameleye tevzi edilmek üzere hükümete sermayesiyle mütenasib bir meblağ verecektir.) deniliyor. Bunu hükümet ne için icra etmiyor? Ve yahut neden ifaya icbar edilmiyor. Acaba hükümet kendi tebasından kendi evladından olan otuz dört kişinin sürünmesine ve bu sebeple yüzlerce aile sahiplerinin el-an sefil, perişan bir halde serseriyaneye bir surette sokaklarda dolaşmalarına ve adeta dilencilik derecelerine geldiklerini gördükleri halde bir parçacık olsun merhamete gelmiyorlar mı?”¹⁰⁶².

Gazete, sözleşme akdinde işçinin haklarının korunabileceğine dair hükümler varken bakanlığın duruma sessiz kaldığını, kendi vatandaşlarının işsiz bırakılarak sokaklarda zor durumda kaldığını, bakanlığın bunu gördüğü halde neden müdahale etmediğini sorar. Öte yandan şirketin işçilere yönelik haksız uygulamalarını memleket için utanç olarak değerlendirerek şirkete uyarıda bulunur.

“Yoksa bu kumpanyada hiç mi kalp hiç mi vicdan denilen şeyden eser yok? Acaba bunlar, bu haller millet ve memleket için bir zul, bir şeyn değil mi?. İşte bu söz anlamaz kumpanyaya yeniden ihtar ediyoruz ve bunu da bir vazife-i insaniyetperverane adlediyoruz. Bademe bunu bir yolsuzluklara meydan vermemekle beraber eski itiyâd-ı batılasından ve icraad-ı müstebidanesinden vazgeçsin vakıa her ne kadar (can çıkmayınca huy çıkmaz) derlerse de biz de şunu söyleyelim ki (Zaman en büyük müessir, en büyük mu'adildir. Zamane ittibâ ise kaide-i külliye dir. Bugün millet böyle istiyor, ahali böyle olmasını teklif ediyor.) Eğer tramvay kumpanyası yine bu haksızlıklarına nihayet vermez, söylediklerimizden hayâ edib de mütenebbih olmaz, o zavallı ve biçare amele yine perişan bırakılırsa insaniyet müdafii olmak münasebetiyle bu kumpanya hakkındaki bildiklerimizi hemen yazacak ve buna mukabil ne yapılmak lazım geleceğini de pak, saf ahalimizin vicdanlarına havale edeceğiz. Bize terettüb eden vazife, doğru bildiklerimizi, memleket için muzur ve tehlikeli gördüklerimiz şeyleri hiç

¹⁰⁶²“Tramvay Kumpanyasının Rezaleti,” İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326,sahife,3-4.

bir şeyden korkmayarak, bilâpervâ karilere Millet-i Osmaniyeye arz etmekten ve bu surette insaniyete hizmet etmekten başka bir şey değildir.”¹⁰⁶³

Haberde Tramvay şirketinin yapmış olduğu trenlerin gayri sıhhi, son derece basit ve çağdışı olduğu belirtilerek okurlara bu tramvayları mutlaka görmeye gitmelerini ve konuyla ilgili gereken yerlere şikâyetle bulunmaları tavsiye edilir.

“Ha! Az daha şunu unutacaktım! her şeyde (istihâle-i tadrîcî) kanuna ittibâ eden bu muhafazakar kumpanyaya iki aydan beridir (İştirak Gazetesi’nin irşad ve ısrarıyla olsa gerek) Aksaray’da bir mevkif açmağa teşebbüs etmiş fakat her şeyde cibiliyetini, tiyniyetini, meziyetini göstermekten çekinmeyen bu kumpanya her ne sebebe mebni ise bir çok masraf ihtiyarından korkarak adeta(ağıl)a benzer bir surette nezafetten müberra, temizlikten ari ve emrâz-ı saire mikroplarıyla hali bir mevkif(!) yaptırmış! Ey kariler! Eğer görmedinizse lütfen ihtiyar-ı zahmet buyurunuz da bir kere Aksaray’daki mevkifi görmeğe gidiniz. Ve asar-ı atıka muhiblerinden bir dostunuz varsa onlara da tavsiye ediniz. Zira kurun-u ula ve vüsta yadigârından bir şedid(!) Bize kalırsa kumpanya bunu (göz boyamak) için yapmıştır. Lakin artık milletin gözü açılmış, fikri tenevvür etmiştir. Böyle olur olmaz şeylere kapılmaz.”¹⁰⁶⁴

İnsaniyet gazetesi tramvay şirketine seslenerek elindeki durakları sıhhi şartlara uygun olarak düzenlemesini, kanunlara uygun olarak işçi istihdam etmesini, aksi takdirde İnsaniyet gazetesi tarafından sürekli tenkite maruz kalacağını söyler. Şirketin sürekli ihale aldığını ve almış olduğu ihaleleri Aksaray örneği gibi olmamasını gerektiğini, milletin artık gözünü açtığını ve her şeyin farkında olduğunu belirtir.

“İşte ey tramvay şirketi ya şerait-i sıhhiyeye haiz olmak üzere (Eminönü, Sirkeci,Sultanahmet, Çemberlitaş, Beyazıt, Laleli, Aksaray, Taşkesen,Çapa, Şehremaneti, Topkapı) da mükemmel ve şerait-i sıhhiyeyi haiz mevkifler inşa ettir veya ettimeğe gayret et! Ve hem de mahv ve teleflerine sebep olduğun, zimmen caniliğini irtikab ettiğin ameleyi de istihdam et yoksa insaniyet-i müdafii olan gazetemizin dilinden ve inim inim inlettığınız adamların ahından kurtulmazsın. Fakat şunu da söyleyelim ki yapacak mevkifaları (Aksaray’daki) benzetmekten hayâ et. Zira biz yani millet böyle istiyor bugün (hâkimiyet-i millet) vardır. (Arzu-ı millet) rünümadır. Her şey milletin emeline muvafık olmalıdır anladın mı? Ey tramvay kumpanyası bu günlük bu kadar icab ederse ileride yazarız. Fakat gayret edip de yazdırmamağa çalış.”¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶³“Tramvay Kumpanyasının Rezaleti,” İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326,sahife,3-4.

¹⁰⁶⁴“Tramvay Kumpanyasının Rezaleti,” İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326,sahife,3-4.

¹⁰⁶⁵“Tramvay Kumpanyasının Rezaleti,” İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326,sahife,3-4.

İştirak gazetesi “Kabahat Bizde mi, Hükûmette mi?” başlıklı haberinde memleket idaresinin hep bir tuhaflık ve sefalet içinde olduğunu, hükûmetin kayıkçı amelesine ne yapmaya çalıştığını, şirketlerin hepsinin yabancıların eline geçtiğini ve işçilerin hak gasplarına uğradığını belirtir. Bu işçilerin Anadolu’nun ücra köşelerinden kalkıp geldiğini zor şartlarda çalışarak ailesine para gönderemeye çalışan garibanlar olduğunu ve devletin bu insanlar için zerre kadar kaygı taşımadığından yakınmaktadır.

“Memleketimizin öteden beri garipliğin yegânesi ve sefaletin menşe’i olduğu bütün Osmanlılarca malumdur. Bu sefer yine hükümetimiz gariban birisini kayıkçı amelesine karşı tatbik etmek istediğini millet-i Osmaniyye arz etmeğe kendimize bir vazife adlederiz. Hükümet ne istiyor? Şirketler yapsın hepsi ecnebilerin eline geçsin ama vazifesi midir ki yüzlerce amele açıklıktan ölmüş zira o amelelerin kısm-ı azamı Anadolu’nun en hücre köşelerinden payitaht-ı mukaddesimize gelen bedbahtlardır. Onlar, beş gurusu kazanıp orada bulunan ailelerine göndermek için burada gece gündüz üstü başı fersude, ayakları pabuçsuz çalışmakta bulunuyorlar. Zira bunların ekseriyesinin veledleri bugün ordularda hidmet-i askeriye ile mükelleftir.”¹⁰⁶⁶

Gazete, hükûmetin Sirkeci’den Galata’ya uzanan limanın işletmesini birkaç ecnebi şirkete devrettiğini söyleyerek istimbottların çalışmaya başladığında işçilerin durumunun ne olacağını sorarak bakanların aldıkları maaşlarında işçilerin gözyaşları olduğunu hatırlatır. Gazete hükûmete seslenerek istimbottlar çalışmaya başladığında işçilerin nasıl istihdam edileceği, hangi petrol kaynaklarıyla istimbottların işletileceğini sorar.

“Hükümet ise Sirkeci’den Galata rıhtımına istimbot işletmek için birkaç kişiye imtiyazını vermiş. Düşünemiyor mu ki istimbottların işlediği zamanda öteden beri sefalete alışmış ve ekseriyeti teşkil eden fukara ve amele karınlarını nasıl doyuracaklardı. Çünkü Türklerinin insaniyete hizmet eder (Tok açın halinden anlamaz) bir sözü vardı ki şimdi kabinemiz fukara ve ameleye bunu tatbik etmek istiyor. Hâlbuki nazırlarımız 150-200 lira maaşı nasıl aldıklarını düşünüyorlar mı? O paralar Türkiye’de ekseriyeti teşkil eden fukara ve amelenin gözyaşları ile birer ikişer biriktirdikleri paralardan veriliyor. Şimdi hükümetimize soralım. İstimbotlar işlediği zaman bütün ameleye nasıl iş bulacak, hangi petrol kaynakları işletilecektir. Ve bunların şimdi işletilmesi tabiidir ki katiyen mahal-i kabilindedir. Ve tabiidir ki senelere muhtaçtır.”¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁶İsmail Faik ,“Kabahat Biz De Mi? Hükümette Mi?” İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326,sahife, 4.

¹⁰⁶⁷İsmail Faik ,“Kabahat Biz De Mi? Hükümette Mi?” İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326,sahife, 4.

Gazete, hükûmetin işletme devri konusunda ısrarını sürdürdüğü takdirde işçilerin halinin ne olacağını, zaten halleri perişan olan işçinin ölümünü seyretmekten başka bir anlam taşımayacağını ifade ederek işçinin geleceği karartılığında hükûmete rütbe ve nişan mı takılacak diye sorar. Gazete, işçilerin hakkının gasp edildiğinde hükûmetin görevinde nasıl kalacağını, bakanların o koltuklarında nasıl rahat oturabilecekleri, memleketin geleceğinin o hakir görülen işçinin omuzlarında döndüğünü söyler.

“Eğer ki hükûmet fikrinde ısrar edecek olursa işte acaba amelenin hali ne olacaktır. Zan edersem adeta birer mevta gibi benizleri solmuş zaten kanı kurumuş olan bu amelenin bütün bütün kanı kurutulup bir an evvel mezara girmelikleri için teshil edilecektir. Fukara ve amelenin istikbali mahv edilirse acaba bundan hükûmete nişan veren bir şey var mıdır? Bu amele sefil, aç bi-ilaç kaldıkça acaba o koltuklu sandalyeleri nazırımız nasıl muhafaza edecektir. Çünkü bu memleketin istikbal-i atisi o beğenmediğiniz fukara ve amelenin yed-i kudretindedir”.¹⁰⁶⁸

Haberin devamında gazete sosyalistlerin en büyük arzusunun devletin ilerlemesinin hızla gerçekleşmesi olduğunu söyleyerek bir işçinin iş buluncaya kadar hiçbir şirkete imtiyaz verilmemesini talep eder. Meşrutiyet hükûmetinde, işçinin hak gaspları olmaması gerektiğini ve bu durumun göz önünde bulundurularak şirkete imtiyaz tanınmamasını önemle belirtir.

“İşte biz sosyalistler ne arzu ediyoruz biliyor musunuz? Türkiye'nin tekmilini ve memleketimizde olacak ıslahatın ani olmasını, fakat bir ameleye diğer bir iş bulunmadıkça bir şirketin tesis etmesini de olanca kuvvetimizle her vakit reddetmek vazife-i önceliğimizdir. İşte hükûmet-i meşrutamız beş yüzü mütecaviz kayıkçı amelesini nazar-ı dikkate alarak ve ameleye iş bulduktan sonra bu işe teşebbüs etmelerini bilhassa tavsiye ederiz.”¹⁰⁶⁹

Medeniyet gazetesinde yer alan “Amele Himaye İster” başlıklı haberde devletin, vatandaşlarını korumakla, haklarını savunmakla yükümlü olduğu, vatandaşını sefaletten kurtarmaya, refaha ulaştırmaya çabalayan hükûmetlerin ilerleyebildikleri ifade edilir. Her memlekette, her hükûmette mevcut birtakım sınıfların olduğu ve bu sınıflar içerisinde işçilerin de bulunduğu, bunların da diğerleri gibi hakları olduğu ve işçi sınıfının siyasi gelişmelerde önem arz ettiği belirtilir.

¹⁰⁶⁸ İsmail Faik ,“Kabahat Biz De Mi? Hükûmette Mi?”İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326, sahife, 4.

¹⁰⁶⁹ İsmail Faik ,“Kabahat Biz De Mi? Hükûmette Mi?”İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326, sahife, 4.

“Bir hükümet her şeyden evvel müşfik bir peder gibi evlatlarını, tebasını sefaletten kurtarmaya, terfih etmeğe çalışmalıdır. Ve bu suretle çalışan hudud-ı idaresinden haksızlığı, müşevveşiyeti, sefaleti kaldırmaya çalışan hükümetler hallerinden, istikballerinden emin olan şahrah-ı kemali ve tealide ilerleyebilirler. İşte bu cümleden olmak üzere her memlekette, her hükümet-i mütemedinede sınıf-ı muhtelif arasında bir de amele sınıfı, amele hayatı vardır. Bunların da mesalik-i saire ashabi gibi ahval-i siyasiyede muhim tesirleri vardır. Zaman-ı sabıkda bizde, değil amele hayatı, havass hayatı bile yoktu.”¹⁰⁷⁰

Meşrutiyet’in ilanıyla beraber halkın uyandığını, hak arama davranışına yöneldiğini, hakkını ilk arayan sınıfın işçi sınıfı olduğunu, bu sınıfın emeklerini ve hakkını güvence altına almak için anayasanın kendisine tanıdığı haklardan istifade ederek greve gittiği ifade edilir. Amele hayatının Osmanlı Devleti’nde oldukça ağır ilerlediğini söyleyen gazete işçinin hakkının korunması için önlemler alınması gerektiğini belirterek mebusların bu konuda üzerine düşeni yapmalarını, işçinin çalışma saatlerini düzenleyen kanunlar oluşturulmasını talep etmektedir.

“Bu sebepten ahali haklarından, mevcudiyetlerinden bi-haber idiler. İnkılâptan sonra en evvel uyanan, haklarını aramak, emeklerinin hakk-ı sa’ylarını taht-ı emniyete aldirmek için tatil-i eşgallar yapan bu sınıf mağdur idi. Amele hayatı bize pek seri hutevat ile ilerlemektedir. İleride birtakım yolsuzluklar, amelenin ref-i avaz şikâyet etmesine mahal kalmamak için kendilerinin mağduriyetten muhafaza edilmesi için saat-ı mesai vesaireyi tayin ve tasrih edecek bir kanunun şimdiden yapılması lazımdır. Muhterem mebuslarımız nazar-ı dikkatten dūr tutulmamalıdır ki Osmanlı milleti hemen ekseriyetle denilecek bir halde ashab-ı mesaiden amele takımından müteşekkirdir.”¹⁰⁷¹

Gazete; meclis tarafından hazırlanan ve bir iki vilayet dışında uygulama imkânı bulunmayan ve faydaları da oldukça sınırlı birtakım nizamnameler hazırlandığını ama işçinin hakkını tam manasıyla koruyacak bir kanunname hazırlanmadığını, böyle bir kanunname hazırlanmadığı takdirde amele için Meşrutiyet’in bir anlamı olamayacağını ifade etmektedir.

“Meclis-i Mebusanımızca tanzim edilen ve bir iki vilayetimizin pek nadir mevakide tatbik edilebilecek fevaid gayet mahdud (pirinç kanunundan)ve sair hal-i hazıramızda tatbiki gayr-i mümkün olan birtakım nizamnamelerden ise (hukuk-ı amele)yi me’mun bir nizamname tanzim edilmiş olsaydı. Memlekette bilhassa amele sınıf-ı muzlimesine bir hidmet bir iyilik yapılmış

¹⁰⁷⁰ “Amele Himaye İster,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife 3.

¹⁰⁷¹ “Amele Himaye İster,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife 3.

olurdu. Mamafih henüz devr-i içtimaiyenin bidayetlerinde bulunuyoruz. Eğer böyle bir nizamname tanzimine hazır himmet edilirse ameleye bir lezzet-i meşrutiyet ve hürriyet tattırılmış olur.”¹⁰⁷²

Sosyalist gazetesi “Sosyalizm İster ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın” başlıklı haberinde çalışma süresinin kısaltılmasıyla kapitalizmin kötü ve uğursuz devrinde işçiler için yapılacak en önemli icraat olacağı ifade edilir. Mesai saatlerinin kısaltılmasının hem toplumun refahı hem de işçilerin düzeni için son derece önemli olacağı düşünülür.

“Saat-i mesainin tenkisi, sermayedarlık devr-i tesmiye olunan bu devr-i meşum ve menfurda icra edebilecek ıslahat-ı esasiyenin en mühimlerinden olup iktidarımız derecesinde gerek bu makalede gerek makalat-ı sairemizde tavzih ve teşrih eylemeğe say eyleyeceğimiz veçhile bu mesele ile hem amelenin refah hali hem de cemiyet-i beşeriyenin temin-i bekası ve devamı şiddetle alakadar ve merbuttur.”¹⁰⁷³

Gazete iktisadi gelişmişlik düzeyinin toplumdaki tüm fertlerin özgür ve insani düzeyde yaşayabilmesine bağlı olduğunu söyleyerek bu durumu toplumsal bir mesele olarak görmektedir. İstenilen iktisadi gelişmenin sağlanılamamasında işçilerin hayatlarını süredürebilmek için uzun saatler süresince çalışmak zorunda kalmasına bağlı olduğunu ifade eder. Çünkü bu uzun çalışma saatlerinin çalışmaya gücü yeterli olan diğer işçilerin iş bulmasında sıkıntı yarattığını, ayrıca işçiler arasında rekabete neden olduğunu belirtmektedir.

“İnkılab-ı iktisadi; erkek, kadın nakliye, ticariye amelesi, sıhhatlerinin, hürriyetlerinin hayat-ı hakikiyeyi insanîyetlerinin nîk-i hayatlarının taalluk edildiği bir mesele-i içtimaiye ve asliyedir. Temin-i beka ve idame-i hayat için edilmesi icap eden masarife nispeten bugünkü yevmiyeleri cüzi ise bu keyfiyetin sebep-i asliyesini ancak yevmi çalışılan saatlerin fevtinde aramalıdır. Çünkü bu sebeble kabiliyet-i icariye ve bey’iyyesi olan adamların pek azının alelacele ve önelerine gelen ilk fırsattan istifade ederek nefislerini berr etmek bahanesi icar olunup satıp diğerlerinin rekabetten havf edilmelidir”.¹⁰⁷⁴

Haberde bu uzun çalışma saatlerinden dolayı bitap düşen işçilerle, işsiz amelelerin varlığından bahsedilerek işsiz amelelerin açlık ve sefalet hissiyatında oldukları, çalışan amelelerin çalışmaktan yorgun düşüp ustabaşlarının altında ezildikleri anlatılmaktadır.

¹⁰⁷² “Amele Himaye İster,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife 3.

¹⁰⁷³ “Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife 2.

¹⁰⁷⁴ “Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife 2.

İşçiler arasında meydana gelen bu dengesizliğin toplumun zararına olduğu çünkü işçilerinin birbirini rakip olarak gördüğü ifade edilir. Çalışma saatlerinin kısılması durumunda işsiz bulunan amele sayısı ile birlikte kazaların ve hastalıkların da azalacağı ve böylelikle işçi hayatının da daha olumlu yönde gelişme seyredeceği düşünülür.

“İş altında bulunan amele ordusunun arkasında başka bir işsizler ihtiyat ordusu var ki bunların hissettikleri açlık ve sefalet ancak işte bulunan ve zebun, makhur ustabaşlarının kırbaçları altında ezilen amelenin zararına bir rakib-i siyah surette irae olunmaktadır. Saat-i mesainin tenkisi neticesi olarak amelenin, ihtiyat ordusu tesmiye olunan işsizlerin kısım-ı tenakuz edeceği gibi birçok tehlikeler, kazalar, hastalıklar ile tev'em olan fabrikada durmak müddetleri dahi o nispette tenakuz edeceğinden amele, o derecede hayatına karşı bir muhabbet, bir samimiyet, bir merbutiyet peyda olur”.¹⁰⁷⁵

Sosyalist gazetesi fabrikalarda ne kadar yenileşme yapılırsa yapılsın teneffüs edilen havanın sağlık açısından tehlikeli olduğunu, işçi sağlığını kötü yönde etkilediğini hatta çoğu zaman işçi ölümlerine sebebiyet verdiğini belirtir.

“Fabrikalarda, madenlerde, ocaklarda, atölyelerde ne kadar ıslahat ne kadar tekayyüdat icra olunursa olunsun gerek şekl-i tebdil edilerek müstahsilat ve mevzuat suretinde kalb olunan bazı mevadd-ı ibtidâiye'nin hamil olduğu mevadd-ı semiye ve gerek teneffüs olunan, temas mecburiyetinde bulunulan havanın pisliği ile emakin-i istihsaliye her vakit birer maktül birer mezimden başka bir şey olmamış ve olamayacaktır.”¹⁰⁷⁶

Toplumsal örgütlenmenin olmamasından dolayı işçilerin sağlıksız koşullarda, iş güvenliğinin olmadığı yerlerde çalışmak zorunda kaldığı ifade edilir. Nasıl bir askerin savaş esnasında yaşamı ölümle kalım arasındaki mesafe kadarsa amelenin kazalardan ölmesi ve kurtulmasının da bu mesafe kadar olduğu belirtilerek bu kazaların en aza indirilmesi için işçinin bu mahallerde daha kısa saatlerde kalmasıyla mümkün olacağı düşünülür.

“Teşkilat-ı içtimaiyenin haksızlığı, köhneliği, sebebiyle bu maktul ve müzeyyed olunan feda-ı can iden adamlar binlerce mecburiyetler altında her sabah ölüm korkusu, mevt-i tehdidi ile giren milyonlarca bi-çaregan ve bi-vayegandır. Bir muharebede bir askerin ihtimal-i halas nasıl düşman korkusunun endaht mesafesi dâhilinde pek az zaman ve mekân mertebe uzak

¹⁰⁷⁵“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

¹⁰⁷⁶“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

bulunmak ise amelenin yukarıda tadad olunan kazalardan tahlis-i giriban olması çaresi dahi ancak en az müddet bu mahallerde kalmaktadır”¹⁰⁷⁷

Kuvvetlerini maaşlarını alabilmek için satmak zorunda kalmadıkları zaman işçilerin kendi eğitimine, ailesine vakit ayırabileceği, memleketin iyi bir vatandaşı, toplumun önemli organı olacaklarını söyleyen gazete; insanı bir makinenin esiri yapan fabrika, atölye ve maden ocaklarının haricinde bulunmadıkları sürece işçilerin cemiyetin içinde var olamayacaklarını ifade eder.

“Kuvvet-i yevmiyelerini temin için satmak mecburiyetinde bulunmayacakları zamanı, amele kendi tahsiline, ailesinin terbiye ve idaresine tahsis ederek memleketin iyi bir vatandaşı, beşeriyenin iyi bir uzvu olmaya sarf-ı mâhasal gayret edecektir. İnsan kendisini bir makinenin esiri yapan fabrika, atölye ve maden kömürü ocağının haricinde bulunmadıkça mütefekkir içinde, aile içinde cemiyet içinde yaşamaz, yaşayamaz. Tekmili bu kifayet bu muhakemat, sosyalizm bir ilim haline gelmekten pek çok evvel sevk-i tabiyeleriyle derk ve fehm eylemişlerdir.”¹⁰⁷⁸

Gazete, çalışma saatinin sekiz saatlik süre ile düzenlendiğinde işsizliğin kısmen azalacağını ve işçilerin yedek ordusu olan diğer işçilerin de işsiz kalmayacağını belirtir. Sekiz saatlik günlük çalışma süresi düzenlendiğinde işçinin günlük ihtiyaçları için zamana sahip olacağını, küçük ticarethanelere büyük bir menfaat sağlayacağını ve küçük sermayelerinde devamlılığına katkıda bulunacağını ifade eder.

“Sekiz saatlik yevmiye-i mesai; işsizliğe mani olarak amelenin ihtiyat ordusu efradının tenakusuna ve belki hakda tenzili bais olacak. Sekiz saatlik yevmi mesainin; işsiz amelenin işte bulunan ameleye icra ettiği rekabete bir sed olacağından bu netice-i ücretinin tezayüdüne sebep olacak. Sekiz saatlik yevmi mesainin; amelenin ihtiyacatına yarayan eşyayı satan küçük tacirlere büyük bir menfaat temin edecek ve bu küçük sermayelerin bekasına fevkalade yardımı olacak.”¹⁰⁷⁹

Gazete, sekiz saatlik günlük çalışma süresi ayarlandığında fabrikatörler ve büyük ticarethaneler için büyük faydalar sağlayacağını ve böylelikle sermaye temini için uzak ülkelerden getirilen ucuz işçiye gerek kalmayacağını belirtir. Böylelikle daimi işçi konuma

¹⁰⁷⁷“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

¹⁰⁷⁸“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

¹⁰⁷⁹“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

gelen işçiler ile millet arasında daha önce var olmayan bir kaynak temini sağlanmış olacağı ifade edilir.

“Sekiz saatlik yevmi mesai; Fabrikatörlere, büyük tacirlere, elhasıl tekmiil müstakillere büyük bir faide ihzar edecek. Çünkü binlerce kan ve altın bahasına olarak temini zımında mahreçler ta Asya, Afrika'nın en hücre köşelerine gitmekle kalmayacak belki amelenin büyük bir kısmının iş altına alınması ile evvelce millet arasında mevcut olmayan yeni bir mahrec temin idilecek.”¹⁰⁸⁰

Sekiz saatlik günlük çalışma süresi ile meydana gelen kazaların kısmen önleneceğini, sürekli bir çalışmanın vermiş olduğu kasvetli durumun biraz olsun hafifleyeceğini, işçinin madden ve manen sarf ettiği kuvvetini biraz da sosyalleşmek, ailesine vakit ayırmak için harcayacağını belirten gazete; işçinin daha verimli çalışacağını ifade eder.

“Sekiz saatlik yevmi mesai; gayr-ı sıhhi, tehlikeli yeknesak bir saatin müstahsili ilka edeceği kasvet ve kederi izale eyleyerek maddeten ve manen sarf eylediği kuvvetin tamirine sebep olacak, sekiz saatlik yevmi mesai; Amelenin bir hayat-ı aile içinde imrar-ı vakit eylemesine, fikren, aklen inkişafına ve mensup olduğu sınıf ve beşeriyete karşı borçlu olduğu vazifeyi bihakkın ifa eylemesine bade olacak”.¹⁰⁸¹

İştirak gazetesi “İzmit Tersanesinde Amele Bahriye Nezareti'nin Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberde İzmit Tersanesinde satılan eski gemilerin sökülme üzere İstanbul'dan bir grup işçinin çalıştırılmak üzere İzmit'e götürüldüğü, amelelerden sorumlu olan Kuzme adındaki şahsın işçileri perişan ettiği, yevmiyelerini vermediği, aç sefil ortada bıraktığı anlatılmaktadır. Gazete konuyla ilgili Bahriye Nezareti'nin gereğini yapmasını beklemektedir.

“Tersaneden satılan eski gemiler sökülme üzere İzmit tersanesine nakledilmişti. Bunları sökmek üzere İstanbul'dan bir takım amele de oraya götürülmüştür. Halbuki gemileri satın alanlar bunların fesh-i ameliyatı götürü olarak Kuzme namında birine havale etmiş olduklarından İstanbul'dan giden bi-çare amele Kuzme'nin altında esir ve sefil olmuşlardır. Adamcağızlar çalışıyorlar fakat gündeliklerinin ne olduğunu bilmiyorlar. Para isteyenlere Kuzme: merak etmeyiniz paranız verilecektir diyor ve kendilerine bir meyhaneci, bir otelci, bir bakkal gösteriyor. Amelelere bir taraftan verecekleri paraları, diğer taraftan bu vasıtalarla

¹⁰⁸⁰“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

¹⁰⁸¹“Sosyalizm İster Ki Amele Günde Sekiz Saat Çalışsın”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife 2.

ellerinden tekrar toplayacaktır. Şu şâyeste- i esef hale Bahriye Nezareti'nin mani olacağına ve İzmir'teki amelenin muhafazayı hukukunu temin edeceğine ümit varız".¹⁰⁸²

İştirak gazetesi "Dersaadet Tramvay Şirketi" başlıklı haberde tramvay şirketinin oldukça zalim olduğunu, zavallı atları telef için teşekkül etmiş bir cemiyet olduğunu belirterek şirketi eleştirmektedir.

"Pek acayıptır değil mi? şimdi herkes gülecek. Tramvay şirketi demekle ne anlaşılıyor? Acaba bunu hakikaten şirket demeli mi? Eğer şirket ise nerede şirketliği dersaadet tramvay şirketine şirket demek bir nevi hamakat demektir. Biz buna şirket demeyip zavallı beygirleri telef etmek için zalimlerden teşkil etmiş bir cemiyet desek daha münasip olmaz mı? Biz bu şirketin rezaletinden bahsetmek istemiyoruz. Zira görülen köyün kılavuzu olmaz. Zaten bunun için imla-yı sahife etmek neye yarar?"¹⁰⁸³

3.5.4 Sendika Kurma Hakkı

Sosyalist gazetesi "Kanunsuzluk ve Amele Sendikalarına Taarruz" başlıklı gazete haberinde Selanik Mebusu Vlahof Efendi'nin Jön Türk gazetesine gönderilen okuyucu mektubu hakkındadır. Vlahof Efendi'nin duygularını aksettirdiği mektubunda, memlekette kanunsuzluğun yaygınlığını ve zorbalığın giderek yayılmasını, kulüplere yasakların getirilmesini ve bu zalimce hareketler karşısında bir şey yapılmamasını oldukça üzücü bulmaktadır.

"Selanik mebusu Vlahof Efendi'nin Jöntürk Gazetesinin evvelki gün intişar eden nüshasında mütaala-ı güzarımız olan bir mektubu bizi yine dağdar-ı te'essüf etti. Nasıl te'essüf olmayalım ki bugün bu memlekette kanunun fevkinde bir heyüla-ı istibdad dolaştığını görüyoruz. Ve korkuyoruz ki bu heyüla-yı istibdad bugün kulüpleri kapadığı fevkalkanun ahval ve hareket-i zalimaneye ictisar ettiği gibi yarın da malik ve milleti ezecek cüretkârlıklar da bulunmasın!"¹⁰⁸⁴

Mektupta, Selanik Federasyon Sosyalist Amele Sendikalarının hükümet tarafından kanuna aykırı olarak kapatılması karşısında Dâhiliye Nazırı'nın gereğini yapmasını ve yapılan kanunsuzluğun sona erdirilmesi ve kanun uygulayıcıların gerekli cezayı almaları talep edilmektedir.

¹⁰⁸² "İzmit Tersanesinde Amele," İştirak Gazetesi, 27 Mart 1326, sahife 8.

¹⁰⁸³ "Dersaadet Tramvay Şirketi," İştirak Gazetesi, 10 Nisan 1326, sahife, 7-9.

¹⁰⁸⁴ "Kanunsuzluk ve Amele Sendikalarına Taarruz," Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

“Fransızca Jön Türk gazetesinde okuduğumuz bu mektupta mebus-u muhterem diyor ki; Muharrir Bey!

Rica ederim. Bu mektubu gazetenizde derç ediniz! Haber aldığımıza göre Selanik Federasyon Sosyalist Amele sendikaları hükümet tarafından sed u bend edilmiştir. Bu muamele muvafık kanun olmadığından dâhiliye nezaretin bu hususta ne yapacağını anlamak istiyorum. Salif-üz zikr muamele-i kanuna şekline müsebbipleri duçar-ı mücazat edilmeyecek olursa bunu meclis-i mebusanda soracağım“¹⁰⁸⁵

Vlahof Efendi, son günlerde sosyalistlere uygulanan baskı ve şiddetin istibdat rejimini andırdığını, Meşrutiyet Devri’nde yeniden istibdadı görmenin son derece üzüntü verici olduğunu ifade eder. Asıl üzüntü verici durum Kanun-i Esasi’nin yok sayılması ve hukuksuz uygulamalardır diyerek bu uygulamaların kanunun hatta meclisin dahi üstünde olduğunu söyler.

“İşte Vlahof Efendi’nin mektubu! Gerek bu mektup münderecatına, gerekse Selanik Federasyon, Sosyalist kulüpler ile ame le sendikalarının sed ü bend’ine nazaran kanunun fevkinde perran olan heyula-yı istibdadın bu son günlerde sosyalistlere musallat olduğu maalesef görüyoruz. Ve bunu görmekle de endişeler içinde kalıyoruz. Bizi en ziyade endişeye nakleden cihet: evvel ve ahir söylemiş olduğumuz vech üzere kanunsuzluktur. Kanunun hatta meclis-i millinin üstünde dolaştığını gördüğümüz bir kuvvettir.”¹⁰⁸⁶

Gazete, basına baskı uygulayan, vatanın gençlerini perişan eden, kulüpleri, sendikaları kapatan, mevcut kanunu hiçe sayan bir yönetimde mebusların tahakküm altında bırakıldığını ifade ederek kanuna önem vermeyenlerin yarın da kanunu kabul ve tasdik edenleri hiçe saymayacaklarını kim garanti edebilir?” diye sorar. Hükümetin Selanik Federasyon Sosyalist Kulüpleri ve Amele Sendikaları için uyguladığı kanunsuz işlemleri Osmanlı Sosyalist Fırkası adına protesto eder ve bu kanunsuz uygulamaların son bulmasını talep ederiz, der.

“Matbuatı tazyik eden erbab-ı kalem-i, şebab-ı vatanı perişan etmek isteyen kulüpleri, sendikaları kapayan hâsıl-ı kanunu nazar-ı dikkate almayan bu kuvvet; korkarız ki mebusları da dest-i tahakkümünde ezmek için vesaitler aramasın!. Zira bugün kanuna ehemmiyet vermeyerek yarın o kanunu kabul ve tasdik edenleri hiçe saymayacaklarını kim inkâr eder? Hükümetin Selanik Federasyon Sosyalist Kulüpleri ve Amele Sendikaları hakkındaki hareket

¹⁰⁸⁵ “Kanunsuzluk ve Amele Sendikalarına Taarruz,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife 3.

¹⁰⁸⁶ “Kanunsuzluk ve Amele Sendikalarına Taarruz,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife 3.

kanun-şikenanesini Osmanlı Sosyalist Fırkası namına protesto eder ve bu kanunsuzluğa artık nihayet verilmesini de şiddetle talep ederiz.”¹⁰⁸⁷

İştirak gazetesi “Sosyalistlerin Bir Mayıs Bayramı” başlıklı haberinde yarının bir Mayıs olduğu ve bu sebeple bilimsel sosyalizmin, sosyal demokratların, hürriyetperverlerin mevcut olduğu her ülkede emekçilerle birlik olunması mesajının verildiği anlatılmaktadır.

“Yarın Efrenci Mayısın biridir. Fenni sosyalizmin, sosyal demokrat mebdelerin esvât-ı ahranesi tanin-i endaz olduğu her memlekette olan sa’y ve gayretin kulaklarında “Ey bütün memalikin efrad-ı mesaiyesi, bugün ittifak ve ittihat ediniz”! Sedaları ihtizaz eder. Her tarafta bütün teşkilat-ı sanayiye erbabı, bütün sosyal demokrat fırkaları ferd-i vahid gibi meydan-ı intibah kadem- nihade olup milyonlardan müteşekkil orduları üzerinde kırmızı bayrakların lâyuad ve layühsa kolları temevvüc namı zuhur olur. O bayraklarda yaşasın bir mayıs, beyne’l milel sosyal demokrat cümlesi nakşedilmiştir”.¹⁰⁸⁸

Haberde işçilerin bir mayıs bayramını kutlama gerekçeleri anlatılarak, tarihi bir bilgi verilmektedir. İşçi hareketlerinin Fransa’da 1889 tarihinde başladığını avam meclisinin amelelere karşı uygulamış olduğu politikaların işçi hareketlerine neden olduğu ifade edilmektedir.

“Bu meserretli ve şetaretli nümayişten maksatları nedir?

Bu suale muhtasarca cevap verelim.

1889 tarihinde hürriyet-i kâmile ve efkâr-ı cedide-yi mübeccelenin merkez-i yegânesi olan Paris şehrinde aynı günde ve aynı saatte iki meclis içtima etmişti. Bunlardan biri müzeyyen ve muhteşem bir sarayın altınlara ve ziynetlere bürünmüş salonunda say ve amelin en bahtiyar amelleri, efrad-ı cemiyet tarafından müntahab-ı muteberan tecemmu ederek en ala ve nefis meşrubatla eğlenirler izhar-ı zevk u neşe ederlerdi. Parmaklarında parlayan mücevher yüzükleri temaşagerenin gözlerini kamaştırır. Bunlar beşeriyetin hamakatına karşı istihfaf-ı handeleri parlatarak bülend-i avaz lâyenkatı bir surette “dünya bir dünbale İnsanlar kard” şarkısını pür neşe tagannî ederler idi”.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁷ “Kanunsuzluk ve Amele Sendikalarına Taarruz,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife 3.

¹⁰⁸⁸ “Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı,” İştirak Gazetesi, 18 Nisan 1326, sahife, 7-9.

¹⁰⁸⁹ “Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı,” İştirak Gazetesi, 18 Nisan 1326, sahife, 7-9.

Halk meclisinin son derece pejmürde olduğu ifade edilerek, amelelerin içinde buldukları koşullar tanımlanmaktadır. Bu koşullara daha fazla tahammül gösteremeyen amelelerin ittifaklar kurmaya karar verdikleri belirtilir.

“Diğer bir mahalde, nazarlardan nihan kalmış bir sokağın köşesinde kâin bir kahvehanenin üryan masası etrafında birkaç kişi toplanıp kemal-i sükûn ve itidal ile hafi bir meseleyi tezekkür ediyorlardı. Bunların cümlesi de nimet-i içtimaiyeden mahrum kalmış sefiller, cümlesi de haksızlığın hakir kurbanları, sermayedarının ötede müzeyyen salonda zevk ü sefa âleminde pûyân kalan saadetlu, hak na-şinaslarının bâzîçe-i zulüm ve itisâfidırlar. Bunlar muhteşem saraylarda, müzeyyen kasırlarda ikamet eden insanların ikbal ve saadetini bazularının kuvvet-i say ve gayretleri sayesinde temin edenlerdir. Bu zavallılar mağdur ve perişan, sefil ve hakir, aç ve üryan, yersiz ve yurtsuz olup güya ki sırf zenginin melabe olmak üzere yaratılmışlardır. Sarayda saadetli merdümharların bir zevk ve şetaret saçtıkları raks ettikleri zaman kurban-ı istibdad-ı iktisadi olan sınıf-ı hakire-i içtimaiyenin bu sefil vekilleri sosyal demokrasinin bütün ahkâmına riayet etmeğe ve her sene mayısın birinde iş bu ittifak ve ittihadın merasimi mübeccilesini ifaya yeminle karar verdiler.¹⁰⁹⁰

Haberde, ittifak neticesinde bütün memleketlerde alın teri ile çalışan, ikbal ve servetten mahrum bütün amelelerin 1 Mayıs'ı kendilerine tatil ederek, alanlarda toplandıkları ve taleplerini dile getirdikleri anlatılır.

“İşte sadık-ı ahit olan amele yarın o yevm-i mefhurenin hatıra-ı şerefini muhafazaya sâ'î olurum. Yarın istibdadın hüküm-ferma olmadığı bütün memleketlerde bil-cümle evladı, say amel alın teri ile temini maişet eden bütün mahrum-ı ikbal ve servet olanlar say ve ameli terk edip bir mayıs resmini ifa için şen ve şatır cilvegâh-ı ittifaka doğru koşarlar.

Bugün beyne'l milel sosyalist fırkası kuvve-yi müşekkele-i maneviyesini meydan-ı intibah ve inkılâpta vaz-ı intizar-ı ibret eyler.

Yarın bütün sosyalistler meydana çıkıp savt-ı bülent hürriyetle mutâlebât -ı atıye de bulunurlar.

- 1- Hürriyet-i kâmile-yi siyasiye
- 2- Muharebelerin tatilen ilgası
- 3- İntihabatta doğrudan doğruya ve rey i hafi ile hukuk-ı umumiye-yi mütesaviye
- 4- Hâkimiyet-i millet
- 5- Günde sekiz saat çalışmak usulünün kabulü
- 6- Hukuk ve menafî amelinin muhafaza ve temşiyetini kafil kavanin-i cedidenin vazı

¹⁰⁹⁰“Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı,” İştirak Gazetesi, 18 Nisan 1326,sahife,7-9.

İşte mayısın birinde meydan-ı mücadelede toplanan amelenin cümle i mutalebatı bundan ibarettir”.¹⁰⁹¹

Haberin sonunda meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlıların da artık 1 Mayıs'ı kutlamaya nail oldukları, toplumda hakları gasp edilmiş olan tüm amelelerin haklarını geri almak için alanlarda toplanmaya davet edildiği anlatılmaktadır.

“Yarın şems-i dilara-yı hürriyetin saadet-i hayat-bahşasına nail olan muhit-i meşrutiyetin altında biz dahi mayıs bir merasimini ifa etmek salahiyetine malik bulunuyoruz. Bütün mahrum-ı nimet-i cem'iyet evlatlarının hukuk-ı mağsubelerini istirdada sâfi olarak yaşayın bir mayıs zemzemesini ayyuka çıkaralım. Şu vasi memleketin her tarafta bulunan ameleleri, harir ve halı fabrikalarında çalışanlara şimendifer ve tramvay amelesine davet okuyalım, bütün haksızlığa kurban olanları bir noktaya cem' ederek onlara hitab edelim. Ey sefiller! Gece gündüz her saat ve her dakika lâyenkatı esir gibi çalıştıklarınıza rağmen bugün hiçbir şeye malik değilsiniz. İttifak ve ittihad ediniz. İttihad harikulade bir kuvvettir. O sayede hukukunuzu müdafaa ediniz. Sizden vazife talep edenlere kendi vazâif mütekâbilelerinin ifasına mecbur olduklarını bildiriniz. Bunları yapabileceğiniz takdirde size de beynelmilel amele cemiyetleri efrad-ı müşellel yekzeban olarak savt-ı bülent ile:“Yaşasın Mayıs Bir ” diye bağırmaya hak kazanmış olacaksınız.”¹⁰⁹²

Sosyalist gazetesinde yer alan “Sermayedarlığın İspatı” başlıklı haberinde ülkede bir tek şemsiyecilerin sendikasının mevcut olduğunu, şemsiyecilerin iki hafta kadar önce işverenlerin tahakkümleri karşısında greve gittiklerini, grev sonucu taleplerinin bir kısmını elde ettiklerini, bir kısmından da vazgeçerek iş başı yaptıkları anlatılmaktadır.

“Şemsiyecilerin bir sendikası olduğu herkesçe malumdur. Şemsiyecilerin iki hafta evvel patronlarının direktörlerinin tahammül-ferisa malumatı üzerine grev ilan eylemişler ve on gün kadar grevde devam ile mutâlebâtlarından bazılarını elde ettikten ve bazılarından vazgeçtikten sonra işlerinin başına geçmişlerdir.”¹⁰⁹³

Haberde işçilerden iş başı yaptıktan sonra sendikadan ayrıldıklarına dair bir tahaattüname talep edildiği ifade edilir. Anayasanın tanıdığı haktan işçilerin vazgeçmesini istemenin keyfi bir davranış olduğu, işçiye verilen küçük bir yevmiye ile işçilerin temel haklarından vazgeçmelerinin istenildiği ama bazı işçilerin temel haklarında direniş gösterdiği anlatılmaktadır.

¹⁰⁹¹“Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı,” İştirak Gazetesi, 18 Nisan 1326,sahife,7-9.

¹⁰⁹²“Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı,” İştirak Gazetesi, 18 Nisan 1326,sahife,7-9.

¹⁰⁹³ “Sermayedarlığın Bir İstibdadı”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326,sahife,4.

“Patronların vaaz eyledikleri şartlardan birisi de amele iş başına geldiği zaman sendikadan çekildiğine dair bir kâğıt imzalaması keyfiyetidir. Kapitalizmin ne derece müstebidane hareket eylediği ispata kifayet eder zannındayım. Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet herkese hakk-ı cemiyeti bahş eylediği halde bu keyfi hareket eden patronlar, amelelerine verdikleri küçük bir yevmiyesiyle onlardan; bu mukaddes, bu ali hakdan sarf-ı nazar eylediklerine dair bir kâğıt alıyorlar ki- suret-i hakikat de bunun hiçbir ehemmiyeti yoktur.-Bu hususta en ileri giden Avrodi Bak, Mehmet Balcı ve kardeşleri ve iki sene evvel bir çırak olan Moiz Govakil’dir”.¹⁰⁹⁴

Gazetede, Avrodi Bak isimli sermayedarın herkesten daha kurnazca hareket ederek işçilerin sendikaya yapacakları yardımlara engel olmak için Avrupa’da bulunan bir diğer sermayedar Kâtip Herman’ın desteği ile fabrikasında çalışan işçilerin her ay yüzde beşini işsiz bırakmağa mecbur ettiği anlatılmaktadır.

“Avrodi Bak herkesten daha kurnaz davranarak amelenin gizliden sendikaya vukubulacak maneviyatlarına mani olmak için şimdi Avrupa’da bulunan Kâtip Herman’ın teşviki ile fabrikasında işleyen amelenin her ay yüzde beşlerini kontrolsüz murakabesiz yazıcı nezdinde bırakmağa mecbur olduklarını beyan etmişlerdir.”¹⁰⁹⁵

Haberde, bazı işçilerin bu duruma itiraz ederek sandık hesaplama idaresindeki teftişte iki işçinin de bulunmasını talep ettikleri fakat Yazıcı Yervant ile Vasil’in bu isteğin Mösyö Bak’a karşı isyan anlamına geleceğini söyleyerek işçilerin taleplerini geri çevrildikleri anlatılır.

“Bazı ameleler buna itiraz ile sandık hesabının idaresi ve teftişi zımında kendilerinden de bir iki kişinin tayinini talep etmişler ise de hiçbir fikr-i mahsus olmayan yazıcı Yervant ile Vasil bu keyfiyetin Mösyö Bak’ın arzu-ı alicenabanesine karşı bir hareket-i serkeşane gibi telakki olacağını Balibyan ameleyi tehdit vermemek arzusunda bulunanları ayrı bir deftere kaydetmeye başlar.”¹⁰⁹⁶

Gazete; işçilere hitap ederek çok zor şartlar altında para kazandıklarını, patronlarının suistimallerine karşı dikkatli olmalarını ve en temel hakları olan grevden vazgeçmemeleri konusunda tavsiyeside bulunur.

¹⁰⁹⁴ “Sermayedarlığın Bir İstibdadı,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,4.

¹⁰⁹⁵ “Sermayedarlığın Bir İstibdadı,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,4.

¹⁰⁹⁶ “Sermayedarlığın İspatı,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,4.

“Şimdi ameleyle hitab ile deriz ki; siz haftalıklarınızı canınız, teriniz, kanınız, hayatınız bahasına alıyorsunuz. Size hiçbir kimse bir para ikram etmez. Bedava bir para bile vermez. Patronların o eski yaldızlı haplarını yutmayınız, gözlerinizi dört açınız boş yere para vermeyiniz? Oraya yatırılan paranın kefilisi kimdir? En büyük hakkınız olan tatil-i eşgal esnasında o paraya dokunabilecek misiniz? Bunları tayin etmedikçe para vermeyiniz, hem ne hacet patronların sizin cemiyetlerinize karışmağa.”¹⁰⁹⁷

3.5.5. İşçi Hakları Bağlamında Sosyalizm

Medeniyet gazetesinde yer alan Vahan Vasfi'nin “Sosyalizm Nedir?” başlıklı makalesinde sosyalizme karşı ileri sürülen itirazların başında sosyalizmin toplumun fertlerini eşit görmesi anlatılmaktadır. Sosyalizme itiraz edenlerin bir çiftçi ile Shakespeare'in nasıl eşit olabileceğine inanmak istememesi olduğunu söyleyen Vahan Vasfi sosyalistlerin eşitliğe inanmayanlara rağmen eşitliğin savunucuları olacaklarını ifade eder. Dünyada fikir ve ahlâki düzenek arasında tam eşitliği sağlamanın mümkün olmadığını çünkü doğa kanununun eşitliksiz üzerinde kurulduğunu belirtir.

“Sosyalizme karşı serd olunan itirazlardan biri de sosyalizmin efrad-ı cemiyete bir seviye-i mütesaviiye terfi etmeğe cehd etmesidir. Bizim amele-i muterizler daima” o mümkün olacak şey mi? Fıtratta insan birbirinden farklı olarak tevellüd eder. Nasıl bir çiftçi ile (Shakespeare) müsavi olabilir derler. Buna cevaben bir sosyalist kendisinin onların zannettiğine rağmen müsavat-ı kamileye taraftarları olduğunu beyan eder. Bir sosyaliste malum olan şey budur ki dünyada kuvve-i fikirler ve ahlaklar beyanında müsavat-ı tamme te'sis etmek mümkün olmayıp, bazılarının bedence büyük diğerlerinin küçük olduğu gibi akıl ve ruhça dahi müsavatsızlık daima mevcut olacaktır.”¹⁰⁹⁸

Vahan Vasfi Bey, dünyada tam bir eşitliği temin etmenin rüya olduğunu kabul ederek tabiatın kanununda bir eşitsizlik olduğunu, bu eşitsizliğin dünyanın dağlarına, ovalarına, tepelerine yansıdığını söyleyerek sosyalist devrimlerin bu eşitsizliği minimum seviyeye indireceğine inandığını ifade eder. Yazara göre kapitalizm, insan aklını en ziyadesiyle baskı altında tutan ve onun yükselmesine engel olan bir sistemdir.

“Dünyayı müsavat-ı kâmile ile temin etmek hülyası felsefe taşı gibi bir rüya olduğu kime malum değildir. Tabiatın kanunu müsavatsızlıktır. Dünyanın, dağların, derelerin ve ovaların

¹⁰⁹⁷ “Sermayedarlığın İspatı,” Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife, 4.

¹⁰⁹⁸ “Sosyalizm Nedir,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

cemiyetinde dahi aks-i sedaları vardır. Sosyalistlik derununda bu müsavatsızlıklar sahra-ı hayatda kendi hadd-ı azamına irtifa olacak. Çünkü şimdiki kapitalizm derununda akıl insan en ziyade tazyikte bulunup şeraid-i iktisadiyenin onun teyaran-ı içtimaiyesine mani olmuştur.”¹⁰⁹⁹

Vahan Vasfi Bey, sosyalizmin yalnızca eşitliğin taraftarı olmayıp hürriyet ve kardeşliği inkâr etmeyen, fırsat eşitliğini savunan bir anlayış olduğunu ifade eder. Devletin vatandaşlarına fırsat eşitliği tanınması gerektiğini söyleyerek eğer hayatın bahçelerinde yer alan çiçeklerinlerin; renk, koku ve güzellikleri aynı derece değilseler onlara var olmaları için izin verilmediğinden dolayı olduğunu belirtir.

“Sosyalizm yalnız müsavat ahdinin taraftarı olup hürriyet ve uhuvveti inkâr etmeksizin, onu dahi inkâr etmek kabil değildir. Sosyalizmin takip ettiği yalnız fırsatlarda müsavattır. Cemiyet kendinde bulunan her bir ferde medeniyet ve terakkiyata doğru gitmek için aynı vasıtaları aynı fırsatları irae etmeli. Eğer hadika-ı hayatta şukufelerin, letafet renk ve rahiya aynı derecede olamamaları bir hakikat ise onların feyiz ve revnak olması için adalet namına aynı fırsatları vermeğe borçlu olduğumuz daha büyük bir hakikat olduğunu itiraf etmekten geri durmamalıyız.”¹¹⁰⁰

Vahan Bey, dünyaya bir çocuğun gelir gelmez hayatın ekonomik zorluklarıyla karşılaştığını, bu mücadele esnasında yeteneklerini keşfetme imkânı bulamadığını ifade ederek bu durumu adaletsizlik olarak addeder. Sosyalizm bu adaletsizliği ortadan kaldırmanın gayretinde olduğunu söyleyerek durumdaki adaletsizliğin nedeninin ediplere göre iktisadi şartlar olduğunu söyler.

“Aksi halde ne dünyayı bir çocuğun, ne de bir insanın hayat-ı kulübelerinin tenkisi için münasib bir zaman olabilecektir. Dünyada çocuk tevellüd ediyor. Bu çocuk dünyaya gelir gelmez ahval-i iktisadiyenin tazyiki altında ezilmeğe başlıyor. Kendinde mahfuz-ı ehliyet ve iktidar neşv ü nema itmesine meydan bulamıyor. Sefil kalıyor. Bu bir adaletsizliktir. Sosyalizm bu adaletsizliği ref etmeğe cehd ediyor. Ahval-i iktisadiyeye verilen ehemmiyet ediplerin zannında pek çoktur. Hayat ve ahlakın neşv ü nema ve tenkisi için o bir zemin bahş eder.”¹¹⁰¹

Haberin devamında hayatın olgunluğunun ancak kendi kudreti sayesinde elde edilebileceği belirtilir. Hayatın köklerinin iktisadi şartlarda olduğu, bunun için birincinin büyümesinin, ikincinin sağladığı gıdaya bağlı olduğunu ifade edilerek bu gıdanın eşit bir

¹⁰⁹⁹ “Sosyalizm Nedir,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

¹¹⁰⁰ “Sosyalizm Nedir,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

¹¹⁰¹ “Sosyalizm Nedir,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

biçimde dağıtılmasının sosyalistlerin talebini olduğu belirtilerek eşitliğe nail olmadıkça kardeşlik şarkısı söylemenin pek mümkün olmadığı anlatılır.

“Hayat, kemalata doğru kendi kudretini ondan kesb edecektir. Hayatın kökleri ahval-i iktisadiyededir. Birincinin büyümesi ikincinin bahsettiği gıdaya menuttur. Sosyalistlerin talep ettiği bu gıdanın müsavi olmasıdır. Makasadımız mukaddes olduğundan o maksada doğru koşmalıyız. Zira o müsavata varmayınca uhuvet nağmesini taganni etmek mümkün değildir.”¹¹⁰²

İnsaniyet gazetesi “Emniyet-i Umumi Müdüriyetinin Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberinde sosyalistler hakkında tahrik edici beyanatlar vermiş olan İmdat gazetesi hakkında suç duyurunda bulunulduğu hanlatılmaktadır.

“Geçenlerde “ımdad” namıyla varakpare intişar etti. Mezkûr varakparede sosyalistler hakkında yazılan makale içinde şu fıkrayı pek celb-i dikkat gördüğümüzden nazar-ı dikkati alilerine arz ediyoruz. İcabının icra buyrulacağına imidimiz berkemaldir. “Hay Zavallılar hay! Lakin unutmayınız ki bugün boş zannetiğiniz meydan-ı içtihadın gayr-i mer’î bir köşesinden bir vakit çıkar ve ilişirse meydana sefil ve muhakkır kalacaklar, şedid bir sille-i te’dîb yiyecekler çok olacaktır.”¹¹⁰³

İmdat gazetesinin beyanatında memlekette gizli bir örgütün var olduğu iddia edilerek milletin selameti için çalışan zabıta kuvvetinin bu gizli örgütü bulup çıkarması talep edilir.

“İmdat Gazetesinin şu beyannamesinden memleketimizde geçenlerde keşif edenlerden hafi cemiyet gibi bir cemiyetin hafiye daha olduğu anlaşılır. Birinci cemiyet-i hafiyeyi zahire ihraç ile selamet-i malik ve milleti temin eden kuvve-i zabitanın gayr-i mer’î köşenin kuvvetini de bulup çıkaracağı şüphesiz olduğundan şimdilik bu kadarla iktifa eyleriz”.¹¹⁰⁴

Sami Bey’in Sosyalist gazetesinde yer alan “Millet Sosyalistleri Sevmelidir” başlıklı makalesinde memleket genelinde sosyalistlerin pek sevilmediğinden bahsedilir. Yazar toplumun aydınlık yüzü olan sosyalistlerin kamuoyu nazarında zararlı mahluklar olarak tanınmasının şaşılacak bir şey olmadığını çünkü bilim ve faziletten nasibini almış kitlenin

¹¹⁰² “Sosyalizm Nedir,” Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

¹¹⁰³ “Emniyet-i Umumi Müdüriyetinin Nazarı Dikkatine”, İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife 4.

¹¹⁰⁴ “Emniyet-i Umumi Müdüriyetinin Nazarı Dikkatine”, İnsaniye Gazetesit, 25 Teşrinisani 1326, sahife 4.

sayıca az olduğunu, bu yüzden aydınlar arasında ne bir edebi akım ne bir felsefi ekol ne de halk arasında düşünen zihinlerin olmadığını ifade eder.

“Memleketimizde sosyalistleri sevenler pek azdır. Yani sevmeyenler ekseriyet-i mutlakayı teşkil eder. İlim ve faziletten hissemend olanların hiçe karib bir nispette bulunduğu bir ülkede zümre-i mütefekkirin efkâr-ı umumiye nazarında mazur mahlûklar gibi tanınması mucib-ı istigrâb mıdır? Bugün muhit-i irfanımızda ne mayin bir meselin adabı, ne mükellef bir mekteb-i felsefe, ne de avam-ı nasda en ibtidai bir fikr-i fenni ile zihn-i kâimene azıcık faaliyet göstermiş bir kitle-i mühimme yoktur.”¹¹⁰⁵

Yazar kapalılık ve cehaletten kurtulamayan, işlerini sadece dış görünüş ve dini hissiyat üzerinden değerlendirme yapan bir kitlenin toplumda mevcut olduğunu ve bu kitlenin felsefeyi anlamayacağını, takdir edemeyeceğini ifade eder. Böyle bir felsefeyi fikren, kalben ve beynen kabul edenlerin söz ve davranışlarına bir anlam veremeyerek acaba bunlar akıl sağlığını kaybetmiş diye şaşırımlarının anlaşılabilir olduğunu söyler.

“Ebhem ve cehaletten kurtulamayarak ruzmerresi zavahir ve hissiyat üzerine tesis eden bir cemiyet bittabi kavanin-i tabiyye ve tecarübü'l tarihiye ile vücuda gelmiş bir felsefe-i celileyi anlayamaz. Takdir edemez. Böyle bir felsefeye, fikren, kalben, amelen intisab ve iştirak edemezler. Kavliyyat ve faaliyetine de bir mana veremeyerek acaba bunlar tecennün mü etmiş diye garik, cehil ve tereddüt olması bedihidir.”¹¹⁰⁶

Gazete şu bilinen hatayı düzeltmeye çalışalım diyerek sosyalistlerin, zenginlerin mallarını gasp edip fakirlere dağıtıklarını, oysa mülkiyet hakkının hükûmetin keyfi uygulamalarına karşı korunduğunu açıklayarak sosyalistlerin gasp yaptığını iddia edenlerin bir hayal dünyasında yaşadıklarını, hayali gerçek sanarak rast geldikleri meşru engellere her zaman isyan ettiklerini ifade eder.

“Evvela şu hata-yı umumiyi izale edelim: Herkes sosyalizmi bilmek iddiasında bulunur. Güya sosyalistler zenginlerin servetini müsadere edip beynelfukara taksim edecek imiş. Bu ise hakk-ı mülkiyet nokta-ı nazarından hükûmetin taht-ı memnuiyetinde tuttuğunu bir keyfiyet olduğundan şüphesiz bu mütecasirlerin fikir ve emelleri bir hayalden, bir hayal-i hamdan ibaret

¹¹⁰⁵ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

¹¹⁰⁶ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

imiş. Bunlar fitraten hülyaperest olduklarından hayali hakikat zannıyla takipte devam ve tesadüf ettikleri mana-ı meşrua karşı daima surette ihtilal ve kıyam ederlermiş.”¹¹⁰⁷

Gazete, insanları sosyalizmden korkutan noktaya açıklık getirerek zengin olmanın sosyalizme aykırı bir durum olmadığını, eğer zenginlik meşru olan kazanç ve hakla elde edilmişse ona kimsenin el süremeyeceğini, ona kimsenin bir lafı olamayacağını izah eder.

“Bu tarz tefehhümü tekzib ederim. Zengin olmak sosyalizm mesleğine münafi değildir. Zira servet iki türlüdür. (meşru-gayr-i meşru) meşru olan bir sa'y-ı mezhurdur ki onu idhar eden kimsenin malıdır. Ona başka bir şahsın el sürmesi caiz olamaz. Kuvve-i bedeniye ve dimağsıyla çalışarak fakat vakt-i merhunun da kendi istediği gibi sarf ve istimal etmek üzere kazanıp biriktirmiş bu sayede zengin olmuş ancak ne zengin olurken ne de olduktan sonra hiçbir sâ'i diğerin hakkını gasp etmemiş buna hiçbir diyecek yok”¹¹⁰⁸

Sosyalistler milli servetin hükümet tarafından birleştirilmesinin ve hiçbir kesintiye maruz kalmadan paylaşılmasını talep ederek haksızlık ve adaletsizliğin bu kesintilerden dolayı ortaya çıktığını ifade eder.

“Hem biz isteriz ki servet-i maliye hükümet tarafından tevhid edilsin. Hiç bir suretle taksime uğramasın. Çünkü haksızlık, adaletsizlik bu taksimden neşet eder. O halde zenginlerimiz müsterih olsun, kasalarına vaz-ı yed etmeyeceğiz. Yalnız vicdan-ı kanunlar meydan getirerek tedrici ve şer'i bir surette meşrutiyet iktisadiyesinin tesisine çalışacağız.”¹¹⁰⁹

Hükümetin özel mülkiyeti koruduğunu söyleyen Sami Bey sosyalistlerin insanların meşru yollardan kazandıkları malın hakkını müdafaa edeceklerini ifade eder. Gazete, memleketin oldukça zor şartlar altında olduğunu ve devletin her kademesinde ıslahata ihtiyaç duyulduğunu, bu ıslahatların meydana gelebilmesi için toplumun iyice tahlil edilmesi ve halkın seviyesinin yükseltilmesinin gerekliliğinden bahseder.

“Hükümet hakk-ı mülkiyeti müdafaa eder. Bizde insanın vesâit-i meşrua ile iktisab edeceği şeylerde hakk-ı mülkiyeti olduğunu tasdik eyler ve bu hakkın müdafası lüzumuna kail oluruz. Tabii hükümet-i hazıra halledecek birçok mesail-i siyasiye, içtimaiye ve hariciye karşısında taht-ı işgalde bulunan bunca emlak ve arazinin meşru veya gayr-i meşru bir tarik ile ihraz olunduklarını kat edemez. Memleketimiz o kadar ıslahata, efkâr-ı umumiyyemiz o kadar

¹¹⁰⁷ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

¹¹⁰⁸ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 3.

¹¹⁰⁹ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, Sahife, 3.

intibaha arazi ve belediyemiz o kadar memuriyete felaketlerimiz o kadar zevalle muhtaçtır ki birden bire teşkilat-ı hazırayı zir-ü zeber edecek esas bir inkılap meydana getirmek imkânı haricinde bulunur.”¹¹¹⁰

Haberde, toplumun ıslahat yapabilme bilincine sahip olması gerektiği, geçici yapılan düzenlemelerin bir çözüm sağlamayacağı ifade edilerek gasp edilmiş hakların geri alınması için mücadele edilmesinin şart olduğu ifade edilir.

“Bu inkılabın lüzumu esbab-ı kavaid-i netaici olan efrad-ı millet arasında müzakere ve münakaşa edilmeli. Hakayık-ı içtimaiye taammüm eylemeli. Ahalinin seviyye-yi idrakı yükselmeli, şahsiyet, haysiyet, say, icraat, mükafat, vicdan hayat-ı hakikiye nedir. Anlaşılmalı, milletin kalbi ıslah ıslah diye bağırılmalı ve icraat-ı mevkuta ile husule getirilmeyen saadet-i milleyenin hukuk-ı mağsuba milletin iadesi zımında icra-ı tebdilat etmekle istihsal edebileceğini mebuslar vasıtasıyla duyurmalı. Bahtiyar olmak istemeli ve bahtiyar olmalıdır. Cemiyet-i beşeriye insan gibi bir uzviyettir. Bizim de bir şeklimiz, bir de ruhumuz var. Cemiyetin bir politikası bir de maişiyeti mevcuttur. Politika-ı şekil, maişet-i millet ruhudur. Politikada meşrutiyet moda, maişet-i millette meşrutiyet ihtiyaçtır. Bunun için biz meşrutiyet-i siyasiyeden sonra meşrutiyet-i iktisadiye istiyoruz”.¹¹¹¹

Gazete, sahip olduğumuz meşrutiyetle sosyalizmin kurulamayacağını ama dünyada parlamenter sistemlerle yönetilen milletlerde ise hâlâ açlık ve sefaletle mücadelenin devam ettiğini, refah seviyesi yüksek olan memleketlerin de emperyalist emeller peşinde koştuklarını, emperyalist devletlerde medeniyetin sadece gösterişten ibaret olduğunu savunur.

“Acaba bu meşrutiyet-i siyasiye bu istediğimiz mesudiyet-i umumiye meydana getirebilir mi? Hayır, dünyada yüzlerle senelerden beri parlamento usulüne tevfikân icra-ı hükümet iden milletler hala sefalet, açlık, diye boş midelerinin a’makından müthiş sayhalar kopartıyor. En zengin bir medeniyete malik olan memlekette bile sailer serseriler halinde en ziyade bulunuyor demek bu yıldızlı yalancı bir medeniyettir. Her yerde kabineler müteselsilen çıkıp düşüyor. Meclislerden kanunlar yağmur gibi yağıyor ki.”¹¹¹²

Emperyalistler yüzünden dünyada insanların hâlâ açlık çektiğini, işsizliğin sayısının her geçen gün arttığını, Londra sokaklarında işsizlerin iş istiyoruz diye bağırdıklarını, işçi

¹¹¹⁰ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, Sahife, 3.

¹¹¹¹ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, Sahife, 3.

¹¹¹² Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, Sahife, 3.

ve işveren arasında çatışmalar hızlandığını, Berlin sokaklarında işçilerle askerlerin çarpıştıklarını ve işçilerin öldürüldüklerini anlatır.

“Ve o kadar milyon o kadar mahsul o kadar ekmek ile milletin karnı doyurulamıyor. Niçin bir İtalyan memleketinde aç ve bilaç kalıp Amerika’ya müracaat ediyor, niçin Londra sokaklarında iş isteriz diye haykırırlar yüz binlere balığ oluyor. Niçin amele ile sermayedarın mücadeleleri gittikçe teştid ediyor. Niçin Berlin sokaklarında işçiler askerle çarpışıyor, ölüyor. Bu biçareler buna niçin mecbur kalıyor, hiç şüphe etmeyiniz bütün bu gürültüleri, bu kıyametleri, bu kanları, bu şayan-ı esef ahvali husule getiren sefalet ve istirdat hakk-ı ihtiyaçtır.”¹¹¹³

Gazete hükûmetin bayındırlık ve iskân faaliyetlerini en iyi şekilde meydana getirebileceğini fakat sermaye sahiplerinin keyfi tutum ve davranışlarına engel olunmayacağını, sermaye sahipleri işçilerin haklarını gasp edip işçileri köle gibi çalıştırdıkları halde işçilere haklarını vermediklerini, bu duruma hükûmetin sessiz kaldığını ifade eder.

“Hükümet ıslahat-ı nâfia ve i’mar turuk ve bila-iştigal ederek birçok şeyler güzel meydana getirebilir. Fakat sermayedaran irade-i keyfiyetlerine neb'an amele-yi istihdam etmelerine mani olabilir mi? Bu sermayedarlar arzu ettikleri şerait ve amele-yi üseraya kalıp etmekten başka bir şeye yaramazsa işçilerin dahi intihaz-ı fırsat ile bila- ittifak sa'y ve amelerinin mukâbil-i tamını almak için patronlara mukabeleten arz-ı mutaleb etmelerine karşı gelebilir mi? Bu mutalebe patronlar rıza göstermedikleri takdirde bunlar tatil-i eşgal ederlerse bir cidal-i içtimai husule gelmez mi?”¹¹¹⁴

Haberde, işverenin istediğinin işçilerin emeğini sömürmek olduğu ve işçilerin buna direndikleri için greve gittiği, patronların işçilerin temel hakkı olan grevi engellediklerinde işçilerin duruma tepki gösterdiği ve toplumda kargaşa yarattığı ifade edilir. Huzursuzluğun sonucunun her iki taraf için de kayıp olacağı, greve giden işçilerin işsiz kalması sebebiyle üretimin yapılamayacağı, grev engelleme esnasında pek çok istenmeyen durumun yaşanacağı belirtilir.

“Böyle bir mübareze-i hayatiyenin neticesinde kim galip gelirse gelsin neticesi heyet-i umumiye itibariyle yine zarardır. Bir kere milletin bir hücre-i mühimesi atalete mehakim oluyor. Orada fail-i istihsal-i vuku bulmuyor. Sonra bittabi ameleler sendikası ne kadar zengin

¹¹¹³ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, Sahife, 3.

¹¹¹⁴ Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, Sahife, 3.

olursa olsun o kadar efrad-ı alelade iş başında oldukları zaman gibi iâşe edemez. Birçok mahrumiyetlere mecbur kılar. Bazen grev o kadar imtidad ve teşdid eder ki binlerle işçi iane ve hamiyetle beslenir. Ve bu musaraa-ı iktisadiye esnasında ne fena hadiseler, ne müsademeler zuhur eder. Bunlar hiç arzu edilmeyecek ahvaller ki makine hayat-ı lâyenkatı tevliid ediyorlar. Aynen müşahedemize vazi ile ruhumuzu” cerimhadar eyliyor. ¹¹¹⁵

Yazar; bu sorunlara çözüm bulmak istedikleri için kendilerine sosyalist dediklerini, toplumsal sorunlar üzerine düşünmek, çözüm sağlamak, sorunlarla ilgili teşhiste bulunmak ve sorunları tedavi etmek için çaba sarf etmenin bir vazife olduğunu ifade eder.

“İşte bu dertlere bir deva bulmak istediğimiz için bize (sosyalist) derler. Emraz-ı içtimaiyei düşünmek, teşhise, tedaviye çalışmak en mukaddes bir vazifedir. Acaba bu maraz kabil-i tedavi mi? Saadet-i umumiyenin husulüne meydan var mı? Kısaca cevap verelim: Ferd-i beşer için sıhhat mümkünse cemiyet-i beşeriye için refah ve salah mütena'im olamaz. Bizim gibi imit var olanlar bu saadetin, istihsaline fecaat-ı vazaatın imkân-ı izalesinden nevmid bulunanlar da cemiyetin tahribine çalışsınlar. Biz bedbinleri tahtie eder ve nikbinlere dost-ı muavenetimizi uzatarak şimdiki perde-i felaketi yırtmağa gayret eyleriz.” ¹¹¹⁶

Resimli Kitap gazetesinde yer alan Mehmet Rauf'un “Sosyalizmin Şekl-i Hazırı” adlı makalesinde her devrin kendine mahsus bir özelliği olduğu, her dönemde güçlünün zayıfı ezdiği ve dünyanın temelini böyle kurulduğu ifade edilir. Asırlarca istibdat rejimi altında inleyen insanların şimdi daha beter bir esaretin boyunduruğu altında olduğu anlatılır.

“Her asrın kendine mahsûs hâl ve tavrı, bir husûsiyet-i fârikası vardır. Zaman ile zail olmaz bir hakikat varsa o da daima galibin zebûnu ezmesidir. Dünya böyle kurulmuş, tabâyi-i beşeriye mütebâyin hayât-ı içtimaiyenin teşekkül ve teessüsünden evvel âlet-i kahr olan kuvvet-i bazı, sonra yine kuvvetten, tagallübden mütevellid olan istibdâda terk-i nüfuz ediverdi. Asırlarca ribka-i çevrin altında inleyen insanlar nihayet kafiye kafiye o beliyeden tahlîs-i giribâna muvaffak oluyor. Fakat daha müthiş bir boyunduruğun esaretine girmek için: Sermaye.” ¹¹¹⁷

İlk Çağ'daki esirler, Orta Çağ'daki köylüler ne ise bugün amelenin durumunun aynı olduğunu söyleyen yazar amelenin içinde bulunduğu durumun tedavi edilmez illetli bir hastalığa dönüştüğünü ifade eder. İnsaniyette zulmün dayanılmaz olduğu gecelerde bile

¹¹¹⁵Sami,“Millet Sosyalistleri Sevmelidir,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife,3.

¹¹¹⁶Sami,“Millet Sosyalistleri Sevmelidir,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife,3.

¹¹¹⁷Mehmet Rauf,“Sosyalizmin Şekl-i Hazırı”,Resimli Kitap, 1Teşrinisani 1325,sahife,2.(Resimli Kitap, a.g.e., cilt:3,s;135-144.)

esirlerden, köylülerden, işçinin her gün daha fedakâr bir biçimde çalıştığını, sermaye, fen ve silahın hızla ilerlediğini, kıtaların zaptının her geçen gün arttığını söyleyen Mehmet Rauf Bey; bunlarla birlikte amelenin de aynı hızla çoğaldığını, bunu da kimsenin inkâr edemeyeceğini vurgular.

“Kurûn u ûlâ’daki esirler, Kurûn u vüstâ’daki vassallar ne ise bugün avam da odur. İşte maraz-ı hâzır. Fakat peyapey mütezâyid, peyapey şifâ nâ-pezîr bir illet-i içtimaiye... İnsaniyet, en zulmet-engîz gecelerinde bile esirlerden, vassallardan her gün daha tecerrüd ediyordu. Sermaye, fen ile maşallah her gün terakki ediyor. Kıtaları âgûş-ı teshîrin ringler gitgide peydâyı dehşet ediyor ve bunlara mukabil ameile, bu sınıf-ı ur ise âlât ve vesâit-ı snâiyenin tekessürüyle mütenasip bir süratle çoğalıyor, hakikati hiç kimse inkâr edemez.”¹¹¹⁸

Mehmet Rauf Bey; işçi için mücadele eden birkaç cılız sendikanın mevcut olduğunu, buna rağmen hükûmetin bu cılız sendikanın gelişimine mani olarak zavallı amelenin hakkını gasp ettiğini, sesini kesmeye çalıştığını ifade ederek amelenin geleceğinin ne olacağını sorar. İşçi ve işveren arasındaki şiddetin her geçen gün daha da büyüdüğünü, işçi olmazsa sanayinin de olamayacağını söyler.

“Bütün bunlara karşı çare-i yegâne ise bir-iki tröst, üç-beş sendika... Tedavisinden nevmîd, herkes bu marazın iştidadına mâni olmak, her gün daha elim, daha cansûz ıstıraplar içinde çırpınan amelenin o sakat ve şikeste vücutlarını ani muvakkat münevvimlerle teskin etmek, gitgide yırtılan hançerelerini bir iki ile tıkamak, susturmak istiyor. Fakat âti ne olacak? Say ile sermaye arasın- cürüm her gün biraz daha büyüyor. Sınaat henüz müesses olmayan yerlerde bile insanlar o hedefe hazırlanıyor. Bu lâ-yetegayyer bir kânûn! Beşer fıkr-i ibdâa maliktir. İnsan sanat-ı mahsûl-ibtidâdır. İnsan sanatsız olmaz ve sanat her yerde teessüs edecektir. Buna mümanaat edilemez. O hâlde?”¹¹¹⁹

Medeniyet gazetesinde yer alan “Londra’da Tahdid-i Teslihat Kongresi” başlıklı haberinde silahlanmanın sınırlandırılması için yapılan kongreye katılımın oldukça yoğun olduğunu ve sosyalist parti liderlerinden pek çok kişinin kongreye katıldığı anlatılmaktadır.

“Londra’da in’tikad eden tahdid-i teslihat kongresinde (26.000) kişi hazır bulunmuştur. Bunlar miyanında sosyalist rekaları rüesasından pek çok zat bulunduğu gibi bilhassa Fransa sosyalist

¹¹¹⁸Mehmet Rauf, “Sosyalizmim Şekl-i Hazır”, Resimli Kitap, 1 Teşrinisani 1325, sahife, 2. (Resimli Kitap, a.g.e., cilt:3,s;135-144.)

¹¹¹⁹Mehmet Rauf, “Sosyalizmim Şekl-i Hazır”, Resimli Kitap, 1 Teşrinisani 1325, sahife, 2. (Resimli Kitap, a.g.e. cilt:3,s;135-144.)

reisi: Mösyö Jores, Belçika sosyalist reisi Vanderlvelde, İngiliz sosyalist reisi Garhard, Alman sosyalistlerinden pek çok rüeesa-ı vesaire dahi ispad-ı vücut etmişlerdir.”¹¹²⁰

Kongrede silahlanmanın sınırlandırılmasının önemine vurgu yapması neticesinde alkışı en çok Fransa Sosyalist Reisi Mösyö Jores’in aldığı, kongredeki müzakereler neticesinde eğer harp meydana gelirse bütün işçilerin genel greve gitme kararı aldığı ifade edilerek Japonya’da idama mahkum edilen 28 sosyalist için protesto kararı alınmıştır.

“Fransa sosyalist resisi mösyö Jores tahdid-i teslihat zimmında vuku bulan beyanatı şiddetle alkışlamıştır. Kongrede; bu hususta cerayan eden müzakerat neticesinde şayet bir harb vuku bulur ise umum-ı amelenin umum-ı bir grev yapmaları karar olmuştur. Konferansta Japonya’da idama mahkum edilen yirmi sekiz sosyalist revizyonistten dolayı protesto edilmesi taht-ı karara alınmıştır. Kongrenin hitamında bütün ahali enternasyonal marşını terennüm eylemişlerdir.”¹¹²¹

İştirak gazetesinde yer alan “Eslafta Sosyalizm” başlıklı haberinde toplumun temel taşının köylüler olduğunu belirterek köylünün mal ve mahsulden mahrum kaldığı yetmiyormuş gibi genel oydan da mahrum bırakıldığını, bu insanların askerlik vazifelerini yerine getirdiklerini hatta vazifeleri sırasında hayatlarını kaybedenlerin olduğunu ifade eder. Bu esnada ailelerinin perişan olduğunu ama bunun bedelini kimsenin ödemediğini söyleyerek hazırlanan kanunların zenginlere ve zorbalara göre düzenlendiğini belirtir.

“Bütün milletin hayat ve memadı köylülerdir.

Her hükümette bütün köylülerin hayatı ziraat bankalarıdır.

Her köylü ve her şahıs mal ve rasattan mahmum olduğu halde niçin ârâ'-yî umumiyyeden mahrum kalsın.

Bir Osmanlı askeri alınır harbe sevk edilir. Orada hayatına hatime çekilir ve ailesi mahv ve perişan olduğu gibi bunun neticesini niçin göremesin.

Müntehablar müntehab tayin ederler. O müntehablar ise bir kanun vaaz ederler. Ancak o kanun zenginler ile mütegalibenin re'yine muhavvil olagelmektedir.”¹¹²²

İhtilalların halkın ekonomik koşullara tepki vermesiyle ortaya çıktığını, zalimlerin zulüm yaptığını mazlumların ise zamanı beklediğini ifade ederek madem massonluk

¹¹²⁰ "Londra'da Tahdid Teslihat Kongresi", Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

¹¹²¹ "Londra'da Tahdid Teslihat Kongresi," Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

¹¹²² "Eslafta Sosyalizm", İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 8.

insanlığa hizmet ediyor, neden hiçbir yer ve surette varlıklarının hissedilmediğini sorar. Memlekette fakirliğin ortadan kaldırılmasını ancak her yerde ortaya çıkan mason cemiyetlerinin ilgisiyle mümkün olacağını çünkü masonların zorbaca tavırlar sergileyerek kendinden olmayana vahşice baktıklarını söyler.

“Her yerde ihtilal fakr u zaruretin neticesidir.

Efrat için hür olmak insan olmak hakkıdır. Hayvan olmak hakkı değildir.

Zalimler zulüm yaparlar mazlumlara ise vakt-i merhun beklerler.

Farmasonluk mesleği mademki insaniyete hizmet ediyormuş hiçbir yerde, hiçbir hükümetlerde niçin vücutlarını hissettiremiyorlar.

Sosyalistler niçin fikirlerini meydan-ı aleniyete koyarlar; zira maksatları uhuvvet-i beşeriye fakr u zaruretin imhasıdır.

Acaba bizim amele Bedros açlıktan ölüyormuş matbaa sahibi bunu düşünür mü? Memleketimizde fakr-u zaruretin imhası ancak şiddetle türeyen farmason cemiyetinin imhasına mütevakıftır.

Zira farmasonlar müthiş istibdat yaparlar kendilerinden olmayan bir adamı vahşi nazarlarıyla bakarlar.“¹¹²³

Gazete Farmason Cemiyetine ait bilgileri tarif ederken Mason localarının Türkiye'nin her tarafında mevcut olduğunu ve ülkenin her şehrinde faaliyet gösterdiklerini söyler. İtalya'da Venerabil Partisini kuran Aryan Cemiyeti üyeleri Türkiye'de loca adı altında görev yapmakta olduklarını ve Türkiye'de yaşayanların çoğunun bu partinin üyesi olduklarını ifade eder. Masonların insanlığa hizmet etmediklerini hatta zenginler ve fakirler arasında savaş çıkarmak için adeta Napolyon kılığına büründüklerini iddia eder.

“Farmason locaları Türkiye'nin her tarafında ve her şehrinde türemektedirler ve farmason cemaatin en büyük numarasını kazananlar otuz üç numaralıdır. İtalya'da Venerabil Fırkasının Cemaatine mensup olanlar Türkiye'de loca teşkiline çalışıyorlar ve Türkiye'de bulunanların ekserisi bu partiye mensuplardır. Farmasonlar insaniyete hizmet etmediği gibi ileride zenginler ile fakirler arasında cenk ve cidal açmak için adeta bir Napolyon kisvesine bürünüyorlar. Napolyon bütün beşeriyetin bir hunhar adamı olduğu için bütün insaniyet ve beşeriyet bu canavara ilelebet lanet olacaktır ve olmalıdır.”¹¹²⁴

¹¹²³ “Eslafta Sosyalizm”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 8.

¹¹²⁴ “Eslafta Sosyalizm”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 8.

Hukuk-1 Umumiye gazetesinde yer alan “Filibe’de Hükûmet Aleyhine Sosyalist Konferansı” başlıklı haberde Filibe’deki konferansın oldukça kalabalık olduğu işçi ve esnaf kesimin konferansa büyük ilgi gösterdiği ve konferansta hükûmete yoğun bir eleştiride bulunulduğu ifade edilir.

“Geçen Pazar günü Filibe’de Bulgaristan’ın umum sosyalist işçi partisi namına manastır polüt bürosunda konferans verildi. Konferansta sosyalist partisi ser amadından meşhur Diktatör Yanko Sakizofırad nutuk etti. Konferans hayli kalabalıktı. İşçi, esnaf çiftçi ahaliyesi hep burada idi. Yalnız diplomat takımı yoktu. Sakizof nutukunda Bulgar hükûmet hazırasına karşı gözünü yumdu ağızını açtı. Söylemedik laf bırakmadı. Mezkûr nutuktan istihraç ettiğimiz bazı fikirler bir vecaattır. Sakizof bağırarak söylüyor: ¹¹²⁵

Sakizof, Bulgaristan hükûmetinin Çar’ın oyuncacı olduğunu memleketin yönetimindeki bütün işlerin Çar’ın keyfi idaresi altında gerçekleştiğini, Türkiye’de ilan edilen Meşrutiyet idaresini Çar’ın tebrik etmediğini, Avusturya hükûmetinin bile Türk hükûmetini tebrik ettiğini ama Bulgaristan Çarlığının bu nezaketi göstermediğini söyler.

“Bulgaristan hükûmeti ve ordusu çarın altında bir oyuncak olmuştur. Memleketin dahli ve harici bütün işleri bütün hayatı Çar’ın keyfi ve idaresine malik bulunuyor. En yakın, en faideli komşumuz olan Türkiye’nin hürriyeti ve adaleti şenliklerini hükûmet-i hazıra ne için herkesten evvel etmedi. Avusturya gibi renksiz mutezil bir hükûmet bile yüzünü kızartıp o milleti tebriğe mesrat eylediği halde bizim Çar hükûmetinin böyle emir mühimme yanında durması kadar acaib ve şayan intiham bir şey olamaz.” ¹¹²⁶

Haberin devamında Sakizof yönetimdeki hükûmetin kısa bir süre önce demir yolu firmalarını afişe ettiğini, bu durumun memleketi oldukça zarara uğrattığını söyleyen yazar; Bulgar hükûmetinin yapmış olduğu hataların millette telafisi olmayan zararlara yol açtığını ifade eder. Sakizof eğer Bulgar hükûmeti Türk hükûmetine dört elle sarılmış olsaydı bugün Türk parlamentosundan en az yirmi otuz Bulgar vekilinin olabileceğini, Bulgaristan’ın oldukça müreffeh bir durumda bulunacağını belirtir.

“Hükûmet-i hazıranın bir zamanda şimendifer firmalarını meydana çıkarması kadar memlekete zarar getirecek bir hadise tasvir edemeyiz, nitekim de öyle oldu. Bulgaristan hükûmeti

¹¹²⁵“Filibe’de Sosyalist Konferansı Hükûmet Aleyhine”,Hukuk-1 Umumiye Gazetesi, 14 Kanunevvel 1324, sahife, 3.

¹¹²⁶“Filibe’de Sosyalist Konferansı Hükûmet Aleyhine”,Hukuk-1 Umumiye Gazetesi, 14 Kanunevvel 1324, sahife. 3.

hazırasının ifa eylelediği hatalar memleketimizi ve milletimizi telafisi ağır mümkün belalara ilka edilmiştir. Bir kere hükûmet-i hazıra bu hataları irtikab etmeyip de daha ilk hamlede yeni Türk hükûmetine meşruta hükûmete dört el ile sarılmış olsaydı. Emin olunuz ki, bugün Osmanlı parlamentosunda dört değil yirmi otuz mebusumuz bulunacak, Bulgaristan fevkalade, Türkiye mezhur olacak ahalinin serveti ticareti artacak hülâsa Bulgaristan manevi hakikiyesiyle müreffeh olacaktı.”¹¹²⁷

Sakizof son olarak Türk hükûmeti ile olan münasebetlerin yeniden gözden geçirilmesini, hükûmetin affedilmez hatalarının bedellerinin oldukça ağır bir şekilde ödendiğini belirterek Avusturya arazisinin yakılmasıyla Bulgaristan hükûmetinin zarar gördüğünü itiraf eder. Hukuk-ı Umumiye gazetesi Sakizof’un nutkunu değerlendirirken muhterem sosyalistin konuşmalarından en dikkat çekici olan ise işçi ve esnaf kesiminin sorunlarının nasıl örtbas edildiğini ifade ederek zaten işçi ve esnafla ilgili olan durumların hep böyle gizlendiğini, üstünün örtüldüğünü söyler.

“İlan-ı istikbalden evvel Devlet-i Âliye Türkler ile münasebetimizin derecesini bir kere düşüneceğiz, ona parlak günleri ne parlak bir istikbalin açılmış olduğuna işaret etti. Hükûmetin af edilmez hataları işte Bulgaristan’ın günden güne başını belaya soktu. Avusturya’nın arazisini yakarak kendi kendimizi yaktık. Safizof’un nutkunda bundan daha hararetli hakikat pek çok sözleri var. O muhterem sosyalist hitabının cümle ifadesi Bulgaristan’da asıl millet ve ahali demek olan işçi, çifti, esnaf kısmının vukuat-ı hazıradan ne türlü gizlendiği gayet güzel tasvir ediyoruz. Zaten dünya işleri hep böyledir.”¹¹²⁸

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Devlet-i Âliye ve Bulgaristan” başlıklı haberinde Bulgaristan hükûmetinin Türk hükûmetine karşı düşmanca tavrı eleştirilmektedir. Gazete Şark Demir Yolu’nun Bulgaristan hattından geçen kısmında işçilerin greve gittiklerini, Bulgaristan hükûmetinin hâlâ kilometre başına on bin frank olan ödemeyi yapmadığını, Bulgaristan hükûmetinin bağımsızlığını kazanmak için her yolu denediğini ifade eder.

“Bulgaristan imareti, hâlâ bizimle münasebeti hasm-ı karanede devam ediyor. Şark şimendiferinin Bulgaristan dahilindeki kısım-ı hududunu tatil-i işgalde bulunduruyor. Kilometre başına olan ticaret on bin franga tecavüz ederse bunun beş bin frangının şimdiye kadar

¹¹²⁷“Filibe’de Sosyalist Konferansı Hükümet Aleyhine”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Kanunevvel 1324, sahife. 3.

¹¹²⁸“Filibe’de Sosyalist Konferansı Hükümet Aleyhine”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 14 Kanunevvel 1324, sahife. 3.

hükûmet-i seniyye teslim olunmasını da mugayir-ı hakk ve hakkaniyet ad ederek mezkûr meblağın da fimabiad Bulgaristan hükûmeti mümtazanesine teslim edilmesini talep eyliyor. Bunlar bize karşı hep hass-i harb, pek vakia birçok hataya-yı siyasiyeyi sabıka ve Bulgar –Rus ihtilatıyla beraber o memleket ahalisinin bir derece-i müfredata (hubb-ı kavmiyeti) elimizden Rumeli Şarkiyatı aldı. Ve hem de biliyoruz ki, katiyen biliyoruz ki, bir gün Bulgaristan hükûmeti de bir hükûmet-i müstahile olmak fikrindedir.”¹¹²⁹

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Türkiye’de Sosyalizm” başlıklı haberinde Fransa’da 145 seneden beri süregelen kişisel haklar sorununun ihtilalin başlangıcından beri var olduğunu, İngiltere’de ise mevcut olan meşruti hükûmete rağmen işçilerin haklarını elde edemediğinden bahsedilir. Gazete Avrupa’daki bütün debdebeye ve ihtişama rağmen hâlân işçilerin sefaletlerinin devam ettiğini ömürlerinde bir gün görmeden geçirdiklerini ifade eder.

“Fransa’da 145 seneden beri hukuk-ı şahsiye meselesi ilan olunduğu asırlardan beri, İngiltere’de ise bir hükûmet meşruta devam ettiği halde olan amele ve biçarelere eski hal biçareler ki ve muztar bahanelerinde kalmaktadırlar. Avrupa’da değil bütün Şark’ta da her yerde bütün bu debdebeye ve daratın yanı başında bir de sefalet zaruret levhası tecelli ediyor. Milyonlarca biçareler var ki bütün müddet hayatlarını sefalet ve zaruret içinde yaşayarak hayatlarını ancak gözyaşları dökmekle ve bir gün olsun tamam sükûn ve sükûnet bir kalble imrar edemez. Hatta ölürken bile karşısında boyunlarını büküp ağlayan biçarelere evlatlarının da daima yaşadıkça kendisi gibi elem ve zarurat muvadih kalmış oldukları bilâ-tevakkuf rahatça bile can vermeyerek kaçıp giden ne mazlumlar ne talihsizler var. Adalet-i beşeriye bu mudur?”¹¹³⁰

Haberin devamında sosyalizm taraftarlarının sefalet ve mağduriyet altında insanların ezilmelerini istemediklerinden bu fikirleri bütün beşeriyete yayarak ve insanlara düşüncelerini açıklayarak taraftar bulmaya çalıştıkları ifade edilir. Gazete sosyalizmin kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti’nde de etkilerinin görüleceğini ancak inkılabın etkilerinin henüz çok yeni olduğundan ahali arasında sosyalizmin yararından çok zarar getireceğini düşünür.

“Sosyalizm taraftarları bu sefalet ve mağduriyet sath arzından hızf ve tali olunmamamızı düşünüyorlar ve kendi aralarında evet diye bağırırlar. Bu fikirleri ile bütün efrad-i insaniyeyi düşündüren bu nazariyetlerle sosyalizm süratle, dehşetle her tarafta tevsih eylemekte,

¹¹²⁹ “Devlet-i Aliye ve Bulgaristan”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife 1.

¹¹³⁰ “Türkiye’de Sosyalizm”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 13 Eylül 1324, sahife, 3.

yayılmakta bulunuyor. Yarın da buraya bizim kapularımıza gelecek. Fakat biz de ise eylevm tabimi bir inkılab-ı siyasiyeden dolayı bir teşviş ve tebdil-i umumi devam etmekte ahali arasında hemen saçmak neşr etmek doğru değildir. Biraz menfaati olsa dahi birçok zararı olacaktır.”¹¹³¹

3.6. Sosyal Güvenlik Hakları

3.6.1. Tarihsel Gelişim Açısından Sosyal Güvenlik Hakları

Sosyal güvenlik hakkı Sanayi Devrimi'nin sonucunda ortaya çıkmış büyük ekonomik ve toplumsal değişimlere yol açmıştır. Sosyal güvenlik uygulaması sanayi toplumlarında mevcut olan geleneksel yardım modellerinin değişen düzene uygun hale getirebilmek için yapılan yasal düzenlemelerin bir sonucudur.¹¹³²

Osmanlı Devleti'nde ise sosyal güvenlik hakkı Tanzimat ile beraber toplum hayatına girmiştir. Tanzimat ile birlikte emeklilik uygulaması, maaşla karşılanan bir sisteme dönüşmüştür. Ordu ve mülkiye mensupları ile dul ve yetimlere ödenecek olan maaşlarla ilgili birçok düzenleme yapılmış, çok sayıda yasa ve yönetmelik çıkartılarak emeklilik sistemine kurumsal bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır.¹¹³³ Sosyal güvenlik alanında yapılan kapsamlı çalışma ile maaş ödemeleri bir nizam altına alınmıştır. Tanzimat sonrası sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemeler daha çok bürokrakların ve askeri erkânın ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmıştır. İlk olarak askeri sınıf için emekli sandıkları kurulmuştur. Emekli olan bürokraklara mazuliyet akçesi, ilmiye sınıfından emekli olanlara ise tarik maaşı verilmeye başlanmıştır.¹¹³⁴

3.6.2. Sosyal Güvenlik Haklarının Muhtevası

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar sosyal güvenlik sistemi aile yardımlaşmaları, loncalar ve mesleki grup odaları, vakıflar, öşür gibi uygulamalardan ibaretti. Vakıflar bu uygulamalar içerisinde kapsamı en geniş olanıydı. Bu kurum aracılığıyla fakirlere,

¹¹³¹ “Türkiye’de Sosyalizm”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 13 Eylül 1324, sahife, 3.

¹¹³²Şenocak, H. (2009). “Sosyal Güvenlik sistemimi Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi.” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0, (56) ,418.

¹¹³³İpşirli, M. (2011), “Tekaiüt”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, Ankara: Diyanet Vakfı,340-341.

¹¹³⁴Orhan S. (2016). “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri.” *İş ve Hayat Dergisi*, 2,(3), 196.

muhtaçlara yardım sağlanarak devletin çeşitli yerlerinde imaretler tesis edildi. Ayrıca vakıflar aracılığıyla yetim öğrencilerin ihtiyaçlarının giderilmesi, şehit ailelerine barınma imkânının sağlanması gibi pek çok sosyal haklar tedarik edildi.¹¹³⁵

Dönemim en önemli sosyal dayanışma kurumları loncalardı. Lonca sistemi içerisinde oluşturulan ve “orta sandığı” ya da “teavün sandığı” olarak adlandırılan dayanışma sandıkları ile bir nevi sosyal güvenlik sağlanmaya çalışıldı. Bu sandıkların gelir kaynakları usta ve kalfaların ödedikleri aidatlar ve bağışlarla sağlandı.¹¹³⁶ Yardımlaşma ve sosyal güvenlik sandığının gelirleriyle, esnaftan maddî durumu iyi olmayan yoksullara yardım edildi. Hastalanan üyelerin tedavi masrafları karşılandı. Yaşlanan ve sakatlanan lonca üyelerinin geçimleri tedarik edildi. Sandık sistemi aynı zamanda sosyal güvenlik teşkilâtı özelliğine de sahipti. Üyeler her türlü kazaya ve ölüme karşı koruma altındaydı. Saniyileşme ile birlikte küçül el sanatları önemini yitirince lonca teşkilatları da varlığını sürdürmedi.¹¹³⁷

3.6.3. Yasal Sınırlılıklar Açısından sosyal Güvenlik

Osmanlı Devleti’nde emeklilik sistemi Fatih Sultan Mehmet Dönemi’nde çıkarılan kanunname ile başladı. Bu kanunname kapsamına dâhil olanlar yüksek rütbeli devlet adamları ve askerlerdi. Fatih Sultan Mehmet’in teşkilât kanunnamesi ile yüksek rütbeli devlet adamlarının tekaüt olmaları durumunda kendilerine ne kadar tahsisat verileceği belirlendi. Emeklilik ödemeleri hazineden değil tımar gelirlerinden sağlandı.¹¹³⁸

Başlangıçta devlet memurları için düzenlenen ve daha sonra kapsamını genişletilen ve XIX. yüzyıldan itibaren ise kurumsal bir nitelik kazanmaya başlayan emeklilik sistemi, tekaüde ayrılma olarak adlandırıldı. Osmanlı İmparatorluğunda, herhangi bir biçimde devlet hizmetinde bulunanlara, yaşlılara ve sakatlık sebebiyle hizmetten ayrılanlara, tekaüt, arpalık, oturak ulufesi gibi adlar altında, geçimlerine yetecek surette aylık veya üçer aylık

¹¹³⁵Özger, Y. (2011). “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kara Ordusunda Emeklilik İşlemlerine Dair Yapılan Düzenlemeler ve 1881 Tarihli Tekâüt Kanunnamesinin Tahlili.” **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:30, 206.

¹¹³⁶Güvercin, C. H. (2004).“Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi.”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, 57(2), 91.

¹¹³⁷Bayram, s. (2012).“Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı Ve Esnaf Loncaları” .**İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 21,(81-115), s. 88.

¹¹³⁸İpşirli, M. (2011).“Tekâüt”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:40, İstanbul: Diyanet Vakfı,340-341.

maaş bağlandı. Tekaüt Ulufesi olarak da adlandırılan ödemeler memurların rütbelerine göre düzenlendi.¹¹³⁹

Tekaüt düzenlemesi II. Mahmut Dönemi'nde tahsisat ve iltizam sistemlerinin yol açtığı rüşvet ve yolsuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla hazırlandı. Emekli maaşı düzenlemesi 1838 yılında çıkarılan Hatt-ı Hümayun'la düzenli hale getirildi.¹¹⁴⁰1860 senesinden sonra askerî ve mülkî memurlar için yeni düzenlemeler ele alındı.1864'te ilk olarak ordu mensupları için bir nizamname hazırlandı. Ertesi yıl ordu mensupları için emeklilik kanunu hazırlanarak yürürlüğe konuldu. 1866'da kurulan Askeri Tekaüt Sandığı ile ilk resmi sosyal güvenlik kurumu tahsis edildi.¹¹⁴¹

Dönem dönem ordu ve sivil bürokrasi için emeklilikle ilgili çeşitli kanun lâyhâları hazırlandı. Bunlar arasından en kapsamlı olanı 1869 tarihinde hazırlanan Asakir-i Berriye-i Mülükane Tekaüt Kararnamesi'ydi. Bu kararname ile askeri erkânın emeklilik hakları tanzim edilerek öldüklerinde ailelerine maaş bağlanması için yasal düzenlemeler hazırlandı. Ayrıca nizamname, askerin maaşında belli ölçüde kesinti yapılmasını, kesilen paranın sandığa aktarılmasıyla ilgili düzenlemeleri içeren sosyal sigorta sisteminin başlangıcını oluşturdu.¹¹⁴²

1874'te “ İnfak-ı Muhtacin-i Eytam ve Eramil- i İlmiyye Nizamnamesi” yayımlandı. Bu düzenleme ile ilmiye sınıfı, işçi sınıfı ve sivil bürokrasi mensublarının sosyal güvenlik hakları ile ilgili düzenlemeler yapıldı 1875'te emeklilik sistemine işçiler de dâhil edildi. Tersane-i amirede müstahdem ve amele-i daimenin mutekadini ile bunların eytam ve eramiline tahsis olunacak maaşlar hakkında nizamname yayınlandı. Bu nizamname esas olarak işçilerin emekli maaşlarını düzenlemekle birlikte dul ve yetimlere ilişkin esasları düzenledi.¹¹⁴³

¹¹³⁹Martal, A. (2000). “Osmanlı İmparatorluğunda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler.” **Kebikeç**, Sayı: 9, 36.

¹¹⁴⁰Özbek, N. (2006) .**Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**. İstanbul: Tarih Vakfı, 30.

¹¹⁴¹İpşirli, a.g.e. 340-341.

¹¹⁴²Aykanat, M. (2015).**Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,227.

¹¹⁴³ Martal, a.g.e. 39.

Sosyal güvenlik uygulamaları II. Abdülhamit Dönem’inde de devam etti. Bu dönemde daha çok mağdurların hakları güvence altına alındı. İş kazası mağdurlarına, engellilere, muhtaçlara ve savaş gazilerine yönelik maaş ödemeleri yapıldı. İş kazası mağdurları ve engelliler için oluşturulan emeklilik fonlarının sayısı artırıldı. Devlet hazinesinden yardım sağlandı II. Abdülhamit Dönemi’nde sosyal güvenlik sistemi daha geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışıldı. Darülaceze ve Darülhayır tahsis edildi.¹¹⁴⁴

1876’da “Meclis-i Ticaret ve Ziraatın Vazaif-ı Esasiyesine” dair kararname ile telgraf ve posta memur ve hizmetlilerinin emekliliklerine dair bir düzenleme yapıldı. Buna göre posta ve telgraf memurlarının emekli olabilmeleri, dul ve yetimlerinin bu haktan faydalanabilmeleri için yirmi beş yıl hizmet etmeleri, bir işçinin ise otuz yıldan daha fazla hizmet etmesi koşuluyla bir emekli olabilecekleri belirtildi.¹¹⁴⁵

1881’de Memurin-i Mülkiyye Terakki ve Tekaüd Kararnamesi hazırlandı. Bu kararnameye göre mazuliyet maaşları düzenlendi. Kararname kapsamında memurların azledilme koşulları belirlendi. Buna göre kanuna aykırı olarak atananlar iç tüzüğünü ihlal edenler, hükümlüler, istifa edenler haricinde iradesi dışında azledilen sicili temiz memurlara mazuliyet aylığı bağlanmaması kararlaştırıldı. 8 Mart 1885 yapılan yeni bir düzenleme ile vefat eden askerlerin yakınlarına, düşük dereceli askeri personele, hastalık ve maluliyet sebebiyle görevlerine son verilenlere emeklilik hakları tanındı.¹¹⁴⁶

Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte bütçe denklığı sağlanması için, memur maaşlarında ve sayılarında düzenleme yapıldı. Hükümet ihraçları ve maaş kesintilerini yasal zemine oturtmak için Tensikat Kanununu hazırlattı. 1908 yılı Aralık ayında tensikatla ilgili yasa hazırlanarak 1909 yılında yürürlüğe konuldu.¹¹⁴⁷ Bu kanunla birlikte memur, asker ve ilmiye mensuplarından bazıları yaş haddinden zorunlu olarak emekli edildi. Bir kısmına mazuliyet maaşı bağlandı, bir kısmına da tazminat ödenerek görevlerinden uzaklaştırıldı. Hizmet süreleri 25 yıl olan ve emeklilik için şartı olan 30 yılı tamamlamayanların beş senelik aidat bedelleri hükümet tarafından karşılandı. Emekli ve mazuliyet aylıkları

¹¹⁴⁴Akyol E. D(2013).” Sultan II. Abdülhamit Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları.” **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 7(31), 39.

¹¹⁴⁵Nadir Özbek, a.g.e.46.

¹¹⁴⁶Manav, N. (2017). “Mazuliyet Sandığı’nın Kuruluşu Ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler”.**Türkiyat Mecmuası**, c.27. (1),219.

¹¹⁴⁷Manav, N. (2017). “II. Meşrutiyet’te Abdülhamit Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüt Sandıkları.” **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2,(1), 243.

bağlanan memur ve ilmiye mensupları için ödemeler Mülkiye Tekaüd Sandığından, askerler için Askeri Tekaüd Sandığından, tazminatlar ise Hazine'den ödendi.¹¹⁴⁸

Meşrutiyet Dönemi'nde askeri ve mülki sandıklarla birlikte Tersane-i Amirenin işçi ve memurları için de emeklilik ve malullük sandığı kuruldu.1910'da Hicaz Demir Yolu Memur ve Müstahdemlerine hastalık, kaza halleri için yardım sandığı oluşturuldu. Hürriyet'in ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki 1910 yılında çıkartılan bir kanunla muhtacın maaşı ile ilgili olarak düzenlemeye giderek keyfilik ve belirsizlikleri ortadan kaldırmaya çalıştı ve sosyal yardım sistemini kurumsallaştırılması amaçlandı.¹¹⁴⁹

Meşrutiyet rejimi birlikte geleneksel sosyal yardım uygulamalarını ortadan kaldırmak istenildi. İlk olarak Evkaf ve Hümayun Nezareti altında görev yapan vakıfların bazı uygulamalarına ve bu uygulamalar için ayrılan bütçeye son verildi. 1917'de Şirket-i Hayriye Tekaüt Sandığı kuruldu. Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da ücretli emeğin geliştiği meslek ve bölgelerde modern anlamda sosyal güvenlik kurumları oluşmaya ve gelişmeye çalışıldı.¹¹⁵⁰

3.6.4. Sosyal Güvenlik Haklarının Basına Yansımaları

3.6.4.1. Maaş Ödemelerinin Yapılmaması

Volkan gazetesinde yer alan "Maaş-ı Umumi" başlıklı haberde maaş ödemelerinin sosyal bir hak olduğu ve maaş ödemesinin zamanında yapılarak bir mağduriyet yaşatılmaması gerektiği ifade edilir. Gazete, Maliye Bakanlığına seslenerek, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne itibar etmesi için maaşların her ayın sonunda düzenli olarak yatırılması gerektiğini söyler.

"Maaş-ı umuminin pazartesi günü verileceği, eski zamanlarda olduğu gibi bazı rüfekaımızın ilan etmesi bize hâlâ eskiliği hatırlatıyor. Maaş-ı umumi bir haktır. Bunu ilan etmek, Maliye Nezareti'nin mah-be-mah maaş veremeyeceğini işrab eder. Maliye Nezareti iyi bilmelidir ki: "Milletin iade-i itibarı, Avrupa'nın bize itimadı maaşın her ayın birinci günü değil, her ayın

¹¹⁴⁸Kolay, A. (2017)".II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat Ve Bürokratik Değişim (1908-1910)." *Türkiyat Mecmuası*,27(1),200.

¹¹⁴⁹Özbek, N. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914*, İstanbul: İletişim, 277-278.

¹¹⁵⁰Güvercin a.g.e. 91.

sonuncu günü verilmelidir. Zira bir amele hakkını ferdası günü çalıştığı günün akşamı vakti alması lazım gelir.”¹¹⁵¹

Haberin devamında gazete bunun üzerine Maliye Nezareti'nin maaş ödemesini, ayın ilk günü düşünmesini son güne bırakmamasını söyler. Nezaretin on beş gün öncesinden bütçesini ayarlamasını ve halkı da perişan etmemesini, milletin bakanlıktan tek beklediği şeyin zamanında maaş ödemesinin yapılması olduğunu ifade eder.

“Binaenaleyh: Maliye Nezareti maaş vermeyi ayın birinci günlerinde vermeyi düşüneneğine, her ayın on beşinden itibaren nazar-ı dikkate almalı, milleti artık Maliye Nezareti'nde etek öpmekten kurtarmalı. Milletin istediği budur ve böyle olmalıdır.”¹¹⁵²

Volkan gazetesinde yer alan “Tekâüd-i Askerî Sandığı Nezaretine Açık Mektup” başlıklı haberinde maaşını alamayan asker emeklisinin mektubu hakkındadır. Mektupta bizim gibi evlatları için gece gündüz gözyaşı döken anaların, eşlerin bedduasını almayın. Maaşlarımızı ödeyiniz. Bu dünyada kötülük yaparak beddua almak çok kolaydır, marifet iyilik yaparak hayır duası almaktır, diyerek içinde bulunduğu zor durumu ifade etmiştir.

“Bizim gibi evlâd-ü iyâli için gece gündüz gözyaşı döken anaların, zevcelerinin inkisârını almayınız! Elinizden geldiği kadar gayrette kusur etmeyiniz! Hatta diyebilirim ki, herkesden evvel bizim maâşatımızı tesviye çaresini düşününüz! Taharri ediniz, bulunuz!..Bu âlemde fenalık yaparak inkisâr almak pek kolaydır. Mârifet iyilik yaparak hayır duâ almalıdır. Adını hayr ile andırmağa eyle himmet! Âleme geldiğine bir taşı terk etme delil! Taşı da nakşım da mahveder amma, eyyâm, ebedî dâir olur elsinede zikr-i cemil.”¹¹⁵³

Volkan gazetesinde yer alan “Maaş” başlıklı haberinde hükûmetin maaş ödemelerini yapmamasından dolayı yaşatılan mağduriyet ve hükûmete yöneltilen eleştiri hakkındadır. Gazete “Maliye Nezareti'ne paranız yoksa neden maaş tahsis ediyorsunuz eğer parasınız varsa neden maaşların ödemiyorsunuz?” diye sorar.

“Aman ya Rab! Yine maaş feryatları, milletin verdiği yüzde beşler, daha neler, kendilerini topraklar altında yatarken, evladı rahat etmek içindir. Verilen paralar hesabıyla, verildiği gibi maaşlar da hesabıyla tahsis olunmuş olsa gerek. Paranız yoksa niçin maaş tahsis edersiniz, paranız varsa niçin vermezsiniz. Millet sokaklar ortasında, sefalet içinde bırakılan muhadderât-

¹¹⁵¹ “Maaş-ı Umumi”, Volkan Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1324, sahife, 3.

¹¹⁵² “Maaş-ı Umumi”, Volkan Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1324, sahife 3.

¹¹⁵³ “Tekâüd-i Askerî Sandığı Nezâreti'ne Açık Mektup”, Volkan Gazetesi, 3 Kânunuevvel 1324, sahife 4.

ı islamiyeyi görmeye tahammül edemez. Ya mah-be-mah maaş veriniz yahut deruhte ettiğiniz vazifeyi ifaya muktedir olamıyorsanız çekiliniz. Hikmet-i hükümet yoktur. Hem anlamayız da!”¹¹⁵⁴

Volkan gazetesinde yer alan “Mütekaidin ve Eytâm ve Erâmil-i Askeriyye Maâşâtı Muâmelât-ı Adâletşikenâne” başlıklı haberinde tekaüt sandığına bağlı sivil memur, mülkiye, askeriye ile yetim ve dul olan vatandaşların maaşlarını on gün evvel almaları gerekirken hâlâ maaşlarını almadıkları ifade edilir.

“Bilcümle memurin-i mülkiyye ve askeriyye, sekiz on gün evvel bir maaş-ı umumi itâ edilmiş olduğu halde her sınıf ashâb-ı maaştan daha ziyâde haklı olan mütekaidin ve eytâm ve erâmil-i askeriyye bu hakk-ı sarihten mahrum edilmiştir. Sebebi de sandık mevcûdunun ancak bir maaş itâsına kifayet edebilecek derecede olmasından ve bu para şimdi sarf olunduğu halde takarrüb eden îd-i adhâda itâsı zaruri olan maaş için karşılık tedarikinin imkânsızlığından ileri geliyor imiş.”¹¹⁵⁵

Gazete, yazının devamında emeklinin, her şeyden mahrum edilen dul ve yetimin, meşrutiyet idaresiyle sağlanan adalet ve eşitlikten de mahrum edildiğini, sandık nezaretinin bu durumu susarak geçiştiremeyeceğini, Maliye Nezareti’ne art ardına şikâyet dilekçeleri yazıldığını ifade eder.

“Mütekâidinin o her türlü müzaheret ve esbâb-ı maişetten mahrûm bulunan biçâre eytâm ve erâmilin muhill-i adâlet ve musâvat olan iş bu muâmele-i istisnâiyeden dolayı hakk-ı sarihlerini talep emrinde vukû bulan mürâcaat-ı mütevâliyeleri sandık nezâretince sükût ile geçiştirilemeyerek, sûret-i muhikkada vukû bulan mürâcaat-ı mütevâliyeden bahisle hemen tediye-i maaşâta başlanıp başlanmaması ve başlandığı takdirde bayramda verilecek maaşın sûret-i tedârik ve tesviyesi Harbiye ve Mâliye Nezaretlerinden sorulmuş olduğu yine o zâtın cümle-i ifâdatından anlaşılmiştir.”¹¹⁵⁶

Haberin devamında maaş ödemeleri için verilen dilekçelerinin üzerinden bir hafta geçmesine rağmen herhangi bir ödemenin gerçekleşmediğini oysa maaşın en temel sosyal hak olduğunu söyleyen gazete askeriye dul ve yetimlerinin bu haktan mahrum bırakıldığını üzümlere ifade eder. Gazete, para yok denilse de maaş için nereden para

¹¹⁵⁴ “Maaş”, Volkan Gazetesi, 3 Kânunuevvel 1324, sahife. 4.

¹¹⁵⁵ “Mütekaidin ve Eytâm ve Erâmil-i Askeriyye Maâşâtı Muâmelât-ı Adâletşikenâne,” Volkan Gazetesi, 12 Kânunuevvel 1324, ssahife 4.

¹¹⁵⁶ “Mütekaidin ve Eytâm ve Erâmil-i Askeriyye Maâşâtı Muâmelât-ı Adâletşikenâne,” Volkan Gazetesi, 12 Kânunuevvel 1324, sahife 4.

bulunuyorsa asker emeklilerinin herkesten önce düşünülmesi ve haklarının iade edilmesi gerektiğini söyler.

“Aradan bir hafta müddet geçtiği halde bu bâbda henüz icrâatta bulunmamıştır. Bugün her sınıf ashâb-ı maaş hakları verildiği halde, tahsis-i eytâm ve erâmil-i askeriyenin bir hakk-ı sarihten mahrûm edilmesi bi'l-vücûh şâyân-ı teessüftür. Her ne sebebe mebnî olur ise olsun ve nısfet ile kâbil-i telif değildir. Para yok denilir ise maaş-ı umûmî için nereden tedârik ve itâ olunmuş ise, mütekâidîn-i askeriyeye maaşâtının da o sırada hem de diğerlerinden evvel düşünülmesi ve haklarının tediye ve tesviye olunması hücceten ve maslahaten iktizâ eder idi.”¹¹⁵⁷

Asker emekli ödenekleri için gazete, ömrünün yarısını hudutlarda geçiren vatanın muhafazası için ölümü göze alan yaralı ve sakat kalıp malulen emekli edilen ile aynı mukaddes vazifeyi yerine getirirken şehit düşen askerlerimizin dul eşleri ve yetimlerine yapılan bu muamelenin bütün milleti kahredeceğini söyler. Onların topluma emanet olduğunu, onların maaşlarını her şeyden önce düşünülmesi gerektiğini beyan eder.

“Ömrünün kısm-ı a'zamını serhadlerde geçiren, vatani taarruz-i a'dâdan muhâfaza için kurşunlara göğüs gerip mecrûh ve mâlul düşen mütekaidin ile aynı vazife-yi mukaddeseyi ifâ yolunda terk-i cân eden zâbitân ve efrâd-ı askeriyemizin dul zevce ve yetimlerine edilen bu muâmele bütün milleti dilhûn eder. Onlar bize vedîatullahtır. Onların maişetini herkesten ve nefsimizden evvel düşünmek ve haklarını her şeye tercihen vermek dinen, insaniyeten üzerimize farz-ı ayndır.”¹¹⁵⁸

Gazete; emekli, dul ve yetimlerin maaş haklarından düzenli olarak faydalanmalarını ve bundan sonra maaşlarını her ay düzenli olarak almalarını, bunun için ne gerekiyorsa yapılmasını, emekli sandığı muamelelerin meşrutiyet devrine yakışır surette düzenlenmesini Harbiye ve Maliye Nazırlarından bekleriz demektedir.

“Binâenaleyh umûmiyetle verilen iş bu maaştan mütekaidin ve eytâm ve erâmil-i askeriyemizin de hisseyâb edilmesini ve bâdemâ dahi maaşlarının mâh-be-mâh bir tarik-i intizâmında temin-i tesviyyesi neye tevakkuf ise esbâbının serîan istikmâliyle bilumûm askerlerimizin maişet-gâh-ı müstakbeli olan Tekâüd Sandığı muâmelâtının devr-i meşrûtiyyete

¹¹⁵⁷“Mütekaidin ve Eytâm ve Erâmil-i Askeriyeye Maâşâtı Muâmelât-ı Adâletşikenâne,” Volkan Gazetesi, 12 Kânunuevvel 1324, sahife 4.

¹¹⁵⁸“Mütekaidin ve Eytâm ve Erâmil-i Askeriyeye Maâşâtı Muâmelât-ı Adâletşikenâne,” Volkan Gazetesi, 12 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

lâyük sûrette tanzim ve ıslâhı Harbiye ve Mâliye Nâzırlarının, himem-i hamiyet-kârânelerinden bekleriz.”¹¹⁵⁹

Volkan gazetesinde yer alan “Tekâüd Sandığı” başlıklı haberinde maaş düzenlemeleri için hazırlanan nizamnameden bahsedilir. Gazete, nizamnamenin hazırlandığı ilk andan beri pek çok kere değişikliğe uğradığını, düzenlenen nizamnameye göre emekli maaşı aylığı ödemesinin üç ayı geçmeyeceği, bütçe tahsisi için emekli aylık giderlerinin hesaplamasının da en kısa zamanda yapılacağını beyan edildiğini belirtir.

“Serlevhası altında neşir buyrulan tekâüd nizamnâme-i cedidi manzûr-i iftihârımız oldu. Ma'lûm-i âlileridir ki, bu gibi husûsatta her sûretle ahvâl-i fevkalâde nazar-ı dikkatten dur tutulmamalıdır. Bir kere gerek askerî gerek mülkî sandıklarının hîn-i küşâdından beri sûret-i zâhirede te'min-i selâmet maksadıyla birkaç defa tebeddüle uğramıştır. Gerçi idare-i hâzıramıza nazaran yüzde elli nisbetinde ba'demâ böyle tebdillere imkân görülmüyorsa da nizamnamenin bir maddesinde ‘tekâüd muâmelâtı üç mâhı tecavüz etmeyeceği’ muharrer olup 58'inci maddesinde de sandıkça muamelât-ı kuyûdiye ve hisâbiye nihayet altı mâhda bitirilecektir, cümleleri bir tezât teşkil etmekle beraber bir maddesinde de me'murîne tekâüd maaşı tahsis edilmedikçe maaş-ı aslîsi katledilir, ta'biri mevcuttur.”¹¹⁶⁰

Gazete haberinin devamında Dâhiliye Nezareti veya ona bağlı bulunan kurumlarca nahiye müdürünün istifa ettirildiğini, kurumun bu şahsa altı aylık maaşı nereden tedarik edileceğini sorar. Gazete, sandık heyetinin ıslahattan neden kaçındığını, neden ayda bir kere toplandığını, heyetin haftada bir toplanmasının sorunların çözümünde etkili olacağını söyler.

“Teemmül buyurunuz, Dâhiliye Nezareti'nce veyahut vilâyet veyahut mutasarrıfıyetçe acezeden bir nahiye müdürü infisâl ettirilir ve kendisi müsin olur. Muvâsalatını müteâkib de tekâüdüğünü istid'a eder ise altı ay maişetini nereden tedârik edecek? Netice tese'üle mi müncer olacak? Rub'u asra karib müddettir maaşımdan o sandıka kafıyyat vukuundan nâşi alakadarım. İstikbalim nokta-i nazarından yazıyorum. İslahattan sandık hey'eti kendini neden tecrid ediyor? O ma'hud hey'et-i umûmiye halâ eski hamam eski tas tarzında neden ayda bir içtima ediyor? Haftada bir toplansa me'mûrinin hukuku tesri' edilse kıyamet kopmaz ya! “¹¹⁶¹

¹¹⁵⁹“Mütেকaidin ve Eytâm ve Erâmil-i Askeriyye Maâşâtı Muâmelât-ı Adâletşikenâne,” Volkan Gazetesi, 12 Kânunuevvel 1324, sahife, 4.

¹¹⁶⁰“Tekâüt Sandığı,”Volkan Gazetesi, 14 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹¹⁶¹“Tekâüt Sandığı,”Volkan Gazetesi, 14 Kânunusani 1324, sahife, 4.

Heyetin çalışmalarının oldukça ağır ilerlediğini söyleyerek en basit bir belgenin bile bir haftadan evvel sandıktan alınmadığını ifade eder. Kurumda on altı yaşında işe başlayıp on yedi yaşında maaş alan ve yirmi yaşında ise kurumdan emekli olanların varlığından bahsedildiğini söyleyen gazete bunun hangi adalete uygun olduğunu, eğer yirmi yaşında emekli olunuyorsa bu yaşa gelinceye kadar herkesten yüzde beş vergi alınmaması gerektiğini vurgular.

“Hâlâ eski ta’azzum daha doğrusu betâet sandıktan çıkamayacak? Sandık-ı mezkûrdan en âdi bir kâğıdı çıkarabilmek haftalara, aylara inhisâr ediyor olduğu haber veriliyor. Kutb-ı şimâlîye müşâbih o mermerle muhât avlusunda ârâm-güzînbiçare fukara muhadderâtı düşünelim. Esasen ciddiyet-i merâsim olmayan bir dâireden sâye-i hürriyette mekâtib-i âliyeden neş’et edip on altı yaşında zeki gayur bir genç me’mur olur, on yedi yaşında da maaşa nâil olur ise yirmi yaşının müntehasından muteber addedilen hakk-ı tekâüdiyenin iki sene on bir aylığı ne olur? Bu hangi adâletle kâbil-i tevfiğ ve tatbiktir? Öyle olduğu halde yirmi yaşına vâsıl oluncaya kadar yüzde beş ve bir alınmamalıdır.”¹¹⁶²

Gazetenin yaptığı araştırmalar sonucunda emekli aidatı ödemelerinin yaşlı nüfus yerine genç nüfusa kaydığını, şimdiye kadar ödeme yapan memurların ödediği toplam bedelin yarısının iade edileceğini kalanın ise emeklilikten düşeceğini ve ölümünden sonra yakınlarına maaşının intikal edeceğini belirtir. Gazete, böyle bir uygulama yürürlüğe girecek olursa memurun türlü hukuksuzluklara başvurabileceğini nezarete çalışan birine aynı hesap üzerinden işlem sağlatılabileceğini ifade eder.

“Veyahut tezebzübün içinden çıkmak için de tekâüd aidatını ihtiyâre bırakıp şimdiye kadar veren memurların bilâ terakki te’diyâtının yekûnu itibariyle nısfının iadesiyle hîn-i tekâüdden iskâtı ve irtihâlden sonra da bittab’ ailesi efrâdının da her haktan sukutu cihetinin ihtiyarı sandık te’di-yâtında pek çok bilâhare tenzilâtı intâc eder. Dür-endiş olan me’murîn de müessesât-ı mâliyeden birine aynı hesap üzerine tevdiâtta bulunursa, emin olunuz, şimdiki usûlden hem sağlam hem de binnisbe menfaati fazla olur. Esasen bu tekerrür-i tebeddül ve tezebzüb yüzünden memurîne de gına gelerek yüzde altının âdem-i kat’ını bilkiyam istidâ etmeleri de me’mûl olsa gerektir. Bu cihetler hakkında Şûrâ-yı Devlet’e mi gitmiş Sadarete mi gelmiş, sonra da Meclis-i Umûmiye mi gidecekmiş, nerede ise o dairenin nazar-ı dikkatini celbeyleriz!”¹¹⁶³

Volkan gazetesinde yeralan “Maaş” başlıklı haberinde dâhiliye nezaretinde görevli bir memurun fiziksel engelinden dolayı emekliliğe sevki üzerine göreve getirilen Rıfat

¹¹⁶² “Tekâüt Sandığı,”Volkan Gazetesi, 14 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹¹⁶³ “Tekâüt Sandığı,”Volkan Gazetesi, 14 Kânunusani 1324, sahife, 4.

Bey'in usulsüz terfi ve maaş alması hakkındadır. Rifat Bey'in devlet hazinesini kendi çıkarları için kullandığı anlatılır.

“İnkılâptan akdem dâhiliye nezâreti evrâk müdiriyetinde bulunan ma'lûlinden Ali Haydar Bey'in devâm edememesine mebni mümeyyiz. Rifat Bey'in unvanı muavinliğe irtikâ etmiş müdir-i mebhusun icrâ-yı tekâüdiyle mumaileyh Rifat Bey de evrak müdürü olmuş ve mir-i mumaileyh mezkûr oda mukayyidliğinden müterakki olduğu cihetle mesleğinin âlimi olup hazine-i millet de bu tekâüd keyfiyetinden epey istifâde etmiş.”¹¹⁶⁴

Muavinlik görevinin kaldırılmasına rağmen Rifat Bey için yeniden tahsis edildiğini, dolgun bir maaşla Rumeli müfettişliği kâtiplik mesleğini yerine getiren bir şahıs haline getirildiğini ifade eder. Gazete yapılan uygulamayı eleştirerek ihtiyaçlar doğrultusunda kurumların, dairelerin teşekkül etmesi gerektiğini, torpil ve iltimas hâlâ geçerliliğini sürdürüyorsa meşrutiyetin ne manası olduğunu sorar.

“Ve muavinlik hizmeti katıyyen lağvedilmiş iken anlaşılmaz bir sebepten nâşi tekrar ihdâs ve bin sekiz yüz kuruş maaşla Rumeli Müfettişliği kitâbet-i husûsiyesini ifâ etmiş olan bir zât getirilmiştir. Gerçi tiynet-i beşerde merkûz olan bir hâle nazaran her ferd kendi bildiğini tesâhübü arzu edeceği tabîi ise de nâ- be-mahal olmamalı ve bir lüzûm-i mübrem üzerine olmalıdır. Yoksa nasıl olursa olsun şunu kayıralım, fikri hâlâ bâki ise eski hâlden ne fark kalır. Vur abalya biçare hazine, millet bu paraları nereden verecek?”¹¹⁶⁵

Volkan gazetesinde yer alan “Mâliye Nazırının Nazar-ı İnsafına” başlıklı haberinde aralık ayının on beşi olduğu halde Maliye Nezareti'nin maaş ödemesi yapmadığını ayıca sekiz gün önce kuruma yapılan müracaatla da iki bin lira paranın eksik olduğu ve eksikliğin giderilmediği ifade edilir. Maaşların ödenmesine dair yazılan dilekçenin üzerinden hayli zaman geçmesine rağmen maaş ödemelerinin yapılmadığını söyleyen gazete eğer borç ile maaş ödemesi yapılıyorsa halkın başının çaresine bakması gerektiğini, eğer taşradan para bekleniyorsa oraların zaten fakirlikten kırıldığını ifade eder.

“Bugün kânunusaninin on beşi olduğu halde maaş vermekten izhâr-ı acz ediyorsunuz, sekiz gün evvel vâki olan müracaat üzerine on iki bin liranın noksan olduğu bildirilmişti. Bugün sekiz gün daha geçtiği halde verdiğiniz cevap yine o istikrazla maaş veriyorsanız vaktiyle başımızın çaresine bakmanız lâzımdır. Taşradan para bekliyorsanız oraları fakr-ı halden,

¹¹⁶⁴ “Maaş,” Volkan Gazetesi, 14 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹¹⁶⁵ “Maaş,” Volkan Gazetesi, 14 Kânunusani 1324, sahife, 4.

yangından çıkmışa dönmüştür. Yirmi beşer bin kuruş maaş alıp da devlete yine böyle hizmet edeceksiniz günahtır.”¹¹⁶⁶

Gazete haberinin devamında bakanlık memurlarının maaşlarında indirime gidilmesini, memurların on bin lira dahi alsalar geçinebileceklerini, İstibdat zamanından kalma memurların oldukça yüksek meblağlı maaş almaları yüzünden bugün ekonominin büyük açık verdiğini söyleyen gazete bu yüzden vatandaşa üç kuruş maaşın ödenmesinde güçlük çekildiğini ifade eder.

“Onar bin alınız! Gece gündüz tereyağıyla kaymak yeseniz yine kâfi gelir. Binlerle dullar, yetimler, sefaletten inliyor. Birkaç yüz kuruş maaşlı memurlar, bakkalların yanından geçmeğe sıkılıyor. Bir iki ay bütçesini yoluna koymuş olanlar, yine ipin iki ucunu bırakıyor. İnsaf ediniz! Merciinize lâyhâlâr vermek lâzımsa izâa-i vakt etmeyiniz. Devr-i İstibdâd enkazı binlerle maaşlarla vâyedâr, ashâb-ı hamiyet ise her cihetten rahnedâr. Zuafâ üç buçuk kuruş maaşını da almaktan âciz bir hâle gelmişlerdir.”¹¹⁶⁷

Gazete Maliye Nezareti’ne yönelik eleştirilerini sürdürerek milleti zor durumda bıraktıklarını, maaşları ödeyemeyecek durumda iseler istifa etmeleri gerektiğini söyleyerek milletin artık ihtiyaçlarını karşılamadığını, milletin "Bugün git yarın gel." sözlerini duymaktan bıktığını, kadınları artık evlerinde, divanhanelerinde değil sokaklarda Maliye Nezareti’nin önünde gördüklerini ifade eder.

“Milleti arsızlığa alıştırmayınız, maaş vermek mümkünsüz bir hâle gelmişse paydos borusunu çaldırınız! Rişte-i ikbâlinizin bulunduğu eller, maaşlarını yıkanmış olarak alıyor. Ashâb-ı ihtiyaç inil inil inliyor. Bu milletin âhı, dergâh-ı ulûhiyete yükseldikçe zinhâr necat beklemeyiniz! Artık millet, bugün git yarın gel, sözlerini dinleyemez oldu. Muhadderât-ı İslâmiye’nin sokaklar ortasında, divanhane kenarlarında görünmesini göremez oldu.”¹¹⁶⁸

Maaş ödemelerinin borçlanma ile yapılacaksa bu borcun maaş gününden önce alınmasını eğer faiz ile yapılacak ise neden hâlâ ödemelerin yapılmadığını sorar. Bakanlıkta bir sarraf görevde olsaydı bakanlardan çok daha iyi görevini ifa edebileceğini savunan gazete bakanların istifa etmesi gerektiğini düşünür.

¹¹⁶⁶ “Mâliye Nazır’ının Nazar-ı İnsafına,” Volkan Gazetesi, 15 Kânunusani 1324, sahife, 1.

¹¹⁶⁷ “Mâliye Nazır’ının Nazar-ı İnsafına,” Volkan Gazetesi, 15 Kânunusani 1324, sahife, 1.

¹¹⁶⁸ “Mâliye Nazır’ının Nazar-ı İnsafına,” Volkan Gazetesi, 15 Kânunusani 1324, sahife, 1.

“İstikraz edilecekse vaktinde edilmeli. Hâlâ dirâyet-i mahsûsalarından olmak üzere, faizden istifadeyi mi düşünüyorsunuz? Nedir bu atalet? Hiç şüphe edilmez ki, mevkiinize bir sarraf oturtulsa, sizden bin kat daha ziyade iş görebilir. Meclis-i Mebusan’da, mademki işin içinden çıkamıyorsunuz istifa ediniz, diyenlere karşı, istifa etmiş olsam, bütçenin on beş gün sonraya kalacağını bildiğinizden ona da hamiyeten istifa buyurmadığımız süsünü veriyorsunuz ki, ne kadar gülünse yeri vardır. İzhar-ı acz etmek ve bu işin içinden çıkamadım demek, bir büyüklüktür. Fakat insan âciz olduğu iş içinde, inat eylemek ve ancak bu iş bana mahsustur gibi iddiada bulunmak bilmeyiz ki, erbâb-ı nısfet nazarında ne suretle telâkki edilir.”¹¹⁶⁹

Her ayın birinci günü ödenmesi gereken işçi ve memur maaşlarının ödenmediğini öte yandan üst düzey memurların maaş ödemelerinin aksatılmadan yapıldığını söyleyen gazete biraz da biçare halka bakmaları tavsiyesinde bulunur. Gazete; bakanlık yetkililerine seslenerek Allah’ın nazarında insanların eşit olduğunu bakanlığın herkesi küçük görerek hakaretle yaklaştığını ya ödemeleri bir an önce yapmalarını ya da istifa etmelerini söyleyerek yoksa canına tak diyen halkın düzenleyeceği protesto gösterilerine hazırlıklı olmaları gerektiğini ifade eder.

“Her ayın birinci günü maaş veremeyeceğinize emin iseniz, istifa vermek üzerinize vaciptir. Size halef olacak olan belki esbâb-ı istifanızı nazar-ı dikkate alır da bir çare bulur. Her ne zaman mâliyeye geldimse, şürefâ maaşı vermekten mâliye hâli görmedim. Biraz da zuafâ maaşına bakınız. Allah ne buyuruyor biliyor musun? ‘Vezd tehinû velâ tahzenû ve entümü’l-a’levne’ nezd-i ulûhiyette insanlar alilerdir. Hayfa ki, siz herkesi hakir görüyorsunuz, herkese hakaretle bakıyorsunuz. Ya maaşâtı vaktinde vermeli veyahut istifa edip çekilmeli. Zira bir miting size mevkiinizi ebediyyen kaybettirir.”¹¹⁷⁰

Volkan gazetesinde yer alan “Yine Tensîk-i Maaş” başlıklı haberinde bütçede meydan gelen açık nedeniyle yine maaş düzenlemesi yapılmasından bahsedilir. Haberde bütçede meydana gelen açığın nedeninin bir türlü tespit edilememesi nedeniyle maaş düzenleme komisyonunun kurulduğundan bahsedilir. Gazeteye göre komisyonun konuyla ilgili net bir karara varamadığı ama memur maaşları yüzünden devlet hazinesinin uğradığı ve uğrayacağı zararlara karşı devletin her zaman maaş düzenlemesi yapmaya mecbur olduğunu söyler.

¹¹⁶⁹ “Mâliye Nazır’ının Nazar-ı İnsafına,” Volkan Gazetesi, 15 Kânunusani 1324, sahife, 1.

¹¹⁷⁰ “Mâliye Nazır’ının Nazar-ı İnsafına,” Volkan Gazetesi, 15 Kânunusani 1324, sahife, 1.

“Bütçede görünen açığın karşılığını bulmak kabil olmuyor. Maşatın bir had dâhilinde yine tensikine ihtiyaç görülüyor. Hatta rivayete nazaran evvelki günkü Meclis-i Vükelâda, vükelâ maaşlarından yüzde yirmi, beş binden yedi bine kadar olanlardan yüzde on, on bine kadar olanlardan yüzde on beş tenzilât icrasına ihtiyaç görüleceği mevzuu bahs olmuştur. Vakıa buna dâir bir karar sâdir olmamış ise de memur maaşı yüzünden hazine-i devletin uğradığı ve uğrayacağı rnüşkilâta karşı ne vakit olsa yine tensik-i maaş için bir karar ittihazına mecburiyet hâsıl olacaktır.”¹¹⁷¹

Gazete devletin memur maaşlarını ödemeye gücü olmadığını, ekonomik gücü yeterli olan Avrupalı devletlerin dahi bu yükü kaldıramayacağını çünkü memur sayısının olması gerekenden fazla olduğunu belirterek Almanya’da Hariciye Nezareti’nde kırk elli kişi çalışırken Osmanlı Devleti’nde dört yüzden fazla kişinin istihdam edilmekte olduğunu ifade eder.

“Evvelce yazdığımız birkaç makalede dahi demiş idik ki, bu devlet, bu millet bu kadar memur maaşı vermeğe mütehammil değildir. Değil biz, bizden zengin olan milletler bile mütehammil değildir. Çünkü bizde memur lüzumundan kat kat fazladır. Erbâb-ı iktidârdan olanları da mahdûddur. Düşünelim ki, Almanya devleti gibi koca bir devletin Hariciye Nezareti kırk elli kişiyle idare olunup durur iken, biz o nezarete dört yüzü mütecaviz memuru nasıl işe muktedir olabiliriz.”¹¹⁷²

Devletin on yedi milyonluk bütçesi ile bu kadar memurun maaş ödemelerin nasıl sağlanabileceğini sorarak devletin fazla memura ödediği maaş yükünden kurtulamazsa feraha çıkamayacağını söyler.

“En büyük devletlerde Maliye Nezareti’nde topu topu seksen kişi var iken biz on yedi milyon liralık varidatı kayda memur olan bir nezarete üç dört muhasebeciye nasıl olur da maaş verebiliriz? Bunu aklımız almıyor. Ne merhameten, ne de maslahaten buna imkân yoktur vesselâm. Hazine-i devlet tahammül-fersâ bâr-ı maaştan halâs olmazsa kendini sâhil-i selâmete çıkaramaz.”¹¹⁷³

Meclis üyeleri bir kere atandıktan sonra seçmenler tarafından görevlerinden alınamayacağını söyleyen gazete seçmenlerin sorunları basın aracılığıyla veya mitinglerle

¹¹⁷¹ “Yine Tensik-i Maaş”, Volkan Gazetesi, 28 Kânunusani 1324, sahife, 2-3.

¹¹⁷² “Yine Tensik-i Maaş”, Volkan Gazetesi, 28 Kânunusani 1324, sahife, 2-3.

¹¹⁷³ “Yine Tensik-i Maaş”, Volkan Gazetesi, 28 Kânunusani 1324, sahife, 2-3.

çözmeye çalıştığını ifade eder. Bir mesele için gereğinden fazla feryatlar koparılmaya başlanıldığında kamuoyu amacına ulaşmış demektir.

“Mebusan Âzaları bir kere tâyin olunduktan sonra artık müntehibler tarafından azl edilemez ise de gerek matbuat gerek mitingler vasıtasıyla bir meselenin lüzum veya âdem-i lüzumundan naşı feryatlar koparılmaya başladı mı? Efkâr-i umûmiyye o noktada içtima etmiş demek olacağından matbûatla mitinglerin talebi nazar-i dikkate alınır icra edilir yahut büyük büyük gürültülere sebebiyet verilir.”¹¹⁷⁴

Vahdetî, maaş ödemelerine itiraz etmeyen hiçbir ferden olmadığını söyleyerek maaş nizamnamesine göre yapılan düzenlemeyle üst düzey memur maaşlarından bir miktar indirim yapıldığını ama bu yapılan indirimin samimiyetten uzak olduğunu ve millette memnuniyet yaratmadığını belirtir.

“Bugün efrâd-ı milletten hiçbir ferd yoktur ki: Maâşât-ı hâzıraya itiraz etmiş olmasın. Vükelâ maâşâtı onar bin, valilerinki beşer bin mutasarrıflarınki iki bin beşer yüz, kaymakamlarınki biner, nahiye müdürlerininki beşer yüz kuruşa tenzil olduğu gibi. Mektupçuların mâhiyeleri mutasarrıflarınkine, tahrirat müdürlerinin aylıkları kaymakamlarınkine muadil bir miktara indirilerek her şubede idare memurinine muhassasatı nispetinde bir tenzilât icra edildiğini millet görse izhar-ı memnûniyyet mi eder, yoksa meyûsiyyet mi?”¹¹⁷⁵

Vahdetî, Meclis-i Mebusan varken ve görevini ifa ederken neden Şura-yı Devlet’in hâlâ varlığını sürdürdüğünü, istibdadın ruhunu diri tutmak için mi yoksa damatlarla, veliahtlara gelir kapısı sağlamak amacıyla mı varlığını sürdürdüğünü sorar. Şura-yı Devlet çalışanlarına her ay binlerce lira maaş ödemesi yapıldığını, zavallı milletin aç bilaç bırakıldığını ifade eder. Bunun için Vahdetî her devlet dairesinin kendisine ait nizamname ve bütçeleri düzenleyip meclise göndermesini, meclisin gerekli incelemeleri yapmasından sonra onaya sunulmasını önerir.

“Meclis-i Mebusan var iken, Şûrâ-yı Devlet ne demektir? İstibdat ocağı yanmakta olsun diye mi? Yoksa damatlarla, mehâdim-i kiram hazerâtına bir arpalık olmak için mi? Rica ediyoruz. Her daire kendisine mahsûs kavânin lâyihâlârını, bütçelerini, bit- tertip Meclis-i Mebusan’a verdikten, orası da bit-tedkik Meclis-i Âyân’a gönderdikten, oradan da bit-tensib Meclis-i

¹¹⁷⁴Vahdetî,“Tenzil-i Maâşât yahut idare-i Meşrûtanda Kayd-ı Hayat Yoktur”,Volkan Gazetesi,18 Kânunusani 1324, sahife, 1-2.

¹¹⁷⁵Vahdetî,“Tenzil-i Maâşât yahut idare-i Meşrûtanda Kayd-ı Hayat Yoktur”,Volkan Gazetesi,18 Kânunusani 1324, sahife, 1-2.

Hâss-ı Vükelâ'ya irsâl eyledikten, vükelâ da ledel-arz irâde-i seniyyesini istihsal ettikten sonra. Her kanun vesâir lâzımü'l-icrâ olan mevâd, taksım-i amâl kâidesince her dâire tarafından îfa edileceği muhakkak iken Şûrâ-yı Devlet'e milletin belini bükecek raddede bulunan mâh be-mâh bu kadar binlerle liralara bezl edip de zavallı milleti istikraz için Avrupa banka kapılarında dilendirmek, neden icâb ediyor, neden?"¹¹⁷⁶

Vahdetî, Şura-yı Devlet kaldırılarak görevinin Meclis-i Âyan'a devredilmesi gerektiğini söyleyerek bir devlette sadece memurları yargılamak için iki mahkemenin bulunamayacağını, bulunursa da bizim gibi ayın on yedisi olduğu halde maaş ödemesi yapamayan Maliye Nazırı gibi elini beline dayayarak ne yapacağını şaşırان bir hal ortaya çıkar der.

"Artık millet hırsız besleyemez. Lüzumsuz devâir-i hükûmete de göz yumamaz. Şûrâ-yı Devlet lağv olunmalı yerine Meclis-i Âyan ki; daimidir, kaim olmalı. Bir memurun sû-i hâli görüldüğü zaman âid bulunduğu müdüriyet, nezâret, o memuru tahriri olarak istintâk edip, bir kusuru görülürse, derhal Adliyeye teslim etmeli, yoksa bir millette aynı mesele için iki mahkeme olamaz. Olur, lâkin bizim gibi ayın on yedisi olduğu halde Mâliye Nazırı ellerini beline dayar da, durur, ne yapacağını şaşırır dâ kalır. Tenkih-i maâşâta gelince, Meclis-i Âyan; mütekaidin, çürüklük ocağı olmayacaktır."¹¹⁷⁷

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan "Aldığımız Bir Mektubattan" başlıklı haberinde bir okuyucu mektubuna yer verilmektedir. Mektupta maaşını almak için Harbeyi Nezareti Muhasebe Dairesine giden vatandaşın Saadettin Paşa'nın maaşını almak için nezarete geldiğini fakat icmal defterini unuttuğu için nezaret çalışanlarının dairenin altını üstüne getirip Saadettin Paşa'nın icmal cetvelini aradıklarını ifade ederek vatanına bu kadar zarar veren şahsa karşı yapılan hizmeti eleştirmektedir.

"Geçen gün para almak için, Harbiye Nezareti Muhasebet Dairesinde bulunuyordum. O sıralarda maaş verileceğinden ve Saadettin Paşa icmale cetveline idhal edilmesi unuttuğundan ve maaş alamadığı için daire altüst oluyordu. Saadettin Paşa ve emsalinin şimdiye kadar ihtisas ettikleri paralar yetirmiyormuş gibi ve açığa çıkarıldıkları halde yine onlara maaş veriliyor da

¹¹⁷⁶Vahdetî, "Tenzil-i Maâşât yahut idare-i Meşrûtanda Kayd-ı Hayat Yoktur", Volkan Gazetesi, 18 Kânunusani 1324, sahife, 1-2.

¹¹⁷⁷Vahdetî, "Tenzil-i Maâşât yahut idare-i Meşrûtanda Kayd-ı Hayat Yoktur", Volkan Gazetesi, 18 Kânunusani 1324, sahife, 1-2.

bizlerin ahvalimize hiç aff-ı nazar bile etmiyorlar. Dedikleri gibi millet kendine hizmet edene muavenet etmeyip de kendisine hıyanet edenlere mi muavenet edecek?”¹¹⁷⁸

Gazete Sadettin Paşa'nın döneminde yaptığı yolsuzluklara rağmen Paşa'ya neden maaş ödemeleri yapıldığını ve vatandaşa neden ödeme yapılamadığını sorar. Okur konuyla ilgili şikâyet oluşturacağını ve ilgili hangi mahkemeye müracaat etmesi noktasında gazeteden yardım talebinde bulunur.

“Bu paralar onlara niçin veriliyor? Bizler bunun hesabı soracağız ve sormaya da hakkımız vardır. Maruzat ve ikamem muhakkak ise bizim bir an evvel maa âile zaruretten ve sefaletten tahlis için merci-i aidine cemiyet-i muhteremimizden bir heyetin ikramını ve saraya çıkmamız icra edilecek. Muameleyi görmek arzusunda bulunduğumuzdan alınacak cevabın da yine ceride-i muteberleriyle yahut hakk-ı sarihimizi istirdad için hangi mahkemeye müracaat icap edeceğinin ilan buyrulmasını son derece de bunalmış olan bilcümle arkadaşlar namıma istirham eylerim Efendim. H. Nami.”¹¹⁷⁹

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde “Alınan Varaka” başlıklı haberinde Bulgar muhacirlerinden İstanbul'a iskân ettirilen vatandaşlara maaş bağlandığını, muhacirin müracaat etmesine rağmen maaşını alamadığı anlatılmaktadır. Okur, mektubunda Bulgar muhacirinin 1319 Ahtapoli vakası ile Bulgaristan'dan göçe zorlanan mal tahsildarı Meyhâlâki'nin kızları ve karısı olduğunu ve maaş-ı umumi için beş sene evvel müracaat ettiklerini ve bir netice alamadıklarını, bu yüzden de Edirne'den İstanbul'a gelerek durumları hakkında bilgi edinmek istediklerini anlatır.

“Sirkeci'de oturduğum bir hanede dul bir kadın ile biri on iki diğeri sekiz yaşında iki kızı Bi-ttesâdüf gördüm. Zaruret-i fevkaladelerini görünce muavenet-i maddiye bulunmak istedimse de halim katiyen müsaade etmediğinden vicdanen müteessir mazub kaldım. Hallerini tetkik ettim. Bin üç yüz on dokuz senesinde Ahtapoli vakasında Bulgar eşkıyası tarafından suret-i faciacaında itlaf edilen emval-i umumiye tahsildarı Meyhâlâki'nin eytamı ve dul karısı olduğunu ve kendilerine maaş tahsisinin beş sene evvel yapıldığını Edirne vilayetinden mevrud-ı mazbata ve ilmühabere takibi için buraya geldiklerini ve kimseleri olmadığını ve bir paraya muhtaç olduklarını anladım. Mühim işlerimi tevekkülle bu fakiri ve masum yetimlere acıyarak ellerinde bulunan müteadid numara pusulaları ile beraber Maliye Nezareti'ne gittik.”¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁸ “Aldığımız Bir Mektubattan”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife,3.

¹¹⁷⁹ “Aldığımız Bir Mektubattan”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife,3.

¹¹⁸⁰ “Alınan Bir Varaka”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinievvel 1324, sahife, 4.

Muhacirin maaş tahsisi için Babıali'ye müracaatta bulunulduğunu, müracaat evrakının Mabeyin Hümayuna sevk olunduğunu ifade eden okur, o sırada Mabeyin görevinde İzzet Paşa'nın bulunduğunu ve görevi sırasında istediği adamlara maaş tahsis ettiğini istemediğine tahsis etmediğini bu sebeble gelen evrakın işleme alınmadığını belirtir.

“Saat yediden ona kadar uğraştım. Taharriyât takibinden sonra iş anlaşıldı. Meğer dört sene evvel bu biçarelere maaş tahsisi için maliyeden Bab-ı ali'ye yazılmış, Bab-ı ali'den mabeyin hümayuna arz etmiş. O esnada icra-i faaliyette melun İzzet Paşa bulunduğundan ve istediği adamlara maaş tahsis edip istemediğine bağlamadığından, evrakı iade etmiş. Kâğıtları maliyede hıfz olunmuş ve bila-muamele iade olunmuş¹¹⁸¹.”

Okur, muhacirinin başvuru kağıtlarının işlem görmeden iade edildiğini ve dönem içerisinde buna benzer pek çok vakanın meydana geldiğini, zavallı yetimlerin çaresiz oradan ayrıldıklarını söyleyerek son bir çare olarak durumu Sadaret'e bildirdiğini, olumlu yönde çözülmesini umduğunu ifade eder.

“Bu gibi bila-muamele-i evrakın pek çok olduğunu Meclis-i Mebusan'ın maliye ve evrak-ı umumiye kaleminde görev yapan hamiyetli, vicdanlı bir efendiden öğrendim. Kahrolsun İzzet ve Refik melanetleri! Zavallı yetimler ağlayarak perişan olarak hanelerine avdet ettiler. Son bir çare olmak üzere sadarete arzuhal yazıp takdim ettim. Bakalım ne olur. Ümit ediyorum ki bu mağdur yetimlere merhamet şefkat ederler de kendilerine maaş tahsis olunur.”¹¹⁸²

Protesto gazetesinde yer alan “Nazar-ı Dikkat” başlıklı haberinde vakıf, eğitim, gümrük, posta ve telgraf nezareti komisyonlarında eski dönemde görev alan pek çok memura maaş ödemesinin yapıldığı anlatılmaktadır. İstibdat'tan kurtularak Meşriyet'e geçtiğimiz günden beri görev atamalarının yine liyakate göre değil hatıra ve gönle göre yapıldığı ve bu sebeble maliye bütçesinin çöktüğü ifade edilir.

“Evkaf, maarif, rüsumat, posta ve telgraf nezaretlerindeki komisyonlarına ve dersaadet, devair-i kabilinden olarak hayli azalar, muavinler, katibler tayin olunmuş ve bunlara dolgun maaş verilmiş idi. Hamden lillahi Teâla hükümetimizin istibdattan kurtularak meşrutiyet inkılabından beri ve tensikat icra ve cümlesi değil (yine gönüle hatıra bakarak). Fakat kadrü'l imkân mar-ul arz devair-i resmiye'de bila-istihkak ahz-ı mevki edenleri açığa çıkarılarak maliye bütçesi bir

¹¹⁸¹ “Alınan Bir Varaka”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinievvel 1324, sahife, 4

¹¹⁸² “Alınan Bir Varaka”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinievvel 1324, sahife, 4.

dereceye kadar vikâye olundu. Ancak şayan-ı hayret ve taaccüb bir şey vardır ki o da memurin-i mülkiye komisyonunun hala devam etmesidir. Bu komisyonun menfaatinden ziyade mazereti meşhurdur.”¹¹⁸³

Gazete, belirtilen komisyonun kapatılması için matbuatın konuyu sürekli gündeme getirdiğini, bu uyarıların dikkate alınmadığını, komisyonun ne amaçla kurulduğunun anlaşılmadığını, Dahiliye Nazırının komisyonu teftiş etmek görevlendirildiğini ama görevini yerine getirmediğini ifade etmektedir.

“Komisyon-ı mezkurenin lavı için çoktan beri ilm-i matbuat bağırıp duruyor. Maatteessüf bu haklı ikazata ehemmiyet verilmiyor. Komisyon-ı mezkûr, memurin-i mülkiyenin tayini için midir? Yoksa tetkik-i sicil-i ahval içindir midir? Anlaşılamıyor. Mademki dâhiliye nazırı mesuliyeti deruhte ederek memurini intihab ve tayin ediyor. Mademki sicil-i ahvalin müdürü, muavini, kâtipleri vardır. Komisyonun işi neden ibaret kaldı! su’aline maaş almaktır, cevabından başka bir cevap verilemiyor.”¹¹⁸⁴

Gazete, komisyonun yaptığı işin sadece para almak olduğunu hiçbir iş yapmayan komisyona maaş ödemenin mantıklı bir iş olmadığını ifade etmektedir.

“Devletin maliyesi böyle bir buhran-ı azim içinde olduğu bir zamanda za’id ve gayr-ı lazım bu komisyon için ayda iki yüz bin kuruş vermek eser-i teseyyüb değil midir? Herkes para kazanmak istiyor, İstanbul’da kemal-i istirahatla imrar-ı hayat itmek arzu ediyor. Komisyon heyeti vazifesini terk etsin çekilsin, demek bittabii tesirsizdir. Ancak müracaatın nazar-ı dikkatlerini celb ile bir az maliyemize merhamet etmelerini arzu eyleriz.”¹¹⁸⁵

Protesto gazetesinde yer alan “Maaş-ı Umumiye” başlıklı haberde memurin maaşlarının bir nizama göre düzenlenmesi gerektiği, maaşlarını kırk beş günde bir alan memurun halinin perişan olduğu belirtilerek Maliye Nazırları’nın halkın halini anlaması gerektiği ifade edilir.

“Memurin maaşatı bir ücret mukabilidir. Devama icbar edeceklerin maaşlarını tesviyeye hükümet de mecburdur. Binaenaleyh kırk beş günde bir maaş almaktan mahrum olan memurin ve

¹¹⁸³ “Nazar-ı Dikkat ,”Protesto Gazetesi,” 12 Muharrem 1327, sahife, 2.

¹¹⁸⁴ “Nazar-ı Dikkat ,”Protesto Gazetesi,” 12 Muharrem 1327, sahife, 2.

¹¹⁸⁵ “Nazar-ı Dikkat ,”Protesto Gazetesi,” 12 Muharrem 1327, sahife, 2.

kâtibenin düçar oldukları sefalet acınacak bir haldedir. Maliye Nazarı Paşa Hazretlerinin isbat-ı hamiyet etmesini himmetlerinden bekleriz.”¹¹⁸⁶

Tanin gazetesinde yer alan “Maaş Meselesi” başlıklı haberinde memurlara aylarca çalışmaları karşılığında para yerine bir senet verildiğini, memurun bu senedi bozdurmak için önce muhasebecinin kapısını çaldığını, bu tahsisat için bir miktar iskonto vermek durumunda kaldığını söyleyen gazete maaş karşılığı senet uygulamasına kimsesizlerin ve biçarelerin maruz bırakıldığını anlatmaktadır.

“Eskiden maaş almak sadaka almak demektir. Aylarca çalışır buna mukabil para değil suret-i sergi alırdınız. Sonra bu sergiyi cebinize koyarak kapı kapı dolaşmak, muhasebecinin yahud nazarin merhametini celb ederek birkaç guruş koparmak lazım gelirdi. Bu tese'ül, kimsesizler, biçareler içindi. Fakat kimseliler işlerini yoluna koymuşlardı.”¹¹⁸⁷

Bu insanların bir kısmının Osmanlı Bankasına, bir kısmının da devlet dairelerine sevk olunduğunu ve bu uygulama ile asgari düzeyde geçimlerini sağlayan insanların zamanlarını (senenin altı ayını) emlakla uğraşarak geçirdiklerini ifade eder.

“Bunların bazıları Bank-ı Osmani-ye, bazıları hasılatlı dairelere havale almışlardı. Dört beş yüz guruş maaşlı biçare-i kaniler senede altı aylık emlakta müşkülât çekerken hiçbir iş görmedikleri yahud memleketin zararına çalıştıkları halde yüzlerce lira maaşları bulunanlar rüsumattan, defter-i hakaniden, şuradan buradan aylıkları peşin peşin alıyorlardı”.¹¹⁸⁸

Bundan sonra maaş ödemelerinin merkezi usulden yapılması için muhasebecilerin görevlendirildiği, ödemelerin bu suretle yapılacağı ve devletten herkesin eşit bir biçimde maaş alacağı ifade edilir.

“Şimdiki idare zamanında bu hal bittabi devam edemezdi. Onun için bütün devr-i merkeziye muhasebecileri maliye nezaretine celb edilerek kendilerine lüzum gelen talimat verilmiştir. Bundan sonra, idare-i sabıka zamanında ve devair-i müşemmireyi merkeziye hasılatı üzerine verilmiş olan mümtaz-ı maaşat havalatı namıyla yâd edilen haksızlık üzerinden kaldırılmış, te'diyâtın suret-i mütesaviyede maliye-yi hazineden icrası ve devair hasılatın hazineye alınması

¹¹⁸⁶“Maaş-ı umumiye,”Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327, sahife, 3.

¹¹⁸⁷“Maaş Meselesi,” Tanin Gazetesi, 28 Temmuz 1324, sahife, 3.

¹¹⁸⁸“Maaş Meselesi,” Tanin Gazetesi, 28 Temmuz 1324, sahife, 3

takarrür etmiştir. Artık maaşlar hep müsavi surette alınacak, devletin varidatı yetişmiyorsa bundan erbab-ı maişet müsavi surette müteessir olacak, masarif varitada uydurulacak”¹¹⁸⁹

Serbestî gazetesinde yer alan “Alınan Bir Varakada Diyor ki” başlıklı haberinde devletin eskiden beri memur maaşlarından yüzde beşinin kesilip olağanüstü hal sandığı adıyla divanı maliye komisyonuna teslim olunduğu belirtilmektedir. Bu kesintilerin daha sonra geri ödendiği ama son zamanlarda ödemelerde aksama olduğu, memurların bir kısmına para iadesinin yapıldığı, bir kısmına bu iadelerin yapılmadığı anlatılmaktadır.

“Öteden beri memurin maaşlarından yüzde beşer ve zamaimin kâmilen kat ile harik-i musabini sandığı namıyla divan-ı muhasebattaki komisyon-ı mahsusa teslim olunuyor. Ve bilahare eshab-ı maaştan olan musabine eşya için yüzde on ve hane için de yüzde beş tazminat ita olunuyordu. Ahiren çırçır harikzedeganından olan bi-çaregan memurinin bir kısmına bu para verilmiş ise de yine memurinden olan diğer kısmına evvelce maaşlarından kat’ edilen bu para verilmiyor.”¹¹⁹⁰

Gazete benzeri uygulamanın İstibdat Devri’nin son zamanlarında da yapıldığını memurin maaşlarından kesilen paraların Hicaz Demir Yolu Komisyonuna aktarıldığını belirterek İnkılaptan sonra komisyonun paraların bir kısmını ödemediğini, insanları bu soğukta mağdur ettiğini, geri ödeme için yapılan müracaatlara cevap vermediğini ifade eder.

“Devr-i istibdadın fasıl-ı ahirinde bu para Hicaz demiryolu komisyonuna ikraz edilmişti. Badel’inkılab Hicaz Demiryolu komisyonu bu paranın bir kısmını vermiş. Verilen para harik-i zadedânına tevzî’ edilmiş ise de bu defa demiryolu idaresi para kalmadığını, veremeyeceğini söylemiş. Şimdi müracaat eden harik-i zedegana: para tedariki için mazbata yapılıyor. Arza gidecek yolu adeta erbab-ı felaketin matemiyile istihzâ edilmek istenildiğini ima eder cevaplar veriyoruz. Kışın şu soğuk günlerinde birçok biçareler işsiz, ekmeksiz, ümitsiz bırakılıyor. Bunlar içinde yangından evvel müzeyyen hanesi, sıcak odası olan memurlar var. Bunların içinde dul kadın, kimsesiz çocuk, malul ihtiyarlar var. Bunlar hiç düşünülüyor yâda merhamete alınmıyor.”¹¹⁹¹

Haberin devamında yangın komisyonunun ne yaptığı hakkında kimsenin tam anlamıyla bir bilgisi olmadığını söyleyen gazete, bu kadar toplanan yardım paralarının ne

¹¹⁸⁹“Maaş Meselesi” ,Tanin Gazetesi, 28 Temmuz 1324, sahife, 3

¹¹⁹⁰ “Alınan Bir Varakada Deniliyor ki”, Serbestî Gazetesi,”10 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

¹¹⁹¹ “Alınan Bir Varakada Deniliyor ki”, Serbestî Gazetesi,”10 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

için harcandığına dair malumat talep etmektedir. Yapılan yardımların iş olsun diye yapılmadığını, yangının üzerinden dört ay gibi bir zaman geçtiği halde insanların hâlen bu soğuk çadırda yaşadıklarını yardım komisyonunun sadece ekmek yardımından başla bir faaliyet göstermediğini ve insanların para iadesi almalarında da ümitlerinin tükendiğini söyler.

“Harik komisyonunun ne ile meşgul olduğundan kimsenin haberi yok. Bu kadar iane toplandı. Ecnebi hükümdar, ecnebi milletler iane gönderdi. Tabii bu iane harik-i zedeganı şu soğukta çadır altında inletmek için verilmiyor. Yangın mahalinin elyevm kati muhakkak bir planı bile neşr edilmedi. Evler ne şerait dâhilinde yapılacak? Harik-i zedegânına ne yolda eşya için iane-i ita olunacak? Bunlar malum değil. Belki bu esrar devlete addolunuyor. Aradan dört ay gibi uzun bir müddet geçti. Harik komisyonu el-an iane olarak ekmek tevziyanından başka bir eser gösteremedi. Hal böyle iken evvelce maaşlardan kat edilen bu paranın ahzından bugün herkeste muhtaç, merhamet, biçare, sefil memurin na-ümit kalıyor. Ne diyelim İnsân ana derler ki ede kalb-i rakiki Âlâm-ı benî-nev`i ile kesb-i melâlet.”¹¹⁹²

Cingöz gazetesi “Beyanı Hakikat” başlıklı haberinde Cingöz gazetesinin tensikat komisyonu görüşmelerinde Şura-yı Devlet Başkâtibi Petro Bey’in ifadelerini desteklediği için eleştirilere maruz kaldığı belirterek tensikat komisyonu kararlarının yaşattığı mağduriyetlerden bahseder.

”30 Ağustos tarihli 2 numaralı nüshamızda Şura-yı Devlet baş katibetine ait olmak üzere bir fikra münderiç idi. Bu fikra su-i tefehhüme uğramış, bizim Şura-yı Devlet mazbata kalemi müdürü Perto Beyi iltizam ettiğimiz zan ve zehabına düşülmüş. Hâlbuki biz iltizam değil, müşarün-ileyh hakkını tasdik ve itiraf etmiştik. Ve bu da hakşinaslığımız cümlesinden idi. Yoksa o fıkra da dahi dediğimiz vech üzere ne Fuat Bey, ne de Petro Bey babamızın oğludur. Bize o fikrayı gönlümüzde tehassul eden teessürat ile teessüfat yazdırmıştı”.¹¹⁹³

Haberin devamında gazete tensikat komisyonunda yapılan pazarlığın açığa çıktığını, kararların pek çok memuru zor durumda bıraktığını belirtir. Komisyonunda oldukça haksız kararlar alındığını, yeteri kadar malı mülkü olan kimselere maaş bağlandığını, alınan kararların kabulünün mümkün olmayacağını söyleyerek komisyon kararlarını yargıya taşıyacaklarını, usulsüzlükleri tartışıp teşhir edeceklerini meşrutiyet hükûmetinde adam kayırmacılığın ne demek olduğunu, her yerde söyleyeceklerini ifade eder.

¹¹⁹² “Alınan Bir Varakada Deniliyor ki”, Serbestî Gazetesi,”10 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

¹¹⁹³ Mahmut Asif, “Beyanı Hakikat,” Cingöz Gazetesi, 7 Eylül 1324, sahife, 3.

“Bu teessür ve teessüfümüze ise Şura-yı Devletten hiçbir hak ve adile müstenid olmadığı halde- mahza tensikat komisyonun işgüzarlığı- açığa çıkarılan, ağlayan, garb-ı memurine sebep olmuştu. Nasıl olmasın ki tensikat esnasında pek büyük haksızlıklar, münasebetsizlikler yapılmıştı. Değerleri olmadığı halde çoluk çocuk, makûlesi kimselere binlerce kuruş maaş tahsis edilmişti. Bunu sukut ile geçiştireceğiz zan olunmasın. İcabında baş muavinlerle bu hususta taraftarlık iden sair kimseleri teşhir edeceğiz. Yaptıklarını yüzlerine vuracağız. Arkadaş, akraba, komşu kayırmak ne demek olduğunu söyleyeceğiz. Bakalım ne cevap verecekler? Evet, hiç kimseye iltizam etmeyerek, hatıra gönle bakmayarak- her zaman söylediğimiz gibi bu hususta dahi yine doğruyu söyleyeceğiz ki-Âmâ diyeceksiniz ki doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar.”¹¹⁹⁴

Mahmut Asif Bey tensikat komisyonunun aldığı kararların İstibdat Devri uygulamalarının devamı olduğunu, ömrünün yirmi beş otuz yılını devlet hizmetine adayan beş altı yüz kuruş aylık alan zavallı memurun görevini sonlandırıp Şura-yı Devlet koridorlarında ağlatmanın zulümle eşdeğer olduğunu ifade eder.

“Allah için söyleyiniz. Devr-i istibdadın köhne enkazından teşekkül eden bir tensikat komisyonunun, bilir bilmez yaptığını masharalık neticesinde yirmi beş, otuz senelik, beş altı yüz kuruş aylıklı zavallı memurların kadro haricene çıkılarak yine bir ümit ile Şura-ı Devlet koridorlarında malul, mahzun topladıklarını görüp de ağlamayacak bir sahib-i vicdan tasavvur edilir mi? Numune-i terakki idadisinden beş sene evvel ba-şahadetname neşet etmiş ve o zamandan beri Şura-ı Devlet sicil ve fihrist kalemine muntazaman ve kâmil-i namus ile devam ettiği halde tensikat komisyonun masharalığı neticesinde açığa çıkarılmış olan Sabri namında bir genç, mezkûr kalem müdürü Kazım Bey’e melül, mahzun veda ederken hem o zatı ağlatmıştı hem beni. İşte bizim iki numaralı nüshamızdaki o fıkrayı yazdıran bu tesirat bu gözyaşları idi.”¹¹⁹⁵

İncili Çavuş gazetesinde yer alan “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Merkezinden” başlıklı haberinde Meşrutiyet idaresinin ülkede tam anlamıyla teşekkül edebilmesi için sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile meydana getirilecek iane komisyonlarının vasıtasıyla sağlanılacağını düşünür.

“Vatanın selamet-i kamilesi, milletin saadet-i tammesi esbabının istihsali emr-i mühimini gaye-yi emel edinen Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin ihtiyacat-ı memleketi tetkik ve idare-i meşrutanın kavaid ve menafini halka tefehhüm için bütün vilayete heyetler izamı cemiyet

¹¹⁹⁴ Mahmut Asif, “Beyanı Hakikat,” Cingöz Gazetesi, 7 Eylül 1324, sahife, 3.

¹¹⁹⁵ Mahmut Asif, “Beyanı Hakikat,” Cingöz Gazetesi, 7 Eylül 1324, sahife, 3.

gazetelerinin ahdesi cemiyet klüblerinin te'sisi, maarifi umumiye ve menafi maliye namına her türlü teşebbüs icrası gibi mesai ve hareketinin istizam edeceği mesarifi nazar-ı dikkat olan bazı hamiyetmendane millet, cemiyet merkez umumiyesince toplanmakta olan ianeye dersaadetçe de iştirak arzusunu izhar ediyorlar.”¹¹⁹⁶

Haberde vatanın selameti, milletin mutluluğu için çalışmayı gaye edinen İttihat ve Terakki Cemiyetinin memleketin ihtiyaçlarını tetkik etmek ve Meşrutiyet idaresinin yararlarını halka anlatmak için ülkenin bütün vilayetlerinde iane-i teşkilat komisyonları düzenleneceği beyan edilir.

“Her vechile şayan-ı takdir ve tecbül olan bu teklifi cemiyetin İstanbul merkezi memnuniyet ve şükran ile kabul ederek bir iane-i umumiye karar verdi. Mezkûr iane-yi ecnebinin iştirakleri dahi memnuniyetle kabul olunur. Bu husus için teşkil eden komisyonun elindeki talimat dahilinde ifayı vazife eyleyecektir”¹¹⁹⁷

Dalkavuk gazetesinde yer alan “Tensik-i Maaşat” başlıklı haberinde hükûmetin maaş düzenlemeleri yaptığı ama uygulamanın samimiyetsiz ve boş olduğu belirtilerek sonunda ellerine yüzlerine bulaştıracakları ifade edilir.

“Evrak-ı havadiste şu son günlerde hükümetin tensik maaşat ile meşgul olduğu ve bazı dairelerin tensikati yapıldığı beyan olunuyor. Ve tensikat defterleri dahi neşr ediliyor. Bu babda birçok kafalardan, birçok sesler çıkıyor. Fakat hepsi boş, hepsi haksız... Tensik maaşı da nafîle edecekler. Bunu da yüze göze bulaştıracaklar. Nezaret maaşları çokmuş. Yirmi bin kuruş kifayet edermiş. Bazılarınca bu da istiksar ediliyor. On bin kuruş yeter deniliyor. Mehadim-i kiram zevi'l-ihiramdan fazla imiş. Bunlar hemen açığa çıkarılmalı imiş. Mektupçulara, reislere beş bin guruş maaş yeter imiş. Belki daha az bile verilmeli imiş. Yüz elli, yüz guruş maaş alan kitapçılar zaruret çekiyorlar imiş bunlarda bu kadar maaş ile istikamet olamaz imiş. Maaşlarını artırmalı imiş”.¹¹⁹⁸

Komisyonun amacının memur maaşlarını düzenlemek olduğunu söyleyen gazete bu çalışmayı yapanların ya hesap bilmediğini ya da yapmış olmak için yaptıklarını belirterek devlet memurunun masraflarının hesap edilmeden, ihtiyacı nedir düşünülmeden yapılan komisyon çalışmasının anlamsız olduğunu ifade eder.

¹¹⁹⁶“Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Merkezinden”, İncili Çavuş Gazetesi, 26 Ağustos 1326, sahife, 3.

¹¹⁹⁷“Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Merkezinden”, İncili Çavuş Gazetesi, 26 Ağustos 1326, sahife 3.

¹¹⁹⁸“Tensik Maaşa” Dalkavuk Gazetesi, 6 Eylül 1324, Sahife, 2.

“Velhasıl bir sürü imiş. İşte bunların hepsi haksız söz, boş laflar. Efendim, bir dairenin Re'skarında bulunan zata yirmin kuruş bu olur şey mi? Bu para bir serhoşa bile meze olmaz. Nerede kalmış ki bir nazıra... Hiç mülhaza kalmamış. Efendim, bunu düşünenler, söyleyenler ya hesap bilmiyorlar ya akılları ermiyor. Yahut hem hesap biliyor hem de akılları eriyor da inatlarına söylüyorlar. Bir dairenin nezaretinde bulunan zatın masrafı hesap edilmiş mi? İhtiyacı nedir neye lüzum var düşünülmüş mü?”¹¹⁹⁹

Cingöz gazetesinde yer alan haberde, Tensikat Kanunu'nun yayınlanması eleştirilerek baskı ve şiddet döneminden beri yarı aç yarı tok yaşayan garibanların bu kanun gereğince usulsüzce işten çıkarılmaları, ailelerinin zor durumda bırakılmaları tepkilere neden olmuştur. Gazete; yapılan düzenlemenin mağduriyetlere sebep olduğunu, bu mağduriyetler karşısında hükûmet ve hükûmet yetkililerin zevk ü sefa içerisinde yaşamalarını kabul edilmez bularak bu durumun millet tarafından hoş karşılanmayacağını, milletin bunun hesabını soracağını ifade eder.

“İstibdat zamanında yarı aç yarı tok halde yaşayan gureba-yı memuriyetin çıkarılması onların, analarının, zevcelerinin, çocuklarının aç bırakılması nasıl tecviz olunabilir? Meşhur sözdür:”Evela iğneyi kendine sonra çuvaldızı başkasına batır” derler. Vükela-yı devlet ve rical-i hükümet hazaratı müzeyyen, müşa'şâ arabalarda her türlü esbab-ı istirahatı cami-i konaklarda yaşarlar da, köşklerde rahat rahat oturarak yerler içerlerken bu tarafta dört buçuk guruş maaşlı zavallı bir kâtibin ağlamasını, çoluk çocuğunun aç kalmasını millet hoş göremez. Anlaşıyor mu? Nazır Paşalar ve Beyefendi Hazreti emin olsunlar. Evet, emin olsunlar ki millet hiç kimsenin aç kalmasına nazar-ı memnuniyetle bakamaz”¹²⁰⁰

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinde “İkdam Diyor ki” başlıklı haberinde tensikat düzenlemesiyle yapılan haksızlıklardan bahsedilir. Kanuna göre üst düzey kamu çalışanlarının maaşlarında artış sağlandığını, devlet adamlarından bir kısmına emekli aylığı bağlandığını ve görevleri sırasında işlerine son verilenlere de azil ödemelerinin yapılacağını ifade eder.

“Zimamdâran-ı umur hükümetin şu sürede yapacakları şeylerin kudretine mebni bizde mahzan mıhtıra kabilinden olarak mütalaamızı yazmaktan kendimizi alamadık. Malum olduğu üzere bir

¹¹⁹⁹“Tensik Maaşa” Dalkavuk Gazetesi, 6 Eylül 1324, sahife, 2.

¹²⁰⁰ Cingöz Gazetesi, 16 Şaban 1326, sahife, 4.

hayli rical-i devlet ile devair-i muhtelif erkânı şimdiye değin nizamen muayyen maaşlardan pek fazla maaş almakta idi. Elyevm bu ricalden bir kısmının tekaüd aylıkları icra kılınacak.¹²⁰¹

Gazete bu maaşların neye göre hesaplanacağını, eğer memurların görevde kaldıkları süre esas alınırsa bir fiil hizmet edip emekli olanlardan daha fazla maaş almış olacaklarını belirterek bu uygulamanın hem haksızlık yaratacağını hem de bütçeye oldukça zarar vereceğini ifade ederek hükûmetin uygulamasını eleştirmektedir.

“Erkândan azledilenlere belki mazuliyet maaşları verilecek. Fakat teaküd ve mazuliyet maaşları nasıl hesap olunacak? Eğer şimdiye kadar aldıkları maaşları esas-ı ittihad edilecek olursa mütekaütler, bilfiil hizmette bulunanlardan fazla maaş almış olacaktırlar ki bunun haksız olduğu kadar bütçeye pek ağır geleceği varest-i izahtır.”¹²⁰²

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Saray-ı Hümayun Memurları” başlıklı haberde padişah tarafından rütbe ve nişan verilen fakat şu anda bu istihdamlara lüzum kalmadığı için azledildikleri ve bu azillerin gerekli yerlere bildirilmelerine rağmen maaş ödemelerinin devam ettiği ifade edilir. Hatta bazı İtalyan subaylarının görevlerine iade edildiği, haberlerinin geldiği, bu durumun hem hazineye hem de askerliğe masraf oluşturduğu, buna izin verilmemesi gerektiği belirtilir.

“Hazret-i padişahiden bazı büyük rütbeli saray-ı hümayunda istihdamlarına lüzum görülmediği mukaddeme bildirildiğine rağmen bunların tekrar yaverliğine eski hizmetlerine alındıkları mevsuman hümayunda vazifesini ifa eden mirliva rütbelerini haiz birkaç İtalyan’ın aynı suretle memuriyetlerine iade edildiklerini maalesef haber aldık. Mumaileyh hem hazine askeriyeden hem de hazine-i hassadan kalan maaş almaktadırlar ki, tasrife riayet edilmek lazım geldiği bir surette bu gibi yağmakarlığa müsaade buyrulması cidden şayan-ı dikkat ve tesadüftür.”¹²⁰³

Protesto gazetesi “Serkomiseri Muhtar Paşa” başlıklı gazete haberinde Mısır’da uzun yıllar komiserlik yapan Muhtar Paşa’nın sahtekarlıkla masum insanları soyduğu, buna rağmen görevinde yükselmeye devam ettiği ifade edilerek millete hiçbir hizmeti olmadığı halde devlet erkanının Muhtar Paşa hakkında neden gereğini yapmadığı sorulmaktadır.

¹²⁰¹ “İkdam diyor ki”, Yevmi Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz, 1324, sahife, 4.

¹²⁰² “İkdam diyor ki”, Yevmi Servet-i Fünun Gazetesi, 29 Temmuz, 1324, sahife, 4.

¹²⁰³ “Saray-ı Hümayun Memurları”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 27 Şaban 1324, sahife, 3.

“Hayli seneden beri Mısır fevkalade-komiserliği memuriyetle şehri bin yedi yüz elli lira maaş almakta ve buna kanaat etmeyerek numara-ı telaşa sarayını iki yüz bin liraya satarak meblağ-ı mezkûru kasasına bilâhère millet-i muazzama-ı islamiyeyi soymuş, mevkufin-i ma’hûdeye yine tefavvuk etmiş olan Muhtar Paşa devam eden memuriyetleri esnasında mülk-ü millete ne gibi hizmet-i ifa ettiği ve paraları ne hak ile kese-i ihtikârına topladığı niçin sorulmuyor?”¹²⁰⁴

Gazete, Muhtar Paşa’nın oğlunun toplum yararına herhangi bir hizmeti olmadığı halde hangi askeri meziyetle yükseldiğini, bunun yanında nasıl bu kadar zengin olabildiğini sorarak bununla ilgili cevabın ancak Sadık Yusuf Beyin Mısır’a atanmasıyla öğrenilebileceğini devlet erkanının da gereken hassasiyeti göstermesini talep eder.

“Muhtar Paşa mahdumları hassa kumandanı Mahmud Paşa hangi meziyet-i askeriyesiyle emsali gayr-i mesbûk bir suret-i seriyede kat’-ı meratib etmiş. Muhtar Paşanın evrakıyla Mısırlı Yusuf Sadık Bey buraya celb olunursa hakikat kendi kendini meydana çıkacağından Sadrazam ve Harbiye Nazırı Paşa Hazretlerinin bu meselede dikkat ve itirazlarını arzu ederiz.”¹²⁰⁵

İştirak gazetesinde yer alan “Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş” başlıklı haberinde damatlara verilen maaş ödemeleri hakkındadır. Haberde devletin kurulduğundan beri tuhafıkların merkezi olduğu, Meclis-i Mebusan’da alınan bir kararla damatlara maaş bağlanmasına karar verildiği, maaş bağlamasının kamuoyunda tepkilere neden olduğu için feshedileceği anlatılır.

“Öteden beri memleketimiz garabetin merkez-i yegânesi olmuştur. Bunu herkes söyler ve söylemeyenler de tasdik eder. Geçen hafta Kuvve-i teşriye yani Meclis-i Mebusan damatlara tahsil edilen maaşların kat’ edilmesine karar vermişti. Aradan bir hafta mürur etti ve garip bir halet-i ruhiye neticesi olarak şimdi de kararın fesh-i cihette gidilerek damatlara maaş tahsis etmek için mebuslarımız ekseriyet-i ârâ’ ile karar veriyorlar. Yani hakk-ı teşrilerini ıskat etmek gibi bir harekette bulunuyorlar. Soralım: Hangi memleket de bu gibi mesail ile iştilal edilir.”¹²⁰⁶

Gazete, mebusların verdikleri karardan dönmelerini eleştirerek, hükümetin yasama gücüne sahip olan vekiller üzerindeki baskılarını kabul edilmez bulur. Hükümetin vekiller üzerindeki baskılarının meşrutiyet idaresi ile çeliştiğini, bu tutumun meclisi vasıfsız hale

¹²⁰⁴“Ser Komiseri Muhtar Paşa”, Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327,sahife, 3.

¹²⁰⁵“Ser Komiseri Muhtar Paşa”, Protesto Gazetesi, 12 Muharrem 1327,sahife, 3.

¹²⁰⁶“Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

getirdiğini ve Avrupa’da uygulanan meşrutiyet idaresi ile kıyaslandığında çağın oldukça gerisinde kaldığını ifade eder.

“Hangi mebusan verdiği karardan rücu eder? Burada akli, hükmi, mantıki bir cihet var mıdır? Tekrar soralım kuvve-i teşriye ile kuvve-i icraiye arasında ne fark vardır. Eğer kuvve-i icraiye milletvekillerinden müteşekkil bir heyeti muazzama-ı teşriye üzerine icra-i tesirden hali kalmayıp kuvve-i teşriye dahi daima sakıt, daima ebkem kalacaksa artık meşrutiyet nerede kalır? Kuvve-i icraiye ne suretle müstakildir. Kuvve-i teşriye ne vakit kuvve-i icraiye üzerine haiz-i nüfus ve tesir olabilir? Biz bunları eğer Avrupa kavanin-i meşrutiyesini tatbik edersek hiçbir hadd-i fasıl bulamayacağız¹²⁰⁷.”

Haberde, hükümetin sürekli vekilleri istifa etmekle tehdit ettiğini, vekillerinin de tehditlerden korkarak hükümetin her isteğini yerine getirdikleri anlatılır. Meclisin, Osmanlı milleti ile hükümet arasında bir oyuna dönerek görevini yapamaz hale geldiği ifade edilir. Hükümetin vekillerin kararlarını, kanun ve yönetmelikleri uygulamakla yükümlü olması gerekirken yasama gücünü etkileyemeye çalıştığı vurgulanır.

“Kuvve-i icraiye ikide bir de istifa edeceğiz tehdidiyle millet-i meclisimizi korkutmak istiyor ve zannolunur ki mebusan bu tehtitaddan korkarak aman sizin dediğiniz olsun, nasıl isterseniz öyle yapınız delalet eder zımnı bir hareket gösteriyorlar. Millet-i Osmaniye ile kuvve-i icraiye kuvve-i teşriye arasında adeta bir mel'abe olmuştur. Her memlekette kuvve-i teşriye, kuvve-i icraiyeden hâkimiyet-i milliye nokta-i nazarınca daha mümtaz daha âli bir mevki-i ihraz eder. Yani meşrutiyet kuvve-i teşriye, kuvve-i teşriye dahi meşrutiyetle kaimdir. Kuvve-i icraiye millet meclis-i mukarreratının ve tanzim etmiş olduğu kavanin ve nizamatın tatbikine memurdur. Lakin maatteessüf li sebebi mine'l-esbab bizde her zaman kuvve-i icraiye kuvve-i teşriye üzerine icrayı te'sir ediyor. Bu neden?”¹²⁰⁸

Gazete kendilerini vatanperver ilan eden milletvekillerine sorarak milletin damatlara maaş vermeye ne mecburiyeti olduğunu, böyle bir usulün dünyanın neresinde var olduğunu, damatların da halk gibi çalışarak geçimlerini sağlamaları gerekirken hiçbir çaba sarf etmeden neden ücretsiz nimetlere nail olmaları gerektiği sorarak damatların hanedan mensupları dahi olmadıklarını söyler.

“Buna cevap vermezden evvel hürriyetperver olduklarını beyan eden milletvekillerimize soralım: Milletin damatlara maaş vermeye ne mecburiyeti vardır. Hangi memlekette böyle bir

¹²⁰⁷“Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

¹²⁰⁸“Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

usul caridir? Onlarda bizim gibi efrat ve evlad-ı milletten olup bizim gibi say ve amelleriyle te'min-i maişet etmeye mecbur iken bir hikmet-i meccani nimetlere nail oluyorlar. Bu damatlar hanedan-ı saltanata mensup değildir".¹²⁰⁹

Gazete padişahın hazine-i hassası yeteri kadar mevcutsa ve o tahsis edilen hazineden damatlara, paşalara ve beylere maaş ödemesi yapılacaksa milletin ve iştirak gazetesinin hiç itirazı olmayacağını söyler. Fakat özel bir kanun icat ederek damatlara mali hazineden yani milletin cebinden maaş tahsisi yapmanın doğru bir karar olmadığı ifade eder.

"Kuva-i selâse meşrutiyetin reisi yegânesi olan padişahımız efendimiz hazretlerinin maaş-ı şahanelerini lüzumu kadar tezyit ederek o maaştan damat paşalara ve beylere maaş tahsis edilirse milletin hiçbir itirazı kalmaz. Fakat hususi bir kayd u şart veya daha doğrusu yeni bir kanun vaz ederek o kanunun ahkâmı mucibince damatlara doğrudan doğruya hazine-yi maliyeden yani milletin cebinden maaş tahsis etmek keyfiyetini hikmet-i hükümete hiçbir suretle muvafık göremiyoruz."¹²¹⁰

O paraların milletin alın teri ile çalışılıp kazanılan paralar olduğunu, milletin o paraları devletin ilerlemesi için verdiğini, onların gereksiz harcanması yerine milletin cebinde kalmasının son derece hayırlı olacağı belirtilir.

"O paralar efrad-ı milletin müteaddid eza ve işkenceler ile çalışıp kazanmış oldukları onar paradan hâsıl olmuştur. O paraları millet devletin terakkisi için veriyor. Onları fuzuli sarf etmekten ise milletin cebinde kalsa daha iyi olmaz mı? Hiç olmazsa hüküm-ferma olan müthiş felaket ve sefaetlere nihayet vermiş oluruz."¹²¹¹

Gazete damatların sosyo-ekonomik yapılarının yerinde olduğunu, milletin yardımına ihtiyaçları olmadığını ayrıca, ihtiyaç duysalar dahi milletin onların şahsi ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olmadığını, damatlar için maaş tahsisatının kanuna göre düzenlendiğini, devletin açlık sınırında olduğu bir durumda neden damatların ceplerinin doldurulması gerektiğini sorar. Hangi akıl ve mantığın bu işe sığdığını sorarak bu konuda kanun teklifinde bulunan milletvekillerinin görevlerinin sonlandırılmasını talep eder.

¹²⁰⁹"Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş" İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

¹²¹⁰"Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş" İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

¹²¹¹"Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş" İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

“Millet damatlar ile kontrat mı etmiş? Şimil her şeyi bertaraf edip meseleyi vicdan nokta-ı nazarından düşünelim. Damatların cümlesi muktedir, gayur sahibi servettedirler. Onlar hiçbir vakit milletin muavenetine arz-ı ihtiyaç etmezler. Etseler bile millet onların şahsi ihtiyacatını tesviye ve tehvin etmeye mecbur mudur? Mecbur ise o mecburiyet hangi kanun ile tayin edilmiştir. Taşraya atf-ı nazar edelim. Gözlerden kanlı yaşlar dökülüyor. Her ağızdan bir enin-i felaket çıkıyor. Millet zebun-u sefalet ve izmihlal olmuştur. Li sebebi mine'l-esbab damatların hukukını muhafaza etmek mecburiyetini hisseden Maliye Nazırı Cavit Bey fukaranın feryat ve figanını işitiyor mu? Acaba milletvekilleri vicdandan, kalb-i merhametten ari midirler? Adalet, merhamet, hakkaniyet bu memlekette büsbütün kalkmış mıdır? Kan ağlayan fukaradan cebren tazyikatla aldığımız parayı neden damat namıyla maruf olanların ceplerine dolduralım Hangi akıl, hangi mantık, hangi hikmet bunu tecviz eder?”¹²¹²

Gıdık gazetesinde “Aile Sohbeti” başlıklı haberde tensikat komisyonu kararları neticesinde görevlerine son verilen memurların durumu aile üyeleri arasında geçen sohbette anlatılır. Tensikat komisyonunun kararları eleştirilerek yaratılan mağduriyetler tartışılır.

”Muntazamca bir odada büyük efendi, büyük hanımefendi, damat bey, küçük hanım ve on yaşındaki Sacit Bey oturuyorlardı. Hep bir arada hararetili hararetili konuşuyorlar. Tensikatın yolsuzluğundan bahsediyorlardı. Büyük Efendi diyordu ki:”¹²¹³

Tensikat komisyonunda çok büyük haksızlıklar yaşandığını ve hükûmetin yapılan haksızlıkları onayladığını söyleyerek aslında hükûmetin de komisyon kararlarını haksız bulduğunu ama hükûmetin bu haksızlığı ne tamir ettiğini ne haksızlığa uğrayanın yanında yer aldığını ifade etmektedir.

“Pekâlâ, tetkik-i tensikat komisyonunun teşkil edilmesi esasen tensikatta göz yumulmayacak kurunun yanından yaş da yanar denilip de geçilemeyecek derecede çok mühim haksızlıklar ifa edilmiş olduğunun bir tasdik-i resmiyesidir. Demek ki hükûmet esasen haksızlığın vukuatını tasdik ediyor. Ondan sonra haksızlıkları tetkik ile filan memur hakkındaki şu karar haksızdır diyor. Lakin ne haksızlığı tamir ediyor yani ne o haksızlığa uğrayandan gasb edilmiş olan mevkini o adama kırıyor. Ne de olsa tevdi edilen kuvveti su-i istimal ile böyle haksızlıkları ifa etmiş olanları düçar-ı mücazat ediyor. Küçük hanım soruyor. Beybaba yani

¹²¹²“Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş” İştirak Gazetesi, 24 Nisan 1326, sahife,1-3.

¹²¹³“Aile Sohbeti,”Gıdık Gazetesi”, 28 Teşrinievvel 1326, sahife,2- 3.

ne demek anlamadım. Kızım bunda anlamayacak ne var. İşte önünde ben, bir canlı misal olarak duruyorum.”¹²¹⁴

Haberinde devamında tensikat kararı sonucunda emekliye sevk edilenler ve sevk sırasında yapılan haksızlıklar anlatılır. Emekliliğe zorlananların haklarında bir suç isnat edildiğini, isnat edilen suçun ispatı olmadığını, hep bir yerden açık verildiğini söyleyerek yapılan uygulamanın aslında emeklilik nizamnamesine de aykırı olduğunu ve göz ardı edildiğini ifade eder.

“Beni tensikatta çıkardılar. Maksat kendimden bahs değil Ancak size meseleyi anlatmak için sizin bildiğiniz bir misal getirmekte mecburiyetim var. Her ne ise beni, bana hata isnad ederek kadro harici bırakılmanın imkânı yoktu. Çünkü her ne gibi bir isnad da bulunulursa üstü pek açık kalacaktı. Onun için ne yapılır? Bizi tekaüde sevk ettiler. Hâlbuki ortada bir tekaüt nizamnamesi de var ama nizama kim bakar? Tensikatı yapan zat ile birisi mektep arkadaşı imiş. O mektep arkadaşının bizim yere tayin edilmesi için haydi biz açığa. Fakat aleyhimde bir söz olmak şöyle böyle demek ne mümkün olmadığından tekaüde sevk olunduk. Şimdi tetkik-i tensikat komisyonu bu kararı nakz etti. Cevaz-ı istihdam kararı verdi. Fakat ne oldu. Biz yine açığız. Biz yerimizi haksız olarak gasp eden o gasp o memuriyette...”¹²¹⁵

Cingöz gazetesinde yer alan “Şura-yı Devlet Rezilliği “ başlıklı haberinde tensikat kararına duyulan tepkiden bahsedilir. Gazete, tensikatın Şura-yı Devlet üyelerince hazırlandığını dün itibarıyla de mecliste onaylandığını, hazırlanan tensikatın Devr-i İstibdat’tan kalma, adaletsiz bir temel üzerine inşa edildiğini ifade eder.

“Şura-yı Devlet heyet-i tahririyesinde icra edilmekte olan tensikat dün hitam bulmuş, alakadarane takdim edilmiştir. Öyle bir tensikat ki değme gitsin. Bravo reis Tevik Paşaya! brova tensikat encümenine! Bravo devr-i istibdadın o köhne enkazına! Daha böyle bir rezalet, böyle haksızlık, böyle adaletsizlik görmedik. Ne diyelim. Zalimin topu var güllesi var, kalesi varsa hakkın da bükülmez kolu dönmez yüzü vardır”.¹²¹⁶

Serbestî gazetesi “İstikraz ile Maaş Tadiyesi" başlıklı haberinde borçlanma yöntemiyle maaş ödemeleri eleştirilmektedir. Haberde birçok bankanın Osmanlı hükûmetine borç vermeyi kabul ettiğini, alınan milyonların hesabını halkın sorduğunu, geri

¹²¹⁴ “Aile Sohbeti,”Gıdık Gazetesi”, 28 Teşrinievvel 1326, sahife, 2- 3.

¹²¹⁵ “Aile Sohbeti,”Gıdık Gazetesi”, 28 Teşrinievvel 1326, sahife, 2- 3.

¹²¹⁶ “Şura-yı Devlet Rezilliği,”Cingöz Gazetesi, 26 Ağustos 1326, sahife,2.

ödemelerin ise küçük ölçekli memurların maaşında kesintiye giderek yapılacağını belirterek durumun ne kadar ala bir vaziyet olduğunu söyler.

“Muhtelif bankaların hükümet-i Osmaniye’ye birçok milyon lira ikraz itmeğe muvafakat etmişlerdir. Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey bunların meselenin haline me’mur edilmiş tabii tecrübe-i dide bir nazırdır. Fakat birçok meşguliyet-i esasiye arasında böyle maliye-yi umurine’de de memur edilmiş Kamil Paşa’nın insafsızlığından başka bir şeye hamil olunamaz. Bir de faizle alınan milyonların hesabını millet soruyor. Bunu tahkik ettik. Küçük ve vasat memurların maşatını tesviye içinmiş ala değil mi?”¹²¹⁷

Gazete haberin devamında borç ile maaş veren devletin ekonomisinin her haliyle kötü olduğunu ifade ederek meclis başkanının bir gazeteci ile yaptığı röportajında ekonomik durumun oldukça iyi olduğunu söylemesine içerlediğini devletin ekonomik olarak iyi olması için hazinenin dolu olması gerektiğini söyler.

“İstikraz ile maaş veren bir devletin hali her halde iyi değildir. Hâlbuki kabinemizin reisi geçenlerde gazete muhabirlerinden birine: ahvalimiz çok iyidir! Buyurmuştur. Bir devletin hali iyidir, demek için mutlaka hazine-i devletin dolu olması şarttır. Öyle bir muamma ki işin içinden çıkılmaz.”¹²¹⁸

Hukuk-ı Umumiye gazetesi “Devr-i İstibdat Zulümleri “ başlıklı haberinde eski bakanlardan Abdurrahman Paşa ve diğer kurmayların suçları sabit görülüp mahkemeye sevk edilmeleri hakkındadır. Kanuna göre mahkûm olanlara tekaüt aylığı bağlanamayacağını ifade edilerek Abdurrahman Paşa’nın tekaüt aylığı almaya devam etmesi eleştirilmektedir.

“Ahvali adalet anlaşılmış ve ahiren mevki-i iktidardan düşmüş olan nazır-ı sabık Abdurrahman Paşa’ya 28, Dahliye Nazır-ı Sabık Memduh’a 28, Zabıta Nazarı İsbat-ı Müsta’fi Şevkiye 12, Evkaf Nazır-ı Sabık Mahmut Ali’ye 17 gurus tekaüd maaşı tahsis edilmiş olduğu evvelce yazmış idik. Meclis-i Mebusan işgal ettikten sonra mahkemeleri icra kılınacaktı. Taht-ı muhakemeye alınacak olan vatanımızı kanlar içinde bırakan bu zalimler mahkûm edilirlerse o zamana kadar bunlara verilmiş olan tekaüd maaşını kimler tazmin edecektir.”¹²¹⁹

¹²¹⁷“İstikraz İle Maaş Tadiyesi”,Serbesti Gazetesi, 9 Teşrinisani 1324,Sahife, 4.

¹²¹⁸“İstikraz İle Maaş Tadiyesi”,Serbesti Gazetesi, 9 Teşrinisani 1324,Sahife, 4.

¹²¹⁹“Devr-i İstibdat Zulümleri”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Eylöl 1324, sahife 1.

Gazete bunlara tekaüt aylığının kimler tarafından tanzim edildiğini sorarak İstibdat Dönemi'nde bu pašalara kendi maaşlarına ek olarak elli atmış guruş fazla para ödendiğini, bu ödemelerin hangi nizamata göre yapıldığını, bu konuda cevap beklediğini ifade eder.

“Mahkûm edilenler kanunun hakk-ı tekaüdden mahrumdadırlar. Bu zalimlerin şimdiye kadar sirkat etmiş oldukları paralar kendilerine yetmiyormuş gibi bundan böyle de hukuk-ı milletten bu hanelere yukarıda nüksedarı muharrir binlerce guruş maaşları verildi. Devr-i İstibdâd'a almış oldukları karar ellişer, atmışer bin guruşlar hangi nizamata ve usule tevkifat tahsis olunmuştur? Veyahut da sancaklarda, kazalarda, köylerdeki ahali soyula soyula bir gün araya bulamıyorlar.”¹²²⁰

Hukuk-ı Umumiye gazetesi “Posta ve Telgraf Nazırı Efendi Hazretlerine” başlıklı haberinde Nazır Bey'e seslenerek göreve geldiğinden beri herhangi bir icraat yapmadığını, günlerce üzerinde çalışılan tensikat düzenlemelerinde azalara ve müfettişlere maaş zammı yaptığını, diğer memurları göz ardı ettiğini ifade ederek bu durumun kabul edilebilir bir yanının olmadığını belirtir.

“Senelerden beri taşralarda hizmet etmiş yüzlerce memurin Van, Erzurum, Bitlis Dağlarında, Trablusgarp, Yemen Çöllerinde, Rumeli'nde, Karadağ, Sırp, Bulgar, Avusturya ve Rusya hudutlarında sabahlara kadar makine başlarında devlet ve millete hizmet etmek için vasıta olup bekliyorlar. Bu memuriyetin hayati olması böyle güç işler deruhte edilir mi? Siz hâlâ onları bırakıp binlerce guruş maaş alıp İstanbul'un merkezinde konaklarında, köşklerinde kâmil-i saadetle yaşayan memuriyeti müdürleri mi düşünüp tartışıyorsunuz.”¹²²¹

Haberin devamında gazete memurların hangi şartlar altında çalıştıklarının nazırlık tarafından bilinip bilinmediğini, posta idaresinin önceden ortaokulun dersliği olduğunu ve bu karanlık odada memurların nasıl çalıştığını bir kez olsun görüp görmediklerini sorar.

“Taşra memurlarından ne hacet oturduğunuz nezaret odasının altında çalışan memurini bir defa nazar-ı dikkate alınız. Mekteb-i Rüştîye dershanesi iken muhabere odası ittihaz edilmiş, millet karanlık bir odada ne halde çalıştıklarını acaba bir defa inip gördünüz mü? O senelerce küflenip kalmış makineler bugün en mühim olan emr-i devlet umur-ı ticariyeyi ve malumat-ı

¹²²⁰“Devr-i İstibdad Zulümleri”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Eylül 1324, sahife, 1.

¹²²¹ Posta ve Telgraf Nazırının Efendi Hazretlerine, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrinisani, sahife, 3.

umumiyyeyi temin ediyor. Hâle o Beyoğlu merkezini bir defa olsun ziyaret edip gezdiniz mi?”¹²²²

Gazete meclise seslenerek “Bütün gün oturan muhasebecilerin, mektupçuların maaş düzenlemesinin yapıldığını söyleyerek, senelerden beri aç susuz çalışan haberleşme memurlarının hiçe sayıldığını söyleyerek yarın meclisteki oturumda maaşlarına binlerce kuruşluk zam yapılan büyük memurların listesini takdim ettiğinizde ecnebilerin haberleşme odalarına bakın, sonra da bizimkine bakınız.” der.

“İşte bu gibi mühim umuru bırakarak yanınızdaki odada oturan muhasebecilerden, mektupçulardan tensikata başlıyorsunuz? Senelerden beri aç biilaç çalışan biçare muhabere memurlarını unutuyorsunuz? Yarın Meclis-i Mebusan tensikat defteri sizden sorulursa binlerce kuruşluk tahsis ettiğiniz büyük memurların listesini nasıl takdim edeceksiniz? Beyoğlu merkezi dâhilinde bulunan İngiliz ve Alman kumpanyası muhabere odalarını bir defa bakınız. Bir defa da bizimkilere bakınız.”¹²²³

3.6.4.2. Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması (Köylünün Korunması)

Hukuk-ı Umumiye gazetesi “Millet Nasıl Gasp Olunuyor” başlıklı haberinde Sivas vilayetine bağlı kazalarda bulunan tefecilerin köylüyü soymalarından ve hak gaspına uğrayan köylünün mağduriyetinden bahsedilmektedir. Tefecilerin köylüyü kendisine borçlandırıp bu borca karşılık oldukça yüksek faizler talep ettikleri ifade edilerek bu durumun hem ekonomik hayatı hem de mali sıkıntı içinde olan bireyin sömürülmesine sebebiyet verdiği belirtilir. Tefecilerin varlığı sebebiyle devletin, çiftçisine gereken desteği sağlayamaması gazete tarafından eleştirilmektedir.

“Sivas vilayeti mülhakatında bazı muramcacılar ahaliyi soyuyorlar. Bir köylüye beş meci diye veriyorlar. Bir senede mütemaniyen birçok faizler alıyorlar. Bi-çare köylü hâlâ bu beş meci diye borçtan kurtulamıyor. Mevsim şitada köylüler paraca mazaka çekerler. Ne yapsınlar. Hükümetten istikraz suretiyle para almak müşkül, ziraat yapmalarını istediklerine para veriyor. Çoluk çocuk sefalet çekecek. Köylü evvelce emvaline gayret ederdi. Çocuklarının sefil olmasını istemediğinden muramcacılara müracaat eder. Muramcacılar da fırsatçı herifler köylüye: Sana beş meci diye veririm. Fakat her mala meci diye başına iki kuruştan on kuruşa

¹²²² Posta ve Telgraf Nazırının Efendi Hazretlerine, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrinisani, sahife, 3.

¹²²³ Posta ve Telgraf Nazırının Efendi Hazretlerine, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrinisani, sahife, 3.

faiz alırım. Bir sene sonra beş mecrediye alırım. Şayet bir sene sonra veremez isen beş mecrediye için bir mecrediye faiz alırım der. Köylü çocuklarının tehvin-i suretleri için her şeyi kabul eder.¹²²⁴

Gazete, haberin devamında köylünün içinde bulunduğu zor şartları anlatarak köylünün bu zor şartlarında devletin köylüye herhangi bir desteğinin olmadığını, köylüyü tefecinin eline mahkum ettiğini, köylünün bir yıllık hasadını tefecilere ödemek durumunda kaldığını anlatmaktadır. Gazete köylünün ekonomik olarak tefeciye bağımlı olduğunu bu durumunun devlet yetkilileri tarafından bilindiği halde hukuki bir yaptırım uygulanmadığının da vurgusunu yapar.

“Tarlalarda sabahtan akşama kadar yakıcı güneşin karşısında çalışır. Mevsim-i hasadı gelir. Muramcacı adamlara köylü her ay on kuruş faiz verememiş parası yok mevsim hasadı bekliyor. Mahsul ederek, edilince satacak borcunu verecek muramcacı bin yalan bin dolan ile köylüyü kandırıyor. Eline beş on mecrediye daha verir. Bî-çarenin bu senelik medar-ı maişeti olan mahsulatını gasp eder. Köylü hanesine sekiz on mecrediye ile nihayet iki ay idaresini temin eder. Para biter perişan olur. Yine muramcacılara müracaat eder. Mahsulatı elinden almak için gayet yumuşak davranan muramcacı bu defa sert sert söylenmeğe başlar. Zavallı köylü her şeye mu'temildir. Yalvarır muramcacının kirli ayaklarını bile öper. Son kere herif merhamete gelir. Yine şehir on kuruş faiz vermek şartıyla beş mecrediye lütuf eder. İşte köylülerimiz de bu gibi malumatı hukuk-ı şahane icra ediyordu.”¹²²⁵

Haberin devamında devletin denetim mekanizmasını kaybettiğini ve devlet ile vatandaş arasında ikinci bir güç olarak tefecinin ortaya çıktığını, köylüler için kurulan Ziraat Bankasının duruma karşı hiçbir ehemmiyet göstermediğini belirtilerek bu gidişatın önünü almak için hükûmet göreve çağırılır. Ayrıca hükûmetin köylüyü ezdirmemesi, köylünün işlerini kolaylaştırması gerekirken olaylara sessiz kaldığı ifade edilir.

“Köylüler bizim velinimetimizdir. Bizler onların sayelerinde temin-i maişet ediyoruz. Paralar kazanıyoruz. Memurun devlet yine köylülerin sayesinde maaş alıyorlar. Biz köylülerimizi ezdirmemeliyiz. Servetlerini muramcacılara gasp ettirmemeliyiz. Onların işlerini sehl etmek memurun hükûmetin cümle vazife-i asliyesindedir. Hâlbuki hükûmet bu cihet-i mühime atf-ı nazar-ı dikkat ettiği yoktur. Bir de zavallı köylülere tekâlif-i emriyenin bir seneliği on defa verdikleri halde borçtan kurtulamaz, jandarmalar alırlar. Tahsildarlar alırlar, mal müdürleri

¹²²⁴ “Millet Nasıl Gasp Olunuyor”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrinevvel 1324, sahife,2.

¹²²⁵ “Millet Nasıl Gasp Olunuyor”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrinevvel 1324, sahife, 2.

kaymakamlar alırla defter bin kuruş yerine yüz kuruş geçmez. Köylüler de bittabi borçtan kurtulamazlar. Hükûmet bu malumatı adalete hâlâ nazar- müsamaha ile mi bakacak?”¹²²⁶

Gazete haberin devamında köylünün mağduriyetine bir de sancaklara, kazalara atanan liyakatsiz kaymakamların kanun dışı uygulamaları olduğunu ve bu uygulamaların meşrutiyet idaresi ile tezat olduğunu belirtir. Milli servetin tefecilerin eline geçtiğini, eğer devletin gereken önlemi almazsa büyük zarara uğrayacağı konusunda uyarıda bulunur.

“Dâhiliye Nezareti’nce mühim sancaklara, kazalara pek fena olan mutasarrıflar kaymakamlar tayin edilmekte olduğu nazar-ı teessüfle görüyoruz. Bunları millet nasıl kabul edecektir. Devr-i İstibdâddan fazla icra ediliyor. Bu hâl pek fenadır. Meşrutiyet’e mugayirdir. Servet-i millet mürtekblerin ellerine geçiyor. Bundan devletin göreceği zararı bu had ve sabittir.”¹²²⁷

Sosyalist gazetesinde yer alan “Hükûmet ve Şura-yı Millet” başlıklı haberinde ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum anlatılır. Milletın kaderinin köylü sınıfının elinde olmasına rağmen kanunun köylü sınıfının hakkını tam anlamıyla korumadığından bahsedilir. Toplumdaki bütün kurumların çöktüğü, Genç Osmanlıların yalnızca yönetimin şeklini değiştirdikleri, idarenin hep eski ve yetersiz kaldığı ifade edilir.

“Bir sınıf-ı has ve müstesna var ki mukadderat-ı milleti dest-i kudretlerine aldıkları için kanun bunların yed-i sahumda bir oyuncak kalıyor. Bakın bir nazar-ı nafizle mecra-ı idaremize bakınız. Bütün müessesat-ı idare ve içtimaiyemizde bir ruh-ı malûlun çırpındığını göreceksiniz. Genç Osmanlılar yalnız bir tebdil-i şekle muvaffak oldular. Usul-i idare ise hep eski hep hasta ve kifayetsiz.”¹²²⁸

Haberin devamında Anadolu köylerinin birer harabe olduğu, insanların ise çalışmaktan bitap düştükleri ,yaşam koşullarının oldukça şartlarda sağlanıldığı, kadınların fiziksel görüntülerinin değiştiği, vatan uğranı şehit malul düşmüş asker evlatların varlığından bahsedilmektedir.

“En çok düşünölmeyen ihmal edilen kim? Rençberler, amele, esnaf değil mi? Rumeli’den Anadolu’ya gidiniz, bir köy göremezsiniz ki üstünde bir bum harabenin kakhaha-ı şeameti inikâs etmesin. Üstüsazla, samanla mestur kulübecikler, sakf-i çökük murdar evcikler, içine girilince sefalet ve fakirin en çirkin sima-ı siyahıyla ağış bağış olmuş sıska, cılız bir iki sarı kara benizli kadın mahsul-ı meseaisinden avucunda onda ikisincak kalan bir peder, sonra

¹²²⁶“Millet Nasıl Gasp Olunuyor”,Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrin evvel 1324, sahife, 2.

¹²²⁷“Millet Nasıl Gasp Olunuyor”,Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrin evvel 1324, sahife, 2.

¹²²⁸“Hükümet ve Şura-yı Millet”,Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

namus-ı vatani şanlı bir surette müdafaaya azmederek memlekette hasta, düşkün ve bir ruh-ı malul ile dönmüş bir zavallı asker evlat¹²²⁹

Tarlaların terk edildiği gibi tarlara ne ekildiğiyle ilgili istatistik bir veri olmadığını söyleyerek sadece kılığı değişmiş aynı zalimliliğiyle istibdad icraatlarının sürdüğünü ve Ziraat Bankasının muameleleri altına ezilen köylünün uğradığı hak gaspı anlatılmaktadır.

“Tarlalar metruk, yerine yere ne ekildiğini tamamıyla tayin edecek bir istatistik yok. Uteka-ı mevhum gibi ne halt ettiğini bilmez bir ziraat bankasının “muamele” namı altında köylüyü ürküten gel git usulü ötede aşarın iltizam edenlerin hırs-ı ihtikâr ile ezdikleri yine ahali bir de teşkilat-ı cedidesi yalnız beyaz eldiven şık elbise ve kalpak giymekten ibaret kalan eski zabtiyeliğin maklûbu bir jandarma sonra köy her vakit bir eşkıyanın, bir gaspçının yed-i kahrında zebun ve talan.”¹²³⁰

Köylünün devlet tarafından hiçbir vakit desteklenmediğini ifade ederek devletin asli görevinin sadece memur yetiştirmek olduğunu, Meşrutiyet idaresinin yalnız memur ile ilgilendiğini ve memurların hukukunun muhafazası için nezaretler, idari usuller ortaya konulduğunu, hükûmetin bir gün olsun ahaliyi, işçiyi, çiftçiyi katiyen düşünmediğini belirtmektedir.

“Sırtına temiz bir elbise giymiş bir gün olsun şu hayat her dem-i sa’ında bir defacık fani bir tesellinin nevaşisini görmüş bir köylü var mı? Hâlbuki te’sisatı içtimaiye sanki memur yetiştirmek, memur beslemek, memur hukukunu muhafaza etmek için yapılmış. Meşrutiyet idare yalnız memurlar ile uğraşmış her gün memurların hukukunu muhafaza için nezaretler, usul-ı idare bilmem neler ortaya koymuş ve bir gün olsun hükümet-i hazıra şu düşkün ahaliyi ameleyi rençperi katiyen düşünmemiş, düşünmemiş, düşünmemiştir. İspat edelim”¹²³¹

Haberin devamında gazete Meşrutiyet Meclisinin gerektiği gibi çalışmadığını, meclisin yaptığı görevin kadro tahsis etmek olduğunu söyleyerek devlet kadrosunda olması gerekenden fazla memurun varlığının hazineye yükten başka bir şey getirmediğini belirtir. Ayrıca üretmeden tüketen bir genç neslin mevcut olduğunu ve bunların ebediyen gururuna, onuruna veda ettiğini ve hükûmetin de bunları beslediğini ifade eder.

¹²²⁹“Hükümet ve Şura-yı Millet”,Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹²³⁰“Hükümet ve Şura-yı Millet”,Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹²³¹“Hükümet ve Şura-yı Millet”,Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

“Üçüncü devr-i içtimaiyesine giren meclis-i milli ne yaptı? Ve rica ederim. Daire-i merkeziyenin sicilatını tetkik ediniz: müsted'ayat, evrak, muharrerat, buyruldu namı altında yağın bu kâğıtların yüzde sekseni mutlaka memurların kadro dırılıtsı, tensik gürültüsü, teşkilat hırılıtsı, tayin ve nasb, azl ve becayış, tekaüd ve mazuliyet fırtınalarıyla dolmuştur. Her gün dairelere giriniz. Göreceksiniz simalardan yüzde sekseni hazine-i devlete musallat olmak için birikmiş zevat! Meclis-i milletin istida kayıdına bakınız. Ya memurların mağdur olduğundan, ya maaş almadığından, azlinden, nasbindan, şikâyeti ve yahut memurlarından şikâyet! Şu anlatıyor ki bizden bir düşkün nesil, bir nesl-i atıl var ki ona başkası dayanmadıkça yaşayamaz. Ebediyen izzet-i nefsine itimat, nefsine irade-i şahsına veda etmiştir. Hükümet ise bu milyonları beslemek için her gün mustarip ve mütefekkir! Yevmi kanun?”¹²³²

Gazete hükûmeti çalışmamakla suçlayarak üç yıldır herhangi bir yatırım yapılmadığını, vatandaşların hiçbir iktisadi ve ticari kuruluşlardan faydalanmadığını ama memur beslemek, memur olmak, memur yetiştirmek için devletin her şeyi yaptığını ifade eder.

“Üç senedir hangi orman işletildi. Hangi maden açıldı. Hangi fabrika yapıldı? Ve şu düşkün ahali bu müessesat-ı iktisadiye ve ticariyeden hangi birini görerek müstefit oldu. Lakin memur olmak, memur yetiştirmek, memur beslemek için her şey yapıldı. Bir mal müdürünü hırsızdır, eski zaman adamıdır, hafiyedir, jurnalcidir diye çıkardık. Yerine bir diğerini tayin ettik. Çıkanın bin kuruş maaşı vardır. Girenin de bin! Şimdi hem giren hem çıkan bini alıyor. O halde: Bir mal müdürüyle bin kuruşa dönen bir yere bugün mağsub ve mazûle iki bin veriyoruz. Bunu kim veriyor? Ahali”.¹²³³

Torpil ve iltimasın olanca hızıyla devam ettiğini söyleyen gazete her gün devlet dairelerine iltimas mektuplarıyla başvuruların olduğunu ihraç edilen memurların yerine daha yüksek ücretli memur atandığını ve bu paraların halkın cebinden çıktığını ifade etmektedir.

“O ahali ki ayağının çarık içinde bir feyz-i beka bir, bir feyz-i celi, bir feyz-i hürriyet var. Vükela-yı ümmet nüzzarı kiram! Yalnız memurları değil, ahaliyi düşününüz ki bugün bu millet sizden hesap istedikleri zaman bugün hayat-ı siyasiyeniz hesap el-meşib nihayet bulduğu vakit mazinize dönünce orada bir nokta-ı şeyn-siyah-ı nedamet görünmesin.”¹²³⁴

¹²³²“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹²³³“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹²³⁴“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

Mizan gazetesinin “İtidalimizi Muhafaza Edelim” adlı haberde Meşrutiyet ilan edildiğinden beri bütün dünyanın dikkatinin Osmanlı milletinin üzerinde bulunduğu, bunun için özellikle de köylü vatandaşların soğukkanlılığını koruması gerektiği ifade edilerek vatandaşlara uyarıda bulunulmaktadır.

“Şu köylü vatandaşlarım şu anda Avrupa ve Amerika velhasıl bütün dünyanın enzar-ı Osmanlı milletinin üzerine matuf bulunduğu unutmuyarak itidalimizi muhafaza edelim. Şimdiye kadar aleyhimizde vukua gelen isnadatın sırf müfteriyattan ibaret olduğunu ispat için herhalde itidalimizi muhafaza etmek gerekir. Millet-i Osmani’yi teşkil eden kavimler hakikaten akvam-ı beşeriye’den olduklarını ancak itidallerini muhafaza ile ispat edeceklerdir.”¹²³⁵

Gazete haberin devamında milletimizi meydana getiren unsurların sahip oldukları fikirleri ne milletin menfaatine hizmet için ne de hürriyete sahip çıkmak için kullanmayı kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını ve Meşrutiyet’i suistimal ettiklerini ifade eder.

“Milletimizi teşkil eden İslam ve Hıristiyan bilcümle ahali yalnız bir arada ne ittihatlarıyla milletin menafine hizmeti ve itidâl-i dem ile sevgili padişahlarının bahş ettiği hürriyeti takdir ederek su-i istimal ve tecavüzatta bulunmağı kendilerine meslek ittihaz eder. Ve herkes hürriyet-i şahsiyesinin, hudud-ı meşruası, diğerinin hürriyetinin mebde’ni olduğunu anlar. Ve maziye unutarak itidal ile hazır-ı muhafazaya cihet ve istikbali kazanmağa sa’y ve gayret eyler ise emin olabilmek emsali tarihinde namesbuk bir millet-i necibe-i tesmiye olunmak hakkını ihraz edeceğiz. İşte en küçükten en büyüğüne kadar gerek hükümetimiz gerek matbuatımız ahalimiz begayete nail olduğumuz hürriyete su-i istimal etmeyerek itidalimizi muhafaza edelim.”¹²³⁶

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Hukuk Devleti Nasıl Eza Olunuyor?” başlıklı haberde Sivas vilayetine bağlı Diyarbakır kazasında hürriyetin eşitliğin ve adaletin olmadığı, merkez kazasında görevli bulunan dört beş muhtarın köylüyü ezdiğine dair gazeteye pek çok mektup gönderildiğinden bahsedilmektedir.

“Sivas vilayeti merbutatından Diyarbakır kazasında hürriyetten, müsavattan, adaletten katiyen eser yoktur. Merkez kazasında dört beş münteka ahaliyi eziyor. Bî-çare köylüler müteasir oluyor, fakir düşüyor. Birçok mektuplar alıyoruz. Kaymakam da bunlarla ittifak ederek işar-ı zamanı köyleri alıyorlar. Köylülerin bir senelik medar-ı maişeti olan mahsulâtını gasp

¹²³⁵“İtidalimizi Muhafaza Edelim,” Mizan Gazetesi, 5 Recep 1326, sahife, 3.

¹²³⁶“İtidalimizi Muhafaza Edelim,” Mizan Gazetesi, 5 Recep 1326, sahife, 3.

ediyorlar. Zavallıların avaze-i şikâyetlerini kaymakam istima etmiyor. Kaymakam şikâyetine ehemmiyet vermekten başka müşkülâtları habs ve tevkif ediyor. Hatta ahiren Hüsnü Baba namında bir zatı dahi beş gün tevkif etmiştir. Bir de zavallı köylülerin dağlardan topladıklarından on para almaktadırlar ki bu babda hiçbir kaide-i nizamiye yoktur.”¹²³⁷

Sada-yı Millet gazetesinde yer alan “Köyler ve Köylüler” başlıklı haberde köylülerin bitmek tükenmek bilmeyen sefaleti anlatılır. Köylü denildiğinde çok zor şartlarla hayatını kazanmaya çalışan, kazancını eşkıyanın zulmüne teslim etmek zorunda kalan ve devletin en ağır vergileri altında ezilen, boynu bükük, mağdur, masum halkın geldiği ifade edilir.

“Köylü denilince bağı açık, gönlü yanık, ayağında çarık, hakir, fakir bir sınıf-ı mahsus göz önüne gelir. Fakat heyhat! Ona fakr u zaruret tabii etmiş gibi bir türlü da're-i felaketinden kurtulamayan, ona mezellet ve sefalet hükm-i kader etmiş gibi hayat-ı elim'eden tahlis-i güriban edemeyen, eza ve işkenceleri medar-ı maişet-i itti haz eden bu zavallı rençper köylülerin ahval-i esef-i iştimali elimdir. Pek müellimdir. Ne ilm, ne maarif, ne sanat, ne de ziraattan eser yok. Esbab-ı tekâmül hiç yok. Vesait-i maişet mahrum, taş kovuklarında, yer altında, kışın şedit bir vücuttan, yazın fart-ı hararetten, muhafazaya müsait olmayan harab kümeslerde, sefalet hanelerde hayatı geçen, refah ve saadet yüzü görmeyen, aç kalmış kolcuların, kaçakçıların, kan ile beslenmiş eşkıyanın tu'me-i tecavüzü kalan, merhametsiz meramcılarının, menfaatperest mültezimlerin yed bi emanında ezilen müteğallibe'nin dessâs-ı hannanelerine hedef olan, bir taraftan da mevhum bakaya-yı tekalif defteri taşıyan tahsildarlar karşısında aç, çıplak, benzi solgun, boynu bükülmüş bir alay mağduru mahluk!. İşte bunlar bizim saf masum köylülerdir. Bu kış koca iklim-i Osmani baştan başa geziniz. Nazarınıza çarparak Anadolu'muzun hal-i fecaat-engizdir. Bu hal, hakikaten milleti, hükümeti, matbuatı düşündürmelidir.”¹²³⁸

İstibdat Dönemi'nden beri hem maddi hem de manevi perişanlıklar yaşayan köylülerin temel ihtiyacının ıslahat olduğunu söyleyen gazete, köylünün içinde bulunduğu durum ile imar yapılamayacağını, köylünün durumuna bir çözüm bulunmazsa Meşrutiyet'in temelsiz bir durumuna düşeceğini ifade eder.

“İdare-i sabıkanın hem manen, hem de maddeten, varta-yı izmihlale sevk ettiği bu malik, muhtac-ı ümrandır, muhtac-ı ıslahattır. Zira bu malik mamur olmaz, necat bulmazsa, velhasıl servet çoğaltılmazsa, inkılab-ı ahir ve meşrutiyet esassız bir lafz-ı bi mana kalır. Çünkü maneviyatımıza esas olacak maddiyattır. Harabi maddiyat; fıkdan, servet bizi bizar ediyor. O

¹²³⁷“Hukuk Devlet Nasıl Eza Olunuyor”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 17 Teşrinievvel 1324, sahife 3.

¹²³⁸“Köyler ve köylüler,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Kasım 1909, sahife, 3.

derecede ki aheng-i içtimaiyemizi ihlal eden hep budur. Bu haile'nin üzerimizden mündefi olması çaresini bulursak, başka fitrata, başka tecelliyata ayıracağımız şüphesizdir. İman ile düşünüyorsak işte bu ümniyye-uzma köyler ve köylüler ile alakadardır. Zira bu gibi umur-ı mühimmenin mebde' ve müneşşelerine infaz-ı nazar edilmeyerek sathîyat ile uğraşırlarsa aldanmak zaruridir.”¹²³⁹

Haberde, ülkenin önemli bir unsurunu teşkil eden köylülerin beklentilerini, ihtiyaçlarını kolaylaştırmak için konuya ciddi bir şekilde ehemmiyet gösterilmesi gerektiği ifade edilerek ziraatın hayati önem taşıdığı, en çok vergi veren, devletin yükünü çekenin hep ziraat olduğu ifade edilir. Memleketin ilerlemesinin ziraatta aranması gerektiği aksi takdirde ekmeği bile dışarıdan tedarik etmek zorunda kalınacağı belirtilir.

“Binaenaleyh memleketimizin malik-i muazzezimizin kalbini teşkil eden köylü ve köylülerimizin i'mar-ı ihyası, alam-ı ihtiyacı tehvin ve teskin zımnında ciddi ve hakiki tetkikat ifasına sarf-ı mukadderatı ehemm ve elzendir. Zira bizim menba-ı varidatımız ziraat'tır. En çok vergi ile mükellef olan yine ziraat'tır. İdame-i taayyüş-i maişetimize himmet eden hep onlardır. Onun için bu memleketin terakkisini ziraatta, ziraatta aramalıyız köylülerde bulmalıyız. Zira hali hazırda ihtiyacı-ı mübrememiz tedarikten aciz ekmeğimizi bile hariçten tedarike mecburuz.”¹²⁴⁰

İştirak gazetesinde yer alan “Muhtekirler Hakkında” başlıklı haberinde geçimlerini sadece ziraattan sağlayan Erzurumlu çiftçilerin bazı komisyonculara yüzde dokuzdan fazla faizle borçlandırılmaları ve bu konuda herhangi bir cezai yaptırımın olmamasından bahsedilir.

“Medar-ı maişetlerini münhasıran ziraattan istihsal eden Erzurum Vilayeti ahali-yi ziraaiyesinin bazı muhtekirler ile murabahacıların yüzde dokuzdan ziyade faiz ile istikrazda bulunmaları ihtiyaçlarını tecdit etmekte olduğundan ve bu babda tertib-i mücazata medar olacak bir madde-i kanuniye bulunmadığından bahisle bu mahzur-ı muzırın def'i için kavanin-i cezaiye-ye maye-ül tatbik bazı mevadın idhal ve ilavesi dâhiliye nezaretinden makam-ı aid'ine işar kılınmıştır.”¹²⁴¹

Gazete, Osmanlı Devleti'nde ziraatın yok olmasına, çiftçilerin gücünün tükenmesine sebep olan istibdattan daha merhametsiz olan komisyoncuların yıllardır çiftçinin kanını

¹²³⁹“Köyler ve köylüler”,Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Kasım 1909, sahife, 3.

¹²⁴⁰“Köyler ve köylüler”,Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Kasım 1909, sahife, 3.

¹²⁴¹“Muhtekirler Hakkında”, İştirak Gazetesi, 27 Mart 1326, sahife, 8.

emen uygulamalarını, haksızlıklarını, mezalimlerini düşündüğümüzde tüylerimiz ürperir demektedir.

“Malik-i Osmaniye de ziraatın mahvına, erbab-ı ziraatın perişaniyesine sebep olan istibdattan maada bu merhametsiz muhtekir ve murabahacıların senelerden beri icra edegelmekte oldukları haksızlık ve mezalimi nazar-ı dikkate aldığımız takdirde tüylerimiz ürperir. Biz sükût edelim, zavallı, fakir, rençper söylesin, neler! Neler! Acaba nakil ve hikâye edecek?”¹²⁴²

Gazete; köylünün bin bir çileyle yetiştirdiği ürününden faydalanacağı zaman tefecinin köylünün malını gasp ettiğini söyleyerek hiç olmazsa emeğinin sefasını bir gün dahi sürebilmesini talep ederek, komisyoncunun yapmış olduğu tavrı insafsızlık olarak değerlendirir.

“Bir liraya mukabil mahsul zamanında cebren beş altı lira alarak bedbaht rençperin bir sene zarfında karlara, fırtınalara, dehşetli rüzgârlara, güneşin yakıcı şuaatına karşı sabahtan akşama kadar çalışa çalışa nihayet yetiştirmiş olduğu mahsule bakarak geniş bir nefes alacak ve yüzü biraz gülecek iken bir de merhametsiz gaddar muhtekir başı üzerine dikilir kalır. Merhamet yahu! Hiç olmazsa birkaç gün semere-i say ve gayretimi görerek işkencelerimi dertlerimi çekmiş olduğum mihen ve meşakkati unutamım. Hayır! Ben sana lira vermişim! İşte zehr-i efşan bir söz ki bedbaht rençperin kanını damarlarında kurutur.”¹²⁴³

Komisyoncunun parayı istemesiyle köylünün sefaletinin yeniden başlayacağını söyleyen gazete komisyoncunun bir lira verip on liralık mahsulü kaldırmak istediğini ve bunun bir gasp olduğunu ifade eder. Köylünün çektiği sefaletin kimsenin umurunda olmadığını, oysa durum bu kadar vahimken çiftçinin refah seviyesinin nasıl yükseleceğini, memlekette tarımın nasıl ilerleyeceğini sorar.

“Tekrar sefalet başlayacak bir lira vermiş mukabilinde on liralık mahsulünü kaldırmak ister. Bu kaldırmak istiyor. Sirkattir. Casptır. Yarın öbür gün kış kıyamette bu sefil adam maişetini ne suretle tedarik edecek? Kimin umurunda, varsın gebersin. Ben kendi paramı almaya bakarım. Hal bu merkezde iken erbab-ı ziraat nasıl temin-i refah edebilir? Bu memlekette ziraat nasıl terakki eder? Maişetini, sa'yını ,varını yoğunu muhtekirin yed-i kahrına teslim etmek

¹²⁴²“Muhtekirler Hakkında,” İştirak Gazetesi, 27 Mart 1326, sahife, 8.

¹²⁴³“Muhtekirler Hakkında,” İştirak Gazetesi, 27 Mart 1326, sahife, 8.

mecburiyetinde olan rençper nasıl alet ve edevat tedarik edebilir? Kavanin-i cezaiye de bu babta maye-i tatbik olan mevad-ı maksada yani muhtekirin kahrına kifayet etmezse?¹²⁴⁴

Gazete yasal düzenlemeler ilgili olarak yeni kanunnamelerin yapılıp yapılmayacağını sorarak baharın geldiğini, yarın öbür gün hasat zamanı geldiğinde komisyoncunun yine çiftçinin başına dikilerek bir lirasına karşılık on liralık mahsulünü gasp edeceği konusunda uyarıda bulunur. Bu konuda Dâhiliye Nazırı Talat Beyi görevi başına çağırarak gereğini yapmasını talep eder ve konuyla ilgili daha fazla tedbir alınırsa çiftçinin kendisine minnettar kalacağını ifade eder.

“Yeni kavanin yeni bir nizamname vaz’ ve tanzim edilmeyecek mi? işte bahar geldi. Yarın öbür gün hasat zamanında gelecek muhtekir kemâ fi's-sâbık bir lirasına mukabil zavallı rençperin on liralık mahsulünü semere-i sa'y ve gayretini gasp edecek. Dâhiliye Nazırı Talat Bey Efendi Hazretlerinin bu noktayı nazar-ı dikkate alıp lazım gelen evamirin itasına şitaban olması şayan-ı şükrandır. Lakin daha başka tedabir-i ittihaz buyrulacak olursa erbab-ı ziraat kendisine ebediyen minnettar kalacaktır.”¹²⁴⁵

İştirak gazetesi “Bir Şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı Reji Mukavelenamesini Tecdit Etmeli” başlıklı haberinde usulsüz uygulamaları olan şirketin denetlenmesinin gerekliliğinden bahseder. Gazete, rejinin devlet hazinesini kendi menfaatleri doğrultusunda kullandığını, tütününü kendi tekeline alarak, vatandaşa oldukça yüksek fiyatlardan satıp kar sağladığını söyleyerek bu şirket yüzünden memlekette tütün ziraatının mahvolduğunu, ihracatın bittiğini, yabancı sermayenin her yeri almış durumda olduğunu ifade eder.

“Reji mukavelenamesini tecdit etmeli.

Reji şirketinin teessüs ve teşekkülünden beri imtidat eden rub’-ı asr-ı müddet zarfında geçirmiş olduğu safahat-ı muhtelifisini ve mamulâtının hudud-ı asliyesini nazar-ı dikkate aldığımız takdirde kendimizi pek müşevveş levhalara karşı buluruz.“Hakikaten; Reji hazine-i maliyeye menafi-i külliye te'min etmek mahiyetini ha'iz olan tütünü taht-ı inhisarına almak suretiyle o mühim mahsulden pek fena bir surette istifade ettiği gibi, iki tarikle sınıf-ı müstahsılı soydu mahvetti. Evvela; erbab-ı ziraat ve rençper sanayii hemen felaketin en müthişlerine hedef kıldı. Saniyen ahaliyi fahiş fiyatla tütünü satın almaya icbar etmek suretiyle kendisine menafi-i külliye temin eyledi. Bugün rejinin 26 senelik mevcudiyeti sayesinde memleketimizde tütün ziraatı hemen zevale ermiş mahvolmuş diyebiliriz. İhracat-ı ticareti de yok, bunun yerine ecnebi

¹²⁴⁴“Muhtekirler Hakkında,” İştirak Gazetesi, 27 Mart 1326, sahife, 8.

¹²⁴⁵“Muhtekirler Hakkında,” İştirak Gazetesi, 27 Mart 1326, sahife, 8.

sermayedardan müteşekkil bir şirket kaimdir ki Türkiye ahalisinin sinin-i adid zarfında müthiş işkence ve eziyetler ile kazanmış olduğu sa'y ve gayretinin semeresini emerek semizlenmiştir.”¹²⁴⁶

Gazete; zavallı çiftçilerin zor geçindiğini, günlük kazancının gasp edildiğini, yetmiyormuş gibi çiftçilerin tek geçim kaynağı olan tütün mahsulünü enkaza çevirdiğini, bu reji idaresinin yaptığı kötülüklerin sadece maddi olmamakla birlikte aynı zamanda vatandaşı birbirine düşürerek birbirini öldürmelerine vesile olduğunu yazar. Pek çok ailenin mahvına sebebiyet verdiğini, dağlarda eşkıyalık yaparak, halkı soyanların Osmanlı olarak bilindiklerini, oysa onların reji kolcuları olduklarını ifade eder.

“O zavallı rençperin elinden hiç mesabesinde olan maişet-i yevmiesini bile gasp ettiği gibi erbab-ı ziraatın temin-i maişet ve mevcudiyetinin şart-ı yegânesi olan tütün mahsulünü bile mahfetmek cihetini iltizam eylemiştir. Fakat bunlar reji şirketinin Osmanlı memleketine ettiği dolaylı mazarratlarından olup doğrudan doğruya olan maddi ve manevi olan sâir-i mazarratını dahi nazar-ı dikkate alacağımız takdirde elbette rejinin mahiyeti hakkında bi fikr-i salim hâsıl ederek müthiş bir işmi'zaz hissediyoruz. Evet! Evlad-ı vatanı yekdiğerine karşı silah atmaya, birbirini katl ve telef etmeye vesile olmuş ve böylece binlerce hanmanelerin sönmelerine, harap olmalarına sebep vermiştir. Reji kolcuları ile kaçakçılar arasında rejinin teşekkülünden beri dağlarda, derelerde, tepelerde icra edile gelen kavgaları ve mukatelat-ı müthişeyi herkes, her Osmanlı bilir ve kalben mahzun olur.”¹²⁴⁷

Gazete, içinde bulunulan sefalet ve felaket yetmiyormuş gibi reji şirketinin memleketi yangın yerine çevirdiğini, binlerce aileyi tarumar ettiği halde memlekette milyonlarca lira aldığını, bunun karşılığında hükûmete ne verdiğini sorar. Gazete, hükûmete ancak fakirlik sıkıntı ve felaket verdiğini, rejinin anlaşma maddelerine uygun davranmadığını milyonlarca lirayı gasp ettiğini ifade eder.

“Güya bizim müptela olduğumuz sefalet ve felaket bize kifayet etmiyor imiş gibi bu reji şirketi de memleketimizde kanlar akıtmaya binlerce haneleri mübeddil-i remad etmeye meyil gösteriyor. Reji şirketi işte memleketimizde bu derece seyyi'at-ı icra etti. Alabildiği kadar :her ne rast geldiyse: kan, ter ve milyonlarca lira aldı. Fakat hükûmete ne verdi? Ne te'min etti? O milyonlarca liralara, kanlara, terlere mukabil memlekete ne ifa etti? Hiç!, tekrar hiç, tekrar hiç ancak fakr-ü sefalet amele sınıfının iktisaden mahf ve harabiyet, bedbahtlık ve perişanlık felaket ve hicran! Reji şirketi mukavelenamesinin ahkâmına riayet etmedi. O hem hazine-i

¹²⁴⁶ Bedik, “ Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 6.

¹²⁴⁷ Bedik, “ Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 6.

maliyeden ve hem de zavallı ahalemizden gasp ede, ede milyonlarca liralari kasalarında iddihar etti.”¹²⁴⁸

Yazar, reji idaresinin ülkedeki yabancı sermayelerin servet kazanmalarına vesile olduğunu söyleyerek bugün sakin, telaşsız ve utanmadan sözleşmesini yenilemeye çalıştığını belirterek Osmanlı Hükûmetinin, özellikle Meclis-i Mebusan’ın rejinin devamına izin verecek mi? İşte asıl meselenin bu olduğunu ifade eder.

“Rejinin yalnız bir muvaffakiyeti vardır. Acaba o nedir? El cevap: nazar-ı ihtiraslarına karşı bir liranın ticareti Türkiye ziraatının ve milyonlarca amelenin hayatından daha kıymetli vahim addeden ecnebi sermayedarının kesb-i servet etmelerini mucip oldu. İşte bugün tekrar o şirkettir ki: sakinane, telaşsız ve bir ihtiyat maharet tekrarı ile tecdid-i mukavele tarikini tesviyeye çalışıyor. Fakat acaba hükümet-i Osmaniye ve hususiyle Meclis-i Mebusanımız rejinin şu mahiyet ve mevcudiyet-i meşumesinin idamesine müsaade edecekler mi? İşte asıl mesele buradadır.”¹²⁴⁹

Gazete reji meselesinin devletin sosyo-ekonomik hayatı için bir sorun teşkil ettiğini, bu sorunun çözülmesinin önemli olduğunu, bu sebeple mebusları göreve çağırarak sorumluluklarının gereğini yapmalarını talep eder.

“Bu mesele ise hem memleketimizin hayat-ı iktisadiyesini ve hem de hazine-i devletin menafi-i nokta-nazarından gayet mübrem ve diyebiliriz ki hayat memmat meselesi olup ciddi bir surette nazar-ı dikkat ve im’an’a almaya şayandır. Fakat mebuslarımız evvel emirde rejinin hayat ve mu’amelat-ı mazisini müdekkıkane tetkik ederek onun hayat-ı memleket nokta-i nazarından tevlit etmiş olduğu seyyi’at-ı siyah aludunu ve diğer taraftan tekrar kanlı, hunin hayatlarını eski çığırına sokmak hususunda gösterdiği meyil ve tehâlük’ını nazar-ı ibtisardan dür tutmamalıdır.”¹²⁵⁰

Haberin sonunda reji idaresinin artık görevde kalmaması gerektiği belirtilerek bunun için bir kamuoyunu oluşturulması, basınının bu konuyu gündemine alması, çiftçi ve işçilerin haklarının müdafaa ve muhafaza edilmesi talep edilir.

“Reji artık mahiyet ve mevcudiyetini temin edemez ve etmemelidir. Reji senelerden beri zavallı rençbere bir zulüm, bir bar-ı felaket olmuş olup hür memleketin, hür mebusları evvel emirde

¹²⁴⁸ Bedik, “ Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 6.

¹²⁴⁹ Bedik, “ Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 6.

¹²⁵⁰ Bedik, “ Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 6.

o bedbahtları bu şirketin pençe-i kahr-ı ve itisafından kurtarmalıdır. Hal bu merkezde iken hür matbuatımızın hür müntesipleri bu davayı deruhte edip kuvve-i milliyenin tesiri ile milyonlarca halkın şikâyet ah fiğan ve âdem-i memnuniyetlerini istihfaf ve kemal-i lakaydi ile telakki ederek her ihtimale karşı pençe-i kahrına düşürmüş olduğu şikârını bırakmamak hususunda azm-i kat'îve kavi ile karar veren böyle bir şirkete karşı bedbaht zerra ve amelemizin hukukunu müdafaa ve muhafaza etmek üzere her halde bize iştirak etmeye davet ederiz.¹²⁵¹

İştirak gazetesi “Fukarayı Ahalimize Müjde” başlıklı haberinde emlak vergisi kanununda yapılan düzenlemeyi takdirle karşılar. Bu kanun değişikliği ile yıllardır ağır vergiler altında zorlukla yaşayan köylülerin rahatlayacağını belirtir.

“Evvelki gün Meclis-i Mebusan’da müzakere edilen emlak vergisi kanunu hakikaten nazar-ı dikkati celbe şayandı. Milletvekillerimizin zavallı köylüleri muhafaza hususunda hükümet ile hem fikir olacakları umur-ı bedihiyedendir. Bu esas itibariyle dün Maliye Nazırı CavitBeyfendi tarafından kanun-ı mezkûr dâhilinde verilen izahından anlaşıldığı üzere şimdiye kadar ağır vergilerin bi lazım a'bâ'nın bar-ı takabbülü altında inleyen efrad-ı millet bilhassa çiftçilerimiz fakr-ü zarurettten halas bulacaklardır.”¹²⁵²

Emlak vergisinin beş temel esasa göre düzenlendiğini ve bu düzenlemeyle emlak ve arazi vergilerinin ayrıldığını belirterek; eğitim ve donanım yardımlarının kaldırılmasına, emlak vergisinin gelire göre alınmasına, vergilerin gayri safi gelirden yüzde 10 olarak tanzim edilmesine ve emlak kaydının icra olunmasına karar verilmiştir.

“Cavit Bey hükümetin emlak vergisinde beş esas kabul ettiğini ve onlardan birincisi emlak ve arazi vergilerinin yekdiğerinden tefriki ikincisi maarif ve teçhizat ianelerimin ilgası üçüncüsü emlak vergisinin irad üzerinden tahsil vecibiyeti. Ve dördüncüsü verginin iradı gayr-i safiyeden yüzde on iki üzerine tertibi ve beşincisi dahi tahriri emlak icrası olduğunu beyan etti.”¹²⁵³

Hükümetin halkın hukukunu korumaya yönelik attığı adımı takdire şayan bulan gazete bu kanunla beraber sadece yoksul halkın hakkının korunmadığını, aynı zamanda köylülerin de haklarının korunduğunu ifade eder. Köylülerin üretimlerini sakladıkları depolardan dahi emlak vergisi alındığını ve bu kanuni düzenlemeyle uygulamanın kaldırıldığını söyleyerek Meşrutiyet’in faydalarını nihayet köylülerin de göreceğini belirtir.

¹²⁵¹ Bedik, “Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı”, İştirak Gazetesi, 20 Mart 1326, sahife, 6.

¹²⁵² “Fukarayı Ahalimize Müjde”, İştirak Gazetesi, 6 Mart 1326, Sahife, 9-10.

¹²⁵³ “Fukarayı Ahalimize Müjde”, İştirak Gazetesi, 6 Mart 1326, Sahife, 9-10.

“Hükümet-i meşrutanın hukuk-ı ahaliyi vikâye esaslarına mübteni olan şu nazariyat-ı şayanı teşekkürdür. Bu kanunda hükümet fukarayı ahaliyi nazarı dikkate aldığı gibi köylülerimize de büyük istifadeler temin etmiştir. Ezcümle zirai-i emlakın, zahire ve eşyalarının muhafazayı için inşa ettirdikleri mebaniyenin emlak vergisinden muafiyeti meselesi ki şimdiye kadar meşrutiyetin fevaid-i maddiyesini takdir edemeyen ahamız kefaf-ı nefis edebilecek derecede elde ettikleri cezayı bir meblağı çoluğunun çocuğunun te'min-i maişetini düşünemeyerek hükümete terk ederken bu kere kendilerine bahş edilmiş meşrutiyetin fevaidini tamamiyle ispat edecek ve köylülerimizde memleketimizin hayat-ı maliyesini ala edecek olan ziraatın terakkisi için bütün mevcudiyetleri ile çalışacaklardır. Hükümetin kabul ettiği ve millet meclisine kabul için ısrar gösterdiği esasların meclis-i umumiyece dahi mazharı hüsn-ü kabul olacağından şüphe edilmez”.¹²⁵⁴

İştirak Gazetesinde yer alan Elmalı Belediye Reisizadesi Mehmet Niyazi Bey'in “Çiftçilerimize Bir Nazar” başlıklı mektubunda köylülerin sefalet ve açlık içinde yaşadıkları ve kimsenin köylünün sorunlarıyla ilgilenmediği anlatılmaktadır.

“Meslek ve sa'yımızın geniş muhit-ı hayatı içinde müthiş müz'ic-ı sefalet dalgaları altında ezilen, hayatını yoksulluklar içinde geçirmeye mahkûm olan bir sınıf varsa o da çiftçilerimizdir. Şimdiye kadar ne Osmanlı milletinin münevverü'l efkâr olan sınıfı ve ne de hükümeti bu muhterem çarıklı babalarımızı düşündü. Düşünmediği içinde şimdiye kadar nan ve nimetleriyle perverde olduğumuz velinimetlerimizin derdine çare yarasına merhem bulamadı”.¹²⁵⁵

Yazar; işçilerin kışın şiddetli soğuklarda, yazın kavurucu sıcak karşısında, gece gündüz demeden ailesiyle aç bilaç on sekiz saat çalışmakta olduğunu, sürekli hayatın zorluklarıyla mücadele ettiğini ve bu mücadeleyi Osmanlı Devleti'nin mevcudiyeti için yaptığını söyleyerek hükümetin köylü sınıfa kayıtsız kalmasından yakınmaktadır.

“Kışın şiddetli soğuklarında, yazın kavurucu harareti karşısında on sekiz saat çoluğuyla çocuğuyla aç, sefil, çıplak lâyenkatı çalışan mütemadiyen hayatın sırım ve kerdine göğüs geren Osmanlı milletinin mevcudiyetini altı yüz seneden beri mealen beden muhafaza eden, parasıyla, evladiyla ayağı donsuz başı fessiz muharebe ederek vatanlarını muhafaza eden bu

¹²⁵⁴“Fukarayı Ahalimize Müjde”,İştirak Gazetesi, 6 Mart 1326, Sahife, 9-10.

¹²⁵⁵Elmalı Belediye Reisizade Mehmet Niyazi,“Çiftçilerimize Bir Nazar”,İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 7-8.

muhterem sınıfa karşı hükümet-i meşrutamız, cemiyet-i hazıra-ı münevveremiz neden ne için lakayt kalıyor!”¹²⁵⁶

Gazete; devletin neden köylülere destek olmadığını, köylülerin devletin hiç mi aklıma gelmediği sorarak devletin bekasının köylü sınıfına bağlı olduğunu hatırlatarak devletin bu sınıfı yok saymakla memlekete, vatana ihanet etmiş olduğunu ifade eder.

“Bilemiyoruz niye neden bu sınıfın ihtiyacatını tazmin edecek, saadetini temin edecek teşebbüsat-ı ziraiyeye tevessül etmeye eli kolu fikri varmıyor. Varmıyor düşünmüyor belki de düşünmek istemiyor. Fakat bilmiyor mu ki bu memleketin saadeti serveti muhafazası yine bu muhterem çarıkılıların hamiyetlerine hizmetlerine vabestedir. Düşünmüyor mu ki: bu sınıfı düşünmemekle memlekete vatana karşı büyük hem pek büyük bir ihanet etmiş oluyor.”¹²⁵⁷

Mektupta istibdat idaresinin oldukça kötü bir yönetimi olduğu, çiftçilerin artık bu zor şartlara tahammülün kalmadığı, bir an önce devletin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

“Eşref namı tahtında yaşayan bir takım zalim ve mürtekib gaddar zenginlerin bâzîçe olan ve yalnız hayatı onların kese-i ihtikârlarını doldurmaya hükümete vergisini mirisini vermeye evladını serhatta kurşunlar karşısına göndermeye bütün lezzet-i hayatiye ve saadet-i dünyeviye ye ebediyen ömründe tatmamaya mahkûm olan ve memleketimizin ekserisini teşkil eden bu sınıf-ı çiftçilerimizi düşünmemek memleketimizin hayat-ı iktisadisi vatani mukaddesimizi hal ve istikbali için muhlik hem pek muhliktir. Acaba ne için bilinmiyor veyahut ne için bilinmek istenmiyor ki insanlar artık kahrın zulmün istibdadın tazyikin bir derecesine kadar muhtemeldir.”¹²⁵⁸

Hazineyi dolduran, orduyu besleyen, devleti cihana karşı var gücüyle koruyan bu sınıfın ihtiyaçlarını karşılamakla devletin yükümlü olduğu, bu çabanın çiftinin saadeti için olmasa bile memleketin selameti için, vatanın geleceği için yapılmasının gerekli olduğu vurgulanır.

¹²⁵⁶Elmalı Belediye Reisizade Mehmet Niyazi,“Çifçilerimize Bir Nazar,”İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 7-8.

¹²⁵⁷Elmalı Belediye Reisizade Mehmet Niyazi,“Çifçilerimize Bir Nazar,”İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 7-8.

¹²⁵⁸Elmalı Belediye Reisizade Mehmet Niyazi,“Çifçilerimize Bir Nazar,”İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 7-8.

“Acaba ne için düşünmüyoruz ki istibdat her ne kılıkla olursa olsun fenadır. Susuz ovalarda, soğuk dağ başlarında, hayattan kati ümit eden çiftçiler artık fazla tahammül edemezler. Bunları çiftçileri düşünmek zamanı çoktan gelmiş geçmiştir. Zararın yarısından dönmekte büyük bir ticarettir. Misl ü müşehherince hazinemizi dolduran, ordumuzu besleyen, namus-ı milliyemizi, haysiyet-i osmaniyemizi bütün cihan-ı medeniyete karşı satvetle, şevketle gösteren bu sınıfın halini ihtiyacını nazar-ı müdekkıkane ile tetkik ederek dertlerine çare-i saz olmağa gayret etmeliyiz. Bu gayretimizi zerranın saadet-i hali için olmazsa bari memleketin selameti için vatanın teali ve terakkisi için olsun. Düşünelim çünkü memleketimizin menbağ-ı serveti yalnız çiftçiliktir.”¹²⁵⁹

Devletin gelişmesi ve kalkınması için mutlaka paraya ihtiyaç olduğunu söyleyen Niyazi Bey bunun için devlet hazinesinin gereksiz harcamalardan arındırılması ve kaynakların kullanımının doğru yönlendirilmesi ve çiftçiye gereken önemin verilmesi gerektiğini ifade eder.

“Mektepler açmak, yollar yapmak, telefon, telgraf velhasıl ne gibi fikr-i telakki perveranemiz ortaya koymak kuvveden fiile çıkarmak istersek isteyelim mutlaka paraya ihtiyacımız olacak ve binaenaleyh hazine-i milletin hal-i zarurettten kurtulmasına vâbeste bulunacaktır. Yoksa hastanın zararına olarak yaşayan tufeyli mikrop gibi daima istikraz-ı hüsn-ü mirasyedilikleri milletin atisi için iyi olmaz. Menbağ-ı serveti bu kadar bol olan memlekette zaruretin şiddetli surette hükümferma olması menabi-i servetin körelmesi demektir ki bu da koskoca körlüktür. Hatırımızdan hiç çıkarmayalım ki mazinin, halin, istikbalin borcunu ödemeyecek, derdini çekecek olan o çarıklı babalar gün gelecek ellerindeki sopalarla boynumuzu kıracaklardır. Zira şimdiye kadar onlar için hiçbir şey yapmadan teşebbüste etmeden yalnız kulaklarını namütenai vaadi vaatlerle doldurduk. Bari hiç olmazsa vaatlerimizden utanalım.”¹²⁶⁰

3.7. Belediye Hizmetleri

3.7.1. Belediyenin Kuruluşu ve Sınırları

Belediyecilik, Eski Yunan’da cite ve Roma’da municipe olarak başlayıp günümüze kadar ulaşmıştır. 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile tarım toplumu olmaktan çıkan Avrupa’da kentler, sanayinin merkezi haline dönüşmüş ve köylerden kentlere yoğun bir göç dalgası yaşanmıştı. Artan yoğun nüfusla birlikte şehirlerin sorunları da artmıştı. Çarpık şehirleşme, işsizlik, altyapı eksiliğinden kaynaklanan birtakım sorunlar

¹²⁵⁹Elmalı Belediye reisizade Mehmet Niyazi,“Çiftçilerimize Bir Nazar,”İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 7-8.

¹²⁶⁰Elmalı Belediye reisizade Mehmet Niyazi,“Çiftçilerimize Bir Nazar,”İştirak Gazetesi, 8 Mayıs 1326, sahife, 7-8.

ve bu sorunların çözümüne yönelik arayışlar Avrupa’da belediyeçilik ve yerel yönetimler sistemini oluşturdu.¹²⁶¹

Yerel yönetimler, sınırları belirlenmiş, bölgesel alanların hukuk normlarına uygun olarak kurumsallaştırılıp genel ve özel statülerle yetkilendirilmiş, belli bir bütçeye sahip yönetsel yapılardır. Yerel yönetimler, merkezi otoritenin birliğini ve bütünlüğünü sağlamlaştırmak için değil, otoritede var olan boşluktan faydalanarak ortaya çıkmış ve bir bölgenin veya şehrin mali-yönetsel alanda bağımsızlık elde etmesi ve bu yapıların güçlenmesiyle varlık bulmuşlardır.¹²⁶² Yerel yönetimlerin ortaya çıkmasıyla kentler yükselişe geçmiş ve sistemde yeni bir güç olmuşlardır. Kentlerin uzun bir zamandan sonra güçlenerek yeniden ortaya çıkmasıyla bireylerin ortak hareket ettikleri merkezler haline dönüşmüşlerdir. Böylece kentler tüzel kişiliği, genel imar düzeni olan ve temel altyapı hizmetlerin sağlandığı yerleşim yerleri olmuşlardır.¹²⁶³

3.7.2. Tarihsel Gelişiminde Osmanlı Devleti’nde Belediyeçilik

Osmanlı Devleti’nde yerel yönetimler Tanzimat’ın ilanından sonra vilayet idarelerinde meydana gelen sorunlara çözüm bulmak amacıyla ortaya çıktı. 1840 senesinde ilk olarak Muhasıllık Meclisleri oluşturuldu. 1849’da yapılan düzenleme ile Eyalet Meclisleri kuruldu. Vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevleri yeniden düzenlendi. Valilerin görev ve yetkileri artırıldı.¹²⁶⁴

İstanbul’da ilk belediye kurma fikri ise Kırım Savaşı sırasında Müttefik devletlerin teşvikleri ile ortaya çıktı.13 Haziran 1854’te İstanbul’da Şehremaneti kurularak Meclis-i Vala tarafından bir nizamname hazırlandı ve şehrimin tayin edildi. Şehremaneti meclisi üyeleri esnaf ve padişahın atadığı memurlardan oluşturularak bütçesi devlet tarafından karşılandı. İlk kurulan şehremaneti modern anlamda bir belediyeçilik özelliği

¹²⁶¹Uyar, H. (2004).”Türkiye’de ve Dünya’da Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe.” **Aydınlanma 1923 Dergisi**, 51,(8), 31.

¹²⁶²Ünal, F. (2011). “Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı, 30,241-242.

¹²⁶³Gianfranco, P. (2005). **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 53.

¹²⁶⁴Kılıç, s. (2005).”1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa.”**Tarih Araştırmaları Dergisi** Cilt: 24 (37) , 100-102.

taşınamaktadır. Ne şehrimin ne de meclis üyeleri görevlerine vakıftırlar. Kendine ait bir bütçesi olmadığından şehremanetinin özerk bir statüsü de yoktur.¹²⁶⁵

İstanbul'daki başarısız belediyeçilik denemesinden sonra Galata ve Beyoğlu'nda liman ticareti yapıldığı için Avrupalı devletlerin talebiyle Paris örneği uygulanarak 28 Aralık 1857 tarihli Nizamname ile Altıncı Daire-i Belediye kuruldu. Boğazlar ve Adalar da dâhil olmak üzere İstanbul 14 belediye dairesine ayrıldı. Beyoğlu ve Galata Altıncı Daire olarak örgütlendi.¹²⁶⁶

Taşra yönetiminde reform çalışmaları yapmak için 1863'te vilayet usulü sistemi gündeme geldi. Bu uygulama için pilot bölge olarak Tuna vilayeti seçildi. Osmanlı taşra kentlerinde modern belediye örgütlenmesi ise 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başladı. 1864'te hazırlanan Vilayet Nizamnamesi'yle modern anlamda yerel yönetim sistemi uygulamasına geçildi. Bu nizamname ile birlikte liva ve kaza merkezlerinde seçilmiş üyeler aracılığıyla temsil sağlandı.¹²⁶⁷

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet, liva, kaza, karye olmak üzere çeşitli yönetimlere ayrıldı. Bundan sonra vilayetler valiler tarafından, livalar kaymakamlar tarafından, kazalar kaza müdürü tarafından, köyler ise seçilmiş muhtarlar tarafından yönetildi. Vilayetlerde valinin başkanlığında danışma meclisleri oluşturuldu. Meclislerde; vilayet idare meclisinden, liva idare meclisinden, kaza idare meclisinden ve köylerde de ihtiyar meclislerinden temsilciler bulundu. Valinin dışında vilayet idare meclislerinde hâkim, mektupçu, defterdar ve hariciye memurları da görev aldı.¹²⁶⁸

Bu meclislerde hem Müslim hem gayrimüslim temsilcilerle, halk tarafından seçilen ikisi Müslim ve ikisi gayrimüslim olmak üzere dört kişi de görev aldı. İdare meclisi için yapılacak seçimler merkezden ve vilayetlerden atanan temsilciler tarafından denetlendi. Seçilmiş üyelere idareye katılma imkânı sağlayan nizamname hazırlandı. Hazırlanan bu

¹²⁶⁵Ortaylı, İ. (2008). **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. Ankara: Cedit Neşriyat, 436.

¹²⁶⁶Toprak, Z. (1993). "Altıncı Daire-i Belediye," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 1, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 222.

¹²⁶⁷Çiçek, Y. (2014). "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler." **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:11, (1), 57.

¹²⁶⁸Seyitdanlıoğlu, M. (2015). "Tuna Vilayeti Nizamnamesi." **1864 Vilayet Nizamnamesi**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 49.

nizamname ile valilerin tek başına karar alma yetkisi ortadan kaldırılarak yetki meclisle paylaştırıldı.¹²⁶⁹

3.7.3. Yasal Sınırlılıklar Açısından Belediyecilik

1868’de Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi hazırlandı. Bu nizamname ile Altıncı Daire korunarak, nizamname hükümleri İstanbul’un çeşitli yerlerine uygulandı ve böylelikle İstanbul Şehreminliği örgütü kuruldu.1871 Nizamnamesi ile taşra idaresinde köklü değişiklikler yapıldı. Osmanlı Devleti idarî bakımdan 27 vilâyet ve 123 sancağa bölündü. Vilayetler livalara, livalar kazalara ve kazalar da nahije ve köylere ayrıldı. Nizamname ile merkez liva mutasarrıfı ve kaymakamlıkları kaldırılarak mülkî memurlarının yetki ve sorumlulukları tanımlandı.¹²⁷⁰

En yüksek idari yetkili olarak vali görevlendirildi ve birimler arasında hiyerarşi tayin edilerek her alt birim bir üstene karşı sorumlu hale getirildi. Nizamname ile birlikte valinin görev ve sorumluluğu artırıldı. Mülkiye, maliye, eğitim, bayındırlık, güvenlik, cezaî ve hukukî işlerin icrasından sorumlu tutuldu. Belediyecilik başkent dışındaki idari mevkilere yayıldı ve halkın siyasi ve bürokratik süreçlere katılımı sağlandı. Böylece yerel yönetimler sistematik bir düzene oturtuldu.¹²⁷¹

I.Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte Kanun-i Esasi’nin 112¹²⁷² maddesine göre belediyelerin özel bir kanunla düzenleneceği ifade edildi. Böylelikle Osmanlı Parlamentosu tarafından kabul edilen 1877 yılındaki “Dersaadet Belediye Kanunu” ile İstanbul’da modern belediyeciliğin gelişimi açısından önemli adım atıldı. Kanuna göre, 1868 Nizamnamesi ile on dört belediye dairesine ayrılmış olan İstanbul’da belediye dairelerinin sayısı yirmiye çıkarıldı. Kanunun 6. maddesine göre belediye aza sayısında da değişikliğe gidilerek Şehremininin Başkanlığında Şehremaneti Meclisi ve Belediye

¹²⁶⁹Reyhan, C. (2015).”1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında Bir örnek Yönetim Modeli’nin Kuruluş Sorunu.”**1864 Vilayet Nizamnamesi**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,63.

¹²⁷⁰Seyitdanlıoğlu, M. (2010). **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17.

¹²⁷¹Gençoğlu, M (2017). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma,” **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(1) , 35.

¹²⁷²Madde 112.- Umuru Belediye Dersaadet Ve Taşralarda Bilintihap Teşkil Olunacak Devairi Belediye Meclislerle İdare Olunacak Ve Bu Dairelerin Sureti Teşkili Ve Vezaifi Ve Âzasının Sureti İntihabı Kanunu Mahsus İle Tâyin Kılınacaktır.

Daireleri Reisleri ile Şehremaneti Meclisi ve Belediye Meclisleri Azalarının aralarından seçecekleri ikişer üyenin katılımı ile 63'e çıkarıldı.¹²⁷³

Belediye meclis üyeleri kent veya kasabanın nüfus büyüklüğüne göre, dört sene için 6-12 kişilik üyelere seçildi. Üyelerin yarısı iki senede bir kur'a ile değiştirildi. Meclis reisi hükümet tarafından atanan üyeler arasından seçildi. Belediyeler, belediye reisi, belediye meclisi ve belediye cemiyetleri olmak üzere üç ana kısma ayrıldı. Belediyenin nüfus sayımı, emlak yazımı, imar işlerini düzenleme ve kontrol, bayındırlık hizmetleri, aydınlatma, temizlik, belediye mallarının yönetimi, emlak tahriri vb. görevleri vardı.¹²⁷⁴

1877 yılındaki "Dersaadet Belediye Kanunu" ile İstanbul belediye reisleri ve şehremaneti meclis üyeleri merkezi atama ile görevlendirildi. Katılımcı demokrasi anlayışı ile yönetim sağlandığından meclis üyeleri şehrin sorunları için şehrin ileri gelenlerini de toplantılara davet etti. Belediye meclis üyeleri 25 yaşını geçmiş, Osmanlı tebaasından olan, senede en az 50 kuruş emlak vergisi veren kimseler arasından seçildi. Bu üyelerin Türkçe bilmeleri şarttı. Belediye seçimleri, düzenlenen belediye kanunu ile tek dereceli seçim esasına dayanarak gizli oy açık sayım şeklinde yapıldı. Bu uygulama Türk belediyecilik tarihi açısından önemli bir gelişmeydi.¹²⁷⁵

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu uygulamaya konuldu. İstanbul'da ilk defa gerçekleştirilen belediye seçimleri sonucunda, 20 belediye kurularak belediye daire meclisleri açıldı. 1868 kurulan Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye ilk defa II. Meşrutiyet Dönemi'nde toplanabildi. Belediye kanunnamesi ile şehremaneti özerk bir yapıya sahip oldu. 1912 yılında Cemil Paşa'nın hazırladığı "Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat" ile kanunlar belediyelerin özerkliğine son verilerek merkezileştirildi.¹²⁷⁶

¹²⁷³Özkan, A. (2014). "Dersaadet'ten Vilayet'e Geçiş Sürecinde İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Seçimleri (1922-1923)." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı 55, 246-247.

¹²⁷⁴Yörükoğlu, F. (2009). "Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci." *Mevzuat Dergisi*, 135, (12),3.

¹²⁷⁵Ortaylı, a.g.e., s. 440.

¹²⁷⁶Oktay, T. (2008). "Belediyenin Tarihsel Gelişimi," (editör), *Recep Bozlağan, Yüksel Demirkaya Türkiye'de Yerel Yönetimler.* Ankara: Nobel Yayın,141-143.

3.7.4. Belediye Hizmetlerinin Basına Yansıması

3.7.4.1. Belediyenin Görev ve Sorumluluklarındaki Hizmet Eksikliği

Volkan gazetesi yer alan “Şehremanetinin Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberinde Yağ İskelesi civarında çalışan yağ tacirlerinin Ahi Çelebi Mahallesi’nin sokaklarını işgal ederek mahalleye giriş çıkışları engelledikleri ifade edilir. Ayrıca mahalleye yayılan kötü kokuların çevre halkını rahatsız ettiği halkın daha fazla müsamaha gösteremeyeceğinden belediyenin üzerine düşen görevi yerine getirmesi beklenilmektedir.

“Yağ İskelesi civarında Ahi Çelebi Mahallesi sokaklarına yağ tâcirleri tarafından âdeta mürûr ve ubûru mâni olacak raddede yağ fiçileri doldurulmakta ve bu fiçilerin murdar ve müteaffin kokuları civar halkını bizar ettikten başka, gelip geçenlerin üzerlerine bulaşmakta ve hiç geçilecek bir yol bile bulunmamaktadır. Bu hâl, bir suretle tecviz edilemeyeceği cihetle bu bâbda bir tedbir-i musîb ittihâzı zımında, daire-i âidesinin nazar-i dikkatini celp için ceride-i feridelerinin vesâtetini temenni eylerim.”¹²⁷⁷

Volkan gazetesinde yer alan “Köprü” başlıklı haberinde senelerden beri yapılacağı vaat edilip herhangi bir tamir çalışması yapılmayan köprünün mahalleye en yakın olduğu kısmının dün gece çöktüğü ifade edilerek olayın gece meydana gelmesinin büyük bir faciayı önlediği anlatılmaktadır.

“Senelerden beri leyte le’alle ile geçen tamir keyfiyeti dünkü gün artık tamamıyla tahakkuk etti. Dün gece saat on bir raddelerinde Eminönü’nden köprünün açılacağı mahalle karib kısmı tesadümle, olduğu gibi ka’r-ı nayab-ı deryaya uçmuş gitmiştir. Bu vakıa-i elimenin gündüzün vukua gelmemesi binlerle hanümanın öyle bir tehlikeye maruz kalmamasına sebep olmuştur.”¹²⁷⁸

Gazete, köprü hakkında edilen feryadın hükûmet hakkındaki şikâyetler kadar haklı olduğunu, nasıl köprü yıkıldığı için tadilat yapılıyorsa hükûmetin de yıkılmadıkça tadilat görmeyeceğini ifade eder. Köprü için, o enkazdan hayır beklemek oldukça gülünç bir durum olsa da belki hükûmet kendine bir çeki düzen verir, der.

¹²⁷⁷Mahalle-i mezkûre imamı Vehbi, “Şehremanetinin Nazarı Dikkatine” Volkan Gazetesi, 13 Kânûniyel 1324, sahife, 4.

¹²⁷⁸“Köprü”, Volkan Gazetesi, 12 Kânûnusani 1324, sahife, 4.

“İşte köprü hakkındaki feryad, aynı hükümet-i sabıka hakkındaki feryatlara mümasildir. Bereket versin ki inkılap meydana gelerek hükümet aynı o eski köprü gibi mahvolmayıp tamire başlanmıştır. Müstebidine her söylenen söz köprü gibi tahakkuk etmedikçe kimse dinlemezdi. Yine o enkazdan müteşekkil heyet-i içtimaiyemizden de bir hayır beklemek abesle işğal ise de belki bu köprü vukuatı kendilerini ikaz eder.”¹²⁷⁹

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Düşündüm ki” başlıklı haberinde Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte insanların daha cesur olması beklenirken insanların meşrutiyetle ilgili verilen cevabın bakalım, şimdi ne olacak şeklinde olduğudur. Gazete toplumsal halin yapılmak istenen her türlü icraata mani olduğunu düşünerek bu kuvvetli his yüzünden devlet görevlilerinin yapmaları gereken vazifeyi yerine getirmediğini ifade eder.

“Devr-i İstibdâda kime ortalığın halinden bahsedecek olursa alınan cevap (Aman neme lazım) dan ibaret kalırdı. Şimdi devr-i hürriyet ve meşrutiyette dahi, neye dair hasbıhal edilse (Aman bakalım ne olacak!) cevabı alınıyor. Bu fena fikir o derece yayılmış o kadar zihinlere yerleşmiş ki, her türlü icraat-ı malumata engel oluyor. Bu fikir yüzünden daima kuvvede kalıp bu türlü faile çıkılmıyor. Nazırlarımız, müdürlerimiz bu hiss-i hafî yüzünden iki buçuk aydır her şeyi olduğu gibi muhafaza ediyor. Tebdil-i tecvidde ıslaha elleri varmıyor.”¹²⁸⁰

Gazete bugüne kadar belediyenin herhangi bir faaliyeti olmadığını, belediyenin topluma acaba hâlâ istibdatta mıyım hissiyatını verdiğini ifade eder. Yapılması en kolay olan şeylerin bile hâlâ yapılmadığını, sokakların satıcılardan, bohçacılardan, küfecilerden geçilmediğini, bunlarla ilgili belediyenin tedbir alması gerekirken almadığını, bu durumun meclisin varlığıyla büyük çelişki aksettirdiğini belirtir.

“Mesela şehremaneti şimdiye kadar bir varlık göstermeli, bir faaliyet, bir yenilik hissettirmeliydi. Hâlbuki pislik içinde yüzen şehrimizi bir dolaşınca yine tipik Devr-i İstibdâda olduğunu, şehremanetinin ve belediye teşkilatının mevcudiyetinden insan şüpheye düşüyor. Çünkü vazifenin en kolayı hâlâ dahi yapılmadı. Hatta yapılması düşünülmedi bile. Sokaklar, meydanlar daima pazar yerine dönmüş, küfeciler, satıcılar veya bohçacılardan kaçacak mesafe kalmamış, bunları men etmemekte birlikte dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen uyuz köpekleri ortadan kaldırmamakta. Meclis-i Mebusan’ın açılmasına, büyük

¹²⁷⁹“Köprü,” Volkan Gazetesi, 12 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹²⁸⁰“Düşündüm ki”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 2 Teşrinievvel 1324, sahife, 4.

istikrarsızlık akdine mü'telif değil ya! Ne çare emanet (Bakalım ne olacak)diye kadim-i sefaleti değiştirmek, cedide-i hâsıl etmek istenmiyor.”¹²⁸¹

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Caddelerimiz” başlıklı haberinde İstanbul’un bir kısım mahallelerindeki işportacıların, çanak çömlek satıcılarının maliyeye zarar verdiklerini, bunlar hakkında yapılan şikâyet üzerine seyyar satıcıların toplattırıldığını söyleyerek bu uygulamanın Beşiktaş’ta da yapılmasını beklemektedir.

“İstanbul Caddelerindeki birtakım, çanak çömlek satan işportacılar maliyeye ciddi zarar vermekte bulduklarından bunların bu caddelerden kaldırılmaları şehremanetinin nazarı dikkatine arz edilmiş. Ve her nasılsa ilk icraatta belediye çavuşları, refakatçi ve bir de kuvve-i icraiyeciler görevlendirilerek hepsi değilse de bu gibi esnafın bir kısmı kaldırılmış olduğu kâmil-i memnuniyetle görüldü. Şimdi Şehremaneti Beyefendi’yi bir kere de Beşiktaş cihetine sevk etmek isteriz. Kendileri değilse de emin oldukları bir zatı Beşiktaş Caddelerini de arz etmek isterim.”¹²⁸²

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Anadolu’ya Bakan Yok” başlıklı haberinde Anadolu’nun tarih boyunca haksızlığa uğradığını, Anadolu’ya herhangi bir imar çalışması yapılmadığını ve Anadolu halkının sürekli çalıştırıldığını ifade eder. Batıdan doğuya doğru gittikçe bir bozulma, bir yok olma ve viranelik başladığını senelerden beri hakir görülen Anadolu şehirlerinin hep aynı ekseninde kurulup çoğu hallerine sessizce ağlamalarından yakınmaktadır.

“Anadolu denildiği mezalim-i inkârın ağış siyahında karanlık bir hayata yalnız çalışmağa, her zaman çalışmağa, anlamaksızın çalışmağa... Hülâsa; mahtutdan ahde kadar çalışmağa mahkûm bir kısım halk tasvir ederler. Ve öyle zan ederler ki, bu sefer sağ cenahtan aksa-ı şarka doğru daimi bir izmihlal hesaba dâhil olur. Bu acı, vahim durumdur ki, Anadolu’lar zilal-i kahrını senelerden beri çektikleri şehirlerini aynı kurmuşlar ve hasbel zaman sessizce ağlamışlardır.”¹²⁸³

Basiret gazetesinde yer alan “Çöpler” başlıklı haberinde sokakların oldukça pis olduğu, mahalle aralarının işlek sokaklardan daha da pis olduğu ve özellikle Balat’a kokudan girilemediği, etrafta yemek artıklarının olduğu, bu durumun mahalliye bıkkınlık verdiği ifade edilir.

¹²⁸¹“Düşündüm ki”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 2 Teşrinievvel 1324, sahife, 4.

¹²⁸² “Caddelerimiz,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 3 Teşrinsani, 1324, sahife, 3.

¹²⁸³ “Anadolu’ya Bakan Yok,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 23 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

“Sokaklarımız gibi hadsiz hesapsız mücessem şahitlerin lisân-ı hâline dikkat olunsun. İşlek caddelerin tozdan ve bazı kaldırımların bozukluğundan başka bir kusuru yoktur. Ancak mahalle arasındaki sokaklar hususiyle تنها sokaklar sahiben fena hâldedir. Ekserisi mezbele oluyor. Bazılarında kedi köpek vesair hayvanat iaşesi bulunur. Bazı sahiller de bu hâlde. Hele Balat civarı bunların hepsine faik derecededir. Hazır sırası gelmişken ifade edeyim. Geçen sene dahi biddefaât yazdığım gibi Balat dışarısına biriktirilmiş olan kemiklerin taaffünâtı, oralarını ihata etmiş, gelip geçenler nihayet derecede bizar oluyolar.”¹²⁸⁴

Haberin devamında, havaların giderek ısındığı şu günlerde çevre kirliliğinin etrafa hastalık yaydığı, Kıptilerin boş buldukları meralara def-i hacet giderdikleri ve belediyenin üzerine düşen görevi yapmadığı belirtilerek belediye yetkilileri göreve çağırılmaktadır.

“Havalar ise günden güne hararet peyda ediyor. Hastalık denilen dâhiyenin esbâb-ı zuhurundan biri de böyle taaffün eden müzahrefattır. Bir de Yenibahçe tarafında kale duvarı dibine sakin Kıptiler, helaları olmamak münasebetiyle Yenibahçe çayırının pek çok mahalline ve açığa pisliyorlar. Bazen ölü hayvan iaşelerinin dahi derilerini almak üzere oraya götürüp sonra dereye atıyorlar. Taaffünâtı civarındaki sekeneyi rahatsız ediyor.”¹²⁸⁵

İnsaniyet gazetesinde yer alan “Kurtulamayacağız Galiba?” başlıklı haberinde belediye hizmetlerinin yetersiz olması nedeniyle kolera salgınının devam etmesi ile artan şikâyetler hakkındadır. Gazete her tarafın pislik içerisinde olduğunu, kanalizasyon şebekesinin ağzının bir türlü kapatılmadığını, sokaklara insanların def-i hacetlerini giderdiklerinden şikâyet etmektedir.

“Memleketimizde ittihaz edilen veyahut ittihaz edilmeyen tedabir-i sıhhiyeye nazaran koleradan galiba kurtulamayacağız! Sokaklar mülevves, her taraf murdar, umumi helalar pis, kavanin-i fenniye dairesinde mibveller olmadığı için sıkışanlar köşe başı, duvar kenarı, ağaç dibini budur deyip salıveriyor! Mecralar açık!”¹²⁸⁶

Haberde çevre kirliliğinden şikâyet edilse de cezai işlem yapılmadığı, Kumkapı civarından kokudan geçmenin mümkün olmadığı, mahalle sakinlerinin belediyeye yapmış oldukları şikâyetlerin dikkate alınmadığından bahsedilir.

¹²⁸⁴“Şehir Mektubu”, Basiret Gazetesi, 21 Haziran 1290, sahife, 1-2.

¹²⁸⁵“Şehir Mektubu”, Basiret Gazetesi, 21 Haziran 1290, sahife, 1-2.

¹²⁸⁶“Kurtulamayacağız Galiba”, İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1327, sahife, 3.

“Devair-i belediye uykuda... İkaz edilseler bile aldırıyorlar. Bu cümleden olmak üzere Kumkapı Nişancasında Ermeni Kızlar mektebi sokağındaki mecralar üç yerinden çökmüş, hâsıl olan taaffünden o civardan geçmek kabil olamıyor. Mahalliden bazıları ikinci daire-i belediye müracaat etmişler. On gün olduğu halde hala te’siri görülmemiş. Mecralar el-an açık... Şimdi ne dersiniz? Koleranın şehrimizde zâil olacağına ihtimal verir misiniz?”¹²⁸⁷

İnsaniyet gazetesine yer alan “Harbiye Nezareti’nin Nazar-ı Dikkatine” adlı haberde Süleymaniye Semti’nde yer alan Bozdoğan Kemerî civarındaki kullanım dışı arsanın berduş yatağı haline gelmesi ve uygunsuz davranışlarda bulunan kimselerin aynı zamanda çevreye de zarar verdiği anlatılmaktadır. Bununla ilgili olarak arsa kapılarının kapatılması ve Harbiye Nezaretinden gereğini yapması beklenilmektedir.

“Malumuzdur ki Süleymaniye’de Bozdoğan Kemerî civarında büyük bir arsa vardır. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa arsası namıyla yâd olunan ve elyevm Harbiye Nezaretine ait bulunan mezkûr arsanın kapısı gece gündüz açık bulunmasından bilistifade içeriye birtakım uygunsuz kimseler girivermiş. Buradaki eşcar ve saire tahrip olunuyormuş. Bundan mâadâ ahval-i müessife zuhuru dahi baid-ül ihtimâl değildir. Binaenaleyh te’min-i inzibat ve hıfzısihha nokta-ı nazarından mezkûr arsa kapılarının kapanması lazımdır. Bu babda nazar-ı dikkatini celb eyleriz.”¹²⁸⁸

Serbestî gazetesinde yer alan “Belediyemiz” başlıklı haberde caddelerdeki düzensizlikten şikâyet edilmesine rağmen ya gazetelerin şehrin caddeleriyle ilgili sorunu tam anlatamadığı ya da şehremanetinin o mevki düzenlemeye layık görmediğinden dolayı hiçbir icraatın yapılmadığı ifade edilerek belediyenin görevini yapmadığı belirtilir.

“Caddelerin âdem-i intizamından, mürûr ve uburun duçar-ı müşkülât olmasından şikâyet eden gazetelerin şehremanetine ifham-ı meram edememesinden ve yahut şehremanetinin o mevki ihraz etmeğe layık olmamasından mıdır hala icraata benzer bir şey göremiyoruz. vâkiâ şehremanetinin tedvir-i umur etmekte ki âdem-i iktidar ve mahareti hatta aklama havale edilecek evrakın tabiiyetindeki âdem-i ma’lumatları bizce müselleme ise de hayat ve intizam memlekete taaluk eden böyle mesail-i mühimede izhar-ı rehavet etmeleri öteden beri takip ettikleri meslek-i atalet-perverâneye bizde tamamıyla kanaat hâsıl ediyoruz.”¹²⁸⁹

¹²⁸⁷“Kurtulamayacağız Galiba,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1327, sahife, 3.

¹²⁸⁸“Harbiye Nezaretinin Nazarı Dikkatine”, İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1327, sahife, 3.

¹²⁸⁹“Belediyemiz,” Serbesti Gazetesi, 11 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

Belediyenin resmî kabul günlerinden beri ümitle beklenen icraat ve ıslahatın kendisinden sonrakine bırakılması işine bir son verilmesi gerektiğini düşünen gazete nizamnameye göre bazı görevlilerin sayısının beş on kişi kadar olması gerekirken eski dönemde olduğu gibi tanıdık usulu doldurulduğunu ifade eder.

“Şehremanetin emante yevm-i teşrifatlarından beri ümit ve intizar ettiğimiz icraat ve ıslahatın hilafında olarak malumat-ı nâ-becâlarına bir nihayet verseler pek hayırlı olur, zannederiz. Mesela tensikatta bazı kalemlerin mevcudu beş, on kişiden ibaret iken devr-i sabıkdaki biri hatr-ı usul-ı atiki mucibince mensubin keremle doldurulmuştur. Teessüf etmemek kabil olmaz. Bu caddelerimizin ıslah ve tanzimiyle uğraştığımız şu zamanda fuzuli maaşlarla adam kayırmanın menafi-i hamiyet olduğunu şehremaneti beyefendiye ne suretle ispat etmemizi arzu ettiklerini bilsek ona göre beyan-ı mütalaa ederdik.¹²⁹⁰”

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Şehremanetin İstikraz Meselesi” başlıklı haberinde Kanun-i Esasi’nin ilanı ile yürürlüğe giren belediye kanunnamesinin henüz uygulanmadığını ve kurulması gereken Belediye Dairelerinin henüz teşekkül etmediğini bu sebeple de belediyenin yeterince hizmet vermediğini anlatmaktadır.

“Kanunun sarahati mucibince teşekkülü lazım gelen devaire-i belediye henüz teşekkül etmemiştir ki, cemiyet, umumiye-yi belediye mün’akid olsun. Zaten cemiyet, umum-i belediye hakkında fasl-ı mahsusun otuz altıncı maddesinde cemiyet-i umumiye-yi belediyenin senede iki defa içtima edeceği ve ikinci içtimanın teşrinievvel ibtidasında vuku bulacağını muharredir. Muharrer olduğu halde bu vakitsiz isticlal-i içtimanın sebebi anlaşılmaz.”¹²⁹¹

3.7.4.2. Belediye Denetim Araçlarından Kamu Güvenliğini Sağlamada Kolluğun Aşırı Güç Kullanımı

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Zabıta Nezareti’nin Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberinde Zabıta Nezareti tarafından silah temin edenler hakkında işlem yapılması gerektiği ifade edilerek olağanüstü hal ile yönetilmekte olmamıza rağmen başıboş atılan silahlarda olağanüstü halin herhangi bir yaptırımının görülmediği belirtilir.

“Evvelki gece Beyoğlu civarında zuhur eden harik esnasında Tarlabası Deresi taraflarında pek çok silah atıldığı bir zatın ifadesinden müsteban oldu. Zabıta Nezareti tarafından şehir dahilinde

¹²⁹⁰“Belediyemiz,” Serbesti Gazetesi, 11 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

¹²⁹¹“Şehremanetin İstikraz Meselesi”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 11 Eylül 1324, sahife, 4.

silah temin edenler hakkında, malumat-ı Zabıta Nizamnamesine göre, lüzum-ı ifasını iktiza edenlere emir olunmuştur. Hâlbuki bu avarızın hiçbir tedbiri görülmedi.”¹²⁹²

Haberde, İstanbul’un çeşitli semtlerinde her gece silah seslerinin duyulduğu, geçen akşam bir vatandaşın feci şekilde yaralandığı söylenerek halkı rahatsız edenler hakkında zabıta nizamnamesinin uygulanması talep edilir.

“Beyoğlu ve Galata taraflarında Kumkapı, Samatya Semtleri’nde her gece yüzlerce silah atılıyor. Evvelki gece Harik mahlinde birisinin yüzüne bir kurşun isabet etti. Herifin yüzünde müthiş bir yara açıldı. Daha buna benzer ne kadar kazalar vuku buluyor. Ahalimize hâlisane ihtar ediyoruz ki, bu hareketlerden vazgeçsinler. Zabıta memurlarımızdan da rica ediyoruz ki, şehir dahilinde silah atarak halkın tahdiş-i ezhanına sebep olan edepsizler hakkında malumat-ı nizamiyeyi bila- te’hir icra etsinler.”¹²⁹³

İkdam gazetesinde yer alan “Tramvay Beygirlerinin Çektikleri” başlıklı haberinde tramvayları çeken beygirlerden birinin dün akşam saatlerinde dermandan düşerek telef olduğu, hiçbir insanın buna dayanamayacağı Avrupa’da hayvanların bu şekilde kullanılmasına müsaade edilmediği ve devletin buna bir çözüm bulması gerektiği ifade edilir.

“Bediyenin lüzumu müdahalesi

Dün akşam saat yarımda bahçe kapısı cihetinden gelen tramvay hayvanlarından birisi son derece kan tere batmış olduğu halde Çemberlitaş’ta türbe önünde derman ve takatten yıkılıp yere düşmüş telef olmuştur. Yollar yapıldıktan sonra arabalar öyle ağırlık peyda etti ki hayvanların duçar olduğu mezâhimden müteessir olmamak insan kalbinin karı değildir. Memurin-i belediyemiz içinde Avrupa’da seyahat etmiş olanlar biliyorlar ki oraların hükümetleri hayvanların tazibine hiçbir suretle müsaade etmezler. Buna cüret edenler ağır cezalara çarptırılırlar. Orada böyle büyük bir mürüvvet-i insaniyet var da bizde acaba niye yok? İnsanların hukuku var da hayvanların yok mu? Bu ağzı dili olmayan mahlûkatı artık bu azaptan tahlis edilmelidir. Divan yolunda Fazlı Paşa Kabrinden Hoca Ferhad Mahallesi İmamı Yunus.”¹²⁹⁴

İkdam gazetesinde yer alan “Umum Matbuatımızın Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberinde Osmanlı Devleti’nde vatandaşlarını yavaş yavaş ölüme götüren bulaşıcı

¹²⁹²“Zabıta nezaretinin Nazarı Dikkatine,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinivevvel 1324, sahife, 4.

¹²⁹³“Zabıta nezaretinin Nazarı Dikkatine,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 24 Teşrinivevvel 1324, sahife, 4.

¹²⁹⁴“Tramvay Beygirlerinin Çektikleri,” İkdam Gazetesi, 15 Mart 1910, sahife, 5.

hastalıklar için hükûmetin neden kayıtsız kaldığı sorgulanır. Bu hastalığın pek çok köyü talan ettiği, çoğu köylerde çocukların iki yaşına gelmeden öldüğü, hastalığın kalıcı izler bıraktığı ifade edilerek milletin çaresizliğinin hükûmet tarafından göz ardı edilmesi kabul edilmez bulunur.

“Menafi-i malik ve millete aid uzun makalelerle millet ve hükümeti ikaz eden matbuat-ı Osmaniye, sıhhat-i umumiyyeye aid nukat ve mesail-i mühimmede bayağı samit ve ebkem denebilecek bir hal, bi kayd içinde görmekte hissettiğim hayret ve me'yusiyeti tariften acizim. Malik-i Osmaniye ahalisini tedrici bir surette mahvetmekte olan birçok emraz-ı sariye'nin bugün hükümetin kayıtsızlığı sebebiyle milleti gittikçe inkıraza sürüklemesi neden görülüyor? Mübalağa etmiyorum: vilayette birçok köyler vardır ki hastalıktan ahalisi kökünden mahv olmuş bir ferd bile kalmayarak yerlerinde baykuşlar yuva yapmış. Bugün en parlak görünen Aydın vilayetinin öyle köyleri mevcuttur ki çocuklar iki yaşına varmadan ölüyorlar. Karıların kısm-ı azamı zürriyet vermek hassasını kaybetmiş sağ kalanlar şişmiş dalaklarla gebe zannedilecek bir halde benizlerde kan eseri olmayarak birer canlı cenaze gibi dolaşıyorlar. Bu köyler bir takım araz-i merzagîye üzerinde müesses olmak sebebiyle eman bir sıtmanın pençe-i nifasında mahv ve tebah olmaktadır.”¹²⁹⁵

Haberin devamında ülkenin hâlâ frengi hastalığı ile mücadele ettiği, bu hastalığın vatandaş üzerindeki tahribatının çok ağır olduğu, tıpkı çiçek, kızamık, kuşpalazı gibi milletin hayatını perişan ettiği, hastalığın verdiği kıyımın istatistiklerden görülebileceği, böylelikle durumun vahametinin anlaşılacağı belirtilir.

“Hala (Frengi) illeti Türkiye’de bir maraz belledi. Hükmünü aldı. Bu illetin ahalimiz üzerinde icra ettiği tahribat müthiş pek müthiştir. Çiçek, kızıl kızamık, kuşpalazı ve saire dahi birer ifrit gibi ahalinin hayatını kemiriyor. Yavrum? Bu afetmez illetin bu müthiş afatın efrad-ı milletin arasındaki derece-i tahrib hakkında bir fikir edinmek için karantina idaresinin bir senede vefat edenlere dair tuttuğu defteri ciddi gözden geçirmeliyiz. Eminim ki ağlarsınız evet hem siz ağlarsınız hem de kaleminiz durmaz kan ağlar. Bir milleti teşkil eden efradıdır. Efrad olmaz ise millet olmaz.”¹²⁹⁶

Volkan gazetesinde yer alan “İstübdada Doğru” başlıklı haberde akşamüzeri belediyeye bağlı merkez polis memurlarının, çıkarılan iki ilave gazeteyi dağıtan Duran isimli çocuğun elinden gazete eklerini zorla almaları ve zavallı çocuğun tüm ricalarına

¹²⁹⁵“Umum Matbuatımızın Nazarı Dikkatine”, İkdâm Gazetesi, 25 Mart 1910, sahife, 5.

¹²⁹⁶“Umum Matbuatımızın Nazarı Dikkatine”, İkdâm Gazetesi, 25 Mart 1910, ,sahife, 5.

rağmen gazete ilavelerini parçalamaları anlatılmaktadır. Volkan Gazetesi, ilave çıkarmanın her bir gazetecinin yasal hakkı olduğunu belirtir.

“Akşam şehremini merkez polis memûrları çıkarılan ilâveyi gazete müvezzii Duran nâmında bir çocuğun elinden cebren almış ve biçâre çocuk her ne kadar ricâ etmiş, yalvarmış ise de polis efendi tarafından ihâle-i sem’-i itibâr olunmayarak ilâveleri parçalamıştır. İlâve çıkarmak her bir gazetecinin selâhiyet-i kanûniyyesi dairesindedir.”¹²⁹⁷

Gazete bu kusurun tamamen basına ait olduğunu, matbuatın gazetelerle ilgili ilaveler çıkarmasına dair kanun uygulamalarında kimsenin öneride bulunmadığını, karşı çıkmadığını ifade eder.

“Bu kabahat kâmilen matbûata âittir, istibdâdı dâvet eden matbûattır. Matbûattır ki, ilâveler hakkında yalnız kıyâmetler koparıyor da bu bâbda bir kanûn yapılmasını teklife dilleri varmıyor. Ne demek, gazeteci hakk-ı kanûnisini her ne türlü isterse istimâl edebilir. Galiba verecekleri havâdis bir gün evvelinden neşr olunursa, kendileri gazetelerine bayat havâdis dercinden veyahut verecekleri havâdisi kendilerinden evvel diğerinin vermesini rekâbet itibâriyle çekememelerinden ileri gelmiş bir keyfiyet olsa gerektir.”¹²⁹⁸

Volkan, hükûmete seslenerek, zabitanın gece yarısı atılan silah seslerini işitmeyip, alınının teriyle para kazanmaya çalışan gazete dağıtıcısının sesini işittiğini ifade ederek şahsi menfaati için çalışan bir tane gazeteci olmadığını belirtir. Beş on tane gazete dağıtıcısının tabanları patlayarak, koşarak zor şartlarda çalıştığını ve karşılığında da sadece cüzi miktarda para kazandığını söyleyen gazete zabitanın asli göreviyle ilgilenmesini talep eder.

“Gece yarılan atılan silahları işitmiyorlar mı? Sokaklarda sarhoşların yine gece yarıları attıkları naraları duymuyorlar mı? Birisi ilâve diye bağıryormuş. İyi ya ahâliyi dâima müteyakkız bulunduruyorlar, demektir. Kalbi millete yardımla dolu olan bir ferd-i Osmani’nin vereceği on parayı mı acıyorlar. Fena mı? Zavallı müvezzi yâhut alınının teriyle gazetesinin idâmesine çalışan bir gazeteci farz edelim ki, menfâat-i şahsiyyesi için olsun acaba bize hasbeten-lillah çalışan bir tane gazeteci gösterilebilir mi? Beş on tane müvezzi tabanları patlayarak koşar da beş on para kazanır ve herkese avuç açmaktan kurtulursa fena mı etmiş olur.”¹²⁹⁹

¹²⁹⁷ “İstibdâda Doğru”, Volkan Gazetesi, 27, Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹²⁹⁸ “İstibdâda Doğru”, Volkan Gazetesi, 27, Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹²⁹⁹ “İstibdâda Doğru”, Volkan Gazetesi, 27, Kânunusani 1324, sahife, 4.

Gazete, haberin devamında gazetelerin toplatılmasının kanunun hangi maddesine göre yapıldığını, bu toplatılmayı polis kendi başına yaptı ise önlem alınmasının gerekli olduğunu belirtir. Ayrıca :“Meşrutiyet Devri’nde keyfi uygulamaların olamayacağını hatta halk bir noktada gösteri yapsa o noktanın kanuna aykırı mahal teşkil etmediği sürece yasaklamayacağını ifade ederek meşrutiyet kanun demektir ve kanuna uymamak ise istibdattır ve yapılan bu muamele ise istibdada doğru bir adımdır.” demektedir.

“Elbette bir ilâve bütün gazetelerin bu ilâvelerin toplanmasına Zabtiye Nâzırı Paşa Hazretleri emir vermişlerse hangi kanûna hangi emre istinâdendir? Gazetecilerin feryadı üzerine ise şimdiye kadar ne kadar kanûni feryatlar ediliyor ki: İhâl-e-i sem’ü itibâr olunmuyor. Eğer polis hod-be-hod yapmış ise tevbihi lâzım gelir. Bu zaman-ı meşrûtiyette de keyfi muâmele olunamaz. Hatta efkâr-ı umûmiyye bir noktada içtimâ etse bile o nokta kanûna rabt edilmedikçe men edilemez. Meşrûtiyet kanûn demektir. Kanûna âdem-i riâyet ise istibdâddır. Demek oluyor ki, bu muâmele istibdâda doğru bir hatvedir.”¹³⁰⁰

Volkan gazetesinde “Zabtiye Nezâreti’nin Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberinde Zabtiye Nezaretinin uygulamalarından duyulan rahatsızlık ifade edilmektedir. Zabitanın Zabtiye Nezâreti’nde yapılan ıslahata tepki duyduğu için matbuatla uğraşmayı bıraktığını hatta zabitanın polislerden nefret ettiği halde onlarla da çatışmadığını, geceleri açılan silah seslerine de duyarsız kaldıklarını ifade eder.

“Zabtiye Nezâreti’nin bir aralık tensikata germiyyet vermekle olduğu umûm nazarlara memnuniyetle çarpmış ve matbuâtta bir müddetten beri bakmaz olmuştur. Vakiâ bir aralık polisler talimler yapıyordu hatta birçokları adımlarını Alman askerleri gibi atıyordu. Eskiden bu sınıf enzâr-ı umûmiyyede nefretle yâd edilirken hemen hemen tamamiyle denecek mertebe iâde-i haysiyet etti. İki ay kadar evvel geceleri ötede beride birçok silahlar patlatılırken onların da sesi çıkmaz olmuştur.”¹³⁰¹

Gazete, zabitanın bu kayıtsızlığı karşısında toplumda pek çok asayişsizlik meydana geldiğini en son olarak Mithat Paşa Çiftliğinde meydana gelen olayların bardağı taşırdığını Zabita Nezâreti’nin hukuksuz davranışlar gösterdiğini söyleyerek gereğinin yapılmasını talep eder.

¹³⁰⁰ “İstibdâda Doğru”, Volkan Gazetesi, 27 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹³⁰¹ “Zabtiye Nezâretinin Nazar-ı Dikkatine”, Volkan Gazetesi, 26 Kânunusani 1324, sahife, 4.

“Lâkin birkaç haftadan beri tramvaylarda adam soymak, Kadıköyü ile Haydarpaşa arasında haydud bulunmak, Kasımpaşa ahâlisi evlerinden dışarıya çıkamamak, Aksaray’da ötenin berinin geceleyin mutfakları soyulmak gibi şeyler vukûa geldiği bir sırada Kazlıçeşme ile Midhat Paşa Çiftliği vukûâtı hepsine tûy dikmiştir. Mesmûâtımıza nazaran nezâret teşkiliyle meşgul bulduklarından inzibâtı mutlaka başka ellere terk etmişlerdir. Çünkü Sami Paşa Hazretleri cidden gayûr bir nâzır oldukları teslim edilmekte idiye de bu haller bizi tereddütlere ilkâ ediyor.”¹³⁰²

3.7.4.3. Belediye Hizmet Araçlarından Doğan Mağduriyetler (Tramvay Kumpanyası Mağduriyeti)

Basiret gazetesinde yer alan “Şirket-i Hayriye” başlıklı haberinde Harem İskeleyi’nde ilave vapurun sağlanmadığını, yolcuların mağdur olduğunu bununla ilgili defalarca şikâyet edildiği halde sorununun giderilmediği ifade edilmektedir.

“Harem İskeleyi’ne bir vapur daha ilave olunmadı, yolcular fena halde meşakkat çekiyorlar. Bununla üç defadır yazıyoruz tesir etmiyor. İşittiğimize göre Şirket-i Hayriye ‘O iskele bizim değil, Aziziye İdaresinindir!’ der imiş. Bir taraftan vapuru işliyor. Murat iskele değil, bir vapur daha ilavesidir. Herhangi idarenin ise lütfen bir vapur daha ilave buyrulmasını ikisinden de rica ederiz.”¹³⁰³

Basiret gazetesinde yer alan “Yük Hayvanlarına Eziyet” başlıklı haberinde yük havyalarına taşıyabileceğinden fazla yük yüklenildiği, belediye çalışanlarının bunları gördükleri halde herhangi bir müdahalede bulunmadıkları ifade edilir.

“Pazar yerlerine yük taşıyan beygirlere tahammülünden ziyade yük vurduklarından şehremaneti memurları görmeyip yahut görüp de acımadıklarından bahisle, İstanbul’da ne kadar böyle yük taşıyan beygirler var ise toplanıp bir şikâyetname tertip etmek üzere olduklarını geçen ki, mektupta yazmıştık. Acemlerin merkepleri duymasın işittiğime göre şikâyetname yapılmış ise de daha takdim olunmamış. Bakalım bir nüshası elime geçer ise gelecek mektuba onu derç ederim.”¹³⁰⁴

Haberin devamında Alacahamam’daki Tomruk Sokağı’nda bulunan ahşap demirhanenin gazla doldurulduğunu oldukça yüklü sayıda gaz tenekesinin bulunduğunu ve

¹³⁰² “Zabtiye Nezâretinin Nazar-ı Dikkatine”, Volkan Gazetesi, 26 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹³⁰³ “Şehir Mektubu”, Basiret Gazetesi, 27 Temmuz 1289, sahife, 1.

¹³⁰⁴ “Şehir Mektubu”, Basiret Gazetesi, 23 Şubat 1289, sahife, 1-2.

civardaki evlerin tamamının ahşap olduğunu söyleyen yazar burada bir patlama meydana gelecek olursa bütün evleri yerle bir edeceğini ifade eder. Zabitanın ya da belediye mensuplarının dikkatli olmasını patlayıcı maddeleri çevredeki ahşap binalara koydurtmamaları konusunda uyarıda bulunur.

“Alacahaham’da Tomruk Sokağı’nın arkasında üzeri ahşap bir demirhane vardı. Şimdi oraya gaz doldurmuşlar. Saymadığım cihetle layıkıyla bilemez isem de görünüşe bakılır ise bir iki bin kadar gaz tenekesi var. Ondan başka oralarda bazı mağazalarda da böyle birçok gazlar var imiş. O sokağın arkası bütün ahşap ebniyedir. Maazallah kaza geliyorum demez a! Bir ateş alacak olur ise Uzun Çarşı’yı ve civarını silip süpürür. Zabita mı, yoksa şehremaneti mi hangisi ise bunlara dikkat etsin. Böyle sekenenin hanmanını havaya uçuracak şeyleri çarşı ve mahalle aralarındaki ahşap ebniyelere koydurmasın.”¹³⁰⁵

Serbestî gazetesinde yer alan “Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti” başlıklı haberinde tramvay şirketinin gerektiği gibi çalışmamasından şikâyet edilmektedir. Şirkete defalarca şikâyette bulunulmasına rağmen kendisine çekidüzen vermediği ifade edilir. Gazete; yağmurlu, karlı havalarda tramvayın devre dışı kaldığı ve vatandaşın mağdur edildiğinden bahsetmektedir.

“Biliyorsunuz şu kumpanyaya ne söyleyelim ki biraz olsun tesir edebilsin. Her gün halkın nakliyat cihetiyle gördüğü müşkülâtı çektiği ızdırabı tarif ile tasvir ile bitirmek mümkün değildir. Karlı, yağmurlu, çamurlu havalarda en ziyade arabaya, tramvaya hülâsa vesait-i nakliyyeye ihtiyaç görülmesi tabi iken bilakis böyle zamanlarda bu gibi vesaid’ten mahrum kalmak nasıl tecviz olunabilir.”¹³⁰⁶

Gazete; bütün Avrupalı devletlerde ticaretin nakliye araçları ile sağlandığını eskiden hayvanlarla sağlanan ticaretin bugün elektrikli tramvaylar ile sağlandığını belirterek elektrikle çalışan tramvayların Şam’da, Suriye’de, Beyrut’ta ve Selanik’te uygulamaya geçtiğini ifade eder. İstanbul’da ise hâlâ eski uygulamanın devam ettiğini, on dakikalık mesafenin yarım saatte alındığını ve zaman kaybının meydana geldiğini söyler.

“Bütün Avrupa’nın bilad-ı müttehidesinde hissiyat-ı medeniyeyi idame eden faliyet, sa’y ve ticareti vesaid-i nakliyenin kesret ve süratiyle vücuda geldiği kabil-i inkâr değildir. Bunun için eski usulden olarak hayvan kullanılıyor tramvaylar yavaş yavaş terk olunarak onların yerine

¹³⁰⁵ “Şehir Mektubu”, Basiret Gazetesi, 23 Şubat 1289, sahife, 1-2.

¹³⁰⁶ “Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti”, Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinsani 1324, sahife, 1.

her tarafta elektrikli tramvaylar kaim olmuş, hatta memleketimizden olan Şam'da, Suriye'de, Selanik'te ve Beyrut'ta dahi elektrikli tramvaylar yapılmıştır. İstanbul'da ise hala o eski tramvaylardan kurtulmağa ufak bir teşebbüs bile görülemiyor. On dakikada gidilecek yere yarım saat kadar bir zaman sarfı, erbab-ı sa'y ve haml için ne kadar büyük zarardır. ¹³⁰⁷

Gazete; meşrutiyetin adalet demek olduğunu ve bundan sonra halk için zamanın kıymetinin oldukça önem arz ettiğini, bu dönemde memleketimiz için oldukça büyük bir kusur olan tramvay şirketinin uygulamalarının kesinlikle kabul edilemez olduğunu belirtir. Gazete; “Yağmurlu, karlı, çamurlu havalarda işe yetişme çabası olan vatandaşlarımıza tramvay şirketi yardımcı olmazsa o şirketin devamına ve bekasına hakkı olamaz.” demektedir.

“Devr-i meşrutiyet demek; devr-i adalet ve fa'aliyyet demek olduğuna yani bundan sonra halk için zamanın kıymeti gayet büyük olduğuna göre hala mevcudiyeti memleketimiz için bir şeyn demek olan bu tramvay şirketinin elinde esir kalmaklığımız külliyyen tecviz edilemez. Yağmurlu, karlı çamurlu, karlı havalarda iş gücü sahibi vatandaşlarımıza şirketlerden sühulet gösterilmez ise o şirketlerin devam ve bekasına hiçbir hakları kalamaz.” ¹³⁰⁸

Gazete, tramvay şirketleri idaresindeki taşıma ücretlerinin yüksekliğinden yakınarak Paris'in bir baştan bir başa oldukça ucuz bir maliyette gezilebildiğini aynı şekilde Selanik'te yarım saatten fazla bir mesafe için yine cüzi bir miktar para ödendiğini söyler. Dünyanın her tarafından oldukça konforlu ve ücretleri makul olan tramvayın İstanbul'da fiyatının neden bu kadar yüksek olduğunu sorar.

“Tramvay idaresince pek yüksek, pek fahiş fiyatların tenzili suret-i katiyette elzemdir. Paris'te koca şehrin bir ucundan diğer ucuna tramvay ücreti on beş santim yani otuz paradır. Selanik'te elektrik tramvayı ile yarım saatten fazla bir mesafe için yalnız yirmi para veriliyor. Bütün dünyanın her tarafındaki tramvayların ücretleri böylece cüzi olmakla beraber derunları gayet temiz ve müşterilerin istirahatle oturmalarını temin edecek tarzda inşa edilmiş olduklarından başka sürat-i hareketleri de ziyadedir.” ¹³⁰⁹

Elektrikli tramvaylar faaliyete geçinceye kadar tramvay idaresinin hayvanların sayısının artırılmasının sürat açısından elzem bulan gazete, zavallı hayvanlar Aksaray

¹³⁰⁷“Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinsani 1324, sahife,1.

¹³⁰⁸“Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinsani 1324, sahife,1.

¹³⁰⁹“Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinsani 1324, sahife,1.

yokuşundan Beyazıt'a kadar tramvayı kara geçirmek durumunda olduklarından yol üzerlerinde soluklanmaya mecbur olduklarını ifade eder.

“Mahaza! Elektrik tramvaylarının yapılacağı zamana kadar tramvay idaresinin hayvanlarınca cuzi-i mertebede ıslahat yapılması sür'at-i kat'iyye'de elzemdir. Zira biçare hayvanlar Aksaray yokuşundan Beyazıt'ta kadar tramvayı câr etmek iktidarından mahrum olduklarından ikide birde yol üzerinde soluklanmağa mecbur olur. Kamçı kuvvetiyle değil tekrar iki havan daha ilave olunarak hiçbir yerde görülmediği vechile, gülünç bir suretle altı hayvan ile çektiriliyor. Dört beygire ilave olunan diğer iki beygirin Bayazid mevkiinden gelebilmesine kadar bir hayli müddet geçer. Halkın işi gücü olanlar para verib bindikleri tramvayları itmeğe mecbur olurlar.”¹³¹⁰

Gazete; tramvay şirketinin bu tavrına karşı hükûmetin herhangi bir yaptırım uygulamamasını hayretle karşıladığını ifade ederek Koska yokuşunda tramvayın yolda kaldığını, başka bir vasıtaya nakil olduğunu anlatır. Tramvay şirketinin yaşanan bu olumsuz durum karşısında bilet iadesi dahi yapmadığını belirterek zamanı ziyan eden bu şirketin tazminat vermesi gerektiğini söyler ve Nafia Nezareti'nin duruma müdahale etmesini talep eder.

“Bu hallere nihayet vermek için hükümetin tramvay şirketine karşı ufak bir teşebbüsünü bile göremiyoruz. Bugün şu tasvir ettiğimiz hal bizzat başımıza geldi. Aksaray'dan kalkan 17 numaralı tramvay Koska yokuşundan çıkar iken birden bire durdu. Sekiz dakika bekledik. Harekete imkân bulunamadı. Bittabii tramvaydan inmeğe ve başka bir vesaid-i nakliyyeye müracaatı tercih ettik. Tramvay ile üç dakika evvel bitmiş olduğundan bileti iade edip bedeli talep ettik ise de memur vermek istemedi. Fakat ne gibi bir hakk-ı mantikiye vermediğini anlayamadık. Hâlbuki zamanımızı o vesaid-i nakliye zâyi' ettiğinden bize kâiden tazminat vermesi iktiza eder idi. Artık ümit ediyoruz ki Nafia Nezareti bu gibi fâlikleri tramvay şirketinde bırakmamak için şiddetle muaheze eder.”¹³¹¹

Ahmet Nebil'in İştirak gazetesinde yer alan “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri” başlıklı haberinde bu şirketin bu kadar başıboş hareket etmesinin asıl nedenin Osmanlı Devleti'nin hür ve medeni bir devlet olmamasından kaynaklandığını ifade eder.

“Hür ve mütemeddin memleketlerde ancak adl ü ihsan dairesinde hareket etmeleri şart-ı esasiyesiyle imtiyazlar verilir. Ve bu imtiyazlar mutlaka bir takım kavaid ve şeraitle takyid

¹³¹⁰ “Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinsani 1324, sahife,1.

¹³¹¹ “Varid Olan Varaka Tramvay Şirketinin Rezaleti,” Serbesti Gazetesi, 7 Teşrinsani 1324, sahife,1.

edilmiştir. Bir kumpanya her halde bunları bu “kavait ve şeraiti” icra ile mükelleftir. Aksi takdirde milleti aldatmış hükümetle alay etmiş olur. Bir hükümet-i muazzamanın ise alelade bir şirket tarafından haysiyet-şiken muamelelere dışar olması ne büyük züldür ne büyük adildir! Bir hükümetin aldanmaya rıza göstermesine adi bir şirketin lakaydilerine lakayt kalmasına hiçbir vicdan, hiçbir kalb-i hamiyet yoktur ki “lakayt” kalabilsin. Bir hükümet milletin halkın zararına bir işte lakayt kalırsa o vakit o hükümet olmaz. Aldatıcı bir şey haysiyetsiz bir yük münasebetsiz bir fazlalık olur. Bu böyle iken bilemeyiz ki, bilemeyiz ki bir hükümet bir kumpanyanın icraat-ı hodser’enasine nasıl müsaade eder, nasıl meydan verir? ¹³¹²

Tramvay şirketi vagon diye kandırarak bunun yerine kullandığı öküz arabaları ile işçimizi, halkımızı incitmekten, ezmekten çekinmediğini, bu duruma artık bir son verilmesi gerektiğini ifade ederek hükümetin bu duruma neden bu kadar sessiz kaldığını tahayyül edemediğini belirtir.

“İşte tramvay kumpanyası milletin başına püsküllü bela oldu. Vagon diye kullandığı öküz arabaları göz önünde duruyorken halkımızı daima taciz ediyorken öbür taraftan amelesinin hukukunu çiğnemekten onları ezmekten çekinmiyor sıkılmıyor, utanmıyor. Artık insaf. Hükümet-i icraiye şirketin keyfi ve mutlaka milletin, hükümetin insanîyetin zararına kendi kar-ı na-meşruunu temin için müstebit muamelelerine niçin ve niçin müsaade ediyor, nasıl meydan veriyor? “¹³¹³

Haberde, şirketin mukavelesinin dışında hareket etmekte olduğu ifade edilerek buna neden müsaade edildiği sorulmaktadır. Şirketin bütün hukuksuzluklarının ifşa edilmesinin faydasız bir durum oluşturduğu belirtilerek hükümetin, işçilerin hakkı gasp edilirken neden bu kadar sessiz kaldığı, hükümetin sessizliğinin “bizim milletçe bunu hak ettiğimiz” anlamını taşıdığı, oysa milletçe hiçbirimizin bu kadar haksız muamelelere layık olmadığı belirtilir.

“Kumpanya bugün mukavelename ve şartnamesinden kâmilten dışarı çıkmıştır. Buna niçin müsaade ediliyor? Vakı-‘a tramvay kumpanyasının bütün iğrenç hallerini bu sahifelerde döküp saymak- tecrübemize nazaran- pek münasebetsiz, pek boş ve pek faidesiz, lakin artık hakk-ı hükümet ve amele-yi çiğnemesine mukabil bizim de sükûtumuz bilelim ki bütün o istibdatlara layık olmak demektir. Hâlbuki hiçbir Türk, hiçbir Osmanlı hiçbir insan, hiçbir vakit hiçbir suretle muğfil ve sahtekâr bir kumpanyanın keyfi muamelelerine, mazarratlarına asla layık değildir. Tahammül edilemez! ” ¹³¹⁴

¹³¹²Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³¹³Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³¹⁴Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

Yazar artık kayıtsız kalan halkın ve okurların dikkatini celbetmek için şirket hakkında ayrıntılı bir döküm sunmaktadır. Bu dökümleri madde madde okuyucuları sunar.

“Artık insaf! Bakınız ey bütün bu ahvale lakayt olan seyirciler ve karilerimiz size bu kumpanya hakkında bir teşrih yapalım. Bunları size madde madde sayalım.”¹³¹⁵

İlk olarak bu şirketin hukuk tanımadığı, yöneticisinin bir Alman subayı olduğu, Alman subayın ayrımcı bir politika izleyerek göreve getirdiği kimselerin de yabancı uyruklu olduğu, Osmanlı işçisinin sorunlarıyla ilgilenmediği, onları görüşmeye kabul etmediği ve Osmanlı işçisinin haklı da olsa cezalandırıldığı anlatılmaktadır.

“Evvvela: bu kumpanya hiçbir hakkı tanımaz. Direktör bir Alman zabıtidir. Ve getirdiği adamlar hep ecnebi subaylardır. Mesela bir müstahdem maruzatta bulunmak istese kabul şerefine nail olamaz; haklı haksız ve gıyaben cezalandırılır.”¹³¹⁶

İkincisi, bu şirketin işçiler ile imzaladığı sözleşmeye göre bir çalışanın suç işlediğinde bir komisyon kurulduğu, suçun değerlendirildiği ve işçi suçlu bulunursa işten çıkartıldığı anlatılır. Komisyon üyelerinin Alman, İtalyan, Yunan tebaalarından oluştuğu ve bunların sadece kendi milletlerinden olanların haklarını savunduğu, Osmanlılar muhakeme edildiklerinde objektif davranmadıkları belirtilir.

“Saniyen: bu kumpanyanın amele ile akdettiği itilafnamenin bir bendinde bir müstahdem bir cürm yaparsa bir komisyon teşkil edilir. Muhakeme edilir, cürm-i tahkik ve tebeyün edildiği halde tard edilir mealinde bir şey var. Hâlbuki bu komisyon Alman italyan Yunan ecneblerinden mürekkeptir. Bunlar kendi adamları kendi sevgilileri dururken nasıl evlad-ı vatana yani Osmanlılara hak dairesinde muamele ederler; nasıl insaf ederler?”¹³¹⁷

Üçüncüsü bu şirketin Nafia Nezareti'nin kararıyla on beş kişinin işine son verdiği, işten çıkarılan kimselerden başka kimseye dokunulmayacağı sözünün verildiği halde on dokuz işçiye dört gün boyunca iş verilmediği, şirketin amacının işçilerin işine son vermek ve onları perişan etmek olduğu anlatılır.

¹³¹⁵Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” *İştirak Gazetesi*, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³¹⁶Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” *İştirak Gazetesi*, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³¹⁷Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” *İştirak Gazetesi*, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

“Salisen: bu kumpanya iki hafta evvel Nafia Nezaretinin kararıyla diyerek on beş ameleyi tard etti. Ve bunlardan başka kimsenin kılına hata gelmeyeceğini taahhüt etti. Bu babda imza verdi. Bu böyle iken bu adi şirket hiç sıkılmadan on dokuz zavallı ameleye tam dört gün iş vermedi. Maksadı amelenin ahenk-i amizesini bozmaktı. Onlara kolayca hücum etmek ve tard edip perişan etmektir. Bugün böyle adamlar vardır. İspatı pek kolay”.¹³¹⁸

Gazete, işçilerin gece gündüz çalışarak görev tanımını uğruna on beş kuruşa en ağır işleri yerine getirdiklerini, bu hizmetlerine karşılık işçilerin fiziksel hasara uğradıklarını, güçsüz düştüklerini, gençlerin hırsızlıkla suçlandığını, ihtiyarların işe yaramaz muamelesi gördüğü anlatır.

“Zavallı amale! Gece gündüz çalışır, vazife namı altında beş on kuruşa mukabil omuzlarına yüklenen yükü çekiyor, bütün sa'yını sarf ediyor. Sonra bütün bu hizmet-i sa'yanesine mükâfaten bakınız neler alıyor:

- 1-Dizlerden sakatlık,
- 2- Vücuttan düşüp alil kalmak
- 3- Gençleri sen hırsızsin sen dolandırıcısın ithamlarıyla dışarı atmak
- 4- İhtiyarlara sen yaramazsın diye bila-tazminat ve bila- ikramiye kapı dışarı edip sefil ve perişan dilenmeye mecbur etmek,”¹³¹⁹ Sıkıl, ey müstebid kumpanya senin bu amele en kıymetli vesaid-i servetindir. Onların sayesinde sen bu kadar kazandın, bu kadar şiştin, utan!

Gazete hükûmete soruyoruz diyerek bu şirketin mukavelesinin dışına çıkmasına neden göz yumulduğunu, bu şirketin Voyvoda ile Çeşme yolunu genişletmek üzere mukavele imzaladığını hatırlatarak yolu büsbütün kapattığını söyler.

“Şimdi hükümet-i icraiyyeye sorarız: bu kumpanyaya mukavelename haricine çıkmasına nasıl müsaade ediyor? Bu kumpanyayı niçin taahhüdâtını yapmaya icbar etmiyor. Hani ya bu kumpanya voyvoda ile çeşme arasındaki dar yolu tevsiye, genişletmeye mecbur idi. Hâlbuki büsbütün kapattı”.¹³²⁰

Öte yandan Şişli hattının yapılmaya müsait olup olmadığına dair heyet gönderilip inceleme yapıldığı bilgisinin paylaşılacağı sözü verildiği halde konu hakkında bilgi sahibi

¹³¹⁸ Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³¹⁹ Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³²⁰ Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

olunmadığı ifade edilir. Bu şirket için belediyeden bir memurun görevlendirilmesinin zorunlu olduğu, çünkü şirketin hiçbir denetime tabi tutulmadığı belirtilir.

Şişli hattının esna-yı tesisine bir heyet gönderilerek tab'a muvafık olup olmadığı tahkik ediliyordu. Bugün bu hattın resmen kabul olunup olunmadığını bilmiyoruz. Bu kumpanya için şehremanetin bir memur-u mahsusu bir komiseri bulunmak lazım ki vazifesi mukavelename ahkâmının icra edilip etmediğini tahkik etmektir. Hâlbuki hiçbir tahkikat yapılmıyor. Bu gidişle hiç yapılacağı yok. Artık insaf.”¹³²¹

Bu sahtekâr şirketin haksızlıklarına daha fazla tahammül edilemeyeceğini söyleyen gazete; işçilere olan zulümlere daha fazla müsamaha gösterilemeyeceğini, şirketin hukuk dışı davranışlar sergilediğini ifade ederek şirketin nasıl bu kadar serbest davranabildiğini sorar.

“Bu sahtekâr kumpanyanın haksızlıklarına ne vakte kadar tahammül edelim. Ameleye olan mezalime ne vakte kadar sabır edelim. Bu kumpanya kendi menfaati için hükümetin milletin insaniyetin hukukunu çiğniyor. Niçin ve ne kadar serbest ve hodbin bırakalım. Acaba biz hürriyet dediğimiz mülkiye-i Fermân-ifermâi adalet tramvay şirketin idarehanesinden içeriye giremiyor mu, girmeyecek mi?”¹³²²

Gazete eğer hürriyet bu ise biz bunu istemiyoruz diyerek hükümetin bu şirkete haddini bildirmesi gerektiğini ve şirketin sözleşmenin gereğini yapmaya mecbur edilmesini talep eder.

“Eğer hükümet-i icraiye zavallı fakir ahaliye halkımızın bu cüz-ü kıymettarına hürriyet bu ise biz bunu istemeyiz dedirtmemek arzusunda ise bu, bu cüretkâr kumpanyaya haddini bildirmeli. Vazife-i asliyesini ifaya taahhüdâtını icraya icbar eylemelidir. Artık hadd-i tahammülü çoktan tecavüz ettik. Artık yeter, artık yeter. Hak isteriz hak”.¹³²³

İştirak gazetesinde yer alan “Anadolu Şimendifer Kumpanyası Mecidiye Çeyreği Almıyor” başlıklı haberinde Haydarpaşa istasyonundan Kızıltoprak’a gitmek isteyen bir yolcunun karşılaştığı durum anlatılmaktadır. Haberde, Osmanlı Devleti’nin yabancı şirketlerin hâkimiyetinden kurtulamayacağı, Osmanlı sikkесinin yabancı paralar karşısında ne kadar değer kaybettiği ifade edilmektedir.

¹³²¹ Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³²² Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

¹³²³ Ahmet Nebil, “Tramvay Kumpanyası Rezaletleri,” İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 9-10.

“Dün bir dostum Haydarpaşa istasyonundan Kızıltoprak’a gitmek için biletçiye bir çeyrek vererek bilet almak ister. Biletçi efendi buyurur ki karşıdaki tütüncüye ekşiğine bozdur da biletini veririm diye cevap-ı tahakkümane de bulunur. Evet, Türkiye Osmanlıların kendi memleketleri olduğu halde ecnebi kumpanyaların dest-i tagallübünden kurtulamayacaktır. Sebebini nasıl araştıralım. Maliye Nazırı Cevat Bey diyor ki behemahal Avrupalıların büyük sermayeleri buraya gelmeli bizdeki olan küçük sermayeleri yutmaları ve Avrupanın iktisadi istilasına maruz kalmalıdır demek istiyor. Cavit Bey bunları düşüneceğine Osmanlı sikkesinin ecnebi kumpanyaları indinde ne kadar hor ve hakir olduğunu düşünerek kumpanyalar çeyrek bozmam ve mecidiyeyi on sekizden alırım kaidesini kaldırmaya çalışırsa o zaman hükümette nazırlık ediyor diyeceğiz.”¹³²⁴

3.7.4.4. Belediyenin Kanun-ı Esasi’ye Aykırı Uygulamaları

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “İmtiyazlı Şirketler Hukuk-ı Millet” başlıklı haberinde hükûmetin menfaatlerine hizmet sağlamak için belediyenin bazı bölümlerinin imtiyazlı şirketlere tahsis edildiğini ve birkaç şirket dışında diğerlerinin memlekete hayrı olmadığını söyleyerek bu şirketlerin sözleşmelerinin defalarca yenilendiği hâlde evlere yeteri miktarda su dağıtım yapılmadığı anlatılır.

“Hem devletin hem kendilerinin menfaatine hizmet etmek üzere bazı zevata imtiyazlarla verilmek suretiyle memleketimizde ve Memalik-i Osmaniye’nin aksam-ı sairesinde birçok şirketler teşekkül etmiştir. Birkaç şirketin menaf-i millete ve devlete hadim oldukları gayr-ı kabil inkâr değildir. Fakat diğer şirketler temin-i menfaat sağlamıyor. Bir kere Dersaadet’te bulunan şirketleri nazar-ı dikkate alalım: Dersaadet Kadıköy, Üsküdar gibi şirketler ahalden istedikleri kadar hatta sermayelerinden daha fazla paralar almakta oldukları halde hanelere kâfi miktarda su vermiyorlar. Boralar kırıldı. Yollar bozuldu. Bu şirketlerin hareket-i nizamı, senetleri nazar-ı dikkate alınmıyor. İstanbul ahalisine ehemmiyet verilmiyor. Teessüf cidden teessüf olunur.”¹³²⁵

Ald ve İnsan gazetesinde yer alan “Nafia’nın Mensi Projelerinden Muhterem Mebuslarımıza” başlıklı haberde Diyarbakır ile Elazığ arasında bulunan, küçük göl üç km uzunluğunda olan, bu gölden Harput Ovası’nın neden istifade edemediği sorulmaktadır.

“Diyarbakır ile Mamuret-ül-Aziz arasındaki (küçük) denilen gölü hepimiz biliyorsunuz. Bu gölün dolu yed’i arzı ise üç saat imtidat eder. Gayet münbit ve fakat sudan mahrum olan cesim

¹³²⁴“Anadolu Şimendifer Kumpanyası Mecidiye Çeyreği Almıyor”, İştirak Gazetesi, 22 Mayıs 1326, sahife, 8.

¹³²⁵“İmtiyazlı Şirketler Hukuk-ı Millet,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 7 Teşrinisani 1324, sahife, 1.

Harput ovası ise bu göl vasıtasıyla yapılacak ameliyat-ı iskaiye-ye muhtaç hal-i hazıra ehemmiyet-i ziraiyesinden layık olduğu dercede istifade olunamıyor. Hâlbuki gölün suyu ile ovayı iska etmek için lazım gelen ameliyat hakkında Kaşgar projeleri yapıldı”.¹³²⁶

Harput Ovası ile göl arasına yapılmak istenen projenin benzerinin Kaşgar’da yapıldığını hatırlatan gazete; bu projenin oldukça cuzi masrafla yapılması planlanırken büyük projeler arasında kaybolup gittiğini, halkın proje için ödenen yirmi bin lirayı bir sene sonra alacağını umut ederken projenin niçin yarım kaldığını sorar. Gazete, vilayetlerin haklarını korumakla yükümlü mebuslardan bu konuya ihtimam göstermelerini talep eder.

“Yirmi bin lira gibi bir para gibi, az bir para ile hâsıl olacak, bu fevkalade faideli ameliye-i iska’iyenin projeleri Nafia Nezaretinin o büyük projeleri arasında kayboldu gitti. Ahali ise ameliyat hitam bulup ovanın iskası akibetinde hükümetin sarf edeceği yirmi bin lirayı derhal tazmini taahhüt ediyor. Hükümetimiz bir sene evvel sarf edeceği yirmi bin lirayı bir sene sonra alacağından emin iken bu projenin niçin metruk ve mensi bir halde kaldığına akıl erdiremiyoruz. Vilayetimizin menfaati müdafa ve muhafaza ile mükellef muhterem mebuslarımızın bu babda takdirlerine intizar ediyoruz.”¹³²⁷

Adl ve İnsan gazetesinde yer alan “Mamuratü’l-Aziz Bidayet Mahkemesi Aza-ı Mülazım Sabık Ali Bey’e” başlıklı gazete haberinde Elazığ’ın eski zabıt kâtiplerinden olan Arif Efendi’nin, bir memuriyete tayin olmak için müracaat ettiği fakat Arif Efendi’nin zengin olması sebebiyle müracaatının reddedildiği anlatılmaktadır. Gazete uygulamanın Meşrutiyet rejimine aykırı olduğunu, zengin fakir gibi ayrımın meşrutiyet döneminde olamayacağını ifade ederek bunun için izahat verilmesi gerektiğini belirtir.

“Mamuret-ül-Aziz adliye sabık-ı zabıta kâtiplerinden Arif Efendi geçen seneki teşkilat esnasında emsali vechile bir memuriyete tayini için müracaat etmişti. Lakin vilayeti- mezkure adliye encümeninde bulunan yerli bir katib mumaiyleh Arif Efendi’nin zengin olmasından bahs ile memuriyete tayininden mahrum bırakılmış olduğunu geçen gün söylediniz. Çoktan beri Harput’dan infikâk ettiğimiz cihetle buna dair malumatımız olmadığından devr-i meşrutiyette böyle zenginlik ve yahud sair bir fark ile bir adamın hakkının ketm olacağına inanıyoruz.

¹³²⁶ “Nafia’nın Mensi Projelerinden Muhterem Mebuslarımıza”, Adl ve İnsan Gazetesi, 19 Nisan 1327, sahife, 3.

¹³²⁷ “Nafia’nın Mensi Projelerinden Muhterem Mebuslarımıza”, Adl ve İnsan Gazetesi, 19 Nisan 1327, sahife, 3.

Ancak sizin erbab-ı namustan olduğunuza emin bulunduğumuz için bu hususta mukni'ne bir surette izahatınızı bekleriz.”¹³²⁸

Cem gazetesinde yer alan “Haftalık Laf ve Güzaf” başlıklı haberinde Meclis-i Mebusan’ın açılışının ertesi günü vekillerin görev yerlerinde olmamaları gazete tarafından eleştirilmektedir. Gazete, meclisin açılışında mebusları tam kadro ne zaman göreceğiz diye sorar. Gazete, meclis açılış vaktinin belli olduğunu söyleyerek oturumlarda adı okunmuş vekillerin olmadığını belirterek vekillerden görevlerinin icrasını beklemektedir.

“Meclis-i Mebusanın kuşadını takib eden ikinci gün yine Mahmud Efendi yok. Hüseyin Bey namevcud. Yorgi Efendi gelmedi Şükrü Bey memleketinde.. gibi uzun bir mebahisden sıkıntılı bir sual ve cevabdan sonra anlaşıldı ki nıfs-ı aza ya yolunda ya köyünde yâda zevkinde. Acaba ne zaman bize umum-ı azayı bir arada toplanmış görmek kısmet olacak? Bence her sene ibtidasında muvakkat, tevkif-i mezkureleri sadr olmayınca ve taht-ı hıfz onları buraya celb etmek çaresi bulunmayınca bu hal böyle kalacak değişmeyecektir. Ekseriyet-i azimenin husulu kuvve-i cebriye isti'mâline menuttur. Asker toplar gibi jandarmalar köy köy mahalle mahalle dolaşarak muhterem vekillerimiz alıp gelmelidirler.”¹³²⁹

Haberin devamında Maarif Nezaretinin her sene Avrupa’ya talebe ile birlikte memurlarını da gönderdiği, daha önceden memurlara rütbe ve nişan veriliyorken şimdi onun yerine Avrupa’ya öğrenci ile birlikte gönderildikleri anlatılır.

“Biliyorsunuz maarif her sene Avrupa’ya tabele gönderiyor. Ve sade bunu yapmıyor. Memurlarından birini de her sene talebeye terfık ediyor. Eski devrin rütbesi nişanı yerine müterahhir memuriyeti Avrupa’da bir seyahate çıkarıyor. Ala! Yapmalıya koca bir nazırın elinde bu kadar da iktidar olmaza neye yarar? Maksad bu değil. Avrupa’ya suret-i azmindeki azimdir.”¹³³⁰

Haberde, Avrupa’ya gemi ile seyahat edildiği halde memuru deniz yolculuğunun tutması sebebiyle Nazır Bey tarafından başka alternatifler bulunarak memurun trenle Avrupa’ya gönderildiği, ayrıca memura rütbe ve nişan verildiği ifade edilmiştir.

¹³²⁸“Mamuratül Aziz Bidayet Mahkemesi Aza-ı Mülazım Sabık Ali Bey’e,” Adl ve İnsan, 19 Nisan 1327, sahife, 3.

¹³²⁹ “Haftalık Laf ve Güzaf,” Cem Gazetesi, 4 Teşrinsani 1327, sahife 1.

¹³³⁰ “Haftalık Laf ve Güzaf,” Cem Gazetesi, 4 Teşrinsani 1327, sahife 1.

“Bu sene intihab olunan zatı meğerse deniz tutarmış. Dalgalar yükseldi mi zavallının neşesi kalmazmış. Hâlbuki bunun gibi tebdil-i ab ve hava seyahatlerinden istifade temin için malum ya insan kendisini yormamalı. Rahata vermelidir. Bunun için fazıl muhterem gerek talebeyi gerek mebuslarını vapur kumpanyalarının tenzil-i icratına rağmen şimendiferle uğramağa karar vermiş fakat bu latif ve ihsan maarif bu cedidesinde tabi hays bir ferik hâsil etmiş”¹³³¹

Cem gazetesinde yer alan “Vaka-yı Hâl” başlıklı haberinde Hariciye Nezareti’nde işkence yapıldığından bahsedilmektedir. Meclis tartışmalarında, hükûmet dairesinde işkence yapılmasının utanç verici olduğu ifade edilerek Harbiye Nazırı’nın kardeşinin evinin basıldığı ve nazırın kardeşine işkence edilirken nazırın susması gazete tarafından suç ortaklık olarak değerlendirilir.

“Ferid Bey söyledi ama iyi söylemedi. O kadar ki Hariciye Nezareti bile o bile bazı sözlerini tashih etti. Ne hicab! Ondan sonra söz alan Bağdad Mebusu Mehdi Efendi hükümet dairesinde işkenceler oluyor. Hatta Harbiye Nazırının evi basılıyor. Feryadıyla yaşasın meşrutiyet sedalarıyla yol verdi. Öyle ya Harbiye Nazırının kardeşinin bile evi basılıyorsa Paşa Hazretlerinin ahlak-ı ulviyesi de meydan açtı. Biraderine işkence edildiğini bildiği halde bundan şikâyet bile etmemiş işte şu hülâsa gösterir ki Mehdi Efendi taraftarlığa layık bir muhalifmiş”¹³³²

Cem gazetesinde yer alan “Evet Vergiyi Nasıl Toplarlar Gördünüz mü?” başlıklı haberinde vergi toplamadaki usulsüzlükleri eleştirmektedir. Haberde haczedilen şahsın haciz memurlarıyla yaşadığı durum anlatılmaktadır. Bunu bir haczetme olarak nitelendirmeyen vatandaş köprü memurlarının bile daha nezaketle yaklaştığını söyleyerek ailecek evde oturdukları sırada kapının sert bir biçimde çalınmasıyla yerinden fırladığını, pencereden baktığında kapının önünde birikmiş bir halk ve polis araçlarını gördüğünü anlatır.

“Evet, vergiyi nasıl toplarlar gördünüz mü? Buna toplama değil koparma değil sökü� çıkarma demeli. Köprü memuru daha nezaketle toplar. Dişçi insanın dişini nalbant öküzün nalbantı, fırtına meşine ağacını daha nazik daha insancasına söker. Size işte baştan anlatayım. Yirmi gün kadar oluyor. İşte evde çoluk çocuk oturmuştuk ki acı acı kapı çalındı. Pencereden başımı uzattım baktım aman yarabbi bizim evin önüne arabalar birikmiş, halk toplanmış. İmamlar, muhtarlar mahalleli hep meydana çıkmış kafeslere bakıyorlar. Ellerinde kapıyı bacayı mutfığın tepe camını göstererek yaşlı yaşlı başlarını sallıyor. Mırıl mırıl söyleniyorlardı. Acaba ne

¹³³¹ “Haftalık Laf ve Güzaf,” Cem Gazetesi, 4 Teşrinsani 1327, sahife 1.

¹³³² “Vakay-ı Hal”, Cem Gazetesi, “25 Teşrinsani 1327, sahife, 2.

vardı? Yangın mı? Baskın mı? Bilmiyordum ki Camı kaldırdım sordum. Ne istiyorsunuz efendi?”.¹³³³

Yaşadığı durumdaki şaşkınlığı anlayamaya çalışan vatandaş polislerin vergi borcu olduğu için evini haczetmek için geldiklerini öğrenir. Kanuna göre haciz işlemlerinin başlaması için bir ihtar süresi ve vergi tahsilatı için ihbarname gönderilmesi gereklidir. Vatandaş hacze karşı vade talep etme hakkı olduğunu söylediği halde kanuna aykırı davranılarak evi hacminden daha fazla insan tarafından haczedilmiştir. Hacze gelen memurların usulsüzce davranarak eve girdiklerini, eşyalara zarar verip talan ettiklerinden bahsedilmektedir.

“Vergiden borcunuz var te’ diye etmemişsiniz. Eşyanızı hacz edeceğiz. Hâlbuki reis efendi siz de pek ala biliyorsunuz ki evvala üç defa ihtarname gönderilir. Bunu yapmadılar ki parayı verelim. Vade talep ettim, olmadı. Jandarma karakoluna haber gitti. Dışarısı asker gönderesiyle doldu. Başladılar eve girmeğe. Aman yarabbi bu kadar adama nede luzumdu? Yirmi adam evi hacz edecek eşya arıyorlardı. Mutfaktan tavan arasına kadar sokağın çamurunu taşıdılar. Her tarafa el uzattılar. Bu kargaşalıkta bir de baktım ki şu efendi kızımın gelinlik kanepesine çıkmış çamurlu ayaklarını kirini örten bir kedi gibi tepiştire tepiştire bozdoğan kemerini seyrediyordu. Ne yapıyorsun efendi. Günahtır dedim. Sonra burada insan oturacak aldırma bile hatta arkadaşımı yanına çağırdı”.¹³³⁴

Evdeki bütün eşyalarını haczedenen memurlara sinirlenen vatandaş memurların elindeki keseri alarak polislerin üzerine yürüdüğünü bunun üzerine polislerin, Meşrutiyet memuruyuz, seni Emniyet Genel Müdürlüğüne söyler Sıkıyönetim Mahkemesi’ne göndeririz ayağımı denk al diyerek tehdit ettiklerini ifade eder.

“Ne yapıyorsunuz? diye haykırdım. Çıldırımız mı? Biri kâmil-i sukunetle cevap verdi: piyanoyu hacz için duvar çivi ile bağlayıp mühürleyeceğiz. Adalet böyledir. Keserin her inişinde zavallı aletin her türlü ayrı ses çıkarıyor. Her tarafı ayrı ses çıkarıyordu. Her tarafı inim inim inliyordu. Biçare boğazlanan biri gibiydi. Artık tahammül edemedim. Keseri adamın elinden kaptım. Benim bu hiddetim üzerine bütün memurlar keşf ve taharriden vaz geçtiler üzerine yürüdüler. Biz memuruz meşrutiyet memuruyuz. Seni emniyet-i umumiye müdürüne söyler, divan-ı harbe göndeririz diye haykırdılar. Biraz daha hiddete devam etsem bu meşrutiyet memurları asılmama kadar karar vereceklerdi.”¹³³⁵

¹³³³ “Evet, Vergiyi Nasıl Toplarlar Gördünüz Mü?”, Cem Gazetesi, 25 Teşrinsani 1327, sahife,3-6.

¹³³⁴ “Evet, Vergiyi Nasıl Toplarlar Gördünüz Mü?”, Cem Gazetesi, 25 Teşrinsani 1327, sahife,3-6.

¹³³⁵ “Evet, Vergiyi Nasıl Toplarlar Gördünüz Mü?”, Cem Gazetesi, 25 Teşrinsani 1327, sahife,3-6.

Evdeki bütün eşyaların polisler tarafından haczedildiğini, polislerin evrakları doldurup evi mühürleyip çıktıklarını ve evden çıkarken, polislerin dışarıda bekleyen kalabalığa gövde gösterisi yaptıktan sonra polis araçlarına binerek uzaklaştıklarını ifade eder. Polislerin evden ayrılmasından sonra evine geri dönen vatandaş uşağını hâkime göndermek için aradığını anlatır.

“Artık köpürmüşlerdi. Rastgele eşyanın başında kafa kafaya veriyorlar beni parmaklarıyla gösterip mürteci, mürteci diyorlar ve mumlarını yakıp mühürlerini nereye tasadüf ederse mesela ceviz aynanın ta ortasına lake peronadaki leylak resminin ta gagasına yağlı boya levhaların imza yerlerine basıyorlardı. Ev fena fena balmumu kokuyordu. Nihayet kâğıtlara birçok şeyler yazdılar. Otuz kadar vahşi kuşlara benzeyen imza koydular. Bana da mühürlettirdiler, çıktılar. Onları sokakta bekleyen halkın enzar-ı havf ve hirâsı karşında koltuklarını kabarta kabarta arabalarına binerlerken ben de kapıyı kapadım. Uşağı bulup hâkime göndermek maksadıyla mutfağa doğru yürüdüm. Filhakika Mahmud orada olacaktı. Zira bakırların karıştırıldığını duydum”.¹³³⁶

Vatandaş mutfağın kapısını açtığı anda sahanlığın başında bir polisi yemek yerken bulduğunu, burada ne aradığını sorduğunu ve hacz olacak eşya yanıtını alması üzerine polisi tuttuğu gibi kapının önüne koyduğunu söyleyen vatandaş, hâkime dönerek “İşte vaka-ı hâl bundan ibarettir.” der.

“Kapıyı açtım ah reis efendine göreyim beğenirsiniz? İşte şu çocuk (on sekiz yaşında kada, cılız hasta renkli müddeî gösterir.) sahanlığın başına geçmiş her içtiği kaptan ağzına bir lokma atarak karnını doyuruyordu. Burada ne arıyorsunuz dedim. Biraz şaşaladı. Sonra arkadaşlar gitti mi diye sorduktan sonra benim tekrar ne arıyorsun daha? Ne arıyorsun sualime karşı hacz olacak eşya dedi. O hacz olunacak eşya değil. Yemek arıyordu. Kolundan yakaladığım gibi bu mutfak paçavrasını sokağa atıyordum. İşte vaka-ı hal bundan ibarettir”.¹³³⁷

Edep Yahu gazetesinde yer alan “Pertevsuz” başlıklı haberinde belediye memurları tarafından yapılan haraç uygulamaları anlatılmaktadır. İki kişi arasında geçen sohbette memurların halktan vergi adı altında haraç aldıkları hatta haraç toplayabilmek için memurların yapmaları gereken işlerini aksattıkları ifade edilir.

¹³³⁶ “Evet, Vergiyi Nasıl Toplarlar Gördünüz Mü?”, Cem Gazetesi, 25 Teşrinsani 1327, sahife, 3-6.

¹³³⁷ “Evet, Vergiyi Nasıl Toplarlar Gördünüz Mü?”, Cem Gazetesi, 25 Teşrinsani 1327, sahife, 3-6.

“Saf refikim bana sordu: dedi ki memurlar eshâb-ı mesâlihden hala para alıyorlarmış. Para almak için işlerini savsaklıyorlarmış. Haydi, memurlar para istemeğe hala cesaret etmekte olsunlar. Lakin ahali para vermeğe neden devam etsinler? Onlar valiye neden şikâyet etmiyorlar? Cevaben dedim ki: memurlar ahali ile temasta bulunamazlar arada simsarlar vardır”.¹³³⁸

Memurların haraç toplama cesaretine karşı halkın neden bu duruma itiraz etmediği, neden yetkili makamlara durumların arz edilmediğinin sorulması üzerine memurların para toplama işini bizzat kendilerinin yapmadığını, bunu simsarlar vasıtasıyla yaptırdıklarını ve para tahsil ettiren memurun kimlikleri belli olmadığı için şikâyet edilemediğini ifade eder.

“İşleri bitiren memurlara para alıveren bu dalavereyi şikâyet mertebelerine vardiymayan, şikâyet mertebesi varsa da idare ile önünü alan bu simsarlardır. Refikim şöyle bir sual daha sordu. Bunlar nasıl idareli adamlardır ki Kanun-ı Esasi gibi bir hüccet-i selametten halkı mahrum bırakmağa muktedirler. Bunlar ne kadar nüfuz ettirebilir kimselerdir ki herkesin cebinden gayr-i meşru paralar çıkartabilirler de halk ağız açamıyor?”¹³³⁹

Haberde Kanun-i Esasi'nin bir kurtuluş belgesi olduğu, eğer halk Kanun-i Esasi'nin anlamını bilse ve kendisine tanıdığı hakların bilincinde olsa simsarların varlığını sürdürmeyecekleri belirtilerek Kanun-i Esasi'nin her derde deva olduğu açıklanır. Memurların halkın haklarının farkında olmadıklarını bildikleri için bundan faydalandıkları söylenilerek halkın içinde bulunduğu duruma son verme yeteneğinin ve isteğinin olmadığı ifade edilir.

“Cevap verdim dedim ki: Kanun-ı Esasi'nin bir hüccet-i selamet, bir berat-ı necat olduğunu bilen var mı ya? Kanun-ı Esasi'nin böyle yetmiş türlü derde deva olduğunu halk bilse bu simsarlara karşı bu kadar dökülüp saçılır mı? Halk cahil, bu simsarlara karşı bu kadar önlerinde hânmansuz birer delildir. Simsar deyip de geçirverme ha! Hükümetin her kapsına çatkın birer çapkındır. En fazıl en hakkaniyetperver adamlar bunların gördüğü işleri göremezler. Çünkü memurlar ahaliye karşı bir iffet-i mücessime gibi görünüler. İşler için daima çıkılmaz yolları gösterirler. Eshâb-ı mesâlihde işte bitmek istidadı yoktur.”¹³⁴⁰

¹³³⁸ “Pertevsuz”, Edeb Yahu Gazetesi, 10 Recep 1327, sahife, 2.

¹³³⁹ “Pertevsuz”, Edeb Yahu Gazetesi, 10 Recep 1327, sahife, 2.

¹³⁴⁰ “Pertevsuz”, Edeb Yahu Gazetesi, 10 Recep 1327, sahife, 2.

Edep Yahu Gazetesinde yer alan haberde Şirket-i Hamidiye'nin yolsuzluklarından bahsedilerek şirketin Kanun-i Esasiye aykırı uygulamalarına vekillerin sessiz kalmaları eleştirilir.

“Şirket Hamid’iyenin bir takım yolsuzluklarından geçin gün köylü refikimiz de uzun uzadıya bahsetmiş idi. Bu şirketin aksiyonlarından bir kısmı su kumpanyasına geçtiğinden kumpanya direktörü Kendof şirketin her emrine karışmakta ve her mecliste bulunarak beyan-ı rey etmekte olduğunu mevsukan haber aldık. Esasen Osmanlı bir şirketin meclisinde bir ecnebi bulunarak beyan-ı rey etmesi, reyinin de kabul ve tasdik ettirmesi kadar şayan-ı teessüf bir şey olamaz. Şu hal orada mevcut olan reis ve aza efendilerin hukukuna açıktan açığa tecavüz ve tariz demek olduğu halde kendilerinin sukut etmesine hayrette kalmamak kabil olamıyor.”¹³⁴¹

Haberin devamında şirketin gereğinden fazla yabancı uyruklu memur istihdam ederek devletin harcama yapması gereken sanayi mektebinin bütçesini de gasp ettiği, okulun öğrencilerini mağdur ettiği anlatılır.

“Mösyö Kendof diğer mevcut aksiyonları dahi elde ederek bütün bütün şirketi su kumpanyasına mal etmek emeliyle hasılat-ı safiye çıkarmamak için gali maaşlarla fuzuli bir takım ecnebi memurları ta'annüdün de geri kalmıyor. Şu suretle sanayi mektebine verilecek yüzde on içine kaynıyor. Zavallı eytamın idare ve işanesine medar olacak paralar bir takım ecnebinin ceblerine taksim olunuyor. Aksiyonlar da günden güne düşüyor. Şu hali vali vilayet Kazım Paşa Hazretlerinin nazar dikkatlerine vaaz ederiz.”¹³⁴²

Edep Yahu gazetesinde yer alan haberde hürriyet alacağını alıp borcunu vermemek olmadığı ifade edilerek böyle zannedenlere “Edeb Yahu diyoruz.” denilmektedir.

“Zamanımızda bu “Edeb yahu”nun mahall-i tatbiki pek çoktur. Ezcümle hürriyeti, alacağını alıp borcunu vermemek zannedenlere “Edeb yahu!”¹³⁴³

Edep Yahu gazetesinde her ihtiyacımız bitmiş gibi diyaneti kullanarak kadınların örtünmeleriyle uğraşan ve halk arasında çatışma çıkarmak için fitnelik yapan vaizcilere, gazetecilere Edep Yahu denilir, demektedir.

¹³⁴¹“Şirket-i Hamidiyenin Yolsuzlukları,” Edeb Yahu Gazetesi, 10 Recep 1327,sahife, 3.

¹³⁴²“Şirket-i Hamidiyenin Yolsuzlukları,” Edeb Yahu Gazetesi, 10 Recep 1327,sahife, 3.

¹³⁴³ Edeb Yahu Gazetesi, 31 Ramazan 1326, sahife, 1.

“Her ihtiyaç bitmiş de yalnız iki mesele kalmış gibi diyâneti alet ederek tesettür-i nisvân meselesiyle uğraşan ve halkı birbirine düşürmek için münafıklık eden vâizlere, gazetecilere dahi maa-t-teeshür“Edeb yahu” denilir.”¹³⁴⁴

Edeb Yahu gazetesi herkesin polis adayı olmasını eleştirerek polis olabilmek için gerekli liyakatlere sahip olunmasının gerekli olduğu belirtilir. Ama inadına yapılır gibi bütün ehliyetsiz şahısların polis yapıldığı, bunlara onay veren milletvekillerinin suçlu olduğu ifade edilir.

“Haddini bilmeden polis namzedi çıkanlara, namzetlerin ehliyetlileri varken inadına yapar gibi ehliyetsizlerin üzerine rey veren ve ârâ-yı umûmiyeyi kâğıt paçavrası gibi parçalayan müntehib-i sânilere de maa’t-takbîh “Edeb yahu” denilir.”¹³⁴⁵

Edeb Yahu gazetesi kamu vicdanını rahatsız eden olayların takipçisi olduğunu söyleyerek eski Bahriye Nazırı Celal Paşa ve Tophane Müşiri Zeki Paşaların babalarının bakımlarını üstlenmemelerini eleştirerek neden üstlenmedikleri sorulduğunda “Biz dünyaya bir kere geldik, biz onların bakımına mecbur değiliz.” diye cevap vermeleri üzerine gazete Edeb Yahu demektedir.

“Esbak-ı Bahriye Nazırı Celâl Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa babalarını gözetmezler, aç bırakırlar. Canım bunlar sizin sebab-i hayatınızdır, niçin bakmıyorsunuz? Denildikçe; ‘Babalarımız zevklerini icra esnasında sâika-i tesâdüfle biz de dünyaya gelmişiz. Biz onları infâk ve iâşeye mecbur değiliz.’ dedikleri vakit ‘Edeb Yahu’ denilir.”¹³⁴⁶

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan Pozant Keçeyan’ın “Esnafın Hakk-ı İntihabdan Mahrumiyeti” başlıklı makalesinde Pazantiyan gazetesinde yayınlanan ve dün akşam hükümet memurları tarafından da doğrulanan bilgiye göre Bakanlar Kurulu Meclis-i Mebusan’ın seçimlerine katılma hakkını birtakım şartlara bağladığı buna göre esnafın seçimlere katılmasının engelleneceği ifade edilmiştir.

“Hukuk-ı şinasiyatımızın nazar-ı dikkatine layık bir mesele-i mühime Pazantiyan gazetesinden. Her sabah güneş doğmasıyla yeni bir haber iştiliyor. Dün akşam bir hükümet memurinden istihbar eylediğimize nazaran vükelay-ı hükümet Meclis-i Mebusan’ın şerait hakkı intihabına

¹³⁴⁴ Edeb Yahu Gazetesi, 31 Ramazan 1326, sahife, 1.

¹³⁴⁵ Edeb Yahu Gazetesi, 31 Ramazan 1326, sahife, 1.

¹³⁴⁶ Edeb Yahu Gazetesi, 31 Ramazan 1326, sahife,1.

öyle bir tarz ile tefsir ediyorlarmış ki, bilimüm esnaf, erbab-ı sanat bu suretle hakk-ı intihabından mahrum edileceklerdir.”¹³⁴⁷

Gazete büyük çoğunluğun Hristiyanlardan oluşan esnafın seçimlere katılımının engellenmesinin Hristiyan unsurlara karşı haksız bir uygulama olacağını ifade ederek seçim kanununda yer alan maddeye göre seçmenlerin devlete belli bir miktar vergi veren eşraftan bulunma zorunluluğunu hatırlatarak beş farklı verginin mevcut olduğunu belirtir.

“Hâlbuki erbabları sanayici ve dükkâncı esnafın ekseriyeti Hristiyanlardan müteşekkil olması hasebiyle bunlara karşı nahak ve na-bemahal bir tefrik konulmuş oluyor. Malumdur ki, intihab-ı kanuni madde-i mahsusasına göre müntebahlar devlete bir miktar tekâlifi itasına tabi olan eşraftan bulunmalıdır. Beş nevi tekâlif mevcuttur: Aşar, emlak vergisi, temettuat veya patent, esnaf tezkiresi ve bedelat-ı askeriye.”¹³⁴⁸

Haberin devamında, Hristiyanların askerlik hizmetlerinin vergiye karşılık yapıldığı kabul edilse Müslümanların askerliği kadar itibar edilmediği ama belirlenen vergiden herhangi birini ödedikleri takdirde Hristiyan unsurların seçimlere katılabildikleri belirtilir. Yeni düzenlemeyle esnaftan alınan hizmet vergisinin doğrudan doğruya devlet hazinesinden alınmayıp belediye hazinesi tarafından tahsis edilmesinden dolayı Hristiyan unsurların seçime katılma şartlarının belediye tarafından hazırlanan kanun gereği reddedildiği ifade edilir.

“Müselmanların hidmet-i askeriyesine mukabil addedilerek nazar-ı itibara alınmadı ise de diğer tekâlif-i erbadan her biri hakk-ı intihabı ita eden tekâliften ma'duddu. Şimdi ise istihbarımıza nazaran memurin-i hükûmet esnaf tezkiresi tarzında tediye olunan tekâlifi doğrudan doğruya hazine-i devletten almayıp şehremaneti hazinesi tarafından ahz u kabz edilegeldiği bil'itiraz, şerait-i intihabiye meyanından reddediyorlar.”¹³⁴⁹

Haberde, Hristiyan unsurlar arasında esnaf vergisini ödeyenlerin emlak ve öşür ile mükellef olmadıkları, bu sebeple seçime katılabilecekleri halde seçmenler arasında kabul edilmedikleri, aynı zamanda hem çiftçi hem sanatkâr olmayacakları sebebiyle aşar

¹³⁴⁷ Pozant Keçeyan, “Esnafın Hakk-ı İntihabdan Mahrumiyeti”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife,4.

¹³⁴⁸ Pozant Keçeyan, “Esnafın Hakk-ı İntihabdan Mahrumiyeti”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife, 4.

¹³⁴⁹ Pozant Keçeyan, “Esnafın Hakk-ı İntihabdan Mahrumiyeti”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife, 4.

veremeyecekleri kanun emri olduğunu belirtilerek Hristiyan unsurların itirazlarının haksız olmadığı ifade edilir. Gazete, bunun üzerine Osmanlı hükûmetinin temel amacının bünyesinde bulunan milletlere ayırım yapmaksızın huzur ve rahatının sağlanması olduğunu ifade eder.

“Binaenaleyh esnaf vergisini ita edenler aynı zamanda emlak vergisi veya aşar ile mükellef olmadıkları halde müntehibler meyanında kabul edilmiyorlar. Aynı zamanda hem zirai hem sanatkâr olamayacakları hasebiyle aşar vermeyecekleri umur-ı tabiyedendir. İmdi baladaki itiraz Na-bemahal görünüyor zannederim. Binaenaleyh Osmanlı hükûmet-i cedidenin ahval-i hazırasında ilk emelimiz bilatefrik cins ve mezhep bilcümle akvam-ı memlekete temin-i huzur ve rahat edebilmesidir.”¹³⁵⁰

Edeb Yahu gazetesinin haberi, İzmir Polis Müdürlüğüne yapılan atamayla ilgilidir. Beyoğlu Polis Müdürlüğüne Mahmut Bey’in tayin olduğunu, bu atamanın yapılabilmesi için deneyim ve liyakat şartı aranmasına rağmen İstibdat Dönemi memurlarından Mahmut Bey’in atanması eleştirilmektedir.

“İzmir Polis Müdürlüğüne Beyoğlu Polis Meclis Reisi Mahmut Bey tayin edilmiştir. Edeb yahu. Ne diyelim inşallah iyi adamdır. Beyoğlu Polis Meclisi demek, bu zat eski polis hem de çok, çok pek çok eski bir polis olacak. Bu dereceye devr-i istibdâdda nasıl geldi? Bu makamı nasıl yaladı, bilmiyoruz. Memleketimizde arasak bulmaz mıydık? Bulamayız, Polis müdürlükleri vakıa ehemmiyetlidir. Evet ehemmiyetlidir.”¹³⁵¹

Haberin devamında Mahmut Bey’in İzmir’de yapacağı görevi zaten yankesicilerin, tarakçıların, katillerin, kumarbazların, tefecilerin ve muhabbet tellallarının yaptığını bu yüzden İzmir’in liyakat sahibi polise ihtiyacı olduğu ifade edilir.

“İzmir’de bu vazifeyi ifa edecek ahval-i silsileye vakıf yan kesicileri, toplandırıcıları, tarakçıları, katilleri, kumarbazları, tefecileri, sirkeçileri, muhabbet tellalları tanır. Hem de iyiden iyiye tanır. Hem zabt u rabt’a muktedirdir. Zanaat pek çoktur. Her ne hâl ise mademki tayin edilmiştir. Elbette bizden iyi düşünürler. Gelsin de bakalım ayine-i devran ne suret gösterir.”¹³⁵²

¹³⁵⁰ Pozant Keçeyan, “Esnafın Hakk-ı İntihabdan Mahrumiyeti”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 15 Eylül 1324, sahife,4.

¹³⁵¹ Edeb Yahu Gazetesi, 25 Şubat 1326, sahife, 3.

¹³⁵² Edeb Yahu Gazetesi, 25 Şubat 1326, sahife, 3.

İştirak gazetesinde yer alan “Orman Nezareti İlan-ı İflas mı Ediyor?” başlıklı haberinde İstanbul’a Anadolu’nun çeşitli yerlerinden getirilen hayvanlara karantina uygulamasının kaldırılması anlatılmaktadır. Önceden Anadolu’dan getirilen hayvanların Sahra-yı Ceditteki karantina merkezine götürüldüğü, burada hasta olan hayvanların tedavi edildiği, şayet hayvan tedaviye cevap vermiyorsa telef edildiği ifade edilmektedir.

“Muhafaza-i sıhhat-i umumiye havaya, suya, me’kulâta bağlı olduğu malumdur. Anadolu’ya gerek şimendiferle gerek karadan gelen koyun, sığır, bargir, köpek hayvanattan hasta olanlar sahrayı cedit tahaffuzhanesini götürülür. Tedavi ve ameliyat icra edilir. İyileşen işleşiş işleştirmeyen itlaf edilip gömülür. Bu tahaffuzhane on beş sene tutulmak şartıyla yaptırılır ve beşer senede kontrata rapt edileceği takarrür eder. Geçen sene temmuzunda ikinci kontrat biter.”¹³⁵³

Haberde, karantina merkezlerinin kontratlarının beş yılda bir yenilendiği, geçen yıl temmuz ayında şirketin kontratının yenilenmediği, nezaret muhasebecisinin kontratın yenilenmesi konusunda belediyeye görüş bildirmesi üzerine ilana çıkıldığı ifade edilir. Bunun üzerine karantina merkezine ihtiyacı olup olmadığı tetkik edildiği ve tetkitten sonra İstanbul’un pekçok yerinde karantinaya ihtiyacı olduğuna dair rapor verildiği belirtilir.

“O zamandan beri nezaret muhasebecisi Şevket Efendi bir iş çıkarmak inşaat-ı cedide meydana getirmek ister. Yahut istemezde sevk-i hamiyetle her halde burası elverişli olmayacaktır diye kontratın tecdit edilmesini öne sürer. Bunun üzerine tahaffuzhaneye lüzum olup olmadığı sorulur. şehiremanetinin heyeti baytariyesinden istifsar olunur. Heyet böyle bir tahaffuzhaneye değil, istanbul ciheti için dahi iki hatta üç tahaffuzhaneye lüzumu kati olduğunu bildirir.”¹³⁵⁴

İştirak gazetesi, Orman Bakanlığının karantina uygulamasını kaldırmasını hayretle karşılayarak karantina uygulamasının kaldırılmasında belediye muhasebecisinin ihaleye karışmasının etkili olduğunu ifade eder.

“Bugün orman nezareti tahaffuzhane kaldırır. Fakat nasıl yerine münasip mahallerde iki tane üç tane daha ziyade yapıldığından değil muhasebeci Şevket Efendi’nin delaletiyle kaldırıyor. Şevket Efendi tahaffuzhanenin son birkaç aylık maaşını veren sahib-i emlak olanda müracaatta bulunur. Heyet-i fenniye-i baytariye biz cihet-i fenniyeyi müzakere edebiliyoruz.”¹³⁵⁵

¹³⁵³ “Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

¹³⁵⁴ “Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

¹³⁵⁵ “Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

Haberde, karantina ihalesinin devam edebilmesi için paranın olması gerektiği, bunun için de belediyenin maliye müdürlüğüne müracaat edildiği, muhasebecinin arazinin aynı anda başka bir şahsa daha satıldığını ve arazinin başka ortakları olduğunu söylemesi üzerine karantina ihalesinin feshinin gerçekleştiği anlatılmaktadır.

“Paranın verilmesi lüzumu tabiidir. Binaenaleyh ayrıca müzakere-i netice hale kadar paranızı vermelerini yazdık der. Osman Bey muhasebeciye müracaat eder. Envai müşkülata uğrar. Nezaretle muhasebecinin husumet-i şahsiyesine hatasına dair istida verir. İstida muavinliğinden muhasebeye havale edilir. Muhasebe uyutur. Osman Bey muhasebeciye gider. Paralarımı veriniz der. Muhasebeci bu arazi için mağsub imiş bir başka sahibi var imiş yahut şerikleriniz varmış. Buralarını anlayalım da baş üstüne der. Osman Bey uğraşır. İcara bütçeye dâhil bulunduğunu anlar. Benim yerim mağsub ise benden dava edilir. Size bir mahkemeden emir geldi mi benim icarımı nasıl haciz edebiliyorsunuz der dinleyen olmaz Osman Bey ile muhasebeci beyin arası açılır neticede tahaffuzhanenin fesh-i cihetine gidilir.”¹³⁵⁶

İhaleye fesat karıştırılması neticesinde İstanbul gibi büyük bir şehirde karantina idaresinin kapatıldığını söyleyen gazete İstanbul vekillerine, hükûmetin yetkililerine seslenerek genel sağlıkla ilgili bir durumda bu kadar zayıf kalınmasını, bu kadar ehemmiyetli bir meselede halkın sağlığının bu kadar hafife alınmasını kabul edilmez bulur.

“Ey evliya-yı umur bugün istanbul gibi cesim bir şehirde hayvanat için bir tahaffuzhane yoktur, kalmamıştır. Muhtemel ki sahra-yı cedit tahaffuzhane münasip olmasın. Kabil ki icrası fazla olsun. Fakat ihfa-ı şereyn ihtiyar olunmak yok mu? Orman idaresi heyeti baytariye reisi buralarını nasıl düşünmez. Ey istanbul mebusları hükümet-i icraiyenin zayıf, naçiz bir uzvu sıhhat-i umumiye ye taalluk şedidi olan böyle bir mesele de hayat-ı umumiyeyi memleketi bu kadar istihfaf etmiş.”¹³⁵⁷

Gazete, kişisel meselelerin devlet işlerine aksettirilmesinin doğru olmadığını, yaz geldiğinde hayvanların sürüler halinde birbirini takip edeceğini ve bu durumda daha fazla karantinaya ihtiyaç olacağını belirtir.

“ve bir hakk-ı mutlak ve mütehakkıkın istihsaline bir bürûdet-i şahsiyenin bu derece mani teşkil etmesi nasıl kabul olunur. Hıfz-ı hakiki memleketin her türlü afetten muhafaza buyursun.

¹³⁵⁶ “Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

¹³⁵⁷ “Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

İşte yaz geldi artık hayvanlar sürü, sürü yekdiğerini takip eder ve edecek. Daha birçok tahaffuzhanede ameliyat icra edilmedi".¹³⁵⁸

Gazete salgın hastalıklar baş gösterdiğinde karantina için nerede operasyonların yapılacağını, belediye memurlarının hasta olan atları, uyuz sıraç olan hayvanları veba salgını taşıyan inekleri, sığırları ne yapacağını, bu hayvanların nerede tedavi edileceğini, Orman idaresinin almış olduğu karara belediyenin neden sessiz kaldığını sorar.

"Bu ameliyat bugün nerde icra edilecek yarın inşaat için bütçeye ne vakit zam edilecek? Belediye memurları sakamet olan beygirleri, uyuz sıracı olan hayvanatı veba olan hayvanatı, çiçek ve talak ve kırçan hayvanatı ne yapılacak? Ameliyat nerede icra edilecek ve nerede tedavi olunacak. Orman İdaresi iflas mı etmiştir? Ormanın bu kararına şehiremaneti ne diyecek. Bugün orman idaresi her hayvandan beşer para baytariye alıyor. Sıhhat-i umuminin bu baptaki alakası şehiremaneti ile dir".¹³⁵⁹

Gazete; genel sağlığın tehlike altında olmasından belediyenin sorumlu olduğunu, karantina ile ilgili kararın belediye reisi ve belediye meclis üyelerinin alması gerekirken muhasebeci tarafından alındığını ifade ederek meclis üyelerinin neden sessizliğe büründüklerini, konuyla ilgili bir açıklama yapmaları gerektiğini belirtir.

"Binaenaleyh tahaffuzhanenin lüzum ve âdem-i lüzumu şehiremanetine aittir. Bugün nev'ummâ birer küçük mebus olan belediye reisi ve azaları bu hakikat-i müthişe huzurunda ihtiyar-ı sükût mu edecekler her halde şehiremaneti belediye tarafından ittihaz olunacak hat ve hareketi gördükten sonra bu babta tafsil edilecek mütalaatımız vardır. Orman idaresi beş para alamayacak ve onun hükümet vazanı düşünmeyecek mi yaşasın muhasebeci Şevket Efendiler."¹³⁶⁰

Serbestî gazetesinde yer alan "Beyazıt Cemiyet-i Hayriyesi" başlıklı haberinde baskı ve zulüm döneminde hükûmetin sınır boylarında vatanın savunması için ömrünü feda eden askerleri düşünmediği ve onları ihmal ettiği için cuma yardımları aracılığıyla devlet memurlarının maaşlarından kesinti yapılarak askerlere yardımcı olunduğu anlatılır. Toplanan paraların İstanbul'a gönderildiği ifade edilerek yardım paralarının amacı için kullanıp kullanılmadığı sorulmaktadır.

¹³⁵⁸ "Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor," İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

¹³⁵⁹ "Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor," İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

¹³⁶⁰ "Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor," İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

“Devr-i istibdadın tesirleriyle şimdiye kadar içtima ederek ne kendi halini ve ne umum cinsinin ne de milletin vatanın selameti için vakf -ı hayat eden ve kış kıyamette hudut boyunda bulunan asker evlatlarını düşünemedi. İane-i cuma’i icap ettiği vakit hükümet memurlara müracaat eder. Gönlü olsun olmasın maaşlardan katm olunur. Vilayete gönderilen iane biletleri cebren ahaliye tevzi edilirler. Paraları İstanbul’a gönderirler. Mal-i sarfi mechul kaldırır mı?”¹³⁶¹

İkdam gazetesinde yer alan “Umum Matbuatımızın Nazar-ı Dikkatine” başlıklı haberinde Osmanlı kırsalında görev yapan bir doktorun gazeye yazdığı mektup anlatılır. Mektupta Doktor Bey, devlet ricalinin en ufacık bir rahatsızlıklarında hemen sağlık kurumlarına müracaat ederek gerekli her türlü tedaviyi aldıklarını zavallı köylüyü beş paralık ilaç için perişan ettiklerini ifade eder.

“Bu cihet-i mühimmeyi düşünecek olan evliya-yı umur vücutlarında cuzi bir rahatsızlık hissettikleri vakit derhal tıbbiyeye müracaat ederler. Mualece, istirahat tedabiri hıfzısihha herşey, herşey istihzar ve istikmal olunur. Ya o köylü o zavallı köylü beş paralık ilaç için mahvolup gidiyor. Evet, gidiyor. Burasını ise hiç düşünen yok. Sıhhat-i umumiyenin muhafazası emrinde şimdiye kadar ittihaz edilen tedabirinden bir nebze bahsedelim.”¹³⁶²

Sekiz yüz merkezde görev alan tabiplerin aylık iki yüz kuruş maaşla çalışmakta olduğunu, köylerde görevli doktorların sağlık hizmetlerinin yanısıra adliye tabiplik görevlerinin de bulunduğunu, vakitlerinin büyük kısmının adliyede geçirdiklerini ifade ederek memleketin sağlık durumları ile söyleyecek sözlerin bir tarafta kaldığını belirtir.

“Bazı kazalara, altı yüz sancaklara sekiz yüz merkezlere bin iki yüz kuruş maaşla bir tabib gönderiliyor. Bu doktorların uhdesinde adliye tababetini vazifesi de ilave edildiği cihetle vaktinin kısm-ı azamını hayvan üzerinde köylerde vâkıa olan cürm-ü meşhudların keşf ve muayenesiyle geçiyor. Ahval-i sıhhiye memleket söyleyecek bir tarafa kalıyor”.

Haberde devletin doktorlara düzenli maaş ödemesi yapmadığı, harcırah paralarını vermediği, ücra köylere ulaşımda hekimlerin doğa koşulları ve vicdanlarıyla baş başa bırakıldığı bir süre sonra devlete hizmet etmesi için gönderilen memurların da görev ve sorumluluklarına karşı duyarsızlaştığı anlatılmaktadır.

¹³⁶¹ “Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” İştirak Gazetesi, 15 Mayıs 1326, sahife, 6-7.

¹³⁶² “Umum Matbuatımızın Nazarı Dikkatine” İkdam Gazetesi, 25 Mart 1910, sahife, 5.

“Doktorun maaşı çıkmaz. Harcırah ise hiç verilmez. Böyle olduğu halde üç saat mesafede bir maraz-ı mesuliyetin zuhurunu haber alarak insaniyet namına mukteza-yı hamiyet oraya gitmek ister. Fakat ne ile? Kendisi aç, ailesi aç, çıplak, hayvan kirası için para yok. Belediyeye müracaat eder. : Adam gidip de ne yapacaksın? Bir soğuklamaktan ibaret olduğunu şimdi köyden gelen deşti-ban söyledi. Ehemmiyeti yok. Oturduğun yerde başımıza iş açma cevabını alır.”¹³⁶³

Mektupta, insani ve vicdani sorumluluğu yerine getirmeye çalışan doktorun hastasına ulaşmak için kaymakama müracaat ettiği, kaymakamın yol harcırahını meclise yazacağını ifade ederek köye ulaşması için bir beygir tutmasını söylediği, taşıma bedeli için peşin parası olmadığından, kiracıların da artık kendisine veresiye konusunda güvenmediklerinden yol harcırah parasını temin edemediği anlatılmaktadır.

“Zavallı, bu sefer kaza kaymakamına başvurur. Kaymakam biraz insafli ise, haydi sen bir beygir tut da git gel. Harcırahı meclis-i idareden tasdik ettiriverir. Veririz der fakat doktor kiracıların artık emniyet etmediklerini ve peşin para ile hayvan tutması mümkün olmadığını söyleyerek gitmez ise mesul ederim diye sertlenir. Velhasıl bir komedeyadır gider. Neticede hastalar o zavallı insanlar ölürler. Mahvolurlar. Doktor da açlıktan can çekişir”.¹³⁶⁴

Haberde dönemdeki genel sağlık idaresine memur olan doktorların sayısının üç yüze ulaşmadığı, yalnızca İzmir’de yüz elli tane Yunanlı tabibin bulunduğu ifade edilerek basının sağlık sorunlarıyla ilgili haberleri de yapması talep edilir.

“Bütün Memalik-i Osmaniye ahalisinin sıhhat-i umumiyelerine memur olan etibbanın mecmu üç yüze baliğ olmadığını ve yalnız nüfuz izmir’de yüz elli tane Yunanlı tabibin bulunduğunu arz edersem bu sözümün bu babda edindiğimiz fikrin tamamen mutlakası olacağına eminim. Ey matbuat-ı Osmani hamiyetiniz, vatanperverliğiniz, müslim olduğunuz için şu mesele hakkında ara sıra vuku bulacak neşriyatınızın büyük bir tesiri olacağından keyfiyet-i vicdanıza havale ile hatm-i kelim ediyorum. Etıbbâ-i Osmaniye’den ve İzmir Belediye Tabiblerinden Doktor Danun.”¹³⁶⁵

Volkan gazetesinde yer alan “Volkan” başlıklı haberde hamalların yaşadığı haksızlığa değinilmektedir. Evvelce hamalların bağlı bulunduğu kâhyaların olduğu ve her iskelenin bir vekilharcı bir de güvenliği temin eden askeri erkândan bir görevlinin mevcut

¹³⁶³“Umum Matbuatımızın Nazarı Dikkatine ,”İkdam Gazetesi, 25 Mart 1910, ,sahife, 5.

¹³⁶⁴“Umum Matbuatımızın Nazarı Dikkatine ,”İkdam Gazetesi, 25 Mart 1910, sahife, 5.

¹³⁶⁵“Umum Matbuatımızın Nazarı Dikkatine ,”İkdam Gazetesi, 25 Mart 1910, sahife, 5.

olduğu, bu görevlilerin hamalların sorunlarını çözmekle yükümlü oldukları fakat görevlerine son verildiği için hamalların mağduriyet yaşadığı ifade edilir.

“Evvelce hamalların müteaddit kethüdâsı ve her iskelenin bir kesedarı ve bir de kolbaşısı vardı. Gerek beynel-esnaf zuhûr eden ihtilâfı halletmek ve gerek tüccarların işlerinin vakit ve zamanıyla görülmemesine sebebiyet verilirse bâdîsi cezâlandırmak üzere müracaat edilecek ve maksadını anlatacak müstebid olsun bir mahal vardı. Su’ûbet görenler istediğini söyler, tas’ibât icra edenler de âdetleri veçhile ceza görürlerdi.”¹³⁶⁶

Gazete esnaf kethüdalarının görevlerine son verilmesiyle hamalların esnaf dairelerine bağlandığını, dairenin esnafların sorunlarıyla ilgilenmediğini ve esnafları vekilharcın vicdanına bıraktıklarını açıklar.

“Meşrutiyet’in ilamıyla beraber esnaf kethüdâları azlolundu. Maatteessüf daire-i aidesince bu cihetler kafiyen nazar-ı dikkate alınmadı ve esnaf-ı merkûme her iskelede mevcut kolbaşlarıyla kesedarlarının fikrine tâbi kaldılar.”¹³⁶⁷

Haberin devamında hürriyet devrinde kimsenin zulme uğramaması gerekirken esnafın, vekil harçların keyfi uygulamalarına maruz bırakıldıkları ifade edilir. Vekil harçların esnaf üzerinde şiddeti sadece fiziki olmamakla beraber esnafın emeğini de sömürmekte oldukları belirtilir.

“Bunlar şu zaman-ı hürriyette adalet dairesinde hareketle kimsenin ızrânna çalışmamak lâzım iken maksadlarını tervîc için yekdiğerini sopa ile dövme, kafa yarmak, göz çıkarmak. indlerinde umûr-ı âdiyeden olup tutturabildiklerine mal nakletmekte ve civar iskelelere giden eşyalar kendi iskelelerinden geçirildiği halde parça başına yirmi otuz para noksan alacaklarını alâkadârâna ilânla, menfaatlerini diğer iskeleler esnafının mazarratında aramaktadırlar.”¹³⁶⁸

Kethüdalığın kaldırılmasıyla esnafların arasında çatışmaların meydana geldiğini, dün Hatap Kapısı ve Yemiş İskelesi’nde hamalların kavga ettiğini, yaralanan esnafların diğer arkadaşlarına haber vermesi üzerine olayların ileri boyutlara vardığını anlatır.

“Dünkü gün Hatap Kapısı ve Yemiş İskelesi hamal esnafı ellerinde sopalarla yekdiğerini dövdüler. Yemiş İskelesi hamallarından dört neferinin başı yarıldı kan içerisinde kaldılar. Ve

¹³⁶⁶ Volkan Gazetesi, 12 Kânunusani 1324, sahife,4.

¹³⁶⁷ Volkan Gazetesi, 12 Kânunusani 1324, sahife 4.

¹³⁶⁸ Volkan Gazetesi, 12 Kânunusani 1324, sahife, 4.

koşa koşa arkadaşlarına haber verdiler. Onlar da ellerde sopa, sandal kürekleri, fiçı, tahta parçalarıyla hücum ettiler. Hatap Kapısı hamalları başa çıkamayacaklarını anlayarak mavna ve salapuryalar içerilerine girdiler. Sonra iki polis geldi müteakiben bir kaç askerle kol da yetiştii. Önyak olanları aldılar karakola götürdüler tabii cezalarını göreceklerse de diğer esnaf çalışmadı, tüccarın malı kayıklarda kaldı.”¹³⁶⁹

Gazete; bu gibi olayların devamının gelebileceğini ve bu konuda önlem almak için esnafın bağlı bulunduğu dairenin esnafla ilgilenmesi ve esnafın birbirinin hukukuna saygı duymasının gerekli olduğunu ifade eder.

“Bu ve bu gibi âtiyen zuhûr edecek fenalıkları nazar-ı dikkate alarak esnaf olmak itibariyle bunlara merci’ olması lâzım gelen dairece nazar-ı dikkate alınır. Etraflıca ve umûmi bir târife yapılarak mevki-i icraya vaz’ edilir. Yekdiğerinin hukukuna riayet edilmesi esası merkulara emr ü tebliğ olunursa hem tüccar suûbete düçar olmaz ve hem de böyle gürültüye mahal kalmaz. Memleketlerinde bulunan evlâd ü iyallerinin rızkını te’min için birbirinin hayatına kastetmezler zannederim.”¹³⁷⁰

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde “Dâhiliye Heyet-i Vükela” başlıklı haberinde Bakanlar Kurulu Heyeti Azası Sait Paşa’nın görevinden azledildiğini çünkü milletin güvenini kaybettiğini, tensikati bahane ederek haklı haksız pek çok memurun görevine son verdiğini açıklayan gazete; memurların haksız yere işlerine son verilip boşalan kadrolara kendi adamlarının atandığını ifade eder.

“Heyet-i Vükela-yı hazıra Said Paşa heyet-i vüzerasının son günlerinde bulunduğu aynı mevkiinde bulunmuyor. Heyet-i sabıkada tereddütler, acemilikler ile vakit geçirerek milletin itimadını kaybetmişti. Heyet-i hazıra ise öteki gibi tereddütler ötekinden daha ziyade acemilik yaparak kendisine bağlanılan emelleri büsbütün boşa çıkardı. Çünkü tensikat namı altında gerek Dersaadet’te gerek taşrada haklı, haksız birçok memurları açığa çıkardı. Memleketi velveleye verdi.”¹³⁷¹

Haberin devamında Tensikat Kanunu’nun düzenlenmesine sebep olanların Bakanlar Kurulu olduğu ifade edilerek Tensikat Kanunu’nun topluma bir faydasının olmadığını anlaşılmasına rağmen vekillerin neden bu kanunu ilga etmediklerini sorar. Gazete,

¹³⁶⁹ Volkan Gazetesi, 12 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹³⁷⁰ Volkan Gazetesi, 12 Kânunusani 1324, sahife, 4.

¹³⁷¹“Dâhiliye Heyet-i Vükela”,Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 3 Eylül 1324, sahife, 3.

devletten ihraç edilen memurların haklarını aramak için toplandıklarını söyleyerek kendilerine her türlü desteği vermeye hazır olduklarını ifade eder.

“Dersaadet’te bu tensikat patırtılarına sebep olan kimdir? Heyet-i Vükela değil midir? Bugün mademki bu tensikatın muzur olduğu anlaşıldı. Gayet kıymettar vakitler memleketin hayrına sarf edilecek yerde, birtakım memurini haksız yere açığa çıkararak iltimas-ı sahib ile memur kayırmağa sard olundu.¹³⁷²

Edep Yahu gazetesinin “İnsaf Yahu” başlıklı haberinde İzmir’de meydana gelen bir cinayet haberi ve haber sonrası yaşananlar anlatılmıştır. Haberde cenazenin muayenesiz bırakıldığı, bu uygulamanın İslami geleneklere ters düşmekte olup aynı zamanda kanuna ve insan haklarına aykırılık arz ettiği ifade edilir.

“İki üç gün evvel İzmir’e vuku bulmuş bir katl maddesinin tahkik-i zımında maktulü görmek üzere müstantik-ı mahsus bir takım mevad-ı mühimmeyi terk ile saat on buçuk raddelerinde refakatine polislerden bir efendi ile bir jandarma alarak İzmir güreba hastanesine gider. Orada gördüğü karantina memuru Fuat ve hademe Salih Efendiler maktulün cesedini irâ'e eylerler. Cenazenin muayenesi icra edilmek üzere bulunması lazım gelen belediye tabibinin, bulunmadığını teessüflerle gören müstantik, tabibin bulunması hakkında tedabir-i ser’iyyeye teşebbüs eder. Bir taraftan orada hademelere verdiği emirlerle iktifa etmeyerek iki defa da yanındaki jandarmayı gönderir ise de belediye tabiplerinden Abdurrahman Efendiyle diğerlerini bulamayarak yalnız tesadüf ettiği Doktor Danun Efendiye, maktulün muayenesini zımında müstantikin hastanede beklemekte olduğunu söylerlerse de katiyen gelemeyeceğini ve müstantikin kendisinin emir ve kumandanı olmadığı cevabı alarak me’yûsen avdet eder.¹³⁷³

Görevli mahallinde olması gereken kişilerin de görev mahallinde bulunmadıklarını, oysa adliyede daimi suretle bir tabip bulurken tabibin yokluğu nedeniyle valiliğe müracaat edildiğini belirten gazete, cenazenin her hâlükârda muayene ve otopsi raporunun bir zabıtname ile Adliye Nezareti’ne verilmesi gerekirken verilmediğini ve durumu ihbar ettiğini beyan eder.

“Cürm-ü meşhut kavaninde ve bir rapor istihsalinde çektirilen mezahim şöyle dursun bu babdaki malumat-ı mehakim-i nizamiye hakkında emniyet-i umumiyenin mahvını ve cerâimin ziyâ’iyle müstantiklerin kesr-i haysiyetlerini mücib olduğundan şu halin deva mı? Hürriyet, adalet, müsavatın izalesi daha doğrusu ihlal-i bâdî olacağından gece saat yarımaya kadar intizarla

¹³⁷²“Dâhiliye Heyeti Vükela”,Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 3 Eylül 1324, sahife, 3.

¹³⁷³ “İnsaf Yahu,” Edep Yahu Gazetesi, 3 zilhicce 1326, sahife, 3

tababet gelmediklerinden naşı, zaruri ve mecburi olarak müstantik avdet etmiş. Cenazenin müddet-i medîde muayenesiz bırakılması şiar-ı islamiyeye muhalif maddi ve manevi vebali olduğu gibi enzar-ı umumiye karşıda gayet çirkin görülmüştür. Sayesinde yaşadığımız Kanun-ı Esasi'nin ahkâmını icraya müsareat buyrulması bu gibi hilaf-ı kanun ve adalet, insaniyet olan ahvalin mani vazifelerinden isti'kaf eden, vazifelerini ifa etmeyenler hakkında malumat-ı kanuniyenin icrası ve sarf-ı daire-yi adliye mahsus olmak üzere bir tabibin daima surette adliye dairesinde bulundurulması hakkında icab eden tedabir-i acilin icrası için vilayet-i Celileye İstinaf-ı Müddeî-i Umumiyesine, Adliye Nezaret-i Celilesine arz-ı kifayet buyrulması ve cenazenin behemehâl muayenesiyle raporunun istihsali zımında bir zabıtname tanzim ile makam-ı aidine verildiğini ihbar ediyorum. İmza mahfuzdur.”¹³⁷⁴

Tanın gazetesinde yer alan Hüseyin Cahit Bey'in “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi” başlıklı makalesinde evvelki akşam Beşiktaş'ta meydana gelen olay anlatılmaktadır. Haberde Türkiye için esas tehlikenin dışta değil içerde olduğunu ifade edilerek geleceğimize dair kahredici darbeyi içerdeki düşmanların vuracağı ve çocukların lanet edeceği belirtilir.

“Evvelki akşam Beşiktaş'ta vuku gelen elim hadise efkâr-ı umumiye üzerinde fena bir tesir husule getirmiştir. Kalb-i hamiyetle bu darbe yeni idarenin en zayıf noktasından vuruyor. Emin olmalıdır ki, yeni Türkiye için asıl hayati tehlike bir dış tecavüzde değil içtedir. Hürriyetimize, hayat ve istikbalimize, vatanımıza kahredici darbeyi biz vuracağız ve çocuklarımızın gözünde ilelebet nefret ve lanete mahkûm olacağız.”¹³⁷⁵

Hüseyin Cahit Bey; devletin asli görevinin güvenliği temin etmek olduğunu söyleyerek, eğer bu görevini yerine getiremiyorsa ortada ne bir sosyal yapının ne de bir devletin olduğunu ifade eder.

“Bir devletin hükûmeti en evvel milletin fertlerine emniyet ve inzibat temin etmektir. Gündüzün sokağa çıkan, geceleyn evlerine çekilen kimseler kendilerini muhafaza edecek bir devlet kuvvetinin mevcudiyetine emin olmasalar ne içtimai heyet kalır, ne devlet kalır. Bütün memleket bir meydanı harbe döner ve iki muntazam ordu arasında vukua gelen harbin dehşet ve fecaati buna nispetle hiç kalır.”¹³⁷⁶

¹³⁷⁴ “İnsaf Yahu,” Edep Yahu Gazetesi, 3 zilhicce 1326, sahife, 3

¹³⁷⁵ Hüseyin Cahit, “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,” Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife, 1.

¹³⁷⁶ Hüseyin Cahit, “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,” Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife, 1.

Hüseyin Cahit Bey, medeniyetin ilerlemesine rağmen insanın değişmediğini ve insanın kurullara uymasını ancak kanun ve zabitanın sağlayabileceğini söyleyerek böylelikle medeniyet seviyesine çıkılabileceğini ifade eder.

“Medeniyet ne kadar ilerlese ilerlesin terbiye ve tahsil ahlakı ne kadar tatlılaştırılırsa tatlılaştırın her medeni adamın görünürdeki cilası biraz kazanacak olursa altından dişlerini gıcırdatan bir yırtıcı hayvan kendisini gösterir. İnsanın yaradılışında bulunan bu birinci, bu kan dökücü temayülü medenileşmiş devletlerde kanun ve zabıta men eder.”¹³⁷⁷

Çağdaş ve demokratik toplumda yaşayan hakların yaşamlarının çok daha rahat olduğunu söyleyerek bu insanların her an bir saldırıya uğrama tehlikesi olmadan yaşadıklarını ve herkesin kendi görev ve sorumluluğunun bilincinde olduğunu ifade eder.

“O sayede medenileşmiş milletler rahat bir nefes alırlar. Her dakika gizli bir taraftan hücum edilebilecek bir düşmana karşı titreyerek ormanlar arasında avare dolaşan sürülere benzemekten kurtulmuş olurlar. Ziraatlarıyla, zanaatlarıyla, ticaretleriyle, işleriyle meşgul olurlar.”¹³⁷⁸

Yazar Beşiktaş'taki olayın vatandaşların hakkını, hukuk dışı yollarla araması yüzünden meydana geldiğini söyleyerek güvenliği sağlamakla zabitanın yükümlü olduğunu ifade eder.

“İşte evvelki Beşiktaş kaldırımını lekeleyen hadise bu kabildendir. Bir devlette efrad-ı halk kendi kendilerini ihkak-ı hakka kalkamaz. Bu vazife zabıtaya verilmiştir. Her kuvvet birbirinin vazifesine karışırsa hiçbir vazife hakkıyla görülemez.”¹³⁷⁹

Halkın zabitanın görevine müdahale ettiğini, bir cinayet vakası meydana gelirse bunda suçlu olarak zabitanın isnat edilemeyeceğini ama cinayet bir zabıta karakolunda meydana geliyorsa o zaman sorumluluğun zabıtaya ait olacağını belirtir.

“Ahali zabitanın işine karıştığı için ne kadar mesul ise zabıta da vazifesini yerine getirmediği için o kadar kabahatlidir. Hükümet her noktaya bir zabıta memuru dikemez. Falan yerde bir cinayet vakası zuhur etmiş ise zabıta hiçbir zaman mesul tutulamaz. Fakat bu cinayet vakası bir

¹³⁷⁷Hüseyin Cahit, “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,”Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife,1.

¹³⁷⁸Hüseyin Cahit, “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,”Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife,1.

¹³⁷⁹Hüseyin Cahit, “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,”Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife,1.

polis karakolu içinde zuhur ederse o zaman bütün kuvvetimizle avaze-i şikâyetimizi zabıtaya tevcih eyleriz.”¹³⁸⁰

Hüseyin Cahit Bey; halkın karakola zor kullanarak nasıl girdiğini, karakolların güvenliğin teminatını sağlayan birer liman olduğunu, karakolda bulunan suçluların halk tarafından alınamayacağını, bu insanların kanun önünde suçlu olduklarını ifade ederek Meşrutiyet idaresinin gereklerini bilen zabıta memurlarının devlet kadrolarında çalıştırılmalarının şart olduğunu belirtir.

“Beşiktaş Karakoluna gidip oradaki mücrimleri parçalamak isteyen halk içeri girebilmek için evvel emirde karakolu muhafaza ile mükellef bulunan zabıta memurlarının naaşları üzerinden geçmeye mecbur olmalı idiler. Hükümet karakolu bir darül-emandır. Oraya getirilen mücrimler alınamaz. Onların cezasını kanun tayin edecek, cezasını yine kanun icra edecektir. Bize bunları bilecek, vazifesini ifa yolunda nefisini feda edecek zabıta memurları lazımdır.”¹³⁸¹

Hüseyin Cahit Bey olayın meydana geldiği sırada zabitanın görev mahallinde olmamasını eleştirerek istibdatta alçak sesle konuşmaya korkan halkın kanuni yaptırımlardan korkmadığını ifade ederek Meşrutiyet idaresinin kanunsuzluk algısı yarattığını düşünür.

“Bu zabıta nerede? İstibdâd idaresi zamanında Beşiktaş’tan geçenler hızlı lakırdı etmeye korkarlar idi. İstibdâddan korkanlar kanundan niçin korkmayacaklar? Herkes hürriyet kanunsuzluk demektir fikrini mi vereceğiz? İstibdâd zamanında bir korkan şimdi bin korkmalıdır. Çünkü istibdâd zamanında belki bir tarafa mensubiyet temin ederek cezadan kurtulurum ümidi mevcut olabilirdi. Hâlbuki kanun intisap ve iltimas tanımaz, bir cürüm irtikâp eden behemehâl cezasını görür.”¹³⁸²

Hüseyin Cahit Bey topluma kanun devrinde olduğunu hatırlatarak kanuni bilincin yerleştirilmesi gerektiğini, sorumluların cezalandırılmasını, zabitanın da görevleriyle ilgili sorumluluklarının gereğini yerine getirmesinin gerekli olduğunu ifade eder.

“Fakat bu kanun fikrini kafalara sokacak demir el, hiç gülmeyen o kanun kolu nerede? Bu gibi vakaların çıkmasına kötü niyet eseri olarak müsamaha ediliyor demek istemeyiz. Fakat hakikaten böyle olmadığını bilfiil ispat edilmesi de lazımdır. Vakadan mesul olanların

¹³⁸⁰Hüseyin Cahit ,“Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,”Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife,1.

¹³⁸¹Hüseyin Cahit ,“Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,”Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife,1.

¹³⁸²Hüseyin Cahit ,“Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,”Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife,1.

bilaistisna ceza görmelerini şiddetle isteriz ve aynı zamanda şu beceriksiz zabıtaya da artık bir ruh kuvvet verilmesini vatanın selameti namına talep eyleriz. Çünkü zabıtasız devlet olmaz.”
1383

Serbestî gazetesi “Vazife-i Zabıta” başlıklı haberinde zabitanın görevlerinden bahsetmektedir.

“Bir memleketin zabıtası o memlekette yaşayan halkın muhafaza, ırz ve can ve malına hadim ve bu hizmeti ifa için elinde kuvve-i icraiye denilen salahiyet-i vasieye malik bir heyet olduğundan adeta ahalinin şerait-i içtimaiyesine hâkim demektir.”¹³⁸⁴

Haberde, zabitanın yetkilerini kullanabilmesi için kamuoyunun şikayetçi olması gerektiği ve zabitanın olaya müdahalesinin kanun ve nizamnamelerle olabileceği, onun dışına çıkamayacağını ve bu kurallarının yazılı olduğu belirtilir.

“Zabitanın bu salahiyet-i vasieyi hüsn-ü isti'mâl ederek hüküm ve nüfuz icrasını tamamıyla tatbik etmesi için erkân ve efradının muttasıf olması lazım gelen sıfat-ı mütemeyyize nizam ve kavanin-i umumiye ve hususiye ile takyid edildiğinden bizde dahi polis heyeti iki vazifeyi icra etmek üzere teşkil edilmiş ve zabıta-ı mânia ile zabıta icrasının vazaifi beraberce tahdid edilmiş olmakla dâhil memlekette vukua gelecek cinayet ve cünhaya müteallik ifal ve teşebbüsatta icabat-ı kanuniyenin onlara dair olan kısmı ellerine tevdi kılınmıştır.”¹³⁸⁵

İstibdat Dönemi'nde polisin halktan haraç aldığı, sokaktan gelip geçenleri köşe başlarında beklediği, halka zulüm ettiği ifade ederek hafiyelik sisteminin mevcut olması sebebiyle polisin bu kadar rahat davranabildiği belirtilir.

“Devr-i sabıkada polis denilince ahalinin kesesini sebepsiz, ehemmiyetsiz yere kendi cep ihtikârına boşaltmakta maharet-i kamilesi olan bir heyet derhal nazarda teecessüm ederdi. Sokaktan gelip geçenlerin köşe başında- avını bekleyenleri sayyad gibi dimdik durmuş murur ve uburu caddede tetkikten geçiren polisten- hafiyelik memuriyet-i mühimesinin revaç bulunmasından naşi ne derecelere kadar tevahhuş edildikleri malumdur.”¹³⁸⁶

¹³⁸³Hüseyin Cahit, “Beşiktaş Vaka-ı Elimesi,” Tanin Gazetesi, 16 Ekim 1908, sahife, 1.

¹³⁸⁴“Vazife-i Zabıta,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

¹³⁸⁵“Vazife-i Zabıta,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

¹³⁸⁶“Vazife-i Zabıta,” Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinisani 1324, sahife, 2.

İnsaniyet gazetesinde yer alan “Açık Mektup Sadrazam Paşa’ya” başlıklı haberi Elmalı Belediye Reisi Ferruh Niyazi’nin Sadrazam Paşa’ya yolladığı mektup hakkındadır. Mektupta Meşrutiyet’in vermiş olduğu fikir hürriyeti sayesinde bu kadar özgürce yazabildiğini söyleyip Anadolu’da eşrafın yapmış olduğu haraç uygulamasına kamu hukuku namına bir son verilmesini talep eder.

“Meşrutiyetin bahsettiği serbesti kelimeler ile zatı alilerinizin nazar-ı dikkatine bir vuku-ı dilsuzu arz etmek istiyorum. Anadolu’da taraf taraf eşrafın icra ettikleri mezalimin bir numune-i feciasını da bu defa Finike’den gelen namuslu zevat kemal-i tesirle hikâye ettiler. Her türlü mesuliyeti deruhte ederek hukuk-ı umumiye namına feryad ediyorum.”¹³⁸⁷

Mektupta Finike’nin Bağıyaka köyünde üç yetim ve bir ninenin sahip olduğu arazinin yaktırıldığı, failerin belli olduğu halde hükümet yetkililerinin suçlular hakkında herhangi bir cezai işlem uygulamadığı, mağdurların da hükûmete müracaat etmekten korktukları ifade edilir.

“Finike eşrafından Süleyman Ağazade İdris Ağa, Finike’nin (Bağıyaka) nam karyesinde mutavattan üç yaşından yedi yaşına kadar üç yetim ve yetimenin ve bir beli bükük ninenin mutasarrıf buldukları beş dönüm arazi üzerine on beş sene uğraşarak yapabilmiş oldukları bahçe ile bütün servetleri olan bir kulubeyi Finike Nahiye Müdürü Hamdi Efendi de hazır olduğu halde kâmilen cayır cayır yaktırıyor. Caniler gibi mahv ediyorlar da hükümet bu caniyi yakalamıyor ve mağdur zavallılar da hükûmete müracaat etmekten korkuyorlar, ihtiraz ediyorlar.”¹³⁸⁸

İnsanlara uzun zamandır tahakkümde bulunanlara ceza uygulanmadığı, halkın devlet tarafından korunmadığı gibi aileyi sürgün eden, mahveden bu zalimin halen insafsızlıklarına göz yumulduğu ifade edilmektedir. Belediye Reisi, Sadrazam’dan bu olaya ilgi göstermesini ve gereğinin yapılmasını talep etmektedir.

“Senelerden beri icra-i mezalim iden bu adam bu suretle cinayetler irtikab ediyor da kanun bu adamı terbiye etmiyor!. Hükümet biçare kalan fukaranın hukukunu muhafaza etmiyor. Binlerce aileyi neyf, tazyik ile mahv eden bu zalim ve “vesikalarla ispat ederim”,olan irtikab-ı cinayete de devam ediyor, Haccac-ı zalimi, Nemrut’u taklid ediyor. Hala serbest araba ile atlarla kemal-

¹³⁸⁷Elmalı Belediye Reiszade Ferruh Niyazi,“Sadrazam Paşa’ya Açık Mektup,”İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326,sahife, 4.

¹³⁸⁸Elmalı Belediye Reiszade Ferruh Niyazi, “Sadrazam Paşa’ya Açık Mektup” ,İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326,sahife, 4

i gururla geziyor. Nazarı dikkatinizi bu meseleye şiddetle celb ederek adaletin tatbikini istirham ediyorum”¹³⁸⁹

¹³⁸⁹Elmalı Belediye Reiszade Ferruh Niyazi, “Sadrazam Paşa’ya Açık Mektup” ,İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326,sahife, 4

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(1909) II. MERŞRUTİYET SONRASI SİYASAL HAKLAR

4.1. Siyasî Haklar ve Ödevler

Siyasi haklar, kişinin devlet yönetimine katılımına imkân sağlayan haklardır. Bu bakımdan katılım hakları olarak da adlandırılmaktadır. Demokratik anayasaların tamamında diğer temel hak ve hürriyetler gibi siyasal haklar da koruma altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde siyasal haklar cemiyetler kanununa bağlı olarak elde edilmiştir. Kurulan derneklerin büyük bir çoğunluğu bir siyasi parti gibi teşkilatlanmış iktidarı ele geçirme amacını taşımışlardır.¹³⁹⁰

4.2. Tarihsel Gelişim Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyasi Partiler

1859 senesinde Osmanlı Devleti'nde siyasi amaçlı kurulan ilk cemiyet, Fedailer Cemiyetidir. Bu cemiyet gizli bir örgüt niteliğinde olup devlet yönetimindeki işleyişten rahatsız olan askeri erkânla, mülkiye memurları ve ulemeden bazı kimselerin bir araya gelerek oluşturdukları siyasi yapılanmadır. Cemiyetin lideri Şeyh Ahmet'tir. İhtilalci bir anlayışa sahip olan cemiyetin amacı Abdülmecit'i tahtan indirerek Abdülaziz'i getirmektir. Planların açığa çıkması üzerine cemiyet üyeleri yakalanarak Kuleli Kışlası'na getirildi. Cemiyet liderleri Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim ve Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim, Arif Bey ile diğer cemiyet azaları tutuklandı. Cemiyet liderleri idamla, üyeleri ise kürek, kalebent ve neyfle cezalandırıldılar. İdamla yargılananlar Padişah tarafından affa tabi tutularak cezaları kalebende çevrildi.¹³⁹¹

¹³⁹⁰Aydoğdu, Y (2017). "Türk Hukukunda Siyasi Haklar ve Siyasi Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu." **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, sayı, 128,40.

¹³⁹¹Türkmen, Z. (2002) ."Kuleli Vakası". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,26 cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 356-357.

Daha sonra kurulan cemiyet 1867’de Mustafa Fazıl Paşa’nın öncülüğünde Yeni Osmanlılar adıyla bilinen cemiyettir. Bu cemiyet gizli olarak kurulmuş padişaha Meşrutiyet’i ilan ettirmek amacıyla faaliyet göstermiştir. Yeni Osmanlıların amacı Abdülaziz değil Babıali’deki bürokrat kesimdi. Cemiyet mensupları Tanzimat Dönemi aydınları, önemli bürokratları ve ordu mensuplarıdır.¹³⁹²

Genç Osmanlılar Cemiyeti, basını kullanarak fikirlerini yaymaya çalıştı. Aralarında belli birlik ve plan olmadığından bireysel mücadele verdiler Genç Osmanlıların meşrutiyet fikri, bütün tecrübesizliği ve zayıflığına rağmen yeni bir ideoloji olması sebebiyle toplumda bir heyecan yarattı.¹³⁹³ Genç Osmanlılar birbirinden son derece farklı düşüncelere sahip olmalarına rağmen ülkede, toplumsal yaşamda son derece kalıcı izler bıraktı. Genç Osmanlılar Cemiyeti üyeleri, hükûmet darbesi yapabilecek güçte ve birlikte olmadıklarından Sultan Abdülmecit yönetimine karşı başarı sağlayamadı.¹³⁹⁴

Bunun için başka bir yol arayışına girdiler. Genç Osmanlılar Meşrutiyet yönetimine ilgiyi artırmak için medrese öğrencilerini kendi saflarına çekmeye çalıştılar. Bu sebeple Mahmut Nedim Paşa’ya karşı olan medrese öğrencilerini isyan ettirdiler. 10 Mayıs 1876 günü medrese öğrencileri dersleri boykot ederek ayaklandı. Babıali’ye doğru yürüyen kalabalık Padişah’tan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi’nin azlını istediler. İstekleri kabul olan grup bir süre sonra dağıldı.¹³⁹⁵

Jön Türkler kendilerine destek veren ulemayı Meşrutiyet idarenin şeriate uygunluğu konusunda ikna etmelerinde, ülkenin baskı ve istibdatla yönetilmesi ve ulemanın devletin içinde olduğu kadar dış meselelerde uyguladığı politikaya duydukları tepkilerdi. 1850’de başlayan dış borçlanma 1870’lerde devleti hem ekonomik hem de siyasi yönden zora sokmuştu. Balkan Bunalımı, Avrupalı devletlerin talepleri, ülkede yaşanan iç

¹³⁹² Mardin, Ş. (2008). Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908). İstanbul: İletişim, 31-32

¹³⁹³ Kaştan, Y. (2017). “Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Siyasal Partileşme Süreci.” **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 3(5), 91.

¹³⁹⁴ Jurcher, a.g.e. 108.

¹³⁹⁵ Kızıltan, Y. (2006).”I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı.” **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 26, (1), 257.

karışıklıkları fırsata çeviren Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mithat Paşa; 30 Mayıs 1876'da hükümet darbesi yaptı. Abdülaziz'i hal ederek yerine V. Murat'ı geçirdi.¹³⁹⁶

V. Murat'ın akıl sağlığının yerinde olmaması sebebiyle, Meşrutiyeti ilan edeceğinin sözünü veren II. Abdülhamit getirildi. Abdülhamit'in tahta çıktığı esnada Balkanlarda ayaklanmalar patlak vermiş, Rusya'nın olaya müdahil olmasıyla Balkan Bunalımı uluslararası bir hal almıştı. Avrupalı devletler Balkan Bunalımını görüşmek üzere İstanbul'da toplandıkları esnada II. Abdülhamit toplantıyı manipüle etmek için 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi'yi ilan etti. Kanun-ı Esasi iç gelişmelerin baskısıyla Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mithat Paşa'nın önderliğinde 23 Aralık 1876'da Birinci Meşrutiyet ilan edilmişti.¹³⁹⁷

Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra seçimlere gidildi.1876 Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra yapılacak olan seçimlerin, Kanun'un 66 maddesine göre gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Fakat Meclis-i Mebusan henüz açılmadığından Mithat Paşa tarafından seçim kanununu düzenleyen bir talimat-ı muvakkate hazırlanarak Meclis-i Vükela ve padişahın onayına sunuldu. Onaylamadan sonra yapılan düzenlemeye göre hem seçime girecek mebusların il bazındaki dağılımı yapıldı hem de seçilme koşulları belirlendi. Buna göre; 1) İyi halli olmak, 2) 25 yaşından küçük olmamak, 3) Devletin resmî dili Türkçeyi bilmek, 4) Seçildiği ilin ahalisinden olmak, 5) Ağır hapis cezasına çarptırılmamış olmak, 6) Türkiye'de az çok emlak sahibi olmak.¹³⁹⁸

29 Ekim 1876 tarihinde seçimler yapıldı. Seçim esasları İstanbul ve taşra için ayrı ayrı düzenlendi. Mebus sayısı 130 olarak belirlenerek bunların 80'i Müslüman, 50'si gayrimüslim olarak tanzim edildi. Mebus sayıları tüm vilayetlere bildirildi. İstanbul için yapılan özel bir düzenleme ile İstanbul 20 dairesel bir seçim bölgesine ayrıldı. Her daireden

¹³⁹⁶Hanioğlu, M. Ş. (2004)“Meşrutiyet.”**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 388-393.

¹³⁹⁷Ortaylı, İ. (2007). **Batılılaşma Yolunda**. Ankara: Merkez Kitapları, 28.

¹³⁹⁸Akşin, S. (1970). “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 25, Sayı 02 s,21(19-39).

ikişer kişinin ismi istendi. Her dairenin önde gelen isimlerinden oluşturulacak bir komisyonla talimat-ı muvakkatin belirlediği esaslar doğrultusunda vekil seçimi yapıldı.¹³⁹⁹

Kaza, liva ve vilâyet merkezlerinde milletvekilleri doğrudan doğruya seçildi. Vekil seçimlerinde seçim kriterlerini yerine getirenler, buldukları vilayetlerde vekil çıkarmak için belirlenen sayı kadar ismi bir kâğıda mühürleyip imzalıktan sonra ilin en yetkilisine teslim etti. Vilâyet İdare Meclislerinin onayladığı komisyon üyelerinin huzuruna gelen kapalı zarflar sayılarak en çok oy alan vekil tayin edildi. Vekillere ait evraklar Şura-yı Devlet'e gönderildi ve seçilenlere mazbataları verildi.¹⁴⁰⁰

Meclisin 28 Haziran 1877'de birinci faaliyet devresi sona erdi. Birinci devrede Osmanlı- Rus Savaşı ve Matbuat Nizamnamesi müzakere edildi. İkinci devre meclisi üyeleri için seçim kanunu yapılamadığından geçici talimata göre tayin edildiler. Birinci Meşrutiyet'in, II. Meclisi 13 Aralık 1877'de göreve başladı. Yeni mecliste Müslim-gayrimüslim dengesi biraz daha sağlanmıştı. Elli altısı Müslüman, kırkı gayrimüslim olmak üzere doksan altı vekil mecliste temsil edilmişti. Yeni meclis pek çok sorunla göreve başladı. Vekillerin hükûmete sert muhalefeti II. Abdülhamit'i kızdırmış, Kanun-ı Esasi'nin kendisine tanıdığı yetkiyle 13 Şubat 1878'de meclisi süresiz olarak kapatmıştı.¹⁴⁰¹

1876 Parlamentosu'nun oluşturulduğu esnada siyasi partiler henüz teşekkül etmemişti. Yeni Osmanlılar Cemiyeti her ne kadar ideolojik bir hareket olarak ortaya çıksa da bir siyasi parti kimliğine sahip değildi. Seçme ve Seçilme Hakkı Kanun-ı Esasi'ye göre değil; 28 Ekim 1876'da hazırlanan Talimat-ı Muvakkat'a göre yapıldı. 1876 Kanun-ı Esasi'deki Seçim Kanunu ile olan eksiklikler 1909'da yapılan düzenlemeler ile giderildi. 1908 senesinde hazırlanan İntihab-ı Mebusan Kanunu ile seçim hürriyeti sağlanarak siyasi partilerin teşekkülüne izin verildi.¹⁴⁰²

¹³⁹⁹Kılıç, S. (2011). "1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 30(30) , S27 - 40 s,30.

¹⁴⁰⁰Toprak, S. V. (2013). "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu." **Sosyoloji Dergisi**, 26(1)176.

¹⁴⁰¹Akyıldız, A. (2003). "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye." **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:28 Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları,245-247.

¹⁴⁰²Tunaya a.g.e. 49.

4.3. İttihat ve Terakki'nin Teşekkülü

Meclisin feshinden sonra Abdülhamit baskı ve istibdat uygulamalarını yürürlüğe koydu. Basına yönelik sansür uygulamalarını artırdı. Kurmuş olduğu hafiye teşkilatıyla insanların yönetime karşı tavır almasının önüne geçerek korku toplumu inşa etti. İktidarın bu tavrı Avrupa'da eğitim gören gençlik üzerinde etkisini gösterdi. İstibdat yönetimine karşı İbrahim Temo, İshak Sükûti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali adlı beş tıp öğrencisi birleşerek 1889 "İttihad-ı Osmani" adı altında gizli bir cemiyet kurdu. Gençler istibdat yönetiminden Meşrutî yönetime geçmek için faaliyet gösterdi.¹⁴⁰³

Hürriyet fikirleri, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Mülkiyede yankı buldu. Devletin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sorunlara çözüm bulmak için İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, çalışmalarını gizlilik içinde yürüttü. Meşrutîyet'in yeniden ilanı için çaba sarf eden örgüt, İshak Sükûti, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Şerafettin Mağmumi tarafından kuruldu. Cemiyet sivil, asker ve öğrenciler tarafından desteklendi ve giderek tanınırlığını arttırdı.¹⁴⁰⁴

Abdülhamit, İttihad-ı Osmani Cemiyetinin varlığından ve faaliyetlerinden 1892'de haberdar oldu. Cemiyet üyelerine yönelik soruşturmalar, tutuklamalar ve sürgünler başlattı. Yurt dışına kaçan istibdat karşıtları faaliyetlerini basın aracılığıyla yürüttüler.¹⁴⁰⁵ Avrupa'ya giden cemiyet üyeleri İttihad-ı Osmani Cemiyetinin Paris Şubesi Başkanlığını üstlenen Ahmet Rıza Bey'in etrafında toplandılar. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1894 senesinde Paris'te kuruldu ve genel başkan olarak Ahmet Rıza Bey tayin edildi.¹⁴⁰⁶

1895'te yayın hayatına başlayan Meşveret gazetesi İttihad-ı Osmani Cemiyetinin yayın organı vazifesini üstlendi. Gazetede, Hoca Kadri, Halil Ganem, Abdullah Cevdet, Şerefeddin Mağmumi ve Mizancı Murat gibi isimler yer aldı. 1896 senesinde örgüt bir nizamname yayınladı. Nizamnamede örgütün amacı, faaliyetleri ve görevleri açıklandı. Örgüt çatısı altında Ahmet Rıza ve Meşveret gazetesi, Murat Bey ve Mizan gazetesi,

¹⁴⁰³Güneş, İ. (1997) .**Türk Parlamento Tarihi, Meşrutîyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutîyet**. I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları: Ankara, s. 223.

¹⁴⁰⁴Aslan, T. (2008), "İttihad-ı Osmaniden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine", **Bilig**, sayı 47, 83.

¹⁴⁰⁵**Karal, Z. E. (1999) Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutîyet ve Birinci Dünya Savaşı**, (1908 - 1918), IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu: Ankara, ,8.

¹⁴⁰⁶Eyicil, A. (2002). "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", **Türkler Ansiklopedisi**, c. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 406.

Abdullah Cevdet ve İttihat dergisi, Osmanlı gazetesi ile Prens Sabahattin'in Şûra-yı Ümmet grubu yer aldı.¹⁴⁰⁷

Meşveret'i oldukça yakından takip eden Abdülhamit, gazetenin hükûmete yönelik eleştirilerinin artması sebebiyle Fransa hükûmetine müracaat ederek gazeteyi kapattırdı. Gazetenin kapatılması üzerine Ahmet Rıza Bey Cenevre'ye gitti. Abdülhamit'e yönelik eleştirileri nedeniyle 1897'de Paris'e gitmek durumunda kalan Mizancı Murat Bey, Ahmet Rıza'nın Cenevre'ye gitmesiyle onun görevini devraldı. Yönetimin el değiştirmesini fırsata çeviren Abdülhamit temsilcileri aracılığıyla Mizancı Murat'ı affettiğini, yapacağı ıslahatlarda kendisine yardımcı olması teklifinde bulundu. Mizancı Murat'ın İstanbul'a dönmesiyle cemiyet 1899 yılına kadar etkin bir şekilde faaliyet gösteremedi.¹⁴⁰⁸

1899'dan sonra cemiyet yönetimi Paris'te bulunan Ahmet Rıza ve Dr. Nazım Bey'e geçti. Bu tarihte Prens Sabahattin'in Avrupa'ya kaçması ve meşrutiyet taraftarlarının yanında yer alması cemiyetin yeniden canlanması açısından önemli bir gelişmeydi. Bu canlanmanın etkisiyle Jön Türkler ilk kongrelerini 1902 senesinde Paris'te gerçekleştirdiler. Kongre'de, Jön Türkler arasındaki ideolojik ve siyasi farklar ortaya çıktı. Ortaya çıkan iki gruptan birincisi Ahmet Rıza'nın başkanlığını yaptığı İttihat ve Terakki, diğeri ise Prens Sabahattin'in başkanlığındaki Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti idi.¹⁴⁰⁹

Kongrenin ardından 1906 senesinde yeni bir nizamname hazırlandı. Jön Türklerin Rumeli'deki örgütlenmelerinde hızlanma kararı alındı. Bu kararın alınmasında Bulgar ve Sırp'ların taşkınlıkları, Makedonya olayları, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinden duyulan rahatsızlık ve Osmanlı hükûmetinin egemenlik haklarını koruyamayacak durumda olmasıydı. İstibdat yönetiminin her geçen gün baskılarını artırması Jön Türkleri harekete geçirdi. İttihat ve Terakki'nin Avrupa yapılanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde de örgütler ve dernekler kurulmaya başlandı. Bu örgütlenmeler İstanbul, Suriye ve Makedonya'da teşkilatlandı.¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁷ Özcan, A. (2004). "Meşveret." **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt, 29, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 396-398.

¹⁴⁰⁸ Ergenekan, M. (2011). "Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesi". **Global Media Journal Dergisi**, 1, (2), 110

¹⁴⁰⁹ Çavdar, T. (1991). **İttihat ve Terakki**. İletişim Yayınları: İstanbul, 19.

¹⁴¹⁰ Karal, a.g.e. 6.

1906 Eylül'ünde Selânik'te, çoğunluğu 3. Orduya mensup subaylar tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu. Cemiyet Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale eden Rus ve Bulgarların ayrılıkçı faaliyetlerini engellemek amacıyla kuruldu. Cemiyetin faaliyetleri kısa sürede silahlı kuvvetler arasında taraftar buldu ve Makedonya'da hızla yayıldı.¹⁴¹¹ Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin ardından ülkenin pek çok yerinde cemiyet yapılanmaları görüldü.1906 senesinde Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ve 1907'de Selamet-i Umumiye Cemiyeti kuruldu. Kurulan bu cemiyetlerin amacı ülkenin dağılmasını önlemek, anayasal düzenin kurulmasını sağlayarak Osmanlı çatısı altında birlik sağlamaktı.¹⁴¹²Bu amaçla;

Daşnaksutyun, Teşebbüs-i Şahsi, Âdem-i Merkeziyet Cemiyetlerinin katılımlarıyla 27 -29 Aralık 1907'de Osmanlı Muhalifin Fırkaları Kongresi gerçekleştirildi. Kongreye katılan fırkalar kendi parti tüzüklerine bağlı kalmak koşuluyla ortak amaç gerçekleşinceye kadar birlikte hareket etme kararı aldılar.27 Eylül 1907'de iki cemiyetin birleşmesine ait belge imzalandı.¹⁴¹³ Buna göre yeni örgüt Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ismini taşıyacak, merkezi Paris'te olacak, Selanik'te bulunan cemiyet ise Osmanlı içi hareketlenmeleri kontrol edecekti. Cemiyetin iki merkezi, ayrı bütçesi olacak, kararları ortak alacaklardı.¹⁴¹⁴

1908 yılı Jön Türkleri darbe yapma konusunda cesaretlendiren bir yıl oldu. Makedonya'da Sırp, Bulgarlar ve Rumlar arasında yaşanan silahlı çatışmalar Sırp, Rum ve Bulgarların nüfuslarının çoğunlukta oldukları bölgelerde egemenlik talep etmeleri, bölgedeki demografik yapıyı kendi lehlerine değiştirmek için Müslüman kırımı gerçekleştirmeleri, Avrupalı devletlerin olaylara müdahale etmesi ve Osmanlı Devleti'nin çaresiz kalması yönetimi ele geçirmek için İttihatçıları cesaretlendirdi.¹⁴¹⁵Öte yandan Japonya'nın Rusya'yı mağlup etmesi ve Rusya'nın Uzak Doğu'daki emperyalizminin son bulması, İran'da meşrutiyet talebiyle gerçekleştirilen devrimdi. Ayrıca 1908 Haziran

¹⁴¹¹ Tunaya, T. Z. (1984).**Türkiye'de Siyasi Partiler**. İstanbul: Hürriyet Vakfı, s. 21.

¹⁴¹²Kaştan, Y. (2017)."Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci." **Journal of Ottoman Civilization Studies**,3(5),91.

¹⁴¹³Hanioğlu, M. Ş. (2001)."İttihat ve Terakki Cemiyeti."**Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 23479-480.

¹⁴¹⁴ Akşin, S. (1980).**100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**. İstanbul: Gerçek Yayınevi,55.

¹⁴¹⁵ Uçarol, R. (1995). **Siyasi Tarih (1789-1994)**. Filiz Kitabevi: İstanbul,386-386.

ayında Rusya ve İngiltere'nin Reval Görüşmeleri'nde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili planlarının açığa çıkması, II. Meşrutiyet'in ilanının en büyük dış etkenleriydiler.¹⁴¹⁶

İmparatorluk içerisinde sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı ülkenin pek çok yerinde grevlerin yaşanması ve ülkedeki iç karışıklıklar İstibdat karşıtlarını Anayasa'nın yeniden yürürlüğe konulması için harekete geçirdi. 1908 Temmuz'unda İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Resne Komutanı Kolağası Ahmet Niyazi Bey 200 kişilik ekibiyle dağa çıktı. Resneli Niyazi Bey'in hareketi kısa sürede Makedonya'daki Üçüncü Ordu birliklerine yayıldı. Edirne'deki İkinci Ordu birlikleri, İttihat ve Terakki Komitesi üyeleri Resneli'yi destekleyerek Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi için faaliyete geçtiler.¹⁴¹⁷

Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi için Saray'a telgraflar çekildi ve hürriyet talepleri dile getirildi. Sancaklardan ve kazalardan Yıldız'a telgraf yağmuru giderek şiddetlendi. Alınan telgraf üzerine Bakanlar Kurulu Sait Paşa'nın başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu kararı neticesinde Makedonya'daki genel müfettişliğe ve valiliklere telgraf çekilerek İstanbul gazetelerine bildiri gönderildi. Padişah tarafından Kanun-ı Esasi ilan edildi ve İstibdat yönetimi sona erdi.¹⁴¹⁸

4.4. Dönemin Diğer Siyasi Partileri

1908 seçimleri, 1876 Anayasası hükümleri ile 20 Temmuz 1324 tarihli seçim kanununa göre yapıldı. Seçimler ile ilgili hükümler anayasanın 65, 66, 67, 68, 69 ve 70. maddeleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirildi. Seçimler halkın bizzat kendisinin değil müntehib-i sani denilen ikincil seçmen aracılığıyla vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde yapıldı. Seçim, bölgelerin büyüklüğüne ve yerleşim yerlerinin uzaklıklarına göre köy ve mahallelerin bir araya getirilmesiyle gerçekleşti.¹⁴¹⁹

Seçimlere İttihat ve Terakki, Osmanlı Ahrar Fırkası ve bağımsızlar katıldı. Adayların belirlenmesi ve oy verme işlemleri İttihat ve Terakki'nin denetiminde gerçekleşti. Bu sebeple İttihatçıların belirlediği adaylar mebus seçildi. Mecliste Muhalefet Partisi olarak

¹⁴¹⁶ Lewis, B. (1993). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,204.

¹⁴¹⁷ Karal, E. Z. (2001). **Osmanlı Tarihi**. IX, Ankara: TTK, 38-40.

¹⁴¹⁸ Lewis, a.g.e. 206.

¹⁴¹⁹ Olgun, K. (2012). "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)." **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı,82,8-9.

Ahrar Fırkası yer aldı. Oldukça kozmopolit yapıda olan mecliste 275 mebus mevcuttu. Mecliste çoğunluk İTC'li de olsa farklı görüş, inanış ve düşüncede temsilci vardı. 1908 Meclisi aslında İttihat karşıtı pek çok mebusu bünyesinde barındırdı. 31 Mart'ta yaşanan muhalefet, meclis içinde de patlak verdi.¹⁴²⁰

İkinci Meşrutiyet'in ilanından saltanatın kaldırılmasına kadar geçen sürede 24 hükûmet kuruldu. İkinci Meşrutiyet'in ilanının ilk yıllarında (1908- 1913) çok partili sistem uygulanabildi. İttihatçıların, nobran tutumları yoğun bir muhalefetin yaşanmasına, hızlı bir kutuplaşmaya neden oldu. Mecliste Ahrar'dan başka küçük partiler ve cemiyetler de mevcuttu. Bunlar Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkaları vardı. Etnik grupların mebuslarınca da desteklendikleri halde etkin bir muhalefet oluşturulamadı.¹⁴²¹

Dönemdeki diğer partilere baktığımızda;

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti; 12 Ağustos 1908'de Avnullah el Kâzımî başkanlığında kuruldu. Cemiyetin üyeleri Ali Vefa, Dr. Ali Saip, Necip Kadir, Abdülkadir Kadri, Hacı Cemal, Asitaneli Behçet ve Ertuğrul Şakir Beylerdi. Cemiyet sivil toplum örgütü gibi vazife gördü. II. Abdülhamit Dönemi'nde sürgüne gönderilenlere, sosyo-ekonomik durumu yetersiz olanlara, destek olma amacını taşıdı. Hukuk-ı Umumiye gazetesinin yayın organı olan cemiyet, İttihat ve Terakki karşıtı faaliyet gösterdi. Seçimlere katılmayan Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, 31 Mart vakasından sonrası siyasetten çekildi ve İdare-i Örfi kararıyla kapatıldı. 12 Ocak tarihinde hükûmetin yaptığı bir baskınla cemiyetin ileri gelenleri tutuklandı ve Hukuk-ı Umumiye gazetesi de kapatıldı.¹⁴²²

Osmanlı Ahrar Fırkası; 14 Eylül 1908'de Prens Sabahattin'in önyak olmasıyla kuruldu. Liberal çizgide olan fırka, Türk siyasi tarihi açısından önemli bir yer işgal etti. Partinin siyasi yaşama adım atması Meşrutî yönetimde çok partili hayata geçiş için bir ilki oluşturdu. Parti azaları Nurettin Ferruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tefik, Nazım, Şevket, Celalettin Arif, Mahir Sait, Dr. Nihat Tahir Hayrettin, Ahmet Samim Bey, Damat Salih

¹⁴²⁰ Tanör, a.g.e., s. 183.

¹⁴²¹ Tunaya, a.g.e., s.10-13.

¹⁴²² Turan, İ. (1974). "Fedakâran-ı Millet Cemiyeti". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 29, (1),127.

Paşa, Fazıl, Mabeyinci Reşit Beylerdi.1908 seçimleri İttihat ve Terakki'nin zaferiyle sonuçlandı ve Ahrar Fırkası tek bir mebusla temsil hakkı kazandı. Fırka 31 Martı desteklediği gerekçesiyle İdare-i Örfiye kararıyla kapatıldı. Üyeleri Divan-ı Harp'te yargılandı.¹⁴²³

Osmanlı Demokrat Fırkası: 6 Şubat 1909 tarihinde Selamet-i Umumiye Cemiyetinin siyasi bir partiye dönüştürülmesiyle Dr. Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo başkanlığında kuruldu. Fırkanın diğer üyeleri İbrahim Naci, Giritli Ali, Fuat Şükrü, Dr. Rıza, Pertev Tevfik, Yenişehirli Salih ve Mustafa Beylerdi. 1908 senesinde yapılan seçimlere katılmayan parti tek bir temsilciyle mecliste yer aldı, 31 Mart vakasında irticai faaliyetleri desteklediği gerekçesiyle kapatıldı. 1326 senesinde kapatılan fırka 1327 yeniden faaliyete geçti. Daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katıldı.¹⁴²⁴

İttihad-ı Muhammedi Fırkası: 13 Nisan 1909 tarihinde kuruldu. Fırkanın kurucusu Derviş Vahdetî'dir. Fırkanın azaları Feyzullah Efendizade Mehmet Sadık Efendi, Mehmet Emin, Abdullah Ziyaeddin Efendi ve Bediüzzaman Said Nursi'dir. Fırkanın yayın organı Volkan gazetesidir. Başlangıçta İttihat ve Terakki'nin politikalarını destekleyen fırka, İttihatçıların despotik uygulamalarına karşı çıkarak dönemin en muhalif firkalarından biri oldu. Fırka 31 Mart'ın tetikleyici olmakla suçlandı. Gazete çalışanları ile parti mensupları 19 Temmuz 1909'da idam edildi.¹⁴²⁵

Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası: 1909 senesinde Paris'te kuruldu. Parti kurucusu Stockholm Büyükelçisi Şerif Paşa idi. Cemiyetin azaları Ali Kemal, Mevlanzade Rifat, Pertev Kemal ve Dr. Refik Nevzat Beylerdi. Muhalif bir çizgide hareket eden parti yeteri kadar etkinlik gösteremeyip kapandı.¹⁴²⁶

Mutedil Hürriyetperveran Fırkası: 1909 Kasım'ında kuruldu. Liberal çizgide faaliyet gösteren fırka, bütün etnik unsurların Osmanlı çatısı altında eşit haklara sahip bir biçimde yaşamasını savundu. Fırka, merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında dengenin

¹⁴²³Kaluç, Şenol (2009)."Osmanlı Ahrar Fırkasının Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sonu". **Liberte Yayınları**, 53(54),199.

¹⁴²⁴Okur, M. (1999)."II Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partileri." **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** 0(11), 232.

¹⁴²⁵Azmi Ö. (2001)."İttihad-ı Muhammed, Cemiyeti." **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 23 cilt, TDV: Ankara, 475-476.

¹⁴²⁶Okur, a.g.e., s.234.

sağlanacağını düşündüğünden yerel yönetimlerin güçlendirilmesine taraftardı. Aynı zamanda siyasi bütünlüğe zarar verecek düzeydeki özerkliğe de karşı bir anlayışa sahipti. Fırka dış politikada İngiltere yanlısı bir tutum izlerken iç politika da Kamil Paşa hükûmetini destekledi. 22 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkasına dâhil oldu.¹⁴²⁷

Ahali Fırkası: 21 Şubat 1910'da İttihatçılardan ayrılanlar tarafından kuruldu. Oldukça muhalif bir çizgide siyaset yaptı. Fırkanın yayın organları Yeni gazete, Sada-yı Millet, İkdam, Sosyalist ve İştirak gazeteleriydi. Daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katıldı.¹⁴²⁸

Osmanlı Sosyalist Fırkası: 15 Eylül 1910 tarihinde Hüseyin Hilmi'nin girişimleriyle kuruldu. Parti yönetimde Baha Tevfik, Abdülhak Hamit, Fazıl Ahmet gibi isimler yer aldı. Ayrıca Sosyalist gazetesi sahibi Namık Hasan, Hamit Suphi ve İnsaniyet gazetesi sahibi İbnüttahir İsmail Faik de firkada görev alan diğer isimlerdi. 1911 senesinde Sosyalist Fırkaya yoğun baskılar meydana geldi. Bu sebeple fırkanın yayın organları türlü sebeplerle kapatıldı. Siyasi parti olarak mecliste temsiliyet sağlayamadı. 1913'te Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası üyeleri ve gazetecileri sorumlu tutularak üyelerin bazıları tutuklandı, bazıları da sürgüne gönderildi. Fırka ve yayın organları da kapatıldı.¹⁴²⁹

Hürriyet ve İtilaf Fırkası: 21 Kasım 1911'de kuruldu. Fırka, İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı en şiddetli tepki veren muhalefet partisi oldu. 29 Nisan 1911 tarihinde Lütfi Fikri tarafından çıkartılan Tanzimat gazetesi fırkanın yayın organı olarak görev yaptı. Fırka Şehrah, İkdam, Yeni gazete tarafından da desteklendi. 11 Aralık 1911 seçimlerini bir oy farkıyla kazanması İttihatçıları korkuttu ve fırka aleyhine tedbir almaya sevk etti. 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki'nin Babıali baskını ile hükûmeti ele geçirmesiyle fırkanın varlığı da sona erdi.¹⁴³⁰

¹⁴²⁷Asvaroğlu, D.A. (2002).**Mutedil Hürriyetperveran Fırkası**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,10.

¹⁴²⁸Okur, a.g.e., s.234.

¹⁴²⁹Temür, H. (2017).” Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri.” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 60,238-239.

¹⁴³⁰Birinci, A. (1998).”Hürriyet ve İtilaf Fırkası”. **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, 18 cilt, TDV: Ankara, 256-260.

Milli Meşrutiyet Fırkası: 1912 senesinde Balkan Savaşları esnasında kuruldu. Dönemin ilk milliyetçi partiydi. Fırkanın kurucuları arasında Cami Baykurt ve Ahmet Ferit yer aldı. Parti ücretsiz eğitimi, adliyenin tanzimini, vergide adaleti savundu. Devletin oldukça zor bir döneminde kurulan parti uzun soluklu olamadı ve 1914 senesinde kapandı.¹⁴³¹

4.5. Dönem Hükûmetleri ve Uygulamaları

Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İmparatorluğun her yerinde gösteriler yapıldı. Meşrutiyet'in kansız bir devrim sonunda başlaması İstanbul'da yaşayan yabancılar arasında hayranlıkla karşılanmıştı.¹⁴³² Meşrutiyet hükûmeti 22 Temmuz 1908'de Sait Paşa tarafından kuruldu. Bu hükûmetin kısa ömürlü olması sebebiyle II. Meşrutiyet'in ikinci hükûmeti Kamil Paşa tarafından kuruldu. Makamının ilk yedi ayında İttihatçılarla iyi ilişkilerde bulunma gayretinde olan Kamil Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyetinin, hükûmet üzerindeki baskıları sebebiyle istifa etti.¹⁴³³ Kamil Paşa'nın baskılar yüzünden istifası bazı subaylar tarafından protestolara neden oldu. Hürriyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin hükûmetin işleyişine olan müdahaleleri; ordudan alaylı subayların tasfiye edilmesi, genel af ilanındaki adaletsiz uygulamalar, muhaliflere yönelik baskılar, gazetecilerin öldürülmesi nihayetinde 31 Mart vakasına sebebiyet verdi.¹⁴³⁴

31 Mart vakasından sonra İdare-i Örfiye ilan edildi. Gösteri ve toplantılarla ilgili yasa, grev yasası, gayrimüslimlerin askere alınmasıyla ilgili kanun, Dernekler Kanunu, Basın ve Matbuat Kanunu, Çeteler Kanunu, gibi temel hak ve hürriyetleri kısıtlayıcı kanunlar yürürlüğe girdi. 1910 yılı hükûmet ve muhalefet arasında sert tartışmaların yaşandığı bir dönem oldu. Ahmet Samim'in öldürülmesi muhalefetin genişlemesine ve İttihatçılar arasında bölünmeyi meydana getirdi. Yurdun her tarafından İttihatçı protestolar

¹⁴³¹Sarı, M. (2018). "II. Meşrutiyet'in İlk Milliyetçi Partisi: Milli Meşrutiyet Fırkası." **II. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi**, Editor; Necmi Uyanık, Konya: Eğitim yayınevi s,363.

¹⁴³² Karal, a.g.e. 42.

¹⁴³³Özüçetin, Y. Yıldız, S. (2009). "İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan'ca Düşürülen İlk Kabine: Kamil Paşa Hükûmeti." **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13 (1), 13.

¹⁴³⁴ Akşin, a.g.e.68.

yoğunlaştı Yaşanılan sorunlardan dolayı İttihatçılar tarafından meclisin yenilenmesine karar verildi.¹⁴³⁵

1912'ye gelindiğinde ortam oldukça gergindi. II. Meşrutiyet'in, ikinci dönem seçimi ocak-mart aylarında yapıldı. 1912 seçimleri sopalı seçimler olmasının yanı sıra ilk erken genel seçimlerdi. Bu seçimlere İttihat ve Terakki ile birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası katıldı. Muhalefetin oldukça sınırlı temsiliyet kazandığı, yolsuzlukların yaşandığı ve İttihatçıların devletin her türlü imkânlarından faydalandığı seçimler yoğun tartışmalara sebebiyet verdi.¹⁴³⁶

1912 seçimlerinde muhalefetin temsiliyetine engel olunmaya çalışılsa da toplumsal muhalefetin güçlenmesine engel olunamadı. İttihatçılara yönelik tepkilerin artması sebebiyle baskı ve şiddet uygulamaları arttı. Sıkıyönetim ilan edilerek muhalefet susturulmaya çalışıldı. Hükûmetin Anayasa'da yapmış olduğu değişiklikleri muhalefet yokmuş gibi meclisten kolayca geçirmesi kamuoyunda hayal kırıklığının ve inançsızlığın doğmasına neden oldu.¹⁴³⁷

1912 Mayıs ayında Rumeli'deki muhalif subaylar İstanbul'da "Hâlâskar Zabitan" Grubunu kurdular. İttihat Terakki'nin gayrimeşru bir biçimde hükûmete müdahalesinden rahatsız olan grup üyeleri İttihatçıları bertaraf ederek Meşruti yönetimi esasınca yaşamak amacındaydılar. İttihatçılara eleştirilerin oldukça arttığı dönemde Sait Paşa Hükûmeti istifa etti. Bunun üzerine Hâlâskar Zabitan Grubu harekete geçerek bir beyanname yayınladı. Beyannamede sıkıyönetimin kaldırılması, İttihatçıların hükûmete müdahalesine son verilmesi, ordunun hükûmete müdahale etmemesi talep edildi. Beyannameye uyacaklarına yemin eden İttihatçılar, Trablusgarp ve Balkan Savaşı'nı fırsata çevirerek yeminlerini unuttular. Babıali'ye baskın yaparak hükûmete el koydular.¹⁴³⁸

Balkan Savaşları'nın başlaması sebebiyle seçimler yapılamadı. İttihatçılar tarafından ülke 20 ay süresince Kanun Hükümünde Kararname ile yönetildi. Cemiyet artık kendisini

¹⁴³⁵ Çavdar, a.g.e.120-121.

¹⁴³⁶ Tepekaya, M. (2013). "1912 Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey ve Seçim Beyanamesi." **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIII (27), 38.

¹⁴³⁷ Ahmad, F. (1999). **İttihat ve Terakki (1908-1914)**. (Çeviren: Nuran Yavuz), İstanbul: Kaynak Kitapları,134.

¹⁴³⁸ Lewis, a.g.e. 224.

bir siyasi fırka olarak tanıtmış Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar ülkeyi fiilen tek başına yönetmişti. Bu süre zarfında ülke baskı ve şiddetle yönetilmiş, İttihatçıların almış olduğu kararla ülke felakete sürüklenmişti.¹⁴³⁹

1914'te seçimler yapıldı ve meclis yeniden açıldı. Bu dönemde anayasa değişikliği tamamladı. Anayasa hükümleri 1876 Kanun-ı Esasi'ye dönüştürüldü. Böylece meclisin feshi kolaylaştırıldı. Yapılan bu değişiklikle amaçlanan muhalefeti kolaylıkla sindirebilmek, gerektiğinde meclisi kolaylıkla kapatabilmektir. 1918'deki Birinci Dünya Savaşı yenilgisi, İttihat ve Terakki'nin dağılması, meclisin feshi, yeniden padişahın hâkimiyetini meydana getirdi.¹⁴⁴⁰

1920'de İttihatçıların ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemesi sonucunda ülkenin her tarafı işgale uğradı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 16 Mart 1920 Misak-ı Milli'yi onaylaması sebebiyle İtilaf devletleri İstanbul'u işgal etti. İtilaf devletleri, meclisi basarak mebusları ve aydınları tutuklayıp Malta'ya sürdüler. 18 Martta çalışmalarına süresiz ara veren Meclis-i Mebusan, 18 Nisan 1920 tarihinde padişah tarafından kapatıldı.¹⁴⁴¹

4.6. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin Beyannamesi

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, parti beyannamesinin birinci maddesinde mevcut hükûmetin adalet, eşitlik ve temel hak ve hürriyetleri ihlal eden tutum ve davranışlarına karşı Osmanlı vatandaşlarını korumak, uyarmak amacıyla cemiyetin kurulduğunu ifade eder (md.1). Cemiyet, toplumun menfaatine olan konularda çalışacağını, Osmanlı vatandaşları arasında hiçbir ayırım gözetmeyeceğini, tebaadaki bütün vatandaşlara tarafsız yaklaşacağını, cemiyet üyelerinin reylerinde özgür olduklarını belirtir (md.3).

Cemiyetin vazifesi hükûmeti ve insan haklarını korumak, medeniyetin ilerlemesi için kaynak teşkil eden meclisin yeniden kurulmasını sağlamak, eğitimin ilerlemesinde çalışmak, insanlığa ve medeniyet hizmet etmektir. Bu maksadın dışında hareket eden

¹⁴³⁹Küçük, C. (1991).“Bab-ı Ali Baskını.” **Türkiye İslam Ansiklopedisi**, 4.Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı,389-390.

¹⁴⁴⁰ Tanör, a.g. e.s,204.

¹⁴⁴¹ Küçük, C. (2005).“Misak-ı Milli.” **Türkiye İslam Ansiklopedisi**, 30 Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 175.

cemiyet azaları vatan haini olarak değerlendirilip haklarında gereken cezai işlemin sağlanacağı beyan edilir (md.4).

Cemiyet, Osmanlı hükûmetinin varlık göstermesinde bir sakınca görmediklerini ama hukukun gerekliliğini de yerine getirmelerini, Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı hükûmetinin kanuna aykırı tavır ve davranış sergilemesi halinde temel hak ve hürriyetleri korumak adına mücadele edeceklerini ifade eder (md. 5).¹⁴⁴²

Beyannamenin ilkelerine aykırı hareket etmeyeceğini, hukukun ilkelerine bağlı kalarak demokrasinin yerleşmesi için mücadele edeceğini, ayrımcı politikalar uygulayarak diktatörce tavır ve davranışlar sergilemeyeceğini, bu suretle suç işlenmesine müsaade etmeyeceğini beyan eden İttihat ve Terakki'nin, parti tüzüğüne aykırı uygulamaları aşağıdaki gazete örneklerinde anlatılmaktadır.

4.7. Siyasal Hakların Basına Yansımaları

4.7.1. Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar (İttihat ve Terakki'nin Hükûmet Üzerindeki Baskıları)

Ömer Faruki'nin Volkan gazetesinde yer alan “Hürriyeti Gasp Etmek Nasıl Olur?” başlıklı haberinde bugün milletin bütün fertlerine sorsulsa her birinin tereddütsüz hürriyetin gasp edildiği konusunda hem fikir olacakları, hürriyet devrinde birtakım çıkarıcı grupların menfaatleri doğrultusunda hareket edildiği belirtilerek bu uygulamaların modasının geçtiği ifade edilir. Ömer Faruki: “Hak davasında otuz seneden beri hürriyet uğruna mücadele edenlerin belirli birkaç menfaatperestinin emelleri için mi yoksa milletin selameti için mi canlarını verdiler?” diye sorar.

“Bugün bu suâle bu cevabı umûm millet-i muhteremimize birer birer sorsak bilâ tereddüt tasdik edeceklerinden hiç şübhem yoktur. Çünkü millet-i muhteremimiz selâmet-i vatan namına iş başına adam istiyor. Birtakım menfaat-perestlere iş bulmak On bir Temmuz evvelisine kadardı. Onun modası geçti. Çünkü bir mülkün kökünden sarsılması binânın esasına atılacak temel taşlarının bigâne olmasından ileri gelir. Otuz seneden beridir ahrârın hürriyet

¹⁴⁴²Tunaya, T. Z. (1988).**Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908 -1918**. Cilt 1,İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 39-40.

için can baş verenleri mahdut birkaç menfaatperestın âmâline mi hizmet ettiler, umûm milletin selâmetine mi?”¹⁴⁴³

Haberin devamında İttihat ve Terakki'nin hürriyet maskesi takınıp perde arkasından İstibdat Devri'nin uygulamalarını devam ettirdiğini, milleti istibdadın pençesine esir etmek için hürriyetpervermiş gibi görüldüğünü ifade ederek istibdatçıların yapmış olduğu bu uygulamaların er geç gün yüzüne çıkacağını belirtir. İstibdatçıların milletin zamanını boşu boşuna harcadığını, milletimizin şanı ve şerefının utanmazca satıldığını, tüm bunların hep makam hırsından kaynaklandığını iddia eder.

“Ne garib vicdansızlıktadır o tavr-ı hürriyet süsünü takınanlar ki perdenin arkasında Devr-i İstibdâdın hademeliği elbisesini çıkarıp koskoca bir milleti diğer bir pençe-i istibdâda esir etmek için efendilik elbisesiyle görünmeğe çalışıyorlar. Acaba bu görünüşleriyle kimleri aldatabiliyorlar? Böylelerin muamması yatsıya kadar yanar, sonra söner. On bir Temmuz'dan beri geçirdiğimiz edvârı, parlaklığa emsali na-mesbuk bediâne safhâlârla göstereceğimiz yerde va esefâ ki şevâib-i esâretle mâlâ-mâl edildi. Milletimizin şân-ı mübâheti şeyn-i hacâlete satıldı. Bunlar hep külâh kapışmaktan ileri geliyor.”¹⁴⁴⁴

Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Kanun-ı Esasi'ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma)” başlıklı haberde Kanun-ı Esasi'nin tehlikede olduğuna işaret edilerek hürriyetin ilanı için bütün Osmanlı'nın var gücüyle çalıştığı, kanlarının son damlasına kadar feda ettikleri, Kanun-ı Esasi'nin korunmağa mecbur olunduğu ifade edilir. Bunun için hükümetin kanunun esasları dışına çıkarak yapmış olduğu hak ihlallerine halkın sessiz kalmaması gerektiği söylenilerek Kanun-ı Esasi'nin muhafazasının şart olduğu belirtilir.

“Bugün gülünç fakat elim bir muamma karşısında bulunuyoruz. Bunu nasıl halledeceğiz. Şu muammayı komedi sırasına koyup ve idaremizin başında bulunanların haline gülüp acımakla iktifa ederdik. Ama işte muammanın taalluk ettiği hayati bir mesele var. Otuz senelik esaretten sonra Osmanlıların elde ettiği hürriyeti güven altına alan Kanun-ı Esasiye tecavüz olunuyor. Hepimiz bu kanunun yürürlüğünü temin için kanımızın son damlasını fedaya mecburuz ve böyle ahdedtik. Bu ahit ve mecburiyet ortada dururken hükümetin kanun ihlaliyle başlayıp gülünç bir muamma tarzında son bulan hareketlerine kayıtsızca bakmak kabil değildir. İyi

¹⁴⁴³ Faruki Ömer, “Hürriyet-i Gasp Etmek Nasıl Oluyor,” Volkan Gazetesi, 2 Kânûnisânî 1324, sahife. 2-3.

¹⁴⁴⁴ Faruki Ömer, “Hürriyet-i Gasp Etmek Nasıl Oluyor,” Volkan Gazetesi, 2 Kânûnisânî 1324, sahife. 2-3.

bilmelidirler ki Kanun-ı Esasi'ye tecavüz hayatımıza tecavüz demektir. O hayatı feda edinceye kadar kanunu muhafaza eyleyeceğiz¹⁴⁴⁵”.

Sada-yı Millet gazetesinde yer alan “Yine mi Tehdit Politikası” başlıklı haberde, İttihat ve Terakki politikalarını eleştirdiği için Tanin gazetesinin tehditlerine maruz kaldıkları, İttihat ve Terakki Fırkasının tahakkümünden bıktığı, bu fırkanın yaptırımından bıkan ve bu sebeple fırkadan ayrılmak isteyen mebusların var olduğu anlatılmaktadır. Sada-yı Millet gazetesine göre İttihatçılar meclis üyelerine tehdit ve gözdağı vererek hükûmete müdahalede bulunmaktadır. İttihatçıların seçim dairelerine mebuslar hakkında telgraflar gönderdiği, bu uygulamanın Meşrutiyet idaresinde esaret altında yaşamaktan başka bir anlam taşımadığı ifade edilir.

“Tanin’in dünkü itirazat ve tecavüzüne sebep ve vesile-i teşkil eden makalemizde İttihat ve Terakki Fırkasının şiddet ve savletini gittikçe artıran o bi aman-ı tahakküm ve tagallübünden bıkip artık bu fırka ile alaka ve münasebetleri kat itmiş olan mebusanı ve yine bu sebeple ayrılmak azminde bulunan diğer azayı tehdit ve ihafe kasdıyla bazı devair-i intihabiyeden çekdirilen telgraflarla yirminci asırda hür ve meşrutiyetperver Türkiye’de esaret ve vicdaniye ilanına kalkışıldığını söylemiş idik. Evet, efkâr üzerinde tehditler, tazyikler ile esaret-i vicdaniye ilan olunur. Yalnız topları, tüfekleri, hançerleri, noksan; Bunu gizliden gizliye alttan alta telkinat ve tesvilat ile türlü türlü vesait-i hasise, vesait-i hafiye ile yapıyorlar”.¹⁴⁴⁶

Sada-yı millet gazetesi İttihat ve Terakki Fırkasının hükümet ve milletvekilleri üzerindeki baskı ve şiddeti kabul edilmez bularak bu konudaki iddialarının arkasında olduklarını ve söylediklerinin araştırılması gerektiğini ifade eder.

“Gerek efkâr-ı umumiye-yi dâhiliye tatmin, gerek haricin hakkımızdaki şu zanları izale için hükümetin, kuvve-i teşriyenin harici ve hafi hiçbir nüfuz ve tesir altında bulunmadığı hakkındaki iddialarımızın herkes nazarında tahkiki icab eylediği bir zamanda böyle mebusan üzerinde tesirler icra olunmağa kıyam edilmesindeki mahaziri, mebusların kendi kanaat-ı fikriye ve vicdanları hilafına olsa da mutlaka bir fırkaya, bir heyete esir gibi bağlanmak istenilmesindeki çirkinliği nazar-ı dikkate alarak gayet halisane bazı mütalaalarla beyan etmiştik”.¹⁴⁴⁷

¹⁴⁴⁵ “Kanun-ı Esasi’ye Karşı Bir Hareket (Bir Muamma)”, Servet-i Fünun Gazetesi, 21 Ekim 1908, sahife,3

¹⁴⁴⁶ “Yine mi tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁴⁴⁷ “Yine mi tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

Sada-yı Millet gazetesi İttihat ve Terakki ile ilgili iddialarına Tanin Gazetesinin oldukça tepki gösterdiğini, Tanin'in iftiralara ve kin dolu açıklamalarına karşı vicdanlarının son derece rahat olduğunu, vatanın saadetinden, selametinden, ilerlemesinden başka bir beklentileri olmadığını belirtir.

“Dünkü Tanin gazetesi bundan dolayı bize arz-ı isnad ediyor. Garazkârlığı kendisine iade etmek bizim için bir vazifedir. Biz her türlü şaibe-i garezden tamamen meza-pakız, vatanın saadetinden, selametinden, terakkisinden, tealiyesinden başka hiçbir maksadımız yoktur. O halde ikinci bir şey kalıyor. Çünkü Tanin Gazetesine göre garezkar olmadığımız halde mahrum ve muvazine bir dimağ oluruz. Ah mahrum-ı muvazene evet, muvazenesiz daha doğrusu hesapsız menafi-i şahsiye hesabını yapmayan bir dimağ bunun içindir ki Tanin'in muvazene-i menafine-pek elverişli gelmiyor”.¹⁴⁴⁸

Sada-yı Millet, Tanin'in bu tarz bir gazetecilik yaptığına alıştıklarını, Tanin'in ifadelerinin kamuoyunda bir karşılığı olmadığını Tanin'in İttihat ve Terakki karşıtı olan herkese böyle düşmanca bir tavır sergilediğini ama sonlarının yaklaştığını ifade eder.

“Artık emin olmalıyız ki bunlara çoktan alıştık. Binaenaleyh isnadatınızla bizi katiyen müteessir edemeyeceğiniz gibi bunların efkâr-ı umumiye, halk üzerindeki tesirati da pek zavallı pek hiç kalır. Zira bunu herkes öğrendi. Kendi muvazene hesabınıza elverişli olmayan, bu muvazine hesap ve menfaati biraz sarsan, sallayan, şaşırtan her şey size göre ya garezdir, ya fesad, muarızlarınız ya müfsidir ya grezkardır. Şimdi de bu size son günlerin tuhfe-i inhizamı olacak. Muvazine-i dimağından mahrum deli oluyorlar.”¹⁴⁴⁹

Sada-yı Millet, Abdülhamid'in kendine muhalif olanları susturmak için kullandığı yöntemlere oldukça yaklaşılmış olduğunu ifade ederek Abdülhamit'in işkencelerine uğrayanların akıl sağlıklarını yitirdiklerini şu an meşrutiyet devrinde bulunduğu için bu tarz cezai yöntemleri kullanamadıklarını ifade eder.

“Biliyor musunuz ki bununla Abdülhamid'in muhalifleri, muarızlarını kal'ü iskat için icat eylediği vesaid-i cebriyeye pek yaklaşmış olursunuz. Çünkü onun da huzur-u ceberutta aklanmayan her baş ya melun ya muvazeneden mahrum olur idi ve böyle kafalar ya tokmaklar, taşlarla kırılır ve yahut zindanların, darüşşifaların zincirleri altında ezilirdi. Siz isnad ve ithamı

¹⁴⁴⁸ “Yine Mi Tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁴⁴⁹ “Yine Mi Tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

yapmakta ona tamamen müşabehesiniz yalnız şükr olunur ki bugün o zindanların darüşşifaların anahtarları zincirleri o işkencelerin kızıl demirleri kanlı kırbaçları ellerinizde değil.¹⁴⁵⁰”

Sada-yı Millet gazetesi; Tanin’in, İttihat ve Terakki Cemiyetinin ve cemiyete bağlı kulüplerin devletin işleyişine müdahale etmelerini hayret verici bir durum olarak niteler. Cemiyetin siyaset ile uğraşmasını tahkir edici bularak cemiyetin, siyasetin işine karışmayacağına dair beyannameyi aylar evvel ilan ettiğini hatırlatır.

“Tanin, İttihat ve Terakki Cemiyeti veya kulüplerinin e’lan memleketin mukadderat ve siyasetiyle uğraşmasına karşı izhar edilmez. Hayrete şayan taaccüb ediyor. Cemiyetin siyaset ile iştigaliden fariğ olduğunu ve bütün mesaiyesini terakki-i muarefe hasr eyleceğini ilan eden kimlerdi? İttihat ve Terakki cemiyeti bilemez kaç ay evvel ilan eylediği beyannamelerle bunu katiyen vaat etmedi mi? ve bu köhne masalı Tanin yazdığı makalelerle mütemadiyen tagannî etmedi mi? Artık cemiyet siyaseti meclisi mebusandaki fırkasına terk etti. Müdahalede bulunmayacak.”¹⁴⁵¹

Haberin devamında ittihatçıların vaatlerinin dışında neden hareket ettikleri sorularak böyle olduğu için halkın sorunlarıyla ilgilenen tarafsız bir hükümetten mahrum olduğu ifade edilir. Gazete, ittihatçıların verdiği sözlerden vazgeçerek hakkaniyetten ayrıldıklarını ve topluma ne kadar ikiyüzlü olduklarını gösterdiklerini belirtir.

“Bütün gayretini, faaliyetini varını yoğunu umur-ı hayriyeye tahsis etmiştir diyen ”Tanin” değil midir? O halde bu vaadin haricinde icraata teşebbüs olununca buna mütehayyir olanlara verilecek cevap siz işittiğinizi anlamak iktidarından mahrumsuz demek değil mi? Fakat biraz bi taraf ve munsif olarak biz meramımızı ifham edecek iktidardan mahrumuz. Anlatmak istediğimizi söyleyemeyiz. Ve yahut o suretle söyleriz ki her türlü te’vil ve tefsire elverişli olur. Vaatlerimizin haricine çıktığımız hakikatten, doğruluktan ayrıldığımız zaman böyle hilelere te’villere ikiyüzlü kılıçlara ihtiyacımız vardır demekten başka bir şey değildir.”¹⁴⁵²

Serbestî gazetesinde yer alan “Düşündüm ki” başlıklı haberde meşrutiyetin temel değerlerinden olan hürriyet, adalet, eşitlik ve kardeşlik kaidelerinin lafta kaldığı, icraatta bir uygulamanın görülmediği anlatılır. Meşrutiyetin temel değerlerini biz erkekler sadece kendimize uygularken kadınlarımıza aynı hassasiyeti göstermiyoruz diyerek kadınların

¹⁴⁵⁰ “Yine Mi Tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁴⁵¹ “Yine Mi Tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁴⁵² “Yine Mi Tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

neredeysi istibdadı nurla arar halde oldukları, meşrutiyetin, eşitliğin daha yerleşmeden bozulduğu belirtilir.

“Erkan-ı erbi’â meşrutiyet olan (Hürriyet, Adalet, Uhuvet, Müsavat) dan sonuncunun bir lafz-ı mevhumdan ibaret kaldığını inkâra mecal yok. Biz erkekler bütün bahşâyîş-i inkılabı kendimize hasra ile vücud-ı milletin nesf-i diğerini teşkil eden nisvanımıza bir hassa ayırmadık. Hele ramzanın devamınca biçareler devr-i istibdada rahmet okutacak tazyik ve taarruza maruz kaldıldılar. Şimdi de murabba’-ı meşrutiyetten uhuvvetin daha yerleşmeden sukutunu görüyoruz.”¹⁴⁵³

Haberde, Meşrutiyet’in ilanından sonra artık hapis ve sürgünlerin ortadan kalkacağı, herkesin birer Osmanlı olacağı söylenildiği halde uygulanmadığı ve Osmanlı tebaasında yaşayan milletlerin devletten ümidini keserek kendi cemiyetlerini, mekteplerini, kulüplerini kurmakta oldukları ifade edilmektedir.

“Hani ya inkılabtan sonra artık cins ve kavim ihtilafı kalmayacaktı. Hepimiz (Osmanlı) namı altında bir kitle ve ahde teşkil edecektir. Hani ya o ittihad-ı umumi projelerimiz bunlarda bir hülyadan ibaret mi kalacak? Rum, Ermeni, Arap, Arnavut, Çerkez, Kürt ayrı ayrı toplanarak kendi cemaatlerine mahsus cemiyetler, kulüpler, mecmualar, mektepler teşkil ve tesisi etmekle meşguller”.¹⁴⁵⁴

Gazete, açılan her etnik cemiyetin ittihat ön adıyla başlamasının garip bir tezatlık oluşturduğunu söyleyerek derneklerin yaptığı işlerin boşuna olduğunu, Osmanlı Devleti’nin, tebaasında yaşayan milletlerin varlığından rahatsız olmadığını ifade eder. Aslında her dilde eğitim yapılmasının gerektiğini söyleyerek bu sayede o bölgelerde eğitimin daha çabuk uyanıp yayılacağını, eğitimin istibdat korkusunu yeneceğini belirtir.

“Ne garip tezat! Hepsinin ismi (ittihad) kelimesiyle başlıyor. Arnavut ittihat cemiyeti, İttihad-ı çerâkese kulübü gibi. Acaba düşünülüyor mu ki bu yapılan şeyler münafi-i ittihattır. Kitle-i Osmaniye ve ahdenin tevellüdüne mâniadır. Bilakis istenir ki Arnavutluk’ta, Kürdistan’da, Lazistan’da mektepler açılsın. Arnavutça, Kürtçe, Lazca, Çerkesçe talim ve tedris olunsun. Bu sayede oralarda maarif daha çabuk uyanır. Bu cehaletin zail olmasıyla nekes-i istibdad korkusu azalır. Yalnız cümlemiz toplanıp (Osmanlı) namı altında (Vatan müşterek Osmaninin) devamına çalışalım. Uhuvveti ben böyle anlıyorum.”¹⁴⁵⁵

¹⁴⁵³ “Düşündüm ki,”Serbesti Gazetesi, 13 Teşrinsani 1324,sahife, 1.

¹⁴⁵⁴ “Düşündüm ki,”Serbesti Gazetesi, 13 Teşrinsani 1324,sahife, 1.

¹⁴⁵⁵ “Düşündüm ki,”Serbesti Gazetesi, 13 Teşrinsani 1324,sahife, 1.

Serbestî gazetesinde yer alan “Mebusanı Milletın İlk İçtiması” başlıklı haberinde meclisin otuz iki yıldan beri toplanmamasının sebebi Padişah Abdülhamit’in olduğu, onun yüzünden Osmanlı milletinin çok büyük cefalar çektiği ifade edilerek “Cüretimizden dolayı başımıza bir iş gelmeyeceğine kani olsak Yıldız’ın kapatılmasını talep ederiz.” denilmektedir.

“Millet Meclisi’mizin o Millet-i Meclisi ki, otuz seneden beri içtimai-i Yıldız’da bulunan hunun menâfi’i şahsiye ve gayr-i meşruası için men edilmiş ve bu yüzden millet-i necibe-i Osmaniye binlerce belalara uğramıştı. Hatta cürretimize haml edilmeyeceğini bilsek meşrutiyetimizin devamına söz değil yemin etmiş olan metbu-ı muazzammızdan Yıldız, o menhus namı almış sarayı bile tebdilini rica etmek ister idik”.¹⁴⁵⁶

Otuz iki seneden beri zulümden ve baskıdan kan ağlatılan milletın bugünlere erişmek için çok beklediğini, bu heyecanına karşın, Engisizyon Mahkemelerine bile rahmet okutacak nitelikte olan Yıldız Sarayı’nda Bakanlar Kurulunun ilk toplantısının yapılacağı olmasını eleştirmektedir.

“Bize de kaldı ki otuz iki seneden beri zulümden, istibdattan kan ağlamak derecesinde bulunan milletimizin vükelasına ilk içtimagah o menhus sarayı ihtiyar ederek göstermek gibi bir cürette bulunabilelim. Bu gün ise işitiyoruz ki o işkencehane o engisizyonlara bile rahmet okutacak derece de mahil-i mezalim olan sarayın merasim dairesinde meclis-i mebusanın ilk içtimai olacak imiş.”¹⁴⁵⁷

Cart Beyim gazetesinde yer alan haberde Abdülhamit Devri Meşrutiyeti ile II. Meşrutiyet Devri arasındaki farklar anlatılmaktadır. Haberde Meşrutiyet Dönemi’nde hürriyetin mevcut olmadığını çünkü hürriyetin böyle olamayacağını, adeta hürriyet kılıfı giydirilmiş bir hükümetin istibdat uygulaması ile halkı ezdiğinden bahsedilmektedir.

“Tarihin nüvesi rüfekadan biri Abdülhamit devr-i meşrutiyetine dair yazdığı birkaç sahifeyi süratle okuyordu: Bu bir hürriyet değildi. Çünkü bu surette bir hürriyet olamaz idi. Adeta hürriyet ve meşrutiyet namı tahdında icra-ı istibdad iden bir hükümet-i mutlaka teşekkül etmiş milleti bir de bu suretle ezmeğe tasdim edilmişti. Mesela hürriyet ilan edileli epeyce bir zaman

¹⁴⁵⁶ “Meb’usan Milletın İlk İçtiması”, Serbesti Gazetesi, 12 Teşrinsani 1324, sahife, 2.

¹⁴⁵⁷ “Meb’usan Milletın İlk İçtiması”, Serbesti Gazetesi, 12 Teşrinsani 1324, sahife, 2.

olduğu halde ne bir eser-i hürriyet gösterilmiş ve ne de hürriyete layık bir serbestiye nail olunmuştu”.¹⁴⁵⁸

Gazete, devletin siyasi bir partinin kuşatması altında kaldığını ve ülkeyle ilgili kararların üç beş kişinin tekeline bırakıldığını ifade eder. Hürriyetin varlığına inanarak hak talep edildiğinde partiden birisinin elinde bir tavsiye ile yanınıza geldiğini, hakkınızı teslim etmiş gibi davrandığını ifade eder.

“Daha doğrusu adeta ciddi bir fırka-ı müstebidde teşekkül etmiş bütün işlerimizi bütün siyasetimizi bu üç yüz, beş yüz müfsidin ellerinde kalmıştı. Mesela: siz hürriyetin bahş ettiği serbesti harekete kani ve kailen bir yere gidip taleb-i hak eyliyordunuz. İşiniz olmuyordu. Sonra fırka reisinin maharetle memhûr elinde bir tavsiye-i hâmil biri geliyor. Beş dakikada nail-i hak ve istihak olarak çıkıp gidiliyordu.”.¹⁴⁵⁹

İltimasın sözde kaldırılmış gibi yapılarak onun yerine adam kayırmacılığının geldiğini, rüşvetin adının değiştirilerek mükafat hizmeti olduğunu belirterek hürriyetin berbat edildiğini ve halkın sefalet içerisinde yuvarlandığını, kurtulmasının ise zor görüldüğünü ifade eder.

“Gerçi iltimas kalkmıştı. Lakin bunun yerine iltizam ve taassub konulmuştu. Rüşvet lav olunmuştu. Fakat mükâfat-ı hidmet yine cariydi. Velhasıl zavallı nam-ı hürriyet berbad edilmiş bu millet Çirk-âb ve mezellet ve sefaletle öyle bir halde yuvarlanmıştı ki artık oradan hülasi-i çaresi gayr-i muhtemel bir şekil alıyordu”¹⁴⁶⁰

İstibdat idaresinin pek çok insanı mahvettiğini, bu kişilerin hürriyetin ilan edilmesi için canlarını ortaya koyduklarını, senelerce zor şartlarda yaşamaya razı olduklarını söyleyen gazete sayıları üç dört bini bulan bu vatanperverlerin yönetimin hainlikleriyle de mücadele ettiklerini belirtir. Bu yöneticilerin her birinin vatan hayini olduğunu, Abdülhamit Dönemi hürriyeti ile değişen tek şeyin “Halkın hindi, bakanların ise kaz olmasıdır.” diyerek bu gidişin sonunun kanlı bir inkılapla sonlanacağını ifade eder.

“Mutlakiyet idare yine yaktı. Zaten ilan-ı hürriyet için çalışan cansiperane çalışıyordu. Senelerce muhannes ve sefaletler içinde yaşamağa razı olan o kahramanlar hîn-i avdetlerinde

¹⁴⁵⁸ Cart Beyim Gazetesi, 2 Haziran 1327, sahife, 4.

¹⁴⁵⁹ Cart Beyim Gazetesi, 2 Haziran 1327, sahife, 4.

¹⁴⁶⁰ Cart Beyim Gazetesi, 2 Haziran 1327, sahife, 4.

on, on beş kişiden ibaret oldukları halde üç dört bini bulmuştu. Bunların ise her biri bir alçak, bir rezil, bir gasb-ı nam ve iştihar idi. İlan-ı hürriyette İttihat ve Terakki Cemiyeti nihayet beş altı yüz kişiden ibaret ve müteşekkildi. Hâlbuki akıbet-i ilanda yirmi bini buldu ise de hadim ve mudafî ve hürriyet değil. Bunlar birer haris şöhret adamlar idi. Velhasıl o zaman Milet hindi nazırlarlarsa birer kaz olmuştu. Bu gidişin sonu nedir diye düşünecek olursanız şübhesiz kanlı bir ihtilalden sonra girdab-ı inkâraza yuvarlanmaktan başka bir şey olamazdı. Neticeyi gördük. Esna-yı halde neler olmuştu. Şimdi ise: Birader bunu devr-i mazi için mi yazdınız yoksa!

Şüphesiz devri Hamid için

Pekâlâ devr-i hazırla, bunun arasına büyük bir mutabakat gördüm de onun için sorduydum. Güzel çok güzel devam buyurun.

Malesef henüz itmam olunmadı. Olur, da biter

O halde mabadını haftaya okuruz.

Evet, okuruz, yukarıda aşağıya okuruz.”¹⁴⁶¹

4.7.2. Osmanlı Vatandaşlığı

Yevmî Servetî Fünun gazetesinde yer alan “Matbuat” başlıklı gazete haberinde Hüseyin Cahit Bey’in Tanin gazetesinde yer alan “Matbuat” başlıklı makalesine atıfta bulunulur. Haberde, hürriyete kavuşmak için büyük fedakârlık eden Ermeni vatandaşlar hakkında yazılanlara cevap verilerek Ermeni vatandaşların Osmanlının ilelebet payidar kalması için çaba sarfettikleri ve Ermenilerin sadece adalet istedikleri ifade edilir.

“Tanin ‘de(Kutlu Türkiye) serlevhalı makalesinde Hüseyin Cahit diyor ki:

“Son zamanlarda nail-i hürriyet olmak için en büyük fedakârlıklara kıyam edenler Ermeni vatandaşlarımızdır. Bunlar arasında vâkı'â Osmanlılardan bütün bütün ayrılmak gibi müfritâne fikirler takib edenler görüldü. Fakat asıl fikr-i selim sahibi ekseriyet, müstakil bir Ermeni hükümetinin hiçbir zaman vücud bulmayacağını, hiçbir zaman payidar olamayacağını takdir ediyordu. Onlar adalet istiyorlardı. İşte mazhar-ı adalet ve müsavat oldular”.¹⁴⁶²

Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte artık Ermeni vatandaşların da hürriyete kavuştukları, Ermenilerin büyük devletler tarafından kullanıldıklarının farkında oldukları ileri sürülerek Ermenilerin de diğer unsurlarla birlikte her zaman kardeş gibi yaşamak istedikleri ifade edilir.

¹⁴⁶¹ Cart Beyim Gazetesi, 2 Haziran 1327, Sahife, 4.

¹⁴⁶² “Matbuat,” Yevm-i Servetî Fünun Gazetesi, 25 Temmuz 1324, sahife, 3.

“Artık Ermeniler için eminiz ki hepimizle beraber nail oldukları bu hukuka dört el ile sarılarak hep birlikte vatan-ı müşrekimizin tealisine çalışmaktan başka arzu edecek bir şey kalmamıştır. Ermeni vatandaşlarımız cereyan-ı umumi-i tekâmülün dünyayı küçük küçük devletler değil büyük büyük heyetler tarzında toplanmağa sevk ettiğine elbette vakıftırlar. Anasır-ı İslamiye arasında görülen ihlilaf eserlerine gelince bu hal hiçbir zaman ciddi olmak üzere telakki edilmez. Arnavud, Arab, Türk vesair anasırlar her zaman kardeş gibi yaşamışlardır. Bundan sonra da kardeş gibi yaşacaklardır. Bundan sonra anasır-ı sairede kardeş gibi yaşayacaklardır. Su-i idarenin, zülmün verdiği yas ve sû-i tefehhüm ile hâsıl olan efkârı şimdi vatanın her tarafından yükselen avaze-i hürriyet ve müsavat çarçabuk izale etmiştir.”¹⁴⁶³

4.7.3. Siyasî Partilerle İlgili Hükümler

Medeniyet gazetesinde yer alan “İnsafın O Yerde Namı Yok mu?” başlıklı haberde Meclis-i Mebusan’ın uzun tatil sürecinde olması eleştirilmektedir. Meclisin altı gün boyunca toplanmadığı ve bu müddet zarfında mebusların hâlân görevine başlamadığı ifade edilerek meclis göreve çağrılmaktadır.

“Meclis-i mebusan bayram münasebetiyle cumartesi günü tatil olundu. Pazar arife idi. Dört günde bayram, bayramdan sonra dahi cuma şu halde meclis-i mebusan altı gün in'ikad etmemiş oluyor. Bu müddet zarfında mebuslarımız elbet istirahat etmişlerdir. Malum olduğu üzere Kanunevvel dördüncü gününe tesadüf eden cumartesi günü bir mutad meclis-i umuminin in'ikad etmesi lazım gelir idi.”¹⁴⁶⁴

Haberin devamında devletin boşa harcayacak zamanının olmadığı, elde olan bütün paralarla her ay mebusların maaşlarının ödendiği ve mebusların bu konuyu dikkate almaları gerektiği ifade edilir.

“Acaba niçin in'ikad etmedi. Niçin meclisinin in'ikadı pazartesi olundu. Hiç düşünülüyor mu? Memleketin görülecek bakılacak pek çok işi vardır. Teessüf cidden teessüf olunur. Bizim bir dakika bile fevt edecek zamanımız olmadığını istikraz suretiyle bin meşakkatle tedarik olunabilen paradan her ay Ellişer lira alan mebuslarımızın nazar-ı dikkatinden dür tutmaları lazım gelirdi. Bu hususta söyleyeceğimiz bir şey daha vara o da budur. İnsafın o yerde namı yok mu?”¹⁴⁶⁵

¹⁴⁶³ “Matbuat,” Yevm-i Serveti Fünun Gazetesi, 25 Temmuz 1324, sahife 3.

¹⁴⁶⁴ “İnsafın O Yerde Namı Yok Mu?”, Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

¹⁴⁶⁵ “İnsafın O Yerde Namı Yok Mu?”, Medeniyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1326, sahife, 3.

Tanin gazetesinde yer alan “Devr-i İstibdad’ın Tesirine O Kadar Alıştık” başlıklı haberinde İstibdat Dönemi’nde en temel haklar gasp edilirken insanların tepkisiz kaldığı, artık insanların soru sormaya cesaretinin olmadığı günlerin geride kaldığı ifade edilir.

“En tabi haklarımıza bile tecavüz edildiği halde bu tecavüzü fark edemeyecek dereceye gelmiştik. Bu itiyad, bu inkıyad diyemeyiz en küçük tefriyatına varıncaya kadar nüfuz etmişti. İşte geçen gün şikâyet ettiğimiz bendler dünkü şikâyet kandilli nameleri bunların arasında uslub-ı resmîyemizi hatta uslub-ı ifademizi unutmayalım. Artık bu tabir bir mana hükmüne girmiştir. Dün hakkımızı isterken bile bir dilenci tavır ve vazife takınır korka korka istirhamedde bulurduk. Fakat bugün? Bugün bir daire-i resmîye müracaat ettiğimiz zaman hakkımızı kâmil-i metanet vicdaniyetle isteyebiliyoruz.”¹⁴⁶⁶

Haberin devamında hakkın bir lütufmuş gibi takdim edilmesi eleştirilerek, bakanların vatandaşlara tepeden bakan anlayışı bırakmaları, kanunları icra eden ücretli çalışan oldukları, vatandaşların da bunu bilerek hak talebinde bulunmaları, şayet taleplerinde haklı iseler icrasının gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir.

“Bu hakk-ı bi lütuf suretinde bize bahşetmeleri istirham değil. Hak olduğu için yerine getirmelerini talep ederiz. Karşımızdaki nazırları tabiatın kökünde lahit birer mahlûk olmak üzere değil milletin yaptığını kanunları icraya memur bir vatandaş sıfatıyla tealluk eyleriz. Onun için insanlığımıza leke verecek edeb ve terbiye dairesinde en ciddilik ile müracaatta bulunur, haklı isek hakkımızı isteriz.”¹⁴⁶⁷

Sosyalist gazetesinde yer alan “İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır” başlıklı haberde meclisteki tartışmalar eleştirilerek Meşrutiyet Dönemi’nde, söz hürriyetinin tamamıyla ortadan kalktığından bahsedilmektedir. Haberde, Osmanlı nazırının tavrı kabul edilmez bulunarak nazırın sürekli olarak meclisi istifa ile tehdit etmesi Meşrutî idare ile bağdaştırılamamaktadır. Ülkenin halk sağlığını tehdit eden bir durumla karşı karşıya kaldığını, devletin çözüm bulmak için uğraşırken, nazırın arkasını dayadığı hükûmete güvenerek muhalif mebusları istifa ile tehdit etmesi eleştirilmektedir.

“Şuray-ı Milletın Çarşamba günkü halini görenler, işitenler meşrutiyet namına hürriyet fikri ve kelam namına bihakkın teessüf etmiştir. Altı yüz bu kadar yıldır mukadderat-ı alimeden kat’i bir vaz’ı satvet ile hüküm etmiş bir milletın temsilcileri karşısında müstehzi, müstağni bir

¹⁴⁶⁶ “Devri İstibdadın Tesirine O Kadar Alıştık”, Tanin Gazetesi, 24 Temmuz 1908, sahife, 3.

¹⁴⁶⁷ “Devri İstibdadın Tesirine O Kadar Alıştık”, Tanin Gazetesi, 24 Temmuz 1908, sahife, 3.

nazır. Bir nazır ki güya vücudu rahmet-i âlem imiş gibi beğenirseniz alırsınız, beğenmezseniz istifa ederim. Tehdidiyle şu; Şimdi karşısında Sıhhat-i umumiye tehdit eden, memleketi yalayan bir afetin çare-i indifati bulmak ile muzdarip ve nâlân-ı millete, bir lisan-ı tahakküm ile mukabele ediyor. Ve sonra arkasını dayadığı fırka-ı kahirenin kuvvetine itimad eyyerek dudakları biraz bükük üzerinde bir hande-i istihza parladığı halde hararet-i mümtaze-i hamiyetle zavallı millete acıyarak izahat-ı taleb eyleyen muhalif mebusların yüzüne bağıyor:- Mantıksızdır. Para verir misiniz? Olmazsa istifa ederim”¹⁴⁶⁸

Gazete; nazırın geçmişte hürriyet mücadelesi verenlerden biri olduğunu, Abdülhamit’in idaresine başkaldırdığı için yedi arkadaşıyla birlikte zindanlarda eziyet gördüğünü, sonrasında sürgüne gönderildiğini, Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte halkın nazıra minnet borcunu ödemek için önce mebus yaptığını sonra da nazırlığa getirdiğini anlatmaktadır.

“Biraz mazi! Ve biraz nazar-ı hak ve insaf ile maziye karıştıralım: Edirne’nin hava-yı hürriyetinde derd-i vatana mustarip birkaç genç var ki bunların kâbet-ül âmâl selameti vatandır. Bunlar hiçbir şeyi bilmiyorlar. Kahhar bir iradenin ağızları kapayan zülmü ortasında bir fenalık, bir şey hissediyorlar. Bir şey ki keskin dişleriyle vatanın hayat ve mevcudiyetini kemiriyor. İşte bu gençler bir su-i tesadüfe, tecrübesizlikle şebabın korkmak, yılmak bilmez şecaatine kurban olarak Abdülhamit’in zindan-ı felaketine atılıyorlar. Yirmi yedi ay orada kaldıktan sonra her biri birer menfaya gönderilirken şimdiki Nazır Bey de Selanik’e nakl olunuyor. Orada aynı hararet-i hamiyetle, aynı maksad, gayr-i şahsi ile çalışanların arasında bulunuyor ve nihayet on beş sene sonra inkılab-ı mesud-u Osmani’nin ilanına millete bir istidad hâsıl olunca bu gence de millet bir mevki-i tevkir ve ecbal ayırıyor.”¹⁴⁶⁹

Gazete; nazırın bu mevkiye gelecek herhangi bir salahiyeti yokken milletin bir gönül borcu sebebiyle o makama getirildiğini, ömründe hiç bu kadar parayı bir arada göremezken avuç avuç paralara, nişanlara, ikballere, sırmalı vüzera formalara kavuştuğunu, nazıra devletin pek çok hizmetinin sunulduğunu ifade etmektedir. Gazete nazırın bu yükselişi hazmedemediğini, vatanın selameti duygusunun yerini sadece para hırsının aldığını belirtir.

“Onu mebus yapıyor. Nazır yapıyor. Buraya kadar çıkmaya katıyen ne salahiyeti ne hakkı yok iken daima semi’ ve alicenab olan millet bu lütfü raigan idiyor. Ömründe dördünü bir yerde görememiş olduğu halde ona avuç avuç altınlar, ikballer, nişanlar sırmalı vüzera formaları veriyor. Bu terfi pek birden bire pek ani ve na-behengâm oluyor ki bu sonradan görmenin de

¹⁴⁶⁸“İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

¹⁴⁶⁹“İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

bütün mesaviyesi yavaş yavaş o ruhu zehirliyor. O bir zaman selamet-i vatan için düşünen dimağı bozuyor. Metanet-i ahlak yıkılıyor. Yerine bir hab-ı cah, hab-ı mal, hab-ı mevki geliyor ve bittabi bir silsile-i tarafgirlik ve mesavi bir birini takip ederek birinci ruh-ı saf ve zindeyi öldürüyor. Şimdi Meclis-i milletin kürsü-i hitabetinden pek bila-pervasızca bir hitab-ı tahakkümle bağırıyor. Canınız isterse, yoksa istifa hazır".¹⁴⁷⁰

Gazete, olayın artık bir kasap hikâyesine döndüğünü söyleyerek hürriyeti kendileri sayesinde elde ettiklerini söyleyenlere karşı milletin hürriyetten vazgeçecek noktaya geldiğini çünkü özgürlüğün milletin yasal hakkı olduğunu ve çabasıyla geri alındığını ifade eder. Nazırın gensoru önergesi sırasında meclisi bir idare merkezi sanarak memleketi tehdit ettiğini ve kolera salgını için sorulan sorulara lakayt bir tavırla cevap bile vermediğini belirtir.

"İş kasap hikâyesine döndü millete tahmil-i şiddet etmek var ki artık: Hürriyeti biz yaptık. Biz getirdik. Biz sizin efendiniz olacağız! Demek ise bu millet o hürriyeti vedaya karar verir. Çünkü hürriyeti siz getirmediğiniz o milletin hakk-ı meşru idi. İstirdat etti. İstizah sırasında nazır galiba meclis-i mebusanı bir meclisi idare zannediyor ki. Memleketin hayatını tehdit eden kolera afetine karşı soğukkanlılık denilemeyecek kadar berbad bir lakaydiyle mu'ârizlara cevap vermeğe tenezzül etmiyor. Netice ne oldu! Hiç Rıza Teyfik Bey, Doktor İsmet Bey'in Zahrob Efendi'nin, İsmail Hakkı Beyin, bütün mutalebat-ı meşruyesi daima Lütfi Fikri Beyin sözleri gibi hallaç tokmağı gürültüsüne karıştı. Sonra nazır mağrur ve müstehzi nazarlar ile Şura-yı Millet kapısından yaldızlı arabasına kurulmuş olduğu halde gülerek giderken arkada kalan fırka-ı galibenin reis-i mülahham yüz yirmi kiloluk sıklet vücuduyla ona bir nazar-ı manidar ile bakıyor: Bu muzafferiyet benim sayemdedir."¹⁴⁷¹

Gazete; nazırın arabasının meclisten ayrıldığı sırada sokağın başında muşambaya sarılı dört Osmanlı cenaze aracının geçtiğini, ölümlerin koleradan olduğunu öğrendiğinde nazırın cenazelere bakıp kahkaha attığını söyleyerek Dâhiliye Nazırının makama ömür boyu atandığını bildiğini o yüzden sözde istifasının dilinde olduğunu, sanki hamiyetliymiş gibi davrandığını belirtmektedir. Tıpkı Abdülhamit'in Yıldız'dan dışarı çıkmadığı halde İslam Halifesi olması gibi bu liyakatsiz adamın da nazır yapılması eleştirilmektedir.

"Fırkanın arzusu! Demek isterken nazırın arabası hareket ediyor ve sokağın başından milletin niyet ve ameli kadar beyaz ve seçimler ile bağlanmış muşambaya sarılı dört Osmanlı cenazesi kabinenin ifal ve hareketi kadar siyah ve bed-endiş dört adamın sırtında bu şan ve şerefle şimdi

¹⁴⁷⁰"İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır," Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

¹⁴⁷¹"İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır," Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

meclis-i milletten eğlenerek çıkan nazırın arabasını selamlıyor. O sırada bir baykuş bu ikbal sarhoşun şu kolera afetine kurban olarak giden cenazeler ortasındaki vaziyet-i mağruresine bir kahkaha salıyordu. Şimdi Dahliye Nazırını mevkiinden emin olmazsa istifaya hazır! Çünkü ayan azalığı kayd-ı hayat şartıyla onu bekliyor: Sonra hamiyeti kimseye vermek yok değil mi? Dilenci gazetelerden biri bu tahsil-i ibdidaiyesi bile noksan imlasında bin yanlış olan dâhiliye fatihi yapmıştı. Abdülhamit Yıldız'dan dışarı ayak atmadığı halde gazi olduğu gibi".¹⁴⁷²

Gazete, Nazır Bey'in Rumeli, Arabistan ve Anadolu için herhangi bir imar faaliyetinde bulunmadığını, sadece kendisine seçim yatırımı olarak birkaç kişiye memuriyet verdiğini söyleyerek nazırlığı döneminde malı gasp olmayan, baskı ve şiddete maruz kalmayan, mültezimden zulüm görmeyen bir köylünün olmadığını anlatır. Herhangi bir devlet dairesinde bir vatandaşının işinin kolaylıkla halledemediğini, nazırın halkın hayrına yaptığı bir iş olmadığını ve istifasının devlet için herhangi bir kayıp olmayacağını belirtir.

"Hâlbuki işte Rumeli, Anadolu, Arabistan Dâhiliye nazırı taraflarını birleştirmek, yerleştirmek ilerde intihabatını kazanmak için şimdiden rastgele körçesine sadık kalacaklarına emin olduklarını memur yapmaktan maada şu üç büyük Osmanlı kıtasının hayrına, menfaatine müteallik ne yaptı. Bir yiyecek bir şeyi, bir şey ki herhangi bir köylü şu nazırın zaman-ı idaresinde hayvanın çalınmadığı bulunduğunu, tarlasına hücum edilmediğini mahsulatı aşırılmadığı tapucunun onu kovmadığı ziraat bankasından para almak için sıkıntı çekmediğini bir memurdan bihakkın şikâyet edince dinlenildiği jandarmadan sopa yemediği mültezimden zulüm görmediği, azap menfezlerinden ıstırap çekmediği valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar onun derdini dinleyerek derhal işini yaptığını arzuhalı aylarca sürünmediğini hulasa memurlara taalluk etmeyerek ahalinin işine dair bir şey gösterilsin. Sonra: Meclis-i millette bir İstihza sanki Talat Bey istifa ederse Osmanlı Milleti mahv olurmuş gibi bir itina ve garib."¹⁴⁷³

Gazete, devletin izlediği politikayı eleştirerek Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkların incitildiğini, Rumların küstürüldüğünü, Arnavutların ezildiğini çünkü Mazhar Bey'in yanlış politikası yüzünden Arnavutluk'un perişan olduğunu, Mazhar Bey'in görevinden alınacağı yerde Trabzon'a vali olarak atandığını, Arapların yüz çevirdiğini, Arapların olduğu coğrafyada Dâhiliye Nazırının kendi adamlarını yerleştirdiğini anlatır. Tüm bunlara rağmen Dâhiliye Nazırının mecliste "İsterseniz, işinize gelirse istifa ederim." demesi üzerine gazete, Meşrutî idarenin böyle mi olduğunu sorar.

¹⁴⁷²"İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır", Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

¹⁴⁷³"İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır", Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

“Milli politika takibi yüzünden Rumlar küstü bu milleti Osmanlı sayan yok. Van’a giden vali dâhiliye nazırının emrinden ziyade Taşnaksutyun cemiyet-i Ermeni’sinin tavsiyesine muhtaç! Arnavutlar ezildi, sustu. Çünkü Mazhar Bey gibi Allah’ın belasını, şahsını muhafaza etmek için koca Arnavutluk tarumar oldu. Ve şimdi de Trabzon’a vali gidiyor. Araplar baştanbaşa yüz çevirmiş zira oralarda dâhiliye nazırı bende-gân topluyordu. Ve binaenaleyh işte dâhiliye nazırı vaziyet-i ceberuyetle hala meclis-i mebusanda: ”isterseniz, işinize gelirse, çünkü istifa ederim. Bu mu meşrutiyet?”¹⁴⁷⁴

Edep Yahu gazetesinde yer alan “Mebuslarımız” başlıklı gazete haberinde meclisin açık oturumlarını takip eden Edep Yahu gazetesi muharrirlerinin edindiği gözlemlerde Kemal Paşa aleyhine sekiz gizli oya karşı 1326 oy kullanıldığını, oysa vekil sayısının iki yüz yetmiş beş olduğu ifade edilmektedir. Gazete üç yüz yirmi altı oy sahibinin nerede olduğunu sorarak yoksa vekillerimiz Türkçe mi bilmiyor ya da işlerine gerekli ehemmiyeti mi göstermiyorlar diye eleştiride bulunur.

“Meclis-i Mebusan müzakeretini derc ve takip eden refikimiz, müsadif nazar-ı mütalamız olduğu üzere sadrı Sabık Kemal Paşaya itimal veya âdem-i itimad beyanı -mesela mebusan ki müzakereye konulduğu sürede- müşârün-ileyh sekiz raiyye makbul 1326 rey ile âdem-i emniyet izhar edilmiştir. Garib çok garib hatta şayan-ı tesadüf. Çünkü mebuslarımızın adedi iki yüz yetmiş baliğ oluyor. Bunda ise Cuma bugün 326 rey nerede acaba devletin lisan-ı resmîyesi olan Türkçeye mi aşına değildir yoksa işte layık olduğu derece ehemmiyeti mi vermiyorlar”.¹⁴⁷⁵

İncili Çavuş gazetesinde yer alan “Sadrazam Kemal Paşa Hazretlerine” başlıklı gazete haberinde İncili Çavuş gazetesi müdürünün, Fransız gazetesi Poti Par Pizben’e düşüncelerini ifade etmesinden dolayı il yazı işleri müdürü tarafından kötü muameleye tabi olduğu anlatılmaktadır. İncili Çavuş gazetesi Müdürü, il yazı işleri müdürünün kendisine bu şekilde davranamayacağını, tavır ve davranışlarının Kanun-i Esasi’ye aykırı hükümler taşıdığını belirtmektedir. Gazete müdürü hakaret vakalarının Kanun-ı Esasi’nin ilgili maddeleriyle uyumlu olup olmadığını sorarak kendisi hakkında verilen tutuklama kararının kanunun hangi maddesine göre gerçekleştiğine dair açıklama talebinde bulunmaktadır.

¹⁴⁷⁴“İstifa Daima Bir Silah-ı İstignadır”, Sosyalist Gazetesi, 16 Teşrinisani 1326, sahife,1.

¹⁴⁷⁵ “Mebuslarımız,” Edep Yahu Gazetesi, 26 Mart 1326, sahife, 3.

“Sadr-ı azam Kamil Paşa Hazretlerine,

Fransız gazetelerinden (Poti Par Pizben) Gazetesinin muhaborine beyan-i fikir etmemden dolayı taraf-ı samilerinden i'zâm olunan mektubcu beyin muaheze yollayamaz. Beyanatınızı bildirmesi nasıl bir salahiyete ve mukaddes Kanun-ı Esasi'mizin hangi bendinde müstenid bulunduğunu anlayamadım. Hareket-i vakaları Kanun-ı Esasi'nin dokuzuncu ve onuncu maddeleriyle kabul-ı teklif olup olmadığını ve kanunumuzun hangi bendine tevfiik ediklerini sual ederim”.¹⁴⁷⁶

İncili Çavuş gazetesi Müdürü, kanun karşısında kendisini hiç kimseden üstün görmediğini, kanunun altıncı maddesinde kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alındığını ve bunun açık bir şekilde yazıldığını ifade eder. İncili Çavuş gazetesi müdürü, Sadrazam'a seslenerek vatandaşların hürriyetin nimetlerinden mahrum bırakılmasının gerekçesini tarafına iletilmesini talep ederek Sadrazam'ın, Kanun-ı Esasi'nin güvence altına aldığı hürriyeti, müdafaa etmek yerine böyle tavır ve davranışları sergilemeye devam ederse halkın bu konuya tepki göstereceğini belirtir.

“Kanunumuzun karşında kendimi efrad-ı milletten hiçbir vechile-i müstesna bilemediğimden ve Kanun-i Esasi'nin altıncı maddesinde hukuk-ı hürriyetimizin tekafül-i umum tahtında bulunduğu musarrah olduğundan eğer bizim için nimet-i hürriyetten mahrumiyete sizin için vâkıa olan tarzda müdahaleye vesile olacak mevadd hala mevcut ise umumun anlayacağı surette alenen izah buyurmanızı rica ederim. Eğer Zat-ı Samileri Kanun-ı Esasinin temin ettiği hakk-ı hürriyeti müdafaa yerine böyle müsamaha ederlerse bilmelidirler ki hukuk-ı hürriyetimin istinadgahım olan bütün millet-i Osmaniye tarafından müdafaa olacağına eminim. Bununla da müftehirim.”¹⁴⁷⁷

Püsküllü Bela gazetesinde yer alan “Sâl-i Cedid Münasebetle” başlıklı gazete haberinde 1324 senesini milat olarak kabul edilerek artık keyfi idare devrinin bittiği, bundan sonra hürriyetin tadının çıkarılma sırasının geldiği anlatılır. Haberde bugüne kadar hürriyet ve meşrutiyet hayaliyle yaşadıkları ve bundan sonra hayalini kurdukları II.Meşrutiyet'in nimetlerinden faydalanmak istedikleri ifade edilir.

“324 senesi artık sinin-i maziyeimiz idadına dâhil oldu. Tarihimizin pek şanlı sahifelerini işgal edecek olan şunat-ı ahiresini yeni senenin ağuşuna terk etti. Bugüne kadar hürriyet ve meşrutiyetle sermest-i humar idik. Fakat biz kazandığımız hürriyetin, meşrutiyetin asıl bundan

¹⁴⁷⁶ “Sadrazam Kemal Paşa Hazretlerine,” İncili Çavuş Gazetesi ,”2 Eylül Salı 1324, sahife, 3.

¹⁴⁷⁷ “Sadrazam Kemal Paşa Hazretlerine,” İncili Çavuş Gazetesi ,”2 Eylül Salı 1324, sahife, 3.

böyle eserlerini görmek isteriz. Umumi şu talep ve arzuya karşı ortalıkta hala bir netice çıkarmak mümkün olmayan ahval-i müessife ve akval- mütehalif deveran ediyor. Zamanın şu halini görüp de müteessir olmamak kabil mi? İşte hamiyet-i vatan perverisini takdir ettiğim bir Zat-ı âlikadr'in devr-i istibdad da görmüş olduğu mesâib ve felakate inzimam eden mahbusiyeti zamanında yazdığı şu:

Müstağrik-i hürriyet iken yoktu huzurum.

Pürhûn-i teessür etti, vicdan-ı müellim

Öğretti bana var ola bidad-ı zamane,

Menfa ile mahbeste imiş rahat-ı âlim

Değerli sözlerini lisanım tekrar ediyor. Bakalım hürriyetin gözleri kamaştıracak eşi'a-ı fuyuzat-ı bahşası ne zaman ufk-ı emelimizde lemean edecektir"¹⁴⁷⁸

Edep Yahu gazetesinde yer alan haberde memurların kendilerini ilgilendirmeyen konular için canhıraş bir şekilde çalıştıkları ama konu görevlerini icraya geldiğinde işlerini yapmadıklarından bahsedilir. Resmî devlet dairelerine müracaat ettiğinizde, sıranın üç dört saat sonra geldiğini söyleyen gazete, mahkeme heyetlerinden görev icralarında ciddiyet beklendiği ifade edilir.

“Tecessüs alamadıkları için hizmet ve betâetle muamele gören ve sırtmış köpek gibi amirlerinin yüzüne atılan memurlara, eshâb-ı mesâlihın resmen davet olunduğu vakitten ancak iki üç saat sonra toplanıp işe başlayan ve vaktin âdem-i müsâadesine mebnî işleri vakt-i âhire ta'lik ederek hukûk-ı ibâdı mahkemelerde sürdüren mahkeme heyetlerine de “Edeb yahu” denilir.”¹⁴⁷⁹

İştirak gazetesinde “Mebusan ve Matbuat” başlıklı haberi Ahmet Samim'in öldürülmesi hakkındadır. Ahmet Samim Bey'in öldürülmesinin Beyoğlu ve Avrupa camiasında oldukça üzüntü yarattığı, yabancı muhabirlerin cenaze ile ilgili haber yaptıkları ifade ederek Türk gazetecilerinin ufak bir fikir beyanının dahi bulunmadığı belirtilir. Gazete, basın çalışanlarının, cenazenin oldukça hazin bir şekilde gömüldüğünü bildikleri halde tepki göstermediklerini, bu tavırlarıyla basın haysiyetine kara bir leke olarak geçtiklerini üzümlere belirtmektedir.

¹⁴⁷⁸ “Sal-i Cedid Münasebetiyle ,”Püsküllü Bela Gazetesi,” 4 Mart 1325, sahife, 3.

¹⁴⁷⁹Edep Yahu Gazetei, 31 Ramazan 1326, sahife, 1.

“Ahmet Samim’in vakayı katli Beyoğlu ve Avrupa mahafil-i siyasiyesinde pek azm-i heyecan ve tesir-i badi olmuş, muhabirin-i ecnebiye gazetelerine tafsilat vererek birçok mülahazat ve beyanatta bulunmuştur. Yine şehrimizde Alman, İngiliz, Fransız, Rum ve Ermeni lisanıyla münteşir cerideler doğrudan doğruya hürriyet-i şahsiye ve serbest-i matbuat aleyhine ika olunan bu cinayetten, bu tehdit-i akuraneden uzun uzadıya bahsederek hükümet-i ifayı vazifeye davet eylemişler, sütunlarını siyah çizgiler arasına alarak izhar-ı matem etmişlerdir. Hâlbuki Türk gazeteleri ceraid-i mezkurenin hilafına olarak ufak bir mulahazaderecinden çekinmişler. Cenazenin nasıl bir suret-i garabet defin olunduğunu pek ala bildikleri halde hatta bir takım takım cümle-i kizb ve riya-ı istimal edecek kadar haysiyet-i matbuatı sefil derekelere indirmişlerdir”.¹⁴⁸⁰

Gazete, oldukça vahim olan bu durum karşısında, muhalif mebusların bile olayı kınayıcı bir açıklamada bulunmadıklarını başka ülkelerde benzeri bir olay meydana geldiğinde gazetelerin milletin hukukunu savunan yazılar yazdıklarını, meclisin konuyu gündemine taşıdığını belirterek millet, kendisi için canını ortaya koyan kahramanına şükran duygularını ifade etmek için yas tuttuğunu belirtir.

“Pek ziyade izhar-ı teessüf eden gezdikleri yerlerde tavr-ı hükümet aleyhinde tenkitte bulunan mebuslar bile bütün şedit arzularına rağmen kürs-i millette bir kelime-i itiraz bir harf-i teessüf sarfına kadar olamamışlardır. Başka milletlerin sahaif-i vukuatı karıştırılırsa bunun gibi facialar akabinde gazetelerin fedakâr, hakkı, hukukı, milleti müdafaa yüzlerce bentler yazdıkları baş makalelerini haftalarca nüshalarını buna hasrettikleri milletvekillerinin meclis-i mebusanda saatlerce nutuklar vererek bina-ı meşrutiyeti tersin eyledikleri görülür. Millet kendisinin saadet ve selameti uğrunda feda-ı nefis eden evladının gaybubet-i kahramanesinden mütevellit yas ve ızdırabını vekillerinin, gazetelerinin meslek-i vatanperverane ve hakçıyanesi karşısında teselli eder. Onların gayret ve himmeti onların sözleri ile teşfiye-i sadr eyler.”¹⁴⁸¹

Gazete, Ahmet Samim Bey’in gönüllerde oldukça yüce bir makam kazandığını, hürriyet aşığı ve dava adamı olduğunu herkese gösterdiğini, eğer o hayatta olsaydı böyle bir olay karşısında yine cesurca davranacağını söyleyerek İştirak gazetesi adına Ahmet Samim’i kaybetmenin derin üzüntü içinde olduklarını beyan eder.

“Bütün bu hakikatler Ahmet Samim’in bu şeci ve emsalsiz fedakârın bizden ne kadar ulvi makam-ı fahr ve ebcâl kazandığını hepimizden ne derece meşrutiyete, vatana layık bir evlat olduğunu gösterir. Eğer o hayatta olsaydı böyle bir facia karşısında biz yine ihtiyar-ı sükût

¹⁴⁸⁰ “Mebusan ve Matbuat”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, sahife, 3.

¹⁴⁸¹ “Mebusan ve Matbuat”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, sahife,3.

ederken kürsü- müdafaasına çıkar ve efkâr-ı umumiyyeyi ikazdan vazife-i vataniyesini ifadan zerre kadar çekinmezdi. Bugün onun makamını kazanacak onun kadar mücahit, azimkâr olacak bir uzv-ı kıymetdardan mahrumiyet vatan için edebi bir hicap Ahmet Samim'in kader ve mevkiini tayin eden en doğru bir ibre, bir ayardır."¹⁴⁸²

İştirak gazetesinde yer alan "Ahmet Samim'in Cenaze Alayı" başlıklı haberinde Ahmet Samim Bey'in Hilal Matbaasından cenazesinin alınması anlatılmaktadır. Olay sabahı Ahmet Samim Bey'in kanlara bulanmış cesedinin Hilal Matbaasına getirildiği, matbaada derin bir üzüntünün hâkim olduğu ve aile efradının cenazenin nakli için bekledikleri ifade edilmektedir. Haberde Ahmet Samim Bey'in vasiyetinin gerçekleştirilmesi arzusunun hükûmet ricaline ulaştığı ve hükûmetin bunu engellemek için zabıtayı görevlendirdiği belirtilmektedir.

"Vakanın sabahı merhumun kanlara bulanmış merhumun muhterem naşı hayat-ı mücahedesinin ulvi bir minber-esmai olan Hilal Matbaasına nakl olunmuştu. Büyük daireyi derin bir yas ve sükût istila etmişti. Onu küçük yaştan beri dest-i şefkat ve terbiyesinde en mutena takayyüdleyle büyüten en parlak temenni-i istikballerde tarik-i cehd ve hamiyette yürüdüğünü görerek göğsünü müftehirane şişiren sevgili amcası perişan bir halde cenazenin başında ağlıyor. On beş yirmi kadar arkadaşı bir tevekkülü muztaribane ve yetimane ile boyunları bükük gözleri sirişk yas ve elemle meşbu ertesi günü cenazenin naklini bekliyordu. Biçare babası da merasim-i tedfiniyenin mukarrer olduğu vechile cumartesi günü icrasını arzu eylediğinden akrabasının muavenetiyle idarehaneden uzaklaştırılmış ve bu haber-i şüyû olduğundan merhum-u mağfurun defnini vasiyetinin icrası için katiyen tehir edilmişti. Hâlbuki en ümit edilmez bir zamanda zabıta memurları gelerek hükümetçe cenazenin defnini bu güne tensip edildiğini haber verdi".¹⁴⁸³

Haberde, zabıta yetkililerinin cenazenin cumartesi günü değil, bugün kaldırılacağını aksi harekette bulunulacak olunursa zorla haneye gireceklerini, cenazenin zabıta tarafından defnedileceğini aile eşrafına bildirdiği ifade edilir. Bu cebir ve şiddete hiçbir mana veremeyen ailenin, cenazenin kendilerine ait olduğunu söylemesi üzerine zabıta kendilerinin emir aldıklarını, acele etmeleri gerektiğini, bir an önce cenazenin zabıtaya teslimini talep ettiklerini belirtir. Bunun üzerine aile, hükûmet yetkililerine telgraf çekerek cenazenin cumartesi günü gömülmesi taleplerini yeniledikleri anlatılmaktadır.

¹⁴⁸² "Mebusan ve Matbuat", İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, sahife, 3.

¹⁴⁸³ Ahmet Samim'in Cenaze Alayı, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, Sahife,2-3.

“Hilafına hareket olunmak istenirse cebren haneye duhul edilerek vazife-i tedfiniyenin kendi tarafından icra olunacağını da ilave etti. Bu cebir ve şiddete hiçbir mana veremeyen amcası ailesinin şimdi buldurulamayacağını söylemiş ve şe’ran cenazenin akrabaya ait olduğunu iddia etmiş ise de memurin-i mezkure amirlerinden böyle emir aldıklarını ve hatta tesrî’ ve ta’cîl edilmesini beyan etmişlerdi. Bunun üzerine biri zatı şahaneye diğeri sadr-ı azama iki telgrafname çekilerek bir lisan-ı teessürle ertesi günü defnine müsaade-i itası rica olunmuştu”.

1484

Haberde, ailenin saat sekize kadar hükûmetten kendilerine cevap vermelerini bekledikleri, hiçbir cevap alınamaması üzerine matbaanın kapılarının kapatıldığı ifade edilerek sabah saatlerinde asker ve polisin evin etrafını kuşattığı ve sokağa giriş çıkışın yasaklandığı ve sokakta sadece askerin potinleri ve polis düdüklüğü duyulmaya başlanıldığı anlatılmaktadır.

“Fakat saat sekize kadar hiçbir cevap alınmadığından matbaanın kapıları kapatılmış vukuata kemal-i tevekkül ile intizar olunmuştur. Saat dokuz gelmişti. Süvari ve piyade yüz kadar polis ve yine o kadar jandarma Hilal matbasını ihata etmiş ve caddeden mürur ve uburı men eylemişti. Birden bire tenhalaşan sokaklarda şimdi askerin nalçalı kundura sesleri, kılıç şıkırtıları ve polislerin düdüklüğü işitiliyordu. Sivil memurlar gizli emirler veriyor. Jandarmalar koşuyor dışarıda mehuf fecî’ bir baskının mukaddimat hazırlanıyordu.”¹⁴⁸⁵

Gazete, yapılan bu gürültülerin boşa olduğunu söyleyerek içeride yirmi kadar kişinin bulunduğunu, içeride bulunanların suskun bir heykel gibi hareketsiz yatan Ahmet Samim’in kanlara bulanmış saçlarına ve yüzüne son bir kez bakarak vedalaşmanın hüznüyle acı çektiklerini ifade eder.

“Hâlbuki bütün gürültüler beyhude, bu takayyüd bu silahlar zaitti. İçeride zavallı bir naaştan ve yirmi kadar felaketzedenden başka kimse yoktu. Onlar da birer heykel-i samt ve esef gibi bir hareket, muztarip yerlerinden kıvılcımlanıyor ve gözleri sevgili Ahmet Samimlerinin kanlara bulanmış ipek saçları altındaki ulvi nasiyesine pak ve müstesna sima-ı necibine matuf bir az sonra ayrılacakları bu naaş-ı muhteremi şimdiden hasret ve iştiyakla seyrediyorlar ve ağlıyorlardı.”¹⁴⁸⁶

¹⁴⁸⁴“Ahmet Samim’in Cenaze Alayı”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, Sahife, 2-3.

¹⁴⁸⁵“Ahmet Samim’in Cenaze Alayı”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, Sahife, 2-3.

¹⁴⁸⁶“Ahmet Samim’in Cenaze Alayı”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, Sahife, 2-3.

Polisin şiddetli çingirak sesiyle cenaze evinin irkildiğini söyleyen gazete polisin cenazeyi talep ettiğini, ailenin ise gayet üzüntülü bir ses ile ikinci ezanının çoktan okunduğunu, merhumun aile efradının yarın gelebileceğini söyleyerek polisin cenaze talebini reddettiğini, ret cevabını alan jandarmanın kapıyı kırarak cenaze evine girdiğini anlatılır.

“Nihayet matemzede hanede şiddetli bir çingirak sadası aks ve polisler cenazenin teslimini talep etti. Bunun üzerine biçare amcasının perişan başı pencereden uzanarak gayet feci bir sada-ı istirhamla ikinci ezanlarının çoktan okunduğunu ve merhumun peder ve ailesinin şimdi buldurulmasını mümkün olamayacağını ve definin yarına tehirinde bir bas' olmadığını söylemiş. Ve şeran cenazenin akrabaya aidetini tekrar bi tekrar iddia etmiş ise de bütün bu sözler mesmer olamamış ve jandarmalar kapıları kırarak yukarı hücum etmişti.”¹⁴⁸⁷

Polisin şiddetinden bahseden gazete askerin nasıl bir nefretle operasyon düzenlediğini, karşılarında cenazenin başında ağlayan yakınlarını görünce öylece hareketiz kaldıklarını ifade eder. Osmanlı Devleti'nin en önemli değerlerinden biri olan Ahmet Samim Bey'in tabutunun evden dört tane hamal eşliğinde çıkarıldığı, cenazenin üzerinde ne bir şal ne bir parça kumaş ne de cenazenin arkasında aile efradı, arkadaşları olmadan Babıali Caddesine doğru yol aldığı anlatılır.

“Muhacimler silahlarını hazırlamış komiser revolverlini çekmiş camları sarsan bir gürültü ile odaya girmişti. Hâlbuki neferat-ı merkume kim bilir nasıl bir telkîn bedhvahane neticesi olarak hazırlandıkları cenk ve cidal sahnesi yerine karşılarında biçare bir tabut bekleyerek ağlayan on beş yirmi kadar felaketzede görünce artık bir adım daha atmayarak kapının önünde donmuş kalmıştı. Vakanın fecaatine intizam eden bu hadise herkesi büsbütün tedhiş etmiş bir kelime-i tefevvuhuna imkân bırakmamıştı. Şimdi harekât-ı hakikiyenin müdafaa-yı muhteremi bu milletin feyizdar bir uzvu mükemmeli olan vatanperver Ahmet Samim'in tabutu dört hamalın omzunda merdivenlerden iniyor. Üzerinde ne bir şal, ne bir parça kumaş, arkasında akrabasından ne bir zat, ne bir arkadaş, Babıali caddesine çıkıyordu.”¹⁴⁸⁸

Ahmet Samim Bey'in tabutunun ağzının tam kapanmadığından sürekli açıldığını belirten gazete Osmanlı geleneklerine göre tabutun başında fes olması gerekirken Ahmet Samim'den bir fesin bile esirgendiğini, amcasının talebinin geri çevrildiğini anlatmaktadır. Ahmet Samim Bey'e veda edilirken vatanın hürriyete kavuşması için canını ortaya koyan

¹⁴⁸⁷“Ahmet Samim'in Cenaze Alayı”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, sahife, 2-3.

¹⁴⁸⁸“Ahmet Samim'in Cenaze Alayı”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, sahife, 2-3.

yirmi altı yaşındaki bu gencecik adamın, ömrünü mücadeleye adadığı, hak davasında kendini feda ettiği ve çıplak bir tabutun içinde kısmetsiz, merhametten uzak bir şekilde defin edildiği üzümlere ifade edilmektedir.

“Tabutun kapağı bağlanmamış olduğundan ikide bir de açılıyor ve pencerelerden bakan enzar-ı esef ve ızdırab onun nuranişekl-i muhteremi kefeni görülüyordu. Bu gayet tüyler ürpertici bir vaka-ı müessife idi. Cenaze hayli uzaklaşmıştı ki gam-ı dide amca yine pencereden uzanmış ve komiserlerden birine Allah Aşkına diye seslenmiş: “Ahmet Samim’in tabutunda hiç olmazsa bir fes bulunsun”. Ve işte vatanın hürriyet-i hakikiye nailiyeti uğrunda feda-ı can eden bu yirmi altı yaşındaki genç bir ömrü mücadelenin tehlike safahatında bir hayli zahmet çektikten milleti için gözyaşı ve kendi kanını döktükten sonra böyle çıplak bir tabut içinde kısmetsiz ve her türlü şefkat ve hürmetten uzak gömülmeye gönderiliyordum”.¹⁴⁸⁹

İştirak gazetesi “Şekavet-i İçtimaiye Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?” başlıklı haberinde geçen hafta Selanik’te meydana gelen bir cinayet hakkındadır. Gazete, olayla ilgili herkesin, hüküm verip yargılamada bulunmasını eleştirerek adalet, ifade ve vicdan özgürlüğü gibi kavramların memleket sathında hâlâ yer etmediğini, ortada bir suçüstü olduğunu, buna rağmen adliye memurlarının olay yerinde olmadıklarını belirtir.

“Geçen hafta zarfında Selanik’te müthiş, pek feci bir cinayet ika edilmiştir. Bir cinayet-i içtimaiye! Herkes istediği gibi hareket ediyor. Güya ki herkesin bir hakk-ı icrası, hakk-ı hükmü ve kazası vardır. Adaleti mutlaka, serbest-i icraat, hürriyet-i vicdaniye henüz bizden fersahlarca uzaktır. Ortada cürüm-ü meşhut vardır. Nerede müdde-i umumi, müstantik vesair zabıta-i adliye memurları? Cümlesi de şaşırılmışlar, ne yapacaklarını, ne gibi bir hatt-ı hareket takip edeceklerini bilmiyorlar. Hiç olmazsa işi nefean el-kanun takip etmekte yok mudur? Adliye memurları müstakil kanun dairesinde vazifelerini bihakkın ifa etmek vazifesiyle mükelleftirler. Burada ne esbab-ı sukuta, ne de esbab-ı ta’vikiye, ne de esbab-ı mânia vardır. Bizde hakk-ı kazayede nüfuz gösterenler var imiş!”¹⁴⁹⁰

Gazete, işlenen cinayetin memleket için oldukça üzücü olduğunu, adliye memurlarının neden bu kadar tepkisiz kaldıklarını sorar. Suçun ve suçlunun belli olduğunu ve sadece ceza hukukundaki yerinin belli olmadığını söyleyerek işlenen suçun toplumsal asayışı ihlal ettiğini ve toplumun ortak çıkarını zedelediğini ifade eder.

¹⁴⁸⁹“Ahmet Samim’in Cenaze Alayı”, İştirak Gazetesi, 31 Mayıs 1326, sahife, 2-3.

¹⁴⁹⁰Naci, “Şekavet-i İçtimaiye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

“İşte şayan-ı teessüf ve hayret bir hal, hükümete soralım hangi memlekette bu gibi ceraiye karşı kuvve-i icraiye, adliye ve zabıta-yı adliye memurları ebkam dururlar? Cürüm ne demektir? Kavaninin ve hukuk-ı cezaiyede cürm-ı hususiyet mi, yoksa umumiyet itibariyle mi nazarı dikkate alınır. Cürm, asayiş-i cemiyeti muhal bir hal olup menafi müştereken amihiyeye cihet-i taalluk olduğundan İndallah-ı hakik fiil itibariyle nazar-ı dikkate alınır. Bu cürümden hukuk-ı umumiye meselesi istihrac olunup bir ferd-i vahidin, meseleyi turuk-ı kanuniyeden imrar etmeksizin hakk-ı hüküm ve kazaya malik olmayan bir şahsın o cürümün esbabını ıskat etmeğe ve mütecasiri pençe- i adaletten kurtarmaya hakkı var mıdır?”¹⁴⁹¹

Gazete, cinayete sebep olayın memlekette düşünce ve ifade özgürlüğünün olmayışından kaynaklandığını; düşündüğünü özgürce söyleyebilmeyi bir şahsın iki dudağı arasına sıkışmasının veya hükümetten herhangi bir şahsın tekeline bırakılmasının çok acı olduğunu belirterek toplumun var olma amacını bilen her ferdin bu hallere şaşıracağını söyler.

“Bu hakkı kim vermiş, kimler tarafından sadır olmuş? İşte meşkük, meçhul, garip ve şayan-ı hayret bir hal... Hayat-i içtimaiyenin mukadderatı, serbesti-i icraatın zamanı bir şahsa veya hükümetten maada bir şahs-ı maneviye teslim etmek ne demektir? Cemiyetin maksad-ı teşekkülünü bilen her ferd ve sahib-i akıl ve iz’an bu hallere bittabi teessüf eder. Fırka-ı İbad (demokrat) tarafından Selanik’e bir murahhas gönderilir. Fırkanın programı taraf-ı hükümetten musaddik olup meşruiyeti ezher-i cihet kabul edilmiş olduğu halde sırf demokrasi mesleğine bir darbe vurmak.”¹⁴⁹²

Gazete, Selanik’te yaşanan cinayeti araştırmak için Fırka-ı İbad tarafından Selanik’e gönderilen müfettişin demokrasiye darbe vurmak ve bu memlekette zaten özgürlüğün olmadığını ispatlamak isteyen şahıslar tarafından darp edildiğini ifade eder.

“Ve bu memlekette serbesti-i icraat olmadığını ilan ve izhar maksadıyla bir kuvve-i hafiyeye-nafizenin müşevvik aleti olan kolcu Hüseyin Efendi namında bir şahıs leylen muma-ilayh murahhas üzerine hücum ederek öldürecek derece de boğazını sıkıp “böyle şeylerle uğraşır mısın melun” diyerek zavallıyı tehdit eder. Sahne-i temaşa bu manzara-ı müthişe ile hitampezir olmaz. Dahası var. Selanik valisi müdde-i umumi sıfatını ihraz ederek tarihi parlak bir nutuk irat eder. Bu nutkı tarih-i içtimaiyede elbette bir nakş-ı mudhik bırakacaktır. Vali

¹⁴⁹¹Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

¹⁴⁹²Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

Beyefendi'nin ifadeti ne kadar garip ise o kadar da şayan-ı teessüf ve kanun-ı şikenâne'dir. Tuhaf şey: Vali Hazretleri kuvve- i teşriye ne demek olduğunu bilmiyor mu?"¹⁴⁹³

Gazete, olayla ilgili olarak Selanik valisinin yaptığı konuşmada anayasaya uygun olarak kurulmuş bir siyasi partinin gizli bir örgüt tarafından sabote edildiğini, buna hangi kanunun, hangi adaletin izin verdiğini, ülkenin gizli bir örgüt tarafından yönetilmesinin kabul edilemez olduğunu belirtir.

"Kuvve-i teşriye tarafından musaddık ve irade-i seniye-i hazret-i padişahiye iktiran edilmiş bir kanun-ı ahkâm-ı munifesine tevfikân teşekkül etmiş bir cemiyete karşı kuvve-i hafiye-yi mezkurenin tecavüze ne salahiyeti vardır. Bunu hangi kanun, hangi adalet, hangi adl u ihsan tecviz eder. Bir kuvve-yi hafiyenin yed- i idaresinde melabe kalmış olan bu vatan, bu vatan evlatları acaba ne zaman refah ve saadet-i hale nail olacaktır? Hadis olan hal bir mübareze-i tabiye olmayıp bir şekavet-i müthişe-i içtimaiyedir".¹⁴⁹⁴

Vali, bu olayın sıradan bir olay olmadığını, tamamen eşkıyalık olduğunu, memlekette oldukça, farklı siyasi görüşte partinin mevcudiyetinden bahsederek bu partilerin aralarında zaman zaman çatışmaların yaşandığını, bazen şiddete dönüştüğünü ve neticesinde cinayetlerin meydana geldiğini ama hükûmetin işlenen cinayetin faillerini cezalandırmadığının görülmediğini belirtir.

"Bir halde ki dost ve düşman, akil ve cahil herkes teessüf eder. Her memlekette fark-ı adîde-yi siyasiye teşekkül etmiş olup meslek ve mebd'e-i sahneleri üzerinde mücadelat ve mübarezat eksik değildir. Bazen muamele-i cebriye de olur. Bazen kan da çıkar, müthiş mekatileler zuhur eder, olur. Fakat hükûmetin her hangi bir fırkanın efkârını terviç ederek fırka-i mezkureye mensup efrattan biri tarafından ifa edilen biri cinayet-i kanuna âdem-i mugayeretten bahisle hakkında infaz-ı mücazat etmemek cihetini iltizam ettiği görülmüş müdür?"¹⁴⁹⁵

Vali Bey; hükûmetin, meşruiyetin kalmadığını, yürütme gücünün ortadan kalktığını ve yargı hükmünün yok sayıldığını belirterek böyle bir durumda hükûmetin milletin temsilcisi olduğunu nasıl ispatlayacağını sorar.

¹⁴⁹³Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

¹⁴⁹⁴Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

¹⁴⁹⁵Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

“O zaman şeref ve haysiyet-i hükümet, hikmet-i idare, kuvve- i icraiye, hakk-ı kaza, hakk-ı teşrii nerde kalır? O zaman hükümetin, milletin resmi müşahhası olduğu hakikati ne suretle telakki etmelidir? İçinde fark-ı siyasiye teşekkül etmeyen hiçbir memleket-i meşruta tasvir edilmez. Fark-ı siyasiye-i mübârezatında hükümet, kuvve-i icraiye bi-taraflığını kâmilen muhafaza ederek ihlal-i asayiş-i cemiyeti mü'dî bir halin vukuu takdirinde kuvve-i icraiye vazifesini icra etmek vazifesiyle mükelleftir”.¹⁴⁹⁶

Konuşmasının devamında Vali Bey, anayasa ile yönetilen ama içinde farklı siyasi oluşumlara yer vermeyen memleketlerin var olamayacağını söyleyerek farklı siyasi görüşlerin birbirleriyle olan mücadelesinde hükümetin tarafsızlığını korumasının şart olduğunu ve hiçbir kuvvetin tesiri altında bulunmaması gerektiğini, aksi takdirde bağımsızlığını ihlal edeceğini söyler.

“Hükümet hiç bir kuvvetin taht-ı tesirinde bulunmamalı, aksi takdirde hakk-ı istiklalini ihlal etmiş olur. Selanik Valisi bu tarihi ifadatından dolayı iftihar etsin... Bu elim ve müessif hal gibi mütemeddin ve menba-ı meşrutiyet ve hürriyet olan bir vilayette vukuu bulmuş olduğu için pek ziyade şayan-ı esef ve tessürdür. Kanun-ı adalet, hakk-ı meşrutiyet bir ferd-i vahidin yed-i icraatında melabe olamaz. Acaba demokrasi hayat-ı içtimaiyenin maksad-ı mukaddesine mugayir bir meslek midir? Hayır! Bugün bu mesleğe vakıf olanlar onun mahiyetini bi-hakkın takdir ederek memleketimizin terakki ve tealisi için yegâne vasıta olduğunu teslim ederler. Ne tuhaf ne garip haller!”¹⁴⁹⁷

Gazete yaşanan olayı tuhaf bularak gelişmiş bir şehrin merkezinde silahlı çatışmaların yaşandığını, çatışma esnasında siyasi bir partinin üyesinin öldürüldüğünü ve hükümetin işe müdahil olup saldırgana hak verdiğini söyler. Bu saldırının sıradan bir adi cinayet vakası olmadığını, ceza kanunu bilenlerin bu olayı derinlemesine tetkik ettiklerinde olayın tuhafliklarını göreceklerini ifade eder.

“Müterakki bir şehrin merkezinde eşhas-ı mesleha tarafından bir fırka-ı siyasiye murahhasına tecavüz vukuu bulur. Hükümet işe müdahale ederek mütecavize hak verir. Demek oluyor ki şimdi kanunun aksi tatbik-i cihetine gidiliyor. Mütecasiri iki gün sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti murahhas mesulü unvanını taşıyan bir zatın kefaleti altında tahliye olunur! Akıl ve

¹⁴⁹⁶Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

¹⁴⁹⁷Naci ,“Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”,İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

izan ashabıyla kanun ve hukuk-ı cezaiyeye vakıf olanlar bu hadise hakkında ne kadar araz-ı amik düşünürlerse yine garabet-i sadedinden harice çıkamayacaklardır.”¹⁴⁹⁸

Gazete, olayın Meşrutiyet’e karşı yapıldığını, eylemin temel hukuku ihlal edici mahiyette olduğunu belirterek Meşrutiyet’in zarar gördüğünü, Meşrutiyet’i karanlıkta bıraktığını söyler. Durumun hükûmet tarafından iyice tahlil edilmesi gerektiğini, hükûmetin gizli örgütün temsilcisi olmadığını, çeşitli etnik unsurlardan oluşan bir milletin temsilcisi olduğunu unutmaması gerektiğinin vurgusunu yapar.

“Adaleti mutlaka diyoruz buna dair kuvve-i teşriye ne düşünür, bu kanun-i harekete karşı ne gibi bir hatt-ı hareket takip edecektir? Bu tecavüz öyle adi cinayetlere benzemez. Pek mukaddes olan kanun ve hukuk-ı esasiyemizi esasından ihlal etmek mahiyetine haizdir. Teessüfler, teessüfler. Tarik-i terakkide, ravziye-i rüşen-ray u meşrutiyette yine şiddetli dolu yağıyor. Bunu da hükümet düşünsün. Zira onun vazifesidir. O bir kuvve-i hafiyenin resm-i müşahhası olmayıp koskoca bir milletin, anasır-ı muhtelifeden mürekkep bir kitle-i muazzama-i içtimaiyenin resmi müşahhası olduğu unutulmasın.”¹⁴⁹⁹

4.7.4. Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma

Sada-yı Millet gazetesi amaçlarının, İttihat ve Terakki’nin meclis ve vekiller üzerinde baskı ve zulümlerini açığa çıkartmak olduğunu söyleyerek İttihat ve Terakki’nin baskıcı politikalarından dolayı, partiden ayrılmak isteyen mebuslara yaptırım uygulandığını, mebusların özgür iradeleriyle karar veremediklerini, bundan rahatsızlık duyduklarını ifade eder.

“Şimdi saded: Usul-ı mevzu-ı mübahaseyi avdet edelim: Şunu katiyen iddia ediyoruz ki İttihat ve Terakki Fırkasından ayrılarak kendi kanaat ve vicdanları dâhilinde ayrı bir program ve ayrı bir fırka ile çalışmak isteyen mebusları tehdit için öteden beri alınan telgraflar sırf İttihat ve Terakki Cemiyet ve kulüplerinin tahrikâtıyla yapılmaktadır. Bu ise mebuslar üzerinde icra-ı tesir ederek hüküm-ferma olan tagallübünden bi-zaren ayrılmak üzere bulunan diğer mebusanlarda ribka-ı tahakkümlerine tabii bulundurmaktan başka hiçbir maksatla yapılmıyor, yapılmıyor.”¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁸Naci, “Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

¹⁴⁹⁹Naci, “Şekavet-i İçtimaiyye, Hürriyete Bir Darbe Böyle Şeylerle Uğraşır mısın Melun?”, İştirak Gazetesi, 1 Mayıs 1326, sahife, 5-6

¹⁵⁰⁰“Yine mi Tehdit Politikası,” Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

Gazete cebir ve şiddetle yapılan uygulamaların İstibdat Dönemi'nden kalma uygulama olduğunu kin ve nefreti körüklemekten başka bir fayda sağlamadığını, bu baskıcı politikalarının ters tepeceğini ve başarıya ulaşamayacağını ifade eder.

“Fakat vesaid-i cebriyyenin istibdad tarihlerine nazaran hiç ehemmiyeti yoktur. Cebrin tazyikin kin ve gayz'ı artırmaktan teşdid etmekten başka hiçbir faydası olamaz. İttihad ve Terakki Fırkası teşekkülü itibariyle katiyen mütecanis değildir. Mütecanis olmayan hiçbir şeyi kuvveti, maddiyatı muhafaza edemez. Er geç zeval ve inkisama mahkûmdur. Bu bir kanundur. Kanun-ı tabiyedir. Binaenaleyh ne yapılsa, ne türlü vesait müracaat olursa, bu inkasamın önüne geçmek kabil olmayacaktır. Tahakkümün, tehdidin tesiri kalmaz. Zira bunlar muvakkattır, her şeyin bir gayesi bir haddi olur.”¹⁵⁰¹

Sada-yı Millet Gazetesi ittihat ve Terakki Cemiyetinin seçmenler üzerindeki baskılarını kabul edilmez bularak bu durumun vicdanen ve fikren hür olması gereken yürütme kuvvetinin bağımsızlığını etkilediğini, Meclis-i Mebusanı esir ettiğini ifade ederek mebusların bağlı oldukları programların dışına çıkmamaları gerektiğini de ifade eder.

“Biz müntehab-ı sanilerin, cemiyet kulüplerinin mebusların üzerinde hiçbir suretle icra-ı nüfuz ve tesir edilmesine razı olamayız. Bu, vicdanen hür ve serbest olunmaları icab eden kuvve-i teşriye azasının serbesti ve hürriyetini tahdid eder. Meclis-i Mebusanı harici tesirlerin esir ve zebunu bırakır. Buna karşı yapılacak en makul itiraz bir mebusun müntehablarına karşı takib ve tatbikini vaad eylediği programından ayrılıp ayrılmaya hakkı olup olmayacağı meselesinin ileri sürülmesidir. Bu bir mesele ve vicdana, bir mesele-i ahlakiye teşkil eder. Esas itibar ile şunu kabul edebiliyoruz ki bir mebus kendi intihabını medyun olduğu programından harice çıkmamalıdır. Buna bizde taraftarız. Vicdan ve mantık dairesinde düşünüldüğü zaman bu hakikati inkâr etmek kabil değildir.”¹⁵⁰²

Sada-yı Millet, öte yandan vekillerin bağlı buldukları parti programına bağlı hareket etmelerinin pek mümkün görünmediğini zira seçimden önce seçmenlerine vaat ettikleri programa bağlı kalmadıklarını ama mebuslara kızılmayacağını çünkü bu mebusların Avrupa'daki gibi halk tarafından seçilmeyip partiler tarafından atandıklarını anlatır.

“Fakat bu tatbikatın pek kabil-i tatbik olmadığı görülüyor. Zira bir âdem mebus olur isem şu meselede şöyle, bu işte böyle hareket edeceğim diye müntehiblerine karşı bir vaad de

¹⁵⁰¹ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁵⁰² “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

bulunabilir. Fakat bir müddet sonra şöyle yapacağım böyle edeceğim diye verdiği vaatlerin nakabil icra olduğuna ve bunların mevk-i tatbiki konulmasında memleket için mazeret hâsıl olacağını anlar ve eski vaatlerden nükûl ederse o mebus nasıl muâheze edilebilir. Bahusus ki mütehabblar mebusları “mandat imperatif” ile tayin edemezler. Burada mesele vicdaniye şekline ifrâğ edilmek istediğimiz ahval-i Avrupa memâlik-i meşrutasında gayet tabi olarak cereyan etmektedir.”¹⁵⁰³

Fransa’da sosyalist vekil Mösyö Kalamanus’un kurucusu olduğu radikal sosyalist partisinden istifa ettiğini, oysa ayan üyeliğini bu parti kanalıyla elde ettiğini, partisinin hoş görmemesi üzerinde partiden istifa ettiğini ama ayan üyeliğinden ayrılmadığını, partisinin meydanlara çıkararak ayanlığı bizim partimiz aracılığıyla aldın gibi demeçleri olmadığını belirtir. Benzeri durumun İngiltere’de de yaşandığını gerek partisinin gerek seçmenlerinin durumu oldukça anlayışla karşıladıklarını ifade eder.

“Mesela: Fransa reis-i vükela-ı sabık-ı Mösyö Kalamanus müesseslerinden olduğu Radikal Sosyalist Fırkasından bir ay evvel istifa ediyordu. Hâlbuki ayanlığa radikal sosyalist fırkası tarafından intihab edilmişti. Fransa meclis-i ayanında Radikal Sosyalist azadan idi. Kendi fırkasının “Socialistes Unifies” ile itilafı hoş görmedi Fırkasından çekildi. Hâlbuki Fransa’da Radikal Sosyalist Fırkası meydana çıkıp da Kalamanus’a sizi biz intihab ettik, Ayanlığa bizim intihabımızla geçtiniz, firkamızdan çıkmak için evvela ayanlıktan istifa etmeniz lazımdır demedi diyemedi. Bir misal daha: İngiltere’de dört sene evvel Çirçil Muhafazakaran Fırkası tarafından mebus intihab edilmiş iken bir müddet sonra firkasından bil-istifa “liberal”lere iltihak etti. Fakat böyle bir istihâle-i fikrîyeye uğramış olduğundan dolayı “Ey Muntehibler ben sizi aldatmış olurum, binaenaleyh evvela istifamı kabul ediniz.” demedi. Kendisine muntehibleri tarafından da hiç böyle garib, hodgâm ve müstebid bir teklifte bulunulmadı”.¹⁵⁰⁴

Haberde, çağdaş dünyada siyasi partilerin vekilleri üzerinde denetim kurmadıklarını onların özgür iradeleriyle karar aldıkları ifade edilerek Progresisat fırkasının mebusu iken muhalif partinin yasa önerisini meclise kabul ettirmede aktif rol oynayan vekilin ne partisi ne de seçmenleri tarafından herhangi bir tepkiyle karşılaşmadığı belirtilir. Avrupa’da parti programlarının oldukça net olduğu buna rağmen vekillerin karar almada serbest oldukları ve partiler içersinde farklı düşünce olan insanların mevcut olduğu anlatılır.

“Bir Daha: meşhur Progresisat Fırkası erkânından iken ve mebusluktan ayanlığa Progresisit Fırkası tarafından intihab olunmuş iken sol demokrat firkasına geçti. Progresistlerin şiddetle

¹⁵⁰³ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁵⁰⁴ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

aleyhtarı buldukları mecburi Amele Tekaüd-i Nizamnamesiyle müdahale ve müdafale şiddetle Meclis-i Aliye kabul ettirdi. Fakat hiçbir zaman istifa etmek lüzumunu duymadı ve böyle bir ihtar karşısında da bulunmadı. İşte bunlar inkâr-ı kabul etmez hakikatlerdendir. Fransa ve İngiltere'deki gibi ahlaken, vicdanen ve irfanen mütemeddin iki memlekette misaller gösterdik. Muâzırlarımızda bize kendi iddiaları dâhilinde birkaç misal gösterebilirler ise pek memnun olacağız. Bahusus ki İngiltere ve Fransa'da fırka cereyanları pek ilerlemiştir. Her fırkanın programı muayyendir. Yalnız programı değil hatta daire-i nüfuzu bile muayyendir. Bugün Fransa'nın filan eyaletinde kaç reviyonist, kaç sosyalist, kaç radikal sosyalist vardır. İngiltere'nin falan daire intihabiyesinde kaç muhafazakâr, kaç liberal bulunmaktadır. Bunlar istatistiklerle tayin olunabilir."¹⁵⁰⁵

Sada-yı Millet İngiliz gazetelerinin çizmiş olduğu bir haritada İngiliz seçmen profiline çıkarıldığını, sayısının ve adedinin belli olduğunu, Osmanlı Devletinde böyle bir uygulamanın mümkün olamayacağını, hiçbir mebusun seçmen oranını gösteremeyeceğini çünkü hepsinin İttihat ve Terakkiye borçlu olduğunu, hiçbir mebusun kendi bireysel kararıyla mebus olmadığını, İttihat ve Terakkinin kefaletiyle seçildiklerini anlatır.

“O kadar ki sol intihabat münasebetiyle İngiliz ceraid-i musavveresinden birinin verdiği bir küçük haritada kırmızı ve mavi renklerle muhafazakâr ve liberallerin daire-i nüfuzu ve ezhan-ı tefrik olunmuş her iki fırka azasının da aded-i efradı gösterilmiştir. Bize gelince: Yukarıda söylediklerimiz gibi mebusanın programlarına sadık kalmaları noktasını bir nezaket ve vicdaniye olmak üzere” En Principe” kabul etsek bile mebuslarımızdan böyle bir şey beklemek ve istemek de katiyen haksızdır. Zira soruyoruz: Hangi mebus gösterebilir ki intihabını? İttihat ve Terakki programına medyundur. Hangi mebus gösterebilir bir program ile intihab olunmuştur. İttihat ve Terakki cemiyetinin belki zaman ve kefaletinin intihabına tesiri olmuştur. Fakat bu kefalet o mebusun meşrutiyetine merbutiyetten sadakatten başka bir şey tazmîn edemez.”¹⁵⁰⁶

Gazete, İttihat ve Terakki programı haricinde partilerin mevcut olduklarını ve diğer partilerin İttihat ve Terakki'den oldukça erdemli olduklarını, öte yandan Rumeli mebuslarının İttihat ve Terakkinin oyuyla seçilmelerine karşılık Anadolu ve Arap mebuslarının seçilmesinde tamamen millet iradesi olduğunu ifade eder. İttihatçı vekillerin mebusluğa seçilmelerinin sonradan gerçekleştiğini, vekillerin seçildikten sonra İttihat ve Terakki cemiyetine götürüldüklerini ve yeminlerini de İttihat ve Terakki üzerine yaptıklarını anlatır.

¹⁵⁰⁵ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁵⁰⁶ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

“Mademki İttihat ve Terakki programının haricinde bulunan Mutedil-i Hürriyet-Perveran ve Ahali Fırkalarının programı ahkâm-ı meşrutiyete mugayir değil ve fikr-i hürriyet itibarıyla hatta İttihat ve Terakki programına kat kat faiktir. O halde kendilerinden daha fazla ne isteniyor. Kimin ne istemeğe, kimin hesab sormağa tel’in ve takbihe hakkı olabilir? Rumeli Mebuslarının bir kısmı İttihad ve Terakki Cemiyetinin kefaletiyle intihab olundular. Ya Anadolu, ya Arap Mebusları? Onların ekserisi doğrudan doğruya milletin ahalinin intihablarıdır. İttihat ve Terakki cemiyetinde intisabları mebusluğa intihablarından sonradır. Buraya vapurla, şimendiferle geldikçe müzikalar, alkışlar bayraklar hâsılı bir hay ve huy ve oyla ile vapurlardan, şimendiferlerden alınır. İttihat ve Terakki cemiyetine götürülür. Orada tahlif olunurlardı. Verdikleri yemine İttihat ve Terakki cemiyet veya fırkasına idi. Esaret, hizmetkârlık yemini değil, meşrutiyete, hürriyete sadakat yeminidir”.¹⁵⁰⁷

Hür memleketlerde böyle bir uygulamanın olamayacağını ifade eden Sada-yı Millet bir memleketin bir partiye bu kadar körü körüne bağlı olmasıyla kalkınmayacağını ifade ederek Tanin’in seçmenlerine verdiği sözü yerine getirmesini talep etmektedir.

“İşte bu kadar hâlbuki biz elimizde bulunan, bir kere vesait güne gün ile elimize geçen bir kuvveti her şeyine mukabil, her vasıta ile muhafaza etmeği tasmin etmiş ve ona göre keyfema’ yeşa hareket etmek istiyoruz. Hâlbuki bu mümkün olmadıkça, hür bir memlekette esaret-i vicdaniye payidar olamaz. Tanin diyor ki:“Biz verdiğimiz sözde durmayalım. müntehablarımızı aldatalım başka programlar takib edelim. Sonra bizi intihab etmiş olanlar ağızlarını açıp da esef ederiz dedikleri zaman hürriyetimize tecavüz ediliyor diye bağıralım bu olur mu? Zavallı hürriyet senin namına ne mantık cinayetleri irtikab ediliyor”.¹⁵⁰⁸

4.7.5. Vatan Hizmeti

Mizânü’l-Hukuk gazetesinde yer alan “Askerlik” başlıklı haberinde gayrimüslimlerin de askerlik yapmaları talep edilmektedir. Bu uygulamanın hayata geçirilebilmesi için Kanun-ı Esasi’nin ilgili maddelerinin göz önünde bulundurulup Genelkurmay Başkanlığı tarafından hangi sınıfların askerlik hizmetiyle sorumlu olacaklarının tanzim edilmesi ve Rum Patrikhanesi’nden de uygun olan vatandaşların listesinin gönderilmesi gerektiği ifade edilir.

“Gayrimüslim tebaa-i osmaniyyeden dahi asker alınması Kanun-i Esasi ahkâmından olmakla buna dair harbiye nazeratinde tanzim edilmekte olan kanun-ı lahiyasına derç edilmek üzere

¹⁵⁰⁷ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁵⁰⁸ “Yine mi tehdit Politikası,”Saday-ı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

hangi sınıf rahiblerin hizmet-i askeriyeden istisnaları lazım geleceği Rum Patrikhanesinden istifsar edilmiştir.”¹⁵⁰⁹

Hristiyanların askeri hizmetlerinde göz önünde bulundurulması gereken birçok noktaların olduğu bu nedenle Harbiye Nezareti’nde oluşturulan komisyonda gayrimüslim liderlerinin de yer alması gerektiğini söyleyerek bu hususta en mühim meselenin gayrimüslimlerin vazife törenlerinde dini vecibelerini yerine getirilmesinin garanti altına alınması gerektiği belirtilir.

“Hristiyanların hizmet-i askeriyeye iştiraklerinde nazar-ı dikkate alınacak birçok noktalar vardır. Bu nedenden dolayı harbiye nezaretinde teşekkül eden komisyon-ı mahsusasında milel gayri müselleme reis-i ruhanelerinin dahi huzuru lazımdır. Bu babda en mühim olan mesele askere alınacak milel gayr-i müselleme efradının merasim-i vazife-i diniyelerinin ifa edebilmeleri kifayetinin taht-ı teminata alınmasıdır”.¹⁵¹⁰

Bu noktalar temin edilmedikçe hazırlanacak kanunun anlamsız olacağını söyleyen gazete, düzenleme yapılmadan meclisten böyle bir kanun maddesi geçse bile uygulamada sorun çıkartacağı ifade edilerek devletin gayrimüslimleri askere, emir vererek değil bir anne şefkatiyle çağırması gerektiğini söyler.

“Evvel emirde bu noktalar temin edilmedikçe kaleme alınacak lahiya nâkıs kalacak. Böyle bir layiha Meclis-i Mebusan’ın tasdikine iktiran etse bile tatbikatta müşkülât çıkabilecektir. İhtiyacat mezhebine ancak milel-i muhtelifa reis-i ruhanileri tarafından tayin edilebiliyor. Hükümet milel gayr-ı müselmayı amirane surette çağırmayıp müşfik bir valide gibi davet etmelidir”.¹⁵¹¹

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Osmanlı Ordusunda İlk Ermeni Askerler” başlıklı haberinde Diyarbakır’daki Pozantıyan gazetesine gönderilen bir mektupta Ermeni olduklarını belirten bazı grupların, Kürt İbrahim Paşa’nın birliklerine katılmak için cuma günü redife gönüllü yazılacaklarını bildirmesi üzerine gazete teşekkürlerini, ifade ederek “Yaşasınlar!” demektedir.

¹⁵⁰⁹ “Askerlik,”Mizanü’l Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife, 24.

¹⁵¹⁰ “Askerlik,”Mizanü’l Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife 23

¹⁵¹¹ “Askerlik,”Mizanü’l Hukuk Gazetesi, 10 Şevval 1326, sahife 23

“Diyarbakır’dan Pozantıyan gazetesine varid olan bir mektuptan müsteban olduğuna nazaran Ermenilerden bazıları şu son günlerde Kürt İbrahim Paşa’nın üzerine sevk için cuma askeri redife gönüllü olarak dâhil olmuşlardır. Yaşasınlar.”¹⁵¹²

Sada-yı Millet Gazetesinde yer alan Ermeni vatandaşlarımızın Askerlikleri başlıklı haberde Ermeni vatandaşların asker alınmaları anlatılmaktadır.

“Dün kumkapı kilisesinde dualarını bitirdikten sonra önlerinde askeri mızıkası olduğu halde Ermeni gençleri harbiye nezaretine giderek muayene olmuşlardır. Birinci ordu levazım dairesi, ikinci şube müdüriyetine şube-yi mezkure iken kadronun âdem-i müsalesine mebni açığa çıkarılan Behaüddin Efendinin tayini hususunda irade-i seniyye şeref-sadir olmuştur”.¹⁵¹³

Sada-yı millet gazeteside yer alan Dersaadet ahz-ı asker kalemiyye riyasetinden başlıklı haberde gayrimüslim tebanın askerliği ile ilgili koşullar anlatılmaktadır.

“Dersaadet ahz -ı asker kalemiyye riyasetinden:

Dersaadet ahz-ı asker malumatına taalluk eden hususat için birçok eshab-ı müselhanın harbiye nezaretine ordu kumandanlığına İstanbul vilayetine vesair makamata müracaat ettikleri görülmekte olduğundan hem makamata işgal etmemek, hem de beyhude hareket ile vakitlerini zai etmemek, üzere eshab-ı müselhanın dersaadet ahz-ı asker mülahatına taaluk eden bilimun hususat için merci mahsus olan Topkapı saray dahilinde dersaadet ahz-ı kalemi riyasetine müracaat eylemeleri lüzumu beyan olunur.¹⁵¹⁴

4.7.6. Vergi Ödevi

Mevlânzade Rıfat Bey’in Serbestî gazetesinde yer alan “Müsavat, Umumiye ve Osmanlılık” başlıklı haberinde devlette yaşayan Müslimlerin her türlü vergiye tabi oldukları halde eğitimde, ticarete ve sanayide gayrimüslimlerin oldukça gerisinde kalmaları anlatılır. Gayrimüslim vatandaşların askeri hizmetten muaf olmaları hasebiyle nüfus oranlarının Müslim tebaadan daha çok olduklarını söyleyen Mevlânzade Rıfat Bey gayrimüslimlerin askerlikten muaf olmalarının onlarda aidiyetlik duygusunu azalttığını bu yüzden gayrimüslimlerin askerlik yapmalarını talep etmektedir.

¹⁵¹²“Osmanlı Ordusunda ilk Ermeni Askerleri”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 28 Şubat 1324, sahife, 3.

¹⁵¹³ Ermeni vatandaşlarımızın Askerlikleri, Sada-yı Millet Gazetesi, 9 Kasım 1909, sahife, 2.

¹⁵¹⁴ Ermeni vatandaşlarımızın Askerlikleri, Sada-yı Millet Gazetesi, 9 Kasım 1909, sahife, 2.

“Mülkümüzde efrad-ı İslamiye her nevi tekâlif-i nakdiye ve bedeniye ile mükellef oldukları halde maarifte, hassa ticaret ve sanayide vatandaşlarımız olan tebaa-ı gayrimüslimeye nispetle pek geri kalmış oldukları gibi nüfusça da -hissedilecek derecede- azalmaktadırlar. Gayrimüslim vatandaşlarımız ise tekâlif-i askeriyeye ceza-yı bedel-i nakdi vermekte ve bu yüzden ne kadar nüfusça teksir etmekte iseler de bir heyet-i içtimaiye için en büyük şeref olan (şerf-i askeriyeden) bu suretle mahrumiyetleri, kazanmakta oldukları teksir-i nüfusa göre haysiyet-i milliyeye tekabül edemiyor. Vicdanları heyet-i içtimaiye-yi Osmaniye’imiz içinde kendilerini yabancı bu halde gösteriyor. İşte bu birinci noksandır”.¹⁵¹⁵

Mevlânâzade Rıfat Bey, gayrimüslim vatandaşlara verilen izin sayesinde eğitim sistemlerinin Osmanlı eğitim sisteminden oldukça iyi olduğunu söyleyerek Osmanlı eğitim sistemine bağlı bulunan gayrimüslim mekteplerinin dini ağırlıklı eğitim yapan kurumlardan daha düzgün olup daha iyi talebeler yetiştirdiğini de belirtmektedir. Bundan dolayı her konuda Osmanlı tebaasındaki unsurlar arasında eşitliğin sağlanmasının ve adaletin temini için nizamnamelerin düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

“İkincisi bu vatandaşlarımıza- anladığımızı bildirmek istemediler-. Hükümet ecnebler üzerine verilen müsaadat sayesinde doğrudan doğruya idare etmekte oldukları mekatib, -bizim maarif nezaretinin idare-i umumiyesinde bulunan mekatib-i islamiyeden kat kat muntazam ve ihtiyaca daha salih gibi görülür ise de usulü terbiye ve talim muhafaza-ı komite esasına bina edilmiş olduğundan ittihad-ı Osmaniye karşı son derece mazarratı tariften mustağnidir. Binaenaleyh her hususta anasır-ı Osmaniye arasında müsavata bihakkın temin edebilecek kavanin ve teşkilat tertib ve tanzim edilmelidir. Her halde terbiyenin bir terbiye-i umumiye ve Osmaniye olmasını temin etmektedir.”¹⁵¹⁶

Tanin Gazetesinde yer alan “Hak, Adalet, Kanun başlıklı haberde hukukun, siyasi, idari ve cezai olmak üzere üçe ayrıldığı belirtilerek ayrışmanın hukuki tecrübeler, hukuk kurallarını düzenleyen şahsiyetlere ve ihtiyaca göre değiştiği ifade edilir. Gazete esas olan meşru hakkın zamana ihtiyaca göre değiştiğini söyleyerek bazen sahip olduğunuz arazinin devletin malı olabileceğini, bazen fertler arasında arazinin taksim edilebileceğini söyleyerek bir hakkın diğerinin yerine geçemeyeceğini kamuoyunun yararına olan hakkın geçerli olduğunu anlatır.

¹⁵¹⁵ Melvânâzade Rıfat , “Müsavat umumiye ve Osmanlılık “Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinsani 1324 sahife,2

¹⁵¹⁶ Melvânâzade Rıfat , “Müsavat umumiye ve Osmanlılık “Serbesti Gazetesi, 10 Teşrinsani 1324 sahife,2

“Hukuk-ı siyasiye, hukuk-ı idareye, hukuk-ı cezaiye, hukuk-ı tecrübeye bu tertibat altında yaşayan adamlar değıştikçe onların ihtiyacına göre değışmek lazımdır. Araziden mebzul bir surette mahsul almak, binaenaleyh umumun temin-i rahatına hadim olmak üzere toprağa alet ve edevata malik olabilmek lazımdır. Böyle bir hakk-ı mülkiyet meşruadır. Fakat esasen meşru olan bu hakkın şekl-i ihtiyacı zaman ile değışir. Bazen arazi umumun malı olur. Bazen her ferd araziye ayrı ayrı tasarruf eder. Ale-l-amyâ bu iki tarz-ı temlikin birbirini hakka muvafık diğeri bir mugayir diye kabul ve reddedemez. Hangisi ahalinin temin-i tekemmül ve saadetine hadim ise o zamanda o tarzın meşru addedileceği unutmamalı.¹⁵¹⁷

Bir devletin eşitlik esasına dayanarak yönetilmesini meşrutiyet idaresinin sağladığını ve bu idarenin vermiş olduğu haklar doğrultusunda şahısların kendi mallarının tasarrufunu sağlayabildiklerini söyleyen gazete bu durumu kişisel haklar olarak tanımlar.

“Bir kavim bugünkü Osmanlılar gibi kendi kendilerini idare edebilecek hale gelince kendisinin hakk-ı müsavat-ı amih esasına müsted bir idare-i meşrutadır. İşte bu hakkın icabatından olarak böyle bir kavim-i efradı kendi mallarını ve kendi serbestilerini ahire zarar vermeyecek surette isti'mâl edebilirler: Buna hürriyet-i şahsiye derler.”¹⁵¹⁸

Haberin devamında kişilerin istedikleri mezhebe bağlı olabileceklerini ifade ederek bunun vicdan hürriyeti olduğunu, fikirlerin çekinmeden ifade edilebilmesini fikir ve matbuat hürriyeti olduğunu, istedikleri şeyi istedikleri kimselere öğretebilme hakkını ise eğitim hürriyeti olduğunu belirtir. Bütün bu haklarının temininin kanunlar aracılığıyla sağlanabildiğini bunu yapmak için vekillerin seçildiğini belirterek vekillerin kanunları kabul ya da red hakkına sahip olduklarını ifade eder.

“İstedikleri mezhebe salik olabilirler. Buna hürriyet-i vicdan derler. Fikirlerini alenen söyleyebilirler. Buna hürriyet-i fikir ve matbuat derler. İstedikleri şeyi istedikleri kimselere talim edebilirler: Buna hürriyet-i tedsir derler. Kanun yapmağa memur olmak üzere mebuslar intihab ederler. Hatta bazı memleketlerde mebusların yaptığı kanun-ı umumi milletın piş-i ârâ' sına vaaz olunur. Bunlar kanunu yapar red ya kabul etmek hakkına haizdirler.¹⁵¹⁹

Hakkın herkese belirli hudutlar dâhilinde verildiğini, herkesin kendi sınırları içerisinde istediği gibi hareket serbestisine sahip olduğunu, bir başka insanın haklarının başladığı yerde kişi haklarının sınırlandırıldığını söyleyerek adaletin bu suretle

¹⁵¹⁷ “Hak Adalet Kanun,” Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1908, sahife, 1

¹⁵¹⁸ “Hak Adalet Kanun,” Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1908, sahife, 1

¹⁵¹⁹ “Hak Adalet Kanun,” Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1908, sahife, 1

uygulandığını anlatır. Gazete, İnsanların yaptıkları kanunların mükemmel olamayacağını kabul ederek yapılan kanunların adalete ne kadar yakın olursa o kadar yerinde hükümetler kurulacağını belirtir.

“Bir memlekete hangi usul-ı idare münasip olduğu nazariyat ile tayin edilemez. Bunun için efradın ahlak ve tabiyeti, müessesat-ı mevcudesi göz önünde tutmalıdır. Osmanlılar istibdada hiçbir zaman bila-ıtiraz boyun eğmemişlerdir. Osmanlı tarihi bu yolda şu ahd ile malidir. Hakka muvafık olan her şey adalete de mükarindir. Hukukun efal-i beşeriye tanzim etmesi kifayeti adaleti teşkil eder. İcra-ı adalet etmek herkese layıkına ve hukukuna göre muamele etmek demektir. Hak herkese bir daire serbesti teşkil ve temin eder. Herkes bu daire-i dâhilinde istediği gibi hareket etmekte hürdür. Yalnız bu hürriyet-i hareket diğer bir kimseye zarar vermemek kasdı ile tahdid edilmiştir. İşte adalet bu suretle hükmü ferma olur.”¹⁵²⁰

Medeniyet gazetesinde “Bir Temenn-i Mehsusa Mebusanı Kiramı” başlıklı haberinde hükûmetin memurlarından kefalet talep etmesi eleştirilerek durum gerekli makamların dikkatine arz edilir. Haberde, memurlardan kefalet istenmesinin memurlara güvenmemek anlamına geldiği, dünyanın hiçbir hükûmetinde, hiçbir kurumunda böyle bir uygulamanın olmadığı İstibdat Devri uygulamasına hükûmetin hâlâ son vermemesi üzüntü ile karşılamaktadır.

“Memurin-i hükümetten kefalet talep edilmek ne kadar gaddar-ı mucib olduğunu aldığımız bir varakada bildiriliyor. Biz de, lazım gelen makamın nazargah-ı hamiyetine arz eyliyoruz. Memurin-i hükümetten kefalet talep eylemek; o zavallıları nehak yere âdem-i emniyetle müttehim etmek demektir. Zannediyoruz bugün hiç hükümette, müessesatta, bankalarda böyle sakim bir usul kabil-i tatbik edilmediği halde eylevm bu meseleyi, istibdada aid bu hale hatime çekemediğini göremekle mütezzî oluyoruz. Yalnız biz değil, bütün hami-i biçaregan onlarda müteessir olurlar.”¹⁵²¹

Uygulama ile yapılan haksızlıklardan bahseden gazete bu uygulamanın düşük gelirli çalışanlar için çok daha vahim sonuçlar yarattığını ifade eder. Gazete konuyla ilgili aldığı okuyucu mektubunda dört çocuk babası, fakir, kimsesiz, namuslu bir vatandaş olduğunu, çalıştığı daireden düşük bir ücret aldığını, devletin memur olabilmesi için kendisinden kefalet ücreti istemesinin kabul edilemez olduğunu belirtir.

¹⁵²⁰ “Hak Adalet Kanun,” Tanin Gazetesi, 23 Temmuz 1908, sahife, 1

¹⁵²¹ “Bir Temmenni-i Mahsusa Mubusan-ı Kirama”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

“Nasıl olmasınlar. Bakınız, yazıda deniyor ki:”dört çocuk babası, sahib-i aile, bir zatım, fakirim, kimsesizim, yalnız namusluyum. Benim mensup olduğum daireden aldığım maaş beş yüz kuruştur. Müşkül bir vazife ile muvazzafım. Aldığım maaş-ı cuzi ile gördüğüm vazife beyanındaki tezattan bahs eyleyeceğim. Yalnız rica ve istirham eyleyeceğim ki: Benim gibi, tecrübe edinmiş namuslu, mukaddem bir memurun iki yüz elli liralık bir kefil talep eylemek ne demektir.”¹⁵²²

Haberin devamında gazete, memur olmak için müracaat edenlerin zaten ekonomik sorunları olduğunu ve bu yüzden memur olmak için müracat ettiklerini ifade eder. Paraları olmadığından dolayı kefalet parası bulmak için tefecilere müracaat etmek zorunda kalacakları, bu parayı tefeciden tedarik ettiği takdirde tefecinin memurun maaşına el koyacağı, memur maaşının yüz kuruşa düşeceği, para bulamadığı takdirde işine son verileceği anlatılır. Gazete uygulamayı dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen, adalete sığmayan bir düzenleme diye belirtir.

“Acaba ben o kadar lira tedarik edebilsem zavallı milletin, boş hazinesine hiç olmazsa 400-500 kuruşluk bir zarar vermem? O kadar liralık bir kefil tedarik eylemek mecburiyetinde kalınca bu gibi işlerle meşgul araçılara müracaat olunacak! Heyhat! Hiçbir kanuna, nizama merbut olmayan bu insafsız herifler, yekten kefalet bulmak için 35-40 lira bir ücret talep ediyorlar ki; tedarik müşkül, pek müşkül(!) asıl derdin büyüğü şimdi, para-tabii sarraflardan alınacak, bulsam maaşım yüz kuruşa tenezzül ediyor. Eğer bulamasam, tabii kefalet tedarikinden izhar-ı aciz edildiğinden hemen tard etse görülüyor ki ne adaletle ne ihsanen sığmayan mağduriyet!!!”¹⁵²³

Gazete; Avrupa'nın medeni ülkeleri örnek alınacaksa memurların bu mağduriyetlerden kurtarılması gerektiğini söyleyerek kefalet parası bulamadığı için işinden atılmış, ocağı sönmüş, pek çok insan olduğunu, öte yandan kefalet parası ödeyen memurların da tefecinin elinde inlediğini, devletin bu duruma bir çare bulmasını gerektiğini belirtir.

“Avrupa Düvel-i mütemeddini taklit edebileceğimiz en mühim ve mukaddem bir mesele varsa o da zavallı namuslu memurlarımızı böyle mantıksızlıktan serian kurtarmaktır. Çünkü bu cihetten tard olunmuş ocağı sönmüş, biçare kalmış faal namuslu, mücessim yalnız evet fakir binlerce memurlarımız açıkta, diğer kısmı da, sarrafların, muramcacıların dest bi amenna

¹⁵²²“ Bir Temmenni-i Mahsusa Mubusan-ı Kirama”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

¹⁵²³“ Bir Temmenni-i Mahsusa Mubusan-ı Kirama”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

düşerek kefil bulmuş, memur olmuş ise onlar da diğerleri gibi mağduren, meyusen yalnız habib-i vatana çalışıyorlar? Her iki halde günah, yazık hem de pek yazıktır diyebiliriz!”¹⁵²⁴

Mizan gazetesinde yer alan “Aynen Mektup” başlıklı haberinde gümrük çalışanı tarafından yazılan mektupta, sansürün ve hafiyelik uygulamaların kaldırılmasının oldukça sevindirici olduğu ifade edilerek gümrük ticareti üzerinde uygulanan sansürün kaldırılması talebinde bulunulur. Gümrükte sansürün hâlâ kalkmadığı ve ne zaman kalkacağı sorulmaktadır. Hafiyeler yüzünden memlekete ithal mal sokulmasının yasaklanması sebebiyle Yıldız civarında yüzlerce esnafın işsiz kaldığını, uygulamadan aynı zamanda hekimler ve sanayi çalışanlarının da etkilendiği belirtilerek uygulamanın kaldırılması talep edilmektedir.

“Sansür kalktı mı ala, hafiyelik lav olundu. Bu daha ala fakat ticaret üzerindeki sansürler, tazyikler ne vakit kalkacak? İsmnin dinamite müşabebetinden başka hiçbir kabahati, mazarratı olmayan dinamoların serbest serbest gümrüklerden imrârına ne vakit müsaade edilecek? Her birinin havass-ı şifâ'iyeye ve deva'iyeleri mütefennin hafiyeler tarafından türlü türlü tavsifata uğrad ile uğrad ile nihayet el'emrû memlekete idhali men edilen ve bu sebeble yüzlerce yıldızcı, galvanizimci esnafın işsiz güçsüz ve ekmezsiz kalmalarına bais olan, siyanür, Dipotasyum vesaire gibi hem tababette, hem sanayide, istimal olunan eczaların götürülmemesi gibi mümane'etler ne vakte kadar devam edecek.”¹⁵²⁵

Haberin devamında gümrük önündeki mağazalardan serbestçe satımı gerçekleştirilen rovelverlerin iç ticarete satışının ne zaman serbest bırakılacağı, gümrükte uygulanan usulsüz vergilendirilmelere ne zaman son verileceği sorulmaktadır.

“Gümrük önündeki mağazalarda serbest serbest satılan ve her birinin gümrükten serbest geçirilmesi için yarım lira resm-i itâsı ticari taraflarından beyan olunan “rovelver”ler hakkındaki memnuat-ı acibeye ne zaman nihayet verilecek? Bu memnuat-ı acibe ve gayr-i müşemmirenin devamını tecviz etmek suretiyle hazine-i celileye teklif ve temin olunan menfaatin âdem-i husûlünene zaman kadar müsamaha ile bakılacak? Şu mesailin haline delâlet-i âliyeleri mütemennadır. Bir gümrükçü”¹⁵²⁶

Serbestî gazetesinde yer alan “Mehakim-i Şera'iyeye” başlıklı haberinde devlet dairelerinde düzenlemeye ihtiyaç olmayan hiçbir kurumun bulunmadığını, inkılaptan

¹⁵²⁴“ Bir Temmenni-i Mahsusa Mubusan-ı Kirama”, Medeniyet Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1326, sahife, 4.

¹⁵²⁵ “Aynen Mektup”,Mizan Gazetesi, 23 Temmuz 1326, sahife, 4.

¹⁵²⁶ “Aynen Mektup”,Mizan Gazetesi, 23 Temmuz 1326, sahife, 4.

beklenilenin hizmetin devlet dairelerinde tanzim olduğunu ifade ederek Şera'iyeye Mahkemelerinde meydana gelen usulsüzlüklerinin ortadan kaldırılması talebinde bulunur.

“Devair-i hükümet içinde ıslaha muhtaç olmayan hiçbir daire yoktur. Zaten inkılab-ı ecir-i mesudun hedef -i maksadının en mühimlerinden biri de devair-i mevcudenin ıslahından başka bir şey değildir. Matbuat sırası geldikçe devairin yolsuz ve meşrutiyet haricinde devam eden muamelat-ı keyfi ve merdûdelerini tenkid etmeğe hamiyeten borçludur. İşte bu maksada binaen bu günkü makalemizde şer'î mahkemelerde cerayan eden malumatın sakametini göstereceğiz.”¹⁵²⁷

Gazete, mahkûmlardan resmi evraklar için istenilen paraların herhangi bir kanunnameye dayanarak alınmadığını, istenilen paraların keyfi harçlar olduğunu ve bu paraların mahkeme kâtiplerinin ceplerine gittiğini söyleyerek yasal düzenleme yapılmasının gerekliliğinden bahseder.

“Malumdur ki mahkûmlardan vekâletname veya varidat hacetleri vesaire gibi evrak-ı resmiyeyi şer'iyeye istisali emrinde müracat olduğu zaman mahkeme katibleri hiçbir nizam-ı mevzu-ı müstenid olmayarak seksen yüz, yüz yirmi hatta yüz elli, iki yüz guruşa kadar bir harc-ı keyfi almaktadır. Verilen şu meblağa mukabil vekâlet hacetine ilsak olunan pul on guruş tecavüz etmiyor, demek paranın üst tarafı mahkeme kâtiplerinin, reisinin ve alelmeratib-i memurin-i meşihatının ceb-i irtikâbına giriyor. Memalik-i mütemeddinede vekâletname olsun, veraset haceti olsun, i'lamat adliyye olsun, hulâsa her ne olur ise olsun evrak-ı mebhûseye nizamensilsâk olunan pulların natık olduğu paradan fazla beş para fazla alınmaz. Nizamnamelerde münderiç rüsum-u mevzuata her bir evrak için ayrı ayrı tertib ediliyor. Bizde olduğu gibi bir mahkemede bir varidat haceti için yüz diğerinden iki yüz iki yüz guruş verilmek gibi umur-ı resmiyeye adeta paralık karıştırmak redaeti kat'a tecviz olunmaz. Bu ittiratsızlık adeta kanun ve nizam huzurunda âdem-i müsavâtı iltizam etmek demektir.”¹⁵²⁸

Gazeteye göre yapılması gereken mahkeme evrakları için vergi tayinini düzenleyen bir nizamname yapılması, vergi nizamnamesi üzerine yapıştırılan pullardan, mahkemelerin fazla para alamaması, bu suretle hem halkın meselesinin çözüleceğine hem de mahkemenin aldığı paraların ötekinin berikinin cebine gitmesinin önüne geçileceğini belirtir.

“Her evrak-ı şer'iyeye için rüsum-u luzumiye tayin eden nizamname yapılmalı. Rüsum-u mevzuata nizamnameyi müstenid-i ilsak olunan pullardan fazla mahkemeler on para

¹⁵²⁷ “Mehakim-i Şera'iye”, Serbesti Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife, 2.

¹⁵²⁸ “Mehakim-i Şera'iye”, Serbesti Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife, 2.

alamamalıdır. Bu suretle hem umum ashab-ı maslahat gadrından vikâye edilmiş ve hem mahkemelerin aldığı paraların ötekinin berikinin ceb-i irtikâbına gitmesine meydan verilmemiş olur. Bir de vekâletnamelerin umumiyesi ve hususiyesi diye tefrika hacet yoktur. Çünkü vekâletnameler münderecatının eğer ziyadeliği veya noksanlığını nazar-ı itibare alınarak böyle bir taksime lüzum görülmüş ise bu da mantıksızdır.”¹⁵²⁹

Gazete, vekâletname konusunda da görüş beyan ederek vekâletnamenin özel ve genel taksim edilmesini gereksiz bularak bu taksimin süreci uzatıp maliyeti artırdığını, Avrupa’da ve benzeri ülkelerde rüsum nizamnamesi ücretinin oldukça cuzi olduğunu Osmanlı Devleti’nde oldukça yüksek meblağlara tekabül ettiğini ifade eder.

“Zira hususi bir vekaletname münderacatı bazen umumi bir vekâletname münteninden uzun olabiliyor. Bu halde yapılacak nizamata bu nokta-ı nazardan tetkik olunarak iki nev’-i vekâletnameler alel-seviye mutedil bir resm yapılmalıdır. Avrupa mermalik-i mütemediniyesinde ve hatta Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya gibi yeni teşekkül etmiş hükümetler de bu gibi vekâletnamelerin resm-i nizamnamesi dört beş frangı tecavüz etmez. Biz de yüz yüzeli gurus alınması pek fahiş ve adeta gaddar demektir.”¹⁵³⁰

¹⁵²⁹ “Mehakim-i Şeraiye,”Serbesti Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife, 2.

¹⁵³⁰ “Mehakim-i Şeraiye,”Serbesti Gazetesi, 11 Teşrinsanı 1324, sahife, 2.

BEŞİNCİ BÖLÜM

(1909) II. MEŞRUTİYET SONRASI TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRILMASI VE OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM HALLERİ

5.1. Aff-ı Umumi

Af tarihi oldukça eskidir. Af herhangi bir suçun bağışlanmasıdır. Af bir anayasaya dayandırılarak ceza kanunları göz önüne alınarak düzenlenir. Af düzenlemesi mahkûm hakkında verilen kesinleşmiş bir cezanın kısmen ve tamamen uygulanmasını ortadan kaldıran ya da cezayı başka bir cezaya dönüştüren yasama, yürütme ve yargı erklerinin düzenlediği kamu hukuku tasarrufudur.¹⁵³¹

Af, genel ve özel af olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Genel af ilanı ile birlikte hem ceza hem de suç affedilir. Özel af ilan edildiğinde ise suç sabit kalır sadece ceza affedilir. Genel af ilan edildiğinde mahkûmiyetin bütün cezaî sonuçlarını değil, aynı zamanda fiilin suç olma niteliği de ortadan kalkar. Özel af ilan edildiğinde fiilin suçluluk niteliğini değil fakat mahkûm hakkında hükme varılmış olan ceza affedilir veya indirimine gidilir veya başka bir cezaya çevrilir.¹⁵³²

Af belirli dönemlerde, toplum düzenine uymayıp aykırı davrandıkları için cezalandırılanları topluma yeniden kaynaştırma ve toplumsal barışı yeniden sağlama düşüncesi ile ilan edilir. Devletin cezalandırma yetkisinden vazgeçebilmesi için toplum hayatında zaruri bir halin meydana gelmesi gerekmektedir. Böylece, af yetkisinin kullanımı ortaya çıkar. Ancak bu durumda af meşru görülebilir.¹⁵³³

Sosyal zaruretleri tespit edebilmek için, toplumun o sırada içinde bulunduğu siyasi, iktisadi vb. şartları iyi bir şekilde tahlil edilmelidir. Örneğin toplumda patlak veren iç

¹⁵³¹Atıla, M. (2010).”Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Hukuku’nda Af Kurumu.”**Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:1, 275.

¹⁵³²Dönmezer, S ve Erman, S. (1985). **Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku**. Cilt III, İstanbul: Beta, s. 350-352

¹⁵³³Seydioğulları, İ. H. (2006).”Türkiye’de Ceza Afları: Ankara’da Af Konulu Alan Araştırması.” **Polis Bilimleri Dergisi** Cilt:8 (3-4), 4.

savaş, hükûmet darbesi, anarşi ve terör gibi toplum hayatını sekteye uğratabilecek durumlar yaşanıldığında tekrar huzurun ve barışın teminini sağlamak, insanlara yaşadıkları acıları unutturmak, kin ve nefretin kökleşmesinin önünü geçmek için genel af ilan edilir. Genel affın ilanı toplumun içinde bulunduğu koşullar göz ardı edilip kimi zaman da siyasi rant için ilan edilebilir.¹⁵³⁴

5.2. Yasal Sınırlılıklar Açısından Aff-ı Umumi

Af ilanı; cezalandırma yetkisinin bir erkin eline geçmesiyle ortaya çıktı. Hukuk, İlk Çağ’larda toplum hayatını düzenleyen kurallar oluşturmadığından ceza uygulaması mevcut sistemde intikam almak şeklindeydi. Herhangi bir zarara uğrayan şahıs zarar gördüğü şahsa karşı istediği şekilde davranabilirdi. Onu cezalandırabileceği gibi af da edebilirdi. Hukukun varlığının ortaya çıktığı Roma Dönemi’nde af yetkisi Prense veya Senatoya tanınmıştı. Orta Çağ’da da kanunu kullanma yetkisi Prenslere tanınmıştı. Bir mahkûmu cezai yaptırımlardan kurtarmak, cezasını affetmek veya bir mahkemenin vermiş olduğu kararı ilga etmek hakkı Prenslere tanınmıştı.¹⁵³⁵

Orta Çağ Fransı’nda af yetkisi Senyörlere tanınmıştı; İhtilal sonrasında ise, af ilan etme yetkisi kuvvetler ayrılığı prensibine göre düzenlenmişti. 1802 senesinde yapılan yeni düzenleme ile af yetkisi yeniden imparatora tanındı. 1848 Anayasası ile genel ve özel afflarının sınırları tanımlanmış, özel af yetkisi imparatora, umumi af yetkisi ise parlamentoya devredilmişti. Aynı yüzyılda İngiltere’de tüm yetkiler krala aitti. Bütün suçların krala karşı işlendiği varsayıldı. Kraldan başka kimsede af yetkisinin olmadığı bu durum parlamentonun açılmasıyla değişikliğe uğradı.¹⁵³⁶

İngiltere’de Habeas Corpus Acts’a göre mahkûm olup İngiltere’den sürgün edilmiş olan suçlular ile Common Law’a göre mahkûm olup toplumu zarara uğratan suçlular, 1700 tarihli Act of Settlement Kanunu’na göre siyasî suça tabi olan mahkûmlar kral tarafından affa tabi tutulamazlardı. Bu mahkûmlar için af yetkisi parlamentoya aitti. Amerika’da ise 1789 Anayasası ile başkana cezaların uygulamasını geciktirme, özel af ilanına karar verme

¹⁵³⁴ Keyman, S. (1965), *Türk Hukukunda Af (Genel Af - Özel Af)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, s. 8.

¹⁵³⁵ Özek, Ç.(1959) “Umumi Af,” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 24, (1-4,) 121.

¹⁵³⁶ Doğan, D. Ç. (2012). “*Ceza Hukukunda Af*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler, Ankara, 17.

hakkı tanınmıştı. Başkanın suçluyu affedebilmesi için, suçlunun ihlâl ettiği kanunun federal olması gerekmektedir. Amerika'da af yetkisi federasyona ait olup 1875'te bu yetkinin en azından, devlete karşı işlenmiş suçlarda devri gündeme gelmiş fakat teklif kabul edilmemişti. Ancak federatif yapıyı ilgilendirmeyen hallerde özel af yetkisi başkana tanınabilirdi. Genel af ilanı parlamentoya aitti.¹⁵³⁷

5.3. İslam Hukukunda Aff-ı Umumi

İslam hukukunda ise suç ve ceza konuları “ukubat” adı altında toplanır ve Sünnet, İcma ve Kıyas yoluyla cezalara hükmedilir. İslam'da suçlar kişilere, Allah'a ve kamuya (Tazir) karşı işlenir. Kişilere karşı işlenen suçlarda verilen ceza kısas ve diyettir. Bu kapsamdaki suçların affındaki yetkili mağdurdur. Af yetkisi devlete ait değildir. Mağdur tarafından af gerçekleşse dahi mahkeme cezai işlem uygulayabilir.¹⁵³⁸

Allah'a karşı suçlar ise cezai uygulama had cezasıdır. Bu cezalar topluma zarar veren cezalardır. Bu suç grubunda, suçtan zarar görenin şikâyeti söz konusu değildir. Çünkü bu suçlar toplumsal düzeni bozar ve böylece Allah'a karşı işlenmiş olarak kabul edilir. Bu suçlar için ispat gereklidir. Mahkeme önünde işlenen suç ispatlandığı takdirde artık af mevzubahis olamaz. Cezalarda indirim tabi tutulamaz.¹⁵³⁹

Tazir aynı zamanda, men etmek, kınamak, ayıplamak, toplumdan dışlamak anlamlarını da içermektedir. Bu suçlarda takdir yetkisi hâkimlere bırakılmıştır. İşlenen suç Allah'a karşı yapılmış ise onun için hâkim şahsa öğüt ya da selamet dileme hakkını kullanabilir. Eğer suç şahıslara ya da devlete karşı yapılmışsa idam, sopa, hapis, sürgün, nasihat, mahkemeye celp, kınama, tehdit, tecrit, azl ve teşhir, ceza-i nakdiye tabi tutulur. İslam hukuku af ve cezanın uygulama yetkisini devlet başkanına bırakmıştır.¹⁵⁴⁰

¹⁵³⁷Özek, a.g.e. 122.

¹⁵³⁸Akbulut, İ. (2003).“İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar.” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(1), 168.

¹⁵³⁹Akşit, C (2000). **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**. İstanbul Gümüşev yayıncılık, 77.

¹⁵⁴⁰Yakut, E. (2006).“Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları.” **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı, 2,27.

5.4. Osmanlı Devleti'nde Aff-ı Umumi

Türk hukukunda ise İslamiyet'in kabulüyle birlikte Tanzimat'a kadar geçen sürede İslam hukukunun toplumsal kuralları düzenlemede oldukça etkisi olduğu görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunda, Tanzimat'ın ilanına kadar İslam hukukunun esasları uygulanmıştır. Buna göre, şahıslara ilişkin işlenen suçlarda af yetkisi mağdurda iken, diğer suçlarda af yetkisi kadı veya padişaha aittir. 1858 senesinde düzenlenen Ceza Kanunnamesi ile af yetkisi padişaha devredilmiştir. 1876 Anayasası'nda da af yetkisini koruyan padişah, 1909 tarihinde yapılan değişiklikle özel af ilan etme yetkisi ile sınırlandırılarak genel af ilan etme yetkisi meclisin onayı şartına bağlanmıştır.¹⁵⁴¹

1876 Kanun-ı Esasi'nin 7. maddesi: "Mücazâtı kanuniyenin tahfifi ve affi mukaddese-i padişah cümlesindedir." af ilanı yetkisini padişaha tanımaktadır. 1876 Kanun-ı Esasi afa ilgili maddesini 1831 tarihli Belçika Anayasası'ndan almıştır. Anayasa'nın ilgili maddesiyle padişah bütün yetkileri elinde toplamıştır. 1909 değişiklikleriyle birlikte genel af konusunda özel bir hüküm konularak genel af Meclis-i Umumi'nin onayına bırakılmıştır. Bu suretle, genel af ilanı padişahın lutfundan çıkmış ve Meclis-i Umumi'nin tasvibine bağlanmıştır.¹⁵⁴²

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti toplum taleplerini yerine getirmek, devr-i sabık döneminde yaşanan acıları hafifletmek, Abdülhamit Dönemi'nde neyf edilen, hapislerde, zindanlarda eziyet gören siyasi suçları kapsayan bir genel af düzenlemesi yapmıştır.

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yapılan ilk icraat siyasi suçlulara yönelik olarak düzenlenen genel af ilanıydı. İlk etapta düzenlenen af yasası Makedonya'daki ittihatçıları kapsadı. Fakat içeriden ve dışarıdan tepkiler gelince 29-30 Temmuz tarihlerinde genel affa dönüştü. Yeni düzenleme ile genel aftan önce Rumeli'deki siyasi suçlular, adi suçlular ve

¹⁵⁴¹Can, S. (2016). "Türk Hukukunda Af Kurumu." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (4), 1294.

¹⁵⁴²Keyman, a.g.e, 85.

cezasının üçte birini çekenler ile daha sonra bütün suçlular kademe kademe af kapsamına alındı.¹⁵⁴³

Genel af ilanı toplumda beklentileri karşılayamamıştı. Bazı siyasi suçlular genel affa rağmen serbest bırakılmamış, sürgün edilenlerinin bir kısmının gerekçesiz affa tabi tutulmazken, aftan yararlanıp serbest kalan bazı mahkûmlar yeniden tutuklanmışlardı. Adli suçlardan mahkûm olanlardan kimisi affa tabi tutulurken, benzer suçtan tutuklu bulunanlardan bir kısmı aftan faydalanamamıştı. Birçok siyasi mahkûm af için müracaatta bulunmuştu. Siyasi suçlu olduğu iddiasıyla İstanbul'dan uzaklaştırılanlarının haklarındaki iddia çürütülmesine rağmen genel aftan yararlanamamışlardı.¹⁵⁴⁴

Genel af kapsamına alınan suçlar içerisinde siyasi nedenlerden dolayı cinayet işlemiş olanlar, siyasi suçlu olup sürgün edilen memurlar ve Divan-ı Harb mahkûmları, Bulgar komitacılar, sürgünde olup yurda dönmek isteyen etnik unsurları kapsamaktaydı. Ayrıca firariler, asker ve jandarmalar arasında adi suç işlemiş bulunanlar ve işlemiş olduğu adi suçlardan dolayı idam mahkûmu olup on beş sene müddetince hapiste kalan mahkûmlar ve aşiret mensupları da genel af kapsamında tutulmuşlardı.¹⁵⁴⁵

Aff-1 Umumi neticesiyle serbest bırakılan siyasi mahkûmların mahkeme sonrası masrafları da Meclis-i Vükela tarafından affa tabi tutulmuştu. Affa uğrayan ve maddi durumu olmayan siyasi mahkûmların memleketlerine gitmek için harcırah ödemeleri de meclis tarafından karşılandı. İstibdat Dönemi'nde neyf edilmiş, aff-1 umumi ilanından faydalanarak yurda dönmek isteyenlere de maddi yardım da bulunuldu. Aff-1 umumi ilanı daha çok Balkanlarda etkili bir şekilde uygulanırken diğer bölgelerde aff-1 umumi şartlı tahliye ile gerçekleştirildi.¹⁵⁴⁶

¹⁵⁴³ İleri, İ. (2005), "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları Ve Genel Af", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi** 17,(17),6.

¹⁵⁴⁴ Aslan, T (2009)."II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları." **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 3(5), 43.

¹⁵⁴⁵ Bulut, Ö. F. (2016)“ **II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hukuki Belgelerinde Siyasi Af (1908-1913)**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çorum, 27-33.

¹⁵⁴⁶ Aslan, a.g.e.,s. 49.

5.5. Aff-ı Umuminin Basına Yansıması

5.5.1. Hak Yoksunlukları ve Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi

İnsaniyet gazetesinde yer alan “Aff-ı Umumi Meselesi, İdare-i Örfiye” başlıklı haberinde genel af ilanının Hakkı Paşa'nın Sadrazam olduğu dönemden beri gündemde olduğunu, son günlerde de yeniden gündeme geldiğini ifade ederek bazı kimselerin sıkıyönetim uygulamasının sürmesini ve genel af ilanının henüz zamanın olmadığını iddia ettikleri anlatılmaktadır. Gazete, bu iddialara karşı çıkararak bu kişilerin iyiyi kötüden ayıramayan boş konuşan insanlar topluluğu olduğunu, toplumun selameti ve milletinin geleceği için sıkıyönetiminin kaldırılması, genel affın ilan edilmesinin şart olduğunu belirtir.

“İdar-i örfiyenin ilgası ve aff-ı umumi ilanı havadisleri ki sahibi adl u ihsan Hakkı Paşa'nın sandâlî sadarete ku'üd-ı hengâmında dahi revaç bulmuştu. Şu son günlerde yine deverane ve efkâr-ı umumiye hayliden hayliye işgale başladı. Bazı kimseler idare-i örfiye'nin daha birkaç sene devamı lüzumunu ve aff-ı umumi ilanının henüz na-behengâm olduğunu iddia ediyorlar ise da bu meselelerin ve bed-i tefrikten aciz bir sürü etfal curcuna makal olup hâlbuki selamet-i malik ve milleti düşünenler birinin ilgası ne kadar lazımsa diğerinin ondan evvel ilan-ı lüzumuna da o derece kati'dirler”¹⁵⁴⁷

Gazete; sıkıyönetim ilanının uzatılma gerekçesinin 31 Mart olduğunu, Abdülhamit taraftarlarının memleketten temizlendiğini, asayişin sağlandığını ve bir daha irtica-i hareketin meydana gelmesinin ihtimal dâhilinde olmayıp endişeye gerek olmadığını söyler.

“Umumun malumu olduğu üzere idare-i örfiyenin ilan ve temeddüd'ine başlıca sebep üç yüz yirmi beş senesi martın otuz birinde ihlal olunan asayişin iadesi ve memleketin Abdülhamit taraftarlarından tathiri idi. Bu emel; Cenab-ı Hakkın avn ü inayeti ve milletimizin meşrutiyete sadakati sayesinde sahh-ı mekânda cilvesiz oldu. Elhamdülillah şehrimizde asayiş bugün kemaldedir”.¹⁵⁴⁸

İrtica tehlikesi olabileceğine dair örnek gösterilen olayla ilgili olarak gazete, nedeni henüz bilinmeyen cinayetin arkasından gizli bir cemiyetin ortaya çıktığını, buna istinaden pek çok kimse hakkında soruşturma yapıldığını hatta bir vekilin aylarca tutuklandığını

¹⁵⁴⁷ “Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

¹⁵⁴⁸ “Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

söyleyerek daha sonra cemiyetin önemli varlık teşkil etmediğinin anlaşıldığını ifade eder. Endişe edecek bir durum olmadığını, konu ile ilgili resmi kaynaklardan da gerekli açıklamanın yapıldığını, bu yüzden sıkıyönetim uygulamasının kaldırılması gerektiğini belirtir.

“Asayiş berkemal olduğu gibi bir irticai zuhuruna dahi ihtimal verilecek ortada hiçbir hal hiçbir endişe olmasa gerekir. Gerçi bundan dört beş ay evvel- siyasi midir? Şahsi midir? Sebebi resmen henüz anlaşılamayan- bir cinayet vukuu buldu. Onu müteakip de bir hafi cemiyet keşfedildi. Hatta bu cemiyet meselesinden dolayı pek çok kimseler lekelenecekler gibi oldu. Bir mebus; aylarca tevkif olundu. Fakat bu cemiyetin de pek haiz-i ehemmiyet olmadığı anlaşıldı. İtiraf edildi. Bu yüzden endişeye mahal olmadığı nim-i resmi surette beyan olundu.”¹⁵⁴⁹

Gazete, hakkında irticacı olduğunu söylenen gizli cemiyetlerin irticacı değil ihtilalci olduğunun ortaya çıktığını, Avrupa’daki düşmanlara memlekette mürtecinin olmadığını gönül rahatlığıyla söylenebileceğini ve artık meşrutiyet rejiminin hak edilmiş olduğunu düşünür. Gazete, ayrıca bu gizli cemiyetin atfedildiği gibi irticacı olmayıp fesat bir cemiyet olduğunun ortaya çıkmasından sonra artık kime mürteci denilecektir, diye sorar.

“Bu hafi cemiyetçilerin (irticai) cı değil (ihtilalci) oldukları söylendi. Böyle söylenilmekle de Avrupa’daki düşmanlarımıza karşı demek istenildi ki: -“Görüyorsunuz ya! Memleketimizde müfsid var, ihtilalci var her şey var. Fakat reaksiyoner (mürteci) yok işte bu; bizim bu meşrutiyetten artık nasibedar olduğumuza en büyük delildir”. Cemiyet-i hafiyenin dahi (irticai) olmayıp müfsid bir cemiyet olduğunu hükümetçe anlaşıldıktan sonra içimizde kime mürteci denilecektir?”¹⁵⁵⁰

Haberde, Abdülhamit taraftarının kimler olduğu ve kimlerin eski idareyi talep ettiği sorularak kimsenin Abdülhamit idaresini talep etmeyeceği, talep edenin de aklından şüphesi olduğu ifade edilir. Artık bayatlayan bu irtica ve mürteci kelimelerinin gazete sütunlarından kaldırmanın gerekli olduğu söylenilerek genel af ilan edilmeli mi edilmemeli mi? diye sorulur.

“Abdülhamit taraftarlığıyla, eski idareyi istemekle kim itham edilebilecek. Biz öyle zan ediyoruz ki Abdulhamid’i ve onun idare-i keyfi ve katlesini hatır ve hayalinden geçirecek bir

¹⁵⁴⁹ “Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

¹⁵⁵⁰ “Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

kimse efrad-ı millet içinde yoktur. Meğerki kuvve-i dimağları inhilal-i pezîr olmuş sopa yoksulu divaneler ola. Binaenaleyh bayatlayan, pek kokan (irtica) ve (mürteci) kelimelerini dillerinden, gazete sütunlarından kaldırmak muvafık değil midir? Mâni' zail olunca memnûnun avdet etmesi lazım gelmez mi? Biz her şeyin, her kuvvetin fevkinde olan efkâr-ı umumiyyeden soruyoruz. İdare-i örfiyyenin devamına lüzum var mı? Aff-ı umumi ilan edilmeli mi, edilmemeli mi?"¹⁵⁵¹

Haberde, sıkıyönetim uygulamasının Meşrutiyet rejiminin yerleşmesi ve halkın Meşrutiyet'e alışması için kaldırılması gerektiği ifade edilerek genel af uygulamasının da toplumu birbirine kaynaştıracağı için ilanı olumlu görülmektedir.

"Efkâr-ı umumiye bize diyor ki: "idare-i örfiyyenin devamı, bizim meşrutiyete ısınmadığımızı düşmanlarımıza karşı ilan etmek demektir ki bu; bize pek giran gelir. Aff-ı umumiye gelince: şimdiye kadar vuku bulan seyyi'at ın aff-ı umumi perdesiyle kapanması elbet hayırlıdır".¹⁵⁵²

Gazete, hükûmetin kamuoyunun görüşünü dikkate alması gerektiğini düşünerek hükûmetin insanların irticacı ya da mürteci oldukları bahanesiyle sıkıyönetimi uzatmaya hakkı olmadığını söyler. Özgür düşüncenin engellenmesi ve sansür uygulamalarının devamı halinde hükûmetin kamuoyu nazarında itibarsızlaşacağını, baskı ve istibdat rejiminden kurtulmak için var gücüyle karşı koyan bu milletin artık zorbalığa daha fazla tahammül göstermeyip tepki vereceğini belirtir.

"İşte efkâr-ı umumiye bugün bu merkezdedir. Efkâr-ı umumiyyenin cereyanını takibe mecbur olan hükümet bu hususta ne yapmak lazım geleceğini bir an evvel düşünmelidir. Ezhan-ı nası tatmin için ne yolda icraatta bulunmak lazımsa o tarz hareketi ihtibar eylemelidir. Yoksa (İrtica) ile (mürteci)ler için ilan-ı temdid edilmiş olan idare-i örfiye ahkâm-ı serbesti kalemde neşriyat-ı ahraranede bulunan azade-i ser'an vatan hakkında tatbik edilirse hükümet ve hükümetin istinad ettiği vakit efkâr-ı umumiyyenin azarına uğrar."¹⁵⁵³

Haberde, canilerin, katillerin pençesinden kurtulan bu aziz milletin artık hiç kimsenin boyunduruğu altında yaşayamayacağı, esaret zincirinden kurtulmuş bir halka yeniden o zinciri geçirmenin mümkün olamayacağı ifade edilir.

¹⁵⁵¹ "Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye," İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

¹⁵⁵² "Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye," İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

¹⁵⁵³ "Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye," İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

“Boynundaki zincir-i esareti zorba, zev-i ahrârânesiyle kırarak Yıldız köşkünün erkân-ı tahakkümünü münderis eden bu millet artık kahr ve istibdat altında ezilemez. Canilerin, katillerin, şakilerin pençesinden kurtulan bu muazzez millet artık hiç kimsenin kurbanı olamaz Tarihe bir kere nazar olunsun. Hürriyet havalarıyla ayaklanan milletlerin gerdan-ı inkıyadına zincir-i esaret geçirilmek kabil olabilmiş midir? Hayır, yüz bin kere hayır.”¹⁵⁵⁴

Gazete sözumüze son verirken meslektaşlarımızı kahr ve perişan ederek düşüncüyü yok edemezsiniz diyerek hükûmetin baskı ve istibdatla yönetim sağlamaya çalışmasını kabul edilemez bularak bu duruma bir an önce son verilmesini talep eder.

“O halde hatime-i makal olarak şöyle deriz: Erbab-ı kalemi azade-seran vatanı kahr ve tedmir değil; adedi günden güne çoğalan erbab-ı keft ve kevn’in dilleri bile kesilecek olsa netice-ül emr yine varacağı yere varır. Bu müsellemat-ı avliye ve ahiriyeden iken hükümetin bu muhim noktalara havale-i nazar-ı ehemmiyet etmemesi ve bir takım tedabir na-münasibe ile korktuğunu efkâr-ı umumiye büyük bir şedit vermesi nasıl bir hükümet, hükümet-i mübdenidir. Anlayamıyoruz.”¹⁵⁵⁵

Volkan gazetesinde yer alan genel af ilanı ile ilgili gazete haberinde, genel af ilanından yararlanamayıp sürgün edilenlerin yaşadıkları mağduriyet anlatılmaktadır. Haberde, aften yararlanamayanların hükûmete seslenerek, üzgün olmadıkları, gayet mesut oldukları, aradıklarının yalnızca doğru yol olduğu ifade edilmektedir.

“Yaşayınız, kardeşlerim yaşayınız! Ne yapılmak lâzımsa âmâdeyim, hak yolunda çalışmaktan tatlı bir hayât olamaz. Evvelki nüshâlârimızda dediğimiz gibi biz afv-ı umûmiye mazhar olmadık ancak tebdil-i menfâ edebildik. Hepimiz garibiz, mazlumuz. Cenâb-ı Hak emin olunuz ki: Muinimizdir. Müstebidîn, zanetmesinler ki. Kalben de hüsrândayız. Hâşâ! Emin olsunlar ki, mesûdüz. Zira! Aradığımız doğru yoldur çalışalım, korkmayalım.”¹⁵⁵⁶

İnsaniyet gazetesinde yer alan “İştirak Gazetesi Müdüriyetine” başlıklı haberinde daha önce sıkıyönetim kararıyla kapatılan gazetenin yeniden yayınlanmasına izin verilmesi anlatılmaktadır.

“Mukaddema Divan-ı Örfi kararıyla tatil edilmiş olan gazetemizin müdded-i tatil-i ceza-yı kâfi görülerek devamı intişarına müsaade itasına ekseriyetle karar verildiği Divan-ı Harb-i

¹⁵⁵⁴ “Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

¹⁵⁵⁵ “Affi Umumi Meselesi İdare-i örfiye,” İnsaniyet Gazetesi, 25 Teşrinisani 1326, sahife, 1.

¹⁵⁵⁶ Volkan Gazetesi, 19 Kânunusani 1324, sahife, 4.

Örfiyeden sadır olup Harbiye Nezaret-i Celilesi'nin tezkiresiyle irsal kılınan mazbata işar olunmakla bir mucib-i karar gazetenizin devam-ı intişarına müsaade olunduğu beyan olunur. 5 Ağustos 1326"¹⁵⁵⁷

A.Rakı'nın İştirak Gazetesinde yer alan "Ferrer İçin " adlı haberde büyük düşünür Ferrer'in İspanya'da katledilmesi anlatılarak yapılan idam kınanmaktadır.

"Asırlardan beri sürüklene gelen taassup ve tahakküm ruhbanîyenin bir heykeli natık ve zi hayatı denilmeye şayan olan İspanya hükümeti zahiri ve kof meşrutîyetin batini ve cizvit entrikalarıyla yine (hak ve adl) bir darbe vurarak insaniyet âleminde namına nefretler okutturdu. (T-o-u-r-k-e M-a-d-a)'nın o zalim-i ekberin işkence ve gazabından, zulüm ve cehlinden mahlût olarak teşkil ettiği engizisyonu tekrar ihya ederek muhabbet-i insaniyet, hadim-i hürriyet bir dehanın fenaya karışmasına sebep oldu. Fas'a karşı açılan cidal-i honinin gayr-ı meşru olduğunu iddia ederek umumi tatil-i eşgal ve heyecanlı bir nümâyiş yapan Barselona ahalisini tahrik ve teşvik töhmetiyle (Ferrer)'i itham etti. Kavanin-i adaletten gafil bir mahkeme-i zalime o insaniyet muhibbini idama mahkûm eyledi."¹⁵⁵⁸

Haberin devamında Cizvitlerin Ortaçağın karanlığına geri döndükleri ve insanlık için son derece önemli bir adamı katlettikleri anlatılmaktadır.

"Cizvitlerin tahakküm ve tagallübü iblisferibanesi altında esir olan (Mora) kabilesi bu hükm-ı tasdik ve metbu mufahamları olan kral on üçüncü Alfonso arz ile hükümdarın azabını istihsal etti. 13 Teşrinievvel'de meşrutîyet alayı efradının tüfeklerinden çıkan birkaç sefil ve bi aman kurşun hür, müstakillü'l' efkar muhabbeti-beşer (ferer)'in dimağını yaktı, kavurdu. Bu suretle zalim İspanya eski engizisyon vasıtasıyla sahife-yi imkândan kaldırdığı mukaddes vücutlara bir fert, bir zekâ daha ilave ederek bütün engizitörlüğünün bütün diktatörlüğünün bir numunesini fakat kanlı feci bir numunesini daha ortaya koydu. Ferrer öldü."¹⁵⁵⁹

Sosyalist gazetesinde yer alan "İspanya'da Aff-ı Umumi" başlıklı haberinde İspanya Meclisi'nin muhalif vekillerinden olan Lerd Ferrer'in idamından sonra, mahkûm olan ihtilalcilere af talep edilmesi anlatılmaktadır.

"Meclis-i Mebusan'da radikal mebuslardan "Lerd Ferrer" in idamı münasebetiyle habs edilen ihtilalcıların affını talep etmişlerdi."¹⁵⁶⁰

¹⁵⁵⁷ "İştirak Gazetesi Müdüriyetine", İnsaniyet Gazetesi, 12 Ağustos 1326, sahife, 4.

¹⁵⁵⁸ A.Rıfki, "Ferrer İçin, İştirak Gazetesi, 13 Mart 1326, sahife, 3.

¹⁵⁵⁹ A.Rıfki, "Ferrer İçin, İştirak Gazetesi, 13 Mart 1326, sahife, 3.

¹⁵⁶⁰ İspanya'da "Aff-ı Umumi", Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 4.

Mizan gazetesinde yer alan “Aynen Varaka” adlı gazete haberinde genel af ilanıyla serbest bırakılan Sakine Fatma isimli vatandaşın gönderdiği okuyucu mektubu hakkındadır. Mektupta bir jurnal sonucu neyfe uğrayan Sakine Fatma isimli kadının af yasası ile berat ederek evine dönmesi anlatılmaktadır.

“Gazetelerden beklenen bir hizmet varsa vatana ve millete hadim olacak hususat ile iştilal etmektir. Şunun bunun aleyhinde itirazata lüzum yoktur. Ve öyle olmak da lazımdır. Cariyeniz ve benim ile beraber daha üç kadın bir yere mensup olduğumuzdan bahs ile bir casus-ı hunhar tarafından jurnal olunduk. Bizi muhtelif yerlere neyf ettiler. Cuma günü aff-ı umumi ile beraber avdet ettim. Hatta ertesi akşam geçirdiğim müşkülâtları, gördüğüm zulümden bahisle hanemde med'uvven bulunan elli atmış kişi huzurunda min gayr-i haddin bir de konferans verdim.”¹⁵⁶¹

Haberde, Fatma Sakine Hanım’ın sürgün boyunca başından geçenler için adalet aradığı, bu yüzden de mahkemeye müracaatı konusunda gazeteden yardım talebinde bulunduğu ifade edilmektedir.

“Şimdi o melunlar aleyhinde mahkeme-i cinayete müracaat edeceğim. Ceza-yı sezararını adalet kanun namına ceza talep edeceğim. Elbette ceza görecekler. İşte matbuatı beyhude işgal etmek isteyenler bundan sarf-ı nazar ile benim gibi mahkeme-i adalete müracaat ettikleri takdirde işinin içine garazkârlık da girmemiş olur. O menhus herifler mahkeme salonlarında teşhir edilirse daha i'lâ terzil edilmiş olurlar. Zannedersem matbuat bu cariye kızın hareketimi makul görür. Cihangir’de Sakine”¹⁵⁶²

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde “Vükelay-ı Kanundan Korkmuyorlar” başlıklı haberde aff-ı umumi kanunuyla mahkûmiyetlerin sona erdirildiği halde sürgünde olanların yurda dönmesine izin verilmemesinden bahsedilir.

“Bundan üç sene evvel Ferid Paşa kabinesi, tertip ettiği bir hileyle amcalarımı Trablusgarb zindanına attı. Üç ay evvel mahkumin-i siyasiye hakkında aff-ı umumi ilan olunarak cümlesi tahliye olundular. Hatta bazı yerlerde hırsızlar, caniler bile tahliye olundu. Amcalarım bu vatanın evlatları değil mi ki bundan istifade etmiyorlar?”¹⁵⁶³

¹⁵⁶¹ Cihangirde Sakine Fatma, “Aynen Varaka,” Mizan Gazetesi, 10 Recep 1326, sahife, 3.

¹⁵⁶² Cihangirde Sakine Fatma, “Aynen Varaka,” Mizan Gazetesi, 10 Recep 1326, sahife, 3.

¹⁵⁶³ “Vükelay-ı Kanundan Korkmuyorlar”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 28 Teşrinievvel 1324, sahife, 3.

Mektupta, Adalet Bakanlığının siyasi mahkûmların da affa tabi olduklarını beyan etmesine rağmen mahkûmların neden tahliye edilmediği, Kanun-i Esasi'ye hangi sebeble uyulmadığı sorulur. Okur, vükela heyetine seslenerek; “Yakında toplanacak olan yüce divanda on bir Temmuz'dan beri yapmış olduğunuz mahsubiyet hakkında dava olacak, o vakit davada ne cevap vereceksiniz.” diye sorar.

“Adliye Nezareti mahkûmin-i siyasiyeden olduklarını itiraf edeli iki ay oluyor. Acaba hangi fikre istinaden hâlâ tahliye olunmuyorlar? Hangi kuvvet sizi Kanun-ı Esasi ahkâmına tamamıyla tatbikten mani ediyor. Hiç düşünmüyorsunuz ki, yakında ictima edecek olan Divan-ı Aliye'de on bir Temmuz'dan beri devam eden mahbusiyet aleyhinize ikame dava olunacaktır. O zaman ne cevap vereceksiniz? Hâlâ mı kanundan korkmuyorsunuz? Ey vükela-yı fahim korkun, titreyin, zannetmeyin ki, size onları tahliye ettirmeyen kuvvet sizleri kanunun sille-i tadiyesinden muhafaza edebilsin. Adalet istiyoruz, adalet. Eğer bunu yapmağa başka bir kuvvet gerekiyorsa, bir memlekette adalet icra olunmuyorsa, o memleket harab olur.”¹⁵⁶⁴

Hukuk-ı Umumiye gazetesinde yer alan “Bir Validenin Feryadı” adlı okur mektubunda Avrupa'da tahsil görmüş, siyasi bir suçlunun İstibdat Dönemi'nde piyade iken görevine son verilerek Trablusgarp zindanlarında mahkûm edilmesi anlatılmaktadır. Mahkûmun Sadrazam Kemal Paşa döneminde mahkeme edilmeden gıyabında verilen kararlarla tutuklandığı ve aff-ı umumi kararnamesine rağmen tutukluğunun devam etmesinden bahsedilmektedir.

“Mahkûmin-i siyasiyeden oluşu muhakkak olan Avrupa'da tahsil görmüş, Devr-i İstibdâd'da piyade makamlarından matrud evladım Samet, Trablusgarp zindanlarında hâlâ inliyor. Sadrazam Kemal Paşa Hazretleri, muhakemesiz, kanunsuz diri diri mezara gömülen evladımı ne için tahliye ettir miyorsunuz? Ey matbuat rica ediyorum, feryadımı ilan ediniz! Ediniz de mazhariyetle mübahi olduğunuz şu hürriyette bigayri hak elyevm zindan köşelerinde inleyen evladıma saye-i matbuatta kavuşayım, evladıma, Samet'e. Validesi Emine.”¹⁵⁶⁵

Mizan gazetesinden yer alan “Mücrimin Adıye” başlıklı haberinde affın ceza kanunnamesinin hükümlerine göre düzenlendiği anlatılmaktadır. Cezai işlemin sona ermesi için mahkûmların mahkûmiyetlerinin sona ermesi, cezalarını tamamlamaları, vefat etmeleri ya da genel affın ilan edilmesi gereklidir. Gazete genel affın ilan edilebilmesi için ortada işlenmiş bir suçun varlığı, bu suçun toplumu endişeye sevk etmesi, suçta affa gidildiğinde

¹⁵⁶⁴ “Vükelay-ı Kanundan Korkmuyorlar”, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 28 Teşrinievvel 1324, sahife, 3.

¹⁵⁶⁵ “Bir Validenin Feryadı,” Hukuk-ı Umumiye Gazetesi, 19 Teşrinisani 1324, sahife, 3.

adalet noktasında şüphe bırakmaması ve toplumsal bir menfaat sağlamasının gerekli olduğunu belirtir.

“Malum olduğu üzere mücazat-ı kanuniye mahkûminin cezasını çekip bitirmeleriyle veya vefat etmeleriyle veya mazhar-ı af olmalarıyla veya idae-i itibar etmeleriyle veya derdest edilmeleri kabil olmadan mürur-ı zaman vaki olmasıyla sakıt olur. Bir cürüm işlenilmiş olmakla beraber cemiyet endişe, adalet veya ivaz-ı menfaat ile gerek müttehimini takip etmek gerek, mahkûmiyeti hinende verilmiş olan ceza-ı mevki icraya koymak hakkında kısmen veya tamamen sarf-ı nazar edebiliyor. Bu babda bazen takibat mani veya tevkif ediliyor. Veyahut mahkûmiyet ref olunur. Bazen büsbütün ref ve ibra kılınıyor. Bazen da tahfif ediliyor. Ve başka şekiller de olabiliyor. Bütün bu ahvalde tabir-i mahsus ile aff-ı ali vaki olmuş olur.”¹⁵⁶⁶

Haberde, genel af ilanının ya herkesi kapsadığı ya da belli suçları kapadığı, af yetkisinin Meclis-i Mebusan’a ait olduğu, genel affın amacının toplumda sükûneti sağlamak olduğu ifade edilir. Genel af; hükümdarın bazı suçları unutturmak, mahkûmlar hakkında verilmiş hükümleri kısmen ya da tamamen kaldırarak mahkûmların bütün cezalarının silinmesi olarak tanımlanır.

“Af; hududu, tesirâtı, gayeti itibarıyla ya umumi ya hususi olur. Aff-ı umumi, bila-nazariye kuvve-i teşriye ait bir salahiyet olmak lazım gelir. Çünkü af ile bir hükm-i kanuniye ıskat edilebiliyor. Kanun o noktada sukuta davet olunuyor. Hâlbuki bir kanun ancak diğer bir kanun ile tadil olunabiliyor. Fakat menfaat-ı içtimaiye nokta-ı nazardan bu hak affın kuvve-i icraiye terekkününde daha büyük bir isabet vardır. Çünkü bu af başlıca teskin için ihtibar olduğu halde kuvve-i teşriyenin murakabesi altında ekseriya uzun ve daima ihtirasengiz olan bir münakaşa-ı aleniyyeden sonra kendisinden beklenen tesir-i şifayı veremez. Kadimen asırlarca müddet kuvve-i teşriyeye ve kuvve-i icraiye yed ve ahde bulunmak hasebiyle hak aff-ı hukuku hükümdarından idi. Zaman zaman bazı tuğyanlar münasebetiyle bu hak meclis-i kanuniye verilmiş ise de yine çok geçmeden hükümdarına avdet eylemiştir”.¹⁵⁶⁷

Gazete, genel af ilanının ilk kez Fransa’da Anayasa’nın belli maddelerine dayanarak çıkarıldığını ve daha sonra çeşitli tarihlerde yine genel af ilanlarının yapıldığını anlatır. Affın kanun gözeterek çıkarıldığını, amacının bazı suçları ve suçluları affederek onların yapmış oldukları suçları toplumun hafızasından silmek olduğunu söyler. Bunun hükümdarın bir lufu olduğunu, genel af ilanının anayasal düzen mevcut olmadan önce de

¹⁵⁶⁶“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

¹⁵⁶⁷“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

var olduğunu ve her iki durumda da çıkarılan ilanla suçlu hakkında verilen hükmün ortadan kalktığını ifade eder.

“Fransa’da 3 Teşrinsani 1737- elli beşinci madde -, 17 Haziran 1781 -birinci madde-,25 Şubat 1785- üçüncü madde, kanunları bu affın, aff-ı umuminin ancak bir kanun ile olacağı lüzumunu göstermiştir. Aff-ı umuminin mevzu ve gayeti hükümdarın bazı ceraimi unutturmak binaenaleyh icra edilmiş, edilecek tatbikatı verilmiş hükmü lav etmek lütfüdür. Şimdi aff-ı umumi hükmün hukuktan evvel de, sonra da taalluk eder ve her iki şıkta bu babda kabul olacak ne olmuş ise hepsini siler. Cürmiyeti, binaenaleyh takibini ve ledelicab hükmü ref eyler.”¹⁵⁶⁸

Genel affın bir şahıs için ilan edilemeyeceğini, belki bazı şahıslar ve belirli suçlar için çıkarılabileceği ve bu suçların basın suçu, siyasi suç, askeri suç ve mali suçlar olmak üzere çeşitli türlerde olabileceği belirtilir. Genel af ilanının her zaman her yerde kabul olduğu çünkü cezanın yalnızca adaletin sağlanmasında aracı olduğu ve o cezanın icrasıyla topluma bir fayda sağlayacağı umulduğu için uygulandığı, bu yüzden genel affın gerekliliği ifade edilir.

“Aff-ı umumi bir tedbirdir ki filan muayyen şahsa has değildir. Belki filan münasebetlerle veya şu müddet zarfında filan sınıflardan ceraimi işleyenleri şamil olur. Ceraim-ı matbuat, ceraim-ı siyasiye, ceraim-ı askeriye ve maliye gibi bir tabiiyet-i hususiye haiz ceraime taalluk eder. Aff-ı umumi hakkı her zaman her yerde kabul olunmuştur. Çünkü ceza yalnız adaletin yerine gelmesine müstenid olup o cezanın icrasında bir faide-i melhuz olmasına müstenid bulunduğuna göre cemiyet için görülmesinde tesiratının şaibe-i devamından kurtarılmasında faide görülen hususat bulunması aff-ı umuminin elzemiyetini tavez eder.”¹⁵⁶⁹

Kamu davasından hüküm giyenlerin genel affın kapsamından faydalanamayacağı, yeniden yargılanma talepleri oluşturulamayacağı, ceza kanununun hükümlerinin bu konuda açık olduğu ifade edilir. Gazete, genel affın topluma unutturulmak istenen bir olay karşısında ilan edildiğini, suçlunun af edilip ödüllendirilmesinden başka bir durum olmadığını iddia eder.

“Hukuk-ı umumiye davasını bir surette ıskat eder ki aff-ı umumiyenin daire-i şumulünde bulunan kimseler bundan istifadan, istinkâf ve muhakeme edilmelerini talep edemezler. Yani

¹⁵⁶⁸“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

¹⁵⁶⁹“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

aff-1 umumi kabule mütevakıf değildir. Vaz' hüküm eder. Filhakika felsefe-i cezada bunu müeyyiddir. Cemiyet-i beşeriyeye unutmak istediği bir hatıra cürmü ihya etmekten ne çıkar.?"¹⁵⁷⁰

Af ilanıyla birlikte tutukluluk süresinin hızlı bir şekilde sona erdiği, geçmişte işlenen suçların ortadan kalktığı ifade edilerek bağışlanmaması hakkında hüküm verilmiş cezalarda hâkimin takdir yetkisi olmadığı anlatılır. Hükûmete bu konu hakkında verilen dilekçelerin red olunduğu, genel af ilanına tabi olan mahkûmların yeni bir suç işlediklerinde affedildikleri suçlarından dolayı yargılanmayacakları açıklanır.

“Mahkûmiyeti öyle bir surette ref eder ki mahkûmiyetin hâsıl ettiği bilcümle netaic zail olur. Yani aff-1 umumi maziyede rücu ve nüfuz ile mahkûmiyetin bilcümle asarını izale eder. Makbulde şümûlî olur. Mahbusun hemen çıkarılır. İstifa kılınmasına hüküm edilmiş olan ceza-1 takdirler istenilmez. Ve hükûmete bu nam ile bir şey verilmiş ise red edilir. Ve bu böyle mazhar-1 aff-1 umumi olan mücrimler, ceraim-i cedide işledikleri zaman mazhar-1 aff-1 umumi olan cürümlerden dolayı mükerrer addolunmazlar”.¹⁵⁷¹

Genel af ile yalnızca devlete karşı yapılan suçların affedildiği, bu suçların affının toplumun menfaatine yönelik olduğu belirtilir. Ancak kişisel haklara yönelik işlenen suçların genel affa tabi olmadığını belirterek şahıs haklarının kutsal olduğu, bu haklara yönelik saldırıların kabul olunamayacağı ifade edilir. Hükûmetin ancak şahsa ait işlenmiş suçların zarar ve ziyanının tespitini yapabileceği ama affetme yetkisinin olmadığı belirtilir.

“-Cürmün, hukuk-1 şahsiye itibarıyla tedkiki- aff-1 umumi hukuk-1 şahsiyeyi, tazmin, zarar ve ziyânı bertarf edemez. Yani aff-1 umumi ile cürmiyet kalkar. Fakat bu cürm zamanla da kalkmaz. Aff olunan umumiye aid olan umumi-i menfaattir. Çünkü umumun asayişini tamamen bilhassa ibret olmak üzere ceza edilecekti. Hâlbuki umum affediyor. Umum namına af olunuyor. Fakat şahsiyete aid zararları aff edip etmemek bu umuma aid bir şey değildir. O hakkın sahibine râci'dir. Ve bu hakk-1 mukaddese na-kabil tecavüzdür. Olsa olsa zarar ve ziyânın tesviyesini hükümet deruhte eder ki bu da hükümeti tağyîr edemez.”¹⁵⁷²

Gazete, genel affın aslında suçlunun suçunu söylemesi olduğunu ve affın ilanında kanuni esasların temel alındığını, bu kanuni esaslar sağlandıktan sonra mahkûmun serbest olduğunu ifade eder. Affın hükümdar tarafından mahkûmların suçlarının tamamını ya da

¹⁵⁷⁰“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

¹⁵⁷¹“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

¹⁵⁷²“Mücrimin Adıye Min Af ,” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326, sahife, 3.

bir kısmını bağışlaması ve bunu da yüksek yargının belirlediği esaslar doğrultusunda yapabileceği anlatılmaktadır.

“Velhasıl mesrudat-ı salifenin hūlasası şudur ki: aff-ı umumi aslen hükümün bir failin cürmüyetini söyler. Ve şurut ve kayd ü şartında tahtında değil. Itlak üzere ihsan olunur. Af hususu hükümdarın bir mahkûma veya bir takım mahkûmuna cezalarını kısmen veya külliyen bağışlamasıdır ki bugün tetkiki lazım gelen cihet budur. Esas hükümet-i seniye-yenin ceraim-i adiyeye ashabını da çıkarabilmekteki gibi hak ve salahiyetini mütalaa etmektir”¹⁵⁷³

Genel affın toplum hafızasından işlemiş suçları sildiğini ama suçun değişmediği baki kaldığı, yalnızca cezanın kalan kısmının affa tabi tutulduğu belirtilir. Affın toplumun menfaatine olduğu düşünüldüğü için ilan olduğu ve her hükûmette bu sebepten dolayı genel af ilan ettiği anlatılır. Cezası kesinleşmiş hükümlülerde affın uygulanmadığı ama mağduriyet yaşanıldığı düşünülüyorsa itirazın mahkemeye yapılabileceği, sürecin oldukça uzun olduğu belirtilerek mahkûmun itirazının haklı ya da haksızlığının ancak böyle anlaşılabilceği ifade edilir.

“Aff-ı umumi maziyi siler. Mukabelede şümüli olduğu halde aff-ı hususi hâle ve atiyeye aittir. Yani af hususide cürm bakidir. Mahkûmiyet bakidir. Yalnız cezanın çekilmedik kısmı icra edilmedikten kalır. Aff-ı hususi başlıca temin edildiği üç menfaatten dolayı her hükümette makbul ve mamul beder:

1-Kesb-i katiyet etmiş hükümlerde vücudu anlaşılan hataya-ı adliyeye iade-i muhakeme gibi uzun dikenli bir tarika müracaat etmeksizin ani olarak ancak bu sayede tashih ediliyor.

2-Ağır oldukları sonradan tahkik eden cezalar bu sayede tahfif olunur.

3-Mahkûm bu usul ile ulviyet, hulus ve muhabbet gibi hisler duyar. Ve istikamet ve safvete temayül eder”.¹⁵⁷⁴

Haberde genel af ve kısmi af arasındaki ayrım ile ilgili olarak genel affın bir kanuna dayanarak ilan edildiği ve kısmi affın ise padişahın emri ile ilan olduğu izah edilir. Affın maddi ve manevi bütün cezalara hâkim olduğu halde hukukun belirlediği alanın dışına çıkılamayacağı, bu yüzden de genel af ilanının hukuksal zemin üzerine inşa edilmesinin gerekliliği belirtilir.

¹⁵⁷³“Mücrimin Adiyeye Min Af, ” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326 sahife, 3.

¹⁵⁷⁴“Mücrimin Adiyeye Min Af, ” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326 sahife, 3.

“Binaberin aff-1 umumi ile hususi arasındaki fark aff-1 umumi bir kanuna istinad ile meşrut olduğu halde aff-1 hususinin ancak emr-i hükümdarı ile vücut bulmasıdır. Bundan başka aff-1 hususinin başlıca bir rengi vardır ki oda aff-1 hususi-i cismani ve mali bilcümle cezalara şamil olduğu halde hukuk-1 memnûayı iade edemez. O hukuk ki yalnız aff-1 umumi ile veyahut iade-i hukuk, hukuk-1 memnûa ile istirdad olunur.”¹⁵⁷⁵

Gazete, genel affı ilanının, hürriyetin ilanı sebebiyle çıkarıldığını, adli suçlar için olan kısmını padişahın izni ile çıkarılabileceğini, hükûmetin cezayı af yetkisine ne kadar malik ise eski hükümlülerin de gazete çıkarmasının o kadar yerinde olacağı belirtilir.

“İşte bu esas üzerine milletin şu id-i hürriyeti şerefine mücrimin-i adiyenin bil-istizan şeref - sadır olan irade-i seniyye mülûkâne ile çıkarılabilmeleri hükümet cezaya ne kadar muvafık ise sabık-1 malumad-1 sahibenin gazete çıkarmaması o kadar doğrudur”.¹⁵⁷⁶

Aslında af ilanının çıkarılabilmesi için affın zamanının, affedilecek şahsın hukuki durumunun ve affolunacak cezanın kısımlarının belirlenmesi gerektiği ifade edilir. Mahkûm hakkındaki kararların hukuka intikal etmesinin şart olduğunu söyleyen gazete, bütün bu ceza hakkında söylenenlerin görüşlerden ibaret olduğunu belirtir. Çünkü özel af ile ilgili kanunun takdir ve tayin yetkisi olmadığını, bundan dolayı Matbuat Nizamnamesi'nin ilgili hükümlerinin memnuniyet yaratmadığını ve malum maddelerine mahkûm olunacağını ifade eder.

“Esasen aff-1 hususinin bir şartı da esna-ı afta, af olunan şahsın ve af olunan kısım-1 cezanın tasrihidir. Yani falanın kalebentliği aff edilmiş, filanın cezası da af kılınmıştır denilmek iktiza eder. Ve yine hukuk-1 memnua iade olunmamak gelir. Bütün bu mesrudat-1 cezaiyenin son nazariyattır. Fakat nazariyattır. Bu babda aff-1 hususiye takdir ve tayin eder bir madde-i kanuniye yoktur. Binaenaleyh her halde matbuat nizamnamesinin memnuiyeti mütezammin madde-i malumesi mahkûm olunacaktır”.¹⁵⁷⁷

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Babıali’de Toplanan Evrak-1 Aff-1 Umumi” başlıklı haberde hükûmet dairelerinde Bakanlar Kurulu tarafından tetkik edilmek üzere yığılmış binlerce evrak hakkındadır. Bu evrakların tanziminin memurlar için eziyet

¹⁵⁷⁵ “Mücrimin Adiye Min Af, ” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326 sahife, 3.

¹⁵⁷⁶ “Mücrimin Adiye Min Af, ” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326 sahife, 3.

¹⁵⁷⁷ “Mücrimin Adiye Min Af, ” Mizan Gazetesi, 6 Recep 1326 sahife, 3.

teşkil ettiği, bu suretle çıkarılacak genel af ilanıyla bu belgelerin de affa tabi tutulması talep edilmektedir.

“Aldığım bir varakada deniliyor ki: Bab-ı ali devairinde birçoğu Meclis-i Vükelada tetkik ve tezekkür olunmak üzere teraküm etmiş binlerce evrak var. Sanai, ziraat ve maden işlerine, ticarete dair bin zahmet ve meşakkatle sair dairelerden süregelmiş Bab-ı aliye kadar isal edilmiş. Meclis-i vükelaya tevdi olunmuş olan evrak defterleri teşkil ediyor. Bunların kısm-ı azamı hisse-i temettü belgelerinin tesiratıyla tutulup kalmıştır. Şimdi bu tesirat zail oldu. İmid olunur ki binlerce evrak da aff-ı umumiden müstefit edilir. Habsinden çıkarılır.”¹⁵⁷⁸

Serbestî gazetesinde yer alan “Aff-ı Umumi Hakkında Kararname” başlıklı haberde Resmî Gazete’de yayınlanmış genel af ilanının maddeleri hakkındadır. Buna göre 23 Ramazan 1326 tarihinde siyasi suçtan dolayı tutuklanan, haklarında verilen hüküm kesinleşmiş olsun ya da olmasın, tutuklu bulunanlar ile cürme iştirak edenler affedilmişlerdir.

“Madde: 1 –Cülus-ı Hümayun Cenab-ı Padişahiye: 23 Ramazan 1326’dan beri cürm-ü siyasiye’den dolayı maznun olup da haklarında mezkuresi istirdad edilmiş olanlar ve haklarındaki hükm-i kesb etmiş olsun olmasın cürm-i mezkureden dolayı mahkûm olanlar, tevkif veya mahkemesi intac eden cürme iştirak etmiş olanlar ile af edilmiştir. Şu kadar ki bazı anasırın tehcirinden dolayı kanunen mesul olsa iktiza edenler maksadiyesiyle binaen anasırdan bir kısmının diğeri aleyhinde, ifa etmiş oldukları cüretten naşi mahkûm veya ikmal-i mezkureye iştirak etmiş olanlar ve düşman ordusuna ilhak veya düşmana maneviyat edenler iş bu affı umumiden müstenididir”.¹⁵⁷⁹

Kararname yürürlüğe girdiğinden itibaren geçerlidir. Kararnamenin icraatına harbiye, adliye ve dâhiliye memurları görevlidir. Görevli memurların imzaları meclisin hazırlamış olduğu kanun teklifinde yer alacak ve görevlendirme neticesinde orada idim şeklinde beyan edilecektir.

“Madde 2: işte kararname tarih-i neşrinden itibaren geçerlidir.

¹⁵⁷⁸“Babı Alide Toplanan Evrak Aff-ı Umumi,”Yevm-i Serveti Fünun Gazetesi, 24 Temmuz 1324, sahife, 3.

¹⁵⁷⁹“Aff-ı Umumi Hakkında Kararname”,Serbesti Gazetesi, 25 Kânunuevvel 1325 sahife, 3.

Madde 3: işte kararnamenin icraatına Harbiye ve Adliye ve Dâhiliye nazırları memurdur. Meclis-i umuminin içtihadında kanuniyeyi teklif olunmak üzere işbu kararnamenin mevki mer'iyet ve zani orada idim. (vükela imzaları)¹⁵⁸⁰

Tanın gazetesinde yer alan “Aff-1 Umumi” başlıklı haberinde genel af ilanın kapsamı tartışılmaktadır. Haberde genel affın neden ilan edildiği, kimleri kapsadığı, amacının ne olduğu anlatılmaktadır.

“Bu yanlış telakki olunan tabirin doğru manası nedir? Akvam-ı müteammidenenin kafası riyaset hükümetinde bulunan zata her hangi birinin işlemiş olduğu bir cürm-ü adliyeden dolayı hukuk-u umumiyeeye aid cezayı ıskat ve ref etmek salahiyet ve kudreti bahş etmiş.

Ne af edilir?

Ceza

Ceza neye karşı mevzudur?

Bir cürme”¹⁵⁸¹

Gazete, düşünce suçu ile hapse mahkûm edilenlerin suçlu olmadığını, onların vatan sevgisinden dolayı mahkûm edildiklerini, onların yaptıklarının suç değil meziyet olduğunu, bu fazilet ve amellerinden dolayı hiçbir zaman suça tabi olmamaları gerektiğini belirtir. Ama senelerden beri bu düşünceleri savunanların en ağır şekilde cezalandırdıklarını sanki onlar suçluymuş gibi bugün af ilanı ile affettiklerini ifade eder.

“Aff-1 umumiyeyi bilelim ki bir cürmün bildiğimiz cezalarını, işkencelerini refi mi ediyor? Evet, hangi bir cürmün? Vatani, milleti sevmek, vatanın, milletin de bir cüz'i mukaddesi olduğunu insanıyeti sevmek, hürriyete, adalete, uhuvvete namus ve vicdana atik ve müştak olmak cürm ve cinayet değil mi? Hayır, bunlar bu meziyetler, bu faziletler bu ameller ve temayülât hiçbir zaman cürm değildir. Hayır, bunlar senelerden beri en müdhiş cezalara insanın tahattur ve tesvirattan bile titreyeceği işkencelere sebep-i tatbik olmakla beraber asla ve kat'a cürm değildir ki bir cezası var ve cezasının bir af ile hukuk-ı umumiyenin bir sukutu olsun”.¹⁵⁸²

Haberde, düşünce suçlarına yapılanların zulüm olduğu ifade edilerek hükûmetten beklenilen genel af olmadığı, beklenen şeyin bir cümle ile özür ile yapılan hatanın

¹⁵⁸⁰“Aff-1 Umumi Hakkında Kararname”, Serbesti Gazetesi, 25 Kânunuevvel 1325 sahife, 3.

¹⁵⁸¹“Affi Umumi”, Tanin Gazetesi, 19 Temmuz 1908, sahife, 2.

¹⁵⁸²“Affi Umumi”, Tanin Gazetesi, 19 Temmuz 1908, sahife, 2.

kabulü ve hükûmetin gerçekte yüzleşmesi olduğu söylenilerek genel affın zalim hükûmetin bir şakası olduğu belirtilir.

“Bu halde yapılan şeyler bütün zalimdi. Bu halde aff-ı umumi dediğimiz bu kadar senelerdir almak için istediğimiz, dilediğimiz kan döktüğümüz şey hakikatte hükümet tarafından bir af değil, bir cümle ile bir tarziye bir istifa-ı kusur ,bir istiğfardır. Evet, aff-ı umumi hükümet-i müstebidin birçok ervah- latifedir”.¹⁵⁸³

Mizanü'l-Hukuk gazetesinde yer alan “Aff-ı Umumi” başlıklı haberde devr-i sabık döneminde devlet memuru iken hafiyeler tarafından memuriyetten ihraç edilerek, rütbeleri alınan şahısların maaşlarına el konulup sürgüne gönderildiği, vatandaşların Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle genel affa tabi oldukları anlatılır.

“Memurin-i şer'ıye, ümera ve zabitan-ı askeriye ve memurin-i mülkiye, adliye, maliyeden olup devr-i sabıkda hafiye jurnalleri üzerine her biri birer vesileyle memuriyetlerinden azil ve tard ve rütbeleri ref ve maaşları kat ile diyar-ı ahire nefy edilmiş ve Kanun-ı Esasi'nin tekrar neşr ile aff-ı umumi ilanı üzerine menfalardan avdet etmiş olanların tûl u müddet açıkta ve memuriyet ve hidmete intizarda bırakmayıp evel be-evvel memuriyet sabıkları derecesinde açılacak memuriyet ve hizmetlere intihab ve tayin olunmaları lüzumu bab-ı ali'den ta'mîmen emr u tebliğ edilmiştir.”¹⁵⁸⁴

Yevmî Servet-i Fünun gazetesinde yer alan “Matbuat-ı Osmaniye'ye Açık Mektup” başlıklı haberinde genel af ilan edildiği halde sürgünde bulunan vatandaşların ekonomik nedenlerden dolayı yurda dönememeleri anlatılmaktadır. Haberde sürgünde bulunan vatandaşlar arasında son derece ehli namus kimselerin de olduğu ve bu vatandaşlar için bir şeyler yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

“Kanun-ı Esasi'nin netice-i tabiyyesi olan aff-ı umumi ilan edildiği halde henüz birçok vatandaşlarımız menfilere avdet edecek yol parasına malik olmamaları hasebiyle iştiyak ve tahassür yanıp tutuşuyorlar. Bunların içinde hayatını sa'y ile kazanan ticaretten peder-mânde servetinden, mesleğinden mahrum ve ced'a edilen birçok erbab-ı namus ve hamiyet vardır. Bunları ezadan kurtarmalı, vatanımıza ihvan-ı millete ailelerine kavuşturmalıdır. Bu maksad-ı temin etmek üzere varid hatır olan şeylerden biri ve en sehlel-icraası şudur:”¹⁵⁸⁵

¹⁵⁸³“Affi Umumi”, Tanin Gazetesi, 19 Temmuz 1908, sahife, 2.

¹⁵⁸⁴ “Aff-ı Umumi” “Müzan-ül Hukuk Gazetesi, 17 Şevval 1326, sahife, 4.

¹⁵⁸⁵ “Matbuatı Osmaniye'ye Açık Mektup”, Yevmî Servet Funun Gazetesi, 25 Temmuz 1324, Sahife 4.

Gazete, saray orkestrasının padişahın da izniyle Dersaadet'in çeşitli yerlerinde konserler vermesini, bu doğrultuda elde edilen gelire hem sürgündeki vatandaşlara yardım edilebileceğini hem de İstanbul'da yaşayan vatandaşlar için moral olacağını ifade eder.

“Zat-ı hazreti padişahının musikiye olan vukuf ve ititâmı şahaneleri neticesi olarak saray-ı hümayun orkestrası fevkalade denilecek bir derece mükemmeliyete vasil olmuş olmakla müsaade-i şahane azran buyrulduğu takdirde Taksim Bahçesi, Tepebaşı Belediye Bahçesi, Pera Palas Oteli, Sultan Ahmet Meydanı, Gülhane, Büyükdere, Tarabya'da, Sümer Palas, Göksu Çayırı, Mühürdar, Fener Bahçesi ve Adalar gibi mevakıda üçer dörder gün fasıla ile iş bu orkestra tarafından konserler verilecek olursa hem efrad-ı millet mahzûz ve müstefid, hem de menfilerde mütehassır ve müştak sürünüp kalan vatandaşlarımızın avdet-i harcırahı pek suhuletle istihsal edilmiş olur. Fikrindeyim¹⁵⁸⁶”.

İzzet Fuat Paşa, arzının Halife tarafından uygun bulunduğu takdirde, sürgündeki vatandaşlar için düzenlenecek hayır konserlerinin takviminin oluşturulmasını ve basın tarafından yayınlanmasını gerekli bulduğunu ifade eder.

“Bu hususta müsaade-i celile Hilafet-Penah raygan buyruldukta erbab-ı namus ve haysiyetten teşekkül edecek bir heyet-i mü'temen tarafından iş bu maksad-ı hayrın suret-i tatbiki ve teferruat-ı saire tezekkür kılınarak hemen konserlere ibtidar edilmesi ve bu babda tanzim kılınacak programların matbuat-ı Osmaniye delaletiyle halka ilan olunması emri tabiidir. Yaveran Hazret şehriyarından Birinci fırka Gececizade İzzet Fuat¹⁵⁸⁷”.

Servet-i Fünun gazetesi, İzzet Fuat Paşa'nın mektubunu gazetesinde yayınlarken İzzet Fuat Paşa'nın önerisini desteklediğini ve padişahın da konuya sıcak bakmasını ümit ettiklerini belirtir.

“İhras-ı hürriyet ve saadet olunan şu devr-i tealide Osmanlıların sâmi'a şevk ve meserreti ehviye-i latife ile telviz ederek devr-i istibdad mazlumelerine muavenet eylesini temin etmek pek münasib fikir olduğu için İzzet Fuat Paşa'nın mektubunu aynen derç eyledik. Müsaade-i padişahın raigan buyrulacağını imid ediyoruz.”¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸⁶ “Matbuatı Osmaniyyeye Açık Mektup”, Yevmi Servet Funun Gazetesi, 25 Temmuz 1324, sahife, 4.

¹⁵⁸⁷ “Matbuatı Osmaniyyeye Açık Mektup”, Yevmi Servet Funun Gazetesi, 25 Temmuz 1324, sahife, 4.

¹⁵⁸⁸ “Matbuatı Osmaniyyeye Açık Mektup”, Yevmi Servet Funun Gazetesi, 25 Temmuz 1324, sahife, 4.

5.6. (1909) II. Meşrutiyet Sonrası Olağanüstü Hallerle İlgili Düzenlemeler (İdare-i Örfiye)

5.6.1. Olağanüstü Yönetim Halleri

İdare-i Örfiye bir memleketin normal hayat şartlarını bozan bir halin ortaya çıkması üzerine, vatandaşlar ve yabancılar için Anayasa ile tanınmış olan haklardan ve hürriyetlerden bazılarının veya tamamının, geçici olarak kaldırılmasına veya hudutlarının daraltılmasına İdare-i Örfiye ile yönetim denilmektedir.¹⁵⁸⁹

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar olan süreçte sıklıkla İdare-i Örfiye ilan edilerek devlet yönetilmiştir. İdare-i Örfi uygulaması sırasında tutuklamalar ve yargılamalar meydana gelmiş, toplum hayatını sekteye uğrattığı düşünülen gazeteler çeşitli kurumlar, kuruluşlar bu dönemde kapatılmıştır. İdare-i Örfiye altına alınan mahallerde güvenlik ve asayişin temini için zabıta kuvvetlerine ait görev ve yetkiler İdare-i Örfiye komutanlıklarına intikal ettirilir.¹⁵⁹⁰ İdare-i Örfiye uygulamaları kanunlarla düzenlenir. Hukuk dışı uygulamalar da meydana gelse kanuni hükümler doğrultusunda uygulanır. İdare-i Örfiye parlamento kararı ile yürürlüğe girebilir. İdare-i Örfiye uygulaması ilk kez, 1876 Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesiyle düzenlenmiştir.¹⁵⁹¹

5.6.2. Yasal Sınırlılıklar Açısından İdare-i Örfiye

Osmanlı Devleti'nde İdare-i Örfiye uygulaması I.Meşrutiyet Dönemi'yle yürürlüğe girdi. Padişah II. Abdülhamit Anayasa'nın kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında asayişin bozulduğunu ileri sürüp güney ve doğu vilayetlerinde İdare-i Örfiye ilan etti. Savaşın etkileri Rumeli topraklarında görülmeye başlayınca mülki ve idari amirlerin de talepleri üzerine Rumeli'de de İdare-i Örfiye ilan edildi. Rumeli'deki İdare-i Örfiye ilanına tepkiler devam ederken bir grup öğrenci meclise yürüyerek Serasker Redif Paşa'nın görevinden alınıp cezalandırılması talebiyle protesto gösterileri düzenledi.

¹⁵⁸⁹Ertuğ, R. (1948).”Memleketimizde Fevkalade Hal Rejimleri.” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 3(1), 69.

¹⁵⁹⁰Salep, M. (2017).”Sıkıyönetim Uygulamaları Üzerine Değerlendirmeler (1971-1973)”. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (52), 423.

¹⁵⁹¹Fendoğlu, H. T. (1992). “Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Kavramı ve Bu Konuda İleri Sürülen Teoriler.” **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı:5,180.

Olayların büyümesi üzerine İstanbul'da İdare-i Örfiye'ye ilan edildi ve İdare-i Örfiye'nin yetki alanı genişletildi. 30 Nisan 1877 tarihinde İdare-i Örfiye Kanunu Layihası çıkarıldı ve İdare-i Örfi ilan edilen bölgelere gönderildi.¹⁵⁹²

İdare-i Örfiye ile kanunlar, il ve ilçelerin yönetimi geçici olarak tatil edildi, Örfi İdarenin uygulandığı bölgelerde yönetim idaresi özel nizamnamelerle düzenlendi. İdare-i Örfiye ile Kanun-ı Esasi'nin onuncu maddesinde¹⁵⁹³ tanınan kişi dokunulmazlığı ortadan kaldırıldı. Kararname'nin verdiği yetkiye göre şüpheli görülen şahısların ikametgâhları günün her saatinde aranıldı, şüpheli görülenler ve sabıkalı olanlar tutuklandı, sürgüne gönderildi.¹⁵⁹⁴ Zararlı görülen her türlü neşriyatın yayını durduruldu. Toplumun ahengini bozduğu düşünülen cemiyetler kapatıldı. İlan edilen Kararname'nin üçüncü¹⁵⁹⁵ maddesine göre sıkıyönetim altına alınan bölgelerde idari yönetim zabıtaya, asayiş ile ilgili yetkiler ise askeri birliklere devredildi.¹⁵⁹⁶

5.6.3. Uygulama Esası Açısından İdare-i Örfiye

İdare-i Örfiyenin ilanımla birlikte 1877 tarihinde bazı Balkan vilâyetlerinde Divân-ı Harb-i Örfiler kuruldu. 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi'nin 23. maddesi¹⁵⁹⁷ ne göre hiç kimsenin kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye zorlanamayacağı ve aynı Anayasa'nın 89. maddesinde¹⁵⁹⁸ hiç kimsenin mahkemeler dışında, olağanüstü bir mahkeme tarafından yargılanamayacağı ve bu mahkemeler

¹⁵⁹²Köksal, O. (2001). "Osmanlı Devletinde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme.", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 12,(12), 157 – 159.

¹⁵⁹³ Onuncu Madde — Hürriyet-i şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse şer' ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz.

¹⁵⁹⁴ Onuncu Madde — Hürriyet-i şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse şer' ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz.

¹⁵⁹⁵ İdare-i Örfiye asayiş ve zabıta-i memleketi muhafaza için hükümet-i mülkiyenin haiz olduğu vezaifin hükümet-i askeriyeye intikalidir.

¹⁵⁹⁶ Köksal, O. (1996). *Tarihsel Süreci İçinde bir özel yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i örfiler (1877-1922)*, Ankara Üniversitesi Sosyal, Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 26.

¹⁵⁹⁷ MADDE 23.- Yapılacak usulü muhakeme hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz.

¹⁵⁹⁸ MADDE 89.- Her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüiyet ve hükmetmek için mehakimi muayene haricinde fevkalâde bir mahkeme veyahut hüküm vermek sel"hiyetini haiz komisyon teşkili katiyen caiz değildir. Fakat kanunen muayyen olduğu veçhile tâyini mevla ve tahkim caizdir.

tarafından hükme tabi tutulamayacağı kararı yer alıyordu. Divan-ı Harb-i Örfiler Anayasa hükmüne rağmen kurulmuştur.¹⁵⁹⁹

Osmanlı-Rus Harbi'nin sonuçları Meclis-i Mebusan'da oldukça ağır eleştirilere neden oldu. Bu sert eleştirilerden rahatsız olan Sultan II. Abdülhamit, 13 Şubat 1878'de meclisi tatil etti. Meclisin tatil edilmesiyle birlikte İstibdat rejimi fiili bir örfi idare rejimine dönüştü. Kanun-i Esasi fiili olarak yürürlükte olmasına rağmen Osmanlı vatandaşları Kanun-ı Esasi'nin tanıdığı temel haklardan faydalanamadı. II. Abdülhamit Dönemi'nde ayaklanmaların meydana gelmesi sebebiyle askerî tedbirlerin gerekliliği düşünülerek yer yer sıkıyönetim uygulamaları sürdürüldü ve memleket bir İstibdat rejimiyle idame ettirildi.¹⁶⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğunda sıkıyönetim uygulaması II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte dokuz aylık bir süreçte özgürlük ortamı yaşandı. Özgürlüğün vermiş olduğu hava ile birlikte devletin çeşitli yerlerinde grevler, gösteriler düzenlendi. Kısa sürede toplumu anarşiye sürükleyen olaylar meydana geldi. 13 Şubat 1909'da Kamil Paşa Hükûmetinin düşürülerek yerine Hüseyin Hilmi Paşa'nın getirilmesi muhalif kesim tarafından tepkiyle karşılandı. İttihatçılar tarafından muhalif kesime karşı baskılar artırıldı. 6 Nisan 1909 tarihinde Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi tepkilerin daha da artmasına neden oldu.¹⁶⁰¹

Ordu içerisinde baş gösteren mektepli alaylı çatışması, askerlik görevini tamamladığı halde silahaltında erlerin tutulması, subayların siyasete karışması ve avcı taburlarının Taşkışla'ya yerleştirilmesi, asker içerisindeki Abdülhamit yanlısı alaylı subayların varlığı gerginliğe neden oldu. Avcı taburların askeriyede yapmak istediği düzenlemeler ve alaylı subayların ihraç edilme fikrinde olunması askerler arasında huzursuzluğa neden oldu. Öte yandan basına tanınan özgürlükle birlikte çok sayıda farklı düşünce yayın organı yayın hayatına başladı. Bunlardan bir tanesi de muhafazakâr muhalif bir gazete olan Volkan'dı.

¹⁵⁹⁹ Ata, F. (2005). **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 70.

¹⁶⁰⁰ Ertuğ, a.g.e. 74.

¹⁶⁰¹ Köksal, Osman (1996). **Tarihsel Süreci İçinde bir özel yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler (1877-1922)**, Ankara Üniversitesi Sosyal, Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 20.

Ulemaya mensup bazı muhalif muhafazakâr İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini kurarak Volkan gazetesine siyasi destek verdiler.¹⁶⁰²

12-13 Nisan gecesi Taşkılla'da bulunan IV. Avcı Taburu askerleri ayaklanarak Sultanahmet'te bulunan Meclis-i Mebusan binasını işgale başladılar. İsyancılar birtakım taleplerde bulundular.¹⁶⁰³Talepler Şeyhülislam Ziyaettin Efendi tarafından olumlu bulunarak kabineye iletceğini söylemesi üzerine isyan kısa sürede İstanbul'un tüm semtlerine yayıldı. İsyancıların talepleri neticesinde Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa etti. İsyan sırasında pek çok genç subay, Adliye Nazırı ve Lazkiye mebusu öldürüldü. Oldukça vahim sonuçlara sebep olan 31 Mart vakası 24 Nisan 1909'da Mahmut Şevket Paşa idaresindeki Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle sonuçlandı.¹⁶⁰⁴

İsyancıları cezalandırmak için 12 Nisan 1325 tarihinde İstanbul, Çatalca ve İzmit'te sıkıyönetim ilan edilerek Takvim-i Vekayide yayımlandı. Kanun-i Esasi'ye göre İdare-i Örfiyeyi ilan edebilmek için Heyet-i Vükelanın kararı ve padişahın onayı gerekmektedir. Fakat Mahmut Şevket Paşa Anayasa'nın hükmünü yok sayarak İdare-i Örfiye Beyannamesi'ni hazırlayarak meclise sundu. Anayasa'nın 113. maddesine göre sıkıyönetim ilanından hükûmet sorumludur. Ordu komutanı tarafından hükûmet yok sayılarak İdare-i Örfiye ilan edildi.¹⁶⁰⁵

Mahmut Şevket Paşa'nın hazırlamış olduğu İdare-i Örfiye Kararnamesi Heyet-i Vükela tarafından oy birliği ile kabul edilip Takvim-i Vekayi'de yayımlandı. İdare-i Örfiye

¹⁶⁰²Kurşun, Z. (2012), "31 Mart Olayının Arkasındakiler", editör: Coşkun Yılmaz **Sultan II. Abdülhamit ve Dönemi**, İstanbul, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 50-51.

¹⁶⁰³"Ahkâm-ı Şer'iyenin kesin olarak yürütülmesi. Kabinenin toptan çekilmesi. Volkan gazetesinin ayaklanma öncesi ilan ettiği dört-beş herif-i naşerif'in sınır dışı edilmesi. (Mebûsan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza, İkinci Başkan Talat Paşa, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Doktor Bahaeddin Şakir Beyler); Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa, Sadrazam Hüseyin Hilmi ve Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın azledilmesi. Mektepli subayların ordudan uzaklaştırılarak yerlerinin değiştirilmesi ve alaylı subaylardan açığa çıkarılarak mağdur edilenlerin yeniden orduya alınmaları. Alaylı subaylara bu isyan hareketinden dolayı sorumlu tutulmayacaklarını belgeleyen mühürlü bir senedin verilmesi; Şeriat yolunda yapılan her ayaklanmanın toplar atılmak suretiyle kutlanması."

¹⁶⁰⁴Aysal, N. (2006). "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı." **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 37(38), 20-21.

¹⁶⁰⁵Zekeriya T. (2016). "Divan-ı Harb", **Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, EK-1, TDV: Ankara,337

ilanından sonra Mahmut Şevket Paşa sıkıyönetim komutanı olarak üç yıl hükûmeti yönetti. Meşrutî idare Mahmut Şevket Paşa'nın şahsî diktatörlüğüne dönüştürüldü.¹⁶⁰⁶

5.6.4. Niteliği Açısından İdar-i Örfiye Kararnamesi

İdare-i Örfiye Kararnamesi Altı fasıl ve 26 maddeden ibaretti. Bu kararname ile hem silah çetelerin tasfiyesi hem de yargılamaların hızlandırılabilceği düşünölmüşü. Bu amaçla istidala adı verilen mahkeme komisyonları kurulmuştu. Komisyonlarda mülki, askeri ve zabıta memurları görev aldı. Komisyona verilen yetkiyle şüpheli şahıslar ve çeteler takip edilerek soruşturuldu. Tahkikât sonucunda haklarında kaniya varılan şahıslar tahkik heyetlerine sevk edildi. Burada yapılan mahkeme sonucunda şüpheliler hakkında varılan karara göre şahısların kimi tutuklandı, kimi kefaletle serbest bırakıldı, kimi de Sıkıyönetim Mahkemesi'ne sevk edildi.¹⁶⁰⁷

İdare-i Örfiye'nin ilanından sonra Divân-ı Harb-i Örfiler kuruldu. Divân-ı Harb-i Örfiler'in teşkilat yapısı 19 Ağustos 1326 hazırlanan Çeteler Kanunu temel alınarak düzenlendi. Divân-ı Harbin vermiş olduğu hükümler, İdare-i Örfiye kumandanının emriyle yerine getirildi. İdam kararları ise padişahın onayı ile gerçekleştirildi. Divân-ı Harb-i Örfi, bir reis ile dört azadan ve bir savcıdan oluşturuldu. Divân-ı Harb-i Örfi Reisi ve diğeri iki üye Harbiye Nezareti tarafından atanan askerlerdi. Üyelerinin diğeri ikisi ise Adliye Nezareti tarafından atanan savcılardı. Divân-ı Harb-i Örfi'de yargılamalar halka açık ve mahkûmun kendisini savunma suretiye yapıldı. Hükümler mutlak çoğunlukla ve temyiz hakkı olmaksızın fakat gerekçeleri bir kanuna dayanarak verildi.¹⁶⁰⁸

5.6.5. İdare-i Örfiye İlanının Gazetelere Yansıması

5.6.5.1. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması (31 Mart)

Servet-i Fünun gazetesinde "Şimdiki Vazifemiz" başlıklı haberinde otuz bir Mart vakası ele alınmaktadır. Gazete 31 Mart vakası ile ilgili eleştiride bulunarak şeriat isteriz diye ayaklananların hak yanlısıymış gibi göründüklerini söyleyip isyancıların parayı ve

¹⁶⁰⁶Mat, G . (2008,)"**Türkiye'de Çok Partili Dönemde Sıkıyönetimler.**" Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 89-90.

¹⁶⁰⁷ Köksal, a.g.e., 166.

¹⁶⁰⁸ Ata, a.g.e., s. 71.

yalanı kullandıklarını ifade eder. İsyancıların hürriyetin ilanından sonra şehirdeki sükûneti fırsat bilip şehri galeyana getirdiklerini, halkı dehşete düşürerek anarşiye sebebiyet verdiklerini, isyanın İstanbul'dan gelen askeri birliklerle ve İslam bilginlerinin Meşrutiyet hakkında olumlu fetvaları vesilesiyle ortadan kalktığını anlatır.

“Güya "şeriat isteriz" diye taraf-ı haktan görünmek istediler! Yani istibdadın silahı melanet olan para'yı ve "yalan"ı bir defa daha tecrübe ettiler. İlan-ı hürriyeti müteakip ortalığa sükûnet gelince kurtularak aylardan beri işletilmekte olan bu dolabı metanetle bir haftadır şehrimiz matemlere döndü, bütün Memalik-i Osmaniye heyecana düştü. İstanbul'da erkânı askerimizin o kadar büyük mesaisiyle tain edilmekte olan itaat-ı askerî mahvoldu; hükümette kuvvetten eser kalmadı. Eğer ulema-ı islamiyetin Meşrutiyet hakkındaki hamiyet nesayic ve dindaraneleri ve ta şehrimizin kapılarına kadar gelen kahraman Rumeli Ordusu'nun mücahede-i vatanperverane imdadımıza yetişmese idi bugün burası hunin bir istibdat zemininden ibaret olacaktı. O zaman -hamd olsun ki bu zaman artık görülmeyecektir. Kim bilir ne müthiş manzaralar görecektik”!¹⁶⁰⁹

Coşkun Kalender gazetesinde yer alan “Muhabere” başlıklı haberde 31 Mart vakasının acı sonuçları iki arkadaşın karşılıklı konuşmaları ile anlatılır.

“Coşkun-ballı baharımızın maşallahı var. Havalar kesb-i letafet etti.

Balı- etti ama az fırtına geçirmedik.

Nasıl fırtına

Ne çabuk unuttun, coşkun az kaldı seni de i'lâl ve idğam edecekler. Meselen başın gibi

Bazan aksam-ı zâil hazf eyleyecekleri

Sahih ne! 31 Mart fırtınası

Hem de ne fırtına dolu yerine görsün, bağladı ağaç yerine, insan devrildi. Su yerine kan aktı.

Ham olsun ki hepsi mündefi oldu. Şimdi zahir ve batan bahar içindeyiz. Mana-ı tamıyla bahar-ı kuru ağaçlarıyla meyve-i ibret veriyor.”¹⁶¹⁰

Gazete, Meşrutiyet'in sağlam temeller üzerine oturmadığı için 31 Mart gibi bir olayın meydana geldiğini, kuru yere dikilen ağacın ibret almak için çok nadir yeşerdiğini söyleyerek Meşrutî idarenin de bu kuru yere dikilen ağaç gibi olduğunu belirtir. Ancak

¹⁶⁰⁹“Şimdiki Vazifemiz”, Serveti Fünun Gazetesi, 20 Nisan 1909,sahife, 1.

¹⁶¹⁰ “Muhabere,”Coşkun Kalender Gazetesi, 26 Rebiyülahir 1327,Sahife,2.

dikkatli bakan gözler için kıymetli meyveler verdiğini söyleyen gazete bu mefhum olayda adaletin yerini bulması gerektiğini ifade eder.

“Zaten sürat-i intikal ile şöhretin bu kadar şahs-ı manevi adalet bu bahar bi natir de kerametini gösteriyor. Kuru yere diktiği kuru ağaçlar ibret almak için nadir yetişir. Çeşm-i iman’e karşı cevher hükmünde meyveler veriyor. Adalet yerini bulmalıdır. Ballı daha ne var ne yok bakalım.”¹⁶¹¹

Gıdık gazetesinde yer alan “Meşrutiyet Yok mu?” başlıklı haberde, Meşrutiyet idaresinin olmadığını iddia eden Âyan üyesi Ayorkiyadis Efendi eleştirilmektedir. Ayorkiyadis Efendi’nin Meşrutiyet idaresinde uygulanan sıkıyönetimi eleştirmesi ve Meşrutiyet’in büyüyemeyip, böyle küçük cılız bırakıldığını ifade etmesi üzerine gazete tarafından tepkiyle karşılanıp Ayorkiyadis Efendi topa tutulmuştur.

“Nihayet Ayan’da da bu söz sarf edildi. Ha! Meşrutiyet yok mu? Kim demiş canım biraz düşünmek yok mu? Meşrutiyet olmasa sen Ayan’da ayağa kalkıp da meşrutiyet yok mu diye bağırabilir misin? Ayorkiyadis Efendi düşünmeli. İyice düşünmeli de bundan sonra bu gibi büyük sözleri münasebetsiz lafları sarf etmemeli. İki gözüm efendi zat-ı âlileriniz düşündüğü tasvir ettiği meşrutiyet nasıl olurmuş. Lafzan bunu bize izah buyursanız bütün erbab-ı cerayim mürtecileri salıverilmeye başımıza yine bir bela mı açalım diyorsunuz? Hapishaneler tahliye edilsin mi istiyorsunuz? Ne bunlar değilse o halde ne istiyorsunuz? Meşrutiyet mi? İşte bu da meşrutiyet ama idare-i örfiye diyecekmişsiniz? Ne yapalım? Büyüyemedi. Küçük yanında böyle idare-i örfiye beybabası olmazsa cılız kalır. Belki tebah olup kalır.”¹⁶¹²

Haberin devamında sıkıyönetim uygulamalarının istenmemesi garipsenerek hadi tüccar istemiyor onun nedenleri var, diğer kesimlerin neden istemediğini anlamakta güçlük çekildiği ifade edilir.

“Canım hem bu idare-i örfiye neden bu kadar istenmiyor? İşte burası garip haydi diyelim ki tüccarların hakkı var. Onların ticaretteki karları azalıyor. Onların bu hususta itiraz etmeğe hakları vardır. Pekâlâ, ama ötekilerin kendilerine hiçbir zararı olmayan kısımların itirazlarına ne diyelim. Sakın zannetmeyiniz ki tüccar vatandaşlarının menfaatlerini nazar-ı dikkate alıyor. Kim bilir ne menfaatleri ne düşünceleri var da idare-i örfiyelerin haiz-i husule gelmesine memnuniyet ediyor.”¹⁶¹³

¹⁶¹¹ “Muhabere,” Coşkun Kalender Gazetesi, 26 Rebiyülahir 1327, Sahife, 2.

¹⁶¹² “Meşrutiyet yok mu?” Gıdık Gazetesi, 11, Rebi’u’l-evvel 1326, sahife, 2.

¹⁶¹³ “Meşrutiyet yok mu?” Gıdık Gazetesi, 11, Rebi’u’l-Evvel 1326, sahife, 2.

Haberde, İdare-i Örfiye uygulaması kaldırıldığında ne gibi itirazların ortaya döküleceği sorularak o gün geldiğinde Meşrutiyet'in olmadığını iddia edip sokağa dökülenlere, Meşrutiyet'in var olduğunu söyleyecekleri anlatılır.

“Merak edilmesin! Vakti gelince idare-i örfiyede kalkacak ve sızsız bir meşrutiyet kat'iyede hüküm sürecek. O zaman bakalım neler ne itirazlar, ne gibi âdem-i memnuniyetler zuhura gelecek. Bütün muhalefetin başı sıkıştı mı böyle meşrutiyet olmaz, memleketimizde meşrutiyet yoktur. Şu halde muhterem hatib ve muhterem Yorgi Efendi meşrutiyet vardır. Yalnız beybabalı bir meşrutiyet, hiç feryada bağırmaya lüzum yok. Meşrutiyet vardır. Yalnız kavun banyosuyla uzun müddet işgal eden kimseler de dimağ yoktur. Çünkü çürümüştür. Çünkü maluldür.”¹⁶¹⁴

Hüseyin Cahit Bey'in Tanin gazetesinde yer alan “Meşrutiyet Düşmanı” adlı makalesinde otuz bir Mart vakası anlatılmaktadır. Meşrutiyet'in ilanının ilk on beş gününde oldukça mühim inkılaplar yapıldığı, Abdülhamit'in keyfi idaresine son verildiği ve bu olayların dünyada bir yankı meydana getirdiği ifade edilir.

“15 Temmuz inkılâbından beri geçen 10 ay kadar bir zaman bizim için gayet şayan-ı istifade tecrübelerle mayildir. Şu kısacık müddet içinde bazen koca bir asra sığmayacak derecede nadide, ibret-i amiz, vakâ-yi' harika-ı nema-tehaddüs etmiştir. Hele 31 Mart, hadise-i iriticaiesini takip eden iki hafta zarfındaki inkılab-ı seri akıllara hayret verecek derecede mühimdir. 15 Temmuzda gayet kuvvetli bir idare-i müstebide na-kehanet olarak yere seriliyordu. Abdülhamid idare-i keyfîyesi gayet sağlam, gayet kuvvetli zan olunurken bir gün içinde dünyanın en zalim, en mutlak bir hükümeti, dünyanın en meşrutiyetperer idaresi haline geçiyordu. Bu hal bütün dünya için bir zemini- beht ve hürriyet teşkil etti.”¹⁶¹⁵

Hüseyin Cahit Bey, aylardan beri İstanbul'da tertiplenmesi için hazırlıkları yapılan otuz bir Mart hadisesinden kimsenin haberi olmadığına şaşırıldığını itiraf eder. Hükûmetin, cemiyetin, zabitanın ve memleketi korumakla yükümlü olanların, planlanan hadiseden habersiz olmalarını garipsediğini, bu olayın hürriyeti ve meşrutiyeti etkisiz hale getirmek için yapıldığını belirtir. Otuz bir Mart vakasını hangi grupların tertiplediğini, olaylar incelendiğinde ortaya çıkacağını ve Meşrutiyet düşmanının kimler olduğunun belirleneceğini ifade eder.

¹⁶¹⁴“Meşrutiyet yok mu?”, Gıdık Gazetesi, 1326, sahife, 2.

¹⁶¹⁵Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

“31 Mart tarihi ise yine bütün âlemi bu derece kuvvetli bir hayret karşısında bulunuyordu. İstanbul’da aylardan beri gayet sıkı tertibat-ı irticaiyeye teşebbüs ettiği halde hiç kimsenin haberi olmuyordu. Hükümet bi haber, cemiyet bi haber, kişiler de, zabıtarlar bi haber, ecnebi rical-i mühimme siyasiyesinden birinin: “Bu memlekette ser muhafaza etmesini pekiyi biliyordu diye beyan-ı hürriyet ettiği sahihtir”. 31 Mart hadisesinin mahiyeti, pek çabuk taayyün ettiği cihetle bunu tahlil için biraz sarf-ı zihin edersek vaktimizi kaybetmiş oluruz. Bu hadise, hürriyet-i meşrutiyet aleyhinde yapılmış yanlış bir hareketten ibarettir. Ne gibi müessiriyetin birleşmiş şu fecaatı tevliid etmiş olduğunu göreceğ olursak meşrutiyetin düşmanı neden ibaret bulunduğunu görürüz. Düşmanımızı bilirse tabii ondan kendimizi koruma çaresini bulabiliriz”.¹⁶¹⁶

Hüseyin Cahit Bey, hürriyet düşmanı denilince ilk akla gelen ismin Abdülhamit olduğunu fakat Abdülhamit’in kendisinin dahi hürriyet düşmanı olmak için yeterli olmadığını söyler. Bu düşmanlığına askeri erkânın da katıldığını, İstanbul ahalisinin büyük bir kısmının da bu hareketi onayladığını ifade ederek talanların büyük çoğunluğunu da kamuoyunun meydana getirmiş olduğunu belirtir.

“Hürriyet-i meşrutiyet düşmanı denilince memlekette en evvel akıla gelecek şey Abdülhamittir. Fakat düşmanlığa Abdülhamid kendi başına bir şey yapamazdı.31 Mart hadisesinde Abdülhamid’e bütün İstanbul efrad-ı askeriyesi zahir oldu. İstanbul’da ahaliden birçok kişi bu hareketi alkışladı. Yağmakarların çoğu efrad-ı ahaliden tereküb ediyordu. Hele dûcâr-ı taarruz olan masuminin akıbet-i matem-engizlerine karşı izhar-ı server ve şadıman edenler arasında oldukça yüksek tabakadan adamlar da vardı. Bütün bu muhalif halk şu hareket-i irticaiyeyi alkışlayabilmek için muhalif suretlerle ifsad edilmek icab ederdi.”¹⁶¹⁷

Bu irticai hareketin şeriat talebiyle ortaya çıktığını, Meşrutiyet ve hürriyet aleyhine bir şey söylenilmediğini sadece şeriatın yeniden uygulanmasının talep edildiğini söyleyen Hüseyin Cahit, bu isteğin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine ait olduğunu ifade eder. Ayrıca Meşrutiyet aleyhine meydana gelen bu hareketin Meşrutiyet karşıtlığı adı altında gizlendiğini ve bu eylemi yapanların Meşrutiyet karşıtı olarak düşünülürse hata yapılacağını belirtir.

“Hareket-i irticaiye zahiran “şeriat isteriz” şekli altında meydana çıktı. Meşrutiyet ve hürriyet aleyhinde açıktan açığa bir şey söylenmiyordu. Yalnız ahkâm-ı şeriatın tatbiği talep ediliyordu. Ve bunu da İttihad-ı Muhammedi namı altındaki cemiyet ele veriyordu. Meşrutiyet aleyhindeki

¹⁶¹⁶Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

¹⁶¹⁷Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

hareketin bu namları altında gizlendiğine bakarak delalet ettikleri mana-ı meşrutiyet düşmanları adledersek gayr-i kabil afv bir hataya düşmüş oluruz.”¹⁶¹⁸

Hüseyin Cahit Bey, Osmanlıların dini hassasiyetlerinin ne kadar ön planda olduğunun bilindiğini, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti adı altında bir cemiyet meydana çıkınca hiçbir İslam ehlinin bu cemiyete sempati duymamasının mümkün olamayacağını, irtica hareketini meydana getirenler halkın hassasiyetlerini bildikleri için bunları kullandıklarını belirtir.

“Osmanlıların hissiyat-ı diniyeyi ne kadar muazzez ve mukaddes adlettikleri azade-i izahtır. İttihat-ı Muhammedi namı altında bir cemiyet teşekkül edince hiçbir Muhammedi tasvir olunamaz ki buna girmek istemesin. Hareket-i irticaiyeyi sevk ve idare edenler halkın niyet-ı hissiyatına vakıf oldukları cihetle maksad-ı hâinânelerini böyle meşru ruh-ı nevaz suretler altında gizlemişlerdi.”¹⁶¹⁹

Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki Cemiyetinin olaylarla ilgisi olmadığını isyancıların şeriatın ihlal edildiğini öne sürerek orduyu ve İttihat ve Terakki Cemiyetini halkın gözünden düşürmek için her türlü yalana başvurduklarını söyleyerek her gün farklı kılıkta birtakım adamların Galata Köprüsü civarında teftiş yaptıklarını anlatır.

“Diğer taraftan şeriatın ihlal edildiğine dair avam-ı nasın fikirleri zehirleyecek surette telkinatta bulunuyorlardı. Memlekette meşrutiyetin en birinci müdafaa ve istinadgahı olan ordu ile İttihat ve Terakki Cemiyetini avam halkın nazarından düşürmek için her türlü tezvirata, müfteriyata kıyam etmişlerdi. İcra edilen tahkikattan anlaşılıyor ki her gün hoca kıyafetinde birtakım adamlar Galata’dan köprüye, köprüden Galata’ya kayıkla geçerek kayıkçıların hissiyatını gıcıklayacak surette istinatlarda bulunuyorlardı. Faraza kayıkçının birine, köylülere tohumluk zahire dağıtılacaktı.”¹⁶²⁰

Meşrutiyet ve hürriyet düşmanlarının, herkesin hitabet dilini oldukça iyi bildiklerini, cahil halkı hurafelerle kandırdıklarını, biraz daha farkındalığı olanlara ise kendisini iyi niyetliymiş gibi göstererek onu nüfuz ve yetkilerinden faydalandırarak kendi safına çektiklerini söyler.

¹⁶¹⁸Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

¹⁶¹⁹Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

¹⁶²⁰Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

“Fakat paraları İttihat ve Terakki Cemiyeti yedi. Onun için bir şey verilemedi. Dedikleri sabittir. Meşrutiyet ve hürriyet düşmanları herkesin anlayacağı, aklının ereceği lisan ile hitab etmek yolunu biliyorlardı. Avam halkı bir takım cahilane hurafelerle teshir ediyorlardı. Biraz daha akılları eren kimseleri suret-i hakdan görünerek müdahelatından, perde arkasından icra-ı nüfuzdan kanuna, idm-i tevafuktan bahs ederek ifal ediyorlardı.”¹⁶²¹

İrticacıların şeriat adı altında ayaklanma başlattıklarını ayaklanma esnasında askeri kıyafetli, başı sarıklı kimseler ile talebelerin bulunduğunu ve birçok kişinin Hareket Ordusu şehre girdiğinde başlarındaki sarıkları çıkarttıklarını anlatan Hüseyin Cahit Bey, bu tavrı irticai hareketlere katılıp taktik değiştirmek için yaptılarsa bunu mantıklı bulunduğunu ifade etmektedir.

“Bu hareket-i irticaiye müşevvikleri zahiren şeriat namı altında icra-ı tahrikât ettikleri ve tahrikâta askeri ifşada hoca kıyafetinde kimselere tevsit ettikleri kıyam-ı askeri günü askeri bağı arasına yalnız başı sarıklı kimseler kabul olduğu cihetle adeta irtica ile talebe-i ulum müteradif gibi bir zan-ı batıl hâsıl oldu. Birçok kişi biliyoruz ki hareket ordusunun İstanbul’a ilk girdiği günlerde başlarındaki sarığı çıkarmak derecesinde esr-i havf ve itiraz göstermişlerdir. Eğer bu adamlar hareket-i irticaiye iştirak etmişler de tebdil kıyafet için böyle yapıyorlarsa hareketleri mantıklı idi. Çünkü ceza-ı kanuniyeden korkutulmağa çalışmak menfaatleri iktizasından idi. Fakat başlarında mahza sarık bulunmadığından dolayı korkulursa pek büyük hata ediyorlardı.”¹⁶²²

Haberin devamında Meşrutiyet düşmanlarının ilim talebeleri olamayacağını II. Meşrutiyet’in düşmanlarının cahiller olduğunu söyleyen yazar, askeri teşvik edenlerin sarıklılar olduğunu söyleyerek bunların kabahatini halka mal etmenin doğru olmayacağını, bu adamlar irticai harekete katılmışlarsa ilmi yetersizliklerinden dolayı olduklarını düşünür.

“Çünkü öteden beri ilim ve irfan nişanesi olmak üzere telakki edilen sarıklılara karşı min-el kadim bir az hürmet gösterile gelmişlerdir. Son hareket-i irticaiye bu eser-i hürmeti ihlal edemez ve etmemelidir. Meşrutiyet düşmanı talebe-i ulum olamaz, sarık olamaz. Meşrutiyet düşmanı cahildir. Askeri teşvik edenler arasında sarıklılar vardı. Yağmakarlar arasında sarıklılar vardı. Askere emir ve talimat verenler arasında sarıklılar vardı. Bu bir hakikattir. İnkâr olunmaz. Fakat bunların kabahati umuma teşmil etmek de caiz olamaz. Bu adamlar

¹⁶²¹Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

¹⁶²²Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

hareket-i irticaiyeye iştirak etmişlerse yaşamlarında sarık olduğu için kendileri talebe-i ulumdan bulunduğu için değil; belki cahil oldukları akılları ermedikleri için yapmışlardı”.¹⁶²³

Hüseyin Cahit, Meşrutiyet’in düşmanlarının istisnai durumlar dışında hepsinin cahil olduğunu gerek Abdülhamit’in gerekse diğer insanların cahilliğinden faydalandığını ve bu suretle cahil kesimi tahrik ettiklerini söyleyerek otuz bir Mart hadisesinin cehalet yüzünden meydana geldiğini ifade eder.

“Ulemadan birçok kişiyi tanırız. Bunlar ne kadar âlim, ne kadar fazıl olurlarsa meşrutiyet ve hürriyete o kadar taraftar buluyorlar. İlim ve fazıl artıkça mahdud fikr-i taassub gıllzet-ı zail olur. Ulema arasında medar-ı iftihar olarak gösterilebilecek zevat emin olmalıdır ki serbest-i efkârı hususunda en ileriye gidenlerdendir. Binaenaleyh meşrutiyetin düşmanını ararsak bilatereddüd tasdik edelim ki bu düşman cehaletten ibarettir. Gerek Abdülhamit, gerek saire hainler işte bu düşmanın muavenetinden istifade ettiler. O düşmanı tahrik ettiler. Kudurtular başımıza bu katli-i faciayı çıkardılar. Onun için bugün biz cehaleti öldürelim.”¹⁶²⁴

5.6.5.2. Toplum Düzeninin Gereklerine Uygunlukluk Yönünden İdare-i Örfiye

Fazıl Ahmed Bey’in Hilal gazetesinde yer alan “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye” başlıklı makalesinde doğal güzellikleri, madenleri ile son derece müreffeh olan devlette İstibdat rejimi uygulamalarıyla hem devletin geriye gittiği hem vatandaşta kapanmaz yaralar açtığı ifade edilir.

“Mühim bir şebeke-i enhara, ormanlara, birçok madene hâsıl bir milletin medeniyet dediğimiz gayr-i mütenahi güzergâh-i tekâmül üzerinde büyük bir süratle pek uzun mesafeler kat etmesi için ulum-ı hazıranın bize lüzum-ı vücudunu mecburi gibi gösterdiği avamil-i tabiiyeye tamamen malik olan memleketimizin tarih-i mukadderatına en feci ve vatani pak hislerle seven bütün yürekleri bir mevt-i mümtedle öldürücü bir fasl-ı elim müstekrih ilave eden otuz senelik devirde, her gün başka bir suret-i hûnîn ile asab-ı insanıyeti titreten kalbinize,”¹⁶²⁵

Haberin devamında Fazıl Ahmet Bey, İstibdadın insanların manevi cesaretini kırdığını, insanları korkak, düşünmekten uzak, güven duygusunu yitirmiş şahıslara dönüştürdüğünü belirterek suskun bırakılan insanların vicdanının da susturulduğu bu

¹⁶²³Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

¹⁶²⁴Hüseyin Cahit, “Meşrutiyet Düşmanı”, Tanin Gazetesi, 20 Mayıs 1909, sahife, 1.

¹⁶²⁵Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye”, Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

sebeble mevcut olan adalet, hürriyet ve medeniyet değerlerinin halkı harekete geçirmek için yeterli olmadığını belirtir.

“Vahşet-penah hadiseler uzviyet-i muanvenimizi öyle kırıncı keselân verici darbelerle bitap ve makhur etmiş ki bugün dimağ-ı umumi-i millet, uzun bir taab-ı asabiyeden sonra çekilen sersemlik, yorgunluk içinde bulunuyor. Otuz üç senelik bir havsala-ı zaman içinde birkaç asır-ı hunrîzanenin daire-i vahşetine bile sığmayacak hadisat-ı istibdad-karanenin zelil bi kudret-i isyan birer şahid-i samidi kala kala insanlara her zaman en hakiki ve samimi mürebbi-i vicdan olan fikr-i vazife ve aşk, adalet ve hürriyet gibi ihtisasat-ı medeniyetperverane ile böyle ruhumuzdaki elyaf-ı hamıyyet luzumu derecesinde intibah edemiyor”¹⁶²⁶

Fazıl Ahmed Bey, toplumda düşünce ve ifadesini korkusuzca söylemekten çekinmeyen aydın kimselerin beyinlerinde dahi istibdattan kalma korku mekanizmalarının var olduğunu ve en ufak bir olay karşısında tepki gösteremediklerini söyleyerek memlekette ilan edilen sıkıyönetim uygulamasından sonra hiçbir şekilde görüşünden fikrinden etkilemeyeceğimiz birilerinin dahi fikirsel katkısına ihtiyaç duyulduğunu belirtir.

“Tamamen bi nasib-i tenevvür kalmayarak az çok tevsi-i fikir ve malumat edebilmiş beyinler bile hep o eski korku ve heyecanların mevcudiyetimizde kalan rusüb-ı nühuset sebebiyle olacak ki en ufak bir hadise-i cedide karşısında za'f-ı muhakeme gösterebilirler. Bunlardan sonuncu olarak görüp zabt-ı teessür ve teessüf edemediğimiz birini de memleketimizin şu günlerde büyük bir ihtiyaçla muhtaç olduğu idare-i örfiyenin akib-i ilanında hissettik.”¹⁶²⁷

Fazıl Ahmed Bey, meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamında fikirsel ve zihinsel zenginliğin vücutlarımıza tesir edince insanlar arasında birlik sağlanır kaygısıyla hükümetin sıkıyönetim ilan ettiğini ve bu birlik duygusu kırılınsın diye sıkıyönetimin etkilerini zihnimize ve bedenimizde yeniden hissettirebilmek için fesat ve zalimlikleriyle hücum ettiklerini anlatır. Sıkıyönetimin, istibdadın devamlılığını sağlamak için iyi düşünülmüş bir yöntem olduğunu ve hükümetin istediği gibi halkta korku meydana getirdiğini ifade etmektedir.

“Bu yoğun müteheyyic fikir ve vücudumuza müsterih edici bir an sükûn-ı imrar ettirebilmek, fesad-ı kalb ve hilkatlerini meş'um vücutlarıyla beraber köşede, bucakta ihfa etmiş istibdat-ı bakıyyeyi hasırlıtına toplamak için en iyi düşünülmüş bir vasıta-i kat'î olan idare-yi örfiye bazı

¹⁶²⁶Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye,” Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

¹⁶²⁷Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye,” Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

saf ve pak hilkatleri de korkutur gibi oldu. Fakat bunu bilelim bundan katiyen emin olalım ki şu idare-i muvakkate vatanımızın pek uzak bir maziden beri meshûf ve muhtaç olduğunu meşrutiyetin bir inficar-ı sahih ve kat'i milletimizde doğmak üzere olduğunu bize temin edecek delanın belki en başlıcasıdır.”¹⁶²⁸

Sıkıyönetim uygulamalarının devlete oldukça zarar verdiğini, bu zarardan en çok matbuatın etkilendiğini, istibdat uygulamalarıyla meşruti idarenin nimetlerinden yararlanılamadığını gazete olarak bunu süratle halka anlatacaklarını ifade eder.

“Gazetelerimiz bunun mümkün olduğu kadar süratle halkımıza anlatmalı. Bu idarenin lika-ı şedidi saf, kât’î te’dibi önünde boyun eğmesi lazım gelen çehrelerin alınlarında lekesiz bir vicdanın ulviyetleri lem'a-riz olan nasiyeler olmayıp ihtirasat-ı sefilenin meyil-i istibdat ve tahakkümün ebediyen kararttığı pür-levs ve ceherden ibaret olduğunu ilan etmeli. Ve sonra sonra senelerden beri devam eden bir ihmal ve teseyyüb ile yığılıp kalmış, bir takım adi, çirkaplı amal-i melune ile untulmuş vazifelerimize, mukaddes, ali-i vezaif-i milliye ve insaniye ve medeniyemize artık çelikten ellerle sarılmak, artık ağraz-ı mülevves ile malul olmadığımızı hakikaten vatanımız için bu zavallı vatanımızın şimdiye kadar geçirdiği sergüzeşt-i elimeye idi.”¹⁶²⁹

Fazıl Ahmet Bey, Osmanlı vatandaşlarının büyük bir kısmının meşrutiyet yeniden ilan edilsin diye büyük bir fedakârlık gösterdiklerini, ailelerini, sevdiklerini bırakıp menfilere, zindanlara gönderildiklerini, türlü eziyet ve işkencelere mauz bırakıldıklarını söyler.

“Bir fasl-ı şerif ve fazilet ahlakı için çalıştığımızı göstermeğe başlamalıyız. Bütün ensal-i maziyenin, hükümet-i tarihiyenin izmihlal-i maddiyesi, bunları teşkil eden efradın ruhlarında bir inkiraz-ı ahlaki ibtidar edince başladığını bu gün küre üzerinde bir hüküm-i cihangiranesi olan İngilizlerin namus ve fazilet, azm ü sebat gibi hasâis-i celile ile o mevki-i bülede vardıklarını herkese öğretmeli. Bu hakikatleri yalnız beyinlerimiz değil, ruhlarımız amak-ı cibilliyetimize dâhil etmeye çalışmalıyız. Bakınız Osmanlılar! İşte vatandaşlarımızın büyük bir kısmı bu necib-i ulvi ve temiz hasîselerin ne büyük bir fazilet-i içtimaiye, ne kadar müşkülât-şiken birer kuvve-i azime-i insaniyet olduğunu, bize bütün an'anâtıyla yeniden gösterdiler. İsbet ettiler.”¹⁶³⁰

¹⁶²⁸Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye,”Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

¹⁶²⁹Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye,”Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

¹⁶³⁰Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye,”Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

Fazıl Ahmet Bey, vatandaşlara seslenerek üzerimize düşen sorumluluğun meşrutiyeti korumak ve meşrutiyet idaresinin vaat ettiği hukuktan faydalanmak olduğunu söyleyerek bundan sonra hiç zaman kaybetmeden meşrutiyet için çalışmak gerektiğini böylelikle meşrutiyet idaresi ile temin edilen özgürlükten faydalanılabileceğini ifade eder.

“Bugün bizim temin-i hürriyetimiz için analarımızın, babalarımızın, kardeşlerimizin, evlatlarımızın, sevdiklerimizin terfiye-i şeraid-i hayatını, temin-i vesait-i huzuru için analarını, babalarını, kardeşlerini, evlatlarını, sevdiklerini bırakıp gelen bu büyük ve faziletmend ruhlara, bize en ali bir istikbalin müjde-i vusuli getiren bu müstesna fitratlara te’sis ettikleri meşrutiyet-i karye için borçlu olduğumuz nihayetsiz minnettarlıkların en ali ifade-i şükranı bizim ba'demâ izhar edeceğimiz ciddiyet ve mehasin-i ahlakıdır. Binaenaleyh hepimiz hiçbir zaman kaybetmeyerek ifa-ı vazifeye izhar-ı ulviyete başlayalım. Ve bunda sebat edelim ki meşrutiyet idaresinin vaad ettiği hürriyet-i hukukiye'den istifadeye başlansın.”¹⁶³¹

Ahmet Samim Bey'in Sada-yı Millet gazetesinde yer alan “Çeteler Kanunu” başlıklı makalesinde, Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde uzun zamandır baş gösteren çetelerle mücadele etmek için Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi tarafından kabul edilen kanuna ilave olarak yapılan Sıkıyönetim Nizamnamesi'nden bahsetmektedir.

“Bu kanun evvelki gün bir istihale unvanı ile nihayet huzur u Mebusan'a çıktı. Hüseyin Hilmi Paşanın zaman-ı sadaretinde “Çeteler Kanunu” namıyla Rumeli ve Anadolu vilayetinden bazılarında müddet-i medide tatbik olunmuş iken Hakkı Paşa kabinesi tarafından İdare-i Örfiye kararnamesine zeyil olmak üzere tevsim ve meclis-i milletin tetkik ve tasvibine takdim olundu.”¹⁶³²

Ahmet Samim Bey, hükûmeti bu kanunu hazırlamaya sevk eden olağanüstü durumların varlığını kabul ederek hürriyetin ilanından evvel Rumeli'nin her tarafında asayişsizliğin kol gezdiğini; Rum, Bulgar, Ulah çeşitli etnik unsurların her tarafta taşkınlık yaptığını bunun için hükûmetin önlem almak adına Çeteler Kanunu'nu hazırladığını belirtir.

“Kanunu burada madde madde teşrih etmek mümkün olmayacağından ve bu zaten bi- lüzum görüneceğinden yalnız heyet-i umumiyesi ve metin ve ruhu hakkında bazı matlubat serd edeceğiz. Hükümeti böyle fevkalade kanunlar tanzim ve tatbik sevk eden bir takım esbab-ı

¹⁶³¹Fazıl Ahmed, “Meşrutiyetimiz ve İdare-i Örfiye,” Hilal Gazetesi, 14 Nisan 1325, Sahife, 2.

¹⁶³²Ahmet Samim, “Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

fevkalade mevcut olduğuna şüphe yoktur. İlan-ı hürriyetten evvel Rumeli'nin her tarafı kan ve yangın içinde bulunuyordu. Denilebilir ki Makedonya'da Umum-i bir isyan müsellağ vardı. Rum, Sırp, Bulgar, Ulah velhasıl her anasıra mensub muhtelif çeteler her tarafta icra-ı faaliyet ediyor; her tarafı yakıyor, yıkıyor kana buluyordu.”¹⁶³³

Ahmet Samim Bey, çetelerin dağa çıkmalarındaki amacın baskı ve İstibdat Dönemi hükûmetine Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirmek ve eşitliği sağlamak olduğunu söyleyenlere karşı, bu ifadeye inanmanın saflık ve çocukluk olduğunu belirterek çetelerin ortaya çıkmasının müsebbibi aslında Abdülhamit hükûmetinin uygulamaları olduğunu söyler.

“Bu çeteler sırf hükümet-i sabıkanın zalim ve istibdadına karşı istirdad-ı hürriyet ve tesis adil ve müsavat için silahlanmış, dağlara çıkmış zanetmek biraz tıflane ve safdirane bir mütalaadır. Rumeli'nin böyle kan ve ateş içinde kalmasına vakıa Abdülhamit hükümetinin pek çok tesiri olmuşsa da şurası da inkâr olunamaz ki bu çeteler Rumeli'nin inkısamını mürevvic bazı maksad-ı siyasiye takibinden de hali kalmamıştır. O zaman böyle Sırp, Rum, Ulah, Bulgar çeteleri müteselsil birbirlerini avlamak ve yekdiğerinin ve hissiyatına kanını dökmekle memleketi daimi bir ihtilal içinde bulundurur.”¹⁶³⁴

Ahmet Samim Bey, çetelerin Rumeli'nin bölünmesine neden olan çatışmaları desteklediğini, Avrupalı devletlere iç işlerimize karışma fırsatı verdiğini, Şark ve Makedonya meselesinden ümit eden Avrupalıların Reval'de görüşme düzenlediklerini anlatır. Fakat Meşrutiyet'in ilanının Avrupalı devletlerin planlarını alt üst ettiğini, çetelerin silahlarını bırakarak senelerden beri birbirinin kanını döken milletlerin birbirleriyle kucaklaştıklarını ifade eder.

“Hariçten ahval-i dâhiliyemizi takib eden Avrupa efkâr-ı umumiyesi itilaflarına vaazı olunan murakabelere rağmen şark ve Makedonya meselesinin halinden kat'ı imid ederek “Reval mülakatıyla istiklal-i siyasiyemize ağır bir balta darbesi indirmek üzere idi ki inkılab-ı mesudumuz bir kudret-i harika nema ile tecelli etti. Bütün cihanı hayrette bıraktı. Bu harikanın en büyük mucizesi Makedonya Bulgarlarını dolduran çetelerin Kanun-i Esasi'nin ferda-ı ilanından hemen terk-i silah ederek senelerden beri birbirinin kanına susamış, kanını içmiş oldukları halde yekdiğerinin ağuş-ı uhuvvetine atılmalarında idi. Bu ahenk-i ittihat bir zaman böyle devam etti”¹⁶³⁵

¹⁶³³Ahmet Samim, “Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶³⁴Ahmet Samim, “Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶³⁵Ahmet Samim, “Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

Ahmet Samim Bey, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Makedonya'da uzun yıllardan beri devam eden mezalimin sona erdiğini, çatışmaların durduğunu ve silahların sustuğunu belirterek Rumeli'nin bir müddetten beri sakin ve huzurlu bir dönem geçirdiğini fakat bu asayişin uzun sürmediğini, eski komite üyelerinin taşkınlıklarına yeniden başladığını ifade eder.

“Makedonya'nın senelerden beri mezalim ve bedbaht simasını kızartan yangınlar söndü. İhtilal durdu. Tüfekler, tabancalar sustu. Rumeli bir müddet müsavat ve müsterih bir hava-ı hürriyet içinde hakiki o samimi bir hayat-ı asayiş yaşadı. Fakat küller altında henüz bütün kuvve-i ihrakiyesini kaybetmeyerek gizli gizli yatan küçük kıvılcımlar bir müddet sonra etraftan savrulan rüzgârlarla tekrar etrafa saçıldı. Eski komiteciler ötede beride yeniden tahrikât-ı tesvilata başladılar. Beyaz kalpaklı haydutlar köylere, çiftliklere dağıldılar. Tehditler siyasi cinayetler daire-i faaliyetini gittikçe tevsî ederek birbirini takip etti. Hükümetin ve efkâr-ı umumiyenin bundan telaş ve tevahhuş etmemesi mümkün değildir.”¹⁶³⁶

Haberde, Makedonya'da olayların yeniden cereyan etmesi üzerine hükümetin müdahalesinin gecikmediği, çeteler kanunu hazırlayarak uygulamaya koyduğu, Edirne, Selanik, Manastır, Yanya vilayetlerinde olağanüstü mahkemeler tesis edildiği, çete liderlerinin Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde yargılandıkları ve yargılama neticesinde idam hükümlerinin gerçekleştirildiği anlatılmaktadır.

“Bu her türlü arazıyla ahval-i sabıkanın avdetine bir mukaddime teşekkül eylemekte idi. Makedonya'nın tekrar ihtilal içinde kalması eski mahalin harciyeyi, entrikaları, müdahelatı celb edebilirdi. Bunun üzerine hükümet çeteler kanunu tanzim ve bundan tevellüd-ü melhuz olan her türlü ahvalin mesuliyeti deruhte ederek kanunu süratle tatbik başlandı. Edirne, Selanik, Manastır, Yanya vilayetinin hemen her tarafta divan-ı harbleri fevkalade mahkemeleri teşkil olundu. Ele geçirilen şeflerin mahkûmları hakiki bir faaliyetle icra edildi. Dinga ve refikası gibi en azılılarından bir kaç idam olundu. Aydın vilayetinin senelerden beri huzur ve emniyetini ihlal eden Çakırcalı ve diğer çetelerin takibatı için hükümet orada çeteler kanunu tatbik lüzum gördü. Ve Çakırcalıyı ele geçirememekle beraber o havalide icra-ı şekavet eden birkaç haydudu astı. Bir iki çeteyi imha etti”.¹⁶³⁷

Ahmet Samim Bey; Çeteler Kanunu'nun topluma kahr ve şiddetten başka bir fayda sağlamadığını, hükümetin iddia ettiği gibi çete faaliyetlerinde bir azalma meydana gelmediğini, ayrıca çıkarılan kanunun Meşrutiyet idaresi ile bağdaşmadığını

¹⁶³⁶Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶³⁷Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

söylemektedir. Ayrıca, mecliste cezalandırılma yöntemleriyle ilgili farklı fikirlerin de tartışıldığını, vekillerin bazılarının idamı ve sürgünü savundukları ancak böylelikle memlekette asayişin sağlanacağına inandıklarını, bazılarının ise bu fikirlerin tam karşısında olduğunu söyler.

“Görülüyor ki bu kanunun hükümetçe tanzim ve tatbikinden maksat süratle beraber kahır ve şiddetten başka şey değildir. Çeteler Kanununun tatbikinden hükümetin iddia ettiği gibi netayic-i müfide temin ve istihsal edilmiş olabilir. Fakat bu meşrutiyet idare ve Kanun-ı Esasi ile ne derece kadar kabil-i teliftir. Buraları nazar-ı dikkat olunmak lazım gelir. Meclis-i Mebus’anın evvelki günkü içtimalında bu babda yekdiğerine tamamen mübayin fikirler mütalaalar serd olunmuştur. Mebusandan bir kısmı nef’i ve idam ile hâsılı dehşetle bir memlekette temin-i asayiş mümkün olamayacağından sükûn ve emniyetin ancak ahaliyi idare-i cedideye alıştırmakla.”¹⁶³⁸

Rumeli’deki çete faaliyetlerine sebep olan kilise ve arazi meselesinin her iki tarafı da memnun edecek şekilde çözülmesi gerektiği, sıkıyönetim uygulamalarının Meşrutî idare ile bağdaşmadığı, bu kanununun Meşrutî yönetime uygun hale getirilmesi gerektiği ve kanunun suistimallere açık olduğu ifade edilir. Kanun uygulamasının dikkat gerektirdiği, kanun uygulayıcılarının da bunu göz ardı etme ihtimalinden dolayı kanunun reddini talep etmektedir.

“Ve Rumeli’ndeki çetelerin teşkil ve faaliyetine başlıca sebep teşekkül edilmekte kilise ve arazi mesalini her tarafın arzu ve menfaatine muvafık bir suret ve netice-yi rabt etmekle kabul olabileceği zannında bulunuyorlar. Alâeddin Efendi ve diğer refikası da bu idare-i örfiye kararnameini Kanun-ı Esasi ahkâmına mugayir görüyorlar. Meclis-i hükümetin böyle kanun şekline bir vaziyet ve mecburiyet altında bulundurmasını talep ediyorlar. Azadan bir kısım diğeri de tatbikatta bazı suistimalatına meydan verebileceği endişe ve mülâhazasıyla katiyen nazar-ı dikkate alınmayarak kanunun katiyen reddini istiyorlar”¹⁶³⁹

Ahmet Samim Bey, kanunun Dâhiliye Nazırı Talat Bey tarafından oldukça mühim addedildiğini ifade ederek bu kanun sayesinde Anadolu ve Rumeli’de çete kalmadığını, Sıkıyönetim Mahkemesi sayesinde Aydın vilayetinde Çakırcalı’dan başka bütün çetelerin çökertildiğini ve kanunun yürürlükte kalmaya devam edeceğini anlatır.

¹⁶³⁸Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶³⁹Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

“Hükümet namına kanunu müdafaa eden dâhiliye nazırı Talat Bey de bunun gerek Rumeli’nde, gerek Anadolu’da tatbikiyle pekiyi tesirler hâsıl olduğunu, vesaid-i aidiye kanunun çeteleri kal’ ve imhaya gayr-ı kâfi bulunduğunu bulunduğunu Selanik’te şekavetten eser kalmayıp Divan-ı Harblerin dağıttığı Aydın vilayeti tahrip ve tedhiş eden On beş çeteden Çakırcalı kolundan maada hiç birinin mukavemet edemeyip şimdiye kadar hepsinin imha edildiğini beyan ediyor.”

1640

Ahmet Samim Bey, Sıkıyönetim Kararnamesi’nin Kanun-i Esasi ile herhangi bir şekilde bağdaşmayan hükümler içerdiğini ve bu hükümler doğrultusunda olağanüstü mahkemeler teşekkül ettirip yargılama yapıldığını, böyle bir kanunun tatbikine pek alışmamış olan Avrupalı devletlerin Sıkıyönetim Kararnamesi’nin faydalarını anlamakta oldukça zorluk çektiğini ifade eder.

“İdare-i örfiye kararnamesi zeylinin mevad-ı mahsusasına göre Kanun-ı Esasi’nin hiçbir türlü müsamaha ve müsaadesiyle telif olunmayacak mehakim fevkalade ve komisyonlar teşekkül olunmaktadır. Bunun harici şu te’sirat hakkında şimdiye kadar matbuat gazetesini yazdığı makaleyi gözden geçirmiş olmak kifayet eder. Böyle kavanin-i fevkalade tatbikatına pek alışmamış olan Avrupa efkâr-ı umumiyesi idare-i örfiye kararnamesine zeyl edilen bu kanunun fevaid ve muhasebatını takdir edebilmekte pek duçar-ı su’ûbet olacaktır zannederiz”.¹⁶⁴¹

Hükümetin kanundan fayda sağlayacağına inancına karşın, Mıstır Alexsis’in Makedonya’nın geleceği hakkında hükümetin uyguladığı kanunu takdir edememesinin nedeni, kendisinin, Batı medyasının ve halkının pek farklı tarzda yönetildiğinden dolayı olduğunu söyleyerek kanun uygulamasını doğru bulmadığını ifade eder.

“Mıstır Alexsis Makedonya ahvali hakkında irad eylediği bir noktada bu kanunun tatbikiyle elde edilen neticeyi takdir edilmesi kendisinin garb-ı matbuat ve efkârı umumiyesinden pek farklı ve pek yoksun bir tarz-ı müşahedeye malik bulunmasından başka bir şeye delalet edemez”¹⁶⁴²

Ahmet Samim Bey, Tanin gazetesinin Manastır davası hakkında yazdığı makaleyi eleştirerek davanın çeşitli aşamaları tetkik ve muhakeme edildiğinde Tanin’in iddiasının gerçeklerle örtüşmediğini, makalenin tek kabul edilebilir yanının Kanun-i Esasi’ye

¹⁶⁴⁰Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁴¹Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁴²Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

dâhilinde sıkıyönetim uygulaması, uygulama kapsamında olağanüstü mahkemelerin kurulması ve bu mahkemelerde yargılama yapılmış olmasıdır.

“Tanin gazetesinin Manastır davası hakkında geçenlerde yazdığı bir makale henüz hatırlardan çıkmamış olsa gerek: Bu makaleyi serapa hata görmek doğru ve mantıklı değildir. Vâkı’â Tanin muharrir siyasiyesi Manastır davasının safahat-ı muhtelifesi tetkik ve muhakeme edildiği sürede fikirlerinde tamamen isbat gösterememiştir. Fakat bu makalede mühim bir nokta vardır ki ihmal olunamaz ve zaten itirazın tenkidin en ciddi ve ruhi-i ciheti de bundan ibarettir: Mösyö Tardiyus Kanun-ı Esasimiz madde-i mahsusası mucibince mehakim fevkalade teşekkül olunamayacağını söylüyor.”¹⁶⁴³

Bu kanunun topluma oldukça zararlı olduğunu söyleyen Ahmet Samim Bey cebir ve şiddet kullanarak asayişin sağlanmasının mümkün olamayacağını, verilecek olan cezaların Kanun-i Esasi dâhilinde olması gerektiğini vurgular.

“Bu da pek musibet ve pek kanunu bir mütalaadır. İstanbul mebuslarından Zahrob ve Kozmide Efendilerin pek makul ve muhik olarak söyledikleri gibi kanunu su-i istimalle müsait pek çok mevadi, muhtevası bulunmaktadır. Bundan madde asayişin kahr ve şiddetle tesis ve muhafazası mümkün olamayacağı reyinde bulunanların mütalaalarında tamamen doğrudur. Zaten her şekil idarenin kendine mahsus prensipleri usulü kavain ve nizamatı olması gerektir.”¹⁶⁴⁴

Ahmet Samim Bey, Meşrutiyet idaresi eğer tam manasıyla uygulanırsa çetelerin ortadan kalkacağını ifade ederek memleketin huzuru ve selameti için bunun şart olduğunu belirtir. Ceza kanununda çete reislerinin koruma altına alınamayacağını kabul ederek kanunun hangi maddesinde yakalanan çete reislerine idam hükmü içerdiğini sormaktadırlar.

“Kahr ve şiddet esasına istinadı ettirilemeyecek bir irade varsa oda hükümet-i meşrutiyettir. Vaka-ı memleketin selamet ve huzurunu en hamiyetsiz bir tehlikeye sevk edebilecek her türlü teşebbüsün ve failleri şiddetle tedip ve tenkil edilmeğe müstahaktır. Fakat bu suretle harekete acaba kavanin mevzua ve mevcudumuz hiçbir zaman bir mani teşkil edebilir mi? Elde bulunan kavanin ceza-iyemizin haydutları, şefleri, katilleri himaye edemeyeceği ve böyleleri siyasetgah ve darağaçlarına mukabil yetkilere sevk etmeyeceği de aşikârdır.”¹⁶⁴⁵

¹⁶⁴³Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁴⁴Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁴⁵Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

Ahmet Samim Bey; mevcut kanunun her türlü asayışı sağlamak, için adliye ve zabıta görevlilerine tam yetki tanıdığını, daha fazla güvenlik güçlerini bölgeye sevk etmenin manasız olduğunu söyleyerek Rumeli vilayetinde yakalanan çete başlarının kısa sürede yakalanmasının çıkarılan bu kanunla değil Meşrutiyet hükûmetinin başarısında aranması gerektiğini vurgular.

“Biz şuna kat’iyyen kat’iyiz ki mevcut kanunlarımız teşkilat-ı adliye ve zabıtamız mahal-i asayiş her türlü teşebbüs ve ahvali galeyan ve kat’iyyen izale ve imhaya kâfidir. Rumili vilayetiyle Aydın’daki şekavetin az bir müddette tedmir ve tenkilindeki hükümet mevkufini bu kanunun fevkaladelikten ziyade hükümet-i meşrutanın azim ve faaliyetinde hidmet ve adaletinde aramalıdır. Bunun aksi zan ve kanattır. Zohrab Efendi’nin pek etraflı teşrih ettiği gibi bizi meşrutiyet esasından pek uzaklara sevk edebilir”.¹⁶⁴⁶

Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi’nin Sıkıyönetim Kararnamesi’nin eki olan bu kanunun, Kanun-ı Esasi’nin ilgili maddesi ile zıtlık teşkil etmediğini, Kanun-i Esasi’nin yüz on üçüncü maddesinde memleketin herhangi bir yerinde ihtilal meydana geldiğinde kesinlikle sıkıyönetimin ilan olunabileceğini kanıt olarak gösterdiğini ifade eder.

“Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi “İdare-i Örfiye kararnamesine zeyl ”olan bu kanunun Kanun-ı Esasi ile bir mübayanet teşkil edemeyeceğini söyledikleri zaman mütalaalarında isabet göstermiş oldukları zannedemiyoruz. Nazır Beyefendi elimizde ihtilalın ne demek olduğunu tefsir edecek bir kanun bulunmadığına istinaden Kanun-ı Esasi’nin yüz on üçüncü maddesindeki malikin bir cihetinde ihtilal zuhur ettiği vakitte İdare-i Örfiye ilan olunacağı binaenaleyh kanunun tatbikiyle kanun-ı Esasiye menfî bir harekette bulunmuş olmayacağı fikrinde bulunuyorlar”.¹⁶⁴⁷

Bunun üzerine Ahmet Samim Bey; “Zaten sorunun bu olduğunu, dağda iki tane haydut var diye sıkıyönetim ilan olunamayacağını, bu ilanın neticelerinin iyice düşünülmesi gerektiğini, aksi takdirde kanunun icra heyeti elinde ne kadar tehlikeli bir hal alacağını nasıl tahmin edemiyorlar.” diye sorar.

“Zaten meselenin bütün vahameti de buradadır. Bir dağda iki haydut türediği zaman memlekette ihtilal var. O zaman idare-i örfiye ilan olsun diyebilecek bir heyet-i icraiye elinde

¹⁶⁴⁶Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁴⁷Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

bilahare bu kanunun ne müthiş ve ne meşum bir silah teşekkül edebileceğini acaba neden tahmin edemiyorlar.”¹⁶⁴⁸

Ahmet Samim Bey, bir haydudun memleketin herhangi bir yerinde meydana getireceği taşkınlığın veya dehşetin sıkıyönetimin uygulaması ile giderilemeyeceğini belirtir. Sıkıyönetimin ülkenin herhangi bir yerindeki isyanı bastırmak için çıkarılamayacağını, sıkıyönetim uygulaması esnasında halkın milli hislerine, devlete olan inancına zarar verebileceğini, bu sebeble son derece tehlikeli olduğunu ve bunu da Talat Paşa Hükûmeti'nin gayet iyi bildiğini söyler

“Fransa’da Tuğyan öldüğü zaman İdare-i Örfiye ilanı düşünülmüş olabilir. Fakat ilan edilmemiştir. Bir tuğyan veyahut bir hain bir memleketin ezhan-ı umumiyesinde hâsil edeceği galeyan ve dehşetle acaba bir kasabaya civar olan bir dağda dolaşacak dört kişilik bir çetenin halk üzerindeki tesirâtı birbirine mukayyes ve müsavi olabilir mi? Rusçuk vakası siyasi bir mahiyeti haiz olmadığı halde orada idare-i örfiye ilan edilmiş olması bahsine gelince Talat Beyefendi elbet pekiyi biliyorlar ki idare-i örfiye ilanı mücib olabilecek bir isyanın behemehâl siyasi bir sebepten mütehaddis olması lazım gelmez. Halkın taassubına, hissiyat-ı milliyesine taalluk eden bazı öyle meseleler olur ki bunlar bir memleketi baştanbaşa yakıp yıkar.”¹⁶⁴⁹

Ahmet Samim Bey, Rusçuk’ta sıkıyönetim ilan edilmesiyle ilgili olarak; Bulgaristan’daki dengeleri sarsacak mahiyette bir isyan olduğunu ve sıkıyönetimden başka çare olmadığı için ilan edildiğini, halk ve asker arasında çatışma ortaya çıktığını, acı sonuçların meydana geldiğini ifade ederek Meşrutiyet’in yerleşmesini istiyorsak kurallarına riayet etmeliyiz, demektedir.

“Rusçuk hadisesi de bütün Bulgaristan’ı sarsacak bir isyanın mukaddemesi idi. Binaenaleyh Bulgaristan hükümeti idare-i örfiye bundan dolayı ilan etmiştir. Orada askerle ahali birbirine girdi. Yüzlerce adam yaralandı. Tarafeyn maktul düşenler oldu. Mesele yalnız Sofya’nın kaçırılmasından ibaret kalmış olsa idare-i örfiye ilanı Bulgar nezaretinin hatırından geçmezdi. Netice-i mütalaât olmak üzere şunu söyleyim ki meşrutiyet esasına bihakkın riayatkâr olmak istiyor isek böyle fevkalade kanunlar, fevkalade mahkûmlardan daima mütevehhîş davranıp idare-i hükümette müşevveş icraata taraftar olmamalıyız.”¹⁶⁵⁰

¹⁶⁴⁸Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁴⁹Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

¹⁶⁵⁰Ahmet Samim ,“Çeteler Kanunu,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Nisan 1910, sahife, 1.

Sada-yı Millet gazetesinde “Yine mi Tehdit Politikası” başlıklı haberde sıkıyönetimin, bir partinin veya cemiyetin isteklerini, emirlerini değil, sadece meşrutiyet düşmanlarını ortadan kaldırmak için ilan edilebileceğini belirtilir. Sıkıyönetim ilanındaki amacın herkesin fikir ve şahıs hürriyetini her türlü taarruz ve tecavüzden korumak olduğu, hükûmete kanunu bu amaç dışında başka kullanım hakkı vermemesi gerektiği ifade edilmektedir.

“İlk makalemizde falan fırka veya cemiyetten ayrıldıklarında dolayı mebuslar hiçbir müntehab-ı saninin müvahezeye hakkı olamayacağını hürriyeti bu kadar fena anlayanların haline hürriyete acımak lazım geleceğini söylemiştik. Tanin buna karşı idare-i örfiye altında bile bu muâhezata söylenemesine müsaade eden milletin hürriyetine hamd ile mukabele ve bu idare-i örfiye yâd ile kendilerine pek sevgili olan vesaid-i tehdidiyeyi bize zimnen tefehhüm ediyor. Şurasını Tanin gazetesine açıkça ihtar ediyorum ki idare-i örfiye bu raddede hiçbir tarafın emeline hizmet etmek ve şunun bunun hatırına toz kondurmamak için ilan edilmemiştir.”¹⁶⁵¹

Sada-yı Millet gazetesinin, mebusların herhangi bir partiden ya da cemiyetten ayrıldıktan sonra fikir beyan etme haklarının kısıtlanmasını ve hürriyeti bu şekilde uygulayanların halinin acınası olduğunu söylemesi üzerine Tanin gazetesi sıkıyönetim altında insanların düşüncelerini ancak bu kadar söyleyebileceklerini bunu da şükürle karşılamaları gerektiğini ifade eder.

“İdare-i Örfiye riyasetinde bulunanlar divan-ı harbleri teşkil edenler bi-tarafıklarını adaletleri birçok efâl ve asarıyla herkes nazarında izhar ve ispat eylemiştir. Ve bundan dolayı umum-ı milletin itimad ve hürmetini kazanmışlardır. İdare-i Örfiye İstanbul’un asayiş ve huzuru ve refahının daha doğrusu meşrutiyetin hürriyetin nigâhbanıdır. İdare-i Örfiye bir fırka veya cemiyetin muarızlarını umur ve muamelat-ı hükümetin müdahaleden vikayesini talep edenleri değil; fakat meşrutiyetin hürriyetin asayişin düşmanlarını tesvilat-ı hafiyeye ile izah-ı taharrinin ve tahdiş edenleri takib eder. İdare-i Örfiye hürriyet-i fikrîye, hürriyet-i vicdaniye mücahedesinde bulunanları mana-ı meşrutiyetin ve hürriyet-i telakkiye çalışanları takdir eder. Çünkü ilan ve temdidindeki ruh ve maksat burada hürriyeti herkesin hürriyet-i fikrîye ve şahsiyesini şunun bunun taarruzat ve tecavüzatından vikaye ve muhafaza edilmekten başka bir hikmeti müstenid değildir.”¹⁶⁵²

¹⁶⁵¹ “Yine mi tehdit Politikası”, Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

¹⁶⁵² “Yine mi tehdit Politikası”, Sada-yı Millet Gazetesi, 3 Mart 1910, sahife, 1.

5.6.5.3. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılması

Ahmet Samim Bey'in Saday-ı Millet Gazetesinde "Hala Mı?" başlıklı makalesinde baskı ve şiddet döneminde bütün Osmanlı vatandaşlarının gizli köşelerde hürriyet için mücadele verdiğini, ileri medeniyetler seviyesinin özlemiyle yanıp tutuştuklarını, bu uğurda ailelerini bile tehlikeye attıklarını ve buna rağmen tereddüt etmeden meşrutiyeti savunduklarını anlatır.

"Devr-i istibdadın, yüz elli vatanı kasıp kavurduğu zamanlar hepimiz gizli gizli ah meşrutiyet! diye içimizi çeker ve memalik-i sairenin terakkiyat-ı fevkaladesine mütehassirane nazarlar atıf ederdik. Hanümanımızın her dakika maruz olduğu felaketlerden mütehassıl bi hiss-i tereddüd havf-amiz bize yalnız kendimizi muhafaza ve vikaye için bir mühlet verirdi. O da ancak riyakârlıkla husule getirdiği riyanın kesrette tevlit-i cebanet eder."¹⁶⁵³

Ahmet Samim Bey, haberin devamında sorgulamalar sırasındaki riyakârlığa atıfta bulunarak bugün dünya genelinde yalanın dolanın tek bir vücut haline getirmek için yarışma düzenlenseler Osmanlıların birinci geleceğinin kesin olduğunu iddia eder. İşte bizi bu hale getiren korkaklık yüzünden meşrutiyet hükümetinde, insanların meziyetinden, meşrutiyetten gerektiği gibi faydalanamıyoruz diyerek meşrutiyetin olanaklarından faydalanmak istediğini, ancak meşruti yönetimi sağlayacak kadronun eksikliğinden bahseder.

"Bugün umumi dünyada riyanın tekmil-i fusulüne dair bir telif vücuda getirmek için müsabaka icra edilse birinci mükâfatı bizim kazanacağımıza şüphe edilmez. Bize işte buraya mahsulü olan cebanet yüzünden meşruti bir hükümete, insanların mezâyâ-yı meşrutiyet-i me'bane ile mütehallik olmaları lazım geleceğini düşünmeğe vakit bulamıyorduk. Biz yalnız meşrutiyet istiyoruz. Ve fakat meşrutiyeti idare edecek teslihat-ı fazilet-mendaneyi katiyen ihzar etmiyorduk."¹⁶⁵⁴

Yazar, meşrutiyetin ilan edilmesini coşku ile karşıladığını, hürriyetin ilan edildiği haberini almanın mutluluğuyla kalabalığa karışıp yaşasın hürriyet, kahrolsun istibdat diye bağırıldığını ifade ederek dönemin koşullarına göre bunları yapmaya mecbur olduğunu söyler.

¹⁶⁵³Ahmet Samim, "Hala Mı," Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁵⁴Ahmet Samim, "Hala Mı," Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

“Yine böyle riyakârane geçen bir günün yorgunluklarını çıkarmak için bir gece saye-i şahanede yatağımıza girmiştik. Uyandıığımızda sabah hürriyet infilak etmişti. Şaşırдық. Bu esnada ne yapmak lazım gelirdi? Kurdele takmak ve alabildiğine bağarmak, çünkü her devrin kendine has modaları olduğundan bunlara riayet etmek lazımdı. İtmezsek devr-i sabık taraftarlarını adedine dâhil olmak korkusu mevcuttu”.¹⁶⁵⁵

Meşrutiyetin ilanının ertesinde tasfiyelerin başladığını, kat’i suretle meşrutiyetin ilanında sevinçten başka bir menfaat beklemeyen eski bakanlar kurulu üyelerinin makamlarından uzaklaştırıldığını söyleyerek iş görebilecek kimselerin görevde bırakılmadığını üzümlere ifade eder.

“Oh! İstibdattan kurtulduk. Aman yarabbi ağlayacağım geliyor. Yaşasın, yaşasın millet! Kahrolsun istibdad vaktâki; kendilerinden, mazarrattan maada bir menfaat-ı mütesavvir olmayan vükela-ı sabıka serkarından tard olundu. İçimizde iş görebilmek için velev-i naçizane olsun lazım gelen sıfatı haiz erbab-ı fazl ve metânet ancak birkaç kişiden ibaret kaldı.”¹⁶⁵⁶

Ahmet Samim Bey, baskı ve sıkıyönetimden meşrutî yönetime geçildiğini, bu geçiş esnasında ülkenin adaletten, medeniyetten, kuvvetler ayrılığından mahrum, ekonomik anlamda yetersiz olduğunu, Avrupa’ya kıyasla meşrutî idare için başlangıç aşamasında olduğundan bahseder.

“İstibdattan meşrutiyete intikal etmiştik. Lakin pek sefil bir intikal çırılçıplak bir hal! Yirminci asır müddetine âsâr-ı medeniyet ve adaletten, kuvve-i ihtiraa ve faziletten, bilad-ı sairede mevcut olan asar-ı umurdan, terakkiden, makinelerden, vapurlardan zekâ-i insaniyi müsül alet-i hadidiyeden hastahanelerden, darülfünunlardan, müessesat-ı nafiadan her şeyden, her şeyden bi nasip olarak intikal etmiştik. İşte memleketin hali böyle bir manzara-ı sefalette şehri şehrimiz!!! Diye tavsif ettiğimiz payitahtımız Avrupa’ya nisbetle kurun-ı ulâ mesabesinde! Eğer bir de istibdattan meşrutiyete intikal eden halkı gözden geçerseniz bir kitle-i kalile-i münevvere müstesna olmak üzere renkleri sararmış, belleri bükülmüş gözleri çukurlaşmış, irade-yi beşeriye ve kuvve-i fikriyenin fıkdanından ve evham ve hayalata gark olmuş, gaibden define-i muntazır, havf ve vicdaniye bedel, bir kuvve-yi hafiyeye mağlub metanetsiz kuvvet ne tarafda ise o tarafa meyil ve mebadi meşrutiyete cahil bir alay-ı adim elastiklal biçareler.”¹⁶⁵⁷

¹⁶⁵⁵Ahmet Samim, “Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁵⁶Ahmet Samim, “Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁵⁷Ahmet Samim, “Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

Abdülhamit döneminde görev yapan hafiyelerin meşrutiyet hükümetini tehdit ettiklerini, yönetimdeki hükümetin kanaatini, vicdani ve fikrini açıklamadığını, bu sebepten memlekette pek çok şaibeli olayların meydana geldiğini söyler. Sanki istibdat yönetimindeymişiz gibi halk arasında hala meşrutiyet duygusunun yerleşemediğini, hürriyeti ifade etmekten çekinildiğini ve hürriyetin fısıltılar halinde söylenilmekten öteye gitmediğini belirtir.

“Kuvve-i irade bilad-ı mütemadiyane nisbetle adeta Sudan ahalisi kadar halsiz icatta! Bir zamanlar mazileri fevkalade parlak olan bu milletin bir de son üç yüz senelik hayatını taharri ederseniz, zulmet zulmet üzerine, cehalet cehalet üzerine, yığıla yığıla mazileriyle halleri arasında saab olmuyor. Bir hadd-ı fasıl olmuştur. Kadınlar; zincir-i istibdat ile sıyyem sıkı bağlanmış, erkekler elinde hâşâ sümme hâşâ bir baziçe-i muvakkat!!! Vaziyeti bu hal-i melal orada olan milletler, eğer istiklal-i zatilerini, izzet-i nefislerini vikaye itmeyip de yine eskisi gibi riyakârlık, tarafdarlık ile celb-i menfaate kalkıştırlarsa muzmehil olurlar. Eskiden Yıldız’a intaf eden enzar-ı huzu riyakâraneyi takib edenler, o nuzzarların yine aynı tavır ve müraiyâne ile herhangi bir cihetle temâyüllerini mani eylemektedir.¹⁶⁵⁸”

Haberin devamında Abdülhamit devrinin insanları korkak, çıkarıcı, irfan ve faziletten mahrum birer canlılara dönüştürüldüğü ifade edilerek, şimdiki hükümetin de Abdülhamid dönemine benzediği anlatılır.

“Biz maalesef görüyoruz ki; en sonra cebanet tahammül eden riya, bodur meşrutiyette bile bütün fenalıklarla hükmü-ferma oluyor! İstibdattan intikal itme bir sürü nadan-ı mürailer, erbab-ı fazıl ve irfandan birinin hürriyet ve vicdan ile beyan-ı efkâr etmesini işitir işitmez “aman birader! Sus ne yapıyorsun? Mahvolursun !!! gibi devr-i Hamidiyeye has nesayih-i rezilaneyi titrek mütereddîd bir seda ile tekrar ederek hükümet-i hazır-ı meşrutiyetimizi idare eden pak ve nezih elleri, “el-iyazü-billah” Devr-i İstibdâdı ricalin; ya seffâk zalimanesine benzetmekten hayâ etmezler”.¹⁶⁵⁹

Ahmet Samim Bey, hükümetin, hiçbir kimsenin ifade hürriyetine, vicdanına müdahale bulunma hakkı olmadığını, hükümetinin irticai faaliyetleri engellemek adına idare-i örfiye ilan ettiğini, bu sebeple İstanbul’a hareket ordusunun geldiğini ifade eder.

¹⁶⁵⁸Ahmet Samim, “Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁵⁹Ahmet Samim, “Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

“Güya ki hükümet-i hazıra herkesin kanaat-ı vicdaniyesine taarruz ediyormuş!! Hürriyet-i fikriyeye maniymiş!!! Maalesef şunu da zikretmekten kendimizi alamıyoruz ki bu gibi mürâilerin hareket-i mütereddidanesi hakikaten memleketimizde bir cereyan-ı tereddüt husule getirdiğinden adeta herkes hürriyet-i kelamı kaybetmiş sanki devr-i sabıktaymış gibi !! Yine aheste fısıltılar meydan almağa başlamıştır. Hâlbuki ister asker, ister sivil, serkarda bulunan rical-i hükümetin, hiçbirisi kimsenin hürriyet-i kelamına, hürriyet-i vicdanına taarruz etmek küçüklüğünde bulunacak bir meziyette olmadıkları bizce muhakkaktır.”¹⁶⁶⁰

Harb-i örfiye'nin kurulmasında sonra halkın kendisini koruma altına aldığını, harb-i örfiye'nin sorgulaması sırasında cinayete kurban giden bir şahsın durumunun tartışmalara neden olduğunu ve kamuoyunun tepki vermesi üzerinde yapılan açıklamaların da tatmin edici bulunmadığını ifade eder.

“Levs-i irticai tathir etmek için İstanbul'u bed-idare-i fi'ilânesine el-an hareket ordusunun hiçbir fırkaya mensup, hiçbir meslek-i siyasinin taht-ı nüfuzunda olmadığını tekrar-ül-inkâr ilan etmesi de müddeamıza bir şahit-i bülend-i zi itibardır. Mürailer halk arasında tahammi-i havf ve riya-yı paşide ederken divan-ı harb-i örfiye heyeti ahiren ber-i beratına, hükm edilen bir zata, esrarı hala meçhul kalan bir mesele-i cinayetkarene hakkında ne kadar tesir-amize bir surette beyan-ı ifade istediklerini istişhad kabilinden arz ederiz.”¹⁶⁶¹

Bu açıklamalara istinaden Ahmet Samim, sıkıyönetim mahkemesi yargılamaları esnasında bir zatın mahkeme heyetinin oldukça adil ve tarafsız olduğunu, böyle adil bir heyet karşısında, suçlayıcı açıklamalarda bulunmanın hükümetimizi boş yere istibdat ile itham etmekten başka bir şey olmadığını, ifade ettiğini açıklar.

“Bu zat diyor ki: Divan-ı Harbi Örfi heyetin hürriyet fikir ve vicdanına hayran oldum!!! Hareket ordusunun hiçbir fırkaya mensub olmadığına, divan-ı harbin bu mütalaası üzerine kanaat-ı kâmile hâsıl ettim. İşte: böyle bir heyet-i adile karşısında olduğumuz halde riyakârlık tafsilatına kapılarak tahrir-i hakikat itmekten çekinirsek hükümetimizi na-hak yere istibdat ile itham etmiş oluruz. Devr-i meşrutiyete layık insanlar efkâr-ı hürriyet perverane ashâbı olanlardır”.¹⁶⁶²

Haberin devamında yargılanan şahsın: mevcut hükümetin eskisi gibi zalimlerden olmayıp, halkın hükümetidir demesi üzerine Ahmet Samim Bey: ”Riyakârların bu sözlerini

¹⁶⁶⁰Ahmet Samim,“Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁶¹Ahmet Samim,“Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁶²Ahmet Samim,“Hala Mı,”Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

önemseyerek yine eskisi gibi riyakârca davranacaksak yazık meşrutiyet için verilen bunca cana, zahmete” demektedir.

“Zira meşrutiyette cebanet ile riya iki haslet-i merduddur. Şimdi memleketimizde istibdad yoktur ve olamaz. Kimsenin hürriyet, kelim ve vicdanına hükümet tarafından bir tecavüz mutasavver değildir. Hükümet-i hazır eskisi gibi mütegaliblerden değil. Bizden kendimizden efrad-ı milletten müteşekkildir. Müraiyetlerin bu gibi sözlerine atf-ı ehemmiyetle yine eskisi gibi riyakarlığa alacaksak yazık bize yazık bu nice zahmete !!! yazık bu nice kurbanlarla elde ettiğimiz meşrutiyete”^{1663!!!}

Sosyalist Gazetesinde yer alan, “Hükümet ve Şura-yı Millet “, başlıklı haberinde matbuatın görevini yerine layığıyla getiremediğini bunun sebebi olarak da memleketin idare-i örfiyye ile yönetilmesinden ileri geldiği ifade edilir.

“Meclis-i milli üçüncü devre içtiamiyesi girmek için davet edildiği zaman memleketin haline bir nazar-ı atf etmek lazım gelir idi. Bu vazife bittabi matbuatın idi. Lisan-ı mahremiyeti hulk olan matbuat ise bir maden-i iltifatın en zavallı düşkünü gibi kaside-i sera'lık ile demek zar oluyor. Vücutlarına çöken bu ağır yükü taşıyacak kadar nefeslerinde kuvvet yok.”¹⁶⁶⁴

Gazete, halkın dili olan basının zamanını devlet ricalini överek geçirdiğini, devletin menfaatini savunması gerekirken basınının her gün gereksiz sözlerle boş sütunlarını doldurmakta olduğunu, devletin içinde bulunduğu durumu öğrenmek isteyen halkın emeline ulaşamadığını ifade eder.

“Devletin münaf-i hakikiyesine en şanlı ve şecî’-i müdafî olması lazım gelen gazeteler her gün bi sud yazılar ile dolar. Ve bir hakikat bulmak memleketin mevki-i siyasiyesini öğrenmek isteyen bir halkın nigah- teşnesine layık hiçbir şey kurtulmadı.”¹⁶⁶⁵

Sosyalist gazetesi, matbuat sayesinde Abdülhamit’in baskıcı tutumlarının bertaraf edildiğini, bu uğruda hayatını kaybeden gazeteciler olduğunu hatırlatarak şimdi gazetelerde, sadece bir partinin ya da cemiyetin övgüsünden başka bir şey görülmediğini ifade eder. Toplumda oldukça önemli bir işleve sahip olan gazetelerin neden sustuğunu, hürriyete sahip olunmuşken bu sükûtun ürküntü verdiğini belirtir.

¹⁶⁶³ Ahmet Samim, “Hala Mı,” Saday-ı Millet Gazetesi, 20 Ekim 1909, sahife, 1.

¹⁶⁶⁴ “Hükümet ve Şura-yı Millet,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹⁶⁶⁵ “Hükümet ve Şura-yı Millet,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

“Abdülhamid’in eyvan-ı mezâlim bir tepme vuran kuvve-i münciyeye sonradan iltihak eden bir şerzeme-i gafilinin yâd-ı lehinde kalan matbuata bakınız? Namus-ı vatanı müdafaa için en büyük bir silah mücahede olan gazeteleri okuyunuz. Ya bir partinin, bir kulübün meddah-ı caiz-i hayırhahını göreceksiniz. Ya bir meşum siyasetin esiri olarak azim bir meyil sanperistinin serabı hayaliyle müdhiş ve bi-perva cemiyet-i fazilemizin rükn-i güzini olan gazetelerde bu ebkemiyyet müdahene hüküm-ferma iken heyet-i meşrutiyetin füyûzat-ı binihayesinden nasıl müstefid olacağımızı bilelim. Afakında şems-i tabdar-ı hürriyetin parladığını ve artık devr-i mezalimin ebvab-ı sengini kapatarak memlekette bir ahd-ı kanun açıldığını bütün irfan ve vicdanıyla imanım var. Lakin bu derin sükûn beni ürkütüyor ve nefsimi soruyorum”.¹⁶⁶⁶

Gazete, toplumda bu kadar genç aydın varken neden susmayı tercih ettiklerini, diğer bazı gazetelerinse birer dilenci edasıyla yazılar yazdığını, birkaç yazar dışında kimsenin sesinin çıkmadığını ve neden tepki vermediklerini sorması üzerine, Şuray-ı Ümmet gazetesi cevaben:” sıkıyönetimle idare olunuyoruz “der.

“Niçin bu kadar şebab-ı münevver şimdi bir köşe-i sukun ve yeise çekilmiş, ötede dilenci azalığına tenezzül eden birkaç mesleğimiz muharririn her gün efkâr-ı umumiye oyalayan yalan söyleyen sözlerine karşı bir mukabele-i merdane ile ortaya çıkmıyorlar. Ve bütün yazdığının birer riya-ı hamakat yalan olduğunu bir bulaşık paçavrası gibi bu hamiyetsiz yazıcıların suratına fırlatmıyorlar. Bu hasbihal arasında bana bir sadık hayr-hah bir cevap verdi”.¹⁶⁶⁷

Şuray-ı Ümmet muhabiri, Sosyalist Gazetesi muhabirine dönerek bizleri suçlarken memleketin sıkıyönetimle idare olduğunu unutmaması gerektiğini belirtir.

“Lakin memlekette bir idare-i örfiyenin mevcudiyetini unutuyorsun! İşte beni o zaman bir hakikate sevk eden bu refikime bir nazar-ı merhamet ile bakarak düşündüm. Şura-yı ümmetin ilk kasidesini bir şevk-i mümtaz hürmetle selamladıktan sonra memlekette 31 Mart hailesi meydana geldi”.¹⁶⁶⁸

Sosyalist Gazetesi, Rumeli’den gelen hareket ordusunun memleketi hükümeteşizlikten, toplumsal kargaşadan kurtardığını ama yerini sağlamlaştırmak için sıkıyönetimi ilan etti ettiğini söyler.

¹⁶⁶⁶“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁶⁷“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁶⁸“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

“Bunun esbab-ı zuhuru ve tarzı telakkisi bize bu devrin tarihini yazacak olanlar muhakeme etsin. Rumeli’nden sevda-yı hürriyetle koşup gelen evlad-ı vatan köhne Bizans surları altında her tehlikeyi göze alarak memleketi bir hükümeteşizlikten bir fuzuli içtimaiye’den kurtardılar. Tabii bir buhran içinde yuvarlanan hükümeti tevsik ve teşyid için de idare-i örfiye’yi ilan ettiler. İdare-i örfiye ancak siyasete lazımdı. Ve memlekette irticai denilen afet-i asayiş-i küzara karşı sıfat-ı hâkimiyeti haizdi.”¹⁶⁶⁹

Sosyalist Gazetesi, halkın hukukunu, vatanın namusunu savunan gazetelere seslenerek meşrutiyete darbe hazırlığında bulunanların sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanıp gereken cezayı almayacaklarını ve gazetelerin bunu bildikleri halde neden sukut ettiğini, sorarak kanun devrinde olup kanunsuz uygulamalarının devam ettiğini belirtir.

“Acaba gazeteler hukukı, halkı, namusu, vatani müdafaa edenler memleketin hayat-ı meşrutiyetine örülen bu kadar miskin ve meşum darbeleri enzar-ı nasa koyarlarsa Divan-ı Harb-ı Örfi bunun faillerini tecrim mi eder? Bütün saffet-i vicdanımla bağıryorum ki hayır! O halde bu gazetelerin Osmanlı matbuatının şu sukut bi manası nedir? Memlekette bütün manasıyla kanun var mı? Hiç şüphe yok ki bu kadar kanlar, bu kadar canlar onun için terk edildiğinden vardır. Ve göğsümüzü gererek bağıryoruz ki artık kanun devrindeyiz.”¹⁶⁷⁰

Sözlerinin devamına idare-i örfiye ile yönetimde hükümeti tenkit eden bir gazetenin kapatıldığını biraz ileri gidenin ise faili meçhuller karıştığını söyleyerek eğer hükümetin adilane olmayan icraatına karşı savunma yapılamayacaksa, herhangi bir çizgisi olmayan bir gazeteden memlekete ne hayır geleceğini belirtir.

“Vakıa hükümetin bir hareketini tenkid eden bir gazete ertesi gün kapatılıyor. Biraz ileri giden de ahirete gönderiliyor mu diyeceksiniz? Bu da yanlış hükümet-i vazife-i ifaya davet için açılan bu mücahedede şayet sebat edemeyecek hükümetin adilane olmayan icraatına karşı seçi’a müdafaa eyleyemeyecek olduktan sonra hayat-ı fikriyesinin sahibi olamayan bir gazeteden bir mesleksiz gazeteden memlekete ne faide gelir ki? Yahut hükümet bütün yaptıklarında musib ve adil?”¹⁶⁷¹

Memlekette kanunların meclis tarafından hazırlanıp uygulamaya konulduğunu, kamuoyunun ise hem meclisinden hem de yasamanın üstünde olduğunu söyleyerek kamuoyuna yol gösterenin ise basın olduğu ifade eder.

¹⁶⁶⁹“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁷⁰“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁷¹“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

“Memlekette kanunu kuvve-i teşriyeye müdafaa eder. Kuvve-i icraiye tatbik eyler. Efkâr-ı umumiye dir ki bu her ikisinin fevkinde hadd-ı nezaretine maliktir. Efkâr-ı umumiyenin bedreka-ı reşatı ise ancak matbuattır. Bu her ikisinin fevkinde hadd-ı nazaretine maliktir. Efkâr-ı umumiyenin bedraken reşidi ise ancak matbuattır”.¹⁶⁷²

Konuşmanın devamından sosyalist muhabiri Abdülhamit devrinin baskı ve istibdadının boşa mı çekildiğini, şimdi olduğu gibi Abdülhamit döneminde de önce basının susturulduğunu sonra vatandaşın haksızlıklar içinde bırakıldığını söyleyerek büyük mücadelelerden sonra kanun devrine geçildiğini hatırlatır.

“Abdülhamit devrinin bütün mezalimi bir zat-ı mütevekkilen ile neden çektik? Çünkü evvela nokta-ı idrak-ı ümmet olan matbuata hücum etti. Matbuatımız yoktu. Gazeteleri susturdunuz. Memleket söner, bütün varlık bir zalam ve itisaf içinde boğulur gider. Evet, mazlum insaniyet şurada burada çığneden, ezilen şu her gün bir desti- haşin ihmalkâr ile bir süprüntü gibi atılan zavallı insanlar bütün bu musab-ı hayatiyeyi ancak mevzuat-ı beşeriyeden olan kanunun saf mensiyesinden dinlendirebilmek hayaliyle müteselli oluyorlar.”¹⁶⁷³

Meşrutiyet devriyle ezilen, her gün ihmal edilen, süprüntü muamelesi gören zavallı insanların bütün bu hayatın güçlüklerinden Kanun-i Esasinin ilanıyla kurtulacaklarına inandıklarını ve bunun bir hayalden ibaret kaldığını söyler. Hükümetin bütün zalimliğiyle ve ihtiraslarıyla bu kanunları tatbik ettiğini ve halka bir nefes aldırmadıklarını belirtir.

“Bu bir hayal çünkü kanun-ı tatbik eden kim? İnsan zulüm ve cahil olan bir insan ki ihtiraslarına terakki-i içtihadına göre onu tefsir ve tatbik ediyor. Hiç olmaza mazlum-ı beşeriye bir nefis-i aram vermelidir. İşte bizde böyle artık kanun devrini küşadından Osmanlılar bununla fahr edeceklerdir. Lakin heyhat”¹⁶⁷⁴

Kanunların ayrıcalıklı bir sınıfın elinde olduğunu bütün toplumsal kurumların zor durumda olduğunu söyleyerek Genç Osmanlıların yalnızca yönetimin şeklini değiştirebildiklerini, yönetim tarzının hep eski, hep hasta ve yetersiz olarak kaldığını ifade eder.

“Bir sınıf-ı has ve müstesna var ki mukadderat-ı milleti dest kudretlerine aldıkları için kanun bunların yâd-ı suhunda bir oyuncak kalıyor. Bakın bir nazar-ı nüfuzla mecra-ı idaremize

¹⁶⁷²“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁷³“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁷⁴“Hükümet ve Şura-yı Millet,”Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

bakınız. Bütün müsaat-ı idare ve içtimaiyemizde bir ruhu melulün çırpındığını göreceksiniz. Genç Osmanlılar yalnız bir tebdil-i şekle muvaffak oldular. Asıl idare işe hep eski hep ve kifayetsiz. En çok düşünülmeyen ihmal edilen kim?"¹⁶⁷⁵

Gazete, işçilerin, köylülerin ve esnafın hiç kimsenin aklına gelmediğini Rumeli ve Anadolu'nun ücra köşelerinde üstleri, sazla samanla örtülü ocakların, çatısı yıkılmış evlerin, rengi solmuş zayıf kadınların, çalışmaktan bitap düşmüş insanların var olduğunu anlatır.

"Rençperler, amele, esnaf değil mi? Rumeli, Anadolu'ya gidiniz, bir köy göremezsiniz ki üstünde bir bum-ı harabenin kahkaha şeamet inikâs etmesin. Üstü sazla, samanla mestur kulübecikler, sakim, çökmüş murdar evcikler içine girilince sefalet ve fakirin en çirkin sima-ı siyahıyla ağuş bağış olmuş sıska, cılız, bir iki sarı kara benizli kadın, mahsul mesaisinden avucunda onda ikisi ancak kalan bir peder, sonra namus-ı vatani şanlı bir surette müdafaaya azmederek memleketine hasta, düşkün ve bir ruh malul ile dönmüş bir zavallı asker evlat!"¹⁶⁷⁶

Gazete, bakanlar kuruluna seslenerek; yalnız memurları değil halkı da düşününüz diyerek bir gün bu millet sizden hesap sorduğu zaman, siyasi hayatınız sona erdiğinde geçmişiniz kara bir leke gibi kalmasın diye uyarıda bulunur. Kanun devrinde olunduğunu memleketteki sosyalistlerin "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nı kurmak istediklerini ama üyelerinin sıkıyönetim mahkemesinde yargılandıklarını ifade eder.

"Vükela-yı Ümmet nüzzarı kıram! Yalnız memurları değil, ahaliyi düşününüz ki bugün bu millet sizden hesap istedikleri zaman bugün siyasi hayatı siyasiyemiz hesap edilmeyip nihayet bulduğu vakit mazinize dönünce orada bir nokta-ı şinasiyede nedamet görünmesin! Kanun devrindeyiz! Ala! Buradaki sosyalistler bir "Osmanlı Sosyalist Fırkası" yapmak istiyorlar! Cemiyetler kanunu mucibince itası lazım gelen beyannameler verilmiş! Bu beyanname divan-ı harb-ı örfiye gönderiliyor. Nazır Bey!"¹⁶⁷⁷

Gazete haberinin devamında memleketin kurtuluşu için hürriyet mücadelesi verenlerin kanuna uygun kurulmuş Osmanlı Sosyalist Fırkasının kapatılması için sıkıyönetime müracaat etmesini yadırgayarak cemiyetlerin bağlı olduğu bir yasal düzenleme varken her türlü tartışmanın gereksiz olduğunu ifade eder. Ama kanun

¹⁶⁷⁵"Hükümet ve Şura-yı Millet,"Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁷⁶"Hükümet ve Şura-yı Millet,"Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

¹⁶⁷⁷"Hükümet ve Şura-yı Millet,"Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326,sahife, 1-2.

söylerken kanunu uygulayanların sessiz kaldığını ve milleti temsil eden vekiller neden sustuklarını sorar.

“Siz ki bütün vicdan ve irfanımla eminim, şu memleketin, zavallı devletin en fedakâr, en hamiyetkar, en namuskâr evladı. Tabii olarak zalim senelerde sevda-yı hürriyet yanmış, tutuşmuş bu kadar mesai ile ortaya çıkmış iken sizden bu beklenir mi? Kanuna riayet lazımsa, bu fırkanın teşkili için divanı-ı örfiye müracaat lazım mı? Hayır. Çünkü cemiyetlerin bir kanunu var iken artık her türlü mütalaa münasebetsiz kanunsuz kalır. Zira kanun söyler iken herkes susmalıdır. İstanbul vilayeti, Şemsiyeciler teavün sendikasına müsaade ediyor!. Beyoğlu Mutasarrıfı bunu men ediyor. Sonra kanun-ı tatbiki memur olan nazır sukut ediyor, neden? Kanun Beyoğlu Mutasarrıfından korkmuyor mu? O halde Ey vükela-yı millet siz niçin susuyorsunuz? Yevmi Meşrutiyet?”¹⁶⁷⁸

Gazete sıkıyönetim taraftarlarına seslenerek kanunun üstünlüğünden bahseder. Memlekette kanunun üstünde hiçbir güç olmadığını ve bir milletin ancak kanun ile yaşayabileceğini ifade etmektedir.

“Lakin dikkat edelim kanun sizden büyüktür. Kanun devrindeyiz değil mi? Osmanlılar!! Bu memlekette dikkat edelim ki hâkim hiçbir şahıs maddi ve manevi bir cemiyet olmasın ve ancak kanun olsun. Zira Kanun iledir ki bir millet yaşar.”¹⁶⁷⁹

Hüseyin Cahit Bey’in Tanin gazetesinde “İdare-i Örfiye” başlıklı makalesinde sıkıyönetim uygulamalarına karşı olanlara sıkıyönetim uygulamasının gerekliklerini savunarak, sıkıyönetim uygulamalarının ne zaman sona ereceğinin her yerde konuşulduğunu, Meşrutiyet idaresi altında sıkıyönetim ile idare edilmenin pek garip olduğunu düşünenlerin varlığından bahseder.

“İdare-i örfiye daha kaç gün sürecek? İdare-i örfiye devam edecek mi? Bir müddetten beri bu sual ağızdan ağza geziyordu. Hala 15 Temmuz tarihinde hürriyet ve meşrutiyet şenlikleri bir id-i milli umumi halinde icra edilmek üzere hazırlık görülürken idare-i örfi’nin devamı pek garip olacağını iddia edenler de vardır. Şu halde idare-i örfiye hakkında biraz düşünmek fairesiz olacak zan ediyoruz. İdare-i örfiye’nin hikmet-i ilanı nedir?”¹⁶⁸⁰

¹⁶⁷⁸“Hükümet ve Şura-yı Millet,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹⁶⁷⁹“Hükümet ve Şura-yı Millet,” Sosyalist Gazetesi, 11 Teşrinisani 1326, sahife, 1-2.

¹⁶⁸⁰Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

Hüseyin Cahit, Bey devletin herhangi bir yerinde isyan meydana gelirse hükümetin orada sıkıyönetim ilan etmeye ve Kanun-i Esasi'yi askıya almaya yetkisi olduğunu, İstanbul'da irticai faaliyetlere teşebbüs edenleri, Hürriyet Ordusu'nun dağıttığını, isyancılar hakkında cezai işlemin uygulanabilmesi için hükümetin sıkıyönetim ilanına lüzum gördüğünü ve bunun tabii olduğunu ifade eder.

“Malikin bir tarafta, ihtilal-i zuhur edeceğine dair bazı eser ve teşebbüsât-ı fiiliye rü-numa olursa hükümet orada idare-i örfiye ilan etmeğe kavanin-i mülkiyeyi muvakkaten tatil ederek daha süratle iş gören ve bazı hukuki nazar-ı itibara almayan usulleri tatbik eylemeğe salâhiyettardır. İstanbul'da hadise-i irticaya zuhur edip de hürriyet ordusu Dersaadet'i nadh ettikten sonra eski hesapları kesmek ihtilalcilerin cezasını vermek üzere hükümetin idare-i örfiye ilanına lüzum hissetmesi tabii idi”¹⁶⁸¹

Hüseyin Cahit Bey, sıkıyönetimden ne zarar görüldüğünü meşrutiyete gönülden bağlı olanların, otuz bir mart vakasına uyararak isyan etmemiş olanların, isyandan faydalanıp etrafı yağmalamayanların sıkıyönetim ilanından bir korkusu ve şikâyeti olmadığını iddia eder.

“Bu idare-i örfiyenin ne zararını gördük? Bu suale cevap vermek için meseleyi yalnız bir nokta-ı nazardan muhakeme etmek doğru olmaz. Hürriyeti sevenler, meşrutiyeti isteyenler namus ve vicdan sahibi olup yağmakarlığa katl-i nefse ihlal efkâra kıyam etmemiş olanlar idare-i örfiyenin ilanından hiçbir korku hissetmediler. İlk günler yanlışlıkla, ihtimal ki bazı bi-günah olanlar da tevkif edildi ”¹⁶⁸²

Sıkıyönetim ilanının ilk günlerinde sehven tutuklanmış olanların varlığından bahsederek kısa sürede yanlıştan dönüldüğünü ve böyle bir haksızlığa dahi uğramış olanların üzülmeyeceğini ifade eder. Yazara göre bu tutuklamalar meşrutiyet için yapılmış ve sıkıyönetim ilanı sadece meşrutiyet karşıtlarını ve Abdülhamit yanlılarını korkutmuştur.

“Fakat hata anlaşılınca derhal tahliye olundular. Biz eminiz ki bu erbab-ı namusu böyle muameleye uğradıklarından hiç müteessir olmamışlardır. Çünkü hüsnüyyat yapıldığına emindirler. Demek oluyor ki idare-i örfiyenin ilanı meşrutiyet aleyhinde bulunmamış olanları hiç korkutmadı. Abdülhamit'in tertibatı ile uzaktan yakından az çok alakası olanlar bittabi

¹⁶⁸¹Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁸²Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

endişe içinde kaldılar. Diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyetine muâriz bulunan fırka efradı da ilk günleri bir hiss-i endişeye kapıldı.”¹⁶⁸³

Hüseyin Cahit Bey, sıkıyönetim uygulamalarını hayata geçiren, Sıkıyönetim Mahkemesi’ni muhafaza eden askerlerimizle gurur duyuyoruz diyerek hiç kimsenin kanaati ve görüşü bizimkilere benzemediğinden dolayı mahkûm olmadığını, Sıkıyönetim Mahkemesi’nde yalnızca meşrutiyet aleyhtarının cezalandırıldığını iddia eder.

“Fakat idare-i örfiyeyi tatbik eden Divan-ı Harbi terâkib eyleyen zabıtlarımız için ilelebet şayan-ı iftihar bir hakikat olmak üzere ilan ediliyor ki hiç kimse kanat-ı fikriye ve vicdaniyesi bizimkilere benzemediğinden dolayı mahkûm ve muateb olmadı. Divan-ı Harb yalnız meşrutiyet aleyhinde bir cürm-i maddi irtikab etmiş olanları aradı ve onları cezalandırdı”.¹⁶⁸⁴

Hüseyin Cahit Bey, İdare-i Örfiye ilanda bir partinin rolü olmadığını, sadece meşrutiyetinin muhafazasından dolayı ilan edildiğini ve diğer parti üyelerinin de bu konuda aynı görüşü paylaştığını ifade eder. İdare-i Örfiye’nin ilanı edildiği zamanlarda sıkıntı çekildiğini kabul ederek daha sonra uygulamanın yumuşatıldığını belirtir.

“Zaten meselenin bir fırka kavgası olmayıp muhafaza-ı meşrutiyete itinadan ibaret olduğunu pek çabuk fırka-ı muhalifeye mensup zevatta kanaat bahis oldu. Binaenaleyh onlarda müsterih oldular. İdare-i örfiyenin te’sirât ilk zamanlarda hep hissettik gece saat birden sonra sokağa çıkamadık bu vakit temdid edile edile nihayet kaldırıldı.”¹⁶⁸⁵

Sıkıyönetim uygulamasındaki tek sorunun sokağa çıkma yasağı olduğunu ve onun da kısa süre önce kaldırıldığını söyleyen Hüseyin Cahit Bey, insanları sıkıyönetim uygulamalarının sağladığı faydalar üzerine düşünmeye davet eder. İstanbul’da gece sokağa çıkılmadığı için vukuat meydana gelmediğini, hırsızlık, adam öldürme gibi adli suçların işlenmediğini söyleyerek sıkıyönetimin aileler tarafından takdirle karşılandığını iddia eder.

“İdare-i örfiye’nin İstanbul’daki sükunperver ve namuslu ahaliye verdiği ilk ve son rahatsızlık bu olmuştur zannederiz. Diğer taraftan buna mukabil temin ettiği fevaidi düşünelim. İstanbul’da hala geç vakit sokağa çıkılmayan zamanlara yangın ve vukuatı ortadan kalktı.

¹⁶⁸³Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁸⁴Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁸⁵Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

Sirkat, cerh ve katl son derece azaldı. Herkese emniyet ve inşirah geldi. Bu yüzden idare-i örfiye'nin temin ettiği fevadi bütün aileler alkışlamışlardır.”¹⁶⁸⁶

Hüseyin Cahit Bey, sıkıyönetimin uygulamasını mantıksız bulanların da haksız olmadığını, şu anda vatandaşın hayatını tehlikeye atacak bir durum söz konusunu olmadığını halde sıkıyönetimin devam ettirilmesinin bir gereği olmadığını söyleyenlere, İstanbul'da tehlikenin hâlâ devam ettiğini söylemektedir.

“Mamafih idare-i örfiye'nin devamında bir mantıksızlık görenler bütün bütün esassız muhakemata kapılıyorlar, denilemez. İdare-i örfiye ahval-i isti'saiye'de bir tehlikenin önünü almak için ilan ve tecvîz edildiğine nazaran ortada bir şey kalmayınca idare-i örfiye'nin de kaldırılması icab eder. Mademki idare-i örfiye duruyor demek ki ahval-i umumiye de mucib endişe bir hal vardır. İstanbul'da bir korku yoksa o halde idare-i örfiye niçin duruyor? Diyorlar.”¹⁶⁸⁷

Hüseyin Cahit Bey, sıkıyönetimin uzamasının iyi olmadığını iddia edenlerin gösterdikleri delillerden biri de can güvenliği kaygısı olduğunu çünkü bugün İstanbul'da olan bir şahsın yarın sürgün olmama garantisini olmadığını söyler.

“İdare örfiye'nin imtidadı iyi olmadığını iddia edenlerin gösterdikleri delillerin biri de emniyet-i ticariyenin fıkdamdır. İdar-i örfiye itibar-ı maliye haleldar etmiş. Çünkü bugün yerinde duran bir adamın yarın neyf edileceğini yahud başka bir suretle ceza olunmayacağını hiç bir şey temin edilememiş bu mütalaayı ayrı ayrı tetkik edelim¹⁶⁸⁸”.

İstanbul'da meydana gelen pek çok olaydan dolayı sıkıyönetimin uygulandığını, İstanbul'da hâlâ irticai faaliyetlerin devam ettiğini, İstanbul'daki sıkıyönetim uygulamasının bütün vilayetlerde ibret teşkil ettiğini ve bir güvenlik sağladığını, bu yüzden de sıkıyönetim uygulamasının devamından yana olduğunu ifade eder.

“İstanbul'da ne kadar müstesna vakaiden dolayı idare-i örfiye ilanına lüzum görüldüğü hepimizce malumdur. Bugün İstanbul idare-i örfiyesi meşrutiyetin bir takım işra-ı istibdadın melhuz olan entrikalarına karşı bir müdafaası halinde devam ediyor. İstanbul'daki idare-i

¹⁶⁸⁶Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁸⁷Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁸⁸Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

örfiye yalnız İstanbul'a değil bütün vilayete bir numune-i ibret teşkil etmekte oralarda ki işra üzerinde pek selamet bahis bir korku icra edilmektedir.”¹⁶⁸⁹

Yazara göre İstanbul'daki sıkıyönetim uygulamasının merkeze uzak eyaletlerde korku meydana getirdiğini, bunun sayesinde asayişin sağlandığını, bu uygulamanın Abdülhamit taraftarlarına karşı bir tedbir olduğunu ifade eder. Sıkıyönetiminin ancak sağlam bir hükûmetle sağlam kanunlarla kalkabileceğini, mevcut olan Meşrutî yönetim için bunları söylemenin mümkün olmadığını belirtir.

“Biz eminiz ki taşralarda pek çok yerin asayişi İstanbul'da idare-i örfiye bulunmasından mütevellid bir tesir-i manevi sayesinde muhafaza ediliyor. Abdülhamit ile taraftarlarına vesair Osmanlılık düşmanlarına karşı her tedbir yapılmıştır. Kutlu bir hükümet tesisi için iktiza eden kanunlar hazırdır. Binaenaleyh idari örfiyeye lüzum yoktur diyebilmek için bir vakte muhtaçtır, zan ediyoruz.”¹⁶⁹⁰

Hüseyin Cahit Bey, sıkıyönetim uygulamasının topluma herhangi bir zararı olmadığını için gerekli olduğu kadar uzatılmasını, böylelikle birtakım grupların güçlerinin zayıflatılacağını düşünür.

“İdare-i örfiye malumat-ı umumiye hiçbir sekte vermeyerek bilakis bize böyle gayet kıymetli menfaatler temin ettikçe istediği kadar dursun. Yalnız idare-i örfiye'nin mevcudiyeti bir takım erbab-ı teşebbüsün tasvirat-ı hainaneleri kuvvede bırakmağa kâfidir. Görülüyor ki idare-i örfiye'nin devamını malumat-ı umumiye sektedar etmemek adeta meşrutîyetin bir vasıta-ı müdafaası halinde payidar bulunmak şartıyla tecviz ediyoruz.”¹⁶⁹¹

Hüseyin Cahit Bey sıkıyönetimin maliyeye zarar verdiğini kabul ederek bu zararın giderilebilmesi için hükûmetin teminat vermesini talep etmektedir.

“Binaenaleyh idare-i örfiye'nin itibar-ı maliye helal verdiği iddiasını nazar-ı dikkate almağa mecburuz. Filhakika idare-i örfiyenin böyle bir mahzuru bulunduğu kabil-i inkâr değildir. Fakat acaba bu mahzur izale edilemez mi? Hükümet tarafından ittihaz edildiğini haber aldığımız bir tedbir bize bu babda teminat kafiye verecektir.”¹⁶⁹²

¹⁶⁸⁹Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁹⁰Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁹¹Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁹²Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

Hüseyin Cahit Bey; 15 Temmuz sebebiyle genel af ilan edileceğine dair haberlerin asılsız olduğunu, yalnızca 15 Temmuz tarihinden sonra irticai faaliyetlerde parmağı olanların tutuklanmayacağını, şimdiye kadar Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklanmış kimseler arasında irticai faaliyetlerde bulunanlar varsa bile kendilerine bir şey yapılmayacağını sözünü verir.

“Bazıları 15 Temmuz münasebetiyle aff-ı umumi ilan edileceğini iddia etmişlerse de bu haber galattır. 15 Temmuz tarihinden sonra vaka-ı irticaiyede medhaldâr olmak cürmüyle artık hiç kimse taht-ı tevkif ve istievaba alınmayacaktır. Binaenaleyh şimdiye kadar divan-ı harbi örfice celb ve tevkif edilmiş olan kimseler içinde vakıa irticaiyede medhaldâr olanlar varsa bile badema kendilerine bir şey yapılmayacaktır”.¹⁶⁹³

Hüseyin Cahit Bey; sıkıyönetim uygulamalarının meşrutiyet taraftarlarına bir şey yapmadığını, haklarında herhangi bir şey çıkmamış olanların zaten tatbikata uğramadığını, ticaretin itibar kaybedeceği kaygısının da gereksiz olduğunu düşünür.

“Hürriyet şenlikleri münasebetiyle bunlar afv olunmuştur. İdare-i örfiye erbabı namusa zaten bir şey yapmıyordu. Şimdiye kadar mahiyetleri meydana çıkmamış erbab-ı irticaiyede artık bir şey yapmayacağı işte ilan olunuyor. Demek ki kimsenin badema takibata uğramak gibi bir korkusu kalmamıştır. İtibar-ı ticariyenin haleldar olması için de bir sebep yoktur.” Hüseyin Cahit “¹⁶⁹⁴

¹⁶⁹³Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

¹⁶⁹⁴Hüseyin Cahit, “İdare-i Örfiye,” Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1909, sahife, 3.

SONUÇ

Hak kavramının etkilerinin tartışıldığı bu tez, 1908 senesinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi ve 1909'da yapılan kanun değişiklikleriyle sağlanan kamusal hak ve hürriyetlerin uygulanması, bu kanun değişikliklerinin toplum üzerindeki etkileri, 31 Mart sonrası gerçekleştirilen antidemokratik uygulamaların ve düzenlenen yasaların ve bu yasalara duyulan tepkilerin basın üzerindeki takibini içermektedir.

Basın üzerinden takip edilen bilgiler döneminin sağ, sol, liberal, dindar, hükümet taraftarı 33 adet Osmanlı gazetesi okunarak elde edilmiştir. Belge ve kanıt göstermede gazetelerin seçilmesindeki amaç bir toplumu tanımada, olayların meydana geldiği esnada gazete haberlerinin daha bilgi verici olması, olaylara okuru da dâhil etmesi, canlı ve perspektif açıdan zengin bir bakış açısı sunmasıdır. Ayrıca;

- ✓ Gazetelerin toplumların aydınlanmasında, reaksiyon göstermesinde önemli bir etkiye sahip olması,
- ✓ İnsanların haber alma ihtiyacını karşılamasına vesile olması,
- ✓ Her türlü yeniliğin, değişimin topluma ulaşmasını sağlaması ve toplumdaki reaksiyonun anında görülmesi,
- ✓ Kamusal görevlerin tam anlamıyla ve gerçeğe uygun yerine getirip getirmediğini denetlemesi,
- ✓ Görüşlerin yayılmasını sağlaması,
- ✓ Toplumun bilmesi gereken olayları, durumları halktan gizlememesi,
- ✓ Toplumun iç ve dış olaylar hakkında bilgilendirmesi ve bilinçlendirmesi,
- ✓ Toplumun çıkarlarına ters düşecek işler yapanların teşhir edilmesi,
- ✓ Adaletin sağlanması ve kamuoyu oluşturulmasında önemli etkilere sahip olması nedeniyle gazeteler tezde belge olarak kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi Basınında “Temel Haklar” adlı tez beş ana başlık ve on alt başlıklardan oluşmaktadır.

Birinci Bölüm, insan haklarının tarihsel gelişimi,

İkinci Bölüm,(1909) İkinci Meşrutiyet Dönemi Temel Haklar ve Ödevlerle İlgili Esaslar,

Üçüncü Bölüm, (1909) İkinci Meşrutiyet Dönemi Sosyal Ekonomik Hak ve Ödevler,

Dördüncü Bölüm, (1909) II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Haklar,

Beşinci Bölüm, (1909) II. Meşrutiyet Dönemi Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması, Olağanüstü Yönetim Halleriden oluşmaktadır.

Tez'in ana başlıkları ve alt başlıklarının sınıflandırılması; 82 Anayasası örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu başlıklarda Anayasanın;

Birinci Kısımında yer alan Temel Hak ve Ödevlerin Genel Hükümleri (Temel Hak ve Hürriyetlerin Özelliği, Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması, Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması),

Kişinin Hakları ve Ödevleri, (Kişinin Dokunulmazlığı, Kişi Hürriyeti ve Güvenliği, Haberleşme Hürriyeti, Din ve Vicdan Hürriyeti, Düşünce ve Kanaat Hürriyeti, Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti, Basın Hürriyeti, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı, Mülkiyet Hakkı),

Hakların Korunmasıyla İlgili Hükümler, (Hak Arama Hürriyeti, Kanunî Hâkim Güvencesi, Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar, Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması),

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevlerle İlgili Hükümler (Toprak Mülkiyeti, Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması, Çalışma Hakkı ve Ödevi, Çalışma Şartları, Dinlenme Hakkı, Sendika Kurma Hakkı, Grev Hakkı ve Lokavt),

Olağanüstü Yönetim Halleri (Olağanüstü Hallerle İlgili Düzenleme) ve Aff-1 Umumi,

Siyasî Haklar ve Ödevler (Vatandaşlık, Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma hakları),

Siyasî Partilerle İlgili Hükümler (Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma, Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar) yer almıştır.

Tez'in birinci bölümünde, insan hakları ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilerek Osmanlı Devleti'ndeki tarihsel gelişimi işlenmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki insan haklarının tarihsel gelişimi Tanzimat Fermanı'nın ilanından başlayarak Islahat Fermanı, Adalet Fermanı ve 1876 Kanun-ı Esasi ile tanınan Temel Hak ve Hürriyetler tanımlanmıştır.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili temel bilgiler verildikten sonra tez'in esas kısmı olan II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında meydana gelen ve kamu haklarını düzenleyen 1909 değişiklikleri anlatılmaktadır. Bu kısımda değiştirilen 21 madde ayrıntılı bir biçimde incelenerek yapılan kanun değişikliklerinin basına yansımaları işlenmiştir.

Tez'in ikinci kısmı, Kanun-ı Esasi'nin tanıdığı "Kişinin Hakları ve Ödevleri" ile belirlenen hükümler temel alınarak oluşturulmuştur.

Bu kısımdaki haklar 4 bölümden oluşur: Kişilerin Temel Hak ve Hürriyetleri ile İlgili Esaslar; Serseri Nizamnamesi, Basın ve Matbuat Kanunu ile İçtimat-ı Umumiye Kanunu, Kanun Layihaları ve Kanun Uygulamalarının Basına Yansımaları.

Birinci kısımda yer alan; Kişilerin Temel Hak ve Hürriyetleri ile İlgili Esaslar ve 1909 değişiklikleriyle tanınan kamusal hürriyetlerin belirtmiş olduğu hükümlere uyulmaması ve bunların basına yansımaları anlatılmıştır. Temel hak ve ödevlerle ilgili esaslar:

Hak Arama Hürriyeti,

Kanunî Hâkim Güvencesi (Adalet Bağlamında Hak) ,

Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar (Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı),

Ölüm Cezası ve Genel Müsadere Cezası Verilemez (İdam),

Müsadere, Angarya Yasağı,

İşkence Yasağı,

Kanuna Aykırı Olarak Elde Edilmiş Bulgular, Delil Olarak Kabul Edilemez (Jurnal),

İdare, Kişi Hürriyetinin Kısıtlanması Sonucunu Doğuran Bir Müeyyide Uygulayamaz (Sürgün),

Düşünce ve Kanaat Hürriyeti,

Din ve Vicdan Hürriyeti,

Eşitlik,

Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı.

İkinci bölümde yer alan diğer bir kanuni düzenleme otuz bir Mart vakası sonrasında yürürlüğe giren Serseri Nizamnamesi'dir. Bu nizamname toplumdaki serserileri ıslah etmek için hazırlanan ve insan haysiyet ve onuruna zarar veren cezai yaptırımları içermektedir. Serseri Nizamnamesi, Layiha Tartışmaları ve Serseri Nizamnamesi'nin temel hak ve hürriyetlerle ilgili esaslar:

Hürriyeti Kısıtlayıcı Cezaların ve Güvenlik Tedbirlerinin Yerine Getirilmesi.

Bu bölümde işlenen diğer bir kanuni uygulama Basın ve Matbuat Kanunu'dur. Bu kanunun maddeleri tanımlanarak kanun layihaları ile birlikte verilmiştir. Bu kanunname hükümlerinin uygulamalarının basına yansımaları ile ilgili esaslar:

Cezai-i Müeyyideler Açısından Basın,

Düşünce ve İfade Hürriyeti Açısından Basın,

Yabancı Uyruklu Gazetelerin Hukuki Durumları,

Gazete Kapatılması.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı 1909 değişiklikleriyle tanınmıştır. Bu kanunun maddeleri tanımlanarak kanun layihaları verilmiştir. Kanunun uygulanış biçimi ve basında yansması ile ilgili esaslar:

Temel Haklar Yönünden Hakk-ı İçtima

Gösteri ve Yürüyüş Kanuna Tepkiler,

Gösteri ve Yürüyüş Hakkının Engellenmesi,

Üçüncü bölümde, II. Meşrutiyet Sonrası Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler kısmı işlenmiştir. Bu kısım da üç ana başlık altında işlenmiştir: Sanayileşme sonrası sosyal hayatta varlık gösteren işçi sınıfı ve onun temel hak ve ödevleri, sosyal güvenlik hakkı olan maaş ödemeleri ile tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması ve belediye hizmetleri yer almıştır. Bölümün birinci kısmında, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Kanun-ı Esasi'nin tanımış olduğu kamusal haklardan en fazla faydalanan sınıfı işçiler oluşturmaktadır. Başlangıçta hükümet tarafından da desteklenen işçi grevleri, bir süre sonra hükümet tarafından tepkiyle karşılanmış, 31 Mart vakası sonrasında hazırlanan Tatil-i Eşgal Kanunu'yla grevlere sınırlama getirilmiştir. Bu kanunun maddeleri tanımlanarak kanun layihalarıyla birlikte verilmiştir. Kanunun uygulanış biçimi ve basında yansması ile ilgili esaslar:

Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı (Ameleler Arasında İş Bölümü ve Birlik),

Grev Hakkı ve Lokavt,

Devletin Grevlerde İşçinin Haklarını Gözetmemesi,

Sendika Kurma Hakkı,

İşçi Hakları Bağlamında Sosyalizm

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler, Sosyal Güvenlik Hakları kısmında maaş ödemeleri ile yaşanan mağduriyetler işlenmiştir. Maaşların düzenli ödenmemesi, Tensikat Kanunu'yla Abdülhamit Dönemi'nde görev yapan memurların görevlerine son verilmesinin basına yansımaları ile köylülerin yaşadıkları mağduriyetler yer almıştır. Kanunun uygulanış biçimi ve basında yansımaları ile ilgili esaslar:

Maaş Ödemelerinin Yapılmaması,

Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması (Köylünün Korunması).

Sosyal haklar kısmında son olarak belediye hizmetlerine yer verilmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra kurulan 6. Daire ile devlet hayatından yer edinen belediyeçilik hizmetlerinin aksayan yönleri ve Meşrutiyet idaresine aykırı uygulamaları yer almıştır. Konuyla ilgili esaslar:

Belediye Hizmetlerinin Basına Yansımaları,

Belediyenin Görev ve Sorumluluklarındaki Hizmet Eksiliği,

Belediyenin Denetim Aracılarından Kamu Güvenliğini Sağlamada Kolluğun Aşırı Güç Kullanımı,

Belediye Hizmet Araçlarından Doğan Mağduriyetler (Tramvay Kumpanyası)

Belediyenin Kanun-ı Esasi'ye Aykırı Uygulamaları.

Dördüncü Bölüm, II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Hakları içermektedir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı siyasal yaşamına giren siyasi partilerin kanuna aykırı uygulamaları içermektedir. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda vaat ettiği uygulamaları yerine getirmemesi, uyguladığı tahakküm ve Kanun-ı Esasi'ye karşı tavır ve davranışları, perde arkasından hükümete müdahaleleri ve bu müdahalelere duyulan tepkiler, İttihat ve

Terakki politikalarının yaşattığı mağduriyetler anlatılmamaktadır. Mağduriyetlerle ilgili esaslar:

Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar (İttihat ve Terakki'nin Hükûmet Üzerindeki Baskıları),

Osmanlı Vatandaşlığı,

Siyasî Partilerle İlgili Hükümler,

Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma,

Vatan Hizmeti.

Beşinci bölüm; II. Meşrutiyet Dönemi Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması, Olağanüstü Yönetim Hallerini içermektedir. Bu bölüm iki kısımdan meydana gelmektedir: Birinci kısım Aff-1 Umumi, ikinci kısım İdare-i Örfiye'dir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Aff-1 Umumi'nin tam manasıyla uygulanmaması, uygulamada tarafsız davranılmaması, affa tabi olanların serbest bırakılmaması ya da yeniden tutuklanması gibi yaşanan mağduriyetleri anlatmaktadır. Ayrıca neyf olanların maddi yetersizliklerinden dolayı yurda dönememeleri ve genel affın yurdun her köşesini değil, yalnızca Balkanları kapsamaması ve bunların birçoğunun da İttihat ve Terakki yanlısı olmalarının yaşattığı olumsuzlukların basına yansımaları ile ilgili esaslar:

“Hak Yoksunlukları ve Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi'ni” içermektedir.

Bu kısımda yer alan bir diğer konu da II. Meşrutiyet sonrası olağanüstü hallerle ilgili düzenlemeler ve İdare-i Örfiye'dir. İdare-i Örfiye uygulamaların Meşrutiyet yönetimine aykırı esasları ve İdare-i Örfiye uygulamasının Meşrutiyet rejiminde yaşattığı hayal kırıklığı anlatılmaktadır. Uygulamaların Meşrutiyet yönetimine aykırı esaslarının eleştirileri ve Meşrutiyet'in yaşattığı hayal kırıklığı sıkıyönetim uygulamaları ile nihayet bulmuştur. 31 Mart vakasından sonra ilan edilen sıkıyönetim uygulamalarının basına yansımalarının anlatıldığı bu bölümle ilgili esaslar:

Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması (31 Mart),

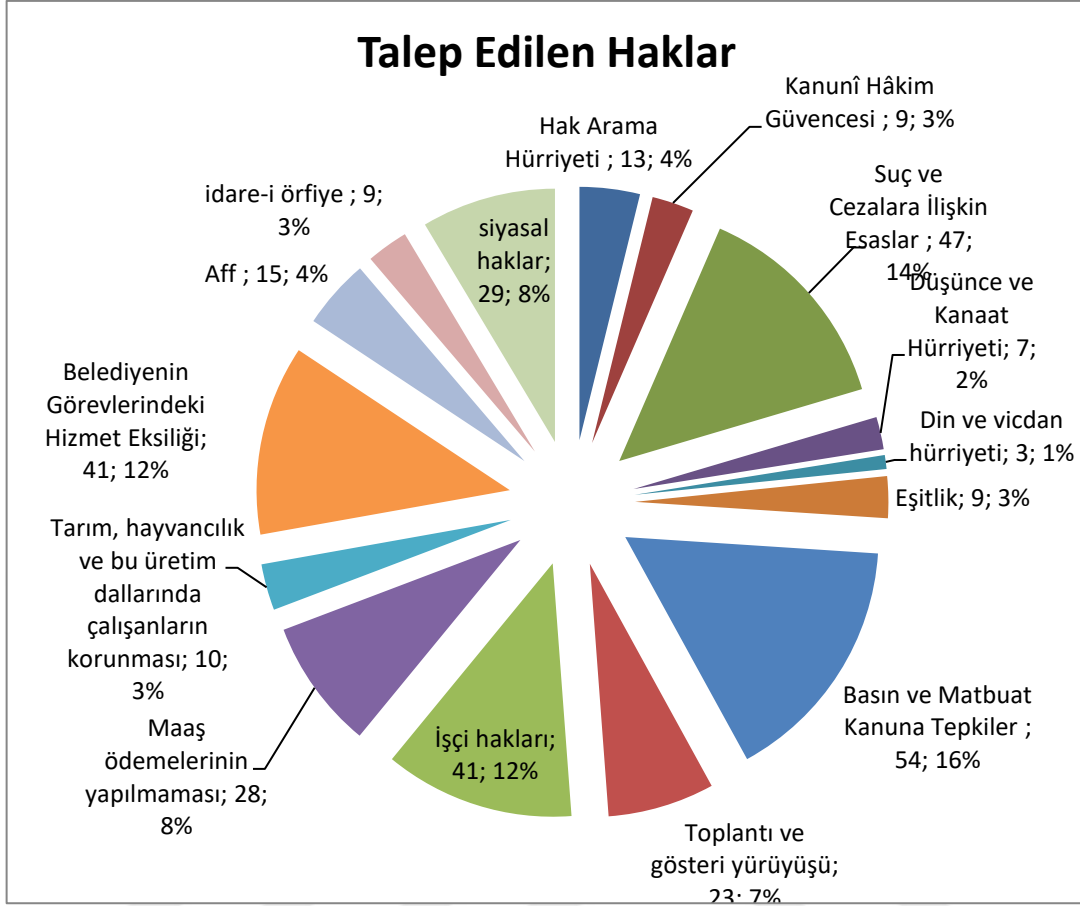
Toplum Düzeninin Gereklerine Uygunluk,

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılması'nı içermektedir.

Tez'in araştırma evrenini İstanbul'da günlük, haftalık ya da aylık olarak yayımlanan siyasî, edebî ve mizahî gazeteler oluşturmaktadır. Seçilen gazeteler büyük bir özenle belirlenmiş olup dönemin yüksek trajlı gazeteleridir. Bu gazeteler, 1908-1909-1910 yıllarına ait bilgileri içermektedir. Elde edilen bilgiler transkrip edilerek yorumlanmıştır. Ayrıca dönem kanunları sadeleştirilerek, kanun layiha tartışmaları da tez'e eklenerek kanun hazırlayıcılarının hangi doğrultuda, bu kanunları hazırlama gereği hissettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez'i araştırmaya sevk eden nokta, hakların ortaya çıkması, gelişmesi, talep edilmesi ve kabul görmesi toplumların, halkların gelişme düzeyiyle ilgili olan esaslarıdır. Bir toplumda hak talebinin ortaya çıkabilmesi için ortada adaletsiz bir uygulamanın mevcut olması ve bundan rahatsız olan bir grubun var olması gerekir. Tez bu noktadaki gruplar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Hak bir kitle hareketidir ve tabandan gelir. Ülkemizde tabandan gelen bir kitle hareketi ve hak arama davranışı meydana gelememiştir. Bu sebeple Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinin ve Kanun-i Esasi değişikliklerinin halkta bir karşılığı var mıydı? Çıkarılan antidemokratik kanunlara duyulan tepkiler ve bu tepkilerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği ve hükümetin tepkilere karşı izlediği politikalar nelerdi? Meşrutiyet'in ilanının halkın hayatında ne gibi etkileri olduğu, Abdülhamit Dönemi'yle arasında bir fark yaratıp yaratmadığı ve 31 Mart vakası sonrası yaşananlar, İttihat ve Terakki'nin perde arkasından hükümeti yönetmesinin etkilerinin nedenleri ve sonuçları sorgulanmıştır. Elde edilen bilgiler grafiklerle gösterilmiştir.

Dönemin çıkarılan otuz iki gazetesi üzerinden yapılan çalışmada II. Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile birlikte halkın Kanun-i Esasi'nin kendisine tanıdığı temel hak ve hürriyetlerin farkında olduğu, hakları için uğraş verdiği, dönemde yayınlanan kanunlar ve nizamnameler ve bunların uygulanış biçiminin verdiği rahatsızlık göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Dönemde en fazla tepki Basın ve Matbuat Kanunu'na duyulmaktadır. Basın emekçilerine Abdülhamit Dönemi'ni mumla aratan uygulamalara sebep olan bu kanunla, devr-i hürriyet anlamını yitirmiştir. Ta'til-i Eşgal Kanunu ve uygulamaları da tepkilere neden olmuştur. Temel hak ve hürriyetlerin yok sayılması, kanuna aykırı tutuklamalar, mahkemelerin tarafsız olmaması, kanunun yasaklamış olmasına rağmen işkence, angarya ve sürgün uygulamaların devam etmesi halkta Meşrutiyet'e olan güveni sarsmıştır.

Sosyal haklarda yaşanan mağduriyetler, Meşrutiyet idaresi ile hayatlarında değişen herhangi bir şeyin olmaması, 31 Mart vakası sonrası ilan edilen İdare-i Örfiye ile Meşruti

idarenin baskı ve istibdada dönüşmesi, halkta sadece yönetimin adının değiştiği uygulamada bir farkın olmadığı duygusunu yerleştirmiştir. Elde edilen bulgularda;

Dönemdeki halkın anayasanın kendisine tanıdığı hakların farkında olduğu ve bunun için mücadele verdiği gözlenmiştir.

Tez'in hak ile ilgili kısmında anayasanın tanımış olduğu temel hak ve hürriyetlere uyulmamasından, İttihat ve Terakki'nin hükümeti perde arkasından yönetmesinden ve istibdat uygulamalarından yakınılmaktadır. Ayrıca devr-i sabıkta hak kaybına uğrayanların telafi talepleri, idam ve işkencenin hala uygulanmakta oluşu, adaletsiz bir şekilde vergi uygulamalarının devam etmesi ve Meşrutiyet idaresinden beklenen uygulamaların gerçekleşmemiş olması halkta hem bir bıkkınlık hem de tepki yaratmıştır.

Tez'in basınla ilgili maddesinde Basın Matbuat Kanunu uygulamalarına duyulan tepki, kanuna aykırı tutuklamalar, gazetelerin kapatılmaları, düşünce ve ifade hürriyetinin engellenmesine yönelik hak talepleri işlenmiştir. Basın Matbuat Kanunu'nun dönem gazetelerindeki etkilerinin araştırıldığı maddede, kanundan hiçbir gazetenin ve gazetecinin memnun olmadığı ve bir direniş gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Tez'in işçi haklarıyla ilgili olan kısmında Tatil-i Eşgal Kanunu'na gösterilen tepkiler işlenerek, daha çok yabancı sermayenin hüküm sürdüğü devlette işçilerin sermayedar tarafından ezilmesi, hükümetin tepki göstermemesi, işçinin hakkının gözetilmemesi ve işçilerin hakir görülmesi gazeteler tarafından eleştirilmiştir.

Tez'de genel af ile ilgili olarak yaşanan mağduriyetler işlenmiştir. Affın adaletli bir şekilde tanzim edilmemesi, ittihatçıların kendi adamlarının affına öncelik vererek Balkanlardaki mahkûmların affedilmesi, onların dönüşlerinde kolaylık sağlanması, iş imkânlarında öncelik tanınması, diğer af bekleyen mahkûmlarda gönül kırgınlığına sebebiyet vererek affa gölge düşürmüştür.

Tez'de İdare-i Örfiye ile ilgili uygulamalara yönelik gösterilen tepki işlenmiştir. Hukuksuz yapılan tutuklamalar, idamlar, sürgün cezaları baskı ve istibdat rejimini aratmayan uygulamalar tepkilere neden olmuştur. Halkta, Meşrutiyet rejiminde İdare-i Örfiye ile yönetilmek kabul görmemiştir.

Tez'de belediye ile ilgili olarak, belediye uygulamalarında yapılan aksaklıklar, belediyeye bağlı çalışan zabıtalının, kanuna aykırı davranışları ve belediye uygulamalarındaki usulsüzlüklerin yarattığı hoşnutsuzluk ve hak gaspları işlenmiştir.

Tez'de maaş uygulamalarıyla yapılan çalışmada küçük memur maaşlarının ödenememesi, bunun yanında üst düzey memur maaşlarının aksatılmadan ödenmesi, terfi ve becayişlerde liyakatin temel alınmaması halkta şikâyetlere neden olmuştur. Ayrıca Tensikat Kanunu'nun oluşturduğu mağduriyetler, askerin maaşlarının rütbe ve vazifelerinin kanunlar ile yeniden tanzim ve tensik edilmesi de hoş karşılanmamıştır.

Tez'de gösteri ve yürüyüş hakkı ile ilgili maddede gösteri ve yürüyüş yapılma hakkının engellenmesi, bu hak talebinde jandarma ve polisin tahakkümünden duyulan rahatsızlık, polis ve jandarmanın kontrolsüz şiddeti eleştirilmiştir.

Tez'de Serseri ve Mazanne-i Su'eşhas Kanunu ile ilgili bölümde serseri ve şüpheli şahıslarla ilgili kanunun vermiş olduğu cezai yaptırımların insan onurunu zedeleyecek ölçüde olması, meclis tartışmaları ve gazetelere yansıyan boyutuyla değerlendirilmiş ve eleştirilere neden olmuştur.

Yapılan bu çalışmada elde edilen sonuç hasebiyle otuz iki yıl Abdülhamit'in baskıcı uygulamalarına direnen, bu uğurda yaşamlarını, hayatlarını kaybeden, türlü işkencelere maruz kalıp yine de direnen insanların mücadelelerinin yürek yakan hüznünü görmekteyiz. Meşrutiyet'in çok kısa süren özgürlük ortamı yerini baskı ve istibdada bırakmış insanlar Abdülhamit Dönemi'ni arar hale gelmiştir. Dünyanın pek çok yerinde hak mücadeleleri meydana gelmiş ve neticesinde insanlar elde ettikleri temel hak ve hürriyetleri daha da geliştirerek bir üst seviyeye taşırlarken Osmanlı coğrafyasında hak mücadeleleri tutunabilme imkânı bulamamıştır.

Bu temel hak ve hürriyetlere sahip çıkılmamasında en temel noktanın tabandan gelen bir hareket neticesinde olmayıp yönetici kesimin isteği doğrultusunda gerçekleşip çıkar dengesi bozulduğunda da eleştirdiği devr-i sabıktan daha nobran hale geldikleri görülmüştür. Hükümetlerin halklara uyguladıkları baskı ve sindirme politikası bir süre sonra düşünmekten, düşündüğünü ifade etmekten korkan kitleler yaratmıştır.

Bu çalışma bize incelenen dönemde toplumun daha demokratik, daha özgür çağdaş ve refah seviyesi yüksek bir hak olabilme yolunda hangi hakları talep ettiği, nelerin kabul gördüğü ve basın; kamuoyunun taleplerini ne kadar yansıtılabildiğine dair fikir vermektedir. Daha da detaylandırırsak zihniyet tarihine ve siyasal tarihe aydınlatıcı bir basamak oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan Yavuz (1968). “Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri.” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,1(14), 3-35.
- Abadan, Yavuz (1957). “Devletler Umumi Hukuku ve Anayasalar.” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 3 (11), (1-30).
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989). Fransız Devriminde Birey-Devlet ilişkisi (1789-1794). **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**,44 (3), 195-228.
- Ahmad, Feroz. (1999). **İttihat ve Terakki (1908-1914)**. (Çeviren: Nuran Yavuz,) Kaynak Kitapları: İstanbul.
- Akal, C. B. (2003). **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi**. İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı.
- Akbulut, Uğur. (2013). “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine.” (1831-1876), **Turkish Studies**, 8(5), 31-57.
- Akçam, Taner (1991). **İşkenceyi Durdurun - İnsan Hakları ve Marksizm**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akçura, Yusuf (1991).**Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Akçura. Y (2016).**Sürgünden İstanbul’a Darülhilafet Mektupları**. Ankara: Ötüken,
- Akşin, Sina (1980). **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akşin, Sina (1997). **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**. İstanbul: Yeni gün Haber Ajansı.
- Akşit, Cevat (2000). **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**. İstanbul Gümüşev yayıncılık.
- Akyıldız, Ali (2003). “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye.” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 28, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyılmaz, Sevgi Gül(2007)” “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü.” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, (1-2),(471-502).
- Ald ve İnsan Gazetesi
- Alpkaya, Gökçen (1990).”Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908).” **İnsan Hakları Yıllığı**, 12(/1),(s:167-182).
- Anar, Erol (1996). **İnsan Hakları Tarihi**. İstanbul: Çivi Yazıları, 1996, 26.
- Andı, Kübra (2006).”Servet-i Fünûn Mecmuası Türkiye Araştırmaları.” **Literatür Dergisi**, 4, (7), 536.

- Arslan Zehra,(2010).”Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği.” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3 (11) (58-72).
- Arslan, Gülşah Toptaş (2018).”Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş.” **Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi** 2, (1), 145-162.
- Aslan, Taner (2009).” II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme.” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 25, 33-67.
- Aslan, Taner (2009).”II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları.” **Akademik Bakış**, 3(5), 41-60.
- Aslan, Taner. (2008). “İttihad-ı Osmani’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine.” **Bilig**, sayı 47,79-120.
- Asvaroğlu, Derman Altınay (2002), Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ata, Feridun (2005). **İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları**. Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ateş, Toktamış (2007). **Siyasal Tarih**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Atila, Mesude (2010).” Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Hukuku’nda Af Kurumu.” **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı,(1), 275-284.
- Atlay, Kamil (2010),” Türk Parlamento Hukukunda Gensoru”, **Yasama Dergisi**, sayı (16).
- Aybay, Rona (2005). **İnsan Hakları Hukuku**. İstanbul: İstanbul ilgi Üniversitesi.
- Aydın, Hakan (2009). “Kadın (1908–1909): Selanik’te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme.” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 22 (0). 148-149.
- Aydoğanoglu, Erkan (2010). **İşçi Sınıfı Tarihi**. İstanbul: Tarem yayınları.
- Aydoğanoglu, Erkan (2011).**Dünyada ve Türkiye’de Sendika Siyaset İlişkisi**. Ankara: Kültür Sanat Sendikası.
- Aydoğdu, Yasin. (2017).”Türk Hukukunda Siyasi Haklar ve Siyasi Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu.” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, sayı, 128,39-72.
- Aykanat, Mehmet (2015), Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya**.
- Aysal, Necdet (2006) .”Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı.” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 37(38), 15-53.

Basiret Gazetesi

- Bayar, Halil İbrahim (2014).”Macaristan Parlamentosu’nda Yasama ve Denetim.” **Yasama Dergisi**, sayı: 21, 85-118.
- Bayram, Selahattin (2012).”Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları.”**İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 21, 81-115.
- Benek, M. Kazım (2016).”Osmanlı’da Basının Doğuşu Ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi.” **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 4, (6-7), 27 – 39 .
- Berkes, Niyazi (2012). **Türkiye’de Çağlaşma**.yayına Hazırlayan; Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Birecikli, İhsan Burak (2011).”Amerika’nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876).” **History Studies**, cilt;3Special Issue, 81-103.
- Birinci, Ali (1998). “Hürriyet ve İtilaf Fırkası.” **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, 18 Cilt, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Borak, Sadi. (1987).”31 Mart vakası.” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV(10), 357-371.
- Bucaktepe, Adil. (2014). “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme.” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 42,(53), 45-56.
- Buğra, Ayşe (2016). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**. İletişim: İstanbul.
- Bulut, Nihat(2008).”Türkiye’de Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi Açısından 1909 Anayasa Değişikliklerinin Önemi.” **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XII, (1–2), 1-15).
- Bulut, Ömer Faruk (2016)” **II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hukuki Belgelerinde Siyasi Af (1908-1913)**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans **Tezi**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Çorum.
- Burak, Begüm (2011).”Osmanlı’dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri” **History Studies**, 3(1), 46-66.
- Buttanrı, Müzeyyen (2003). “İkdam gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil Ve İçerik Özellikleri (1894-1900).” **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4 Sayı:1 Haziran,(78-98).
- Bülbül, Gül (1989) “İslahat Fermanı’nı Hazırlayan Sebepler ve İslahat Fermanı.” **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2(2),157 – 179.
- Can, Sibel (2016).”Türk Hukukunda Af Kurumu.”**Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 65 (4) 1291-1312.

Cem Gazetesi

Ceylan, Ayhan (2006).”Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen(1839-1876).”**Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı (1), 139-155.

Cidal Gazetesi

Cingöz Gazetesi

Clapham, Andrew (2010). **İnsan Hakları**. çev: Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınları.

Coşkun Kalender Gazetesi

Çağın, Ş. (2010) .”II. Meşrutiyet Dönemi’nde İzmir’de Çıkmış Olan Mizah Gazeteleri Edeb Yahu.” **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 28, 117-144.

Çağlayan, Murat (2016).”*Osmanlıdan Günümüze Bir Endüstri Mirası: Feshane.*”, Bilal Toprak, Ahmet Akbaş, Fikret Özçelik (Editör),Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu, Mardin: Kadim Akademi.

Çakır, Ö (2010).” II. Meşrutiyet Dönemi’nde Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad Dergilerine Türk Dünyasından Gönderilen Bazı Mektuplar.” **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 5(1) 237-246.

Çakmak, Diren (2007). “Osmanlı Telif Hukuku İle İlgili Mevzuat”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** sayı (21), (191-234).

Çalen, Mehmet Kaan (2012). 1909 Kanun-i Esasî Tadilatı. **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2(4), 129-140.

Çam, Musa (2004).”Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Sendikacılığı.”**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 0,(47), 189 – 196.

Çavdar, Tevfik. (1995). **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)**. Ankara: İmge Kitapevi.

Çeçen, Anıl (1995). **İnsan Hakları**. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Çıkla, Selçuk . (2009).”Tanzimat’tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi.” **Türk Bilig**, sayı (18), 34- 63.

Çıvgın İzzet, Yardımcı, Remzi (2011). **Çağdaş Dünya Tarihi**. Ankara: Seçkin.

Çiçek Yeter. (2014).”Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler.” **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:11, (1),53-64.

Çiçek, Özal, Öcal Mehmet (2016).”Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi.” **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 5, (11) , 107-129.

Dalkavuk Gazetesi

Davul Gazetesi

- Davulcu, E (2015). **II. Meşrutiyet Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirel Kodlar,(Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden)**. İstanbul: Palet Yayınları.
- Deane, Phyllis (1994). **İlk Sanayi İnkılabı**. (Çeviren Tevfik Güran), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Demir, Fevzi (2012), Çalışma Hayatında Çocukların Korunması, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel Sayı, 547-577.
- Demir, Şerif. (2015) "İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti'nde Görünümü (1831-1918)", **International Journal of Social science**, 33,(Spring I) 367-377.
- Demirdal, Balkan (2017). **Adalet ilkeleri ve Türk Hukukundaki Serüveni**. Ankara.: Lykeion .
- Demirel, Fatmagül (2012). "Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi." **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Cilt 0 (5) , 89-104.
- Dilik, Sait (1988)."Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi." **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1 (43), 41-80.
- Doğan Duman-Berrin Bayburt(2018). "Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü." **Belgi**,16(2), 944-960.
- Doğan, Cem (2012) ."Türk İş Hukuku ve Çalışma İlişkileri Alanına Uzlaştırma Kurulunun Girişi: Ta'til-i Eşgâl Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme." **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı:31, 273 – 296.
- Doğan, Cem (2012)."1845 Polis Nizamnamesi: 12. Ve 13. Maddeler Üzerine Bir Yeniden Değerlendirme." **International Journal of Social Science**, 5(5) ,76-92.
- Doğan, Duygu Çağlar (2012)" **Ceza Hukukunda Af**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans **Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler, Ankara.
- Doğan, İlyas (2013). **İnsan Hakları Hukuku** Ankara: Astana.
- Doğan, Kadir Caner, Şentürk, Suat Hayri (2017)."İngiltere'de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve Parlamentarizmin, Gelişimi Doğrultusunda Bütçe Hakkı." **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, 7, (14) , 353-373.
- Dönmezer, Sulhi ve Erman, Sahir (1985). **Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku**. Cilt III, İstanbul: Beta.
- Duman, Doğan, Bayburt Berrin (2018)."Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü." **Belgi Dergisi**, Sayı 16, 944 – 960.
- Duman, Hasan (2000). **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**. Ankara: Enformasyon ve Doküman Hizmetleri Vakfı.

- Durdu, Mehmet Burak (2003).”Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı (14) 291-318.
- Düzcü, Levent (2016)”Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükûmeti.”**Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 38,51-78.
- Düzdağ, E. (1992). **Volkan gazetesi 11 Aralık 1908-20 Nisan 1909**.İstanbul: İz.
- Edep Yahu Gazetesi
- Efe, Âdem (2008). “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı).” **Maarife**, 8, (2), 157-180.
- Ekinci, Emre(2016).”Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi.” **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(16), 149 – 172.
- Emini, M. Emin(2004).”Hak Kavramı.”**Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12, 203-16.
- Engelhard, Edouard-Philippe (1999) **Tanzimat ve Türkiye**, , İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Engels, Friedrich. (1997). **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**. Ankara: Eriş Yayınları.
- Erdal, Serkan (2015).”Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti.” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19 (1), 163-178.
- Erdem Gazi ,(2010).”İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahat Fermanı’na Yeniden Bir Bakış.” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51,(1),327-348.
- Erdoğan, Mustafa (2015). **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**. Ankara: Orion.
- Erdoğan, Mustafa (2018). **Türk Anayasa Hukuku**. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Ergenekan, Melis (2011) “Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesi.” **Global Media Journal Dergisi**,1 (2),106-120.
- Ernest Ramsaur, (1972). **Jöntürkler ve 1908 İhtilali**. çev: Nuran Ülken, İstanbul, Sander Yayınları.
- Eroğul, Cem . (2009). **Anatüzeeye Giriş** (Anayasa Hukuku’na Giriş),Ankara: İmaj.
- Eroğul, Cem. (2010). “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri.” Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü (Editörler), **100. Yılında Jön Türk Devrimi** (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ersan İlal(1968). “Magna Carta.” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 34, (1-4), 210 – 242.
- Ertuğ, Hasan Refiğ (1948).”Memleketimizde Fevkalade Hal Rejimleri,”**Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, 68-82 .

- Eyicil, Ahmet (2002) “.Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti.” **Türkler Ansiklopedisi**, c. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin (1992). “Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Kavramı ve Bu Konuda İleri Sürülen Teoriler,” **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı:5,179-203.
- Feroz Ahmet (1995). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. çeviren: Yavuz Alogan , İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Feroz Ahmet (2006). **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Freeman, Michael (2008). **İnsan Hakları Disiplinler arası Yaklaşım**. Çev: Erkan Koca, Asena Topçubaşı, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Gazel Ahmet Ali, Şaban Ortak (2006). ”İkinci Meşrutiyetten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927).”**Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,7 (1) (224-256)
- Gemalmaz, Mehmet Semih (2012) **Devlet Birey ve Özgürlük**, İstanbul: Legal.
- Gençoğlu, Mustafa (2017). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma” **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(1), 29-50.
- Geveze Gazetesi
- Gıdık Gazetesi
- Gianfranco, Poggi. (2005). **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Girgin Atilla (2001), **Türkiye Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, Ankara: İnkılâp.
- Gören, Zafer (1999). **Anayasa Hukukuna Giriş TC Anayasa Eki İle**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Görücü, Mehmet Nuri (2004),Türkiye'deki Ve İngiltere'deki İş Sağlığı ve Güvenliği Teftiş Sistemlerinin Karşılaştırılması Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gözler, Kemal (2000). **Türk Anayasa Hukuku**. Bursa: Ekin Basın Yayın.
- Gözler, Kemal (2014). **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**. Bursa: Ekin Basın Yayın.
- Gözübüyük, Şeref, Kili Suna (1985). **Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifak'tan Günümüze**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gümüş, Musa(2008,) “Anayasal Meşrûti Yönetime Medhal:1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi” ,**Bilig**, Güz sayı 47,215-238.
- Gündoğan, Burhan (1959). “İkinci Meşrutiyet Devri'nde Anayasa Değişiklikleri, “**Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,1(16) 91-105.

Güneş, İhsan (1997). **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet.** I. Cilt, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Güngör, Servet (2009).”Bir Hayır Örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi” **Türk İdare Dergisi**, 463-464 ,(XXII), 157-181.

Gürbüz, Tahir. (2014.)6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü Normları Bakımından Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Ankara.

Gürcan, Ertuğrul, Cenk (2011). “1791 ve 1793 Fransız Anayasaları’na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme.” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 13(3),190-191.

Gürsoy, Selçuk (2013). **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları.** İstanbul: İletişim.

Güz Nurettin, Bayhan Gamze (2016). “ İlk Muhalif Gazete Olarak İbret.” **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, 1(1) ,1-15.

Güzel, Şehmuz (2007). **İşçi Tarihine Bakmak.** İstanbul: Tüs- tav.

Hanioğlu, Mehmet Şükrü (2001). ”İttihat ve Terakki Cemiyeti.” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 23, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Harman, C. (2009). **Halkların Dünya Tarihi Taş Çağından Yeni Bin Yıla.** Çeviren; Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Yordam kitap.

Hastaş, Mehmet T. (2002). **Ahmet Samim II. Meşrutiyet’te Muhalif Bir Gazeteci.** Yayın yeri: İstanbul, Yayınevi: İletişim yayınları.

Haydar Temür,(2017) “Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 60,233-276.

Hilal Gazetesi

Hukuk-ı Umumiye Gazetesi

Huyugüzel, Ö. Faruk (2010). “Tanin.” **İslâm Ansiklopedisi** Cilt: 39, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Huyugüzel, Ömer Faruk (2010). ”Tanin.” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** Cilt: 39, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

II. Meşrutiyet’in ilk Yılı (2008). **23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909.**YKY, İstanbul.

İkdam Gazetesi

İleri, İlay. (2005).”Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af.” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 17,(17),sahife (1-10).

İlter Turan (1966) “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 29 – (1-4), 171-190.

İmper, Paul. (1981). Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri. çev: Adnan Cemgil, İstanbul: Engin yayıncılık.

İncili Çavuş Gazetesi

İnsaniyet Gazetesi

İnuğur. M.N. (2002). **Basın ve Yayın Tarihi**. İstanbul: D&R Yayınları.

İşşirli, Mehmet (2011). “Tekait.” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40 İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

İskit, Servet (1943). **Türkiye’de Matbuat Politikaları**. İstanbul: Basın Yayın Umum Müdürlüğü.

İşğören, Ali (2016). **Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**. Ankara: Seçkin.

İştirak Gazetesi

Kabacalı, A. (2007). **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**. İstanbul: Gürer Yayınları.

Kabacalı. Alpay (1990). **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Kaboğlu, İbrahim (1989). **Kolektif Özgürlükler**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Kaboğlu, İbrahim (1993). **Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine inceleme**. İstanbul, Afa.

Kaluç, Şenol (2009).”Osmanlı Ahrar Fırkasının Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sonu”, **Liberte Yayınları**, 53-(54),177-213.

Kanberoğlu, Nesrin (2018).”Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet Dönemi Demir yolu Politikaları 1908-1914.” **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, c:3,158 – 187.

Kansu, Aykut (1995) .**1908 Devrimi**. İstanbul: İletişim.

Kapani, Münici (1970). **Kamu Hürriyetleri: Teorik ve Pozitif Gelişmeler Hürriyetlerin Korunması Problemi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları.

Karadağ, Haydar, Sit Mustafa (2016). “Osmanlı Devleti’nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi.” **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:4: 45-65.

Karakışla, Yavuz Selim (1988).”Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu, 1839-1923 (der. Donald Quataer - Eric Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz). “**Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, İstanbul: İletişim.

Karakışla, Yavuz Selim (1998). "Osmanlı İmparatorluğunda 1908 Grevleri." **Toplum Bilim Dergisi**, Sayı: 78, 187-209.

Karal, Enver Ziya(2001). **Osmanlı Tarihi**. IX, Ankara: TTK.

Karal, Ziya Enver (1999). **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908 - 1918)**. IX. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karal, Ziya Enver (2007). **Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-I Cedid Ve Tanzimat Devirleri (1789 - 1856)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karaoğlu Ömer (2013) "Osmanlı İktisat ve Maliyesi 'ne Yerli Bir Yaklaşım Örneği: Mizan gazetesi." **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 8 (2), 191-206.

Karpat Kemal (2006). "Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım." Editör: Mustafa Armağan, **Osmanlı ve Dünya**, İstanbul: Ufuk.

Karpat Kemal. (2006) **Osmanlı' da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çeviren: Dilek Özdemir, Ankara: İmge.

Kaştan, Yüksel (2017)."Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Siyasal Partileşme Süreci," **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 3(5), 89- 97.

Kerimoğlu, H.T (2009), "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-ı Umumiye," **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, 8 (18), s.21-38.

Kerimoğlu, H.T (2015)."II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat Ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet.," **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX (1), 149-180.

Kerimoğlu, Hasan Taner (2015), "II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet." **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX / 1, 149-180.

Keskin, Serap(2002)."Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkına İlişkin Anayasal Değişiklikler." **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 60,(1-2) 49-61.

Keyman, S. (1965), **Türk Hukukunda Af (Genel Af - Özel Af)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kılıç, Selda,(2011)."1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları." **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 30(30) ,27 – 40.

Kılıç, Selda. (2005)."1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa." **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24 (37) , 99-111.

Kızıltan, Yılmaz (2006)."I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı." **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 26, (1), 251-272.

Kocabaşoğlu Uygur,(2010). **Hürriyeti Beklerken, İkinci Meşrutiyet Basımı**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kocabaşoğlu, Uygur (1991). “Tuna Vilayet Gazetesi”., **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı:2 , 141-149.
- Kolay, Arif (2017).”II. Meşrutiyet Dönemi’nde Hariciye Nezareti’nde Tensikat Ve Bürokratik Değişim (1908-1910)”, **Türkiyat Mecmuası**,27(1), 193-214.
- Koloğlu, Orhan (2013). **Osmanlı’dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif, İstanbul.
- Kozak, İbrahim Erol (1992)”İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği),” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 0, (37-38), 63 – 81.
- Köksal, Osman (1996) *Tarihsel Süreci İçinde bir özel yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i örfiler (1877-1922)*, Ankara Üniversitesi Sosyal, Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Sahife, 26.
- Köksal, Osman (2001).”Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme.”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 12,(12), Sayfalar 157 – 171.
- Kriegel, Blandine,(2010) **Klasik Siyasi Felsefe Metinleri Rönesans’tan Fransız Devrimi’ne**, (çeviren: Zühre İlkelen), İstanbul: İletim.
- Kudret, Cevdet (1977).**Abdülhamit Döneminde Sansür**, Milliyet yayınları, İstanbul.
- Kurşun, Zekeriya – Kahraman, Kemal (2010).” Derviş Vahdetî (1870-1909).” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurşun, Zekeriya . (2012).”31 Mart Olayının Arkasındakiler.” Editör: Coşkun Yılmaz **Sultan II. Abdülhamit ve Dönemi**, İstanbul, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 50-51.
- Küçük, Cevdet (1991). Bab-ı Ali Baskını, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt, 4,İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Küçük, Cevdet (2005).” Misak-ı Milli”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt, 30,İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Küçük, Cevdet (2006). “Murat V.” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Lak Lak Gazetesi
- Levis, B. (1993). **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Maksudyan, Nazan (2012). “Evli Evine, Köylü Köyüne, Evi Olmayan? Osmanlı Kent Reformu Ve Şehirlerde İstenmeyen Çocuklar.” **Kebikeç**, 17 (34), 159-184.
- Manav, N. (2017)” II. Meşrutiyet’te Abdülhamit Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüt Sandıkları,” **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2,(1),240-260.

Manav, Nursel (2017), “Mazuliyet Sandığı’nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler”, **Türkiyat Mecmuası**, c.27. (1),215-224.

Mardin, Şerif (2008) Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908), İstanbul: İletişim

Marshal. T&Tattomore, T (2000).**Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Martal, Abdullah(2000). “Osmanlı İmparatorluğunda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler.” **Kebikeç**, Sayı: 9, 35-42.

Mat, Gülben (2008). “**Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sıkıyönetimler**” Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

Mazıcı, Nurşen (1996).”1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Atatürk Yolu Dergisi**, 20 (18), 131-154.

Medeniyet Gazetesi

Mizan Gazetesi

Mizanü’l-Hukuk Gazetesi

Mumcu, Ahmet, Küzeci, Elif (2012). **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**. Ankara, Turhan.

Odyakmaz Necla (2003),”Osmanlı’da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri,” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 0(16) 211-233.

Okandan Recai Galip (1957). **Umumi Amme Hukuk, (Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları,

Oktay, Tarkan (2008).” Belediyenin Tarihsel Gelişimi,”(Editör), Recep Bozlağan, Yüksel Demirkaya, **Türkiye’de Yerel Yönetimler**,” Ankara: Nobel Yayın.

Okur, Mehmet (1999).”II Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partileri.” **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 0(11), 225-238.

Olgun, Kenan (2012), “Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi).” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı,82, 1-23.

Orhan Sadettin (2016), “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri”, **İş ve Hayat Dergisi**, 2, (3), 155 – 185.

Ortaylı, İ. (2007). **Batılılaşma Yolunda**. Merkez Kitapları: Ankara.

Ortaylı, İ. (2008). **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. Ankara: Cedit.

Ortaylı, İlber (1987). **İmparatorluğun En uzun Yüzyılı**. İstanbul: Hil Yayın.

Osmanağaoğlu, C. (2004).**Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi**, İstanbul: Legal Yayıncılık.

- Ökçün, Ahmet Gündüz (1996). **Tatil-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler – Yorumlar**. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Örs, Orhan (2013).”Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s,51, 679-716.
- Özby, C. (2014). **Dünyada ve Osmanlı’da Basının Tarihsel Gelişimi**. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Özbek, N. (2006).**Cumhuriyet Türkiye’inde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Özbek, Nadir (2008). **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet Siyaset İktidar ve Meşruyet 1876-1914**, İstanbul: İletişim.
- Özbek, Nadir (2009). **Osmanlı İmparatorluğunda Dilencilere Yönelik Devlet Politikaları ve Kamusal Söylemin Değişimi “Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.
- Özcan, Azmi (2004). ”Meşveret”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt, 29, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, H. (2010,) “Emekli Erkânı Harp Miralay Selahattin Bey’in II. Meşrutiyet’in İlanına Katkısı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S(45), s.330.
- Özek, Çetin (1959). “Umumi Af.”**İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 24, (1-4,) 118 – 175.
- Özkan, Asaf (2014) “Dersaadet’ten Vilayet’e Geçiş Sürecinde İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Seçimleri (1922-1923),” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 55, 243-276.
- Özkorkut. Nevin Ünal (2002) “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51 (3), 64-84.
- Özüçetin, Yaşar, Yıldız, Sıddık (2009).” İkinci Meşrutiyet Devri’nde Meclis-i Mebucan’ca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükûmeti.”**Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13 (1), 11-24.
- Polat, Nazım Hikmet (2003).”II. Meşrutiyet Türk Kültür Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rûbab Dergisi.” **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, (8-41),7-41.

Protesto Gazetesi

Püsküllü Bela Gazetesi

Resimli Kitap Gazetesi

Reyhan Cenk(2009)"Prens Sabahattin." (Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C(1),İstanbul: İletişim.

Reyhan, C. (2015)."1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında Bir örnek Yönetim Modeli'nin Kuruluş Sorunu."**1864 Vilayet Nizamnamesi**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Reyhan, Cenk (2008)." Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve." **Akademik Bakış**,1(2),121-138.

Sada-yı Millet Gazetesi

Salep, M. (2017)"Sıkıyönetim Uygulamaları Üzerine Değerlendirmeler (1971-1973)" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (52), 422-435.

Sarı, Muhammed (2018)," II. Meşrutiyet'in İlk Milliyetçi Partisi: Milli Meşrutiyet Fırkası," **II. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi**, Editör; Necmi Uyanık, Konya: Eğitim yayınevi.

Sarıca, Murat (1981). **Fransız İhtilal**. İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Sefercioğlu, Nejat. (1977)" Davul," **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Sencer, Muzaffer (1987) "İnsan Hakları Açısından Amerikan Devrimi," **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, 9(1) ,86-126.

Sencer, Muzaffer (1990). "İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi." **Amme İdare Dergisi**, 23, (2),1-19.

Sencer, Oya (1969). **Türkiye’de İşçi Sınıfı**. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.

Sengir, Turgut (1951). "Yeni Fransız Anayasasının Balıca Hükümleri."**Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,8(1), 454-465.

Serbestî Gazetesi

Servet-i Fünun Gazetesi

Seydioğulları, İbrahim Halil. (2006)."Türkiye’de Ceza Afları: Ankara’da Af Konulu Alan Araştırması." **Polis Bilimleri Dergisi** Cilt:8 (3-4), 4.

Seyitdanlıoğlu, M. (2010). **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Seyitdanlıoğlu, M. (2015)."Tuna Vilayeti Nizamnamesi."**1864 Vilayet Nizamnamesi**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1994).**Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sırat-ı Müstakim Gazetesi

Sosyalist Gazetesi

- Sönmez, Ali (2005).”Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850).” **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24(37) ,259-275.
- Sülker, Kemal (1976).**100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şahin, A. (2012). **Devlet İktidarının Sınırlandırılması Bağlamında Türkiye Toplumunun Anayasal İnsan Hakları, (1808-2011)**, Ankara: Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım.
- Şahin, Adil(2007).Osmanlı İmparatorluğu’nun Anayasal Belgelerinde Dillendirilen Haklar ve Özgürlüklerin Belirginleştirilmesi (1808 – 1875), **e-Akademi Dergisi**, sayı,60, 1-4.
- Şeker, G. (2003).”Ülkemizde ve Farklı Hukuk Sistemlerinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü” **Polis Dergisi**, 35 (9),24-30.
- Şenocak, Hasan(2009).”Sosyal Güvenlik sistemimi Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi.” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt 0, Sayı 56, 410-468.
- Şirin, Tolga (2013) “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, “**Anayasa Hukuku Dergisi** 2(4),289-314.
- Şişmanof, Dimitri. (1965). **Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi**. (Çeviren: Tuğrul Deliorman), Sofya: Narodna Devlet Yayınevi.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, “Matbuat Kanunu Layihası”, 28 Nisan 1325 Devre: I, Cilt: 3 İçtima: 69, 307-1319.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I:Tertip, I Düstur, Cilt: 4-20.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Tatil-İ Eşgal Kanunu Layihası, 18 Haziran 1325, Devre:1 Cilt: 2 -İçtima:104, 102:132.
- Talas, Cahit (1990). **Toplumsal Politika**. Ankara: İmge.
- Talas, Cahit (1992).**Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Tanili, Server (2001).**Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş**. İstanbul: Adam.
- Tanin Gazetesi
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988),**19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan
- Tat, Damlanur (2016). “Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri.” **Birey ve Toplum Dergisi**,6(11),107-147.
- TBMM ZABIT CERİDELERİ, İçtimaat-1 Umumiye Kanunu, 25 Nisan 1325, Devre 1, Cilt: 2, İçtima: 68, 285-303.
- TBMM. Zabıt Ceridesi, Tertip: II, Düstur, Cilt: 1, s: 638.

- Tepekaya, Muzaffer. (2013).”1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat Ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey ve Seçim Beyannamesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIII (27), 33-61.
- Toprak, Seydi Vakkas (2013).”İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu.”**Sosyoloji Dergisi**,26(1), 171-192.
- Toprak, Z (1981). “1909 Tatil-Eşgâl Kanunu Üzerine.” **Toplum ve Bilim**, Sayı 13, 141-156.
- Toprak, Zafer (1985). “1909 Cemiyetler Kanunu.” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Zafer (1993). “Altıncı Daire-i Belediye,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Zafer. (2016).**Türkiye İşçi Sınıfı (1908-1946)**.İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topuz, Hıfzı (2003).**II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tufan Turan(2018). “İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyanı.” **Bellekten**, 82 (294), 627,673.
- Tunaya Tarık Zafer (2003).**Türkiye’de Siyasal Gelişmeler(1876-1938) Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönem**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer (1984). **Türkiye’de Siyasi Partiler**. İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Turan, İlder (1966) “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 29 - Sayı: 1-4, 171-190.
- Turan, İlder (1974), “Fedakâran-ı Millet Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 29, (1),125-136.
- Türkmen, Zekeriya (2016). Divan-ı Harb, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, EK-1, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkmen, Zekeriya. (2002). ”Kuleli Vakası.” **Diyanet Vakfı Yayınları**, Cilt 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 356-357.
- Uçarol Rıfat(1995).**Siyasi Tarih,(1789-2014)**.İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Ulusoy, Belkıs (2005) Nalcıoğlu “Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkleri”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 253-267.
- Uslu, Ateş (2014) ”Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 9 (1) 1-24.

- Uslu, Ateş ve Aytekin, E.Atilla, (2016), “Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında.”(Editör. D. Atılğan), **Osmanlı’dan Günümüze Siyasal Hayat**, İstanbul: Yordam .
- Uslucan, Fikret . (2015).” Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul.” **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi** 7 (4) , 13-22.
- Uygun Oktay (2011). **Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**. İstanbul: On iki Levha.
- Uygun Süleyman (2011). “Denizaşırı Dilencilığe Bir Örnek: Marûni Dilenciler.”**Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Nadir Dergisi**, 30(30), 189 – 212.
- Uygun, Oktay (2003).”Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi.”**Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 250-284.
- Uygun, Oktay . (2017).**Devlet Teorisi**. İstanbul: On iki Levha.
- Üçok, Coşkun (1975). **Siyasal Tarih (1789-1960)**. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ünal, Feyzullah. (2011).”Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı, 30, 241-248.
- Ünsal, Engin (2011) “Grev Hakkının Geleceği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**,92, 419-430.
- Ünsal, Engin. (2011).”Grev Hakkının Geleceği.” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 92, 419-430.
- Volkan Gazetesi
- Yakut, Esra (2006),”Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları,” **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı 2, 25-40.
- Yanardağ. Mehmet Fetih. (21-22 Ekim 2010). “*Tanzimat Dönemi Fikir Gazeteciliğinin Önemli İsmi Tasvir-i Efkâr ve Toplumsal Değişime Katkısı.*” Tercüman-ı Ahval’in 150. Yılında İstanbul’da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Yangın, İlhami (2009). **Osmanlı’da Sosyalizm**. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Yazıcı, Nesimi. (2011).”Tasvir-i Efkâr, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 40, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yeliseyeva, N. V. (2010) **Yakın Çağlar Tarihi**. Fransızcadan Çeviren: Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yerlikaya, İlhan (1994). **Basiret gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri)**. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Yıldırım Koç. (2003). **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Yıldırım, Kadir (2011) Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Kadir (2012),Balkan Savaşları'nın Osmanlı'da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri, Türk Dünyası incelemeleri Dergisi, XII/2 , (s.213-234.
- Yıldırım, Seyfi (2012).”Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçler.” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**,8(12), 75-92.
- Yıldızhan, Yayla.(1982) Anayasalarımızda **Yönetim ilkeleri; Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaiif**. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları: İstanbul
- Yılmaz Kızıltan(2006) “I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı,” **Gazi Eğitim fakültesi Dergisi**, 26,(1),251-272.
- Yiğit, Yücel (2014). “İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi.” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV(28).103-125.
- Yörükoğlu, Fuat. (2009). “Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci.” **Mevzuat Dergisi**, 135, (12),1-7.
- Yusuf, Tekin. (2002).”Türkiye’de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme.” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 54(4),171-184.
- Zabunoğlu, Gökçe (2017). “AİHM Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi.” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 66 (3), 627-658.
- Zabunoğlu, Hamdi Gökçe (2013). **Türk Anayasal Düzendeki Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Sınırları**. İstanbul: Yetkin.
- Zarakolu, Ragıb. (1990). **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi**. İstanbul Belge Yayınları.
- Zeyrek, Suat (2014). “II Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Ordu siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bir Bakış.” **Studies of the Ottoman Domain**, 4(6) 39-64.
- Zeyrek. Suat (2002). “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları.” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 33 (2) 299-336.
- Ziyad Ebüzziya (1989). “Ahmed İhsan Tokgöz (1867-1942) Gazeteci, Matbaacı, Yayımcı ve Siyaset Adamı.” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 02, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zürcher, E. J (2009). **Modernleşen Türkiye Tarihi**. İstanbul: İletişim.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı: Tuba Özhazinedar

Uyruğu: T.C.

Doğum tarihi ve yeri:

Medeni hali:

Telefon:

Faks:

e-posta: tozhazinedar@yahoo.com

Eğitim Derecesi	Okul/Programı	Mezuniyet yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi	2019
Yüksek Lisans	Ankara Üniversitesi	2012
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2007

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
------------------	---------------	-------

Yabancı Dili

Yayınlar: Osmanlının Düşünce Suçluları ve Ahmet Samim Bey Örneği

Hobiler:

Gazili Olmak Ayrıcalıktır

